Digitized by Google

¶CONTENTA.

Politicorum libri	Octo.
Commentarii.	
Economicorum	Duo.
Commentarii.	
Hecatonomiarum	Septem.
Economiarum publ.	Vnus.
Explanationis Leonardi in oeconomia	Duo.

Venundantur a Poncet le preux ſub ſigno lupi e regione ſancti Iacobi prope maturinos.

¶AD REVEREND. IN CHRISTO PATREM. D. GVILLERMVM BRICONNETVM EPISCOPVM LODOVENSEM IACOBI FABRI STAP. IN POLIT. ET ECON. ARISTO. RECOGNITIONEM. PREFATIO.

IN his Politicorum & Economicorum libris/quos vna cum cõme[n]tariis/accuratiſſime recognitos/nomini tuo ſacratiſſime Preſul impre[ſſos de]ditaru̾ nuncupo/viſus eſt michi Ariſtoteles alicui viro comparandus: que[m] deus in altiſſima ſpecula collocauit/vnde vno contuitu vniuerſi cetus hominũ facile luſtrari poſſent/feciſſet ſue admirande circa homines diſpẽſationis contemplatorem. Qui quidem primum conſpiceret populos natura benignos/minime ocioſos/dei prouidẽtiam ſuis in laboribus equanimiter expectantes eius ingentia beneficia meditantes gratias agentes iugiter & ſolam eius bonitatem admirantes: quibus deus regem lõge preſtantiſſimum omnium (ceu in examine ſedularum apum) ad ſue clementie ſimilitudinem diſpenſaret. Secundo populos primis quidẽ diſſimillimos fortune ludibrio cuncta committentes prouidentiam deſpicientes nullis vnq̃ gratiarum actionibus totius bonitatis auctorem proſequentes: quibus deus pro mentis illorum ſtoliditate diſpenſaret tyrannum. Tertio populos virtutum affectatores que optima mortaliũ ſunt bona: quibus pro bone mentis deſiderio optimos viros preficeret diuinitas. Quarto populus diuitiarũ honorumq; cupidos: quos fineret deus tanq̃ rerum vmbris inherentes veris quidem neglectis bonis ab iis qui diuitiis & generis nobilitate tument diram experiri gubernationis ſortem. Quinto populos quaſi omnes inter ſe fratres eſſent mutuam in rerum mediocritate charitatem diligẽtes: quibus deus concederet vicariam adminiſtrationis (ſeruata quã diligunt mediocritatis lege) facultatem. Sexto & vltimo loco populos qui quomodocunq; ferat mentis impetus & vt quiſq; velit viuere geſtientes: quos pro ineruditione ſenſus frequẽter morbis cedibus ſeditionibuſq; caſtigatos/permitteret deus populariter tumultuari. His ſex viuendi formis: regia tyrãnica optimate paucorum potentia republica & populari licentia vt in totius mundi ſpectaculo conſtitutus cunctos hominum cetus vinere vidit Ariſtoteles ac his in libris ſcripto digeſſit tres impares probans: improbans autem tres pares. & hec vniuerſa ferme horum librorum eſt materia. Neq; crediderim legiſlatorem rerumq; publicarum inſtitutorem ſatis idoneum vnq̃ haberi: qui mentem diuinã non induerit humanaq; diuinorum inſtar pro virili nõ effinxerit. Quod de Moſe (vt gentiũ Minoa Rhadamantum Eacum Lycurgium Xamolxin Numã pompilium taceam) manifeſto conſtat argumento: qui non alio q̃ ex diuino conſortio gentis Hebree conſtituit rempublicam quod & in ſacro carmine teſtatur Orpheus. In Economicis autem tam ſancte coniugalem ſocietatem paternam & herilem inſtituit: vt qui legũt (etſi nunq̃ adieciſſent animum) miro reifamiliaris teneantur amore. Et vt finem faciam: hi rerum publicarum & reifamiliaris libri eiuſmodi ſunt qui dum leguntur oblectent & legentibus eruditionem afferãt & vtilitatem non modicam. In quorum recognitione quãtum laboris aſſumpſerim quot mãdas eluerim non eſt quod ipſe recenſeam quandoquidem tui cõtemplatione labor omnis aut nullus penitus aut leuiſſimus viſus eſt. Et haud dubito te pro nobilitate tui animi hoc opus probaturum ſuſcepturumq; benigne: preſertim vbi illud vel ex ipſo de republicis titulo intellexeris non modo priuato cuiq; ſed & ciuitatibus cũctiſq; cõmunitatibus profuturũ. M.DV.

ℭCONTENTORVM IN PRIMO POLITICORVM INDEX.

De ciuitate/gubernatore/partibus/domo/pago. ij. I
Quid ciuitas.homo ciuile animal.partibus ciuitas prior. iij. II
De refamiliari/domino/ſeruo/acquiſitione/imperandi modis. iiij. III
De duplici ſeruo/potentia gubernandi/imperio/dominatione/gubernatione. vj. IIII
De poſſeſſione/acquiſitione/hominum vitis/veris diuitijs. vij. V
De nummularia acquiſitione/ꝙ preter naturam/ꝙ differat a cura reifamiliaris. viij. VI
De acquiſitione neceſſaria/mediciua/nummularia/& ſpeciebus eius. ix. VII
De partibus rei domeſtice/differentia/virtutibus mulieris/ſerui/pueri/imperantis/parentis/artificū/ et cauſa. xj. VIII

ℭCONTENTORVM IN SECVNDO POLITICORVM INDEX

De optima republica Socratis/differente multitudine/equalitate ſufficientia. xiij. I
De republica ſocratis:improbatio. xiiij. II
De communitate facultatum/& nonnullis incommodis rempublicam Socraticā ſequentibus. xvj. III
De republica Platonis/que & Socratis ſecunda reſpublica dicitur. xviij. IIII
De Phalee/que & carthaginenſium /republica. xxj. V
De Hippodami & Mileſiorum republica. xxiij. VI
De Lacedemoniorum republica. xxiiij. VII
De republica Cretenſium. xxvij. VIII
De ſuperiorum rerumpublicarum comparatione. xxviij. IX
De republica Solonis/& inſtitutoribus rerumpublicarum. xxix. X

ℭCONTENTORVM IN TERTIO POLITICORVM INDEX.

De ciuitate/ciue/ciuitate donatis/magiſtratibus/de iuſte & iniuſte ciuibus. xxxj. I
De identitate/magnitudine/mutatione & pacto. xxxij. II
De virtute abſolute viri boni & boni ciuis/eius qui preeſt & eius qui ſubeſt/& de opificibus. xxxiij. III
De republica/gubernandi ſpeciebus reifamiliaris/imperijs/re publica recta & lapſa. xxxv. IIII
De diuiſione & diffinitionibus rerumpublicarum/& tranſgreſſionum earum. xxxv. V
De iuſto paucorum & popularium/ciuitatis fine/virtute & vicio xxxvj. VI
De dominio ciuitatis/& repetundis rationibus xxxvij. VII
De fine Politice/precellentia/nobilibus/opulentis/iuſticia/virtute bellica/legiſlatore. xxxix. VIII
De vno ceteris virtute precellenti/oſtraciſmo/optima republica. xl. IX
De repulica regia/& regum ſpeciebus. lxj. X
De ſpeciebus regum/imperatore/optimo viro/optimis legibus/vno/multis/potētia circa regē. lxiij. XI
De poteſtate regia/multis/vno/multitudine apta regno & alijs rebuſpublicis. lxiiij. XII

ℭCOTENTORVM IN QVARTO POLITICORVM INDEX.

De optima republica & pertinentibus ad legiſlatorem. lxv. I
De ſpeciebus rerumpublicarum/tranſgreſſionibus/cenſupoteſtate/de exquirēdis a ciuili viro. xlvj. II
De diuerſitate partium ciuitatis/de priſca/& propria de rebuſpublicis ſententia. lxvij. III
De populari gubernatione/partibus ciuitatis/ſpeciebus plebis & ſpeciebus nobilium & ſpeciebus popularis gubernationis. Folio. lxvij. IIII
De ſpeciebus paucorum potentie & permixtis gubernationibus. lxix. V
De ſpeciebus popularis & paucorum potentie & cauſis earum. l. VI
De diuiſione Platonis & ſpeciebus optimatum. Folio. lx VII
De cenſupoteſtate/de legibus bonis/finibus optimatis/popularis & paucorum potentie. lj. VIII
De commixtione & modis commixtionis reipublice. lj. IX
De tyrannide & modis tyrannidis. Folio. lij. X
De optima republica/partibus ciuitatis/mediocritate/exceſſu atqꝫ defectu. liij. XI
De multitudine popularitati apta & de fallaci & fucaria diuitum bonitate. liiij. XII
De Vafiis legibus paucorum potentie & popularium de contemperamento/gubernatoribus/ antiquitate regie gubernationis. Folio. lv. XIII
De partibus reipublice/conſilijs/magiſtratibus/iudicijs de conſultandi poteſtate & mēbris eius. lvj. XIIII
De magiſtratibus/neceſſarijs/proprijs/honeſtis & magiſtratuum inſtitutionibus. lvij. XV
De iudicijs iudiciorum ſpeciebus & de modis iudiciorum. lviij. XVI

ℭCONTENTORVM IN QVINTO POLITICORVM. INDEX

I De canſis mutationũ rerumpublicarũ/rebuſpublicis/inequalitate/equalitate iuſto & ſtabilitate. fo.lix
II De ſeditiõſbus paucorum & popularium/pro quibus rebus ſeditiones orianf/et de cauſis earum.lx.
III De cauſis vndecim ſeditionum/declaratio. fo.lxj.
IIII De medelis & documentis circa ſeditiones. lxij
V De mutationibus & modis mutationum popularis gubernationis. lxij.
VI De mutationibus/& modis mutationum gubernationis paucorum potentie. lxiij.
VII De mutationibus/& modis mutationum optimatum. lxiiij.
VIII De conſeruatione rerumpublicarũ:precepta viginti. fo.lxv.
IX De cõditionibus p̃cipuos adeũtiũ magiſtratus/& p̃ceptis popularitatũ/& potẽtatuũ ſaluãdo℞ lxviij
X De mutationibus regni & tyrannide. fo.lxvij
XI Per que regna ſaluantur/& quibus modis retinenf tyrannides. lxix.
XII De duratione tyrannidis/& loco platonis obſcuro/& reprobatione Socratis. lxxj.

ℂCONTENTORVM IN SEXTO POLITICORVM INDEX.

I Q; que rebuſpublicis pauco℞ potẽtijs & pplaribus gubernatiõibus cõueniãt: cõſiderandũ ſit.lxxv
II De fine popularis gubernationis/& quibuſdã popularium gubernationũ peculiaribus. lxxv.
III De cenſu partiendo in populari gubernatione. fo.lxxvj.
IIII De quatuor ſpeciebus populariũ/ad quos pertineant/de earum legibus atq; vaframentis. lxxvij.
V Ad populares inſtitutiones precepta. lxviii.
VI De ſpeciebus paucorum ordinatione cenſus/qui ex populo aſſumendi/que pauco℞ gubernationes potiores/& que deterrima. lxxviii.
VII De partibus multitudinis/quot vtiles ad bellum & precepta ad paucorum potentias. lxxix.
VIII De magiſtratibus/ſpeciebus magiſtratuum/& quibuſdam que expediunt. lxxix.

ℂCOTENTOVRM IN SEPTIMO POLITICORVM INDEX.

I De optima republica/& ciuitate beata. lxxxij.
II De identitate felicitatis/felicitate actiua & contemplatiua/et optima reipublice diſpoſitione/ placitis aliorum & officio legiſlatoris. fo.lxxxiij.
III De controuerſia in vſu virtutis/dominatu & preſtantia vite contemplatiue. lxxxiiij.
IIII De multitudine/quantitate regionis/& precipua ciuitatis quantitate lxxxv.
V Conditiones optime regionis & de ſitu vrbis. Folio. lxxxvj.
VI De cõmunione maris/nautica turba/nauali potentia/& excluſiõe nautice turbe a ciuitate. lxxxvij.
VII De qualitate ciuium optime ciuitatis/laude grecorum/& de cuſtodibus ciuitatis. lxxxvij.
VIII De excluſis a partium ratione/de fine/operibus neceſſarijs/& ciuitatis partibus. lxxxviij.
IX De partitione reipublice/tractantibus arma/& iudicia/& ſacerdotia lxxxix.
X De diſtributione ciuitatis/commeſſationibus/partitione regionis/cultoribus & agricolis. lxxxix.
XI De ſitu vrbis/locis rebuſpublicis accommodatis/priuatis edibus/muris/ornatu ciuitatis. xc.
XII De edibus ſacris/foris/& locis comeſſationum. Folio. xcj.
XIII De recta intentione finis & medijs/de felicitate & actibus virtutis: externis : de ijs quibus homines fiunt ſtudioſi & qualite ciuium. xcij.
XIIII De identitate imperantium & parentium & differentia/de diſciplina/virtute/partibus anime/errore circa fines/& de dominatione. Folio. xcij.
XV Virtutem cõtemplatiuam ad optimam rempublicam pertinere/de virtutibus tempore pacis & belli/& a quo primum inſtitutio facienda. Folio. xciiij.
XVI De natura & generatione/etate liberorum ad parentes/tempore nubẽdi/tempore procreandi/corporis habitudine/pregnãtibus/orbis fetibus/procreandorum multitudine/maxime probato procreandi tempore/& alieno comcubitu interdicendo. Folio. xcv.
XVII De victu & diſciplina puerorum. Folio. xcvj.

ℂCONTENTORVM IN OCTAVO POLITICORVM INDEX.

I Q; faciẽda ſit inſtitutio circa pueros/& illam eſſe publice ſuſcipiendam ad reipublice formã. xcvij.
II Qualis eſſe debet inſtitutio puerorum:q̃ neceſſariorum non omnium/q̃ liberalium diſciplinarum quantum ſat eſt/& ad finem liberalem. Folio. xcviij.
III De quatuor que pueri diſcere ſolent/q̃ ocium negocio preferendum/& diſcipline illius diſciplinis huius/muſica ad ocium/littere indifferentes/gymnaſtica & figurandi peritia ad negocium. xcviij.
IIII De gymnaſtica/& puerorum exercendorum diſciplina. fo. c.

De muſica deſceptatorio modo.
De muſica ex ſententia/quid diſcendum/& quid non/& quo pacto ea vtendum. c. V
De harmonijs/rythmis/melodijs/moralibus/actiuis abſtractiuis/& que quibus etatibus. cij. VI

INDICIS OCTO POLITICO
RVM ARISTOTELIS
FINIS. ciij. VII

¶CONTENTORVM IN PRIMO ECONOMICORVM INDEX

De differentia & conuenientia Politice & Economice/& ordine earum.
De partibus domus/& vnde ſumenda poſſeſſio. cvj. I
Qualis viri & mulieris œconomica ſocietas. cvj. II
Leges viri ad vxorem. cvj. III
Leges domini ad ſeuos. cvij. IIII
Leges œconomi. cviij. V

¶CONTENTORVM IN SECVNDO ECONOMICORVM INDEX. cix. VI

Leges probe mulieris. Folio.
Leges viri ad vxorem. cix. I
Quarundam harum legum teſtimonia ex Homero. cx. II
Quedam communes viri & vxoris leges. Folio. cxj. III
Folio. cxij. IIII

INDICIS DVORVM ECONOMICO
RVM ARISTOTELIS.
FINIS.

¶INDEX PROPRIORVM NOMINVM ET LOCORVM PO
LITICORVM EX ARISTOTELE.

Abydus.	lxiii.	Antropophagi	xiiii	Aſis	xlvii.	Belus	fo. iii.
Achei	fo.xxv.	Apperitus romalis	v.	Aſtiages	lxviii.	Beroſus.	iii.
Achei	lxi.	Apollodorus.	x.	Attalus	xi.	Byſantium	xlviii.
Achei	fo.c.	Apollonis.	xlvii	Attalus	lxviii	C litters.	
Adamas	lxviii	Apollonia	lxiiii	Atarnes	xxi.	Cambyſes	lxxxviii
Agamēnon	xli.	Appolloniate	lxi.	Athene.	xxii	Chalcis	lxxii;
Agathyrſi	xiiii.	Appollonius	vi.	Athene	xxiii	Camerina	xxvii.
Ageſilaus	xxvii	Aphytali	lxxvii.	Athene	xlviii	Cantor	xcix.
Alchens poeta	xli	Apries	xiii	Hthene	lix.	Cantor	f.ci
Alcibiades	xxvii	Arcades	xliii	Athene	lxi.	Carthago	lxxii.
Amsſis	xi.	Argi	lxi	Athene	lxi.	Carthaginenſes.xxxi	
Amaſis	xiii.	Argos	lxviii.	Athene	lxiii	Carthaginēſes.xxxvi.	
Ambrstiote	lxi.	Argiui	xxv	Athene	lxvii	Carthaginenſes.	l.
Ambratia	lxii	Argiui	lxi	Athene	lxxi.	Carthaginenſes.	lxv.
Ambrstis	lxviii	Argiui	lxii	Athene	lxxvii.	Carthag nēſes.	lxxii.
Amadotus	lxviii	Archius	lxiiii	Athenienſes	xxix	Carthaginēſes	lxxviii
Amphipolite	lxi.	Archelaus	xi	Athenienſes	xl.	carthaginēſes.	lxxxiii
Amphipolis	lxiiii	Archelaus	lxviii.	Athenienſes	lxi.	Celte	fo.xxv.
Amphion	iiii	Architss.	cii	Athenienſes	lxii.	Celte.	lxxxiii.
Amyntas	lxviii	Archilochus	lxxxvii	Athenienſes	lxii	Chalcidēſes.	f.xxx.
Andrii	xxv.	Ariobarſanes	lxviii	Athenienſes	lxii	Chalcidenſes	xlvii.
Andris	xxvii.	Ariopagus	lxii	Auſonii	lxxxix.	Chalcidenſes	lxi.
Androdamas	xiiii	Ariopagus	lxxi.	Antophradstes	xxi.	Chalcidenſes.	lxii.
Anni gignendi	xcv.	Ariſtophanes.	xv.	B littera		Chalcidenſes.	lxiii.
Anni nubendi.	xcv	Ariſtogiton	lxviii	Babilon	xxxii.	Chaones	lxxxix.
Annon.	lxv.	Arrabeus	lxviii.	Babiloini	xl.	Charondas	iii.
Anaxilaus	lxxii	Artapanes	lxviii.	Babilonia	xix.	Charondas	xiiii.
Antimenides	xli	Arteon	xvi	Barbari	ii.	Charondas	xxx
Anticleon	lxxii	Aſis	xli	Barbari	viii.	Charondas	xxx.
Antiſthenes	xli	Aſis	lxxxvii.	Barbiti	cxx.	Charicles	lxiii.

Chares x
Chares lxiiii
Charillus xxvii.
Charilaus lxxii.
Chii xl.
Chios. folio.lxi.
Chius. x.
Chius. xlviii
Chytrus lxi
Cinadon. lxiiii.
Ciuitas iii.
Ciuitas iiii.
Ciuis fo. xxxi
Cithara cii
Citharedus ci
Clazomenii lxi.
Cleander lxxii.
Cleomenes xxvii
Cleopatra lxviii
Cleontinus lxiiii
Cliſthenes xxxi
Cliſthenes lxxii.
Cliſthenes lxxvii.
Codrus. lxviii.
Colophon xlvii
Colophonii lxi
Comedie xcvii
Corinthus. lxiiii.
Corinthus. lxviii.
Corinthus lxxi.
Corinthii xxxvi
Cotys. fo.lxviii.
Cous. lxiii.
Crateus lxviii.
Creta. lxxxiii.
Creta lxxxix
Creta xvii.
Cretenſes. xvii.
Cretenſes xxv
Cume xxiii
Cume fo.lxiii
Cypſelus lxviii.
Cypſelus lxxi.
Cypſelide lxxi
Cyrene lxxvii
Cyrus lxviii
Cyrus lxxxviii.

D littera.

Daphneus lxxiii
Darius xliiii.
Decamnichus lxviii
Delphi lxii.
Demades fo.xxx.
Demoſthenes. xxii.
Demoſthenes. xxvii.
Derdas lxviii.
Diagoras. lxiiii.
Diocles xiiii.
Dion. lxviii.
Dionyſius x.
Dionyſius xliiii.
Dionyſius lxiii.
Dionyſius lxiiii.
Dionyſius lxv.
Dionyſius lxviii.
Dionyſius lxix.
Dionyſius lxx.
Dithyrambus. ciiii.
Diophantus xxii.
Dorica harmōia. lxxxii
Dorica melodia. ci.
Domus quid fo.ii
Dorarium xliiii
Doxandrus. lxii.
Dracon. xiiii.

E litterà.

Egina xlviii.
Egina. lxiiii.
Egyptus lxxxix.
Egyptus lxxxix.
Egyptii xc.
Elibia lxviii
Elis fo. lxiiii.
Empedocles xxxii.
Epidamnū. xxii
Epidamnū. lxii.
Epimenides iii.
Ephori xxv.
Eniochi c.
Enotria lxxxix
Enotri lxxxix.
Eracleote lxxxvii
Eretria lxiiii
Eretrienſes. xlvii.
Erythrenſes lxiii.
Eſymnete. xli.
Ethiopia xlvii.
Euagoras xxvii.
Eubolus xxi
Eubolus. fo. xxii.
Encion lxiiii.
Euripides. xxxiii.
Euripides lxvii.
Euripides lxviii
Euriphon. xxiii.
Europa xli.
Europa fo.lxxxvii.
Europa lxxxix
Euthycrates lxii.
Euxinus pontus lxi

G littera.

Garamantes. xiiii.
Gela. lxxii.
Gelon fo. lxi
Gelon. lxviii.
Gelon. fo. lxxi.
Gelon lxxii.
Gnidus. lxiii.
Gignendi anni xcv.
Glauco. xiiii.
Glauco xviii.
Gordius lxxi.
Gorgias fo.xii.
Gorgias. xiii.
Gorgias. xxxi.
Grecia o.l iiii.
Grecia. lxi.
Greci fo. xxiii.
Greci. xli
Greci lii
Greci lv.
Gymnaſia athenieſiū. xviii.
Ginaſtica. xcviii

H littera.

Harmodius lxviii
Hebdoma lxi.
Helena. vi.
Hellanocrates lxviii.
Heptogona. cii.
Heraclia lxii.
Heraclia lxiiii
Heraclides lxviii
Heracleodorus lxi
Hercules xl.
Herodotus. xiii.
Herodotus xiiii.
Heſiodus xii.
Heſiodus. iii.
Heſtiea fo. lxii.
Hieron lxviii
Hieron. lxx.
Hieron. lxxi.
Hiberi lxxxiiii
Hipparinus lxiiii
Hippodamus. xiiii.
Hippodami iſtituta. xxiii.
Hippocrates. lxxxv
Homerus ii
Homerus iii
Homerus iiii
Homerus x.
Homerus. xvi.
Homerus xxxiii
Homerus. xii.
Homerus xlviii.
Homerus xcix.
Hoſpes. xx.

I littera.

Iambi xcvii.
Iapiges lxi.
Iapigia lxxxix
Iaſon xxxiii.
Idanthyrſus xliii.
Ionium lxxxix
Ionium. xlvii
Ionia lxviii
Iphiadus lxiiii
Iſter lxiii
Italia lxxxix.
Italus lxxxix.

L littera

Lacedemonii xvi.
Lacedemonii xvii.
Lacedemonii xxiiii.
Lacedemonii. xxv.
Lacedemonii. xxxi.
Lacedemonii xli.
Lacedemonii l.
Lacedemonii lix.
Lacedemonii lxi
Lacedemonii lxxii.
Lacedemonii lxiiii
Lacedemonii lxv.
Lacedemonii lxviii
Lacedemonii. lxix.
Lacedemonii xciii
Lacedemonii lxxxiii.
Lacedemonia. lxxxvii.
Lacones fo.c.
Lameric9 ſinus. lxxxix
Lariſſa lxiii
Leontini lxviii
Leontini lxxii
Leſbii fo.xl.
Leuadenſes. lxiiii.
Leucas xxi.
Liberi ingenui xxxix
Libia ſuperior xv.
Licurgus xiiii.
Licurgus xviii.
Lictii. xxvii.
Ligdamis. lxiii.
Litterre xlviii
Lutecia lxxxvi
Locri fo. xxi.
Locri. lxiiii.

Licophron xxxvi
Lydia mixta ciiii.
Lydi xlvii.
Lyſander xxvii
Lyſander clix.

M littera.

Macedones. lxviii.
Machine ronitruarie.
Maſſagete xiiii.(xci.)
Magiſtratus lvii.
Mahumetea xx
Magneſii. lv.
Magneſii xlvii
Malienſes lv
Mantinia. lxii.
Mantinia lxxvii
Maſſalienſes lxii.
Maſſilia. lxxviii.
Medi xl.
Medi lxi.
Medi. ci.
Medi cii.
Medici xcv.
Mediterranei c.
Megaclea lxviii
Megare lxiii
Menexenus iii.
Nulierum cōitas.xiiii.
Megarenſes xxxvi
Megarenſes lxxxvii
Megarenſea lxi.
Megarenſes. lxiii
Menander xii
Memphis lxxxvi.
Mercurius iiii
Menon xiii.
Meſenii xxv
Neſſenia lxiiii.
Midas viii
Miletus. x.
Miletus lxiii.
Minerua cii
Minos xiiii
Minos. lxxxix.
Mithridates. lxviii.
Mitilene lxii.
Mitilene. lxviii.
Mitilenei xli.
Mitilenei lxii.
Mnaſea lxii.
Mneſon. lxii.
Moloſſi lxviii
Moloſſi. lxix.
Monogenes xvi.
Muſeus. ci.
Muſica xcviii.
Myron. lxxii

N littera.

Naxus lxiii
Neocles vii.
Nicolaite xiiii.
Nilias xxvii.
Notii lxi
Nubendi anni xcv
Nūmus ferreus. xxvii

O littera.

Onomacritus xiiii.
Onomachus lxii.
Onophiti lxi.
Olimpus ci.
Olimpus. lxx.
Olimpia. c.
Opici lxxxix.
Orpheus iiii
Orthagoras. lxxi.
Oſtraciſmus xl
Oxilus lxxvii.

P littera.

Paches lxii.
Pagus ii.
Pagus iii.
Panetius lxviii.
Panetius lxxii
Paron lxviii.
Parthenie lxiiii.
Pauſanias lix.
Pauſanias lxv
Pauſanias xciii.
Pauſon. ci.
Pectades. cii.
Pediaci lxiii
Peloponneſus xxvii
Peloponneſus xxii.
Penthalide lxviii.
Penthilus lxviii
Periander xl.
Periander lxii
Periander lxviii.
Periander lxx.
Periclea xxvii.
Perſarum rex xl.
Perſe lxxii.
Perſe. lxx.
Perſe lxxxiii.
Perſe ci.
Perrebi xxv.
Phalaris lxviii
Phaleas. xiiii.
Phaleras xxi
Pharſalica equa. xv.
Phrſalum lxiiii
Phiditia xxv.
Phiditia xxvii
Phidon. ix.
Phidon xiiii
Philippus lxviii
Philolaus xiiii
Philoxenus xlvii
Phiſici xcv
Phocenſes lxii.
Phocyllidea lii.
Phoxus lxii
Phrygia harmōia.xxx
Phrigia melodia.ci.(ii
Phrynichus. lxiii
Piſiſtratide. lxvii
Piſiſtratide lxix
Piſiſtratide. lxx
Piſiſtratide lxxi.
Piſiſtratus lxviii.
Piſiſtratus lxxi.
Pittacus xiiii.
Pitacus. xxx.
Plato. iii.
Plato iiii.
Plato. xiii.
Plato. xiiii.
Plato. xvi.
Policrates. lxx.
Polignotus ci.
Pontus. lxiiii.
Protagoras. iiii
Pſammeticus. lxxi.
Pyramides egypti.lxx
Pyreum lxi

R littera.

Regium. lxxii.
Reſpublica quid xxxi
Rhodus xxvii.
Rhodus lxiii.
Rhodii lxi
Ritus gentiū ridiculi.
Roma lxxxvi.(xcvii

S littera.

Salamin lxiii.
Samii xl.
Samii. lxi.
Samus lxiiii
Saturnus iiii
Sardanapalus lxviii.
Scyllatic9ſinus.lxxxix
Scillax. xciii.
Scythē lxxxii
Scythe lxxxiiii.
Seruo℞ natura v.
Seſoſtris. lxxxix.
Scuthea lxviii.
Sicilia. xxvii.
Sicilia. lxxii.
Sicyonii lxxi
Sicyonii lxxii.
Sirra lxviii.
Smerdes. lxviii.
Socratea ii.
Socrates iiii
Socrates xii.
Socrates xiii
Socrates x.
Socrates xiiii
Socrates xv
Socrates xxii
Socrates xviii.
Solon. vii.
Solon. xxi.
Solon xxx.
Solon xxxviii
Solon liiii
Spartiate xxv.
Spartiate. lxiiii.
Stentor. lxxxvi.
Strabo. xiiii.
Sybaria lxi.
Sybarite lxi
Syponrini xliiii
Syracuſii lxviii
Syracuſii lxx.
Syracuſani lxi
Syracuſani lxii.
Syracuſani lxviii
Syracuſani lxx.
Syracuſe lxxii.
Syracuſe lxiii.
Syracuſe lxviii
Syrtis lxxxix.

T littera.

Tarentum xlviii
Tarentum lxiiii.
Tarentini. lxxvii.
Telecleus xiiii
Tenedus xlviii
Thales x.
Thales xiiii.
Thebani xxv
Thebani xxxiii.
Thebani lxi.
Thebani. lxxviii.

Thebe lxiiii.
Theagenes lxiii.
Thelemachus. xvi.
Thermacides lxxii.
Theodorus xcvii.
Theopompus xxi.
Thera. xlvii.
Theſſali. fo.xxv.
Thibron. xciii.
Thraces lxxxiii.
Traſibulus. fo. xl.
Thraſybulus lxviii.
Thraſybulus lxix.
Thraſymach⁹.lxxxiiii
Thraſippus f.cii.
Thurii. fo. lxi.
Thuri. lxv.
Tibia fo.cii.
Tibie. fo. cii
Timophanes lxii.
Tirteus. lxiiii.
Trezenii lxi.
Trigona cii.
Triopium xxvii.
Tyrannis liii.
Tyrrenia. lxxxix.

V littera

Vibius. fo. xvi
Virgilius de equis xi
Vitruuius. xci.
Vlixes xcix.
Vnitas ciuitatis. xiii.
Vulcanus. folio.iiii.

z littera.

zauleucus. xiiii.
zandei. lxi.

¶Indicis ꝓpriorum nominū & locorum politicorum ex ariſtotele finis

Index propriorū nominū economicorū ex ariſtotele.

Admetus cx.
Alceſte. f.cx.
Agamennō cxi
Atlas folio cxi.
Calypſo. cxi.
Carthaginenſes. xviii
Circe fo.cxii.
Chryſeis. cxi.
Clitemneſtra. cxi.
Dionyſius cix.
Dion fo. cix.
Helena cxi.
Heſiodus. cvi.
Homerus. cxi.
Libycus. cix.
Nauſica cxi.
Orpheus cx.
Penelope. cx.
Penelope cx
Perſa. cix.
Pindarus. cxii.
Priamus cxi.
Vlixes. cx.
Vlixes. cxi.

¶Indicis economicorū Finis.

¶INDEX HECATONOMIE SOCRATICE.

De legiſlatore	cxiii	De regione.	cxv.
De nuptiis.	cxiii.	De victu & neceſſariis	cxv.
De educatione.	cxiii.	De militia	cxv.
De diſciplina	cxiii.	De re ſacra.	cxvi
De moribus.	cxiiii.	De magiſtratu.	cxvi.
De artificibus	cxiiii	De legiſlatore.	cxvii.

¶Hic index ſocratice Hecatonomie appoſitus eſt: quia illa ordinata eſt. cetere autem conſimiles fere materias continent: ſed inordinate relicte ſunt quemadmodū a Platone ſunt diſcuſſe. quare qui volent: poterunt & indices ordinare. Nunc autem audiatur Leonardus.

¶PROLOGVS LEONARDI ARETINI IN LIBROS POLITICORVM ARISTOTELIS DE GRECO IN LATINVM TRADVCTOS.

INter moralis diſciplıne precepta/quibus humana inſtituitur vita & docetur:eminentiſſimum quodāmodo locum obtinent/que de ciuitatibus/earumq; gubernatione cōſeruationeq; traduntur. Quippe diſciplina huiuſmodi omnis:felicitatem hominibus efficere ſtudet. Felicitatē vero ſi vni acquirere preclarum eſt:quanto magnificentius erit vniuerſe ciuitatis beatitudinem adipiſci?bonum enim/quāto latius patet:tanto diuinius eſt exiſtimandū. Cumq; homo imbecillum ſit animal/& quam per ſeipſum non habet ſufficientiā perfectioneq;.ex ciuili ſocietate reportet.nulla profecto conuenientior diſciplina homini eſſe poteſt/ꝗ quid ſit ciuitas/ & quid reſpublica intelligere:& per que conſeruetur intereatq; ciuilis ſocietas nō ignorare. Mihi quidē:qui hec ignorat/ſeipſum pariter ignorare videtur/ac ſapientiſſimi dei preceptum deſpicere. Itaq; & plato decem illis preclaris libris qui ſunt ab eo de republica/ſcripti: ī hac parte oſtendenda docēdaq; plurimum nixus eſt.& Marcus Cicero noſter:ſex inclytis libris (quos de republica ſcripſit)hanc ipſam eſt materiam proſecutus.& Ariſtoteles in hoc volumine/quod nūc in latinum conuertimus:hec ipſa complexus eſt.tāto quidem nitore & copia & ornatu:vt vere mereatur flumen aureum vocitari. Materia igitur huius operis talis eſt. Cōuertendi aūt interpretandiq; mihi cauſa fuit eadem illa:que iam decē & octo annis ad conuerſionē ethicorum induxit. Nam cum viderem hos Ariſtotelis libros:qui apud grecos elegantiſſimo ſtilo perſcripti ſunt:vicio mali interpretis ad ridiculam quandam ineptitudinem eſſe redactos/ac preterea in rebus ipſis errata permulta/ac maximi pōderis: laborem ſuſcepi noue traductionis/quo noſtris hominibus/in hac parte prodeſſem. Quid enim opera mea vtilius:quid laude dignius efficere poſſim.ꝗ ciuibus meis primū:deinde ceteris qui latina vtūtur lingua:ignaris grecarum litterarum facultatem prebere:vt non per enigmata & deliramenta interpretationum/ineptarum ac falſarum: ſed de facie ad faciem poſſint Ariſtotelē intueri?& vt ille in greco ſcripſit:ſic ī latino perlegeretur? Excitauit me quoq; vtilitas maxima:quam ex interpretatione Ethicorum proueniſſe conſpexeram. Homines enim ingenue eruditi quos primo veteris interpretationis ineptitudo ac barbaries a legendo repellebat:ita poſtmodum eos libros complexi ſunt/vt in maximam lucem illarum rerum cognitio ſit perducta. Quod idem fore ſpero in his de quibus nunc agimus politicorum libris. Atq; eo magis:quo hec materia ciuilis/& verba ad exprimēdum alia/ꝗ in ſuis diſputationibus ſcholaſtici vtantur/& maiorem quedam efflagitāt dicendi ornatum. Que duo interpres ille nedum conſequi:ſed ne ſuſpicari quidem potuit. Ariſtoteles certe tanta facundia:tanta varietate & copia/tanta hiſtoriarum exemplorumq; cumulatione hos libros refercit vt oratorio pene ſtillo ſcripti videantur. Sic enim argumentationes totas interdum explicat:vt cuncta dicendi ornamēta/in eis ſtudioſe cōiuncta liceat intueri. nec eſt in his libris queſtio vlla paulo vberior:que tractata ab illo ſit abſq; rhetorico pigmento atq; colore. Quorum & ſi non expreſſionem:attamen adumbrationem quandam/diligens lector in hac traductione noſtra deprehēdet. Fuit enim Ariſtoteles ſtudioſiſſimus eloquentie:qđ artes rhetorice eius/pluribus voluminibus explicate declarant. Que ſit igitur horū librorum materia:& qua de cauſa laborem hunc ſuſceperimus/& quales libri ipſi in greco ſint hec prefatos eſſe ſufficiat. Hortamur autem omnes vehementer/ad huius operis diligentiſſimam electionem:vtpote doctrinam vberrimam/ac rerum prope innumerabilium cognitionem:& quidem neceſſariam ad vitam ſuſcepturos.

¶PRIMVS POLITICORVM ARISTOTELIS EX TRADVCTIONE LEONARDI RECOGNITIONE ET ELVCIDATORE: IACOBO FABRO STAPVLENSI.

¶De ciuitate/gubernatione/partibus/domo/pago/ CAPVT. .I.

QVONIAM videmus omnem ciuitatem eſſe ſocietatem quandã/& om-
1 nem ſocietatem boni alicuius gratia cõſtitutam(nam eius gratia quod bo
num videtur:omnia omnes agunt)patet ꝙ bonum aliquod omnes conie-
ctant.maxime vero principaliſſimum omnium que eſt principaliſſima/&
ceteras omnes complectitur.eſt autem hec illa que ciuitas appellatur/& ci- Declaratio.
2 uilis ſocietas. ¶Quicũꝙ vero putant gubernatoris ciuitatis & regis/pa-
triſꝙ familias & domini eandem eſſe rationem:nõ bene dicunt. Multitudine enim & pau
citate:ſed non ſpecie illorum ſingulos putãt differre/veluti ſi paucorum quidem dominũ:
ſi vero plurium patrẽfamilias/ſin etiam plurium gubernatorem ciuitatis/vel regẽ:quaſi
nihil differat magna domus & parua ciuitas/gubernatorꝙ ciuitatis & rex. quãdoquidem
ipſe preſidet:rex.quando vero ſecundum rationem talis ſcientie in parte preſidet/& in par
te ſubeſt:gubernator ciuitatis.Sed hec vera non ſunt:quod manifeſtum erit ſecundũ hanc
3 doctrinam conſiderantibus. ¶Vt enim in aliis compoſitum vſꝙ ad incompoſita diuidere
neceſſarium eſt(he namꝙ ſunt minime totius particule)ita ciuitatem ex quibus componi
tur conſiderantes/intuebimur que illarum magis & quid ille differãt inter ſe;& ſi quid ar-
tificii ſingule illarum admittunt. Si quis igitur ab initio rerum originem reſpiciat/vt in
aliis/ſic & in iſtis optime diſcernet. ¶Primum igitur neceſſe eſt combinare illos:qui non
4 poſſunt eſſe niſi ſimul.ceu marem & feminã generationis cauſa. & hoc non ex electione:
ſed velut in ceteris animalibus & plantis/naturale eſt deſiderium/quale ipſum eſt tale al-
terum relinquendi.Imperans vero natura & parens propter conſeruationem.nam quod po
teſt mẽte proſpicere.natura imperat/& dominatur. quod autem poteſt corpore hoc facere:
5 paret natura & ſeruit.quapropter domino & ſeruo idem confert. ¶Natura igitur diſtincta
ſunt femina & ſeruus. Nihil enim natura facit tale:quale ſtatuarii delphicum gladium ob
inopiam/ſed vnum ad vnum. ſic enim optime inſtrumenta proficient. ſi eorum ſingula Barbari.
non multis/ſed vni deſeruiant.verum apud barbaros femina & ſeruus eodem gradu habẽ
tur. Cauſa vero huius eſt:quoniam quod natura dominetur non habent: ſed fit eorum ſo- Greci.
cietas ex ſeruo & ſerua. Quamobrem aiunt poete:grecos barbaris dominari oportere.qđ
idem ſit natura:barbarus & ſeruus. ¶Ex his duabus igitur ſocietatibus domus. prima re- Heſiodus.
6 cteꝙ Heſiodus inquit.domum i primis mulieremꝙ & bouem aratorem. bos enim pro ſer
uo:pauperibus eſt. Quotidiana igitur ſocietas ſecundum naturam conſtituta: domus eſt. Quid domus.
quos Charondas quidem homoſipyos: Epimenides vero cretenſis homocapos appellat. Charondas:
¶Sed que ex pluribus domibus conſtituitur ſocietas prima/vtilitatis gratia non quotidia Epimenides.
7 ne:pagus eſt. Maxime vero ſecũdum naturam videtur pagus: propagatio quedam eſſe do Quid pagus.
mus eorum quos dicimus coaluiſſe/& natos eſſe natorum. Quapropter primo ſub regi-
bus ciuitates erant:nunc vero etiam gentes.nam ex iis que ſuberant regno: proceſſerunt.
omnis enim domus regitur a ſeniore quare & pagi inde propagati:propter conſanguinita Homerus.
tem. Et hoc eſt quod inquit Homerus.iura dent ſinguli natis & vxoribus. ſparſim namꝙ
etiam ſic antiquitus habitabant. Et deos ob hoc ipſum putant cuncti regem habere quo-
niam & ipſi partim nunc/partim antiquitus ſub regibus degebant.quemadmodum vero
deorum formas ſibiipſis attribuunt homines: ſic etiam & vitas.

¶PRIMI CAP. PRIMI POLITICORVM COMMENTARIVS.

COlligit ſyllogiſmo:oēs ciuitates boni alicuius gratia eſſe conſtitutas/hoc pacto.ois ſocietas 1
boni alicuius gratia cōſtituta cernitur(nam oēs qui ſocietatū fedus ineunt/eius gratia cun
cta agunt quod bonū videt̄:aut vtilis videlicet/aut iucundi/aut honeſti gratia)atqui ois ci
uitas/ſocietas.oēs igitur ciuitates boni alicuius gratia cōſtitute ſunt/arbitrāturq; omes ipſo
ſuo in vnum cōuentu ſe bonū aliquod cōſecuturas.vt ſub rege ab externis defenſionē/ſecurā inter ſe
vitam/tranquillamq; pacem.ſub optimatibus: vite honeſtam conuerſationem/ iocundamq; confru
gi/temperataq; vita virtutum poſſeſſionē.ſub .enſupotentibus:diuitias ad huiuſmodi vite honorifi
ce .itiam bellicamq; virtutē.ſub populo;libertatem/ & viuere vt quiſq; velit & quāto minus lapſa fuerit
reſpublica:tanto maius bonum arbitrat̄ atq; coniectat/ſe ex ſua in vnum concordi cōuētione adeptu
ram.non modo ciuitas bonū ſimpliciter adipiſci cōiectat: ſed maxime ſocietatum/principaliſſimum
bonū.nā ex dialecticoꝝ regula ſit ſocietas omis/bonū aliquod cōiectat:melior ſocietas maius bonū
coniectabit/ & optima optimū.ciuitas autem ſocietatū optima eſt.vtpote que ceteras p partes clau
dat.& maxime oim que perfectiſſima optimeq; legibus inſtituta eſt.ſunt enim in ea/ſocietates:& ad
vtilitatem/ & ad iocunditatē/ & ad honeſtam degendā vitam.merito igitur ciuitas:inter ſocietates &
Socrates. optimum/ & principaliſſimum bonū coniectat. ¶ Socrates in libro de regno facile conſentit hoſpiti 2
Nelıſſus. Eleate(quē Meliſſum fuiſſe putant)patrēfamilias/gubernatorem ciuitatis/regem/ & dominū eūdem
eſſe/tametſi multitudine & paucitate diſtent.quod Ariſtoteles hic refutat.verum contendit ratione
ſpecieq; differre.quod ex proceſſu libri:dilucidius apparebit.Et nos hic res ſubiectas non reſpicimus
(nam ſpecie ſunt eedē.homines enim ſunt)ſed amminiſtrationū gubernationūq; ſpecies.alia pfecto
ſpecies eſt gubernandi economi/alia perfecti ciuitatis/ & alia regis.& alia ſunt officia economi ad do
meſticam familiam/alia pfecti ciuitatis ad ciues/ & alia regis officia ad ſubditos emoderādos atq; gu
bernandos.immo economi patriſq; familias: alia ſeruorum gubernādorum ratio/alia liberorum/ alia
vxoris.quare ſpecie non ſunt eadem dominus/pater/ maritus:tametſi vnus idemq; ſit homo ſed tri
plici gubernādi remq; familiarem adminiſtrandi ſpecie ſcindit̄: & rurſus de hac re numero 27. ¶ In
alijs doctrinis ſi conſiderabimus:videbimus omnes a doctrine minimis inchoare.grammatica ſiqui 3
dem inchoat a litteris:quibus nichil minus ſimpliciuſq; habet.Logica a nomie & verbo:que ſunt mi
nime quas contempletur partes.Geometria a puncto.Arithmetica a monade.Muſica a dieſi/apoto
me/comate/ & tono:hoc eſt ſemitonio minore/maiore/ eorumq; differentia/atq; tono: que profecto
i diſciplinis illis ceterorum ſunt minima. quid mirum igitur:ſi cum diſciplina ſocietatum ciuitatumq;
queritur/ſeruato eo(qui in ceteris obſeruatur)ordine minime earum partes perueſtigentur. ¶ Partes 4
minime ſocietatum/ſinguliquiq; qui multitudinē coaceruant. Et prime ſocietatis particule minime:
vir & femina.ab ea enim cetere proueniunt.nam tolle virum & feminam:neq; ſerui erūt vlli/neq; do
mini/neq; liberi quare neq; ſocietas domini & ſeruorum/patris & liberorum/neq; ceterarū valla.pri
ma igitur omnium eſt.Et hec ſocietas eſſe non poteſt:niſi ſimul cohabitantium.eſt enim generatio
nis gratia.& hec maris & femine coniunctio:non modo electione/ſed & natura prouenit.quādoqui
dem in hominibus/perinde ac in ceteris animantibus que orbata non ſunt/ſimiliter & in plantis: na
turale eſt deſiderium tale alterum relinquendi qualis homo ipſe eſt.quod hac ſocietate:per genera
tionis vicem aſſequitur.deinde natura dominus/ & ſeruus:proter vtriuſq; ſalutem ſocietatis neceſſitu
dine iungendi ſunt.nam qui valet mente proſpicere que agenda ſunt/ queue omittenda ad vtriuſq;
ſalutem:is natura preeſt/atq; dominus eſt.qui autem id mente perſpicere non valet/ſed corporeis vi
ribus/que bene perſpecta ſunt/exequi potis eſt:is natura ſubeſt/eſtq; natura ſeruus.quare domino &
ſeruo idem executio ſcilicet eorum que prouida mente proſpecta ſunt prodeſt: perinde ac in prima
omnium ſocietate/proles vtriuſq; & maris & femine/bonum eſt.nam illic executio. quod hic prolis
generatio. ¶ Ex dictis pauloante:colligit feminam & ſeruum/ſuapte natura diſtincta eſſe inſtrumen 5
ta.nam illa generationis:hic vero executionis eorum/que prouido mētis oculo fuerint proſpecta/in
ſtrumentū eſt.& natura nichil tale operatur:quale ferri: eriſue fuſores ob inopiā gladium delphicum
faciunt.ſed natura vnum inſtrumētum facit:ad opus vnum.vt oculos ad videndum:aures ad audiē
dum/guſtum ad diſcretionem ſaporum:linguā ad loquēdum:& huiuſmodi cetera.nec id quidem in
iuria.nam ſic inſtrumēta proficiunt optime:quando ſingula nō multis:ſed vni deſeruiūt operi.quare
merito carpit barbaros:ꝗ feminis ad duo:ad generationis ſcilicet vſum/ & ſeruitutem vtātur.ſed hoc
Barbari. illis euenire dicit:ꝗ barbari illi natura ſint ſerui.Iccirco ex ſeruo & ſerua:fit huiuſmodi ſocietas.Gre
cos effert:ꝗ plurimum mente valeant.& iccirco ſunt natura domini. & hanc ob cauſam Homerum
& poetas dicere conſentaneum eſſe: vt greci barbaris dominarentur. tanq̄ idem ſit natura barbarus
Quid domus. atq; ſeruus. ¶ Diffinit primā domum/que maxime ſimpla eſt: eam eſſe vite communionem/ que ex 6

duabus que dicte ſunt ſocietatibus/viri ſcilicet & vxoris/domini atq; ſerui coaleſcit:& ſcite Heſiodus
ſuo poemate dixit imprimis domus eſt vir/coniunx bos & arator.quia bos pro ſeruo pauperibus ha Heſiodus.
beatur.diffinit & aliter domum eſſe natura conſtitutam in vnamquamq; diem ſocietatem.& eos qui
tali ſocietate iunguntur:Charondas compenuarios/Epimenides vero cretenſis contubernales ꝙ eo
7 dem vtantur diuerſorio/nuncupat.❡ Diffinit pagum: primam eſſe ex pluribus domibus ſocietatē vti Quid pagus.
litatis gratia non quotidiane.item pagus ſecundum naturam:maxime videtur eſſe deriuatio domus
a domo eorum quos collectaneos & natos natorum quidam nuncupant. Ex his infert primas olim
ciuitates regibus gubernatas:nunc vero etiā gentes regibus gubernari.nec ab re quidē.nā ab iis pro-
ceſſerunt qui regio ſuberant imperio.omnis enim domus a ſeniore tāq̄ rege moderaꝛ. quare & pagi
etiā inde propagati:propter generis affinitatē.atq; id eſt quod ait Homerus.Ius quiſq; miniſtrat pro
genitis ac coniugibus. ſparſim enim etiā olim hoc pacto habitabāt. & hāc ob cām arbitranꝛ omnes/
deos ipſos rege gubernari.qm̄ & ipſi:partim nunc partim antiqtus ſub regibus degebant.atqui quē-
admodum formas dij ſimiles ſe gerere putant homines:ita quoq; & eorum degere vitas.

❡ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM PRIMI POLITICORVM.

ARgumentum primi politicorum Ariſtotelis.In hoc primo differuntur hęc: partes Ariſtoteles.
ciuitatis/domus/pagus/ciuitas Partes rei domeſtice quattuor: cōiugalis/domini-
ca/paterna/acquiſitiua.coniugalis:virū & vxorem continet.dominica: dominū &
ſeruuū paterna:patrem & liberos. Acquiſitiua:quattuor hominū vitas.tres ſimpli
ces paſtoriā ex manſuetis animalibus/agriculturā ex frugibus/predatoriā ex vena
tione & piſcatura/& quartā ex duabus pluribusue ſimplicibus cōpoſitam.Pars cō
iugalis & paterna:natura eſt dominica:quedā ſecundum naturā/ vt cū eſt domi-
nus natura/ & natura ſeruus.quedam preter naturā:vt cū dominus ſolum lege dn̄s eſt/& ſeruus lege
ſeruus.Itē acquiſitiua quedā natura:vt que ex animaliū paſtu/agricultura & preda auium/ferarūq; &
piſcium prouenit.altera preter naturā vt nummularia.que quattuor ſpecies habet:mercaturam/fene
rationem/mercenariā/ceduā & foſſinā.& ſemper quod ſecundum naturā eſt/ expetendum & prefe-
rendum:quod autem preter naturā/illaudabile fugiendum/aut poſtponendum. Ex ijs cognoſcere li
cebit que domus ſecundum naturā ſint aut magis ſint:& que non ſint aut minus ſint:& ita quoq; de
ciuitatibus.nomine domini dominū & heram/ſerui ſeruum & ancillam/patris vtrumq; parentem pa
trem videlicet atq; matrem/intelligimus.de domo & ſimplicibus partibus eius a nūero 3 ad 7.de pa
go 7.de ciuitate ab 8.ad 13.de combinatis cōpoſitiſq; partibus domus 13. de parte domus dominica
natura/de domino& ſeruo natura a 14 ad 22.de domino lege & ſeruo lege a 22 ad 29.de acquiſitiua
ſecundum naturā a 29.ad 34.de acquiſitiua contra & preter naturam a 34.ad 42.de vtraq; acquiſi
tiua quadam adinuicem collatione a 43.ad 52.de cōiugali & paterna/vbi & quedam de ſeruo & vir
tutibus ſingulorum a 53.ad finem vſq; primi.& ex his ratio diſtinctionum capitum quam adiuximus
dilucere poteſt.littera enim Ariſtotelis continua eſt/abſq; capitum diſtinctione.attamen ad commē- Ariſtoteles.
tarium littere ſubiungendam/& ad iuuandum eorum qui diſcere volunt intelligentiam:michi condu
cere viſa eſt.& hec pro argumento primi:ſatis. ❡Greci πολιτειαν noſtri ciuilitatem & rempublicam
dicunt.vnde libri πολιτικων id eſt(fere greca voce)politicorum:latine dici poſſunt libri ciuilium/& li-
bri rerūpublicarum/ ſeu de rebus ciuilibus & de rebus publicis quemadmodū dicimus Platonis/Xe-
nophontis/Ciceronis libros de re publica. Et pluratiue politicorum id eſt de rebuſpublicis nuncupā Plato.
tur. ꝙ non vna ſit reſpublica ſed multe eius ſpecies/ regia/ optimatum/ cenſu potentum: inſuper ſe- Xenophon
cundo loco paucorum potētiam/& popularem gubernationem(quarum quelibet multas habet ſpe- Cicero.
cies) reſpublicas appellant. vt quarto huius operis libro cognoſcetur. de quibus omnibus differitur
abundeneq; de vna tantum/vt apud Xenophontem de Lacedemonica/Platonem de Socratica. Xenophon.
1 ❡Societas:plurium conſequendi boni alicuius/maliue deuitandi gratia conſenſio.qui enim ſocieta Plato.
tem ineunt:aut vtile aut quod oblectet/aut honeſtum ſit/mutuo conſentiendi iuuamine aſſequi in-
tendunt/aut eorum oppoſita fugere/incommodum/moleſtum/turpe. ❡Quid ciuitas ex numero 8.
4 huius primi & ex 2 tertij cognoſcetur. ❡Hoc non electione.Non negare intendit viri & mulieris mu-
tuam ſocietatem/conſentionem mutuam/mutuumq; ad prolem ſuſcipiendam iuuamē interdum cō
ſilio & electione non inniti:ſed etiam vult id naturale eſſe/ vt in ceteris animantibus cernere licet q̄ a-
5 pertiſſime/quibus electio/conſiliumq; deeſt. ❡Quale ſtatuarij delphicum gladiū.ſic grece οιον χαλ
κοτυποι την μαχαιραν δελφικην πενιχρως quod ſonat quale erarij/ferarij ve fabri gladium delphi-
cum ob pauperiem.huiuſmodi enim gladium(quem delphicum appellabant)ob paupertatem vtē-

tium ad varios vſus habilẽ conflaſſe veriſimile eſt. ℭ Quamobrem aiunt poete grecos. Naturale eſt
vnũquẽq; ſuos cõmendare. & cõmendat Ariſtoteles grecos eo potiſſimum tẽpore/quo rerum ſum=
ma potiebant/ & toti ferme imperitabãt orbi. de cõmẽdatione grecoꝝ iteꝝ numero 23 ſeptimi. quã
Menexenus ſi ãplius noſſe deſideras: lege Menexenũ Platonis/vbi & orationẽ Aſpaſie mulieris de laude greco=
Aſpaſia. rũ. ℭ Charõdas Catiniẽſis: legũlator ciuibus ſuis. de quo nũero 30 ſecũdi/eos q quotidiane cõuiue=
Charondas. bãt ὁμοσιπύους vocabat: quos cõpenuarios (cũ aptius nõ ſuccurrebat verbũ) interpretatiſſimus q eiſ
dẽ penũ habeãt. ὁμοῦ eni ſimul ſignificat & σιπύη (Suda teſte) ἀρτοθήκη .i. repoſitoriũ panis/pro quo
Suda. penu diximus/ & inde cõpenuarios vocabulũ effinximus. ℭ Epimenides Cretẽſis/quẽ Plato i tertio
Epimenides. ſuarũ legũ dicit lõge nouoꝝ reꝝ excogitatione excelluiſſe apud Atticos/ & ſolonis in cõdendis legi=
Plato. bus adiutor ſcribit a Plutarcho: eos q quotidiani eſſent victus ὁμοκάπους appellabat: quos interp̃tati
Solon. ſumus cõtubernales. nã κάπη vñ deductũ eſt: tabernã/ & diuerſoriũ ſignificat. ℭ Q; ciuitates primo 7
Plutarchus. ſub regibus fuerint: iteꝝ 53 quarti. qđ ex hiſtorijs facile dnoſcit. Beroſus eni Chaldeus author eſt/ſta
Beroſus. tim poſt diluuiũ & recentẽ orbis cladẽ feminas cõtinuo geminos fetus marẽ & feminã parere ſolitas/
inopiã generis nñ ſuppleuiſſe/ & ſtatim hoies in multitudinẽ excreuiſſe. & hinc diuiſis p loca turmis
& affinitatibus: reges illis moderãdis deputatos fuiſſe. & ferme q primas vrbes cõdebãt: reges erant.
Belus. vt pater Beli Babylonis cõditor/Babylonijs aſſyrijſq; regnauit poſt quẽ: Belus. poſt belũ: Ninus. poſt
Ninus. ninũ: Semiramis. vt Romulus/Rome cõditor regnauit Romanis. poſt quẽ: Numa. poſt Numã: Tul=
Semiramis. lus. & ita cõſequẽs/quouſq; tarquini tyrannide deficiẽtes: regnũ trãſijt i optimates/quos conſules ap=
Romulus pellarũt. Sic & Medi/ & Perſe/ Egiptij/ Meceni/ Argiui/ Bactriani & Armeni quondã ſuis ſub regibus
Numa. vixere. ℭ Nũc vero etiã gẽtes. Inter ciuitatẽ & gentẽ id intereſt: q ciuitatẽ/locus vnus/ & vrbs vna gẽ
Tullus. tẽ vero regio vna tota cõtinet: vt ex numero 4 ſecundi/ & 10 ſeptimi cognoſci poteſt.

ℭ Quid ciuitas. homo ciuile animal. partibus ciuitas prior. Caput. II.

Quid ciuitas. ℭ Q V e autem ex pluribus pagis cõficitur ſocietas: ciuitas eſt/que quidẽ (vt ita 8
dixerim) totius ſufficiẽtie vitã habet/cõſtituta quidẽ gratia viuẽdi/exiſtẽs
autẽ bñ viuendi gratia. ℭ Quapropter ois ciuitas natura eſt. ſiquidẽ & pri= 9
me ſocietates. nã hec illarũ finis eſt. natura vero finis eſt. quale enim vnũ=
quodq; generatione perfecta: hãc vniuſcuiuſq; naturã eſſe dicimus. ceu ho=
minis/equi/domus. Inſuper cuius gratia & finis: optimũ ſufficiẽntia vero
finis/& optimũ. Ex his igitur patet ciuitatẽ eſſe ex iis q natura ſũt: & q hõ natura ciuile eſt
animal. & qui abſq; ciuitate eſt ꝑpter naturã nõ ꝑpt̃ fortunã: aut nequã eſt/aut potior q hõ=
Homerus. vt ab Homero p cõtumeliã increpat: ſine tribu ſine iure/ſine domo. nã ſimul natura talis
eſt & belli cupidus: veluti qui nullo retinetur iugo: vt neq; volatilia. ℭ Ex quo patet ſociale 10
animal eſſe hominẽ magis q ois apes/magis q omne gregariũ animal: nichil eni (vt dixi=
mus) fruſtra natura facit. ſermonẽ vero hõ habet ſolus omniũ animaliũ. vox autẽ moleſti
atq; iocundi ſignũ eſt. quapropter aliis quoq; exiſtit animalibus. huc vſq; eni natura in his
ꝑceſſit: vt ſenſum habeant iocundi & moleſti/& hec inter ſe ſignificare poſſint. at ſermo
ad hoc datus eſt nobis: vt oſtendamus vtilitatẽ & damnum. quare & iuſtum & iniuſtũ. hoc
eni preter cetera animalia hominibus propriũ eſt: vt boni & mali/ac iuſti & iniuſti/& alio=
rum hmõi/ſenſum habeãt ſoli. horumq; ſocietas faciat domũ & ciuitatẽ. ℭ Et certe: ſecun= 11
dum naturã prius eſt ciuitas q domus/& q ſinguli noſtrum. nã totum prius eſſe q partẽ ne=
ceſſariũ eſt. perempto eni toto: nõ erit pes neq; manus/niſi equiuoce/veluti ſi quis dicat la
pideã. nam corrupta quidẽ erit talis. cuncte quidẽ: opere diffinite ſunt/& potentia. Itaq; cũ
amplius nõ ſint tales. non eſt dicendũ illas eſſe eaſdẽ ſed equiuocas. eſſe igitur ciuitatẽ na=
tura/& prius q ſinguli: manifeſtũ eſt. ſi eni nõ eſt ſufficiens vnuſquiſq; ſeparatus: perinde
ſe habet ac reliquę partes ad totũ. Qui autẽ in cõmuni ſocietate nequit eſſe/quiq; nullius
indiget ꝑpter ſufficientiã. nulla pars eſt ciuitatis. quare aut beſtia aut deus. natura igit̃ om=
nibus ad hmõi ſocietatẽ eſt appetitus. Qui autẽ primus inſtituit: maximoꝝ bonorũ cauſa
fuit. vt eni pfectione ſuſcepta/optimũ cunctoꝝ animaliũ eſt hõ: ita ſi alienus fiat a lege &
a iudicis/peſſimũ eſt oĩm animaliũ. ſeuiſſima eni eſt iniuſtitia tenẽs arma. hõ vero arma
tenet per innatã prudentiã atq; virtutẽ: qbus plurimũ valet in contrariũ vti. Itaq; ipiſſimũ
& immaniſſimum eſt ſine virtute: ad libidinẽ cibationẽq; deterrimum. iuſtitia vero ciuile
quiddã eſt. nam ius ordinatio eſt ciuilis ſocietatis. ius autem iuſti iudicium.

ℭ SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

Iffinit ciuitatē:ex pluribus pagis perfectā eſſe cōionem totius iā ſufficiĕtie (vt ita dicaꝛ)
8 D terminū hñtem/quequidē fit viuēdi grā/facta aūt exiſtēs/bñ viuendi. ❡ Ex diffinitiōe Quid ciuitas.
& ſupius mōſtratis:infert ciuitatē natura eſſe:qđ oſtendiꝛ.Primo prie ſocietates domus
9 atq; pagus natura ſūt.igiꝛ & ciuitas:que ex illis coaleſcit. Secūdo qa ciuitas finis eſt pri Ex nūetis.
marū ſocietatū:que ſm naturā eſſe/mōſtrate ſunt.igiꝛ & ciuitas ſm naturā eſt.& non mō ſm naturā: 4 6 7
ſed & natura.quale eñi quodq; vbi gñatio eius abſoluta eſt:hanc naturā cuiuſq; dicimus eſſe/ceu ho
minis/equi/domuſue naturā.preterea ciuitatē eſſe illarū ſocietatū finē:hinc conſtat eſſe manifeſtum.
quia id cuius grā & finis:optimū eſt.ſufficiĕtia vero finis & optimū.quā ipſa ciuitas in ſe cōtinere de
finita eſt.merito igitur illarū ſocietatū finis eſt.ex his igitur perſpicuū euaſit:ciuitatē in ordine eorum
eſſe locandā/que natura exiſtūt/& hoiem eſſe ſuapte natura ciuile aial. qui vero abſq; ciuitate eſt/ꝑ
pter nature ſue mores non ꝑpter fortunā:aut nequā eſt/aut potior q̄ homo.vt is qui ab Homero cō
uicio laceſſitur ꝙ ſit abſq; ciuitate/abſq; iure/abſq; lare.nā ſimul qui talis eſt ob nature mores:belli in
10 ferendi cupidus eſt.vt q nullo coerceaꝛ iugo/haud aliter q̄ volatilia. ❡ Oſtendit hoiem aial eſſe ſocia
le magiſq̄ apes/et quodcūq; aliud aial/qđ gregatim turmatimq; ſocialr viuit.nam(vt dicere ſolemus)
natura nihil temere/nichil fruſtra facit. atqui oim animantiū ſolus hō ſermone preditus eſt: & ſi alia
aialia voce ſint predita.vox aūt moleſti atq; iucūdi ſignū eſt.quare ad moleſti/iucūdiq; expreſſionē:
vox alijs animātibus cōceſſa eſt.hactenus eñ natura in illis ꝑceſſit.vt moleſti atq; iucūdi ſenſum ha
beant/& hec inter ſe ſignificare queāt.at ſermo ad hoc nobis tributus eſt:vt oſtēdamus vtilitatē & ia
cturam.quare & iuſtum et iniuſtū.id enim preter cetera aialia hoibus peculiare eſt:vt boni et mali iu
ſti atq; iniuſti & aliorum hmōi/ſenſum habeāt ſoli.et in horū cōicatione domū efficiant atq; ciuitatē.
nimirū igitur/ſi homo vt q cetera animātia moleſtū atq; iucundū in ſocietate cōmunicat/& inſup bo
num & malū/iuſtū & iniuſtū cōmunicādo diſcernit:magis ſit ſociale/& ad cōmunionē natum aial q̄
11 vel apes/vel cetera queuis/que ſocialiter degūt aialia. ❡ Hoc in loco molitur oſtēdere ciuitatē natu
ra priorē eſſe domo/domuſq; partibus.nā totum ſue itegritatis ptibus natura prius eſſe neceſſe eſt ꝑ
empto eñ toto:intereūt & hmōi partes.vt hoie pempto:non erit pes neq; manus(niſi homonyme.ꝑ
inde acſi quiſpiā lapideā manū/manum dicat equoce nūcupat)nam corrupta erit hmōi.omēs enim
hmōi partes diffiniūtur ope & poteſtate. Vt oculus:quo videmus/cuiq; ineſt vidēdi facultas.manus:
qua palpamus/et cui palpandi poteſtas adeſt.quare que an plius tales nō ſunt:non eſt dicendū eaſ
dem eſſe ſed ptes equocas.ſimili quadā rōne:et ciuitatē natura priorē ſuis ptibus eſſe/ac noſtrū quo
libet.nam ſi ſufficiĕtia caret & operis & poteſtatis quiſq; ſeparatus:ꝑinde ſeſe habet ac alie partes ad
totum.cōſtat igitur ciuitatē quoquo pacto natura priorē & domo/domuſq; ptibus. Et ſi qs talis ſit/vt
ad nihil qđ ad ſocietatis cōmunionē attinet aptus ſit/ aut talis vt nullius indigeat ꝑpter ſufficiĕtiam: Tertij
nulla pars eſt ciuitatis.quare aut beſtia:aut deus eſt.natura igiꝛ cuiq; ad hmōi ſocietatē iditus eſt ap 6 4
petitus.et reuera qui primus ciuitatem inſtituit:maximorū bonoꝝ extitit occaſio.nam queādmodū
legis & diſcipline inſtitutiōe pfectus/ omniū animaliū optimū eſt homo:ita a lege & iure ſeparatus/
peſſimū omniū ſeuiſſima enim iniuſticia tenens arma. homo autem arma tenet:per inſitas et prudē
tie & virtutis habilitates/quibus ad contraria vel maxime vti valet. quare aialium ſceleſtiſſimū & ſe
uiſſimū eſt ſine virtute:& ad venerea/cibationēq; deterrimū.Iuſticia autē quippiā eſt ad ciuilem pti
nens ſocietatē.nam ius:ciuilis ſocietatis eſt ordinatio.eſt autē ius iuſti iudicium.

❡ ANNOTATIONES AD CAP.SECVNDVM.

NAtura·homonymū eſt/nunc principiū rerum naturaliū vt apud Phyſicos/nūc pfectionē/
9 cōſumationē/& finem(vt hic)indicās. ❡ Hoiem eſſe ſuapte natura ciuile aial: quedā hois
deſcriptio eſt huic diſcipline accōmodata nullū eñ aial:ad ſilem vitā degendā/preter ho
minē/natum eſt.tametſi alia ſint ad gregariā/ſocialemq; vitam nata:vt apes/ formice/grues/cornicu
10 le/columbe/& id genus cōpluſcula. ❡ Sermonē vero ſolus homo. Vinculum ſocietatis humane/ſer
monē vult eſſe Cicero:qui docendo/diſcendo/cōmunicādo/diſceptando/iudicādo/conciliat inter ſe Cicero.
hoies/coniūgitq; naturali quadā ſocietate.neq; vlla re lōgius nos abeſſe a natura ferarū:quippe q̄ rō
nis & orōnis ſint expertes.& vt Socrates dicere ſolebat/animalia nos viribus vincūt. nos autē ratiōe Socrates.
11 ſermoneq; ſuperamus. ❡ Qui primus autē inſtituit.Qui cetus hominū ad ciuilē vitā primi coegerūt/
maximorū bonorū cauſam fuiſſe:qui amplius noſſe deſiderat/legat Protagorā Platonis ad quod ſer Protagoras.
mo maxime pōt.hac laude celebranꝛ Saturnus/Orpheus/ Amphiō/Mercuriusq (vt canit Oratius) Plato.
Feros cultus hominum recentum: Saturnus.
Voce formauit catus et decore: Orpheus.
More paleſtre. Et de Saturno canit Ouidius. Amphion.
Is genus indocile & Diſperſum montibus altis Mercurius.

Oratius. Compoſuit legeſq; dedit/latiumq; vocari
Ouidius. Maluit:his/quoniam latuiſſet tutus in oris.
De Orpheo aũt & Amphione item Oratius:ſed carmina nota ſunt. Homo vero arma tenet per inſi-
tam prudentiã ac virtutẽ.his habilitatibus nature nos poſſe vti ad virtutes eque & ad vitia/& ſine du
ce mẽte/rationeq; obeſſe poſſe plurimũ:monſtrat Ariſtoteles capite vltĩo ſexti ethicorũ. ❡ Ad libidi
nem/cibationẽq; deterrimũ. Niſi rõne & legibus viuãt hoies ſeuiſſimi fiunt:& ad iſandas veneres &
Beroſus. cibationes deterrimi. Et ſcribit Beroſus(ſi modo Beroſi ſunt:que circũferunt ſcripta cum Megaſthe-
ne/Myrtilo & alijs nõnullis vetuſtioribus)olim a deo cataclyſmũ in vltionẽ inductũ ob infandos ve-
nereoꝝ cõgreſſus/ob ferales cibationes q̃ adeo (horrendũ dictu)fede erant/vt vteros matrũ imma-
nes illi & feri illius tẽpeſtatis hoies reſecarent:quo infantes ad ſceleſtas epulas extraherẽt.et ex latria
& conſortio malorum demonũ:veneficiũ omne & magicũ/omne maleficiũ cõtraxerant que nefan-
da(vt par fuit)vltrices aque diluuij/vniuerſa funditus extinxerunt.

❡ De re familiari/domino/ſeruo/acquiſitiõe/imperandi modis. CAP. III.

QVoniam declaratũ eſt quibus ex ptibus conſtituta ſit ciuitas:neceſſariũ vi 12
detur primũ de re domeſtica dicere. oĩs enim ciuitas ex domibus conſtat.
❡ Rei domeſtice rurſus ptes ſunt:ex qbus domus eſt cõſtituta.domus autẽ 13
pficitur ex ſeruis & liberis. cũ vero prima queq; ſint in minutiſſimis pquĩ
renda/prime vero ac minutiſſime partes domus exiſtãt dñs & ſeruus/ma
ritus & vxor/pater & filii: de tribus vtiq; his partibus cõſiderandũ fuerit/
quid vnaqueq;/& qualem eſſe oporteat.hoc eſt de dñica/de cõiugali(nã & ipſa pprio noie
non noiatur)de paterna re familiari.ſint autem he tres:quas diximus.Eſt inſup quedã pars
que videtur quibuſdã eſſe res familiaris:quibuſdã vero maxima eius pars.loquor autem de
illa parte que verſatur circa acquirendũ: que & ipſa quemadmodũ ſe habeat/ cõſiderãdum
erit. At primũ de ſeruo et dño dicamus: vt ea que neceſſaria ſunt intueamur. et ſi qd de his
melius cõprehẽdere poſſumus:q̃ ea que nunc exiſtimãtur. ❡ Quibuſdã porro videtur ſciẽ 14
Numero 2 tia quedã eſſe dñatio:eadẽq; eſſe diſciplĩa domeſtica/& dñatio/& gubernatio ciuilis/& re-
gia.vt in principio diximus. Aliis autẽ:preter naturã videtur eſſe dñatio.quoniã natura ni-
hil differat:ſed lege dũtaxat inductũ ſit/vt alii liberi ſint alii ſerui.quapropter neq; iuſtum.
violẽtũ eni. ❡ Cum igitur poſſeſſio ſit pars domus:certe & illa p quã acquirimus/pars erit 15
domeſtice diſcipline.nam ſine neceſſariis impoſſibile:eſt et viuere & bene viuere. Vt ve-
ro in artibus definitis neceſſariũ eſt ſubeſſe ppria inſtrumẽta/ſi opus modo cõfici debeat:
ſic etiam in re familiari. ❡ Inſtrumentorũ vero quedã inanima ſunt:quedã aiata.veluti gu 16
bernatori nauis/que quidẽ inanimis eſt:qui vero prorã regit aiatus. nam miniſter in arti-
bus locũ inſtrumẽti obtinet ſic & poſſeſſio inſtrumentũ eſt ad vitam.res autẽ poſſeſſa:mul
titudo inſtrumentoꝝ.& ſeruus poſſeſſum quiddã aiatum:et tanq̃ inſtrumentũ ante inſtru-
Dedalus menta oĩs miniſter. Si poſſent enim inſtrumẽta ad iuſſum vel nutum domini ſuũ opus
Vulcanus conficere/quemadmodũ Dedali aut Vulcani tripodes (quos inquit poeta ſponte ſua diui-
Homerus. num prodiſſe in certamen)ſic & pectines texerent & plectra citharam pulſarent:neq; archi
tecti ſane miniſtris/neq; domini indigerent ſeruis. ❡ Que igitur inſtrumenta dicũtur:fa 17
ctiua ſunt.quod vero poſſidemus:actiuum eſt.a pectine quidẽ aliquid fit preter illius vſum.
a veſte vero atq; lectica:vſus ſolum. Preterea cum ſpecie differant facere & agere/& indi-
geat vtrumq; inſtrumentis: neceſſariũ eſt & illa eandẽ habere differẽtiam.vita certe actio
eſt/& non factio. Quapropter ſeruus miniſter eſt ad actionem. ❡ Id autem quod poſſidet: 18
dicitur queadmodũ & pars ad totum.pars vero alterius non ſolum eſt pars:ſed etiam oĩ-
no alterius.ſimiliter autem & quod poſſidet. Quapropter dominus ſerui eſt dominus ſo-
lum:ſed illius non eſt.ſeruus autem non ſolũ domini ſeruus:ſed oĩno illius. ❡ Que igi 19
tur ſit natura ſerui/et que poteſtas:ex his patet. qui eñi ſui ipſius nõ eſt ſecũdum naturam
ſed alterius:hõ hic natura eſt ſeruus.alterius aũt hõ eſt quicũq; poſſidetur/hõ exiſtens.poſſi
det autẽ inſtrumẽtũ actiuũ/& ſepabile. ❡ Vtrũ vero ſit aliquis naturalis an nõ/et vtrũ me
lius ac iuſtius ſit alicui ſeruire an nõ/ſed oĩs ſeruitus ſit p̃ter naturã: poſt hec cõſiderandũ
Prima ratio. eſt.nec ſane difficile eſt rõne pſpicere:& ex iis que fiũt cognoſcere. ❡ Impare eñi & pare- 20
re:non ſolũ neceſſariorũ ſunt/verũetiã vtiliũ.ac ſtatim ex gñatione quedã diſtincta ſunt/
alia quidẽ ad impandũ:alia vero ad parẽdum.& ſpecies multe et imperãtiũ & parentiũ exi

ſtunt.& ſemper melius imperiũ:meliorum parentiũ eſt.ceu hominis q̃ beſtie. nam quod a
melioribus perficiť:melius eſt opus.vbi vero aliud imperat/aliud paret:eſt aliquod horum
opus.❡Nam quecũq; ex pluribus conſtant/& fiunt vnum quippiam cõmune/ſiue ex cõ- Secunda rõ.
iunctis ſiue ex ſeparatis:in omnibus apparet et quod imperat & quod paret. & hoc ex tota
natura ineſt animatis. Nam & in iis que expertia ſunt vite:eſt quoddã imperiũ inſtar har-
monie. ſed hec forſan aliena ſunt ab iſta cõſideratione. ❡Animal vero conſtat primũ ex Declaratio ſe-
anima & corpore.quorũ altera imperat ſecundũ naturam:alterum paret.oportet autem cõ- cũde rõnis i cõ
ſiderare quod natura/non in corruptis/ſed in iis que magis ſe habent ſecundũ naturam. iunctis & in ſe-
Quocirca cum hominẽ qui & anima & corpore optime diſpoſitus ſit:inſpiciendũ eſt. in iunctis.
quo certe id manifeſtũ eſt.nam prauorũ quidem aut praue diſpoſitorũ: ſepe inuenietur cor-
pus imperare anime.ex eo quia peruerſe & preter naturam ſe habent.Eſt igitur vt dicimus Appetitum rõ
primũ in animali proſpicere imperiũ dominicũ & ciuile.nam anima quidẽ in corpus do- nalem.
minicũ habet imperiũ.mens vero in appetitũ ciuile & regium.in quibus clarum eſt ſecũ-
dum naturã & vtilitatem imperari ab anima corpori: et ab ea parte que habet rationem ei
parti que ſubiacet perturbationi/equalitatem vero ac viciſſitudinẽ omnibus nocere. Rur- Cõditiones ſer
ſus in homie & in animalibus aliis:eodem modo. manſueta quidem meliora natura ſunt uorũ natura.5
q̃ fera.his autem vniuerſis melius eſt/vt homini pareãt.nam ſalutem ita recipiunt.preter-
ea antẽ maſculus & femina:alter melior ſecundũ naturam altera deterior.& hic imperans/
illa vero parens.eodemq; modo neceſſe eſt in cunctis hominibus eſſe. ❡Quicũq; igitur tã 1
21 tum diſtant quantũ anima a corpore/& homo a beſtia:per hunc modũ ſe habẽt. ❡Quo- 2
rumcũq; eſt opus in corporis vſu/& hoc eſt in eis potiſſimũ:hi ſunt natura ſerui. ❡Qui- 3
bus melius eſt vt imperet hoc imperio:quemadmodũ in premiſſis.eſt enim natura ſeruus:
qui poteſt alterius eſſe.quapropter & alterius eſt.❡Et qui tantũ particeps eſt ratiõis:vt ſen 4
tiat quidem/at non habeat.nam cetera quidẽ animalia rationẽ non ſentiunt:ſed paſſioni-
bus inſeruiũt.& vſus variat parũper:neceſſariorũ enim corpore auxiliũ fit ab vtriſq;/a ſer-
uis videlicet & manſuetis aialibus.❡Vult autem natura/& differentia facit corpora libe- 5
rorum & ſeruoꝝ.alia quidem robuſta ad neceſſarios vſus:alia vero recta & inutilia ad tales
opationes/verum vtilia ad ciuilẽ vitam. hec autem diuiſa eſt in belli oportunitates & pa-
cis. Accidit vero ſepe & contra: hos quidem corpora habere liberorũ/ illos vero animas.
Nam id quidẽ patet ꝙ ſi tantum precellant corpore ſolum/ quãtum deorũ imagines: reli-
qui omnes digni apparent illis ſeruire. Id ſi verum eſt in corporibus: multo iuſtius in ani-
ma idem putare. ſed non vt corporis: ita & anime pulchritudinẽ diſcernere facile eſt. Qꝫ
igitur ſint ſecũdum naturam alii liberi/alii ſerui:manifeſtum. quibus & ſeruire poteſt/ac
iuſtum eſt.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

12
DE re domeſtica eſſe dicendũ:quantũ ſcilicet huic diſcipline ſat erit/fueritq; accõmo
13 datum exactius autem & ſpecialius in economicis. ❡Rei familiaris quattuor par-
tes ponit.dominicã que dominũ & ſeruum cõplectitur.nuptialẽ:que virum & vxo-
rem.paternã:que patrẽ & liberos.& quartã que in acqſitione pro re familiari cõſer-
14 uanda verſatur & quã vocant nõnulli pecuniariã. ❡Denarrat ea que alij ſuo tẽpo-
15 re de dño/ſeruo/& alijs adminiſtratiõibus ſentiebant. ❡Oſtendit ꝑterea acquirẽdi
15 diſciplinã:partem eſſe domeſtice diſcipline. ❡Diducit inſtrumẽta generali nũcupatione vtendo in-
17 ſtrumenti.& inducit Homeri fabulam de dedali & vulcani tripodibus.❡Specialius vſitatiuſq; vten
do nomine inſtrumenti:ea dicit appellanda proprie inſtrumẽta que ad effectionem poſſidẽtur/ & ex
quibus quippiã aliud preter vſum exigitur.vt ex pectine.tela.ex ſubula:calceus.ex acu veſtis/aut in-
terula/& huiuſmodi.cetera autem que poſſidenť ad vſum dũtaxat ad actionem magis pertinent. &
non ſimplr̃ appellari ſolent inſtrumenta:ſed inſtrumenta ad agẽdum.vt diuitie:ad liberalitatis opus.
veſtis:ad modeſtie.lectus & menſa:ad temperãtie.& reliqua id genus. qui ſi ea que longe infra ſerui
dignitatẽ/qui & animatus & rationabilis eſt ſubſiſtũt/ad agendũ poſſidemus: ſeruum miniſtrũ face-
re debemus ad actionẽ.tametſi ſeruus etiam aliquãdo faciat/& in opificio verſetur:finis tamen ſem-
per actio eſſe debet.& cum quodq; iure a fine denomineť: miniſter igitur potius poſſideatur ſeruus/
18 actionis q̃ effectionis gr̃a.& inſtrumẽta effectiua & actiua:ſpecie differũt/vt facere & agere. ❡Adij-

cit inſuper ꝙ ſeruus domini eſt ſeruus/ & res poſſeſſioq; domini:at contra dominus ſolũ ſerui eſt do
minus non autem res poſſeſſioq; ſerui.poſſidet enim dominus ſeruũ:non contra ſeruus dominũ.&
ita de cetera poſſeſſione ad poſſidentẽ.et perinde iſta dicũtur vt pars ad totũ.pars eñ non ſolum to-
tius eſt pars:ſed etiam res ipſius totius.at contra totũ ſolum partis eſt totum ſed non eſt aliqua ipſius
partis poſſeſſio.poſſideo eñ & occulũ & manum ꝓprie dicas/eſtq; oculus & manus res aliqua mea.
at neq; oculus neq; manus me poſſidet neq; ſum res aliqua ipſius aut oculi aut manus.& totum vtiſ

Quid natura ſeruus.

parte/vt dñs ſeruo.nõ autem pars toto.❡Ex illis colligit diffinitionẽ ſerui natura: ꝙ ſit is homo cui 19
ſecũdum naturã facultas deeſt vt ſit ſui ſed om̃ino alterius eſt.alterius autem is homo dicit̃:quicũq;
poſſidetur cũ ſit homo.& reuera inſtrumentũ actiuum & ſeparabile poſſidet̃.quare nimirũ ſi ſeruus
homo alterius eſt:ſi poſſidetur/eſtq; alterius poſſeſſio. ❡Diluit primũ hanc queſtionẽ: vtrũ quiſpiã 20
natura ſit ſeruus an nõ/vtrũ melius ac iuſtius ſit alicui ſeruire an ſecus/vultq; natura quẽpiam ſeruũ
eſſe/& melius ac iuſtius eſſe alicui ſeruire.primo quia imperare & parere: non ſolum neceſſaria ſunt/
ſed etiã vtilia/tametſi non adeſt neceſſitas.& alia quidem ſtatim ab ipſo exortu diſtincta ſunt ad im
perandũ/vt rationis capacia:alia ad parẽdum/vt rõnis expertia.& imperantiũ & parentiũ multi ſunt
modi:in quibus ſemper videmus/ꝙ meliorum parentium melius eſt & imperiũ.ceu parentis homi-
nis imperiũ melius eſt/q̃ beſtie.nec ab re quidẽ.nam id opus quod a melioribus abſoluit̃:melius eſt.
vbi vero vnum eſt imperans & aliud parens:illorum aliquod opus eſt.quid igitur mirum ſi ſecũdum
naturam ac iuſtum eſt:hominẽ rationum expertibus animãtibus imperare: etiam vbi imperiũ meli-
us eſt & meliora ex imperio complẽtur opera/ſecũdum naturam hoibus imperare/& aliquẽ eſſe na-
tura ſeruum/meliuſq; illi ac iuſtius parere.imperare enim natura domini eſt:& parere ſerui. ❡Secũ-
do quia quecũq; ex pluribus coaleſcunt euadũtq; quippiam vnum cõmune ſiue ex coniũctis/ vt ex
anima & corpore conſtat animal euaditq; vnum cõmune/corporis & anime participatiõe/ſiue ex ſe
iunctis vt ex mare & femina vna ſocietas:in his om̃ibus liquido conſtat/ & quod natura imperat &
quod paret. in iis enim que anima donata ſunt:certum eſt animã natura imperare/corpus parere. in
expertibus autem vite:imperiũ inſtar harmoniȩ cernitur.vt ignis in omnibus elemẽtis ex quibus ſen
ſibilis conflatur mundus.in harmonia/natura tenet imperiũ/terra vero omnibus ſubeſt vt parens.ſed
hec forſitan aliena ſunt a preſenti cõſideratione.ſunt enim naturalia magis.cum igit̃ ex pluribus ho-
minibus conſletur aliquid vnum/ceu vna ſocietas/vna domus/ vnaq; ciuitas:cur inficiãdum erit ali-
quos a natura inſtitutos vt dominẽtur/alios autem vt pareant/quod in reliqua natura/& in vnoquo-
q; homine cernere promptum eſt. mox hanc ſecundã rationem & in coniũctis & in ſeiunctis decla-
rat:& littera ferme tota peruia eſt. ❡Cõditiones ſeruorum natura atq; dominorũ exquirit : ex qui- 21
bus colligit eſſe & natura dominos/& natura ſeruos/quibus melius & iuſtius eſt ſeruire. ❡Prima.Sic
natura dominus ad ſeruum natura ſe ſe habere debet: vt anima ad corpus/ & homo ad beſtiam.
❡Secũda.Seruus natura talis eſt vt corpore operari poſſit/& in corporis vſu precipuũ eius opus exi
ſtat/neq; preſtantius habeat vllum. ❡Tertia.Tales ſunt ſerui natura:vt melius illis ſit imperiũ ſubire
dominicũ ac herile.vt & prius dictum eſt de animalibus manſuetis.quod liquido conſtat ex ſerui na
tura prius allegate diffinitionis particula/ꝙ ſit cui ſolum facultas adeſt vt ſit alterius. iure igitur alte-
rius ⁊ natura domini/eſt. ❡Quarta talis eſſe debet: vt ſolum id rationis habeat/ qua iuſſa capeſſat/
ſentiatq; que mandantur/mandandi autem & precõcipiendi rationem non habeat. & in hoc parũ-
per ab aliis animalibus differt:ꝙ rationem etiam non habeant qua iuſſa ſentiant/ſed affectibus volu
ptate ſcilicet aut metu obſequia preſtant.& vſus etiam ſeruorum & brutorũ:aliquantiſper euariat.cõ
ueniunt tamẽ ꝙ ab vtriſq; & ſeruis & manſuetis animalibus/vt equis/bobus/& ſimilibus/eorum que
neceſſaria ſunt/corporis adminiculo ſubſidium preſtatur. ❡Quinta.Seruorum corpora/robuſta eſ
ſe debent ad neceſſarios vſus:dominorũ vero elegantia & recta & inualida ad huiuſce operationes/
verum ad ciuilem vitam accõmodata.ad belli paciſq; oportunitates:in que ciuilis vita eſt diuiſa.quã
differẽtiam cum in corporibus natura faciat:indicio prodit/ſe velle aliquos natura diuinos eſſe/& a-
liquos natura ſeruos. Verum ſepe numero accidit & contra: aliquos quidem habere corpora libero-
rum/et alios liberorum animas . Et ꝙ qui tantum animi claritudine alios precellũt/ bono iure alio-
rum domini cenſendi ſint:indicio patet.nam ſi qui tantum ſola corporis elegantia atq; maieſtate ce-
teros precellant/quantum precellunt deorum imagines:reliqui omnes exiſtimabunt/ id dignum eſ-
ſe vt illis ſeruiant. quod ſi id verum in corporibus: multo iuſtius eſt id putare/ vbi eſt tanta animorũ
precellentia.& ꝙ homines id ſepe non exiſtimant:ideo accidit/ꝙ non vt corporis ita animi pulchri-
tudinem facile diſcernunt.conſtat igitur eſſe & natura liberos/et natura ſeruos. quibus etiam ſeruire
& melius et iuſtius eſt.

¶ANNOTATIONES AD TERTIVM CAPVT.

16 TRipodes vulcani: leges apud homerũ. & de dedaleis organis ꝓuerbiale eſt/ea eſſe αυτο-
ματα per ſe vltroq; miniſtrãtia ob artificij preſtantiam. Et ſimilem fabulam Appollonius Hiarcha.
finxit. cum eſſet enim apud Hiarcham & alios gymnoſophiſtas cõtigiſſe inquit: pithij tri- Apollonius
podes quattuor/ſponte ſua ſe mouẽtes: in mediũ proceſſiſſe Homericis perſimiles. pincer
nas inſuper aureos quattuor: qui pocula miniſtrarent. terram vero ſponte ſua/diſcũbentibus gramina
ſubſtrauiſſe. nã tripodes quidẽ duo vina fundebãt: reliqui vero duo aquã/gelidã alter/ & alter calidã.
ex qbus erei pincerne: vinũ cõuiuis aquãq; miniſtrabãt. ſed ſinamus has nugas valere: quas & Euſe-
bius coarguit vt impudẽtiſſimas. ¶Que igitur inſtrumẽta. Ex hoc intelligis q̃uis per acquiſitionem
poſſidemus ſeruos/opes & reliqua vite inſtrumẽta: nõ tñ acquiſitio eſt poſſeſſionis grã/ſed faciẽdi aut
agẽdi gra ex ijs q̃ poſſidemus. ſunt enim ea vniuerſa inſtrumẽta aut effectionũ aut actionũ. quare qui
acquirere ſtudent vt poſſideãt/ceu auari facere ſolent: fines rerum ignorant/& ocioſa ſinunt inſtrumẽ
ta/q̃ nobis ad agendũ ſunt indulta/& ad virtutes/ꝓcioſiſſimas mũdi huius opes/ nobis cõparãdas. &
ad acquiſitionis partẽ. poſſeſſio ꝑtinet. ſiquidem q̃ poſſidẽtur acquiſitio ꝓcedit/& eadem vſus actioq;
19 ſequit. ¶Seruus inſtrumentũ actiuũ ſeparatũ. ſecuris/forceps/dolabra & id genus inſtrumẽta: ſepara
ta ſunt ad faciendũ. ſeruus aũt/cũ rationẽ habeat/ que audire poſſit vt appetitus mentẽ/ inſtrumentũ
eſt ſeparatũ/etiã ad agendũ. facere enim ad mechanicas artes: agere aũt ad prudentiã & virtutes mo
rales ꝑtinet. ſeparatũ dico. nã ſunt & inſeparata inſtrumẽta actiua. vt oculi ad pudicitiã/ aures ad pru-
dẽtiam & diſciplinã lingua ad comitatẽ/veritatẽ fidemq; & affabilitatem/guſtus & tactus ad tempe-
rãtiam/manus ad liberalitatem ſunt inſtrumenta. ¶Imperare eni & parere nõ ſolum neceſſariorum.
Ea rebus neceſſaria intelliguntur: ſine quibus res ipſe eſſe nequeũt. vt tactus animali neceſſarius eſt.
ſunt & vtilia q̃ neceſſaria non ſunt. vt domificatori lingua/lapides/intrita/ſecures/perpẽdicula/terebel
20 la: & reliqua artificibus inſtrumẽta. vtilitatem tñ illis afferunt. ¶Mens vero in appetitũ ciuile & regiũ.
Quod mens in appetitum ciuile & regium tenet imperiũ: de appetitu rationali id intellige. nã quan-
doq; volũtas rationaliſq; appetitus: intellectui atq; mẽti imperat. vt in ijs que fidei ſunt: & quẽ mentis
captum tranſcendunt. & quandoq; mens voluntati: vt in ijs q̃ intra lucis ſue terminos conſiſtunt/& q̃
certa demonſtrationis lege deprehendit. viciſſim autem imperare & parere ciuile eſt imperium. at in
rebus que capacitatis ſue modum non excedunt: imperat voluntati aut eſſe fugienda quia mala/aut
proſequenda quia bona/tenetq; mens vna totius anime monarchiam/ quod eſt regiũ. verum appe-
titus ſenſualis: nunq̃ rite imperat menti/ſed ſemper contra. quare mens in ſenſualem appetitum: ciui-
le non tenet imperium. quin potius dominicum/in ſeruilibus & rebelles rationi gerentibus affectus.
regium vero & paternum: in bene natis/& qui indolem ſortiti ſunt ingenuam. economicum fere in vir
tute conſumatis. vbi nulla rationis & ſenſus eſt ſeditio/ nulla diſcordia. ſed caro ſic ſpiritui obedit (vt
proba coniunx probo marito) ad bonam & ſanctam operationis prolem generandam. ea autem eſt:
que ex virtute naſcitur/& quam diuina mandant pręcepta. ſed horum morali philoſophie diligẽtior
conationis cura demandanda eſt.

¶De duplici ſeruo/potentia gubernãdi/impio dñatione/gubernatione. Ca. IIII.

22 QVod autem & contra dicentes quodãmodo recte dicunt: non difficile fue-
rit intueri. Dupliciter enim dicitur ſeruire & ſeruus. eſt enim aliquis ſecũ-
dum legem ſeruus & ſeruiens. nam lex conſenſio quedam eſt: per quã bel-
lo capta illorum fieri dicuntur/ qui ceperunt. Hoc autem ius multi eorum
qui circa leges verſantur/accuſant: tanq̃ oratorem/qui iniqua decreuerit.
Quaſi ſit graue: ſi eius qui vim afferre poteſt/& potentia precellit: ſeruus
fiat & ſubditus is qui vim patitur. & quibuſdã hoc modo videtur: quibuſdã illo/etiam ſapi-
23 entũ. ¶Cauſa vero ambiguitatis & variationis ſermonũ huiuſmodi eſt: quia quodãmo-
do virtus freta potentia/vim poteſt maxime afferre: & ſemper id quod ſuperat eſt in excel
lentia alicuius boni. ex quo fit: vt vis non abſq; virtute eſſe videatur: ſed de iuſto ſolum eſ-
ſe ambiguitatem/propter hoc ſane ꝙ aliis quidem beniuolentia videtur eſſe iuſtum/ aliis
24 hoc ipſum videtur iuſtum/ potẽtiorem dominari. ¶Quoniam diſcordãtibus inuicem
huiuſmodi ſermonibus: alteri nec validum quicquam/neq; perſuaſiuũ continent. ꝙ non
oportet meliorem ſecundum virtutem preeſſe ac dominari. Omnino vſurpantes quidam
(vt arbitrantur) aliquod iuſtum: (nam lex iuſtum quid eſt) ſeruitutem que ex bello pro-
uenit/ iuſtam poſuere: atq; ſimul non iuſtam eſſe aiunt. nam fieri poteſt: vt belli princi-

pium nequaꝗ̃ ſit iuſtum. Et indignum ſeruire: nemo diceret eſſe ſeruum. alioqui cõtinget
eos qui nobiliſſimi videntur: ſeruos eſſe. atq; ex ſeruis: ſi contingat eos capi atq; venũdari
Itaq; iſtos non volunt ſeruos dicere: ſed barbaros. Atqui cũ iſta dicũt: nichil querũt aliud
ꝗ̃ natura ſeruos / vt ab initio diximus. neceſſe eſt enim dicere aliquos eſſe / & hos quidem
vbiq; ſeruos eſſe. alios vero nuſꝗ̃. Eodemq; modo de nobilitate. ipſos enim nõ ſolum apud
ſeipſos nobiles / ſed vbiq; exiſtimant: barbaros vero domi ſolum nobiles. quaſi exiſtat a-
Theodectus. lia ſimpliter nobilitas: alia non ſimpliciter. vt Theodecti Helena inqt: ex diis ab vtraq; ſtir
Helena. pe prognatam / quiſꝗ̃ appellabit ſeruam? Sed cum hoc aiunt nullo alio ꝗ̃ virtute & vicio de
finiunt ſeruũ & liberum / nobileſq; & ignobiles. putant enim vt ex hominibus hoiem / ex
beſtiis beſtiam: ſic ex bonis bonum gñari. ſed natura quidẽ hoc vult: attamẽ plerumq; nõ
poteſt. ❡ Q; igitur hec dubitatio habet rationẽ quandã / & ꝙ ſunt alii natura ſerui / alii libe 25
ri: manifeſtum eſt / & ꝙ in quibuſdam determinatũ eſt eſſe tale aliquid / quibus ob idipſum
prodeſt & iuſtũ eſt alium ſeruire alium eſſe liberum / & conuenit alium imperare aliũ pare
re eo imperio quod innatũ eſt / quare & dominari. ❡ Quod autem male: vtriſq; inutiliter 26
fit. Nam idẽ prodeſt toti & parti: & anime et corpori. at ſeruus pars quedã eſt domini / qua-
ſi animata quedã corporis: ſed preparata pars. quapropter aliquid eſt quod ſimul proſit: & a-
micitia eſt ſeruo & domino inuicem ſecũdum naturam ita diſpoſitis. illis vero qui ſecun-
dum legem & per violẽtiam: cõtrarium. ❡ Patet autem ex his ꝙ non idem eſt domiatio & 27
gubernatio reipublice / nec omnes adinuicem principatus: vt quidam aiunt. nam aliud li-
berorũ ſecũdum naturam aliud ſeruorum eſt. Et in re familiari imperiũ eſt vnius. nam ab
vno regitur omnis domus. in republica autem liberorũ & equalium eſt gubernatio. ❡ Do- 28
minus ergo non dicitur ſecũdum ſcientiam: ſed quia eſt talis / eodemq; modo & ſeruus &
Syracuſe. liber. Scientia vero eſt liberalis & ſeruilis. ſeruilis quidẽ: qualem ſyracuſis quiſpiã docebat.
nam ibi quidã mercede pueros docebat ſeruilia miniſteria. fuerunt ſane etiam compluriũ
eorum que talia ſunt / diſciplina. ceu coquinaria / & alii huius generis famulatus. ſunt enim
opera aliis quedam honeſtiora / alia vero neceſſaria magis. et vt eſt in puerbio / ſeruus pre
ſeruo: & dominus pre domino. he igitur omnes ſcientie / ſeruiles ſunt. Domini autem ſciẽ
tia eſt: per quam vtitur ſeruis. nam dñs eſt: non in poſſidendo ſeruos / ſed in vtendo ſeruis.
Continet autẽ hec ſcientia: non magnũ aliquid / neq; glorioſum. que enim ſerui ſcire face
re oportet: illũ oportet ſcire iubere. Quapropter quibuſcũq; eſt facultas a laboribus ceſſan
di vicarius quidẽ hunc honorẽ ſuſcipit. ipſi vero aut reipublice adminiſtrande / aut ſtudiis
philoſophie intẽdunt. Acquirendi vero diſciplina / alia eſt ab vtraq; iſtarũ: ceu bellica que-
dam iuſta / aut venatica. De ſeruo igitur & dño: in hunc modum determinatũ ſit.

❡ QVARTI CAPITIS COMMENTARIVS.

Diluit rationem eorum: qui prius numero 14. cõtendebant eſſe preter naturã / et non 22
eſſe iuſtum / vt aliquis ſit ſeruus. nam dupliciter et ſeruus & ſeruire dicit: natura ſcili-
cet atq; lege. de ſeruo autem natura melius eſt ac iuſtius: vt ſeruiat illi / qui eſt natu-
ra dñs. de ſeruo vero lege: quandoq; preter naturã & iniuſtũ eſt / vt ſeruiat. et legem
illam qua cauet / quecunq; bello capta / illorũ fieri qui ceperũt multi eorũ qui in legi
bus verſant / ſcribunt hoc iuſtũ ſimile eſſe rhetori / qui ſuadet iniqua. tanꝗ̃ graue ſit:
ſi is qui vim patit / ſeruus & ſubditus illi fiat / qui vim maxime afferre valet / viribuſq; ꝓpollet. et quibuſ
dam hoc modo videt: quibuſdã aũt alio etiam ſapientũ. qui cenſent: iuſtũ natura eſſe potentiorẽ per
vim auferre ea / que debiliorũ ſunt et potentiorẽ dñari debilioribus. ❡ Dicit cauſã hmõi cõtrouerſiaꝝ 23
Pindarus. ſermonũ eſſe / ꝙ quodãmõ virtus cui oia ſuppetũt / magnã vim afferre poſſit ꝙq; ſemp id quod ſupe
Callicles. rat in excellentia ſit alicuius boni. quare non videt abſq; virtute vis eſſe. ſed de iuſto ſolum videnẽ ha
Thraſyma- bere ambiguitatẽ. nã qui contra ſentiũt: beniuolentiã iuſtũ eſſe putant. alij vero hoc ipſum eſſe iuſtũ:
chus. potentiorẽ dñari. ❡ Adducit ꝑterea. cũ diſcordent inter ſe hmõi ſermones / alteros neq; quicꝗ̃ validũ 42
neq; pſuaſiuũ continere. quia nõ oportet qui virtute melior ſit potẽtiaq; (vt putat) ſupior: ꝑeſſe ac do
minari. ſed quidã vſurpãtes iuſtum aliquod vt opinant (nã lex iuſtũ quippiã) oĩno ſeruitutẽ que ex
bello eſt / iuſtam poſuere. ſed et ſimul: nõ eſſe iuſtã fateri cogunt. Primo quia fieri poteſt. vt bellum ne
quaꝗ̃ ſit iuſtũ. quare neq; iuſtũ erit illi ſeruire: qui iniuſte euaſerit ſuperior. Scdo. nemo dixerit eũ eſſe
ſeruũ: qui vt ſeruiat indignũ eſt. alioqui cõtingit eos qui nobiliſſimi ſunt eſſe ſeruos / et mancipijs an-
numerari. vt ſi capiant: captiq; venũdent. at vero ꝓpter hanc rationẽ: nolunt eos qui nobiliſſimi ſunt
ſi capiãtur / numeroq; ſeruoꝝ aggregẽtur / appellare ſeruos / ſed tunc appellare barbaros. Verũ qui ita

dicunt:nichil querunt aliud q̃(vt ab initio diximus) eſſe quoſdã natura ſeruos.neceſſe enim eſt di-
cere/aliquos eſſe natura ſeruos/& hos quidẽ vbiq; eſſe ſeruos alios vero nuſq̃ eſſe ſeruos/ vt quos
poſuimus natura dños.Et eodẽ modo de nobilitate ſentiẽdum nã hos nõ ſolũ apud ſeipſos nobi-
les/ſed vbiq; apud quoſcũq; nobiles exiſtimant:alios aũt vt barbaros/ſolũ domi dici nobiles.quaſi
quedã abſolute ſit nobilitas:quedã nõ omnino & abſolute.quemadmodũ apud Theodectũ Hele
na inquit.vtraq; diuina ex ſtirpe progenitã:dignũ putabit quiſq̃ appellare ſeruam?Sed cum Theo
dectus ſimileſq; ita aiunt:nullo alio q̃ virtute & vicio diffiniunt liberũ & ſeruum nobileſq; & igno-
biles:putant eni queadmodũ ex hominibus hoiem/& ex beſtijs beſtiã: ſic ex probis ꝓbum gene-
rari.veꝝ natura quidẽ id efficere affectat:attamen plerumq; qd intendit/minime aſſequitur. ❡Fa
25 cit pene epilogum eoꝝ q̃ dixit. ❡Infert:male imperare/inutile eſſe & dño & ſeruo. ſimiliter quoq;
26 male ſeruire/vtriſq; inutiliter fieri in analogia totius & partis ſeu anime & corporis. nã ſi totum aut
anima male corpori imperat id toti malum eſt:& ſi corpus male paret:& id quoq; toti malum eſt.
nam quod prodeſt toti:& parti & ex oppoſito/quod non prodeſt parti neq; toti ſeruus aũt/vt pars
quedã corporis domini eſt/ſed ſeparata:dñs autem vt totum/& vt anima.quare quippiã eſt/ vt be-
ne imperare & bene parere:quod vtriſq; pariter ꝓdeſt.fit etiã:vt natura dño atq; ſeruo/amicitia ſit:
vt amicitia toti adeſt & parti:anime & corpori. dominis aũt lege & violentia & cõſimili modo ſer-
27 uis:oppoſita fiunt/neq; illis inuicẽ amicitia vlla eſt.❡ Oſtẽdit dominationem & gubernationẽ ciui
tatis nõ eſſe idẽ:nec omnes inter ſe principatus eoſdem eſſe.nam gubernatio ciuitatis:eſt principa
tus reſpectu eorum/qui ſecundũ naturã liberi ſunt.dominatio vero:principatus eſt/natura ſeruoꝝ.
& omnis domus ab vno regitur:in qua & vxor & nati & ſerui cõtinẽtur.in re autẽ publica:ſolum li
28 berorum & equalium eſt principatus.quare nõ oẽs inter ſe magiſtratus idẽ ſunt.❡ Vult p̃terea/do
minum/ſeruũ & liberum nõ dici ſecundũ ſcientiã:ſed quia natura tales ſunt.tametſi ſciẽtie ſint libe-
roꝝ:ſint etiã & ſciẽtie ſeruorum.ſeruilis quidẽ eſt:qualẽ quidã ſyracuſis accepta mercede docebat.
ceu coquinaria eſt.& inter huiuſmodi ſeruilia opera:quedã ſunt honoratiora.quedã vero magis ne
ceſſaria.ſic & ſeruorum:quidã alijs honoratiores/& vt prouerbiũ habet ſeruus pre ſeruo/ & herus p̃
hero.domini autem ſcientia ea eſt.per quã vtitur ſeruis(nõ eni dominus in poſſidendo ſed vtendo
ſeruis:dominus dicit)non magnum aliquid/ neq; glorioſum continens: nã que ſeruum ſcire facere
oportet:dominum oportet ſcire iubere.que cura quãdoq; alteri/qui vices hac in parte ſuppleat/mã
datur:cum dominis facultas vacandi ab huiuſmodi laboribus ſuppetitat.& tunc ipſi reipublice ad-
miniſtrande/aut philoſophie ſtudijs operam dant.Et acquirendi diſciplina/ ſeu iuſto bello ſiue ve-
natione fiat. ab vtraq. harum diſciplinarum & ſeruilis & dominice altera eſt. ſed de domino & de
ſeruo:hoc pacto diſcuſſum ſit.

❡ANNOTATIONES AD QVARTVM CAP.

❡Habebatur in littera tanq̃ oratorem qui cõtra leges decreuerit.grece autem habet πολλοι δε
22 των εν τοισ νομοισ ωσπερ ρητορα γραφονται παρανομων vbi paranomon dictio vna iniquorum ſigni
ficat.at vero ſi due eſſent dictiones: nõ proprie ſignificaret contra leges. eo ꝙ para cum pro cõtra
ſumitur:accuſatiuum nõ genitiuum affectat.ſic igitur dicendum fuiſſet παρανομουσ. ❡Quibuſdã
illo etiã ſapientũ vt pindaro/Callicli in gorgia.Thraſymacho in primo de republica Platonis.cẽſe-
bant enim iuſtum natura eſſe:potentiorem/per vim auferre ea que ſunt impotentiorum/ & poten-
tiorem dominari ijs qui reperiantur inualidiores.& de huiuſmodi potẽtia dominandi adhuc in ſe-
ptimo/numeris 31 & 69.❡Sic ex bonis bonum generari.hanc ſententiam habet qui dixit.

Qui viret in folijs venit ab radicibus humor
Et patrum in notos abeũt cũ ſemine mores.

❡Veꝝ non ita ſemper eſſe:exẽpla apud Valerium & hiſtoricos pene omnes/ ſuccurrũt innumera Baptiſta.
24 Epaminundas procreãdis liberis non dat operã:ne malos & diſſimiles ꝓcreet.Exclamabat Ceſar Secunda filia.
vtinã debuiſſẽ eſſe celebs & ſine ꝓle perire.filiã/neptã/& Aggrippã nepotẽ(authore Suetonio)nõ Valerius.
aliter appellare ſolebat/q̃ triſvomicas/& tria Carcinomata ſua.Pelopide:iprobus filius dedecori ẽ: Epaminũdas.
Neocli:Themiſtoclis iuuẽta.Fabius gurges/Sergius/Albidus Romanus/Vitellius:qd niſi dedecus Ceſar.
& infamie notã bonis etiã parẽtibus reliquerũt?& ꝓblema eſt apud philoſophos:cur viri ſapiẽtes & Pelopidas.
eruditi/generãt vt plurimũ filios ignauos/ tardos/& hebetes. Veꝝ itaq; eſt naturã bonos ex bonis Neocles.
gñari appetere:attamẽ plerũq; nõ poſſe.nã & educatio/& cõſuetudo/& voluptas viciоꝝ eſca/ & ce Temiſtocles.
7 tere pturbationes:ne ex bonis boni fiãt/plerũq; ſũt ipedimẽto.❡Quid refert inter dños & liberos? Fabius Sergius
reipſa iiſdẽ ſũt ſed id ſane differũt:ꝙ dñi ſolũ dicunt ad ſeruos:& tametſi oẽs qui natura dñi ſũt/in- Albidus.
ter nõ dicant dñi/ſed ad natura ſeruos inter ſe oẽs liberi dicunt.ſerui autẽ inter ſe:conſerui. Vitellus.

pium nequaq̃ ſit iuſtum. Et indignum ſeruire: nemo diceret eſſe ſeruum. alioqui cõtinget
eos qui nobiliſſimi videntur: ſeruos eſſe. atq; ex ſeruis: ſi contingat eos capi atq; venũdari
Itaq; iſtos non volunt ſeruos dicere: ſed barbaros. Atqui cũ iſta dicunt: nichil querũt aliud
q̃ natura ſeruos / vt ab initio diximus. neceſſe eſt enim dicere aliquos eſſe / & hos quidem
vbiq; ſeruos eſſe. alios vero nuſq̃. Eodemq; modo de nobilitate. ipſos enim nõ ſolum apud
ſeipſos nobiles / ſed vbiq; exiſtimant: barbaros vero domi ſolum nobiles. quaſi exiſtat a-
Theodectus. lia ſimpliter nobilitas: alia non ſimpliciter. vt Theodecti Helena inqt: ex diis ab vtraq; ſtir
Helena. pe prognatam / quiſq̃ appellabit ſeruam? Sed cum hoc aiunt nullo alio q̃ virtute & vicio de
finiunt ſeruũ & liberum / nobileſq; & ignobiles. putant enim vt ex hominibus hoiem / ex
beſtiis beſtiam: ſic ex bonis bonum gñari. ſed natura quidẽ hoc vult: attamẽ plerumq; nõ
poteſt. ¶ Q; igitur hec dubitatio habet rationẽ quandã / & ꝙ ſunt alii natura ſerui / alii libe 25
ri: manifeſtum eſt / & ꝙ in quibuſdam determinatũ eſt eſſe tale aliquid / quibus ob idipſum
prodeſt & iuſtũ eſt alium ſeruire alium eſſe liberum / & conuenit alium imperare aliũ pare
re eo imperio quod innatũ eſt / quare & dominari. ¶ Quod autem male: vtriſq; inutiliter 26
fit. Nam idẽ prodeſt toti & parti: & anime et corpori. at ſeruus pars quedã eſt domini / qua-
ſi animata quedã corporis: ſed preparata pars. quapropter aliquid eſt quod ſimul proſit: & a-
micitia eſt ſeruo & domino inuicem ſecũdum naturam ita diſpoſitis. illis vero qui ſecun-
dum legem & per violẽtiam: cõtrarium. ¶ Patet autem ex his ꝙ non idem eſt domiatio & 27
gubernatio reipublice / nec omnes adinuicem principatus: vt quidam aiunt. nam aliud li-
berorũ ſecũdum naturam aliud ſeruorum eſt. Et in re familiari imperiũ eſt vnius. nam ab
vno regitur omnis domus. in republica autem liberorũ & equalium eſt gubernatio. ¶ Do- 28
minus ergo non dicitur ſecũdum ſcientiam: ſed quia eſt talis / eodemq; modo & ſeruus &
Syracuſe. liber. Scientia vero eſt liberalis & ſeruilis. ſeruilis quidẽ: qualem ſyracuſis quiſpiã docebat.
nam ibi quidã mercede pueros docebat ſeruilia miniſteria. fuerunt ſane etiam compluriũ
eorum que talia ſunt / diſciplina. ceu coquinaria / & alii huius generis famulatus. ſunt enim
opera aliis quedam honeſtiora / alia vero neceſſaria magis. et vt eſt in puerbio / ſeruus pre
ſeruo: & dominus pre domino. he igitur omnes ſcientie / ſeruiles ſunt. Domini autem ſciẽ
tia eſt: per quam vtitur ſeruis. nam dñs eſt: non in poſſidendo ſeruos / ſed in vtendo ſeruis.
Continet autẽ hec ſcientia: non magnũ aliquid / neq; glorioſum. que enim ſeruũ ſcire face
re oportet: illũ oportet ſcire iubere. Quapropter quibuſcũq; eſt facultas a laboribus ceſſan
di vicarius quidẽ hunc honorẽ ſuſcipit. ipſi vero aut reipublice adminiſtrande / aut ſtudiis
philoſophie intẽdunt. Acquirendi vero diſciplina / alia eſt ab vtraq; iſtarũ: ceu bellica que-
dam iuſta / aut venatica. De ſeruo igitur & dño: in hunc modum determinatũ ſit.

¶ QVARTI CAPITIS COMMENTARIVS.

Diluit rationem eorum: qui prius numero 14. cõtendebant eſſe preter naturã / et non 22
eſſe iuſtum / vt aliquis ſit ſeruus. nam dupliciter et ſeruus & ſeruire dicit: natura ſcili-
cet atq; lege. de ſeruo autem natura melius eſt ac iuſtius: vt ſeruiat illi / qui eſt natu-
ra dñs. de ſeruo vero lege: quandoq; preter naturã & iniuſtũ eſt / vt ſeruiat. et legem
illam qua cauet / quecunq; bello capta / illorũ fieri qui ceperũt multi eorũ qui in legi
bus verſant / ſcribunt hoc iuſtũ ſimile eſſe rhetori / qui ſuadet iniqua. tanq̃ graue ſit:
ſi is qui vim patit / ſeruus & ſubditus illi fiat / qui vim maxime afferre valet / viribuſq; ꝑpollet. et quibuſ
dam hoc modo videt: quibuſdã aũt alio etiam ſapientũ. qui cenſent: iuſtũ natura eſſe potentiorẽ per
vim auferre ea / que debiliorũ ſunt et potentiorẽ dñari debilioribus. ¶ Dicit cauſã hmõi cõtrouerſiarum 23
Pindarus. ſermonũ eſſe / ꝙ quodãmõ virtus cui oia ſuppetũt / magnã vim afferre poſſit ꝙq; ſemp id quod ſupe
Callicles. rat in excellentia ſit alicuius boni. quare non videt abſq; virtute vis eſſe. ſed de iuſto ſolum videnſ ha
Thraſyma- bere ambiguitatẽ. nã qui contra ſentiũt: beniuolentiã iuſtũ eſſe putant. alij vero hoc ipſum eſſe iuſtũ:
chus. potentiorẽ dñari. ¶ Adducit ꝑterea. cũ diſcordent inter ſe hmõi ſermones / alteros neq; quicq̃ validũ 42
neq; ꝑſuaſiuũ continere. quia nõ oportet qui virtute melior ſit potẽtiaq; (vt putat) ſupior: ꝑeſſe ac do
minari. ſed quidã vſurpãtes iuſtum aliquod vt opinanſ (nã lex iuſtũ quippiã) omnino ſeruitutẽ que ex
bello eſt / iuſtam poſuere. ſed et ſimul: nõ eſſe iuſtã fateri cogunt. Primo quia fieri poteſt. vt bellum ne
quaq̃ ſit iuſtũ quare neq; iuſtũ erit illi ſeruire: qui iniuſte euaſerit ſuperior. Scdo. nemo dixerit eũ eſſe
ſeruũ: qui vt ſeruiat indignũ eſt. alioqui cõtingit eos qui nobiliſſimi ſunt. eſſe ſeruos / et mancipijs an-
numerari. vt ſi capiant: captiq; venũdent. at vero ꝓpter hanc rationẽ: nolunt eos qui nobiliſſimi ſunt
ſi capiãtur / numeroq; ſeruorum aggregẽtur / appellare ſeruos / ſed tunc appellare barbaros. Verũ qui ita

dicunt:nichil querunt aliud q̃(vt ab initio diximus) eſſe quoſdã natura ſeruos.neceſſe enim eſt di-
cere/aliquos eſſe natura ſeruos/& hos quidẽ vbiq; eſſe ſeruos alios vero nuſq̃ eſſe ſeruos/ vt quos
poſuimus natura dños.Et eodẽ modo de nobilitate ſentiẽdum nã hos nõ ſolũ apud ſeipſos nobi-
les/ſed vbiq; apud quoſcũq; nobiles exiſtimant:alios aũt vt barbaros/ſolũ domi dici nobiles.quaſi
quedã abſolute ſit nobilitas quedã nõ omnino & abſolute.quemadmodũ apud Theodectũ Hele
na inquit.vtraq; diuina ex ſtirpe progenitã:dignũ putabit quiſq̃ appellare ſeruam?Sed cum Theo
dectus ſimileſq; ita aiunt:nullo alio q̃ virtute & vicio diffiniunt liberũ & ſeruum nobileſq; & igno-
biles:putant eni queadmodũ ex hominibus hoiem/& ex beſtijs beſtiã: ſic ex probis ꝓbum gene-
rari.verꝫ natura quidẽ id efficere affectat:attamen plerumq; qđ intendit/minime aſſequitur. ❡Fa
25 cit pene epilogum eoꝝ q̃ dixit. ❡Infert:male imperare/inutile eſſe & dño & ſeruo. ſimiliter quoq;
26 male ſeruire/vtriſq; inutiliter fieri in analogia totius & partis ſeu anime & corporis. nã ſi totum aut
anima male corpori imperat.id toti malum eſt:& ſi corpus male paret:& id quoq; toti malum eſt.
nam quod prodeſt toti:& parti & ex oppoſito/quod non prodeſt parti neq; toti ſeruus aũt/vt pars
quedã corporis domini eſt/ſed ſeparata:dñs autem vt totum/& vt anima.quare quippiã eſt/ vt be-
ne imperare & bene parere:quod vtriſq; pariter ꝓdeſt.ſit etiã:vt natura dño atq; ſeruo/amicitia ſit:
vt amicitia toti adeſt & parti:anime & corpori. dominis aũt lege & violentia & cõſimili modo ſer-
27 uis:oppoſita fiunt/neq; illis inuicẽ amicitia vlla eſt. ❡Oſtẽdit dominationem & gubernationẽ ciui
tatis nõ eſſe idẽ:nec omnes inter ſe principatus eoſdem eſſe.nam gubernatio ciuitatis:eſt principa
tus reſpectu eorum/qui ſecundũ naturã liberi ſunt.dominatio vero:principatus eſt/natura ſeruoꝝ.
& omnis domus ab vno regitur:in qua & vxor & nati & ſerui cõtinẽtur.in re autẽ publica:ſolum li
28 berorum & equalium eſt principatus.quare nõ oẽs inter ſe magiſtratus idẽ ſunt. ❡Vult p̃terea/do
minum/ſeruũ & liberum nõ dici ſecundũ ſcientiã:ſed quia natura tales ſunt.tametſi ſciẽtie ſint libe-
roꝝ:ſint etiã & ſciẽtie ſeruorum.ſeruilis quidẽ eſt:qualẽ quidã ſyracuſis accepta mercede docebat.
ceu coquinaria eſt.& inter huiuſmodi ſeruilia opera:quedã ſunt honoratiora quedã vero magis ne
ceſſaria.ſic & ſeruorum:quidã alijs honoratiores/& vt prouerbiũ habet ſeruus pre ſeruo/ & herus p̃
hero.domini autem ſcientia ea eſt.per quã vtitur ſeruis(nõ eni dominus in poſſidendo ſed vtendo
ſeruis:dominus dicitˀ)non magnum aliquid/ neq; glorioſum continens: nã que ſeruum ſcire facere
oportet:dominum oportet ſcire iubere.que cura quãdoq; alteri/qui vices hac in parte ſuppleat/mã
datur:cum dominis facultas vacandi ab huiuſmodi laboribus ſuppetitat.& tunc ipſi reipublice ad-
miniſtrande/aut philoſophie ſtudijs operam dant.Et acquirendi diſciplina/ ſeu iuſto bello ſiue ve-
natione fiat. ab vtraq; harum diſciplinarum & ſeruilis & dominice altera eſt. ſed de domino & de
ſeruo:hoc pacto diſcuſſum ſit.

❡ANNOTATIONES AD QVARTVM CAP.

❡Habebatur in littera tanq̃ oratorem qui cõtra leges decreuerit.grece autem habetˀ πολλοι δε
22 ταυτην τοις νομοις ωσπερ ρητορα γραφονται παρανομων vbi paranomon dictio vna iniquorum ſigni
ficat.at vero ſi due eſſent dictiones: nõ proprie ſignificaret contra leges. eo ꝙ para cum pro cõtra
ſumitur:accuſatiuum nõ genitiuum affectat.ſic igitur dicendum fuiſſet παρα νομον. ❡Quibuſdã
illo etiã ſapientũ vt pindaro/Callicli in gorgia.Thraſymacho in primo de republica Platonis.cẽſe-
bant enim iuſtum natura eſſe:potentiorem/per vim auferre ea que ſunt impotentiorum/ & poten-
tiorem dominari ijs qui reperiantur inualidiores.& de huiuſmodi potẽtia dominandi adhuc in ſe-
ptimo/numeris 31 & 69.❡Sic ex bonis bonum generari.hanc ſententiam habet qui dixit.
Qui viret in folijs venit ab radicibus humor
Et patrum in notos abeũt cũ ſemine mores.
❡Verꝫ non ita ſemper eſſe:exẽpla apud Valerium & hiſtoricos pene omnes/ ſuccurrũt innumera Baptiſta.
24 Epaminundas procreãdis liberis non dat operã:ne malos & diſſimiles ꝓcreet. Exclamabat Ceſar Secunda filia.
vtinã debuiſſẽ eſſe celebs & ſine ꝓle perire.filiã/neptã/ & Aggrippã nepotẽ(authore Suetonio) nõ Valerius.
aliter appellare ſolebat/q̃ tris vomicas/& tria Carcinomata ſua.Pelopide:iprobus filius dedecori ẽ: Epaminũdas.
Neocli:Themiſtoclis iuuẽta.Fabius gurges/Sergius/Albidus Romanus/Vitellius:qđ niſi dedecus Ceſar.
& infamie notã bonis etiã parẽtibus reliquerũt?& ꝓblema eſt apud philoſophos:cur viri ſapiẽtes& Pelopidas.
eruditi/generãt vt plurimũ filios ignauos/ tardos/& hebetes. Verꝫ itaq; eſt naturã bonos ex bonis Neocles.
gñari appetere:attamẽ plerũq; nõ poſſe.nã & educatio/& cõſuetudo/& voluptas vicioꝝ eſca/ & ce Temiſtocles.
7 tere perturbationes:ne ex bonis boni fiãt/plerũq; ſũt ipedimẽto. ❡Quid refert inter dños & liberos? Fabius Sergius
reipſa iiſdẽ ſũt ſed id ſane differũt:ꝙ dñi ſolũ dicunt ad ſeruos:& tametſi oẽs qui natura dñi ſũt/in- Albidus.
ter nõ dicant dñi/ſed ad natura ſeruos inter ſe oẽs liberi dicunt.ſerui autẽ inter ſe:conſerui. Vitellius.

¶De poſſeſſione/acquiſitione/hominum vitis/veris diuitiis. CAP.V.

29 TOtaliter autem de vniuerſa poſſeſſione & de acquiſitione intuebimur ſe
cundum antecedentem modū:quandoquidem & ſeruus poſſeſſionis erat
pars. Primum igitur dubitare poſſit vtiq; aliquis vtrū illa diſciplina/que
ad acquirendum ſpectat/eadem ſit facultati rei familiaris/vel pars aliqua
eius/vel miniſtra. & ſi miniſtra:vtrū quēadmodū pectinaria textorie/aut
quēadmodū eraria ſtatuarie. nō enim eodē modo ſubminiſtrāt: ſed altera
quidē organa p̄bet altera materiā. dico aūt materiam ceu id quod ſubiacet ex quo aliquod
30 perficitur opus:ceu textori lana/ſtatuario es. ¶Q; quidē igitur nō ſit eadē rei familiaris
diſciplina illi/que pertinet ad acquirendū:manifeſtū eſt. Nā huius quidē parare eſt:illius
31 vero vti. que enī vtitur iis que ſunt in domo:niſi rei familiaris diſciplina? ¶Sed vtrū ſit
eius pars vel alia ſpecies:dubitationē habet. Nā ſi eſt diligētis patrisfamilias videre quo
modo pecunie & poſſeſſio aſſint/poſſeſſio autem & pecunie multas complectūtur partes
itaq; primū dubitatio eſt vtrū agricultura ps aliqua ſit illius acquirēdi diſcipliē/an aliud
quoddā genus? & omnino circa alimentū cura & acquiſitio. At qui ſpecies alimentandi
multe ſunt. quapropter & vite plures ſunt animaliū/& hominum. nō enim fieri poteſt:vt
viuatur ſine alimento. quare diuerſitates alimētorum:diuerſitas fecerunt animaliū vitas
nam ferarum quidem alie gregales ſunt:alie ſoliuage. vt hoc vel illo modo: illis cōducit
ad victum. quoniam alie viuis animalibus:alie fructibus/alie cunctis paſcuntur. quare ad
facultatem victus atq; delectum:ipſarum vitas natura diſtinxit Cum vero non idē cuiq;
dulce ſit ſecundū naturam/ſed aliis alia:& illarum que animalia/& illarum que fructus
comedūt/vite inter ſe differunt. Hoc idem eſt in hominibus. multe enī differunt eorum
vite. nā qui pigerrimi ſunt paſtoralē vitā ſequūtur:quoniā a māſuetis aialibus ſine labo
re educatio ipſis p̄uenit ocioſis. cūq; ſit neceſſe mutare locū aialibus:& ipſi cogunt̄ vna
ſequi:quaſi agriculturā quandā viuā colentes. Alii vero ex preda viuūt. & preda quidem
alia alii ceu alii venantes:alii piſcātes. vt q̄ paludes & ſtagna & flumina & mare accolūt.
alii ab auibus & feris. Sed maxima pars hominū a terra viuit & fructibus nō ſilueſtribus.
Vite igitur ferme tot ſunt:quot ſecundum propriam & innatam habentur operationem.
Non per cōmutationem & commertia ſibi preparāt alimētum paſtoralis/agricultura/
predatoria/piſcatoria/venatoria. Sunt & qui iſta miſcētes iocūde viuāt/ſupplentes defi
ciētem vitam qua deficiens eſt:vt ſufficientia adſit. ceu quidam paſtoralem ſimul & pre
datoriam:alii vero agriculturam & venationem. Eodē modo & circa alias/vt indigētia
compellit:in hunc modū degunt. ¶Talis igitur acquiſitio ab ipſa natura videtur omni
bus data:vt ſtatim poſt geniturā/ſic etiam ad perfectionem deductis. nam ab ipſo gene
rationis initio quedā animalium coexprimunt tantū alimenti:vt ſufficiat donec poſſint
ſibi ipſi acquirere/quod generatum eſt. vt quecūq; ex putredine vel ex ouis gignuntur.
Que vero pariunt viuentia:alimētum habent in ſeipſis/ad natorum educationē vſq; ad
tēpus quoddā/quā lactis naturam dicimus. Quare ſimiliter eſt de perfectis quoq; exiſti
mandū:plantaſq; animaliū eſſe gratia/& cetera animalia hominū cauſa. manſueta qui
dem p̄pter vtilitatē & cibum:fera vero (etſi non omnia ad plurima illorum) propter cibū
& alia adiuuamēta vt & veſtis & cetera inſtrumēta ex illis fiant. ſi igit̄ natura nichil neq;
imperfectū faciat/neq; fruſtra:manifeſtū eſt illa oīa hoīm gr̄a feciſſe naturā. Quaprop̄
& bellica ſcd̄m naturā quodāmō acquiſitiua erit. Nā & venatoria ps illius eſt q̄ vti opor
tet cōtra beſtias/& cōtra eos hoīes qui ad parēdū nati ſūt/nec volūt parere. q̄a natura id
bellū iuſtū exiſtat. vna igit̄ acquirēdi ſpecies ſm naturā pars eſt rei familiaris. quā oportet
ſubeſſe iā/aut illā parare:q̄ ea ſubſint quorū eſt cōpatio rerū in vita neceſſariorū & vtiliū
ad ſocietatē ciuitatis & domus. ¶Et videt̄ quidē vere diuitie ex his cōſtare. Nā ſufficien
tia huiōi acquiſitiōis ad vitā bonā:nō infinita eſt. ceu Solō poetico more dicebat. diuitia
Solon. rū hoī finis nō ponit̄ vllus. At certe ponit̄. vt in aliis artibus nullū enī inſtrumentū cu
iuſq̄ artis:infinitū eſt/neq; magnitudine/neq; multitudine. diuitie autē ſunt multitudo
inſtrumentorū rei familiaris & rei publice. Q; igitur ſit aliqua acquiſitio ſecundū naturā
patribusfamilias & gubernatoribus rei publice p̄pter/& quā cām:manifeſtum eſt.

ℭQVINTI CAP. COMMENTARIVS.

PRoponit ſe determinaturū prorſus de vniuerſa poſſeſſione. & de acquirēdi diſciplina
ſcd̄m antedictū modū:dubitando.ſ.& dubitationis veritatem diſcutiēdo. de vniuerſa
dicit poſſeſſione.nā de parte iam dictū eſt. quādoquidē ſeruus poſſeſſionis ps quedā
ſit.Et primū dubitationē ꝓponit:an acquirēdi diſciplina eadē ſit diſcipline rei familia
ris/an pars eius aliqua/ an miniſtra. Si miniſtra an rei familiari/ inſtrumenta p̄beat/ vt
pectinaria textorie.an materiā/vt eraria ſtatuarie.dico autem materiā:ceu id quod ſubiacet/ex quo
30 aliquod ꝑficitur opus.vt lana/textori:& es/ſtatuario. ℭPrimā dubitationis partem diluit:nō eſſe.ſ.
omnino eandē rei familiaris diſciplinam & acquirendi diſciplinā.nā diſcipline acquirēdi eſt parare:
rei vero familiaris/partis iā/atq; paratis vti.que nā enim ijs vtitur que in domo ſunt:niſi domeſtica/
31 reiq; familiaris diſciplina? ℭSecundā ſimiliter dubitationis partem terminat:diſciplinam acquiren
di que eſt ſecundum naturā/partē eſſe diſcipline rei familiaris. & illa eſt que verſat circa alimentū/
& alias corporis neceſſitates.vitaſq; hominū inter ſe/& aliorum animaliū ab homine:alimentorum
diuerſitate perquirit.ſic enim eas: ad alimentorū facultates & delectum/natura diſtinxiſſe videtur.
Et vite hominū ſunt paſtoralis.eoꝝ ſcilicet quia manſuetis animalibus vitam querunt. & hi pere-
grini eſſe ſolent/& pallātes homines.agricultura.eoꝝ:qui ex frugibus & fructibus viuūt.tertia eſt p̄-
datoria.que diducitur in venatoriam & piſcatoriam. & naſcunt aliqui qui inſitum habēt/ mites ar-
mentoꝝ greges paſcendi appetitum:alij fruges ſtirpeſq; & arbuſta colēdi.alij ex p̄da viuēdi.hi qui-
dem ex ſiluis & ſaltibus/illi vero ex ſtagnis mariq; & fluminibus partim paſtoriciam pecuariāq; vi-
tam amāt.ſecundi agricultoriam. & tertij p̄datoriam. & tot reuera ſunt hominū vite: ad quot hoies
prompti natura gignunt.& he vite ſimplices ſunt:& abſq; cōmutatione ac cōmertio fiunt. ſed ſunt
qui has vitas miſcēt ac cōponunt:ꝓut vite eorum poſcit indigentia.vt quidā paſcuis & p̄da viuūt.
quidā agricultura & venatione. ℭVt facilius pateat eam acquirēdi diſciplinam que eſt ex paſtura/
32 agricultura/& preda/partē eſſe diſcipline familiaris:oſtēdit hmōi acquiſitionem eſſe ſecundū natu
ram. & naturam feciſſe fruges/fructus/ & animantes:tum cicures/tum feras/hominū gratia. & hoim
quoſdam vt hebetioris craſſioriſq; ſenſus & intelligētie:liberorum/mentiſq; acumine vigentiū gra-
tia.Ex quo infert bellicam acquiſitionem:quodam modo eſſe ſecundū naturā.vt eſt ea qua vtimur
contra feras:& eos homines/qui nati ſunt ad parendum/& parere recuſant. ꝙ id bellum: natura ſit
iuſtum. ℭOſtendit veras diuitias/ex ijs acquiſitionibus conſtare/que ſunt ſecundum naturam.&
33 diuitiarum terminum eſſe ſtatutum/contra Solonis ſententiam.

ℭANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

QVi ſuapte natura inſitam habēt operationem.Qui eni ad aliquod aut artis aut di
34 ſcipline opus/vim inſitā habuerūt:illos viuēdi modos excoluerunt.Id tamē ſcire
eſt operepreciū:quaſdā vitas ſcd̄m naturā eſſe/quaſdā ſecundū artes/tertias ve-
ro ſm̄ diſciplinas.Scd̄m naturā tres ſunt:pecuniaria/ agricultura/ p̄datoria q̄ hoc
numero tanguntur.& de qbus p̄cipue loquit Ariſtoteles.Secundū artes vite: ſūt Ariſtoteles.
opificū.vt fabroꝝ/lignatioꝝ/architectoꝝ/edificatorum/celatoꝝ. fabrorum era-
rioꝝ:vt flatoꝝ/fuſorum/ſtatuarioꝝ/plaſtium/figuloꝝ.lanatioꝝ:vt textoꝝ/veſtiarioꝝ.coriariorum
ſutoꝝ calceolarioꝝ/& innumeroꝝ pene talium.ſecundū diſciplinas:grāmatici/rationales/rhetores
naturales/mathematici/geometre/arihmetici/muſici/aſtronomi/methaphyſici/theologi.&maxime
omnium illi qui ad aliquod artis aut diſcipline opus/vim inſitam habuerūt: primas artes/ primaſq;
diſciplinas inuenerūt.ex quibus poſteri:multas vitas/multoſq; viuēdi modos/alios quidē ab ijs qui
ſecundū naturam ſunt/ſibi formauerūt.qui ſecundū naturam ſunt:omniū primi extiterunt. quibus
diuina ſubſcribit/ſubminiſtratq; ꝓuidētia.qui ſecundū artes humane cure/humaneq; magis ſubia-
cent prouidentie/ & in illis fortuna plurimum loci habet.in ijs autem viuendi modis qui ſecundum
diſciplinas:mens diuinorum emula & virtus fortuna ſuperior gubernacula tenere debent.& vite ſe
cundum doctriuas:vltimo loco ſunt repte.que vero ſecundū:artes.ſecundo loco/& maxime ee que
ad perfectionem eorum que ſecundum naturam/ſunt accommodate.

ℭDe nūmularia acquiſitione/ꝙ preter naturā/ꝙ differat a cura rei familiaris.Caput.VI.

ESt aliud genus acquirēdi/quod maxime vocant & merito vocari debet pe
34 cuniarium:ob id ꝙ nullus finis videtur eſſe diuitiarum ac acquiſitionis.
quod eſſe vnus & idem cum illa ſpecie de qua ſupra diximus pleriq; tradi-
derunt:propter vicinitatem.ſed neq; eſt idem:neq; ab illa valde remotum:

eſt enim illorum altera ſecundum naturã:alterum vero non ſecundũ naturam:ſed magis
ſecũdum peritiam & artem.de quo dicere ſic exordiamur. Cuiuſqꝫ enim(que poſſidetur)
rei duplex eſt vſus.vterqꝫ vero rei ſecundum ſe/ſed nõ ſimiliter ſecũdum ſe: verum alter
ꝓprius alter nõ proprius rei.ceu calcei quidem eſt calceatio & venditio.vterqꝫ enim vſus
calcei eſt.nã qui calceum indigenti vendit pro pecunia vel cibo:vtitur calceo qua calceus
eſt/ſed nõ ſecundũ ꝓprium vſum.non enim cõmutationis gratia eſt calceus.eodẽ modo
ſe habet:in aliis rebus/quas poſſidemus. eſt enĩ permutatio ĩ omnibus/cepta quidem ab
initio ex eo ꝙ eſt ſecundum naturã:ꝙ alii plura q̃ opus ſit/alii pauciora habeant homines
Ex quo manifeſtum eſt:nũmulariam non eſſe ſecundũ naturam eius/que pertinet ad ac-
quirendum.quo ad enim ipſi ſufficeret:neceſſarium erat permutationem feciſſe.¶In pri- 35
ma igitur ſocietate id eſt in domo:manifeſtum eſt nichil opus eſſe illius/ſed iã in maiori
exiſtente ſocietate.Alii enim illorum cõmuniter habebant omnia/alii ſeparatim multa
rurſus & alia:quorum ſecundũ indigẽtiam neceſſe erat permutationem facere.quemad-
Barbari. modũ adhuc faciunt barbarorum nationes multe:alia pro aliis dantes/recipienteſqꝫ.vti-
lia enim pro vtilibus tradunt: vltra enim nichil.ceu vinum pro tritico/ & ceteris talibus.
¶Huiuſmodi ergo permutatio neqꝫ preter naturã eſt/neqꝫ nũmularie ſpecies vlla eſt: cũ
ſit in ſuplemẽtum indigentie ſecundũ naturam.Ex hac tamẽ:illa nõ ab re proceſſit.nam 36
cũ a remotioribus quereret auxiliũ/importãdo illa quibus indigebant/& exportando illa
quibus abundabãt:neceſſario nũmi introductus eſt vſus.nõ enĩ facile deferri poſſunt ſin
gula eorũ:que ſunt ſecundũ naturam neceſſaria. Quare ad permutationes faciẽdas tale
aliquid cõpoſuerunt inter ſe dare & accipere: quod vtilium quippiã exiſtens/haberet vſũ
cõmutandi facilem ad vitã.ceu ferrum/& argẽtum:& ſi quid aliud tale.primo ſimpliciter
diffinitũ quantitate & põdere:poſtmodũ vero etiã ſigno impreſſum/quo a mẽſura liberi
eſſent.nã ſignum poſitũ eſt:ad quantitatẽ demonſtrandã.Reperto igit̃ nũmo/ex neceſſa
ria permutatione:alia ſpecies acquirendi emerſit/nummularia:primo forſan ſimpliciter
poſtea per experiẽtiam artificioſior vnde & quomodo permutãdo/plurimũ faciat lucrũ.
Quapropter nummularia maxime circa queſtum nũmorum verſari videtur:& illius eſſe
opus poſſe diſcernere/vnde proueniat multitudo pecuniariam.diuitiarũ enim& pecunia
rum effectiua eſt.nã & diuitias plerũqꝫ ponunt eſſe multitudinem nũmorum.ex eo videli
cet ꝙ circa illam intendunt pecuniaria nũmulariaqꝫ. ¶Cõtra vero interdum futile quid-
dã videntur nummus & lex omnino & ne quicq̃ ſecundum naturã. Quoniam mutatis 37
iis qui vtũtur:nullius precii aut vtilitatis eſt ad aliquod neceſſariorũ. & locuples nũmis:
penuriam patietur neceſſarii alimẽti.atqui abſurdum eſt tales eſſe diuitias affirmare:qua
Midas. rum abundãs quis fame perire poſſit.vt de Mida illo in fabulis traditur.cui propter inſa-
ciabilitatẽ deſiderii:quicquid apponebatur/fiebat aurum.¶Quãobrem querũt diuitias 38
alias/& aliã acquirẽdi rationem. Et recte quidẽ.eſt enĩ alia acquirendi ratio/& diuitie ſe
cundum naturã.& hec quidem rei familiaris diſciplina: illa vero nũmularia pecuniarum
effectiua/nõ omnino ſed per ipſarum pecuniarũ cõmutationẽ.Et videtur circa nummũ
iſta verſari.nã nũmus primũ eſt & vltimũ in cõmutatione.¶Et infinite ſunt hmõi diui- 39
tie:que ab hac ratione rei augẽde proficiſcuntur.Vt enim medicina ſanitatis in infinitũ
eſt: & vnaqueqꝫ ars finis in infinitum.nam quã maxime volunt illum efficere. eorũ vero
que ſunt ad finẽ: non in infinitum. finis enĩ extremũ omnibus: ſic & huius rationis au-
gende rei:nõ eſt finis terminus. finis autẽ tales diuitie/& pecuniarũ acquiſitio.ſed rei fa
miliaris:nõ augende rei/eſt finis.nõ enim hoc eſt rei familiaris opus.Quapropter ĩ hac
videt̃ neceſſariũ:vt ſit finis oĩm diuitiarum.Sed cõtra video fieri.oẽs enim in infinitum
augẽt:qui ſtudẽt congregare nũmum.Cauſa vero huius eſt illarum ꝓpinquitas. variatur
enim vſus eiuſdem rei:cum ſit vtriuſqꝫ acquiſitionis.ipſius enim vſus acquiſitio.ſed nõ
ſcd̃m idẽ.ac huius quidẽ alius finis:illius vero amplificatio.¶Quare videtur quiquſdã 40
hoc eſſe rei familiaris opus.& perſeuerant exiſtimãtes oportere aut cõſeruare aut augere
nunumorum ſubſtantiam in infinitum. Cauſa vero eſt huius diſpoſitionis: ſtudium vi-
uendi/ſed non bene viuendi.Cum ergo cupiditas in infinitum extẽdatur illa quoqꝫ que
efficiunt/infinita cupiunt.Sed qui bene viuere ſtudent:ad fruitionem corporis querunt

diuitias.vnde cum hoc quoq; in acquiſitione cōſiſtere videatur:omnis eorum cura circa
acquirendum eſt.Et altera augendi ſpecies hinc proceſſit cum enim fruitio modum exce
dat.illam querunt que hmōi exceſſum adimplere poſſit. Et ſi per hanc acquirendi ſpeciē
nequeant parare:per aliam cauſam efficere conantur/vnaquaq; freti potentia non ſecun
dum naturam.fortitudinis eni non eſt pecuniam parare/ſed fiduciam animi:neq; rei mi
litaris aut medicine.ſed illius quidem victoriam huius vero ſanitatē.at illi cunctas ad pe
cuniam cōuertunt:quaſi hic ſit finis.ad finem vero cuncta oportet tēdere. ¶De illa igit
41 acquirēdi ſpecie que neceſſaria nō eſt/ & quenam ea ſit & propter quā cauſam ipſius vſū
nobis acqſiuimus:diximus.&de illa que neceſſaria ē:ꝙ altera ab illa.& diſciplina rei fami
liaris/ſecundum naturam:circa alimentum nec infinita ſicut illa/ſed finē habens.

¶SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

OStendit:genus acquirendi pecuniarium/nō eſſe idē cū ſpecie acquirēdi pauloante deter
34 minata.ꝙ hec ſecundū naturā ſit.illud vero nō ſecundū naturam ſed ſecundū peritiā &
artē potius.quia nō ex proprio vſu rei ꝓcedit:ſed ex ꝑmutatione/q̄ nō eſt proprius vſus.
duplex eni cuiuſq; rei eſt vſus.vnus ꝓprius/& ſecūdū rei naturā/finēq; ꝓprium:vt calcei calceatio/
ferre ſectio & ſimilia.alius vero non ꝓprius/ & ſcđm rei naturā.vt calcei & ferre permutatio/ vendi
tioq;.¶Declarat aūt eas qui in prima ſocietate ac in domo ſunt:hāc acquirēdi ſpeciē locū non ha
35 bere.non eni inter ſe cōmutant vir & vxor/dn̄s & ſeruus/ & pater atq; mater cū liberis ad pecunia
riā acquiſitionē.ſed locū habet in maiori ſocietate:vt pago/caſtello/ciuitate/gēte. vbi quidā in com
munitate viuētes oia tenēt:alia ſeparati multa/& inſuper aliqua/quoꝝ pro nature indigētia neceſſe
eſt ꝑmutationē facere.vt adhuc faciūt multe barbarorū nationes:alia pro alijs dantes/recipienteſq;.
nā vtilia iis qui accipiūt pro ijs q̄ ſibi vtilia ſunt tradūt/neq; quicq̄ vltra.vt vinū pro tritico & ceteris
talibus.¶Id oſtendit vbi vtilia ꝓ vtilibus ad neceſſitatē cōmutant.hmōi cōmutationē nō eſſe ſpe
36 ciē pecuniarie/ſed pecuniariā ab ea/cōperto/ꝑcuſſo/obſignatoq; nūero emerſiſſe. ꝙ pecuniarie nō
ſit ſpecies:hoc ideo eſt.ꝙ eſt ſcđm naturā cū ſit i ſupplemētū indigentie naturalis & neceſſaria per
mutatio.pecuniaria aūt neq; ſcđm naturā/neq; neceſſaria.& quo pacto pecuniaria(quā & nūmula
riam etiā appellat)ex hac emerſerit/primum rudis/deinde experientia artificioſior: dilucide aperit.
¶Cōtra eos qui cōgerendis/cumulandiſq; nūmis tanq̄ veris diuitijs ſtudēt.oſtendit nūmorū mul
37 titudinē nō eſſe veras diuitias:primo.quia quippiā futile videt nūmus/ & lex q̄ eſtimat oino/ & ne
quaq̄ ſecundū naturā.quia mutato ꝓpoſito eoꝝ qui vtunt:nullius precij aut vtilitatis eſt/ ad aliqd
eoꝝ q̄ neceſſaria ſunt.quo pacto igit aſſeremus eius coaceruatā multitudinem/qui ad nichil proſit
veras eſſe diuitias?Secūdo.fieri poteſt vt locuples & nummis abundās:penuriā patiat neceſſarij ali
menti. ſed abſurdum eſt tales veras eſſe diuitias aſtruere quaꝝ quis abundans/ fame perire poſſit.
vt de Mida in fabulis ꝓditū eſt.¶Infert hanc ob cām/eos qui vere ſapiūt alias q̄rere ne diuitias/&
38 aliā acquirēdi rationē.eā ſcilicet que eſt ſcđm naturā.nec ab re quidē id fuerit:nā hec veras cōtinet
diuitias:& eſt rei familiaris diſciplina.pecuniaria vero circa nummi feturam intenta eſt/non ꝙ per
ſe poſſit gignere multiplicareq; nummum:ſed per commutationē.& vndiq; oculum defigit in num
mo.nā nummus primum eſt & vltimum in cōmutatione. ¶Aperit in quo economices reiq; fami
39 liaris ratio/ab hac pecuniaria augende rei cura differat.ꝙ diuitię que a pecuniaria ꝓficiſcuntur.in
immēſum contēdunt/ terminū nuſq̄ offēdētes vt cetere artes in ſuo fine finē non inueniūt/ꝙ q̄ ma
xime illum efficere velint.ſed ea que ſunt ad finem:terminū habēt. nam finis omnium terminus &
extremum.ſic pecuniarie:non eſt ſui finis terminus.finis autem huiuſmodi diuitie/ & pecuniarum
acquiſitio.Sed rei familiaris in non augenda re finis terminuſq; eſt.nō eni rem ſemper augere fami
liaris opus atq; officium eſt.quare in re domeſtica videtur neceſſarium:vt omniū diuitiarum ſit ter
minus.Verum ex ijs que fiunt:videmus cōtrariū euenire.nā omnes in infinitum diuitias augēt:nū
morum lucro inuigilātes. & cauſa huius erroris eſt rei familiaris acquirendi rationis/ & pecuniarie
vicinitas.nam variat vſus eiuſdē rei:cū ſit vſus eiuſdē in vtraq; acquirendi ratione/domeſticā vide
licet ac nummularia.ad ipſum enim vſum attinet acquiſitio:ſed nō ſecūdum eundem finem.nā rei
domeſtice finis eſt nō rei augmētatio:pecuniarie vero finis augmētatio rei. ¶Oſtēdit inſuper ob
40 vicinitatē harū duaꝝ acquirendi facultatum:quibuſdam videri opus rei familiaris eſſe diuitiaꝝ ac
cumulationem.quare opes cōgerere perſeuerāt:arbitrātes oportere aut cōſeruare aut augere num
mos in infinitum.& cauſa cur ita cōgerūt:eſt ſtudium viuēdi/at nō bene viuēdi. cū ergo hec irratio
nabilis cupiditas/& ingens habendi ſitis in infinitū ſe extendat:& illi quoq; ea que diuitias efficiūt
infinita ꝑcupiunt.ſed qui bene viuere ſtudēt: ad trāquillū corporis vſum querūt/diuitias.quare cū

iȷs qui habẽdi cupiditate cecati ſunt/bene viuere in acquiſitiõe collocatũ eſſe videaꝶ: omĩs eorũ co
natus circa acquiſitionẽ conſumiꝶ. & hinc altera acquiſitiõis ſpecies: pecuniaria ſcilicet: & non natu
ralis/ ꝓceſſit. cum enĩ fruitionis & frugalis vite modũ excedant: illam acquirẽdi ſpeciem querũt que
hmõi exceſſum adiplere queat. & ſi per pecuniariã rerũ cõmutationẽ id parare nequeãt: vnaquaqꝫ
potẽtia & arte vtunꝶ ꝑ̃ naturã/ad cumulãdas opes. nã fortitudinis non eſt pecuniã parare: ſed ani
mi fiduciã. neqꝫ rei militaris pecuniã parare: ſed victoriam. neqꝫ medicine: ſed ſanitatẽ. verũtamẽ il
li cunctas has facultates/ad pecuniã conuertũt: tanq̃ pecunia ſit ipſe finis. ad finem vero cũcta cõ
tendere oportet. ¶ Breuem capitis facit epilogum. 41

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

SEcundũ peritiem & artem. ſecũdum experientiã & artem. eſt enim peritus qui rerũ ha 34
bet experientiã & greci εμπειρίαν και εμπειρικον dicunt nos peritiã & peritum/experien
tiã & expertum. ¶ Quemadmodũ adhuc faciunt barbarorũ nationes multe. hanc conſue 35
tudinẽ adhuc eſſe apud Seres populos/& Garamãtas nõnulli ſcribunt. verũ non eſt no
bis cognita regio: vbi rem pro re non cõmutent/vt triticũ pro vino & talia pro talibus/aut oino/aut
partim ſuſcipiẽdo nummũ/& partim mercẽ pro merce. ¶ Hec pecuniarie ſpecies/nũmularia meri 36
to nũcupatur: q̃ poſt inductũ nũmum emerſerit/ q̃qꝫ circa queſtum cumulationẽqꝫ nummoꝶ ma
Phidon. xime verſari videaꝶ. imo in hac pecuniarie ſpecie ex nũero 38 nũmus primũ eſt/et vltimũ. ¶ Phidõ
Mida. Corinthius legiſlator Corinthiorũ: primus fertur nummũ ꝑcuſſiſſe ac ſignaſſe/ & pondera & menſu
Herodotus. ras ad cõmutationũ equitatẽ excogitaſſe. ¶ Fabulã Mide regis phrygie/qui thronũ aureum in quo 37
Ouidius. ius dicere ſolebat (vt ſcribit Herodotus) delphico Apollini pro munere obtulit/narrat Ouidius. qui
cum Silenũ nutritorẽ Bachi feſtiue hoſpitio ſuſcepiſſet/et reſtituiſſet Bacho.

Metamorphoſeos. 11
Huic deus optanti gratum ſe inutile fecit
Muneris arbitrium: gaudens altore recepto.
Ille male vſurus donis/ait effice quidquid:
Corpore contigero/fuluum vertatur in aurum.
¶ Annuit optatis/nocituraqꝫ munera ſoluit.

¶ Ad fruitionem corporis querunt. latini frui id volunt fere ſignificare: quod ex frugibus volupta 40
tem capere. & paulo latius frui: cum ex re qua vtimur/voluptate afficimur. & hinc fruitio: in vſu re
rum oblectatio. Non igitur qui pecuniarie rei/et congerendis nũmis ſtudent: acquiſitis fruũtur/quã
doquidẽ illis minime vtuntur.

¶ De acquiſitiõe neceſſaria/medicina/nũmularia & ſpeciebus eius. Cap. VII.

EX quo patet id quod ab initio dubitabatur: vtrum gubernatoris domus et ciui 24
tatis ſit acquirere an non/ſed oporteat prius ſubeſſe. ſicut enim homines nõ fa
cit reſpublica/ſed factos a natura ſuſcipiens/vtitur illis: ſic & alimẽtum oportet
naturã prebere aut a terra aut a mari/aut alio quopiam. ſed quemadmodũ hec adminiſtrã
da ſunt ad gubernatorẽ pertinet domus. Neqꝫ enim textoris eſt lanas facere. ſed factis vti
Queſtio. & diſcernere qualis ſit bona & apta/et mala & inepta. ¶ Eniuero dubitarit vtiqꝫ aliqs: cur
ea diligentia que ad acquirendũ ꝑtinet pars ei familiaris ſit/medicina vero non ſit eius
pars. Atqui ſanam eſſe famiĺiã oportet: quẽadmodũ & victum habere/aut aliud quicq̃ ne
ceſſariorũ. ¶ Sed cum ſit vt patriſfamilias & gubernatoris de ſanitate ꝓuidere: ſit etiam 44
vt non/ſed medici. itaqꝫ etiam de pecuniis eſt vt patriſfamilias: eſt etiam vt nõ/ſed vt lu
Dilutio. cro iſeruiẽtis. ¶ Maxime vero (vt prius dictum eſt) natura oportet hec exiſtere. nature enĩ 45
opus eſt alimentũ genito prebere. nam cuiqꝫ ex eo ex quo generatur alimẽtum relinquiꝶ.
quare ſecũdum naturam eſt comparandi facultas omnibus: ex fructibus & animalibus.
¶ Cum vero & hec ſit duplex vt diximus & altera nũmularia altera vero diſciplina rei fa
miliaris/et hec quidem neceſſaria & laudabilis/ illa vero tranſlaticia & merito improbã 46
da/quia non ſecũdum naturam/ſed ab hominibus acquirit: rõnabiliter habetur odio ipſa
nũmularia. quoniã a nummo ipſa facit acquiſitionẽ: & non ad quod inductus eſt. cõmuta
tionis enim cauſa nũmus inductus fuit: fenus autem ſeipſum maius facit. vnde & nomẽ
venit: quoniã illa que pariunꝶ ſimilia gignentibus ſunt. in feriore autem nũmus nummũ
parit. quare maxime preter naturã eſt hic acquirendi modus. ¶ Quoniã vero illa que ad
cognitionem ꝑtinebant/determinauimus ſufficienter: illa que ad vſum ꝑtinent diſcutiẽ 47

da ſunt. Cuncta enim hec:conſideratione͂ habent liberalem/experientiā vero neceſſariā.
48 ¶Sunt autem circa acquirendū partes vtiles/ rerum ipſarum que acquirende ſunt peritiā
habere que optime ſint/& vbi & quomodo.ceu quales equi cōparandi ſint.quales boues
aut pecudes/eodem modo & in ceteris animalibus.oportet enim peritum eſſe: que iſtorū
potiſſima & vbi & qualia.nam alia alibi potiora gignūtur.deinde agriculture/eiuſq́ʒ ſpe
cierum.vt nudi ſoli & conſiti:& apium & aliorum aīalium/tum naturalium/tum volati-
lium/ex quibus ſit vtilitas prouentura.maxime igitur proprie acquiſitionis iſte ſūt ptes:
49 & prime.¶Eius vero que per tranſlatione͂ dicitur: potiſſima pars eſt mercatura. & huius
partes tres:nauigatio/deuectio/negociatio.differunt aute͂ hec inter ſe:cum alia ſecuriora
ſint/alia fructuoſiora.Secunda pars eſt feneratio. Tertia merce͂naria/ & huiuſmodi/alia
vilium artium:alia ſine arte ſolo corpore miniſtrante eſt.Et quarta acquirendi ſpecies me
dia inter hanc & primā(habet enim parte͂ eius que eſt ſecundū naturā:& parte͂ eius que p
tranſlationem dicitur)& eſt in iis omnibus que a terra/& ab iis que terre ſunt:nō a fructi
bus/ſed vtilibus.ceu ſilua cedua:& omni metallica. hec rurſus multas complectitur par-
50 tes.nam multe ſūt ex terra/metallorū ſpecies.¶De ſingulis horum in gn̄e dictū eſt nūc:
in ſpecie vero de his dicere vtile quide͂ foret ad opera cōficienda: ſed graue nimis in his
edoce͂dis perſiſtere.Sunt enī operationes ille artificioſiſſime:in quibus minimum eſt for
tune.ille ſordidiſſime:in quibus maxime inquinat̃ corpus.ille ſeruiliſſime:in quibus cor
poris eſt vſus plurimum.ille vero ignobiliſſime:in quibus minimum requiritur virtutis.
51 ¶Cum vero ſit a quibuſdam de his ſcriptum/vt a Charete pario/& Apollodoro lemnio Chares. Apollodorus
de cultu agrorum tam nudorum q̄ cōſitorum/& ſimiliter ab aliis de aliis: ea quide͂(cui
cura eſt)precepta cōſideret.Etiam quedā a frugi patribuſfamilias dicta/colligere oportet/ Thales.
per que conſecuti ſunt diuitias:qui acquirere ſtuduerunt.Quale eſt illud Thaletis mileſii
(id enim conſideratio quedā eſt:ad acquirendum) ſed illi quidem attributum propter ſa-
pientiam.contingereq́ʒ poteſt:cum ſit vniuerſale.cum enī obiiceretur illi philoſophie ſtu
dium ꝓpter inopiā/quaſi inutile & infructuoſum:proſpexiſſe illum ferunt per aſtrologiā
oliuarum vbertatem futuram.Cumq́ʒ coegiſſet pauxillū pecuniarū.hyeme adhuc vigen
te/emptione͂ olee feciſſe in Mileto/& in Chio pro paruo admodū precio/ vtpote nemi- Miletus.
ne plus offere͂de/araſq́ʒ dediſſe.Cum(itaq́ʒ poſtea tempus veniſſet:multis ſubito querenti Chius.
bus ve͂didiſſe oleum/quanti ipſe voluit.ac magnā vim pecuniarum inde ſuperlucratum:
oſte͂diſſe amicis/perfacile eſſe philoſophis ditari/ſi vellent.ſed hoc nō eſt illis cure. Tha
les igitur:in hunc modū dicitur/ſcientiam ſuā oſtendiſſe.Eſt aute͂(quemadmodum dixi-
mus)vniuerſalis hic quere͂di modus:ſi quis poſſit ſibi ſoli vendictione͂ comparare. quapro
pter ciuitates quedam hunc faciunt queſtū/cum indige͂t pecuniis. venditionem enī ſibi
ſolis reſeruant.In Sicilia quidā cum apud eum pecunia repoſita eſſet:quicquid erat ferri/
ex ferrariis emit.poſtea vero mercatoribus illuc accede͂tibus ve͂debat ſolus: non magnū
exceſſum precii facie͂s/ſed tamen ita vt pro quinquaginta talentis/ce͂tum cōficeret.hoc
itaq́ʒ ſentiens Dionyſius/pecunias quide͂ illi iuſſit efferre: ſed amplius ſyracuſis morari Dionyſius
vetuit.vt qui queſtus reperiſſet ipſius rebus inutiles. Iſte vidit aliquid tale: quale Thales
52 viderat/atq́ʒ hoc idem. vterq́ʒ enim ſibiſoli venditionem comparauit.¶Vtile etiā eſt vi
dere hec in republica.nā ciuitates pecuniis indigent/& hmōi queſtibus: que͂admodū do-
mus/ſed & magis.quāobrem in republica:quidam huic ſoli parti intendunt.

¶SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

42 TErtiam partem dubitationis ad numerū 29 mote/ diluit. neceſſariā videlicet ac-
quirendi facultate͂ miniſtrare gubernatori domus/ſimilr̃ & gubernatori ciuitatis/
materiamq́; ſubeſſe oportere.ceu lanam textorie.nam vt homines nō facit reſpu
blica/ ſed factos a natura ſuſcipiens illis vtitur:ſic rei familiari oportet naturā ali-
mentū prebere/aut a terra/aut a mari/aut ab aliquo alio/quod vt materia ſubſit at
q́; ſubiaceat. ſed quo pacto hec adminiſtrāda ſit:adminiſtratiōis domus/ reiq́; fa-
miliaris diſciplinam pertinet. nā & textoria/lanas non facit ſed eius eſt factis vti/& diſcernere qua-
lis ſit bona & apta/& qualis ſit mala atq́; inepta ¶Alteram ſugillat dubitatione͂.cur neceſſaria acq-
rendi facultas/pars eſt domeſtice diſcipline reiq́; familiaris:medicina vero eius non ſit pars?& pla

ne videtur oportere:medicinã partem illius eſſe.nam ſanam oportet eſſe familiã/vt & victum habe
re/aut aliud quicq̃ eorum que ſunt neceſſaria.equo igitur iure medicina pars erit domeſtice: ꝓinde 44
atq; neceſſariorũ acquirendoꝝ diſciplina.¶ Diluit ꝙ quodãmodo ad economũ ſpectat de ſanita
te ꝓuidere:vt patrẽfamilias/et gubernatorẽ domus.et quodã modo non ſpectat:vt ſcilicet artẽ me-
dendi callentẽ/ſed ad medicũ.quare etiam economi eſt de pecunijs curam habere: eſt etiã vt non.
nam eius eſt curare vt patriſfamilias:non eſt autẽ eius curã habere vt auari/illiſq; inſeruiẽtis.¶ Cu 45
ius pecunie economus curã habere debeat:oſtendit.illius ꝓfecto quam oportet natura ſubeſſe nõ
nũmi.nam nature opus ac officiũ eſt alimentũ ei quod ex ea gignitur prebere. cuiq; enim ex eo ex
quo ortũ ducit.alimentũ ꝓuidetur. Et infert acquirẽdi facultatẽ:ex fructibus & aĩalibus/cuiq; eſſe
ſm naturam.¶ Acquirẽdi facultatẽ pecuniariã/nũmulariãq; accuſat/damnat execratur: neceſſariã 46
autẽ que eſt rei domeſtice diſciplina cõmẽdat/& laudibus effert. hanc quidẽ laudat ꝙ neceſſaria/
ꝙ reuera rei familiaris diſciplina atq; ideo iure laudabilis/ꝙ ſecũdum naturã & non ex hoibus/ſed
ex ijs que natura ad eos vſus ſubminiſtrat acq̄rat.illam vero culpat/& odio predicat dignam:ꝙ nõ
neceſſaria/ꝙ nõ reuera domeſtica diſciplina/ſed trãſlaticia & adulterina/ & ideo iprobãda & illau-
dabilis/ꝙ nõ ſecũdum naturã & ex ijs que natura parat acquirat/ſed ex hoibus/ & iccirco hoies eã
merito oderint/ꝙ a nũmo acquiſitionẽ facit/eius vſum ꝑuertens.nam naturalis cõmutatiõis grã in
ductus fuit nũmus:non autẽ ad fenus/ & nummoꝝ quandã feturam.fenus eñ ſeipſum maius facit
ſeq; multiplicat.vnde & fenoris nomen venit:quia fetus ſimiles gignẽtibus ſunt in fenore autẽ nũ-
mus nũmum parit.quare maxime preter naturã eſt hic acquirendi modus:vt & ꝑter naturã/& mõ-
ſtro ſimile videã/vt nũmus nummũ pariat.¶ Oſtendit poſteaq̃ de acquirẽdi diſciplina/que dome 47
ſtica ſit & que non monſtratũ eſt ſufficiẽter:ea que vſum/ vtilitatẽq; rei familiari afferunt diſcutien-
da eſſe.nam hec vniuerſa conſiderationẽ cõtinent homine libero dignam/& experiẽtiam neceſſa-
riam.¶ Enumerat ea que rei familiari vtilia ſunt/& quorum oportet bonum economum experien
tiam habere. ea enim ſunt equi/boues/pecudes/apes/& cetera id genus animalia/ ſeu terreſtia/ſeu
natalitia/ſiue volatilia/ex quibus rei familiari ſit vtilitas prouentura.deinde agricultara/& agricultu
re ſpecies/vt nudi ſoli & conſiti. nam economi cõmode partes ſunt/ vtileq; officium: earum rerum
que acquirende ſunt/experientiã habere que optime ſunt/& vbi/et quo modo. ceu quales cõparã-
di equi optimi/quales optimi boues/aut pecudes/& ita in ceteris animalibus atq; rebus/que acqui-
rẽde ſunt/& vbi/& quo modo.nam alia alibi potiora gignũtur.& que dicte ſunt:propriſſime acqui 49
ſitionis atq; naturalis partes ſunt/primeq; & precipue.¶ Enumerat idẽtidem modos & ſpecies ac
quiſitionis nõ proprie/non ſecundum naturam ſed tranſlatione: quam pecuniariã ac nũmulariam
nominauimus.prima & precipua eius ſpecies eſt mercatura. cuius tres partes ſunt nauigatio/ one-
raria vectio/& ſtataria negociatio:que inter ſe differunt:ꝙ he ſecuriores ſint/illa vero & ſi minus ſe
cura/copioſiorem tamẽ lucelli fructum reddere ſolet.Secunda ſpecies eſt: feneratio. Tertia:merce-
naria.& huius quedam ſpecies eſt villium ſeruiliumq; artiũ.alia vero:ſine arte ſolo corpore miniſtrã
te lucrum comparat.Quarta ſpecies eſt in ijs omnibus que a terra ſunt/ & que a terra gignuntur/in
fructifera quidem vtilia tamẽ.vt ſilua cedua/& omnis metallica.& metallica rurſus multa iam com 50
plectitur membra.nã multe ſunt e terra metallorum ſpecies.¶ Se excuſat de ſpecialiori harum rerꝫ
determinatione.de vnoquoq; autem hoꝝ generaliter dictum nunc eſt:particulariter autem de his
accurate dicere/vtile quidẽ ad conficienda opera/ſed oneroſum nimis in his edocendis/ nobis ope
ram cõſumere.ſunt artium opificorumq; operationes ille artificioſiſſime:in quibus minimũ eſt for-
tune.ille ſordidiſſime:in quibus maxime inquinantur corpora.ille ſeruiliſſime:in quibus eſt corpo- 51
ris plurimus vſus.ille vero ignobiliſſime:in quibus minimum requiritur virtutis.¶ Tametſi ſpecia-
lia de ijs que ad neceſſariam rei familiaris acquiſitionem ſpectant/& tãto minus de ijs que ſpectãt
ad tranſlaticiam & non neceſſariam/hic minime ſint determinanda: citat tamen Charetem pariũ/
& Apollodorum lemnium qui de cultu agrorum tam nudorum q̃ conſitorum ſcripſerunt.vt ij qui-
bus cura fuerit:eorum precepta legant.& admonet ea que a frugi patribuſfamilias dicta ſunt(per q̃
conſecuti ſunt diuitias:qui acquirere ſtuderunt)eſſe colligenda.quale eſt id quod de Thalete mile-
ſio recenſent.cuius narrationem:dilucide littera continet.& quale fecit quidam Syracuſis:qui cum
vili precio eſſet/ferrum omne a ferrarijs emit:& rurſum mercatoribus vendẽs lucrum multiplicauit.
quem Dionyſius ſyracuſanus expulit.vtpote qui queſtum faceret:ſuis molitionibus non conueniẽ 52
tem.¶ Adijcit.ſibi ſoli venditionem reſeruare:vtile magis/magiſq; licere ciuitati/ q̃ cuiq̃ priuato.nã
ciuitates:pecunijs indigent & huiuſmodi queſtu/& magis quidem q̃ domus:& hac quoq; de cau-
ſa:quidem ſolent in republica/illi ſoli parti(rerum videlicet aliquarum/ ſibi quidem ſolis reſeruate)
venditioni inuigilare.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

Sicut homines non facit reſpublica. Quid reſpublica ſit:numero 25 tertij cognoſcetur &
42 28 . eſt enim ordiatio ciuitatis/et cum circa alios tum maxime circa eum magiſtratū qui
in ciuitate ſummus eſt.ſic etiam res familiaris:ordinatio domus eſt circa ſeruos & libe
roſ/& maxime circa patres matreſq; familias. ¶ Fenus autem & ſeipm maius facit.vnde & nomen
56 venit Fenus grece τοκοσ απο του τεκειν quod parere ſignificat. vnde & apud latinos etiam fenus/
non imerito noiatur quaſi fetus.eſt enim nūmi fetus & in fenore & vſura: nūmus nummū parit/qđ
47 contra naturā eſt. vnde feneratores (qui & daniſte et vſurarij)nomen ſibi repererūt. ¶ Ceu quales
equi comparādi ſint/quales boues/aut pecudes.de equis: Virgilij georgicon. Virgilius de equis.

Continuo pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur/et mollia crura reponit.
Primus et ire viam/ & fluuios tranare minaces
Audet & ignoto ſeſe committere ponto.
Nec varios horret ſtrepitus.illi ardua ceruix
Argutumq; caput:breuis aluus/obeſaq; terga
Luxuriatq; thoris animoſum pectus.honeſti
Spadices/glauciq;:color deterrimus albis/
Et giluo.tum ſi qua ſonum procul arua dedere/
Stare loco neſcit:micat auribus & tremit artus/
Collectumq; premens voluit ſub naribus ignem.
Denſa iuba & dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina:cauatq;
Tellurem/ſolido grauiter ſonat vngula cornu. De bobus. De bobus.
Forma bouis cui turpe caput/cui plurima ceruix/
Et crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus/omnia magna/
Pes etiam & camuris hirte ſub cornibus aures
At neq; diſpliceat maſculis inſignis et albo/
At iuga detrectans/interdumq; aſpera cornu
Et facies tauro propior/queq; ardua tota/
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda. De ouibus & capris. De ouibus et capris.
Continuoq; greges villis lege mollibus albos.
Illuſtrum autem(q̄uis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt vdo tantum cui lingua palato
Reijce:ne maculis infuſcet vellera pullis.

Et qui amplius precepta pecuarie vite/agriculture & predatorie agnoſcere volunt:legant Catonem Cato.
Columellam/ Palladium/ Xenophontem. ¶ Nudum ſolum:quod ſine arboribus & ſtirpibus & fru Columella
ticibus eſt. Conſitū vero:quod fruticeta/arbuſta/arboreſue continet. ¶ De apibus:ex quarto geor Palladius.
gicorum Virgilij/Plinio & ſupioribus authoribus agnoſces abunde. ¶ Vbi vero potiora naſcantur: Xenophon.
a negociatoribus ſecūdum regiones eſt diſcendū.nam vt inſignis canit Poeta.

Hic ſegetes illic veniunt felicius vue Virgilius.
Arborei fetus alibi:atq; iniuſſa vireſcunt
Gramina.
India mittit ebur:molles ſua tura ſabei.
At Calybes nudi/ferrum:viroſaq; pontus
Caſtorea/eliadum palmas epiros equarum.
49 Continuo has leges/eternaq; federa certis:
50 Impoſuit natura locis. ¶ Feneratio/fenus/vſura. ¶ In quibus minimū eſt fortune. Artium quedam
ad corpus vt cerdonica/lanifica/olearia:doliaria/cuparia/vinaria & ſimiles/& earū plereq; ſordide/
corpuſq; artificum inquināntes:plereq; fortunas locorū ſequentes.alie vero ad mentem:vt artes pin
gendi/& ſtatuarie/& plaſtice/que ſymmetrias & ꝓportiones ſuas ſeruant.quibus & ſcribēdi artes Chares.
adiungimus:que ſic diſciplinis/vt vomeres/trule/dentalia/aratra/ſubſeruiūt agricolis.& ſūmatim q̄ Apollodorus.
plus intelligētie & mentis requirunt:minus fortune habere intelligūtur (externa enim:fortunas nū M.cato. Virgi
cupamus)& he artificioſiſſime artiū/maximeq; & precipue dicūtur.nec ab re quidē:cum mens plu lius. Saſerna.

Tremelius. Celſus. Grecinus Hyginus. Hieron. Attalus. Philometor. Archelaus. Xenophon. Mago. Ioſeph.

timo iteruallo dignitate corpus antecedat. ¶ Vt a Charete pario/& Apollodoro lemnio. latini etiã 51
citant ſuos authores qui de cultu agrorum ſcripſerunt M.Catonem/Virgilium.Saſernam/Tremel-
lium.Celſum.Grecinum/Hyginum.exteri ſuos:Hieronem.Attalum.Philometorẽ.Archelaum.Xe 52
nophõtem.Magonem & pleroſq; alios. ¶ Vtile etiam eſt videre hec in republica. cum priuate aut
perſone/ aut ſocietates ſibijpſis et ſolis quidem/ rerum aliquarum neceſſariarũ venditionem reſer-
uant:id ad oppreſſionẽ aliorum/ & ad reipublice detrimentũ faciunt. vt cum vnus aut vna priuata
ſocietas:omnẽ triticeam annonã/aut vinarã/ aut ſalinariam ſibi comparat/ vt cogantur qui indige-
rint ab huiuſmodi priuatis precio comparare. Verum ciuitatibus & rebuſpublicis id licere:exempla
ſunt Heracleote/ & plereq; ciuitatũ alie/que aliquãdo cum res poſtularent/hoc ingenio vſe/ ſtatum
ſuum retinuerũt.exemplo etiam(ſacrarum litterarũ authoritate) Ioſeph ſaluator egypti:cuius conſi-
lio rex in ſeptem annos annonam collegit.quam pro ſalute regni & adiacentium ꝓuinciarum:tem-
pore neceſſitatis diſpenſaret.

¶ De partibus rei domeſtice differentia/virtutibus mulieris/ſerui/ pueri/imperãtis / pa-
rentis/artificium/et cauſa.Cap. VIII.

Quoniam vero tres erant partes rei domeſtice: vna dominica de qua ſupra 53
diximus/alia paterna/tertia coniugalis. nam & vxori preeſt et filiis:tanq̃
liberis quidẽ ambobus.ſed non eodẽ imperii modo.ſe vxori quidẽ ciuili-
ter/filiis autem regie.maſculus enim q̃ femina natura principalior eſt:ni
ſi aliter preter naturã cõſtiterit/& antiquius eſt et perfectius:iuniore & im
pfecto.In ciuilibus autẽ principalibus:plerumq; conmutatur is qui preeſt &
is qui ſubeſt.nam equales eſſe volunt ſecũdum naturam/nec quicq̃ differre.attamẽ cum
hic quidẽ preeſt ille vero ſubeſt:requirit differẽtiam/& habitu & ſermonibus/& honori-
bus/vt Amaſis inquit de pedum lotore.enimuero maſculus ad feminam ſemp ita ſe ha-
bet. ¶ Filiorũ autem imperium eſt regnũ.quod enim genuit/quodq; per amicitiã preeſt
& etatem:idipſum eſt idem quod ſpecies quedam regii imperii. ideo bene Homerus de
Ioue inquit hominũ pater atq; deorum/ſic appellans omniũ regem.Natura enim excel-
lere regem oportet: gñe autem eſſe eundẽ.quod accidit ſeniori ad iuniorem/ & parẽti ad
natum. ¶ Manifeſtum ergo eſt:ꝙ plus ſtudii domeſtice diſcipline eſt circa homĩes q̃ cir 54
ca poſſeſſionẽ inanimatorũ/& circa eorum virtutes q̃ circa virtutes poſſeſſionis/quas di
uitias appellamus:& circa liberos magis q̃ circa ſeruos. ¶ Primũ igitur de ſeruis:dubita- 55
uerit vtiq; quiſpiam/vtrum ꝑter miniſteria & corporalia opera ſit aliqua virtus ſerui ex-
cellentior/puta modeſtia & fortitudo & iuſticia/& alii huiuſmodi habitus:an non ſit vl-
la ꝑter corporalia miniſteria.Ambiguitatẽ ſane id vtraq; ex parte habet. nam ſiue ſit ali-
qua:excellẽtiores erunt ſerui q̃ liberi.ſiue non eſt aliqua(cum homines ſint rationis par-
ticipes)abſurdũ videbitur. Eadem fere eſt queſtio de muliere & puero.vtrum & horũ ſint
virtutes:& oporteat mulierẽ eſſe modeſtam & fortẽ & iuſtam.Et an puer ſit intẽperans &
modeſtus an nõ. ¶ Et vniuerſaliter illud querẽdum eſt de imperãte natura/& parẽte:vtrũ
eadem virtus an alia.Si enim oportet vtroſq; participes eſſe probitatis:cur tandẽ alter im
perare debet alter parere penitus? Non enim ſecũdum magis & minus poſſunt differre.
nam imperare & parere ſpecie differunt:& non ſecũdum magis & minus.Sin vero alium
oportet/alium nõ:admirabile eſt.nam ſi imperans non erit tẽperatus & iuſtus: quomodo
bene impabit?Sin vero is cui imperabit:quomodo bene parebit? Intẽperatus enim & ti-
midus:nihil faciet vt oportet. ¶ Conſtat igitur oportere vtroſq; habere virtutẽ ſed in ipſa 56
virtute eſſe differẽtiam.quẽadmodũ in iis que natura obediũt:id aperte in animo inſpici
tur.eſt enim in aĩo quod natura imperat/& quod paret:quorũ diuerſam cenſemus eſſe vir
tutẽ/vt rationẽ habentis & irrationalis.patet igitur eodẽ modo ſe habere in aliis.Qua-
re pleraq; ſunt natura imperãtia & parẽtia.alio enim modo liber preeſt ſeruo:& maſculus
preeſt femine/& vir puero.& oĩbus inſunt partes anime: verum differẽter inſunt. ſeruus
enim om̃ino non habet deliberãdi arbitrium.mulier vero habet quidẽ:ſed inualidũ.puer
autẽ habet:ſed imperfectũ.Eodem igitur modo ſe habere neceſſe eſt circa morales virtu-
tes.Putandũ autem eſt omnes participes eſſe oportere: ſed non eodẽ modo.ſed quãtum
cuiq; opus eſt. Ex quo fit vt is qui imperat/pfectam virtutẽ habere debeat moralẽ(nam

Amaſis. Homerus.

eius opus eſt illius qui ſimpliciter precipit ac preſidet:ratio autē precipit atq; preſidet)ali
orū vero vnuſquiſq; quantū ſibi competit.Quare patet virtutem moralē eſſe omniū ſu
pradictoꝝ. ¶Nec eadem tēperantia mulieris & viri/neq; fortitudo neq; iuſticia: vt So
crates putabat.ſed hec quidē iubens fortitudo: illa vero obediēs.eodem modo & in aliis. Socrates.
Patet autem id magis particulariter cōſiderātibus. nam qui vniuerſaliter dicunt/ꝙ ani
mā bene ſe habere virtus eſt/aut recte agere aut aliquid tale:ſeipſos decipiunt.multo eñi
melius dicunt/qui enumerāt virtutes:quemadmodū Gorgias/ꝗ qui ita diffiniunt. qua Gorgias.
propter oportet ſicut poeta de muliere dixit/ita cēſere in omibus:mulieri decus affert ta Menande.
citurnitas/ſed nō idem viro.cum vero puer ſit imꝑfectus: patet ꝙ virtus huius non ipſi
ad ſeipſum eſt:ſed ad ꝑfectum & ducem. ſimiliter & ſerui ad dominū. poſuimus autem
ſeruum ad neceſſaria eſſe vtilem. Quapropter patet ipſum virtute indigere parua & tā
58 ta/vt neq; ꝑpter intēperantiā neq; propter timiditatē in operibus deficiat. ¶Dubitabit
vero aliquis(ſi verum eſt quod nunc diximus)vtrum artifices oporteat habere virtutem
59 Nam ſepe propter intēperantiā deficiunt in operibus .¶An hoc longe differt:nā ſeruus
quidē adheret nobis cōmunione vite:ille autem remotior eſt. & tantū ſibi competit vir
tutis/quātū ſeruitutis.vilis enim artifex determinatā habet quādam ſeruitutē. Et ſeruus
61 eſt ſecūdum naturam:ſed nemo ſutor neq; alius opifex.¶Patet ergo ꝙ huiuſmodi quidē
virtutis cauſam eſſe oporteat dominū ſeruo:nō eum qui doctrinam habet in opibus do
minicā.quapropter non bene dicunt:qui ſeruos ſpoliant ratiōe/dicentes precepto vti dū
taxat.admonēdi ſunt enim magis ſerui ꝗ pueri. Et de his in hunc modum determinatū
62 ſit. ¶De viri autem & mulieris filiorūq; & patris virtute/& cōuerſatiōe adinuicē/quid
recte vel contra & quomodo oportet hoc quidē facere/ab illo autem abſtinere: in iis qui
de re publica neceſſe eſt itueri. Nam cum omnis domus ſit ciuitatis pars/illa autem pars
domus/partis autem virtus ad totum reſpicere debeat:neceſſariū eſt reſpiciētes ad rēpu
blicā filios vxoreſq; inſtruere/ſi quid refert ad rectā inſtitutiouē reipublice pueros & mu
lieres eſſe bene inſtitutas.eniuero referat neceſſariū eſt.nam mulieres media pars ſunt.li
beroꝝ.ex pueris autem ſumunt qui rempublicā gubernant.¶At vero cum de his deter
minatū ſit/de reliquis autem in aliis ſit dicendum/omiſſis iis que nunc agitant/tanꝗ fi
nem habētibus:alio aſſumpto pricipio differamus. & primū cōſideremus que tradita ſūt
de optimo ciuitatis ſtatu.

¶OCTAVI CAPITIS COMMENTARIVS.

63 TRes eſſe rei domeſtice partes/dñm et ſeruum/maritū & vxorem/patrem & liberos/hoc
eſt dominicā cōiugalem & paternā:ex capite tertio & nūero 13 cognitum eſt. & de dño
et ſeruo/& adiecta quarta rei familiaris parte acquiſitione ſcilicet neceſſaria/& de tranſ
laticia que illi aſſimilatur:a tertio capite hactenus eſt diſcuſſum.hic autem de re dome
ſtica coniugali & paterna exequitur: oſtendens eandem vxori & filijs preeſſe non tanꝗ ſeruis/ſed
tanꝗ vtriſq; liberis attamē.nō eodem iperij modo:ſed vxori ciuiliter ſimilitudine quadā/& filijs re
gie.ꝙ autem vir vxori preſit.non id iniuria fuerit. nam maſculus ꝗ femina natura preſtātior eſt/ni
ſi interdū aliter preter naturā contigerit. merito igitur vir vxori preeſt.at quia inter partes domus/
nulle magis ꝗ vir & vxor equalitati ꝑpinquant: huiuſmodi principatus ciuili ſimilior eſſe videtur.
differt tamen quia in ciuilibus principatibus ſepe nūero cōmutatur is qui preſidet/et is qui ſubeſt/
ita vt viciſſim vterq; principatū gerat & viciſſim ſubijciatur.nā equales natura eſſe volūt/nec quic
ꝗ differre.id autem inter virū & vxorem nō fit.nam vir ſemper p̄ſidet.& ſemper natura differt/na
turaq; p̄ſtātior eſt.quod etiam hoc cognoſcitur indicio quia in ciuilibus cū viciſſim alter p̄eſt & al
ter ſubeſt: differentiā etiam viciſſim habet & habitu & ſermonibus et honoribus vt & Amaſis de
pelui dixit.at maſculus ad feminā ſemp & habitu & ſermōe et honore ſimili mō natura ſe habet. Amaſis.
ſemp igitur illi preeſſe debet. ¶Q; autem filijs preſit:quid mirū/ nam antiquius & perfectius.iu
niore & impfecto p̄ſtantius igitur pater filijs preſit.¶Sed ꝙ impio regio patet.Primo.quia qđ ge
nuit/quodq; per amicitiā & etatem preeſt:idipſum eſt idē/quod quedā ſpecies imperij regij.quare
Homerus ꝓbe de Ioue canit hominū pater atq; deoꝝ/ ſic appellans omniū regem. atqui pater ſic
liberis imperat.regiū igitur eſt quoquopacto huiuſmodi imperiū. ¶Secundo quia natura regē ex
cellere oportet/genere autem eſſe eūdem.quod quidē accidit ſeniori ad iuniorem & parenti ad li
beros.preeſt igit imperio quoquomodo regio.¶Ex his infert diſcipline domeſtice eſſe/ipſam ma

gis intentã eſſe circa homíes q̃ circa inanimatoꝝ poſſeſſiones/ & magis circa virtutes hoim/ q̃ circa
virtutes poſſeſſionũ/ quas diuitias appellamus. & iteꝝ magis circa eoꝝ mores qui liberi ſunt. q̃ qui
domi ſeruilem vitam degunt. quare ſi que poſſidemus curamus vt q̃ optima ſint: tãto magis id cu
rare debemus/ vt familiam habeamus q̃ optimã. & ſi nobis cure eſt vt bonos habeamus ſeruos: mul
to magis cordi eſſe debet/ ſic et vxorem & liberos virtutibus excolere/ vt eos efficiamus q̃ probiſſi-
mos. ¶ Huius gratia ꝙ in calce precedẽtis capitis dictum eſt diſcipline domeſtice eſſe circa homi 55
nũ virtutes qui domi ſunt/ ipſam magis intentã eſſe oportere q̃ circa virtutes poſſeſſionũ: dubitatio
nes mouet. Primo. Vtrũ preter corporis obſequia/ ſerui ſit virtus quedã alia preſtãtior/ vt tempera-
tia/ fortitudo/ iuſticia/ aut quis alius huiuſmodi ſtudioſorũ habituũ: an ꝓrſus nulla? et vtraq; ex par-
te: id ambiguitatẽ affert. nam ſi ſit aliqua: excellẽtiores erant ſerui q̃ domini. ſin nulla: abſurdum id
quoq; videbitur/ cũ ſerui hoies ſint/ et rationis cõpotes. ¶ Secũdo. Vtrum mulieris & pueri ſint vir-
tutes. & oporteat mulierẽ temperantẽ eſſe/ fortemq; ac iuſtam. et vtrum intẽperantia & tẽpantia
circa puerũ locum habeãt: an non. ¶ Tertio. Vtrum eius qui natura iperat/ & illius qui natura ſub-
eſt/ eadem ſit virtus: an alia. ¶ Quarto. Si oportet vtroſq; & impantem et parentẽ virtutis eſſe par
ticipes: cur hũc quidem oportet penitus parere/ illum vero imparare? Non enĩ poſſunt eoꝝ virtutes
ſecundũ magis & minus differre nam impare & parere/ ſpecie differunt: nõ ſecũdum magis & mi
nus. ſin autẽ alterum oportet habere virtutẽ/ alterum vero non: admirabile id quidẽ fuerit. nam ſi
imperans tẽperatus non erit/ & iuſtus quõmõ probe impabit? ſin vero is cui imperabit: quomodo
ne parebit? intẽpatus enim & timidus nichil faciet vt oportet. ¶ Hic diluit prepoſitas queſtiões. 56
et dñi & ſerui/ & mulieris et pueri eſſe oportere virtutes: ſed differentes. quia dñi ſunt virtutes/ ipſo
perfecte cõſultante atq; deliberãte: ſerui virtutes ſunt/ non ipſo ſed dño deliberante. nam ſeruo ad
ea que agit: deliberandi non adeſt facultas. et mulieris ſunt ex deliberatione quidẽ: ſed abrogata/
per ſeq; inualida pueri vero ex deliberatione: ſed impfecta. ſitq; iſtorũ omniũ ſunt moris virtutes:
quantũ cuiq; competit. Et harum exempla in animi parte rationali ad ſenſualẽ reperit. ¶ Id oſtẽ- 57
dit. tametſi dñs tẽpatus ſit & fortis et iuſtus/ & ſeruus idẽtidem/ etiam & mulier tẽperata/ fortiſq;
et iuſta et ita de pueris has tamẽ tẽpantias/ fortitudines & iuſticias non eſſe eaſdẽ ceu ſentiebat
Socrates. ſed viri virtutes principes ſunt: mulieris autẽ ſubminiſtre. ſerui non ad ſe virtus eſt: ſed ad
dominũ. ſimili quoq; pacto/ pueri (cũ impfectus ſit) non ipſi ad ſe: ſed ad ducem virtus eſt referen-
da. et ſeruus: parua virtute indiget (vtpote qui ad neceſſaria vtilis ſit) & tanta/ vt neq; propter intẽ-
perantiã/ neq; propter timiditatẽ in operibus que illi iniũgũtur/ deficiat atq; oberret. ¶ Queſtionẽ 58
de artificibus mouet. An ſi verum eſt oportere ſeruos virtutẽ habere: oporteat et artifices virtutem
habere. & videtur. nam & artifices ſerui eſſe videntur. et propter intẽperantiã vt et illi: pſepe in ſuis
operibus deficere oberrareq;. ¶ Diluit. longe ad rem familiarem referre an ſeruus/ an artifex virtu- 59
te ſit preditus. Primo. Quia ſeruus adheret et iugiter cõmunione vite/ artifex autẽ non. ſed a cõ-
munionis neceſſitudine eſt remotior. Secundo. Quia tantũ artifici competit virtutis: quantũ ſerui
tutis. non enim omnino ſeruus vilis ſordiduſq; artifex/ ſed determinatã quãdam habet ſeruitutem.
Tertio. Quia ſeruus eſt ſecundũ naturam: artifex autem non. nemo enĩ: aut ſutor/ aut alius quiuis
artifex natura. ¶ Quia ſerui virtus non ipſi ad ſe eſt/ ſed ad dominũ: infert iccirco eiuſmodi virtutis 60
cauſam eſſe oportere dñm ſeruo/ non autem alium quẽlibet/ qui doctrinã haberet ad dominos per
tinentẽ. quare non probe dicunt qui ſeruos ratione priuãt/ et dicentes precepto vti dũtaxat. nã ad-
monẽdi ſunt ſerui: & magis quidẽ q̃ pueri. ¶ Cur autem ad Politicoꝝ libros (id de republica) opor 6
teat intueri de viri & mulieris filiorũq; & patris virtute/ et mutua inter ſe cõuerſatione/ quid bene/
quid perperã/ quomodo oporteat vnum facere/ & ab altero abſtinere: cauſam ſubdit. quia cũ omĩs
domus ciuitatis ſit pars: vir autem & mulier/ pater & liberi partes domus: partes igitur erunt ciuita-
tis. et cum partis virtus ad totum reſpicere debeat: neceſſariũ profecto eſt ad rempublicã reſpicien
tes/ filios/ vxoreſq; inſtituere/ ſi quid refert momentũq; habet ad rectam reipublice inſtitutionem/
pueros & mulieres eſſe bene iſtitutas. atqui referat neceſſariũ eſt. nam mulieres: dimidia pars ſunt
eorum qui liberam vitam degunt. ex pueris autem economi fiunt: et qui rempublicã tandem ſint
gubernaturi. quare ad Politicoꝝ libros: hec expedit conſideratio. ¶ De propenſiore predicto-
rũ determinatione ſe excuſat: & ad reliqua in ſequẽtibus libris determinãda tranſit et primũ ad ea
que tradita ſunt a Platone & Socrate de re publica.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

V T Amaſis inquit de pedumlotore.ſic habet Ariſtotelis littera.ὥσπερ καὶ ἄμασιν εἶπε τὸν
53 περὶ τοῦ ποδανιπτῆρος λόγον podanicteros interpretatus eſt Leonardus pedũlotore.ego amagis egyptiorꝫ rex.
dixiſſem pelui/aut pelluuio.ποδανιπτὴρ enim peluis eſt/ & vas in quo pedes lauãtur: qđ
latine pelluuiũ dicit/ſicut maluuiũ peluis in qua lauant manus. Et ex Herodoto cogno- Leonardus.
ſcitur hiſtoria. Amaſin inqt qui Aprie extincto regnauit:inter initia/Egyptij contẽpſere/nec vllius Herodotus
ſane momẽti duxere.vt qui plebeius fuiſſet:nec inſigni familia ortus. Sed hos Amaſis ſolertia non Apries.
aſperitate pduxit.erat enim illi peluis aurea/in qua tam ipſe q̃ oẽs/continue ſemp pedes abluebãt.
hanc ille confregit/ex eaq; demonis ſtatuã fecit:& in apoſitiſſimo vrbis loco ſtatuit. Egyptij ſimu-
chrum adeuntes:ſummope ſunt venerati. Id Amaſis fieri e popularibus edoctus: cõuocatis Egy-
ptijs/ aperit ex illa pelui in quam prius Egyptij euomere/meire/ et in qua pedes abluere conſueuiſ-
ſent:factum eſſe ſimulachrũ/qđ tunc tantope venerarent.itaq; ſe aiebat pinde atq; peluim eſſe fa-
ctum.qui ſi añ hac fuiſſet plebeius/ in pſentiarũ tamen rex eſſet.& icctrco iubere: vt ſibi honor ha-
beret atq; reuerẽtia.& hunc in modũ ad ſe traxit Egiptios:vt equũ cẽſerent illi eſſe ſeruiendũ. hec Socrates.
54 Herodotus.ex quo intelligit:quidnã hic velit Ariſtoteles.❡Nec eadẽ modeſtia mulieris & viri.de
fortitudine/tẽperãria/iuſticia/ & prudẽtia:differit Socrates in quarto de republica.quas totius ciuita
tis dicit eaſdẽ eſſe:neq; eas diſtinguit viri & mulieris.ſicut neq; in qnto diſtinguit diſciplinas virorꝫ
et mulierũ:ſed eaſdẽ eſſe vult.inqt eñ eedẽ ſint diſcipline in muſica/gymnaſica/ & artibus bellicis
virorꝫ & mulierũ/tam in cuſtodibus q̃ auxiliarijs & opificibus.❡Qui enumerãt virtutes queadmo
dum Gorgias.dyalogus eſt apud Platonẽ qui inſcribit Menon vbi Socrates diſputat de virtute cõ Gorgias.
tra Menonẽ auditorẽ Gorgie.qui vbi quid virtus ſit poſtulat aſſignare: virtutes multas enũerat ex Plato.
ſentẽtia Gorgie.dic o Menon(inquit Socrates)per deos obſecro quid eſſe virtutẽ exiſtimes/ dic in Socrates
q̃ nec inuideas/vt fortunati cuiuſdẽ mẽdacij redarguar ſiquidẽ tu et Gorgias id cognoſcere videa- Menon.
mini/ cum tñ ego nemini vnq̃ hoc ſcienti occurriſſe pdixerim cui Menon. At o Socrates nequaq̃
difficile eſt id dicere.& primo quidẽ ſi libet que viri ſit virtus. hec plane eſt ad ciuiliũ rerũ admini-
ſtrationẽ ſufficiẽtem eſſe/hiſq; tractandis amicos iuuare inimicos ledere/necnõ diligẽter cauere ne
quid ipſe tale aliqñ patiatur.Q đ ſi vlterius que ſit mulieris virtus noſſe reqris:neq; id arduum erit.
eſt eñ mulieris virtus:domũ recte gubernare/dũ cuſtodit domeſtica viroq; obedit. alia quoq; vir-
tus eſt pueri/feminèq; & maſculi/& viri iam etate maturi.necnõ liberi ſi velis & alia ſerui/atq; alie p
multe virtutes exiſtũt.quare aut nobis deeſt:quid de virtutis diffinitiõe dicamus.hec Menon. vbi
virtutes enumerat viri/mulieris/pueri/femine/maſculi/adulti/liberi/ſerui.quas Socrates eaſdem pu
tat:vt eãdem ſanitatẽ/et robur/viri & mulieris/liberi/et ſerui/femine & maſculi.Et rurſus.Menõ iu- Menander.
ſticiã virtutẽ eſſe fatet/at non tantũ verũetiam & alias virtutes fortitudinẽ/tempantiã/ſapientiã/ma Diopthes
gnificẽtiã.et cum querit quid virtus ſit virtutes enumerat & nõ quid ſed quot virtutes potius re- Egeſiſtrata.
ſpondet.vñ a Socrate redarguit vt hec oia etiam facile intueri licet dyalogon pcurrẽtibus.❡Sicut
poeta de muliere dixit. Menãdri Atheniẽſis Diopitis & Egiſiſtrate filij/iſignis Comediarꝫ ſcripto
ris hec fert ſentẽtia γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει:quã & hic Ariſtoteles affert. Verũ cum Ari
ſtoteles authores citabit:aliene cure diligẽtieq; ſepius relinquemus/ vt ex authoribus qui velint re-
quirant:nam noſtrũ inſtitutũ eſt:que Ariſtoteles ex re & ſentẽtia dicit apire/non autẽ omniũ aliorꝫ
quorꝫ meminit aut dicta aut geſta enodare. id enim nimiũ/et ſupra vires fuerit:et a cõmentatoris
officio non minus alienum.

❡PRIMI POLITICORVM ARISTOTELIS. FINIS.

❡SECVNDVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

❡De optima republica Socratis/differente multitudine/equalitate/ſufficientia. Cap. I

Q Voniam propoſuimus cõſiderationem facere de ciuili ſocietate/ que ſit Socrates prima reſpublica.
1 optima omniũ iis qui poſſunt viuere maxime ad votum: oportet quoq;
alias conſiderare reſpublicas/quibus vtũtur ciuitates alique earum/que
bene legibus inſtitute videntur.et ſi alique ſint alie ab aliquibus ſcripte/
2 que bene ſe habere videãtur:vt recta iſtitutio vtilitaſq; appareat. ❡Nec
putetur eſſe ad oſtentationẽ & ſuperfluitatẽ:querere quippiã aliud preter
illas. verum quia ille nõ bene ſe habent: ideo hunc diſcipline laborem a nobis eſſe ſuſce-
ptum.❡Incipiendũ eſt autem ab eo quod eſt ſecundũ naturã:huius cõſiderationis prin-
3 cipiũ.Neceſſariũ eſt quidẽ aut oia eſſe cõmunia inter ciues omnes/aut nulla/aut quedã &
quedã nõ.Eniuero nulla eſſe cõmunia:ipoſſibile cõſtat eſſe. cũ ciuitas ſit cõmunio quedã.

Ac primo neceſſe eſt locũ eſſ cõmunẽ.nam locus equalitas eſt vnius ciuitatis/ciues au-
tem ſocii vnius ciuitatis. Sed vtrum melius fuerit in bene inſtituẽda republica quecũq;
Plato. recipere cõmunionẽ poſſunt/ea omnia eſſe cõmunia:an quedam cõmunia eſſe/quedam
Socrates. nõ eſſe/melius?nam fieri poſſet:vt filii & vxores et res que poſſidẽtur: cõmunes eſſent
ciuibus adiuicem queadmodũ in Platonis republica. Ibi enim Socrates inquit/oportere
cõmunes eſſe filios & mulieres/et facultates.id vero vtrum preſtat ita fieri vt nũc fit:an
ſecundũ legem illam in republica ſcriptam? ❡Continet porro & alias difficultates ꝑmul
tas:iſtarũ mulierũ omnibus cõmunio. ❡Et id propter quod cenſuit hanc legem eſſe ferẽ
dam:nõ videtur cõſequi ex rationibus.❡Preterea ad finem quem inquit oportere ciuita
Vnitas ciuitatis ſocratica reprobatur. ti exiſtere(vt nunc quidem dictum eſt)impoſſibile. Quomodo autem diſtinguere opor
tet:nichil ab eo determinatũ eſt.dico autem/vt ꝙ vna videlicet ſit ciuitas tota: tãq̃ id ſit
maxime optimũ.ſuſcipit enim hanc ſuppoſitionẽ Socrates.❡Atqui cõſtat/ꝙ ea ſi proce 4
dat atq; vna fiat magis:ciuitas non erit. eſt enim ciuitas multitudo quedam ſecũdum na
turã:que dum fit vna magis/domus erit ex ciuitate/& homo ex domo. vnam enim ma-
gis domũ cenſemus eſſe q̃ ciuitatem & hominẽ vnum q̃ domum. Quare etiam ſi quiſ
ꝓiã poſſet hoc facere: tamen non eſſet faciũdum.quia ꝑimit ciuitatẽ. ❡Nec ſolum ex
multitudine hominũ conſtat ciuitas: verũetiam ex eorum multitudine/qui ſpecie diffe-
runt.non fit enim ciuitas ex ſimilibus. aliud enim ad bellum confederatio:q̃ ciuitas: illa
enim quãtitate prodeſt/& ſi eadem ſit ſpecie/cum auxilii gratia ſuapte natura fieri nata
ſit huiuſce confederatio:ceu ſi pondus amplius trahat.Differt autem & eo modo ciuitas
Arcades. a gente quãdo per pagos diuiſa non ſit multitudo:ſed quemadmodũ Arcades.❡Ex qui-
Ethica. bus autem vnum fieri oportet/ſpecie differunt. quapropter equale repẽſum ciuitatem cõ
ſeruat:vt in Ethicis dictum eſt prius: quoniã inter liberos & equales neceſſariũ eſt hoc eſ
ſe.nam omnes ſimul magiſtratũ gerere impoſſibile eſt: ſed aut per annum aut per aliam
prefinitionẽ & tempus.atq; iſto modo fit:vt omnes gerant magiſtratũ/ ceu ſi mutarẽtur
ſutores et fabri/nec ſemper iidem fabri & ſutores eſſent. cum vero melius eſſet ita ſe ha-
bere ea que ſunt circa ſocietatem ciuilem: manifeſtum eſt melius eſſe ſi iidem ſemp ma
giſtratũ gererent/modo id fieri poſſet. Sed in quibus nequit hoc fieri/ propterea ꝙ om-
nes natura ſunt equales:ſimul eſt etiã iuſtũ(ſiue bonum/.ſiue prauũ eſt gerere magiſtra-
tũ)vt omnes huiuſmodi numeris participes fiant/& in eo imitẽtur viciſſim equales/ce-
dendo inuicẽ alios aliis/vtpote qui ex principio ſint equales.nam alii regunt/alii regun
tur in parte:tanq̃ ſi ipſi alii fiant.eodẽmodo illorum qui regũt:alii alios gerunt magiſtra
tus.Patet igitur ex his ꝙ nõ recipitur ſic aptam eſſe vnam ciuitatẽ ceu dicunt quidam.&
quod maximũ eſſe bonum ciuitatibus dicebatur: id interimit ciuitates. atqui ſingulorũ
bonum ſingula conſeruat. ❡Patet etiam alio modo/ꝙ querere nimium vnire ciuitatẽ:
Primi 8 non eſt melius.Domus enim magis ſufficiens eſt:q̃ vnus homo.ciuitas autem q̃ domus.
et vult ea quidem iam eſſe ciuitas:cum habet ſufficiẽtiam multorum ſocietas. Si igitur
magis expetẽdum eſt quod magis ſufficiẽtiam habet:certeminus vnum eo quod eſt ma-
gis/expetibilius eſt.

❡PRIMI CAP.SECVNDI POLITICORVM COMMENTARIVS.

CVm in fine ꝓcedentis libri dixerit ſe velle illa diſcutere que de optima republica 1
tradita ſunt:ad id faciendũ inſup oportere etiam alias reſpublicas conſiderare/&
ſi que ſcripe ſunt ab aliq̃bus/vt quid rectũ.quidq; vtile ſit appareat.❡Se mode- 2
ſte excuſat/& candidũ lectorẽ oratũ facit:ne putet id opus/ab eo aut ſupflue/aut
arrogãter eſſe ſuſceptũ/ cũ tot de rebus publicis ante eũ ſcripſerint. verũ quia res
ille publice/que ex aliorũ ſcriptis nobis relicte ſunt/nõ recte ſe hñt. iccirco nobis
hũc denuo exarãde ciuilis diſcipline laborẽ ſuſcepit. ❡Prologuiũ ponit ſub diſ- 3
tinctione tricolũ:oportere in ciuitate oĩa ciuibus oĩbus eſſe cõmunia/aut nulla/ aut quedã cõmunia
eſſe quedã etiã nõ:ſecũdum mẽbrũ nulla oĩbus ciuibus eſſe cõmunia tollit.Primo.ꝙ ciuitas cõmu-
nitas quedã ſit.Scđo ꝙ locus cõmunis ſit oĩbus ciuibus nam locus:vnius ciuitatis eſt equalitas/ac
eque ab om̃ibus participat.ciues autẽ vnius ciuitatis ſocij.An primũ membrũ/omnia ciuibus om-
nibus eſſe cõmunia tollendũ ſit:reſpublica Socratis ſcripta a Platone facit ambiguitatẽ.verũ primũ

membrū tollit:oſtendēs rationes Socratis quibus cenſuit hanc legē eſſe ferendā/ et filios et mulie-
res/& facultates/ciuibus om̄ibus debere eſſe cōmunes futiles eſſe & inanes. Primo. ꝙ hec mulierꝝ
cōmunio/ ꝙq; oibus cōmunes exiſtant multas alias moleſtias ac difficultates cōtinet q̄ nunc ſint/
vbi ꝑprie ſunt & non cōmunes. Secūdo. quia rōnes Socratis inualide ſunt & non colligūt id quod
vult. Tertio. quia ad finem quē dixit oportere ineſſe ciuitati vt ſcilicet maxie vna ſit: hanc mulierū
cōmunionē(ceu nunc dictū eſt)efficere impoſſibile eſt. Et de vnitate ciuitatis nō ſufficientē diſtin
ctionē ac elucidationē Socrates adduxit:ſed oia obſcuritatis nube contecta reliquit/ hac ſuppoſi-
tione non ſuff.ciēter(ceu dictū eſt)enucleata vtens ꝙ tota ciuitas ſit vna tanq̄ id ſit omniū optimū.
relinquit̄ igitur tertiū proloqui/j mēbrū: quedā ſcilicet ciuibus omnibus eſſe cōmunia/ quedā vero
4 non. ℂ Oſtendit ſuppoſitionē Socratis ciuitatē ſcilicet vnam eſſe/ciuitati eſſe optimū: inualidā eſſe.
Primo. ꝙ vnitate ſemp magis ꝓcedēte/atq; cōtinuo vna facta magis: deperit ipa ciuitas. nā ciuitas
cū cōtinuo magis magiſq; fit vna tandē fiet domus/et domus ſi ad vnitatē cōtinue magis accedat/
tandē euadet vnus homo. id autē eſt ipoſſibile. quare ſi quiſpiā efficere poſſet/vt ciuitas eſſet ma-
xime vna/in vnūq; conflata oia: tamen id minime illi faciendū eſſet quādoquidē perimeret ciuita-
tem. ℂ Secūdo quia non modo ex coaceruatione hominū conſtat ciuitas: ſed ex multitudine eorꝫ
qui ſpecie differunt: vt eorū qui ſeruis/qui natis/qui vxoribus/quiq; ciuitati reiq; publice preſunt/
& qui illis ſubſunt. qui ſpecie differre/ & in primo & in quarto primi l.bri capite ꝓoſtēſum eſt. nō eīm
ciuitas ex ſimilibus. quare tāta vnitas in ciuitate/quam vult Socrates: minime eſt requirēda. Neq;
ſimile eſt de ciuitate et de cōfederatis ad bellum. nā huiuſmodi ad bellicos vſus cōfederatio: quā-
titate prodeſt/etiā ſi eadē ſpecie ſit/cum ſuapte natura ſit auxilij gratia. quātitate quidē ꝓdeſt: ceu
quātitate maius pondus valentius eſt ad trahendū: neq; ſimile etiā de ciuitate vt de gente. nā quā-
do per pagos diuiſa non eſt multitudo/ſed quemadmodū Archades gens eſt/nō ciuitas. quare ci-
uitatē magis vnam gente/minus vero vnam bello cōfederatis eſſe oportet. ℂ Tertio. quod ciuitatē
conſeruat/non eſt illa maxima vnitas(cū ea ex quibus oportet ciuitatē vnam effici ſpecie differāt)
ſed equalitas viciſſitudinis magiſtratus gerendi atq; parēdi vt in inſtitutionū moraliū libris prius di
ctum eſt. nā inter liberos & equales: neceſſe eſt hmōi viciſſitudinē eſſe. viciſſitudinē dico. quādoq-
dem magiſtratū ſimul oēs gerere impoſſibile eſt: ſed viciſſim vnus poſt aliū/ aut per annū/aut per
aliam temporis ꝑfinitionē. fitq; hoc pacto: vt om̄es gerant magiſtratū quēadmodū ſi mutarent̄ ſu-
tores & fabri: nec ſemp ijdem fabri eſſent/nec ſutores/ſed viciſſim nunc hi nunc illi. Cū vero melius
eſſet ita ſe habere ea que ſunt circa ciuitatē/ vt ſe res habet circa ſutores atq; fabros: lucidū eſſe po-
teſt/melius fore ſi ijdem ſemp magiſtratū gererēt/modo id poſſibile eſſet/ peride ac melius eſt ſem
per eoſdē ſutores fabroſq; eſſe atq vbi id fieri nequit/eā ob cauſam qa natura ſūt equales: ſimul etiā
iuſtum eſt(ceu bonū ſiue malum ſit magiſtratū gerere)vt omnes huiuſmodi muneris euadāt par-
ticipes/& in eo ſubeūdo imitentur viciſſim/equales equalibus cedēdo/ vt qui ex pricipio ſint equa
les. nam hac viciſſitudine ſeruata/hi regunt hiq; regūtur viciſſim acſi alij fiant. & eodē modo eorū
qui regunt: alij alios viciſſim ſubeāt magiſtratus. ex iis igitur cōſtat non fore aptū ſic vnam eſſe ciui
tatem/ceu Socrates & Glauco cōſentiunt. ꝙq; maximū bonum autumāt ciuitatibus: id interimere
ciuitates. verūtamen cuiuſq; bonū: quodq; cōſeruat. non igitur ea vnitas ciuitatis bonū: ſed ea que ſocrates.
per vices repēditur equalitas. ℂ Quarto querere nimiū vnire ciuitatē non eſſe melius: hac ratione Glauco.
perpalā efficitur. nam domus magis ſufficiēs eſt q̄ vnus homo: & ciuitas magis ſufficiēs q̄ domus.
nam ex diffinitiōe tunc dicit̄ ciuitas: cū iam pluriū ſocietas ſufficientiā eſt aſſecuta. ſi ergo magis ex
petendū qđ magis ſufficiētiam nactum eſt: ꝓfecto minus vnū/eo qđ magis vnum eſt expetibilius
eſt. nō eſt igitur ipſa maxima vnitas maximū ciuitatis bonum.

Ariſtoteles.

ℂ ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SECVNDI POLITICORVM. ſocrates

ARgumentū ſecundi politicorū Ariſtotelis. In hoc ſecundo diſcutiunt̄ hec. Pri- Plato.
ma et optima reſpublica Socratis. Scđa reſpublica Socratis. reſpublica Phalee. Phidon.
reſpub. Hippodami. reſpu. Licurgi. reſpu. Minois. cōparatio. reſpub. Solonis/& Phaleas.
qui de rebuſpublicis ſcripſerūt. Prima reſpublica Socratis nullorꝫ. Scđa Magne Hippodamꝰ.
ſiorꝫ. Phalee: Carthaginēſiū. Hippodami: Milleſiorꝫ. Licurgi: Lacedemoniorꝫ. Lycurgus.
Minois/Cretenſiū. Solonis: Athenīēſiū. de prima repub. ſocratis vnitas ciuita- minos.
tis. Socratica cōitas mulierū et natorꝫ. cōmunitas rerū. Prima reſpublica Socra ſolon.
tis differit̄ a 1 ad 8. ſcđa ab 8 ad 12. phalee que Carthaginēſiū a 12 ad 15. Hippodami q̄ & Mileſio Draco.
rū a 15 ad 20. Licurgi & lacedemoniorꝫ a 20 ad 21. Minois & cretēſium a 21 ad 25. Cōparatio car-

Zaleucus. Charõdas. Onomacritus. Thales. Philolaus Diocles. Pittacus. Androdamas Telecleus Herodotus. Mella. Strabo. Auſes Agathyrſi. Maſſagete. Garamãtes. Antropophagi. Nicholaus. antiochenus. Nicolaite.

thaginẽſis/Laconice & Cretẽſis a 25 ad 27. Solonis & Atheniẽſiũ/et qui de rebuſpublicis ſcripſe
runt a 27 ad finẽ vſq; ſcdi. et ex his ordo capitũ huius ſecũdi texiẽ. ¶ Et ſi alique ſint alie. qui de 1
rebuſpublicis aut tractauerũt aut ſcripſerũt: hoꝝ meminit Ariſtoteles/q ſubiungũtur Socrates. Pla
to. Phidon. Corinthius. Phaleas. Hippodamus. Licurgus. Minos. Solõ. Draco. Zaleuchus. Cha
rõdas. Onomacritus. Thales. Philolaus. Diocles. Pittacus. Androdamas. Telecleus. et niſi ſupfluũ
putaremus: poſſemus et noſtroꝝ & exterorũ plures alios recẽſere. ¶ Socrates inqt. Lex ſocratis in
quinto de republica eſt vt mulieres/nati & facultates ſint cõmunes. Nulli niſi barbari: mulieres le 5
gunẽ habuiſſe cõmunes/vt de Auſibus circa Tritonidẽ paludẽ/Agathyrſis/& Maſſagetis qui cõi
bus & in apto vtũẽ mulieribus refert Herodotus. & Mella de Garamãtibus/& ſi q ſunt tales in afri
ca mõſtripara: qui nõ vt hoies ſed pecudũ more cõuerſenẽ. oblitus etiã pene erã citare Strabonẽ q
in quarto Antropophagos carne hũana veſcẽtes/hanc conſuetudinẽ habere ſcribit/& in ꝑpatulo
alienis vxoribus miſceri/m̃ribus quoq; atq; ſororibus: ſed q ita gignũtur ex parentũ carnibus obſo
nia pare. & hoꝝ exemplo ĩfandã legẽ de cõmixtione matrũ & ſoroꝝ et eſu humanaꝝ carniũ tulit
Chryſippus. Et vt veritatẽ de lege Socratis dicamus: ſimilẽ mulierũ/natorũ & facultatũ cõionem i
ducere volebat et forte eodem ſpũ quo & tpibus apoſtoloꝝ Nicolaus Antiochenus. qui nõ vt mo
do facultatũ/ſed & mulierũ et natoꝝ eſſet cõmunitas/ſuã primus (que & iuuenis & formoſa erat) in
cõmune ꝑduxit mulierẽ. vñ ſecta orta eſt Nicolaitarũ: que inſtar Socratice reipublice/propriũ ha
bet nihil/ſed cõmunia oĩa/mulieres/natos/facultates ab apl'is dãnata & diuino ore deteſtata. in A
pocalypſi eñ angelũ Epheſi cõmendat deus: q cõmunitatẽ Nicolaitarũ oderit. ſed hoc habes (in
quit) quia odiſti facta Nicolaitarũ: que & ego odi. & angelũ Pergami increpat. habeo (inqt) aduer
ſum te pauca. quia habes illic tenẽtes doctrinã Balaam: qui docebat Balach mittere ſcandalũ corã
filijs iſrael/edere & fornicari ita habes et tu tenẽtes doctrinã Nicolaitarũ. quod igiẽ a deo reproba
tũ intelligimus: nemo defendere audeat/nemo ꝓbare. hec eñ doctrina Balaã eſt: hec Nicolaitarũ.
ſed et itelligamus eam etiã a philoſophis fuiſſe irriſam & reprobatã. ¶ Quomõ autem diſtinguere

Socrates Reipublice 5

oportet. Socrates ciuitatẽ vnam eſſe: maximũ ciuitatis bonũ eſſe volebat. at quõ vnam: minime di
ſtinguebat. ſic eñ Socrates in quito de republica. Habemus ne vllũ ciuitatis pniciolius malũ: q̃ q
eam diuidit/et ex vna plures facit? vel melius quicq̃ eo: qđ ipſam vnit/quodq; et vnã efficit? Nõ ha
bemus. Nõne voluptatis doloriſq; cõmunio vnit: qñ ciues omnes/ex earũdem rerũ acceſſu vel de
ceſſu pariter gaudẽt ac dolent? Maxime. Horũ vero diuerſitas eam diſſoluit: qñ eiſdẽ ciuitatis & eo
rũ qui in ciuitate ſunt caſibus alij vehemẽter dolent/alij geſtiũt. Quid ni? Ex hoc autẽ tale quid ꝓ
uenit: qñ nõ ſimul in ciuitate hec verba vulganẽ meũ ſcilicet & non meũ/ac de alieno eodẽ modo
Valde. In quacũq; igitur ciuitate cõplurimi ad idem ſecũdum eadẽ hec dicũt meum: & nõ meũ ea
optime gubernaẽ. Prorſus. Et quecũq; q̃proxime vt vnus hõ effecta ſit. et reliqua que lõgo ambi
tu verboꝝ circũducit: que/et ſequẽtia (que ariſtoteles refutat) licet ex illo quinto cõtueri. interlocu
tor hic Glauco intelligaẽ. Sed capita ferme/et rerũ ſummã de republica Platonis (quam primã rem
publicã Socratis ariſtoteles appellat) collegimus in primo hecatonomiarũ: quas poſt Politicoꝝ et
economicoꝝ libros ſubiũximus. vt non ſit tãtus labor huius diſcipline ſtudioſis: euoluere platonẽ.
¶ Sed quemadmodũ Archades. Vitam paſtoriã olim viuebant Archades/morãtes in agris ſepa 4

Archades. Pythia. Idanthyrſus. Herodotus.

rati/ſepe loca demutantes et pallantes hoies. de quibus pythia ad Lacedemonio
Multi apud Archadiam veſcentes glande viri ſunt
Qui te reijcient.
Et ex oratione Idanthyrſi: apud Scythas neq; oppida ſunt/neq; culti agri. author Herodothus.
¶ Quapropter equale repẽſum ciuitatẽ cõſeruat: vt in Ethicis dictũ eſt. Ex tertio capite quiti Ethi
coꝝ cognoſcitur: cõmune iuſtũ per quod Socrates cõtineuẽ/equale eſſe ſed cõmuniũ diſtributiuũ:
equale ſecũdum dignitatẽ & Geometricã medietatẽ. cõmutatiuũ autẽ quo omniũ cõmutantiũ et
opificum ſocietates continẽtur/cõſeruanturq; ex quarto eiuſdem quinti ſecundũ numerũ & Arith
meticã medietatẽ eſſe equale. Et capite primo noni: equale repenſum aut ſecũdum dignitatẽ aut
numerũ: amicitias ciuileſq; ſocietates ſaluare.

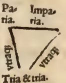
¶ De republica Socratis improbatio. Cap. II.

Cõitas mulierũ reprobatur. Socrates.

ENimuero nec ſi optimum ſit vnam q̃maxime eſſe ciuitatem: non tamen id
demonſtrari videtur ex ſermone: ſi omnes ſimul dicant meum & non meũ.
hoc enim Socrates putat eſſe ſignum ciuitatis perfecte vnite. At enim ver 5
bum omĩes duplex eſt. Si igitur tanq̃ ſinguli forſan eſſet magis ꝓqđ efficere
vult Socrates. ſinguli enim eũdem filium ſuum eſſe dicerent: & mulierem eandem. & de

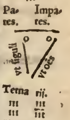
ſubſtantia & facultatibus quiſ uſuis eodem modo. nunc autem non ita dicunt qui cōmu-
nibus vtūtur mulieribus & filiis: ſed omnes quidem / at nō vt ſinguli ipſorū. eodem mo
do de difficultatibus / omnes quidē: ſed non vt ſinguli eorum. ¶ Quod igitur aberratio
quedā ſit in verbo om̄es manifeſtū eſt. nam & vocabulū omnes et vtraq; & īparia et pa-
ria dicunt ꝑpter duplicitatē / & in ſermonibus poſita litigioſos faciunt ſyllogiſmos. qua
re hoc ipſum omnes dicere / vno quidem modo bonū eſt / ſed nequaq̄ poſſibile: alio au-
tem modo nichil conſentaneū. Habet p̄terea quod dicit̄: nocumētum aliud. quod enim
multorū cōmune eſt: in eo minima adhibetur diligētia. nam de propriis maxime curant
homines. de cōmunibus autem minus / q̄ de eo q̄tum ſingulis competit tanq̄ enim alio
curante: ab aliis negligūtur. quēadmodū in ſeruilibus miniſteriis. famulantes multi iter
dum deterius inſeruiūt q̄ pauci. ¶ Fiunt etiam vnicuiq; ciuium mille filii. & ipſi non vt
ſingulorū: ſed vt cuiuſuis / quiuis ſimiliter eſt filius. quare omnes ſimiliter negliget.
¶ Preterea hoc modo ſinguli ciuium meus eſt dicēt de eo qui bene agit aut male (quod
cūq; contigerint numero) dicent hoc modo videlicet meus eſt aut illius de ſingulis ex
mille / vel quotquot ciuitas nacta ſit / et hoc dubitantes. nam incertū eſt cui cōtigerit ge
nuiſſe filium / & ſaluum eſſe genitū. Atqui vtrum preſtat ſic dicere meū / ita vocātes vnū
quemq; duorū milium / & decem miliū: an magis vt nunc in ciuitatibus meū vocant /
hic quidē filium ſuum / ille fratrem ſuum / ille nepotē / aut per aliam quandā cōiunctionē
ex cōſanguinitate vel familiaritate & affinitate illius primū / vel ſuorū & preterea alium
ſodalem / alterum contribulē / preſtat enim eſſe proprium nepotem: q̄ illo modo filium.
¶ Quinimo nec vitari quidem poteſt: quin ſuſpicentur a quibuſdā fratres & filii / & pa
tres & matres. nam per ſimilitudinē natorū ad parentes: neceſſariū eſt vt fidem de ſe in-
inuicē recipiant. qđ tradunt quidā qui terre ambitus deſcribūt. eſſe eīm aiunt nōnullis ſu
perioris Libye populis mulieres cōmunes: filios tn̄ partiri ſm̄ ſimilitudines. Sunt eni fe- Libya ſupior.
mine quedā etiā aliorꝶ aīalium ceu eque & boues: quarū ea natura eſt / vt ſimillimos ge-
nitoribus edāt fetus / vt equa illa apud Pharſaliam nūcupata iuſta. ¶ Preterea hmōi mole Pharſalica equa.
ſtias nō facile erit vitari ab iis qui eā ſtatuūt cōmunitatē: puta plagas & neces partim vo
luntarias ꝑtim inuolūtarias / et rixas & iurgia. que nefas eſt cōmittere aduerſus parētes
& propinquos: magis q̄ aduerſus extraneos. Sed frequentius illa euenire neceſſe eſt / vbi
ignorāt q̄ vbi ſciunt. & ea ſi cōtingant / a ſciētibus expiationes debito mō fieri poſſunt:
ab ignorātibus vero ne vna quidē fieri poteſt. ¶ Illud etiam abſurdū: q̄ qui filios cōmu-
nes fecerūt: coire ſolū amātes vetuerūt / amare vero nō vetant / nec alios vſus quos eſſe
patri ad filios & fratri ad fratrē / omniū difformiſſimū eſt: cū & amare ſolū aliquid abſur
dum ſit. & non aliā ob cauſam coitionē illorꝶ vetuiſſe / niſi quia nimia voluptas ſit inde
ꝑuentura: ſed qđ pater / ſit aut filius / aut fratres ob eā rem nihil putare referre. ¶ Videtur
autē magis ꝓdeſſe vt agricolis cōmunes ſint mulieres & filii / q̄ cuſtodibus. minus enim
erit amicitia ſi cōmunes ſint nati & mulieres. enīuero tales ſint q̄bus imꝑatur / oportet:
quo ipſi pareāt imꝑio / nec res nouas in ciuitate moliant̄. ¶ Penitus autē cōntrariū eue-
niat neceſſariū eſt, ob hmōi legem q̄ ea ſint quorꝶ cauſa optimas leges eſſe oportet / & q̄
id cuius gratia Socrates cenſet ita inſtituendū de natis & mulieribus. amicitiā eteni puta Socrates.
mus maximū eſſe bonum ciuitatibus. nā ſic minime ſeditiōibus agitabūtur. ¶ Sed vnā
eſſe ciuitatē laudat maxime Socrates: qđ & videt̄ / & ipſe ait eſſe amicitie opus vt in ama Socrates.
toriis ſermōibus ſcimus dicentē Ariſtophanē: propter eximiā amantiū cupiditatē / appli ariſtophanes
cari ſimul / & ex duobus fieri vnū, hic ergo neceſſariū eſt ambos corruptos eſſe / vel vnū.
At in ciuitatibus neceſſe eſt amicitiā infirmā fluxāq; fieri propter hmōi cōitatē: & mini Imprudentia
me dicere meū aut filiū / patrem: aut patrē filium. ¶ Vt eīm parū dulcis multa in aqua dif Ariſtophanis
fuſum / inſenſibilē facit mixturā: ſic accidit eam adinuicē familiaritatē (que ab hmōi no
minibus ꝑuenit curare minime / eſſe neceſſariū in tali republica / vel patrē vt filii inter-
eſt / vel filiū vt intereſt patris / vel fratres inuicem. ¶ Duo enim ſunt que faciunt homīes
curam habere & amare: proprium ſcilicet & affectio. quorū neutrū ſit neceſſe eſt in hu-
iuſmodi re publica. ¶ Inſuper tranſlatio illa natorum ex agricolis & artificibus in cuſto
des / & ex his in illos: magnam continet difficultatem quemadmodū tandem fiet. & co-

tia.at vero tales/minuſq; conſpirãtes amicitia ſint ij quibus imperatur oportet:quatinus ipſi pareãt imperio/neq; noua in ciuitate machinẽtur.cuiuſmodi ſunt agricole. ¶ Decimo.Quia ob huiuſmodi Socraticã legem; neceſſariũ eſt contrariũ eoꝝ euenire/quorum recte late leges cauſe eſſe debent & cõtrarium illius cuius gratia cenſet Socrates/ita de natis ac mulieribus eſſe inſtituẽdum.nã amicitiam exiſtimamus ciuitatibus maximum eſſe bonum quam vt viſum eſt: aut tollit aut imminuit/ ob hmõi cõmunionis inductionem Socrates. ¶ Vndecimo.Ceterum ciuitatem vnam eſſe maxime laudat Socrates/quod id(inquam)vnum eſſe/& videtur & aſſerit ipſe eſſe amicitie opus. quẽadmodum in amatorijs ſermonibus Ariſtophanes ait ꝓpter ſcilicet nimiam amantium cupiditatem cõglutinari/& ex duobus effici vnum.ſed id ꝑfecto ridiculum. quo pacto enim coaleſcunt.& ex duobus fit vnum:niſi aut ambo aut alter eorum corrumpatur/ veꝝ ob huiuſmodi cõmunitatem:neceſſe eſt in ciuitatibus amicitiam imbecillẽ debilemq; fieri/& minime patrẽ dicere meum filiũ: & filiũ itẽ minime dicere meũ patrem. ¶ Duodecimo.Sed eſto ſeniores/filios iuniores appell tnt/ & contra iuniores vocent ſeniores patres.id perparum valuerit.nã vt parum dulcoris multa aqua dilutum tẽperaturam inſenſibilem facit:ſic accidit in ea familiaritate/que ab huiuſmodi nũcupationibus ꝓuenit/& minime curare filium eũ quem vocat patrem vt deceret patrẽ curari/& contra qui vocatur filius/minime curari vt deceret filiũ. ¶ Tertiodecimo.Duo ſunt que homines inducunt & ad curãdũ & ad amãdum:ꝓprium ſcilicet & affectio.atqui in hmõi Socratica republica:neutrum aſſit neceſſe eſt.cura igitur perpauca/atq; perpauca amicitia. ¶ Quattodecimo. Tranſlatio natoꝝ ex agricolis & artificibus ad cuſtodes & contra ex cuſtodibus ad agricolas/ne nati parentes:& parentes natos agnoſcãt:nõ recte ſe habet.at difficultatem cõtinet imodicam:quopacto id fieri tandẽ queat. nam & dãtes & traſferentes cognoſcant oportet:quibus dent/& etiam quos dẽt.valeant igiť tandẽ agnoſcere parẽtes natos/natiq; parẽtes. ¶ Quintodecimo. Et eſto per huiuſmodi tranſlationẽ neq; parentes neq; nati agnoſcanť:tanto magis tamen ſuperius allata grauamina contingent/ rixe inquam & plage & cedes & illicite(maxime conſanguineis)adamationes.nã qui alijs ciuibus deduntur: nõ amplius cuſtodes/fratres/& filios/ & patres & matres appellant/neq; rurſus qui ex ijs qui cuſtodiũt transferuntur in alios ciues:quo minus caueãt quippiam huiuſmodi flagitiorum perpetrare/ ob cognationis reuerentiam. Sed de communitate natorum ac mulierum dictum ſit hactenus.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

NAm & vocabulum omnes & vtraq;: & paria & imparia dicunt. Quomodo paria & imparia dicunt/ hoc pacto.tria & tria ſi totam collectionem reſpicis: vtraq; paria.ſin colle-
5 ctiõis ſingula. vtraq; imparia.texitur paralogiſmus ꝙ imparia ſint paria hoc pacto.tria & tria vtraq; paria.& tria & tria vtraq; imparia.imparia igitur paria & ita quattuor ternarijs monſtratis:omnes dicis pares collectim & vt oẽs:& oẽs dicis impares ſingulatim & vt ſinguli.& ſimili pacto paralogiſmum facis: ꝙ imparia ſint paria. ¶ Nam incertum eſt cui contigerit genuiſſe filium. In re illa publica Socratis incertum eſſet:tũ ꝙ mulieres cõmunes:quas ſine delectu ciues congrederẽtur tum ꝙ ſtatim natis pueris extra vrbẽ deferunť ad ouile:vt ne vnq̃ quidẽ matres agnoſcere poſſint. ¶ Quinimo nec vitari.ſextam rationem adducit Ariſtoteles.quia(vt dictum eſt)iubet Socrates natos pueros/ſtatim ad gregem deferendos/ne a parentibus agnoſcantur. Verum ob ſimilitudinẽ natorum ad parẽtes:id aliquando deprehendatur neceſſe eſt. Quod ex hiſtorijs facile eſt deprehendere.& Plinio authore:quedam ſimiles auo pepererunt/quedam geminos alterum ſibi/ alterũ patri ſimilem/quedam ſemper ſibi ſimiles/quedam ſemper ſimileſ patri. vt etiam Homerus dicit Penelopen ſimilem patri peperiſſe Telemachum.ſunt & quedam que neutri ſimilem pariunt. nã Arteon plebeus Antiocho regi Syrie ſimilis.magno Pompeio Vibius Plebeius/ & Publicius ſeruitute liberatus ſimiles. Monogenes coquus:patrem referebat Pompei.& Proconeſia(authore Solino)ex duplici adulterio duos edidit/vtrumq; ſuo patri ſimilem.& innumera talia. Et equa pharſalica/fetus equis qui inibant ſimiles:ſemp reddebat. Cauſam dicerẽt philoſophi forſan hora conceptus/ſimilitudinis ineuntium equorum in parte imaginatiua impreſſionem:& ita de liberis cum parentes referunt.ſed an ita an ſecus ſit:nichil ad preſens referat. ¶ Aiunt in ſuperiore Lybia. Lybia eadem eſt que africa.& dicit in Lybia ſuperiore ꝓpter Auſes vicinos Nomadibus/ & Agathyrſos: de quibus in annotatione ſupiore/numero 3 dictum eſt. ¶ A ſcientibus expiari debito modo poſſunt.certi modi expiendi apud gentiles olim erant:cum quis cõuicia/verbera/plagas/ aut necem parentibus aut propinquis intulerat:quequidem purgationes & expiationes pro ritu eorum a ſacerdotibus fiebãt fallaces quidem.at nunc per exomologeſin id eſt confeſſionem: & penitentiam vere fiunt ſcelerũ expiationes & emundationes anime. ¶ Vt in amatorijs ſermonibus ſcimus dicentem Ariſtopha-

Homerus.
Penelope.
Thelemachus
Arteon.
Anthiochus.
Pompeius.
Vibius.
Publicius.
Monogenes.
Proconeſia.
Solinus.

Plato. Ariſtophanes Ouidius.

nem. Amatorijs ſermonibus:id eſt in ſimpoſio ſiue conuiuio Platonis. vbi Ariſtophanes inducitur
narrare impudentiſſimam(vt ita dicam)fabulam: & merum deliramentum:de ſectione hominũ ab
Ioue facta:vt ex vnoquoq; duo fierent. & de inſano amore commiſcendi:vt ruſus duo in vnũ con
flentur. ceu de Salmace & hermaphrodito fabulatur cũ dicit Ouidius. Corpora iunguntur/facieſq;
inducitur illis: Vna. & reliqua. ſed afferre fabulam vt Ariſtophani enarrata tribuitur:neq; conſilium
meum eſt:neq; vt quis vnq̃ ad tam nefaria legenda cõtaminet oculos:conſuluerim. inceſtant enim
talia mentem:niſi protinus oblata:tanq̃ preſentanea venena refugiantur.

¶De communitate facultatum/& nonnullis incommodis rempublicam ſocraticã ſequentibus. CAP. III.

Communitas rerũ Socratis reprobatur.

H Is conſequens eſt de rebus que poſſidentur conſiderare: quomodo ſit conſti 6
tuendum illis/qui in optima republica verſari debeant. vtrum cõmunes eſſe
debeãt/an non cõmunes. Hoc ſeorſum ſcrutandũ eſt(nec ſimul cum iis que
de natis & mulieribus lege ſtatuunt)dico autẽ circa res vtrum(& ſi ſint nati
mulereſq; ſeparatim:quẽadmodum nunc ſunt omnibus)preſtet tamẽ res eſſe cõmunes
& vſus. puta vtrũ preſtet fundos eſſe ſeorſum/fructus vero in cõmune cõferre:quod apud
quaſdam fit gentes. vel contra/ſolum quidẽ cõmune eſſe & cõmuniter coli/fructus autẽ
partiri in proprios vſus:quod etiã facere dicũtur quidam barbarorum. vel etiã fundos &
fructus eſſe cõmunes. ¶Si ergo alii eſſent agricole:alius eſſet modus & facilior. ſed cum
ipſi ſibi laborẽt:ea que ad poſſeſſiões attinent/plures prebebũt difficultates. nã ſi in fruẽ-
do & laborãdo non ſint pares:neceſſe eſt incuſationes exiſtant contra fruẽtes quidem &
conſumentes multa/parum vero laborantes ab his qui minus conſumunt & multum la-
borant. ¶Omnino autem conuictus & cõmunitas rerum humanarũ omnium/difficilis
eſt/& maxime in talibus. Probant autem eorum qui vna peregrinant ſocietates: quorũ
pleriq; fere inter ſe diſſident/de paruis vilibuſq; rebus offenſi. Nos quoq; etiã miniſtris
illis plurimum aduerſamur:quibus maxime vtimur ad circularẽ famulatum. communes
igit habere res:has & alias huiuſmodi cõtinet difficultates. ¶Eo autem modo quo nũc
fit ſi id ſuper moribus & moderatione legũ rectarum honeſtetur: non parum diſtabit. ha-
bebit enim vtriuſq; commoda. dico autem vtriuſq;: videlicet eius q̧ cõmunes ſunt res/
& eius q̧ proprie. oportet enim omnino vt res ſint proprie:ſed quodãmodo cõmunes. cu-
re enim diuerſe:incuſationes adinuicem non parient. immo pficient: vtpote ad propriũ
vnoquoq; ſedulo incumbente. at vero ob virtutẽ erunt ad vſum(vt eſt in prouerbio)ami
corum communia. ¶Eſt autem etiam nunc quibuſdam in ciuitatibus in hũc modũ ſub-
ſcriptum:ne putetur impoſſibile. & precipue i iis que bene gubernant/aliqua ſunt & ali-
qua eſſe poſſũt. propria enim vnuſquiſq; poſſidens:partim vtilia facit amicis/partim vti-

Lacedemonij

tur cõmunibus. vt in Lacedemone ſeruis vtuntur viciſſim tanq̃(vt ita dicam)propriis:&
preterea equis & canibus ſi forte i viis/in agris/per regionem quis indiguerit. patet igit
eſſe melius:vt proprie ſint res:ſed vſu facere illas cõmunes. quẽadmodum autem hoc fiat
legiſlatoris erit prouiſio. ¶Eſt ſane inenarrabile:q̃tum interſit ad voluptatẽ/conſiderare
aliquid eſſe propriũ ſui. non enim fruſtra quiſq; ad ſeipſum amicitiã habet. eſt vero id na
turale. Sed cum amator ſui reprehẽditur iuſte:non id reprehẽditur quia ſe amat/ſed quia
magis q̃ oportet ſe amat/quẽadmodum & amator pecuniarum. nam amãt omnes(vt ita
dixerim)talia. attamen & largiri & opẽ ferre amicis aut hoſpitibus aut ſodalibus dulciſſi-
mum eſt:quod fit ſi proprie ſint facultates. hoc autẽ non contingit illis: qui nimis vnam
efficiunt ciuitatẽ. Et pter hec duarum virtutum opera manifeſte tollunt tẽperantie erga
mulieres alienas(ab ea enim que aliena eſt:honeſtatis opus eſt ſe ob tẽperantiam abſtine
re)& liberalitatis circa res poſſeſſas. neq; enim diſcerni poterit liberalis:neq; liberalẽ ope
rationẽ faciet vllam. nam i vſu earum rerum/quas ipſi poſſidemus liberalitatis eſt opus.
ergo eiuſmodi legis poſitio faciẽ habet apparẽtem atq; humana videri poſſit. auditor enĩ
libẽter recipit/putans fore mirabilẽ quãdam amicitiam omnibus erga oẽs: pſertim cum
quis incommoda accuſat rerum publicarum nunc prouenientia/ex eo quia non ſint com-
munes omnium facultates/ceu litigia ex contractibus/falſorum teſtium iudicationes/

diuitum adulationes.quorum nichil fit ꝓpter proprietatem:ſed propter improbitatem.cū
etiam res in cōmuni habētes rerūqꝫ vtentes cōmunione: multomagis inter ſe diſſidere
videamus/q̄ eos qui ſeparatim poſſident.ſed videmus paucos qui in cōmuni res habent:
diſſidentes eſſe aduerſus multos congerētes ꝓprias facultates. ¶Inſuper equū erat refer
re:non ſolum quantis malis priuabuntur ſi cōmunitatem rerum habebunt/ſed etiā quā
tis bonis.videtur autem omnino impoſſibilis eſſe illa vita. Cauſam vero Socrati huius
erroris putādum eſt:ſuppoſitionē nō rectam fuiſſe.oportet enim quodāmō vnā eſſe ciui
tatē & domū:ſed nō penitus:eſt eni quo ſi ꝓcedat:nō erit ciuitas.eſt etiā quo erit quidē ꝓ
pe/vt nō ſit ciuitas/deterior ciuitas. veluti ſi quis concētum faciat vniſonū/& verſum
pedē vnum: ſed oportet cū ſit multitudo(vt prius diximus) per diſciplinam/cōmunē &
vnam efficere.& eum qui diſciplinā ſit habiturus putantē per illam ſtudioſam facere ciui
tatē:abſurdū eſt per talia quā inſtituendā putare(ac nō per mores & per philoſophiam &
per leges)veluti ea que circa poſſeſſiones ſunt in Lacedemone/& cōmeſſationes in Cre- Lacedemon.
ta quarum legiſlator cōmunionē induxit. ¶Neqꝫ id ſane ignorandū eſt:quia oportet ad Creta.
multū tēpus ac multos annos inſpicere in quibus haudquaq̄ lateat/ſi hec recte ſe habue-
rint. ferme enim omnia inuēta ſunt quidē:ſed alia nō inducta:alia ab expertis repudiata.
maxime autē id apparet:ſi quis per opera inſpiciat rempublicā ſic inſtitutā. nō aliter eni
poterit feciſſe ciuitatem:niſi ſeparet illa atqꝫ diſtinguat/partim i cōmeſſationes/partim
in partes tribuū/partim in tribus.Quare nihil aliud cōtinget lege prouiſum eſſe:niſi vt
cuſtodes agrū non colant/quod & nunc Lacedemonii/facere tentant. ¶Modus vero to
tius reipublice/quis futurus ſit in cōmunicatione degentibus:neqꝫ Socrates ipſe inquit: Lacedemonij
neqꝫ dictu facile eſt.& licet ferme multitudo ciuitatis/diuerſorum ciuiū eſt multitudo:de
illis nichil determinatū eſt.an & agricolis cōmunes eſſe facultates oportet:an ꝓprias ſin
gulorum.p̄terea vtrum mulieres & pueros proprios:an cōmunes.ſi enim eodē modo cō
munia ſunt omnia omniū:quid different iſti ab illis cuſtodibus/vel quid plus erit iis qui
ſuſtinent eorum imperium/vel quam ob cām imperium ſuſtinebāt/niſi forte machinē
tur aliquid tale quale Cretenſes. illi enim cetera omnia ſeruis permittentes/ſolum illis Cretenſes.
gymnaſia vetuerunt/& armorum poſſeſſionem.Qꝫ ſi eo modo quo in aliis ciuitatibus
apud illos talia erunt:quis modus erit communitatis/neceſſe enim erit duas ciuitates in
vna eſſe ciuitate:& eas inter ſe cōtrarias.facit enim alios quidem/cuſtodes quaſi in mu
nitione:alios autem agricolas & artifices/& alios ciues.Litigia vero/& iudicia/ & que-
cunqꝫ alia mala ciuitatibus prouenire inquit:omnia proueniet & iſtis.quanq̄ dicat Socra Socrates.
tes fore vt non multum legibus indigeāt/propter diſciplinam:veluti circa res vrbanas/
& circa forum/& alia huiuſmodi/legibus /tribuens ſolum diſciplinam cuſtodibus .Inſu-
per dominos facit ſuarum rerum/agricolas & tollere permittit.at multo magis veriſimi
le eſt eos fore difficiles & faſtu plenos/q̄ eos quos apud quoſdam vocant Ilotias & pene
7 ſtias & dulias.¶Enimuero ſiue neceſſaria ſint hec ſimiliter/ſiue non.nichil nunc quidē
determinatum eſt.neqꝫ de conſequentibus que ſit eorum ciuilis adminiſtratio/& diſci-
plina/& que leges.Eſt autē neqꝫ facile reperire/neqꝫ parum referēs:quales hos eſſe opor-
tet ad conſeruandam cuſtodum communionē.At vero ſi mulieres facit communes/fa-
cultates vero proprias: quis curam habebit rei domeſtice/vt habent agriculture viri/q̄-
uis etiam ſint cōmunes facultates/& agricolarum mulieres? ¶Abſurdum etiam ex be-
ſtiis facere ſimilitudinē/qꝛ conueniat eadem efficere mulieres que viri:ad quas nequaq̄
cura rei domeſtice pertinet.Periculoſa eſt inſuper magiſtratuum conſtitutio: quam facit
Socrates.facit enim vt ſemper ſint iidē.ad hoc ſeditionis eſt cauſa etiam apud illos/qui Socrates.
nullam poſſidēt dignitatem.quid ergo apud bellicoſos & animoſos viros?Qꝫ autē neceſ
ſarium ſit ipſum eoſdem ſemper magiſtratus facere:patet.non enim aliorū modo/& mo
do aliorum miſcetur animis diuinum illud aurum:ſed ſemper eiſdē. inquit autē quibuſ-
dam ſtatim a genitura aurum miſceri/quibuſdam argentum:es vero & ferrum illis/qui
& artifices futuri ſunt/& agricole.¶Preterea cuſtodibus felicitatem auferēs:totā inquit
ciuitatem facere beatam oportere legiſlatorem.at impoſſibile eſt totam beatam eſſe.ni-
ſi aut plurime/aut omnes partes/aut quedam habeant felicitatem.non enim eorumdem

eſt felicitas:quorum & integrum.nam ipſum contingit toti exiſtere/& ſi nulli partium: at felicitatem impoſſibile eſt.ꝙ ſi cuſtodes non erunt felices:qui tandem alii?nõ enim artifices quidẽ/neq; multitudo ſordidorum.Illa igitur reſpublica de qua Socrates locutus eſt.has continet difficultates/& alias his non minores.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

VT communitatem natorum ac mulierum refutauit ſuperiore capite Ariſtoteles:eque & hic facultatum rerumq; cõmunitatem. primam queſtionẽ huiuſmodi proponens. vtrũ ſi nati & mulieres ſeparatim ſint/ quemadmodum nunc ſunt paſſim: preſtet tamen atq; melius ſit rerum eſſe cõmunitatem/ & cõmunes rerum vſus. id eſt vtrum preſtet fundos ꝓprios eſſe/& fructus in cõmune ferendos:an cõtra fundos cõmunes eſſe cõmuniterq; coli/& fructus partiri in vſus ꝓprios/an vtroſq; & fundos & fructus eſſe cõmunes. ¶ Oſtendit nõ cõducere vllo dictorum modorum:rerũ/facultatum/poſſeſſionumue eſſe cõmunionem.Primo. Quia rerum cõmunitas:facilior eſſet ſi alij eſſent agricole/& nõ de cõmunitate.verũ cum nunc ipſi/ſibi laborẽt: res ipſe ſi cões erunt/ plurimas afferent difficultates.nã ſi ipſi & vtẽdo & laborãdo non fuerint pares/tantũq; percipiãt/quantũ laborauerint:incuſationes & querele orientur ab ijs qui minus conſument & multũ laborant/cõtra eos qui multis vtuntur cõſumũtq; multa/parum vero laborant. ¶ Secundo.Quia omnino cõuictus & rerum quarũcũq; humanarum cõmunitas:difficilis eſt vel maxime talibus/quorum nõnulli multũ laborãt/alij autem aut parum aut nichil.qđ manifeſte declarant eorum ſocietates/qui vna peregrinanť:quorũ plerıq; inter ſe diſſident/de calceolis/ minutiſq; rebus offenſi.& nos etiã miniſtris illis plurimũ ſuccenſere ſolemus:quibus maxime ad ancillarem famulatum vtimur.tanto magis igitur illi ad rerum omnium cõmunionẽ diſſidebũt:quorũ alij multũ laborabũt/& alij non.cõmunes igitur habere res. has cõtinet difficultates. ¶ Tertio.Quia facultatibus eo ſe modo habẽtibus quo nunc/ſi inſuper moribus & rectarũ legum moderatione ornẽtur: nõ parum id ab illa facultatum cõmunitate differet.nam horũ vtriuſq;/& ꝙ res ſint cõmunes/& ꝙ proprie:cõmoda retinebit.expedit nanq; omnino vt res ſint proprie:ſed quodãmodo cõmunes.nã cũ res erunt ꝓprie:cure diuerſe/incuſationes & querelas inuicẽ non pariẽt/quinimo ꝓficient/ vtpote vnoquoq; ad ꝓprium ſedulo incumbẽte: ſed cum acceſſerit huiuſmodi morum & rectarum legũ inſtitutio:tunc ob virtutẽ erunt omnia ad vſum(vt eſt in adagio)amicorũ cõmunia. ¶ Quarto.Ne id putetur impoſſibile:eſt etiã nũc in quibuſdam ciuitatibus hoc modo ſubfiguratum. & p̃cipue in ijs que bene gubernantur:aliqua q̃ diximus inſunt/& aliqua ineſſe poſſunt.nam in huiuſmodi ciuitatibus/ꝓpria vnuſquiſq; poſſidens: quedam facit vtilia amicis/quibuſdam vero vtuntur cõmunibus.ceu in Lacedemone: ſeruis vtuntur viciſſim/ac ſi eſſent(vt ita dicã)cuiuſq; ꝓprij.& p̃terea eq̃s & canibus:ſi forte in via/aut per regionem in agris/quiſpiã eguerit.patet igitur preſtare res ꝓprias eſſe:ſed amicitia & charitate illarum vſus cõmunes facere.verũ quopacto id fiat: legiſlatoris prouidere ꝓprium opus:atq; officium eſt. ¶ Quito.Dictu ſane haud facile fuerit: quantũ interſit ad voluptatem cõſiderare quippiã eſſe ꝓprium ſui.neq; enim fruſtra:quiſq; ad ſeipſum amicitiam gerit (eſt vero id naturale)quare & ad ſua.Sed dices cur igitur amator ſui reprehẽditur? prõpta eſt reſpõſio:quę adhibeať.nã cũ amator ſui iuſte rep̃hendiť nõ id rep̃hẽdit ꝙ ſe amat/ſed ꝙ magis q̃ oportet ſe amat/ quẽadmodũ & amator pecuniarũ.nã omnes (vt ita dicã) talia amant ¶ Sexto. Enimuero elargiri & opem ferre amicis/aut hoſpitibus/aut ſodalibus/delectabiliſſimum eſt.id autem fit: ſi ꝓprie facultates aſſint.non autem contingat illis qui facultatũ omnium cõmunionem inducunt: & qui nimis vnam ciuitatem efficiunt:nõ expedit igitur facultates atq; res ee que poſſidentur: omnibus eſſe cõmunes. ¶ Septimo.Preter hec que dicta ſunt: qui mulierum & facultatum cõmunionem inducere moliuntur/duarũ virtutum opera manifeſte tollere videntur/temperantie videlicet & liberalitatis:temperantię quidem erga mulieres alienas.nam ab ea que ꝓpria non eſt: honeſtatis opus eſt/ſeſe ob temperantiã cõtinere.liberalitatis vero circa facultates/relq; poſſeſſas.qui enim fiat vt liberalis appareat/liberalemue operationem faciat vllam?nam in vſu earum rerum quas ipſi poſſidemus:liberalitatis opus ſitum eſt.huiuſmodi ergo legis poſitio facietenus eſt apparens/ & q̃ poſſit humana videri.audiens autem/ſpõtaneus alacerq; ſuſcipit: ratus fore admirabilem quãdam amicitiam omniũ ad oẽs/tum maxime cũ quis incõmodat accuſat rerũ pubblicarũ nũc ea ꝓueniẽtia de cauſa/ꝙ non cõmunes ſint omnium facultates.ceu litium conteſtationes ſuper contractibus ex falſis teſtibus iudicia/aſſentationes erga diuites/& id genus talia.Verum agnoſci operepreciũm eſt:nichil horum ꝓpter proprietatem euenire/ſed ꝓpter improbitatem.cum etiam ij qui res in cõ

muni habent/quiq; rerum cõmunione/vtuntur:multomagis inter ſe diſſidere videamus/ q̄ eos qui
ſeparatim poſſident.videmus etiam eos qui in pauco numero ſunt/res in communi habẽtes: diſce-
ptantes aduerſus multos/ꝓprias congerentes facultates. ❡ Octauo. Equum ꝑterea erat referre nõ
ſolum quantis malis priuabunt/ ſi cõmunitatem reꝝ habebunt: verũetiam quantis priuabant bo-
nis.videtur certe omnino impoſſibilis illa vita: & cauſam huius erroris/ſuppoſitionem non rectam
putandum eſt Socrati fuiſſe.nam oportet quodãmodo vnam eſſe ciuitatem/ & domum vnam:ſed
non penitus & maxime vnam/vt putabat Socrates.nam eſt quo ſi ꝓcedat:nõ erit amplius(ceu di-
ctum eſt)ciuitas.eſt etiam quo ſi ꝓcedat/erit propemodum/vt non ſit ciuitas/iam deterior ciuitas.
veluti ſi quis faciat concentũ vniſonum/ & carmen pedem vnum. ſed oportet cum ſit multitudo: ꝑ
mores/ & rectarum legum inſtitutionem(vt dictum iam eſt)cõmunem & vnam efficere.eum porro
qui moderande ciuitatis diſciplinã ſit accepturus/& arbitrãtem per eam ciuitatem fore ſtudioſam:
abſurdum eſt per talia quedam qualia ſunt ea que circa poſſeſſiones ſunt in Lacedemone/& com-
meſſationes in Creta(quaꝝ legiſlator communionẽ induxit)arbitrati ciuitatem dirigendam/ac nõ
potius per mores/per philoſophiam(& per leges. ❡ Nouo. Quia id minime latere debet/ ad rectã
gubernande ciuitatis diſciplinam: oportere inſpicere ad longinquum tempus & plurimos ãnos/ in
quibus nequaq̄ lateat recte ne ſe habuerint an ſecus.nã ferme omnia ſunt adinuenta:ſed quędam
non inducta/alia vero a peritis refutata.quam quidẽ rem Socratem minime feciſſe cõſtat.quod vel
maxime apparet:ſi quis per opera huiuſmodi conſtitutam rempublicam inſpiciat.non enim pote-
rit Socrates ciuitatem cõſtituere:niſi ſeparet illa atq; diſtinguat/hec in commeſſationes/ iſta in fra-
trueles/illa vero in tribus.quare ſi inſpicitur:continget nihil aliud Socratica lege ꝓuiſum eſſe/niſi vt
cuſtodes agrum non colant.quod & nunc facere tentant Lacedemonij. ❡ Decimo. Quia quis mo-
dus futurus ſit totius ciuitatis/illis quidem in omnium rerum communicatione degẽtibus: neq; So-
crates dixit/neq; dictu facile eſt.& omiſit q̄plurima. nam tametſi ciuitatis ferme multitudo diuerſo-
rum ciuium ſit multitudo de illis ab eo nichil diſcuſſum eſt.vtrũm ſcilicet agricolis communes eſſe
oportet facultates/an cuiq; eorum ꝓprias: vtrum etiã agricolarum mulieres & pueros communes
eſſe oportet/an ꝓprios:nam ſi eodem modo cõmunia erunt omnia agricolis omnibus:quid diffe-
rent hi ab illis cuſtodibus:vel quid amplius erit iis qui eorum tenent imperium/ vel quam ob cau-
ſam eorum imperium tenebunt? niſi forſitan aliquid tale machinentur: quale Cretenſes. illi nanq;
cetera omnia ſeruis permittebant:ſola vero gymnaſia illis vetabant/armorumq; poſſeſſionem. ꝙ ſi
eo modo quo & in alijs ciuitatibus ſimilia erunt & in Socratis republica:quis modus erit commu-
nitatis/quonãue modo erit communitas? nam neceſſe iam eſt/duas eſſe ciuitates in vna ciuitate:&
eas inter ſeſe eſſe contrarias.nam facit alios cuſtodes quaſi in munitione:alios autem agricolas/ar-
tifices/& reliquos ciues.& reuera lites/incuſationes/iudicia & queq; alia mala alijs ciuitatibus ꝓue-
nire dicit Socrates: omnia & iſtis euenient/ tametſi dicat Socrates fore vt non multum legibus in-
digent propter diſciplinam. legibus dico circa res vrbanas & circa forum & alia hmõi tribuens ſo-
lum cuſtodibus diſciplinam.preterea dominos facit rerum ſuarum agricolas/& tollere ꝑmittit. aut
multo veriſimilius eſt eos fore inſolentes & elatos:magis q̄ ſerui quidã apud nõnullos:quos apꝑ el-
lãt ιιλωτιαω πινεστιαω και Δουλιαω ita a verſione/pauptate/& ſeruitute dictos. ❡ Vndecimo.quia
nichil nunc determinatum cõperitur a Socrate:an que pauloante dicta ſunt/ cuſtodibus & ceteris
ciuibus vt agricolis & artificibus/neneſſaria ſimiliter ſint an ſecus.neq; que conſequenter eoꝝ ciui-
lis eſſet adminiſtratio.que diſciplina/& que leges.neq; ſane facile cõpertu eſt/neq; parui momenti
res pondus habens:quales agricolas:artifices:reliquoſq;:ciues eſſe oportet/vt cuſtodum conſeruet
communitas.At dicet forſitan quiſpiam:agricolarum mulieres faciet Socrates communes/ faculta-
tes vero ꝓprias.ſed tunc quis curam geret rei domeſtice:vt curam gerunt agriculture viri? Et illud
idem accidat etiam:ſi agricolarum communes ſint & facultates & mulieres. ❡ Duodecimo. Quia
etiam abſurdum eſt Socratem ex beſtijs ſumere ſimilitudinem:ꝙ eadem efficere conueniat mulie-
res que & viros decet.quãdoquidem ad beſtias nequaq̄ rei domeſtice cura attinet. ❡ Tertiodeci-
mo. Quia inſuper periculoſa eſt magiſtratuum conſtitutio:quã Socrates facit.nam facit vt ſemper
ſint iidem qui magiſtratum gerant:verum id ſeditionis eſt cauſa:etiam apud illos qui nulla digni-
tate/nullaq; prediti ſunt excellentia. quid igitur erit apud bellicoſos & animoſos viros? At vero ꝙ
neceſſarium ſit Socratem ſemper eoſdem facere in magiſtratus adminiſtrent:perſpicuum eſt.nam
non modo horum & modo aliorum miſcetur animis diuinum illud aurum: ſed ſemper eiſdẽ. ingt
autem quibuſdam ſtatim ab ipſo ortus exordio:aurum miſceri:quibuſdam argẽtum:es vero & fer-
rum iis qui & artifices futuri ſunt & agricole. ❡ Quartodecimo. Quia cum a cuſtodibus felicitatẽ

auferat: vtpote a quibus aufert cõiuges ,pprias: ,ppriosq; liberos & facultatum proprietatem: quæ virtutum ſunt organa: nichiloſecius dicit oportere legiſlatorem facere totam ciuitatem beatam atqui impoſſibile eſt totam ciuitatem beatam eſſe ac felicem: niſi aut omnes: aut plurime aut alique eius partes habeant felicitatem. non enim eorũdem eſt felicitas: quorum & integrum eamq; ſubiẽs rationem. nam fieri poteſt vt integrum toti conueniat: cum tamẽ nulli cõueniat partium. quod ita de felicitate non eſt. at vero ſi cuſtodes felices non erunt: quinam tandem alij? non enim artifices: & vilis reliqua multitudo. pars igiẽ nulla beata. quare neq; tota beata. hec itaq; reſpublica de q̃ Socrates locutus eſt: has continet difficultates & alias his etiam non inferiores.

¶ANNOTATIONES AD DAP. TERTIVM.

O Portet enim omnino vt res ſint ,pprie. Q; expediat omnino res eſſe ,pprias: ſic antique leges que a deo Moſi mandate ſunt continent. mandauit enim omnia per ſortes eſſe diſtribuenda vt libri ſacri declarant. ¶ Sed cum amator ſui reprehenditur iuſte. de amatore ſui Cap. octauo noni Ethicorum dictum eſt abũde: & quis amator ſui iure carpendus & vituperationi ſubiaceat obnoxius: & quis non. ¶ Partim in partes tribuum: partim in tribus. vbi ponitur hic partes tribuũ: erat prius genera: obſcurius ſane in re verbum. verum Ariſtoteles habet φρατρίας de qua dictione greci ἐστὶ δὲ φρατρία κυρίως τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. id eſt. eſt autem phratria proprie tertia pars tribus. ad quam exprimendam: cum non facile ſuccurrat vocabulum latinum: partes tribuum appoſuimus. ¶ Niſi vt cuſtodes agrum non colant. Cuſtodes appellabat Socrates: qui in re militari exercitati vrbem & regionem incolẽtes: & arma tenentes vrbis & regionis: deputati eſſent cuſtodię. ¶ Solum illis gymnaſia vetuerunt. Gymnaſium exercitationis locus: & in diſciplinis & in militaribus exercitijs. quomodo dicere ſolent tria Athenis fuiſſe gymnaſia: Achademiam: Lycion. Cynoſarges. ¶ Ilotias: peneſias: dulias. Lacedemonij eos quos regiones oppida ciuitates bello ſuperabãt: aut in deditionem accipiebãt. habebant ,p ſeruis. & huiuſmodi ſeruorum genus εἵλωτας καὶ εἱλωτείας apppellabant. id eſt Ilotes & Ilotias. Et ſimilimodo ſuos aut ſuperatos aut deditios. Theſſali πενέστας & Cretenſes ſuos δουλίας appellabãt. vt & de ijs adhuc in principio capitis ſeptimi huius cognoſcetur. Plutarchus in vita Lycurgi Ilotes nominat: & alij hiſtorici (vt res eorum exigit) horum faciunt mentionem. ¶ Abſurdum eſt etiam ex be 6

Socrates.

Tria Atheniẽſium gymnaſia.

Plutarchus.
Lycurgus.
Socrates.
Glauco.

ſtijs facere ſimilitudinem. In quinto de republica: de quo ſupra ſepe Socrates Glauconem interrogat. Vtrum inter canes gregis: cuſtodes feminas ipſas cenſemus vna eademq; cuſtodire debere: q̃ & mares & vna venari: ac cetera omnia communiter facere? an feminas quidem intus quaſi domeſticas aſſeruare: tanq̃ ad forentia opera impotentes ,ppter ipſum catulorum partum & nutrimentũ maſculos autem laborem ſubire omnemq; armẽti curam gerere? Communiter his omia tribuimus. Fieri ne poteſt vt animali aliquo ad eadem vtaris: niſi eadem ratione nutriueris erudierisq;? Nullo modo. Si ergo feminis ad eadem vtemur ac viris: in eiſdem erudire decet. Certe. Muſica autem & gymnaſica viros in ſuperioribus erudiuimus. Sane. Mulieribus igitur artes he ſimiliter: & res bellice tribuẽde ſunt ad eademq; vti his decet. hec michi Socrates & pleriſq; alijs in locis: hanc ex beſtijs & prę ſertim canibus inducit ſimilitudinem. ¶ Diuinum illud aurum. In tertio de republica Socrates de magiſtratibus diſſerit & de illo diuino: at fabuloſo auro: circa finem inquit. eſtis vtiq; oẽs in ciuitate tanq̃ fratres. ſed cum deus vos formaret: quicunq; veſtrum ad imperandum idonei nati ſunt aurum in eorum generatione ipſis admiſcuit ,ppter quod honoratiſſimi ſunt. illis autem qui ad auxiliandum: argentum indidit. ferrum deniq; atq; es agricolis: & alijs opificibus. ¶ Non enim eorũdem eſt felicitas: quorum eſt integrum. Non eſt felicitas eandem ſubiens rationem: quã & integrum. nam integrum ſoli toti conuenit: nulli autem partiũ. totum enim duntaxat integrum & nulla partium integrum. at totam ciuitatem felicem eſſe: & nullam partium eſſe felicem: impoſſibile eſt. & quod antiqua trãſlatio & ea que eſt leonardi (vbi integrum poſuimus) par habeant hoc fecit vocabuli ἄρτιον (quod gręcę habetur) duplicitas: quod nunc par nunc integrum ſignificat: integrum autem & intelligentie & analoge quadrat par vero orationem reddit haud intelligibilem. 7

Leonardus

Socratis ſc̃da reſpublica.

Socrates.

¶ De republica Platonis, que & Socratis ſecunda reſpublica dicitur. Cap. IIII.

Ferme autem ſimiliter circa leges quoq; ſe habet poſtea ſcriptas. quapropter & 8
de illa hic reſpublice pte: cogitare parũ melius erit. ¶ Eteni in republica de pau
cis admodum determinauit Socrates: vt de mulierum & natorum communita 9
te, & de rebus poſſeſſis, & de inſtitutione reſpublice. Diuiſit enim ĩ partes duas
multitudinem habitantium: in agricolas & propulſatores belli. tertiam ex iis fecit: qui cõ

ſultant & deliberant:& in quibus ſumma reipublice conſiſtit authoritas.agricole vero &
artifices vtrū nullius magiſtratus an alicuius participes ſint/& vtrū arma poſſidere debe
ant/& vna pugnare an ſecus:de his nichil determinauit Socrates/ſed mulieres vna cen
ſet pugnare debere/ac diſciplinā habere eandē quā cuſtodes.cętera vero extraneis pegit
10 ſermonibus:& diſciplinam cuſtodum qualē eſſe illam oportet. ℭLegum autē maxima
quidē pars leges exiſtunt.pauca vero de republica dixit quam cū pergit cōmuniorē face
re ciuitatibus:paulatim circūagit in aliam rēpublicā. ℭPręter communitatē enim mu
lierū & rerū poſſeſſarū:cętera eadē vtriſqꝫ attribuit rebuſpublicis. nam & diſciplinā eādē
& ꝙ obſtineant viuere ab operibus neceſſariis. Et de comeſſationibus eodē modo. Pręte
terq̄ ꝙ in illa exiſtimat mulierū quoq; comeſſationes eſſe debere/atqꝫ eandē mille habē
tiū arma:hāc vero/quinqꝫ milliū.ſupfluū ergo quiddā & facere captioſum/& nouū & ex
ploratoriū oēs Socratis habēt ſermones.ſed cuncta recte forſitan difficile:qm̄ & de mul
titudine illa de qua nūc dicebať(latere id minime decet)quia babylonia aut quadā alia in
finita regione indigebit tāta multitudo/ex qua ocioſorū quinq; milia cū mulierū ac mi
niſtrantium multiplici turba alantur.ſuppoſitiones quidē ad optionē faciēde:non tamen
impoſſibiles. ℭDicitur aūt debere legiſlatorē ad duo reſpicere in ferēda lege:ad regionē
& hoies:addēdum eſt etiā & ad vicina loca/ſi oportet ciuiliter viuere ciuitatē. non ſolū Babylonia.
enim neceſſariū eſt ipſam talibus vti ad bellū armis/quę vtilia ſint in ſua regione: verū
etiā quę in aliena. ꝙ ſi quis hmōi nō recipit vitā/neqꝫ priuatā neqꝫ publicā ciuitatis: ni
chilominus tamē oportet terribilē eſſe hoſtibus/nō venientibus modo in regionē/verū
etiā abeuntibus. ℭDe modo quoqꝫ rerū poſſidēdarum vidēdum eſt:ne forſan melius ſit
aliter diffinire & clarius. Tātas iquit poſſidere oportet:vt modice viuatur.peride ac ſi qs modice
dicat vt bn̄ viuatur.verum hoc eſt nimis generale. & eſt modice viuere erūnoſe tamē. at modeſte.
melius eſt dicere modice & liberaliter.ſeparatim enī vtrūqꝫ: alterum luxurię accōmoda
bitur alterum difficultati.cū ſoli hmōi habitus virtutes ſint circa vſū facultatū nr̄aꝝ(vt
patrimonio māſuete vel fortiter vti non dicimur at modice & liberaliter dicimur)eā ob
rē neceſſariū eſt circa illud iſtas verſari virtutes. ℭAbſurdum quoqꝫ eſt cū facultates ade
quauerit:de ciuiū multitudine nichil diſponere/ſed indefinitā relinquere filiorum ꝓcrea
tionē/quaſi ſufficientes equatam propť ſterilitates quotquot naſci cōtingat.quod videť
nunc quoqꝫ euenire in ciuitatibus. ſed opus eſt aliā certitudinē tūc hoc habeat circa ciui
tates q̄ nunc.nā nūc quidē nemo dubitat:ex eo ꝙ diuiſe ſunt facultates in quātacūq; mul
titudine:tunc vero cū ſint indiuiſe:neceſſariū erit adiuges nichil habere/ſiue pauciores
ſint multitudine ſiue plures. Magis aūt exiſtimauerit quis oportere determinatū eſſe mo
dū ꝓcreandorū filiorum q̄ facultatū:vt nūero quodā & nō plures q̄ determinatū ſit ꝓcreā
tur.& numerus diffiniēdus eſt/reſpectu habito ad fortunas ſi contingat decedere aliquos Phidon.
natorum:& ad defectū procreādi cęterorum. ℭPrętermittere aūt id vt in pleriſqꝫ ciuita
tibus:neceſſe eſt egeſtatis cauſa ſit ciuibus.egeſtas vero ſeditiōes & maleficia parit.itaqꝫ
Phidon corinthius/vnus ex vetuſtiſſimis legūlatoribus:familias cēſuit equales ꝑmane
re debere/& ciuiū multitudinē/q̄uis forte diſtributiones prius habuiſſent oēs inequales
ſecundum magnitudinē.at in his legibus cōtrarium eſt.Verū de his quēadmodū ſtatuē
dum putemus melius ſe habere:poſtea erit dicendū. ℭOmiſſa ſunt etiam in his legibus
ea que ad magiſtratus pertinēt:quēadmodum differant pręſides a ſubiectis.Inquit enim
oportere quēadmodum ex alio/lane filum ducitur q̄ lini.ſic & eos qui pręſunt/ſe habe
re debere ad eos qui ſubſunt. ℭCum vero totā ſubſtantiā augeri dixerit vſqꝫ ad quincu
plū:quare hoc vtiqꝫ nō erit in regione vſqꝫ ad aliquid/ ℭVidēdū eſt etiā ne edificiorū di
uiſio nō proſit ad rē familiarem.duas enim cuiqꝫ domos attribuit ſeparatim diuidens.at
difficile eſt duas habitare domos. ℭTota vero conſtitutio apparet eſſe neqꝫ popularis ſta
tus/neqꝫ paucorum potētia:ſed horum media quā vocant rēpublicam.eſt enim ex iis qui
arma ferunt.ſi igitur vt cōmuniſſimā omniū aliarū ciuitatum hanc conſtituit rempubli
11 cam:recte forſitan dixit.ſin vt optimam poſt primam rempublicam:non recte. ℭForſan
enim Lacedemoniorum rempublicam quis magis probabit(vel aliam quandam/ma
gis optimatium.ſunt qui dicant optimam rempublicam ex omni genere gubernationū

23

admixtam eſſe debere:atq; ob id Lacedemoniorum laudant rempublicam,conſtare qui-
dem illam ex paucorum potentia/itē ex vno principe/populariq; ſtatu affirmāt:dicentes
regnum vnius eſſe gubernationē/ſenatū vero paucorū potentiam/ephoros autē ſtatum
popularē/quoniā ephori ipſi e populo ſumuntur. alii ephoriam quidē tyrānidē putāt: ſed
populariter regi per cōmeſſationes/& aliū quotidianum victum.Sed i his legibus dictū
eſt optimam republicam ex populari ſtatu cōſtare debere ac tyrānide:quas aut non repo-
nat quis omnino inter ſpecies rerumpublicarum/aut determinas omnium eſſe fateatur.
melius ergo dicunt:qui plures commiſcent:nam que ex pluribus conſtat reſpublica:me-
lior eſt.¶Deinde nichil videtur habere ex vnius gubernatione/ſed ex paucorum poten-
tia ac populari ſtatu.verum ad paucorum potētiam inclinare magis.quod patet ex magi-
ſtratuum creatione.nam ꝙ ex delectis ſortitio fiat:cōmune eſt vtriq;.ſed ꝙ neceſſe ſit di-
tiores concionem habere/& magiſtratus creare/vel aliud quippiam huiuſmodi publi-
corum negociorum facere/alios vero preteriri: id paucorum potētie eſt. Inſuper conari
vt plures ex diuitibus ad dignitates ſumantur/& ad maximas quidem ex maximo cēſu:
paucorum potentie eſt/& conſiliariorum delectio.deliguntur enim cuncti ex neceſſitate
ſed ex primo cenſu/poſtea totidē ex ſecundo/poſtea ex tertio. verū non omnibus neceſ-
ſe erat iis qui ex tertio vel quarto. ex quarto autē & quartis/ſolis neceſſe eſt primis & ſe-
cundis.poſtea ex his equalem a ſingulis cēſibus numerum eſſe monſtrandū inquit. erūt
itaq; plures & potentiores qui ex maximo cenſu ſumuntur.quare neceſſe non eſt. quod
igitur ex populari ſtatu ac vnius principatu non cōſtabit huiuſmodi reſpublica ex his pa-
tet:atq; ex iis que poſtea dicturi ſumus cum de ea ſpecie reipublice tractabimus.¶Habet
etiā circa magiſtratuum creationē ꝙ ex delectis deligi poſſint:quippiam periculoſum.nā
ſi aliqui conſpirare velint etiam mediocri numero:ſemper ſecundum horū voluntatem
fiet electio.In legibus igitur res illa publica/ita ſe habet.

¶QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

POſteaq̄ mōſtrauit rempublicam Socratis(que decem libris apud Platonem qui de re
publica inſcribuntur:comprehenditur)infirmam eſſe & inualidam/ & plurima contine 8
re incommoda:ſubinde monſtrare intēdit/eā inſufficientem: quam Plato in quinto de
legibus ſcripſit.quę non minus intelligitur fuiſſe de mente Socratis.verum quę impro-
bata eſt prima & optima a Platone cenſetur & Socrate:de qua vero futurus paulopoſt
ſermo eſt/ ſecunda reſpublica appellatur. Adijcit igitur cōſimilia fere circa leges/ quas
poſtea Plato ſcripſit:contineri.quare cōmodius videtur hic parūper illius reipublice conſideratio-
ni inſiſtere.¶Narrat Socratem de paucis admodum determinaſſe:vt de mulierum & natorū com
munitate/ciuiū facultatibus/& inſtitutione ſue reipublice.inſtituit enim eā multitudinē habitantiū: 9
in duas partes ſecādo in agricolas ſcilicet & ꝓpulſatores·tertiam ex ꝓpulſatoribus cōflat quę con-
ſulteret & deliberet & in qua ſumma ſit reipublice authoritas atq; ciuitatis dominium.at vero vtrū
agricole & artifices nullius magiſtratus/an alicuius participes ſint/& an arma poſſidere debeāt/ an-
ſecus nihil determinauit Socrates.ſed id cenſuit:mulieres vna cum cuſtodibus debere pugnare:&
diſciplinam eandem quam & cuſtodes habere debere.cętera ſatis extraneis/parumq; accommoda
tis/oppleuit ſermonibus:& quę nā eſſe debeat cuſtodū diſciplina.¶Narrat inſuper de ea republica
quam Plato ſcripſit in legibus:eamq; in plęriſq; deficere coarguit.¶Primo.Quia librorum legum 10
maxima pars leges exiſtunt.& pauca de republica illic differit.ſed cum vult rempublicam cōmunio
rem q̄ deceat ciuitates/facere:in quādam nouā alienam circūagit rempublicā.¶Secūdo.Quia cę-
tera eadē vtriq; reipublice inſunt:preter cōmunitatē mulierum & facultatū/quę in prima & in ſecū-
da aliter diſponuntur.nam vtriq; diſciplina eadem eſt ꝙq; ciues cuſtodeſq; vrbis a neceſſarijs ope
ribus/ceu opificijs & agricultura abſtineāt/& de cōmeſſationibus eodem modo. verumtamē in pri
ma republica:exiſtimat mulierū cōuiuia eſſe debere/ & rempublicam eandem.qui arma teneāt: mil
le poſſidere in ſecunda vero:ponit quinq; milia eorū/qui arma poſſideant:ſuperfluum igitur quid-
dam verſutum nouum/& exploratorium habent omnes Socratis ſermones.atq; ꝙ recte cuncta ſe
habeant:id forſan difficile.quia minime latere decet:pro dicta multitudine/opus eſſe aut babylonia
aut alia quadam intermina regione.qua tanta multitudo nutriatur:quinq; milium inquam ocioſo-
rum/cum mulierum ac famulantium alia longe ingentiore caterua.ſuppoſitiones enim & ſi ad vo-

tum ſint faciende:non tamen faciende impoſſibiles. Tertio. Quia dicit legiſlatorem in lege ferēda
ad duo reſpicere:ad regionem videlicet & homines: verum ad c̄ēdem etiam eſt & ad vicina loca:
ſi debeat ciuitas vitam degere ciuilem.nam non ſolum neceſſarium eſt ipſam talibus ad bellum vti
armoꝝ preſidijs: que ſua in regione ſunt vtilia verū etiam & que in aliena: Et q̄uis nulla ciuili vita
viuerēt:aut ꝓpria poſſidēdo aut rerum cōmunionē tenēdo:nichilominus oportet ſe terribiles ꝑbe-
re hoſtibus:nō ſolū in regionē veniētibus:verūetiā & abeūtibus. ¶ Quarto. Quia non ſatis aperte
circa poſſeſſiones eſt definitū.nā inquit tantas eſſe oportere:vt modice viuat ꝑinde ac ſi quis dicat
vt bñ viuat.id enim nimis gñaliter dictū eſt.nā modice tēperateq; viuere eſt:erūnoſe tamē.verum
ſatius eſt vt dicatur:modice & liberaliter ſimul nam ſi ſeparatim dicas vt viuatur liberaliter.id luxui
accōmodabit.ſi vt modice:& id quoq; penurie calamitoſeq; vite. Ceterū cū ſoli habitus hi/virtutes
ſint circa vſum noſtraꝝ facultatū(nā patrimonio māſuete aut fortiter vti nō dicimur:at modice li-
beraliterq; dicimur)iccirco neceſſariū eſt circa patrimoniū/ noſtrarūq; facultatūq; vſū has virtutes
verſari/expediteq; tātas opes poſſidere vt & tēperate & liberaliter viuatur. ¶ Quinto. Quia abſur
dū eſt cū in ſecūda republica/Socrates ciuiū facultates adequet:de ciuiū multitudine nō diſpone-
re/ſed indefinitā relinquere filioꝝ ꝓcreationē/ quaſi ſufficiēter equatā ꝓpter ſterilitates quotquot
naſci cōtigerit/quia id videat nunc in ciuitatibus cōtingere. veꝝ oportet:tunc & nūc aliā circa ciui
tates habere certitudinē. nā nūc nulla ſuborit ambiguitas.quia nō equant: ſed partiunt facultates
in quantacūq; multitudine.tūc vero cū facultates equate ſunt & indiuiſe:neceſſe eſt eos q adiungē
tur/nichil habere ſiue pauci ſiue nūero multi ſint.veꝝ operepreciū magis quiſpiā dixerit/ oportere
determinatum eſſe modū procreandoꝝ filioꝝ q̄ facultatū:vt numero quodā & nō plures q̄ defini
tū ſit ꝓcreentur. & numerum illū definire:ratione habita ad fortunas/ad decedētes/ ſi quos nato-
rū decedere cōtingat & ad alioꝝ ſterilitates. id ſane ꝑtermittere(vt i pleriſq; ciuitatibus)vt egeſta-
tis ciuibus cauſa ſit neceſſe eſt.egeſtas vero ſeditiones/flagitiaq; parit. quare Phidon chorinthius
vnus ex vetuſtiſſimis legūlatoribus:familias equales ꝑmanere cēſuit/& equalē ciuiū multitudinem
tametſi forte deſtributas facultates/prius inequales multitudine/optinuiſſent oēs .at in ijs quas Pla
to ſcripſit legibus:cōtrarium reperitur. veꝝ de his quēadmodū ſtatuēdū melius eſſe arbitrabimur:
poſterior habēdus eſt ſermo. ¶ Sexto. Quia in illis legibus/omiſſa ſunt nōnulla:q̄ ad magiſtratus
ꝑtinent/inſufficiēter diſcuſſa.ceu quemadmodum differāt ꝑſides a ſubiectis. inquit enim oportere
quēadmodum ex alio lane filū ducit q̄ lini:ſic eos qui ꝑſunt/ſe habere debere ad ſubiectos. ¶ Sep-
timo. Quia cū totam ſubſtantiam augere poſſe dixerit vſq; ad quincuplū: cur etiam & in terra vſq;
ad aliquid nō admittet? ¶ Octauo. Quia partitio edificioꝝ non ſatis accōmoda rei familiari videt
nam cuiq; duas domos ſeparatas attribuit.atqui difficile eſt duas habitare domos. ¶ Nono. Quia
neq; tota eſſe videt popularis gubernatio:neq; tota paucoꝝ potētia: ſed hoꝝ media nō nihil vtri-
uſq; participans quare ſi vt cōmuniſſimā ceterarū ciuitatū/ſuam Socrates conſtituere intēdit rēpu-
blicam recte forſitā dixerit:ſin vt optimam(ceu volebat)poſt primā id non recte. ¶ Decimo. Quia
forſan quiſpiā magis Lacedemoniorum rempublicā laudauerit:aut aliā quālibet : q̄ magis ſit opti-
matiū.enimuero ſunt qui dicant optimā rempublicā ex omni gubernationū genere intēperatā eſſe
oportere.atq; eam ob cām Lacedemoniorum laudāt rēpublicam:eamq; huiuſmodi eſſe/& conſta
re ex paucoꝝ potentia ex principatu vnius/atq; ex populari ſtatu illā aſtruūt. inquientes in repu-
blica Lacedemonioꝝ regnum vnius eſſe gubernationē/ſenatum vero paucoꝝ potentiā/& ephoriā
ſtatum eſſe popularē.qm̄ ephori deſumantur e populo alij ephororū potentiam tyrannidē eſſe pu-
tant:ſed ob cōmeſſationes & aliū quotidianum victū:populariter regi.atq; in ijs quas Plato ſcripſit
legibus:dictum eſt optimam rempublicā ex populari ſtatu conſtare debere atq; tyrānide.que om-
nino aut non ſunt reponēde inter rerū publicarum ſpecies :aut omniū deterrime ſunt cenſende.ra-
tionabilius igitur loquuntur/qui plures reſpublicas intēperant ac miſcent: vt in Lacedemonica. nā
que ex pluribus conſtat rebuſpublicis: melior reſpublica eſt ea que ex tyrannide & ſtatu populari.
¶ Vndecimo. Quia ſecunda res illa publica/ nichil habere videtur ex vnius gubernatione/ ſed ex
paucorum potentia ac populari ſtatu ſed magis ad paucorum potētiam deuergere/ quam poſt illā
primam arbitratur optimam.male igitur etiam aſſerat optimam rēpublicam:ex tyrannide conſtare
atq; populari ſtatu.ꝙ vero ex paucorum potentia & ex populari ſtatu cōſtet/ſed magis inclinetur
deuergatq; ad paucorum potētiam:exploratum eſſe poteſt ex magiſtratuum creatione.nam ꝙ ex
delectis ſortitio fiat:vtriq;/& paucorum & populi potētie commune eſt.veꝝ ꝙ neceſſe ſit ditiores
contionē habere/& magiſtratus creare aut quippiam aliud huiuſmodi publicorum negociorum fa
cere/ & alios omitti: paucorum potentie eſt. & tentare vt plures ex diuitibus magiſtratus gerant/

& maximos ex maximo cenſu:paucorum etiam potentie eſt.& cõſilij electio.eliguntur eni neceſſa
rio ex omni cenſu:ſed primum ex primo cenſu.poſtea totidem ex ſecundo/ deinde ex tertio. verũ
non omnibus neceſſarios eſſe dicit. tertios aut quartos.ſed ex quarto cenſu quiq; quarto ſunt loco:
neceſſarios eſſe primis & ſecundis/eorumq; electioni ſubinde ex ijs equalem a ſingulis cẽſibus nu
merum monſtrandũ eſſe dicit.quare ſi ex primo cenſu primos eligunt quiq; ex tertio & quarto etiã
eos ex primo cenſu eligant:plures erunt & potentiores qui ex maximo cẽſu deligũtur. quapropter
id minime neceſſarium ita fieri manifeſtum igitur ex his eſt: ex populari ſtatu & vnius principatu
non conſtare huiuſmodi rẽpublicam/atq; amplius ex ijs quę poſtea dicturi ſumus(cum de ea ſpe
cie reipublice tractabimus)dilucebit/ſed magis conſtare ex populari & paucorum potẽtia ad pau
corum potentiam ſe magis inclinantem.❡ Duodecimo. Quia circa magiſtratuum creationem/ꝙ
videlicet ex ijs qui electi ſunt eligi poſſint:rẽ cõtinet periculoſam.nã ſi aliqui cõſpirare velint/ & iã in
pauco nũero.ſcd̃m eoꝝ voluntatẽ abſoluetur electio.ſic igitur in legibus illis:reſpublica ſe habet.

Ariſtoteles ❡ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

Plato. Ferme autem ſimiliter circa leges.In quinto de legibus:rempublicam Socraticam(quem
paulo ante ab Ariſtotele reprobatam audiuimus)approbat Plato Certe inquit in hoc p̃ 8
cipue virtutis erit terminus/quo nullus poni rectior poterit:ſi alicubi aut fit iſtud/aut vnq̃
fiet/vt cõmunes mulieres ſint/ cõmunes & liberi/ communis quoq; omnis pecunia: om
niq; ſtudio quod proprium dicitur/vndiq; e vita remotum ſit.vſq; adeo vt ea etiam que ſunt ſingu
lis propria/vt oculi aures/manus:communia fiant.vt cõmunem in vſum cernere audire & agere vi
deantur:laudentq; & vituperent eadem ſimiliter omnes eiſdem q; rebus gaudentes/eiſdemq; dolẽ
tes ac deniq; pro viribus ſub ijs legibus viuant.que vnam q̃maxime ciuitatem efficiũt. talem vtiq;
ciuitatem ſiue dij alicubi ſiue deorum filij vno plures habitent:ita viuentes eamq; ſeruantes omni
certe gaudio referti viuũt.hęc prima ciuitas.& hęc & tã bella de hac prima & optima(vt autumat)
Mahumetes Socratica republica ſcripſit Plato: vt Mahumetes illic videatur ſui fingendi paradyſi deſumpſiſſe
materiam/illamq; Arabibus tradidiſſe & agarenis.ꝓinde hęc illi q̃ chriſtiani libentius audiãt Neq;
hic gẽtes forſitan libenter audijſſent Platonem.vt qui ne Iunon quidem Ioui ꝓpriam relinquebat.
❡Cętera vero extraneis peregit ſermonibus.Cum in quinto de republica dixiſſet:eaſdem fore de 9
bere diſciplinas in muſica/Gymnaſtica & ceteris artibus tam viris q̃ mulieribus:& nudas cum vetu
las tum iuuenes viris concurrere:& in paleſtram deſcendere:in bello communicare:communes om
nes communes itidem habere debere edes: de pueris coronatione oſculis de honoribus vita fun
ctis decernẽdis/quo pacto in Gręcos & Barbaros arma exercenda:ſubinde ſue reipublice guberna
Plato. tores philoſophos eſſe vult.qui ex cõtemplatione idee:euadãt conſumati.& extraneis de idea om
Socrates. nia implet ſermonibus: vt licet facile intueri/ quintum percurrentibus librum. quin & in ſexto ea
Hoſpes dem continuat: & in reliquis q̃plurima miſcet extranea. ❡ Omnes Socratis habẽt ſermones. Reſ 10
Clinitas. publica cuius leges ponuntur in libris de legibus Platonis:reſpublica Socratis ſecũda dicitur. Et ho
Megillus. ſpitem Athenienſem/qui nunc cum Clinia Cretẽſi nunc vero cum Megillo Lacedemonio diſſerit:
Ariſtoteles. interpretatur Ariſtoteles Socratem alij vero interpretari ſolent Platonẽ.verum id mihi latere nõ vi
detur Ariſtotelem:quẽnã Plato Hoſpitẽ illic intelligeret Atheniẽſem.conſentiebat tamen Plato in
vtraq; republica Socrati/ & vtrãq; ſcripſit.quare & promiſcue reſpublice Socratis/ & reſpublice Pla
tonis atq; leges: dici ſolent.immo & id Ariſtoteles facit: nunc appellans Socratis vt hic: alias vero
Platonis vt capite vltimo huius:circa finem libri.❡ Ocioſorum quinq; milia In quinto de legibus
numerum diffinit 5040:& que non approbat Ariſtoteles:pleraq; In quinto habentur. In ſexto de
magiſtratibus.In ſeptimo de procreatione & educatione puerorum.In alijs de exercitationibus:iu
dicijs/penis:& huiuſmodi:& cui cure id fuerit:recurrat ad illos libros legendos ſi modo non erunt
ſatis Hecatonomie quas ad eos(qui hos libros legent)laboribus leuandos in fine operis(vt dictum
iam eſt)adiecimus.adducere enim vbiq; in annotationibus Platonẽ: faſtidioſum mihi viſum eſt:&
non ſolum michi quidem colligenti:ſed & lectoribus ipſis ita futurum.❡Neceſſarium eſt adiuges. 11
Adiuges:adiecti illi qui ſupercreſcunt atq; adduntur multitudini:que pro facultatibus ſufficit ac ſa
Socrates. tis eſt quos παρασυνικας Ariſtoteles appellat.❡ Sin vt optimam poſt primam rempublicam.Primã
Plato. rempublicam in qua rerum omniũ vxorũ liberorum facultatum eſſet cõmunitas:volebat & Socra
tes & Plato eſſe optimam.ſecundo autem loco:eam quã ſcripſit Plato in legibus.vt in prima anno
Polybius. tatione huius capitis dictum eſt.❡ Sunt autem:qui dicãt optimã rempublicam ex omni genere gu
bernationum admixtã eſſe.Polybius vbi Rempublicã romanorum deſcripſit quam ſuo tẽpore om
nium rerumpublicarum pulcherrimam eſſe dicebat:& optimam:hoc ideo aſſerebat ꝙ ex omni gu

bernationum genere eſſet compoſita atq; cōtemperata.& eam quę a Lycurgo Lacedemoniſs tra- Licurgus
dita fuerat:ſimiliter dicit ex omni gubernationum ſpecie fuiſſe tēperatem/regno/optimate & popu
lari gubernatione:reges enim(inquit)inſoleſcere impediuntur/ populum timentes:cui & ſufficiens
in republica pars cōceditur.populus vero reges de picere non audet/ſenatores veritus:qui omnes
ex optimatibus delecti/ſeſe ipſos iuſtos exhibituri ſſet.& reliqua:que licet in ſexto ſuarum hiſtoria-
rum perfacile intueri.℄ Conſtare quidem illam ex paucorum potētia/item ex vno principe popu-
larią; ſtatu affirmant.Tres ſpecies rerum publicarum eſſe putabant:regnū quieſt principatus vnius
paucorum potentiā quā & optimatē & ſenatū/gręci autē τιμητευ γεροντων αρχην id eſt ſenum princi
patum appellāt/& popularē gubernationem vt etiamnū i Polybio videre poſſis.verum que pro ve
ritate ſint rerumpublicarum ſpecies:ex quarti numero 3 agnoſcetur. ℄ Ephoria is magiſtratus erat Polybius.
apud Lacedemonios/qui e populo creabatur/maximam quidem habens poteſtatem.qui vero ma
giſtratum gerebat:ephorus.& plures ad magiſtratum gerendū aſſumpti:Ephori dicebātur.& epho
rus & ephori:illis reſpondēt qui in republica Romana tribunus & tribuni plebis dicebātur. & epho
ria tribunitie poteſtati reſpondet.ſumebatur enim hic magiſtratus e populo/decēuiratu ob iniuriā
filie Virginij in tētatam ſublato.eſt igitur ephorus/pfectus & tribunus plebis.& ephoria tribunatus
ac tribunitia plebis poteſtas.& hunc magiſtratū:regibus Lacedemonijs addit Theopōpus.℄ Sed
in his legibus dictū eſt.Socrates & Plato nichil habent ſtabile & firmum in ſuis aſſertionibus quia Threopōpus.
quod in vno dialogo aſſeritur:in altero alterum & plerumq; oppoſitum/& oppoſito modo.In libris
de republica optimatum ſtatus optima reſpublica eſt.quam ſuam eſſe Socrates aſſerit.& quattuor
illi ſpecies degeneres ſubiungit:quinq; ſpecies rerumpublicarum faciēs/vnam rectam & quattuor
lapſas.in politico regnum ponit rerūpublicarū optimam:& tres aſſerit rerūpublicarū ſpecias/& tres
oppoſitas labes.In legibus autē optimam rēpublicam(ſaltem vt ſua fert opinio) poſt illam primam
rempublicam Socraticam/ex tyrannide cōponit & populari gubernatione.℄ Quod patet ex ma-
giſtratuum creatione.dictum eſt Platonē in ſexto de legibus/de magiſtratibus/& magiſtratuū crea
tione determinare. & proinde que de magiſtratibus & electione conſilij ex quadruplici cenſu hic
affert (eo ſexto lecto)no.a erunt.℄ Nā q ex delectis ſortitio fiat.Sortitio id eſt aſſumptio ad ſuffra
gia aut magiſtratus per ſortes:& multi modi ſortiēdi/apud priſcos erant quidam fabis/quidam cal-
culis/vt numero 16 huius cognoſcitur ſortiebantur.Veneti hoc noſtro euo ſortiūtur/ & ad ſuffragia Veneti.
& ad gerendos magiſtratus/nunc nominibus in vnam vrnam cōiectis/nunc aureis:nunc argēteis
pilis inſcriptis quibuſdam/ſecundum quod pſens magiſtratus requirit/quibuſdā vero inanibus nūc
ex vna vrna vocant ad alteram.in quibuſdam ſola ſortitione vtunt in quibuſdam ſola electione:in
quibuſdā vero partim ſortitione/partim ſuffragijs/atq; electione.de quibus legi poteſt/apud Sabel Sabellicus.
licum.in eo libro quem de magiſtratibus Venetorum reliquit.

℄ De phalee(que & Carthaginenſium)republica. Cap.V. Phalee que & Carthaginēſiū reſpublica.

SVnt vero & alie reſpublice tū idiotarum tū philoſophorum/& inſuper in admi
niſtratione ipſarum/verſatorum:omnes etiam propinquiores ſunt illis que cō-
12 ſtitute ſunt/& illis ſecundū quas nūc regūt/q ille due.nullus enim alius neq; de
cōmunitate filiorū/neq; de mulieribus talē aliquē introduxit nouitatē:neq; etiā
de feminarum cōmeſſationibus/ſed a neceſſariis magis inchoant.℄ Videtur autem qui
13 buſdam maximum:vt de facultatibus recte conſtituatur.nam hic ſeditiones oriri cūctas:
aſſerunt.Quamobrē Phaleas carthaginēſis ante omnia de hac parte cōſtituit.inquit enī Phaleas.
facultates ciuiū equales eſſe debere.hoc aūt pfacile factu eſſe: ſi ſtatim ab ipſa cōditione
ciuitatis prouideretur.Poſtq̄ vero condita eſſet diff.cilius quidē/attamē ſatis mature ade
quari poſſe:ſi diuites/dotes dent/neq; accipiāt.pauperes aūt cōtra:accipiāt dotes/at non
tradant.Plato autem leges ſcribens vſq; ad aliquid cenſuit eſſe permittendū:ſupra autem Plato.
quincuplum earum facultatū que minime eſſet:nemini licere ciuium poſſidere/vt prius
diximus.℄ Sed oportet ne id quidē latere legiſlatores(quod certe nunc latet)q qui facul-
14 tatibus modū imponit:debēt etiā filiarum numero modū imponere.nam ſi excedat filio
rum numerus facultatū multitudinem:neceſſarium erit legem abrogare.& ſine illa abro
gatione:improba lex erit/vt que ex diuitibus pauperes faciat.labor enim eſt.ne tales ſint
nouitatum actores.ppter quam ſane cām valet aliquid in republica: facultatū exequatio
& veterum aliqui videtur cognouiſſe:vt Solon lege cōſtituit.& apud alios lege cauet: vt Solon.
nō q̄tum quiſq; velit/ſed q̄tum lex permittit: agri poſſideant. eadem quoq; ratione pro-

tem exiguam conſtituere. ſiquidem artifices omnes/ publici erūt nec multitudinē augebunt ciuitatis. ſed certe publicos eſſe eos qui publica faciunt opera oportet: quēadmodū Epidamni/ & quemadmodū Diophantus quandoq̧ Athenis cōſtituit. De Phalee igitur republica/ fere ex iis deprehēdi poteſt: ſi quid ab eo bene ſit dictum/ aut non bene. Epidānum. Diophantus. Athene.

12 ℂ QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

O Stendit alias eſſe reſpublicas/ tum illitteratoꝝ/ tum in ſapientie ſtudio verſatorū/ atq̧ etiā qui ciuiliter vixerunt: et vniuerſitas quidē iis que conſtitute ſunt/ & ſm quas nūc degunt viciniores q̄ due ille ſint de quibus ſupior habitus eſt ſermo. nam nullus alioꝝ/ neq̧ de filioꝝ cōmunitate/ neq̧ de cōmunitate mulierū: talem aliquā introduxit nouitatē. neq̧ etiam de feminarū comeſſatiōibus: ſed ab iis que magis neceſſaria ſunt inchoant.

13 ℂ Tranſit ad illas alias reſpublicas enucleādas: et primū ad Carthaginēſem/ quam poſuit Phaleas narrans quo pacto quibuſdā videtur maximū eſſe: vt de facultatibus/ iiſq̧ que poſſidenꝰ rebus/ recte ſtatuatur: nam hinc vniuerſas ſeditiones (niſi recte ꝓuiſum ſit) oriri arbitratur. eam quoq̧ ob cauſam Phaleas Carthaginēſis ante omnia de hac re diſpoſuit. inquit enim facultates ciuiū/ equas eſſe debere. hoc autem pfacile factu eſſe: ſi ſtatim ab ipſo ciuitatis exordio/ & q̄ primū conditur prouideatꝰ. ſimulatq̧ cōdita erit difficilius quidē: attamē tempeſtiue ſatis/ ſi diuites. dotes dent/ neq̧ accipiant. pauperes aūt contra: accipiant quidē/ & non tradāt dotes. at Plato in legibus quas ſcripſit: vſq̧ ad aliquid cenſuit diuites accipere dotes ſed nullis licere ſupra quintuplū minimi cenſus/ earūq̧ facultatū que minime eſſent poſſidere: ceu prius dictum eſt. ℂ Oſtendit Phalee ordinationē

14 circa facultatū equationē/ non fuiſſe ſufficientē. Primo. nam vt plurime minime latere decet legiſlatores (qđ adhuc ꝑfecto latet) eos qui facultatibus nōdum imponūt/ debere etiā in eorum numero imponere modū. nam ſi nūerus filioꝝ facultatū quantitatē excedat: neceſſariū erit abrogare legē/ irritamq̧ facere. & ſine illa abrogatione lex erit iproba: vt pote que ex diuitibus paupes efficiat. vix enim fiet: ne tales nouitatū ſint actores/ ſeditioſiue fiant. Et quia de cauſa vtilitatē aliquam in ciuitatis adminiſtratiōe habet facultatū adequatio: veterū etiam nōnulli cognouiſſe videnꝰ/ vt Solon/ qui ea de re legem ſanxit. Et apud alios etiā lege cauetur: vt non quantū quiſq̧ velit/ ſed quantū lex permittit/ agri poſſideat. idētidem & proprias facultates venditioni exponere/ leges vetant: vt eſt apud Locros lege cautū/ ne quis vendat/ niſi ingentē aduerſe fortune calamitatē accidiſſe monſtrauerit. preterea & lege cautū eſt: vt antique hereditates cōſeruenꝰ. quod ſublatū apud Leucada: valde popularē reddidit eorū ciuitatem. nā non amplius euenit Leucadiis: a determiatis cenſibus/ ad magiſtratus ſubuehi ℂ Secūdo. Quia poſſibile eſt/ facultatū equalitatē conſtrui: verum eas eſſe ita amplas/ vt deliciari & ad luxum viuere liceat/ aut ita tenues & modicas/ vt inopia & pauperie/ vita laboret. perſpicuū igitur eſt/ non ſufficere facultates a legiſlatore equatas eſſe: verū medium cōiectare oportet. ℂ Tertio. Quia tametſi legiſlator mediocres ciuibus oibus ſtatuat facultates: neq̧ hoc quidē vtile ſatis ſit. nā magis cupiditates q̄ ſubſtātie/ facultateſq̧ equāde. quod ſane fieri nunq̄ poſſit: niſi ſufficiēter ciuitatibus diſciplina ſit per leges adhibita. debet igiꝰ legiſlator: huiuſmodi legum diſciplina prius atq̧ accuratius ciues imbuere/ q̄ facultates atq̧ opes equare. ℂ Quarto. Eſto dicat Phaleas hoc ipſum ſe dicere: arbitrari enim horū duorum facultatū videlicet & diſcipline equalitatē ciuitatibus ineſſe oportere. verū id non ſat eſt: ſed que tandē hec eſſet diſciplina dicēdum fuit.

15 At dicit Phaleas: ciuiū vnam & eādem ſcientiā eſſe oportere. Verum id dicere nichil iuuat. nam fieri poteſt vt omniū ciuium: vna/ eademq̧ ſit diſciplina: ſed que ſit eiuſmodi/ per quā cupidi fiant pecuniarū/ aut honoris/ aut vtrorūq̧. ℂ Quinto. Quia ſeditiōes oriūtur inſuper non ſolū ꝓpter facultatū/ verum etiā & ꝓpter honorū inequalitates/ cōtrario autem modo circa vtraq̧. nam multitudo grauiter fert facultatū inequalitatē/ preſtātes autem viri: inequalitatē honorū. vnde opus habeāt honore: ſed hoc quidē Plebeus & inelegans/ ille vero ꝓbitate preſtans. debuit igitur Phaleas & de honorū equādi ratione determinaſſe. ℂ Sexto. Quia nō ſolum hoīes propter neceſſaria/ que a facultatibus ꝓueniūt iniuriātur/ quorū quidē malorū remediū eſſe putant facultatū adequationē ne alios ſpolient propter frigus aut famē: verum etiā vt gaudeant/ neq̧ cōcupiſcentia moleſtētur/ iniuria laceſſunt. nā ſi maiore torquenꝰ neceſſariorū cupiditate: propter illius medelā iniurias irrogant. & certe nō propter hanc ſolū: ſed et ſi non neceſſarioꝝ moleſta eſt cōcupiſcētia/ etiam cōtumelianꝰ/ vt ſine moleſtia & voluptate fruanꝰ. debuit igitur Phaleas: non modo de facultatū adequatiōe/ ſed concupiſcentiaꝝ remediis ꝓuidiſſe. Sed queres qđ igitur horū trium concupiſcentiū videlicet neceſſaria/ cōcupiſcentiū non neceſſaria/ & volentiū ſine moleſtia voluptate frui/ remediū eſt? Primis fa

tultates pauce/ & aliquod opificiū. ſecūdis tēperātia. tertijs philoſophia. nā ſi qui velint per ſeipſos ſine moleſtia gaudere: nō aliunde q̄ a philoſophia remediū querāt. cetere enim medele: potius hominibus neceſſarie q̄ vere & per ſe voluptarie. ¶ Septimo. Quia hoies maxime afficiunt iniuria ꝑpter abūdantias que neceſſarie nō ſunt/ non autē maxime propter neceſſaria. vt verbi cauſa tyrannidē inuadūt/ nō vt frigus repellāt: ſed dominādi libidine atq; exceſſu. quapropter magnus honor habet non ei q furē ob neceſſaria interficit: ſed qui tyrānum. minus igit eſt facultates equaſſe que voluptates & cōcupiſcētias neceſſarias reſpiciunt: q̄ ſi cōcupiſcentijs exceſſuū & rerū non neceſſariarū ꝓuidiſſet. quare manifeſtū eſt: Phaleam paruis iniurijs in ſua reipublice cōſtitutione occurriſſe/ & magnas omiſiſſe. ¶ Octauo. Pergit ꝑterea Phaleas cōſtituere multa/ per que ciues inter ſe recte inſtituti erūt: ſed oportebat etiā ipſum inſtituiſſe ꝑ que ipſi ad finitimos ac exteros oēs recte ſe haberent: vt neceſſe eſt conſtitutā eſſe rempublicā ad bellicū robur/ qđ eſt ad exteros: de qua re nichil locutus eſt Phaleas. cōſtat igitur ipſum inſufficiēter rempublicā cōſtituiſſe. ¶ Nono. Quia ſiſt quoq; modo de ipſis facultatibus/ male eadē de cauſa prouidit. nā eas tantas eſſe oportet: vt nō ſolum ad ciuiū vſus/ ſed & etiam vt ad externa ꝑicula ſufficiant. quare nec ita magnas eſſe oportet: vt finitimi potētiores cōcupiſcant/ quibus reſiſti nō poſſit. neq; rurſus ita exiguas/ vt cū paribus & ſimilibus nequeāt bellum ſuſtinere. at ille de earum quātitate/ nichil determinauit. Sed dicēs quātas oportet eſſe facultates/ & recte quidē nā id minime latere decet: quātas cōducat eſſe facultates. Et forte recta huius rei determinatio eſt: tantas eas eſſe debere/ vt lucrū hoſtibus/ ſi forte bello ſuperent/ ob earū exceſſum afferre nō poſſint. ſed ita eis ſit/ vbi etiam ſuparint: quaſi nichil ſupacgrant. quale Eubolus cōſiderare iuſſit Autophradatē: cū Artanea obſidere vellet. iuſſit enim vt cogitaret quanto tpe circa expugnationē eius loci detineret: ac eſtimaret illius tēporis iacturā. velle enim ꝑ minori precio etiā tunc Artanea relinquere. que cū dixiſſet Autophradatē in ſuam ſententiā traxit/ fecitq; vt ſolueret obſidionē. ¶ Decimo. Quia q̄uis facultatū adequatio vtilitatem habeat inter ciues/ ne ſeditiones oriātur: non tñ admodum validam (vt ita dixerim) efficacem. nam preſtātiores cōqueri poſſint quaſi indignū ſit/ ſi ceteri equale ipſis ꝑcipiant. quapropter frequēter inſurgūt & ſeditiones cōcitant. ¶ Vndecimo. Inſup parū eſt facultates equare. quia hoim īprobitas inſatiabile quiddam eſt: & primo quidē aiunt ſufficere pauca/ vt duo trientes dūtaxat/ mox vero vbi ſunt illa pauca cōſecuti/ ſemꝑ plura querūt/ quouſq; in infinitū euadāt. nam infinita/ interminaq; eſt cupiditatis natura/ ad cuius expletionē q̄plurimi viuunt. ab his igit potius incipiendū: q̄ ab hmōi equatiōe facultatū. vt boni quidē & equi natura viri/ pluſq̄ ſibi cōpetat habere nō querant: improbi autē & ſi querant/ habere non poſſint. hoc autē erit ſi pauciores ſint & viribus inferiores nec iniuria afficiantur. ¶ Duodecimo. Quia etiam de facultatū equatione: non recte diffiniuit. nam ſolū fundos & agros equat. at ſunt ſeruorū & armentorū/ & pecuniarū diuitie/ & ingēs relique ſupellectilis apparatus: an igitur horum omniū exequatio querēda eſt/ aut moderatio quedā mediocris/ aut ꝑtermittēda ſunt cuncta? ¶ Tertiodecimo. Quia etiam videt Phaleas: ex legum ſuarū poſitione/ ciuitatē exiguā conſtituere nā in re ſua publica artifices oēs publici erunt. neq; quiſq̄ eorū in ciuē aſſumet: ad ciuitatis complementū. attamē par eſt publicos & negocia publica tractantes: eſſe (ſicut Epidāni) ciuitatis participes/ & quēadmodū Diophātus quādoq; inſtituit Athenis. de Phalee igitur republica. ex his fere deprehēdi poteſt ſi quid ab eo recte/ an perperā dictum eſt.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

¶ Q̄ ille due Socratice ſcilicet. Prima que in republica/ & maxime vna. & ſecūda que ex tyrānide & populari gubernatiōe compoſita. ¶ Non ſolum vero homines propter neceſſaria Neceſſaria dicit vt cibus/ & potus ad vite neceſſitatē: non ad voluptatē & ſtomachi lenocinia. veſtitus ad defendendā nuditatem: non ad luxum & vanam oſtētationē & hec neceſſarias & naturales afferunt voluptates ſicut pulmenta/ moreta/ oxygara vnguenta: & id genus/ ſupfluas & innaturales. & de his neceſſarijs & eorum voluptatibus: et non neceſſarijs & cōſimilibus voluptatibus: Ariſtoteles cap. Vndecimo tertij ethicorū. & Plutarchus in eo dialogo: in quo inducit Vliſſem cum Grillo vno ſuorum ſociorū in porcum a Circe mutato/ diſputantē introducit. ¶ Nam cetera quidē hominibus neceſſaria. alia duo priora remedia hoibus ſunt neceſſaria/ et neceſſarias ac naturales afferūt delectationes. Tertium vero remediū/ quod a philoſophia petitur: non iam neceſſariū ſed honeſtum/ & nobiliorē conditionē ſortium eſt. honeſtiſſimas afferens voluptates. neceſſariū enim ad eſſe: honeſtū vero ad bene eſſe. neceſſariū vtilitatem/ honeſtum vero cōtinet dignitatem. ¶ Quale Eubolus cōſiderare iuſſit Autophradatē. ſimile Plutarchus in vita Pyrrhi Epirotarum regis pene affert de Cynea Theſſalo/ qui fuerat Demoſthenis auditor. illud exēplū aliquādo me adduxiſſe memini: in an-

12

14

Ariſtoteles.
Plutarchus.
Vliſſes.
Eubolus.
Autophradates.
Plutarchus.
Pyrrhus.
Cyneas.
demoſthenes

notatiõibus quarti capitis/quarti ethicorum:vbi de modeſtia tractatur.

¶De Hippodami & Mileſiorum republica.Cap. VI.

15 H yppodamus autem Euriphõtis/Mileſius:qui & ciuitatũ diuiſiones iuenit/ Hippodami & Mileſioꝝ reſpublica.
& Pireum incidit:cum eſſet quoq; in cetera vita moroſior propter glorie cu
piditatem/vſq; adeo vt quibuſdam videref vite eſſe ſuperflue/capilloꝝ pro publica.
lixitate & ornatu ſumptuoſo/ preterea veſtitu frugali quidem/ſed admo Euryphon.
dum calido nõ in hyeme ſolum/verũetiam in eſtate.ſtudioſus autem de omni natura eſ
ſe volens:primus omniũ qui non in republica verſati eſſent/aggreſſus eſt aliquid dicere
16 de optimo ciuitatis ſtatu.¶Conſtituit autem ciuitatẽ multitudine quidem decem milliũ
virorum:in tres diuiſam partes. faciebat enim vnam partẽ artifices/ alteram agricolas/
tertiam propulſatores belli atq; arma tenentes. ¶Diuiſit quoq; regionem in tres partes:
vt eſſet pars vna ſacra/alia publica/tertia priuata. Vnde cultus fieret diis:ſacra.vnde ve
ro belli propulſatores alerentur.publica.que autem agricolarum foret:priuata. ¶Legum
quoq; tres eſſe ſpecies ſolum putabat:de quibus vero iudicia fierent/totidem eſſe nume
ro/iniuriam/damnũ/cedem. ¶Lege quoq; ſtatuebat vnum iudiciariũ forum principa
le:ad quod omnia que male iudicata viderentur reuocarent. idq; conſtituebat ex ſenibus
quibuſdam delectis.¶Sentẽtias vero in iudiciis non calculis ferendas eſſe cenſebat: ſed
vnumquẽq; iudicem tabellam afferre/in qua ſcriberet (ſi condẽnaret ſimpliciter) ſentẽ
tiam.ſin abſolueret:ſimpliciter/vacuam.ſin partim condẽnaret/partim abſolueret: idip
ſum definiret.nam vt nunc quidem fit/non recte prouiſum a lege exiſtimabat: quia co
gantur homies peierare/ aut hoc aut illud iudicantes. ¶Ferebat quoq; legem: de iis qui
vtile quidpiam ciuitati reperiſſent/ vt honoribus afficerẽtur. ¶Filios autem eorum qui
pro patria bellando occubuiſſent:ex publico alendos eſſe.quaſi id nõdum apud alios fuiſ
ſet lege prouiſum.nam eſt Athenis ea lex nunc:& in aliis quibuſdam ciuitatibus. ¶Ma Athenæ.
giſtratuũ vero omniũ electiões populo attribuit. Populum autẽ faciebat:illa tria genera
ciuium. qui vero delecti eſſent:eos reipublice curam habere debere/et peregrinorũ & pu
pillorum.Plurima igitur ac maxime digna memoratu in Hippodami conſtitutione: iſta
ſunt. ¶Sed primo dubitabit aliquis de partitione ciuium. Nam & artifices/& agricole/ Reprobatio.
17 & qui arma tenent:omnes in reipublice cõmunione verſantur.verũ agricole quidem ar
ma non habent/artifices autem neq; arma neq; agros.quare quodam modo eorũ ſerui fi
unt qui habent arma. Participes igitur eſſe omniũ honorũ impoſſibile eſt.quandoquidẽ
neceſſarium ſit ex iis qui habent arma conſtitui belli duces/& cuſtodes ciuium/ & prin
cipaliſſimos(vt ita dixerim)magiſtratus.ꝙ ſi participes nõ ſunt reipublice:quomodo bo
no animo eſſe poterũt in republica? ¶Enimuero potẽtiores oportet eſſe illos qui arma te
nent ambabus partibus:id autem non facile eſt/niſi multitudine exuperent.ꝙ ſi hoc erit:
quid opus eſt alios participes eſſe reipublice/& ſuffragia magiſtratuũ habere? ¶Preter
ea. agricole quid vtilitatis afferunt ciuitati? artifices autem eſſe neceſſariũ eſt. nam om
nis ciuitas artificibus indiget:& poſſunt proficere ex artibus/quemadmodũ in aliis ciui
tatibus.ſed agricole ſi hñtibus arma/victũ parant:merito eſſent pars aliqua ciuitatis. at il
lic priuatim habent agros/priuatimq; colunt. ¶Preterea.publicos agros ex quibus ꝓpul
ſatores belli victum habere oportet/ſi ipſi iidem colant/ non eſſet ab agricola aliud pro
pulſator belli:quod legiſlator eſſe vult.ſin alii quidem ab agricolis & ꝓpulſatoribus:quar
tum erit membrũ ciuitatis nullius particeps/ſed alienum a republica.Q; ſi quis dicat eoſ
dem agricolas/& proprios colere & publicos agros: tunc fructuum multitudo non ſuffi
ceret/ ex quibus ſinguli binis domibus habeant miniſtrare. deinde ꝗobrem non ſtatim
ex eiſdem agris pro ſua ſorte ſibi alimenta ſumant/& propulſatoribus exhibeant. hec ſa
ne om̃ia magnam cõtinent turbationem.¶Nec de iudicio quoq; recte ſe habet lex: que
iudicare dignum ducit ſeparatim lite ſimpliciter ſcripta: ita vt ex iudice fiat arbiter. hoc
enim in arbitrio iure/& pluribus/recipitur (nam cõferunt inter ſe de ſententia ferenda)
ſed in iudiciis non recipitur.imo legum latores pleriq; contra ſtatuũt: ne iudices inter ſe
colloquãtur.¶Deinde quomodo non erit litigioſa ſententia: cum iudex debere quidem
arbitrabitur/non tantũ autem quantũ petitor.nam ſi petitor viginti minas poſtulabit:iu

dicum autem vnus decem minas iudicet/aut hic quidem plus/alius quinq;/alius quattu-
or/& hoc modo videlicet partiātur/ & alii in totum condēnent/ alii in nichilū: quis erit
modus ſententiarū cōcordandarū. ¶ Preterea nemo peierare cogit ſimpliciter condēnā-
tem vel abſoluentē/ſiquidem ſimpliciter accuſatio ſcripta eſt iuſte. non enim cum abſol-
uit/nichil debere iudicat: ſed viginti minas/non debere. At ille iam peierat qui cum pu-
tet viginti minas non deberi: tamen condēnat. ¶ De eo autem ꝙ inuenientibus aliquid cō
modū ciuitati/ honores aliqui tribuendi ſint: non eſt tutum lege cauere. ſed bono vultu
talia audienda ſunt ſolum. cōtinet enim calūnias/& motū forſan reipublice. ¶ Et incidit
in aliam queſtionē & cōſiderationē aliam. nā dubitant nōnulli: vtrū dānoſum ſit vel vti-
le ciuitatibus leges patrias mutare/ſi ſit alia melior. quapropter nō eſt facile dicto ſtatim
aſſentiri: ſiquidē non cōducit mutare. fieri autem poteſt: vt inducat aut aliquarū legum/
aut reipublice diſſolutio/tanq̄ cōmune bonum. ¶ Sed cum in hanc mentionē incideri- 18
mus: etiam pauca de eo perſtringēda ſunt melius. habet enim (vt diximus) dubitationē: &
melius videri poteſt/vt mutationē recipiant. nam in aliis quidem ſentētiis hoc prodeſt.
ceu ſi medicina ab inſtitutis patriis mutetur: & gymnaſtica/& alie artes atq; facultates.
quarū cum vna ſit ponenda ciuilis diſciplina: patet in ea quoq; eādem rationē eſſe tenen-
dam. ¶ Probari autem hoc dicet aliquis: & in ipſis rebus. antique enim leges nimium ru-
des erant & barbare. armati ſiquidem ferro/incedebant greci: & vxores emebant inuicē.
Greci. & quecunq; vetuſta iura alicubi extant: penitus rudia ſunt. ceu apud Cumas de cede lex
Cume. eſt: ſi accuſator multos teſtes inducat ex agnatis propriis: reum eſſe cedis/contra quem p-
batur. ¶ Quesierūt autem omnino nō partium: ſed bonum omnes. Putandūq; eſt priſcos
illos homines/ ſiue ex terra geniti fuerint/ ſiue ex corruptione aliqua ſeruati/ ſimiliter
fuiſſe ignaros & imprudētes/ceu de terra natis dicitur. quare abſurdum fuerit in eorū opi-
niōibus perſiſtere velle. ¶ Preterea neq; leges ſcripte meliores ſunt: ſi ſint immutabiles.
vt enim circa artes alias: ſic etiam circa ciuilem inſtitutionē impoſſibile eſt ſingula ex-
acte ſcriptis comprehēdere. nam neceſſe eſt vt generaliter ſcribātur. at actiones circa ſin-
gula exiſtunt. ex his ergo videtur & quaſdam leges/& quādoq; eſſe mutandas. ¶ Alio au-
tem modo cōſiderātibus: cauēdum videtur eſſe maxime. nam cum id fuerit: vtilitatis qui-
dem acceſſio parua fit. aſſueſcere vero facile leges mutare: improbandū. ¶ Conſtat vero
errata quedam eſſe tolerāda & legum latorū & magiſtratuū. non enim tantum proderit
qui corrigere perget: quantū nocebit aſſuefactio ſuperioribus non parendi. ¶ Mendax &
de artibus exēplum. neq; enim ſimile eſt mutare artem atq; legem. nam lex nullam vim
habet ad ſuadendū: niſi ex more. mos autem non fit niſi tēporis longitudine. quare faci-
le mutare leges ex preſentibus in alias nouas: infirmam facere eſt vim legis. ¶ Preterea
ſi mutande ſunt leges: vtrum omnes & in omni republica/an non? & vtrum a quocunq;
an a quibuſdam? ¶ In his enim magna eſt differentia. quapropter nunc quidem omitta- 19
mus conſiderationē hanc. nam aliorum eſt temporum.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

Vi/nam & qualis Hippodamus/qui de optima republica ſcripſit/fuerit: narrat. fu- 15
Instituta Hippodami. it eni Mileſius Euriphontis filius/ laudis & glorie appetitor/& in ocio vitā egit/a
fori ſtrepitu & negocio ſemotus. ¶ Paucisq; & ſtrictim: reipublice Hippodami
1 cōſtitutionem inſtitutis nouē comprehēdit. Primū. Hippodamus ciuitatē/decē 15
millia virorū cōtinere voluit: quā in tres partes diuiſit artifices/agricolas & ppul-
ſatores belli qui arma tenerent. ¶ Secūdum. Regionem diuiſit in tres partes/ſa-
2 cram/publicā/priuatam ſacram vocabat. vnde cultus diis fieret. publicam: vnde belli ppulſatores
alerentur. priuatā que eſſet agricolarū. ¶ Tertiū Hippodamus tres dūtaxat legum ſpecies eſſe cen-
3 ſuit: de iniuria videlicet/de damno & de cede. & totidem eſſe: de quibus iudicia fierent. ¶ Quartū.
4 Lege ſanciit vnum iudiciariū forū precipuū: ad quod (ſi quid male iudicatū videretur) prouocaret/
5 idq; voluit eſſe ex ſenibus quibuſdā delectis. ¶ Quintū. Sentētias in iudicio nō calculis eſſe ferēdas
voluit: ſed quēq; iudicū tabellā afferre: in qua ſcriberet ſententiā ſi ſimpliciter condēnaret. ſin abſol-
ueret ſimpliciter: afferret vacuam. ſi vero partim cōdemnaret & partim abſolueret: idipſum defini-
ret. nam vt nūc fit: non recte putabat lege cautū fuiſſe/ ꝙ cogūtur homines peierare aut ſimpliciter

condẽnantes/aut abſoluẽtes ſimpliciter ¶ Sextum. Legem tulit: vt ij qui quippiã ciuitati vtile com 6
periſſẽt/honoribus afficerent. ¶ Septimũ. Aliam tulit legem: filios eorum qui pro patria in bello oc 7
cubuiſſent/ere publico eſſe alendos. ſed id ante apud alios: lege erat ꝓuiſum: nam ea lex: Athenis/
et pleriſq; alijs ciuitatibus adhuc perdurat. ¶ Octauum. Omniũ magiſtratuũ electiones populo at 8
tribuit. populũ autem vocat: quem tria genera ciuium/artificũ ſcilicet agricolarũ & propulſatorũ cõ
ſtituunt. ¶ Nonum. Eos qui in magiſtratũ delecti eſſent: voluit curam reipublice habere debere/
& peregrinorũ atq; pupillorũ. hec ſunt que maxime memoratu/ſcituq; digna ſunt: in cõſtitutione 9
17 reipublice Hippodami. ¶ Oſtendit conſtitutionẽ reipublice Hippodami: non ſatis rõnabiliter ſta-
bilitam. Primo. Quia quis iure dubitauerit: de partitione ciuium/quam facit Hippodamus in artifi
ces/agricolas/& tenentes arma/quos omnes munerũ reipublice participes eſſe vult. ſed agricole ar-
ma nõ habent: artifices vero neq; arma neq; agros. quare & agricole et artifices: quodã modo ſer-
ui fient eorum qui arma tenẽt. qui igitur fieri poſſit: vt omniũ honorum participes ſint? id profecto
impoſſibile. & maxime quidem cũ neceſſariũ ſit ex ijs qui arma tenent/conſtitui belli duces/& cu-
ſtodes ciuiũ: & maxime precipuos (vt ita dixerim) magiſtratus. ꝙ ſi participes nõ ſint omniũ reipu
blice munerũ: quomodo bono animo eſſe poterũt in republica? ¶ Secundo. Quia in ea republica
potẽtiores eſſe oportet/reliquis duabus partibus eos qui arma tenẽt/cum magiſtratuũ ſumma pe-
nes eos eſſet/& reprimendarũ ſeditionũ & aliarum iniuriarũ poteſtas. atqui id nõ facile eſt: niſi mul
ti exiſtant. ꝙ ſi multitudine ſunt ſufficienti. quid opus iam alios munerũ reipublice eſſe participes/
& ſuffragia magiſtratuũ habere? ¶ Tertio. Quid preterea agricole/ſue ciuitati vtilitatis afferunt?
artifices autem neceſſarij/illi ſunt. nam omnis ciuitas: artificibus indiget. & poteſt ſua ciuitas ſenſim
ex artificibus ꝑficere/ceu in alijs ciuitatibus fieri videmus. at non ſic eſt de agricolis. nam illic agri-
cole priuatim habent agros/priuatimq; colũt. verũ ſi agricole victum pararent habẽtibus arma: me
rito pars aliqua ciuitatis ſtatuerent. ¶ Quarto. Quia publicis inſuper agris erit opus: ex quibus pro
pulſatores ipſos/armaq; tenẽtes/victum habere oporteat. quos ſi ipſi ijdem colant: non erit propul
ſator belli & agricola aliud. quod legiſlator eſſe vult. ſin alij ab agricolis & a ꝓpulſatoribus/publicos
agros illos colãt: quartũ inducetur ciuitati mẽbrum/nullius particeps/ſed a ſua republica alienum.
Atvero ſi dicat eoſdem agricolas/proprios & publicos colere agros: tunc fructuũ multitudo nõ ſuf
ficiat/ex quibus ſinguli binis domibus habeant ſubminiſtrare. preterea cuius gratia ꝓpulſatoribus
belli miniſtrabũt ex terra/& ijs que ſue ſunt ſortis: & non potius ſibiipſis alimenta ſument? hec ſane
omnia magnã cõtinent difficultatem. ¶ Quinto. Quia lex ab eo de iudicio lata: non recte ſe habe-
re videt᷑. que dignum exiſtimat ſeparatim iudicare lite ſimpliciter ſcripta. & iudicem fieri arbitrũ. id
enim in arbitrio iudicio fit/& pluribus cõmittitur (nam plures illi inter ſe conferunt de ſentẽtia feren
da) ſed in publicis iudicijs id non admittit᷑. immo legũlatores pleriq; contra ſtatuũt: ne iudices inter
ſe colloquãtur. ¶ Sexto. Quia hec circa iudicia ordinatio: ſententiã facit cõuerſam/& nulla ſultam
cõcordia. verbi cauſa ſi iudices arbitrabũtur non tantũ reum debere/quantũ exigit petitor. nã ſi pe
titor viginti minas exiget/& iudicum vnus decem minas iudicet. & alius quinq; et alius quattuor/
& hoc pacto particulatim/et alij in totum cõdemnent/alij in nichilum. quis erit tãdem ſententiarũ
cõciliandarũ modus? ¶ Septimo. Quia id preterea nõ recte ſe habet: ꝙ cenſet nunc peierare iudi
ces aut cõdẽnantes ſimpliciter/aut ſimpliciter abſoluẽtes: nam nemo peierare cogit/ſimpliciter aut
condẽnantẽ aut abſoluentẽ: ſi accuſatio ſimpliciter iuſte ſcripta eſt. vt verbi cauſa ꝙ debeat vigin-
ti minas. quod ſi non: neq; etiam peierat. nam cum abſoluit: neutiq̃ nichil debere iudicat/ſed vigin
ti minas nõ debere. verum ille iam peierat/qui cum putet viginti minas non deberi/tamen condẽ-
nat. ¶ Octauo. Quia nõ eſt tutum eam legem ponere/quam poſuit Hippodamus: de ijs qui quip-
piam vtile inuenerũt ciuitati/vt honore aliquo afficiant᷑ ſed huiuſmodi legibus: oculis dũtaxat eſt an
nuendũ. nam ita facere cõtinet calumnias/& mutationẽ forſitan reipublice. ¶ Nono. Quia ex illa
lege ꝙ ciuitati quippiã vtile reperientes honore afficiãtur: alia grauis irrepit dubitatio. vtrum vide-
licet dãnoſum ne ſit an vtile ciuitatibus leges patrias mutare/ſi alia quepiam melior cõperiatur atq;
vtilior. quare haud quaq̃ facile eſt ilico dicte legi aſſenſum ꝓbere: ſi non cõducit patrias leges mu-
tare. nam fieri poteſt: vt inducatur aliquarũ legum/aut reipublice diſſolutio/tanq̃ cõmune bonum.
18 ¶ Cum ratione illius legis Hippodami de rerum inuẽtoribus/inciderit Ariſtoteles in illam queſtio-
nem: an obſit an proſit ciuitatibus leges patrias mutare/ſi meliores inueniãtur/diſcutit exactius illã
ad vtramq; partẽ. et primũ melius/cõducibiliuſq; eſſe: vt mutationẽ recipiant. Primo. Quia in alijs
ſcientijs: prodeſt melioribus inuẽtis/priora tollere. vt medicinã/gymnaſticã/& alias facultates om-
nes/ab inſtitutis patrijs demutari: melioribus inuẽtis. cum igitur huiuſmodi facultatũ/diſciplina ci-

uilis vna ſit:conſtat inuenta meliore/ratione/ureq; eodem eſſe mutandã. ¶ Secundo. Quia id ex-
perientia preteritarũ rerum monſtrat. nam antique leges nimiũ rudes erant. vt grecos incedere ar-
matos/& vxores emere inuicẽ. & quotquot vetuſta iura alicubi repeniũtur rudia ſunt omnino: vt ea
lex que apud Cumas de cede. ſi accuſator plures teſtes iducat ex agnatis proprijs reum eſſe cedis
is qui accuſatur. et iã leges ille & inſtituta mutata ſunt. iuuat igitur patrias leges mutare: ſi meliores
inuenĩãtur. ¶ Tertio. Quia omnes oino querũt non patriõ: ſed bonum. & putandũ eſt priſcos illos
homines ſiue ex terra geniti fuerint/ſiue ex corruptione aliqua ſaluati: ſimili modo rudes fuiſſe & i
prudentes/ceu de terrigenis dicitur. quare abſurdum fuiſſet: in eorum opiniõibus perſtitiſſe. & nũc
quoq; abſurdũ/vbi meliora reperta erũt: in rudioribus/deterioribuſq; perſiſtere velle. ¶ Quarto.
Quia non iccirco leges ſcripte meliores erunt ſi ſint imutabiles. nam vt in alijs artibus: ſic & in ciui
li inſtitutiõe impoſſibile eſt cuncta exacte ſcriptis comprehẽdere. quãdoquidẽ neceſſe eſt: vt gene
rali cõprehenſione ſcribãtur. at actiones circa ſingula verſantur. Ex his igitur videri poteſt: quaſdã
patrias leges/etiam quãdoq; eſſe mutandas. ¶ Differit ad partem alterã. cauẽdum eſſe vel maxime
patrias leges mutare. Primo. Quia cũ fiet huiuſmodi mutatio: parua fieri ſolet vtilitatis acceſſio. &
etiam aſſueſcere facile leges mutare: improbũ eſſe videtur. ¶ Secundo. Quia manifeſtũ eſt: errata
quedam & legumlatorũ & magiſtratuũ eſſe toleranda. nam qui corrigere perget: non tantũ prode
rit/quantũ ciuitati oberit ſupioribus non parendi aſſuefactio. quare etiã patrie leges tolerãde erunt/
non corrigẽde/aut mutande. ¶ Tertio. Quia captioſum & fallax eſt: de artibus ſupra adductũ exẽ-
plum. nã ſimile nõ eſt artem mutare/& mutare legẽ. quia lex nullã vim habet: quo ſtabilis ſit & ſua-
ſa ſufficiẽter/niſi ex cõſoetudine. cõſuetudo vero nõ niſi longo tẽporis paratur iteruallo. quare qui
prompti ſunt mutare leges ex pͥſentibus in alias nouas. infirmã vim legis faciunt. ¶ Quarto. Quia ſi
mutande ſunt leges: vtrum omes/& in omni republica an non/& vtrum a quocũq;/an a quibuſdã:
hec difficultatẽ ingerunt. ſatius igitur videtur: ipſas non eſſe mutandas. ¶ Se excuſat de vlteriori 19
queſtionis determinatiõe. quia in his reuera ad partẽ vtramq; adductis rationibus: magna contro-
uerſia eſt. quare ſatius videtur: hanc impreſentiarũ miſſam facere cõſiderationẽ. nam in aliud tem
pus: eius diſcuſſio eſt reſeruanda.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTUM.

Vtandũ eſt priſcos illos homines: ſiue ex terra geniti fuerint. de prima hominũ gene- 18
Moſes: ratione ſcriptorum antiquiſſimus Moſes. formauit iquit dominus deus hominẽ de limo
terre: & inſpirauit in faciem eius ſpiraculũ vite. & hec hiſtoria ſacra & vera eſt. ex qua
Ouidius. videtur mutuatus rerũ geneſim Ouidius. poſtq̃ (inquit)

Ceſſerunt nitidis habitande piſcibus vnde/
Terra feras cepit/volucres agitabilis aer.
Sanctius his animal mentiſq; capacius alte
Deerat adhuc/& quod dominari in cetera poſſet
Natus homo eſt. ſiue hunc diuino ſemine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus/ſeductaq; nuper ab alto
Ethere: cognati retinebat ſemina celi
Quam ſatus Iapeto mixtam fluuialibus vndis:
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Sic modo que fuerat/rudis & ſine imagine tellus:
Induit ignotas hominum conuerſa figuras.

¶ De Lacedemoniorum republica. Cap. VII.

Lycurgi & Lacedemoniorũ reſpublica.

DE Lacedemoniorũ autem republica/& Cretenſiũ/fere autem & de aliorum 20
rebuſpublicis: duo ſunt cõſideranda. vnũ ſi quid recte an nõ recte ad opti
mam cõſtitutionem lege ſit ordinatum. alterũ ſi quid ad ſuppoſitionẽ &
modum ſubcõtrarie ipſis ſuppoſite reipublice. Quod igitur neceſſariũ eſt in
benecõſtituenda republica/ neceſſariorũ adeſſe facultatem: omnes faten
tur. ſed quemadmodũ id futurum ſit: non facile eſt comprehẽdere. nam &
peneſtie Theſſalorũ/frequenter inſurrexerũt. ſimiliter autem & Ilotes Lacedemoniorum.
Theſſali. nam in caſibus eorum aduerſis: nunq̃ inſidiari deſtiterunt. Verum apud Cretenſes nihil
Lacedemonij. adhuc tale accidit. Cauſa forſan eſt. quia vicine ciuitates/q̃uis inuicem bellum gerant: ta
Cretenſes. men aduerſus nullam rebello coadiuuant. quoniã id non cõducit: quando & ipſas poſſeſ-

ſiones habent/domibus eorum finitimas. at Lacedemoniorũ finitimi omnes/ inimici
erant: Argiui/Meſenij/& Arcades. nam & Theſſalis ab initio rebellarũt: dum cum fini-
timis Acheis/& cum Perrebis & Magneſiis gererent bellum. ¶ Videtur autem etſi ni-
chil aliud: attamen hoc ipſum eſſe cura perdifficile/ quemadmodũ cum eis ſit conuerſan-
dum. nam ſi remiſſe erga illos te geras: inſoleſcunt illi quidem/ ac ſe pares dominãtibus
exiſtimant. ſin aſpere tractentur: inſidiantur/ atq; odio habent. patet igitur: non reperire
optimũ modum eos quibus iſta contingunt/ erga ſubiectos. ¶ Preterea remiſſio in mu-
lieres: & ad propoſitum reipublice nocet & ad cõcordiam ciuitatis. Vt enim domus par-
tes ſunt vir & vxor. ita propemodũ & ciuitatem bifariam diuidi cenſendum eſt in viro-
rum multitudinẽ ac mulierum. quocirca in quacunq; republica male prouiſum eſt circa
mulieres: in ea putãdum eſt medietatem ciuitatis lege eſſe male ordinatã. quod ibi contin
git. volens enim legiſlator totam ciuitatem eſſe duram ac laborum patientẽ: in viris qui-
dem id feciſſe conſtat/in mulieribus autem omiſiſſe. Viuũt enim molliter/ac in omnẽ li-
centiã diſſolute. Quare neceſſariũ in tali republica/diuitias haberi in precio: multoma-
gis q̃ ſi a mulieribus abſtinerent. quod accidit pleriſq; militaribus/bellicoſiſq; generatio
nibus/preter Celtas/& ſi qui alii coitum maſculorũ palam receperunt. Videtur autẽ/qui
primus fabulatus eſt: non irratiõabiliter venerem marti cõiunxiſſe. nam omnes huiuſmo
di homines proni videtur ad eam que maſculorũ aut ad eam que mulierum cõuerſationẽ
Quapropter apud Lacedemonios hoc fuit. Multaq; in eorũ principatu a mulieribus ad-
miniſtrabãtur. Etenim quid refert vtrum mulieres ipſe gubernent: an eos qui gubernant/
a mulieribus gubernari? idem enim accidit. Cumq; audacia ad nullum obſequiũ vtilis ſit/
niſi forte ad bellũ: maxime nociue etiam ad hoc ipſum Laconũ mulieres erant. patefece-
rũt hoc in Thebanorũ aduentu. non enim magis vtiles preſtiterũt ſe/q̃ aliarum ciuitatũ
mulieres: & turbam inferebant magis q̃ hoſtes. Ab initio igitur rationabiliter contigiſſe
Lacedemoniis videtur in mulieres indulgẽtia. nam propter militiã multum temporis do
mo abfuerant: aduerſus Argiuos/deinde aduerſus Arcadas & Meſenios bellum inferen-
tes: exercẽtes enim ſeipſos: legumlatori preſtabant aſſuefactos propter militarem vitam.
multas enim cõtinet virtutis partes. Mulieres autem fertur Lycurgus deducere conatus
ad leges: at vbi repugnabant/abſtinuiſſe tandem. Cauſe igitur factorũ he ſunt. quare ma-
nifeſtum ꝙ & huius peccati. Sed nos non id cõſideremus cui venia danda ſit/vel nõ dan-
da: ſed rectum ne ſit/ an non rectum. que autẽ circa mulieres nõ bene ſe habent: videntur
(vt diximus ante) non ſolum indecentiã quandã facere in republica/ ſed impellere quoq;
ad cupiditatem pecunie. ¶ Poſt certe illa que nunc dicta ſunt: inequalitatem rerum poſ
ſeſſarum quiſpiã illis increpare poſſit. nam eorum quibuſdam hoc euenit: vt magnam ni
mium opulentiam haberent: aliis vero vt penitus exiguam. quapropter ad paucos deuene
runt agri. hoc autem ex eo accidit: quia male fuerat lege prouiſum. emere enim/aut ven-
dere quod habeas: ordinauit nõ eſſe honeſtum/& recte id quidem. ſed donare ac teſtamẽ
to relinquere conceſſit: atq; idem accidat neceſſe eſt per hunc modum & illum. nam ſunt
mulierum fere ex quinq; partibus totius regionis due: multis heredibus inſtitutis. Et ob
traditionem dotum magnarũ. atqui melius erat aut nullam/aut paruam/ aut mediocrem
eſſe conſtitutam. nunc autem licet donare ex teſtamento cuicunq; libuerit: etiam ſi nullo
inſtituto herede deceſſerit/ ipſe cuicunq; voluerit/ dat. Ex quo factum eſt/ vt regio ſuf-
ficiens mille & quingentos equites alere/ peditum autem triginta milia: ne mille qui-
dem totos habeat. probarunt autem opera ipſa: praue apud illos in hac parte fuiſſe pro-
uiſum. nam ne vna plaga ſuſcepta: ciuitas ea corruit/ob hominum paucitatem.
¶ Aiunt etiam per tempora primorum regum: nouos homines permultos ciuitate do-
natos/ob numerũ ciuium (qui bello diminuti multo tempore fuerant) adaugendum. &
aiunt fuiſſe quandoq; ſpartiatis decem milia. ac tamen ſiue ſint iſta vera/ ſiue non ſint:
melius eſt per adequationem poſſeſſionum implere hominibus ciuitatem. ¶ Contraria
etiam quodam modo eſt huic prouiſioni: lex illa circa prolis procreationem. ¶ Volens
enim legiſlator quãplurimos fore ſpartiatas: induxit ciues ad multitudinem procrean-
dam. Eſt enim illis lex: qui tres genuerit filios/eum eſſe immunẽ a cuſtodia. qui vero quat-

Lacedemonij
Argiui.
Meſenij.
Arcades
Theſſali.
Achei.
Perrebi.
Magneſij.
Celte.
Thebani.
Argiui.
Archades.
Meſenij.
Lycurgus.
Spartiate: id eſt Lacedemonij.

tuor:immunē eſſe ab omnibus. atqui patet: ꝙ ſi multi gignant in regione ſic diſtributa/
Ephori qui & neceſſariū multos fieri paupes. ¶Eniuero & que circa ephoros cōſtituta ſunt:praue ſe ha
tribuni plebis. bent. Hic enim magiſtratus maximarū apud illos rerum poteſtatē habet. ſumūtur autem
ad eum ex plebe omnes. quare ſepe contingit homies valde pauperes in hac poteſtate cō
Andrij. ſtitui:qui propter egeſtatem venales fiunt.oſtenderūt & ſepe prius/& nunc in andriis.cor
rupti enim pecunia quidam:quātum in ſe fuit totam rempublicā euerterunt. & ꝑter eius
magiſtratus nimiam poteſtatē ac tyrannidi parem:etiam reges ipſos populares fieri com
pulerūt.vt in hac quoq; parte reſpublica lederetur.nam popularis ſtatus:ex optimate reſul
tauit.Continet tamen rempublicā magiſtratus ipſe.acquieſcit enim plebs ex eo. quia ma
ximi magiſtratus capax eſt.quare ſiue per legiſlatorem/ſiue per fortunā hoc euenit: con
ducibiliter ſe rebus habet.Oportet enim rempublicā(que duratura ſit)velle:vt omnes ciui
tatis partes cōſtent atq; in ſtatu ſuo permaneant.reges ergo propter honorē ſuum ita ſe ha
bebunt.preſtātes autem viri propter ſenatū.nam ea dignitas virtutis eſt premiū. plebs au
tem propter ephoriam.nam conſtituit ex omnibus.Sed oportebat hunc magiſtratū ſumi
quidem ex omnibus: non tamen per hunc modum/per quem nunc fit. eſt enim nimium
puerile.preterea & iudicandi de rebus magnis poteſtatem habent homines vtcunq;.itaq;
melius eſſet non ſecūdum propriam mentem eos iudicare: ſed ſecūdum litteras & leges.
¶Eſt etiam ephororum viuendi modus:nequaq̄ conueniens propoſito ciuitatis.nā epho
ri quidem molliter viuunt: in ceteris autem tanta aſperitas eſt vite/ vt nequeant homies
illam perferre/ſed clam tranſgredientes legem corporis voluptatibus fruūtur.¶Senato
rū quoq; poteſtas non recte apud illos conſtituta eſt. nam ſi ſint viri equi & boni ac ſuffi
cienter ad virtutem eruditi:dicet forſan aliquis ciuitati cōducere. attamen ꝙ per omnē vi
tam magnis de rebus diſcernendi poteſtatē habeant: periculoſum eſt. eſt enim vt corpo
ris:ſic etiam mentis ſenectus.per hunc autem modum eruditis:vt & legiſlator ipſe diffi
dat tanq̄ non bonis viris/nequaq̄ tutum. ¶Videtur autem ii qui in hac poteſtate conſti
tuti ſunt: dona largiendi gratificandiq; ex cōmunibus permultā facultatem habere. qua
propter melius erat eos non eſſe abſq; vlla correctione. nunc autem ſunt. ¶Videtur au
tem ephororum magiſtratus omnes alios magiſtratus corrigere. hoc autem ephorie ni
mium certe ꝑmiſſum eſt munus.& non per hunc modum dicimus correctiōes effici opor
tere. ¶Inſuper creatio ipſa ſenatorum quam per ſuffragia faciunt: perleuis eſt. ac ipſum
petere magiſtratum qui eligendus ſit:non recte ſe habet.oportet enim & volentem & nō
volentem ad magiſtratū aſſumere: ſi dignus ſit eo magiſtratu. nunc autem idem facere
in hoc videtur legiſlator:quod & in alia republica.ambitioſos enim faciens ciues.illis vti
tur ad ſenatorū delectum.nemo enim magiſtratū petit:niſi honoris ſit affectator. attamē
pleraq; eorumq; que homines iniuſte faciunt : per ambitionē & auariciam cōmittunt.
¶De regia vero poteſtate vtrum melius ſit eam in ciuitatibus exiſtere:nec ne:alia fuerit
diſputatio. Verūtamen melius(non vt nunc quidem)ſed pro vita cuiuſq; regis iudicare.
¶Q; autem ne ipſe legiſlator credit poſſe ſe facere bonos & honeſtos:manifeſtum eſt.
Phiditia. diffidit enim:quaſi non ſint ad ſufficiētiam boni viri. Itaq; legatos ſimul mittebant ini
micos ac ſalutem ciuitatis eſſe putabant/ſeditiones regum. ¶Non bene etiam circa co
Cretenſes. meſſationes/que illi phiditia nominant:lege conſtitutum eſt ab initio.Oportebat enim
Lacedemonij magis ex publico eſſe conuētum:quemadmodū in Creta.ſed apud Lacedemonios vnuſ
quiſq; conferre habet: & ſi ſunt quidam longe pauperrimi/qui huiuſmodi ſumptum ne
queant ſufferre:ex quo fit vt legumlatori contra eueniat q̄ ipſe voluerit. voluit enim ciui
tatem facere popularem per comeſſationes: fit autem minime popularis ex tali legis pro
uiſione.nam non facile eſt pauperibus:comeſſationum eſſe participes.more enim patrio
ſic apud eos definitur: vt qui comeſſationum particeps eſſe nequeat/ is ad reipublice gu
bernationem non admittantur. ¶Legem vero que eſt circa prefectos claſſis: & alii qui
dam improbarunt.& recte quidem improbarunt. eſt enim ſeditionis cauſa: nam cum re
Plato. ges ſint belli duces:prefectura illa perpetua/fere alterum eſt regnum. ¶Et ſimili pacto
ſuppoſitionem legiſlatoris:quis reprehendere poſſit. quod & Plato in ſuis legibus repre

hendit.ad partem enim virtutis:tota ordinatio illarū legum contendit/ſcilicet bellicā.hec
autem vtilis ad victoriam obtinendā.itaq; ſaluabātur bellum gerentes: peribant vero vbi
rerum potiebantur.quoniā nec ocium agere: neq; quicq̄ aliud exercere ſciebant preſtabili
us/q̄ rem militarem. ¶ Illud quoq; erratum non ſane minus. nam putabant bona illa que
ad bellum pertinēt:ex virtute magis q̄ ex vicio fieri.& in hoc quidem recte. ſed ꝙ hec po-
tiora q̄ virtutem ipſam putant:in hoc non recte. ¶ Male etiā circa pecunias publicas apd
ſpartiatas conſtitutū eſt. quia nec in publico habent quicq̄: & magna bella gerere coacti/
pecunias egre cōferunt.nam quia ſpartiatarū eſt plurimū agri:non ſcrutātur inuicem quā
tum quis conferre poſſit & euenit legiſlatori.contra q̄ cōmodum eſt.nam publice inopiā:
priuatim amicitiā induxit.De Lacedemoniorū igitur republica:intātum dictum ſit.nam
hec ſunt:que maxime quis reprehendat.

¶ SEPTIMI CAP.COMMENTARIVS.

O

Stendit in precedēti capite Mileſiorum rempublicam ab Hippodamo non irrepre
henſibiliter fuiſſe ordinatā: illud idem oſtendit de republica Lacedemoniorū/pro-
ponens in republica Lacedemoniorū & Cretenſium/& reliquis/fere duo eſſe pqui-
renda.primum ſi quid recte an non recte in illis ſit ordinatū. ſecūdum ſi quid ſubad
uerſeẽ ad propoſitam intentionē & modum reipublice/ quam ipſi intēdunt. Primo
igitur apud Lacedemonē nō ſcire ordinatum eſſe videtur:e vicinis vrbibus.vbi cōpugnarent aut
rebellarent ſuis magiſtratibus/dedititios accipere in ſeruitutem & cliētelam quos Illotas vocabāt.
nam certum eſt omniū conſenſu/ oportere in bene conſtituta republica neceſſariorū adeſſe faculta
tem.ſed quo pacto id tandem faciēdum ſit: haudquaq̄ cognitu facile.non enim eiuſmodi extrane
orum in clientelā ſuſceptio:eorū eſt/que reipublice neceſſaria ſunt. nam & peneſtie theſſalorū/fre-
quenter inſurrexerūt/& ſimili modo illotes Lacedemonioꝝ/in caſibus eorum aduerſis inſidiari per
ſiſtunt. Verum apud Cretenſes nichil adhuc tale accidit.cauſa forſan eſt: oppoſita ordinatio.nam
tamenſi vicine vrbes inter ſe bella gerunt:abſtinent tamen/vt cum nulla earum aduerſus aliam cō-
pugnent/neq; admittant in cliētelam.quoniā contra eos pugnare non cōducit: quibus poſſeſſiōes
et agros habent finitimos.at contra Lacedemonijs euenit.nam om̄es finitimi/ Argiui/ Meſenij/ Ar
cades:Lacedemonijs fuerunt inimici/ poſtq̄ & ipſi a Theſſalis/eorumq; principatibus defecerunt/
dum cum finitimis Acheis/perrebis & Magneſijs gererent bellum quos Lacedemonij contra eos
bello iuuerunt. ¶ Secundo. ¶ Qui admittunt in ſuam clientelā huiuſmodi inter ſe diſſides/aut ſuis
magiſtratibus rebelles:et ſi nichil aliud/attamē id pdifficilem curam affert/quonāpacto cum eis cō
uerſandū ſit.nam ſi remiſſe erga illos te geras:inſoleſcunt/& ſeipſos dominātibus.pares exiſtimant.
ſin aſpere tractētur:inſidiātur & odiunt.patet igitur eos qui hec erga ilotiam/ſuoſq; ſubditos patiū-
tur:non reperiſſe optimū reipublice modum. ¶ Tertio. Quia in republica Lacedemoniorū:remiſ-
ſio in mulieres & ad propoſitū reipublice nocet/& ad ciuitatis decorum atq; cōdecentiam.nam vt
domus partes ſunt vir & vxor:ita ſtatim cenſendū eſt ciuitatem diuidi in virorū multitudinē ac mu
lierū.quare in quacunq; republica male circa mulieres prouiſum eſt:in ea putandū eſt/ciuitatis me-
dietatē legibus male eſſe diſpenſatā.quod in illa republica factitatū cōperitur. volens enim legiſla-
tor totam ciuitatē duram & laborū patiētem efficere:in viris quidē id effeciſſe cōſtat/in mulieribus
autem omiſiſſe.nā molliter viuunt/& in omnē licentiam atq; vite luxum diſſolute.quare neceſſariū
eſt in tali republica diuitias haberi in precio:multo etiam magis q̄ ſi mulieribus non eſſent obnoxij.
et mulieribus quidem deditos eſſe atq; obnoxios: omnibus ferme militaribus/ bellicoſiſq; genera-
tiōibus accidit/preterq̄ celtis .& ſi qui alij maſculorū infandam venerem palam receperūt. videtur
qui primus fabulatus eſt:non irratiōabiliter venerem marti cōiunxiſſe.nam omnes huiuſmodi ho-
mines proni ſunt ad venerea/illiſq; dediti quare & apud Lacedemonios idem fuit: multaq; in eo-
rum principatu a mulieribus miniſtrātur. eniuero quid refert vtrū mulieres ipſe gubernent: an eos
qui gubernāt/a mulieribus gubernari/idem profecto accidit. Et cum temeritas ad nichil: niſi forte
ad bellum vtilis ſit:maxime etiam nociue ad hoc ipſum fuerunt lacedemonice mulieres.quod pa-
tefecerūt in Thebanorum agreſſu.nam non magis vtiles ſe preſtitere: q̄ aliarum ciuitatū mulieres/
et tumultum turbationē inferebant/magiſq̄ hoſtes. Et ab initio forte non irrationabiliter contigiſſe
videtur Lacedemoniorū mulieribus:huiuſmodi vite licentia.nam longo temporis interuallo domo
viri abfuerant/nunc aduerſus argiuos/ſubinde aduerſus arcadas & Meſenios bellum inferentes.ex
ercētes enim ſeipſos:legū latori ſe preſtabant aſſuefactos propter militiā.vita namq; militaris: mul-

tas cõtinet virtutis partes. Et fertur Lycurgus conatus deducere mulieres ad ſuas leges: verũ vbi re
luctabant/abſtinuiſſe tãdem. cauſe igitur cur in luxum/moliciemq; & huiuſmodi vite licentiã inci
derunt Laconice mulieres: he ſunt. quare (vt manifeſtum eſt) et peccati earum. Sed nos non id con
ſideremus cui venia danda aut non dãda: ſed rectum ne ſit an nõ rectum. que vero circa mulieres
non recte ſe habent: videtur (ceu dictum eſt prius) non ſolum indecentiã quandã/indecorũq; & in
cõcinnitatẽ facere in republica. ſed ad cupiditatẽ quoq; impellere pecunie. ¶ Quarto. Quia quiſ
piam iure carpere poſſit inequalitatẽ poſſeſſionum. nam hinc effectum eſt: vt eorum aliqui magnã
nimiũ facultatũ opulẽtiam haberẽt/alij vero penitus exiguam. quare ad paucos eorum deuenerũt
agri. et hoc certe accidit illis ea de cauſa: quia male lege ꝓuiſum fuerat. quoniã legiſlator legem tu
lit/emere ab altero aut vendere quod habeas nõ eſſe licitũ/& id quidem recte: ſed donare ac teſta
mento relinquere cõceſſit. Verum idem accidat neceſſe eſt. per hunc donãdi/teſtandiq; modũ/ ac
per emptionẽ venditionemq; propriarũ facultatum. nam mulieres ferme due ſunt partes e quinq;
partibus totius regionis: quarum multe conſtitute ſunt heredes. ¶ Quinto. Reſpublica Lacedemo
niorũ: ob dotes argui reprehendiq; poteſt. nam magnarũ dotum annuit traditionem. atqui melius
erat aut paruam/aut nullam/aut mediocrẽ eſſe inſtitutam. nũc etiam licet donare ex teſtamẽto cui
cũq; libuerit: & ꝗuis nullo inſtituto herede deceſſerit ipſe qui e vita migrat/cuicũq; voluerit dat. ex
quo factum eſt vt regio ſufficiens mille et quingentos equites alere/peditũ autem tria milia: ne mil
le quidẽ totos habeat. probauit autem rerum euẽtus: praue apud illos hac in parte fuiſſe prouiſum:
nam ne vnã quidem plagam ſufferre potuit ciuitas: ſed diſſipata eſt ob hominũ paucitatem. Aiunt
etiam per tẽpora primorũ regum nouos homines ꝑmultos ciuitate donatos: ob numerũ ciuium ad
augendũ/propter eos qui (plurimo tẽpore durante bello) diminuti fuerant. feruntq; fuiſſe quãdoq;
Lacedemoniorũ decem milia. attamen ſiue hec vera ſint/ſiue non: melius eſt per equationẽ facul
tatum/implere hominibus ciuitatẽ. ¶ Sexto. Quia circa liberorũ procreationẽ/non recte videtur le
ge prouiſum. nam facultatũ equationi aduerſatur. volens enim legiſlator ꝗplurimos fore Lacede
monios: induxit ciues ad ꝓcreande multitudinis ſtudium. nam illis lex eſt: qui tres genuerit filios/
eum immunẽ eſſe a ciuitatis cuſtodia. qui quattuor immunẽ eſſe ab om̃ibus. atqui perſpicuũ eſt ſi
ꝗplurimi gignãtur in regiõe ſic diſtributa: neceſſariũ fore multos fieri pauperes. ¶ Septimo. Quia
circa ephororũ preſidumq; magiſtratũ: in republica Lacedemoniorũ/non recte prouiſum eſt: nam
is magiſtratus maximarũ apud illos rerum poteſtatẽ habet: et e populo omnes aſſumũtur ephori.
quare ſepenumero cõtingit homines valde pauperes/in hac poteſtate conſtitui. qui propter ege
ſtatem: venales fiunt. oſtenderũt id ſepe prius/& nunc in andrijs. corrupti enĩ quidam pecunia: quã
tum in ſe fuit/totam rempublicã Lacedemonioꝝ euerterunt. et ꝓpter nimiã huius magiſtratus po
teſtatẽ/ac tyrannidi parem: reges ipſi ſe cogebant/fauore populũ tractare ita vt in hoc lederetur reſ
publica. nam ex optimorũ gubernatione: popularis ſtatus inductus eſt. At dices: continet hic ma
giſtratus rempublicã. nam populus reipublice acquieſcit: quia maximi magiſtratus eſt capax. qua
re ſiue legiſlatoris prudentia ſiue fortuna id acciderit: cõducibiliter ſeſe rebus habet. nam oportet
rempublicã que duratura ſit. velle vt omnes ciuitatis partes cõſtent/ſuoq; in ſtatu ꝑmaneant. ergo
propter honorẽ ita ſe habebunt: probitate autem perditi viri/propter ſenatum (nam ea dignitas vir
tutis eſt premium) populus autem propter ephoriam. nam cõſtituitur ex omnibus. Ad id reſponde
mus/oportere quidem hunc magiſtratũ ſumi ex omnibus: non tamen per hunc modũ/ per quem
nunc fit. eſt enim nimiũ puerile. preterea iudicandi de rebus magis habent homines qualeſcũq; po
teſtatem. verum ſatius eſſet: non ſecũdum ꝓpriam mentem/ſed ſecundũ litteras & leges iudicare.
¶ Octauo. Quia Ephoroꝝ viuendi forma: ſubaduerſatur propoſito ciuitatis. nam Ephori laxe/re
miſſeq; viuentes/etatẽ tranſigũt: in ceteris autẽ tanta eſt vite aſperitas/vt nequeãt homines illam ꝑ
ferre ſed clam legẽ tranſgrediẽtes: corporis genio voluptatibuſq; indulget. ¶ Nono. Neq; apud La
cedemonios: ſenatorũ poteſtas recte eſt inſtituta. nam ſi ſint viri equi & boni/ ac ſufficiẽter ad vir
tutẽ eruditi: annuat forſan aliquis ciuitati cõducere. attamen ꝙ per omnẽ vitã magnis de rebus hãc
decernẽdi poteſtatẽ habeant/periculoſum eſt: eſt enim vt corporis: ſic etiã prudentie ſenectus. hoc
modo autem inſtitutis/ vt & legiſlator ipſe diffidere poſſit tanꝗ non bonis viris/ nequaꝗ tutum illi
videri debuit per totã vitam illis annuere magiſtratus adminiſtrationẽ. ¶ Decimo. Quia hec pote
ſtas facultatẽ permultã habet dona elargiendi/ gratificandiq; ex cõmunibus bonis. Ideo ſatius vi
detur: vt correctioni/reddẽdeq; rationi ſubiecta eſſet/neq; eſſent ipſi magiſtratũ hunc gerentes ſi
ne correctione. nunc autem ſunt. ¶ Vndecimo. Quia magiſtratus Ephororũ: videtur omnes alios
magiſtratus corrigere. & i hoc certe nimiũ ephorie ꝑtati ꝑmiſſum eſt munus/neq; hoc mõ dicimus

correctiones fieri oportere/repetũdas eſſe ratiões. ❡Duodecimo. Quia creatio ipſa ſenatorũ/quã per ſuffragia faciunt: admodũ leuis eſt ꝙq; magiſtratũ petat qui eligendus ſit non recte ſe habet. nã oportet & volentem & non volẽtem (modo eo magiſtratu idoneus ſit) ad magiſtratũ aſſumere. nunc autẽ legiſlator hoc ſtatuendo: idem facere videt̃/quod & in alia republica. ambitioſos enim honoriſq; cupidos ciues reddens: eis vtitur ad ſenatoꝝ delectum. nam nemo magiſtratũ petit: niſi ſit honoris affectator. ſed certe q̃ plurima eorũ que homines iniuſte ꝑpetrãt: per ambitionẽ & auariciã cõmittunt̃. ❡Tertiodecimo. Quia non recte circa regiam poteſtatẽ diffinitum eſſe videt̃. iudicant enim ſolũ per tempus. at ſatius (non vt nunc quidẽ) per totam cuiuſq; regis vitam iudicare. verum de regia poteſtate/conducibilius ſit ne in ciuitatibus exiſtere/ an ſecus alia ſit diſceptatio. ❡Quartodecimo. Quia ex ordinatione legiſlatoris conſtat: eum nõ credidiſſe ſe poſſe facere honeſtos/proboſq; ciues. nam diffidit quaſi non ſint ad ſufficientiã boni viri. quocirca cenſuit vt cum res efflagitaret: legatos ſibi vna mitterẽt inimicos/ac ſalutẽ ciuitatis eſſe putaret/ſeditiones regum. ❡Quintodecimo. Neq; comeſſationes (que Phiditia nũcupant) recte ſunt ab initio lege ordinate. nam magis oportebat huiuſmodi conuentũ ex publico eſſe: quemadmodũ in Creta. Verum apud Lacedemonios vnuſquiſq; conferre habet/tametſi quidam ſunt longe pauprimi/et qui huiuſmodi ſumptũ nequeant ꝓferre. quare euenit contrariũ legiſlatori: atq; ipſe volebat. volebat enim per huiuſmodi comeſſatiões/ciuitatẽ efficere popularẽ. at ex tali legis ꝓuiſione: minime euadit popularis. nam nõ facile eſt paupibus comeſſationũ eſſe participes. quandoquidẽ more patrio ſic apud eos diffinitur: vt qui comeſſationũ particeps eſſe nequeat/is ad reipublice adminiſtrationẽ non admittatur. ❡Sextodecimo. Quia eam legem que eſt circa ꝓfectos claſſis: & aliorum nõnulli iam improbauerũt. nec ab re quidem. eſt enim ſeditionis cauſa nam cum reges belli ſint duces: prefectura illa ꝑpetua/fere alterum eſt regnũ. ❡Septimodecimo. Simili modo quis reprehẽdere queat legiſlatoris ſuppoſitionẽ atq; propoſitum: quod & Plato in legibus facit. nam ad partem virtutis/tota Lacedemoniorũ legum ordinatio cõtendit/ad bellicam videlicet. hec autem ad comparandã victoriam dũtaxat: vtilis eſt. quare ſaluabant̃ Lacedemonij belligerantes. at vbi rerum erãt potiti: peribãt. quoniã nec ocium agere/neq; quicq̃ aliud preſtabilius q̃ rem militarẽ exercere ſciebant. ❡Duodeuiceſimo. Quia id erratum non ſane minus eſt: ꝙ arbitrentur ea bona que ad bellum ꝑtinent/ex virtute magis q̃ ex vicio fieri. & eſto in hoc arbitrẽtur recte: ſed ꝙ hec ipſa virtute potiora ſint/in hoc nõ recte putant. ❡Vndeuiceſimo. Male etiam apud Lacedemonios circa pecunias diſpẽſatum eſt. quia neq; in publico habent quicq̃: & vbi magna bella gerere coguntur/egre pecunias erogant. nã quia Lacedemonioꝝ eſt plurimum terre: non explorãt inuicem/quantũ quis contribuere poſſit & accidit legiſlatori contrariũ eius: quod reipublice cõducit. nam publice inopiã priuatim auariciã induxit. Et hec de republica Lacedemonioꝝ: que quis maxime reprehendere queat.

❡ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM.

DE Lacedemoniorũ autem republica. Lacedemonioꝝ reſpublica tribuitur Lycurgo. Vetuit tamen illam ſcribi. nam fertur vna legum Lycurgi (quas rhetras appellant) hec fuiſſe: legibus ſcriptis nõ vtendum. ſuſpicãtur enim id tuliſſe Lycurgum: vt omnia futura inſtituta/ſua eſſe viderẽtur/ſicq; leges ſue nunq̃ interiture. quas ſi ſcripto reliquiſſet facile fuiſſet internoſcere/ que poſtea ad formationẽ reipublice adiecta eſſent/non fuiſſe Lycurgi. ❡Viuunt enim molliter ac in omnẽ licentiã diſſolute. de licentia mulierum Lacedemoniarũ: ex ijs que Xenophon ſcribit de republica Lacedemoniorũ/cognoſcere licet. ſcribit enim Lycurgum noluiſſe mulieres Lacedemonicas educari vt ceteras/non domi clauſas eſſe/non lanificia tractare/& reliqua aliarũ in alijs ciuitatibus mulierũ opera: ſed huiuſmodi/voluit eas que ſerue eſſent agere. mulieres autem ipſas in certamen deſcendere/ cõcurrere viris/& nudas exercere paleſtras. neq; cõgreſſionem earum militibus inhibuit vbi cõcupite forent dũmodo id clanculũ & in occulto patraret̃/ et multa longe ſtultiora. & cum Plutarchus ad maiorẽ Lycurgi comendationem de molitudine Lacedemoniarũ taxareq; voluiſſet Ariſtotelem quaſi non recte illas accuſaſſet: ſtatim ferme quaſi ſui oblitus inducit quẽdam interrogantem quãdam Lacenã/cur mulieres Lacedemonie ſole/viris ſuis dominarẽtur/ reſpondiſſe autẽ quia ſole viros parerẽt. quo ſubiũcto: eaꝝ & petulantiã/& licentiã cõfirmat. ❡Preter Celtas: Celtas gallos interpretantur. et cõſimile de gallis Clemens in recognitiõibus petri habet. & gallia celtica contineri diffinit̃ limitibus ſuis Rhodano Garona & Secana fluminibus: longiſſime nunc ab hoc infando vitio abhorrẽs. q̃d ſi vſpiã forte cõtingit/q̃d prarũ cognoſcit̃: ſtatim tã ſceleratũ/tã imane facinus vlciſci-

Xenophon. Lycurgus. Plutarchus. Lycurgus. Ariſtoteles. Galli celtici

Lycurgus. Agis. Cleomenes. Lyſander. Ageſilaus. Ariſtides Alcibiades. Cimon. Demoſthenes Euagoras. Pericles. Nitias. Phocion. Solon. Pelopidā. Epaminūdas Hannibal. Eriſteus. Agis. Archeſtratus. Charillus. Lycurgus.

tur: vindecibus flāmis. q̄ ſi aliquando infecta hoc horrendo vicio notatur/ cū forte diu litaret/ et infer no Ioui: poſtq̄ Chriſtum agnouit miſericordiā cōſecuta/ tantū facinus & quicquid tale eēt vel maxime exhorruit/ nomē etiam tam infame non ferens. Chriſtus igitur (cui gratie debētur) omnem gētem a tam infāda peſte liberet. Patefecerūt hoc in Thebanorū aduentu. Quia hi politicorū libri rebus geſtis que ex hiſtoriis cognoſcūtur ſcatent/ & ſi ex vnaq; quippiam q̄uis exiguū in mediū inferretur/ maior moles ſuccreſceret q̄ ipſum ſit Politicorū opus: iccirco nō eſt cōſilium cum de Thebanis/ Athenieſibus/ Lacedemonijs & huiuſmodi inumeris res geſtas paucis ad ſuum ꝓpoſitum tangit Ariſtoteles/ et quod ſane ad politicam intelligentiā ſufficit/ & ſatis eſſe duxit: hiſtorias illas adducere. quod eni ſuperadderet̃ ad curioſitatē magis/ et ſuperfluū q̄ intelligentie neceſſariū. verum qui forte erunt curioſiores/ cum Lacedemonioꝝ res memorādas citat: legant Plutarchi Lycurgū/ Agidem/ Cleomenē/ Lyſandrū: Ageſilaum. cum Athenienſiū: Ariſtidem/ Alcibiadem/ Cimonem/ Demoſthenem/ Euagorā/ periclem/ Nitiam/ Phocionem/ Solonem. cum Thebanorū: Pelopidem/ et Epaminūdam. cum Carthaginenſiū Hānibalem. & ita cum reliquorū: alios ſecundū regiones & loca. ¶ Etiam reges ipſos fieri populares cōpulerunt. duo apud Lacedemonios erant reges: et illi in bellica expeditione omnē habebant authoritatē. itaq; Lacedemonioꝝ rex: impator belli. quod ex numero 91 quinti amplius intelliges. ¶ Aiunt etiam per tēpora primorū regum. primi reges Lacedemonioꝝ: Euriſtheus/ Archeſtratus fuiſſe legunt̃. hi enim tēpora Charilli ſiue Leoboti & Lycurgi preceſſerūt. ¶ Eſt enim vt corporis ſic etiam mentis ſenectus. Non hic ſenectam ſecūdum ſubſtantiā intellige (mens enim eſſentia/ ſubſtantiaq; immortalis) ſed ſecundū prudentie habitū. nam ſenium/ rerum memoriā delet/ obliuioſoſq; reddit: & ad agenda cōſideranda reddit impotes. bene igitur ea ex parte: mentis quedā & perſpiciētie ſenecta intelligitur. Et grece hr̃ και Διανοίας γηρας: vbi dianœas non proprie mētem. ſed ſententiā & cogitationē ſignificat. loco cuius pro ſubiecta materia in littere elucidatione poſuimus prudentiā. nam ſunt qui ex hoc loco conētur/ ad impiorum ſectam traducere Ariſtotelē: quaſi hominū mentes & animas ſenſerit cū corpore interituras. verū talium et conſuetudinē & cōtentionē. ſalubre eſt cognoſcere: ſemp eſſe deuitandas. ¶ Circa comeſſationes que Philitia. phiditia quaſi Phiditia ab amicitia volunt greci huiuſmodi conuiuia eſſe dicta. ¶ Non facile eſt pauperibus. authore plutarcho quiſq; μεδίμνους id eſt modios/ quinq; inferebat. ¶ Male circa pecunias publicas. In vita Lycurgi continetur: quo pacto vulgares artes & pecuniarum ſtudium tanq̄ non neceſſariū prohibuerit/ qꝺq; ſeruilis eſſet opificum & parantiū pecunias occupatio. verum & nūmum ferreum ſtatuit pene inutilem: magno quidem pondere/ & minimo valore. vbi enim primū (inquit Plutarchus) nūmum omnē aureum & argenteū irritum reddidiſſet: ferreo ſolo vtendū imperauit. fecitq; vt ex vaſto pondere & magnitudine valeret parum: ita vt nummus decem minarū inſtar: magno domi penu indigeret/ inuentiſq; ad vehendum.

Nummus ferreus.

¶ De republica Cretenſium. Cap. VIII.

Minois & cretenſiū reſpublica. Lycurgus. Charillus.

CRetenſium vero reſpublica: huic finitima eſt. Habet autem pauca nō dete- 21
rius quidem: ſed plurima minus nitide. eniuero videtur & fert̃ Lacedemoniorū reſpublica: in plurimis imitata Cretenſem. vetuſta autem pleraq; rudiora ſunt nouis. Ferunt enim Lycurgum poſt dimiſſam Charilli regis tutelam: cum longo tempore peregrinaret̃ in Creta/ tunc plurimū temporis fuiſſe diuerſatū propter cognationem. erant enim Lyctii Lacedemonioꝝ coloni. ſuſceperāt autem ſi qui in eam coloniam venerant inſtituta legum: que tunc in antiquis habitatoribus obtinuerāt. quapropter & nunc accole eodem modo illis legibus vtūtur: quomodo eas Minos conſtituit primus. Videtur autem hec inſula ad principatū grecie nata/ ac preclare ſita. cuncto nam q; iminet mari. cum fere greci omnes/ circum mare ſint poſiti. abeſt enim/ hinc modicū a Peloponeſo: illinc vero ab Aſia/ a loco qui circa triopium & Rhodū. quare imperiū maris obtinuit Minos: ac inſularū alias ſubegit/ alias vero dudum incultas habitari fecit. tādem ſiciliā aggreſſus/ circa Camerinam defunctus eſt. ¶ Habet autem cōuenientiā Cretica iſtitutio cum laconicā. nam agriculturā exercet apud hos quidē ilotes: apud illos vero perieci id eſt accole. Et comeſſationes ſunt apud vtroſq;. & antiquitus nuncupabant Lacedemonii hec non Phiditia/ ſed Andria: quemadmodum Cretenſes. ex quo palam eſt: inde prouenisse. Inſuper autem & reipublice inſtitutio. Ephori namq; eandem vim habent: quam in Creta ii qui coſmi appellant̃. niſi qꝫ Ephori nūero

Lyctij qui & cretenſes. Minos. Peloponeſus que et inſula pelopis. Triopium. Rhodus. Sicilia. Camerina. Phiditia. Andria.

quinq; ſunt:coſmi antē decem.Senatores autem:pares ſunt ſenatoribus/quos vocāt Cre
tes cōſilium.Regia autem poteſtas fuit primo apud Cretas:poſtea illam ſuſtulerūt/impe
rio in bello ad coſmos tranſlato. Concio autē omnibus cōmunis eſt:ſed aliam nullā ha
23 bet authoritatē/ꝙ ea cōprobandi quæ a ſenatoribus & coſmis fuerint añ decreta.❡Quæ
igitur de comeſſationibus cōſtituta ſūt:melius ſe apud Cretas ꝙ̄ apud Lacedemonios ha
bet.nam apud Lacedemonios vnuſquiſq; certum quid in ſingula capita taxatum ſoluit:
quod niſi faciat a republica lex repellit/vt prius diximus.at in creta communius eſt.ex cun
ctis enim qui oriuntur fructibus & armētis/ex publicis & iis alationibus quas ferūt acco
le:diuiſio fit.vt pars vna ad duorū cultū & ad publica onera/pars ad comeſſationes depute
tur.atq; ita fit.vt ex publico educētur oēs:& mulieres/& pueri/atq; viri:ad tēperantiā aūt
cibi/quaſi vtilis ſit.multa legiſlator philoſophatus eſt.& de mulierū diuortiis/de carū cō
greſſione ad viros:ne ſuperfluā pariant multitudinē etiam ꝓſpexit.qđ vtrū praue an non
praue cōſtitutū ſit aliud erit cōſiderādi tēpus.ſed ꝙ circa comeſſationes melius ꝓuiſū ſit
24 apđ Cretas ꝙ̄ apud Lacedemonios:manifeſtū eſt.❡Ac circa coſmos deterius ꝙ̄ circa epho
ros quod enim mali habet ephororum magiſtratus:id eſt & in illis.Sumuntur enī quiuis
ſed quod in his prodeſt reipublice/illic non eſt.nā hic quia ex omnibus aſſumptio eſt: par
ticeps populus ampliſſimi magiſtratus/vult manere rēpublicam:illic autem nō ex omni
bus ſumūtur coſmi:ſed ex quibuſdam familiis/& ſenatores ex iis/qui iam coſmi fuerūt.
❡De quibus idē dici poteſt.quod de iis qui apud Lacedemonios fiūt.nā eſſe liberum ma
giſtratum atq; perpetuum maius eſt munus/ꝙ̄ dignitas eorum mercaẜ.& non ſecundum
legē ſcriptam iudicare/ſed ſecūdū quod ſibi videtur:periculoſum eſt. Quieſcere autem
plebē non participantē:nullum ſignū eſt bene cōſtitute ciuitatis .❡Nec quicꝙ̄ ſuſceptio
nis fit coſmis : quemadmodum Ephoris habeunt ꝙ per inſulam longe contendentibus.
Medicina vero quam huic delictio adhibent/ridicula eſt: nec ciuilis/ſed potentatus. ſe
penumero enī aut college illorū/aut priuati homines inſurgentes ꝑ ſeditionem coſmos
expellunt.❡Licet autem coſmis ſe ipſos magiſtratu abdicare.enimuero hæc omnia præ
ſtabat lege fieri/ꝙ̄ pro hoīm voluntate.nō enim ſecura eſt regula.❡Omniū vero deterri
mum:potētium a coſmatu depoſitio.quam ſepe cōcitant.cū nō ſentētias dare volūt.qua
etiā ratione manifeſtū eſt:habere illā inſtitutionē aliquid reipublice:ſed non eſſe rēpubli
cam/at potētatū magis.cōſueuerūt aūt cōcitata plebe & amicis:ad vnius arbitrium rem
cōficere/ſeditioneſq; & prelia inter ſe miſcere. at vero id quid differt ab eo: quod tādem
ea ciuitas non ſit/diſſoluta ciuili ſocietate? ❡Eſt autē periculoſus hic reipublice ſtatus:
ſiqui velint/poſſintq; inuadere.ſed(vt ſupra diximus)ſeruatur propẜ locū.procul enim ad
uenas expulit.quapropẜ accole manent cretēſibus:verum Ilotes per ſepe a Lacedemoniis
defecere.non enim erat in creta externorum vllus principatus.ſed nuprime bellum pere
grinum irrupit in illam inſulam:quod patefecit imbecilitatem legū ſuarum.De hac igi
tur republica:hec dixiſſe ſufficiat.

❡OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

21 HIc de re publica Cretenſium.Narrat Cretenſem rēpublicam habere pauca non deterio
ra quidem:ſed plurima minus delucide ꝙ̄ Lacedemonica.nā videtur & ita inuulgat fa
ma:rempublicam Lacedemoniorum in plurimis imitatā eſſe eam/ que eſt Cretenſium.
modo pleraq; vetuſtiora rudiora/ſūt/& minus elaborate tradita nouis.& quō Lycurgus leges quas
imitaretur:quoquopacto a Cretenſibus accepit.dilucida eſt & aperta in littera narratio.❡Conue
nientia Laconice reipublice & Cretenſis.ꝙq; Cretenſis antiquior ſit/vtpote ad cuius imitationem
22 Lycurgus Lacedemonicā formauerit.littera apertam continet narrationem. ❡Melius ordinatum
23 fuiſſe circa comeſſationes in republica Cretenſium ꝙ̄ Lacedemoniorum:ꝙ illic publicarum opum
pars ad comeſſationes deputaretur/hic vero non ex cōmunibus ſed ꝓprijs cōuiuant.❡Apud cre
24 tenſes deterius eſſe lege prouiſum circa coſmos & conſilium/ꝙ̄ apud Lacedemonios circa Epho
ros & ſenatum.primo ꝙ apud Lacedemonios Ephori ex omni populo eligantur:quod continet/
ſaluatq; rēpublicam.illic vero ex certis familijs/& ꝙ ex illis qui fuerunt coſmi/ eligitur conſilium.ſic
autem:apud Lacedemonios non fit. ❡Secundo. Quia ea ꝙ̄ de ephoris adducta ſunt in ſuperiori
capite incōmoda.de coſmis afferri poſſunt.nā liberum correctioni repetendiſq; rationibus nō ſub
iacentē/& perpetuum eſſe magiſtratum:maius eſt munus ꝙ̄ coſmorum mereatur dignitas.& ſecū

dum̄ arbitrium iudicare/& non ſecundū legē ſcriptam/vt coſmi faciunt:nequaq̄ eſt tutum.& ſi po-
pulus quieſcit neq; inſurgens ſeditiones mouet q̄uis huius dignitatis minime ſit particeps:id nulli
eſt ſignum bn̄ inſtitute ciuitatis ¶Tertio.Quia a coſmis reſpublica nullam ſumit vtilitatem:vt ab
ephoris.nā coſmi per inſulam longe a contēdentibus diuagant.Et medicina quā huic delicto adhi
bēt:ridicula eſt/& paucorū potētie.quia videlicet(niſi per inſulam diuagētur)ſępenumero cōp̄ rin-
cipantium aliqui/aut quidā conſpirantes:ſeditiones excitant/ac expellūt coſmos.¶Quarto.Quia
licet coſmis ſeipſos magiſtratu abdicare.verū hęc omnia lege fieri pręſtabat.q̄ pro hominum vo-
luntate.nō enim ſecura eſt regula:hominū voluntas.¶Quinto.Quia omnium deterrima turbatio
ipſorum potentum a coſmatus dignitate depoſitio/quę ſępe cōcitatur/quoties ſententias ferre no-

Dynaſtia potentatus.

lunt.vn̄ manifeſtum eſſe poteſt:Cretēſium inſtitutionem habere aliquid reipublice:ſed non eſſe rē
publicam:ſed paucorum potentiam magis atq; dynaſtiam.conſueuerunt autē(cum quis a coſma-
tu deponitur)cōcitata plebe & amicis:ad vnius arbitriū/ceu monarche/ rē cōficere/ſeditioneſq; &
p̄lia inter ſe miſcere.at vero quid hoc tandem differt ab eo:vt ea ciuitas nō ſit diſſoluta ciuili ſocie-
tate atq; concordia?¶Sexto.Quia hic ſtatus reipublice periculoſus eſt: ſi qui velit poſſintq; inua-
dere Sed(vt ſuperius dictum eſt)cōſeruatur propter loci aptitudinem/optimumq; ſitum. aduenas
enim procul excludit.quapropter accole immanēt:neq; vnq̄ deficiunt a cretenſibus.verum ilotes
perſepe a Lacedemonijs defecere.neq; enim Cretes exteris principare ſoli erant:vt Lacedemonij
Ilotibus.Sed nuperrime bellum peregrinum(quod in Cretam irrupit)patefecit imbecilitatem legū
ſuarum ſed de republica Crete niſi:hęc dixiſſe ſufficiat.

¶ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

FErunt enim Lycurgum.Sic Herodotus de Lycurgo.ferunt Lacedemonij Lycurgum cū
eſſet tutor & patruus Leoboti Spartiatarum regis:Creta hęc attuliſſe.ſi quidem compri 21
mum tutor factus eſt:omnia iura immutauit.deditq; operam ne quis ea p̄teriret.deinde
quę ad bellum pertinerent/iuſiurandū/conuentus/comeſſationes: ſuper hęc inſtituit tri-
bunos plebis/ephoros/ac ſenatores.¶Nūcupabāt Lacedemonij hęc non phiditia:ſed Andria.cō 22
uiuia ſua Cretenſes non,αποτησ φιλιασ αλλαμεν των ανδρων.id eſt a viris nuncupabant:q̄ ſoli viri
illis intereſſent comeſſationibus.¶Quam in creta ij qui coſmi appellantur.Coſmus id eſt ornamē
tum:magiſtratus quidam apud Cretas ex plebe creatus qui ephorie Lacedemonice/& tribunicie
poteſtati Romane reſpondebat.

¶De ſuperiorum rerumpublicarum cōparatione. Cap. VIII.

Comparatio. Tres reſpublicę: Cretenſis Lacedemonica & Carthaginenſis.

VIdetur autem Carthaginenſium reſpublica bene conſtituta:multaq; habere p̄ter
alias/quedam vero maxime ſimilia Lacedemoniis.tres enī iſte reſpublice quo- 25
dāmodo inter ſe p̄xime ſunt:multumq; diſtant ab aliis/cretica dico:& laconica
& earum tertia carthaginēſium/multaq; apud illos prouiſa ſunt recte. Signum
autē reſpublice bn̄ inſtitute eſt:q̄ populus manet in inſtitutione reipublice: neq; ſeditio-
nem vllā(quod dictu dignū ſit)vnq̄ fecit/neq; tyrannum. Continet ſimilia autē Lacede
moniorū reipublice.comeſſationes quidem ſodalitiorum/phiditiis.centum autē & quat
tuor virorum poteſtas/ephoris.preterq̄ q̄ non deterior.nam illi ex quibuſcūq; ſunt:hanc
autem poteſtatem ſuſcipiunt optimates.Reges vero & ſenatus:cōueniūt Lacedemonio-
rum regibus & ſenibus. melius autem/q̄ reges nō ſecundum genus/neq; id temere: ſed
ſiquid preſtantius eſt,eorum qui eliguntur/q̄ quod affinitas afferat/aut etas.nam qui ma
gnam habent poteſtatem:ſi ipſi nullius precii ſint/multum nocent:nocuerūtq; iam La-
cedemoniorum ciuitati.¶Plurima igitur eorū que reprehendi ſolent propt̄ tranſgreſſio-
nem:cōmunia ſunt omnibus antedictis.¶Sed quātum ad intētionem optimatū attinet 26
& reipublice:quedam ad popularem ſtatum magis declinant/quedam ad paucorum po-
tētiam.nam referendi quidē ad populum aut non referēdi aliqua: reges vna cum ſenatu
domini ſunt/ſi omnes concordent.ſi non cōcordent.dominus ipſorum populus eſt.que
cunq; aūt retulerint magiſtratus nō approbandi modo ſentētias quę magiſtratibus viſe
ſint/poteſtas permiſſa eſt populo/verum etiam pro arbitrio conſtituendi prouidendiq;/
& cuiua cōtra dicere relatis eorum licet:quod non eſt in aliis rebuſpublicis:quinqueuira-
tum vero qui multarū ac magnarum rerum poteſtatem habet ab illis eligi/& centumui-
ratum hos eligere qui eſt maximus magiſtratus:& hos pluri tēpore q̄ alios imperium re
tinere(nam & perfuncti magiſtratu:imperant:& deſignati ad magiſtratum)ad paucorū

potētiam ſpectat. eſſe autem ſine mercede & ſine electione que ſorte fit/optimatium eſt ponendum/& ſi quid aliud tale: & iudicia omnia a cunctis magiſtratibus iudicari/& nō ab aliis alia/vt apud Lacedemonios. ¶ Tranſgredit̃ autē maxime ab optimatibus ad paucorum potentiam inſtitutio Carthaginēſium/ſecundū quandā intelligentiā: ea ratione quam etiā multi cōprobant. non ſolū enim optimos/verum etiā ditiſſimos cenſent ī magiſtratibus eſſe ponēdos: quaſi impoſſibile ſit/qui egenus exiſtat/cum bene magiſtratū gerere/& quietem agere. ſi igitur ſumere diuitē paucorū potentie eſt/per virtutem autē optimatum: iſta quidē fuerit ſpecies tertia: per quā cōſtituta eſt apud Carthaginēſes reſpublica. creāt enim magiſtratus ad hec duo reſpiciētes: & p̄ſertim maximos: vt reges & duces bellorum. ¶ Putādū eſt autē huiuſmodi exceſſum ab optimatibus: eſſe errorē legis cōditoris. nā ab initio ꝓuidiſſe/valde neceſſarium fuit: vt optimi valerent quietē agere: nec quicq̄ indecorū facere/nō ſolū in magiſtratu/ſed nec etiā in vita priuata. Q; ſi inſpicere oportet ad opes gratia quietis: prauum eſt maximos magiſtratus eſſe venales regnum & belli ducatū: hec eni lex: precioſas magis facit diuitias q̄ virtutē ac ciuitatem totā ad ſtudium pecuniarū conuertit. nā quicquid apud ciuitatis principes habet̃ in precio: neceſſarium eſt & aliorum ciuiū opinionem ſubſequi. vbi autē non maxime honoratur virtus: ibi nō eſt poſſibile firmū optimorum eſſe in republica ſtatū. aſſueſcere vero ad lucra rationabile eſt vendēdo: quādo per largitionem adipiſcuntur dignitates. abſurdū eſt eni ſi pauper quidē aliquis/verū bone mentis lucrari velit: improbior autē nō velit/cū ſumptus fecerit. quo circa oportet eos qui poſſunt optime gerere magiſtratū: at magiſtratum aſſumere. ſatius quoq; fuiſſet/ſi author legis opulentiā preſtātie bonorum virorum ꝓuidiſſet: ac eorū qui in magiſtratu forēt/quiti ꝓſpexiſſet. ¶ Prauum etiā videri poteſt/plures magiſtratus ab vno homine geri: quod in honore eſt apud Carthaginēſes. vnicū enim ab vno optime perficitur opus: hoc aūt vt fieret: ꝓuidendū fuit a legiſlatore/atq; iubendum non eundē tibicinē eſſe atq; ſutorem. quare vbi nō parua eſt ciuitas: magis ciuile eſt vt plures ſint participes magiſtratuū: magiſq; populare. cōmunius eni vt dicimus: & melius ſingula conficiuntur/atq; celerius. patet autem hoc in bellicis rebus & nauticis. in his eni ābabus per omnes (vt ita dixerim) tranſit imperare & parere. Sed cū ad paucorum potentiam vergat reſpublica: optime illud affugiunt/vt ſemper aliqua plebis pars ditetur ad oppida mittētes. per hoc eni arbitrātur/ac efficiunt: ſtatū ciuitatis permanere. ſed hoc eſt fortune opus. oportebat vero non per fortunā ſine ſeditionibus eſſe: ſed per legiſlatorem id fieri. nūc autē ſi aduerſa fortuna quepiam incidit/& plebs a gubernatoribus ſecedat: nullū eſt remediū legis ad quietem adhibitum. Lacedemoniorū igit̃/& Cretenſiū/& Carthaginēſium reſpublice/que merito inſigniores habentur: in hunc modum ſe habent.

¶ NONI CAP. COMMENTARIVS.

DE republica Carthaginenſi: apertā littera continet narrationem. ¶ Tametſi reſpu
25 blica Carthaginenſium/ quedam melius conſtituta contineat q̄ Lacedemonica: nō tamē optima reſpublica eſt/optimeq; inſtituta. Primo. Quia plurima cōmunia ſunt iis/quę de republica Lacedemoniorum adducta ſunt: que ratione conſimili
26 reprehendi queunt. ¶ Secundo. Quia quedā ſuppoſitioni/ intētioniq; & ꝓpoſito legiſlatoris ſubaduerſantur. nā quātum ad intentionem optimatū attinet/& reipublice: quę iam ad popularē ſtatum magis declināt/ & quędam ad paucorū potentiam. nā reges cū ſenatu/nōnulla ad populum referendi aut nō referēdi domini ſunt ſi omnes concordent/ſi non cōcordent dominus ipſorū populus eſt. quecūq; autem magiſtratus ipſi retulerint/ non ſolū nō approbādi ſententias que magiſtratibus viſe fuerint/populo permiſſa eſt poteſtas: verū etiam ꝓ arbitrio conſtituēdi prouidendiq;/& cuiuis eorū ijs que a magiſtratibus relata fuerint cōtradicere licet. quodquidē nimis populare eſt. & quod in cęteris rebuſpublicis nō eſt. at quinqueuiratū qui multarū ac magnarū poteſtatē habet/ab illis eligi/ab his autē quinq; viris centūuiratū qui maximus magiſtratus eſt/in quo qui magiſtratu fungūtur pluri tēpore authoritatē retinent (nā & ꝑfuncti magiſtratu imperant/& deſignati ad magiſtratum) ad paucorū attinet potentiā. at eſſe ſine mercede/ & ſine ea quę ſorte fit electione/& ſi quid aliud tale/& iudicia omnia a cūctis magiſtratus iudicari/ & nō alia ab alijs vt apud Lacedemonios: optimatium eſſe ponendum eſt. ¶ Tertio. Quia maxime

reſpublica Carthaginenſium intelligentia quadã vt etiam multi cõprobant:trãſgreditur ab optima
te ad paucorum potentiã.nã non ſolũ optimos/verũ etiam ditiſſimos cenſent in magiſtratibus eſſe
ponendos:quaſi ſit impoſſibile/eum qui inopia laboret & bene magiſtratũ gerere/ & cõtentum ab-
ſtinentẽq; ab aliorum bonis viuere. quare ſi ſumere ad magiſtratũ diuitẽ:paucorum potentie eſt/
& per virtutẽ optimatium: iſta ſpecies/per quã reſpublica apud Carthaginenſes cõſtituta eſt:tertia
ſit/neq; optimorũ ſtatus neq; paucorũ/ſed ex vtriſq; nõnichil participans. nam creant magiſtratus
ad hec duo(virtutẽ inquã & diuitias)reſpicientes:& preſertim maximos/vt reges & imperatores/du
ceſq; bellorum. ¶ Quarto.Quia videtur hic error & ab optimorum ſtatu lapſus/ex culpa legiſlato
ris cõtigiſſe.nã a principio prouidiſſe valde neceſſariũ fuit:vt optimi ſic nulla pauperie pręmerẽtur
quin valerẽt quietẽ agere/ nec quiq̃ indecorũ admittere/non modo in magiſtratu/verũ etiam ne in
vita quidẽ priuata.atqui ſi inſpicere oportet ad opes/vt quis in magiſtratu quieſcat/remq; non cõ-
cupiſcat/neq; querat alienã:prauũ eſt maximos magiſtratus/regnũ & imperiũ diuitijs emereri/atq;
eſſe venales nã hec lex magis precioſas facit diuitias q̃ virtutem: ac ciuitatem totã ad ſtudium pe-
cuniarum cõuertit.nam quidquid apud principes ciuitatis habetur in pręcio:neceſſariũ eſt & apd
reliquos ciues idẽ tidem haberi in precio.vbi aũt non maxime honoraĩ virtus:ibi haud quaq̃ poſſi
bile eſt firmũ optimorum in republica eſſe ſtatum.aſſuefacere vero ad lucra vendẽdo:rationi con-
ſentaneum eſt eos/qui per elargitionẽ adipiſcũtur dignitates.nam abſurdum fuerit: ſi pauper qui-
dem aliquis/verum bone mentis lucrari velit/improbior autẽ non vellit:cum ſumptus fecerit.quare
oportet eos qui poſſunt optime gerere magiſtratũ/ſeu pauperes/ſeu diuites:ad magiſtratũ aſſume
re.& ſatius quoq; ſi legiſlator/preſtantie bonorũ virorum opulentiam ꝓuidiſſet:ac eorũ(qui in ma
giſtratu forent collocandi)quieti conſuluiſſet. ¶ Quinto. Quia prauum etiam videri poteſt: plures
magiſtratus ab vno eodẽq; homine geri/quod in honore eſt apud Carthaginẽſes.nã vnicũ ab vno
optime perficitur opus hoc autẽ/ne fieret:ꝓuidendum fuiſſet. neq; iubendum eundem eſſe tibici-
nem:atq; ſutorẽ.quare vbi non parua eſt ciuitas/ſed immodica atq; ingens/cuiuſmodi eſt Cartha-
go:ciuilius eſt vt plures ſint magiſtratuum participes.magiſq; populo accommodatum.nam com-
munius(ceu diximus)meliuſq; atq; celerius:ſingula cõficiuntur.id eni ita eſſe:in bellicis/ nauticiſq;
rebus liquido conſtat. in his enim vtriſq; per omnes tranſit(vt ita dicatur)imperare & parere. Sed
forſitan dicet aliquis:cũ eorum reſpublica/ad paucorum potẽtiã deuergat:ſummopere deuitãt: ne
ſemper aliqua pars populi ditetur/ad oppida mittẽtes.per hoc enim efficere arbitranĩ:ac certe effi-
ciunt: paucorũ ciuitatis ſtatum pmanere.verum illi dicemus:ꝙ permaneat eſſe fortune opus.atqui
oportebat nõ per fortunã ſine ſeditionibus eſſe:ſed p legiſlatorem id fieri.nunc autẽ ſi aduerſa que
dam incidat fortuna:& populus gubernatoribus(alijs ad alias vrbes:& oppida miſſis)deficiat:ſedi
tioneq; inſurgat:nullum eſt remediũ legis ad quietem: ſedẽdamq; hmõi defectionem adhibitum.
hęc de Lacedemoniorum/Cretenſium/& Carthaginenſium republica.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

SEd quãtum ad intentionem optimatum attinet & reipublice.Optimatũ ſtatus/& reſpu- 26
blica ſtatus eſt optimorum vbi qui preſunt:virtute preſunt.& qui parẽt: virtute parent.
& qui preſunt ſtudioſi/ac boni.Res autẽ publica ea eſt:quã vocãt cenſu poteſtatẽ.& eſt
laudabiliũ & mediocriũ reſpublica.ſed de optimate & republica in q̃rto huius. ¶ Quin
queuiratum vero.Quinqueuiratus magiſtratus:qui a quinq; viris geritur.& centũuiratus:qui a cẽ-
tum viris.& ij magiſtratus & qui ab alio virorum numero denominãtur vt decẽuiratus: qui Rome
ſummus fuit exactis regibus:ſolẽt in paucorum potẽtia inueniri.& nichil prohiberet & in optimate
republica:dũmodo ſola prudentia & virtute/omnia peragerentur moderamina.

¶ De republica Solonis/& inſtitutoribus rerumpublicarum. Cap. X.

Solonis & Athenienſiũ reſpublica. & qui ſcripſerũt.

COrum autem qui de republica aliquid tradiderunt:quidã nunq̃ verſari ſunt in gu
bernatione ciuitatis/ne vlla quidem:ſed in priuata vita ocioſi vixerunt. de qui 27
bus ſi quid dignũ relatu fuit:de omnibus fere ſupra diximus.quidã autem legũ-
latores fuerũt:gubernaueruntq; hi quidẽ in proprijs ciuitatibus/illi vero in alienis. & ho
rum quidam ſolũmodo legũ actores fuere:quidam etiam reipublice conſtituende/veluti
Lycurgus. Lycurgus & Solõ.hi enim leges & reſpublicas cõdidere. Lycurgus quidẽ Lacedemonijs
(vt dictum eſt)Solon autem Athenienſibus. ¶ Exiſtimãt autem quidã/Solonem legiſla-
Athenieſes. torem fuiſſe preclarum. nam & paucorum potentiam ſuſtuliſſe : que nimis intemperans 28
erat:& plebem a ſeruitute liberaſſe: ac ſtatum popularem in patria conſtituiſſe: optimeq;

rempublicam temperaſſe.nā eſſe conſilium Arioꝑagi:paucorum gubernationis eſt.dele-
ctus vero magiſtratuū:optimatium.iudicia vero populare. Sed videtur Solon illa duo(cū
eſſent prius)nō ſuſtuliſſe/conſiliū Ariopagi/& magiſtratuū delectus:ac popularē ſtatum
cōſtituiſſe/ex omnibus iudicia efficiēs. Quapropt̄ quidā illi ſuccēſent/ꝙ alterum diſſo
luerit.cum authoritatem omnē ad iudiciū traduxerit/quod per ſortitionem eſt.nā cū hoc
inualuit:tanq̄ tyranno gratificantes populo:in eum(qui nunc eſt)popularem ſtatum/rē-
publicam redegerunt/& conſiliū Ariopagi Ephialtes inhibuit/& Pericles.iudicibus ve Ephialtes,
ro ſalaria Pericles iudixit. ac per hunc modum vnuſquiſq; eorum qui apud plebem poſſe Pericles.
29 voluerunt/populi vim augere perſeuerarunt: donec in iſtam quæ nunc eſt populi licen- Solon.
tiam peruenit. ¶ Apparet autem hoc non tam Solonis voluntate q̄ caſu eueniſſe. naua-
lis enim potentie aduerſus Medos/cum populus cauſa fuiſſet: maiora de ſe ſapere ce-
pit/& accepit patronos ſeditioſos/contra bonos & honeſtos ciues/qui rempublicam gu
bernabant. cum videatur quidem Solō eam(que maxime neceſſaria fuit) poteſtatem po
pulo tradidiſſe:vt magiſtratus crearet/& malefacta corrigeret. niſi enim populus hāc ha
beat poteſtatem:ſeruus erit & inimicus. At magiſtratus omnes cōſtituit ex nobilibus &
locupletibus ex cenſu quingentorum modiorū/& iugerū/& tertio fine:qui equeſtris no
30 minatur/qđ autem quartū eſt:ſeruile:& ex opificibus ſordidis: quibus nullum magiſtra- Zaleucus:
tus aſſequendi ius erat. ¶ Fuerunt autē legū poſitores Zaleucus apud Locros occidenta- Charondas.
les:& Charondas Catanienſis ciuibus ſuis:ceteriſq; ciuitatibus Chalcidicis:que ſunt cir- Catanienſes.
ca Italiam & Siciliam. Tentant vero quidam inducere quaſi Onomacritus fuerit primus Chalcidici.
legum ferēdarum peritus:hunc vero exercitatū i Greta: cū eſſet Locrus. ꝓfectum autem Onomacritus
Thaletem.per artem diuinationis eius familiarem fuiſſe. Thaletis autē auditorem fuiſſe Thales.
Lycurgum & Zaleucum. Zaleuci autem Charondam. ſed qui iſta dicunt: tempora nō ſup Lycurgus.
putant. Fuit etiam Philolaus corinthius legūlator Thebanis. erat autem Philolaus ex fa- Zaleucus.
milia bacchiadum:amicus vero Dioclis.qui in olympiis vicit. ſed vbi ille ciuitatem deſer Charondas.
uit:commotus ob amorē matris Alcyones: Thebas migrauit: atq; ibi ambo defuncti ſūt. Philolaus.
mōſtranturq; etiam nunc illorum ſepulchra:que ab inuicem facile ſpectant̄. ſed hoc quidē Diocles.
a regione Corinthiorum conſpici poteſt:illud vero minime poteſt cōſpici. fabulant̄ enim
ita eſſe cōſtituta:vt ex Dioclis quidem ſepulchro non ſit ꝓſpectus in Corinthium agrum
ob animi infenſionem. ex Philolai autem ſit ꝓſpectus. habitarunt igit̄ ob huiuſmodi cau
ſam apud Thebanos. Legeſq; illis philolaus deſcripſit & de aliis quibuſdam : & de ſobole
ꝓcreāda:quas illi leges proletarias appellāt. Et hoc eſt precipue ab illo ꝓuiſum: vt nume-
rus hereditatū conſeruet̄. Charōde autē nichil eſt ꝓprium/niſi mulcte falſorum teſtium. Charondas.
Primus enim de his legem poſuit. diligentia autem & claritate etiā elegātior q̄ ii qui nūc Philolaus.
ſunt legum cōditores. Philolai ꝓprium eſt:patrimoniorū diſparitas. Platonis autem mu- Plato.
lierum/& natorum/& patrimoniorum cōmunitas & comeſſationes feminarum. & prete-
rea lex circa ebrietatem vt qui p̄ſides ſunt cōuiuiorum/ſobrii ſint:& in rebus bellicis exer
citatio/& per quā ambidextri fiant p exercitium:cum oporteat nō alterā manum vtilem Dracon,
alteram inutilem habere. Draconis quoq; leges ſunt: ſed iā cōſtituta republica leges tulit.
ꝓprium autem draconis eſt nichil quod ſit memoria dignum:niſi rigiditas/ob magnitu Pittacus.
dinem penarum. fuit quoq; Pittacus legum conditor: ſed non in republica verſatus. Lex
eſt ꝓpria illius:ebrios(ſi quem pulſauerint)maiori pena dānari/q̄ ſi ſobrii feciſſent. ꝙ eni
plures delinquūt ebrii q̄ ſobrii:non ad id reſpexit/quod magis eſſe debeat ebriis venia/ Androdamas
ſed ad vtilitatem. Fuit etiam Androdamas reginus legum conditor chalcidenſibus qui Chalcidenſes.
ſunt in thracia:de homicidio/& de hereditatibus. nichil tamen huius ꝓpriū referre quis
poteſt:De iis ergo rebuſpublicis que principales ſunt:& de iis que ſunt ab aliquibus ſcri-
pte:in hunc modum conſideratum fuiſſe ſufficiat.

¶ DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

.27 TRanſit ad rempublicam Solonis/que eſt Athenienſium:conditionem eorum/vitamq;
qui circa inſtitutionem rerumpublicarum duplicem fuiſſe narrans/hanc priuatam & in
ocio degentium:vt Socratis:Platonis:Hippodami & ſimilium:illorum vero vitam publi
cam & in negocio rerumq; publicarum adminiſtratione viuentium/vt Lycurgi/& Solo-

nis & ſimilium.littera aperta eſt & conſpicua. ¶Non approbat eos:qui aiunt Solonē ſuſtuliſſe pau 28
corum potentiam que erat in Ariopago & magiſtratuum creationem/ quę electionem optimos &
ſecundum virtutem fiebat.Nam inſoleſcētia populi(victoria/eorum cauſa contra Medos parta)il-
lam infregit:& Ariopagum Ephialtes inhibuit/ & Pericles populi authoritatem atq; potētiam ad-
auxit/quouſq; perueniſſet Atheníenſium reſpublica in eam vite licentiam quę Socratis Platoniſq;
& Ariſtotelis tēpeſtate craſſata ſeuiret.littera clara eſt.¶Quę cauſa fuerit vt reſpublica Athenien 29
ſium ad popularem ſtatum ex optimorum gubernatione demigrauerit: & quędā quę Solon ordi-
nauit:vt q̃ populus magiſtratus eligeret/ & errata corrigeret. q̄ maxime neceſſaria eſt populo po-
teſtas:alioqui ſeruus habetur & inimicus.Conſtituit omnes magiſtratus ex nobilibus & locupleti-
bus.ex primo cenſu quingentorum medimnorum/ex ſecundo totidem iugerum/ ex tertio qui iam
finis eſſet eorum/qui equum alere ſufficerent/qui equeſtris cenſus nuncupatus eſt.a quarto autem
cenſu qui erat opificum/ſeruilium atq; ſordidorum:nullum ordinauit magiſtratum eſſe ſumendum
neq; illis magiſtratus aſſequēdi ius vllum erat.narratio in littera eſt manifeſta. ¶Tertio in tranſitu
citat eos.qui rerūpublicarum curam gerentes:ciuitatibus leges poſuerunt: & ſi quid eorum eſt pro
prium.poſuerunt quidem leges/Zaleucus Locris occidentalibus. Charondas Catinienſis: ciuibus
ſuis & ciuitatibus nonnullis quę ad Carthaginenſes ſpectant/Sicilie & Italie adiacētibus.Philolaus
Thebanis.Plato Magneſijs.Dracon Athenienſibus.Pittacus Prieneis.Androdamas: Thracibus.
Philolai:ꝓprie ſunt leges proletarie/& vt numerus hereditatum ſaluetur.Charonde mulcte falſorꝫ
teſtium.Platonis:mulierum/natorum & facultatum cōmunitas & comeſſationes feminarum.Dra-
conis:rigiditas ob magnitudinem penarum.Pittaci.ebrioſos(ſi quem pulſauerint)maiori pena ple-
ctendos/q̄ ſi ſobrij pulſaſſent.Androdamātis:nichil afferunt proprium. Hęc paucis ꝑſtricta ſint:
quia littera clara ſatis:aliena luce non videtur indiga.

¶ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM

Hippodamus Mileſius. Lycurgus. Solon. Leonardus. Melciades. Callimachus. Herodotus.

QVidā nunq̄ verſati ſunt in gubernatione ciuitatis:vt Hippodamus Mileſius.at Ly 27
curgus & Solon rempublicam adminiſtrarunt:& legumlatores pariter extiterunt.
¶Lycurgus quidem Lacedemonijs.illud gręce non habetur:ſed loco eius id dū
taxat.& de ea quę Lacedemoniorum eſt dictum eſt. Verum id intelligentie nichil
preiudicat.diſſima igitur littera eſt:vt traduxit Leonardus. ¶Nauale enim poten 29
tie aduerſus Medos.de victoria illa Athenięſium Medos bello commiſſo in Ma-
ratone ducibus Athenienſium Melciade & Callimacho:legatur ſextus Herodoti vbi cōflictus illa
ingens narratur/deuictis barbaris Medis atq; Perſis oppetijt tamen in bello Callimachus. ¶Ex
cenſu quingenēorum modorum.Illic eſt quingentorum medimnorum.verum pro medimnis:lati-
ni(vt dictum eſt)modios ponūt. magiſtratus a tribus cēſibus omnes ſumi voluiſſe aiunt Solonem.
primus cenſus erat quingentorum medimnorum:ſecūdus eorum qui equos alere poſſent ad eque
ſtrem militiam.tertij qui tricentorum medimnorum/cenſum attingerent.Ceteri vero infra hos cen
ſus:ſeruiles & mercenarij:quibus nullum inire magiſtratum fas erat:ſed concionis & nonnullorum

Plato. Socrates. Plato. Draco. Solon. Demades.

aliorum publicorum:ſolum erant participes.¶Platonis autem mulierum & natorum. Quas reſpu 30
blicas precedentibus cap.Socratis appellauerat: hic eaſdem Platonis appellat.nec ab re quidem.
nam Plato & libros de republica & de legibus ſcripſit:motus dictis Socratis:qui eam ſententiā de-
fendebat.ipſe vero Plato(vt & iam dictum eſt)eadem cum Socrate ſentiebat.¶Proprium autem
Draconis eſt nichil.Draconis leges abrogauit Solon.quibus vna fere omnibus mors: pena defini-
ta erat.damnati ocio:capite mulctētur.olera aut fructus furati: vt homicide mortis ſupplicium pē-
dant quare Demades dicere ſolebat: Draconem non atramento/ſed ſanguine leges ſuas exaraſſe.
ſed hęc frequenter ſunt audita:& qui plura deſiderat legat Plutarchum.

¶SECVNDI POLITICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

❡TERTIVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

❡De ciuitate/ciue/ciuitate donatis/magiſtratibus/de iuſte & in-
ſte ciuibus.Cap. I.

QVI de republica conſiderat/que ſit vnaqueqꝫ & qualis:fere primailli conſi- Ciuitas.
deratio occurrit videre:quid ſit ciuitas.nā ea nōnunq̄ in cōtrouerſiā venit:
1 cū alii dicāt a ciuitate factū:alii nō a ciuitate/ſed a potētibus quibuſdā/vel
a tyranno.ciuilis autum viri ac legū poſitoris:totum negociū verſari vide-
mus circa ciuitatē.Eſt aūt reſpublica eorū qui in ciuitate degunt inſtitutio Quid reſpublica.
2 quedam.❡Cum vero ſit ciuitas cōpoſitum quiddam/quēadmodū alia to-
ta ex pluribus partibus cōſiſtentia:manifeſtū eſt primo de ciue eſſe perquirendū. nā ciuitas
eſt ciuiū multitudo quedā/quare & quē oporteat ciuē vocari/& quid ſit ciuis.eſt cōſideran
dū.nam de ciue ſepe cōtendit̃: nec eundē omnes fatent̃ ſemper eſſe ciuē. & qui in populari
ſtatu ciuis eſt:perſepe in paucorū gubernatione non erit ciuis.❡Eos igit̃ qui alio quodam
3 mō hanc appellationē ſortiunt̃/ceu eos qui ciuitate donati ſūt:omittamus. Nec habitatio
ciuē facit nam iſto modo aduene & ſerui ciues eſſent/cū habitatione cōmunicēt. Nec rur-
ſus hoc pacto qui fori ac iudicii ius habēt. nā hoc exiſtit etiam illis: qui ſimul cōtrahunt/cū
per cōtractum forum ſortiant̃.quamq̄ multis in locis pregrini ne id quidē perfecte habeant:
ſed neceſſe eſt vt patronū accipiāt.ex quo fit vt imperfecte quodammodo ſint fori/iudicio
rumqꝫ participes:ſed vt pueri nondū ob etatem inſcripti/& ſenes a muneribus publicis va-
cantes non multū ſimplicit̃ ciues dicendi:ſed cum adiecto illos quidē imperfectos/hos au-
tem tranſactos/aut quippiam aliud adiungentes.at nos querimus eum/qui ſimplicit̃ ciuis
dicat̃:nec habeat aliquam adiunctionem que reſtringat & corrigat.quoniam etiam de infa
4 mibus & exulibus eodēmodo(vt ſupra)dubitari/& reſponderi poteſt.❡Ciuis ſimplicit̃ nul
la alia re definit̃ magis/q̄ participatione poteſtatis publice iudicādi atqꝫ gerendi magiſtra-
tus.magiſtratuū aūt alii ſūt determinati ſecundū tēpus:ita vt nō liceat interdum niſi ſemel
eundē habere/aut p alia temporis ſpacia.alii ſūt indeterminati:ceu illius qui iudicat: & qui
cōcionat̃.q̄q̄ fortaſſe diceret aliquis:tales nō eſſe in magiſtratu cōſtitutos. Atqui ridiculum
fuerit:eos qui maxime principant̃ magiſtratum dicere non habere.Sed nichil referat. nam
de nomine eſt queſtio.eſt enim abſqꝫ nomine publica poteſtas iudicantis decernentiſqꝫ in
cocione:& nondū inditum quopacto oporteat vtrumqꝫ nomiare:ſed ſit definitionis gratia
indeterminatus magiſtratus.Ponimus autē eos eſſe ciues:qui huius poteſtatis:vna cū aliis
participes ſunt.maxime igitur proprie ciuis ſuper omnes qui ciues dicunt̃ fere talis eſt.
5 ❡Nec latere nos debet:ꝙ in rebus quarum ſubiecta differunt ſpecie: & aliud eorum eſt pri-
mum aliud ſecundum aliud conſequēs:aut omnino nichil eſt(qua talia ſunt)eis commune:
aut vix.reſpublicas autē videmus ſpecie differre abinuicē:& alias eſſe poſteriores alias vero Huius.
eſſe priores.Que eni aberrauerūt ac prolapſe ſunt:neceſſe eſt vt poſteriores ſint integris & 13
incorruptis.quomodo autem dicamus eas labi:poſtea patebit.quare ciuē quoqꝫ eſſe aliū atqꝫ
aliū neceſſe eſt ſecūdum differentiā rerum publicarum:Itaqꝫ ille de quo diximus:in popula-
ri quidem ſtatu:maxime eſt ciuis.in aliis vero ſpeciebus eſſe quidē poteſt:non tamē neceſſe
eſt.in quibuſdā enim neqꝫ populus eſt neqꝫ concionis vſus:ſed conuocationes habent & iu-
dicia ad partē.vt apud Lacedemonios:de cōtractibus cognoſcūt ii qui ephori nūcupant̃ alii Lacedemonij
alia.de cede aūt ſenatus:& forſan alius magiſtratus de aliis ius dicit.eodēqꝫ mō apud Cartha Carthaginēſes
ginēſes.de omibus quidē cauſis magiſtratus quidā cognoſcūt.Sed recipit correctionē diffi-
nitio ciuis.ꝙ in aliis rebuſpublicis nō eſt indeterminatus magiſtratus ille q in cōciōe decer-
nit & iudicat:ſed ſm magiſtratū determinatus.horū eni aut oibus aut quibuſdā: cōceſſum
eſt & deliberare aut iudicare vel de omibus:aut de quibuſdam.Quis igitur ſit ciuis: ex his Quid ciuis
patet.cui enim habilitas eſt participandi poteſtatis publice deliberatiue:aut iudiciaria ciuem
iā eſſe dicimus eius ciuitatis:ciuitatē vero taliū multitudinē que ipā p ſe ſufficiēs ſit(vt ſim Quid ciuitas.
pliciter dixerim)ad viuēdū.❡Cōſueuerūt autem dicere eū eſſe ciuem:qui ex ambobus ciui
bus ortus ſit:& non ex altero ſolū ceu ex patre aut matre. Alii vero magis vltra requirunt
ceu auos & proauos & tritauos vel plures. His itaqꝫ diffinitis ciuiliter & ſuccincte:dubitant Gorgias.
quidam quomodo tertius ille aut quartus erit ciuis/Gorgias quidem Leontinus partim du-

bitans fortaſſe/partim ludens inquit:quemadmodū mortaria ſunt illa que a factoribus mor
tariorum fiūt/ſic Lariſſeos eſſe qui ab artificibus eorum fiunt.eſſe nāq; aliquos Lariſſeorū
Lariſſei. factores.eſt aūt ſimplex.ſi enī participarent adminiſtratione reipublice/ſecundū determina
tionē iam dictā eſſent vtiq; ciues.etenim neq; poſſibile eſt congruere diffinitionē illam pri
mis cōditoribus aut habitatoribus:vt ex patre matreq; ciuibus ſint exorti.¶ Sed forſan ma 8
gis de eo dubitari poteſt:cū facta mutatione recipiunt quippiā ad communionē reipublice.
Cliſthenes. queadmodum Athenis fecit Cliſthenes poſt tyrannorū eiectionē.cōplures enī in tribus de
ſcripſit peregrinos/& ſeruos/& inquilinos:de quibus dubitari poteſt nō quis ciuis/ſed vtrū
iuſte ne an iniuſte.Atqui & de eo inſup quis dubitabit:an ſi nō iuſte ciuis/nūquid ciuis nō
ſit/quaſi idē valeat iniuſtus & falſus.¶ Sed cū videamus quoſdā iniuſte ſe i magiſtratibus
gerere quos tñ magiſtratus eſſe dicimus/ſed nequaq̄ iuſte/ciuis aūt quodāmodo magiſtra
tu diffinitus ſit(nā qui particeps eſt talis magiſtratus:eſt ciuis vt diximus)patet ꝙ hos quo
q; ciues eſſe dicendū eſt.Iuſte autē an iniuſte:ptinet ad primā illā queſtionē/in qua querit/
nūquid a ciuitate factū ſit/an nō a ciuitate/ceu cū ex potentia paucorū/vel ex tyrānide: ad
popularē ſtatū fit mutatio.tūc enī neq; pactā pecuniā ſoluere quidā volūt:quaſi nō ciuitas
eā ſuſcipiat ſed tyrānus/nec alia hmōi permulta.quaſi reſpublice quedā:vi atq; victoria cō
ſtent: non publica vtilitate.Si igit per hunc modū quedā in populari ſtatu gerunt: ſimiliter
dicenda ſunt eſſe illius reipublice acta/& paucorum potentie & tyrannidis.

¶PRIMI CAP. TERTII POLITICORVM COMMENTARIVS.

PRimum proponit de ciuitate querendum eſſe ei:qui recte rempublicam ſtatuere volue 1
Quid republica. rit:quid ſit.nam frequēter controuerſum eſt:ſit ne quippiam factum a ciuitate/ an ſecus.
finitq; rempublicā ꝙ ſi eorum qui in ciuitate degūt inſtitutio quedam:recta videlicet.
alioqui ſi non recta:non iam reſpublica ſed reipublice quedam labes:corruptela:prolap
Quid ciuitas. ſio q; eſſet. que diffinitio profecto: nunq̄ cognoſcantur niſi cognoſcatur quid ſit ciuitas.
¶ Diffinit ciuitatem.multitudinem quandam eſſe ciuium ad bene videlicet probeq; de 2
gēdā vitam ſufficiētem vt ex calce capitis monſtrat.que diffinitio minime cognoſcatur:niſi primum
cognoſcamus quid ſit ciuis.tū ꝙ ciuitas totum ſit:ciuis pars.totū aūt non niſi cognitis partibus:haud
quaq̄ ſufficienter agnoſci poteſt.tū ꝙ in ciuitatis diffinitione collocat & obſcuritatem habet.nam de
ciue ſepe contendūt: nec eundē omnes fatent ſemper eſſe ciuē.nam ſi popularis ſtatus mutet in pau
corum potentiam:nequaq̄ omnis is ciuis erit in paucoꝝ illa potentia:qui ciuis erat in populari ſtatu.
¶ Reijcit a nūcupatione ciuis ſimpliciter:ciuitate donatos:inquilinos:eos inſuper qui ſolū ius fori iu 3
dicij cōe habēt:ſiue pro ſe cauſam dicere poſſint ſiue cogant patronū. aut qui dicat au defendat acci
pere pueros ſenes nota quadā inſignis infamie notatos:& exules.nam aut hi ciues abſolute non dicū
tur:aut cū adiectione.vt vrbe donati ciues imperfecti ciues :emeriti ciues.infamis ciuis:aut exul ciuis.
Quid ciuis. ¶ Diffinit ſimpliciter abſolutaq; nūcupatione ciuem.eū eſſe qui publice poteſtatis deliberādi:conſul 4
tandi:iudicandiq; atq; magiſtratus ſubeūdi particeps ſit. Et partit magiſtratus in determinatos & in
indeterminatos.Poteſtatē aūt deliberandi cōſultandi & in contione iudicandi:indeterminatū appel
lat magiſtratū. alios aūt qui extra contionem gerunt determinatos.patet igit hūc eſſe ciuem ſimplici
ter:qui indeterminati & determinati magiſtratus ciuitatis ſit particeps.ſed hanc diffinitionem paulo
poſt emēdabit.quia nō in omni republica inuenitur hic indeterminatus magiſtratus qui eſt i tota ci
uium cōmunione poteſtas contionandi deliberandi videlicet atq; iudicandi.ſed maxime in popula
ri. ¶ Oſtendit ciuē a ciue ſpecie differre:quēadmodū & ſubiecte reſpublice/ quarū ciues exiſtūt ſpe 5
cie differūt.& non modo ciuē non vniuoce dici:ſed & analogice.quēadmodū reſpublica primo dicit
de recta republica: poſterius aūt & ſecūdo de republica lapſa/ qbus nichil cōmune vniuocū aut vix
reperias.& quia nō in omni republica eſt cōtio & indeterminatus cōcionādi magiſtratus:vt apud La
cedemonios & Carthaginēſes magiſtratus oēs definiti determinatiq; ſunt:ideo diffinitionē Ciuis ſe
cundū intelligentiā ſuperiorē emēdat facitq; communē ad omnē reipublice ſpeciem:& analogice ad
reꝝ publicarū prolapſiones.videlicet ciuē alicuius reipublice eſſe:cui participādi publici magiſtratus
illius reipublice:facultas adeſt ſiue deliberatorius ſit is magiſtratus:ſiue iudicatorius.Diffinitionē etiā
ciuitatis amplius declarat q̄ expreſſerat prius :ciuitatē ſcilicet eē ciuiū multitudinē eſſe: q̄ p ſe ſufficiat
(vt ſimpliciter dicatur)ad viuendum.Hec precedentiū ſumma. ¶ Duas diffinitiones ciuis confutat. 6
Primam.ciuem eſſe:qui vtroq; parente ciue:natus ſit. ſecundam: qui vtroq; parēte ciue natus auos
proauos abauos atauos pluresq; habuerit ciues. nam de tertio illo aut quarto requirat: qua ratione
ciuis ſit:& tandē aut datur non ſic eſſe ciuis aut in infinitū fiet euaſio.Et prima diffinitio primis con

ditoribus/habitatoribuſq; ciuitatis/conuenire non poteſt/a quibus nichilominus per ſucceſſiones ce-
teri ſunt exorti.quare nulli omnino erunt ciues.& ſimplex eſt/inefficax & ieiuna Gorgie reſponſio.ſic
ciues ab artificibus ciuium fieri/ceu mortaria ab artificibus mortariorũ/& ceu Lariſſeos ab artificibus
Lariſſeorum. & ſatius reſpõdiſſet ciuẽ eũ eſſe:qui(ceu dictũ eſt) in republica publici magiſtratus eſſet
7 particeps.¶ Duas de ciue dubitationes proponit.Prima eſt.vtrũ cũ ſtatus vnius reipublice i aliũ mu
tatur/vt paucorũ potẽtia i popularẽ:ſi qui ad ciuitatis adminiſtrationẽ de nouo admittunt/ ciues ſint?
& ſi ciues:an iuſte an iniuſte ciues? Secunda.ſi ciuis iniuſte quiſpiã eſt: nunquid ciuis eſt?an iniuſtus
8 & falſus ciuis:idẽ valeat? ¶ Diluit dicens illos ciues eſſe.nã ciuis participatione magiſtratus diffinitus
eſt.q̃diu igitur functionis magiſtratuũ participes erũt. tandiu dicendi erunt ciues. ſed an iuſte an in-
iuſte ciues ſint:cognoſcetur/ſi a ciuitate id factum erit.nam in huiuſmodi mutatis rebuſpublicis/ iuſte
ciues ſunt:in paucorum potentia qui a paucis potentibus ciues facti ſunt/& in populari ſtatu qui a po
pulo/& in tyrannide cui tyranni fauor acceſſit ac voluntas.Contra iniuſte ciues eſſent:ſi a tyranno aut
paucis potentibus/in populari gubernatione poſiti iniuſſi populi/magiſtratibus participarent/aut cõ
ra.id capitis ſumma ſit

¶ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM. TERTII POLITICORVM.

ARgumentum.Que tertius diſcutit ſunt hec.ciuis.reſpublica.dominãs in republi-
ca.cui gubernatio cõmittenda.preexcellẽtia vnius.regia gubernatio.De ciue.qd
ciuis.qñ eadem ciuitas.an eadem virtus boni viri & boni ciuis.De republica:qd
quot/& que reſpublice. quoad & quantũ iuſti paucorũ potentie & popularis gu
bernatiõis.qd ciuis a numero 4 ad 9.qñ eadẽ ciuitas a numero 9 ad 14. virtus
boni viri & boni ciuis a 14 ad 25.quid reſpublica a 25 ad 29.quot & q̃ reſpubli
ce a 29 ad 35.iuſtũ paucorũ & populare a 35 ad 36.dominãs a 36 ad 53.cui cõ-
mittenda gubernatio a 53 ad 62:preexcellentia vnius a 62.ad 67.ſpecies regñi/& iterum cui cõmit
4 tenda gubernatio a 67 ad 81.iterum de regia poteſtate ab 81 ad calcẽ libri.¶ Gerendi magiſtratus.
de magiſtratibus differet libro quarto: a numero 64 ad finem quarti. & in ſexto a 48 ad finẽ ſexti.
5 dilucidior igitur diffinitionis intelligentia:vbi viſa illa fuerint/patentiorq; apparebit.¶ Que enim ab-
errauerunt & prolapſe ſunt qd incorrupta reſpublica/recta/ & iuſta ſimpliciter: & qd aberrãs/lapſa/&
iniuſta/intelliges nũero 28 huius.& ex 29 & 30 regnum optimatẽ rẽpublicã/& cenſupoteſtatẽ incor
ruptas eſſe reſpublicas.at tyrãnidẽ/paucorũ potentiã popularẽ gubernationẽ:oberrãtes & prolapſas.
Et ciuis tot modis dicet:nã quidã ſunt ciues in regia gubernatiõe:q in ea ſuſcipiendorũ magiſtratuũ
ſunt habiles.quidã in optimtae republica:qui etiã capaces ſũt magiſtratuũ illius gubernatiõis. alij ſũt
ciues in cenſupoteſtate: qui in illa gubernãdi ſpecie ad gubernandi poteſtates & ad magiſtratus ad-
mittuntur. & hi ciues:regij/optimatis gubernationis/& reipublice ſiue cẽſupoteſtatis/ legitimi & recti
ſũt ciues.Verũ tyrannici/paucorũ potẽtie & populares ciues/q ad munera gubernationũ & magiſtra-
tus/in hmõi ſpeciebus admittunt:nõ legitimi & ſimpliciter ciues/ſed prolapſi ciues/ & cũ adiecto. vt
gubernationes ille nõ legitime & ſimpliciter reſpublice:ſed ꝓlapſe/& cũ adiecto reſpublice.homony
mũ igitur ciuis/& ſecundũ rectas gubernationes rerũpublicarũ & ꝓlapſas aliter & aliter diffiniendũ.
¶ Vt ſimpliciter dicatur ad viuendũ.in regia ſcilicet republica/optimate/& cẽſupoteſtate:ad bene &
recte/beateq; viuendũ.ſed in tyrannide paucorum potentia & populi gubernatione licet eſſet ad vi-
uendum ſufficientia:non tamen in hiſce ciuitatibus:que tyranno/paucis potentibus/aut plebe guber
nant:bene/recte:beateq; viuitur. ſed tyrannica vita violenta eſt/& ſcelerata. paucorum ambitioſa &
auara.popularis autẽ intemperans & licẽtioſa. & quales reſpublice: tales ciues.& tales quoq; putãde Gorgias.
ſunt huiuſmodi ciuitates:non ſimpliciter & abſolute ſed cum adiecto dici ciuitates.¶ Gorgias quidẽ Empedocles.
Leõtinus.Gorgias auditor fuit Empedoclis: ꝓceptor Periclis/Iſocratis Alcidamantis: & Poli: quem Cericles.
Plato introducit in dialogo quem gorgiam appellat.artem rethoricam docuit:pacta mercede.tropis Socrates.
metaphoris allegorijs & ſcematiſmis:frequenter vtebatur. cuius dictum de Lariſſeis hic citat Ariſto- Alcidamas.
teles.multa compoſuit:verum ſolus dialogus Platonis:apud nos extat. Polus. Plato.

¶ De identitate/magnitudine/mutatione & pacto. Cap. II Ariſtoteles.

VIdetur autem proprius huius queſtionis locus:quomodo aliquando dicamus ciui-
9 tatem eſſe eandem/aut non eandem ſed aliã. potiſſime igitur inueſtigatio huius
dubitationis eſt circa locum & homines.fieri enim poteſt:vt ſepararet locus & ho
mines:& hos ibi/& alios alibi habitare.ſed hec leuis eſt dubitatio.nam cum mul-
tipliciter dicatur ciuitas:perfacilis eſt huiuſmodi queſtio.¶ Similiter quoq; eorũ hominum
10 qui eundem inhabitãt locum:quoad dicendum ſit vnam eſſe ciuitatẽ?non enĩ menibus hoc Peloponeſus.
diffinit.Licet enĩ Peloponneſum totam vnis menibus circũdari.talis fortaſſe eſt Babylon: Babylon.

que capta cum eſſet ab hoſtibus/ferunt partē aliquam eius ciuitatis/tertia die nondum ali
quid ſenſiſſe.ſimiliter & quecūq; alia magis habent circūſcriptionē gentis/q̄ ciuitatis.ſed
huius queſtionis alio loco vtilis erit conſideratio.nam de magnitudine ciuitatis/& quanta
eſſe vtile ſit/& vtrū vna vel plures:latere non debet ciuilem. ¶ At habitantiū in eodem lo- 11
co:vtrum quoad ſit idem genus habitantium:eandē eſſe ciuitatem dicendū eſt:q̄uis ſemper
alii intereant alii oriant̄.vt & flumina ſolemus eadem dicere & fontes eoſdem:q̄uis ſemper
vnda noua ſuperueniat ac defluat.An homines dicendū eſt eoſdē eſſe ꝓpter hanc cauſā:ſed
ciuitatem aliam/nā ſi ciuitas eſt ſocietas quedā (eſt aūt ſocietas ciuium) variata reipublice
gubernāde forma:& alia ſpecie effecta:neceſſarium vtiq; videat̄:ciuitatem quoq; nō eandē
ꝑmanere.|vt & chorū alium eſſe dicimus:dum tragicus eſt q̄ dum comicus:etſi iidē ſint ho
mines.eodēq; item modo:omnem aliam ſocietatem/& cōpoſitionem aliā: ſi ſpecies cōpo-
Harmonia Dorica & Phrygia. ſitionis alia fiat.ceu harmoniā earūdē vocū aliā eē dicemus:& mō doricā mō phrygiā voci-
tamus.¶ Id ſi ita eſt:patet ꝙ maxime dicendum eſt:eandem ciuitatem ad rempublicam re- 12
ſpicientes.Nomine autem vocari alio:aut eodem licet:eiſdem habitantibus ipſam vel aliis
penitus hominibus.¶ Vtrum autem iuſtum ſit pactum diſſoluere aut non diſſoluere muta 13
ta reipublice gubernande ſpecie:alia eſt diſputatio.

¶ SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

Q Veſtionem diluit. Vtrum ſi ciuium multitudo alio migret/& alium incolat locū/& cō
tra/alij locū eorum ſubintrent/eadē erit ciuitas q̄ migrauit alio/an eadē que ſucceſſit 9
abeuntiū loco/ſed hec dubitatio leuis eſt/dilutuq; facilis. cū ciuitas multipliciter di-
catur:nūc de loco/nūc de ciuiū multitudine.qui nāq; migrarūt: ciuitas eadē ſunt ho
minibus/ ſed nō loco eadē.qui ſuccedūt: loco ciuitas eadē/ ſed nō ciuibus que prius
eadē.¶ Secundā mouet queſtionē.eoꝝ hominū qui eundē incolunt locū:ad quam 10
vſq; magnitudinē dicendū eſt vnā eſſe ciuitatē.hanc hoc in loco non diluit: ſed relinquit ad ſept'mū
diluendam/ vbi de magnitudine ciuitatis/quantaq; magnitudine eſſe expediat/ diſſerit. ¶ Tertia 11
eſt.quoadusq; hominū eundē locum habitantiū ciuitatem eandem putare oportet:an quoad genus
queſtio durat/ q̄uis ſemper alij intereant & alij oriantur/ ceu ſolemus ſemper eadem flumina dicere/
& fontes eoſdem/q̄uis vnda effluat cōtinuo & noua ſuccedat/an ꝓpter hanc ipſam cauſam dicendi
ſunt homines ijdem:ſed ciuitas diuerſa/quia forma videlicet reipublice gubernāde ſit immutata/ nā
cū ciuitas ſit quedā ſocietas(eſt autē ciuiū ſocietas)variata reipublice gubernande forma/ & facta ſpe
cie altera:neceſſariū videri queat/nō eandem permanere.vt chorū aliū dicimus dū tragicus eſt/& dū
comicus: tametſi ijdem ſint hoies. eodemq; itē modo cōmunem aliā ſocietatē/& cōpoſitionem aliā
eſſe dicimus:ſi ſpecies compoſitionis alia fiat.vt harmoniam earūdem pthongorum aliam eſſe dici-
mus/& modo doricā/modo phrygiā vocitamus.¶ Diluit queſtionē.ita eſſe cenſendū/ciuitatē vnam 12
dici/aut alterā:queādmodū chorū.eundem aut diuerſum/& harmoniam eādem/ diuerſamue harmo
niam.quare perſpicuum eſt:ciuitatē dici eandē cū ad rempublicā reſpicimus: cumq; eſt continuo ea-
dem gubernandi reiq; publice forma atq; ſpecies. & licet ciuitatem ipſam/nunc eandem/nunc alterā
nomine nūcupare:ſiue eiſdem/ſiue prorſus alijs incolētibus ipſam hominibus.¶ Quarta queſtio.an 13
iuſtum ſit pactum diſſoluere mutata reipublice ſpecie: an potius non diſſoluere ſit iuſtum. hanc non
diluit:ꝙ alteri loco eius diſcuſſio ſit accōmodata.

¶¶ ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

V T chorum alium.Cū in ſcena/tragedie & comedie repreſentabant̄: pars vna choro depu-
tabatur. dum interualla fierent/ & mutatis prioribus perſonis/ noue introducerentur. cho-
rus autem concentu & rithmo materie cōuenientibus/interdū ſaltu & tripudio:ad interim
demulcendū ppl'm peragebatur. Et diffiniunt choꝝ:conuentum & quaſi choronam/eorū
qui ad ludos cōueniunt:& proprie eſſe conuentū ſaltantiū/atq; canentium/ deductum a chora id eſt
gaudio.& in tragedijs & comedijs agentes chorū:aut choreas ducebant/aut cātabāt:rei ſubiecte cho
rum accōmodātes.& actoris partes vt inquit Oratius)chorus/officiūq; virile defendat. at quoties in
comedia tragedia aut ſatyra ſimul agūt(vt loquūtur cantillant/aut choros dicunt)perſone ille chorus
dicit̄.ſi in duas ptes diuiſe hec agunt:hemichoria.ſinguli aūt per ſe agentes:mimi. ſed de choris ſatis.
¶ Tropus Dorius/Phrygius:modi ſunt muſici.Phrygius quidē violentus & animum diſtrahens:Do
rius autē pacatus & moderatus.vt ex octauo huius numero 16 agnoſcit̄.cantu Phrygio Timotheus
Tymotheus. muſicus/ita exaſperaſſe fertur Alexandrum.vt ex epulis ad arma continuo proſiliret.at mutato Phry
Alexander. gio modo in remiſſum:ad cōuiuas pacatum reduxit.& quāq̄ eedē voces ſonent/& eedem chorde in
vtriſq; modis tangantur:non tamen eadem eſt melodia.verum hec: potius a muſicis ſunt dicenda.

¶Vtrum autem iuſtum ſit. Huius queſtionis dilutio:potius ad leges pertinet. & tanta eſt diuerſitas legum/quāta & rerumpublicarum/ſimiliter quoq; & pactionum.leges tamen regie optimatum/& reipublice:bone & iuſte/ & pacta talia/at leges tyrannice paucorum potentum/& populares:neq; ſimpliciter bone/neq; iuſte/ & plerumq; pacta talia.

¶De virtute abſolute viri boni & boni ciuis: eius qui preeſt & eius qui ſubeſt: & de opificibus.Cap. III.

IIs vero(que nunc dicta ſunt)conſequens eſt videre:vtrum eadem ſit vir-
14 tus boni viri & boni ciuis/an nō eadem.¶Verum ſi hoc eſt perquirendū
15 prius de virtute ciuis: ſub cōpendio dicere oportet. Vt igitur nauta vnus
aliquis eſt eorū qui ſunt in comuni ſocietate:ita & ciuem dicimus. Nauta
rū vero quāq̄ diſſimiles ſint ſecundū potentiā(nā alter eſt remex/alter gu-
bernator/alter prorā dirigens:alter alterā hmōi appellationē habens)patet
qđ expreſſiſſima vniuſcuiuſq; nūcupatio: ꝓpria erit illius virtutis.ſimilit̄
autē & cōmunis quedā conuenit omnibus: ſalus eni & cōſeruatio nauigantiū: cōmune eſt
omnium opus.hoc eni vnuſquiſq; eorū intēdit.ſic igit̄ & ciuibus licet diſſimiles ſint:opus
eſt cōſeruatio cōmunis ſocietatis.ſocietas vero: eſt reſpublica.quapropt̄ neceſſe eſt virtutē
eſſe ciuis ad rēpublicam.¶Siquidem igit̄ plures ſunt rerumpublicarū ſpecies: patet nō eſſe
recipiendum:vt ſtudioſi ciuis vna ſit virtus pfecta.at viri boni pfecta eſt virtus:ꝙ igit̄ fieri
poſſit:vt ciuis ſtudioſus non poſſideat virtutem illam:per quā dicitur vir bonus: manifeſtū
eſt.¶Quinetiam & alio modo inquirentibus deuenire licet ad eādem rationem circa opti-
mā rempublicam.nam impoſſibile eſt ex oībus ſtudioſis eſſe ciuitatem:& oportet ſingulos
opus ſuū bene conficere.hoc aūt a virtute.cū vero ſit impoſſibile ſimiles eſſe ciues omnes:
nequaq̄ vna fuerit virtus ciuis & viri boni.nā virtutem ſtudioſi ciuis:oībus adeſſe oportet.
ſic eni optimā/neceſſe eſt eſſe ciuitatē.at viri boni virtutē impoſſibile eſt oībus ineſſe:niſi
neceſſarium ſit in ſtudioſa ciuitate/ciues oēs eſſe viros bonos.¶Preterea cum ex diſſimi-
libus cōſtet ciuitas:vt animal continuo ex anima & corpore/anima vero ipſa ex ratione &
appetitu/& domus ex viro & vxore/& acquiſitio ex dn̄o & ſeruo: eodem modo ciuitas ex
his oībus/ac preterea ex aliis diſſimilibus conſtet ſpeciebus: neceſſe eſt nō vnam eſſe ciuiū
omniū virtutem.quemadmodū neq; chorū agentium/ſupremi & adiutoris.ꝙ igit̄ nō eadē
16 ſimplicit̄:ex his patet.¶Sed an erit alicuius eadem virtus ciuis ſtudioſi:& viri boni?¶Di-
17 cimus vtiq; ſtudioſum in magiſtratu bonum eſſe atq; prudentē.ciuilem aūt hominem ne-
ceſſarium eſt eſſe prudentē.& ſtatim aliam eſſe diſciplinam magiſtratum gerentis aiūt qui
dā:vt patet in regū filiis/qui ad equeſtrē bellicāq; diſciplinā in adoleſcentia erudiunt̄.vt Eu- Euripides.
ripides inquit:nō michi ſpecioſa/ſed ea quorum ciuitatis indiget.tanq̄ ſit magiſtratu fun-
gentis diſciplina quedam.ſi autem eſt eadem virtus preſidentis boni:ac viri boni. ciuis aūt
eſt/& qui ſubeſt/non eadem virtus ſimplicit̄ fuerit ciuis/& viri boni:ſed tamen cuiuſdam
ciuis.nō enim eadem virtus eſt eius qui preeſt/& ciuis qui ſubeſt.& ob hoc forſan Iaſon in- Iaſon.
18 quit grauiter ferre ſi non regnaret: quia neſciret priuatus eſſe. ¶Sed nichilominus laudan-
dum eſt poſſe imperare & parere:ac preclari ciuis virtus eſt poſſe preeſſe ſubeſſe laudabiliter
ſi ergo virtutem boni viri poſuimus p̄ſidentem:ciuis autem vtrāq; non vtiq; fuerint ambe
19 ſimiliter laude digne. ¶Cum ergo aliquando videatur vtraq;/ſed non eadem cum qui im-
perat/& eū qui paret addiſcere debere/ciuē aūt vtraq; ſcire & participare vtrorūq;:hic itaq;
10 quiſpiā cōſideret.¶Eſt eni p̄ſidentia dominatiua.hec vero in iis que neceſſaria vocant̄:ſci
re facere nequaq̄ neceſſariū eſt ei/qui p̄ſidet:ſed vti magis. alterū vero ſeruile eſt. dico autē
alterū poſſe exhibere ſeruilia miniſteria.ſeruorū aūt ſpecies plures eſſe dicimus.nā ſūt & mi
niſteria plura.quorū partē vnam obtinēt manuales.hi ſunt(vt nomē ſignificat) qui ex ma-
nibus viuūt:in quibus ſunt mechanici opifices.Quapropter apud quoſdā antiquitus hmōi
artifices excludebantur a reipublice/honoribus:anteq̄ populus extremus fieret. hec igitur
opificia hominam qui ſubſunt ſic.neq; rectorē diſcere oportet/neq; eū qui in republica ver
ſat̄/neq; bonū ciuē/niſi fortaſſe quādoq; ſui ipſius gratia ad ſeipſum.nō eni amplius cōtin
geret eſſe alterum dn̄m/alterum ſeruum.ſed eſt preſidentia quedam: per quā p̄eſt ſimilibus
genere/& liberis hominibus.& hanc dicimus ciuilē preſidentiam:quā cum qui preeſt didi-
ciſſe parendo oportet. ceu p̄fectum equitum eſſe:cum ipſe prius ſub alio fuerit.& exercitum

ducere:cum ipſe prius in exercitu per inferiores militie gradus ductus ſit/in inſidiiſq; deli
tuerit. q̄obrem recte dicit neminem bene imperare poſſe.qui nō ipſe prius ſub imperio fue
rit. ¶Sed horum diuerſa eſt virtus.& oportet bonum ciuem:ſcire/ac poſſe preeſſe/& ſub- 21
eſſe.& hec eſt virtus ciuis:ſcire recte ſe habere in vtraq; parte.& boni igit viri in vtraq;.q̄q̄
alia ſpecies eſt eius modeſtie ac iuſticie que preeſt.nā eius qui ſubeſt ac liber eſt:nō vna p-
fecto fuerit virtus atq; boni viri.vtputa iuſticia:alias ſpecies habet cū p̄eſt/alias cū ſubeſt.
¶Quēadmodum viri & mulieris:alia temperātia/& fortitudo.nā videret vtiq; timidus
eſſe vir:ſi ita fortis eſſet/vt femina fortis. & mulier inhoneſta videret:ſi ſic honeſta foret
vt vir honeſtus.adminiſtratio quoq; domus: alia mulieris/alia viri. nā viri opus eſt acqui-
rere:mulieris autem ſeruare.¶Prudētia vero ꝓpria virtus eſt eius qui preeſt ſola. nā cetere
quidem virtutes vident cōmunes/tā eorum qui p̄ſunt/q̄ eorum qui ſubſunt.at prudētia nō
eſt virtus eius qui ſubſit:ſed opinio vera.qui enim ſubeſt/vt is eſt qui fiſtulā facit:qui vero
preeſt/vt is qui vtit fiſtula. vtrum igit eadem ſit virtus viri boni & ciuis ſtudioſi an alia:&
quomodo eadē & quō alia:ex his patet.¶Reſtat adhuc vna dubitatio circa ciuē:vtrū reuera
ciuis ſit is/cui ſolum participio eſt publici magiſtratus/an opifices etiā ac mercenarii ſint 22
ciues nuncupandi.nā ſi ponamus hos quoq; eſſe ciues qui magiſtratuū ſint expertes:neq̄q̄
poſſibile eſt vniuſcuiuſq; ciuis tale eſſe virtutē.ſi vero nullus horū eſt ciuis:ī qua parte ſunt
hmōi hoīes reponendi.neq; enim in eorū miniſtrorū loco/qui nobiſcum habitāt:neq; rur
ſus peregrini. ¶An ſecundū hāc rationem nichil dicemus euenire abſurdū: neq; eni ſerui 23
ſupradictorum quicq̄.neq; liberti.Illud aūt verū/ꝙ non oēs illi dicendi ſunt ciues:ſine qui-
bus ciuitas eſſe nō poteſt.cū neq; pueri ita ciues ſunt:vt viri.ſed hi quidē ſimpliciter/illi ve
ro ex ſuppoſitione.ciues eni ſunt:ſed impfecti. Vetuſtis autē tēporibus apud quoſdā: opifi-
ces erāt ſerui/aut peregrini.quaropt etiam nunc pleriq; tales ſunt.optima quidem ciuitas
nunq̄ opificem facit ciuē.ꝙ ſi is ciuis/ciuis autē virtus eſt quā diximus:dicendum eſt eam
nō eſſe cuiuſq; ciuis/neq; liberi modo/ſed eorum qui a miniſteriis neceſſariis ſunt alieni.
neceſſaria vero qui vni miniſtrat/ſeruus eſt:qui autē publice viles & ſordidi.¶Patebit aūt
& hinc paulo adhuc cōſiderātibus/quēadmodum in his res ſe habeat.hoc enim quod dixi-
mus:illud oſ̄dit.cū eni plures ſint rerūpublicarū ſpecies:plures q̄q; ſpecies ciuiū ſit neceſſe
eſt/ac maxime eorū ciuium qui ſubſunt.itaq; in quadam republica opifices & ſordidi ciues
erunt.in quibuſdam vero impoſſibile eſt:vt ciues ſint.puta in optimatum gubernatione:ſi
qua illa eſt/in qua ſecundū virtutem dant honores/& ſecundum dignitatem.non eni vir-
tutem exercere poteſt:qui vilibus officiis occupatus eſt.in paucorum quoq; gubernatione
tenues homines ad rempublicā non recipiunt: ex magno enim cenſu ad honores reipubli
ce perueniūt:artifices tamē ad hāc ſpeciem reipublice puenire poſſunt/& ſi ſordidi ſunt:q̄m
Thebani. pleriq; artificū diuitiis abundāt apud Thebanos autem lex fuit.vt nemo habilis eſſet ad ho
nores reipublice ſuſcipiēdos: niſi p decem annos a mercatura deſtitiſſet. in multis autē re-
buſpublicis: attrahunt etiā lege/ad ciuitatem peregrinū.eſt etiā lex in quibuſdam populari
bus ciuitatibus:vt ſatis ſit ex matre ciue eſſe genitum. & ſpurios quidē recipiunt hoc pa-
cto.multi attamen refert propt defectum legitimorum ciuium:tales faciunt ciues.paucita
tē eni hoim inducti: his vtunt legibus. ꝙ ſi abundent in multitudine: paulatim excludunt.
primo libertini generis homines/deīde eos qui ex matre ſolūmodo/ciues ſunt.in fine au-
tem nō niſi ex vtroq; parente natos ciues:p ciuibus habēt.Q; igit plures ſint ſpecies ciuis
ex his patet.& quod maxime dicit ciuis ille:qui habilis ſit ad honores ſuſcipiendos/vt Ho
Homerus. merus inquit.ſed vbi id occultum eſt ex deceptione habitatorū: tanq̄ in honoratum quen-
dam repticium repellunt.vt inquilinus enim eſt & aduena: qui honores capere non poteſt.
¶Vtrum igit alia an eadem virtus ſit/per quam eſt vir bonus & ciuis ſtudioſus: patet ex 27
ſupradictis ꝙ alicuius ciuitatis idem alicuius vero alius: & ille nō omnis:ſed qui preeſt rei-
publice:& dominus eſt: aut ſolus aut cū aliis/communium curam gerens.

¶TERTII CAP. COMMENTARIVS.

PRima queſtio.An eadem ſit virtus/qua quis abſolute dicitur vir bonus & bonus ciuis:an alte
ra? ¶Diluit nō eſſe eandē.Primo.Quia bonus ciuis dicitur:vt bonus nauta. atqui eadem vir 24
tus non eſt/qua quis ſimpliciter bonus eſt:& bonus nauta. neq; igitur eadem qua quis ſim-

plicitet bonus & bonus ciuis.bonus autem natura dicitur:qui bene officiũ ſuum pagit: vt qui bene re
mos impellit ſi remex/qui bene clauum moderaꝛ ſi gubernator/qui prorã dirigit ſi ꝓrarius/totius pro
functiõis ſue modo nauigantiũ multitudini/cõſeruationem efficiens.ſalus enim et cõſeruatio:cõmu-
ne eſt omniũ nautarũ opus.ſic bonus ciuis:qui probe/feliciterq; ſuum peragit officiũ/pro modo fun-
ctionis ſue/ad totius cõmunitatis/totiuſq; reipublice ſtatus conſeruationẽ.vt qui publica decreta/ſen-
tẽtias/& facta ciuitatis fideliter exarat ſi ſcriba.qui bene ac fideliter publicũ erarium cura:ſic queſto.
qui pro dignitate quietos tranquille moderaꝛ/ſontes vnit/ſeditioſos ſedat:ſi gubernator. et ita quiſq;
ſecũdum id officium/quod in republica ſortitus eſt moderandũ:pro modo ſuo quantũ in ſe eſt/totius
reipublice ſalutem efficiens.eſt enim reipublice ſalus/totiuſq; multitudinis cõſeruatio: omniũ ciuium
opus. quare boni ciuis:virtutem dici neceſſe eſt reſpectu habito ad rempublicã/ non abſolute ad ip-
ſum. ¶ Secũdo. Quia rerumpublicarũ multe ſunt ſpecies. manifeſtum igitur eſt boni ciuis non eſſe
virtutẽ vnam perfectã/a qua bonus ciuis dicatur.at boni viri a qua abſolute bonus diciꝛ:perfecta eſt
virtus.perſpicuũ igitur eſt:fieri poſſe bonum ciuẽ eam virtutẽ non poſſidere/a qua vir bonus dicitur.
¶ Tertio.Quia optimam rempublicã impoſſibile eſt eſſe ex oĩbus abſolute/ſimpliciterq; bonis viris.
attamen in optima republica: neceſſe eſt ciues omnes opus ſuũ bene pagere. & opus bene peragere
ab aliqua virtute ꝓficiſci oportet.at vero non a qua vir abſolute bonus diciꝛ:alioqui abſolute boni eſ-
ſent omnes atq; ſimiles. hoc autẽ cum ſit impoſſibile:manifeſtũ eſt non oĩno eãdem eſſe virtutem
boni ciuis atq; boni viri. quãdoquidẽ in optima ciuitatis gubernatione:virtutẽ boni ciuis oĩbus ad-
eſſe ciuibus oportet.abſolute boni viri virtutẽ: oĩbus adeſſe impoſſibile eſt/niſi neceſſariũ ſit/in opti-
ma ciuitate omnes ciues eſſe abſolute bonos viros. ¶ Quarto. Quia cum ex diſſimilibus cõſtet ciui-
tas ceu animal ex anima & corpore/animã ex ipſa cõcupiſcente particula & animoſa/et domus ex vi
ro & vxore/et acquiſitio ex domini ſeruiq; acquiſitione: ſimili quoq; pacto cum ciuitas(inquam) ex
his omnibus/ac preterea ex his diſſi[militer]bus/ſpecieq; diſſidentibus conſtet/ neceſſe eſt non eandem om
niũ ciuium eſſe virtutẽ.vt neq; eadem eſt virtus eius qui aſſidet adiutor. Patet igitur ex his:non ſim-
16 pliciter atq; oĩno eãdem eſſe virtutem/qua quis bonus ciuis/bonuſq; vir eſſe dicatur. ¶ Secũda que
ſtio.cum non oĩno & cuiuſlibet boni ciuis/ & boni viri oporteat virtutem eſſe eandẽ: an ſaltem ali-
17 cuius boni ciuis/virtutem oporteat eſſe eãdem: ac boni viri? ¶ Diluit nos id aſſerere poſſe in opti-
mo reipublice ſtatu/bonum in magiſtratu ciuem/eũdem abſolute virum bonum eſſe et prudẽtem.in
tali enim republica:eum virum qui ciuilem ſuſcipit adminiſtrationẽ/prudẽtem eſſe oportet. et ſi pru-
dens: morũ probitate preditus eſt.quare & abſolute vir bonus. non tamen dicere velim:omnium ci-
uium eandẽ eſſe virtutem/a qua ſcilicet & bonus ciuis & vir bonus dicatur.quia aiunt nõnulli:ſtatim
aliam eſſe diſciplinã eius qui preeſt. vt in educatione filiorum regum:licet intueri.qui ab ineunte eta
te:in bellica equeſtriq; diſciplina inſtituũtur. vt Euripedes inducit loquẽtem: non michi ſunt vafra:
ſed ea quorũ ciuitati opus eſt.tanq̃ ſit diſciplina quedam eius qui preeſt/magiſtratuq; fungitur.ſi igi-
tur eadem eſt virtus eius qui bene preeſt ac boni viri/ & nichilo ſecius ciuis eſt is qui ſubeſt: non ea-
dem ꝑfecto virtus omnino fuerit boni ciuis et boni viri.tametſi cuiuſdã ciuis eadem erit virtus boni
ciuis & boni viri. nam nõ eadem virtus eſt eius ciuis qui preeſt:et eius qui ſubeſt. & ob hoc forſitan
18 Iaſon inquit: grauiter ferre/ſi non regnaret/ quia neſciret priuatus degere. ¶ Quamq̃ eius qui pre-
eſt & eius qui ſubeſt altera ſit virtus:nichilominus laudabilẽ eſt poſſe preeſſe & ſubeſſe.et preclari cõ
ſummatiq; ciuis virtus eſt: & poſſe bene preeſſe & bene ſubeſſe poſſe / ſed non vtrũq; equa laude di-
gne. Nam eius qui preeſt:virtutem qua quis ſimpliciter vir bonus dicitur/poſuimus. eius autem qui
ſubeſt:id non oportere:dignior igitur preſidẽtis virtus. ¶ Sed queſtio ſuboritur: cum interdũ videa-
19 mus eũ qui preeſt & eum qui ſubeſt addiſcere oportet vtraq;/ hunc ſcilicet ea que ꝑtinent ad paren-
dum/illũ vero ea que pertinent ad preſidẽdum/ſed que non ſunt eadem/preclarũ autẽ ciuem vtraq;
ſcire oportere & que ꝑtinent ad parẽdum & que ad preſidendũ/atq; vtrorumq; eſſe participẽ.quenã
igitur ſunt ea que oportet ciuem parendo diſcere? hinc enim quiſpiam id conſiderãdum eſſe ducat.
20 ¶ Dilutio.non oporteret eum qui preeſt diſcere ea que neceſſaria ſunt. nam preſidẽtia dominatoria
eſt:qua in iĵs que neceſſaria vocãtur/vt abſonia parare/pinſere/coquere/veſtes parare/calceos ſuere/
et id genus/nequaq̃ neceſſariũ eſt eum qui preeſt ſcire facere/ſed vti potius. alterum autem (ſcire in-
q̃ facere)mancipiorũ eſt.dico alterum:vt poſſe ſeruilia miniſteria exhibere.& ſeruorũ multe ſunt ſpe-
cies:quandoquidẽ & huiuſmodi miniſteria cõplura ſunt. quorũ partem vnã obtinent manuales:qui
opere manuali viuũt/ceu nomen indicat/inter quos annumerãtur ſordidi opifices.in iĵs igitur nõ ea-
dem diſcunt:& qui preeſt/et qui ſubſunt.quare apud quoſdã:antiquitus huiuſmodi opifices a reipu-
blice excludebãtur honoribus tanq̃ fieret extrema popularis gubernatio. hec igitur opificia hominũ
qui ſic ſubſunt:neq; preſidem diſcere oportet/neq; eum qui in republica verſaꝛ/ neq; bonũ ciuem/ni

ſi fortaſſe vtilitatis ſibi ad ſeipſum/priuatimq; cauſa. alioqui non amplius contingeret alterũ eſſe do-
minũ/& alterum ſeruum. Ceterum eſt preſidẽtia quedã:qua quis preeſt ſimilibus genere/liberiſq; ho
minibus. & hanc ciuilem preſidẽtiam magiſtratũq; dicimus: quem eum qui preeſt didiciſſe parendo
oportet. ceu prefectũ equitũ eſſe:cum prius ſub alio fuerit. & exercitũ ducere:cum ipſe prius in exer-
citu per inferiores militie gradus ductus fuerit/in inſidijſq; delituerit. quapropter recte dici videt̃: ne
minẽ bene imperare poſſe/ qui non prius ſub imperio fuerit. hec igitur & ſimilia ſunt:que eum qui p̃- 21
eſt & qui ſubeſt eadem dicere oportet. ¶ Oſtendit̃ quod frequẽter ante ſumptũ eſt:alteram eſſe vir-
tutẽ eius qui preeſt & eius qui paret/ quanq̃ oportet preclarũ cõſummatũq; ciuem vtraq; virtute eſſe
preditũ/& ſcire recte ſe habere ſiue p̃ſidendũ ſit ſiue parẽdum. quare & bonum virũ idẽtidem vtraq;
eſſe preditũ. ſed alteram eſſe:patet. ¶ Primo. Quia altera ſpecies eſt moderatiõis ac iuſticie que prin
cipatur. nam eius qui ſubeſt tametſi liber ſit/et bonus:manifeſtum eſt quoniã nõ eadem eſt virtus. vt
iuſticia ſpecies alias habent:ſecundũ quas/quis aut preeſt aut paret. non igitur eadem eſt virtus:eius
qui preeſt & eius qui ſubeſt. ¶ Secũdo. Quia principãtis virtus ad virtutẽ parentis/ ita ſeſe habere vi
detur:quemadmodũ viri virtus ad mulieris virtutẽ. atqui viri & mulieris reuera alia eſt virtus. vt alia
tẽperantia/et fortitudo alia. nam videret̃ vir timidus:ſi ita fortis eſſet vt femina fortis. & mulier intem
perata:ſi ſic tẽperata/vt vir tempatus. Adminiſtratio quoq; domus:alia mulieris/alia viri. nam viri of
ficium eſt acquirere:mulieris vero parta cõſeruare. Alia igitur virtus preſidẽtis/& parentis. ¶ Tertio.
Quia prudẽtia: ꝓpria virtus ſola eſt eius qui preeſt. nam ceteras virtutes cõmunes eſſe oportet/ tam
eorum qui preſunt q̃ qui ſubſunt:prudẽtia autem non eſt eius qui ſubeſt/ſed opinio vera. eſt eni qui
ſubeſt vt fiſtule factor qui vero preeſt/vt qui fiſtula vtitur. ex his itaq; manifeſtũ eſt: an eadem ſit vir
tus viri boni & boni ciuis/an alia/& quomodo eadem et quomodo alia. ¶ Surgit dubitatio ex eo qđ 22
dictum eſt ciuis virtutẽ eſſe & preeſſe & parere poſſe bene/et vt oportet: an igitur reuera ſolum is ſit
ciuis qui publici magiſtratus eſt particeps/an etiam opifices ſint ciues nũcupãdi/ cum ipſi magiſtra
tuum ſint expertes? ſi ciues appellabimus. nequaq̃ fieri poteſt/vt cuiuſq; ciuis ſit virtus/qua poſſit &
bene preeſſe & ſubeſſe probe. ſi non ſunt ciues:in qua parte eos locabimus? neq; enim in numero ſer
uorũ qui nobiſcum habitant:neq; peregrinoꝝ locare poſſumus. ¶ Diluit. Primo. in optima ciuitate
optimaq; republica/opifices ciues non eſſe:tametſi neq; ſerui ſint/neq; peregrini/neq; ex ſeruis facti 23
liberi. q̃uis olim apud quoſdã tales fuerint:ſintq; & nunc tales q̃plurimi. et hoc diſtant a ſeruis: q; ſer
uorũ quiſq; vni neceſſaria/ ipſi vero opifices viles quidẽ & ſordidi neceſſaria cõmunitati miniſtrãt.
et falſum inſuper eſt omnes illos dicendos eſſe ciues/ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt. Secũdo. vt
reſpublice multe ſunt:ſic multiplices ſunt ciues. in optimatũ & cenſupotentũ republica:opifices mini
me ſunt ciues. ſed in paucorũ nichil prohibet opifices ad ciuium munus admitti. nam ſunt pleriq; ar
tificũ:qui pecunijs abundãt & maxime omniũ incole popularis gubernationis: opifices omniũ mu-
nerũ magiſtratuũq; capaces/ciues exiſtunt. reliquorũ: apertã continet littera narrationẽ. ¶ Aliquoꝝ 24
ſupradictorũ:ſub breuitate comprehenſus epilogus.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

SIquidem igitur plures ſunt reipublice ſpecies ſpecies rerumpublicarũ & rectarum et prola
pſarũ/ex octaui Ethicorũ cap. 10 patuerunt. & adhuc generaliter patebunt numeris 29 &
30 huius. ſpecialiores autẽ modi ac ſpecies:in quarto huius. in regia gubernatiõe & opti-
mate:vir abſolute bonus/et bonus ciuis reperiat̃/& vltimo loco in cenſu poteſtate. at in ty-
rãnide/paucoꝝ potentia & populari ſtatu: hec non ſatis ſe cõpatiũtur. nam et ſi inter eos ſint abſolu
te viri boni:neq; tyrannidẽ velint/aut magiſtratũ a tyranni gerere arbitriũ:neq; rempublicã paucipo
tentiũ more/aut populariter gubernare ¶ At viri boni perfecta eſt virtus. Virtus boni viri/virtus mo
ralis. virtus boni ciuis: virtus ſecũdum ſpeciem reipublice vt moralis virtus/in optimate. in cenſu po-
teſtate:mediocritas/& militaris ſtrẽnuitas. in populari:equitas ſecũdum numerũ/ et arithmeticũ me-
dium. ¶ Agentiũ ſupremi & adiutoris. ſummus agentiũ chorum & vt Ariſtoteles inquit κορυφαῖος
Aristoteles. τῶν χορευτῶν/eſt qui opus ipſum dirigit/alij autem aſſiſtunt vt ſocij & adiutores ad chorũ ipſum quiſ
q; pro ſuo officio peragẽdum. ¶ Sed horum diuerſa eſt virtus. Sunt ciues qui bene norũt ſubeſſe/ſed 21
adhuc bene preeſſe neſcirent:& illi nõdum preclari & cõſummati ſunt ciues. ſed qui vtrũq; munus
preclare obiret: is iam cõſumatus & preclarus ciuis. at contra nõ videtur:vt qui apti ſunt vt bene p̃re
ſint/ijdem bene parere neſcirent. quis enim vnq̃ euaſit ad docendum preclarus. qui idem non recte
didicerit? ¶ Quemadmodũ viri & mulieris. Ille qui in ciuitate p̃eſt/vt vir eſt:& multitudo que in ci-
uitate paret/vt femina. quare illius virtus/viri virtuti:huius vero/mulieris virtuti non abſone cõparat̃
¶ Prudentia vero propria virtus eius qui preeſt ſola. cum prudentie tria ſunt officia/bene conſultare/

iudicare/ & precipere:ea qua bene conſultatur eubulia/ & bona cōſultatio dicit. quia bene iudicatur: ſagacitas.qua vero recte precipit:prudentie nomen ſibi retinet.& de hac precepuua prudētia:id Ariſtotelis/ꝙ ea ſola propria ſit eius qui preeſt/intelligitur.& de ea cap.10 ſexti ethicorū. ❡ Primo libertini generis homines. liber:ſimpliciter qui nunq̄ ſeruus fuit.libertus qui cū fuerit ſeruus: liber factus eſt.libertini qui iuſta ſeruitute manu miſſi ſunt:et hec apud iureconſultos frequentia.

❡ De republica/gubernandi ſpeciebus;reifamiliaris/imperiis/republica recta & lapſa. Cap. IIII.

HIs itaq; determinatis vidēdum eſt poſtea vtrum vna ſit reſpublica/an plures/ et ſi plures: que & quot & quenam differentie earum ſint. Eſt autem reſpublica ordinatio ciuitatis:& circa magiſtratus alios/& maxime circa id quod ſūmam in ciuitate habeat authoritatē/et ſit principaliſſimū omniū.nam principaliſſimū:vbiq; gubernat ciuitatem. quod autem gubernat:reſpublica eſt.dico autē ceu in populari quidem ſtatu/populus eſt dominus:in paucorū vero potentia pauci. dicimus autem et reſpublicas alias eſſe ab iſtis:de quibus quoq; aliis/eodē modo dicemus

Quid reſpublica.

26 ❡ Supponēdum eſt prius:cuius gratia ciuitas ſit conſtituta/et quot ſint gubernādi ſpecies circa hoiem/& circa ſocietatē vite in ſuperioribus libris vbi de gubernatiōe rei;domeſtice/ ac de dn̄o & de ſeruo determinauimus.dictum eſt natura eſſe hominē/ciuile animal ac ſociale.Ex quo fit:vt etiam ſi nichil indigeāt mutuo auxilio/nichilominus affectent vite ſocietatē.quinetiā et cōmunis vtilitas coniungit eos:inquātum confert ſingulis partem bene viuendi.maxime igitur hic eſt finis:& publice omnibus & priuatim. Congregātur etiā ipſius vite gratia.forſan enim ineſt ſibi aliqua particula honeſti/ & continet ciuilem ſocietatem/etiam viuendi gratia ſolum:ſi non moleſtie in vita nimis exuperent.patet autem ꝙ tolerant homines multa aſpera/propter viuendi cupiditatē:vt exiſtente in eo quadam proſperitate & naturali dulcedine.

Primi 12 10

27 ❡ Atqui & modos imperii facile eſt diuidere:cum ſepe ſit de his a nobis in externis ſermonibus determinatū. domīatio enim licet vtilis reuera exiſtat natura ſeruo & natura domino:nichilominus iperat pro domini vtilitate/ pro vtilitate autem ſerui cōtingenter.neq; enim fieri poteſt:vt ſeruo deficiente/ſeruet dominatio.Filiorum vero imperiū & vxoris/et domus totius/quā vocamus rei familiaris gubernationē: aut gratia eſt eorum qui gubernant/aut gratia alicuius quod ſit vtriſq; cōmune.gratia eorum qui gubernātur. vt videmus & alias artes/ceu medicinam & gymnaſticā/ illorū quibus imperatur/vtilitatem querere:cōtingenter tamen & eorū qui precipiūt/eſſe poteſt.nichil quippe vetat magiſtrū ipſum gymnaſii:eſſe vnum eorum qui exercētur. quemadmodum gubernator:ſemper eſt vnus ex iis qui ſunt in naui.magiſter igitur gymnaſii/ & gubernator:cōſiderāt ſemper eorum vtilitatē/quos gubernant.ſed quādoq; eorum vnus ipſe

Quinti ethicorū cap. 5

28 per accidens ſuſcipit vtilitatem/hic quidem nauta/ille autem vnus eorum qui gymnaſio exercētur. ❡ Quapropter ciuilia quoq; imperia/cum ſint ſecūdum equalitatē ciuium conſtituta/& ſecundū paritatē:viciſſim cenſent ea eſſe gerenda. primū que natura fert/cēſentes inuicem munera ſubire:& cōſiderare viciſſim quoddā illius bonum/quemadmodū ille prius cum preeſſet/conſiderauit iſtius vtilitatem.nunc autem rōne cōmodorū/ex reipublice gubernatione prouenientiū/volunt continue in magiſtratu eſſe: veluti ſi contingeret magiſtratū gerentes/ſemper ſanos eſſe/vbi aduerſa valitudine laboraſſent.nam forſan ſic ipſos magiſtratus amplecterent. Conſtat igitur ꝙ quecunq; reſpublice ad cōmunē vtilitatem intēdunt:illas rectas eſſe ſecūdum ſimpliciter iuſtum.quecūq; vero ad ꝓpriam eorum qui preſunt vtilitatem ſolum:aberrare omnes: atq; eſſe rectarū rerumpublicarū tranſgreſſiōes & labes.gubernant enim quaſi a dominis:at ciuitas:liberorū eſt ſocietas.

25 ❡ QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

26 DIffiniunt rempublicā:ordinationē eſſe ciuitatis/cum circa alios magiſtratus: tū maxime circa eum qui omniū eſt ſummus/ſummeq; precipuus. ❡ In tertio capite primi libri/huius politice inſtitutiōis:circa hominū/ & vite reiq; familiaris ſocietatem: quattuor gubernādi ſpecies tetigit. prima reſpicit virum & vxorē: que economica coniugaliſq; dicitur.ſecūda dominū & ſeruū:que herilis.tertia patrē & filios:& hec paterna nūcupatur.quarta reſpicit poſſeſſiones/facultatūq; conſeruationē & accrementa:que acquiſitiua appellari ſolet:& in ſecundo capite eiuſdem primi:dixit ciuitatē bene viuendi

gratia cõſtitutam eſſe beneq; viuere ciuitatis eſſe finem/& hoiem ſuapte natura ciuile animal eſſe/&
pleraq; que ex illo loco patẽtem retinent intelligentiã. ¶ De modis imperij in re familiari hic intelli- 27
git:qui ſunt imperiũ economicũ viri ſcilicet ad vxorem/dominatio que quidẽ eſt imperiũ domini ad
ſeruũ/& imperiũ paternũ patris videlicet ad liberos imperium.dominicũ: primo vtilitatẽ domini re-
ſpicit/ſecũdo autem loco bonũ & vtilitatem ſerui.economicũ:bonũ vtriuſq; nam generatiõis proliſ-
q; gratia eſt:que ex equo eſt vtriuſq; bonum.paternũ vero imperiũ:bonum eorũ qui gubernant/pre
cipue reſpicit/vt medicina & gymnaſtica eorum bonũ quibus medetur/& qui exercẽtur. ſecũdo au-
tem loco & quaſi ex accidẽti:bonum eorũ qui iperant/ceu medicina & gymnaſtica medentis & ma
giſtri ludi bonũ. ¶ Ex his in ſuperiorũ analogia colligit ciuilia publicaq; imperia/ad bonũ totius cõ- 28
Reſpublica recta. Reſpublica lapſa.
munitatis eſſe debere/& non primũ intẽdere vtilitatem eorũ qui magiſtratũ imperiũq; tenent.nã hu
iuſmodi impia ſunt inter hoies liberos & equales: et eorũdem magiſtratuũ atq; imperiorũ capaces:q̃
quia ſimul nequeũt:ea ſubeũt viciſſim.ex quibus ſtatim colligit:que ſint reſpublice recte atq; ſimpli-
citer iuſte/& que lapſe & iniuſte.nam reſpublice recte iuſteq; ſimpliciter he ſunt: que cõmunẽ vtilita
tem totiuſq; ſocietatis bonũ intẽdunt.reſpublice lapſe & aberrantes:q̃ ad ꝓpriam eorum qui preſunt
vtilitatem ſolum reſpiciunt.et he rectarum rerũpublicarũ tranſgreſſiones/& labes dicunt:in his enim
ſubditi gubernant:vt ſerui natura/a dominis. Attamen ciuitas liberoꝝ eſt ſocietas.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

IN ſuperioribus ſermonibus.in primo libro numero 10 & 12. ¶ Atqui modos imperij.octa- 92
uo Ethicoꝝ(vt in annotatiõibus dictum iam eſt)cap.10 poſuit ſpecies reipublice/& labes 27
earum:ex quibus imperandi modos facile eſt intelligere.

¶ De diuiſione & diffinitiõibus rerũpublicarũ/& tranſgreſſionũ earum. Cap. V.

HIs determinatis cõſequens eſt reſpublicas cõſiderare: quot nũero ſunt & que:
& primo quidẽ eas que ſunt recte. nam labes earum ex illarum determinatiõe 29
pateſcũt.Cum vero gubernatio ciuitatis & regimen id ſignificet/regimẽ au
tem eſt poteſtas ciuitatis: neceſſe eſt poteſtatẽ huiuſmodi ciuitatis/aut penes
vnum eſſe/aut penes paucos/aut penes multos.quando igitur vnus vel pauci
vel multi cõmunem vtilitatẽ in gubernatiõe ſequũtur:has eſſe rerumpublicarũ ſpecies ne-
ceſſe eſt.quãdo autem ad propriã vtilitatem vel vnius vel paucorũ/vel multitudinis guber
natur:tranſgreſſiones ſunt & labes. Aut enim dicendũ eſt non eſſe ciues qui poteſtate par-
ticipãt/aut par eſt ad vtilitatem cõmunitatis pticipare. Vocare autẽ cõſueuimus:cum vnus
Quid reſpublica regia. Quid optimatũ. Quid cẽſu potentum.
ad vtilitatem cõmunẽ reſpiciens gubernat:regiam poteſtatẽ.cum vero pauci gubernãt plu
res tamen vno:optimatiũ gubernationẽ/vel ex eo quia optimi preſunt/vel ex eo quia op-
timũ ciuitati & in iis qui eã cõmunicãt/ꝑſunt.cum autem multitudo gubernat ad cõmunẽ
vtilitatẽ: vocatur cõmuni nomine omniũ rerumpublicarũ/reſpublica.accidit autem rõna
biliter:vnum enim excellere ſecũdum virtutem aut paucos datur: vt vero multitudo excel-
lat ad omnẽ virtutem difficile eſt: ſed maxime ad bellicam excellit. hec enim in multitudĩe
fit:quare in hac reipublice ſpecie principaliſſimũ quod propugnaculũ eſt. atq; ea re partici-
pant:qui armis poſſident. ¶ Labũtur vero et trãſgrediunt huiuſmodi ſpecies.ex regia quidẽ 30
gubernatione:in tyrãnidem.ex optimatibus vero:in paucorũ potentiã.ex republica autẽ:in
Quid tyrãnis. Quid paucorũ potentia. Quid popularis ſtatus.
popularẽ ſtatum. Tyrãnidem enim eſſe dicimus:dominatũ vnius ad propriũ cõmodum in-
tendẽtis.paucorũ autem potentiã:cum ad opulentorũ cõmodum gubernatur.Popularẽ autẽ
ſtatum:cum ad cõmodum egenorũ.harum enim nullã:ad cõmunem vtilitatem reſpicit.
¶ Oportet autem paulo vberius explicare:que ſit vnaqueq; iſtarũ. habent enim dubitatio-
nes quaſdã.philoſophantis enim circa ſingulorũ diſciplinam:& non ſolum ad agẽdum re- 31
ſpicientis:propriũ eſt nichil negligere.neq; ꝑmittere:ſed demonſtrare in ſingulis veritatẽ.
Tyrãnidem eſſe diximus vnius dominatione ciuili ſocietati preſidẽtis.Paucorũ autem po
tentiã:quando rempublicã tenent opulenti & diuites.Popularẽ vero gubernationẽ:cum te
nues homines & non poſſidentes diuitias:gubernãt. ¶ Prima igitur dubitatio circa diffini 32
tionẽ eſt.nam ſi plures ſint opulenti & diuites ac rempublicã teneant.et popularis guberna
tio ſit cum multitudo regit: eodemq; modo ſicubi contingat inopes eſſe pauciores q̃ opu-
lenti:ſed potentiores ac rempublicã teneant:& vbi pauci rempublicam optinent:paucorũ po
tentiã nũcupamus:nõ recte viderent iſte diffinitiões gubernationũ eſſe poſite. ¶ Enimue-
ro/ſi quis adiũgens opulentie quidẽ paucitatẽ/inopie vero multitudinẽ ſic appellet reſpubli 33

ce ſpecies/vt dicat paucorū potentiā eſſe/in qua gubernationē reſpublice habent opulen-
ti/numero pauci:popularē vero/in qua inopes rempublicā tenent multi exiſtentes: aliā ha
bet dubitationē.quas enim modo dicemus eas reſpublicas:eam videlicet in qua plures opu
lenti/& eam in qua pauciores inopes gubernant in vtraq; rerumpublicarū/ſiquidem nulle
ſunt alie reſpublice preter ſupradictas? ℂ Videtur igitur ratio iſta oſtendere: ꝙ paucos eſſe
vel multos qui gubernāt/cōtingens eſt/aliud paucorū potentie alterū populari. propterea
ꝙ vbiq; accidit:ſi pauci ſint opulenti.multi vero inopes.Ex quo fit vt huiuſmodi cauſe nō
faciant differentiā:ſed in eo differant popularis gubernatio & paucorū potentia abinuicē/
ꝙ alibi opulenti/alibi inopes rempublicā obtinēt. Neceſſariūq; eſt vbicunq; per opes ac di-
uitias preſunt/ſiue hi pauciores ſint ſiue plures: hanc eſſe ſpeciem illā/que vocatur pauco-
rū potentia.vbicūq; inopes:hanc eſſe popularē gubernationē.ſed accidit(vt diximus)hos
quidē paucos eſſe/illos vero multos. opibus enim ac diuitiis pauci abūdant/ libertatis ta-
men omnes participes ſunt:propter quas cauſas cōtenduut vtiq; de republica.

ℂ QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

29 Diducit rempublicā rectam:in regiam/optimatū/& in eam que ſibi peculiariter reſpu-
blice nomen vendicat/quam alij cenſu poteſtatē appellant.regia penes vnū eſt: qui
paterna pietate atq; affectu/omniū directione ſuſcipit. optimatū reſpublica paucos
reſpicit/virtute & probitatis integritate perfectos.que autē peculiariter reſpublica &
cenſu poteſtas dicitur:multos qui & belli et pacis tēpore totius cōmunitatis bonū ꝓ-
curant. Diffinit rempublicā regiam:eam eſſe in qua vnus excellenti virtute preemi-
nēs/ad cōmunē omniū vtilitatē gubernat. Et optimatū:in qua pauci optimi & ad optimū ciuibus p̄-
ſunt.Cēſu vero potētum rempublicā:in qua multi ad cōmunē omnium vtilitatē/ciuitatis gubernatio-
nem adminiſtrāt.et hec:reſpublica nominari ſolet/ cōmune rerumpublicarū nomen ſibi vendicās. et
hec maxime conſiſtit in ijs qui bellica virtute prepollent/qui arma tenent/& hoſtes ꝓpulſant. Nam
fieri poteſt:vt vnus virtute excellat/vt in regia.aut pauci:vt in optimatū republica.vt vero multi excel
30 lant ad virtutē:haud quaq; facile/niſi ad bellicam. ℂ Prolapſiones/labes/trāſgreſſioneſq; et corrupte
las rerumpublicarū enumerat/& diffinit:tyrannidē/paucorū potentiā et popularē gubernationē. Ty-
rannis regno contrariaṫ.& eſt dn̄atus vnius ad propriū cōmodum cuncta molientis. Paucorū poten
tia:optimatū gubernationi aduerſaṫ.& eſt:cum pauci opulenti/ad ſuum cōmodum res ciuitatis admi
niſtrant.Cenſu vero poteſtati:popularis ſtatus cōtrarius eſt.& eſt:cum ad egenorū cōmodum/res gu
31 bernanṫ.& nulla harum:ad cōmunē omniū vtilitatem atq; bonum/reſpicit. ℂ Reſumit trium trāſgreſ
ſionū rerumpublicarū diffinitiones(omiſſis vocabulis:multi et pauci)vt eas exactius enucleet. nā phi
loſophi eſt:circa ſingulorū diſciplinam nichil negligere/nichilq; p̄termittere/ſed dilucidam aptamq;
32 facere in ſingulis veritatē. ℂ Prime dubitatiōis circa diffinitionem paucoꝝ potentie/ꝙ ea ſit trāſgreſ
ſio in qua pauci opulenti & diuites rempublicā tenent:cauſam adducit. nam ſi plures ſint opulenti &
diuites in republica q̄ inopes/remq; publicā teneant vt olim Colophonij/& inſuper popularis guber/
natio voceṫ cum multitudo & pars maior gubernat/ illa ꝓfecto eſſe popularis gubernatio. Diffinitio
igitur illa non recte de paucoꝝ potentia fuerit aſſignata. Preterea ſi paucoꝝ potētia eſt vbi pauci po
tentiores rempublicā tenent/& euentu aliquo alicubi cōtingat inopes/pauciores eſſe q̄ opulentos &
diuites/ſed potētiores ad rempublicā tenendā/ vt in Apollonia & Thera/ & in Ethiopia vt magni &
pulchri pauci/ex numero 10 quarti huius:tunc illa erit paucoꝝ potentia.attamen opulenti & diuites
rempublicā non gubernāt.diffinitio igitur paucoꝝ potētie non recte allata eſt.non recte etiā popula-
33 ris gubernatio diffiniaṫ:in qua tenues hoies & diuitias non habētes/gubernant. ℂ Malam dilutionē
refutat. Sed eſto quis dicat particulas multi & pauci adiūgendas eſſe: vt paucorū potentia ſit in qua
opulenti ac diuites numero pauci/rempublicā gubernant. & popularis ſtatus:vbi inopes numero mul
ti/res cōmunitatis adminiſtrant. verum alia inſurgit dubitatio.quas enim tunc dicemus eas reſpubli-
cas:in quarū vna plures opulēti/& in altera pauciores inopes gubernant/ ſi nulle ſunt reſpublice pre-
34 ter eas que dicte ſunt? ℂ Diluit. Annuens particulas multi & pauci:non eſſe de illarum diffinitionū
integritate/neq; differūt paucorū potentia & popularis gubernatio/per hoc ꝙ hic multi illic pauci gu
bernent:ſed per hoc ꝙ inopes/illic vero opulenti/& reſpectu habito ad diuitias preſunt & rempubli-
cam tenent. Veruntamen ſepenumero accidit in his gubernatiōibus/vt pauci ſint opulenti & multi in
opes: ideo particule ille pauci & multi cum apponūtur/non intelligātur vt neceſſarie/ ſed que id ex-
plicant quod frequenter accidit.accidere tamen & alio modo etiam poteſt.vt & dubitationis preten
debat ratio.

¶ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Is determinatis.Species quas hic enumerat:ſimplices ſunt. volunt autem eas in ciuitati- 29
Polybius. h bus componi:vt in Laconica & Romana republica ſecundū Polybiū.nam qui aſpicit ad
imꝑatores belli:regia videt̃.qui ad ſenatū:optimatū.qui illic ad ephoros/hic autem ad tri
buntios:cēſupotentū.Verum Laconicā non recte illa continere/& in multis aberrare & labi:mōſtra-
uit Ariſtoteles cap.ſeptimo precedētis.de Romana autē republica qualis ipſa fuerit:non eſt inpſen-
tiarū differendū.Verum ſi in aliqua ciuitate/aut due aut tres harum ſpecierū iungātur: res ea publica
cōpoſita nichil vetat dici.ſi tamen vna alijs pficiatur/in eaq; ſumma reipublice locetur:ab ea vt a do
mināte reſpublica denominat̃. ¶Paucoꝝ autē potentiā:quādo rempublicā tenēt opulēti & diuites. 31
Cum & in paucorū potentia & populari gubernatiōe.audis rempublicā nomiari: intellige trāſlaticie
& iproprie dici/ſm materiā ſubiectā/pro republica aberrāte/ & lapſa: qđ paſſim fit/& hic & in ſequēti
bus libris:more alioꝝ/qui & has labes/reſpublicas appellare cōſueuerunt. Verū ex ijs que hic diſcutiū
tur:cognoſcimus nō eſſe abſolute reſpublicas/ſed trāſgreſſiones rerumpublicarū/atq; labes.

¶De iuſto paucorū & populariū ciuitatia fine/virtute & vicio.Cap. VI.

D
Vmendum eſt prius:quos terminos eſſe dicunt paucorū potentie & popularis gu 35
bernatiōis/& quid ſit iuſtum in vtraq;.Omēs enim attingūt iuſtum quoddā:ſed
vſq; ad aliquid ꝓcedentes/& aiunt non omne iuſtū proprie.puta videtur equalitas
iuſtum quiddā eſſe(& eſt enim)ſed non om̄ibus/at equalibus.& inequalitas iuſtū
videt̃ eſſe(et eſt quidē)ſed non om̄ibus/at iequalibus.alii vero hoc auferūt/ſcilicet quibus:
& male iudicant.cauſa vero eſt:quia de ipſis iudiciū fit.qui vero de ꝓpriis iudicant:vt plu-
rimū nō recti ſunt iudices.itaq; cum iuſtū ſit aliquibus: & diuiſum ſit eo modo in rebus &
Quinti cap. perſonis(vt & prius diximus in ethicis) equalitatē rei cōfitētur:ſed de perſonis cōtendunt
3 maxime propter id quod dictū eſt modo/quia de ſeipſis nō recte iudicant. ¶Deinde quia
vſq; ad aliquid/vtriq; eorū iuſtum quiddā dicentes:putant ſe dicere ſimpliciter iuſtum.illi
enim ſi in aliquo ſint ſupiores/ceu opibus & diuitiis:alios oīno putant eſſe impares.hi ve-
ro ſi in aliquo ſint pares/puta in libertate:omnino putāt eſſe pares. ¶Ceterū quod eſt prin-
cipaliſſimū:nō dicunt.ſi enim poſſeſſionū gratia ſocietatē iniiſſent/vnaq; conueniſſent:tā-
tum caperēt ciuitatis/quātū poſſeſſionis. quare ratio illa valeret que eſt paucorū potentiū.
aiunt eñ nō eſſe iuſtum vt qui vnum cōtulit/tm̄ recipiat de centū minis/quātū is qui con
tulit oē reliquū/neq; de iis que ab initio/neq; de iis que poſtea ſupuenient. ¶Siquidē non
viuendi ſolū gratia:ſed magis bene viuēdi.nam ſic ſeruorū & aliorum animaliū ciuitas eſ
ſe poſſet. nunc autē non eſt:ex eo quia felicitatis non ſunt capacia/neq; vite ſecundū ele-
ctionē.neq; ſocietatis gratia bellice/ne a quoq̄ iniuria afficiātur/neq; propter cōmercia/ac
Hetruſci. mutuā vtilitatem.nam ſic Hetruſci & Carthaginēſes & omnes ii quibus eſt cōmerciū in-
Carthaginēſes uicem:tanq̄ ciues eſſent vnius ciuitatis.ſunt nempe illis federa circa res iportādas & pacta:
ne iniuria afficiātur.& ſcripture circa mutuā bellandi ſocietatē.ſed neq; magiſtratus cōmu-
nes his deputati ſunt om̄ibus:verū alii apud alios.neq; quales eſſe oportet: alteri alteros cu-
rant.neq; vt nemo eorum iniuſtus ſit/qui ſub federe comprehēdunt̃/neq; vt prauitatē nul
lam habeāt:ſed ſolum vt non inuicē iniuria ſe afficiant. ¶At enim de virtute ac vitio publi
ce cogitāt:quicūq; curā habent bonis legibus inſtituere ciuitatē.ex quo manifeſtū etiā eſt:
de virtute curam eſſe habendā ei que reuera ciuitas ſit nominādā/non oratiōis gratia. nam
fit cōmunio ſocietas aliorū ad bellum/loco ſolū differens ab illis ſociis longe exiſtētibus.
Lycophron. & lex pactio(vt ait Lycophron ſophiſta)fideiuſſor inuicē iuſtorū/ſed non talis vt bonos &
Megarenſes. iuſtos ciues efficiat.Et ꝙ ita ſe habeat:patet.nam ſi quis cōiungat loca in vnum/vt Mega
Corinthij. renſiū & Corinthiorū ciuitates/ſeſe inuicē cōtingant menibus:nichilominus vna nō erit
ciuitas:nec ſi ſimul cōiugia ineant.q̄q̄ hoc vnum ſit de iis cōmunionibus:que proprie ſunt
ciuitatū.Eodemq; modo ſi qui habitēt ſeparati quidem/nō tamen ita longe vt nequeant ſi
mul cōmunicare:legeſq; habeant/iniuriā ſibi inuicē in cōmertiis ꝓhibentes. ſeu ſi vnus
faber:alter agricola:alter ſutor.alter aliquis hmōi eſſet:eſſentq; hi decem millia nūero/ nec
alia eis eſſet cōmunio niſi talium rerū puta cōtractus/& ad bella cōfederatiōes:nec ſic qui-
dem ciuitas adhuc eſſet.propter quā tandem vtiq; cauſam/non enim quia nō propinqua ſit
cōmunicatio.nam ſi in vnum conuenirent ita cōmunicātes:vnuſquiſq; tamen vtatur ꝓpria
domo vt ciuitate: ac ſibiipſis vt confederati auxiliū ferant cōtra iniuriātes ſolū:ne ſic qui-

dem ciuitas eſſe videretur recte conſiderãtibus.ſiquidem eodẽ modo cõuerſarentur ſimul
coniũctim & ſeparatim. Ex quo patet igitur ꝙ ciuitas non eſt cõmunicatio loci/& non in-
iuriandi ſibiipſis/& cõmercii gratia:ſed iſta quidem vt aſſint/neceſſariũ eſt:ſiquidẽ futu-
ra ſit ciuitas.nec tametſi iſta adſint omnia:ciuitas adhuc erit. At bene viuendi ſocietas &
domibus & generibus/vite perfecte gratia & per ſe ſufficiẽtis.hoc tamen nõ erit niſi vno
eodemꝙ; loco habitãtibus/& coniugia ſimul ineũtibus.propter quod ꝓpinquitates in ciui
tatibus extiterũt:& ſodalicia & ſacra/& cõuerſationes ad ſimul conuiuẽdum.idq; eſt amici-
tie opus.nam ſimul viuendi electio:amicitia eſt.finis eſt igitur ciuitatis bene viuere:illa ve
ro/gratia finis.ciuitas autem eſt generum pagorũq; ſocietas/vite perfecte ac per ſe ſuffi-
cientis.hoc eſt(vt diximus)bene beateq; viuere. bene igitur agendi gratia ponẽdum eſt eſ
ſe ciuilem ſocietatẽ:non autem gratia ſimul viuendi.quapropter quicũq; plus conferũt ad
huiuſmodi ſocietatẽ: his plus iuris competit in ciuitate/ ꝙ ii qui libertate ac etiam genere
pares ſunt vel maiores/ſed ciuili virtute ſunt impares.& ꝙ ii qui diuitiis ſuperant: ſed vir-
tute ſuperant.quod igit̃ omnes qui de republica cõtendũt partem aliquã iuſti dicunt:mani
feſtum eſt ex ſupradictis.

¶SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

35

NEq; in paucoꝝ gubernatiõe neq; in populari iuſtũ ſimpliciter eſſe:ſed ſolum ſm quid.Pri
mo.Quia id primũ requirendũ eſt/quos terminos iuſti dicãt/ in paucorũ potentia & po-
pulari gubernatiõe: & quid paucorũ/& quid populare cẽſeant eſſe iuſtum. vtriq; certe &
paucipotẽtes & populares vſq; ad aliquid/certoſq; terminos attingũt iuſtum:attamẽ non proprie to-
tum ac omne iuſtũ attingũt.vt verbi cauſa:his equalitas iuſtũ quiddã eſſe videtur.& eſt ꝑfecto: ſed
non oĩbus/verũ equalibus.illis vero:inequalitas iuſtũ videtur eſſe.& eſt etiã:ſed nõ omnibus/at in-
equalibus.hi vero(populares inquã) cum dicunt rerũ equalitatẽ iuſtum eſſe/auferũt quibus ſit iuſtũ:
quaſi nichil interſit/& ipſa ſola rerum equalitas(vt ipſum iuſtũ ſit)ſufficiat.at ipſi male iudicãt.& cau
ſa in prõptu eſt:quia ipſi de ſe & re propria iudiciũ ferunt.qui vero de ꝓprijs iudicant: vt plurimũ p-
perã iudicant.quare cũ iuſtũ aliquibus ſit iuſtũ/cum rebus tũ perſonis/ſuq; eodẽ modo ſimiliq; ratio
nũ cõparatione in vtriſq; diuiſum/vt & prius in Ethicis dictũ eſt:ipſi errant/qui equalitatẽ rei cõſitẽ
tur eſſe iuſtũ.ſed maxime de pſonis cõtendũt:atq; vt iuſtũ ſit non oportere eſſe equalitatẽ pſonaꝝ/ p
pter id quod paulo añ dictũ eſt. ¶Secũdo.Quia vtriq; eorũ & paucipotẽtes & populares:vſq; ad ali
quid iuſtũ quoddã atq; ſecundũ quid/dicẽtes putant ſe dicere ſimpliciter iuſtũ.pauci eñi potentes ſi
in aliquo ſunt ſupiores/ceu in opibus & diuitijs/in oĩbus ſe putãt eſſe ſupiores/& alios oĩno eſſe in-
equales.Cõtra vero populares:ſi in aliquo ſint equales/vt in libertate oĩno putant atq; in oĩbus par
eſſe ipſos eſſe equales.quod ꝑfecto minime oportet.nõ igitur ipſoꝝ iuſtũ ſimpliciter eſt iuſtũ. ſed ſe
cundũ quid iuſtum. ¶Tertio.Quia in vtraq; harũ tranſgreſſionũ:omittunt finẽ adducere/gr̃a cuius
eſſe debet ciuitas/& qđ eſt pricipaliſſimũ:quod ſane nõ eſt poſſeſſionũ adeptio. nã ſi poſſeſſionũ gra
tia/ſocietatẽ iniuiſſent/vnaq; coiſſent:tantũ quiſq; particeps eſſet ciuitatis/q̃tum & poſſeſſiõis.quare &
ratio illa paucoꝝ potentiũ valida eſſet:quia aiũt nõ eſſe iuſtũ/vt qui vnũ ad rempublicã cõtulit/ eque
de centũ minis participet/vt qui totũ reliquũ impẽderit/neq; de ijs que a principio ꝓueniunt/ neq; q̃
ſubinde ſequent̃. ¶Quarto.Quia nõ viuẽdi ſolũ/ſed magis bene viuẽdi gratia eſt ciuitas.Nã ſi ſolũ
gratia viuẽdi eſſet:ſic ſeruorũ & brutoꝝ ciuitas eſſe poſſet.atq nũc nõ eſt.quia felicitatis ſunt imunia/.
& huius vite que eſt ſm electionẽ.neq; ſocietatis bellice gratia eſt ciuitas:ne a quoq; iniuria laceſſant̃
neq; ꝓpter cõmertia ac mutua vite cõmoda.nã hic Tyrrheni & Carthaginẽſes/& ij oĩes quibus mu
tuõ eſt cõmertiõ:tanq̃ ciues eſſent vnius ciuitatis. ſunt eñi illis federa circa res importãdas/ac pacta:
ne iniuria ſe mutuo afficiant/& ſcripture circa mutuã belli ſocietatẽ.ſed quomõ ciuitas eſſet? cum his
oĩbus minime ſint cões conſtituti magiſtratus:ſed alij apud alios/ neq; alijs de alijs cure eſt: quales
ipſos eſſe oporteat.neq; vt nemo eorum iniuſtus ſit:qui ſub federe cõprehendũtur.neq; vt prauitatẽ
nullam habeant:ſed id dũtaxat vt non ſeinuicẽ iniuria afficiant.:Hunc autẽ finem qui eſt bene viue-
re:non attendũt/neq; paucipotentes/neq; populares. quod quidem eſt optimũ.qui fit igitur:vt in il-
lis ſit ſimpliciter iuſtum? ¶Quinto. Quia de virtute ac vitio totius ſocietatis cogitant: quicũq; cu-
ram adhibent bonis legibus inſtituere ciuitatem. ex quo etiam perſpicuũ eſt: horum curam haben-
dam eſſe ei ciuitati/que vere ciuitas ſit nominãda/non gratia ſermonis ſolum/ſed opationũ magis.
nam hoc pacto lege & ſermone cõmunio:fit ſocietas aliorũ/ loco differens ſolum ab illis ſocijs: longe
quidem degẽtibus.& lex pactio eſt(vt inquit Lycophron) fideiuſſor inuicem iuſtorũ: ſed nõ talis vt

bonos & iuſtos ciues efficiat. & latius declarat Ariſtoteles:huiuſmodi confederatorũ ſocietatẽ/etiam
ſi loca iungãtur non efficere ciuitatẽ.quod ꝓpoſitũ finis ciuitatis/qui eſt bene viuere ad totius cõmu
nitatis vite ſufficientiã:illis deſit.hunc autem ſolum eſſe finem. Et infert cetera non ſufficere ad ciuita
tem/& finẽ non eſſe:ſed ipſius finis gratia.quare qui plura cõferunt in ciuitate/ad hunc finem(ad be
ne inq̃ & beate viuendum)ij in illa ciuitate plus merito habere debent/q̃ opulenti & diuites/aut po-
pulares/qui equa cum eo ſint libertate. Ex quo patet id iuſtum nõ ſimpliciter eſſe quod pauci poten
tes dicunt: neq; ſimpliciter iuſtum quod dicunt inopes/plebei/atq; populares. ex quo etiam diluci-
dum eſt:quam particulã iuſti contineant/qui de iuſto rerumpublicarũ cõtendunt. que intercepta eſt
littera:ſatis clara eſſe viſa eſt.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Taq; cum iuſtũ ſit aliquibus. de iuſto quod ad diſtributionẽ accõmodatum eſt/ quodq; in
i aliquibus conſiſtat/cum muneribus tum perſonis/ & quod in geometrica medietate ſuam
ſeruat equalitatem:vt dictum eſt abunde cap.tertio quinti ethicorum.

¶De dominio ciuitatis/& repetũdis rationibus. Cap. VII.

ESt autem dubitatio:quid oporteat dominãs eſſe in ciuitate. nũquid populũ/ an eos 36
qui diuitias habent/an bonos & equos/ an vnum qui ſit optimus omniũ/ an ty-
rannũ? verum hec omnia videntur habere difficultatem. ¶Quid enim ſi inopes 37
quia plures ſint/partiatur ea que ſunt opulentorum:hoc non iniuſtum eſt? videbitur enim me
diusfidius:id ei qui dominatur iuſte fieri. iniuria igitur ſumma: que tandem dicenda eſt?
¶Rurſuſq; omnibus acceptis: ſi plures ea ſibi tribuant que ſunt paucorũ/conſtat ꝙ ciuita-
tem corrũpunt.atqui virtus nunq̃ corrumpit id quod eam habet:neq; iuſtum ciuitatis cor-
ruptiuũ eſt.ex quo patet legem iſtam non poſſe iuſtam eſſe. ¶Preterea illa quoq; que facta 38
fuerint a tyranno:neceſſariũ eſſet iuſta eſſe omnia. vim enim affert propter potentiã:quem
admodũ multitudo diuitibus. ¶Sed an paucos & opulẽtos iuſtum eſt dominari: an ergo ſi 39
& illi agant hec/& rapinas exerceant:auferantq; multitudinis bona/hoc eſt iuſtum? & cete
ra ergo hec igitur omnia conſtat eſſe praua & non iuſta. ¶Verum bonos & equos domina 40
ri oportet:authoritatẽq; habere omniũ.ergo alii omnes cum magiſtratus nõ capiant:inho
norati manebũt/nam honores quidẽ:magiſtratus/honoreſq; appellamus.quos ſi boni ſem
per habeãt:neceſſariũ eſt alios excludi ab honoribus reipublice. ¶Sed vnũ qui ſit optimus: 41
dominari melius.verũ id adhuc nimis ad paucorũ potentiã pertinet.nã plures erunt ab ho-
noribus excluſi. ¶Sed forſan dicet aliquis legem dominari debere: nõ autem hominẽ/in 42
quem cadunt animi ꝑturbatiões.Si igitur ſit lex quidem: ſed vel ad paucorũ potentiã/vel
ad popularẽ fauorem declinãs/quid tandem refert ab iis de quibus dubitatum eſt? euenient
enim ſimili pacto eadem:que ſupradicta ſunt.de his igitur ſit alius quidã ſermo. ¶Quod 43
autem magis penes multos debeat eſſe dominãdi poteſtas/q̃ penes paucos licet optimos:
videtur ſolui poſſe/& quandã habere dubietatẽ/immo forte & veritatẽ.nam ſi plures ſint/
quorũ vnuſquiſq; non ſit vir ſtudioſus:tamen fieri poteſt/vt in vnum cõuenientes:omnes
meliores ſint q̃ illi.non vt ſinguli ſed vt om̃es. quemadmodũ cena in qua plures cõferunt:
q̃ ea que ex vnius erogatione fit.nam cum plures ſint: vnuſquiſq; partem habet virtutis ac
prudentie/ac fiunt in vnum collecti quaſi homo vnus:qui multos pedes habeat/multaſq;
manus/multoſq; ſenſus.& eodẽ modo circa mores & intelligentiã.quapropter melius iudi
cant multi & in muſica & in poetarũ operibus.alii enim partẽ alíam cuncti cunctas diſcer-
nũt.Sed in hoc differũt ſtudioſi viri ab vnoquoq; aliorũ ex multitudine: quemadmodũ de-
coros a non decoris aiunt:& picta artificioſe a veris:eo ꝙ ſeorſum diſtincta in vnum colli-
gantur.cum ſeparatorũ pulchrius ſe habeat: huius quidem oculo picto oculus:alterius vero
quodam alio alia particula. ¶Si igitur de omni populo omniq; multitudine recipitur hanc 44
eſſe differentiã multitudinis ad paucos ſtudioſos:incertũ eſt. immo mediusfidius certum:
ꝙ de quibuſdã eſt impoſſibile. nam eadem ratio de beſtiis cõgrueret. ecquid differunt qui-
dam (vt ita dixerim) a beſtiis? ſed de aliqua multitudine nichil vetat qd̃ dictum eſt eſſe ve-
rũ. ¶Quapropter dubitationẽ illam priorẽ:per iſta abſoluere quis poteſt:ac ſimiliter aliam 45
ſubſequentẽ.quorũ oportet dominãdi poteſtatẽ habere liberos hoĩes:ac multitudinẽ ciuiũ:
quales ſunt quicũq; neq; opes habent neq; virtutis exiſtimationẽ vllam. ¶Etenim permit 46
tere iſtis magnos magiſtratus:nequaq̃ eſt tutum.nam propter iniuſticiam & imprudentiã:

in quibuſdam iniuriarētur/in quibuſdā autem errarent.excludere vero illos penitus ab ho-
noribus periculoſum eſſet.cum enim multitudo inopum eſt in ciuitate/eademq; ab hono-
ribus excluſa:neceſſe eſt eam ciuitatem plenā eſſe hoſtium reipublice.reſtat igitur:vt ad cō-
ſulendū & decernendū iſti recipiantur. Quapropter & Solon/& alii quidam eorum qui le- Solon.
ges condidere/huiuſcemodi homines: ad repetendas geſtorū rationes/& ad ſuffragia ele-
ctioneſq; magiſtratuū admittunt.ſolis autem vt magiſtratus committātur:nequaq̄ permit
tunt.dum enim cum aliis vna decernūt/atq; conſultant:capiunt omnes ſimul ſufficiētem
ſenſum: & permixti melioribus/proſunt reſpublice. quemadmodū non purum alimētum
vna cum puro:totum facit vtilius/q̄ paucum.ſeparatim vero vnuſquiſq; imperfectus eſt ad
47 iudicandū. ¶Sed habet dubitationem huiuſmodi ordinatio reipublice. Primum quia vi-
deatur eius hominis ſcire iudicare quis medelam recte attulit: qui ipſe ſciat etiam mederi/
ac ſanitatem ei qui febre laborat afferre/cum morbus affuerit. hic autem eſt medicus.eo-
demq; modo de aliis facultatibus & artibus.vt enim medicū/rationes ſue medele apud ali-
os medicos reddere oportet: ita & alios apud ſimiles.medicus autem eſt ille qui agit/& ille
qui precipit:& tertio loco ille qui expertus eſt circa artem. ſunt enim quidam tales in cunctis
(vt ita dixerim)artibus.tribuimus enim iudicium:non minus expertis q̄ ſciētibus. ¶De-
inde & circa electionem eodem ſe videtur habere modo.nam recte eligere ſciētis eſt opus:
ceu geometram geometricorū:& gubernatorē in gubernanda naue peritorū. etſi enim in
quibuſdam operibus & artibus cōcurrunt alii quidam ignorantes:non tamen melius iudi-
cant/q̄ ſcientes. Itaq; ſecundū hanc rationem/authoritas dominādi multitudini danda nō
eſſet:neq; in electionibus magiſtratuum/neq; in rationibus adminiſtratorū repoſcendis.
48 ¶At forſan non hec omnia bene dicuntur/etiam propter ſuperiorē ſermonem:ſi ſit mul-
titudo non nimis ſeruilis. erit enim vnuſquiſq; deterior iudex/q̄ ii qui ſciunt: veruntamen
ſimul omnes vel melius iudicabunt vel non deterius.& de quibuſdā quidem:non ſolum is
qui fecerit melius iudicat/q̄ quicūq; qui opera cognoſcunt/etiam non habētes artem.pu
ta domū nō ſolum is intelligit & iudicat qui fecit/ſed melius is qui vtitur. vtitur autem pa-
terfamilias/& de temone melius gubernator q̄ faber/& de epulis cōuiua q̄ cocus: hoc igit
49 dubiū fortaſſe per hunc modum videatur ſufficienter ſolui. ¶Eſt & alia dubitatio cum hac
annexa.quia incōueniens videtur/ vt deteriores qui ſunt/maioribus habeant dominandi
poteſtatē/q̄ probi.rationes vero adminiſtratorū a magiſtratibus repoſcere/& magiſtratus
ipſos deligere:maximū eſt. que duo in quibuſdā ciuitatibus(vt dictum eſt)populo tribuū-
tur.cōtio enim:talium omniū domina eſt. atqui cōtionis quidem participes ſunt & delibe-
rant/& iudicant exigui cenſus homines/& cuiuſcūq; etatis. queſturā vero & militum pre-
50 fecturā & maximos magiſtratus ſuſcipiūt ex magno cenſu. ¶Queſtio iſta poteſt eodem
modo ſolui.nam forſan id ſe recte habet. neq; enim iudex neq; conſultor/neq; is qui in cō
tione exiſtit dominat:ſed iudicium & conſiliū/& populus. dictorū vero vnuſquiſq; parti
cula eſt iſtorum.dico autem particulā eſſe conſultorē & cōtionatorē & iudicem.quare iuſte
dominatorū eſt multitudo.ex multis enim populus conſtat/& conſilium & iudicium: ma-
iorq; cenſus vniuerſorū q̄ ſingulorū per ſe/& q̄ illorum paucorū qui magnos ſuſcipiūt ma
51 giſtratus.Hec igitur in hunc modum determinata ſint. ¶Prima vero dicta queſtio:mani-
feſtum facit nichil adeo/ vt leges recte poſitas debere dominari. illum autē qui reipublice
preeſt/ſiue vnus hic ſit/ſiue plures:in iis poteſtatē habere debere/de quibus leges exacte/
cauere non poſſunt/ex eo quia non facile ſit generali ſermone ſingulos caſus comprehen
52 dere. ¶Quas tamen leges recte poſitas dicamus/nōdum apparet: ſed adhuc ſupereſt an-
terior dubitatio.enimuero tales eſſe leges/quales ſunt reſpublice neceſſariū eſt:prauas vel
ſtudioſas/iuſtas vel iniuſtas. & hoc vnum manifeſtū eſſe oportere:ad ſpeciem reipublice/
leges eſſe accommodatas.quod ſi ita ſit: patet ꝙ leges illas que ad rectas gubernatiōes da-
te ſunt:neceſſe eſt eſſe iuſtas.illas vero que ad earum labes:eſſe non iuſtas.

¶SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

36 QVeſtionem mouet quid oporteat dominari/ſummāq; tenere authoritatem in ciuitate:an
37 inopum multitudinē/an opulentos/an equos & bonos:an regem/an tyrānū. ¶Diſputat:
inopū multitudinē non oportere dominari. Idem facit:non oportere dominari tyrānum-

do omniũ talium domina eſt. at vero cõtionis participes ſunt/& delibeṙant/ & iudicãt exigui ſenſus
homines/tenuiſq; fortune/& cuiuſq; cõditionis ac etatis: queſturã vero & militum prefecturã a ma-
gno cenſu ſuſcipiunt. ¶ Diluit.neq; iudicem neq; cõſultorem debere dominari ſed iudiciũ/cõſilium/
50 & populum:quorũ quiſq; et iudex/& conſultor/& cõcionator particula eſt.quare quiſq; domina ma-
iorum dicit̃ multitudo:vtpote que ex iudicio/conſilio/ac populo conſtet: & que maximũ contineat
cenſum.ſiquidem maior cenſus vniuerſoꝝ/q̃ per ſe ſingulorum. ¶ Primã inquit dubitationẽ/que nu
51 mero 36 mota fuit/quidnam in ciuitate ſummã tenere oporteat authoritatẽ ſummeq; dominari: poſ-
ſe terminari/reſpõdendo leges recte poſitas debere dominari.vbi vero ob vniuerſale minime ſuffici
52 enter exprimunt:equos & bonos viros debere dominari. ¶ Hic adiicit queſtionem illam non ad-
huc ſufficienter eſſe dilutam. quia nondum conſtat:que leges recte poſite ſunt. id tamẽ ratũ eſſe de-
bere:quales fuerint reſpublice/tales leges eſſe oportere.vt ſi ſtudioſe/ſi iuſte:ſtudioſas & iuſtas. ſi pra
ue/ſi iniuſte:prauas quoq; & iniuſtas.quo fit/vt ſi iuſte leges ſunt rectis rebuſpublicis accomodate:i-
iuſtas eſſe/que ad earum labes/tranſgreſſioneſq; accomodantur.

¶ ANNOTATIONES AD CAP.SEPTIMVM.

36 QVid oporteat dominãs eſſe in ciuitate.dominans:precipuũ & ſummã reſpublice au
thoritatem tenens.neq; hic dominãs intelligatur:vt id imperium quod eſt domini
37 in ſeruos nominat.ciuitas enim liberorũ/non ſeruorum eſt:& liberi ciues. ¶ Vide-
bitur enim mediuſfidius. Vbi hic mediuſfidius:greca littera habet νη Δια & vtraq;
particula eſt iurãtis: & hec per Iouem/illa per filium Iouis ſignificare videtur. & nu
mero 44 ſimili iurandi particula vſus eſt Ariſtoteles. ſic enim Socrates & Plato
42 ſepe/& alij gentiles iurare ſolebant.ſed hec a ſancta religione ſint aliena. ¶ Sed forſitan dicet aliquis
ſic grece αλλ ισωσ φαιη τισ αυτο κυριον ολωσ ανθρωπον ειναι αλλα μη νομον φαυλον εχοντα τα επι τα συμβαι
νοντα παθη περι την ψυχην. quod ſonare videtur. ſed forſitan dicet quiſpiam:ipſum ſane dominans/
omnino hominẽ eſſe/verum non malam legem habẽtem/perturbanões ſcilicet/ que ſolent animo ac
cidere. & malam legem videtur hic appellare huiuſmodi animi perturbatiões.& diſputare videt̃: e-
ſto homo ꝑturbationes non habeat/non tamen iccirco oportere ipſum ſecũdum legem dominari/q̃
uis id abſq; perturbatione vlla fieret. nam nichil prohibet huiuſmodi legem:aut paucorum eſſe/ aut
popularem.

¶ De fine politice/precellentia/nobilibus/opulentis/iuſticia/virtute bellica/legiſ-
latore.Cap. VIII.

53 CVm vero in cunctis ſcientiis & artibus finis ſit bonum:maximũ autem &
maxime in pricipaliſſima omniũ.eſt autem hec ciuilis poteſtas. eſt autem
54 ciuile bonum iuſtũ.id autem:cõmunis vtilitas. ¶ Videtur autem omnibus
equum quiddã eſſe iuſtum/ & vſq; ad aliquid cõſentiunt philoſophicis ra-
tiõibus:de quibus determinatũ eſt in moralibus.quid enim & quibus iuſtũ
& oportere paribus par exiſtere/quorũ etiam paritas & quoꝝ imparitas ſit:
55 oportet non latere (habet enim id dubitationẽ) & philoſophiam ciuilem. ¶ Forſan enim
dicet aliquis ſecũdum omnis boni preeminentiã oportere impariter magiſtratus tribuere/
ſi etiã in ceteris aliis nichil differant/ſed pares ſint.differẽtibus eni aliud eſſe iuſtũ.& quod
ſit ſecundũ dignitatẽ. ¶ Atqui ſi hoc verum ſit:erit & ſcundũ colorem & ſecundũ magni
56 tudinẽ/ & ſecũdum vnumquodq; bonorũ plus tribuendũ de ciuili iuſto/ illis qui ſuperex-
cellunt.an id quidẽ aperte falſum eſt/ patet profecto in aliis ſcientiis & artibus. paribus eni
fiſtulatoribus: q̃tum ad artem danda non eſt prerogatiua fiſtularũ/illi qui ſit nobilior (ni-
chil enim melius caneret)ſed oportet iis qui in opere ipſo ſupexcellunt/tribuere preroga-
tiuã fiſtularũ.quod ſi nondum patet quod diximus:etiam magis deducẽtibus erit manife-
ſtum.nam ſi erit aliquis excellens in fiſtulatoria arte/inferior tamen multo nobilitate ge-
neris vel forma/& ſi maius quodlibet illorũ eſt bonum q̃ fiſtulatoria(dico autem nobilita-
tem & formã)& ſecundũ ꝓportionem plus ſupexcedant fiſtulatoriã q̃ ille in fiſtulatoria: ta
men illi dande ſunt meliores fiſtule.oportet enim ad opus ipſum prerogatiuã conferre. di-
uitiarum vero & nobilitatis reſpectus:nichil confert. ¶ Preterea ſecũdum iſtam rationẽ:
omne bonũ ad omne bonũ eſſet vtiq; cõparabile.nam ſi magis aliqua magnitudo:& certo
oĩno magnitudo cõparabilis eſſet & ad diuitias & ad libertatẽ.itaq; ſi magis hic excello-

ret magnitudine/q̃ ille virtute:& magis ſupemíneret omníno magnitudo virtuti:eſſent
omnía compabilia.q̃to enim magnitudo huius illum ſuparet: tãto coſtat fore parem. cum
vero hoc ſit impoſſibile:patet ꝙ in rebus ciuilibus/non ſm omnẽ imparitatẽ de magiſtra-
tibus recte contẽdunt.ſi enim ſint hi quidem tardi illi autem veloces:nichil ob hoc oportet
alios plus alios minus habere.ſed in agonicis certaminibus:horum excellentia honorẽ ca-
Ingenui/liberi. pit. ¶ At ex quibus conſtat ciuitas:in his neceſſe eſt cõtentiones cadere. quapropter ratio-
nabiliter ſibi arrogant honorẽ nobiles & ingenui & opulenti.oportet enim ingenuos eſſe/
& cenſum habere ad onera pferenda. non enim ciuitas eſſe poteſt ex paupibus omnibus:
quemadmodũ nec ex ſeruis.atqui ſi hec requirũtur.patet ꝙ & iuſticia & virtus bellica requi
rit.ſine his enim:ſtare ciuitas non poteſt:Hoc tamen intereſt:ꝙ ſine primis illis/ciuitas eſ
ſe non poſſit:ſine his autem nõ bene pmanere.ad hoc igit vt ſit ciuitas: videri poſſunt vel
omnia vel quedã iſtorum recte ſibi honores vendicare. ad vitam tamen optimã:diſciplina
& virtus/iuſtiſſime ſibi vendicare honores vtiq; viderent:vt ſupradictũ eſt. ¶ Cum vero 57
non omniũ parium par habere debeant/qui in vno aliquo ſint pares/nec impar impares ſe
cundũ vnum:neceſſariũ eſt omnes hmõi rerumpublicarũ tranſgreſſiones eſſe/& labes.di-
ctum vero eſt prius: quia inter ſe quodãmodo omnes iuſte cõtendunt/ſimpliciter autẽ nõ
omnes iuſte.opulenti quidẽ:ꝙ plus regionis poſſident.regio autẽ cõmune quiddã. preterea
in cõmerciis magis credit eis vt plurimũ.liberi autem & nobiles quaſi prope inter ſe.ciues
enim generoſiores potius q̃ ingeneroſi.nobilitas autẽ apud omnes in honore habet.inſup
quia conſentaneũ eſt ex melioribus ortos eſſe meliores.eſt enĩ generis virtus nobilitas.Si-
militer quoq; dicemus virtutẽ merito cõtentionẽ inducere.ſociabilẽ enim virtutẽ dicimus
eſſe iuſticiã:cui cetere omnes virtutes neceſſario cõſequunt. Atqui & plures ad pauciores.
nam & potẽtiores & ditiores et meliores ſunt:vt ſuſceptis pluribus ad pauciores. ¶ An er- 58
go ſi omẽs iſti eſſent in vna ciuitate:ceu boni/diuites/& nobiles:etiãq; alia multitudo que-
dam ciuilis:vtrum in dubium veniret quibus gubernatio reipublice foret tribuẽda/an nul-
lum eſſet dubiũ? ¶ In vnaquaq; igitur republica earũ quas diximus:indubitatũ eſt iudiciũ/ 59
qui nã debeant gubernare.principatibus enim inter ſe differũt: ceu alia per diuites/alia per
ſtudioſos viros principatus eſſe/& aliarũ vnaqueq; eodem modo. Sed tamen conſiderãdũ
eſt:quãdo circa idem tẽpus iſta exiſtunt/quomõ ſit determinãdum. nempe ſi virtute p̃diti
ſint in ciuitate admodũ numero pauci:quomodo eſt agendũ? an cõſiderare oportet ſi pau-
ci ad opus gubernãdi rempublicã ſufficiant/an tot eſſe oporteat multitudine: vt ex illis ci-
uitas cõſtet.eſt autem dubitatio quedã in cunctis:qui de honoribus in republica cõtendũt.
nam qui vel propter diuitias/ſimiliter quoq; & qui ꝑpter genus gubernatione ſibi tribuẽ-
dam putant:nichil iuſte dicere videant. ſequeret enim vt ſi quis omniũ ditiſſimus eſſet: is
vnus eodem iure gubernare alios omnes deberet. eodem modo qui nobilitate antecelleret
eorum gubernator eſſet/qui cum ipſi ſint ingenui de honore cõtendunt. Hoc idem forſan
continget in optimatũ gubernatione circa virtutem. ſi quis enĩ vnus vir probitate ãncel-
lat aliis/qui in eadem republica ſtudioſi verſant:hunc dominari oportebit ſecundũ illud iu
ſtum. ergo ſi & multitudinem dominari oportet/ex eo quia potentior eſt q̃ pauci: etiam ſi
vnus vel plures vno/pauciores tamen q̃ multitudo potentiores ſint aliis: hos oporteat gu-
bernare potius q̃ multitudinẽ. ¶ Hec itaq; omnia vident oſtẽdere ꝙ harum determinatio-
nũ nulla eſt recta:ſecundũ quam cenſent ipſi gubernationẽ ſibi eſſe tribuendã/ceteros ve-
ro omnes ſub eorum gubernatione eſſe debere. nam profecto & ad eos qui per virtutem ſi-
bi arrogant guberdãdi authoritatem.ſimiliter autem & ad eos qui per diuitias: reſpondere
poſſet multitudo iuſtum ſermonẽ. nichil enim vetat multitudinẽ/quandoq; meliorem eſ- 60
ſe q̃ pauci ac ditiorẽ:non ſecũdum ſingulos/ſed ſecundũ vniuerſos. ¶ Ex quo ad eam que-
ſtionẽ quam querũt ac ꝑponunt quidã:contingit modo ſequenti reſpõderi. dubitãt enim
nonnulli/vtrum legiſlatori volenti quidem rectiſſimas condere leges: ſanciende ne leges 61
ſint ad meliorũ an ad plurĩũ vtilitatem/quãdo contigerit quod modo dictũ eſt. ¶ Rectum
quidẽ accipiendũ eſt eque.eque vero rectũ ad totius ciuitatis vtilitatem/& ad cõmunẽ ci-
uium.ciuis autẽ cõmuniter quidẽ/qui particeps eſt imperãdi & parendi:licet alius ſecundũ
vnamquãq; ſpeciem rerumpublicarũ.ſecundũ autem optimã ſpeciẽ/qui poteſt & eligit pa-
rere & imparc/ad vitam ſecũdum virtutem degendam.

¶OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

53 Stēdit politice diſcipline ac ciuilis/finem(qui eſt cõmune bonū/quodq; vniuerſe cõmu-
34 O nitati conducit/ac ciuile iuſtū(finium cęterarū facultatum eſſe preſtantiſſimū.¶ Ad me
moriam reuocāda eſſe:que in quinto ethicorum de iuſto & equo & in quibus cõſiſtant:
diſcuſſa ſunt/& quid iuſtū/& quo pacto equis equa diſpertienda ſunt. & minime laten-
dum eſt:qui equales quiue inequales ſint.nā hec ad ciuilem philoſophiā momentū habēt:difficulta-
55 temq; afferunt. ¶ Improbat abſurditatem eorum qui arbitrant̄ ſecundū precellentiam etſi in ceteris
ſint equales: oportere inequaliter magiſtratus diſpartiri/ vt pro dignitate diſpenſent̄.Primo quia ſi id
verū eſſet.eis qui colore precellunt/aut magnitudine/aut aliquo alio cuiuſq; bonoꝝ/ plus tribuēdum
eſſet adminiſtrationis ciuilis.qđ facietenus & in aperto ſtatim ſe ꝓdit eſſe falſum.vt licet in cęteris ar-
tibus intueri.nā paribus in arte tibicinibus: danda non eſt prerogatiua fiſtularum/ illi qui ſit nobilior
(nichilo melius enim ille caneret)ſed ijs qui in opere ipſo ſuperexcellūt tribuere prerogatiuā fiſtularꝫ
oportet.& id latius explicat:atq; explicatio dilucida eſt ac aperta.¶ Secundo quia ſua ratione:omne
bonū omni bono cõparabile eſſet.nā ſi magis aliqua magnitudo ad diuitias & libertatē facit:magni-
tudo certe cõparationē omnino & magis & minus & equaliter ſuſcipiet/& ad diuitias & ad libertatē.
quare ſi hic magis excelleret magnitudine q̄ ille virtute:magnitudo illa/virtute pręſtātior eſſet/& om-
nino & plus & minus & equaliter eſſent cõparabilia. quanto enim maguitudo huius/ illius virtutē ſu-
peraret:aut adiecto tanto virtuti/aut a magnitudine ſublato tanto/oporteret magnitudinē virtuti eſſe
equalē.quod cū ſit impoſſibile:perſpicuū eſt in adminiſtrationibus ciuilibus/non ſecundū omnē pre-
ſtantie inequalitem/magiſtratus eſſe diſpartiēdos recte cõtendere. Nam ſi hi inceſſu ſunt tardi/illi ve
loces:nichilo magis oportet veloces magiſtratus plus habere/tardos vero minus.ſed in curſu/conten
56 dentium certaminibus:hoꝝ excellentia capit honorē.¶ Oſtendit opus eſſe ciuitati nobilibus/ liberis
hominibus atq; opulentis:& multo magis iuſtitia & virtute bellica.illis vt ſit ciuitas:his vero vt bñ ſit.
57 & ad vitā optimam:diſciplinam & virturē:iuſtiſſime omnium honores ſibi vēdicate. ¶ Inſuper vult
omnes hmõi gubernationes(vbi aut qui in aliquo ſunt p̄cellentiores/contendunt omniū inequalitatē
& plus habere debere vt in paucorum potētia/aut vbi qui in aliquo ſunt equales/volut omniū equa-
liter eſſe participes vt in populari gubernatione:labes eſſe/& tranſgreſſiones rerūpublicarū.vt contē-
dunt opulenti ꝙ plus poſſeſſionis de cõmunibus rebus/ꝙq; plus authoritatis habeāt in commertiis:
iccirco ſe plus reliquoꝝ bonorū habere debere.& contendunt liberi cõtra nobiles ac generoſos/equa
ſe participare debere:ꝙ parū diſtent libertas & nobilitas/ꝙq; ciues ſint/ciues autē generoſi potius q̄
non generoſi.contra nobiles volūt/ꝙ nobilitas apud oēs in honore habeatur/ꝙ meliores ſint/vtpo-
te qui ex melioribus orti ſint.nobilitas enim:generis virtus eſt.ſic & virtute prediti:merito contēdunt.
nā iuſtitia virtus eſt/ad continendā ciuilē ſocietatem: cui cetere famulantur virtutes. plures itē aduer-
ſus paucos contendunt:ꝙ potētiores/ditiores/& meliores/quaſi plura ſuſcipere debeāt q̄ pauciores.
58 ¶ Querit an ſi omnes hi/boni/diuites/nobiles/& alia queuis multitudo ciuiū/in eadem ciuitate eſſet
59 cui nā eorum gubernatio tradenda foret?¶ Reſponſio in determinatis rebuſpublicis vt in ijs q̄ dicte
ſunt:exploratum haberi quiſnā debeat gubernare.vt i regno:rex.in optimatū ſtatu: optimi/ virtuteq;
inſignes viri: in cenſupotentū republica:honorifici quidā & potētes/ pro virili ad totius cõmunitatis
bonū anhelantes ſed vbi in eodē loco iſta eodē tēpore cõcurrunt:nondū exploratū/qui iure ſibi ven-
dicēt/gubernandi potiores partes.nam ſi boni ac ſtudioſi ſibi vendicant: videndum ne ſint admodū
numero pauci/vt ad gubernande reipublice pondus nõ ſufficiant/ an tot multitudine vt ex illorū gu-
bernatione ſtare poſſit ciuitas.quod nõ eſt facile.& quid prohibet vniuerſam multitudinē meliorem
eſſe poſſis?ſi propter diuitias aut propter genus id ſibi arrogāt:nichil iuſte dicere videntur.nā pari iu-
re ſi quis eſſet ditiſſimus omniū/aut omnes nobilitate precellēs:omnes alios gubernare deberet. ſic &
in optimatū gubernatione:ſi quis cęterorū eſſet optimus. ſic multitudo:quia potentior.eadē quoq; ra
tione paci:ſi eſſent potētiores.ſi opulenti primas ſibi moderande ciuitatis partes deffendunt:iuſtum
his ſermonem/vt & illis qui per virtutē idē ſibi arrogant/reſpondere poſſit multitudo/ nichil ſane veta
re multitudinem interdū & meliorem eſſe q̄ pauci ac ditiorem/nõ ſecundū ſingulos ſed ſecundū vni
60 uerſos.¶ Aliam queſtionē diluit.qua querere ſolent/vtrū legiſlator cui cordi eſt rectiſſimas condere
61 leges/reſpicere debeat ad meliorum an ad pluriumvtilitatem qñ id quod dictum eſt acciderit.¶ Di-
luit.illas inquiēs leges rectas eſſe:vbi eque ad totius ciuitatis vtilitatem/ & oim cõmune ciuium bonū
reſpicient.ciuis autē cõmuni apprehenſione/eſt qui particeps eſt imperandi & parendi: tametſi alius
& alius ſit ſecundū vnamquamq; reipublice ſpeciem.ſecūdum autem optimam ſpeciem:is ciuis eſt:
qui poteſt atq; vult & parere & imperare ad degendam ſecundum virtutem vitam.

¶ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

ATqui ſi hoc verum. In Ethiopia magiſtratus ab elegãtia corporis deſumebantur. vt a co 55
lore & magnitudine. vt ex quarti huius numero 10 habetur.

¶Ce vno/ceteris virtute precellenti/oſtraciſmo/optima republica. Cap. IX.

QVod ſi vnus ſit vſq; adeo ſuperexcellẽs virtute/vel plures q̃ vnus: nec tamẽ 62
tot numero vt implere ciuitatem poſſint/vt neq; cõparanda ſit aliorũ oim
virtus/neq; facultas regẽdi rempublicam ad hanc pluriũ/ſi ſint plures/vel
vnius tãtum ſi vnus: nõ amplius hi ponendi ſunt ciuitatis pars. fieret enim
illis iniuria: ſi aliis paribus/pares cẽſerentur: cũ ſint vſq; adeo ſuperiores ſe-
cundũ virtutẽ: atq; ciuilem potentiã. putandũ eſt enim talem virũ: tanq̃ deũ
hoibus eſſe. ¶Ex quo manifeſtũ eſt: poſitionẽ legũ neceſſariã eẽ circa equales gñe & potẽ 63
tia/ſed de illis qui tales ſunt nõ eſt lex ipſi enĩ lex ſunt. etenĩ ridiculus eſſet: q legi illos ſub-
Antiſthenes. iicere conaret. diceret enim fortaſſe quemadmodum de leone ſcribit. Antiſthenes. cõcionã-
tibus lepuſculis/ac cẽſentibus equũ omnes habere debere. ideoq; a ciuitatibus que popula-
Oſtraciſmus riṫ regunṫ: oſtraciſmus repertus eſt propṫ eiuſmodi cauſam. he ſiquidem ciuitates equalita-
tẽ maxime oĩm complectunṫ. quare qui ſuperexcellere videṫ/vel propter diuitias/vel pro-
pter amicos/vel propter aliquam aliã ciuilem potentiã: extra ciuitatem relegaṫ: atq; trãſfer
Hercules. tur ad tẽpus aliquod determinatũ. Tradunt etiam fabule/ob hmõi cauſam. Herculem ab ar
gonautis fuiſſe relictum. nõ enim vna cũ aliis nauem regere illum voluiſſe: vt nimium ſu-
perexcellentẽ inter nauigantes. Quapropter qui vituperant tyrannidẽ & conſilium Periã-
Periander. dri Thraſibulo datũ: non ſimpliciter exiſtimãdi ſunt recte increpare. Ferunt enim Periãdrũ
Thraſibulus. nichil reſpondiſſe ei qui conſilii petenti cauſa ad ipſum miſſus fuerat: ſed ſuper eminentes
ſpicas demerendo ſegetem adequaſſe. cuius quidem facti cãm/cum non intelligeret nun-
cius/ac factum ab eo narraret: intellexiſſe Thraſibulum/ꝙ oportebat ſupereminentes ciues
auferre. hoc autem nec ſolum prodeſt tyrannis/nec ſoli faciunt tyranni: ſed & ĩ paucorum
Oſtraciſmus. potentia/& in populari ſtatu ſimiliter ſe habet. Oſtraciſmus enim eandem quodãmodo vi
habet. tollendo eos qui ſupereminẽt/& in exiliũ pellendo. Hoc idem & in ciuitatibus & in
Athenienſes gentibus faciunt ii: qui dominantur potentia. velut Athenienſes circa Samicos: & Chios &
Samij. Leſbios. q̃primũ enim imperiũ firmiter habuerunt: eos in multis peſſundarunt contra fede-
Chij. ris equitẽ. Perſarum aũt rex Medos & Aſſyrios & alios qui magnũ aliquid de ſeipſis ſapie-
Leſbij. bant ob imperium prius habitum ſepe contriuit. ¶Queſtio autẽ ꝓpoſita: circa omnes eſt 64
Perſarum rex. rerumpublicarum ſpecies vniuerſaliter: & que etiã ſunt recte. nam ille que tranſgrediunṫ ad
Medi. propriã reſpicientes vtilitatem: hoc agunt. quinimmo & ille que ad cõmune reſpiciunt bo-
Babylonij qui num: eodem modo ſe habent. patet hoc quoq; in aliis artibus & ſcientiis. neq; enĩ pictor ex-
& aſſyrij. cedentem menſurã: pedem animal habere pateret: q̃uis pulcherrimus ille pes eſſet. neq; na-
uium artifex proram aut aliam partẽ nauis. neq; certe magiſter chori: eum qui pulchriorem
ac meliorẽ toto choro vocem emittit: ſinet in choro eſſe. itaq; ob hoc quidẽ nichil prohibet
eos: qui domini ſunt cõſpirare ciuitatibus: ſi (cum eorum ꝓprius principatus ciuitatibus vti
lis ſit) hoc agunt. ¶Quare ſecundũ eas quas confitemur ſuperexcellentias: quandã habet 65
ciuilem iuſticiam/ratio illa que circa oſtraciſmum eſt. melius tamen fuiſſet ſic ab initio per
legis conditorem fuiſſe prouiſum. vt reſpublica non indigeret tali medicina. ſecũdo autem
loco: ſi quid tale accidat: conandum eſt: tali aliquo remedio corrigere. quod tamẽ factum nõ
eſt in ciuitatibus. non enim reſpexerunt ad cõmodum proprie reipublice: ſed per ſeditionẽ
vſi ſunt per oſtraciſmum ciuium impulſione. in his igitur ſpeciebus gubernandi: que lapſe
ſunt: quod ad priuatum commodum pertinet: ac iuſtũ eſt: patet. forſan autem non ſimpliciṫ
iuſtum. & hoc eſt manifeſtum. ¶Sed in optima republica: magnam habet dubitationẽ: ſi nõ
per excellentiam aliorũ bonorũ (ceu virium & diuitiarum & amicitiarum) ſed ſi quis excel- 66
lat virtute: quid de eo ſit faciendum? non enim dicẽdum eſt. vt ita talis vir ſit de ciuitate pel
lendus transferendusq;. atqui nec gubernationi aliorum talis vir erit ſubiiciendus. perinde
enim eſt ac ſi cum Iuppiter gubernaret: magiſtratus cum eo partirenṫ. reſtat ergo videṫ: na
turam huius talem eſſe: vt omnes ſponte ſua parere illi debeant. quare huiuſmodi quidem
homines reges perpetuos eſſe in ciuitatibus.

❡NONI CAP. COMMENTARIVS.

62 ADdit inſuper ſi ſit vnus adeo virtute ſuperexcellens/aut vno plures/ non ſufficien-
tes tamen complere ciuitatem ita excellentes/vt neq; aliorum omnium virtus/ aut
gubernande republice facultas ac peritia conferenda ſit ad eam quæ eſt plurium
aut vnius tantū:non amplius illos ponendos eſſe ciuitatis partē.nam illis fieret in-
iuria:ſi equales ceteris cenſerentur:cum ſint vſq;adeo virtute & gubernandi facul-
63 tate ſuperiores.ſed qui ita virtute excellit: vt deus quidē habendus eſt. ❡Ex quo
infert legum poſitionem illis eſſe neceſſariam/qui genere ſunt equales/& gubernā-
di potentia:ſed ijs qui ita excellenti/heroicaq; virtute pollent vt dictum eſt/non ponitur lex.ipſi enim
lex ſunt.Quę ſubinde narrat:clara ſunt fere vniuerſa exceptis ijs que in annotationibus redduntᷣ illu-
64 ſtriora.❡Quod modo dictum eſt/eos qui tam inſigni virtute/aut gubernandi excellentia precellunt
non eſſe in ciuitatis partem vllam:intelligendum eſſe dicit vniuerſim in rerūpublicarum ſpeciebus/&
quę recte ſunt/& que tranſgreſſe. nam reſpublice que trāſgrediuntur:illos in re ſua publica eſſe nō ſi-
nunt/ad propriam reſpicientes vtilitatem.quinimo & recte/quę communē reſpiciunt vtilitatē:illos rei
publice ſue partem non admittūt.& nimirum id quidem.nam idem perſpicuum eſt in ceteris artibus
ac ſcientijs.vt pictor haud quaq̄ pateretᷣ animalis pedē habere cōmēſurationem excedentē/ tametſi
pulcherrimus pes ille eſſet. neq; nauifactor:proram/aut aliam nauis partem incommenſuratam. neq;
chori magiſter:eum qui pulchriorē ac vniuerſo choro preſtantiorem vocē emittit/ſinet in choro eſſe.
quare hanc ob cauſam:nichil prohibet eos qui ſoli magiſtratus adminiſtrant/concordare cum ciuita-
tibus/ſi non ſinunt ita precellentes inter eos manere cum proprius ipſorū gubernantium principatus
65 ciuitatibus vtilis ſit. ❡Non probat oſtraciſmum.infert tamen ex eis quę dicta ſunt: orationem illam
ꝙ relegatio/oſtraciſmuſq; fieri debeat circa iam confeſſas ſuperexcellentias:quoddam iuſtum habe-
re ciuile:attamen id iuſtum nō ſimpliciter eſt probandum. ſed ſatius fuiſſet ſic ab initio fuiſſe ꝓuiſum
vt tali medicina:reſpublica non indigeret.ſecundo autem loco:ſi tale aliquid/oſtraciſmuſq; contingat
conandum eſt lege aliqua corrigere.quod adhuc factum non eſt in ciuitatibus. Nam qui oſtraciſmo
ſunt vſi:non reſpexerunt ad commodum proprie reipublice:ſed per factionem/vſi ſunt/ per oſtraciſ-
mum/ciuium pulſione. in ijs igitur rebuſpublicis que lapſe ſunt/ ꝙ oſtraciſmus priuatim cōferat ac iu
66 ſtum ſit:dilucidum eſt:at forſitan non ſimpliciter iuſtum.ſed id etiam dilucidum.❡Oſtendit cum mi
nime oſtraciſmus probandus ſit:quid in optima republica de eo qui ſic virtute excellat/agendum ſit.
illi ſane omnes ſua ſponte patere debebūt:& habere huiuſmodi hoīes ī ciuitatibus perpetuos reges.

❡ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

IDeoq; a ciuitatibus que populariter regunᷣ:oſtraciſmus repertus eſt.Oſtraciſmus
63 relegatio exilij in decenniū.& nomen accepit ab oſtracis ideſt teſtis & calculis:qui
viritim dabantur in conſilio/in quibus quiſq; litteris deſignabat eū ciuem/quē aut Oſtraciſmus.
damnaret aut abſolueret.coniectis itaq; in deputatum locum calculis:magiſtratus
cui ex officio incūbebat/omnes recenſebat. qui niſi 6000 numerum excederent
nichil confectum erat. ſin vero eum excederent numerum calculos condēnantiū
& abſoluentium ſe iungebat: & eam quem pluribus ſententijs dānatum cognoſce
ret decem ānos extorrem fore declarabat.Oſtraciſmo:Ariſtoteles iuſtus ab Athe-
nienſibus exilio mulctatus eſt:in qua condēnatione nōnulli penitus agreſtes & litterarum ignari:Ari-
ſtidi tanq̄ vni ad quem nichil tale pertineret/ oſtracum ſuum porrexerunt/ vt in Ariſtidē ſcriberetur. Ariſtides.
hic vero cum multitudinis aduerſus ſe concitate ſtudiū admiraretur: interrogauit eos nunquit ab eo
quem in exilium mittere ſtatuiſſent mali quicq̄ perpeſſi eſſent/cui reſponderunt/nichil ſibi mali factū
nec ab ſe virū cognitum:ſed moleſte ferre/ꝙ omnibus in locis ipſum appellare iuſtum audirent. Ari-
ſtides autem nichil locutus:vt petebāt inſcriptum illis oſtracum reddidit.& ex vrbe ſecedēs/manibus
in celū leuatis precatus eſt:vt Athenienſibus quecūq; vellent:bene:fauſte:feliciterq; euenirent. hec ex
65 Plutarchi Ariſtide leges.& oſtraciſmū damnat Ariſtoteles: vt nūero 65 intelligiᷣ. ❡Quandē habet
ciuilē iuſticiā.non verā:ſed apparentē.non ſimpliciter:ſed ſecundū quid:vt paucorum potētie:aut po
pularē.iccirco non probat oſtraciſmū:ſed ſtatim ſubiunxit: melius fuiſſe alio modo legē ꝓuidiſſe.

❡De republica regia/& regum ſpeciebus.Cap. X.

FOrſan vero poſt hec:cōgruum fuerit conſiderare de regia gubernatione.diximus
enim hanc eſſe vnam ex rectis ſpeciebus rerūpublicarum.conſiderandum eſt au- De regia pote
tem: vtrum conducat ciuitati & regioni quā recte gubernari oporteat/regem ha- ſtate.
bere an non/ſed alia quedam ſpecies gubernādi magis conducat/ an quibuſdam

conducat/quibuſdam vero nō? ℂ Ante omnia vero diſtinguendum eſt:an ſit vnum genus 68
Prima regni ſpecies. eorum/an differentias habeat plures.facile eſt profecto id intueri/ꝙ plura genera ſunt.neꝗ
regum omnium modus vnus poteſtatis eſt. in Lacedemoniorum enim republica:videt̃ re-
Lacedemonij gia poteſtas eſſe maxime ſecundum leges.neꝗ enim poteſtatem habet omnium: ſed cum
egredit̃ extra regionem/imperiū habet eorum que pertinent ad bellum. preterea ſacrificia
deorumꝗ cerimonie ei commiſſa ſunt.hec igitur regia poteſtas:eſt/quaſi authoritatē belli
perpetuam habere.vite enim neciſꝗ alicuius non habet poteſtatem/niſi in aliqua regnādi
parte:vt dum ad bella egredit̃ lege id poteſt/quod etiam apud ātiquos fuiſſe videt̃. Quod
Homerus. oſtendit Homerus.nam Agamēnon in cōcionibus maledictis & iurgiis vexabat̃: ſed cum
Agamennon. a concione digreſſus in prelio erat/occidendi habebat poteſtatem.Itaꝗ(inquit)quem ego
procul a pugna fugientem conſpexero.non ſibi ſat erit fugere canes& aues.nam penes me
occidendi poteſtas.vna ergo ſpecies,regni:eſt authoritas belli perpetua. & quandoꝗ per ge
Scda regni ſpecies. nus:quandoꝗ per electionem huiuſmodi regnum obtinet.ℂ Eſt & alia inſuper monarchie
ſpecies:qualia ſunt apud quoſdam barbaros regna/vim habentia proximā tyrannidi/licet
ſint legitima & ſecundum morem patrie.ob id enim:quia magis apte natura ſunt ad ſeruiē
Greci. dum nationes barbarorum q̄ grecorum/& eorum qui incolunt Aſiam q̄ eorum qui Europā
Aſya. perferunt ſub herili principatu ſeruile iugum equo animo. & ob hoc tyrannica ſunt huiuſ-
Europa. modi regna.ſed habēt ſecuritatem: quia more & legibus conſiſtunt. & ea de cauſa cuſtodiā
habent regiam non tyrannicā.reges enim a ciuibus/armis cuſtodiunt̃:tyranni vero ab ex-
traneis mercede conductis.& reges ſecundum leges & volentibus:tyranni vero inuitis do-
minantur.itaꝗ alteri a ciuibus cuſtodiuntur:alteri contra ciues cuſtodiam parant.ſunt igit̃
Tertia regni ſpecies. he de quibus dictū eſt:due ſpecies monarchie.ℂ Tertia vero ſpecies eſt: vt ātiquitus in Gre
cia fuere/quos vocabant eſymnetas.eſt autem hec vt ſimpliciter dicamus:electiua tyrānis
Eſymnete. differens a barbarica.non eo ꝙ non ſecundum legem/ſed eo ꝙ non ſecundum legē patriā.
poteſtas autem huiuſmodi/aut viuente eo durabat/aut tempore quodam definito/rebuſue
Mitylenei. geſtis finiebat.qualem elegerunt quandoꝗ Mitylenei Pittacum aduerſus exules ſuos:qui-
Pittacus. bus preerant Antimenides/ & Alceus poete. oſtendit hoc Alceus in quodam loco ſuorum
Antimenides. carminum.increpat enim ꝙ patrie maleficum Pittacum:ciuitati intemperate & aduerſa la
Alceus. boranti fortuna prefecerint/tyrannū ſimul collaudantes.Huiuſmodi igit̃ ſpecies:quia tyrā-
Poeta nice ſunt/dominationem habent:quia vero electiue ſunt & volentiū regie.ℂ Quarta ſpe
Quarta ſpecies. cies regni eſt:quales erant heroicis tēporibus/ſpontanee & ſecūdum morem patrium & le
gem.propter beneficia enim a primis collata in populos:vel per artes:vel per bellum:vel ꝓ-
pter congregationem in vnum/vel ꝓpter acquiſitionem regionis/delatum fuit eis regnū
de populorum voluntate & ſucceſſoribus patrie.Hi & imperium habebant belli: & rei diui-
ne cultum exercebāt:niſi talia eſſent ſacrificia:que ſacerdotium requirerent. & preterea de
Quita ſpecies. controuerſiis iudicabant.& hoc faciebant alii quidē iureiurando preſtito:alii vero ſine'iure
iurando.erat autem illis'iuſiurandum:per ſceptri eleuationem. ℂ Alii antiquis temporibus
ciuitatem & que publica erant: & externa:continuo gubernabant.poſtea vero(partim ipſis
regibus dimittentibus:partim multitudine detractante)illum ſolum in quibuſdam ciuitati
bus relictū eſt regibus:vt cerimoniarum erga deos haberēt facultatem: vbi & dignū cēſent
dici regnum:ſi etiam ſolum in externos aſſit ducendi belli facultas.

ℂ DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Hic ratione illorum qui mira virtute ceteris ꝑlucent/quos perpetuos eſſe reges oportere di
xit:de regia republica differit.imprimis id ſciſcitans: an ciuitati & regioni q̄ recte guber- 67
nari debeat/expediat rege gubernari/an alia gubernandi ſpecie/ an quibuſdam condu-
cat/quibuſdam vero non? ℂ Id determinare proſequitur.ponendo quattuor regum mo
dos/ac regni ſpecies.prima eſt eorum qui nō omnium ſed authoritatem belli perpetuam habent/qui 68
bus & ſacrificia & cerimonie rerum ſacrarum commiſſe ſunt.Secunda eſt eorum regum:qui ſcd̃m le-
ges & patrium morem/volentibus quidem & equo animo ſeruile iugū ferentibus/dominorū riſu pre
ſunt ac imperant.Tertia ſpecies eorum: qui vrgentibus rebus eliguntur: quorum poteſtate aut p vitā
durante/aut certo quodam tempore dum res ad finem perducte ſint/dominorum more exercēt im-
perium.Quarta ſpecies eſt heroicorum virorū:quibus ob ingentia beneficia/& longe precellentē vir
tutem ſponte traditur regnum/quibus & belli poteſtas & controuerſiarum cognitio/& rei diuine cura
(excepto ſacerdotio)committi ſolent.& hec regni ſpecies: priſcis temporibus viguit/nunc ferme ab-

ſoleta. Quinta. cum vnus omnium habet poteſtatem/ & in ciuitate & in iis quę publica ſunt: & in iis q̄
foris geruntur. ſed hęc poteſtas: multis in locis eſt reſtricta: littera ex ſe facile dinoſci queat.

❡ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

67 DE regia hic peragit gubernatione. de regno autem ſcripſerunt Plato Theophraſtus
Antiſtenes/ Xenocrates/ Dion. de tyrannide vero Xenophon. & Onoſander de im- Xenocrates.
perio. verum quia reſpublica gallorum regia eſt/ & vtinam heroica illa quarta ſpecies/ Pręcepta.
aut q̄ illi q̄ proxime accederet: equum duxi/ vt paulo lõgiorem de regia inſtitutione 80
protraham ſermonem: nam ſi illã prorſus ſilentio pertranſirẽ: eſſent forte qui me cir-
ca reſpublicas elucidandas occupatũ/ iuſte increparent/ vt qui eam ſub qua ſemper
educatus ſum/ & enutritus negligerẽ. illis igitur vt paream. octoginta precepta quę ex Xenocrate col-
legi/ in medium afferam. que cum reges noſtri neutiq̄ ignorantes/ obſeruant: ſicut amplitudine regni/
virorum copia/ vrbium excellentia/ & prõpta ac alacri ſubditorum obedientia: ita cęteris principibus ac
regibus/ beate vite exemplo/ latiſſime perfulgent. cũ igiť reges noſtri (ceu dictum eſt) ex nobili educa-
tione & auitis moribus/ ſatis in his obſeruandis perſuaſi iam ſint: cuiuſq; generoſi principis/ aut cuius
adhuc ad regni gubernationẽ iuuenilis formandus eſt animus/ erit intelligere hęc precepta ad ipſum
ſummopere pertinere. ſed ne forte longior ſermonis mora faſtidio detineat lectores primũ id eſto p̄-
ceptum. ❡Regis officiũ eſſe curare vt aut regionem/ aut ciuitatẽ inclinatam aduerſis caſibus erigat/ 1
aut retineat ſecundis affluentẽ: aut amplã ex parua efficiat. ❡Quecũq; indies agenda acciderint: ad 2
hec continuo oĩa referenda cenſeat. ❡Segnis non ſit: ſed in agendis cõſultandiſq;/ prudentia & vigi- 3
lantia ceteris preſtet. ❡Ingenij vires haud minus intẽdere debet: q̄ cõuenit athletis cõtinuo certami- 4
ne corpus exercere. cũ nulla theatri premia/ cum illis cõferẽda ſint: que a regibus elaboranť. ❡Nichil 5
laboris/ cure/ ſtudij pretermittendũ: vt quanto opibus ac potentia/ tanto dignitate atq; virtute cęteros
antecellat. ❡His maxime ſtudijs mentem appellat: quę ſibi & ornamento & vſui futura ſint. nam mi- 6
nime putandum eſt/ curam ac diligentiã ad res alias valere plurimũ: nichil vero ad bonos mores adi-
piſcandamq; prudentiã prodeſſe. neq; enim ſors hoim adeo infelix: vt cum agreſtes feras arte ac ſtu-
dio manſuetas/ nobiſq; plurimũ accõmodas reddamus/ idipſum in nobis deſperemus pficere poſſe/
ad virtutem/ mutuamq; ſocietatẽ natis. ❡Eorum qui prudẽtia ac fide preſtiterint: ſententiã plurimi fa- 7
ciat. ❡Cõplures viros doctiſſimos rerũ peritos/ p̄terea cũ poetas/ tũ hos quos vulgo philoſophos vo- 8
cant/ quorũ hi diſcipulũ ipſum/ illi auditorẽ habeant: ſibi vendicet. ❡Inferiorum iudicem/ ſuperiorum 9
vero ſe exhibeat emulũ/ ac concertatorẽ. ❡Iniquũ ducat deteriores melioribus/ imperitiores ſapien- 10
tioribus imperare. nã quo ceterorũ imperitiam vehemẽtius contẽpſerit. eo ingeniũ ſuum ad bonas ar-
tes/ atq; doctrinam/ ardẽtius excitabit. ❡Suam ciuitatẽ aut gentẽ/ & amore & pietate cõplectať: & hu- 11
manũ cũctis ſeſe beniuolũq; preſtet. nam nemo rei cuiuſq;/ recte quis imperabit: qui eorum nõ afficiať
voluptate: quibus eſt ſtudiũ operamq; p̄ſtaturus. ❡Popularem turbam colat. nam & paucorum potẽ- 12
tia: & cetere ciuitatum forme: tunc diutiſſime perdurarunt: cum popularẽ multitudinem: benigne atq;
humane coluerunt. ❡Beniuolentiam populi ſibi conflet: neq; iniurias illis inferri patiens: neq; illatas 13
aſpernatus. ❡Optimos ex omnibus: atq; ſanctiſſimos gerendis magiſtratibus preficiat. ne vulgus: po- 14
pulariſq; turba p̄ter fas: iuraq; publica male vexeť. nã pulcherrima: validiſſimaq; ſunt bene inſtituen-
de reipublice fundamenta. ❡Studeat quoad poterit: optimas excogitare leges: & ſue gẽti ciuitatiue 15
cõmodiſſimas: & ſi quid in legibus ipſis parũ vtile videbiť: continuo emendet aut omnino amoueat.
❡Si p ſe id conſequi non poſſit: eas quę in alijs ciuitatibus recte inſtitute erunt imiteť. ❡Leges ciui-
bus ponat: quę iuſte: & īter ſe cõſentanee ſint. & bonis ciuitatũ moribus accommodate. ❡Has impri- 16
mis leges exquirat: quę nõ modo nullas diſcordias nutriant: verum etiã lites omnes ac controuerſias 17
(ſi q̄ euenerint) funditus tollant. ❡Artes & opificia inducant quę vtilia ſint: vana autẽ & inutilia ve- 18
tẽtur impoſitis penis vt hec fugiẽdo: ad illa ſe conuertant libẽtius. ❡Cum inter ciues iudicaturus eſt: 19
non amicitia aliaue re vlla plus apud eũ: q̄ ius aut equitas valeat. ❡Res ſimiles: diſſimilibus iudicijs 20
non iudicet. nã ſicuti bonas leges decet immobiles eſſe. ita regẽ in iure dicundo conſtantẽ omnibuſq; 21
equabilem. ❡Ciuitatem ſuam ceu paternam domũ gubernet. vt in apparatu ſplendor emineat: & in 22
ſumptibus diligentia. ❡Magnificẽtiam non in ijs ſumptibus declaret: quę ſtatim nullo ex ſe dimiſſo 23
fructu euaneſcunt. ❡Maxime in amicis beneficio cõparandis: magnificentia vtať. nam eius generis 24
ſumptus ſunt: vtq; data videnť perpetuo maneant: & cum data fuerint: p̄cioſiora poſteris relinquanť.
❡In re diuina: maiorum ſuorũ ritus religionemq; imiteť. ❡Hoc prius intelligat victimarũ ſacrorũq; 25
omniũ illud eſſe optimum efficaciſſimumq;: ſi ſe ſanctiſſimum iuſtiſſimũq; preſtet. ❡Eos magiſtra- 26
tus quibus plus dignitatis inerit & honoris: ſuis tribuat neceſſarijs. quibus autem ciuitatis gentiſue ſa- 27

28 lus initetur:fide atq; beniuolentia ſibi coniunctis. ❡Tutiſſimam ſui corporis cuſtodiam arbitreſ: vbi
non in muro ſed amicorum virtute/non armatis ſed ciuium beniuolentia/nõ ſatellitibus ſed proprio
ingenio/propriaq; virtute fuerit circũſeptus.nam hec ſunt quibus potiſſimum acquiruntſ regna/& ac
29 quiſita ſeruantur.❡Domeſticas ſuorum ciuium copias.ne negligat.quĩnimo qui largiores equo ſunt
ſuas quodãmodo opes effundere putet.& quos diligẽtia atq; induſtria locupletari viderit:contra ſuã
30 rem augere.❡Veritatẽ ante omnia colat/& vſq;adeo:vt fidei plus ſuo verbo/q̃ ceterorum iureiuran-
31 do preſtetur.❡Ciuitates:libere ac tute peregrinis oĩbus pateant/cõſtanteſq; ſint in pactis/conuẽtiſq;
32 ſeruandis.❡Pluris eos faciat:qui petituri aliquid q̃ qui ad eum aliquid venerint donaturi. nam cum
illos honoribus honeſtabit:vt illorum beniuolentiam/ita maximã apud ceteros laudem conſequetur.
33 ❡Caueat ne eum terribilem/ciues inſontes metuant.nam quali ſe oſtẽderit animo eſſe: tales erga ſe/
34 illos eſt redditurus.❡Nichil in quẽpiam:iratus ſtatuat.❡In publicum ꝓdeat cũ ei per occupationes
35 licuerit.in eoq; velit callidus & aſtutus videri vt nichil eum/que i ciuitate geruntſ/latere videatſ.❡Ho
36 minum plectens errata: illa nõ tam peccati magnitudine q̃ ſua clementia metiatſ. nam regiũ ingeniũ
37 eſt:non tam crudeliter & acerbe ſubditos puniẽdo q̃ eos conſilio ſapiẽtiaq;/emendando ac ſaluãdo.
38 ❡In bello gerendo:non minus rei militaris cõfidat ſcientia/q̃ cetero apparatu.❡Nichil alienum ap
39 petat.ſic enim pax recte ſeruabitur.❡Ea mente in vrbes minores ſit:qua potentiores in ſe eſſe velit.
40 ❡Certet non de omni re ſed de ijs tantũ q̃ viuendi/vtilitati cedũt.❡Animi magnitudinẽ putet:nõ q̃
41 que ardua difficiliaq; ſuſcipiat ſed q̃ ratione cõſilioq; ſuſcepta fortiter cõſtanterq; ꝑficiat. ❡Emulcẽ
nõ tam eos qui ampla nacti ſunt imperia: q̃ qui vel parua iuſte/moderate/fortiterq; gubernant. nam
42 nõ qui terrarꝫ orbẽ in ſuã poteſtatem redegerit/periculis metuq; agitatus poſſidens/felix:ſed qui pre
43 ſenti fortuna contẽtus/ea q̃ rectiſſime vtitſ.❡Amicos ſibi cõparet:non quĩcũq; volẽt/ſed quos ſuapte
virtute dignos amicitia ſua putauerit.nec eos quorum familiaritas voluptati tãtũ ceſſura ſit:ſed quo-
44 rum ope/res ac negocia publica gerere poſſit q̃ optime. ❡Prius ſcruteſ: quali ij quos ſibi amicos aſci
uerit/eſtimatiõne apud alios fuerint.nam tali ingenio eſſe iudicabiſ:quaſi fuerint illi/ quos familiarita
45 te ac amicitia cõiunctos habebit.❡Publica negocia/ceteraſq; res q̃ p/ipſum geri nõ potuerint/aliorꝫ
46 cure cõmitate.ſed ea expectatione:vt ſi minus bñ euenerint i ſe vnum omnis culpa vertẽda ſit.❡Re
pudiet ſũmopere eos qui quodcũq; dixerit/feceritue/laudant continuo & aſſentando extollũt.at po-
tius amet & perhumane eos audiat(qui eum cum errauerit)& monere & corrigere auſint.nã ijs quos
47 altius fortuna euexit:nulla pernicioſior adulatore:peſtis adhibetur.❡Prudẽtia/fideq; ꝓſtantibus vi-
ris:liberiorem tribuat i ſe loquendi poteſtatẽ.vt ſi quãdo quicq̃ quod ignoret/ſibi deliberandum acci
derit:habeat qui intrepide conſiliũ afferant/ quos dignis honoribus honeſtet.& adulatores affectos
ignominia:penitus abigat ne/plus malorũ iprobitas q̃ bonorꝫ virtus & merita:ab ipſo capere videatſ.
48 ❡Si quempiam cõpereat:compertumue habuerit in alios falſas calũnias machinatũ eundẽ quaſi fa
49 cinus admiſiſſet:pena mulctet.❡Sibiipſi non minus q̃ alijs imperet. nã id imprimis regiũ ſi nulli om-
niũ voluptatũ turpiter ſeruiet.quinimo ſic illas domitas ſternat:vt illi magis:q̃ ſubditi homies pareãt.
50 ❡Neminẽ ſibi ſocium aut familiarẽ.temere incõſulteue diligat: ſed eorũ cõſuetudine delecteſ qui &
51 vſui ſint pariter & ornamento.❡Laudes nõ ex illis rebus expetat:in quibus boni eque atq; improbi
52 excellere poſſunt:verum ad gloriam per virtutẽ ſolem contẽdat.❡Ij honores ipſum nõ efferant quos
ppl's palam metu potius q̃ iudicio affert.ſed ciues cũ ſoli liberiq; de eo cogitãt: virtutẽ mirenſ: potius
53 q̃ fortunam. ❡Abiectis in rebus:nunq̃ leticiã declaret:ſed efficiendũ: vt ſolo magnarum rerũ ſtudio
54 affectus videatu ❡Mores ita omni ex parte cõponat.vt ipſum veluti ſpeculum rectiſſimamq; viuẽ-
di normam:ciues ſibiipſis proponant:nam quid indignius q̃ priuatos homines honeſte ac moderate
viuere:reges autem ipſos impure atq; turpiter/adde & id exploratiſſimũ eſſe:ciuitates oẽs principum
55 ſuorũ vitam imitari ſolere plurimum.❡Si ciuium opes cũ modeſtia:excreuiſſe cõſpexerit:hoc illi bñ
56 adminiſtrati regni certiſſimum ſit argumẽtum. ❡Liberos ſuos potius virtutis velit q̃ diuitiarum locu
pletes:heredes relinquere.he namq;.caſu quidẽ vel leuiſſimo dilabuntur:illa vero immortalis cõſtãs
57 eternaq; permanet.itẽ diuine gloria non aũt gloria diuitijs cõparatur. & gloria nunq̃ niſi virtuti con-
iuncta eſt: diuitijs vero ſepiſſime comes eſt improbitas. ❡Veſte ceteroq; corporis cultu ornato vtaſ:
in reliqua autẽ vita meliores omnes delitias repellat. vt illi qui eum extrinſecus oculis intuenſ: dignũ
58 iudicent principatu.qui aũt familiarius ſecretiuſq; diuerſanſ: ob ſingularem animi virtutẽ atq; modo
59 ſtiamq; idipſum quoq; de eo ſentiant.❡Si quid illi ſerio dicendũ faciẽdumue ſit:accurate prius illud
60 penſitet.❡In declarãda modeſtia:carere q̃ abundare malit.nam plus ſolet ea virtus in egeſtate q̃ in
copia opulentiaq; ſplendere.❡Vrbanum & grauem pro loci & temporis oportunitate ſeipſum expri
mat:& ſic vtraq; amplectatur:vt/id quod i vtroq; inerit vicii penitus euitet.nam alterum regiũ alterũ
familiari conſuetudini accõmodũ & in vtroq; excellere difficillimũ.quos eni natura grauos effinxit

hi a ſalibus atq; facetijs/in triſtē quandam frigidamq; recedunt ſeueritatē. & contra quibus vrbanum
eſt ingeniū/atq; feſtiuū i paulo humiliores delapſi mores/ ſue dignitatis faſtigiū grauitatēq; amittūt.
¶ Philophia omniū bonaꝝ artium priceps:regem omniū rerū quas ſcire par & vſus eſt/gnarum do- 61
ctumq; efficiat.hec eni iter/rationemq; mōſtrat.vſus vero & exercitatio/ ad res grādes facilitatē prō-
ptitudinemq; ſuppeditat. ¶ Que tyrannis & priuatis hoibus euenere:ea ſepius mente reuoluat nam 62
prudentius de rebus futuris conſulet:ſi que preterita cognouit/animo repetat. ¶ Statuas hmōi relin- 63
quat:que ſuarū potius virtutū/animiq; repreſentent imaginē/ q̄ poſteris liniamēta exprimāt. nam in-
dignum eſt priuatos q̄plurimos mortē ſponte oppetijſſe/vt vita functi immortali laude predicarētur;
reges autem ijs ſtudijs nullā operam dare/quibus viui nomen ſuum longe/lateq; celebratum valēt illu
ſtrare. ¶ In primis ciuitatē quam vel maxime incolit:tutiſſimā ſeruet. ¶ Si in pericula forte inciderit: 64
glorioſe malit/pulchreq; mori q̄ turpiter ac fede viuere. ¶ Quicquid dicat/faciet/cogitetue/ſemper ſe 65
regem eſſe meminerit:vt nichil vnq̄ agat tanto nomine indignum. ¶ Sicuti animum natura/non vna 66
cū corpore interiturū illi tradidit:ita enitaꝛ pro viribus vt immortalem ꝑpetuamq; ſui memoriam po- 67
ſteritati cōmendet. ¶ Aſſueſcat inſuper nichil ineptū/nichil nō decoꝝ nichil non regiū dicere:ne tur- 68
pia loqui aſſuetus/eadē & aio ſapere videaꝛ. ¶ Quecūq; illi cogitanti rō optima eſſe mōſtrauerit:ea- 69
dē vt ab eo fiant/operā det. ¶ Clarorū virorū res geſtas emuleꝛ:vt quorū famā & gloriā admiratione 70
ꝓſequeꝛ/eoꝝ quoq; facta non minus imiteꝛ. ¶ Ea dicat/faciatq; que liberis ſuis vt facerēt/ cōſuleret. 71
¶ Nō eos ſapientes putet/qui vel minimis de rebus accurate contendunt:ſed eos qui de maximis q̄ 72
optime ſentiāt. ¶ Non fidē illis ꝑbeat:qui cū ipſi miſeria ac egeſtate laborāt/alijs tn̄ felicitatē nō dubi 73
tāt polliceri. ¶ Illis credat potius:q̄ qui modeſte de ſe loquētes/ſeipſos & gratia & vtilitate hoibus cō- 74
mendāt. ¶ Eos aſperneꝛ:qui aut ſecundis elati caſibus/aut aduerſis depreſſi nullā ferre fortunā ſciūt. 75
admireꝛ aūt eos:qui nullo humanoꝝ caſuū turbine cōcuſſi/ cōſtātes/immotiq; oēm fortunā perferūt.
¶ Maxime aūt ijs aim adhibeat:qui tēporibus ꝯſilia ſua accōmodent. cōtra autē eos aſperneꝛ: qui 76
nulla aut tēporū aut actionū habita ratione/de vniuerſis cōfuſe & indiſcrete diſceruntꝛ.quo eni pacto
alios ſapientes efficiat:qui ſibi nullo vſui fuerit? ¶ Mentatū viꝝ & rerū vſu.cognitioneq; valētem cū 77
nactus fuerit: hūc plurimi faciat:hunc colat:hūc q̄ chariſſimū ſibi ſeruet nō ignarus eū qui cōſilio ex-
cellat oim poſſeſſionū vtiliſſimā:regiāq;imprimis eſſe adeptū. ¶ Regnū ſuum ampliſſimū ab eo ma- 78
xime effici ſperet:qui eū ſapientiſſimū reddere poſſit. ¶ Ea munera penitus aſperneꝛ: que ſibi pluris 79
conſtant a donantibus accipienti:q̄ ſi eadem a mercatoribus precio ſibi compararet. ¶ Ea vero ma 80
xime expetat pendatq; maximi: quibus quo vtatur crebrius nec vllo intermiſerit tempore eo & mi-
nus trita & longe ſibi cōmodiora precioſioraq; reddenꝛ. & hec ſiquidem ꝙ ſola virtus & philoſophia
donare poſſit:exiſtimet. Hęc pro inſtitutione regia:de pręceptis Iſocratis Athenienſis ¶ Verū & his
preceptis ad regiam inſtitutionem Claudianus adderet.o Monarcha. Claudianus

Hoc te preterea crebro ſermone monebo
Vt te totius medio telluris in orbe
Viuere cognoſcas/ cunctis tua gentibus eſſe
Facta palam/nec poſſe dari regalibus vſq̄
Secretum vicijs.nam lux altiſſima fati
Occultum nichil eſſe ſinit/ Latebraſq; per omneis.
Intrat & abſtruſos explorat fama receſſus.
Tu ciuem/patremq; geras.tu conſule cunctis.
Nec tibi /nec tua te moueant:ſed publica vota.
Incōmune iubes ſi quid:cenſeſq; tenendum:
Primus iuſſa ſubi.tunc obſeruantior aequi
Fit populus:nec ferre negat:cum viderit ipſum
Actorem parere:ſibi componitur orbis
Regis ad exemplum.nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent:vt vita regentis.
Mobile mutatur ſemper cum principe vulgus.

¶ De ſpeciebus regum/imperatore/optimo viro/optimis legibus/vno/multis po-
tentia circa regem.Cap. XI.

Egie ergo poteſtatis tot ſunt ſpecies.quattuor videlicet numero.vna quidē qualis
69 R erat temporibus heroū.hec aūt erat volentium/& apud quoſdam: determinatarum
rerū.dux eni belli:& iudex cōtrouerſiarū erat rex: & dn̄s cerimoniarum erga deos
Altera erat barbarica:ex progenie ſcilicet dominatio ſcd̄m leges.tertia erat quā Eſymnetiā

vocant:& quã eſſe diximus electiuã tyrãnidem. Quarta Laconica.ea aũt eſt(vt ſimpliciter
dicã)imperium belli ſecundũ genus ꝑpetuum.iſte quidem igiť per hunc modũ inter ſe diffe
runt.Quinta autẽ eſt ſpecies regni. qñ vnus omniũ habet poteſtatem.quemadmodũ vna-
queq; gens & ciuitas vnaqueq; publice ordinata:ad exẽplar gubernationis domus.vt enim
gubernatio patrifamilias eſt regia quedã poteſtas donu:ita regia poteſtas & ciuitatis-& gẽ
tis vnius aut plurimi-quaſi domeſtica quedã gubernatio eſt. ¶Fere autem due ſunt (vt ſic 70
dixerim)regni ſpecies:de quibus cõſiderationem facere expedit.vna hec de qua diximus:al
tera Laconica.nã aliarũ cetere iter has medie ſunt.paucιorum eni dñe q̃ oĩmoda poteſtas re-
gia-plurĩũ vero q̃ Laconica.¶Itaq; cõſideratio fere circa duo verſať. vnum quidẽ:cõducat
ne ciuitatibus ꝑpetuum belli ducem habere-& hũc-an per genus-an per electionẽ? Alterũ: 71
conducat ne vnũ habere poteſtatem oĩm-an non cõducat?de duce igiť belli conſiderare po
tius ad leges pertinet:q̃ ad aliquã ſpeciem reipublice.nã in omni republica id cadere poteſt:
quare dimittamus hãc primã partem.de regia aũt(qm̃ hec eſt vna reipublice ſpecies)reliqua
inquirendũ eſt particula.quare & par eſt de ea cõſiderare-& dubitationes(que in eã cadunt)
Queſtio. ꝑcurrẽre.¶Initium vero huius queſtionis eſt:vtrũ expediat magis ab optimo hoĩe regi-an 72
ab optimis legibus?¶Qui gubernationem hominis ꝑferunt:aiunt leges ſolũ vniuerſaliť 73
Ad partẽ vnã ratiocinatio. ꝓuidere-nõn autẽ de ſingulis(que accidũt)iubere. quare in quacũq; arte ꝑ lras precipere fa-
tuũ eſt.& in Egypto poſt tertiã diem mouere licet medicis.q̃ ſi prius:ſuo periculo id agunt.
Egyptus. Patet ergo ꝓpť eãdem cãm:nõ eſſe per litteras & leges optimã gubernationem.attamẽ &
Ad partem alteram. illã adeſſe oportet gubernãtibus vniuerſalẽ rõnem.¶At melius certe:cui nõ adeſt turbatio 74
aliqua oĩno-q̃ cui natura ineſt.eiuſmodi aũt turbatione lex caret.mens vero humana ex ne
ceſſitate id habet. Sed forſan dicat aliquis:q̃ per hmõi rõnem:ꝓbabilius deliberabit circa
Dilutio. ſingula.¶Quod igiť neceſſe ſit ipſum legis cõditorem eſſe-ac leges poni-manifeſtũ eſt:
Queſtio ſed nõ dominas eſſe quatenus trãſgrediunť.nã in ceteris quidẽ eas dominari oportet.¶At 75
Ad partẽ vnã primo. de quibuſcũq; lex aut ꝓuidere non poteſt omnino-aut non bene ꝓuidere:vtrum in his vni 75
viro optimo dãda ſit poteſtas-an multis?¶Etenim nunc plures ſimul cognoſcũt de cauſis-
& deliberãt & iudicãt(ſunt autẽ hmõi cũcta iudicia de ſingularibus)ſecundũ autẽ vnũquẽq;
(quicũq; etiã fuerit)is cõperieť cõpatus-fortaſſe deliberãdo iudicãdoq; deterior.ſed & ciui-
tas ex multitudine cõſtat: & vt cõuiuiũ ad qđ plures cõferũt melius eſt-q̃ vna atq; ſimplex
Secundo. mẽſa:ſic iudicia multorũ ſepe meliora ſũt:q̃ vniuſcuiuſq;.¶Preterea multitudo minus ſub
iacet corruptioni-quẽadmodũ aque magna cõgeries:ſic etiã plures q̃ pauci-incorruptibilio
res ſunt.at cũ vnus iudicat:ſi ira vel alia hmõi ꝑturbatio vincat-neceſſariũ eſt iudiciũ corrũ
pi.ſed in multitudine:difficile foret oẽs iraſci-atq; errare.ſit vero ea multitudo liberorũ ho-
minũ qui nichil agunt ꝑter legẽ:niſi in quibus lex ipſa neceſſario deficit. q̃ ſi hoc nõ facile
Ad partem alteram. in pluribus-ſi plures ſint boni viri & ciues: vtrũ incorruptior erit vnus in gubernãdo an cũ
erũt plures & boni oẽs?an patet q̃ plures?¶Eniuero plures iter ſe factionibus cõtẽdũt. vnus 77
autẽ nõ cõtendit. ¶Sed aduerſus hoc forſan ponendũ eſt:q̃ ſtudioſi viri boneq; mentis ſint 78
oẽs -vt ille vnus.ſi ergo pluriũ gubernatio-bonorũ aũt viroꝝ oĩm-optimatiũ diciť-vnius
autẽ regnũ:optabilius fuerit ciuitatibus ab optimis gubernari q̃ a rege-& cũ poteſtate & ſi-
ne poteſtate pricipatus mõ reperiri queãt plures ſimiliť.& ob hoc forſan rex ab initio ꝑeptus
eſt:q̃ difficile erat viros plures excellẽti virtute reperiri-ꝑſertim cũ tũc ciuitates parue fuiſ-
ſent.Preterea ob beneficia accepta reges creauere:qđ opus eſt bonoꝝ viroꝝ.ſed cũ poſtea cõ
tingeret vt plures pari virtute reperirenť:non amplius tolerauerunt regẽ-ſed cõmune quiddã
querentes-reſpublicas conſtituere.cum vero deteriores facti:lucrum ſibi quererẽt ex guber
natione reipublice:paucoꝝ hinc potentiã exortam fuiſſe credendũ eſt. honorabãt eni diui-
tias.ex his vero in tyrannides tranſiere.ex tyrannide rurſus ad popularem potentiã.ſemper
enim ad pauciores redigentes ꝓpter turpem queſtus cupiditatem multitudinẽ corroboraue
runt-vt tãdem inſurgens multitudo ad popularem ſtatũ ciuitates:redegerit.qm̃ autem cõti-
git maiores eſſe ciuitates:nõ facile fortaſſe:aliã q̃ popularẽ ſpeciem remanere.¶Si aũt quis
ponat optimum eſſe ciuitatibus a rege gubernari: quomodo fiet in filiis:vtrum ꝑ genus erit 79
ſucceſſio? At ſi genitorum qualeſcumq;: pernicioſum eſt. Sed dices: non relinquet regnum
huiuſmodi natis rex:cum id ſua ſit in poteſtate.At non facile etiam eſt in hoc fidem habe-
re.arduum enim ac maioris virtutis q̃ ſecundum humanã naturã. ¶Queſtio eſt etiã vtrũ

habere debeat qui regnaturus eſt:circa ſe potentiam quandam/qua poſſit cõpellere nõ parẽ
tes. Alioqui quomodo gubernationem exercebit? ¶ Sed enim habeat poteſtatem a legibus Primo.
cõceſſam/& nichil ex voluntate ſua faciat preter leges:tñ neceſſaria ſibi erit potẽtia/ꝑ quã Secundo.
leges tueri queat. ¶ Forſan quidẽ de hmõi rege non difficile eſt determinare. nã oportet ip Tertio.
ſum vires habere:ſed tales vt vnoquoq; ſepatatim & ſimul pluribus potentior ſit:populo ta
men ſit impotentior. vt antiqui ſolebant cuſtodiam ciuitatis tradere: qñ aliquem preficie Dionyſius.
bant/quem Eſymnetam vocabant/vel tyrannum. & Dionyſio poſtulanti circa ſe habere Syracuſani.
aliquos cuſtodie cauſa:conſuluit quidam Syracuſanis/tot eſſe dandos.

¶ VNDECIMI CAP. COMMMENTARIVS.

RESumit eaſdem ſpecies/ſed cõmutato ordine:quatuor ſcilicet quibus non omnium pote
69 ſtas/curaq; incũbit.primã heroicã.hinc barbaricã:quę ex more patrio & legibus domina
tio quedã eſt.tertiam electiuã tyrannidem:quam Athenienſes αισυμνητειαν appellabant
& quartam Laconicam: ꝙ apud Lacedemonios hec regni ſpecies maxime fuerit. q̃ qui
dem ducendi belli perpetuũ eſt imperium. & quintam quando vnus oim habet poteſtatem ceu pa
70 terfamilias in domo. ¶ Adijcit duas eſſe precipue regni ſpecies: eam ſcilicet in qua vnus omniũ ha
bet poteſtatem.de qua pauloante ſermo habitus eſt/& eam in qua penes vnum/ſola belli adeſt pote
ſtas/q̃ & Laconica dicitur/de quibus incumbit determinatio.nam cetere inter has duas: aut paucoꝝ
71 domine q̃ illa quinta/aut pluriũ q̃ prima illa & Laconica. ¶ Cõſiderationem de his duabus regni ſpe
ciebus circa duo verſari. Primũ quidem.ciuitatibus ne cõducat perpetuum habere imperatorẽ/belli
carumq; rerum ducẽ?& ſi ſic:an per genus/an ꝑ electionem?ſecundum.cõducat ne vt vnus habeat
omniũ poteſtatem:an ſecus?verũ de duce belli:ad leges potius q̃ ad aliquã reipublice ſpeciẽ pertinet
cõſideratio.quare primã partem miſſam faciamus:de regia gubernatione quia ſpecies vna eſt reipu
blice determinationẽ ſuſcipiẽtes. ¶ Incipit rem ꝓſequi primũ querens/vtrũ magis expediat rempu
72 blicam ab vno optimo homine regi/an a legibus optimis? ¶ Rationem adducit eorũ:qui optimũ ho
73 minem legibus ꝓponunt. ¶ Q; optime leges optimo ſint preferende viro/argumẽtatur. ¶ Queſtio
74 nem aliam mouet:an in quibus lex non poteſt prouidere omnino/aut nõ bene ꝓuidere/vni viro opti
75 mo danda ſit poteſtas an multis? ¶ Argumentatur eo in caſu/multis potius dãdam eſſe poteſtatem.
76 ¶ Argumẽtatur ad oppoſitam partem: tutius vni optimo q̃ multis hãc poteſtatem eſſe tribuendam.
77 ¶ Iterum aggredit:ꝙ id concedi multis melius ſit. ¶ Diſputat:nõ eſſe optimũ ciuitatibus/a rege gu
78 bernari. ¶ Diſputat inſuper regẽ circa ſe potentiam quandã habere oportere/ qua poſſit cõpellere nõ
79 parentes:verũ tantã/que populo ſit impotẽtior.quemadmodũ Syracuſanus quidam cõſuluit:vt Dio
80 nyſio circa ſe aliquos habere poſtulanti tot videlicet qui multitudinem ſuperare non valerent daren
tur.& hec ſolum differendi modo ſunt allata:& littera ſatis peruia.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

TErtia erat quam Eſymnetam vocant. Greci αισυμνητηρα και αισυμνητην olim regem/ & Ariſtoteles.
αισυμνητιν και αισυμνητεια reginam & regnum appellauerunt:de quibus hic Ariſtoteles/
69 & in ſuperiori capite loquit. ¶ Et in Egypto poſt tertiã diem mouere licet medicis. moue Herodotus.
73 re:catharticũ exhibere/quam medicinã ſolutiuã/purgatiuamq; dicunt. ¶ Etenim ꝑnũc plu Otanes.
76 res.apud Herodotũ in Thalia/Otanes Perſa popularium partes has tutatur/ & ꝙ melius ſit multitu Megabyſus.
dinẽ gubernare. Megabyſus partes paucorũ:& qđ paucos bonos & eruditos. Darius ꝑtes regias:ꝙq; Darius.
vnũ oim optimũ/pricipari melius eſt.cuius oratio a Perſis approbata fuit.ita quoq; approbat Ariſto Otanes.
teles:regiã gubernationẽ oim eſſe/& antiquiſſimã & optimã.Otanes eni dicebat.cũ dominat multitu
do:optimis nomẽ obtinet:oim pulcherrimũ ισονομιαν.i:iuris equalitatẽ.deinde nichil eoꝝ agit:q̃ mo
narcha id eſt vnicus priceps.nã magiſtratus:tũ ſorte diligunt/tũ adminiſtratorũ rationẽ reddunt.oia
deniq; cõſilia in cõmune referunt.quare(vt mea fert ſentẽtia) cẽſeo nobis qui monarchiã deiecimus:
ſtatũ multitudinis eſſe optãdũ.in multitudine eni oia inſunt. At Megabyſus cõtra q̃ dixit Otanes de Megabyſus
abolẽda tyrãnide:ea ſint ꝓ dictis a me quoq;.ſed q̃tenus hortat ſummã deferri ad multitudinẽ i hoc
ab optima aberrauit ſnia. eteni populari multitudine: nichil eſt neq; inſipiẽtius neq; inſolẽtius. plebi
eni ſuũ eſt:nichil itelligere.nã quo pacto ſciat: qui neq; edoctus eſt/neq; honeſtum quicq̃ nouit nec
domeſticũ quidem.qui ad res agendas ſine conſilio ꝑceps torrenti flumini ſimillimus ruit.ex quo:
ſi qui male conſultũ Perſis cupiunt:ij ſtatu populari v a itur.nos vero qui centũ virorum optimorum
delegimus ad hos iperium deferamus.nã inter eos:& ipſi erimus. & ex optimis viris:credibile eſt op
ma exiſtere conſilia. Tertio vero loco ſuſcepit Darius. Que Megabyſus dixit:quo ad ſtatum popula Darius.
rem/recte quidẽ michi videt.quo ad vero ſtatum paucorũ non recte. propoſitis enim tribus ſtatibus
& ijs omnibus optimis ita vt optime imperet populus optime pauci optime vnus iter hec multo an

48

tecellete vnius imperium ſentio.nam vnius viri qui optimus ſit/imperio: nichil melius eſſe cōſtat. in ſtatu enim paucorum:cū plures virtuti incumbant/in publicum vehementiora priuatim odia excitari cōſueuerūt.nā cum quiſq; princeps eſſe optet/& in dicēda ſentētia vincere:ad ingētia inter ſe odia eua dūt.ex quibus ſeditiones oriuntur/e ſeditionibus cedes/e cedibus ad vnius imperiū deuenitur.plebe etiā imperitāte:malicia exoritur.qua exorta:inter malos nō odia: ſed amicitie valide fiunt qui aduerſus rēpublicam facinoroſi:ſe mutuo occultant.idq; tam diu fit:dum aliquis pplo ppoſitus/tales hoies cōpeſcat.is videlicet/quē populus inter ceteros admiretur.qui cum admirationi eſt: tūc vere monarches oſtendit/declaraturq; vbiq; monarchiam eſſe preſtantiſſimam.atq; vt omnia ſummatim dicam vñ nobis libertas extitit/& a quo data/a pplo ne/an a paucorum potētia an a monarcha? Ego ſentio: cū ſitis p vnum virū liberati/vos debere talem rē cōplecti/ne alioqui leges patrias & bene quidem cō ditas(qđ nequaq̄ ſatius eſt)diſſoluatis.huic ſententię Darij: ceteri aſſenſere.

De poteſtate regia/multis/vno multitudine apta regnio & aliis rebuſpublicis. Cap.XII.

VErum de eo rege qui cuncta ex volūtate ſua gerit:cōſideratio eſt nunc faciēda.nā 81
Huius. 61 ille qui ſecundū leges dicit rex:nō facit(vt diximus)regie gubernationis ſpeciē.
quia in cunctis rebuſpublicis cadere poteſt(vt ſiquidā ducendo exercitui/quoties
ciuitas bellū gerit:ppetuo ſit pfectus)puta in populari ſtatu & optimatium gubernatione/
pluresq; authoritate vni cōmittūt belli gerendi.talis eni quedā eſt deputatio apud Doraicū
Doracium. Sypontini. & apud Sypōtinos:licet apud Sypōtinos paulo cōſtrictior. Sed regia ille poteſtas pleniſſi- 82
Primo. ma/p quam rex ex volūtate ſua gubernat: videt quibuſdā non eſſe ſcđm naturam/vt vnus
oim dñs ſit ciuium/cū ex ſimilibus ciuitas cōſtet.nā ſimilibus natura idem iuſtum eſſe ne
ceſſariū eſt:& eandem dignitatē ſecūdū naturā.quare vt parem habere ipares alimoniā aut
veſtē/nociuū eſt corporibus:ita & in honoribus ſe res habet.ſimilit ergo & inequalē equali
bus.ex quo nō magis peſſe q̄ ſubeſſe iuſtum eſt.& p viciſſitudinem eodem mō/& hec iam
Secundo. lex.nā ordo lex eſt. Melius eſt igit:vt lex dominet:q̄ aliquis ciuiū.hac quoq; rōne ſi quos
preeſſe oportet:ita ſunt pficiendi/vt cuſtodes legū atq; miniſtri.neceſſe eni eſt aliquos eſſe
magiſtratus: ſed non vnū hūc eſſe debere/aiunt eſſe iuſtum/cū omnes ſimilit ſe habeant.
Tertio. Quecunq; vero videnf p legem quidem determinari non poſſe/neq; p hoiem agnoſci
potuiſſe:prudenter cauens lex inſtituit/cetera iuſtiſſima ſententia iudicari atq; diſpēſari de
bere p eos/qui iudiciis pſunt:ac inſuper emendare pmittit/quod videat expertis:vt melius
Quartó. diſponant q̄ vt iacent. Qui igit legem peſſe iubet:videt iubere deum preeſſe & leges.q
aūt hoiem iubet peſſe:adiūgit & beſtiā.libido quippe talis eſt:atq; ita obliquos agit etiā viros
Quinto. optimos:qui ſunt i poteſtate.ppter quod mens abſq; appetitu lex eſt. Videt autē de artibus falſum eſſe exemplū:qđ ſm lrās medicari vanum eſſet.verum & melius fuerit:ſi artem
poſſidentes illis vtant.nā illi quidē nichil contra rōnem propter amicitiā agunt:ſed recipiūt
mercedē/cum ſanos effecerit.at i ciuilibus magiſtratibus multa per affectionē & gratiā con
ſueuerunt delinquere.& cum de fide medici timeret:ac ſuſpicio foret/ne ſuſcepto ab inimi
cis pcio necare velit:tunc ex lrīs/curam magis optaremus.atqui egrotātes medici/alios ad
ſe medicos vocant/& magiſtri paleſtre/alios magiſtros:quaſi nequeāt verū diſcernere/qui
de ppriis iudicāt/& in affectu conſtituti ſunt.quare manifeſtum eſt:φ iuſtū querentes/me
Sexto. diū querūt. Lex eni mediū. Preterea validiores & de validioribus rebus leges:ſunt leges
ille q̄ ex moribus pueniunt q̄ que ex lrīs.Quare ſi ſecurior homo magiſtratū gerēs q̄ hi ſm
Primo. lrās: non tamen q̄ hi qui ſecundum morem. At vero nec facile eſt vnum diſcernere. opus 83
ergo erit:vt plures ſint ſub eo magiſtratū gerentes.quare quid refert hoc(multos inq̄)ſtatim
Secundo. ab initio eſſe:vel vnū cōſtitutum eſſe hoc mō? Inſuper quod prius dicebat.ſiquidē vir ſtu-
Hoc mō ſcilicet multos magiſtratus ſub ſe. dioſus qm melior ſit peſſe debet:vno aūt duo boni meliores ſunt. hoc eni eſt qđ Homerus
ait:duo ſimul euntes. & optatio Agamennonis:vtinā tales decē michi cōſultores adeſſent.
Homerus. Agamennon. Sunt aūt etiā nūc magiſtratus cū poteſtate iudicādi de quibuſdā:ceu iudex de qbus lex de
terminare nō poteſt.tanq̄ nō optime pcipere potuerit iudicabit.nā de quibus lex determiare
poteſt:nemo dubitaret.ſed cum quedā cōphēdi legibus poſſint quedā nō poſſint:& hec ſint
Tertio. illa que dubitationē & queſtionē faciunt vtrū melius ſit ab optima lege an ab optimo viro
gubernari/nā q̄ i cōſultationē veniunt: de eiſdē ferri legē ipoſſibile eſt.nō igit aduerſus hoc
aiunt φ non neceſſarium ſit hoiem in huiuſmodi rebus iudicare.ſed φ nō vnum ſolum ſed
Quarto. plures iudicat enim vnuſquiſq; in magiſtratu bene.ſi ſit eruditus a lege. Forſan vero ab-

ſurdũ videri poſſet:ſi melius diſcernat quis duobus oculis & duabus auribus audiat & duo-
bus pedibus/duabuſqȝ manibus agat: q̃ plures pluribus. cũ & nunc quidã reges & tyranni:
oculos ſibi plures cõparent/& aures/& manus/& pedes.nã & eos qui ſunt in magiſtratu &
ſuos amicos vna principatus pticipes efficiũt/curationẽ rerũ eis cõmittendo. qui niſi ſint
amici:nõ faciunt ſcdm illorũ intentionem.ſi vero ſunt:amici ſunt & illorũ & principatus/
cum amicus par ſit & ſimilis.quare ſi eos cenſet pficiendos:certe pares & ſimiles guberna
tioni pe̅ſſe cenſet oportere.Q ue igiẽ cõtendẽtes cõtra regiã gubernationem aiũt:fere iſta
84 ſunt.❡Sed hec forſan in quibuſdã ita ſe hñt:in quibuſdã aũt nõ ita.eſt eni quiddam natura
dominabile.aliud regibile.aliud ciuile.& iuſtũ/& vtile.tyrãnicum vero nõ eſt ſm naturam
nec vlla aliarum gubernationũ:que rectã tranſgrediunẽ formã. hec enim fiũt preter naturã.
❡Sed ex his que dicta ſunt patet:φ in ſimilibus & paribus/nec vtile eſt neqȝ iuſtũ/vt vnus
ſit dñs oim/neqȝ ſi nõ ſint leges/ſed tanq̃ ipſe ſit lex/neqȝ ſi ſint leges: neqȝ bonus bono-
rũ:neqȝ nõ bonorũ non bonus: neqȝ ſi ſcdm virtutẽ ſit melior niſi aliquomodo. quis autẽ
85 iſte ſit modus dicendu. dictũ eſt etiã aliquopacto & prius. ❡Et primo determinandũ eſt. qd Numero,
cõgruat regi:q̃d optimatibus:quid reipublice. Regibus congruit hmõi multitudo:q̃ natura 56
apta ſit ferre genus pſtans virtute ad pricipatum ciuilẽ.optimatibus vero cõgruens eſt mul
titudo liberorũ:que nata ſit ad ferẽdũ gubernationẽ eorũ: qui ſint ſcdm virtutem primarii.
Ad ciuilẽ aũt gubernationẽ reipublice:cõgruit ea multitudo in qua populus innaſciẽ belli-
cus:qui gubernari poſſit & gubernare ſcdm leges & dignitatẽ:impartiẽs iis quibus eſt opus
86 honores & magiſtratus.❡Q ñ igiẽ aut totũ genus:aut inter alios vnũ aliquẽ:ſcdm virtutẽ
ita pcellere cõtingat:vt vnius ipſius virtus maior ſit aliorũ oim virtute: tũc iuſtũ eſt hoc eẽ
regiũ genus & oim dominari:& hunc vnum:eſſe regẽ.vt eni dictũ eſt prius:nõ ſolũ ſic ſe ha
bet ſecundũ iuſtũ qp pferre ſolent rerũp ublicarum inſtitutores:& qui optimatũ: & qui pau
corũ potẽtie & qui popularis.oẽs eni ſm excellentiã cẽſent ſed excellẽtiã nõ eandẽ ſed ſecũ-
dũ qd prius dictũ eſt.neqȝ iterficere:neqȝ i exiliũ agere:neqȝ relegare hũc poſſe decet:neqȝ di
gnari:vt per vices gubernet.non eni natura fit:vt pars ſuperet totũ.habẽti vero tantã excel- Quas differẽ-
lentiam:hoc accidit.quare reſtat ſolũ:vt huic ſuadendi pareaẽ:& poteſtatem eũ habere nõ p tias: quos mo-
vices ſed ſimpliciter.De regia igiẽ gubernatione:& quas differẽtias habeat: & vtrum vtilis dos & ſpec...
87 ſit ciuitatibus an nõ:& quibus & quo mõ in hũc modum determinatũ ſit.❡Cũ vero tres di
xerimus eſſe rectas gubernãdi ſpecies harũ vero neceſſariũ eſt eam eſſe optimã que ab opti-
mis gubernetur.talis autem eſt in qua contingit:aut vnum aliquẽ omnium aut genus totũ: Huius
aut multos virtute preſtante gubernare eos qui gubernari valeant ad eam vitam: que ſit ma- 29
xime expetenda:& in primis oſtẽſum ſit ſermonibus neceſſarium eſſe:vt ſit eadẽ virtus bo- Huius
ni viri & ciuis optime ciuitatis:patet φ eodẽ modo & p eadem fit vir bonus & ciuitatem ſta 16
tueret quis ab optimis gubernari vel a rege.itaqȝ fere eadem diſciplina:& idem mores faciẽt
ſtudioſum virum:qui faciunt ciuilẽ & regium.❡His determinatis conandũ iam erit de op-
88 tima republica dicere quemadmodum fieri nata ſit & quo modo conſtituatur. nam neceſſe
eſt de illa conuenientem conſiderationem facere.

❡DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

81 Eſumit de regia illa poteſtate:q̃ vnius eſt/omnium quidem habentis poteſtatẽ.❡Diſpu-
82 R tat/illam pleniſſime authoritatis poteſtatẽ regiã non eſſe ſecundũ naturã: neqȝ debere in
ciuitate libera dominari:ſed legem potius.quod ſex rationibus proſequitur quę in littera
83 ſunt aperte. ❡Contendit item quattuor rationibus multos bonos principatui vnius qui
omnium poteſtatem habeat eſſe pręponendos. & ſimiliter in littera dilucide ſunt & aperte. ❡Diluit
84 primam rationem factam numero 72.vultqȝ quibuſdam cõmunitatibus expedire vt vnus omniũ po
teſtatem nõ habeat eſſe etiã quibus id vel maxime expedit.nam eſt quiddã qd natura dominari na-
tũ eſt:quiddã qd natũ eſt regi/quiddam ciuile:& horũ qdqȝ iuſtũ & cõducibile neqȝ pręter naturam.
ſed qd tyrannicũ eſt:nõ eſt ſecundũ naturam/neqȝ aliarũ tranſgreſſionum vlla. ille enim pręter natu-
ram fiũt.& id ingenue fatemur φ in ſimilibus & equalibus/neqȝ conducibile neqȝ iuſtum eſt/vt vnus
ſit oim dominus/neqȝ ſi nõ ſint leges neqȝ etiam ſi leges exiſtãt/neqȝ bonus bonorũ/ neqȝ nõ bonorũ Numero.
nõ bonus neqȝ ſi virtute ſit melior niſi aliquo modo.quis aũt is ſit modus dicendũ eſt.Dictũ autem 56
85 eſt etiam quo pacto & prius:ſi longe videlicet eniteat prefulgens virtute. ❡Declarat que multitudo
86 apta eſt regie gubernationi/que optimatũ/& quę reipublice cenſuqȝ poteſtati ❡Q d regium genus/
57 & quis merito rex ſi habendus: littera perſpicua.❡Oſtendit eodem modo/& per que fit vir bonus:

quis ſtatuere poſſit ab optimatibus aut rege gubernari.nam eadem virtus viri boni/ qui rectam rēpu-
blicam adminiſtrat & boni ciuis:vt numero 10 huius viſum eſt.& tres eſſe rectas gubernatiões/regiā
optimatum/& rempublicam:oſtēdit numerus 29 huius.quare eadem diſciplina/& iidem fere mores
faciunt ſtudioſum viꝝ:qui faciunt ciuilē & regium. ¶ At ſequentis libri materiam tranſit/ꝑparatq; di 88
cenda:nam in eo conſequenter de optima republica differere incipiet.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Doracium. TAlis enim quedā eſt deputatio apud Doraciū & apud Sypōtinos. Sic Ariſtoteles habet. 81
Ariſtoteles. talis eni principatus quidā eſt: & apud epidamnū/ & apud Opunta quidē ſecundum par
tē aliquam minor. επιΔαμνον και οπουντα. ¶ Q ñ igitur totum genus. Omnis reſpublica 86
ſcd͂m excellentiā aliquam ſumitur/ſed non eandē.nam abſolute regia:ſcd͂m heroicā quan
dam/& beneficā vnius virtutem.Optimatū:ſcd͂m excellentiā virtutis pluriū.Cēſupoteſtas ſecundum
virtutis bellice/mediocri quidē vita viuētium excellentiā.Immo & tranſgreſſiones excellentiā quādā
habere videnꝰ.vt tyrānis/potētie.paucoꝝ/nobilitatis & opū popularis gubernationis/libertatis viuē-
di excellentiam.veꝝ ſi excellentia ſolū in bonum ſonat/potius habere videanꝰ q̄ reuera habeāt.

¶ TERTII POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

¶ QVARTVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

¶ De optima republica/& pertinentibus ad legiſlatorem.Cap. I.

IN cunctis artibus & ſcientiis/que nō circa parte:ſed circa genus aliquod r
perfecte exiſtunt:vnius eſt cōſiderare/quid cuiq; conueniat generi.ceu ex
ercitatio corpori qualis quali conueniat/& que ſit optima:optime eni na-
tura diſpoſito atq; diſtributo:optimam conuenire neceſſarium eſt. & que
plurimis:vna omnibus etenim id ad gymnaſticen pertinet.Preterea vero
ſi quis non exactum illū cupiat habitum & ſcientiam circa certamina:ni-
chilominus magiſtri gymnaſiorū & exercitatoris eſt hanc p otentiā prepa
Ad legiſlatorē ptinentia. rare.eodemq; modo i medicina/& in effectione nauiū/& veſtium.& in omni alio artificio
videmus contingere.Quare manifeſtū eſt:ꝙ huius eſt ſciētie videre/que ſit optima reſpu-
8 blica:& qualis maxime ad votū fuerit/nullo externorū eam impediēte/& que quibus coue
Primum. niat.nā plures optimā aſſequi:forſan impoſſibile eſt.¶ Itaq; & ea que ſit ſimplicit̄ optima/ 27
Secundum. & ea que ex rebus ſubiectis q̄tū fieri poteſt optima latere nō debet legis conditorē/ac vere
Tertium. ciuilē hoiem.Ac preterea tertia:que ſit ex ſuppoſitione. nā oportet datam quoq; cōſiderare
poſſe:queadmodum ab initio cōſtituaꝰ/& conſtituta quodā modo ſeruetur q̄ plurimo tem-
pore.dico aūt:ceu ſi cui ciuitati cōtigerit/neq; optimā gubernationē habere/neq; neceſſa-
Quartum. ria illi ſuppeditare/neq; illis ipſis que adſint recte vti/ſed aliis deterioribus. Preter hec autē
omnia:eā gubernationem que oībus maxime congruat ciuitatibus/noſſe oportet.vt tradūt
plurimi eorum qui de republica tractant.& ſi de aliis recte dicant:de vtilibus certe aberrant.
nō ſolū enim rēpublicā optimam cōſiderare oportet:ſed etiā illā que in vſum cadere poſſit/
& q̄ ſit faciliima & cōmuniſſima omniū.nunc aūt alii ſupremam querunt ſolū/multis ſane
adminiculis indigentē:alii magis comunē aliquā nominātes:tollēteſq; eas q̄ in vſu ſunt:la-
Quintum. conicā vel aliā quandā cōmēdant. At eni oportet talem inſtitutionē reipublice inducere/vt
ſuadeanꝰ ac poſſint hoies ex iis que ſibi adſunt facile eā recipere. nam eſt nō minus difficile
corrigere rēpublicam iam inſtitutā q̄ ab initio inſtituere.queadmodum & poſt diſcere/q̄ ab
Sextum. initio didiciſſe.Quapropē ꝑter ea q̄ dicta ſunt: rebuſpublicis q̄ nūc exiſtunt: auxiliari poſſe
Septimum. oportet ciuilē hoiem:vt diximus & prius.Hoc aūt facere nō poteſt.ſi ignoret quot ſunt ſpe-
cies earū.nā nūc quidā putāt vnā eſſe popularē & vnā paucorū potentū:qd̄ nō eſt verū quare
Octauum. oportet nō latere differētias oīm:& quod ſint/& quotuplicit̄ cōponanꝰ. Leges etiā ſimul cū
hac ipſa:prudenti indagine cōſiderande erūt:que ſint optime & que cōueniant vniciq; gu
bernationi.ſunt eni leges oēs ad rempublicam accōmodande:nō aūt reſpublice ad leges.eſt
namq; reſpublica:inſtitutio ciuitatis circa magiſtratus honoreſq; publicos/queadmodū de
bent ipartiri:& in quo poteſtas dominandi ſūma debeat cōſiſtere:& quis ſit finis cuiuſq; ſo
cietatis.leges autem earum varie ſunt:p quas modus reipublice gubernāde ſignificatur. ſe-

cundū quas debeant illi qui ſunt in poteſtate imperare/& prohibere trāſgreſſores. Ex quo
patet:ꝙ neceſſariū eſt differentias & numerū tenere ſingularū rerumpublicarū/etiam & le-
gum poſitiones.neq; enim fieri poteſt: vt eedem leges vtiles ſint paucorūpotentie/ac po-
pularibus omnibus.ſi quidem plures ſunt & non vna popularis poteſtas/neq; vna dunta-
xat paucorum potentia.

¶PRIMI CAP. QVARTI POLITICORVM COMMENTARIVS.

1 Stendit politice diſcipline eſſe cōtēplari que ſit optima reſpublica/ & qualis maxime optā
o da:ſi nulla externa afferent impedimentū.eſt & eiuſdē conſiderare: que reſpublica/cuiq;
ciuiū multitudini ſit accōmoda. nam in omnibus artibus & ſcientijs/ q̄ circa aliquod totū
rei ſubiecte genus .exacte cōſiſtunt:vnius eiuſdē artis ac diſcipline eſt cōſiderare/ quale cuiq; in ſuo
genere cōueniat/quidq; eo in genere ſit optimū.ceu gymnaſtice eſt conſiderare/qualis cuiq; corpori
exercitatio cōpetat:& que ſit optima.optime eni natura affecto quodq; diſtributū eſt optime:optimā
cōuenire neceſſe eſt.& q̄ id cōſiderat in plurimis:vna in omnibus diſciplina eſt.id eni gymnaſtice of
ficiū eſt & tametſi etiam quiſpiā huiuſmodi exactū habitum/exactāq; circa certamina ſcientiam nō
affectet.nichilominus tñ magiſtri exercitationū eſt hanc poſſe inſtituere diſciplinā. ſimili quoq; mo-
do & in medicina/& in artificio conficiendarū nauium/et in arte veſtiaria/& in quaq; alia arte:cōtin
gere videmus.quid mirū igitur ſi vnius eiuſdemq; diſcipline(politice inq̄)ſit cōſiderare que optima
ſit reſpublica/& qualis cuiq; cōueniat. nam pleriſq; ſocietatibus:optimā aſſequi rempublicā fore ipoſ 1
2 ſibile eſt.¶Octo q̄ legiſlatorē/virūq; ciuilē latere nō debent.Primū.que ſit optima ſimpliciter/reſpu 2
blica.Secūdum.que optima ijs q̄ illi ſubijciunt̄. Tertiū.que optima ex ſuppoſitione:ſi videlicet noua 3
ab initio inſtauraret̄/aut lapſa reſtitueret̄.nam oportet legiſlatorē/ſi id daretur:poſſe cōſiderare quo
modo ab initio bene conſtituat̄/& conſtituta quonā modo q̄plurimo ſeruet̄ tpe. ceu ſi quedā ciuitas 5
lapſa cum neq; optimā haberet gubernationē/neq; neceſſaria illi ſuppeditarēt/ neq; ſi adeſſent vti ſci 4
ret:ſed deterioribus illis abrogatis legiſlatori cōmitteret̄ ordināda. Quartū.que gubernatio maxime 5
omnibus congruat ciuitatibus queq; omniū & facillima et cōmuniſſima ſit.Quintū.talem reipublice
ſtatū/talemq; ordinationē inducere debet legiſlator. quā perſuaſi homines & velint & poſſint ex iis q̄ 6
ſibi aſſunt/facile admittere. Sextū.preſentibus rebuſpublicis politicū ciuilemq; hoiem ſuppetias ferre 7
poſſe oportet:vt & prius tertio loco dictum eſt.Septimū.viri politici eſt noſſe rerūpublicarū ſpecies/
& tranſgreſſionū earum:alioqui tranſgreſſis auxiliū ferre non poſſit. & ſunt qui putant popularē gu-
bernationē vnam eſſe reipublice ſpeciē/& paucorū potentiā vnam:quod nequaq̄ verū eſt.horum igi-
tur omniū noſſe differentias atq; ſpecies oportet: & quot modis adinuicē compoſitionē admittant.
Octauū.que leges cuiq; reipublice cōueniant.nam leges omnes ad rempublicā:non autē reſpublice 8
ad leges ſunt accōmodande. reſumitq; hoc in loco diffinitionē reipublice poſitā in ſupiori libro/nu
mero 25:et colligit ſpecialius qđ & ſeptimo loco dictū eſt/oportere politicū hominē noſſe ſpecies &
modos rerumpublicarū/tam verarū q̄ trāſgreſſarū eorumq; numerū et legum poſitiōes.nam alie ſunt
leges vnius ſpeciei & alterius. neq; eni fieri poteſt vt modis oibus paucorū potentie/& modis oibus
popularis ſtatus:eedē leges cōducant ſunt enim modi ſpecieſq; plures & non vna ſolū popularis gu-
bernatiōis/neq; vna ſolum paucorū potētie:vt capite 4 et 5 huius/amplius cognoſcetur.et hec ſūma
tim ſint dicta.

¶ANNOTATIONES AD CAP. PRINVM QVARTI POLITICORVM.

1 ARgumentum.Hoc in quarto hec diſcutiuntur.legiſlator.ſpecies rerumpublicarū.
apta multitudo:vaframēta.partes reipublice.De ſpeciebus rerumpublicarū:que.
diuerſitas.partes/et ſpecies popularis gubernatiōis.ſpecies paucorū. ſpecies opti
matum.quid cenſupoteſtas. modi mixtionis:modi tyrannidis. optima reſpubli-
ca.De partibus reipublice:conſilia.magiſtratus.iudicia.De legiſlatore:a numero
1 ad 3. que ſpecies reipublice:a 3 ad 7.de diuerſitate:a 7 ad 10.de populari gu-
bernatione: a 10 ad 19/et rurſus numero 22. de paucorū potentia a 19 ad 21/et
rurſus 23.de optimate a 24 ad 26.de cenſupoteſtate quid ad 26 ad 33.de mixtiōibus eius:a 33 ad
37.de tyrannide:a 37 ad 39:de optima republica:a 39 ad 46.de apta multitudine: a 46 ad 49.
de vaframētis:a 49 ad 55.de conſilijs:a 55 ad 64.de magiſtratibus:a 64 ad 75.de iudicijs:a 75
2 ad calcē libri.hinc capitū ratio.¶Quod nō eſt verum.Cap.quarto/quinto et ſexto huius oſtenditur
verū non eſſe vnam ſolam ſpeciē paucorū potētie/aut gubernatiōis popularis. ¶Leges etiam ſimul
Leges & populares et paucorū potentie/ex ſexto libro.¶Ex quo patet:ꝙ neceſſariū eſt differentias
et numerū tenere.differētie ille & numerus:ex capite tertio huius habentur.

FVit et prius quidam:qui iſto modo tradidit.Socrates i politico iſto modo diſtinxit.inquit Socrates. Politicus.
enim vnius principatũ in regnum &tyrannidem diſtribuimus.dominationẽ vero:que nõ
multis cõpetit in ſpeciem vnã que laudãda eſt:optimatũ ſcilicet gubernationẽ: alterã que
vituperanda eſt paucorũ potentiã.ad multorꝝ adminiſtrationẽ:tunc ſimplicẽ poſuimus po-
pularem gubernationẽ denominãtes:nũc rurſus & hanc duplicẽ eſſe dicamus:vel vt leges ſeruet vel
tranſgrediat.et ſubiungit vnius igitur dñatio:bonis cõiuncta cõſcriptionibus:quas leges vocauimus
omniũ lex optima eſt.legũ expers dura eſt.et ſubiectis omniũ oneroſiſſima.gubernationẽ vero i qua
non multi cõmunicant:quo ad vtraq; ſpectat:mediam cenſere debemus(quemadmodũ quod pau-
cũ eſt:inter vnũ:multaue medium optinet)ceterũ multorꝝ adminiſtrationẽ:ſm omnia debilẽ. vtpote
que ad alias cõparata:nichil magnum ſiue bonũ ſiue malum valeat. quia magiſtratus ad exigua re-
dacti ſunt:in multoſq; diuiſi.quapropter legitimarũ omniũ rerũpublicarũ hec deterrima eſt.iniqua-
rum optima.hec illic Socrates.

ℭDe diuerſitate partiũ ciuitatis,de priſca,& ꝓpria de rebuſpublicis ſentẽtia.Cap. III.

7 VT igitur ſint plures rerumpublicarũ ſpecies,illa eſt cauſa:ꝙ cuiuſq; ciuitatis par- Socrates.
tes ſint plures.videmus enim primo:ex domibus omnẽ conſtare ciuitatem.dein-
de rurſus ex hac multitudine alios eſſe diuites alios pauperes, alios medios:diui-
tumq; et pauperũ partem eſſe bellicam,partem imbellẽ.& rurſus ex plebe partem agrorum
culture deditã videmus:partẽ mercature,partem opificiis ac ſordidis miniſteriis.nobilium
quoq; differẽtie ſunt ſm opulentiã et magnitudinẽ cenſus.ſunt enim alii equites.quod mu
nus nemo facile ſupportare poteſt:niſi ſit diues.Quapropter antiquis tẽporibus quecunq;
ciuitates equeſtri potẽtia excellebant: in his paucorũ potentia gubernabat: equitatu autẽ
bella cõtra finitimos exercebant:ceu Eretrienſes & Chalcidenſes & Magneſii, qui ſunt Eretrienſes.
ſub Meandro. et alie plures Aſiaticarum ciuitatũ. preterea ſunt alie ꝗ ſcdm diuitias nobi- Chalcidenſes.
lium differẽtie.quoſdã enim genus,quoſdã virtus extollit:& ſi quid aliud tale ciuitatis par Magneſij.
tem eſſe oportet:dictũ eſt,vbi de optimatibus tractauimus.ibi namq; diſtinximus:quot ex Menander.
partibus neceſſariis omnis conſtat ciuitas. & he quidem partes,quãdoq; concurrũt omnes Aſia.
ad rempublicã gubernãdam:quandoq; pauciores,quandoq; plures. patet igitur ꝙ neceſſe
eſt plures eſſe reſpublicas inter ſe differentes ſpecie. nam & ipſe earũ partes inter ſe ſpecie
differũt.Res enim publica eſt inſtitutio gubernationũ. hanc vero diſtribuunt oẽs:vel ſe-
cundũ potentiã eorum qui participes ſunt,vel ſm aliquam equabilitatẽ cõmunem: dico au
tem:veluti tenuiorũ,vel opulentorꝝ,vel cõmunẽ aliquã amborũ.neceſſariũ eſt ergo reſpu-
8 blicas tot eſſe:quot ſunt inſtitutiones circa earum ſupeminentias,et ſecũdum differentias
partium.ℭMaxime vero due videntur eſſe:quemadmodũ de ventis dici ſolet,alios quidẽ
eſſe boreales alios auſtrales,ceteros autẽ ventos horum eſſe exceſſus. ſic etiam reſpublicas
duas eſſe popularẽ ſcilicet & paucorũ potentiã.nam optimates,ſpeciem eſſe paucorũ poten
tium poſuere:& eam que vocatur reſpublica dixerunt eſſe popularẽ. quemadmodũ de ven-
tis Zephyrũ quidem borealẽ:Eurum autẽ auſtralẽ. eodemq; modo in harmoniis,vt quidã
tradũt.nam & in illis duas ſpecies poſuerũt:vnam doricã alterã phrygiam. ceteras oẽs vel
ad doricã vel ad phrygiam referri.maxime quidẽ igit̃ conſueuerũt de rebuſpublicis ſic exi
9 ſtimare.ℭSed certe melius ac verius eſt,vt nos diuiſimus.duarꝝ vel vnius recte conſtitute,
ceteras trãſgreſſiones eſſe.& aliquas eſſe bene cõtempate harmonie,alias vero ipſius opti-
me reſpublice.ad paucorꝝ vero potentiã que duriores ſunt ac magis violẽte: que vero remiſ
ſe & molles,ad popularem ſtatum.

ℭTERTII CAP. COMMENTARIVS.

7 CAuſam diuerſitatũ rerumpublicarũ oſtendit eſſe:diuerſitatẽ partiũ ciuitatũ: ſiue recte ſint
ſiue lapſe.ſed hic precipue de lapſis. Sunt diuites:ſunt pauperes:ſunt bellici:ſunt imbelles
ſunt agricole: ſunt nobiles: ſunt ignobiles:ſunt opifices: & mercatores:et id genus. et que
pars obtinet in ciuitate preualẽtiorq; eſt:in ea ciuitate rem efficit publicã.littera clara eſt.&
8 de partibus ciuitatis exactius adhuc numero 11 huius et 13.ℭPonit priſcorꝝ ſententiã de rebuſpubli
cis:qui duas precipue:popularẽ & paucorꝝ potentiã eſſe crediderũt:ceteras autem ad eas reduci. vt
duos ꝓcipuos ponebant ventos:ad quos reliquos reuocabant:boream videlicet & auſtrũ:& duos ca
9 nendi modos:Doriũ & Phrygium.ℭHunc de rebuſpublicis opinãdi modum:refutat Ariſtoteles:ap
probans modũ qui capite quinto tertij:et nũero 3 huius:et de rebuſpublicis:& de tranſgreſſiõibus la-

bibuſq; earũ poſitus eſt.et rectarum rerũpublicarũ: quaſdã eſſe bene cõſpirantis/ contẽperateq; harmonie vt ee que reſpublice & cẽſupoteſtates.alias autem eſſe ipſius optime reipublice/ ad optimũq; pertinere gubernatiõis ſtatũ:vt ſunt regia & optimatũ reſpublice. et lapſarũ/que duriores ſunt et magis violente/ad paucorũ ſtatum pertinere:que vero molliores & licentioſiores ad popularem.

¶ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Bi de optimatibus tractauimus/ allegare videtur aliud opus eius q̃ que paſſim in mani- 7
v bus habeanť.verũ partes ciuitatis neceſſarie:ex numero 11 huius/et ex operibus facile ex
numero 28 ſeptimi intelligunť.¶ Maxime vero due vidẽtur eſſe:quemadmodũ de ven 8
tis dici ſolet:duodecim eſſe vẽtos/quoꝶ duo maximos habẽt effectus auſter & boreas:ex libris me-
teoricis eſt cognitũ. Et harmoniarũ modos apud muſicos ſeptẽ eſſe:Doriũ/ Hypodoriũ/ Lydiũ/Hy-
Nicomachus. polydiũ/ Myxolydiũ/ Hypophygiũ & Phrygium.ex Nicomacho/Philoxeno/ Cleonide & alijs muſi
Philoxenes. cis cognoſcitur.et hec vt hic oſtendãtur:a preſenti cõtemplatione ſunt aliena.diſcitur eni vnũquodq;
Cleonides. proprio in loco/vel cõmodiſſime.

¶De populari gubernatiõe/partibus ciuitatis/ſpeciebus plebis/& ſpeciebus nobilium/& ſpeciebus popularis gubernationis.Cap. IIII.

NEq; vero popularis ita ſimpliciter nunc ponenda eſt/vt quidã ponunt: vbi multi-
tudo dominať.nam & in paucorũ potentiis & vbiq; dominari maior pars preua- 10
let.eteni ſi eſſent vniuerſi mille trecenti/& horum mille eſſent opulẽti/neq; par-
tem gubernatiõis darent trecentis illis paupibus ingenuis ac in ceteris paribus: nemo cer-
te diceret hanc eſſe popularẽ. Eodemq; modo pauci ſiquidẽ inopes in ciuitate potẽtiores eſ-
ſent q̃ multi opulenti/nec honores illis impartirenť:nemo vtiq; diceret hanc eſſe ſpeciem
que appellať paucorũ potentiũ.potius itaq; dicendũ fuerit popularẽ quidem eſſe:cum penes
ingenuos homines eſt gubernatio.Paucorũ autem potentiũ cum penes opulẽtos.ſed cõtin-
Ethiopia. git vt alteri multi ſint:alteri pauci.pleriq; enim ingenui ſunt:rari vero diuites. Eteni ſi ma-
giſtratus/honoreſq; publici ſm magnitudinẽ diſtribuerenť/vt in Ethiopia quidam tradũt
fieri/vel ſm pulchritudinẽ:paucorũ eſſet gubernatio/cum parua ſit multitudo magnorũ &
et formoſoꝶ.verũtñ non iſto modo ſat eſt reſpublicas iſtas determinaſſe:ſed cũ plures ſint
partes & multitudinis & paucoꝶ potentiũ/adhuc reſumendũ eſt.vt neq; ingenui pauci exi-
Apollonia. ſtẽtes/pluribus:neq; ioniũ multitudo ingenuis dominet.vt in Apollonia/que eſt in ionio
Ionium. & in Thera.in vtraq; enim iſtarũ vrbium honores/dignitateſq; erant illorũ qui nobilitate
Thera. preſtabãt/& eorum qui primi in eas colonias venerant/qui erant pauci:non autẽ diuitum.
Colophon. licet diuitũ multitudine ſuperaret populus/ vt & in Colophone antiquitus. ibi enim poſſi-
Lydi. debat magna patrimonia multitudo:anteq̃ bellum gererent aduerſus Lydos. Sed eſt mul-
titudinis quedã gubernatio: quãdo ingenui homines et inopes multi exiſtentes gubernãt
rempublicã. Paucoꝶ vero potentiũ:quando opulenti & nobiliores pauci exiſtentes guber-
nant.Q; igitur plures ſint rerumpublicarũ ſpecies/& quibus de cauſis patet. ¶Quamob 11
rem vero plures ſint:q̃ ille quas dictum erat/& quenã iſte ſint & ꝑpter quid: deinceps dice-
mus pricipio vnde prius aſſumpto.Fatemur enim nõ vnam partem/ſed plures:omnẽ habe-
re ciuitatẽ.vt igitur ſi animalis vellemus ſpecies capere: primo ſegregaremus id quod ne-
ceſſariũ ſit omne animal habere/ceu quedam ſenſoriorũ/& quod cibum cõficiat atq; rece-
ptet:puta os & ventrẽ.& preterea illas quibus moueť partes.Si itaq; tot ſpecies ſolum/ha-
rũ vero differẽtie eſſent.dico autẽ ceu oris genera plura/et ventris & ſenſorioꝶ: & preter-
ea/earũ quibus moueť partiũ:harum cõiugationis nũerus neceſſario efficeret plura genera
aĩaliũ.nõ enim fieri poſſet:vt idẽ animal haberet plures differẽtias oris/ ſic etiam neq; au-
riũ itaq; quando ſuſcepte fuerint omnes cõbinationes iſtorũ facient ſpecies animalis:& tot
Partes ciui- quidẽ ſpecies quot cõiugationes ſunt partiũ neceſſariarũ. Eodẽ modo de dictis rebuſpubli-
tatis. 1 cis.ciuitates enim non ex vna ſed ex multis partibus cõſtant: vt ſepius dictum eſt. ¶Vna
2 quedam pars eſt circa alimenta multitudo:quos agricolas dicimus. ¶Secũda vero pars ea
que vocatur mechanica.hec autem verſať circa artes: ſine quibus ciuitas habitari non po-
3 teſt.harũ vero artium alie ſunt neceſſarie:alie ad delicias ptinent & ad vite cultum. ¶Ter-
4 tia pars eſt forenſis multitudo/que circa emendũ vendendũq; & circa mercaturã & nũmu-
5 lariã verſať. ¶Quarta pars mercenarii. ¶Quinta ꝓpulſatores belli. que quidẽ pars non

minus neceſſaria eſt ciuitati q̄ aliqua ſuperiorū: ſi velint aduerſus inuadentes tueri liberta/
tem. impoſſibile eſt enim vt que ciuitas vocari mereatur: ſit natura ſerua. per ſe enim ſuffi
ciens ciuitas. ſeruus autē non per ſe ſufficiens eſt. Quapropter in libris de republica/orna
te quidē hoc: ſed non ſufficiēter dictum eſt a Socrate: inquit enim ex quattuor maxime ne/ Socrates:
ceſſariis ciuitatē conſtare. hos autem eſſe textorē/agricolā/coriariū/edificatorē. rurſus ve
ro adiungit/quaſi illi non ſufficiant. fabrū ferrariū/et paſtorē neceſſariarū pecudum/& in
ſuper negociatorē & nummulariū. et hec omnia ciuitatem cōplent primam. ¶Quaſi ve
ro ciuitas omnis neceſſariorū gratia ſit conſtituta/ ac non magis gratia honeſti: & quaſi
eque indigeat coriariis & agricolis. ¶Propulſatores autem belli non primā facit partem/ 6
anteq̄ aucta regione & vicinis coactis ad bellum deueniatur. atqui & in quattuor illis & in
quotcunq; cōmunicātibus/neceſſariū eſt eſſe aliquem qui ius dicat & decernat. Siquidem
ergo animā quis ponat animalis eſſe partē magis q̄ corpus: & ciuitatū magis talia ponen/
da ſunt eſſe partes/q̄ ea que pertinēt ad neceſſariū vſum/propulſatores belli videlicet ac iu
ſticie iudiciarie exhibitores/et p̄terea cōſultores/ qđ eſt ciuilis prudentie opus. & hoc ſiue
ſeparatim exiſtat quibuſdā ſiue eiſdem: nichil refert ad hunc ſermonē. nam & in armis eſſe
& agros colere: ſepe cōtingit eiſdē. Quare ſi & hec et illa ponēda ſunt ciuitatis eſſe partes:
manifeſtū eſt q̄ p̄pulſatores belli pars neceſſaria ſint ciuitatis. ¶Septima pars eſt eorū: qui 7
magna patrimonia hn̄tes reipublice onera ſuſtinent: quos opulētos vocamus. ¶Octaua eo 8
rum qui publicā operam exhibent. & qui in magiſtratibus gerendis occupati exiſtunt. ciui
tas enim abſq; magiſtratibus eſſe nō poteſt. neceſſariū eſt igitur eſſe quoſdā/qui magiſtra
tus gerere valeant: & hoc munus ſufferre in ciuitate/vel perpetuo/vel ad tempus. ¶Reli/ 9
qua vero ſunt illa: de quibus ad integrū determinabimus quod in cōſulendo & ius contro/
uerſiā habentibus reddendo/verſatur. Si igitur hec ciuitatibus adeſſe oportet/recteq; fieri
& iuſte/neceſſariū eſt eſſe aliquos qui virtutem habeāt rerum ciuilium. ¶Ceteras ergo po 10
12 tentias eiſdem adeſſe poſſe videtur pluribus/ceu eoſdem eſſe propulſatores belli & agrico
las & artifices/& preterea conſultores & iudicantes. arrogant quoq; ſibi virtutem cuncti: &
multifariā ſe exiſtimāt idoneos ad gubernandū. verum pauperes & diuites eoſdem eſſe im/
poſſibile eſt. quapropter hę partes precipue vidētur eſſe ciuitatis/inopes ſcilicet & opulenti.
Et preterea ex eo quod vt plurimū alii pauci ſunt/alii multi: contrarie partes inter ſe appa/
rent. quare & reſpublicas ſecūdum earum preualentiā conſtituerūt. ac due vidētur popularis
ſcilicet & paucoꝝ potentia. ſed q̄ ſint plures reſpublice et ob hoc quas cauſas: dictum prius.
¶Quod vero & popularis ipſius ſpecies ſint plures & paucorū potentiū oſtendemus. Pa/
13 tet autem hoc ex iis que dicta ſunt. nam & in plebe & in nobilitate plures ſunt ſpecies/ ple/
bis quidē vna ſpecies agricole/alia artifices/alia negociatores/ qui emēdis vendēdiſq; re/
bus intēdunt/alia circa rem maritimā. & horum alii bellatores/alii mercatores/alii portito Tarētum.
res/alii piſcatores. multis enim in locis horum turba ingēs. vt piſcatores: Tarenti et Byzan Byzātium.
tii. naualis multitudo: Athenis. mercatores: in Egina & Chio. portitores: in Tenedo: inſup Athene.
manuales & paruas facultates habētes: qui ocioſi eſſe non poſſunt. preterea qui non ex vtro Egina.
q; parente ciue ſunt orti/liberi tamen homines: & ſi qua huiuſmodi plebeorū hominū ſpe/ Chius.
cies altera. ¶Nobilitatis vero: diuitie/genus/virtus/diſciplina: & his ſimilia. que dicū/ Tenedus.
14 tur ſecūdum eādem differentiā. ¶Popularis igitur prima ſpecies dicitur maxime ſecūdum Spēs popula/
15 equalitatē. vult enim lex huiuſmodi popularitatis/pares eſſe diuites & pauperes/nec alte/ ris gubernatio
ros plus poſſe/alteros minus: ſed vtroſq; eſſe equales. ſiquidē maxime libertas eſt in popula nis. 1
ri ſtatu: vt putant quidā. & equalitas certe fuerit maxime ſimili modo om̄ibus republica par
ticipātibus. cum vero populus ſit multitudo/& id obtineat quod pluribus videatur: neceſſe
eſt vt hec ſit popularis gubernatio. vna igitur ſpecies popularis hec eſt. ¶Alia vero ſpecies:
16 vt magiſtratus honoreſq; in republica ſecundū cenſum patrimoniorū: & eum quidē paruū/
tribuātur. ita vt qui tanta poſſidet/habilis ſit ad honores reipublice ſuſcipiendos. qui vero
non poſſidet: inhabilis ſit. ¶Alia ſpecies popularis eſt: vt omnibus omnino ciuibus habi/
litas ſit/modo ſint obnoxii: dominet̄ autem lex. ¶Alia ſpecies popularis eſt: vt omnes om
nino habiles ſint ad magiſtratus gerendos: modo ſint ciues/& dominet̄ lex. ¶Alia ſpecies
eademq; modo: niſi q̄ non lex dominat̄: ſed multitudo. Hoc autem fit: quando populi de/

creta preualēt legibus. ¶ Accidit vero iſtud ob quoſdā qui populū ducunt.nam in iis rebuſ
publicis in quibus dominaſ lex:non fit aliquis qui populū ducat/ſed optimi ciuium rempu
blicā gubernant.at vbi leges non dominanſ:ibi ductores populi oriūtur. ſolus enim popu
lus regit/cōpoſitus vnus ex pluribus.multitudo enim dominādi authoritatē habet:non vt
Homerus. ſinguli/ſed vt omnes.Homerus autē cum dicit non eſſe bonū vt plures regant: vtrū de hac
dicit vel de alia cum plures gubernant vt ſinguli/incertū eſt.talis ergo populus vtpote abſo
lutam poteſtatē habens: dominari ſolus querit/nec vlli legi ſubeſſe: efficiturq; dominator.
quare aſſentatores eius in precio habenſ. ¶ Et eſt huiuſmodi populus:in gubernatione ſua 17
tyranno perſimilis.iidem nempe mores & vtrobiq; meliores deprimūtur. & decreta huius
populi perinde ſunt:vt tyranne precepta.& ductores ſuaſoreſq; huiuſmodi populi: ſunt ve
lut adulatores illi qui circa tyrannos verſanſ. et maxime vtriſq; apud vtroſq; potentia eſt/
adulatoribus inq̄ penes tyrānū ac ductoribus ſuaſoribuſq; populi ad ipſum populū. Hi acto
res ſunt vt decretū populi leges infringant:et ad populū cuncta referūt.cōtingit autem illos
fieri potentes:ex eo quia populus dominaſ omniū/ ipſi vero voluntati populi. nam fides a
populo eis adhibeſ.Preterea qui de magiſtratibus cōquerūtur.aiunt ad iudicia populi nego
cia referri oportere:populus autē audit gratanter eorum ꝓuocationes.quare per hunc modū
magiſtratus diſſoluunſ omnes. ¶ Merito igitur reprehēdere videntur:qui dicunt huiuſmo 18
di popularē eſſe potentiā/non autem reipublice ſpeciem. vbi enim leges dominari nō pre
ualent:non eſt reſpublica.nam lex dominari omnibus debet: de ſingularibus autem magi
ſtratus & reſpublica iudicare.quare ſi eſt popularis potentia vna ſpecierū reipublice:clarum
eſt ꝙ talis gubernatio in qua decretis populi cuncta efficiunſ:non eſt proprie popularis potē
tia.nullū enim populi decretū recipit eſſe vniuerſale. De popularis igitur ſpeciebus:in hūc
modum determinatum ſit.

¶ QVARTI CAP.COMMENTARIVS.

REfutat diffinitionē popularis gubernationis ita ſimplicē & nudam vt nōnulli eam ponūt/ 10
reſumens pene vniuerſa que capite quinto tertij/dixit:quedā etiam ſpecialiora ad illius in
telligentiā adducēs.vt de ethiopibus:qui a corporū elegātia & pulchritudine/magiſtratus
diſpēſabant.de apolloniatibus/Theracenſibus/& colophoniis:que in littera ſatis cōſtant.
ex qbus liquide diffinitiones ille ita nude tradite atq; intellecte:inualide monſtrarenſ. ¶ Vult plures 11
eſſe modos & ſpēs rerūpublicarū ſpeciatim/q̄ que iam expreſſe ſunt:et cauſe cognoſcunſ ex enume
ratiōe partiū ciuitatis/a quarū vnaquaq; ſumi poteſt ſpecies vna gubernādi.et ptes ciuitatis annume
1. 2. rat.vna eſt:agricole/qui circa alimēta verſanſ.Secūda opifices/qui verſanſ circa artes/aut neceſſarias
3. aut ad delicias aut voluptates/aut ad ornatū ptinētes.Tertia: cauponaria/vendētiū emētiūq; merca
4.5.6. toria/& nūmularia.Quarta mercenarij.Quinta ꝓpulſatores belli. Sexta:ij qui ius dicunt atq; diſcer
7.8. nūt.Septima:opulenti & diuites qui onera reipublice ſuſtinere valēt.Octaua: publicis magiſtratibus
9. fungētes.Nona:ij de quibus alio in loco exactius/cōſultores & ius in cōtrouerſiis aſſignātes.Interim
notat Societatē in diuiſiōe partiū ciuitatis:que a Platone ponſ in libris de republica. ¶ Primas ptes 12
ciuitatis eſſe inquit opulētos & inopes:et que maxime inter ſe cōtrarie videnſ: ꝙ nunq̄ cōtingat eoſ
dem ſimul eſſe opulentos et inopes/ꝙ vt plurimū hi multi ſint illi vero pauci/ꝙq; vbi opulenti ꝓua
lent rem ſtatuāt publicā/vbi vero inopes et illi quoq; ſibi gubernādi facultatē arrogāt.Sed alie partes
coincidere poſſunt:vt cōtingit eoſdem eſſe/et agricolas & artifices & belli ꝓpulſatores/inſuper & cō
ſultores & cōtrouerſiarū iudices et magiſtratū gerentes.nam cuncti ſibi virtutē arrogant: et multifa
riā ſe idoneos ad reipublice gubernationē exiſtimant. ¶ Species plebis nouē enūerat: ex quibus ce 13
2. 3. tere facile intelligenſ/ſi que ſint.circa terrā:agricolas opifices/et negociatores qui vēdendis emendiſ
4.5. q; rebus intendūt circa mare:nauales bellatores/vt Athenis. mercatores.vt in Egina & Chio. piſca
6.7. tores:vt Tharenti/et Byzantij.portitores:vt in Tenedo.inſuper manu operarij paruas facultates ha
8.9. bentes.et liberi/qui tamen nō ex vtroq; parente ciue ſunt orti/et ſi qua huiuſmodi plebeoꝝ hominū
eſt ſpecies. ¶ Tangit quattuor nobiliū ſpecies.ob inſignes diuitias/nobiles genere/virtute/diſciplina. 14
1 ¶ Subiungit popularis gubernatiōis ſpecies quinq;.Prima eſt ſm equalitatē:vbi & pauperes & diui 15
2 tes/equā habent gubernādi poteſtatē.Secunda.in qua magiſtratus & honores ſm cenſum & quidē
exiguū diſpenſanſ/lege poſita/vt qui tātula poſſidet ſit habilis ad magiſtratus adipiſcendos. qui ve
3 ro nō/inhabilis eſto.Tertia·in qua oēs omnino ciues indipiſcēdoꝝ honorū habiles ſunt/modo cō
4 perianſ idonei/ſed lex dominaſ. Quarta:in qua omnes oino ciues ad gerendos magiſtratus habiles

habenť/at lex dominať.Quinta.in qua omnes oino ad magiſtratuũ functiones ſunt indifferẽtes/ve-
16 rum nõ lex ſed multitudo dominať.Hac eñ in ſpecie:decreta populi plus poſſunt q̃ leges.¶ Oſtẽdit
in hac quinta ſpecie oriri quoſdã populi ductores(quos demagogos quidẽ greci dicũt)qui beniuolẽ-
tia & fauore populũ quo volunt ducũt/populo aſſentãtes.in quarta & tertia ſpẽnunq̃ oriť hec peſtis:
17 neq; in duabus alijs modo ſinant leges dñari.littera dilucida.¶ Aſſimilat in quinq;/populũ quinte &
deterrime gubernatiõis popularis/tyrãno primo:quia & populo huic & tyranno:ijdẽ ſunt mores.ſe-
cũdo: ꝙ decreta huius populi ſunt vt tyrãni precepta.tertio: qđ tyrãno ſunt adulatores:id ſunt apud
hmõi populũ/populi ductores atq; ſuaſores.quarto:ꝙ adulatores maxime poſſunt apud tyrannũ:et
hic quoq; populi ductores apud populũ.quinto Inſuper cum accuſanť magiſtratus populi ductores
aiunt ad populũ referri debere:vt & oẽs accuſationes volunt adulatores deferri ad tyrãnos/ſicq; oẽs
18 diſſoluũtur atq; pereũt magiſtratus.¶ Damnat hãc quintã ſpẽm gubernatiõis popularis.neq; dignũ
cenſet:vt ei vllo modo reipublice nomẽ tribuať.ꝙ in ea neq; lex neq; magiſtratus authoritatẽ vllam
habeant:ſine quibus reſpublica eſſe non poſſe diffinita eſt.littera conſpicua eſt.

¶ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

DE quibus ad integrũ determinabimus.cap.vndecimo & duodecimo huius:vbi de conſilijs/magiſtratibus & iudicijs.¶ Et eſt hmõi populus:in gubernatiõe ſua/tyrãno pſimilis.de viro populari huius ſpeciei:Socrates in octauo de republica.Quando inquit iuuenis/nutritus ruditer & aride nimiũ/fucoꝝ mel guſtat:adheretq; ardẽtibus/vehemẽtibuſq; & calidis aialibus/potẽtibus oiformis et varias voluptates vndiq; cõparate:hinc oriri exiſtima mutationẽ qua ex paucoꝝ potentia que in eo eſt tranſit in popularẽ/propter inſcitiã paterne educationis. qui externas cupiditates & non neceſſarias non reprimit increpãdo:coarguendo vehemẽter/ne paucorũ cõditio populari ſtatui cedat. verũ neglecta iuuenilis animi cultura:multe vehemẽteſq; fiunt cupiditates/trahuntq; ad cõſuetudinẽ.ac dũ clam ſerpũt:magnũ excreſcũt in numerũ. & tãdem iuuenilis animi arcem occupãt/preſentiẽtes vacuam eſſe doctrinarũ honeſtorũq; officiorũ/verarũq; rationũ: que in priorũ hominũ mentibus/optimi omniũ cuſtodes/ſeruatoreſq; extant.ſuccedũtq; falſe ſuperbe/petulãteſq; rationes et opiniones in earum locũ:neq; preſidiũ admittunt/neq; priuatorũ ſenum monitus excipiũt. et pudorẽ/fatuitatẽ appellantes:turpiter in exilium pellunt.et tempantiã nominãtes ignauiã reprobanteſq; eijciunt.modeſtiam quoq; in moribus/& in ſumptibus moderationẽ: tanq̃ ruſticitatẽ & illiberalitatẽ penitus deteſtanť & fugãt.cum multis futilibuſq; cupiditatibus viuẽtes: petulantiã/ingenuã educationẽ nominant. licentiam:libertatẽ.prodigalitatẽ:magnificentiã impudentiã.fortitudinẽ illas extollũt/illiſq; applaudũt:ſicq; tranſit iuuenis ex inſita neceſſariarũ cupiditatũ affectiõe/in reſolutam non neceſſariarũ voluptatũ licentiã/illarũ gratia erogans pecunias/laborãs/exercitiaq; ſuſcipiens. idies ita viuens: vt incidẽtibus preſentibuſq; cupiditatibus ſemp obſequať/dum alias ebrietati modulatiõibuſq; indulget/alias aque potu cõtentus eſt & media.interdũ gymnaſtice ſtudijs ſe exercet nõnunq̃ remiſſiore aio torpet.quãdoq; philoſophie ſtudiũ attingit.ſepe etiam ſe ad rempublicã cõfert/proditq; in mediũ:quicquid obtulit fors/et dicens & faciens.ſi quãdoq; milites admirať:ad eos ferť.ſin mercatores/ad hos aduẽtat. neq; ordine vllo/aut neceſſitate vitã ſuam dirigit:ſed hanc viuendi licentiã/iocundã & liberalẽ/& beatam vitã appellans/aſſidue colit. Ex ſocrate vir popularis.

¶ Et de ciuitate populari.Talis popularis ciuitas:in qua neq; cogaris magiſtratibus fungi/etiam ſi ad id ſufficias/neq; parere ſi nolis/ neq; bellũ gerere alijs bellu gerentibus/neq; pacẽ agere a gẽtibus alijs niſi id placeat.ſi qua lex impare vetet/ & ſentẽtias ferre:nichilominus & iperes & ſentẽtias feras in iudicio/ſi tibi viſum fuerit:& morte & exilio dãnati nichilominus vrbẽ incolãt & pdeant in mediũ et pſepe(quaſi nemo videat/aut curet)inſtar heroũ quorũdam p vrbem incedãt.indulgẽtia maxima et ſine vlla obſeruatiõe nihil curãs/ex qbus ſtudijs ſe quis ac ciuilia cõferat/ſed honorans quiſquis ameť a vulgo.in qua nũq̃ vir pclarus euadet:niſi ſtatim a pueritia honeſtis ſtudijs nutriat/& illa frequẽter exerceat/alroq; pditus ſit aio. Ceterũ cũ popularis ciuitas ſitiẽs libertatẽ/malos picernas pſidẽtes nãciſciť/ et ea licẽtioſa libertate pfuſius q̃ decet ſeſe ingurgitãs debachať:principes cauſans/tanq̃ rigidiores et tyrannicos punit/niſi milites admodũ ſint plurimũq; cõcedant licentie & eos qui principibus parent/tanq̃ ſeruiles ſint/& nullius precij homies/obiurgat. pricipes aũt ſubditis pares: et ſubditos pares principibus/priuatim & publice laudat & honorat. haud ſecus ac in domo vbi pater filio fiat ſilis/ et filius patri ſit par/ neq; vereať neq; metuat parentes vt ſit maxime liber:et inquilinus ciui/et inquilino ciuis equeť:pegrinuſq; ſimiliter.vt ea invrbe pceptor diſcipulos timet eiſq; blanditur:diſcipuli preceptores ſpernũt & ſimiliter pedagogos.et ſũmatim iuniores ſenioribus ſe ſimiles preſtãt.verbiſq; & operibus aduerſanť.ſeniores autem iuniorũ gerũt vices.tanq̃ ſcurre facetijs eos delectãt:ne ſeueri impioſiq; videanť.vulgi libertas extrema.empta mãcipia:nichi- Ex ſocrate ciuitas popularis.

lominus libera ſunt q̃ emptores.maxima mulieribus erga viros & viris erga mulieres equalitas liber
taſq;.et beſtie q̃ hac in ciuitate ſub ho ibu s nutriunt̃ q̃ alibi liberiores ſunt. nã & catelle(vt habet pro
uerbiũ)pinde ac domine ſunt & equi et aſini tanta p vias libertate cõſueſcunt/ vt in obuiũ quẽq; im
petũ faciãt/niſi ceſſerit.ceteraq; oia ſumma agunt̃ licentia.oẽs leges tam ſcriptas q̃ non ſcripras:ſperg
nunt/ne quis illis dominet̃.Hec Socrates.

¶De ſpeciebus paucorum potentie/& permixtis gubernatiõibus. Cap. V.

Spẽs paucorũ potentie.

PAucorum vero gubernatiõis ſpecies vna eſt/in qua cenſum hñtes ad gu 19
bernationẽ reipublice recipiunt̃: tantũ quidẽ vt tenues hoies ad eum pue
nire nõ poſſint.is vero q tanta poſſidet habilis ſit ad rẽpublicã gerendã.
¶Alia ſpẽs eſt:cũ a paruo cẽſu eſt fungendi magiſtratus habilitas.atq; cũ
eligunt ipſi eos qui deſunt.ſi igit̃ ex oibus hoc faciant: videt̃ hoc potius eſ
ſe optimatũ.ſin vero ex definitis quibuſdã.paucorũ potentie. ¶Alia ſpẽs
eſt:cũ p patre ſuccedit filius. ¶Quarta ſpẽs:cum hoc fit qđ mõ diximus
& lex non dominat̃/ſed id illi qui regũt. ¶Et hec eſt correſpõdens in paucorũ gubernatiõe 20
vt eſt tyrãnus in monarchia/& vt eſt in populari ſtatu vltima illa ſpecies de qua diximus.
et vocãt hmõi ſpeciem paucorũ potentiã.gubernatiõis igit̃ paucorũ he ſpecies ſunt. ¶Nec 21
latere debet nos:quod multis locis accidit rempublicã que ſm leges nõ ſit popularis: cõſue
tudine tamen & viuẽdi modo particulariter gubernari. ſimiliter autẽ ecõuerſo apud alios
cõtingit rempublicã ſm leges magis eſſe popularẽ: moribus tñ & viuẽdi modo ad paucorũ
gubernatione magis ptinere.Cõtingit hoc autem maxime poſt mutatiões rerũpublicarũ.
non enim ſtatim mutant̃:ſed cõtenti ſunt ab initio hoies parua acceſſione potentie.Qua
re leges manent vti prius erãt:preualẽt tñ qui rempublicã mutauerunt.

¶QVINTI CAP.COMMENTARIVS.

1 PAucorũ potentie:ſpẽs quattuor affert. ¶Prima eſt:in qua ſolũ a magno cenſu ad admi 19
niſtrationẽ reipublice admittunt̃/ ad quẽ quidẽ tenues hoies nequaq̃ attingere valent.
2 ¶Scđa:in qua a paruo quidẽ cẽſu/ſed ex determiatis quibuſdã ad ſubeundos magiſtra
3 tus habiles iudicant̃ atq; idonei. ¶Tertia:cũ in magiſtratu pro patre ſuccedit filius.& in
4 his tribus lex dñatur. ¶Quarta ſpẽs:cũ ſiliter in aliquo ſupiorũ modorũ magiſtratus in
eũt/verũ lex nõ dñatur/ſed ij qui adminiſtrãdi gubernationẽ accipiũt. ¶Hanc quartã ſpẽm paucorũ 20
potẽt e:corrñdere dicit tyrãno in pricipatu vnius/& populo gnte & vltime ſpeciei.quare gubernatio
nũ paucorũ potẽtie deterrima eſt: & q̃ iam reipublice noie ſit idigna. ¶De cõfuſis & pmixtis guber 21
natiõibus.cur aliqñ cõtingat mixta & cõfuſa gubernatio popularis/item & paucorũ potẽtia/oſtendit.
cõfuſam & pmixtã appello gubernationẽ popularẽ:cum leges paucorũ potẽtie hñt aut alterius guber
natiõis/attñ populariter gubernãt.identidẽ pmixtã paucorũ potentiã:cũ leges hñt populares aut alte
rius reipublice/oligarchice tñ &(vt ſic dixerim)paucipotẽter viuũt.id accidit: ppter mutatiões rerũ
publicarũ.vt cũ paucorũ potẽtia tranſit in popularẽ gubernationẽ:aut popularis gubernatio in pauco
rũ potentiã.non eñ ilico mutant̃ leges.ſed cõtenti ſunt ab initio hoies/parua acceſſiõe gubernatiõis.
quare leges manẽt vt prius erant.preualẽt tñ qui priorẽ reipublice ſtatum demutauerunt.

¶ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

ET hec eſt correſpõdens. Ex Socrate:vir paucorũ potentie.Similis(inquit) huius reipublice 20
Ex ſocrate vir paucorũ potẽtie. vir eſt ei qui patrem ambitioſum habuit/ſed qui in rempublicã tanq̃ in ſcopulũ offenderit/
ſubito ex culmie dignitatis plapſus.ſiue poſt belli expeditionẽ/ ſiue poſt alterius magiſtra
tus maximi dignitatẽ.in iudiciũ ab inſidiatoribus trahit̃/ a calũniatoribus circũuentus eijcitur/depri
mitur/ſpoliat̃. hec autem intuitus filius atq; ppeſſus: amiſſo patrimonio/ propter formidinẽ cõfeſtim
ex animi throno ambitionẽ illam/animoſitatẽ deijcit:& hũilior ppter paupertatẽ factus/ſeſe ad que
ſtum cõuertit.& anguſto admodũ animo:aride nimiũ/& parce viuens/ſeq; vexãs in opere pecunias
cõgregat.et in ea animi ſede:auarũ/lucri cupidũ collocat affectũ/eumq; magnũ in ſe regem efficit:or
namẽtiſq; regijs exornat/coronis:balteis:fibulis:fimbrijs:enſe pſico:rationalẽ vim:& aioſitatis ardorẽ
humi hinc & illinc ſubijciens/& in ſeruitutẽ redigens:illam nichil aliud inquirere & cõſiderare pmit
tens/q̃ vnde ex paucioribus pecunijs plurime congregẽtur.hunc vero nichil aliud mirari & colere q̃
Ex ſocrate vir paucorũ potẽtie & ciuitas. diuitias atq; diuites: & ſi quid aliud ad id conferat. ¶Ex Socrate vir & ciuitas. Pecunias multi
facit maximeq; honorat/parcior eſt/& ad lucrũ anxior.ſolas neceſſarias cupiditates explet:ceteris ve
ro ſumptibus nequaq̃ indulget/ſed alias appetitiões tanq̃ ſupuacaneas cohibet. aridior itaq; & ſqual
lidior viuit:vndiq; ſũma pcimonia rem familiarẽ augens/coaceruãdo intentus theſauro.neq; diſcipli

ne applicuit animū.nō enim cecū ſibi ducem ꝓpoſuiſſet.cupiditates habet fucis pſimiles:partim mē
dicas/ptim maleficas.maleficas enim cernes ad orphanoꝝ tutelas/et ſi quid tale in quo licentiā plu-
rimā ad iniuriā nāciſcit. in cōmertiis prauas cupiditates ſi cohibet: id vi/neceſſitate/ac metu fit/circa
reliquā ſubſtantiā cōtremiſcens/nō ratione illas māſuefaciens.in alienis erogādis fucis ſimilis. ſeditio
ne inteſtina nequaq̄ carens.non vnus:ſed duplex.et reliqua que ſubiungit Socrates.

¶De ſpeciebus popularis & paucorū potentie/et cauſis earum.Cap. VI. Aliter ſpēs po
22 Vod autē tot ſint popularis & paucorū gubernatiōis ſpecies:ex dictis pa- pularis guber-
tet.neceſſe eſt enim aut om̄es partes populi(quas ſupra enumerauimus)rei natiōis & cau-
publice gubernationē habere/aut quaſdam habere quaſdam non habere. ſe. 1
cum igitur & agricole & mediocria poſſidentes/rempublicā gubernant: Huius
ſecundū leges eſt gubernatio.victū enim ex opera ſua querere habent:nec 16
ocioſi eſſe poſſunt. quare legem agnoſcētes:ſolūmodo ad neceſſarias con Huius,
ciones populum cōuocant. aliis autem recipi ad rempublicā licet: cum tanta poſſidebunt/ 15
quāta determinat lex.omnino eni non licere om̄ibus paucorū potentie eſt.ociari autē cum
qui nō redditus habeat: impoſſibile. Hec igitur his de cauſis:vna eſt ſpecies popularis gu-
bernationis.¶Altera vero ſpecies eſt ob adhibitam electionē.nam om̄ibus licet republica 2
participare/qui ꝓhibiti non ſunt per genus:potētibus tamē in ocio eſſe. quapropter in hu
iuſmodi quidē populari adminiſtratione leges preualēt & gubernant: quia redditus nō eſt.
¶Tertia ſpecies eſt omnibus oīno licere rempublicā gerere/qui liberi ſint: non tamē lice- 3
re ob ſupradictā cauſam.quare neceſſariū eſt in hac quoqꝫ legem dominari. ¶Quarta ve 4
ro ſpecies eſt illa que poſtremis tēporibus in ciuitatibus eſſe cepit. maioribus enim multo
factis ciuitatibus q̄ ab initio fuerāt/ & redditibus facultatibuſqꝫ abūdantibus: participant
omnes reipublice propter multitudinis ſupabundantiā.verſanturqꝫ in republica gubernā-
da(ex eo quia poſſunt ocioſi eſſe)etiam inopes/mercedē capientes. maximeqꝫ huiuſmodi
multitudo ocioſa eſt.nō enim cura rei familiaris proprie/eos impedit: que diuites ita occu
pat/vt ſepe a cōcionibus abſint/& a iudiciis.ex quo fit:vt multitudo pauperū dominet in
hac republica/non autē leges. Species igitur popularis gubernatiōis tot ac tales ſunt/ob
23 neceſſitates ſupradictas. ¶Paucorū autem gubernationis prima ſpecies eſt:quādo plures 1
habent patrimonia:ſed non admodū ampla. faciunt enim poteſtatē participādi ei qui tā-
ta poſſidet.& propter multitudinē eorum qui ad rempublicā recipiūtur/neceſſe eſt nō ho-
mines:ſed legem dominari.quāto enim magis diſtant ab vnius principatu/neqꝫ tam am-
plas habent facultates/vt eas negligendo ociari valeant/neqꝫ ita exiguas vt a ciuitate vi-
ctum querāt:neceſſe eſt vt legem velint dominari:non autē ipſos. ¶Q ſi pauciores ſint qui
patrimonia poſſident/ſiquidem plura q̄ prius:ſecūda ſpecies fit gubernatiōis paucorū.ma
gis enim potentes:plus habendi ſe dignos putant.quapropter ipſi ſumunt ex aliis:qui ad rē
publicam ſe cōferunt.ꝓpterea ꝙ nōdum ita robuſti ſunt/vt abſqꝫ lege gubernari poſſint:le
gem huiuſmodi poſuere. ¶Q ſi eo deueniāt/vt ipſi pauciores nūero maiores facultates
habeant:tertia fit gubernationis paucorū acceſſio. ipſi enim per ſe magiſtratus & imperia
retinent,ſecundū legem iubentem:vt parentū defunctoꝝ loco/filii ſuccedant.Q ſi magis
etiam ſubnixi ſint opibus & amicis:prope eſt talis potentia ad vnius gubernationē/& do
minātur homines/non autē lex.& eſt hec quarta ſpecies gubernationis paucorū: correſpō
dens vltime ſpeciei popularis.

¶SEXTI CAP:COMMENTARIVS.

22 Pecies quattuor popularis gubernatiōis/aliter q̄ quinqꝫ illas capite.iiii.nūero 15 digerit: &
rationē reddit.tres tn̄ hic poſite coincidūt cū quattuor primis illic poſitis. & quarta hic:cū
quinta q̄ illic eſt poſita. ¶Primā dicit fieri:cū agricole/ artifices & id genus: & mediocria 1
poſſidētes/nō valētes ociū agere/rēpublicā gubernāt.nā gubernāt ſm leges.& populū ad ſūmope ne
ceſſarias(ſm ꝙ leges cōtinent)cōciones cōuocant.nō eī licet illis feriari & ociari. & ab eo cēſu quē
lex diffinit:ad rempublicā admittūt.alioq ſi nō ex oībus admitterēt:paucoꝝ potētie/nō popularis gu
bernatiōis id eſſet. ¶Scda ſpecies:ob adiectam electionē/in qua videlicet om̄es qui ex genere ciuiū 2
ſunt/ad magiſtratus ſunt eligibiles/dū modo vitam in ocio degere poſſint/ neqꝫ emolumentū ex gu-
bernatiōe ſtatuit· iccirco in hac populari gubernatiōe leges preualēt & gubernant.qa ex gubernatiōe
redditus nō ꝓuenit. ¶Tertia ſpecies eſt:cū oibus om̄inꝫ licet rēpublicā gerere qui liberi ſunt/nō tn̄ 3

4 iccirco liceat eos in ocio viuere:& in hac oportet legem dominari. ❡ Quarta:in qua multitudine p̄- 23
ualente/adminiſtratiōis functionē participāt plebei mercedem capientes/& in hac multitudo paupe
rū dominat̄ & non leges.et hec ſpecies poſtremis tp̄ibus cepit in ciuitatibus.nā ciuitatibus multo ma
ioribus factis q̄ ab initio fuerāt. & auctis facultatibus:participāt omnes adminiſtratiōe gubernatiōis
ciuitatis/ob multitudinis incremētū etiam inopes/quia mercedē ex adminiſtratione capientes/ocio
1 ſi viuere poſſunt. ❡ Digerit etiam hic paulo aliter paucorꝫ potentie ſpecies/q̄ nūero 19. ❡ Prima ſpe
cies eſt:cum nō pauci facultates poſſident/ſed non admodū amplas/ſitq; poteſtas gubernationē aſ-
ſumēdi a tātula facultate. & in hac ſpecie neceſſe eſt legem dn̄ari/ob multitudinē eorum qui ad rem
2 publicā admittunt̄. ❡ Secunda:cū pauciores ſunt qui facultates habent/& quidē ampliores q̄ primi.
qui quia per ſe rempublicā adminiſtrare non ſufficiūt/ius tamē eligendi ex alijs qui pariter ad rempu
blicā moderandā recipiant̄ ſibi vēdicant/& hanc pariter legē vt ad eos ſpectet electio eorū qui ex a-
3 lijs ad gubernationē aſſument̄/ꝙ nōdum validi ſatis & potentes & ſine lege gubernatēt. ❡ Tertia
ſpēs:cum his adhuc pauciores ſunt & ampliores facultates habētes/qui magiſtratus & iperia ſibi ſo-
lis vēdicaut/ſuccedūtq; filij magiſtratibus/parentū loco/ſm legem quam tulerunt/vt filij defunctorū
4 parentū loco ſuccedāt. ❡ Quarta ſpecies:cum magis adhuc q̄ nouiſſimi opibus ſubnixi ſunt & ami-
citijs/ita vt prope talis potentia ad vnius potentatū monarchiāq; accedat/& dominētur homines nō
lex. et hec quarta ſpecies paucorum potentie correſpōdet vltime/& deterrime ſpeciei gubernationis
popularis.

❡ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Quod autem tot ſint popularis. Quattuor ſpecies popularis gubernatiōis hoc in capite po 22
ſite:cū quinq; illis coincidūt que numero 15 ſunt adducte. nam tres prime hic poſite coin
cidūt cum quattuor primis illic poſitis:& quarta cum quinta. ita & quattuor paucorū po-
tentie hic:cum quattuor cap. quinto poſitis.

❡ De diuiſione platonis & ſpeciebus optimatū. Cap. VII.

Sunt inſuper alia duo genera rerumpublicarū/preter eas in quibus aut multitudo 24
aut pauci gubernant:quarū alteram aiunt omnes ſpeciē eſſe vnam ex quattuor.di
cunt autem eas quattuor/monarchiā:paucorū gubernationē:popularem: & quar-
tam vocāt optimatem.eſt & quinta:quam cōmuni nomine omniū appellant.rem enim pu-
blicā vocant.ſed quia non ſepe fit/latet numerare volentes:& ita ſuſcipiūt quaſi ſint quat-
Plato. tuor ſolum. vt Plato in libris de republica dicit. ❡ Optimatē igitur recte ſe habet appellare 25
Tertij illam:de qua tractauimus in primis ſermonibus. que enim ab optimis viris ſimpliciter per
29 virtutē eſt gubernatio reipublice/& non ad ſuppoſitionē quādam bonis viris:eam ſolam iu
Species optimatū. ſtum eſt optimatē appellari.in ſola enim iſta ſimpliciter idem eſt vir bonus & ciuis. In aliis
autem boni ſunt ad ſuam gubernādi ſpeciem. ❡ Sunt tamen quidā que differentiā habent
1 a paucorꝫ gubernatione(& appellātur optimates)& ab ea que vocat̄ reſpublica:vbi non ſo-
2 lum reſpectu diuitiarū ſed etiam reſpectu virtutis:ad gubernationē reipublice ſumunt̄.hec
reſpublica differt ab vtriſq;:& naturā optimatis ſapere videt̄.nam & in his ciuitatibus que
nō faciunt publice curam virtutis:ſunt tamen quidam preſtātiores/qui videntur eſſe boni
3 & equi viri. ❡ Vbi ergo reſpublica reſpicit ad diuitias & ad virtutem/& ad populum vt eſt
Carthaginēſes apud Carthaginēſes:ea naturam optimatem ſapere videtur.& vbi ad duo illorum ſolum:vt
Lacedemonij Lacedemoniorū ad virtutem & ad populum. & eſt hec mixtura popularis ac virtutis. opti-
matum igitur preter illam primam optimā reipublice gubernandi formam: he due ſpecies
4 ſunt. ❡ Et tertia: quecunq; illius que appellatur reſpublica: inclinant ad paucorum guber-
nationem.

❡ SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

Quomodo Plato reſpublicas in quinq; ſpecies digerit in libro de republica/hic oſtē- 24
dit Ariſtoteles:ſcilicet in monarchiā que eſt tyrannis/& in paucorū potentiā/popu
larem gubernationē optimatē/& rempublicā.ſed vt inquit Plato:hec que reſpubli-
1 ca vocat̄ latet nūerare volentes.iccirco ſolū quattuor eſſe putāt. ❡ Quattuor affert 25
Ariſtocratie optimatiſq; reipublice ſpēs:dicens id recte ſe habere/ſi vocemus opti
matē rempublicā primamq; eius ſpeciē/eam de qua ſuperioribus ſermōibus fecit mē
tionem nūero ſcilicet 29 tertij/& alijs quibuſdā locis. nam reuera eam ſolam rempublicā/que abſolu
te ac ſimpliciter ab optimis viris ſecundū virtutem gubernat̄:equum eſt optimatē appellare/non au

tem que a bonis viris ex ſuppoſitione quadã atq; adiectione. vt a bonis aut optimis ad popularẽ gu-
bernationẽ: aut optimis ad paucorũ potẽtatũ. nec ab re quidem. quia in ſola optimate republica: idẽ
eſt vir abſolute bonus & bonus ciuis: in alijs autem boni ex ſuppoſitiõe ad ſue ſcilicet gubernationis
ſpeciem. ¶ Secũda. in qua diuitiarũ & virtutis habito reſpectu/ad magiſtratus aſſumunẽ. hoc diffe- 2
rens a paucorũ potentia: ꝙ non ſolum diuitias reſpicit. ¶ Tertia. in qua ad tria aut duo reſpicit/diui- 3
tias ſcilicet virtutẽ & populũ/vt in Carthagine/aut virtutẽ & populũ vt Lacedemone. volunt eni po-
pulariter viuere: ſed illic preſides habere diuites & bonos/hic autẽ bonos. ¶ Quarta eſt: que ,puenit 4
ab ea que reſpublica appellaẽ/quotieſcũq; ad paucorũ potentiã inclinaẽ. et hec infima & vltima opti-
matũ eſt. & minus eo nomine digna.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

25 o Primatem igitur recte ſic habet appellare illam: de qua tractauimus/in primis ſermonibus.
ſcilicet tertio huius numero 29.

¶ De cenſu poteſtate/de legibus bonis/finibus optimatis/popularis. & paucorum potentie. Cap. VIII

26 R Eliquum eſt: vt de ea que appellatur reſpublica dicamus/& de tyrannide. ordinaui-
mus autem ſic: cum prius ordinate non eſſent/neq; hec tranſgreſſio/neq; ille (de
quibus modo diximus) optimates. quia reuera om̃es aberrant a rectiſſima guber- Huius.
nandi forma: poſtmodũ cum iis numeranẽ que ſunt harum tranſgreſſiones et la- 3
bes: vt in ſuperioribus circa principiũ diximus. merito autem poſtremo loco tyrãnidem re-
ſeruauimus: propterea ꝙ iſta minime omniũ eſt reſpublica. noſtra vero materia eſt de repu-
27 blica tractare. qua igitur de cauſa ſic ordinauimus: dictum eſt. ¶ Nunc autem eſt a nobis
de illa que cõmuni nomine appellatur reſpublica: oſtendendũ. nam clarius eius vis appare-
bit poſt determinationẽ eorum que ad paucorũ gubernationẽ & ad popularem ſpectabant:
eſt enim reſpublica (vt ſimpliciter dicamus) mixtura paucorũ gubernationis ac popularis.
28 ¶ Cõſueuerunt autem eas que inclinãt ad popularẽ vocare reſpublicas: eas vero que ad pau
corũ gubernationẽ vocare optimates. ex eo quia opulẽtioribus doctrina atq; nobilitas: eas
vero que ad paucorũ gubernationẽ/vocare optimates. ex eo quia opulẽtioribus doctrina at
q; nobilitas magis adeſſe cõſueuerunt. preterea qui diuitias habent: ea videntur habere/pro
pter que ceteri iniurias faciũt: vnde & honeſtos & bonos et nobiles iſtos appellant. cum er-
go optimatũ gubernatio velit excellentiã tribuere optimis ciuibus/& paucorum guberna-
tionẽ eſſe dicant ex bonis & honeſtis magis: videtur impoſſibile ciuitatẽ non bene legibus
inſtitui/que ab optimis moderaẽ & non ab improbis. eodemq; modo que leges non habe-
29 at bonas/gubernari ab optimatibus. ¶ Habere autem leges bonas: nõ id eſt ſi recte ſint po
ſite/nec ab eis pareatur. itaq; vna recta legum inſtitutio putanda eſt. legibus parere. altera/
vt ee recte ſint leges poſite quibus parere oportet (fieri enim poteſt: vt pareãt ciues male po
ſitis legibus) id autem dupliciter accidit. aut enim optimis quãtum cõtingit ipſis aut ſim-
30 pliciter optimis. ¶ Videtur autem optimatũ eſſe: maxime honores tribuere ſecũdum vir-
tutem. finis enim optimatũ: virtus. paucorũ vero gubernationis: diuitie. popularis autem: li
bertas. Quod autẽ pluribus videtur: cõmune eſt omniũ. nam & in paucorũ & in multitudi
nis gubernatione & in optimorũ/quod videtur maiori parti eorum qui in republica verſã
tur: id obtinet. in pleriſq; igitur ciuitatibus: hec ſpecies gubernandi reſpublica vocatur. ſola
enim mixtio coniecturã facit opulentorũ & inopum/diuitiarũ & libertatis. Fere enim apd
31 plurimos illi qui diuitiis pollent: bonorũ & honeſtorũ locum obtinere vidẽtur. ¶ Cum ve
ro tria ſint/que circa equalitatẽ reipublice contendant/libertas/diuitie/virtus (nam quar-
tum illud que appellatur nobilitas: duobus cõſequens eſt. nobilitas enim eſt antique diui-
tie & virtus) manifeſtum eſt: quia duorũ mixtura diuitum & pauperũ eſt reſpublica appellã-
32 da: trium vero optimatũ gubernatio maxime aliarũ/preter illam veram & primã. ¶ Q; igi
tur alie ſint reſpublice preter monarchiã id eſt vnius principatũ/& popularẽ & paucorꝫ po-
tentiũ: dictum eſt. & quales iſte & in quo differant inter ſe/& optimatũ gubernatio & alie
ſpecies que ad optimates declinãt/& quomõ non longe diſtant inter ſe: manifeſtum.

¶ OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

26 p Roponit poſt aſſignatas populares gubernatiões/paucorꝫ potentie/& optimatis reipubli-
ce ſpecies: de ea que ſolet appellari reſpublica determinare/& vltimo loco de tyrannide. &

ſic ipſe ordinauit:cum prius ordinate nõ eſſent neq; tyrãnis/neq; ſpecies optimatis de quibus paulo
ſupra/ſecũda ſcilicet tertia/ & quarta. & cauſam cur has optimatis ſpecies poſt populares & paucorũ
ſpẽs ordinauit:ſubdit. quia ille labũtur a rectiſſima repubiica.icci rco nichil mirũ videri debet:ſi dein-
ceps eas enũerauerit cũ popularibus & paucoꝝ gubernatiõibus/que rerũpublicarũ ſunt trãſgreſſiões
atq; labes:vt capite ſcđo huius dictũ eſt.ſed vltimũ tyrãnidi reſuat determinatiõis locũ:q̃ minime ſi
bi reipublice nomen vẽdicat.hic autem de hiſce que quoquopacto reipublice nomen ſibi aſciſcunt:
precipuus ſermo. & hic de nũcupata republica diſcutere locus eſſe videť:cuius cognitio ex cognitio-
ne gubernationũ popularis poteſtatis atq; paucorũ potentie agnoſciť. & cur hunc ſtatuerit ordinem
ratio dilucida eſſe poteſt. ¶ Quid ſit reſpublica/quam & cenſupoteſtatẽ nõnunq̃ dicere ſolent/oſten 27
dit mixturã & equabile quoddã cõtempamentũ eſſe paucoꝝ gubernationis ac popularis. ¶ Quid 28
alij etiã ſenſerunt aperit:vocari etiam reſpublicas hmõi mixturas/ tametſi aliquãto plus inflectãtur &
deuergant ad popularẽ gubernationẽ/non prorſus & ad vnguẽ ſeruata illa equabilitate.at ſi aliquãto
amplius deuergãt ad paucoꝝ potentiã:illas vocari optimates reſpublicas.quia cẽſent diuitias ꝓpter
quas ceteri iniurias afferre ſolent:bonos/iuſtos/ & nobiles efficere. ſicq; eos qui diuitias habẽt:appel-
lant. atq; icci rco fieri non poſſe:vt ea ciuitas bonis nõ inſtituať legibus/ vtpote que ab optimis & mi-
nime improbis (vt eorum fert opinio)gubernať. & contra fieri non poſſe:vt ciuitas a boptimis guber
neť/que leges nõ habeat bonas. ¶ Oſtendit Ariſtoteles:quid ſit ciuitatẽ leges habere bonas/ & ad id 29
duo requiri. Primũ vt legibus pareať.ſcđm:vt bene poſite ſint.itaq; leges habere bonas/ & ad id duo
recte beneq; poſitas/ & illis parere. & leges bonas habere:bifariã dici.aut bonas ex ſuppoſitione: vt q̃
cuidã dato reipublice ſtatui optime ſint.aut ſimpliciter bonas:vt q̃ ſimpliciter ſint optime. ¶ Decla- 30
rat inſuper quã alij vocent rempublicã/eam ſcilicet mixturã que optimate/paucorũ potentia/ & popu
lo reſultat/in qua hec tria quodãmodo equare cõtendunt libertatẽ(inquã) diuitias & virtutẽ. quartũ:
nequaq̃ appellant nobilitatẽ/ꝗ diuitias & virtutem comitať.eſt enim nobilitas antique diuitie & vir-
tus.nam optimatũ maxime eſt honores tribuere ſm virtutẽ/paucorũ ſm diuitias/populariũ autẽ ſm
libertatẽ.eſt enim optimatũ finis:virtus.paucoꝝ potentie:diuitie.popularis aũt:libertas. quare cũ di-
ſtribuũtur ab equalitate virtutis/equalitate cenſus/ & equalitate libertatis: id oĩbus cõmune eſſe vide
tur/ & reipublice.nam in quaq; ſpecie qđ pluribus videť:cõmune eſt in ea gubernãdi ſpecie oĩbus.
vt in paucoꝝ gubernatione:ꝗ pluribus coꝝ videť. & in populari gubernatiõe:ſimiliter. & ſimiliter in
optimoꝝ gubernatiõe. quare & horũ trium mixtura:quod pluribus eorũ videtur/cõmune omnibus
eritq; mixture equalitas/reſpublica. ¶ Sententiã ſuam adducit eandẽ quam & nũero 27:rempublicã 31
ꝓprie vocari mixturã duorũ(diuitũ inq̃ & pauperũ).cum vero tres/ſtudioſi/diuites & paupes mixtio
nis equabilitatẽ recipiunt:hanc gubernatiõis ſpeciem eſſe optimatũ. & maximã quidẽ inter ſpẽs opti
matũ:excepta illa vera & prima/ceu ex numero 25 cognoſciť. ¶ Epilogum ſuperioꝝ facit.qui ſtatim 32
cognitus.vbi monarchiã pro tyrannide ſecundũ ſubiectam materiã ſumpſit. diciť tamen & regnum
& tyrannis monarchia/vnuſquiſq; principatus.ſed hec lapſus/ & omniũ deterrimus principatus:illud
vero legitimus atq; omniũ optimus.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

¶ Eſt enim vt ſimpliciter dicamus.Simpliciter:typo/ & rudi minerua.

¶ De cõmixtione/ & modis cõmixtionis reipublice.Cap. IX. 27

QVomodo autem fiat preter popularem & paucorum potentiã illa que appel 33
latur reſpublica/ & quonam pacto conſtituenda ſit:deinceps dicemus. & ſi
Primus modus mixtionis. mul apparebit:quibus diffiniant popularẽ & paucorũ gubernationẽ.ſumẽ-
da eſt enim horum diſtinctio. poſtea ex his ab vtraq; tanq̃ regulam ſumẽ-
tes componere oportet. ¶ Sunt autem modi tres cõpoſitionis ac mixture. 34
aut enim ambo ſumenda: quorũ vtreq; leges ponunt. ceu circa iudicia. in
paucorũ enim potentia diuitibus penam cõſtituunt/niſi iudicando aſſint : paupibus vero
Secundus. mercedẽ nullam.in popularibus autẽ:pauperibus mercedẽ/diuitibus aũt penam nullam.cõ
mune ac mediũ iſtorũ ambo hec.quare & ciuile.mixtum eſt enĩ ex ambobus.vnus igiť mo
Tertius. dus hic eſt cõbinationis. ¶ Alius autẽ:mediũ capere eorũ que ab vtriſq; iubentur. ceu con-
cionarii:hi quidem a nullo cenſu vel exiguo penitus:illi vero a magno cenſu. cõmune cer-
te neutrum:ſed medium vtriuſq; cenſus. ¶ Tertius vero ex vtrarũq; iſtitutis: hec quidem
ex populari lege/illa vero ex paucorũ gubernatione.dico autẽ tale.vt videtur populare qui-
dem magiſtratus ſortiri:paucorum autem gubernationis eligere. & populare non ex cenſu
tribuere:paucorũ autem ex cenſu.optimatũ igitur ac ciuile ab vtraq; vtrumq; accipere. ex

45 paucorũ quidem gubernatione electiuos facere magiſtratus; ex populari autẽ ſumere nõ p
cenſum.modus igitur admiſcendi talis.❡Bene autem admiſcuiſſe popularem & paucorum
gubernationem finis eſt:quãdo eadem reſpublica dici poteſt popularis & paucorũ guberna-
tio.manifeſtum enim hoc accidere dicentibus eas bene eſſe cõmixtas. accidit hoc etiã me-
dio.nam apparet in eo vtrumq; extremorum.quod contingit Lacedemoniorum reipublice.
ſunt enim permulti/qui aggrediunt dicere eam eſſe popularem: propterea ꝙ populariter cõ-
plura in illa ſunt conſtituta.ceu primum circa educationem puerorũ.pari enim modo diuitũ
filii educant & pauperum.& eodem erudiuntur modo/quo modo valeãt pauperum filii eru
diri.ſimiliterq; in ſequenti etate.& cum viri facti ſunt eodem modo.in nullo enĩ magis cõ
ſpicuus diues:q̃ pauper.cibi quoq; iidem vtriſq; ĩ commeſſationibus.veſtitu etiam tali diui
tes vtuntur:qualem & paucorum quiuis habere poteſt.preterea duorum maximorum magi-
ſtratuũ/ alterum eligit populus/alterum gerit: ſenatores enim eligit: ephoriã autem gerit:
Alii vero dicunt eſſe illã paucorum gubernationem.quoniam multa habeat que paucorum
potentiam afferant.ceu omnes dignitates per electionem conferri:per ſortem vero nullam.
& inſuper apud paucos poteſtatem eſſe necandi/& in exilium pellendi ac cetera hmõi per-
multa.❡Oportet enim ĩ republica bene temperata vtrumq; videri ineſſe/& neutrum:& cõ-
ſeruari per ſe ipſam/non aliunde/& p̃ ipſam non p alios multos extraneos/qui velint. nam
& praue reipublice hoc poteſt contingere:ſed nec velle quidem gubernationem alterã quo-
quomodo partium ciuitatis omnino.Queadmodum igitur oporteat rempublicã coſtitue-
re/& ſimiliter illas/que appellãtur optimates:dictum nunc eſt.

❡NONI CAP. COMMENTARIVS.

33 SVſcipit hic monſtrandum:quo nam pacto ea q̃ reſpublica appellatur conſtituatur contem
peretur q; ex paucorum potentia & populari/alia tamen ſpecies & a paucorum potẽtia & a
populari.qua in re declaranda:ſimul patebit/quibus legibus definiant/determinent q; pau-
corum potentiam & popularem gubernationem.nã quo pacto he leges inter ſe diſtinguã-
tur:videndum erit.& ſubinde illas(quaſi regulam quandã)ab harum gubernationum vtraq; ſumen-
34 tes:cõponere atq; cõmiſcere.❡Tres ad huius rei intelligentiam:oſtendit cõpoſitionis cõmixtioniſq; 1
modos.Primus eſt/miſcendo componendoq; ambo illa/que vtraq; reſpublica lege ſtatuit.ceu pauco
rum potẽtia:circa iudicia lege ſtatuit/diuitibus damnum niſi pretorijs aſſint/ pauperibus vero merce-
dem nullam.popularis vero potẽtia:pauperibus mercedem ſtatuit/ diuitibus autem damnum nullũ.
cõmune autem ac medium/ ambo hec.diuitibus(iquam)niſi aſſint damnũ/ pauperibus autẽ ſi aſſint
merces.& rurſus diuitibus ſi aſſint damnũ nullum:pauperibus vero ſi abſint merces nulla.mixtũ enim
id & temperatum.quare & reipublice. ❡Secundus cõmixtionis modus eſt: ſumendo mediũ eorum 2
quę in vtraq; republica iubentur.ceu circa concionem:popularis gubernatio ſtatuit a nullo cenſu/vel
perexiguo eſſe concionandi facultatem.paucorũ vero potentia:illam ſtatuit a magno cenſu.cõmune
autem temperatum ac equatum/neutrum horũ ſed medium vtriuſq; a mediocri ſcilicet cenſu ad cõ-
cionem admitti/eiuſq; fieri participem.& hoc cenſu poteſtatis/atq; reipublice.❡Tertius mixtionis & 3
temperature modus:ſumendo quedam ex vtriuſq; reipublice inſtitutis/ quedam vero miſſa faciẽdo.
vt popularis gubernatio ſtatuit magiſtratus ſortitione creari/& a nullo cenſu:paucorum vero poten-
tia/magiſtratus electione non ſorte deſumi & ex cenſu.tẽperatum autẽ & reipublice & optimatũ eſt:
ſi ab vtraq; hec deſumantur vtraq;/videlicet ex paucorũ gubernatione magiſtratus electione fieri/ex
populari autem non per cenſum/cetera autẽ miſſa ſunto.& hic tertius eſt cõpoſitionis admixtioniſq;
35 modus. ❡Quando mixtio popularis & paucorum gubernationis ad finem vſq; atq; cõplementum
deducta fuerit/cum videlicet eadem nunc paucorum potentia eſſe videt/ nũc popularis:nunc neu-
tra.ceu ſi fuſcum nigro conferas:album apparet.ſi conferas albo.apparet nigrum.ſi vtriq; pfecto ap
paret neutrum.id enim medij mixtiq; natura. declarat de republica Lacedemoniorum: que in multis
36 videtur temperata.& littera ſe ſtatim captu peruiam monſtrat.❡Quomodo in republica bene tẽpe-
rata oporteat vtrumq; extremũ videri & neutrum:iam licuit:ſed adiungit de cõſeruatione eius:opor-
tere p ſe ipſam & non aliunde:p proprios ciues & nõ extraneos etiam ſi id velint:eam conſeruatũ iri.
ſic enim praue reſpublice:vt paucorum potentie:exterorum preſidio conſeruantur. neq; velle vllam
alteram gubernationem quoquopacto ex alij partibus ac ſpeciebus reipublice.

❡ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

34 ❡Sunt autem modi tres.Ex ſubiecta figura:cõmixtionis modi contemperationiſq; pateſcunt.

ſic ipſe ordinauit:cum prius ordinate nō eſſent neq; tyrānis/neq; ſpecies optimatis de quibus paulo
ſupra/ſecūda ſcilicet tertia/& quarta.& cauſam cur has optimatis ſpecies poſt populares & paucorū
ſpēs ordinauit:ſubdit. quia ille labūtur a rectiſſima republica.iccirco nichil mirū videri debet:ſi dein-
ceps eas enūerauerit cū popularibus & paucoꝝ gubernatiōibus que rerūpublicarū ſunt trāſgreſſiōes
atq; labes:vt capite ſcđo huius dictū eſt.ſed vltimū tyrānidi reſuat determinatiōis locū:qa minime ſi
bi reipublice nomen vēdicat.hic autem de huiſce que quoquopacto reipublice nomen ſibi aſciſcunt:
precipuus ſermo.& hic de nūcupata republica diſcutere locus eſſe videt:cuius cognitio ex cognitio-
ne gubernationū popularis poteſtatis atq; paucorū potentie agnoſcit.& cur hunc ſtatuerit ordinem
ratio dilucida eſſe poteſt. ¶Quid ſit reſpublica/quam & cenſupoteſtatē nōnunq̄ dicere ſolent/oſten 27
dit mixturā & equabile quoddā cōtempamentū eſſe paucoꝝ gubernationis ac popularis. ¶Quid 28
alij etiā ſenſerint aperit:vocari etiam reſpublicas hmōi mixturas/ tametſi aliquāto plus inflectātur &
deuergant ad popularē gubernationē/non prorſus & ad vnguē ſeruata illa equabilitate.at ſi aliquāto
amplius deuergāt ad paucoꝝ potentiā:illas vocari optimates reſpublicas.quia cēſent diuitias ꝓpter
quas ceteri iniurias afferre ſolent:bonos/iuſtos/& nobiles efficere.ſicq; eos qui diuitias habēt:appel-
lant.atq; icciroo fieri non poſſe:vt ea ciuitas bonis nō inſtituat legibus/ vtpote que ab optimis & mi-
nime improbis (vt eorum fert opinio)gubernat.& contra fieri non poſſe:vt ciuitas ab optimis guber
net/que leges nō habeat bonas. ¶Oſtendit Ariſtoteles:quid ſit ciuitatē leges habere bonas/& ad id 29
duo requiri. Primū vt legibus pareat.ſcđm:vt bene poſite ſint.itaq; leges habere bonas/& ad id duo
recte beneq; poſitas/& illis parere.& leges bonas habere:bifariā dici.aut bonas ex ſuppoſitione: vt q̄
cuidā dato reipublice ſtatui optime ſint.aut ſimpliciter bonas:vt q̄ ſimpliciter ſint optime. ¶Decla- 30
rati inſuper quā alij vocent rempublicā/eam ſcilicet mixturā que optimate/paucorū potentia/& popu
lo reſultat/in qua hec tria quodāmodo equare cōtendunt libertatē(inquā) diuitias & virtutē. quartū:
nequaq̄ appellant nobilitatē/q̄ diuitias & virtutem comitat.eſt enim nobilitas antique diuitie & vir-
tus.nam optimatū maxime eſt honores tribuere ſm virtutē/paucorū ſm diuitias/populariū autē ſm
libertatē.eſt enim optimatū finis:virtus.paucoꝝ potentie:diuitie.popularis aūt:libertas. quare cū di-
ſtribuitur ab equalitate virtutis/equalitate cenſus/& equalitate libertatis: id oībus cōmune eſſe vide
tur/& reipublice.nam in quaq; ſpecie qđ pluribus videt:cōmune eſt in ea gubernādi ſpecie oībus.
vt in paucoꝝ gubernatione:q̄ pluribus eoꝝ videt.& in populari gubernatiōe:ſimiliter.& ſimiliter in
optimoꝝ gubernatiōe. quare & horū trium mixtura:quod pluribus eorū videtur/cōmune omnibus
eritq; mixture equalitas/reſpublica. ¶Sententiā ſuam adducit eandē quam & nūero 27:rempublicā 31
ꝓprie vocari mixturā duorū(diuitū inq̄ & pauperū).cum vero tres/ſtudioſi/diuites & paupes mixtio
nis equabilitatē recipiunt:hanc gubernatiōis ſpeciem eſſe optimatū. & maximā quidē inter ſpēs opti
matū:excepta illa vera & prima/ceu ex numero 25 cognoſcit. ¶Epilogum ſuperioꝝ facit. qui ſtatim 32
cognitus.vbi monarchiā pro tyrannide ſecundū ſubiectam materiā ſumpſit. dicit tamen & regnum
& tyrannis monarchia/vnuſquiſq; principatus.ſed hec lapſus/& omniū deterrimus principatus:illud
vero legitimus atq; omniū optimus.

¶ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

¶Eſt enim vt ſimpliciter dicamus.Simpliciter:typo/& rudi minerua.

¶De cōmixtione/& modis cōmixtionis reipublice.Cap. IX. 27

Quomodo autem fiat preter popularem & paucorum potentiā illa que appel 33
latur reſpublica/& quonam pacto conſtituenda ſit:deinceps dicemus.& ſi
mul apparebit:quibus diffiniant popularē & paucorū gubernationē.ſumē-
da eſt enim horum diſtinctio. poſtea ex his ab vtraq; tanq̄ regulam ſumē-
tes componere oportet. ¶Sunt autem modi tres cōpoſitionis ac mixture. 34
Primus modus mixtionis. aut enim ambo ſumenda: quorū vtreq; leges ponunt. ceu circa iudicia. in
paucorū enim potentia diuitibus penam cōſtituunt/niſi iudicando aſſint : paupibus vero
Secundus. mercedē nullam.in popularibus autē:pauperibus mercedē/diuitibus aūt penam nullam.cō
mune ac mediū iſtorū ambo hec.quare & ciuile.mixtum eſt eni ex ambobus.vnus igit mo
Tertius. dus hic eſt cōbinationis. ¶Alius autē:mediū capere eorū que ab vtriſq; iubentur. ceu con-
cionarijs:hi quidem a nullo cenſu vel exiguo penitus:illi vero a magno cenſu. cōmune cer-
te neutrum:ſed medium vtriuſq; cenſus. ¶Tertius vero ex vtrarūq; iſtitutis: hec quidem
ex populari lege/illa vero ex paucorū gubernatione.dico autē tale.vt videtur populare qui-
dem magiſtratus ſortiri:paucorum autem gubernationis eligere.& populare non ex cenſu
tribuere:paucorū autem ex cenſu.optimatū igitur ac ciuile ab vtraq; vtrumq; accipere. ex

45 paucorũ quidem gubernatione electiuos facere magiſtratus; ex populari autẽ ſumere nõ p
cenſum.modus igitur admiſcendi talis.¶ Bene autem admiſcuiſſe popularem & paucorum
gubernationem finis eſt:quãdo eadem reſpublica dici poteſt popularis & paucorũ guberna-
tio.manifeſtum enim hoc accidere dicentibus eas bene eſſe cõmixtas. accidit hoc etiã me-
dio.nam apparet in eo vtrumq; extremorum.quod contingit Lacedemoniorum reipublice.
ſunt enim permulti/qui aggrediunt dicere eam eſſe popularem: propterea ꝙ populariter cõ-
plura in illa ſunt conſtituta.ceu primum circa educationem puerorũ.pari enim modo diuitũ
filii educant & pauperum.& eodem erudiuntur modo/quo modo valeãt pauperum filii eru
diri.ſimiliterq; in ſequenti etate.& cum viri facti ſunt eodem modo.in nullo enĩ magis cõ
ſpicuus diues:q̃ pauper.cibi quoq; iidem vtriſq; ĩ commeſſationibus.veſtitu etiam tali diui
tes vtuntur:qualem & paucorum quiuis habere poteſt.preterea duorum maximorum magi-
ſtratuũ/alterum eligit populus/alterum gerit. ſenatores enim eligit: ephoriã autem gerit:
Alii vero dicunt eſſe illã paucorum gubernationem.quoniam multa habeat que paucorum
potentiam afferant.ceu omnes dignitates per electionem conferri:per ſortem vero nullam.
& inſuper apud paucos poteſtatem eſſe necandi/& in exilium pellendi ac cetera hmõi per-
multa.¶ Oportet enim ĩ republica bene temperata vtrumq; videri ineſſe/& neutrum:& cõ-
ſeruari per ſe ipſam/non aliunde/& ꝑ ipſam non ꝑ alios multos extraneos/qui velint. nam
& praue reipublice hoc poteſt contingere:ſed nec velle quidem gubernationem alterã quo-
quomodo partium ciuitatis omnino.Q ueadmodum igitur oporteat rempublicã cõſtitue-
re/& ſimiliter illas/que appellãtur optimates:dictum nunc eſt.

¶NONI CAP. COMMENTARIVS.

33 SVſcipit hic monſtrandum:quo nam pacto ea q̃ reipublica appellatur conſtituatur contem
peretur q; ex paucorum potentia & populari/alia tamen ſpecies & a paucorum potẽtia & a
populari.qua in re declaranda:ſimul patebit/quibus legibus definiant/determinentq; pau-
corum potentiam & popularem gubernationem.nã quo pacto he leges inter ſe diſtinguã-
tur:videndum erit.& ſubinde illas(quaſi regulam quandã)ab harum gubernationum vtraq; ſumen-
34 tes:cõponere atq; cõmiſcere.¶ Tres ad huius rei intelligentiam:oſtendit cõpoſitionis cõmixtioniſq;
modos.Primus eſt/miſcendo componendoq; ambo illa/que vtraq; reſpublica lege ſtatuit.ceu pauco 1
rum potẽtia:circa iudicia lege ſtatuit/diuitibus damnum niſi pretorijs aſſint/ pauperibus vero merce-
dem nullam.popularis vero potẽtia:pauperibus mercedem ſtatuit/ diuitibus autem damnum nullũ.
cõmune autem ac medium/ ambo hec.diuitibus(iquam)niſi aſſint damnũ/ pauperibus autẽ ſi aſſint
merces.& rurſus diuitibus ſi aſſint damnũ nullum:pauperibus vero ſi abſint merces nulla.mixtũ enim
id & temperatum.quare & reipublice. ¶ Secundus cõmixtionis modus eſt: ſumendo mediũ eorum 2
quę in vtraq; republica iubentur.ceu circa concionem:popularis gubernatio ſtatuit a nullo cenſu/vel
perexiguo eſſe concionandi facultatem.paucoꝝ vero potentia:illam ſtatuit a magno cenſu.cõmune
autem temperatum ac equatum/neutrum horũ ſed medium vtriuſq; a mediocri ſcilicet cenſu ad cõ-
cionem admitti/eiuſq; fieri participem.& hoc cenſu poteſtatis/atq; reipublice.¶ Tertius mixtionis &
temperature modus:ſumendo quedam ex vtriuſq; reipublice inſtitutis/ quedam vero miſſa faciẽdo. 3
vt popularis gubernatio ſtatuit magiſtratus ſortitione creari/& a nullo cenſu:paucorum vero poten-
tia/magiſtratus electione non ſorte deſumi & ex cenſu.tẽperatum autẽ & reipublice & optimatũ eſt:
ſi ab vtraq; hec deſumantur vtraq;/videlicet ex paucorũ gubernatione magiſtratus electione fieri/ex
populari autem non per cenſum/cetera autẽ miſſa ſunto.& hic tertius eſt cõpoſitionis admixtioniſq;
35 modus. ¶ Q uando mixtio popularis & paucorum gubernationis ad finem vſq; atq; cõplementum
deducta fuerit/cum videlicet eadem nunc paucorum potentia eſſe videt/ nunc popularis:nunc neu-
tra.ceu ſi fuſcum nigro conferas:album apparet.ſi conferas albo.apparet nigrum.ſi vtriq; ꝑfecto ap
paret neutrum.id enim medij mixtiq; natura. declarat de republica Lacedemoniorum: que in multis
36 videtur temperata.& littera ſe ſtatim captu peruiam monſtrat.¶ Q uomodo in republica bene tẽpe-
rata oporteat vtrumq; extremũ videri & neutrum:iam licuit:ſed adiungit de cõſeruatione eius:opor-
tere ꝑ ſe ipſam & non aliunde:ꝑ proprios ciues & nõ extraneos etiam ſi id velint:eam conſeruatũ iri.
ſic enim praue reſpublice:vt paucorum potentie:exterorum preſidio conſeruantur. neq; velle vllam
alteram gubernationem quoquopacto ex alij partibus ac ſpeciebus reipublice.

¶ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

34 ¶Sunt autem modi tres.Ex ſubiecta figura:cõmixtionis modi contemperationiſq; pateſcunt.

¶Primus modus vtriſq; ſumptis.	
Lex paucorum.	diuitibus niſi pretorijs aſſint:damnum. pauperibus ſi aſſint:merces nulla.
Lex popularis.	pauperibus ſi aſſint:merces. diuitibus ſi abſint:damnum nullum.
Lex rei-	diuitibus niſi aſſint:damnum. pauperibus ſi aſſint:merces.
Publice.	diuitibus ſi aſſint:damnum nullum. pauperibus ſi abſint merces nulla.
Secundus modus ſumendo medium.	
Lex paucorum.	Magiſtratum a magno cenſu ſumendum.
Lex popularis	Magiſtratum a paruo.
Lex reipublice.	Magiſtratum a medio cenſu ſumendum.
Tertius modus quedam ſumendo & quedam non.	
Lex paucorum.	Magiſtratus omnes electione & cenſu.
Lex popularis	Magiſtratus omnes ſorte/a nullo cenſu.
Lex reipublice.	Magiſtratus deſumendos electione/a nullo cenſu.

¶De tyrannide & modis tyrannidis. Cap. X.

Eſtat nunc: vt de tyrānide dicamus. nō ꝙ multis verbis indigeat: ſed vt habeat
R in hoc tractatu locū ſuū/quādoquidē hanc quoq; poſuimus partem eſſe aliquā 37
Tertij. puplice gubernationis. ¶De regno igit̄ determinauimus in ſupioribus libris.
58 vbi tractatum eſt a nobis de eo quod maxime regnū dicit̄: nūquid regis guber 38
natio vtilis foret ciuitatibus/an inutilis & quā oportet cōſtituere/& vn̄ cōſtituere oportet/
Species tyrannidis. & quō. Tyrannidis vero ſpecies duas ibidē diſtinximus: ꝓpterea ꝙ earum potentia quodā-
modo alterat̄ ad regiā gubernationem/ex eo quia ambe poteſtates iſte ſunt ſecundū leges.
nam & apud barbarorū quoſdam eliguntur aliqui ad gubernandum ſoli/cum abſoluta om-
Greci. nimodaq; poteſtate. Et olim apud vetuſtos Grecos/eodē modo quidam eligebātur/qui ſoli
Eſymnete. gubernarent: quos vocabāt Eſymnetas. Habent vero he inter ſe differentias quaſdam. erāt
enim regie: ex eo quia ſecundum leges/& ex eo quia volentibus imperabant. tyrannice au-
tem: ex eo quia pro ſuo arbitrio dominationem exercebāt. ¶Tertia autem ſpecies tyranni-
dis que maxime ꝓprie videtur id nomen habere: oppoſita eſt regie poteſtati abſolute. hanc
neceſſe eſt tyrannidem/vnius principatum eſſe: qui nullis ſubiaceat legibus/& dominetur
equalium/& meliorum omnium/ad propriā vtilitatem/non ad vtilitatē ſubditorū, quapro-
pter inuoluntaria eſt. nullus enim liber: ſponte ſufferat huiuſmodi ſeruitutem. Species igitur
tyrannidis: propter dictas cauſas/tot/atq; tales ſunt.

¶DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

DE tyrannide ſuſcipit hoc in loco determinationē. nam & in tertio libro & capite ſecū
do huius ipſa poſita eſt publica quedam gubernatio/ ſed labes & tranſgreſſio regni 77
quod quidem legitima reſpublica eſt. ¶Ad memoriam ferme reuocat: que numero 87
1 68 & 69 tertij huius determinauit tres modos tyrānidis ponens. ¶Primus modus
atq; prima ſpecies eſt: ea que numero 68 tertij poſita eſt ſecunda regni ſpecies/ quā
2 & barbaricam appellat. ¶Secundus modus eſt/tertia illic poſita regni ſpecies: quā
3 Athenienſes Eſymnetiam appellant. ¶Tertius modus eſt/ac tertia ſpecies/que & maxime ꝓprie ty
rannidis nomen ſibi vendicat. cum vnus principatur/nullis ſubditus legibus/ dominaturq; equalium
& meliorum quorūlibet/ad propriam & non ad ſubditorum vtilitatem. & hec: regie poteſtati illi abſo
lute/atq; optime oppoſita eſt. & hec dominatur nō volentibus. nemo enim: ſponte ſufferret huiuſmo
di ſeruitutem.

¶ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

Ex Socrate Tyrannus. TErtia autem ſpecies tyrannidis. Socrates hanc tyrannidis peſtem: ex extrema populari li-
centia (quæ poſita eſt in vltima annotatione capitis quarti) naſci putat. inquit enim: ex
hac tyrannis naſcitur. Nam exceſſus omnis: penitus in contrarium verti conſueuit/ in
temporibus/in arboribus/in animalibus/ & rebuſpublicis maxime. Nimia autem libertas:

maxime ſeruituti contraria.quare non ab re:non ex alia republica q̃ populari tyrannis exurgit/ extre-
ma videlicet ex libertate/grauiſſima/acerrimaq; ſeruitus/ hoc pacto.nam ocioſorum & prodigorũ ho
minum genus:partim fortius & virilius eſt.partim ignauius.quos homies/fucis cõparauimus:illos ſu
cis aculeos habentibus/hos vero carẽtibus aculeis.qui in quacunq; ciuitate fuerint eam turbant/quẽ-
admodum pituita aut bilis corpus. quos oportet bonũ legum latorem/ non minus q̃ ſolet rem apum
cultorem:eminus precauere.primũ ne oriant̃ in ciuitate:ac ſi oriuntur/vt cũ ipſis fauis excidant̃.In po
pulari itaq; ciuitate vnum genus hoc innoſcit/longe acrius q̃ in paucorum potentia: ꝓpter nimiã licẽ
tiam. nam ferme id genus in populari gubernatione preſidet: & qđ in eo acerrimum: & dicit & agit.
alius autem iuxta tribunalia inherens:ſuſurrat:nec tolerat ſi quis alia dixerit.ſecundũ genus viuit: ex
omnibus queſtũ agentibus/quorum qui natura modeſtiſſimi ſunt vt plurimum ditiſſimi efficiunt̃ hic
mellis copia/& vberior & facilior fucis exprimitur:ſuntq; diuites/fucorum herba.tertium genus.popu
lus quotcũq; ipſi ſua duntaxat curãt:nec ſe alienis implicant/haud multum pecunioſi.genus hoc pri-
cipaliſſimum in ciuitate:dũ congregatur. neq; quidẽ id vult:niſi particeps mellis efficiatur eſtq; ſem-
per particeps.quia qui preſident:expoliantes diuites/ diſpertiẽteſq; populo ſibi poſſunt plurimũ viui
pare.atqui ſpoliantur:coguntur repugnare pro viribus/in populũ dicẽtes/atq; agentes/ innouandarũ
rerum ab alijs occaſione ſuſcepta/ etſi id nõ caperent. & populo inſidiantes:ad paucorum imperium
animũ intendunt/euaduntq; paucorum potẽtie ſtudioſi/nõ id vltro cupientes.ſed hoc illis malũ inge
rit fucus eos ſtimulans/ac pungens. hinc accuſationes/litigia/contẽtioneſq; mutue oriunt̃. quãobrẽ/
populus conſueuit vnũ aliquem ſui defenſiorem creare/ eumq; nutrire: & vt magnũ efficiat cõfoue-
re. & ex hac quoq; radice tutoria:tyrannus pullulat.& vt habet fabula/ ꝙ circa templum Lycei Iouis/ Ex Socrate vir
quiſquis humana viſcera/cũ aliarum victimarum inciſa viſceribus guſtauerit:lupum effici. ſic ille cu- tyrannus.
ius imperio vulgus obtẽperat:cognato nõ abſtinet a ſanguine.ſed falſis/cõfictiſq; criminibus:in iudi- Ironia.
cium illos pertrahit a quibus timet/& iniuſta ſe cede cruẽtat/virorum vitã extinguẽs:guſtanſq; impu- Creſus.
ra lingua & ore polluto/generis ꝓximi ſanguinẽ.ac nõnullos expellit:enecat alios/ es alienum cauſa- Hermus.
tus/rerum poſſeſſiones/partitioneſq; agrorum.quare neceſſe eſt hmõi hominẽ:ab inimicis ĩterfici:aut
tyrannidẽ exercere/lupumq; ex homine fieri:aduerſus opulentos homines ſeditioſum:cui periculum
ab inimicorum vi imminet.hinc cuſtodes aliquos corporis/vt auxiliator populi ſaluus ſit:ſolent a ple
be requirere. dat plebs illi metuens: ſibi vero ipſi nimis confidens. vir vero pecunioſus ob pecunias
plebi hoſtis(iuxta oraculum Creſo datum)ad Hermum lapidoſum fluuium aufugit:nihil moratus ne
q; timidus dici veritus.quiſquis vero cõprehenſus fuerit: vltimo afficitur ſuꝑplicio. At populi defen-
ſor ille magnus:haud quaq̃ magnifice ſe gerit. principio quidem omnes ſalutat arridẽs: quibuſcunq;
obuius fuerit & nomẽ tyrãni recuſat.pollicetur multa:& priuatim & publice:ere liberat alieno agroſq;
diſtribuit.populoq; & familiaribus ſuis:ac deniq; omnibus manſuetus ac mitis eſſe ſimulat. At cum
primum externos hoſtes partim ſibi conciliauit partim extinxit.rebus iam pacatis illico(quo ppl's du
ce ſemper egeat)bellũ aliquod excitare nitit̃.vt qui ſub eo ſunt plurimis exhauſti ſumptibus(ad quo-
tidianum victũ conuerti cogant̃:minuſq; aduerſus tyrannũ inſidias meditent̃.quinetiã ſi quos agno-
uerit:liberali ingenio preditos:taleſq; vt eius imperiũ recuſaturi videantur:hoſtibus obijcit.his de cau
ſis neceſſe eſt:tyrannũ ſemper noua bella mouere nullũq; relinquere:vel amicorum vel hoſtium qui
alicuius momenti ſit. ac acute/illum inſpicere. quis fortis: quis magnanimus: quis prudens aut diues
ſit vt ſeu velit:ſeu nolit his inimicus futurus ſit:eiſq; inſidietur quouſq; ciuitatem purgauerit: contra-
rium eorum(quę medici faciens)ſiquidem medici a corpore quod deterrimum eſt abſtergunt: quod
vero optimum eſt relinquũt ea aſtrictus neceſſitatis lege: vt cũ plurimis improbis vitam agat: a qui-
bus etiam odio habeatur vel omnino nõ viuat. nam quo infenſiores habet ciues: dum hec agit:plu-
ribus & fideliorıbus ſatellitibus indiget.illi vltro aduolabũt vndiq;.multa mercede pellecti fuci quidẽ
externis & varijs ex gentibus confluentes aletq; hunc preclarum exercitum ſuum varium ſemper ac
diuerſum.imprimis ſi que ſunt ſacre opes in ciuitate.illas diripiẽs conſumenſq; quouſq; illa ſufficient
quę vendũtur/dum leuiora exigit a plebe tributa. ꝙ ſi opes iſte defecerint ex paternis alet & ipſe &
college ipſius contubernaleſq; & ſcorta populuſq; qui tyrannum genuit.ipſum amicoſq; eius nutriet.
ꝙ ſi populus ſuccenſeat dicatq; haud equum eſſe vt adultus filius a patre amplius nutriatur ſed con-
tra pater a filio neq; ad hoc eum creaſſe vt poſtq̃ adoleuiſſet/ſeruis eius miniſtraſſet nutriens ipſum
ipſius ſeruos & alios omnes vndiq; confluentes eius aſtipulatores velitq; tunc illum e ciuitate vt pa-
ter filium e domo vna cum debachantium turba depellere/ ſentiet tunc demum populus qualis ipſe
& quali beſtia delectatus ſit generarit atq; educarit.nam audebit tyrannus patri vim inferre & ſi non
obtemperet verberare.arma auferet nichil etiam patricidium timens.atq; vt fertur/populus ſeruitutis
liberorum hominum fugiens fumum in flammam dominationis ſeruorum incidit locoq; ingentis il-

lius & importune libertatis duriſſimam & acerbiſſimam ſeruitutem ſubiens.hec Socrates.& hec pro-
prie videtur tyrannis.

¶De optima republica/partibus ciuitatis/mediocritate/exceſſu atq; defectu. Cap. XI.

QVe vero ſit optima reſpublica/ & que vita optima plurimis ciuitatibus & 39
plurimis hominibus:neq; p virtutẽ iudicãt que ſupra vulgus emergat:neq;
per doctrinã que ingenio indiget & adiumentis externis/neq; per guberna
tionẽ que ad votũ fiat.ſed vitam eã ꝓbant/qua plurimi cõſequi poſſint: &
gubernationẽ eam/quã plurime ciuitates valeant recipere.nã quas vocant
optimates de quibus modo diximus: partim exterius cadunt plurimis ciui-
tatibus/partim appropinquant illi/que reſpublica vocaṫ. quãobrem de ambabus tanq̃ vna
ſit:dicendum eſt.¶Iudicium autem de omnibus iſtis ex eiſdem principiis eſt. ſi enim ꝓbe 40
dictum fuit in ethicis vitam beatã eſſe ſecundum virtutẽ non impeditã/virtutem aũt ipſã
eſſe mediocritatẽ:neceſſe eſt mediam eſſe vitam optimam eius(quam ſinguli adipiſci va-
leãt)mediocritatis.& eaſdẽ definitiones:neceſſe eſt eſſe circa ciuitatis virtutẽ & vicium:&
rempublicã.eſt enim reſpublica/vita quedã ciuitatis.¶In cunctis autem ciuitatibus:partes 41
ſunt tres.nam alii diuitiis excellunt admodũ/alii paupertate nimia deprimuntur: alii ſunt
inter hos medii.cũ igitur cõfeſſi ſimus mediocritatem/& medium eſſe optimum:palam q̃
bonorum fortune mediocris poſſeſſio eſt optima omnium exiſtimãda. hec enim facillima
eſt ad obediendũ rationi.At vero ſi modũ excedunt in alterutram partem(ceu ſi fortuna:ſi
viribus/ſi nobilitate generis/ſi diuitiis:vel his cõtrariis/ceu ſi paupertate nimia:ſi ingenti
imbecillitate/ſi ignominia multa)difficile eſt vt rõni obediant.fiunt enim iſtorum alii qui
dem cõtumelioſi & delinquentes magis in rebus magnis.alii occulte praui:& in rebus exi
guis fraudatores.iniurie vero inferunṫ quandoq; per contumeliã/quandoq; per dolum. in-
ſuper hi minime circa gubernationẽ reipublice afficiunṫ:minimeq; conſulunt.hec autem
vtraq; dãnoſa ſunt ciuitatibus.ꝑterea qui bona fortune ſuperabundant/ceu opibus/diui
tiis/amicis/ & aliis hmõi: nec imperium cuiuſq̃ pati volunt:neq; ſciunt:& hoc ſtatim:do-
mi/eorum natis exiſtit.ꝓpter delicias enĩ ne in ſcholis quidem ꝑceptoribus obedire cõſue
uerunt:qui autem horum ſunt in indigentia nimia cõſtituti:deiectio nimiũ animo:vileſq;
exiſtunt.Et quo fit vt hi magiſtratum gerere neſciant/ſed ad parendũ ſeruiliter ſint apti.illi
vero imperari ſibi nullo modo patiantur:ſed ipſi aliis tanq̃ domini/volunt imperare:effici
tur ergo ſeruorũ & dominorum ciuitas/non liberorum: & aliorum inuidẽtiũ:aliorum ſper
nentiũ.quod plurimũ abeſt ab amicitia & ciuili ſocietate.nã ſocietas amicabile quiddã eſt.
cũ inimicis enim:ne in via quidẽ cõmunicare homines volunt.¶Vult quidẽ ciuitas ex pa
ribus ac ſimilibus eſſe q̃tum fieri poteſt maxime.hoc autem maxime exiſtit mediis.quare
neceſſario fit:vt huiuſmodi ciuitas optime gubernetur/ex quibus dicimus natura cõſtare ci-
uitatem.¶Conſeruãṫ quoq; in ciuitatibus iſti maxime ceterorũ ciuiũ.neq; enim aliena cõ
cupiſcunt:vt faciũt pauperes.neq; eorum bona cupiunṫ ab aliis :vt diuitũ a pauperibus.& quia

Phocylides. neq; inſidianṫ aliis/neq; alii ipſis:ſine periculo degunt. quaproṗ bene optauit Phocylides
mediocribus optima multa.mediocria eſſe volens in ciuitate.¶Pateṫ igiṫ:q̃ ciuilis ſocietas 42
optima eſt/que per mediocres fit.eaſq; ciuitates recipere/vt bene gubernenṫ:in quibus me
diocres plurimi ſunt/ac plus poſſunt maxime quidem ambabus.quod ſi non:at ſaltem alte
ra parte.hec enim addita momentum facit:& ꝓhibet cõtrarios exceſſus fieri.¶Quapropṫ
valde optandũ eſt: vt ii qui in republica verſanṫ:facultates habeãt mediocres/& ſufficiẽtes.
nam vbi alii nimis multa poſſident/alii nichil:vel plebs infima inſurgit/vel paucorum po-
tentia illa extrema/vel tyrannus propṫ vtrũq; exceſſum.ex populari enim ſtatu nimiũ pue-
rili:& ex paucorum potentia:ad tyrannidem deueniṫ.ex mediocribus autẽ ac prope paribus
multo:minus.cuius rei cãm poſtea:vbi de mutationibus tractabiṫ:dicemus. ¶Quod autẽ 43
media ſit optima manifeſtũ eſt.Sola enĩ ſeditionibus caret.vbi enĩ permultũ eſt mediocre:
minimũ ſeditiones & diſcordie ciuium innaſcunṫ: magneq; ciuitates ob hanc ipſam cãm
minus ſeditionibus ſubiacent: quia in his multa eſt mediocrium hoĩm multitudo. paruas
autẽ ciuitates facile eſt in duas partes diuidi omnes:ita vt nichil medium relinquaṫ & fere
cuncti vel inopes ſunt vel opulenti. ¶Populares quoq; gubernationes tutiores ſunt & diu-
turniores:q̃ paucorũ potentie ꝓpter medios.Plures enim ſunt: & magis honoris participãt

in populari gubernatione q̃ in paucoꝝ.nã quando ſine his multitudo inops plus poteſt:ma-
le res ſe habent ac cito pereunt.❡Signum vero huius putãdum eſt: ꝙ qui optime leges con
diderũt:ex mediocribus ciuibus fuere.nã & Solon hmõi fuit/vt apparet ex eius carminibus Solon.
44 & Lycurgus(non enim erat rex) & Charondas/& fere plurimi alioꝝ.❡Patet aũt ex his: & Lycurgus.
ꝓpter quid plurime reſpublice/aut populares ſunt/aut paucoꝝ gubernationes.ꝓpter id enĩ Charondas.
ꝙ frequenter in his/pauci ſunt medii.ſemper qui ꝓualent (ſiue hi ſint qui facultates habent
ſiue plebs:quia mediũ tranſcendunt)per ſeipſos gubernationem agunt. itaq̧ aut multitudo
populi/ſurgit:aut paucorum potentia.❡Preterea ex eo/quia ſeditiones fiunt & pugne inter
multitudinẽ & opulentos:quibuſcũq̧ vicere cõtingit:hi neq̧ comunem amplius habent rẽ
publicam neq̧ equalẽ.ſed quaſi victorie premiũ reportant:rẽpublicã obtinere:& alteri popu-
larẽ ſtatũ:alteri paucorũ potentiã faciunt.❡Preterea qui principatũ Grecie habuerũt: hi ad Grecia.
propriã reſpicientes rẽpublicã:aut popularẽ ſtatũ in ciuitatibus conſtituerunt:aut paucorum
gubernationem non ad ciuitatũ illarum cõmoda reſpicientes:ſed ad ſua.quare per iſtas cau
ſas effectum eſt:vt vel nunq̃ mediorum illa gubernatio extiterit: vel admodũ raro & apud
paucos.vnus enim vir conſenſit ſolus ex iis qui antiquitus in principatu fuere:hunc guber-
nãdi modum conſtituere.iamq̧ in ciuitatibus conſuetudo obtinuit non velle equale:ſed aut
45 imperare querere aut victos obedire.❡Que igiť optima ſit reſpublica & quã ob cauſam ex
his patet.De aliis autẽ rebuſpublicis cum plures populares & plures paucorum gubernatiões
eſſe dixerimus que prima ponẽda ſit que ſecunda & que hoc pacto deinceps potior ſit aut de
terior.determinata optima non erit difficile intueri.neceſſe eſt enim eſſe meliorem que pro
xime huic accedit. deteriorem vero que plurimum diſtat a medio niſi ad ſuppoſitionẽ quis
iudicet.Dico autem ad ſuppoſitionem:quia ſepenumero alia reipublice forma eligibiliore
exiſtente nichil vetat aliam quibuſdam magis vtilem eſſe.

❡VVDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

39 QVid de optima republica ſentiant aliqui. optimã eam vitam/ optimamq̧ rẽpublicã
cenſent:eã quam plurimi cõſequi poſſint/quãq̧ plurime recipere valeant ciuitates.
neq̧ ꝑ virtutem/eam vitam iudicant/q̃ ſupra vulgus aſſurgat.neq̧ per doctrinam q̃
nature dexteritate & adminiculis fortunę eget.neq̧ eam optimã putant:q̃ maxime
eſſet optanda.nã quas vocat optimates/ de quibus iam diximus: quedã deficiunt/
extraq̧ cadũt plurimis ciuitatibus/ quedã vero inclinãt ad eam q̃ vocatur reſpubli-
40 ca.quare de ambabus:vt de vna/eademq̧ ſentiunt.❡Propriã affert determinationem:nos ſcilicet ex
eiſdem elementis atq̧ principijs iudicare poſſe/que reſpublica ſit optima/& que vita ſit optima/ciuita
tibus.nã ſi probe dictum fuit/in ethicis/vitam beatam eſſe ſecundũ virtutẽ non impeditã/ſed cui cete-
ra & corporis & extraria ſuppetant bona/& virtutẽ ipſam mediocritatẽ eſſe:neceſſe ꝑfecto fuerit op-
timam vitã eſſe mediocrem/ſed hac quidẽ mediocritate quã ſinguli quiq̧ adipiſci valeãt/& metas ter
minoſq̧ eoſdẽ/virtutis & vicij ciuitatis atq̧ reipublice eſſe.nã reſpublica:quedã vita eſt ciuitatis.❡Di
41 ducit ciuitatem in partes tres:ſupremã/infimã/mediã & mediocritatẽ:vt in animi bonis/ita & in cete-
ris cõmendat.vt i forma/viribus/nobilitate generis/diuitijs/amicis delicijs/& hmõi reliquis. primo nã
hec virtutibus cõparandis ſunt accõmodatiora.exceſſus:faſtum/ſuperbiã contemptumq̧ & paritatis
ĩpatientiã pariunt. defectus vero: ad fraudes/neqtias iniurias/ inuidentiaſq̧ & inimicitias ĩpellunt &
deiectos cõpluſculos/ſeruileſq̧ reddũt/& ad magiſtratus gerendos ineptos. ❡Scdo. quia ciuitas:ma
xime ex equalibus ac ſimilibus(quoad fieri poteſt)eſſe vult.id autem maxime fit.ſi omnia mediocria
aſſint.quare neceſſe eſt:vt hmõi ciuitas optime gubernetur.vtpote que ex iſs eſt: ex quibus aſſerimus
ſecundũ naturam conſtare oportere ciuitatem.❡Tertio huiuſce reipublice ciues:maxime omnũ cõ-
ſeruantur.nam aliena non concupiſcũt/vt pauperes:neq̧ eorum bona appetunť ab alijs ceu ſolẽt diui
tũ bona pauperibus.& quia neq̧ alijs moliunť inſidias/neq̧ alij ipſis:in tuto vitã tranſigunt.quare nõ
42 ab re videtur optaſſe Phocylides mediocribus optima multa.❡Ex iſs q̃ dicta ſunt/infert ciuilẽ ſocie-
tatem eam eſſe optimã/quę ex mediocribus coalita eſt.ꝓxime aũt huic & ſecundo loco:eas ciuitates
probe gubernari/in quibus plurimi ſunt mediocres/& plus poſſunt maxime quidẽ ambabus alijs par-
tibus.quod ſi fieri nequit:ſaltem altera parte. nã alterutri adiecti parti/preualebũt:& lapſus cõtrarios
prohibebunt fieri.❡Infert etiã valde eſſe optandũ:vt ij qui in republica verſantur/facultates habeant
mediocres & que illis ſufficiant.alioqui reſpublica:aut in paucoꝝ potentiam/ aut populares licentias/
aut tyrannides ꝓpter vtrũq̧ exceſſum aut facultatũ aut inopie/ miſere detruditur. ex mediocribus: id
43 perraro accidit.& cãm huiuſce ſe dicturum polliceť: quod & quinto huius facturus eſt. ❡Paulo ante

rẽpublicam ex medioc͂ribus optimã eſſe/ex antecedẽtibus collegit:hic autem idem ex ſubſeq̃ẽtibus
rurſus oſtendit.primo quia ſola vel maxime hec mediocriũ reſpublica ſeditionibus vacat.nã vbi eſt p͂
multum mediocre:ibi minimũ ſeditiones & diſcordias ciuiũ innaſci neceſſe eſt.& hanc quoq; ob cau
ſam.magne ciuitates minus ſeditionibus quatiuntur. quia in his complures ſunt mediocres. at parue
ciuitates.facile duas in partes dirimunt/ita vt nichil mediocre relinquat.nam ferme cuncti vel inopes
ſunt vel opulenti. ¶ Secundo.quia populares gubernationes tutiores & diuturniores ſunt/ q̃ paucoꝝ
potentie ꝑpter mediocres.nã & plures ſunt & plures honoꝝ fiunt participes in popularibus guberna
tionibus q̃ in paucoꝝ potentijs.quia cum abſq; mediocribus inualuerit inopũ multitudo:male res ge
runtur:atq; diſpereunt.tutiſſima igit & diuturniſſima mediocriũ reſpublica.quare & optima. ¶ Tertio
q̧ mediocriũ reſpublica optima ſit:id iudiciũ eſſe poteſt.quia qui optime leges condidere:ex medio
cribus ciuibus fuere.nam & Solon huiuſmodi fuit vt apparet ſuis ex carminibus.& Lycurgus.nõ eni
erat rex.& Charondas.& ferme q̃ plurimi aliorum. ¶ Tres cauſe:cur plurime ciuitatum gubernatiões 44
papulares ſint:aut paucorũ potentie.Prima eſt.ob mediocriũ hominũ paucitatem.Secunda.ob ſedi
tiones & pugnas inter opulentos & multitudinem:quibus qui vincũt rẽpublicam ſtatuunt quaſi victo
rie premiũ. ¶ Tertia.quia reipublice principatũ tenuerũt: remq; publicam adminiſtrarũt ad eam que
eis cordi rempublicam reſpicientes:non ad ciuitatũ cõmoda ſed ſua:aut popularẽ ſtatum:aut pauco
rum potentiã induxerunt ceu olim in grecia cõperitur factitatum.littera dilucida ¶ Inter ſpecies po 45
pularis gubernationis:& ſpecies paucoꝝ potẽtie:quo queq; loco habeat vt aut potior aut deterior di
catur:vult ſtatim eſſe cognoſcibile ex acceſſu aut abceſſu a mediocriũ republica q̃ iam optima cogni
ta eſt.nam quanto illi accedet:tanto illo in genere potior.& quanto abcedet:tanto quoq; deterior.po
tior dico aut deterior in illo genere ſimpliciter.nõ quo ad ſuppoſitionem. nam ex ſuppoſitione: nichil
prohibet deteriorem gubernationem alia ſimpliciter meliore.eligibilioreq; republica quibuſdam eſſe
vtiliorem melioremq;.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

Si enim probe dictum fuit in ethicis.cap.decimo primi ethicorum:vbi virtuti ſufficiẽtes for
tunas adiũgit ne impediat homo a virtutis operatione.vt certe citharedus:cui deſit cytha 40
ra pulſare non poteſt:harmoniamq; ſuſcitare:neq; cui inſtrumenta deſunt ad agendũ vi
tam actiuam adminiſtrare & ſecũdum virtutem operari. At virtutem mediocritatem eſſe cap.20 &
21 ſecũdi eorũdem moraliũ ſufficienter eſt monſtratũ.& que optima vita:& q̃ optima ciuitas ſi q̃ eſſet
ex libris ethicorũ facilis adipiſcit intelligẽtia.quibus quidem haud prius intellectis. neq; hi quoq; libri
Solon. intelligant neceſſe eſt. ¶ Nam & Solon hmõi fuit.vt apparet ex eius carminibus.Solon carmine ſcri 43
Plutarchus. pſit:cuius initium legum ponit Plutarchus fuiſſe.

Legibus his oro primũ rex Iuppiter aſſit:
Fortunamq; ferat felix nomenq; ſecundet.

Et multa alia ex eius carminibus inſerit in eius vita.ex qua cognoſcitur mediocris fuiſſe/& equationẽ
adamaſſe.& in ſenio phyloſophia oblectatum fuiſſe:ipſe de ſe ſcribit.

¶ Quantaq; ſat fuerat populo/permiſſa poteſtas:
Nec detractus enim nec datus vllus honor.
Aſt qui diuitijs magnis/opibuſq; ſuperbi:
His equum preter/munera nulla dedi.
Sed valida amborum muniui pectora parma:
Vinceret vt neutrum/vincere neue tuli.
Conſului populo/ſtudioq; & legibus aptis.
Dum propero ad ſenium diſcere multa iuuor.
Grataq; ſunt nobis/venerisq; & dulcia bacchi
Queq; viris muſe munera leta ferunt.

Hec de carminibus Solonis/authore Plutarcho.

¶ De multitudine popularitati apta/& de fallaci & fucaria diuitum bonitate. Cap. XII.

Que autem reſpublica/quibus/& qualis qualibus conferat:poſt dictas conſequens
eſt tractare.ſed capiendũ eſt prius vniuerſaliter de cunctis.oportet enim partẽ illã 46
ciuitatis que rempublicam ſtare vult:potentiorem eſſe q̃ illa pars que non vult rẽ
publicam manere.eſt autem omnis ciuitas ex quali & quanto.dico autem quale:ceu liberta
tem:diuitias:diſciplinam nobilitatem.quantum vero:ceu multitudinem excedentem.fieri
autem poteſt:vt quale exiſtat vni ciuitatis parti: earum quidem partiũ: ex quibus coaleſcit
ciuitas:alteri vero quantum.ceu maiorem eſſe numerum ignobilium:q̃ nobilium & paupe

rum q̃ diuitum: neq; tamen tantũ ſuperare quantitate q̃tum ſuperare qualitate. propter hoc:
adinuicem cõferenda ſunt. Vbi ergo ſuperat pauperum multitudo eam quam diximus ꝓ
portionem: hic ſuapte natura popularis gubernatio exoritur: ac ſpecies ſingule popularis ſta
tus / ſecundum multitudinis exuperantiam: ceu ſi agricolarum multitudo plus poſſit: pri
ma ſpecies ſi multitudo mechanicorum ac mercenariorũ: vltima ſpecies. & ſic de aliis: que
ſunt harum medie. Vbi autem ea pars in qua ſunt opulenti & nobiles / magis ſuperat qua
litate q̃ deficiat quantitate: hic paucorũ potentia / gubernatioq; exoritur / ac eodem mõ ſin
47 gule ſpecies ſecundum exuperantiam iſtiuſmodi hominum. ¶ Debet autem qui legem po
nit in republica. ſemper ad medios reſpicere. ſiue enim ad paucorum gubernationem diri
gantur leges: de mediis eſt conie&andum. ſiue ad popularem ſtatum / & ad medias quoq; le
ges reſpicere debent. vbi enim mediocrium ſuperat multitudo / vel vtrumq; extremum vel
alterum tantum: his reſpublica recipit ſtabilitatem. non enim eſt metus: ne quãdoq; diuites
cum pauperibus cõſpirent contra mediocres. nunq̃ enim alteri ſeruire alteris vellent. ¶ Q;
ſi cõmuniorem aliquam querunt: nullam aliam q̃ iſtam reperient. nam per vices gubernare
non paterentur: propter diffidentiã / que inter eos exiſtit. ¶ In cunctis vero locis: arbiter eſt
fideliſſimus. arbiter tamen medius. quãdoq; melior eſt gubernatio temperata: tanto durabi
48 lior. ¶ Aberrant etiam pleriq; illorum / qui optimates reſpublice gubernationes efficere vo
lunt non ſolum in tribuendo nimium diuitibus verum etiam in ſeducendo populũ. neceſſe
eſt enim procedente tempore ex falſis bonis: verum malum euenire. diuitum enim cupidi
tates plus habendi; magis deſtruunt rempublicam q̃ que multitudinis.

Quibus magis cõuenit popularis ſtatus.

Quibus magis paucorũ potẽtia.

¶ DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

46 QVe & qualis multitudo apta ſit / vt ſuſcipiat aut popularem gubernationem aut gu
bernationem paucoꝝ: ex his cognoſcere oportet. Primum oportet vniuerſim i om
nibus rebuſpublicis: eam partem ciuitatis que rẽpublicam incolumen eſſe vult po
tentiorem eſſe ea / q̃ illa non vult partium ciuitatis: hec quale continet / illa quãtum.
dico quale: vt libertatem / diuitias / diſciplinã / nobilitatem quantũ vero: vt copioſio
rem multitudinem. fieri autem poteſt vt quare vni partiũ ciuitatis aſſit / ex quibus
ipſa coaleſcit ciuitas: & alteri aſſit quantũ / verũtamen quantum nõ tanto ſuperare / quãto deficit qua
litate. quare & quale & quãtum: inuicem ſunt conferenda. vbi ergo quantũ / inopũq; multitudo dictã
ꝓportionem vincit id eſt oppoſita ꝓportione quale ſuperat / pluſq; quantitate ſuperat minuſq; ſimul
qualitate deficit q̃ aliorum ſit atq; poſſit qualitas: illic ſuapte natura popularis gubernatio exorit. Pri
ma quidẽ ſpecies: ſi hec agricolarũ multitudo eſt. vltima vero: ſi ſordidorum / & mercenariorum. & ſic
de iis / q̃ inter illas ſunt medie: q̃ numero 15 huius ſunt determinate. vbi vero cõtra / pars qualitũ q̃ opu
lẽtos & nobiles cõtinet / magis ſuperat qualitate q̃ deficiat quãtitate: hic paucorum potentia exoritur.
7+ & ſecundum exigentiã hmõi hoim vnaqueq; paucoꝝ potentie ſpecies. ¶ Documentum: quod miri
fice debẽt obſeruare qui leges ſtatuere volũt ſemper eos reſpectu ad mediocres habito: eſſe ferẽdas.
Primo. ꝙ illic & (q̃ illis moderatur) reſpublica maxime recipit ſtabilitatem. ¶ Secundo. ꝙ nulla ciuilis
vita eſt / que pluribus conuenire poſſit q̃ mediocris. ¶ Tertio. ꝙ cunctis in locis: maxime fides tribui
48 tur arbitro. arbiter autem medius. littera clara ¶ Accuſat eos: qui omnem tribuendo diuitibus autho
ritatem: optimates reſpublicas efficere volunt. quaſi qui diuitias habent optimi ſint. quia ipſi ſedu
cunt populum. nam neceſſe eſt procedente tempore: ex falſis bonis / verum malũ euenire: quandoqui
dem diuitum auendi cupiditates: plus rempublicam deſtruant q̃ ee q̃ populi exiſtũt.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

49 NEceſſe eſt enim procedente tẽpore: ex falſis bonis; veꝝ malũ euenire. Homines tanta ceci
tate mentis feruntur: vt eos putent meliores / & digniores / qui fortunis abundant. quare fa
cile ſuadentur: vt illis gubernationis ſummam credant. veꝝ vt inquit Plato in nono legum
ſuarum: hec ignorantia diuitiarum: inexplebilem gignit auiditatẽ. at vero huius ignorantie cauſa eſt
inquit: ꝙ non recte laudantur diuitie. nam tã greci q̃ barbari diuitias (cum tertiũ bonorum teneãt lo
cum) in primo ponunt. atq; hac ſententia: ſeipſos ſimul & poſteros perdunt. at nõ oportet hoiem qui
felix futurus ſit: diuitias quomodocũq; / ſed cum iuſtitia & temperantia querere. hec Plato. quare cũ
huiuſmodi diuitibus ſumma reipublice committit: perſepe (quod hic iquit Ariſtoteles); vt ex falſis bo
nis / verum malum euenire comperiatur oportet.

Plato.

Ariſtoteles.

¶ De vafris legibus paucorum potentie & popularium / de contemperamento guberna
toribus / antiquitate regie gubernationis. Cap. XIII.

SVnt autem(vt exordij gratia dicatur)illa circa que ſimulant/fallaciterq; pretexūt 49
ad populum/quinq; numero: concio/ magiſtratus/iudicia armatura exercitatio.
¶ Circa concionem quidem licere omnibus adeſſe:ſed pena appoſita diuitibus ſi
nō aſſint/vel ſolis/vel multo maior. ¶ Circa magiſtratus autem nō licere iis qui
cenſum habent magnum:renūciare magiſtratui/pauperibus autem licere. ¶ Circa iudicia
vero:penam eſſe diuitibus niſi iudicant/pauperibus autem impunitatem.aut illis magnam

Charondas.

his paruā penam/vt eſt Charōde legibus.Q uibuſdam vero locis: omnibus licet deſcriptis

Leges Charō. de paucorum potentie.

in concionibus/iudiciiſq; adeſſe quod ſi deſcripti ſint & non exerceant:in penas incidunt
permagnaa/vt metu pene vitēt deſcriptionem.& per nō deſcriptionē:neq; iudicia neq; cō
ciones exerceant. ¶ Eodē modo circa arma poſſidenda/& circa gymnaſia legibus ſtatuūt.
pauperibus licet non habere arma:diuitibus autē pena conſtituta eſt/niſi habeāt.& ſi gym
naſio ſe non exerceant pauperes/nulla pena eſt:diuitibus autem pena eſt. vt alii metu pene
ſe exercere cōpellantur:alii(quia nullam formidant penam)non faciant.Hec igitur in pau
corum potentie legis poſitione/ſunt machinamenta. ¶ In populari autem ſtatu:cōtra hec: 50
alia excogitant.pauperibus enim ſalaria ſtatuunt cōcionantibus/atq; iudicantibus.diuiti
bus autem nullam penam imponūt. ¶ Itaq; manifeſtum eſt:ſi quis velit iuſte hec tempera
re/q̄.oportet vtrinq; aſſumere.Et illis quidem ſalaria conſtituere.his autem penam. ſic enī 51
omnes cōmunicarent.nā illo quidem modo:reſpublica fit alterorum ſolum. oportet quidē
rempublicā eſſe, ex iis ſolum/qui arma poſſident.cenſus autē magnitudo definiri ſimplici
ter non poteſt quātus ſit:ſed conſiderata qualitate:attinet maximū(vt qui participant repu
blica:ſint plures q̄ ii qui non participant)hunc inſtituere. volunt enim pauperes & honorū
expertes/quietem agere ſi neq; contumeliaſ eos quis afficiat/neq; bona illis auferat.ſed hoc
non facile.non enim ſemper contingit. vt qui rempublicā gubernāt ſint mites & humani.
conſueuerunt autem quoties bellum eſt:grauiter ferre niſi ſuſcipiāt alimēta/cum ſint pau
peres.at vero ſi quis alimenta porrigat:cupiāt bellum. ¶ Apud quoſdam:gubernatio reipu 52
blice exiſtit non in iis ſolum qui ad armaturam ſunt habiles/ſed in iis qui exercuerūt arma

Malienſes. Greci.

in Malienſibus quidē gubernatio reipublice erat in iſtia.& magiſtratuum creebant ex iis:
qui militabant.primaq; reſpublica apud Grecos conſtituta ex iis:qui bellum gerebāt poſt
eaq̄ defecerunt regna/ab initio quidē ex equitibus:nam robur excellētiaq; belli tunc in equi
tibus habebatur.peditatus enim niſi ordo ac diſciplina aſſit: inutilis eſt. huiuſmodi autem
diſciplina & ordo:antiquis illis temporibus nōdum erat.ex quo fiebat:vt in equitatu robur
belli haberetur.ſed auctia ciuitatibus que in armia potentiā magis habebant:plures ad com
munionem reipublice recepti ſunt.ex quo factum eſt.vt quas nūc reſpublicas vocamus:tūc
popularia ſtatui diceretur. ¶ Fuerat enim antiqua ciuitatū gubernatio rationabiliter pauco 53
rum & regia. propter paucitatem enim hoim:nō erat magnus numerus mediocrium. itaq; 54
pauci cū eſſent multitudine & ordinatione:magis ferebāt ab aliis gubernari. ¶ Q uā igitur
ob cām plures ſint rerumpublicarum forme:& quāobrem p̄ter illas que dicunt alie ſint(nā
popularis gubernationis nō vna numero eſt ſpecies:neq; aliarū ſimiliter)ac p̄terea que diffe
rentie ſint inter eas:& quare accidat:& inſuper que optima rerūpublicarum:vt plurimū dici
poteſt & aliarum quoq; rerumpublicarum qualis qualibus cōgruat:dictum eſt.

¶ TERTIIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

HIc adducit leges ſex vafre/argute ſubdoleq; excogitatas ad paucorum potētie guberna
tionem:que circa quinq; pretexunt populo/concionē/magiſtratus/pretoria/armaturam 49
1 & bellica exercitia. ¶ Prima lex. Licere omnibus intereſſe concioni/ſed diuitibus niſi
aſſint eſſe penā/pauperibus aūt nullā:vel diuitibus niſi aſſint penā eſſe magnam: pau
2 peribus autem perexiguam. ¶ Secunda. Non licere iis qui cenſum habent magnum/renunciare ma
3 giſtratui:pauparibus autem licere. ¶ Tertia diuitibus penam niſi pretoriorum iudiciis aſſiſtant/pau
peribus autē nullam:aut illis penam multam/his vero penam perexiguam ſi non aſſint.vt eſt in Cha
4 ronde legibus. ¶ Q uarta. Lex circa eadem que prius/cōcionem ſcilicet & pretoria:que quibuſdam in
locis habetur. omnibus qui deſcripti fuerint:licere & concionibus & p̄toriis adeſſe qui cum deſcripti
5 fuerint:ſi non aſſint/permagnū incurrere rerum ſuarū damnū.quare inopes/metu dāni/ vitant inſcri
6 bi:vt p nō deſcriptionem/neq; concionē/neq; iudicia exerceant. ¶ Q uinta.pauperibus licere nō ha
bere arma:diuitibus aūt mulctā grauē impoſitā eſſe ſi ipſi arma nō habeāt. ¶ Sexta.paupes/ etiā ſi in
bellicis exercitiis ſe non exerceāt/ pene immunes eſſe:diuitibus aūt ſi id nō faciant penā eſſe p̄graue.

Hac enim cauſa/hec lex poſita eſt:vt diuites metu pene ſe exercere compellantur: pauperes autẽ ob
50 pene immunitatem id omittant.& hec ſunt paucorũ potentie in legis poſitione machinamẽta. ¶ In
populari gubernatione alia contra hec ex oppoſito machinantur.cõcionem inquam magiſtratũ/iu-
dicia/armaturam ex gymnaſticam exercitatoriãue diſciplinam.vt lex vna eſt.Pauperibus qui cõcio-
nibus aſſint mercedem eſſe:diuitibus autem ſi non aſſint/penam nullam & ita de magiſtratu concio-
51 ne/& reliquis/populares ſuo modo leges fiant:ceu factu facile eſt. ¶ Dat modum temperãdi has cõ-
trarias leges:vt numero 34 huius monſtratũ eſt/maxime ſecũdum primum modum.alioqui ſi leges
iſte non contẽperabunt:aliorum ſolum/vt paucorum potentum/aut popularium/ erit publica guber-
natio:oportet autem vbi hec contingunt.rempublicam ſolum ex iis eſſe/qui arma poſſident.& cenſus
magnitudo in paucorum potentia abſolute aſſignari nequit quãtus ſit: ſed(ſi res eorum publica ſtare
debet)conſiderata qualitate definiri determinariq; debet/vt maximus conſtituatur.ſic tamen: vt qui
participãt rempublicam plures ſint/q̃ qui non participant.alioqui reſpublica nõ ſtabit.nam tantiſper
pauperes/& qui ab honoribus ſunt excluſi ſedati ſunt:dum neq; iniuria eos quis afficit:neq; bona il-
lis aufert/quod haudquaq̃ facile eſt.nam non ſemper contingit:vt qui rempublicam adminiſtrãt mi-
tes ſint & humani quare ſeditiones oriuntur/& bella.atqui cũ bellum eſt conſueuerunt grauiter ferre
ſi a diuitibus non ſuſcipiant alimẽtum/cũ ſint pauperes.at vero e quis alius porrigat:volunt etiã cõtra
diuites/atq; eos qui rempublicã tenent mouere bellum/quare qui rẽpublicã participãt: plures ceteris
52 eſſe oportet ſi illam incolumen atq; permanentẽ eſſe velint. ¶ Gubernatores in quibuſdã ciuitatibus
ex iis ſolum fuiſſe qui rẽ militarẽ tractarent:vt olim apud Maliẽſes & apud Grecos vt Lacedemonios
53 littera conſpicua eſt. ¶ Cur antiqua ciuitatum gubernatio:regia fuerit/ deinde paucorum potentum
54 demum popularis.littera patet. ¶ Epilogus eorum:que iam diſcuſſa ſunt.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVMDECIMVM.

SVnt autem vt exordij gratia dicatur:illa circa que ſimulant fallaciterq; pretexunt. Hec ma- Sophiſma.
49 chinamenta/vaframentaq;:ſophiſmata hic nuncupat Ariſtoteles.nam quod nos fraudem
deceptionem/ cautelam dolum/cõmentum/machinamentũq; dicimus greci ſophiſma di-
51 cunt. ¶ Itaq; manifeſtum eſt:ſi quis velit iuſte hec tẽperare. Ex numero 34:contẽperandi modi ſuffi-
cienterq; habentur. Et ex his elice regulam/preceptorumq; vniuerſale: q in ea republica/ in qua non
omnes ad rempublicam admittuntur:plures debent eſſe/potentioreſq; qui reipublice participes ſunt/
q̃ partis alterius.

¶ De partibus reipublice/conſiliis/magiſtratibus/iudiciis/de conſultandi poteſtate & membris eius.Cap. XIIII.

55 RVrſus autem & cõmuniter & ſeparatim/de vnaquaq; dicemus catũ partium que
poſt hec ſequunt:cõuenienti ſumpto principio.ſunt ergo tres partes oim rerumpu-
blicarum in ſingulis:quarum ſtudioſus legis poſitor cõſiderare debet vtilitatem.
quibus bene ſe habẽtibus/neceſſe eſt rempublicam bene ſe habere & gubernandi
formas inter ſe differre/in eo q ſingule iſtarum differunt. Harũ trium partium vna eſt que
verſat in publicis conſiliis. Altera in magiſtratibus:hoc eſt/quos eſſe oportet:& quã poteſta-
tem habere:& quẽadmodum habeant creari.Tertia pars in iudiciis conſiſtit. ¶ Ea pars que De prima pte.
56 cõſuluit authoritatem habet de bello & pace/de ſocietate ineunda ad bellum vel diſſolnẽda Telecleus.
de legibus ferendis vel abrogandis.de morte:de exilio:de publicatione bonorum: de ratio-
nibus repoſcendis. ¶ Neceſſe eſt enim vel oibus ciuibus hec omnia:decernẽda tribuere.vel
57 quibuſdã oia ceu vni cuidã magiſtratui:aut pluribus aliis alia.vel quedã illorum omibus quedã
vero quibuſdã. ¶ Omnia igit̃ & oibus populare eſt. talẽ enim equalitatem affectat populus.
58 Sunt aũt plures modi eius quod eſt omnia oibus.Vnus ſi ſingulatim & non ſimul oibus:vt
eſt in republica Thelecleí Mileſii.& in aliis rebuſpublicis:deliberãt magiſtratus ſimul colle-
cti:ad magiſtratũ vero vadũt oẽs ſingulatim ex tribubus & partibus etiam minutis: donec
tranſeat per oẽs.congregatur autẽ populus:ſolũ modo pro legibus ferendis:& pro iis:que p-
tinent ad reipublice ſtatum:& pro iis audiendis que a magiſtratibus nunciant. ¶ Alius mo-
dus eſt:oẽs ſimul conuenire aut ſolũmodo ad magiſtratus creandos & ad ferendas leges: &
pro bello vel pace:& ad rationes repoſcendas: in ceteris vero eos qui magiſtratum gerunt
diſcernere ad ſingula deputandos:vel per electionem vel per ſortẽ. ¶ Alius modus eſt: vt ad
magiſtratus creãdos & rationes repoſcẽdas cõueniant omnes ciues & ad deliberationẽ bel-
li ſuſcipiendi vel ſocietatis ad bellum ineunde:cetera vero magiſtratus exequantur per ele-
ctionem creari quicũq; fuerint.tales vero ſunt:quoſcũq; gerere neceſſarium eſt:eos q ſciũt.

Quartus modus eſt:vt omnes de omnibus cōuenientes deliberēt/magiſtratus aūt de nul
lo ſtatuant/ſed tātum primo luco ſententiā dicant. quēadmodum fit in extrema illa guber
natione populari:quā in paucorum gubernatione ſpeciei violente/& in gubernatiōe huius
tyrannidi correſpondere diximus.Hi ergo modi populares oēs. ¶Quibuſdā vero oia pau 59
corum potentie.Habet aūt & hoc differentias plures quādo eni a mediocri cenſu fiat aſſum
ptio/& multi aſſumunť propter eā cenſus mediocritatē/& que lex vetat non moueant: ſed
ſequanť/& liceat poſſidenti cēſum habere: paucoꝝ;& hmōi gubernatio/ſed tamē ciuilis ꝓ
pter eius mediocritatem. ¶Qñ vero nō omnes participes ſunt/ſed hi qui eligunť/& ſecū
dū leges gubernāt:vt & prius/paucoꝝ potētie eſt. ¶Quādo autem ipſi ſe eligūt qui delibe
randi authoritatē habent/& quādo filius patri ſuccedit/& dñi ſunt legum: neceſſe eſt hmōi
gubernationem eſſe paucorū potentiū. ¶Sed qñ quedā.ceu cū de bello/pace/& repetendis 60
rationibus vniuerſi cognoſcunt:de aliis aūt magiſtratus electi/vel ſorte aſſumpti:optima
tū id eſt/vel eius que appellať reſpublica.ꝙ ſi de quibuſdā electi:de quibuſdā vero ſortiti:&
vel ſimpliciter ſortiti/vel ex ꝑelectis vel communiter electi ac ſortiti:prim optimatū eſt parti
reipublice ipſius. ¶Diſtinguiť ergo ea pars que in cōſultando deliberādoue cōſiſtit: in hūc 61
modū/pro natura rerumpublicarū.& adminiſtrať vnaqueq; reſpublica:ſecundū hmōi deter

Conferētia populari gubernationi.

minationē. ¶Cōfert aūt & gubernationi illi populari:que nunc maxime videť eſſe popula 62
ris(dico aūt ei in qua populus dñs eſt etiam legum in deliberando/ac melius diſponendo)
hoc idem facere in cōmunibus/qđ fit circa iudicia i paucorum potentia. imponūt eni penā
illis quos iudicare volunt:vt iudicēt.Populares vero mercedem ſtatuūt pauperibus.confert
& hoc idem circa conciones agere.melius enim in cōmuni deliberabunt:ſi omnes conſilio
interſint:populus quidē cum nobilioribus/iſti autem cū populo. ¶Cōfert etiā per electionē
aſſumi eos/qui deliberaturi ſunt:vel per ſortem equaliter ex partibus ciuitatis.cōfert etiam
ſi plurimū excedat multitudo plebis eos qui ſunt in gubernāda republica peritiores: vel nō
oibus mercedem tribuere/ſed quantia correſpondēt nūero nobilitatis/vel exortiri plures.

Cōferētia paucorū potentie.

¶In paucorum vero gubernationibus:aut eligere quoſdā ex multitudine/aut talē magiſtra
tum cōſtituere/qualis eſt in quibuſdam ciuitatibus quos appellant precōſultores ac legū cu
ſtodes ac de iis ſolūmodo rebus ad cōſiliū referre/de quibus ante iſti deliberauerit. Per hūc
eni modum populus interueniet in deliberādo:nec tollere quicq̄ de republica valebit. ¶In 63
ſuper aut illa decernere poterit ppľs:aut nichil cōtrariū illis/que ꝓponenť vel cōueniēdi qui
3 dē omnes participes facere:deliberandi vero magiſtratibus poteſtatem relinquere. ¶Eſt op
poſitum eius facere:qđ fit in populari ſtatu. populi enim decretum in condēnando ratū non
fit:ſed ad magiſtratus rurſus referať:qđ cōtra fit in popularibus.magiſtratus eni abſoluendi:
domini ſunt omnino.condemnādi vero nō:ſed ad populum habeť recurſus.De conſulendo
igitur & deliberando:eiuſq; poteſtate:in hunc modum determinatum ſit.

¶QVARTIDECIMI CAP· COMMENTARIVS.

1 Enumerat tres partes:in ſingulis quibuſq; rebuſpublicis.Prima eſt.q̄ conſiſtit circa publica 55
3 2 cōſilia.Scđa.circa magiſtratus.Tertia:circa iudicia. quas in vnaquaq; republica: ſtudioſus
legiſlator/vt bene ſeſe habeāt/ pēſiculatius curare debet.de quibus: & generali ſermone &
particulari/ſe determinaturū polliceť ¶Septē:circa q̄ verſatur ea pars q̄ conſulit:q̄ quidē partium pri 56
ma eſt.bellū & pax.ſocietas ineunda vel diſſoluenda.leges ferende aut abrogande.mors.exiliū.publi
catio bonoꝝ.& repetunde rationes. ¶Poteſtatis cōſultandi de ſeptē ꝑdictis:diuiſionē tripartitam re 57
buſpublicis cōem ponit.Hanc videlicet:hoꝝ oim poteſtatē vel oibus eſſe tributā.vel horū oim quibuſ
dā:vt vni cuidā magiſtratui/aut pluribus/alia aliis impartiendo.vel quorundā oibus/quorūdam vero
1 quibuſdam hāc eſſe poteſtatē. ¶Primū ſuperioris partitionis mēbrum omniū ſcilicet oibus eſſe cōſul 58
tationis poteſtatē:populari gubernationi conuenit.ſed iterū:id in quattuor modos diducitur.Primus
eſt is qui in republica Teleclei mileſii cōtinetur/ & nōnullis aliis rebuſpublicis: vbi omnium omnibus
particulatim & non ſimul/eſt hec poteſtas.nā conſultant ſolū magiſtratus ſimul conuenientes:ad ma
giſtratus autē particulatim ex tribubus & partibus etiam aſcendunt/quouſq; euadat per omnes.& ſo
lūmodo congregať populus ſimul:pro legibus ferēdis/pro iis que pertinent ad totius reipublice ſtatū/
2 & pro iis que magiſtratus mandant. ¶Secundus modus:vbi oibus poteſtas conueniendi atq; cōſul
tandi ad magiſtratus creandos/ad ferendas leges pro pace & bello:& ad rationes repoſcendas:in ce
teris vero/eorum qui magiſtratu funguť eſt diſcernere/ quoſdam deputādo aut electione aut ſorte.

ad reliqua obeunda munera.¶ Tertius modus eſt.cũ omnibus eſt cõſultandi poteſtas/ ad magiſtra- 3
tus creandos/ad rationes repoſcendas/ad bellum ſuſcipiendũ/aut ineundam ad bellũ ſocietatẽ:cete-
ra vero magiſtratus electione creati quicũq; contigerint/quoad fieri poteſt adminiſtrant.tales autem
magiſtratus ſunt:quoſcũq; gerere oportet non idiotas/ſed ſcientes. ¶ Quartus modus eſt:cũ omnes +
oĩm cõſultandi facultatem habẽt.neq; magiſtratus de vllo ſtatuant/ſed tantũ ea de quibus conſultã-
dũ eſt in medium adducãt.& id quoq; fieri ſolet in extrema populari gubernatione:q̃ vltime & violẽ-
te paucorum potentie/& vnius tyrannidi correſpondere dicta eſt.Hi itaq; modi cõmunes populares
exiſtũt.¶ Scdm eiuſdem diuiſionis mẽbrum ſcilicet/quorũdam quibuſdã eſſe poteſtatem: monſtrat 1
59 paucorum potentie cõgruere:idq; in tres diducitur modos. Primus:cũ omnes a mediocri cenſu/ad con
ſultationẽ admittunť/ac reipublice ſcdm legem gubernationem.iuxta hmõi legum pręcpta:q̃ lex mo
ueri vetat ne moueãt/ſed ſequantur.& qui cenſum habet: liceat magiſtratus eſſe participem. & id ꝓ- 2
pter cenſum eſt paucorum potẽtie: ꝓpter aũt mediocritatem reipublice. ¶ Secũdus.qñ non omnes
ab hmõi cenſu conſultandi habent facultatem: ſed qui electi fuerint/& ſcdm leges vt in primo modo 3
gubernant.¶ Tertius modus eſt:qñ illi qui conſultationis retinent authoritatem:ex ſeipſis magiſtra-
60 tus eligũt/& filius ſuccedit patri/& domini ſũt legum.¶ Vltimũ membrum/cum ſcilicet quorũdã om-
nibus eſt poteſtas/& quorũdam quibuſdam:coaptat optimatũ poteſtati/aut ei q̃ appellata eſt reſpu-
blica.& ſortitiones reipublice ſunt/quatenus in ea popularis gubernatio eſt contemperata:electiones
61 vero optimatũ.littera cõſpicua.¶ Pręcedentium epilogus. ¶ Tria:que populari gubernationi/ & ma
xime vltime conferunt circa cõſultandi poteſtatẽ.¶ Primũ:vt pena quibuſcũq; ad concionẽ non ve- 1
nientibus imponať.ſic enim melius cõſultabũt & deliberabũt ſimul:& nobiles cum pp̃lo/ & populus
cũ nobilibus.¶ Scdm:vt aut per electionem aut per ſortẽ ij qui deliberaturi ſunt aſſumanť equaliter 2
ex vtraq; parte diuitũq; & inſignium/ac populariũ. ¶ Tertiũ.vt multitudo plurimũ excedat eos/ qui 3
62 rẽpublicam miniſtrãt:vel vt nõ oĩbus dent mercedẽ/ ſed tot quot neceſſarij ſunt vt numero nobiliũ
reſpondeant/vel exortes multos faciant ſorteue deponãt.¶ Tria identidẽ:q̃ confuerunt paucorũ po-
63 tentie circa cõſultationem.¶ Primũ.vt eliganť quidam de multitudine:qui cõſultandi habeant pote- 1
ſtatẽ.aut ꝓconſultorum legũq; cuſtodũ magiſtratus eligať:& non liceat conſultari de quibus ipſe non
ꝓde liberauerit.ſic eni populus cõueniat ad conſultandũ:neq; moueri quicq̃ de reipublice ſtatu vale 2
bit.¶ Scdm.vt liceat pp̃lm de ijs ſolũ cõſultãdo decernere:q̃ ꝓpoſita fuerint/aut ſaltẽ nichil cõtrariũ:
vel vt cõueniendi quidẽ oẽs ſint participes:ſed cõſultandi/magiſtratus facultatẽ habeãt.¶ Tertium. 3
vt decreto/ſententiaq; populus ad condẽnandum dñs nõ ſit:ſed ad magiſtratus rurſus referať. Cuius
contrariũ:in rebuſpublicis fieri ſolet.pauci eni abſoluẽdi domini ſunt.condemnãdi vero non domini
ſed ſemper ad plurimos fit recurſus.& hec de conſultandi poteſtate.

¶ ANNOEATIONES AD CAC. QVARTVMDECIMVM.

62 Confert autem & gubernationi illi populari.Hec ſpecies popularis vbi populus omnium do
minus eſt/etiam legum:deterrima eſt.conferunt igitur hęc que hic adijciuntur: illi guberna
tioni/quẽadmodum viro egro/pharmaca & medicine/ne cito intereat.& ita de ijs que cõ-
ferunt paucorum potentie.

¶ De magiſtratibus/neceſſariis/ꝓpriis/honeſtis/& de magiſtratuum inſtitutio-
nibus.Ca. XV

Onſequens his eſt circa magiſtratus diſtinguere.habet enim & hec pars reipubli-
64 ce differentias multas:quotq; magiſtratus/& quarũ rerum authoritatem habere/ De ſecũda par
& pro quo tempore magiſtratus quoſq;(nam alii ſemeſtres/alii breuiores/alii an- te reipublice.
nuos/alii diuturniores ſtatuunt magiſtratus)& vtrũ oportet eſſe perpetuos/an ad
longum tempus/an neutrum.vtrum frequenter eoſdem/an non eundem bis/ſed tantum
ſemel gerere oporteret.& preterea circa conſtituendos magiſtratus:ex quibus oportet.& a
quibus/& quomodo. de his enim omnibus oportet poſſe diſtinguere/ quot modis valeat
fieri: & deinde accommodare/qui quibus cõferant gubernationibus reipublice. ¶ Eſt au-
95 tem ne hoc quidem facile determinare:quales magiſtratus ſunt nuncupandi.indiget enim
ciuilis ſocietas multis magiſtratum gerentibus.quapropter non omnes qui vel eliguntur
vel aſſumuntur ſorte:ſunt magiſtratus exiſtimandi.vt puta in primis ſacerdotes.hoc enim
aliud quiddam ponendum eſt/a ciuilibus magiſtratibus.Preterea feſtorum ꝓuiſores & pre
cones:& legati qui eliguntur.Sunt aũt cure ciuiles aut omniũ ciuiũ ad vnã actionẽ:puta dux
eorum qui militant.aut ſcdm partẽ:vt mulierũ:puerorũq; curatores.alie diſpenſatiue. ſepe
enĩ eliguntur quidã:ad diſtribuendã annonam.Alie miniſtratiue:ad quas ſi opulenti eliguntur.
ſubſtituũt ſeruos.Maxime vero vt ſimplicit̃ dicamus illi ſunt magiſtratus appellandi:qbus.

eſt deliberare de quibuſdam/& iudicare/& iubere/& maxime hoc extremũ.nam iubere im
perioſius eſt.Verum iſta q̃tum ad vſum nichil differunt:vt ita dixerim.nõdum eni determi
Quid magi- nata eſt hmõi de nomine controuerſia.¶ Habet enim aliam quandã intellectiuã cõſidera- 66
ſtratus. tionẽ.ſed quales magiſtratus/& quot neceſſarii ſũt ciuitati/& quales neceſſarii quidẽ:inuti
les vero ad bonã reipublice gubernationẽ:magis vtiq; quiſpiã dubitabit/& ad oẽm rempu-
blicam/& p̃ſertim ad paruas ciuitates.¶ Nã in magnis quidem licet:& debent ſinguli magi 67
ſtratus ad ſingula opera deputari.ſufficit eni multitudo ciuiũ ad magiſtratus gerẽdos:ꝓpter-
ea ꝙ multi ciues ſunt.quare hos cũ intermiſſione magna tẽporis/alios ſemel duntaxat ge-
rũt.meliuſq; ſingula curant:q̃ ſi in multis cura noſtra diſtrahat.ſed in paruis ciuitatibus:ne
ceſſe eſt in paucos magiſtratus plures cõferre.nã cũ ſit paucitas hoĩm:nõ facile eſt multos in
magiſtratibus eſſe.qui nã poſtea forent ſucceſſores eoꝝ? Indigent quandoq; magiſtratibus
eiſdem/& legibus/parue magneq; ciuitates:niſi ꝙ he quidẽ ſepe indigent eiſdẽ/illis vero
multo tẽpore intermiſſo id accidit.quapropter nichil ꝓhibet multas ſimul curas illis demã
dare.nõ eni ſe impediunt.& ꝓpter hoĩm paucitatẽ:neceſſarii ſunt magiſtratus quidã/quaſi
luminaria obeliſcis impoſita.ſi ergo dicere poſſumus/quot neceſſarii ſunt omni ciuitati:&
quot nõ neceſſarii quidẽ/ſed oportuni:facile quis ſciens iſta/cõiugat.quales cõiungere cõ
gruat in vnũ magiſtratũ.¶ Debet etiã hoc nõ latuiſſe:quales cõueniant ſm locum magiſtra 68
tus pluriũ curã habere/& qualiũ vbiq; vnum magiſtratũ poteſtatem habere/ceu honeſtatis.
vtrũ in foro p̃fectum annone/aliũ alibi/aut vbiq; eundẽ dicemus magiſtratũ.& vtrũ ſcd̃m
negocia partiendũ eſt:an ſcd̃m pſonas.dico aũt:ceu vtrum cure honeſtatis alium puerorum
& alium mulieꝝ.& in rebuſpublicis vtrũ differat ſecundũ vnamquãq;/magiſtratuũ genus/
an nichil.ceu in populari ſtatu/& paucorum gubernatiõe & optimatu & in monarchia:vtrũ
idẽ ſunt magiſtratus poteſtatẽ habentes/ſed nõ ex equalibus aut ſimilibus/ſed alii in aliis.
veluti i optimatibus quidẽ ex hoĩbus doctis in paucorũ aũt potẽtia ex opulẽtis/in populari
ſtatu ex ingenuis.an exiſtant magiſtratuũ quidã ſecundũ has differẽtias.eſt autem vbi iidẽ
cõueniunt:eſt & vbi iidem differunt.alicubi eni congruit magnos eſſe:alicubi paruos eoſdẽ
magiſtratus.¶ Verũtamen ſunt aliqui ꝓprii:ceu eorũ qui preconſultant.hec enim poteſtas
non eſt popularis.cõſilium vero populare.oportet eni eſſe aliquid tale:cui cura ſit populũ cõ 69
ſilio perueniret/ne ocioſus ſit.id autẽ (cum pauci ſint numero) paucorũ potentie eſt.eſt autẽ
neceſſe vt p̄conſultores illi ſint pauci numero.quare paucoꝝ id potẽtie eſt.ſed vbi ſũt ambo
hi magiſtratus:p̄conſultores cõſiliariis preficiunt.nã cõſiliarius popularis:p̄conſultor autẽ
paucoꝝ potentie.¶ Diſſoluit etiã poteſtas conſilii in hmõi plebeis gubernationibus:in qui 70
bus populus ipſe cõueniẽs de omnibus cõſtituit.hoc autem accidere cõſueuit:cũ eſt vtilitas
quedam aut merces conſtituta iis qui in cõcionem conueniũt.ocioſi etiã conueniũt perſepe
& de cunctis ipſi ſtatuũt.¶ Qui autẽ puerorũ curã habent/& qui mulierũ & ſi quis alter eſt 71
q̃ poteſtate & curã habeat hmõi:optimatũ id eſt/& nõ populare (quopacto eni i populari ſta-
tu/pauperũ mulieres cohibebũt foras nõ ꝓdire?) neq; eſt paucorũ potẽtie.nã mulieres ipſo
rũ in delicus viuũt.Sed de his quidẽ:eatenus dixiſſe:nũc ſat ſit.¶ De conſtituẽdis autẽ ma- 72
giſtratibus conãdum eſt iã trãſigere.Cõſiſtunt aũt differentie in tribus terminis:quibus cõ-
poſitis neceſſe eſt oẽs modos eſſe cõprehẽſos.vnus ex tribus eſt:q ſint illi q magiſtratus cõ-
ſtituãt.alter ex quibus cõſtituat.Tertius ꝑ quem modũ. Cuiuſq; vero iſtorũ: differentie tres
ſunt.aut enim ciues omnes cõſtituunt/aut quidã vel ex oĩbus vel quibuſdã determiatis:ceu
Megarenſes. per cenſum/vel per genus:vel per virtutem:vel per quiddã tale aliud quale apud Megarẽſes
ex iis qui vna cũ populo cõiuncti ſunt ad bella gerenda.Et hoc per electionem:aut per ſortẽ.
rurſus autem hec ſimul cõduplicata.dico autẽ hos quidem quidam:illos vero omnes:& hos
ex oĩbus illos:ex quibuſdã:& hos electione illos vero ſorte.Vniuſcuiuſq; differentie iſtorũ
modi erũt quattuor.aut enim omnes ab oĩbus per electionem.aut omnes ab oĩbus p ſortem
& vel ex cunctis vel quaſi diuiſi p tribus & cõuentus & ſocietates:quouſq; trãſeat per vniuer
ſos ciues.aut ſemper ab omnibus:& partim ſic:partim illo modo.Rurſus vero ſi aliqui ſunt
qui cõſtituunt magiſtratus:aut ex omnibus per electionem:aut ex omnibus per ſortem:aut
ex quibuſdã per electionem:aut ex quibuſdã per ſortem: vel partim iſto modo partim illo.di
co autem quedã ex omnibus per electionẽ:quedã per ſortem.atq; ita duodecim modi efficiũ
tur ſeorſum:duobus cõduplicatis.¶ Horum autem due cõſtitutiões ſunt populares:hoc eſt 73

oēs ex oībus electiōe vel ſorte: vel ex vtriſq; partim ſorte partim electiōe fieri magiſtratus.
At vero non oēs ſimul ſed ex omnibus conſtituere vel ex quibuſdam vel ſorte vel electione
vel vtroq; modo aut partim ex omnibus/partim ex quibuſdā vtroq; modo:dico autē vtro-
q; modo/partim ſorte partim electiōe:illius ſpeciei eſt/que appellatur reſpublica. ❡Quoſ-
dam vero ex oīnibus cōſtituere partim electiōe partim ſorte/aut vtroq; modo hos quidem
ſorte illos electione:paucorū potentie eſt/multomagis ſi vtroq; modo. ſed quoſdā ex om-
nibus quoſdā ex quibuſdā:ciuile optimatū/vel quoſdā electione quoſdam ſorte.quoſdā ve-
ro ex quibuſdā paucorū potentie:etiam ſi per ſortē fiat vel non fiat/& quoſdā ex quibuſdam
vtroq; modo.quoſdam autem ex oīnibus/& ex quibuſdā omnes per electionē optimatū.
74 ❡Modi igitur circa magiſtratus tot ſunt:& diſtinguūtur ita ſecundū rerumpublicarū for-
mas.qui autē quibus cōducant/& quomō cōſtitutiones eorum faciēde ſint vna cū poteſta
tibus magiſtratuū/& qui ſint hi:manifeſtū erit.dico autem poteſtatē magiſtratus ceu circa
redditus authoritatē habere/& circa cuſtodiam.alia enim poteſtatis ſpecies:quemadmodū
circa bellum & circa cōtractus forenſes.

❡QVINTIDECIMI CAP.COMMENTARIVS.

64 Hic de magiſtratu ſecūda ſcilicet parte reipublice/ que nūero 55 adducta eſt: et proſequit/
65 diſgrendo ea que deinceps ſunt diſcutiēda. ❡Qui ciuiles magiſtratus ſunt nūcupandi.
& excludit quoſdā ab hmōi nūcupatione:q̄uis ſint a multitudine aut ſorte aut electione
deſumpti.vt ſacerdotes/coragi/precones:legati.dux belli puerorū & mulierū inſtitutores/qui pedono
mi & gyneconomi appellātur/diſpenſatores vt ſitometre qui frumenta metiunt annonamq; diſpen
ſant adminiſtratorij vt cum ad adminiſtratiōes aliquas/ſerui etiam(ſi abūdant/pauloq; fuerint opu-
lentiores)eliguntur.Diffinitq; magiſtratus:eos videlicet proprie magiſtratus eſſe dicendos/quibus in
republica deliberandi/iudicādi/& iubendi eſt facultas/& maxime iubendi.nam iubēre ceteris impio
ſius eſt.verū non vult vt de vocabulo qui proprie & qui improprie magiſtratus dicant/ magnam agi
temus cōtentionem.quia hmōi cōtrouerſia:paruū ad rem noſtrā pondus habet/paruūq; momētum.
66 ❡Trāſit ad aliam inquiſitionē & magis quidē intelligētia dignam:quales & quot magiſtratus neceſ
ſarij ciuitati/& quales neceſſarij ſed ad ſtudioſum reipublice ſtatum haud quaq̄ vtiles/& circa omnē
67 ciuitatē & maxime paruas hec dubitari poſſunt. ❡Primū generali reſpōſione diluit multos eē opor-
tere/& in magnis ciuitatibus & in paruis magiſtratus.ſed id intereſt q; in magnis ciuitatibus vnūquē-
q; magiſtratū/ad vnum opus deputare oportet:& hoīem vnum vnicū gerere magiſtratū/ ob multitu
dinē que ad has obeūdas curas ſufficit:ſicq; melius ſingula a ſingulis curant. q̄ ſi in multis ſimul ge-
rendis magiſtratibus cura diſtraheret.in paruis autē opus eſt:vt vnus & idem plures gerat magiſtra-
tus/q; plures magiſtratus in paucos conferant.alioqui ſi in multos(illis deficiētibus)non eſſet ob ci
uium paucitatē/qui illis in magiſtratibus ſuccederēt.preterea magnis ciuitatibus opus eſt/ ſepe eoſdē
innouare magiſtratus:paruis autē multo tēpore tranſacto.quare nichil prohibet multarū ſimul curarū
eoſdem principatū gerere.nō enim ille ſe cure impediūt:et ad hominū paucitatē facere oportet ma-
giſtratus/tanq̄ lichnia cādelabris impoſita. Verūtamen cū vnus plures magiſtratus gerit non neceſſa
68 rij ſed optimi quidē/neceſſarijs ſunt iūgendi.ſic enim ille cure ſe minus impediēt. ❡Tāgit multa que
ciuilē/rerumq; publicarū ſolertē indagatorē latere minime oportet.que ex determīatis partim: & ad-
69 huc ex determinādis dilucidiora euadent. ❡Predicta reſpiciebāt cōes pluribus rebuſpublicis magi-
ſtratus:hic autē de proprijs magiſtratibus/& qui vni ſoli reipublice cōueniunt.& oſtendit precōſulto
rē eſſe paucorū potentie: cōſilium autē populare.& illam precōſultandi poteſtatē expedire paucorū
potentie:atq; precōſultationē primū locum/primaſq; partes obtinere/vbi in republica vtrūq; & conſi
70 liū & precōſilium(vt ita dicā)fuerit. ❡Quāuis conſiliū populare ſit:non tamē omni populari guber-
nationi cōpetit.nam in vltima populari ſpecie:huiuſmodi cōſilium non creat aut creatū diſſoluitur.
71 ❡Demū patefacit:ſi quis magiſtratus creat/qui curam honeſtatis puerorū & mulierū & huiuſmodi/
72 id eſſe reipublice optimatū ꝓprium/treſq; id populare neq; paucorū potētie eſſe. ❡De inſtitutiōibus
magiſtratuū artificioſe tractat:neq; aſſignat terminos/ſcilicet a quibus/ex quibus/& quomodo cōſti-
tuant.ex quorū cōmixtione atq; cōpoſitione:omnes magiſtratuū modi cōprehendūtur.et quiſq; ho
rū terminorū tres habet differētias.vt aut ab oībus ſumunt magiſtratus.aut ab aliquibus:aut cum cō
binant hec:ab oībus quidā & quidā ab aliquibus rurſus vel ex oibus inſtituūtur ciuibus:aut ex qui
buſdā:aut quidam ex oībus/quidā vero ex quibuſdā. Preterea aut oēs electione:aut oēs ſorte.aut
quidā electione/quidam vero ſorte. Et vnaqueq; harū differentiarū:quattuor rurſus habet modos.vt
aut ab oībus omnes ſumunt magiſtratus electione.aut ab oīnibus omnes ſorte.et hec vel ex cunctis

Quid magiſtratus.

ſimul.vel quaſi particulatim per tribus cõuentus:& ſocietatẽs: quouſq; tranſeat per vniuerſos ciues.
aut quidam ab oĩbus electione.quidã ſorte.aut quidam ab oĩbus quorũ pars quedã ſortitur:pars ve
ro eligit. Ruſus ſi a quibuſdã ſumãtur magiſtratus.aut a quibuſdã ſumũtur ex oĩbus per electionẽ.
aut ex oĩbus per ſortẽ.aut ex quibuſdã electione:aut ex quibuſdã ſorte.aut vtraq; cõbinando:ceu
quoſdã magiſtratus electione/& quoſdã ſorte.quare modi duodecim efficiũtur:cum duo ſeorſum cõ
binant. ⸿ Aptat rebuſpublicis hos conſtitutionũ magiſtratuũ modos. hi duo modi oẽs magiſtratus 73
ex oĩbus eſſe cõſtituendos electione/aut ex oĩbus ſorte ſiue partim electione partim ſorte: popula
ris potẽtie ſunt at vero hi modi non oẽs ſimul magiſtratus: ſed ex oĩbus conſtituere aut ex quibuſdã
ſiue electione ſiue ſorte ſiue vtroq; modo:eius ſunt que reſpublica appellatur.iſti vero quoſdã ex om
nibus cõſtituere.ſiue electione ſiue ſorte:ſiue partim electione partim ſorte/ aut quoſdã ex quibuſdã
ſiue electione ſiue ſorte ſiue vtroq; modo:paucorũ potentie. Hi demum quoſdã ex oĩbus & quoſdã
ex quibuſdã ſiue electione ſiue ſorte: aut quoſdam ex omnibus aut quoſdã ex quibuſdã ſed oẽs ele
ctione:reipublice optimatũ. ⸿ Colligit tot eſſe modos cõſtituendi magiſtratus: quot ex cõbinationi 74
bus ſuperiorũ modorum accipiũtur. qui ſecundũ reſpublicas differunt. nam aliqui conſtitutionũ mo
di ſunt popularis gubernationis:aliqui reipublice/aliqui paucorũ potentie/aliqui vero optimatis:ceu
viſum eſt qui vero modi quibuſq; rebuſpublicis competant/ et quomodo faciende erunt cõſtitutio
nes/pariter cum poteſtatibus magiſtratuũ/ & quinã illi erunt magiſtratus:in ſexto fiet manifeſtum.
Poteſtatem magiſtratus voco:ceu circa redditus authoritatem habere/et circa publicam cuſtodiam.
alia inſuper ſpecies poteſtatis: vt authoritas atq; dominiũ ducandi exercitus/& circa contractus re
rum venalium.

⸿ ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVMDECIMVM.

Preterea feſtorũ prouiſores. Huiuſmodi feſtorũ prouiſores: duces chororũ in feſtis/in nu 65
ptijs/in pompis.grece χορηγοι latine vero choragi dicũtur/q; chororẽ/ ſocietatiſq; ſint du
ces:tenẽteſq; primatũ. ⸿ Cõſiſtunt autem differẽtie in tribus terminis. Termini magiſtra 72
tuũ differentie & modi/et cui ſpeciei reipublice quiſq; modorũ conueniat/ quid ſedecim
ſunt expreſſi:ex ſubiecta deſcriptione ſi quis attendat facile deprehendi poſſint.

⸿ Tres teri		A QVIBVS.		EX QVIBVS		QVOMODO.
Differẽtie.	1	Ab omnibus.	1	Ex omnibus	1	Electione
	2	Ab quibuſdam	2	Ex quibuſdam	2	Sorte
	3	Ab oĩbus quidã & q dam ab quibuſdam	3	Ex oĩbus quidam & quidã ex quibuſdam.	3	Partim electione Partim ſorte.

Cunctiq; modi 4.								
1	Ab oĩbus omẽs	5	Ex oĩbus oẽs	9	Ex oĩbus oẽs electiõe	13	Ab oĩbus electiõe
2	Ab oĩbus quidã	6	Ex oĩbus quidã	10	Ex oĩbus oẽs ſorte	14	Ab oĩbus ſorte.
3	A quibuſdã oẽs	7	Ex quibuſdã oẽs	11	Ex oĩbus parti electione partim ſorte	15	Ab oĩbus ptim electiõe partim ſorte.
4	A quibudã quidã	8	Ex quibuſdã qdã.	12	Ex quibus aut electione aut ſorte	16	A quibus aut electione aut ſorte.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
populare.	reipu.	reip.	pau.	pop.	rei.	reip.	pau.	opti.	pop.	reipu.	pauc.	opti.	popu.	reip.	pau.
	opti.	opti.			opti.	opti.								opti.	

⸿ De iudicijs/iudiciorum ſpeciebus/& de modis iudiciorum.Cap. XVI

Reliquum ex tribus eſt de iudicijs dicere.capiendi vero ſunt iſtorum modi per eã 75
dem viam.etenim differẽtia iudiciorum in tribus terminis:ex quibus/& de qui
bus/& quomodo.dico autem ex quibus:vtrum ex omnibus vel ex quibuſdã. De
quibus:quot ſunt ſpecies iudiciorum quomodo:vtrum per ſortem vel per electio
1 nem. ⸿ Primo igiť diſtinguamus quot ſunt iudiciorũ ſpecies. Sunt autẽ octo numero.vna
2 3 ratione/ repoſcere. Altera:ſi publice cui iniuriatus ſit. Alia:quod ad ſtatũ ciuitatis pertinet. 76
4 5 Quarta:ex magiſtratibus & priuatis hominibus:quecũq; circa penas verſantur. Quinta
6 de priuatis cõtractibus/habentibus magnitudinem. Ac preterea de homicidijs: & peregri

nis. Homicidiis rurſus ſpecies: ſiue in ipſis iudiciis ſiue in aliis ex ꝓuidētia fecerit vel in-
uitus/& quotcūq; cōſitemur quidem facta de iure controuerſiā facimus. & quecūq; pro ho-
micidio profugis circa redditum ſtatuūtur. vt Athenis dicitur/& id quod eſt ad putei mul- Athene.
ctam/iudicium. Cōtingunt autem talia in omni tempore pauca & in magnis ciuitatibus.
¶ De peregrinis autem vna pars eſt. ſi peregrinus contra peregrinū agat. altera: ſi peregri- 7
nus contra ciuem. eſt inſuper vltra hec omnia/de paruis contractibus cognitio: qui drag- 8
mas quinq; aut non excedant/aut parum. Oportet enim de his ius dici: nec incidit in iudi-
cum multitudine. Sed omittamus de his & de homicidiis/& de peregrinis. dicamus autem
de ciuilibus. de iis inquā in quibus ſi non recte iudicetur; ſeditiones gignuntur ac rerumpu
77 blicarū motus. ¶ Neceſſe eſt enim: vel omnes de omnibus ſupradictis iudicare electione
vel ſorte/vel omnes de omibus partim ſorte partim electione/vel de quibuſdā eorum ali-
quos partim ſorte partim electione aſſumptos. hi ergo modi nūero ſunt quattuor. Totidem
autem alteri: qui ſecūdum partem. rurſus enim ex quibuſdam: & qui iudicant de oibus per
electionē/aut ex quibuſdā de omnibus per ſortē/vel partim ſorte ptim electione: vel quedā
78 iudicia de eiſdem ex ſortitis & electis. Iſti ergo (vt dictum eſt) ſunt modi in predictis. ¶ In-
ſuper eadem conduplicata. dico autem vt quedam ex omnibus/quedam ex quibuſdā/que-
dam ex vtriſq;. ceu ſi eiuſdem iudicii eſſent alii ex omibus: alii ex quibuſdā per ſortem vel
per electionem vel ex ambobus. quot igitur modi iudiciorū eſſe poſſunt: dictum eſt. Horū
autem prima: popularia ſunt/quecunq; ex omnibus vel de omnibus. Secunda vero: pauco-
rū potentie quecūq; ex quibuſdam de omnibus. Tertia optimatū & ciuilia/quecūq; partim
ex omnibus partim ex quibuſdam.

¶ SEXTIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

75 NVmero 55 tres partes rerumpublicarū poſuit conſultationē. magiſtratus/iudicia/exacta du
arū primarū determinatiōe/prime quidē numero 56 ſecūde 64: hic de tertia agit: ponēs
tres terminos/ex quibus/de quibus/& quomodo. ad cōprehendendos eodem artificio iu-
diciorū modos/quo & deprehēſi ſunt magiſtratuū modi. terminus ex quibus: reſpicit an ex oibus ci-
uibus ſumanſ iudicia/an ex quibuſdā. de quibus: reſpicit ea circa que verſanſ iudicia: que ꝓfecto tot
76 ſunt/quot iudiciorū ſpecies. quo vero vt in magiſtratibus/ſorte ne an electione iudicia fiant. ¶ Octo
iudiciorū ſpecies. Prima eſt: de repetūdis rerumpublicarū adminiſtratiōibus. Secūda: de publicis in- 1 2
iuriis. Tertia: de iis que ad rempublicā ptinent. Quarta: de cōtrouerſiis ratione damni & magiſtratuū 3 4
& priuatorū. Quinta: de priuatis cōtractibus magnitudinē quidē habētibus. ¶ Sexta: de homicidiis. 5 6
Septima: de pegrinis. Octaua: de paruis dragmalibuſq; cōtractibus/vt qui quinq; dragmas/aut pau- 7 8
lo amplius nō excedant. in quibus quidē non opus eſt iudicū multitudine. Species iudicii de homi-
cidiis rurſus diuiditur. nā vna ſpecies eſt: cum iudicaſ de homicidiis ꝓuidentia/electione/ſponteq; p
petratis. Alia: de homicidiis que quis fecerit inuitus. Tertia: de homicidiis que facta cōfitenſ: iure ta- 1
men an iniuria id factum ſit/in cōtrouerſiā venit. Quarta: de ꝓfugis et exulibus ob perpetratū homi- 2 3
cidiū/cum reuerſi deprehendūtur. Species iudiciis de peregrinis in duas ſectaſ. Prima eſt: cum pere- 4
grinus agit in peregrinū. Secūda: cum peregrinus in ciuem ſed nunc miſſū faciamus dicere de homi 1
cidiis & de peregrinis: & de illis precipue intēdamus que rempublicā cōcernunt: & quibus non rite 2
77 diſpoſitis ſeditiones oriūtur/& rerumpublicarū motus. ¶ Ponit octo modos iudiciorū. quattuor vni
uerſales/quādo omnes iudicāt: & quattuor particulares quādo quidā iudicant. quattuor vniuerſales
ſunt. nam aut oēs de omibus ſupradictis iudicāt electione/aut omnes de oibus ſorte. aut oēs de om-
nibus partim electione ptim ſorte. aut omes de quibuſdā hi quidē electione illi ſorte. Quattuor parti
culares. aut enim quidā de oibus iudicant electione. aut quidā de omnibus ſorte. aut quidā de oibus
7 partim electiōe partim ſorte. aut quidam de quibuſdā/aut hoc aut illo modo. ¶ Dat modos cōplica
tiores ex ꝓcedētibus. vt cum quidā in eodem iudicio ſunt ex oibus ſorte/ & quidam & quibuſdā ele-
ctione/aut contra aut vtroq; modo pmixtum. & hi totq; ſunt modi: qui ſumi poſſunt circa iudicia.
79 ¶ Vult primos modos/id eſt vniuerſales eſſe iudiciorū popularis gubernatiōis: ſecūdos autē & parti
culares paucorū potentie. & tertios qui dicti ſunt cōplicatiores/ ꝙ & vniuerſales & particulares clau
dant/miſceantq; & cōtemperēt reipublice eſſe & optimatis. Littera peruia ſatis.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVMDECIMVM.

¶ Neceſſe eſt enim vel omnes Modos iudiciorū: ex ſubiecta deſcriptione deprehēdere/ haud quaq̄ difficile fuerit.

	ℭSIMPLICIORES MODI.	
1	Omnes de omnibus iudicare electione	populare.
2	Omnes de omnibus ſorte	populare.
3	Omnes de omnibus partim electione partim ſorte.	reipublice opti.
4	Omnes de quibuſdam hi electione hi ſorte.	reipublice.opti.
5	Quidam de omnibus electione	paucorum.
6	Quidam de omnibus ſorte	paucorum.
7	Quidam de omnibus partim electione partim ſorte	pauco.
8	Quidam de quibuſdam hi electione illi ſorte	pauco.
	ℭCOMPLICATIONES MODI.	
9	Quidam ex omnibus electione & quidam ex oibus ſorte	reipublice & opti.
10	Quidam ex oibus ſorte & quidam ex aliquibus electione	reipub.opti.
11	Quidam ex oibus & ex quibuſdā partim electione ptim ſorte	reipub opti.

ℭQVARTI POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

ℭQVINTVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

ℭDe cauſis mutationū rerumpublicarū/rebuſpublicis/inequalitate/equalitate/iu-
ſto & ſtabilitate. Cap. I.

DE aliis quidem omibus de quibus dicere ꝑpoſuimus fere dictum eſt. ex qui 1
bus autem mutātur reſpublice/et quot ea ſunt & qualia/& quenā ſint ſin-
gularū rerumpublicarū corruptiōes/ & ex qualibus in quales maxime mu-
tātur. preterea que remedia & generaliter & ſpecialiter cuiuſqꝫ/ & per que
maxime conſeruari poſſit vnaqueqꝫ rerumpublicarū: conſiderandū poſt ea
Tertij. que dicta ſunt/deiceps erit. ℭOportet autem prius illud principiū aſſume- 2
53 reꝗ plures ſint forme rerumpublicarū. & confitenť quidem omes iuſtum:& ſecūdum pro-
portionē equale: ſed aberrant ab eo/vt eſt antea dictū. nam populus conſtat ex iis qui cum
ſint ſm quod equales putant ſe ſimpliciter pares eſſe.paucorū vero potentia ex iis qui cum
preſtēt aliqua re/ſintqꝫ inequales:ſe in cunctis preſtare arbitrātur/inequaleſqꝫ eſſe. opibus
enim ſuperantes:ſimpliciter exiſtimant ſuperare.deinde vero alii quaſi pares exiſtentes in
cunctis dignum putāt ſe parem portionē habere.hi autem qui ſupiores ſint:maiora ſibi cō
petere arbitranť.maius enim inequale.habent igitur omnes ſecundū quid iuſtum:ſed ſim-
pliciter aberrant. ℭEt ob eam cauſam quādo non pro opinione ſua vtiqꝫ reportent de repu 3
blica:ſeditiones cōcitant.Omniū vero iuſtiſſime hoc facerent/qui virtute pcellunt:qui ta-
men minime omniū id faciunt. Nam id ſimpliciter rationabile eſt:vt hi ſoli preferanť/ha
beāturqꝫ inequales.Sunt autem quidā qui preſtātes genere:plus habere ſe dignos putant.vi
dentur nobiles eſſe illi quorū maiores virtute & diuitiis prediti fuere.hinc principia & fon
tes (vt ita dixerim) ſeditionū oriunť. ℭQuapropter & mutationes.merito fiunt: quādoqꝫ 4
ex preſenti ſtatu ad alium.ceu ex populari gubernatiōe ad paucorū potentiā/vel ad popula-
rem ex paucis:vel ad rempublicā optimatē ex illis/vel ad alias ex iſtis quādoqꝫ preſentē gu
bernādi formam non querūt mutare:ſed in ea permanētes per ſe illam ſuſcipiūt/vt pauco-
rū potentiā vel monarchiā.Inſuper circa magis & minus;ceu in paucorū potentiā exiſten-
tem magis extendere vel coercere/vel popularē ſtatum ampliare vel reſtringere/codemqꝫ
modo de aliis ſpeciebus ampliādis vel reſtringēdis.adhuc autem in parte aliqua reipublice
Lacedemonij. mouenda:ceu magiſtratū quendā de nouo inducere vel remoue re. vt apud Lacedemonios
Lyſander feruntaliqui Lyſandrū tentaſſe regiam poteſtatē tollere:& Pauſaniam regem/ephoros. &
Pauſanias. Epidamni:reſpublica eſt mutata in parte.nam pro tribuū prefectis conſiliarios creauerūt.in
Epidamni. eo vero magiſtratu(quem Athenienſes elioeam vocāt)neceſſe eſt etiam eorū qui in republi-
Equū nūero ca verſanť magiſtratus abire:cum quis ſuffragiis in magiſtratu creatur.Paucorū autem po
3 2 1 tentia erat:ꝗ vnus in hac republica erat princeps. ℭVbiqꝫ enim propter inequalitatē oritur 5

diſparibus tamen nõ exiſtit proportio.perpetua enim poteſtas regia iniqua foret:ſi eſſet in
6 paribus.Omnino enim querẽtes equum:in ſeditiones incidũt.¶ At enim duplex eſt equũ. Equũ pro di
vnum numero:alterum dignitate.numero quidẽ:ceu multitudine ac magnitudine idem/ gnitate.4 2 1
& equum dignitate autem dico:id quod eſt ſecundũ rationẽ.vt ſecundũ numerũ:equali ex
cedunt tria duo/& duo vnum.ſed dico ſecũdum rationẽ excedere duo/& duo vnum. nam
7 duo pars equa quaternoꝝ/& vnum duorũ.ambo enim medietas.¶ Fatentes autem ſimpli
citer eſſe iuſtum id/quod eſt ſecundũ dignitatem:cõtendunt/vt dictum eſt. Alij quia ſi in
aliquo ſint pares:ſe penitus pares eſſe exiſtimant.alij quia ſi in aliquo preſtant: in cũctis ſe
ſuperare arbitrant.quãobrem due precipue fiunt gubernandi forme:populus ſcilicet & pau
corũ potentia.nobilitatẽ enim ac virtutem:in verbis quidem omnes fere vſurpant.etenim
8 qui reuera nobiles ac boni ſunt:nuſq̃ centũ reperiũtur/diuites autẽ multis in locis. ¶Sim
pliciter vero omnino ſecũdum alterutram ſtatuere equalitatẽ:improbũ eſt. Patet autem ex
eo quod cõtingit.nulla enim huiuſmodi rerumpublicarũ recipit ſtabilitatẽ.Cauſa vero hu
ius: quia impoſſibile eſt ex primo errore in principio cõmiſſo non euenire ad extremũ ali
quid mali.quare opus eſt partim arithmetica equitate vti.partim ea que eſt ſecundũ digni
9 tatem. ¶Verũtamen tutior eſt ac minus ſeditioni ſubiacet popularis gubernatio q̃ pauco
rũ. Nam in paucorũ gubernatione due gignũtur ſeditiones. vna inter ſeipſos:alia ad po
pulum.in gubernatiõibus autem populi:vna tantũ ſeditio fit ad paucorũ potentiã.ipſis ve
ro inter ſe(quod quidẽ dignum dictu ſit)non accidit ſeditio populi. ¶Inſuper mediocriũ
hominũ gubernatio ꝓpinquior eſt populari gubernationi/q̃ illi que paucorũ:que quidẽ eſt
magis tuta/q̃ aliqua huiuſmodi rerumpublicarum.

¶PRIMI CAP. QVINTI POLITICORVM COMMENTARIVS.

1 QVe et quot ſunt cauſe mutationũ rerumpublicaꝝ/et corruptionũ earum/et que reme
dia quibus ſaluent/contineãturq; nõdum dictum eſt.fere autem de cunctis alijs vni
uerſis de quibus determinare propoſuerat: in precedẽtibus eſt dictum. idcirco non
ab re de huiuſmodi rerumpublicarũ mutatiõibus/corruptionibus medelijſq; ac reme
2 dijs:determinatio eſt ſuſcipienda. ¶Ad memoriã reuocãdas eſſe vult ſpecies rerum
publicarũ: que generaliter numero 29 tertij/ſpecialius autem numero 15 quarti et ſe
quẽtibus/et quonam pacto popularis gubernatiõis et paucorum potentie non ſit iuſtum ſimpliciter/
3 ſed ſecũdum quid:numero 35 tertij iam cognitum eſt ¶ Inequalitatẽ/primam eſſe cauſam atq; ori
ginem mutationũ rerumpublicarũ. quãdo enim non vtraq; pars et opulentoꝝ & inopum pro opini
4 one ſua equale in republica reportãt:ſeditiones cõcitant/ ſeditione autem reipublice mutant. ¶Reſ
publicas vario modo mutari.aliquãdo de ſpecie in oppoſitam/aut alterius generis ſpeciem/aliquãdo
ſecũdum maius & minus/ & aliquãdo qui ſeditiones agunt nequaq̃ rempublicã mutare volunt/ ſed
5 ad eam dumaxat admitti.Littera de ſe conſpicua. ¶ Quanq̃ ita eſt ꝙ in omni republica propter in
equalitatẽ oriri ſeditionẽ contingat: attamen in equalibus proportio eſt.nam perpetuũ regnum equa
libus inequale eſt. fieri tamen poteſt vt id ſit pro dignitate. incidunt enim in ſeditiones/ qui querunt
6 omnino totaliterq; equum. ¶Duplex equum:vnum numero quod quidẽ medium eſt arithmeticũ
idem atq; equale multitudine aut magnitudine:alterũ pro dignitate equum/quod geometricũ/et in
rationũ proportionũq; equalitate conſiſtit.de vtroq; oppido q̃ abunde dictum eſt:in annotatiõibus
7 circa tertiũ caput quinti ethicorum & ſequentiũ capitũ. ¶Ob has duas equi ſpecies due precipue
ſe declarant gubernãdi forme paucorũ potentia & popularis gubernatio.nam equũ iuſtũ vtraq; po
nit.ſed paucipotẽtes:equũ quod pro dignitate & geometricũ iuſtum ponũt/illudq; ſibi falſo arrogãt.
quia reuera/neq; boni neq; digni:tametſi diuites ſint/& nobilitatis opiniõe pretumidi. populares au
tem:iuſtũ dicunt equũ/ & nũero & arithmeticũ qđ eque ſibi falſo aſcribunt.nõ enĩ ſi in aliquo equa
8 les:idcirco in vniuerſis et omnino equales exiſtant. ¶Iuſtum.ſtatuere in republica/aut omnino ſecũ
dum equalitatẽ geometricã et pro dignitate vt volunt paucipotẽtes/ aut omnino ſecũdum arithme
ticã et in numero ceu volunt populares prauũ eſt.Sed partim arithmetica equalitate/partim geome
trica:vtendũ eſt.quia cum iuſtũ ab altera tantũ harum equalitatũ deſumit:reſpublica ſtabilitatẽ non
habet:ſed varijs quatitur motibus/ac ſeditionibus/ neceſſeq; tandẽ eſt ex huiuſmodi errore ab exor
9 dio admiſſo/vt tãdem in grandẽ quandã ꝑniciem reſpublica deuoluat.¶Quanq̃ ita eſt:ſtabilior ta
men popularis gubernatio q̃ paucorũ potentia. Primo quia in paucoꝝ potentia:due ſeditiones oriũ
tur/et paucorũ potentũ inter ſe & ad populũ.in populari autẽ gubernatiõe/vna/populi aduerſus pau
cos potentes.inter ſe enim non oritur ſeditio.que mẽtione digna ſit. ¶Secundo.popularis guberna
tio magis accedit ad gubernationẽ mediocrũ hominũ/que omniũ ſtabiliſſima eſt q̃ paucoꝝ potẽtia.

nimirū igitur ſi popularis & ſtabilior & ſecurior q̄ paucorꝝ potentia eſt.

❡ANNOTATIONES AD CAP.PRIMVM QVINTI POLITICORVM.

IN quinto hec.mutationes rerūpublicarū.medele.durationes.De mutationibus &
medelis.inequalitas.ſeditiones.cauſe ſeditionū.medele.mutationes popularis gu-
bernationis.mutatiões paucorū potentie.mutationes optimatū.medele.magiſtra-
tus ſaluāde reipublice aptus.mutationes regni.medele regni/& retentio tyrānidis.
De inequalitate:ab 1 ad 10 numerū.de ſeditionibus.a 10 ad 14.de cauſis ſeditio-
num:a 14 ad 15.de medelis ſeditionū:a 15 ad 19.de mutationibus popularis gu
bernatiõis:a 19 ad 24.de mutationibus paucorꝝ potentie:a 24 ad 35.de mutatio
nibus optimatū:a 35 ad 42.de medelis mutationū harum rerūpublicarꝝ:a 42 ad
62.de magiſtratu apto:a 62 ad 72.de mutatiõibus regni:a 72 ad 92.de medelis & ratione tyrāni-
dis:a 92 ad 128.de duratiõibus:a 128 ad calcē libri in capite.12.ratio. ❡ In eo vero magiſtratu:quē 4
athenienſes eliæam vocant greci de eo magiſtratu ita ηλιαια το μετα δικαστηριον εν τη αττικη και οι
δικασται ηλιασται εκαλουντο. ηλιαια βουλη συνηθροισ τοσ α εξ ανδρων χιλιων. Eliæa magnum pretoriū
Athenienſe & iudices eliaſte vocabātur. Eliæa cõſilium conſtitutū ex mille viris. Leonardus habe-
bat. Apud Elienſes vero neceſſariū eſt illorū etiam qui verſanť in republica:dignitates vadere/quan
do creať magiſtratus aliquis. & in aliquibus exemplaribus:apud Dienſes.ſed arbitror vitio ſcriptorū.
verum Ariſtoteles ſic εις δε την ηλιαιαν επαναγκες εστιν. ετι των εν τω πολιτευματι βαδιζειν τας αρ-
χας. οταν επιψηφιζηται αρχην τις. και τα λοιπα. et quia parū intelligibile erat/eo modo quo poſuit Leo-
nardus.imutatus eſt hic locus ad littere grece intelligentiā. ❡ Vbiq; enim propter inequalitatē oritur 5
ſeditio:diſparibus tamē non exiſtit proportio. Aliter q̄ hic habeať in numero huic littere reſpõdenti
expoſitū eſt ꝑpter ambiguitatem particule ου μην.quam Leonardus negatiue accepit. ego vero ad-
uerſatiue/& non negatiue.nam ex Suda ου μην αλλα μην etiam deſignat.αλλα μην autē noſtri:attamē
aut quippiam ſimile exponūt. Ariſtoteles ſic habet πανταχου γαρ δια το ανισον η στασις. ου μην τοις
ανισοις υπαρχει αναλογον. αιδιος γαρ βασιλεια ανισος εαν η εν ισοις.quod ad verbū. vbiq; enim ꝑpter
inequale ſeditio:attamen inequalibus ineſt ꝑportionale.nam ꝑpetua regni poteſtas/inequalis: ſi ſic
in equalibus.et plane dubium eſſe poſſit:an id velit quod in littera expoſuit.verū vt aduerſatiua par
ticula eſt:rectius quadrare videtur intelligētie/q̄ ſi intelligať particula eſſe negatiua.regni enim pote-
ſtas inequalis eſt ad equales.(nam regis ad ciues qui inter ſe ſunt equales/ſed regni inequales. vtrum
hoc in illo modo rectius ſit:alij amplius diiudicent.littera tamen dimiſſa eſt vt erat:propter ambiguita
tem(vt dictum eſt)dictionis ου μην. ❡ Verūtamen tutior eſt ac minus ſeditioni ſubiacet. Id ſummope 9
de primis ſpeciebus popularis gubernatiõis certū.in vltima enim in qua ſunt populi ductores:ſeditio
nes crebre exoriuntur.

Leonardus.

Ariſtoteles

Leonardus.]

❡De ſeditionibus paucorum & populariū/pro quibus rebus ſeditiones oriantur/& de cauſis earum. Cap. II.

CVm vero cõſideremus quibus de cauſis ſeditiones mutationeſq; rerumpublica 10
rū eueniunt:capiēda ſunt primo vniuerſaliter principia/& cauſe eorum. Sunt au
tem fere(vt ita dicam) tria numero: de quibus primo ſecūdum ſe ſuccincte deter-
minandū eſt. videre enim oportet:queadmodū diſpoſiti ad ſeditiones deueniūt/
& quarū rerum gratia/& tertio que ſunt principia ciuiliū turbationū/ ac ſeditionum inter
ciues. ❡ Quod quidem igitur diſponatur ad res nouas appetendas:illa eſt potiſſima cau- 11
ſa de qua iam diximus.hi quidē quia pares eſſe volunt iis qui plus habent: niſi hoc ſit ſe-
ditiones cõcitant.illi vero(quia inequalitatē affectant & exceſſum)ſi ſe arbitranť nõ plus
habere cū ſint inequales/ſed equale aut minus:adeque ſeditioſi ſunt. hec autē quandoq; iu
ſte cupiūtur:quandoq; iniuſte.Inferiores quidē vt pares ſint/ſeditiones moliūtur. & pares
qui ſunt:vt preſtent. Quemadmodū igitur diſpoſiti ſunt/qui res nouas ſeditioneſq; que
rūt:dictum eſt. ❡ Res autem pro quibus ſeditionibus cõtendunt:ſunt lucrum & honor/atq; 12
his contraria.dedecus enim & damnū vel ipſorum vel amicorꝝ fugientes: ſeditiones in ci-
uitatibus agunt. ❡ Cauſe vero ac principia motionū vnde ipſi ita diſponunť/et pro iis que 13
diximus:ſunt vt ſeptem/ſunt etiam vt plura:quorū duo ſunt eadem cū illis que dicta ſunt:
non tamē eodem modo.propter enim lucrum/& propter honorē irritenť inuicem: non vt
acquirant ſibiipſis(vt dictum eſt prius)ſed quia vident alios partim iniuſte partim iuſte plus
in ipſis habere. Inſuper ꝑpter contumeliā.propter metum.propter potentiā.propter contē-

Cauſe.
1 Lucrum.
2 Honor.
3 Iniuria.
4 Metus.
5 Exceſſus.
6 Contēptus
7 Incremētū ꝑter ꝑportionē
8 Verecūdia:
9 Negligentia
10 Paruitas.
11 Diſſimilitudo.
12 Extrinſecū.

ptum. propter incrementū exceſſiuum: ꝓpterea & alio modo propter verecūdiam. propter negligentiā.propter paruitatem.propter diſſimilitudinem.

ℭSECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

10 TRia ſecundū ſe & ſeorſum:primo figura/rudiq; diſcuſſiōe determinā da. primū quo pacto affecti:ſeditiones mouent.Secundū quarū rerum gratia.illas excitant.Tertiū que ſunt principia & cauſe turbationū et ſeditionum inter ciues.ℭHic de primo.affecti ſunt.ad ſeditiones inopes qui diuitibus pares eſſe volunt.diuiteſq; ac potentes qui cum inequalitatē affectent ſe ſemper minus qui debeant habere putāt. inſuper ij qui cū ſint equales:ambiūt/preſtareq; volūt.omnes eni hi:niſi id fiat ad quod mens inſana/irrationaliſq; appetitus eos pertrahit/ſeditiones cōcitant atq; mouent. 11 ℭDe ſecundo.ea cuius gratia ſeditiones mouent/ſunt lucrum & honor vt illa adipiſcantur:et eorum 12 contraria damnū ſcilicet & dedecus/vt illa vitent.ℭDe tertio.principia et cauſe huiuſmodi turbationū ac ſeditionū inter ciues:ſunt vt ſeptem/ſunt vt plures.ſeptē ſunt:lucrum.honor.iniuria.metus.cōtemptus:exceſſus.incrementū debitam proportionē excedens.Addunt alio modo et hec quattuor: verecūdia.negligentia.paruitas.diſſimilitudo.ob verecundiā/negligentiā/et paruitatē/pauxilluq; mutationis ſenſim irrepens:mutant reſpublice abſq; ſeditione & motu. Et lucrum & honor/quādo ſunt ea pro quibus ſeditionibus cōtendunt:mouēt animos ſeditioſoꝝ vt illa adipiſcant.quādo vero principia & cauſe ſeditionū irritant ciues indignatione aut inuidētia/cum hi vident ſe inhonoratos/ illos autem honoratos.Littera ſatis aperta eſt.

1 Lucrum.
2 Honor.
3 Iniuria.
4 Metus.
5 Exceſſus.
6 Contēptus
7 Incremētū pter ꝓportionē.
8 Verecūdia
9 negligētia.
10 Paruitas.
11 Diſſilitudo.
12 Extrinſecū

ℭANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

13 PRopter enim Lucrū et propter honorem que hic annumerat:vndecim ſunt. verū adijciet poſtmodū extrinſecam cauſam/vt nūero 86/que adiecta numerū perficiet 12.ℭPropter paruitatē.Propter id quod ſenſim & parſiper repit. quando a republica aliquid parum demit & toleratur(quia latet aliquid momēti habere ad tollendā rēpublicam) deinde permittit quippiā pauxillulū demi/ſic latenter irrepit reipublice malum/tandemq; ad id ꝑducitur/vt aut tollatur/ aut in magno verſetur diſcrimine.

ℭDe cauſis vndecim ſeditionum declaratio.Cap. III.

14 h Orum autem contumelia et lucrum quam habeant vim/et quot ſeditionū cauſe:fere eſt manifeſtū.contumelia enim & auaricia eorum qui gubernant.homines ꝓuocantur ad ſeditiones contra illos & contra ſtatū reipublice que iſta fieri patiatur.auaricia vero qñq; ex priuatis rebus fit:quādoq; ex publicis. ℭDe honore etiam clarum eſt:et quid valeat & quomodo cauſa ſit cōtendendi.ipſi enim ihonorati & alios honoratos cernentes:ſeditionē aggrediūtur.Hec autem iniuſte quidē fiunt:cum preter dignitatem honorant quidam vel inhonorātur.iuſte vero cum ſecundū dignitatem.Propter prepotentiā autem quando quis maior ſit & potentior/vel vnus vel plures/cum ſecundū ciuitatem & potentiā reipublice. conſueuit enim ex talibus/fieri vnius dominatio vel gubernatio violenta. Quapropter quibuſdā in locis oſtraciſmo vtūtur:ceu Argis & Athenis. at qui melius erat ab initio prouidere: ne in huiuſmodi potentiā augeri homines permitterētur/q̄ poſt/contra auctos remediū querere. ℭPropter metum vero ad ſeditionem deueniunt:qui formidant ob maleficia cōmiſſa ne penas dent/& hi contra quos paratur violentia preuenire volentes/priuſq̄ malum patiantur.vt apud Rhodum:nobilitas contra plebem inſurrexit metu iudiciorum que ſibi parabātur, ℭPropter cōtemptum vero ad ſeditiones deueniūt & inſurgunt/ceu in paucorū potentia: quando plures ſunt illi qui a republica excludūtur.potentiores enim ſe putant.Et in populari ſtatu opulenti cōtemnētes inordinationem & malam adminiſtrationē eorum qui rempublicā gubernāt. ceu apud Thebanos poſt pugnam in Onophytis cōmiſſam: mala gubernatione popularis ſtatus interiit. Et in Megarenſibus.cum per inordinationē & magiſtratum negligentiam ſuperati ſunt. Et ſyracuſis ante Gelonis tyrānidem. Et Rhodii populus anteq̄ contra inſurgeretur. ℭFiunt etiam propter incremētum exceſſiuum mutationes rerumpublicarū. vt enim corpus ex partibus ſuis conſtat/& oportet eas ſimul pro modo quāq; ſuo creſcere/vt cōmenſurationis maneat harmonia/ac niſi hoc fiat corrūpitur(ceu quando pes quattuor cubitorū ſit/ceterum vero corpus duorum palmorū longitudinē habeat: interdū etiam in alterius animalis figurā

Prima cauſa.
Iniuria.
Lucrum.
Honor.
Hec:honorationes & inhonorationes.
Exceſſus.
Argi.
Athenienſes
5
Metus.
Rhodij.
6
Contemptus.
Thebani.
Onophyti.
Megarenſes.
Gelon tyrannus.
Rhodij.
7
Incremētū pter ꝓportionē.

Tarentini. Iapyges. Medi. Grecia. Argiui. Hebdoma Cleomenes. Athene. Lacedemonij Verecūdia. Herea. Negligentia. Horeum. Heracleodorus. Paruitas Ambraciote. Diſſimilitudo. Sybaris. Trezenij. Achei. Thurij Sybarite. Byſantij. Antiſſei. Chios. Zanclei. Samij. Apolloniate. Euxinus pontus. Syracuſani. Scda cauſa. Amphipolite. Tertia. Chalcidēſes Clazomenij. Chytrus. Colophonij. Notij. Quarta. Athene. Pyreum.

tranſire queat/ſi non ſolum quātitate/verūetiam qualitate immoderatū fieret incremen-
tum) ita & ciuitas ex partibus conſtat: quarū interdum aliqua latenter ſuccreſcit/ceu ege-
norū hominū multitudo in popularibus gubernatiōibus & rebuſp ublicis. contingit vero
quandoq; id per fortunam: velut apud Tarentū/cum ſuperati prelio ab Iapigenſibus nobi-
litatis magnam partē amiſiſſent(fuit autem id preliū paulo poſt id tempus: quo Medi Gre-
ciam inuaſerūt)ad popularē ſtatum ex republica eſt facta mutatio. & argiui poſt cedem ſuo-
rum in hebdomada a Cleomene ſpartiata factam: coacti ſunt inquilinos quoſdam ad rem-
publicā recipere. Et athenis/cum terra male pugnaret aduerſua Lacedemonios: nobilitas at
tenuata eſt/cum ex deſcripto ſe ſubmittere ad bellum cogeret. contingit autem hoc in po
8 pularibus gubernatiōſbus: rarius tamen. Pluribua enim diuitibus exiſtētibus vel diuitiis in
pluribus auctia: mutatio fit in paucorū potentiā atq; potentatū. ¶ Mutātur etiam reſpubli-
ce abſq; ſeditione: propter verecūdiam. vt in Herea. cum enim per electionē ſumere magi-
9 ſtratus ſolerent: poſtea ſortiri ſunt/ex eo q electiones eorum in hominea turpes/pudendoſ
q; cadebant. ¶ Eſt propter negligentiā: quando ſinunt ad ſummas poteſtates eos aſſumi/
qui nō ſunt amici ſtatus eorum. per quem quidē modum: apud Horeum euerſa eſt paucorū
gubernatio per Heracleodorū/qui magiſtratū nactus gubernationē ciuitatis ex paucorum
10 potentia ad popularē ſtatum traduxit. ¶ Inſuper propter puſillum. dico autē puſillum quā-
do latet paulatim ſuccreſcens reipublice mutatio/que ad magnitudinē latenter euadit: ſi ne
gligatur id quod puſillum. quemadmodū apud Ambraciotas a paruo cenſu priua erant ma-
11 giſtratus. Tandem vero a nullo fuerunt/quaſi nichil aut prope foret inter parum & nichil.
¶ Seditiones etiam cōcitant aduenē: donec in eadem ſimul conſpiratione deuentum ſit.
vt enī non ex quauia multitudine conſtituit ciuitaa: ita etiam neq; in quouis tēpore. Qua
propter quicunq; iam inqlinos ſuſceperunt aduenas: omnes fere ſeditionibus iactati ſunt.
ceu Sybarim: vna cum Trezeniis/incoluerūt Achei. poſtea maiorem in numerū creſcētes:
Achei/Trezenios pepulerunt. vnde ortum odium eſt Sybaritis/et in Thuriis idem fecerūt
Sybarite contra illos qui eos receperant. nam plus habere volentes: quaſi de ſuis agris pul-
ſi ſunt. Et apud Byſantium aduene in oppreſſionē ciuium cōiurati: cognita re prelio et ar-
mis expulſi ſunt. Et Antiſſei: exules ex chio ſuſceptoa/tandem armis deiicere coacti ſunt.
Zanclei vero qui Samios receperūt: mox ab eis ſunt propria ciuitate deiecti. Apolloniate
qui ſunt in Euxino ponto: aduenis receptia/ſeditione agitati ſunt. Et Syracuſani poſt tyrā
nos expulſos: cum hoſpitea & coductos milites feciſſent ciues/in ſeditionem & prelium in
ciderunt. Et Amphipolite: receptis Chalcidentium colonis/pulſi tandem ac illia ſunt fere
omnes. Seditionē autem concitant in paucorum quidem potētia multitudo indigne ferēs
quemadmodū dictum eſt prius q cum ipſi ſunt pares non eque honorātur. In populari ve-
ro ſtatu nobilitas q pars fiat ceteris/cum ipſi ſint preſtantiores. ¶ Incidunt autē quādoq;
in ſeditionē ciuitates propter ſitum: quādo talis eſt locus/vt nō ad vnam eandēq; guberna-
tionē ſit aptus. vt Clazomeniis accidit/qui in Chytro habitant: contra eos qui habitant in i-
ſula. Et Colophoniis erga notios. Athenis quoq; non eodem modo: ſed multomagis popu
larea ſunt qui in Pyreo habitant q̄ qui in vrbe. vt enim in preliis trāſitua foſſarum etiam ſi
admodū parue ſint/interrumpit ordines militum: ita in ciuitate diſſimilitudo omnis vide
tur diſſentionem facere. ¶ Maxime forſan diſſident virtus & vicium/deinde paupertas &
diuitie/et alia magis q̄ alia: quarum rerum vna eſt illa de qua diximus.

¶ TERTII CAP. COMMENTARIVS.

DEclarat quo pacto hec vndecim: lucrum. honor. iniuria. metus. exceſſus. contem-
ptus. incrementū preter proportionē. verecundia/negligentia paruitas/et diſſimili- 14
tudo: cauſe ſint ſeditionum/turbationūq; rerumpublicarū. et diſſimilitudinē qua-
druplicem aſſignat. vnam inter incolas et peregrinos. ſolent enim diſſimiles eſſe: &
habere diſſimiles viuēdi modos. Secūda eſt populi & inſigniū. quia populus vult
eſſe ſimilis diuitibus & nobilibus: cum ipſis ſit diſſimilis. & contra opulenti volunt
eſſe in omnibus egenis diſſimiles. cum illis in aliquo ſint ſimiles. Tertia. ratione ſitus loci: cuius pars
vna apta eſt diſſimili gubernationi. ¶ Quarta eſt diſſimilitudo virtute & vicio. et illa eſt maxima: &
littera aliena luce non eget.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

14 Orum autem cõtumelia & lucrũ/quã habeant vim.propter hec duodecim:lucrũ.honorẽ
h iniuriã.metũ.exceſſum.cõtemptũ.incrementũ preter proportionẽ.verecũdiam.negligen
tiam. ob id quod latenter & paululũ inſerpit. diſſimilitudinẽ.et inſuper cauſam extrinſe-
cam:motus/& rerũ publicarũ mutatiões fieri. Ariſtoteles ex ſuis ampliſſima affert teſtimonia/ verum Ariſtoteles.
et ex noſtris hiſtorijs facile eſſet conſimilia cognoſcere. quod quia longũ eſſet hic narrare/& intelligẽ
tie nichil p̄iudicat omiſſum:iccirco alterius ſolertie relinquimus ex hiſtorijs noſtris colligendum.

❡De medelis & documentis circa ſeditiones. Cap. IIII.

15 Riuntur autem ſeditiões non ꝑ paruis rebus:ſed ex paruis ad magna perueniũt.
o maxime vero etiam parue corroborant̃ quãdo in principalibus fiunt. vt contin-
git Syracuſanis antiquitus. mutatus eſt enim ciuitatis ſtatus propter duos adole Syracuſani.
ſcentes: qui in magiſtratu conſtituti/ſimultatẽ inter ſe habuerunt ex amatoria cauſa. alte-
ro enim abſente alter(cũ ſodalis eius eſſet)puerũ quem amabat ſibi cõciliauit. at ille reuer-
ſus/cum id grauiter ferret: vxorem illius habere ſtuduit ex hoc:omnes qui verſabant̃ in re
publica diuerſo fauore diuiſerunt. Quamobrẽ ab iſtis principatibus cauendũ eſt diligenter Documentũ.
ac diſſoluende ſtatim ſunt eorũ diſcordie/qui multũ in republica poſſunt. in principatu eñ
peccatur. principatus autẽ dicitur dimidiũ eſſe totius. itaq; paruũ in principatu erratum:cor
reſpõdens eſt ad alias partes. omnino autẽ excellentiũ viroꝝ diſcordie: totam poſt ſe trahit
ciuitatem. vt cõtigit apud Heſtiæam poſt popularẽ ſtatum. duobus enim fratribus de diui- Heſtiæa.
ſione patrimonii cõtendẽtibus:vnus eorum qui erat pauperior/quaſi non exhibente alte-
ro fratre bona omnia/neq; theſaurũ quem pater inuenerat proferente/querebat̃: ac popu-
lum in ſuos fauores ꝑtraxerat. alter vero qui diuitiis pollebat:locupletes ſibi acciuerat. Et
in delphis ex affinitatis cauſa cõtẽtione exorta:principiũ fuit ſeditionũ omniũ que poſtea Delphi.
fuerunt in ea ciuitate ſecute. hic enim cũ ſibi triſte augurium incidiſſet: vt venit ad ſpon-
ſam/ſuſcipere illam noluit. illi vero quaſi ſpreti atq; cõtempti/ſacrorũ quidã (eo ſacrificã-
te)iniecerũt:atq; vt ſacrilegũ accuſantes/capite damnari fecerũt. ❡Mitylene quoq; ſedi- Mitylene.
tio ex hereditate coorta:magnorum malorũ fuit origo. inde quoq; bellũ Atheniẽſibus cõ Athenienſes.
tra Mityleneos ſuſceptũ:in quo vrbs eorum a Pachete duce capta fuit. Timophane enim Mitylenei.
quodã opulento homine/vita functo/cum due filie ſupſtites fuiſſent:Doxandrus quidã da Paches.
ri illas filiis in matrimoniũ cõcupiuit. quod cũ aſſequi non potuiſſet/alios ſibi prelatos do Timophanes.
lens:res nouas moliri aggreſſus. Atheniẽſibus quibus erat publice hoſpes/bellum ſuſcipe- Doxandrus.
re perſuaſit. ❡Et apud Phocenſes ſeditio exorta eſt ex hereditate inter Mnaſeam Mneſo- Athenienſes
nis patrẽ & Euthicratẽ Onomarchi. hec ſeditio Phocenſibus initiũ fuit eius belli/ quod ſa- Phocenſes.
crum appellauerũt. ❡Mutatus eſt etiam Epidamni ciuitatis ſtatus ex nuptiis. deſponderat Mnaſea.
enim quis filiã. cum vero pater deſponſate magiſtratũ gerens/illi damnũ irrogaſſet: quaſi Mneſon.
16 deſpectus/omnes qui preſenti ciuitatis ſtatu infenſi erant/per factionẽ ad ſe recepit. ❡Fiũt Euthycrates.
etiam mutatiões & in paucoꝝ potentia & in populari ſtatu & in ea que appellat̃ reſpublica: Onomarchus
ex eo ꝙ aliquod collegiũ vel aliqua pars ciuitatis famã ſit vel augmentũ maiorem in modũ Epidamnũ.
conſecuta. Vt apud Atheniẽſes/Ariopagi conſiliũ per tempora belli Perſarũ famam conſe Incrementũ.
cutũ: ſeueriorẽ reipublice gubernãdi formã videt̃ feciſſe. ❡Et rurſus Naualis turba/ꝙ cau Ariopagus q & martius vi-
ſa victorie Salaminẽſi bello fuiſſe videbatur/& ob eam victoriã principatũ maris acquiſiſ cus.
ſe ciuitati:popularẽ ſtatum validiorẽ effecit. ❡Et apud Argiuos nobilitas ꝙ in prelio con- Perſe ſiue me
tra Lacedemonios/apud Nantiniã vrbem cõmiſſo/magnam famã conſecuta erat:popula- di.
rem ſtatum delere tentauit. ❡Et apud Syracuſanos multitudo vrbana/ꝙ cauſa victorie bel Salamin.
li aduerſus Athenienſes videbatur fuiſſe: rempublicã mutauit ad popularẽ ſtatum. ❡Et a- Argiui.
pud Chalchidenſes/ꝙ ſimul cum nobilitate ad opprimendũ Phoxum tyrãnum plebs inſur Lacedemonij
rexiſſet:ſtatim reipublice gubernationem ſuſcepit. ❡Et apud Ambraciam eodem modo/ Mantinia.
populus cum aggreſſoribus Periandro tyranno expulſo:in ſeipſum gubernationẽ conuer- Syracuſani.
tit. Et omnino hoc latere non oportet: ꝙ qui potentie cauſa fuerunt/ſiue priuati/ ſiue col- Athenienſes
legia publica/ſiue tribus/ſiue pars aliqua ciuitatis/ſiue quecunq; multitudo/ ſeditionem Chalchidẽſes
cõmouent. aut enim qui honori eorum inuident/ſeditionem faciunt: aut ipſi propter pre- Phoxus.
ualentiã/par habere cum ceteris non acquieſcunt. ❡Mouetur quoq; reſpublica/quando Ambracia.
partes ille ciuitatis que contrarie videntur eſſe/pacificãtur adinuicem(ceu diuites & plebs) Periander.

mediū autem aut parū aut nichil omnino ſit. ſi enim cucuis pars ita robuſta fiat, vt ad id
quod predominabaṫ proxime accedat: poſt hac minime vult diſcrimina ſubire: quapropter
et qui virtute pcellunt: nullam (vt ita dixerim) faciunt ſeditionē. pauci enim ſunt: alii vero
permulti. vniuerſaliter ergo in cunctis rebuſpublicis: initia cauſeq; mutationū ac ſeditio-
Vis. nū, in hunc modū fiunt. ℂ Mutatur autem quādoq; reſpublica per vim: quandoq; per dolū. nō- 18
Dolus. Per vim autem: ſtatim ab initio aut poſtea cōpellendo. verū enimuero fraus duplex eſt.
nunq̄ enim decepti ab initio, ſua demum ſponte recipiunt alium gubernādi modum: dein
Athenienſes. de poſtea violente cōſeruant vt accidit cum quadringenti illi, Athenienſiū rempublicā ſu
400 ſceperūt, affirmantes q̄ Perſarū rex, pecunias ad bellum contra Lacedemonios ſubminiſ-
Perſaꝶ rex co ſtraret: ac in eo mentiti nichilominus poſtea vi retinere gubernationē conati ſunt. Interdū
dex grecus ſo- autem ab initio pſuadentes: ac poſtea rurſum pſuaſis ſponte ac volentibus retinent guber
lū habet rex. nationē. Simpliciter ergo circa reſpublicas: ex iis que dicta ſunt, cōtingit mutatiōes fieri.
Lacedemonij

ℂQVARTI CAP. COMMENTARIVS.

DOcumenta quattuor pro cōſeruatione rerūpublicarū. Primum: Statim. diſcordias in 15
1 ter eos qui in magiſtratu ſunt eſſe ſedandas. alioqui ex paruis rebus orte diſcordie:
ad magnas & magnarū rerum ſeditiones exurgunt. quod ſex exemplis comprobat.
duorū adoleſcētum Syracuſis. duorū fratrum de diuiſione patrimonij cōtendentiū
apud Heſtieam ꝑpter ſpretā ſpōſam Delphis. Mytilene ob Timophanis filias Do-
xandri filijs in matrimonio negatas. Phocide ob cōtentionē hereditatis inter Mna-
ſeam & Euthycratē. Epidamni vero ob offenſionē ſuſceptam a Patre nurus. Verum hec in ſupiores
cauſas reuocanṫ. in primo enim iniuria. in ſecūdo & quinto lucrū. in tertio, quarto, ſexto, cō temptus.
ſed hec vt intelliganṫ & vniuerſus littere cōtextus facillimū eſt. ℂ Secundū: quando mēbrū aut pars 16
2 aliqua ciuitatis: ex claro aliquo facinore, famā cōſequitur aut augmentū: & omnino qui potētie cauſa
fuerint, ſiue priuati, ſiue collegia aliqua publica, ſiue tribus ſiue pars aliqua ciuitatis ſiue quecūq; mul
titudo iminere tunc ciuitati ſeditionis periculū, ſeu paucoꝶ potētia, ſeu popularis gubernatio, ſeu ea
que vocaṫ reſpublica fuerit. Nam aut illi qui honori eorum inuident ſeditionē faciunt. aut ipſi ꝑpter
preualentiā: par habere cum ceteris non acquieſcūt. ſex declarat exēplis: de Ariopagi conſilio. de bel
lo ſalaminēſi. de bello argiuoꝶ apud Mantiniam. de Syracuſano aduerſus Athenieſes. de oppreſſo
Phoxo tyranno Chalcide: auxilio populi. de eiecto Periandro tyranno ab vrbe ambracia: adiutore ſi 17
mili modo populo. cauſa omniū horum exceſſus. ℂ Tertium. Item ſi ſit popularis gubernatio & diui
3 tū, atq; inſigniū potentia tantū creſcat, et equetur populo: aut ſi paucoꝶ potentia gubernatio ſit, increſ
ſcat autē populus, vt opulentis & nobilibus equetur. ſic vt nichil aut perparū interſtitij ſit atq; diſcri-
minis: ſeditionis piculum iminet. nam partiū quecunq; proxime accedit ad eam que dominaṫ: quod
reliquū eſt minime vult pericula ſubire, ſed ſeditiones molitur. quare ab iſs qui virtute precellūt: nul
la (quod dictu ſit dignum) ſeditio timēda eſt. Nam ꝑpauci ſunt: alij autem pq̄multi. & he cauſe, non
modo paucoꝶ potentie & popularis gubernatiōis: ſed vniuerſaliter cauſe ſunt ſeditionū, & mutatio-
num omniū rerumpublicarū. ℂ Quartum. Reſpublicas mutari interdum vi, interdū fraude atq; do- 18
4 lo et id bifariam: aut retenta gubernatiōe violente ac nolentibus ciuibus, aut ea retenta, ipſis quidem
volentibus. et vis & dolus: ad iniuriam pertinent.

ℂANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

IN principatu enim peccatur. principatus autē dicit: dimidium eſſe totius. Id & ita dici ſo- 15
1 let: in principio peccatur. principiū autem dicit dimidiū eſſe totius. et reuera idē eſt: ſed cū
pro principio ponitur principatus, res eſt ad latinoꝶ itelligentiā pro re ſubiecta eueſtigio
accōmodatior. at vero cū nomie principij vtimur: res eſt cōueniētior adagio. tametſi latini principia
principatus appellent atq; magiſtratus, conſuetudinē grecoꝶ ſequentes. greci enim pro eo quod la-
tini nunc principiū, nunc principatū nūc magiſtratū dicunt: ſemper idem habent vocabulum τὴν ἀρ
χὴν. quo et hic Ariſtoteles vtitur. inquit enim. ἐν ἀρχῇ γὰρ γίνεται τὸ ἁμάρτημα. ἡ δὲ ἀρχὴ λέγεται ἥμι
συ εἶναι παντός. quare ſermo apud grecos aptior eſt ad materiam ſubiectā, & ad alludendū ꝓuerbio.

ℂDe mutationibus & modis mutationū popularis gubernationis. Cap. V.

SEd oportet in vnaquaq; ſpē rerūpublicarū hoc idē cōſiderare. Popularis ergo ſta 19
Popularis gu- tus maxime recipit mutationē ꝑpter eoꝶ hoim pfidiā qui ſūt ductores in populo.
bernatio i pau hi em̄ ptim egregios quoſq; opulētoſq; priuati calūniādo cōſpicere eos ſimul cō-
coꝶ potentiā.

pellunt (cogit enim in vnū cōis metus etiā eos qui prius erāt inimiciſſimi) partim quidem
publice multitudini ſuggillando. & hoc fere vbiq; in hunc modū fieri videbimus. ℂ Nam Coos.
& apud Coum: popularis ſtatus interiit, ob prauitatē eorum qui populū ducebāt. nobilitas Rhodus.
enim cōſpiratione facta regimē ciuitatis arripuit. ℂ Et apud Rhodū. ſtaturas enī ſtipendio
rū pecunias, que cōductis militibus ſoluerent: potentes quidā in populo pro ſe retinebant.
erat q; id impedimēto quominus ea redderent: que triremiū debebant pfectis. prefecti autē
claſſis, cum pecunias non haberēt, ac nichilominus nauigare ex lege cogerent: veriti pe
nam iudicii, cōſpirationē inierūt ad popularē ſtatum euertendū. ℂ Et apud Heracliā quoq;
populus oppreſſus eſt illico poſt coloniarū emiſſionem: ob eos qui populi erāt ductores. nā
illi, potentes in populo: illatis iniuriis nobilitatē expulerunt. illi vero poſtea cōſpirantes, &
in vnū cōuenientes, in vrbem reuerſi: populū oppreſſerunt. ℂ Nec multo diſſimiliter apud
Megarēſes: popularis ſtatus interiit. Ductores enī populi quo pecunias per bonorū publica Megarenſes.
tionē haberent multos ſe nobilitate pepulerēt, vt tandē facta ſit pmagna exulū multitudo.
exules ergo in vnum cōuenientes, plio ſuperarūt: oppreſſoq; populo paucorū potentiā cō
ſtituerūt. ℂ Contigit hoc idē apud Cumas, in populari ſtatu: quē deſtruxit Thraſymachus. Cume.
20 et apud alios fere, quis inſpiciat mutationes eodē modo cōtigiſſe. ℂ Interdū enim vt gra Thraſimachus
tificent iniuriātes, nobilitatē cōſpirare faciūt: vel patrimonia eque diuidētes, vel redditus
muneribus publicis ſubiicientes. interdū vero calūniantes: vt bona opulentorū publicari fa
21 ciant. ℂ Vetuſtis quidem tēporibus, quādo idem erat ductor populi ac belli dux: populares Popularis gubernatio in tyrannidem.
reſpublice in tyrannidē mutabātur. & pfecto antiquorū tyrannorū plurimi ex popularibus
hominibus facti ſunt. Cauſa vero cur tunc fierent, non autē nunc, illa eſt: q tunc qui popu
lum maxime ducebant, erant ex iis qui bello gerendo preficiebant. nōdum enim dicendi Rhetorica.
peritiā habebant. nunc autem Rhetorica arte ſupueniēte: qui dicendi facultatē habent, po
pulos ducunt quidē. ſed quia imperiti ſunt rerum bellicarū: tyrannidē inuadere nō audent,
niſi ſicubi parum aliquid tale accidat. ℂ Tyrannides certe frequētius fiebant prius q̄ nunc:
& propter magnas poteſtates quibuſdā cōmiſſas. ceu Mileti ex pretura. multarū enim ac Miletus.
magnarū rerum poteſtatē habebat pretor. ℂ Ac etiam ob id quia tunc vrbes non erant ma
gne, ſed rure homines habitabāt, ſeſe negociis operum exercentes. qui autem preſidebāt Athene.
in populo: cum viri militares eſſent, tyrannidem inuadebāt. idq; agebant oēs preſtita ſi Piſiſtratus.
bi fide a populo: que quidē pueniebat ex inimicitia aduerſus opulētos. vt Athenis: Piſiſtra Pediaci.
tus per factionē contra Pediacos ſuſceptam: & Megaris: Theagenes armentis opulentorū Megare.
occiſis, qui iuxta flumē repererat paſcētia. Et Dionyſius accuſans Daphneū & diuites: me Theagenes
ruit tyrānidem Syracuſis obtinere, propter inimicitiā nobilitatis ſibi fide a populo preſti Dionyſius.
22 ta: quaſi popularis eſſet. ℂ Mutātur etiam reſpublice: ex conſueta gubernatione in vltimā Daphneus.
ſpeciem popularitatis. cum enim per electionē ſunt magiſtratus, non tamen a cenſu, eligit Syracuſe.
autē populus qui populū ducunt magiſtatu ambientes, eo rem deducūt vt ſit populus domi
23 nus etiam legum. ℂ Remediū autem ne hoc omnino fiat vel vt minus fiat illud eſt: vt tri Popu. in deterrimā popularē
bus quidem magiſtratū eligant: non populus vniuerſus. Populariū igitur ſtatuū mutatiōes
fere omnes: per has fiunt cauſas.

ℂ QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

19 Actenus gnaliter de mutatiōibus rerūpublicarū: hic aūt ſpāliter aggredit. & primū de po
h pulari gubernatiōe in paucorū potentiā. hec enim vel maxime hoc pacto mutari ſolet: ob
perfidiā eorū qui applauſu ac fauore populū ducunt. qui diuitibus & quibuſq; opulētias
habētibus: nūc priuate falſa crimina impingūt, nunc in multitudine taxant. iccirco cogunt eos qui fa
cultates habent: in vnū cōſpirare. cogit enim in vnū cōmunis timor: etiā eos qui prius erant infeſtiſſi
mi. qđ quoq; monſtrat exēplis de populari ſtatu mutato: Coi. Rhodi. Heraclie. Megaris. & Cumis. &
20 hec iniuriā & metum reſpiciūt. ℂ Duos ponit modos: quibus huiuſmodi factionū actores, ductores (inq̄)
aſſentatoreſq; populi, iniuria & opulētos & nobiles viros laceſſantes eos conſpirare cogunt. Primus
eſt: cum vt multitudini gratificent: diuitū, nobiliūq; bona equaliter diſtribui faciūt, aut eorū redditus
oneribus publicis ſubiiciunt. Secundus. cum illis crimina impingūt: vt eorum bona publicent, appli
21 centurq; fiſco. ℂ De eiuſdē mutatiōe in tyrānidem & quid cauſe eſt, cur olim populares gubernatio
nes in tyrannidē, nunc vero in paucorū gubernationē mutentur. Primo id cauſe eſt: q olim idē erat
ductor populi, & qui dux bello gerendo preficiebat. hac enim gratia populū ducebat, non eloquen

tia arteq; dicendi.quia nondũ reperta erat.& iccirco qui huiuſmodi erant:audebant tyrannidẽ inua
dere.nunc autẽ populos ducũt/qui dicendi facultatẽ habent:ſed quia rerum bellicarũ ſunt imperiti/
tyrannidẽ inuadere nõ audent.niſi ſicubi aliquid parum tale accidat. ¶ Secunda cauſa eſt.propter
magnas poteſtates que illis cõmittebanť ¶ Tertia.quia vrbes olim parue erant:ſed ruri habitabant
homines/operi ſeſe exercentes/ductores autẽ pſidebant populo/& viri militares erãt/ preſtabaturq;
illis a populo fides ob inimicitiã quam videbant eos contra opulentos exercere.quare audebant at-
tẽtare tyrãnidẽ.vt Piſiſtratus Athenis/Theagenes Megaris/& Dionſius Syracuſis fecere.¶ De mu 22
tatione priorũ ſpecierũ popularis gubernationis:in vltimã deterrimãq; populariũ ſpeciem. Id enim
euenit:cum populus magiſtratus eligit/et populi ductores magiſtratũ ambientes/eo rem ducũt quo
magiſtratũ retineant/vt populus etiã ſit dominus legũ. ¶ Medela remediũq;:ne id omnino fiat aut 23
minus fiat/eſt.vt magiſtratus gradatim aliqua tribus eligat/non autẽ populus vniuerſus.Hec de mu
tationibus popularis gubernationis.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

INterdum enim vt gratificenť:iniuriãtes nobilitatẽ conſpirare faciunt. vt in ſequenti nũero 20
1 de Theagene Megarenſi/& Dionyſio Syracuſano.& non eſt opus in hoc quinto: alia ad-
ducere exempla.quia omnes hiſtorie ſimilibus ſcatent abunde: prompteq; ſe exhibent le-
gere volentibus. ¶ Nunc autem arte rhetorica.Rhetorica:ars dicendi.& rhetor:dicendi peritus.ars 21
profecto bona:abuſus plurimus.nam ferme/qui ſibi hanc artem arrogarũt/& indies arrogant:ſi in lit
terarijs ludis(vera quidem ſpreta philoſophia)ſe ſolos ſcire glorianť/ceteros aſpernati/ſibi ſolis com
placent/inuectiuis & cõuicijs in alios dicendo ſtudent/quecũq; aut laudãt aut vituperant/ id extreme
& nichil mediocriter faciunt. ſi in ciuilibus oia ſibi licere putant/non veritatẽ ipſam non iuſticiã colẽ
tes/vbiq; apud tyrannos:paucoꝝ potentatus/& populares fiducia lingue magiſtratus ambiũt.in qui
bus qđ dici ſolet:eloquentia ſine ſapientia enſis acutus in manibus furioſi. vtroſq; deteſtatur Plato:
tanq̃ ciuitatibus maxime noxios.at qui probitati & philoſophie/artem dicendi cõiunxere/quales Pe
ricles & Iſocrates:illos effert Plato/& ſunt reuera extollendi atq; probandi.

¶ De mutatiõibus & modis mutationũ/gubernationis paucorũ potentie. Cap. VI.

1 Paucorũ po PAucorũ autem gubernationes mutanť/per duos maxime modos maniſe- 24
tẽtie mutatio- ſtiſſimos.vnus ſi iniuriis afficiant multitudinẽ. quilibet enim preſes ſuffi
nũ modi/ pri- cit:maxime ſi ex numero paucorũ dux aliquis exiſtat. queadmodũ in Na
mo in popula xo Lygdamis:qui tyrannidẽ poſtea Naxiorũ inuaſit.¶ Habet autem etiã 25
rem. ex aliis:initium ſeditionis/ differẽtias. quãdoq; enim ab ipſis opulentis/
Naxus 2 qui non honoranť magiſtratibus/fit diſſolutio/cum ppauci ſint illi qui ho-
Lygdamis. norificas dignitates vſurpant. vt in Maſſaliẽſibus & Iſtro/& apud Hera-
Maſſalienſes. cliam:& in aliis ciuitatibus accidit.homines enim ab honoribus excluſi: res nouas moliri
Iſter. nõ ceſſant/quoad ipſi quoq; honorenť/ſeniores quidẽ fratrũ/poſtea vero rurſus qui mino-
res ſunt natu.quibuſdã enim in locis/nõ ſimul ad rẽpublicã gubernandã recipiunť filius &
pater:alicubi vero neq; frater ſenior ac iunior/& vbi paucorũ potẽtia ciuilior euadebat, In
Heraclia. Iſtro ad popularẽ ſtatum ſeditione inter nobilitatẽ recidit.apud Heracliã vero:ex pauciori-
Gnidus. bus ad ſexcẽtos.Mutata eſt etiam Gnidi paucorũ potentia/ ſeditione.inter nobilitatem ip-
ſam coorta:ex eo q̃ pars eorum ab honoribus excludebať.ſiquidẽ(queadmodũ dictum eſt)
pater filiũ impediebat/& frater fratrẽ:nec niſi qui ſenior foret honorabať. inſurgẽs eni po
pulus per illorũ diſcordiã ac ducẽ nactus:ex nobilibus/irruens/victoriã obtinuit.imbecillis
Erythrẽſes. eni aduerſa pars erat. Et apud Erithrẽſes in paucorũ gubernatiõe regiarũ vrbiũ/ antiquis
tpibus/licet diligẽter curarẽt qui in gubernatiõe earũ verſabanť:tñ quia ppauci erant/non
tulit populus/ſed rempublicã mutauit.¶ Mutanť etiã paucoꝝ gubernatiões ex ſe: propter 26
factione eorũ qui populũ ducunt.hec autem populi ductio:duplex.vna quidẽ ex iis qui ſunt
circa ipſos paucos.efficitur enim quis populi ductor/q̃uis admodũ paruo numero ipſi pau-
Athene. ci exiſtant. vt Athenis in triginta illis qui circa Chariclem erãt:poterant autẽ quod trigin-
Chancles. ta populi ductores.& in quadringẽtis qui erant circa phrynichũ:ſimili modo.altera aũt:quã-
Phrynichus. do illi qui in populari adminiſtratiõe verſanť/populũ ducũt. vt apud Lariſſam nobilitas ple
Lariſſa. bem colebat/ ex eo quia per plebẽ fiebat electio magiſtratus illius qui cuſtodia reipublice
vocabatur.& in quibuſcũq; gubernationibus paucorũ/non illi ipſi eligunt ad magiſtratus
qui etiam gerere illos poſſunt:ſed ex cẽſibus magnis tribuũtur/vel amicitiis/electio tamẽ
Abydus. illorũ per ciues fit/vel per plebem. vt Abydi. & vbi iudicia non ſunt ex iis qui rempublicã

gubernãt.colẽdo enĩ plebem:quò eorum ſuffragia promereãtur/rempublicã mutant:vt apud
eã Heracliã cõtigit:que eſt in põto.& hoc idem accidit:quãdo in gubernatione paucorũ qui Heraclia.
dam exiſtentes/ad pauciores etiã rempublícam trahunt.pares enim ceteris eſſe querentes: Pontus.
27 cõpelluntur populum in ſui auxilium adhibere.¶Fiunt etiã in gubernatione paucoꝝ muta + Paucorũ
tiones:quãdo prodigaliter viuentes/qui gubernãt per luxuriam patrimonia conſumpſerint potentie in ty-
optant enim res nouas huiuſmodi homines:tyrannidemq̃ vel ſibiipſia/vel alteri affectãt. rannidem.
quemadmodũ Hipparinus Dionyſio Syracuſia.& Amphipoli Cleotinua Chalcidenſiũ co- Hipparinus.
lonos ſuperinduxit:& cum veniſſent/ſeditionem cum illis contra diuites fecit.& in Egina Dionyſius.
qui negocium illud Charete Athenienſi confecerat:res nouas molitus eſt ꝓpter huiuſmo- Amphipolis.
di cauſam.Hi homines ergo quãdoq̃ res nouas cõmouent:quãdoq̃ rempublicã furtia expil Cleotinus.
lant.itaq̃ ſeditiones concitantur,aut ab ipſis:aut ab illis qui eoꝝ furta non tolerãt.vt Apollo Chalcidenſes.
niſe que in ponto eſt accidit.Concors vero ſi ſit paucorum gubernatio:ex ſeipſa non facile Egina.
28 interit.Huius ſignum eſt apud Pharſalum vrbem reipublice ſtatus.pauci ſiquidẽ in ea ciui Chares.
tate gubernatores/multorum ſunt domini:ꝙ ipſi inter ſe recte ac debito modo ſe gerunt. Apollonia.
¶Euertunť etiam:quando in paucorũ gubernatione aliã paucorum gubernationẽ efficiũt. Pharſalus.
id eſt qñ eorum ad quos pertinet gubernatio reipublice qui pauci ſunt:& electio quedã fit/ 5 Paucorum
neq̃ habilitas eſt omnibus ad maximos magiſtratus dignitateſq̃ poſſe aſſumi.Quod apud potentie in vl-
Elidem vrbem quãdoq̃ contigit.nã cum paucorum eſſet gubernatio reipublice:admodum timam.
pauci eorum ad ſenatorium ordinem(ꝓpterea ꝙ erat ꝑpetua dignitas)peruenire poterant/ Elis
29 atq̃ ob id ꝙ potentium erat electio/ac perſimilis Lacedemoniorum ſenatui.¶Fit aũt mu 6 Lacede-
tationis gubernatio paucorũ & in bello & in pace.in bello quidem:ꝙ populo diffidẽtes/cõ monij.
ducto milite vti compellunť.& qui illis preficitur:ſepe tyrãnus euadit.vt Corinti Timopha Corinthus.
nes:ꝙ ſi plures preficiunť:ipſi ſibi potentatũ parant.interdũ vero iſta formidãtes qui regũt: Timophanes.
30 populum recipiunt ad cõmunionem reipublice/quoniã neceſſitaa cogit populo vti.¶In pa 7
ce autem ꝓpter diffidentiam/quã inter ſe habent:conductis militibus coſtodiam tradunt/
ꝑficiuntq̃ illia aliquem virum/qui ad neutram partem magia inclinare videať.at,iſte:ſepe Lariſſa.
dominus ſit partis vtriuſq̃.Quod accidit in Lariſſa a Leuadenſibus rempublicam tenen- Leuadẽſes
31 tibus circa Samum.& apud Abydum:tempore ſodalitatum:quarũ vna erat Iphiadi.¶Oriũ Samus
tur etiam ſeditiones per excluſionem aliorum ab aliis factã eorum ipſorum qui ſunt in pau- 8 Abydus.
corum gubernatione:qñ de nuptiis/vel de iudiciis concertant/quemadmodũ de nuptiis ſu Iphiadus.
pra diximus.& in Eretria paucorum gubernatio equitum ſublata eſt per Diagoram:qui affe Eretria.
ctus iniuriis fuerat ex nuptiis.Ex iudicio autem apud Heracliam ſeditio exſtitit/& Thebis Diagoras.
adulterii iudicium.At qui vtroq̃ in loco nõ iniuſta fuerat accuſatio:ſed per factionem expe Heracla
tita pena.apud Heracliam quidẽ aduerſus Eutionem.Thebis vero aduerſus Archium:quos Thebe.
32 cõtenderunt inimici foro ligari/ac ceruices eorum annulo ferreo includi.¶Sepe etiã pau- Eution
corum gubernationes diſſolute fuerunt ob nimiam dominationem/nõ ꝓbantibus quibuſ Archius:
dam ex ipſis/qui gubernabant/huiuſmodi exceſſum:vt accidit iis qui apud Gnidũ:& apud 9
33 Chium ꝑ paucorum potentiã gubernabant.¶Fiunt autem etiã caſu mutationes illius que Gnidus
reſpublica vocatur & gubernationum paucoꝝ.vbicũq̃ a cenſu ſumuntur ad deliberandum Chius.
& iudicandum/& ad ceteros magiſtratus.ſepe enim conſtitutus eſt primus cenſus ad p̃ſens
tempus/vt participent in paucoꝝ quidem gubernatione pauci in republica vero medii:abũ
dãtia rerum aliqua ſuperueniente/vel ꝑ pacem vel ꝑ aliam fortune proſperitatem:contin-
git ipſas poſſeſſiones multo maioris precii fieri.quare omnes efficiunť habiles:ad cunctos
reipublice gradus:dignitateſq̃ ſuſcipiendas.idq̃ contingit interdum ſenſim & latent:inter
dum celerius.paucorum igiť gubernationes mutanť:& ſeditionem recipiunt:propter hmõi
34 cauſas.¶Omnino autem & popularis ſtatus & paucorum potentia:conuertunť interdum
non in cõtrarias ſpecies:ſed in eas que ſunt proprii generis:ceu ex legitimis popularibus|&
paucorum in ipſas dominantes:& ex iſtia rurſus in illas.

¶SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

De mutationibus paucorum potentie in popularem.huius autẽ rei:duo ſunt frequentiſſimi 1
5 modi.Vnus.cum populus ab illis qui gubernacula ſubeunt:iniuria afficitur.ſufficit eni tũc
quicunq̃ ſe populo preſidem fecerit:& maxime ſi is fuerit aliquis ex rei militaris ducibus
paucorum potentie.quod Naxi fecit Lygdamis qui poſt modum Naxiorum tyrannidem

inuaſit. ℂ Secundus modus eſt quando opulentorum pauci honorantur magiſtratibus: & alij abſq; 32
2 honoribus dimittunt. tunc ſeditionem concitant illi: qui magiſtratuum nō afficiunt honoribus / pauco
rumq; diſſoluūt potētiam. ceu cōtigit apud Maſſiliam / Iſtrum / Heracliam / Gnidum / Erithream: & ple
3 riſq; alijs in locis. ℂ Eſt & alius modus & tertius. quādo aliqui e paucorum potentū numero: ſunt po 26
puli ductores per factionem enim eorum ac ſeditionē: paucorum potentia in popularē tranſit guber
nationem. vt Athenis / Larice / Abydi / Heraclee / & ponti. factitum aliquando comperit. Sunt enim du
plices populi ductores hi ſcilicet qui dicti ſunt / qui ex numero paucorum colunt plebem / ob ſuffragia
magiſtratuū / electiones / aut ſimilia / alij autem ſunt populi ductores / ex ijs qui in populari gubernatio 27
4 ne verſant. intelligentie cetera patent. ℂ Quartus modus de mutatione paucoꝝ in tyrannidem. quā
dō qui paucoꝝ potentie rem aminiſtrant: voluptarie / molliter / luxurioſe / delicateq; ac prodige viuen
do patrimonia conſumūt. huiuſmodi enim homines / omnibus ꝓfligatis: noua moliunt. aut tyrānidē
ſibi / aut alijs. vt Hipparinus Dionyſio Syracuſis. Amphipoli Cleotinus ſibiipſi / auxilio colonorum
Chalcidenſium. Egine vero Chareti Athenieſi. & quandoq; ſeditio etiam oritur ab ijs: qui huiuſmo
di hominum furta non tolerant. quod in Apollonia que eſt in ponto: accidiſſe memorie ꝓditum eſt.
alioqui paucorum potētia concors: haud facile ex ſe interit. ℂ Quintus modus de mutatione priorū 28
5 ſpecierum paucorum potētie: in vltimam atq; determinam. quando pauci ſunt & electio quedam fit:
6 neq; omnes ad ſummos magiſtratus habiles ſunt. quod contigit apud elidem. ℂ Sextus. cum tēpore 29
belli / populo diffidentes / conducto milite vti cōpelluntur: qui ſepe tyrannidem inuadit. vt tymopha
7 nes Corinthi. ℂ Septimus. cū tempore pacis: pauci potentes & populares ſibi inuicem diffidunt / atq; 30
ideo conductis ad rerum cuſtodiam militibus: virum aliquem illis preficiunt / qui ad neutram partem
inclinare videat. verum ille perſepe vtriuſq; partis dominatur / inuaditq; tyrannidem. quod accidit in
8 Lariſſa vrbe / atq; Abydo. ℂ Octauus eſt. propter cōuentionem aut fruſtrationem aliquorum eorum / 31
qui in paucorum gubernatione verſantur / cum contendunt de nuptijs / aut de iudicio. vt Erethrie per
9 Diagoram propter nuptias. Heraclie & Thebis ob iudicium. ℂ Nonus ob incrementum preter ꝓpor 32
10 tionem. vt in Gnido & Chio aliquando contigit ℂ Decimus. cum euentu aliquo paucorum potētia / 33
& non ſolum ſed & ea que reſpublica vocatur / mutant. vbi a cenſu ſumunt in popularem gubernatio
nem qui deliberant & iudicant / & ceteri magiſtratus. nam ſepe vt res preſens poſtulat conſtituit: vt a
primo cēſu reſpublica participent / pauci videlicet in paucoꝝ gubernatione & mediocres i republica.
ſuccedente vero reꝝ abūdantia / aut aliquo alio fortune ſucceſſu: contingit ſingulorum ciuium poſſeſ
ſiones augeri precio / & cunctos habiles fieri ad reipublice percipiendas dignitates: obeūdaq; mune
ra. & id aliquando ſenſim & latenter: aliquando vero celeriter admodum. & hec de paucorum guber
natio nis mutationibus. ℂ Reſumit quod dictum eſt numero 22 huius & 28 popularem gubernatio
nem & paucorum potētiam non ſemper mutari in contrarias ſpecies / ſed in eas que ſunt eiuſdem / co 34
gnatiq; generis / vt legitimas in vltimas & que dominorum more gubernant. & nō ſolum id: verum &
vltimas determinaſq; mutari in alias priores / potioreſq; atq; legitimas.

ℂ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

MVtantur etiam paucoꝝ gubernationes ex ſe. Quod ſequebatur vſq; ad id loci: vt apud La
riſſam: corruptum erat. iccirco ille in loco ad exemplar grecū littera eſt reſtituta. & paſſim 26
alibi (vt id oportuit) factitatum eſt.

ℂ De mutationibus / & modis mutationum optimatum. Cap. VII.

IN optimatibus autem ſeditiones fiūt: interdum / quidem ex eo quod pau
Opti. mutatio nes modi. ci ſunt honorum participes / quod in paucorū gubernatione diximus ſedi 35
tionem mouere. ꝓpterea ꝙ optimatum gubernatio: quodāmodo paucorū
eſt. in vtraq; enim pauci gubernant. non tamen propter idem pauci. cū vi
Lacedemonij deatur propterea optimatum gubernatio eſſe paucorum. maxime vero id
Parthenice. accidere neceſſe eſt: cum fuerit multitudo eorum qui prudentes exiſtima
Tarentum. ti fuerint: & quaſi ſimiles ſecundū virtutem. velut apud Lacedemonios ij
Lyſander. qui Parthenie nuncupabant (ex ſimilibus enim erant) quos dephēdentes
Cinadon. res nouas moliri in coloniam Tarētum miſere. ℂ Vel quando aliqui inhonorant: cum ſint
Ageſilaus. magni & nichilo inferiores virtute illis: qui honores capiunt (quemadmodum Lyſander re 36
Spartiate. gibus (vel quando vir fortis & magni animi non ſit particeps honorum: quemadmodum
Lacedemonij. Cinadon ille qui coniuratione facta per Ageſilai tempora / Spartiatas opprimere tentauit.
Meſſenia. ℂ Preterea cum alij paupertate nimia ꝑmuntur: alij diuitijs abundant: quod maxime i bello
Tyrteus. cōtingit. & accidit hoc Lacedemonijs in Meſſenenſi bello. oſtendit hoc Tyrteus poeta i illo 37

carmine:quod inſcribitur Eunomia id eſt lex bona.exhauſti enim quidem per id bellum ac
38 pauperes facti cenſebant agros equa portione ciuibus eſſe diuidendos.¶ Inſuper ſi quis ma-
gnus & potēs:etiā maior fieri ac ſolus dominari velit.vt apud Lacedemonios videtur Pau- Lacedemonij
ſanias ille feciſſe:qui dux belli aduerſus Medos fuit:& apud Carthaginēſes Annon. ¶ Diſ- Pauſanias.
39 ſoluuntur autem maxime & reſpublice & optimatūgubernationes ꝓpter tranſgreſſionem Carthaginēſes
iuſticie in ſeipſis factā.Huius autem origo eſt:non bene temperatā ſimul eſſe ac permixtā: Annon.
in republica quidem popularem gubernationem & paucorum/in optimatibus vero iſta ſi-
mul atq; virtutem/maximeq; illa duo popularem dico atq; paucorum.hec enim & reſpubli-
ce conanť miſcere:& multe illarum que optimates vocanť. differunt enī optimates ab illis
que appellanť reſpublice in hoc & ob id ſunt alie earū/minus/alie magis durabiles.illas enī
que magis declināt ad paucorum potentiā:optimates appellāt.illas vero que ad multitudi-
nem.reſpublicas vocāt.Quapropter tutiores iſte ſunt/ꝙ̄ alie.Fortius enim eſt id quod plus Quarti,
eſt:ac magis acquieſcunt equum habentes.qui vero diuitiis abundant:ſi reſpublica excellē- 28
tiam eis tribuat/cōtumelia ceteros afficere pergunt/atq; plus habere volunt.Penitus enim
ad quācūq; ſpeciem declinet gubernatio ciuitatis:in eam tranſmutatur/vtriſq; ſuum augē-
tibus.velut reſpublica ad populum:optimates ad paucorum potentiā.vel in cōtraria:ceu op-
timatum gubernatio in popularem.tanꝙ̄ enim iniuriā patientes:in cōtrarium trahunt/qui
magis ſunt inopes.reſpublica vero:in paucorum potentiā trāſmutatur.ſolum enim ſtabile
eſt ſecundum dignitatem equum:& habere que ſua ſunt.Contingit vero id quod modo di-
ximus in Thuriis.ꝙ enim a maiore cenſu erant magiſtratus:in minorem facta eſt mutatio Thurij.
& in plures gubernatores/& quia agros totos poſſidebat nobilitas cōtra legem.nā guberna-
tio eius ciuitatis magnis erat paucorum.itaq; plus habere poterāt.at populus bello exercita-
tus/ac potentior effectus ꝙ̄ illorum cuſtodes:eos nobiles compulit(quicūq; contra leges tene-
bāt)agros dimittere.Inſuper quia omnes optimatum ſpecies ad paucorum potentiā decli-
nāt:nobilitas in illis plus habet.velut apud Lacedemonios/opes & diuitie in paucis ſunt:ac Lacedemonij
magnā licentiam habet nobilitas faciēdi quodlibet/ & cuiuſcūq; voluerit curā habere. que Locri.
cauſa fuit:vt Locrorum ciuitas interiret/ ꝓpter Dionyſii affinitates. Quod nō cōtigiſſet Dionyſius.
in populari ſtatu:neq; in ea optimatum gubernatione/que optime mixta/temperataq; fuiſ-
40 ſet.¶ Maxime vero latent optimatum mutationes/eo ꝙ paulatim ſeſe diſſoluāt.quod qui-
dem dictum eſt prius vniuerſaliter/de omnibus rebuſpublicis:idq; inter cauſas mutationis
minuta paruitas appellatur.quando enim omittunt aliquid ex iis/que ad rempublicam per-
tinent/ac deinde aliud paulo maius:facilius mouent/quouſq; moueant totā reipublice for-
mā.Quod in Thuriorū accidit republica: cum enim legem haberent/per quā non niſi in- Thurij.
termiſſo quinquēnio/militum prefecturam gerere licebat/iuniores quidā rei militaris pe-
riti/& apud multitudinem pro cuſtodibus probati cum ceteros qui in rebus gerendis ver-
ſabātur ſpernerent ac facile ſe conſecuturos arbitrarentur:legem illā tollere aggreſſi ſunt/
primum lata altera lege:vt liceret perpetim eoſdem prefectos eſſe.at cum populum viderēt
illos prōpte admittentem: ſi magiſtratus qui preerant ſuffragiis: quiq; appellātur conſulto-
res: cōmoti ſunt prius ad reſiſtendum:tamen poſtea deſtiterunt putātes hac vna lege ꝗuis
ſoluta:ceteras nichilominus eſſe permāſuras.poſtea vero ꝓhibere volentes: ne alie moue-
renť:nichil perficere valuerunt. ſed mutata eſt eorum reſpublica in potentatum eorum qui Externa cauſa
41 res nouas aggrediebātur. ¶ Diſſoluunt cuncte reſpublice interdum per ſeipſas: interdum ꝑ
externam cām quādo cōtraria gubernatio ſit vel ꝓpe vel longe quidem: ſed admodum po- Athenienſes.
tens.quod quidem cōtigit Athenienſibus & Lacedemoniis. Athenienſes enim vbiq; pau- Lacedemonij
corum potentiam:Lacedemonii vbiq; popularem ſtatum euerterunt. Vnde igitur rerum-
publicarum mutationes ſeditioneſq; exoriantur:fere dictum eſt.

¶ SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

DE mutatione optimatum/modi ſeptem.Primus modus cū pauci gubernant & mul-
35 ti alij ſunt/ quorū virtutis & prudentie habetur exiſtimatio. tunc enim accidit ſedi- 1
tiones fieri.vt accidit Lacedemone ex partheniis. ¶ Secundus.quando aliqui in-
36 honorantur:qui nichilo ſunt virtute inferiores illis/qui honores ſuſcipiunt.aut cum 2
vir aliquis fortis ac magnanimus:nō fit honorū particeps.vt apud Lacedemonios
Lyſander:nichilo regibus inferior.& Cinadon fortis ac magno animo vir:qui tem-

poribus Ageſilai ſeditionem mouit. ¶ Tertius.cum eorum qui ꝓ ſe ferunt virtutis opinionem:alij diui 37
3 tijs abũdant/alij paupertate premũtur.quod poſt bellum Meſſenẽie accidit Lacedemonijs.exhauſti
enim quidam per id bellũ/pauperesq; effecti:cenſebant agros equa portione ciuibus partiẽdos hicq;
orta ſeditio eſt:de qua reſcripſit Tyrteus poeta/ in eo carmine/quod ob huiuſmodi equã regionis di-
uiſionem eunomiam bonãq; legem appellauit. ¶ Quartus ꝓpter incrementum preter debitam pro- 38
4 portionem.cũ quis magnus ac potens/etiã velit maior fieri ac ſolus dominari.vt Pauſanias apud La
cedemonios.& Annon apud Carthaginenſes. ¶ Quintus ꝓpter tranſgreſſionem iuſticie: que in op- 39
5 timate republica fit:cum hec tria libertas/ diuitie/virtus:ſiue populus diuites & ſtudioſi/ nõ ſint com-
mixta/contemperata atq; coequata:& maxime hec duo inopes & diuites: qui popularem & pauco-
rum gubernationem reſpiciunt.nã ſi declinant leges magis ad paucorũ potẽtiam/rempublicam opti
matem appellant.& cito hec optimatis ſpecies tranſit in illam gubernationem.quod cõtigit in Thu-
rijs/ Lacedemonijs/ & Locris.& ſi in trium paulo ſupra adductorum mixtione/ leges & inſtituta pau-
liſper inclinant ad popularem gubernationem/huiuſmodi non optimatẽ ſed rẽpublicam appellare ſo
lent/que tutior eſt & minus ſeditionibus ſubiacet q̃ vbi inclinat ad paucorum potentie latus: tandem
tamen mutatur in popularem gubernationẽ populo rẽ ſuam ſemper augente atq; ꝓcurante.vt pauci
6 potentes rẽ ſuam ſemper augent/cum ad optimatium ſtatus deuergit ac inflectitur. ¶ Sextus eſt.per 40
id quod eſt pauxillum & latẽter/paulatim irripere:cum primum omittunt aliquid paruum de iis que
ad rem publicam attinent:deinde quippiam aliud paulo maius facilius mouent & id quidẽ quouſq;
7 moueant totam reipublice formam.quod accidit in Thurijs:vbi ſublata vna lege quod perparũ eſſe
videbatur/cetere conſequio ſublate ſunt. ¶ Septimus modus eſt.cũ ab externa cauſa interit.intereũt 41
enim reipublice interdum per ſeipſas:& quaſi internis morbis laborantes.interdum vero ab externa
cauſa:quando oppoſita reſpublica admodũ potens:aut prope aut longe ſtudet aliorum viuendi mo
dum mutare.vt Athenienſes vbicunq; obtinuerunt:paucorum potentiam euerterunt. Lacedemonij
vero:popularem ſtatum.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

MAxime vero id accidet e neceſſe. Quod ſequebatur parum intelligibile.immutatum icci- 34
co eſt:ad grecam intelligentiam.

Medelarũ cõſeruationũq; 6 regule.

¶ De conſeruatione rerumpublicarum:ꝓcepta viginti. Cap. VIII.

DE conſeruatione autem earum/& communiter & ſeorſum de vniuſcuiuſq; 42
1 conſequens eſt vt dicamus. Illud ergo ante omnia patet. ꝙ ſi ſciamus per
que corrumpunt reſpublice/ſcimus etiam per que cõſeruant. contrariorum
2 enim:cõtrarii effectus.corruptioni autem: conſeruatio contraria eſt. ¶ In
illis igitur rebuſpublicis/que laudabilit ꝑmixte ac temperate ſũt:illud eſt di- 43
De ſocita id dicit. ligẽter obſeruandũ/neq; quid ex legibus inſtitutiſq; moueat/maximeq;
ab eo cauendum/quod paulatim repit. latet enim corruptio/quia nõ tota ſimul fit:decipi-
turq; mẽs ab illis vt ſophiſtica illa rõ:ſi vnũquodq; puſillum:& omnia.hoc autem eſt vt ſic:
& eſt vt non.totum enim & omnia non puſillum ſed compoſitum ex puſillis. vna igitur cu-
3 ſtodia:aduerſus hoc principium eſt opponenda. ¶ Deinde nõ conſiderare iis que conficta 44
fraudis alicuius gratia ꝓtendunt ad populum.redarguunt enim ex ipſis operibus.qualia vero
Quarti. 4 dicamus rerumpublicarum figmenta ſuperius eſt oſtenſum. ¶ Intueri licet quaſdam reſpubli 45
49 cas:durare nõ ſolum ex optimatibus:verumetiã ex paucorum potentiis:non quia ꝑ ſe ipſe
ſtabiles ſint ſed quia ii qui gubernãt:recte ſe gerunt tã erga eos qui ſunt extra rempublicã:
q̃ erga eos qui in reipublice gubernatione verſant. Erga eos quidem qui nõ participes ſũt
gubernationis:nõ afficiendo ipſos iniuriis ac ꝑſtãtiores ipſorum ad participationẽ reipubli
ce recipiẽdo cupidoſq; honoris/nõ honoris priuatione: iniuria afficiẽdo:neq; multitudinẽ
ſuis cõmodis fraudãdo.erga illos vero q; qui ſocii i gubernãda republica ſunt hũane inuicẽ
ac populariter ſe gerendo equalitas enim illa que in populari ſtatu affectatur ea in ſimilibus
non ſolum eſt iuſta verum etiã vtilis. ¶ Quãobrem ſi plures ſint in gubernatione reipubli 46
5 ce conſtituti:eis ꝑmulta popularium inſtitutorum vtilia ſunt. ceu ſemeſtres eſſe magiſtratus:
vt omnes qui ſimiles ſunt adipiſci valeãt. ſunt enim tanq̃ populus iam illi:qui inter ſe pa-
res ac ſimiles ſunt.itaq; in illis frequẽter exiſtunt velut duces quidã populi vt prius diximus
Deinde minus in potentatus incidunt paucorum gubernationes & optimates.non enĩ ſimi
liter facile eſt malignari in breui tempore magiſtratus & in longo. nã ob hoc in paucorum
gubernationibus & popularibus tyrãnidis fiunt.aut enim ii qui maximi ſunt in vtraq; tyrã

nidem inuadūt(hic ductores populi:ibi potētes)vel qui maximos gerunt magiſtratus quā
47 do longo tempore durant.¶ Conſeruantur autem reſpublice: non ſolum eo quia ꝓcul ſint 6
a corruptionum periculis/verum etiā interdum:quia propinque ſunt.homines enim formi
dātes:vigilātius intendunt ad reipublice cuſtodiam.quare oportet eos qui rempublicā ſaluā
eſſe volunt:formidines quaſdā parare/quaſi nocturnā quandam cuſtodiā/vt caueant/neqꝫ
48 diſſoluant reipublice obſeruationem. & quod longe abeſt:ꝓpinquum facere. ¶ Etiam no 7
bilium cōtentiones ſeditioneſqꝫ:per leges quoqꝫ oportet conari obſeruare: & qui extra con
tentiones ſunt eos preuenire.tanq̃ malum ab initio exoriens cognoſcere non cuiuſuis ſit:
49 ſed ciuilis viri.¶ Ad mutationes vero que propť cenſum fiunt/ex paucorum potentia atqꝫ 8
ex republica quādo cōtingit hoc:manentibus eiſdem cenſibus & pecuniarum copia facta:
vtile fuerit cōſiderare vniuerſum totius ciuitatis cenſum/ac p̄ſens tēpus ad preteritum cō
ferre.in quibuſdā autē ciuitatibus cenſus agiť annuatim/in maioribus vero per triēnium
aut quinquennium.& ſi ſit multiplicatus ac multo maior factus q̃ prius erat ille ſecundum
quē ſtatuta fuerat reipublice gubernande habilitas: legis erit ꝓuidere/vt cēſus vel augeať
vel relaxeť.ſiquidē excedat:augeať ſecundum multiplicationem.ſi vero deficiat:relaxetur
ac minor fiat cēſus taxatio.in paucorū enī gubernationibus & i rebuſpublicis niſi hoc fiat:
hic paucoꝝ gubernatio/ibi potētia illa nimia inſurget.illo aūt mō ex republica quidē po
50 pularis ſtatus:ex paucorum vero gubernatione reſpublica/aut populus. ¶ Cōmune autem
eſt & in populari/& paucoꝝ gubernatione & in omni republica:neqꝫ augere nimium:queq̃ 9
ſupra modum/ſed magis conari paruos & longi temporis honores p̄bere q̃ confeſtim ma
51 gnos.corrumpunť enim: nec cuiuſuis eſt hominis ꝓſperitatem ferre. ¶ Q; ſi accumulate 10
52 dati ſint alicui honores: nō ſimul oēs poſtea auferendi ſed paulatim. ¶ Maxime vero lege 11
ita ꝓuidere conādum eſt.vt nemine ſit exceſſiua potentia/neqꝫ amicorum: neqꝫ pecunia
53 rū.qđ ſi id cōtingit:peregrine faciende ſunt hmōi hoīm clientele. ¶ Cum vero ex priuata 12
etiā vita/res noue oriātur:magiſtratus cōſtituēdus eſt quidā/qui ſit quaſi in ſpecula ad mo
res ciuium intuēdos/ne quis ita viuat/vt reipublice nocere poſſit. In populari quidē ſtatu
ne aliene viuat a popularitate. in paucorum aūt potentia:ne aliene a natura eius guberna
tionis.Eodemqꝫ mō de aliis quibuſqꝫ ſpeciebus rerumpublicaꝝ.¶ Et ſi quid exultet: ꝓſpe
54 ritateqꝫ ſit elatum i ciuitate:particulariſin obſeruādum eſt ꝓpter eaſdem cāſ. cuius rei reme 13
dium eſt:ſemper cōtrariis partibus/magiſtratus & res agendas cōmittere.cōtrarias partes
55 voco:ceu bonos & equos multitudini & diuites pauperibus. ¶ Conādumqꝫ eſt vel admiſce
re pauperes cū diuitibus:vel medios augere.hoc enim diſſoluet ſeditiōes ob inequalitatem 14
56 ꝓcedentes. ¶ Maximum vero illud eſt in omni republica & legibus/& cetera omni diligē
tia cōſtituendum:ne ex magiſtratibus lucra proueniāt.id aūt maxime in paucoꝝ guberna 15
tione eſt obſeruādum.leuius enim ferūt populi,qui a republica excludunť.quinimo gaudēt:
ꝙ ſua agere nō impediunť.at ſi exiſtiment eos qui magiſtratus gerunt ex iis que cōmunia
ſunt/ditari:duplicem capiunt moleſtiā:& ꝙ ab honere excludunť & ꝙ a lucro.vno vero mo
do cōtingit ſimul exiſtere popularem ſtatum & optimatum. ſi ita quis inſtituat. cōtingeret
enī:vt & inſignes & plebei haberent que vtriqꝫ vellēt.Licere enī omnibus rempublicā gere
re populare eſt:magiſtratus vero ab inſignibus teneri optimatum.hoc autē accidet. qn̄ ex
magiſtratibus nō proueniūt lucra.pauperes enī magiſtratus nō volēt/ſi nil inſit lucri/ſed
potius ſuis rebus ꝓpriis intendere.diuites autem:quia nō indigēt ex vlla re cōmuni lucrari
magiſtratus gerere volebūt.quare hoc pacto cōtinget egenis quidem ditari ob operā rebus 18
57 ſuis impenſā:inſignibus vero nō ſubiici cuicūqꝫ. ¶ Ad hoc autē vt nō ſurripiāť pecunie pu
blice:exhibitio pecuniarum fiat omnibus quidē p̄ſentibus ciuibus:& deſcripte per ſocieta 16
tes & ordiues & tribus deponanť. eo vero ꝙ magiſtratus ſint abſqꝫ lucro: ſtatuendi per legē
58 ſunt honores iis/qui optime geſſerint.¶ Oportet autē in populari ſtatu diuitibus parcere:
ne non modo poſſeſſiones eorum nō eque partiri:ſed ne fructus quidem eoꝝ. quod in qui 17
buſdā ciuitatibus imprudenter fit.Melius vero etiam eſt prohibere volentibus:ne munera
illa ſubeant/que ſint magni ſumptus: ac nullius vtilitatis. ceu choros exhibere & ludos &
59 faces inſtar Chiorum & cetera huiuſmodi munera.¶ In paucorum vero gubernatione:cu
ra eſt paupeꝝ ſuſcipienda diligenť:& officia quibus ſunt ſalaria conſtituta:illis tradenda.Et 18
ſi quis diuitū eos cōtumelia affecerit:maior pena eſt cōſtituenda:q̃ ſi ipſi int ſe idē feciſſet.

19 ¶Et ſucceſſio in hereditatibus per cognationem ſit/nõ per donationem:nec valeat quiſq̃ 60
plures hereditates capere/ſed vnam ſolũmodo.per hunc enim modum: magis equales erũt
20 facultates/& egenorum plurimi ad abundantiam traducenẽ.¶Vtile eſt & in populari ſtatu 61
& in paucorum gubernatione:aliorum vel equalitatem vel preſidẽtiam tribuere iis qui mi
nus participãt republica.in populari quidẽ diuitibus:in paucorum vero gubernatione ege-
nis.exceptis tamen iis magiſtratibus in quibus vis/authoritaſq; reipublice conſiſtit.hi enĩ
ſolis iis qui ſunt ex republica aut ſaltem pluribus committi debent.

¶OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

DE conſeruatione rerumpublicarum precepta ac regule.Prima ex hiſs conſeruaẽ reſpu 42
1 blica:ex quorum oppoſitis corrumpitur/q̃ quidem iam ſunt cognita. nam cõtrario-
rum.cõtrarij ſunt effectus.¶Secunda in rebuſpublicis/bene/laudabiliterq; contem 43
2 peratis:illud ſummopere obſeruandum:ne quid de legibus inſtitutiſue dimoueatur
maximeq; cauendum eſt id pauxillum/& quod latenter & paulatim ſerpit.nam cor
ruptio latet: & nõ aliter mẽs ab illis ac a captioſa argumentatione decipi ſolet/ quã
texunt nonne ſi vnũquodq; puſillum & omnia puſilla/atqui totum omnia.totum igiẽ puſillum.verũ
totum eſſe omnia:vno modo eſt.vt collecti.alio modo:non eſt. vt diuiſim.ſed totum & omnia vt idẽ
ſunt:non puſillum/ſed quippiam ex puſillis cõpoſitum.aduerſus igiẽ hanc paulatim & ex paruo irre-
pentem mutationem/vna pro cuſtodia apponenda eſt regula/ceu aduerſus captioſam ratiocinatio-
3 nis allucinationem.¶Tertia regula.minime confidendum eſt ijs vafre & ſubdole cõmentis: que ali- 44
cuius fraudis gratia pretenduntur ad populum. q̃ autem ſint huiuſmodi cõmenta & ad populũ ma-
4 chinamenta:numero 49 quarti dictum eſt.¶Quarta.recte ſe gerendum in magiſtratu eſſe:cũ erga 45
eos qui reipublice non ſunt participes/tum erga illos qui eius participant muneribus. cum his quidẽ
humane & quaſi periliter congrediendo/ illos aũt non afficiendo iniurijs/ & preſtãtiores eorũ ad rei-
publice participationem recipiendo & cupidos honoris nõ deprimendo/neq; multitudinem ſuis cõ-
5 modis fraudãdo.¶Quinta.ſi multi ſunt in reipublice adminiſtratione cõſtituti:prodeſt paruo tẽpo
re durare magiſtratus.ceu ſemeſtres eſſe.vt oẽs qui ſunt ſimiles adipiſci valeant.nã optimates guber 46
nationes& paucorum potentie:minus in potentatum atq; tyrannidẽ incident/ & minus mali machi-
6 nari poſſunt magiſtratus paruo tẽpore/q̃ tempore longo.¶Sexta. ab ijs qui rempublicam ſaluã eſſe 47
volunt:formidines quedã parande ſunt.& qd longe abeſt:propinquum fingere/ quo vigilãtius ciues
7 intendant/ad reipublice cuſtodiam/quoue ſint cautiores.¶Septima.tentandũ eſſe inſignium contẽ 48
tiones/ſeditioneſq; p leges cauere:atq; ita preuenire eos legibus qui extra contentiones ſunt.tanq̃ id
malum cũ exoritur cognoſcere/nõ cuiuſuis ſit ſed eius qui inſtituendarum rerumpublicarũ habet peri-
8 tiam.¶Octaua expedire cũ pecunia longe aucta eſt/aut longe imminuta preſens tempus ad id pre 49
teritum conferre in quo erant cenſus a quibus reipublice participatio facta eſt/& ſecundũ proportio
nem/cenſus a quibus ſumiẽ reipublice participatio aut augere ſi fortune aucte ſint aut imminuere ſi
inſigniter ſunt imminute.alioqui reſpublica in aliam demutabitur ſpeciem. vt rebus ꝓſperioribus/in
9 popularem:minus aũt ſecundis in paucorum gubernationem.¶Nona eſt.nullũ virum magiſtratus au 50
thoritate ſupra modum augere:ſed magis paruos & longi tẽporis eſſe ſtatuendos magiſtratus q̃ bre-
uis more magnos.corrumpunẽ enim qui magnos ſubeunt:neq; cuiuſuis hominis eſt(vt pars eſt)pro-
10 ſperitatẽ ferre.¶Decima.Si alicui cumulate dati ſunt honores/nõ ſimul auferre ſed paulatim.¶Vn- 51
11 decima.lege cauendũ eſſe/vt nemini liceat exceſſiuam aut facultatũ aut amicorum habere potentiã. 52
12 quod ſi aſſit:clientele huiuſmodi hominũ/alio mittende ſunt peregrine.¶Duodecima.magiſtratum 53
creandũ eſſe:qui quaſi e ſpecula:priuatorum mores attendat ac exploret/ne res noue orianẽ/& ne q
13 ita viuant vt reipublice nocere poſſint.¶Tertiadecima.Si quid exultet ꝓſperitateq; in ciuitate ſit ela 54
tum:contrarijs partibus/magiſtratus & res agendas cõmittendas eſſe. vt ſi elata ſit multitudo: equis
14 & bonis res adminiſtrãda tribuatur.ſi inopes:diuitibus.¶Quartadecima.conandum eſſe cõtempe- 55
rare/commiſcereq; debite inopes opulentis/ad reipublice gubernationem:vel medios ipſos augere.nã
15 id ſeditiones excludit:ob inequalitatem ꝓcedere ſolitas.¶Quintadecima.Summopere cõſtituẽdũ: 56
16 ne ex magiſtratibus lucra ꝓueniant.¶Sextadecima.vt publice pecunie nõ ſuffurenẽ:fiat publicarum 57
pecuniarum exhibitio aſſiſtentibus cunctis ciuibus/atq; deſcribenẽ deſcripte vero p ſocietates/cohor
tes/& tribus deponanẽ.& vt magiſtratus ſint abſq; lucro:lege ſtatuantur honores ijs qui eos optime
17 geſſerint.¶Septimadecima:pro populari gubernatione.diuitibus parcere: neq; eorum poſſeſſiones 58
neq; fructus equaliter diſtribuere/ neq; illis onera grauium impenſarũ imponere/ceu choros exhibe-
18 re/& ludos & faculas.¶Octauadecima.pro paucorum potentia.pauperum cura ſuſcipienda diligẽ 59.
ter:& officia quibus ſũt ſalaria conſtituta/illis tribuenda.& ſi quis diuitum illos iniuria affecerit:maior

60 illi pena conſtituenda/q̃ ſi ipſi pauperes id ſibi inter ſe feciſſent.¶ Vndeuiceſima. Succeſſio in here- 19
ditatibus per cognationē fiat/& nō per donationem:neq; valeat quiſq; plures hereditates capere/ſed
61 vnam ſolūmodo. ¶ Viceſima.in paucorum potentia conducit equales aut qui preſint magiſtratus/ 20
inopibus tribuere:& in populari conſimili modo/diuitibus.attamen ij in quibus reipublice momentū
conſiſtit:ijs ſolis/aut pluribus/qui magis republica participant.vt in paucorum potentia/ diuitibus: &
in populari:inopibus committendi ſunt.

¶ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

42 SOphiſtica illa ratio. In ſophiſticis elenchis huiuſmodi ſorita/captiunculaq; ſophiſtica/cir-
ca litteram a nobis alias adiecta eſt.& parum hic conferret repetita.ſed qui volet:ex illo lo-
co requirat.

¶De conditionibus precipuos adeuntium magiſtratus/& preceptis popularitatum: & potentatum ſaluandorum.Cap. IX.

TRia vero debent habere illi:qui principales magiſtratus ſunt ſuſcepturi.Pri-
62 mum: vt ament p̄ſentem ciuitatis ſtatum. Deinde vt habeāt potentiā ma-
ximam:ad ea exequenda/que magiſtratus requirit.Tertiam vt habeāt vir-
tutem & iuſticiā/in vnaquaq; republica:ad ipſam rempublicā. niſi eni idē
63 iuſtum ſit in cunctis rebuſpublicis:neceſſe eſt iuſticie eſſe differētias.¶ Ha In eodem
bet aūt dubitationem:quādo hec omnia nō cōcurrunt in eodem/quomodo περι τον αυτον
magiſtratus ſint partiēdi.ceu ſi ſit quidā aptus ad rem militarē/ſit autem ille idē improbus: maſculinum
nec reipublice amator/alter vero iuſtus & amator/ſed ad rem militarem non aptus:cuius fa eſt:in eodem
64 cienda ſit electio? ¶ Videtur reſpiciendū eſſe ad duo:cuius magis participent oēs & cuius viro.
minus.quapropter in re militari quidē ad peritiam magis q̃ ad ꝓbitatem eſt reſpiciendum.
Pauciores enim ſunt rei militaris periti:plures vero ꝓbitatis:Contra vero in cuſtodia & ad
miniſtratione erarii.plus enim ꝓbitatis requiritur:q̃ q̃tum habeāt multi.ſcientia vero com-
65 munis eſt omnibus.¶ Dubitari etiā poteſt:ſi potētia aſſit reipublice & amicitia/quid opus
66 eſt virtute?ſufficiunt eni illa duo ad reipublice vtilitatem.¶ An quia fieri poteſt vt duo illa
habētes ſint incontinentes.quare vt ſibiipſis nō obtemperāt ſcientes & amātes ſe ipſos:ſic
67 etiā erga rempublicā/nichil vetat ita habere quoſdā?¶ Simpliciter autem quecūq; in legi- Quarti
68 bus prodeſſe dicimus rebuſpublicis:cuncta illa rempublicā conſeruant.¶ Et quod ſepe iam 46
diximus:maximum fundamentū eſt:obſeruare vt potentior ſit ea pars/que rempublicā ſal 51
69 uam eſſe velit/q̃ illa que nolit.¶ Preter hec autem omnia/latere nō oportet:quod mō latet
eos reſpublicas:que trāſgrediunt̃ mediū.multa eni popularia vident̃:que popularē ſtatū diſ
ſoluūt.multa etiā que paucorum eſſe vident̃.diſſoluūt paucorū gubernationē.qui vero exi-
ſtimant hanc eſſe vnā virtutem/trahunt ad exceſſum:ignorātes ꝙ quēadmodum naſus eſt
excedens rectitudinem laudabilē ad aquilinū/vel ſimū/ſed tn̄ adhuc pulchritudinē ac gra-
tiam retinet ad aſpectū.at ſi quis adhuc magis trahat ad exceſſum:primo quidē abiicit con
gruentē menſurā partis tande vero ita diſponit̃:vt nō naſus appareat/ꝑter exceſſum ac de
fectum contrariorum.eodē mō & de aliis partibus Cōtigit aūt hoc & circa alias gubernatio
nes.nā paucorū quidem potentiam & popularē/ſufficienter ſe habere cōtingit:etſi trāſgre-
diātur ab optimo ſtatu.ꝙ ſi quis intendat magis vtramq; earum deteriorem primū efficiet
70 rempublicā/tādem vero neq; rempublicā.¶ Quapropt̃ id non ignorari oportet a legis cō-
ditore ac ciuili homine:q̃lia popularium: ſeruent populi ſtatum:& qualia corrumpāt. & q̃lia
paucorum: identidem paucorū gubernationē: neutra enim iſtarum, videt̃ ſtare poſſe abſq;
opulentiis & multitudine:ſed qn̄ adequatio fiat facultatum: aliā neceſſe eſt eſſe rempublicā.
71 quare diſſoluētes leges que ſunt circa exceſſum diſſoluūt reſpublicas.¶ Aberrāt vero & in
populari ſtatu:& in paucorum gubernatione.in populari quidem ductores populi:vbi multi
tudo legibus dominat̃.diuiſam enim faciunt ſemper ciuitatē:opulētis aduerſantes.at opor
tebat contrariū:videri ſemper dicere pro opulentis. in paucorum vero gubernatione pro po
pulo:eos qui rempublicā gubernāt.& contraria iurare:q̃ nunc iurent in paucorū gubernatio
nibus. in quibuſdā enim ciuitatibus nunc iurāt: populum odio habebo & conſilio annitar:
vt male habeat.expedit aūt ſimulare ac fingere contrarium.atq; ita iuramentum adnotare
non afficiā populum iniuriis.¶ Maximum aūt omniū:que dicta ſunt ad reipublice ſtabilita
tem eſt id quod nunc paruifaciunt oēs: erudiri ad reipublice diſciplinā.nichil enim proſunt

vtiliſſime leges/que a gubernatoribus decernunt᷑:niſi moribus inſtituti & diſciplina ĩbuti
in republica/homines fuerint.ſi leges populares populariter.ſi paucorum potẽtie ad hãc ip
ſam gubernationem. ¶Q ueãdmodum certe in vno viro intemperãtia eſt: etiã & in ciui
tate.diſciplina autem reipublice eſt: non ea facere/per que letent᷑ pauci potentes/aut popu
lares.ſed per que valeãt:illi quidem gubernationẽ paucoꝝ tenere/hi vero popularẽ.nũc au
tem in paucoꝝ potentia/gubernatorum filii deliciis intendunt: tenuiorum aũt filii gymi
naſiis laboribuſq; exercent᷑.quare & volunt magis & poſſunt res nouas moliri. In populari
vero ſtatu/que maxime videt᷑ eſſe popularis:cõtra quam vtile ſit/conſtitutum eſt.huius rei
cã eſt:ꝙ male diffiniunt libertatem. duo ſunt eni quibus popularis ſtatus diffinit᷑: poteſtate
ſumma populi ac libertate. iuſtum autem equum videt᷑ eſſe. equum vero quodcũq; videat᷑
eſſe multitudini/id eſſe precipuum.liberum autẽ & equũ:quodcunq; velit quis facere.itaq;
Euripides. viuit vnuſquiſq;/vt vult i hmõi populari ſtatu:& ad quod gliſcit/vt ait Euripides. Sed hoc
eſt prauum.non enim putandum eſt eſſe ſeruitutem viuere ad formam reipublice: ſed ſalu
tem.Ex quibus igit᷑ mutantur reſpublice & corrumpũt᷑/& ſeruantur/& permanent:vt ſim
pliciter dicamus:tot & talia ſunt.

¶NONI CAP. COMMENTARIVS.

TRia que debent habere ij qui precipuos magiſtratus gerunt:amor p̄ſentis ſtatus reipubli 62
ce.ingens potentia ad exequenda munia reipublice.virtus & iuſtitia ſpeciei reipublice ac
cõmoda. ¶Queſtio ſi hec tria non cõcurrunt in eodem/ vt ſi quis potentiã habeat non 63
amet:amet quidem alter potentiã nõ habeat:quõ magiſtratus diſtribuẽdi? ¶Diluit ma 64
giſtratus qui magis probitatem q̃ peritiam efflagitant ꝓbis eſſe cõmittendos:qui autem magis peritiã
q̃ ꝓbitatem/peritis & ſi minus bonis. ¶Altera queſtio.ſi potẽtia & amor reipublice aſſũt: quid virtu 65
te & iuſtitia opus eſt? ¶Diluit opus eſſe.quia ſic affectos nichil prohibet incõtinẽtes eſſe:qui cogno 66
ſcentes/ & amentes ſeipſos ſibiipſis ꝓprieq; rationi in iis que ſibi cognoſcunt bona/ non obtẽperant.
quare niſi virtus & iuſtitia aſſit:ſic continget/& quoſdam ad rempublicã eſſe affectos. ¶Redit ad p̄ 67
1 cepta/documentaq; ſaluandaꝝ rerumpublicaꝝ. Primũ.quecũq; in legibus dicunt᷑: vtpote q̃ proſunt
rebuſpublicis:illa vniuerſa ſaluatit reſpublicas. ¶Secundũ.maximũ fundamentũ ſalutis rerumpubli 68
2 carum eſt:obſeruare diligenter/vt ea pars que rempublicam ſaluam eſſe velit/potentior ſit ea que no
3 lit. ¶Tertium cauere/ſemper velle intendere atq; adaugere reipublice ſtatum/neq; remittere. nã qui 69
nimis extendere/aut remittere curant tandẽ diſſoluunt.perinde ac ſi naſum ſupra mediocritatem ex
tendas/tranſit ad aquilinũ/adhuc retinens gratiam ad aſpectum.ꝙ ſi pergis cõtinuo extendere/ effi
cereq; maiorẽ:ne quidẽ naſi formam retineat.& ita ſi cõprimas/primum ſimus:deide ſi pergas/ne na
4 ſus quidem appareat.& id ob exceſſum & defectũ contrarioꝝ ipſi medio. ¶Quartum legiſlatorem
volentẽ cõſtituere popularem ſtatũ aut paucoꝝ potentiam aut aliam quãuis rempublicã.oportet co 70
gnoſcere q̃ popularia ſaluant popularẽ/ & q̃ corrumpũt/ q̃ ſaluant aut corrũpunt paucoꝝ potentiam
aut aliam quã velit legibus inſtituere rempublicam. nã ſi leges ferat de equandis facultatibus/& velit
aut popularem aut paucoꝝ potentũ inducere ſtatum: ꝑfecto vtramq; haꝝ rerumpublicaꝝ diſſoluit:
cum diſſoluat leges que ſunt circa exceſſum & defectum facultatum. Accuſat ea(& merito)que in vl
timis paucoꝝ potentie populariſq; gubernationis ſpeciebus pleriſq; in locis fiũt/hic a ductoribus po
pulorum/illic ab opulentis/per que ſe credunt ſuam rempublicam ſtabilire. Primo.circa iuramenta in
magiſtratũ aſſũptione. Scdo.circa negligentiã eruditionis diſcipline eorum que ad rẽ ſuam publicã
ſpectant. Tertio ꝙ in paucorum & populari gubernatione:contra reipublice diſciplinam ſinunt ſuos
ea maxime facere/per que letentur. & perinde ciuitatem faciunt intemperatam: ac ſolet homo vnus
eſſe intemperatus:veꝝ ſi eorum reſpublice ſaluande erunt oppoſita:& circa iuramenta: & diſciplinã
& voluptatum libertatem licentioſam/ſtatuenda. Littera de ſe ſatis conſpicua.

¶ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

¶Et quod ſepe iã diximus.vt numeris 4 6 51 quarti.& infra numero 68 huius adhuc dicturus eſt.

¶De mutationibus regni & tyrannide.Cap. X.

Regni muta tio & tyranni dis. REſtat nunc videre de vniuſ᷑ gubernatione: ex quibus corrumpat᷑ & p̄ que ſeruari 72
valeat.fere aũt ſimilia ac ꝓpinqua ſunt illis:que diximus ſupra de ceteris guberna
tionibus:illa que circa regnũ & tyrãnidẽ contingũt.nã regia quidẽ poteſtas:opti
matũ gubernationi reſpondet. ¶Tyrannis aũt ex paucoꝝ potẽtia illa extrema & 73
ex populari cõponit᷑. quapropt᷑ pniciosiſſima eſt iis:qui ſub ea ſunt vtpote ex duobus cõpo
ſita malis & tranſgreſſiones & delicta continens que ex ambabus illis reipublice guberna

tionibus proueniunt. ¶Exiſtitqꝫ generatio ſtatim ex cõtrariis vtriqꝫ iſtarum (ea que ꝑ vnũ
gerit̃)adminiſtrationũ.nam regia poteſtas/ꝓ tutela ꝓſtantibus viris a populo facta eſt/&
fit rex ex preſtãtibus per excellentiã virtutis/vel reꝝ geſtarũ que ſunt a virtute/vel ꝑ excel
lentiã huiuſcemodi generis.Tyrãnis vero originem habet a populo ac multitudine/contra
nobilitatem:vt populus ab illis iniuriã non patiat̃.patet hoc ex iis que contigerunt fere enĩ
tyranni vt plurimum facti ſunt ex ductoribus populorum:fidem adepti ab initio ꝓpter calũ
nias cõtra nobilitatem iactas.Tyrãnides igit̃ in hunc modum cõſtitute ſunt/ciuitatibus iã
adauctis.¶Alie prius ex regibus tranſgredientibus patria iura:& affectantibus magis domi
75 nari.¶Alie ex electis ad principales magiſtratus.antiquitus enĩ populi cõſtituebãt diutur
niores adminiſtrationes & intẽdentias. ¶Alie ex paucorum potentia eligentium vnũ ali
quẽ ad maximos magiſtratus.¶Omnibus iſtis modis facultas fuit id perficiendi/ſi modo
voluiſſent ꝑ potentiã ſibi preexiſtentẽ:his quidẽ ex regia poteſtate:aliis vero ex honoribus Phidon.
a populo exibitis.ceu Phidon apud Argos/& alii alibi regiam poteſtatem habẽtes:tyranni Argos. Ionia
ſunt facti.qui vero circa Ioniam/& Phalaris:ex honoribus Panetius quoqꝫ in leontinis:& Phalaris.
Cypſelus Corinthi/& piſiſtratus Athenis/& Dionyſius Syracuſis.& alii eodẽ mõ ex fauo Panetius.
re populorum.apud quos multum poterant. ¶Vt ergo diximus:regia poteſtas inſtituta eſt Cypſelus.
76 ſecundum optimatũ gubernationem.eſt enĩ ſecundũ dignitatem:vel per virtutem ꝓpriam Leontini.
vel generis vel per beneficia collata/vel ꝑ iſta ſimul ac potentiã.oẽs enim qui maxima be Corinthus.
neficia i ciuitates/gẽteſqꝫ cõtulerunt/vel qui eã facultatem habuerũt/vt conferre valerẽt: Piſiſtratus.
hoc honore potiti ſunt.alii bello cõſeruatis populis ne in ſeruitutem deuenirẽt.quemadmo Dionyſius
Codrus.Alii a ſeruitute liberatis.vt Cyrus.Alii ꝙ condidiſſent vrbem vel ꝙ regionẽ acqui Athene.
ſiſſent.quemadmodũ Lacedemoiorũ & Macedonũ & Moloſſorum reges. vult aũt rex eſſe Syracuſe.
cuſtos:vt qui diuitias habent:nichil iniuſtum patiant̃. nec etiam populus afficiat̃ cõtume Codrus.
77 lis.¶Tyrãnus autem(vt ſepe iã diximus)ad nullam comunem reſpicit vtilitatem:niſi gra Cyrus.
tia ꝓprii cõmodi.eſt aũt obiectum tyrãni/qd placet:regi quod honeſtũ ſit. Quãobrem/& Lacedemonij
in ea in quibus plus hñt:ſunt tyrãnis quidẽ pecunie/regibus aũt honores.Et cuſtodia regi a Macedones.
ciuibus ſuis eſt:tyrãno aũt a peregrinis.¶Quod vero tyrãnis cõtineat illa mala/que ſũt & Moloſſi.
78 popularis gubernationis& paucorũ potentie:manifeſtũ eſt.ex paucorũ quidẽ potentia:finẽ
eſſe diuitias.per has enĩ ſolas:neceſſe eſt ꝑmanere/vt cõductos retineat cuſtodes/vt ſũptus
faciat in educando:eo ipſo ꝙ ꝓplo ſuo in nulla parte confidat.Itaqꝫ arma ciuibus ſuis adime
re/ac multitudinem populi cõculcare/ac ex vrbe pellere & vacuam habitatoribus ciuitatẽ
reddere:cõmunia ſunt.vtrarũqꝫ/paucoꝝ ſcilicet potentie & tyrannidis.Ex populari autẽ ve
xare nobilitatẽ:clã euertere & aperte:in exilium pellere tanq̃ aduerſarios & machinatores
cõtra potentiã ſuã.Ex his enĩ & inſidias aduerſus eos iniri cõtingit:aliis dominationẽ affe
ctãtibus:aliis ſeruitutẽ fugiẽtibus.Vñ periandri cõſilium Thraſybulo datũ:ſupereminẽtes Periander.
79 ſpicas decerpere:tanq̃ oportunum ſemper ſit:eminentiores ciuium de medio tollere. ¶Vt Thraſybulus.
igit̃ fere dictum eſt:eadẽ principia mutationũ ſunt exiſtimãda in rebuſpublicis: & in vnius
gubernatione.per contumeliã enim:& per metũ:& per cõtemptũ inſurgũt pleriqꝫ ſubiecto
rum aduerſus eos:qui in monarchia ſunt dominãtes.iniurie vero maxime ꝑ cõtumeliã: nõ
nunq̃ etiã per ablationem ꝓpriarum reꝝ fiunt.Sunt aũt & fines iidem & illic:quales ſũt cir
ca tyrannides & regna.opes enĩ & honores qui in tyrannis & regibus conſpiciunt̃ maximi: Piſiſtratide.
affectant oẽs.inſurgit̃ aũt quãdoqꝫ in corpus dominãtis:quandoqꝫ in ipſam dominationem. Harmodius.
80 ¶Quãdoqꝫ aũt per contumeliã inducunt̃ homines ad inſurgendũ(dum ĩpetus fit)in cor Ariſtogiton.
pus.cũqꝫ ſint cõtumelie partes plures:vnaquaqꝫ illaꝝ cõcitat ad irã.iraſcẽtiũ vero fere plurĩ Periander.
mi:vitionis cauſa impetũ faciũt:nõ aũt vt excellãt.quale fuit illud filiorũ Piſiſtrati.ob contu Ambracia.
meliã enĩ ſorori.Harmodii illatã & ipſum Harmodiũ iniuria affectũ: ĩpetus ĩ eos factus eſt: Philippus.
ab Harmodio quidẽ ꝓpt̃ ſororẽ:ab Ariſtogitone aũt ꝓpter Harmodiũ. Aduerſus Periãdrũ Pauſanias.
quoqꝫ Ambracie tyrannũ inſidie facte ſũt:ex eo/quia in potu quẽ amabat pueꝝ interrogauit Attalus
an nõdũ ex ſe pregnãs factus eſſet.Philippus vero a Pauſania occiſus eſt: quia nõ vliſcebat̃ Amynthas.
cõtumeliã ſibi factam ab Attalo.& Amytas paruus a Derda:quia iactaret ſe eius etate abuſũ Derdas
& eunuchus ab Euagora cyprio.qa enĩ mulier rennuit filiũ eius:quaſi cõtumelia affectus:eũ Euagoras.
81 necauit.¶Plurime vero inuaſiones facte ſunt ex eo/in corpus ꝙ verecundiã intuliſſent nõ Crateus.
nulli eorum qui ſoli erant in principatu.Qualis fuit inuaſio illa Cratei aduerſus Archelaũ Archelaus.

Sirra.
Arrabeus.
Elbia loci no
men.
Amyntas.
Cleopatra.
Hellanocrates
Paron.
Heraclides.
Cotys.
Adamas.
Exſectus eui
ratus:factus
eunuchus.
Megacles.
Mitylene.
Penthalide.
Smerdes.
Penthilus.
Archelaus.
Decānichus.
Euripides.
Xerxes.
Artapanes.
Darius.
Sardanapalus
Dion.
Dionyſius.
Syracuſij
Cyrus.
Aſtiages.
Seuthes.
Amadocus.
Ariobarzanes
Mithridates.

Dion.
Dionyſius.

Heſiodus.
Lacedemonij
Syracuſani.
Gelon.
Thraſybulus
Hieron.

Semper enim moleſta illi fuerat cōſuetudo eius.Itaq; parua etiam occaſio ſufficiēs fuit:vel
quia filiarum nullā ſibi dederat/cū ſe daturum promiſiſſet/ſed primā aucupatus a bello ad-
uerſus Sirrā Artabeū:tradidit regi Elibie.alterā filiā minorē natu filio Amynthe cōiugauit:
exiſtimās per hunc modum minime ſibi fore aduerſaturum ex Cleopatra genitum.ſed indi
gnationis principiū extitit: ꝙ grauiter ferebat ſe ad libidinis gratiā haberi.Fuit vna cū illo
ad rem patrādam Hellanocrates lariſſeus ob eandem cauſam.qui enim abuſus etate illius nō
vt ꝓmiſerat faciebat in patriā deduci:ob contumeliā id fieri ratus eſt/nō ob amorem. Parō
vero & Heraclides Enienſes:Gotyn peremerunt patri ſupplicium ſumētes.Adamas vero a
Goty defecit:quaſi contumelia affectus/ꝙ ab eo in pueritia exectus eſſet.Multi etiā ob ver
beratū corpus vel interfecerunt ira perciti/vel impetū fecerunt quaſi contumelia affecti:&
cōtra homines in poteſtate cōſtitutos/& cōtra reges.vt Megacles apud Mitylenen Pētha-
lidas circūeuntes/& claua pulſantes: cū amicis aggreſſus interfecit. & poſtea Smerdes ver-
beribus ceſus & a muliere tractus.Penthilon interemit: Archelai vero inuaſionis: dux fuit
Decamnichus.is eni primus ceteros aggreſſores cōmouit & exacerbauit.cauſa vero fuit ira
rum:ꝙ illū Archelaus Euripidi poete verberandū tradidiſſet.Erat vero infenſus illi Euripi
des/ob maledictū in ipſius malcolentiā oris iactatum.Et alii cōplures tali de cauſa:vel iter-
fecti ſunt/vel in periculum inſidiarū deuenerunt. ¶ Similit quoq; propter metū. hec enim 82
vna ex cauſis eſt:vt in republica/ſit etiam in vnius gubernatione.ceu Xerxem Artapanes
metuēs ob calumniā de Dario/ꝙ eū ſuſpendiſſet Xerxe non iubente:ſed putabat illi veniā
eſſe datam ꝓpter cenam quaſi non reminiſcente. ¶ Alie vero ꝓpter contemptū.vt videns 83
quidā Sardanapalum Regē inter mulieres penſa diuidentem(ſi modo hec fabula vera fuit)
& ſi non in illo:attamē hoc in alio verū eſſet.Et Dionyſium poſteriorē/Dion inuaſit:ꝙ eū
contemnebat/conſpiciēs ipſum Dionyſium ſemper ebriū/& ciues Syracuſanos ita ſe habe
re.Amicorū etiam quidē inſurgunt ꝓpter contemptū. ob fidē enim eis adhibitā ſperāt tā-
q̄ latere poſſint eorū molitiones: & putantes ſe dominationem obtinere poſſe quodāmodo
per cōtemptū inuadunt.tanq̄ enim potētes & contēnentes periculum:ꝓpter ſuā potentiam
facile inſurgunt.vt duces quidē exercituum:aduerſus principes ſuos.quēadmodū Cyrus cō
tra Aſtyagē:cuius & vitam & potentiā contēnebat/cernens & copias eius iam cōſenuiſſe/
& ipſum in deliciis vitā agere.Et Seuthes Thracius aduerſus Amadocū/cum eſſet dux ex
ercitus. ¶ Quidā vero/hmōi plurimū gratia inſurgūt:ceu propter contemptū/& lucrū:velu 84
ti cōtra Ariobarzanē Mithridates. Maxime vero ꝓpter hanc cām inſurgunt ii qui ſunt na-
tura audaces/& honorē habent ex rebus bellicis apud eos/qui ſoli dominātes atq; pricipes.
fortitudo enim potentiā habens:audacia eſt.ꝑ quas ambas quaſi facile ſuperaturi:eos aggre
diunt̄. ¶ Eoꝝ vero qui ob honoris cupiditatē inſurgunt: alius eſt cauſe modus ꝑter iam di- 85
ctos.non enim vt quidā/tyrānos inuadunt ſpe magnoꝝ cōmodorū/magnorumq; honorū
inducti:quos in illis cernunt:ſic & ii qui ob honoris cupiditatem eos aggrediunt̄.ſed illi qui
dem vt ea ſibi arripiāt/que in tyrannis admirabant̄:hi autē vt ex re geſta memorabili atq;
egregia/famā atq; celebritatem nominis conſequent̄/tyrannos adoriunt̄:non dominatio
nē ſibi ſolis acquirere volētes ſed gloriā.ſunt tn̄ numero perpauci:qui ob hanc cauſam mo-
ueant̄.conſtituendum eſt enim ſibi viuendū nō eſſe niſi rem cōfecerint:quibus adeſſe opor
tet Dionis propoſitum.ſed nō facile eſt vt id multis cōtingat.Ille enim cū paucis militibus
cōtra Dionyſium ꝓfectus ait:quātumcūq; progredi poſſet: ſatis id ſibi fore. vt ſi vel parum
terre illius inuaſiſſet:pulchrum ſibi iam mori exiſtimaret. ¶ Corrumpunt̄ autem tyrānides 86
vno quidē modo:vt vnaqueq; illaꝝ rerumpublicaꝝ ab extra ſi aliqua ſit cōtraria reſpublica
robuſtior.nam velle quidem aderit:propter contrarietatem voluntatis. que autem volunt
omnes:efficiunt modo poſſint.Cōtrarie vero ſunt gubernationes:populus quidem tyranni
di ſecundum heſiodū vt figulo figulus.nam gubernatio populi illa poſtrema:tyrānis eſt.Re
gia vero poteſtas & optimatū gubernatio:ꝓpter contrarietatem gubernandi. Quapropter
Lacedemonii multas euerterunt tyrannides:& Syracuſani per id tempus quo reſpublice eo-
rum recte gubernabant̄. ¶ Alio autem modo corrumpunt̄:cum in ſeipſis ſeditiones habent 87
quemadmodum circa Gelonem factum eſt:& nunc circa Dionyſium. Gelonis enim filium
Thraſybulus Hieronis frater:ꝑ illecebas & voluptates traducebat ad populi fauorem.vt ipſe
dominaretur.domeſtici vero ac neceſſarii conſpirabant:vt non tyrannis omnino diſſolue

retur/ſed Thraſybulus.verum alii inter hec conſpirantes:eā occaſionem nacti/ipſos omnes Thraſibulus
pepulerūt. Dionyſium aūt: Dion cōtra eū copiis ductis cū eſſet affinis/ſuſcepto populo illū Dionyſius.
88 pepulit/ipſe vero interfectus eſt.¶Cumq; due ſint cauſe ꝓpter quas maxime contra tyran Dion.
nos inſurgit/odium ſcilicet & cōtemptus:odiū quidē exiſtat oportet in tyrannos.Ex cōtē
ptu autē plurime fiunt euerſiones.huius vero ſignū fuerit: ꝙ pleriq; eoꝝ qui dominationes
adepti ſunt/eas vſq; ad extremū cōſeruarunt.ſed qui ab aliis ſuſceperunt:cōfeſtim(vt ita di
xerim)perierunt oēs.¶In voluptatibus enim viuētes/habent facile contemptui:ac multas
prebent occaſiones opprimendi ſui. Particulā vero quādam odii/debemus irā exiſtimare.
nā quodāmodo eorundē cauſa exiſtit.& eſt interdū ira efficatior q̄ odiū.vehemētius eni in
ſurgunt:quia perturbatio illa nō vtit ratione.maxime vero cōtingit:vt ita deferant qui con
tumelia fuerunt affecti.per quā quidem cām & Piſiſtratidaꝝ deleta eſt tyrānis:& multe alia Piſiſtratide.
rum.odium vero vtit magis.nam ira cū dolore fit.quare nō facile:vt ratione vtatur.odiū ve
ro ſine dolore.Vt autem ſummatim dicamus:quotcūq; cauſas diximus paucorum potentie
illius peruerſe tēperate/atq; poſtreme/& popularis gubernationis extreme/totidem & ty
rannidis cauſas eſſe ponendū eſt.nā & he ſunt tyrannides quedā:atq; ſub tyrannidū diuiſio
90 ne contente.¶Regnū autem ab iis que extra ſunt q̄ minime corrumpit. quapropter & diu 1
turnius eſt.Ex ſe autem ipſo:vt plurimum euerti cōtingit.Corrumpit autem duobus modis
vno ſi ſeditio oriatur inter eos:qui participes ſunt regni.Alio modo ſi tyrannice gubernare
pergant:volentes eſſe domini plurium/& cōtra legem.¶Nō fiunt nūc amplius regna:ſed 2
ſi qua fiunt/monarchie & tyrannides magis ſunt.ob id quia regnum ſpōtanea gubernatio
eſt:dominiū vero maiorum eſt.at plurimi pares ſunt:nec vſq; adeo preexcellentes:vt ad ma
gnitudinē:dignitatēq; huius principatus ſe poſſint attollere.atq; ex eo fit:vt ſponte illi nō
91 pareatur.ꝙ ſi deceptione quis aut vi dominet:iam apparet hanc eſſe tyrannidē.¶In regnis
autē illis in quibus ſuccedit per genus ponendū eſt corruptionis eſſe cauſam vltra illas que
ſupra ſunt dicte ꝙ plerumq; cōtemnendi homines ſuccedunt in regnum. & ꝙ cum non ha
beant potentiā tyrannicam:ſed regiū honorem:contumelioſe viuūt.eſt eni facilis deiectio
regis.ſi enim nolint: ſtatim non erit rex.ſed tyrannus etiam nolentium eſt. corrumpunt er
go gubernationes vnius:per has & huiuſmodi alias cauſas.

¶DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

72 Lla conſeruare regiā poteſtatem pariter & diſſoluere: q̄ aut ſaluant aut euertunt optimatū
73 I gubernationē. ¶Infamat tyrannidē illam vltimam: ꝙ cōpoſita ſit ex duabus peſſimis gu
bernationibus/ extrema ſcilicet paucoꝝ potētia & populari/& vtriuſq; in ſe vicia continēs.
74 ¶Regie gubernationis & tyrānidis ortus ac generationes ex contrariis/oppoſitoq; modo fieri.nam
rex ex preſtātibus ꝑ excellentiā/virtutis aut reꝝ geſtaꝝ q̄ a virtute proficiſcunt:aut excellentiam talis
generis ꝙ ſcilicet huiuſmodi parentibus exortus ſit.ſumitur.nam regia poteſtas:preſidium a populo/
equis/bonis/manſuetiſq; viris factum eſt.Tyrannis autem ortū habet a populo:contra viros inſignes
vt populo nichil officiant.vt licet ex iis que iudicis contingunt animaduertere.& huiuſmodi tyranni
des contigerunt/ciuitatibus iam adauctis.¶Tres alios tyrannidum ortus/& tres alias affert tyranni
75 des que preceſſerunt eam(que ex populo eſt)tyrannidē.Prima naſcitur ex trāſgreſſione regni.¶Se
cunda.ex iis qui in ſummis preficiuntur a populo magiſtratibus. & tertia ex iis qui cōſimili modo ꝑ
ficiuntur in paucorum potentia.¶Declarat de regia poteſtate:quod paulo ſupra numero 74 pre
76 tactum eſt.¶Tyrannum & regem oppoſito modo ſe habere/& in mediis gubernandi & in fine atq;
77 propoſito:& nō ſolum(vt eodem numero viſum eſt in contrario exortu.¶Quod numero 73 in hu
78 ius capitis principio tetigit:apertum dilucidumq; facit tyrannidem continere mala duarum peſſima
76 rum gubernationum/paucoꝝ ſcilicet potētie atq; popularis littera ſe ſua luce prodit/redditq; perapet
80 tam.¶Eadem eſſe principia mutationis monarchie/regni ſcilicet aut tyrannidis:que erant principia
8 & cauſe mutationum aliarum rerumpublicarum.que capite ſecundo huius numero 13 ſeptem preci
82 pue(quinq; aliis annexis)ſunt adducte.Lucrum.honor.iniuria.metus.exceſſus.contemptus.incremē
38 tum preter proportionem.verecūdia.negligētia.pauxillitas.diſſimilitudo.inſuper extrinſeca cauſa.de
84 lucro autem & honore:id declarat hoc numero de cōtumelia iniuriaq; 80 de verecundia 81 de me
65 66 tu.82.de contemptu 83.de pluribus mixtis vt contemptu & lucro/ de contemptu & honore 84 ite
87 rum de honore 85.de extrinſeca cauſa 86 ex ſeipſis 87.Iterum de contēptu/& odio & ira/que ad in
88 iuriā/reuocant/quodq; ira vehementior ſit truculētiorq; & minus ratione vtens q̄ odium ad inuadē
89 dum 88.numero 89 regnum ab extrinſecis cauſis q̄ pauciſſime corrūpi:ſed vt plurimū ab intrinſecis

& ex ſeipſo: vt plurimum duobus modis. ℂ Q; nõ ꝓprie ſint modo regna: ſed que temporibus Ari- 90
ſtotelis: immo & hac tempeſtate regna dicunt: monarchie quedã & tyrannides ſunt potius. ꝙ regnũ
voluntariũ tam eius qui gubernat: q̃ gubernatorum & ob ingentem excellentiam: dominium vero ma-
iores reſpiciat: qui dominent: non autẽ equales. Nunc vero plurimi eorum qui monarchias tenẽt pa-
res ſunt: nichilo iis quibus preſunt preſtantiores. & ſi preſtant: haudquaq̃ ad tantam magnitudinem:
dignitatẽq; pertingunt: vt reges dici mereantur. ſunt itaq; monarchie ac tyrannides potius q̃ regna:
aut violente quedam dominationes. ℂ Cauſe corruptionis regni: in quo ſucceditur per genus: ꝙ ple- 91
rumq; contemnendi homines ſuccedunt: ꝙ contumelioſe viuunt.

ℂ ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

Socrates.
Vir tyranno ſimilis.

Tyrannis autem ex paucorum potẽtia illa extrema: & ex populari componit: conſti-
tuitur atq; ſurgit. de qua gubernatione Socrates in nono de republica. tyrannis inqt 72
& tyranni gubernatio: ſimilis eſt grandioſi filio alicuius: neq; oino parce neq; diſſo
lute viuentis: ſed popularem vitã degentis: pertracto ad omne flagitium & laſciuien
tis vite licentiam quam qui trahunt: integram nominãt libertatẽ. & amorẽ in eo ali-
quẽ in cantatores qui circũſtant quibuſdã machinationibus excitant: ꝑſidem ocio-
ſorum: & ad libidinem ſubminiſtrantiũ deſideriorum: inſtar alati & ingentis fuci. quid enim aliud eo
rum amor: cui cupiditates alie referte nidore: vnguẽtis: coronis. ac mero aculeum addunt: quo ꝑſide
optinenteq; animũ: dementia ipſa feruet: frugales & verecundas opiniones atq; cupiditates (ſi quas
offenderit) extirpans: ac expellens: quouſq; temperantia omnis eiiciatur: & locum eius forẽſis omnis
& aliena obtineat inſania. tunc ieiunis inſanus: cupiditatibus ebrius: furioſus: & extra ſe poſitus: nõ ſo-
lum hominibus: ſed & diis imperare contendit: ſperatq; conſecuturũ. poſt hec (vtpote cuius tyrãnicus
amor: animi penetralia incolens: regit omnia bachanalibus: idulget comeſſationibus: ſcortis ceteriſq;
huiuſmodi. & noue cupiditates. dies nocteſq; multeq; & vehementes: multorum indige pullulant. ꝓ-
uentus ſi qui extiterint: cito conſumuntur. quos ſequuntur fenora: & patrimonii diſſipatio. que omnia
vbi defecerunt: cupiditates frequẽtis quidẽ atq; ardentes: que in nido animi deliteſcunt: vociferati atq;
cõqueri neceſſe eſt. iactaturq; tunc ad explorandũ: ſi quis quicq̃ poſſideat: quod vel fraude ſurripi: vel
vi eripi poſſit. cogiturq; vndecunq; vſurpare: vel ingentibus ſtimulis & doloribus cruciari. & ob cupi
ditates nouas: iuſtum cenſebit: vt ipſe iunior: plus habeat q̃ parentes. & ſi portionem ſuam conſumpſe
rit: vt paterna eroget. quod ſi parentes nequaq̃ ꝑmiſerint: primum furari: eoſq; decipere aggredit. ſin
iſtud non poterit: rapiet iam vimq; parẽtibus inferet. ac ſi pater materq; ſenes reſiſtant. non ſe cõtine
bit quin tyrannicũ aliquid agat. & gratia nuper amate cõcubine non neceſſarie: aut ſpecioſi cuiuſpiã
nuper amati adoleſcentis non neceſſarii: veterem amicã neceſſariamq; matrem & deformẽ: ſed neceſ
ſarium ſenemq; patrem & antiquorũ omniũ antiquiſſimũ: verberibus obiiciet illos iis ſubiiciens quos
eãdem in domum introduxerit. en q̃ beatum: filium tyrannicũ genuiſſe. & cum parentũ ſuppellex nõ
ſufficiet: primo parietem alicuius perfodiet vel nocte tarde euntis pallium rapiet: deinde etiam tẽplũ
aliquod ſpoliabit. & ſicut in ſomniis pars animi bruta: cũ fuerit immoderato repleta potu atq; paſtu:
laſciuit: veluti ſoluta & libera omnibus verecundie prudẽtieq; preceptis & nichil eſt quod nõ audeat
a nulla (quam nominare nefas eſt) libidine cruenta impietate nulla prorſus voragine nulla inſania vel
impudentia ſe tẽperans: talis ſemper erit ille vigilans. ꝙ ſi multi tales in ciuitate fuerint: furabunt: mu-
ros fodient: marſupia incident: expoliabunt. predabuntur. ſacra rapient: captos homines ſeruire cogẽt
ſi dicendo facundi erunt: calumniabuntur periuiiſq; decipient homines & muneribus corrumpentur
iudiceſq; & a nulla cede impia abſtinebunt: ingluuie ac facinore. talis igitur tyrannicus vir talis tyran
nidis ſtatus tyrannicaq; gubernatio. Hec ex Socrate.

ℂ Per que regna ſaluant: & quibus modis retinent tyrannides. Cap. XI.

Saluantur autem ſimpliciter loquendo ex contrariis. ſingulari autem loquendo ꝑ 92
deductionem cuiuſq; regnorum ad mediocrem modũ. quanto enim paucioris eſt po-
teſtas omnis: tanto maiori tempore neceſſe eſt eam durare. nã & ipſi qui regũt mi
nus ferociunt ceu domini magiſq; moderati fiunt: & illi qui regunt inuident minus. Propt
hoc enim & apud Moloſſos longo tempore durauerunt reges: & apud Lacedemonios: quod
ab initio ſtatim in duas partes diuiſa fuerit regia poteſtas. Et poſtea Theopõpus ad medio-
critatem magis illam deducens: ephoros ſupaddidit: poteſtatẽ quidem minuens: ſed tẽpore
augens regiam authoritatem vt faceret eam quoquomodo non minorem ſed maiorem. vt
ad vxorem ſuã reſpondiſſe ferunt dicẽtem. an nõ erubeſceret ꝙ filiis minorẽ poteſtatẽ regiã
relinqueret q̃ a parentibus ipſe recepiſſet: nõ ꝑfecto inquit. relinquo eis multo durabiliorẽ.
ℂ Tyrannides vero ſeruant duobus modis inter ſe contrariiſſimis: quorũ alter eſt is quem 93

Moloſſi.
Lacedemonii
Theopõpus.
Saluatiões tyrannidũ.

per ſucceſſionē traditū plurimi tyrannoꝝ obſeruāt.hoꝝ autem multa cōſtituiſſe ferūt. Peri Periander.
andrū Corinthiū.multa etiā ex gubernatione Perſaꝝ eſt aſſumere.Sunt autē hec illa pnici 1 Perſe.
oſa que ſupra retulimus omni conatu a tyrānis fieri/quo dñationē retineāt/veluti potētio. Huius
94 res decerpe:& ſapientes pimere.❡Et neq̃ comeſſatiões pmittere neq̃ ſodalitatē neq̃ diſci 77
plinā neq̃ aliud quicq̃ tale:ſed oïa cauere vnde cōſueuerunt oriri inter ciues duo/intelligē. 2
95 tia ſcilicet & fides. ❡Et neq̃ ſcholas neq̃ cōuentus alios vacatiōis alicuius/fieri concede. 3
re:& oïa facere ex quibus ciues inter ſe q̄maxime incogniti ſint oēs.cognitio enim fidem
96 magis inter ipſos aggenerat.❡Et ſatellites eius apparere ſemper ac verſari circa fores:quo 4
minus latere poſſit/quid quiſq; agat.& explorare ſi aſſueſcant ſenſim animū ſubmittere p
ſeruiturē continuā. & alia quecūq̃ talia Perſica & barbara:tyrānidis ſunt. cuncta enim idē
97 poſſunt. ❡Et anniti ne lateant: quecūq; quis ſubiectorū dixerit aut fecerit/ſed eſſe explora 5
tores.quemadmodū Syracuſis ii qui delatores nūcupantur & auricularii: quos ſubmittebat Syracuſij.
Hieron vbicunq̃ eſſet congregatio aliqua/vel cōuerſatio. minus enim audent:qui talia for Hieron.
98 midant.& ſi audent:minus latere poſſunt.❡Calumniari quoq̃ inuicē & diſcordias ſemina
re:amiciſq̃ amicos cōfligere/& plebem cum nobilitate & diuites inter ſeipſos & ſubditos Pyramides
ad paupertatem redigere/tyrannice eſt prauitatis.vt neq̃ ſumptus fiat in cuſtodia: & illi,quo Sgypti.
tidianis moleſtiis occupati/vacare non poſſint ad conſilia contra tyrānidos iucunda.Exē. Pypſelide.
plum huius ſunt Pyramides Egypti/et ſtatue Cypſelidarū & Olympi edificatio a Piſiſtra. Piſiſtratide.
tidis facta/& Polycratis opera circa Samum. hec enim omnia fuerūt inſtituta: ad ocium & Olympus.
quietem populorū tollēdam & ad inducēdam paupertatem.& tribunoꝝ penſio/vt etiam Sy. Policrates.
racuſis factum eſt. Dionyſio enim eam ciuitatem tenente: contigit Syracuſanos in quinq̃ Dionyſis.
99 annorū tempore cunctas facultates ſuas in ſoluendis tributis cōſumpſiſſe. ❡Studet etiam Syracuſani
bellum concitare tyrānus:vt negociis occupentur ciues:& indigentia ducis continuo deti. 7
100 neāt.❡Et regnū quidē per amicos ſeruatur.tyrāni autem eſt maxime amicis diffidere:qua 8
101 ſi velint omnes/poſſint autem maxime amici eum ſubuertere. ❡Et que fiunt circa vlti. 9
mam popularem gubernationē:tyrannica ſunt omnia.vt facultas mulierū vt libet per do.
102 mos euagandi:quo reuelent virorum ſecreta. ❡Et manumiſſio ſeruoꝝ eadem de cauſa.nō 10
enī inſidiātur ſerui & mulieres tyranno.& ſi proſpere degant:neceſſe eſt vtroſq̃ beniuolos
fore/et erga tyrannidem & erga popularem ſtatum. nam & populus dominus eſſe vult.
103 ❡Ex quo fit: vt adulatores apud vtroſq̃ in honore habeātur. apud populū quidē populi du. 11
ctor.eſt enim qui populum colit & ducit populi adulator. Tyrannoꝝ vero qui humiliter cō.
uerſaī. quod eſt opus adulatoris. nā ppter hoc prauos amicos habent tyranni:quod adulatio
nibus gaudent. Id autem nemo faceret: qui mētem libero homine dignam. ſed amant bō.
ni viri:vel non adulātur.& vtiles praui ad praua.clauus enim clauo: vt dictat prouerbium.
104 ❡Nullo quidem honeſto nulloq̃ libero delectari tyrānicum eſt.ſe enim ſolum eſſe talem: 12
putat tyrannus.qui autem ſubditorum vel honeſtati ſtudent vel libertati: minuere excellē.
tiam atq̃ preeminentiā tyrannidis videntur.oderunt ergo illos tyranni:tanq̄ euaſores po.
105 teſtatis ſue. ❡Peregrinos etiam in conuiuia & quotidianū vſum magis recipere q̄ ciues: 13
tyrannorum eſt.quaſi illos quidem habeant hoſtes:hos vero non aduerſantes.Hec & huiuſ
modi a tyrannis fiunt/pro dominatiōe retinenda: nec quicq̄ omittunt prauitatis. ❡Sunt 1
106 autem(vt ita dixerim) hec omnia tribus ſpeciebus comprehenſa. Tria enim coniectat ty.
rannus.Vnum:vt animos imminuat ciuiū/paucaq̃ ſapiant. nemo enim puſillanimus con
tra tyranum inſurgit.❡Secūdum:ꝙ ciues inter ſe diffidentes reddat.non enim prius euer. 2
titur tyrannis:niſi ciuium aliqui inter ſe fidem habeant. quapropter & bonos viros perſe.
quitur: quaſi peſtiferos & aduerſarios dominatiōi ſue. non ſolum quia non acquieſcunt in
ſeruitutem viuere:verūetiam quia fides eis & inter ſe & ab aliis plurima adhibetur.neq̃ ac
cuſant alios:neq̃ ipſi inter ſe accuſant. ❡Tertium:impotētia agendi.nemo enim impoſ. 3
ſibilia ſibi aggreditur.quare neq̃ tyrānidem tollere:ſi potentia deſit. Ad quos ergo fines
referantur tyrannoꝝ conſilia:tres iſti ſunt. Ad has enim ſuppoſitiones: tyrannica redigi
poſſunt vniuerſa. Partim ne confidant inter ſe ciues.Partim vt potentia deſit.Partim vt
107 puſillanimi efficiātur. Vnus ergo modus quo ſaluant tyrānides:talis eſt.❡Alter vero mo 1
dus ex cōtrario fere iis que dicta ſunt:curā adhibet.Eſt aūt dep̄hēdere ip̄m ex regnoꝝ cor.
ruptione.vt enim regni modus corruptiōis vnus eſt/qui gubernatione ipſam regia magis

reducit ad tyrānicam: ita tyrannidis conſeruatio eſt/ ad regiam gubernationē magis eam
referre/vnum dūtaxat obſeruando videlicet vt potentiā retineant/ per quam nō modo vo
lētibus/veruetiam nolentibus dominari poſſit. nam ſi hanc abiiciat ſimul abiicit & tyran/
num eſſe. ſed hoc tanq̄ ſuppoſitionē quandā manere oportet. cetera vero partim facere/par
2 tim q̄optime ſimulare. vt regia gubernatio videatur. ¶Primum eni videri cōmuniū com/ 108
modorū curam habere non effundētem largitiones tantas/ vt ciues moleſte ferant: quan/
do ab illis capiunt operātibus ac laborātibus in ſua tenuitate/donant autem ſcortis & pere/
3 grinis ex hiſtrionibus effuſe. ¶Rationem reddant eorum que acceperint & expenderint. 109
quod iam factum eſt a quibuſdā tyrannis. ſic enim adminiſtrās non tyrannus videbitur: ſed
legitimus gubernator. nec erit ei formidādum: ne quādoq̄ ſibi deſint pecunie/cum ſit do/
minus ciuitatis/ac ſi diſpergerent tyranni ex propria domo. Et prodeſt hoc magis q̄ relin/
quere congregatas. minus enim cuſtodes ipſi contra tyrānum ob res ipſas inſurgent. Sunt
autem formidabiliores tyrannorum cuſtodes ipſis tyrannis/cum ipſi foras aliquo proficiſ/
4 cūtur q̄ ciues. nam illi quidem vna proficiſcūtur: hi autem manent. ¶Deinde redditus et 110
impenſas apparare oportet: tum gratia diligentis adminiſtratiōis/tum etiā vt ſi quādo fue
rit opus/illis vti poſſit ad belli neceſſitates/omninoq̄ ſeipſum prebere cuſtodem & diſpen
5 ſatorē/non vt ſuarū pecuniarū: ſed vt cōmuniū & publicarū. ¶Et videri velle non aſperū: 111
ſed cum grauitate honeſtū. & talem vt eum non timeāt obuii: ſed magis reuereātur. Hoc au
6 tem nō facile eſt eum aſſequi qui facile fuerit cōtēnendus. ¶Quapropter opus eſt: & ſi nō 112
aliarum virtutū/ac ſaltem ciuilis eum curam habere/ac talem de ſeipſo opinionem afferre.
7 ¶Inſuper non ſolū ipſum videri nulli ꝓtinus ciuium contumeliā facere/neq̄ iuueni neq̄ 113
8 iuuēcule: ſed etiam nemini eorū qui circa eum ſunt. ¶Eodemq̄ modo ſe habere mulieres 114
ſuas circa ceteras mulieres. nam & per cōtumelias mulierū: permulte iam tyrānides peric/
9 runt. ¶Et circa voluptates corporis contrariū facere: q̄ nunc faciūt quidam tyranni. non ſo 115
lum eni ſtatim ab aurora id agunt/cōuiuāturq̄ cōtinuo per dies plures: veruetiam apparo/
re volunt aliis/q̄ ita faciant: vt eos tanq̄ felices beatoſq̄ admirent. Sed in talibus maxima
erit moderatio adhibēda: vel ſaltem videri ab aliis illa fugere. nō enim facile īuadi poteſt/
10 nec facile cōtemni qui ſobrius ſit: ſed qui ebrius. neq̄ qui vigilet: ſed qui dormiat. ¶Con/ 116
trariūq̄ agendū eſt ſupradictorū fere omniū. corroborāda enim & ornanda ciuitas eſt ab eo
11 tanq̄ a curatore ac nō tyranno. ¶Videri etiam oportet ipſum ſemper circa religionem deo 117
rū affici vehementer. minus enim formidabūt populi: ne quid contra legem ab huiuſmodi
patiant/ſi religioni deditum exiſtimabunt principē/ad deorum reuerentiā curamq̄ habe/
re/ minuſq̄ contra ipſum audebunt inſurgere/ quaſi deos habeat vltores atq̄ fauentes.
12 ¶Preterea oportet ſine improbitate talem videri: atq̄ eos viros qui aliqua in re laudabili/ 118
ter ſe geſſerint/honorare. ita vt non exiſtiment vnq̄ ſe magis honorari a ciuibus/ſuis legi
13 bus viuentibus potuiſſe. Hos autem honores ipſemet tribuere debet tyrannus. penas vero 119
14 & animaduerſiōes: per alios infligere/per magiſtratus videlicet ac iudicia. ¶Cōmunis ve 120
ro cuſtodia oīs dn̄ationis vnius: eſt neminē vnum pre ceteris magnū facere/ſed ꝓfecto plu
res. nā ſe inuicē obſeruabūt. Q̄ ſi quē extollere oporteat: non tn̄ eū qui ſit moribus audax.
15 nam hmōi morū hoīes aptiſſimi ſunt ad inuadendū circa res oēs. ¶Si vero cuiuſq̄ potētia 121
16 minuēda eſt: modice ac non vno ſimul ipetu/oīs poteſtas eſt auferēda. ¶Inſup ab oī contu 122
melia abſtinendū: precipue tn̄ a duabus ne in corpus flagris/neue in etatē libidine inſultet.
Maximeq̄ id cauendū in illis hominibus: qui honorē magni faciunt. nam in pecuniā illa/
tam iniuriā auari hoīes grauiter ferunt: in honorē vero illatam & qui boni ſunt viri/& qui
honorē magnifaciūt: ꝑmoleſte patiunt: quapropter aut nō hmōi hominū opera vtendū eſt/
17 aut animaduerſiones in illo patrio more/ac ſine vlla contumelia fieri videātur. ¶In etatē 123
vero ex amore videat eſſe cōuerſatio/non ex licētia. oīno autē quicquid pro dedecore habe
bit: impenſione maiorū honorū eſt redimendū. Eorum vero qui ad vim inferēdam contra
corpus tyranni inſurgunt: illi ſunt maxime formidandi. & plurima opus eſt cuſtodia aduer
ſus eos qui ita diſpoſiti ſunt/vt amplius viuere nō curent/cū occiderint. Quapropter ma/
xime cauēdum eſt ab iis: qui vel ſeipſos vel eos quos habeant chariſſimos contumelia affe/
ctos putant. ſine vlla enim cura proprie ſalutis irruunt: qui per indignationē & iram aggre
diūtur/ quēadmodū & Heraclitus inquit/ durum eſſe dicens pugnare aduerſus irā. vita eni

124 idem. ¶ Cum vero ciuitates ex duabus conſiſtant partibus/ ex inopibus ſcilicet & opu-
lentis: maxime quidem vtriuſq; partis ſalutem propter principatū exiſtimare oportet/ atq;
alteros ab alteris nulla iniuria affici. Quicūq; tamen eorum ſint potentiores: ſi precipue
ſunt in gubernatione vendicādi/ ac velut proprii efficiendi. nam ſi hoc extiterit: neq; e ſer-
uis liberos facere compelletur tyrannus/ neq; arma adimere. altera namq; pars tyranni po-
125 tentie adiuncta: ſufficiens erit ad ſuperādos eos/ qui contra inſurgere vellent. ¶ Superfluū 19
autem ſingulatim dicere de omnibus iſtis. Intentio enim manifeſta eſt ꝙ oporteт non ty-
rānicum/ ſed tanq̄ patrēfamilias & regem eſſe putari ab illis qui ſub eo ſunt/ nec pro ſe ca
pientē/ ſed pro cōmunis vtilitatis tutela & cura. Et mediocritatē in vita ſequi/ non exceſ-
126 ſus. ¶ Preterea egregios viros per familiaritatē ſibi coniungere. plebem vero ac multitudi 20
nem per fauorem & gratiā in obſequio retinere. Ex his enim neceſſe eſt non ſolū principa
tum eius eſſe pulchriorē/ & optabiliorē ex eo quia melioribus imperet & nō abiectis/ neq;
ex eo quod ipſe neq; odio ſit/ neq; formidetur: verū etiam ex eo quia longiorem ac durabi
127 liorē eius principatū fore contingat. ¶ Inſuper moribus talem eſſe: vt vel recte ſe habeat ad 21
virtutem vel ſemibonus quidam ſit/ & non malus ſed ſemimalus.

DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

REgna (vt generaliter dicatur) ſaluātur ex cōtrariis eorum/ que dicta ſunt. ſpecialiter autem
loquēdo per deductionē/ eorum ad mediocrē quendā modum. ¶ Duos eſſe modos: qui-
bus ſaluat: retineturq; tyrannis/ ingens mortaliū peſtis. Primus eſt: funeſtiſſimus: ex iis par
tim que pretacta ſunt nūero 77/ & duodecim tyrānorum cōprehendit/ partim machinamē-
tis partim ꝓprietatibus. que patēt in littera. & que idigna ſunt/ vt polluant chartā repetita. ¶ Machi-
namēta tyrannorum ad retinendā per primū modum tyrannidē: ad tria/ tres ſpecies/ treſue fines reuo-
cat. vt ciues inter ſe diffidant. vt potentia eis deſit. vt puſillanimi fiant. ¶ Secundū modum ponit ſal
uande tyrānidis atq; retinende. que vno & viginti ſimulatis obſeruatiōibus/ machinamētiſq; cōpre-
hendit. ¶ Primū vt q̄proxime poteſt tyrannus: ad regiā poteſtatē reuocet tyrannidē/ eamq; imitetur. 1
retineat tamen potentiā: qua poſſit/ nō modo volentibus/ verūetiam & nolentibus dominari. ¶ Se- 2
cundū. vt videatur cōmuniū cōmodorū curam habere: neq; prodige largas donationes ſcortis/ pere
griuis hiſtrionibus/ & id genus hominibus effundere. ¶ Tertium eſt. vt rationē reddat eorum que ac 3
cepit a populo/ et eorum que expendit. ¶ Quartum. ſimulat gratia diligentis adminiſtratiōis/ et ad 4
neceſſitates ſi ingruant: redditus & impenſas apparare oportere/ & omnino ſe prebere cuſtodem &
diſpenſatorem/ non vt ſuarū rerum ſed vt communiū. ¶ Quintū. ꝙ velit videri non truculētus & aſ- 5
per/ ſed cum grauitate honeſtus: ita vt magis reuereātur obuii q̄ timeant. ¶ Sextum. ꝙ curam habe- 6
re videatur ciuilis virtutis/ atq; iuſticie. & de ſe talem efficiat opinionem. ¶ Septimū. ꝙ nullos ciuium 7
videatur afficere iniuria: neq; aliquos illorū qui circa ipſum verſantur. ¶ Octauū. ꝙ ſue mulieres. ſi- 8
mili mō ad alias mulieres ſeſe habeant. ¶ Nonū. ꝙ videatur intēperantiā crapulaſq; & ebrietates fu 9
gere: & vigilantē in rebus ſe prebere. ¶ Decimū. ꝙ corroboret & ornet ciuitatē edificiis/ & locorum 10
munitionibus: vt curator/ non vt tyrannus. ¶ Vndecimū: videatur circa rem ſacrā & diuinū cultum 11
affici vehemēter. verum oportet talem ſine improbitate videri/ ac ſimulatiōe. ¶ Duodecimū. Q; ta 12
lis videtur ſine fictione iprobitateue vlla: et eos viros qui aliqua in re ſe ſtrenue geſſerint/ honorare.
ita ꝙ non exiſtiment ſe magis honorari vnq̄ potuiſſe a ciuibus: qui legibus (quas ipſi tuliſſent) viue-
rent. ¶ Tertiumdecimū. Q; honores illos ipſemet diſtribuit: & penas & aiaduerſiones per alios vi- 13
deri vult infligi/ per magiſtratus videlicet atq; iudicia. ¶ Quartūdecimū. cauet quēpiam vnum ma- 14
gnum pre ceteris extollere: & ſi quem extollere oportet/ non eum tamen qui ſit moribus audax.
¶ Quintumdecimū. Si cuiuſq̄ potentia minuenda eſt: modice/ & non vno impetu poteſtatē aufert. 15
¶ Sextumdecimū. A duabus iniuriis ſummope cauet: ne in corpora flagella exerceat/ & ne in eta- 16
tem libidine inſultet/ maxime in illis hominibus qui honorem magnificiunt. ¶ Septimūdecimū. Si 17
libidine alicuius etati inſultauerit: ex amore cōuerſatio eſſe videtur/ & non ex poteſtate. & omnino qc-
quid pro dedecore habebitur: maiorū horū impēſione redimit. ¶ Octauūdecimū. fouet vtramq; ci- 18
uitatis partem/ & opulentos & inopes: neq; ſinit alteram ab altera laceſſitum iri/ eos vendicat ad ma-
giſtratus/ qui eius partis ſunt/ que preualet/ potentiorq; eſt. ¶ Nonumdecimū. Studet vt a ſubditis/
non tyrannus ſed paterfamilias & rex eſſe putetur: nec pro ſe capere/ ſed pro communis vtilitatis tu-
tela atq; cura/ & mediocrē ſequi vitam non exceſſum. ¶ Viceſimum. Egregios viros per familiarita- 19
tem ſibi conciliat: plebem vero ac multitudinē per fauorem & gratiā in obſequio retinet. ¶ Primum 20

Ariſtoteles. & viceſimum.moribus ta lem ſe monſtrat:vt recte ſe habere videatur ad virtutē/vel ſemibonus quidam & non malus/ſed ſemimalus.

ℂANNOTATIONES AD CAP.VNDECIMVM.

Tyrannides vero ſeruātur duobus modis ſunt qui accuſant Ariſtotelē:ſed forſitā parum iu 93
ſte.nō enim tyrannidē probat:ſed vbiq; damnat/accuſat/infamat. neq; hoc ſcripſiſſe ſen-
tiendū eſt eum eo ingenio vt illis homines vtant/ſintue illi tyranni. verū potius vt ipſi ty-
ranni cognoſcant ex ſuis ꝓprietatibus q̄ miſera q̄q; infelix & ſtygie cuidam vere ſimillima
ſit eorum vita.quam cognitā ceu infeliciſſimā/& vltimam vite conditionē fugiant/execrent & dam-
nent:& ad meliora reſipiſcant/quippe qui homines ſunt ad meliora geniti/ſi nature dotes ad potiora
cōuerterent. Et inter duos tyrannidis modos continetur rex medius:ceu fortitudo inter temeritatē &
timiditatē/& vt clemētia inter crudelitatē & licētioſam impunitatē. primus in exceſſu: ſecūdus in de-
fectu.quare modi illi inter ſe contrarij vt morbus morbo/& vicium vicio:contrarij vero regno vt mor-
Ariſtoteles bi ſanitati & vicia virtuti. ℂ Sed hoc tanq̄ ſuppoſitionē manere oportet.cū vtitur Ariſtoteles his ver 107
bis oportet/debet:nō precipit/ſed oſtendit dūtaxat quid faciunt qui ſecūdo modo tyrannidē conſer-
uant.ſunt eni ſophiſtici reges omnia ſimulātes/& reuera hypocrite:ſic fallentes in ſubditoꝝ guberna
tione/ceu ſophiſte ſolent/in diſcipulorū inſtitutione. nichil tamē prohibet eos ab imperitis ſubiectis
videri regibus meliores.vt & ſophiſte:ad imperitis auditoribus & ſophiſticis preſtigijs/ meriſq; impo-
ſturis demētatis/ipſis authoribus ſapientiores. verū & rex & legitimus author/oia pro veritate & ni-
chil ſimulate:cū non ſint vt appareant/ſed apparent quia ſunt.ſed hec ſatis. ℂ Nam & per cōtume- 114
lias mulierū/multe iam tyrannides pierūt:ſic per contumeliā illatam a Tarquinio Lucretie:tyrannide
ſublata/reſpublica Rōana trāſijt ad cōſules.ex vita Publicole. Et ob cōtumeliā intētatā ab.C. Appio
virgini/obiecta ſeruitute/quo ad ſtuprandā virginē illi pateret aditus(illa autē erat filia Virginij)tyrā-
nis decēuiratus idētidem Rome ſublata eſt.& varia alia:ex hyſtorijs paſſim ſe ingerūt exēpla.

ℂDe duratione tyrannidis & loco Platonis obſcuro/& reprobatione Socratis, Cap. XII.

At qui omniū gubernationū breuiſſime durare ſolent paucorū potentia/ 128
Ortagoras. & tyrannis. Quippe illa que plurimo durauit tēpore/Ortagore & filiorū
Sicyonij. eius/qui apud Sicyonios tyrānidem habuere:ad centeſimū vſq; annum p
uenit. Durationis vero cauſa fuit/q̄ mediocritate quadam erga ſubditos
Cliſthenes. vtebātur:multaq; legibus ſeruiētes agebant. Et quia aptus rei militari fuit
Piſiſtratus. Cliſthenes:nō facile contēnendus habebat. plurimū vero cōuerſatione &
Ariopagus. vſu familiari atq; cura:fauorē & gratiam populi acquirebat. Fertur quidem Cliſthenes co-
73 ronaſſe iudicē:qui victorie illius cōtradixerat. Aiunt quidā huius iudicis ſtatuā eſſe illam
Corynthus. qui in foro ſedet:Piſiſtratus quoq; fertur:aliquādo apud conſiliū Ariopagi citatus/iudiciū
Cypſelyde. ſubiiſſe. ℂSecūda vero apud Corinthū Cypſelidarū tyrannis. nam ea durauit annos tres &
Cypſelus. ſeptuaginta & menſes ſex.Cypſelidus enim ipſe:tyrannidē exercuit annos triginta. Periā
Periander drus vero quadraginta quattuor. Pſammeticus autē Gordij annos tres.cauſa vero duratio-
Pſāmeticus. nis eadem fuit.cū eni populi ductor eſſet Cypſelus/hac gratia apud multitudinē preualuit:
Gordius. vt a principio principatus ſine vlla corporis cuſtodia/in dominatiōe perſeueraret. Perian-
Cypſelus. drus autē eius filius magis tyrannice ſuggeſſit: ſed erat vir bello egregius. ℂ Tertia piſi-
Pyſiſtratide. ſtratidarū Athenis.hec autē non fuit cōtinuo:bis enim ex tyrannide pulſus fuit Piſiſtatus.
Athene. Itaq; ex annis triginta tribus: ſolos annos ſeptem & decem tyrānidem exercuit.Filii vero
Pyſiſtratus eius annis decē & octo:atq; ita oēs ſimul fuerunt quinq; & triginta. ℂ Ex reliquis vero illa
Syracuſe que apud Syracuſas fuit:Hieronis/& Gelonis. ſed non longa fuit. hec annis enim nō am-
Hieron plius q̄ duo de viginti durauit. Gelon enim ſeptē annis cum tyrannidē exercuiſſet:octauo
Gelon. defunctus eſt.Hieron autē decem. Thraſibulus vero menſe decimo excidit.ceterorū vero
Thraſibulus tyrānidū plereq;/breui tēpore durauerūt omnes. ℂQue igitur ſint tam circa gubernatio
17 nes plurium q̄ circa gubernationes vnius ſolius/per que & corrūpantur & ſeruentur:fere
18 de vniuerſis dictum eſt. ℂIn republica vero Platonis:Socrates de mutationibus loquitur/ 129
35 nec tamen recte.illius enim reipublice que eſt optima atq; prima:mutatio nulla propria aſ-
18 ſignatur.inquit enim cauſam eſſe mutationis:quia ſic natura comparatū ſit/ vt nichil per
8 maneat/ſed in ambitu quodam temporis mutationē recipiat. Eſſe vero principiū horū in-
10 quit: quorum ſeſquitertium fundum quinario coniugatum/ duas exhibet harmonias: in-
Socrates. quiens quando numerus diagrammatis huiuſmodi efficiatur ſolidus. vt puta natura/pro-
Hoc ergo.hoc vltimū. ducente prauos:& meliores diſciplina:hoc ergo forſan inquit nō male.Fieri autem poteſt:

vt ſint aliqui quos diſciplina inſtitui ac bonos fieri, viros impoſſibile eſt. Sed hec quomodo
propria mutatio eſſet illius reipublice quam optimã eſſe dicit: magis q̃ aliarum omniũ, et
vniuerſorũ que fiunt etiam in tempore, propter quod (inquit) omnia mutari. & que nõ ſi-
mul incipiũt: ſimul quoqꝫ mutãtur. ceu ſi pridie mutationis facta: ſimul forte mutantur.
¶ Preterea quam ob cauſam ex illa tranſit ad Lacedemoniorũ rempublicã, plureis enim in
contrariam trãſeunt reſpublice omnes: q̃ in ea que ſit propinqua. eadem ratio eſt de aliis
quoqꝫ mutatiõibus. Ex Laconica enim inquit mutatio fit ad paucorũ potentiã: ex iſta vero
ad popularẽ ſtatum. ex illo rurſus ad tyrãnidem. Atqui & econuerſo mutant̃ ceu ex popula-
ri in paucoꝝ potẽtiam: & magis quidem̃ q̃ in vnius gubernationẽ. ¶ Preterea ſiue tyran-
nidis mutatio ſit ſiue non ſit: non dicit propter quam cauſam: nec in quam reipublice ſpe-
ciem tranſit. Huius vero cauſa eſt: ꝙ non facile dicere valebat. indeterminatũ enim. nam ſe
cũdum eum oportebat: in primã & optimam. ſic enim vtiqꝫ fieret cõtinuo circulus. ſed mu-
tatur in tyrannidẽ tyrannis: vt ea que apud Sicyonios ex Myronis tyrannide in Cliſthenis. Sicyonij.
Et in paucorũ potẽtiam: vt illa que in Chalcide fuit Anticleontis. & in popularẽ ſtatũ: vt il- Myron.
la que Gelonis fuit Syracuſis. Et in optimates: vt illa que Carilari apud Lacedemonios & Cliſthenes.
carthaginẽſes. & in tyrãnidem fit mutatio ex paucoꝝ potentia: vt in Sicilia plurime vetu- Chalcis.
ſtarũ. in Leontinis in Panetii tyrãnidem. & apud Gelam: in Cleãdri. & apud Regium Ana- Anticleon.
xilai: & in aliis cõpluribus ciuitatibus eodem modo. ¶ Abſurdũ etiam eſt putare in pauco- Gelon.
rũ potentiã ideo tranſire: quia homines cupidi & pecuniarũ ſtudioſi, in magiſtratibus ver- Syracuſe.
ſent̃: ac non quia plurimi diuitiis ſupabundantes, non iuſtum exiſtimẽt par habere in ciui- Charilaus
tate eos qui non habent facultates & eos qui habent. In multiſqꝫ paucoꝝ potentiis non li- Lacedemonij
cet cõgerere: verum leges poſite ſunt id prohibẽtes. apud Carthaginẽ autem que populari- carthagineſes
ter gubernat̃, pecuniis ſtudent: nec tamen adhuc mutati ſunt. ¶ Abſurdum etiam dicere: Sicilia.
duas eſſe ciuitates ſub paucorum gubernatione opulentoꝝ & inopum. Quid enim aliud Leontini.
huic: q̃ laconice accidit, vel alteri cuicũqꝫ, vbi non omnes equalia poſſideant, aut non om- Panetius.
nes equaliter ſint boni viri, nullo autem pauperiore facto: nichilominus tranſmutãtur ex Gela.
paucoꝝ gubernatione ad popularẽ ſtatum, ſi plures ſint inopes. et ex populari in paucorum Cleander.
potẽtiam: ſi potentiores ſunt opulenti q̃ multitudo, & alteri negligant alteri intendant. Regium.
¶ Cũqꝫ plures ſint cauſe ex quibus mutationes fiunt: eas nõ dicit, ſed vnã ſolum ꝙ prodi- Anaxilaus.
galiter viuentes vſuris cõfecti, pauperes efficiunt̃. quaſi vero fuerint omnes ab initio diui- Carthago.
tes: vel plurimi eorũ. ſed hoc falſum. Sed quãdo eorum qui duces ſunt, quidam patrimonia
cõſumpſerint: res nouas moliunt̃. quãdo autem alii: nichil graue accidit. & mutãtur nequa
q̃ magis aliquando in popularẽ ſtatum, q̃ in aliam ſpeciem gubernationis. Inſuper vero &
ſi honores vna cum aliis non capiant, ſi iniurias inferant, ſi cõtumeliis afficiant: ſeditio-
nes oriũtur & mutationes in republica. E ſiunt etiam (etſi nulla diſſipatio patrimonii inter-
ceſſerit) ex eo ꝙ liceat (quicquid volunt) efficere. cuius rei cauſam eſſe ferunt nimiam liber
tatem. ¶ Cumqꝫ plures ſint paucorum, plures etiam populi gubernationes: tanq̃ vtraqꝫ vna
ſit, mutationes aſſignat Socrates. Socrates.

¶ DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

128 Erumpublicarũ, regni ſcilicet optimatũ, cenſu poteſtatum, tyrannidis, paucoꝝ potentie,
& popularis gubernatiõis pauciſſime durationis ſunt paucoꝝ potẽtia & tyrannis. id oſtẽ-
dit de tyrannide Sycionioꝝ: que fuit Orthagore & filiorum eius que longiſſima fuit. que 100
ad annũ ſolum puenit centeſimũ. de Corinthia que fuit Cypſelidarũ: annoꝝ triũ & ſeptuaginta. De 73
attica que fuit Piſiſtratidarũ annoꝝ triginta triũ, nõnullis interruptis. De Syracuſana Hieronis & Ge 33
lonis: annoꝝ decem. & octo. & breuiuſculo cõcludit epilogo. ¶ Locum numeroꝝ obſcuroꝝ, in octa 17
129 uo de republica Platonis carpit: vbi Socrates reipublice ſue optime mutationis cauſam eſſe dicit. cũ
epitritũ fundũ qnioni cõiectum, duas prebet harmonias. quãdo numerus hmõi dragmatis efficiatur
ſolidus. quaſi natura ꝑducente qñqꝫ paruos & meliores ad diſciplinã. ita certe naturã ꝑducere: non
forte male aſſeruerit. Attamẽ de optime reipublice mutatione: nõ recte. ¶ Primo. quia nullã proprie
mutationẽ aſſignat. quomodo enim ꝓpria mutatio illius reipublice eſſet magis q̃ aliarũ omniũ, & vni
uerſoꝝ etiam qui ſunt in tẽpore, ꝑ quod (ait) oĩa mutari. & que nõ ſimul fieri ceperũt: ſimul mutant̃.
ceu ſi quedã priore die mutatiõis facta: vna cũ aliis mutant̃. ¶ Scdo. quia nichil cauſe eſt: cur ex illa
trãſeat ad Lacedemonioꝝ rẽpublicã. nam ſepius in cõtrariã tranſeũt reſpublice oẽs, q̃ in eam que ſit

propinqua.eadem quoq; ratione:de aliſs mutationibus errat. inquit enim ex Lacedemonica:mutationẽ fieri in paucorũ potẽtiam.ex qua:in popularẽ ſtatum.ex hoc rurſus in tyrannidẽ.atqui & ecõtrario mutanẽ:ceu popularis in paucorũ potentiam/& magis quidem q̃ in tyrãnidem.Tertio quia an tyrannidis mutatio ſit/an non ſit:propter quam cauſam id demũ ſit/non dicit: nec in quam ſpeciem reipublice tranſit.quia forſitan non facile dicere valebat(indeterminatũ enim id eſt) ſm tamen ipm oportebat dicere Tyrannidẽ in optimam illam rempublicã tranſire.verum & tyrannis in tyrãnidem mutaẽ:vt apud Sicyonios ea que fuit Myronis tranſijt in Cliſthenis tyrannidẽ.tranſit & in paucorũ potentiam:vt illa que Chalcide fuit Anacleontis.& in popularẽ ſtatum: vt Syracuſis illa que fuit Gelonis.et in optimates:vt Lacedemone illa que fuit Charilai/ita & que Carthagine fuit. tranſit etiam paucorũ potentia in tyrannidem:vt in Sicilia plurime priſcis tẽporibus. Apud Leontinos tranſijt in tyrannidẽ Panetij.apud Gelani in tyrannidem Cleandri.& apud regium/anaxilai.& in aliſs ciuitatibus:eodẽ mõ.❡ Quarto.quia abſurdũ eſt putare ideo tranſitũ fieri in paucorũ potẽtiã/ quia homies cupidi & pecuniſs inhiantes/in mgr̃atibus verſanẽ: ac non potius/quia cõplures diuitiſs abũdantes/ exiſtimant id nõ eſſe iuſtum/vt ij qui facultates habent & qui nõ habent eque republica participẽt & rerum adminiſtratiõibus.verum in pleriſq; paucorũ potentiſs: non licet cumulandis pecuniſs inhiare/ſed leges poſite ſunt que id vetant.& apud Carthaginem populariter viuũt ac pecuniſs ſtudent: nec dum res eorũ publica mutata eſt.non igitur id cauſe eſt:tranſitus in paucorũ potẽtiam. ❡ Quinto.id etiam nõ recte dicit:duas eſſe ciuitates ſub paucorũ gubernatione/opulentorũ ſcilicet & inopũ. Sed quare igitur Laconica erit vna/ quid enim huic magis q̃ Laconice accidit/vel alteri cuicũq; vbi non omnes equalia poſſident/aut vbi non omnes eque boni ſunt viri/ nullo certe paupiore facto:nichilominus paucorũ potentia/in popularem tranſit gubernationẽ: ſi plures/potẽtioreſq; ſint inopes. & contra/popularis in paucorũ potẽtiam: ſi potẽtiores opulenti & hi reipublice intẽdant/& illi negligant.vna igitur gubernandi ſpecies dicenda/non iccirco due:quia ſint opulenti & inopes.❡ Sexto. quia cum plures cauſe ſint mutationũ rerumpublicarũ:vnam ſolam dicit Socrates. ꝙ ꝓdige viuentes/vſuris cõfecti:pauperes efficiũtur.quaſi vero omnes vel q̃plurimi ab initio fuerint diuites.hoc autem falſum eſt.ſed quãdo primores preſideſq; aliorũ facultates cõſumpſerint:res nouas moliri aggrediũtur.verum quãdo alij ſuas diſſipant:nichil hic reipublice periculi iminet.& ſi mutanẽ: nichilo magis mutãtur in popularem ſtatũ/q̃ in aliam quãlibet gubernatiõis ſpeciem.Preterea nõ ſolum ob effuſam prodigãq; vitam/ſeditiones mutationeſq; rerumpublicarũ oriũtur. verum etiam ſi honores vna cum aliſs nõ capiunt/ſi alij iniurias inferant/ſi cõtumeliſs afficiant fiunt etiam nullo ad facultates pertinẽte conſumpto/ob nimiam licẽtioſamq; libertatẽ:cum cuiq; quod vult facere licet.Conſtat igitur: cauſam illam mutationũ non eſſe ſufficientẽ.❡ Septimo.quia cum plures ſint paucorũ potentie ſpecies/& plures popularis vt capite quinto & ſexto quarti viſum eſt:Socrates tanq̃ paucorũ potẽtie vnica ſit ſpecies & popularis vnica/mutatiões aſſignat. Que igitur de mutatiõibus rerumpublicarũ in libris de republica Platonis affert Socrates:manca ſunt atq; inſufficientia.

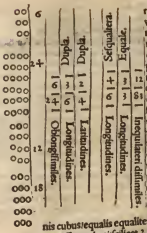
❡ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Marſilius.
Leonardus.
Thermacides
Epitriton.
Plato.

ESſe vero principiũ horum inquit:quorum ſeſquitertiũ fundum/quinario cõiugatum.grece 129
habeẽ.αρχην δε ειναι τουτων ων επιτριτοσ πυθμην πεματα δι συζυγεισ δυο αρμονιασ παρεχεται.vbi quia πυθμην radicem/propaginẽ/ſolidum/fundum ſignificat:aliqui iterpretanẽ radix vt Marſilius/alij propago/alij cubus vt Leonardus/alij fundum vt Thermacides Pythagoreus. Epitriton pythmeta itelligit Plato ſeptenariũ:qui quinario copulatus duodenariũ reſtituit. verũ qui ſeptenariũ propaginẽ vocat ſeſquitertiã.non abſurde id forſan.nã ſeptenarius propago eſt 4 & 3: in quibus ſeſquitertia ratio & cõſonantia Diateſſaron conſiſtit.& quinarius ꝓpagatur ex 3 & 2:in quibus ſeſqualtera ratio & cõſonantia Diapente cõperitur.ſi quis etiã interpreteẽ επιτριτοσ πυθμην ſeſqtertiũ fundũ:id accõmodate videtur.nam Pythagorici(quos imitaẽ Plato)minimos alicuius rationis numeros fines appellãt & fundũ.fundũ quidem:ꝙ vt vas ſuper fundum/ſic numeri omnes rationis eiuſdem ſuper illos adiũgantur.modo ſeptẽ: minimos nũeros cõſonantie Diateſſaron & ſeſquitertie rationis cõtinent/vt fines & fundũ omnium ſimiliũ rationũ. & quinq; minimos cõſonãtie Diapente/ &rõnis ſeſqualtere. quare ſeptenarius:ſeſquitertiũ fundum cõuenienter intelligetur/ſimiliter & ſeſqtertia radix.nam primus continet limites/terminos/& radices ſeſquitertie rationis. cubus autem nullo pacto quadrare poteſt.nam cubus eſt is numerus qui ex ductu & reductu alicuius numeri in ſe ꝓcreatur:vt bis duo bis/& ter tria ter que ſunt 8 & 27/duo cubi.quod nullo modo ſeptenario cõuenire poteſt.q̃uis vt dictum eſt:Pythmen nunc radicem/nunc propaginẽ/ nunc fundũ nunc ſolidum ſignificet.littera igitur in hoc vocabulo:non ab re eſt caſtigata.verum quia in locum Platonis de nu-

meris obſcuris incidimus (de quibus ꝓuerbiũ:cũ quid admodũ difficile & incõprehẽſibile oſtendiẽ nũeris Platonis obſcurius)vt in ꝓcedẽtibus annotatiões cõtraximus/ita hic aliquãtulũ ꝓpter nume roꝝ curioſiores extendemus. Et locũ illũ Platonis ex octauo de republica adijciemus. ſic eñi habet. difficile quidẽ eſt ita conſtitutã ciuitatẽ e ſuo ſtatu moueri. verũ cum oẽ qđ genitũ eſt/corruptioni ſit obnoxiũ.talis etiã cõſtitutio ſemp manere nõ poterit/ſed ſoluet.Solutio vero hec eſt:non ſolum circa plãtas ſed terrena etiã aialia/fertilitas & ſterilitas anime corporũq; cõtingit. qñ cõuerſiões ſingulis cir culoꝝ cõiunxerint ambitus/ijs quidẽ que breuioris ſunt eñi breuiores/contrarijs vero cõtrarios.illi ve ro quos ad ciuitatis gubernationẽ educauiſtis:q̃uis ſapiẽtes fuerint/nichilomagis veſtri generis fecũ dam gñationẽ vel ſterilẽ rõnem vna cum ſenſu cõprehẽderẽt. ſed latebit eos oportunitas generãdi: et plerũq; cum nõ oportunũ fuerit/gignẽdis filijs operã dabunt.eſt autẽ ei quod diuinitus generãdũ eſt circuitus/quẽ nũerus cõtinet pfectus.hũane vero geniture: is vtiq; in quo primo augmẽtationes ſupantes tres & ſuperate/tres diſtãtias atq; quattuor terminos accipiẽtes/ſimilantiũ & diſſimilantiũ/ et creſcentiũ & decreſcentiũ coniũcta/correſpõdentia & cõparabilia inuicẽ effecerũt.quoꝝ ſeſquiter tia radix quinitati cõiuncta:duas harmonias ꝓbet/ter aucta vnam quidẽ equalẽ equaliter/centũ cen ties/alterã vero inequalis quidẽ longitudinis ſed ob longiorẽ/centũ quidẽ numeroꝝ a Diametris cõ parabilibus quinitatis/ſingulis indigẽtibus vno/duobus vero qui nõ ſunt cõparabiles. centũ vero cu borũ trinitatis ipſius.vniuerſus autẽ iſte nũerus geometricus:talẽ authoritatẽ habẽs/ad potiorẽ dete rioremq; generationẽ vim habet.qđ ſi ciuitatis veſtre cuſtodes ignorauerint/nec oportuno in tpe ſpon ſas ſpõſis coniũxerint:haud quaq̃ ingenioſi felicesue pueri inde naſcent. ¶ Propter curioſiores(vt di ximus)pauca adiũgemus:per que aſſurgere ſe putãt ad hoꝝ intelligentiã/Ambitus/circuituſq; circu loꝝ ſm Platonicos/motus ſint orbiũ celeſtiũ.et iuxta apoteleſmata loquũt aſtrologoꝝ & ritum gen tiũ:qui volebãt horas gignendi/aſtroꝝ(precipue ſeptem)obſeruatiõibus ꝓſperas. eligi & reuera/mo tus orbium celeſtiũ & circuitus illos agnoſcere/vt ipſius artificis admiremur & potentiã & ſapiẽtiam: non eſt vanũ ſed liberale.verũ vaticinari ex illis querere/& ſimili cõiectura diuinũ ſcrutari velle ſecre tũ:vanũ. ¶ Volunt Platonem cũ dicit.eſt autem ei quod diuinitus generandũ eſt circuitus/quem nu merus cõtinet perfectus.de numero pfecto locutũ aut ſeculoꝝ/annoꝝ/mẽſiũ aut dierũ ſoli deo cer toꝝ atq; cognitorũ:alij vero tanq̃ quippiam impudẽs coarguũt:quippe qui diuinis nõ interfuerit cõ ſilijs.vt momẽta ſeculoꝝ agnoſceret que pater in ſua poteſtate poſuit. ¶ Argumẽtationes ſupantes: ꝓportiones cum maius cõparatur ad minus.ſuperare vero:contra. vt augmẽtationes ſuperãtes:du ple/ſeſqualtere/ſeſquitertie.ſuperare:ſubduple/ſubſeſqualtere/ſubſeſquitertie. ¶ Diſtantie appellanẽ interualla proportionũ.termini autẽ:numeri proportionẽ cõtinentes.vt 27.18.12.8: quattuor ſunt termini/et tres diſtantie triaq; interualla.vnum ſeſqualterũ interuallum a 27 ad 18. alterum ſeſqual terũ ab 18 ad 12.tertium interuallũ ab 12.ad 8 identidẽ ſeſqualterũ. ¶ Sunt numeri perfecti/ſunt ſu perãtes/ſunt ſuperati/ſunt ſimiles/ſunt diſſimiles/ſunt diametrales/ ſunt diminuti/ſunt equilateri/ſunt inequilateri/ſunt ſolidi/ſunt ſperales/ſunt diametrales/ ſunt femine/ſunt maſculi. qui ex Nichomaco qui ſint:fere omnes agnoſci poſſunt/exceptis paucis:& de quibus infra aliquid dicetur.perfecti ſunt: quos ſue partes ex quo reſtituũt/ſuperantes ſunt.qui rationẽ habent inequalitatis maioris.ſupati qui minoris.ſimulãtes:ſimiles.quorũ latera ꝓportionalia diſſimilantes:diſſimiles.quorũ latera diſpropor tionalia ſimilitudinis rationẽ diffugiunt creſcentes & decreſcẽtes abundantes & diminuti. Abundã tes numeros: ſue partes ſimul excedunt. A dim nutis vero:omnes partes ſimul excedũtur.equilateri ſunt:trigoni/tetragoni/pentagoni & huiuſmodi ſimiles oẽs:inequalteri. vt altera parte longiores/& ante longiores et ijdem ſunt plani numeri.ſolidi ſunt:qui longitudini & latitudini craſſitiẽ addunt. vt cubi/pyramides/columne/ſerratiles & id genus ſpherales:ſolidi/in ſuam radicẽ finiẽtes. vt ſolidi qui nariorũ & ſenarioꝝ.Diametrales poſtea cognoſcenẽ.maſculi:impares.femine:pares. ¶ Similãtes nu meri ſiue ſimiles:etiam dicũtur trigoni trigonis/quadrati quadratis/et cubi cubis.& ſimiles etiam in equilateri.quorũ latera ſunt proportionalia.diſſimilãtes inequilateri quorum latera non ſunt propor tionalia:quare exigui diagrãmatis ſuprapoſiti:id eſt 27.18.12.8.ſimilãtes ſunt.nam vtriq; cubi & me dij diſſimilantes.ſunt enim inequalteri:quorũ latera non ſunt proportionalia.Sunt autem proportio nalia:quando vt longitudo ad longitudinem/ita latitudo ad latitudinem.vt 6 & 24 ſunt proportio nalia.nam ter duo 6.longitudo ſenorum/tria:& latitudo duo.longitudo 24/ſex: et latitudo quattuor. ſiquidem ſexies quaterna:24 ſunt.& vt ſex ad tria longitudo ad longitudinẽ.ita quoq; 4 ad 2 lati tudo ad latitudinẽ.nam vtrobiq; ratio dupla.proportionalia igitur.ſed 18 et 12 longitudines laterum ſeſqualtere.nam 6 & 4.latitudines autem eedem atq; equales.nam 3 & 3.non igitur ꝓportionalia. ſunt igitur numeri 18 et 12 diſſimilantes. ¶ Seſquitertia radix ſeſquitertiũ fundum:ſeptenarius eſt.cõ tinet enim quattuor & tria:inter que eſt ratio ſeſquitertia & quinarius fundum/& planities ſeſqualte

Platonis obſcuri.
Ambitus circuloꝝ.
Nugamenta muſaꝝ.
Numerus pfectus.
Augmentationes ſupantes.
Tres diſtantie quattuor termini.
Similantes.
Diſſimilãtes.
Creſcẽtes.
Decreſcentes.
Seſquitertia radix.
Due harmonie.
Centũ centies
Potior & deterior gñatio.

re.nam continet 3 & 2:inter que primū ratio ſeſqualtera cōperitur.ꝙ eñ
vterq; numerus planities ſit:manifeſtum eſt.nam quinarius:primus eſt in
numeris pentagonus.et ſeptenarius:primus heptagonus vterq; igitur pla
nities.continet igitur ſeptenarius vnam conſonātiam/ſcilicet Diateſſeron
que in epitrito/ ſeſquitertioq; a muſicis collocatur.et quinarius vnam/dia
pēte:que collocatur in hemiolio/ſeſqualteroq;. et quia ſeptenarius & qui
narius compoſiti/ duodenarium cōſtituunt: duodenarius profecto duas
continet exhibetq; harmonias/ Diateſſaron ſcilicet & Diapente/ eſtq; vt
diapaſon.quippe cum Diapaſon ex diateſſaron & diapente coalita ſit cō
ſonantia.❡ In numero fatali quem centies cētum nominat/ id eſt decem
milia:quia ſuperficies ſit centenarij.eſt enim primū vnitas:vt punctus.de
narius:vt linea.& centum:vt ſuperficies.mille vt corpus denarij.rurſus de
nario ſecunda vnitate facta vt puncto.centum eſt linea.que in ſe ducta:
centies centum/hoc eſt decem milia.vt ſuperficiē producit ducta rurſum
in ſuam quidē ſuperficiē decem milia producit decies centena milia/ cor
pus centenarij. eſt enim 1000000 centeſimus cubus: et eſt cubus trinita
tis.nam.1.10.100:tria.ex prima/ſecunda/et tertia vnitate. & centenarij cu
bus immo om̄is cubus:ad trinitatem pertinere cenſet.ꝙ trina ſit eiuſdem
replicatio/repetitioq; vt vnū vnice vnum/bis duo bis:ter tria ter/eſtq; om
nis cubus/equalis equaliter equalis. ❡ Diametros cōparabiles quinitati dicit: latus primi in numeris
1 expreſſi quadrati/ſcilicet 2 & diametrū 3:qui comparationē rationis ſeſqualtere habent/ & ſimul ſunt
10 quinq;. et 5 ſequens latus et diameter 7:comparationē non habent in harmonia.ideo duo prima ꝓ
200 portionalia ſunt/duo ſequentia improportionalia. ❡ Potior generatio:aureum genus. Et ex duobus
10000 bonis/vult Plato prolem naſci bonam/ex duobus malis malā.ex bono & malo:neq; oino malam neq;
1000000 oino bonā.bonos intelligūt Platonici & Pythagorici: equalteros/quadratos/cubos/perfectos/ipares
1728 et id genus.oppoſitos vero cēſent malos. ❡ Vniuerſū hūc geometricū numerū dicit Plato magnam
vim habere:ad ꝓlem bonā & non bonā.quia in eo ipares ſunt & pares/equilateri/inequilateri/plani/
oblongi/ſolidi/laterales/geometrales/cōſonantie potiores & deteriores.❡ Magnū vnum numerū fa
talē Platonis appellant 1728 ſolidū duodenarij.qui & totus ſolidus eſt.a quo ſi primā figurā id eſt 1
demis/et reſiduo adijcis vnitatē:fiet nūerus 729 ſolidus/cubuſq; nouenarij.& ſic ab eodē magno nu
mero auferas duas primas figuras/17.relinquūtur 28.cui nūero detrahe vnitatē:ſuperunt 27 cubus
ternarij.vides igit̄ quopacto hic magnus nūerus cōfectus eſt ex radicibus ternaria nouenaria & duo
denaria i duodenaria neq; excreſcēs neq; deficiēs.i nouenaria:vno deficiēs.in ternaria:vno abūdās,

Numerus fatalis	1728	729	27
Latera cubica	12	9	3

❡ Et hi tres nūeri 3.9.12. dignitatē habent.ternarius quidē:ꝙ prima ſit expreſſio trine monadis. no
uenarius:ꝙ ternarij equalis proles/& primus impariū nūeroꝝ quadratus.12 vero:quod pfectiſſimā
cōtinet harmoniā.nā diapaſon.que/quia pfectiſſima cōſūmatiſſimaq; eſt. ideo vniuerſi eſt/& ab vni
uerſis nomē retinens.hoc eñ numero regit̄ mundus.verū hi numeri/17 28/7 29/27:quia triū pre
dictoꝝ ſunt ſolidi/iccirco rerū ſtatus deſignant.vltra enim corpus non trāſit magnitudinū poteſtas.
eſtq;.27.primus impariū cubus.729.cubus primigenee equalitatis ternarij: id eſt cubus nouenarij.
1728 vero:duodenarij cubus eſt ac ſolidus qui vniuerſi numerus eſſe iā dictus eſt.eius igitur ſolidus:
cōplementū/ſtatūq; vniuerſorum apud Platonicos ſignificat.verū quādo ſtatus ille adueniet/ et quā
do completi erunt omnes eius numeri/ & ad ſuum ſolidum id eſt finem proceſſerint/ vltra quem nō
procedent ſed ſtabunt oia ſoli deo cognitū eſt.hec paucula de Platonicis.pro obſcuroꝝ numerorum
ſuſpicionibus.verum finem ſumus facturi:ſi adhuc pauca adiecerimus de numeris diametralibus co
gnoſcendis(quia rarior eſt eorū cognitio)& eoꝝ ꝓprietatibus.deinde ſi magnū diagrāma Platonis/
id eſt magnā numeroꝝ deſcriptionē/inceperimus.hinc exordium ſumentes.

Quadrati diametrorum	49	1681	Quadrati dia.	9	289	9801
Dupli quadratorum	50	1682	Dupli quad.	8	288	9800
Quadrati impares.	25	841	Quadra.pares	4	144	4900
Coſte	5	29	Coſte	2	12	70
Diametri	7	41	Diametri	3	17	99

Vnde Coſte quadratorum ſumantur	1	2	5	12	29
	1	3	7	17	41
	1	3	7	17	41
Vnde diametri diametraleſq; numeri	1	2	5	12	29
	1	2	5	12	29

Vnitas/primus eſt quadratus.& quia eſt ſumma equalitas:iccirco coſta/diameter/& quadratū coincidunt/ſuntq; vnitas.quare illa tria eque potentia.vnitas autē omnipotens/& omnium creatrix numerorum & in nullis aliorum quadratorum:hec tria Coſta/diameter/quadratum coincidunt. ſed quadratorum pariū diameter duplovnitate amplius plus poteſt q̄ coſta.& quadratorum imparium duplovnitate minus poteſt.id autē dico in quadratis & diametrisnumerorū.nā in magnitudinibus. perpetuo diameter duplū poteſt ad coſtā quadrati/neq; excreſcit quicq̄ neq; deficit:vnde fit:vt hac lege/coſte quadratorum & eorū diametri habeant accipe coſtam quadrati & illi iunge diametrū:habes coſtā ſequentis quadrati.vt quia vnitas fuit coſta primi quadrati &vnitas eiuſdem quadrati diameter:iccirco ſi vnitatem vnitati addas/fiet binarius/& coſta ſecūdi quadrati.diametrus vero naſcitur ſi precedentis quadrati diametro/bis latus ſuum/iuānc coſtas addas.vt ſi ſecundi quadrati diametrum queras /quā primi q̄drati diameter eſt vnitas & coſta idē/idēvnitas:iccirco ſi vnitati bis vnitas addatur fiet/ternarius ſecundiq; quadrati diametrus.& hac lege:cetere tum coſte tū diametri perueſtigantur.nihil igitur mirum:ſi diametri potentia dupla ſit/aut ferme dupla ad coſte potentiam.nā & bis in ſua cōpoſitione coſtam recipit non eiuſdem tamen ſed precedentis quadrati.& hec ex ſuperiore figura facile dinoſcunt. Aliter autem:ſi cōtinua ſerie deſideras coſtas quadratorum.dupla ſecundi quadrati coſtam ſcilicet binarium &illi adijce coſtam primi quadrati & ſurget coſta tertij quadrati videlicet quinarius.quem deinceps ſi duplaueris &illi adieceris coſtam precedentis ſcilicet ſecundi quadrati emerget latus coſtaq; quarti quadrati.& hunc in modum deinceps:vt ſubiecta monſtra formula.

1	2	5	12	29	70	169	408	985	1686	coſte quadratorum

¶ Et ſimili artificio diametros continuabis.ſi ſecundam diametrum duplaueris id eſt ternarium & illi adieceris diametrum primi quadrati que eſt vnitas:naſcetur quoq; ſeptenarius/diametrus ſcilicet tertij quadrati.quā ſi duplaueris& illi rurſus adieceris diametrū precedētis quadrati ſcilicet ſecūdi:naſcet quarta diametrus:& hoc pacto in infinitum.vt hac ad denariū vſq; diametros deprehendes figura.

1	3	7	17	41	99	239	577	1393	3363	diametri quadratorum

¶ Quo fit vt coſtas ex coſtis & diametris & diametros ex diametris & coſtis:ſi velis elicias . & coſtas ex ſolis coſtis:& diametros ex ſolis diametris.Fit etiam ex coſte quadratorū:impares ſint atq; pares.& quadrati qui a coſtis paribus ſumuntur(vt iā quoquo pacto dictum eſt)duplo atq;vnitate ſuperētur a quadratis ſuarum diametrorum.qui vero a coſtis ſumuntur in paribus ſuperentur quidem ſed vnitate minus q̄ duplo.quadratis igitur coſtarum continuo ſumptis in numero pari/quotquot numero ſint totidem numero diametrorum quadrati dupli.eſtq; coniunctarū hoc pacto diametrorū in numeris/potentia ad totidem cōtinuo iunctas in numero pari coſtas dupla:in numero autē īpari aut vnū excreſcit aut vnum deficit a duplo.Omnes diametri ſunt impares:& precedētis coſta / ſui quadrati coſtā ſuperantes.Notū & id etiam eſſe poteſt:omne magnitudinis quadratū vim paris& īparis retinere& nature eſſe cōpoſite & minime ſimplicis totūq; vt impar eſſe.ſiquidē ex pari & īpari cōpoſitū:impar. & oēm diametrū.vim retinere duorū impariū:totāq; eſſe vt parem numerū. Et pleraq; eiuſmodi facile intelligantur.¶ Ceterorum vero numerorum tum parium tū imparium vbi hac arte coſte nō reperiunt: quadrati diametros ſurdas ac irrationales habent nulloq; numero aſſignabiles. & ꝑinde etiam quadratos illarum diametrorum(geometrarum more)ſurdos appellare liceat.ꝙ nulla ratiōe eorum radices/tetragonica latera reperiantur.vt ex ſubiecta quoquo pacto agnoſci poteſt deſcriptionis forma.
A:quadrati/quorum diametri/latera ſunt tetragonica & quidem ſurda numerorū B/ſecundo loco ſuppoſitorum.

Quadrati rationales	A	16	36	64	100	196	256
Quadrati ſurdi	B	33	73	129	201	393	513
Dupli quadratorum D:	C	32	72	128	200	392	512
Quadrati pares ſurdarum diame.	D	16	36	64	100	196	256
Coſte pares quadratorum D.	E	4	6	8	10	14	16

Conſimilia in quadratis imparibus & coſtarum imparium.

Quadrati ſurdi	E	17	97	161	241	337	449	
Dupli quadratorum H.	G	18	98	162	242	338	450	
Quadrati impares ſurdarũ dia.	H	9	49	81	121	169	225	
Coſte impares quadratorũ H.	I	3	7	9	11	13	15	

¶ Dicti ſunt ſuperiorũ deſcriptionũ nũeri B et F, vt verbi cauſa 33 et 17 quadrati ſurdi: quod nulla ratione eorũ tetragonica latera in numeris aſſignari poſſint. Sed dices: tetragonicũ latus 33 cadere inter 5 et 6, & latus 17 inter 4 et 5: et quis inter 5 et 6, item inter 4 et 5 nullus integer queat iueniri numerus: inter tamẽ 4 & quinque numerus & minutie intercipiũtur. vt 4 & vna ſecũda. quorum ſimul quadratus eſt 20 & vna quarta, magis accedẽs ad 17 quam quadratus lateris 5. item 4 et 5, intercidũt 4 & vna tertia. quorum ſimul quadratus 18 et 7 none, magis iterũ accedẽs ad 17. rurſum 4 et 5 interciduni (verbi cauſa) 4 & vna ſexta. quorum quadratus 17 et 13 triceſimeſexte: id eſt vna tertia & vna triceſima ſexta. quare tandẽ cũ integris & minutijs vna quidẽ vel pluribus, ad id pueniri poterit: vt radix illa in ſe ducta, adeque reſtituat 17. nõ enim in infinitũ pcedet accedẽdo ad 17: quin tandẽ pducat equale. quare tetragonica latera dictorũ nũerorum videntur in numeris aſſignari poſſe. Verũ dicimus in infinitũ aut ſupra aut infra viciniorẽ quadratum ex huiuſmodi radicibus aſſignari poſſe, nunquam tamen in radicem que in ſe ducta preciſe illum id eſt 17 reſtituat incidi poſſibile eſſe. quod (ſi hic locutus eſſet) ex theorematibus Arithmetices (ne quis ad impoſſibile conet) monſtratu eſſet perfacile. in qua re tanquam poſſibili tentãda: iam multi cogniti ſũt illuſi. Quo fit vt in numeris quadratus ſurdus: minime ſit quadratus. ſed in magnitudinibus, quadratus ſurdus eſt quadratus. fit etiam vt inter quaternariũ & quinariũ, & quoſlibet proximos diuiduarum tamen monadũ: infinita cõtineantur latera tetragonica, quorũ nullũ vnquam quadratũ integrorũ producere poſſit. Nunc autẽ adiecto diagrãmate precedentiũ numerorũ ad denarium vſque finem annotationis faciemus, canemuſque receptui.

¶ DIAGRAMMA AD DENARIVM VSQVE.

	Numeri perfecti.	Superantes.	Superati.	Abundantes.	Diminuti.	Similes in ratione ſeſquialtera plani oblongi.	Longitudines.	Latitudines.	Diſſimiles & iidẽ oblongi & inequilateri plani.	Longitudo.	Latitudo.	Equilateri Trigoni plani.	Quadrati.	Solidi cubi 10.	Numeri ſperales ſphereto.	Diametrales.	Mares.	Femine.
1	6	10	1	12	2	6	3	2	6	3	2	3	1	1	125	1	3	2
2	28	9	2	18	4	24	6	4	8	4	2	6	4	8	216	3	5	4
3	495	8	3	20	8	54	9	6	12	4	3	10	9	27	625	7	7	6
	8128	7	4	24	10	96	12	8	25	5	3	15	16	64	1296	17	9	8
5	130815	6	5	30	16	150	15	10	20	5	4	21	25	125	3125	41	11	10
6	2096128	5	6	36	22	225	10	12	24	6	4	28	36	216	7776	99	13	12
7	33550336	4	7	40	25	384	24	16	30	6	5	16	49	343	15625	120	15	14
8	53535 4528	3	8	42	32	500	30	20	35	7	5	45	64	512	46655	577	17	16
9	8539863056	2	9	48	34	864	36	24	42	7	6	55	81	729	76125	1393	15	18
10	37 4386 9328	1	10	54	38	1536	48	32	48	8	6	66	100	1000	279935	3363	21	20

P L A N I C E N T E S I M V S C V B V S.

1 0 0 0 0 0.

Et hec pro obſcuris numeris Platonis.

¶ QVINTI POLITICORVM
ARISEOTELIS
FINIS.

¶SEXTVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

¶Q̄ que rebuſpublicis/paucorum potentiis & popularibus gubernatiōibus conue
niant:conſiderandū ſit. Cap. I.

QVot igitur ſint differentie/ & quales eius quod deliberandi habet faculta
tem/ & in quo ſumma huius rei conſiſtit in republica/ et circa magiſtra
tuum ordinationē/& de iudiciis/& qualia ad qualem ordinentur rempubli
cam.& preterea de corruptionibus et cōſeruationibus rerumpublicarū/ex Quarti
quibus ꝓueniāt & quas ob cauſas dictum eſt prius. Sed cum plures ſint ſpe 56
cies popularis & ſimiliter aliarum gubernationū:de illis quid reſtat/nō pe
ius fuerit conſiderare/ac ſimul vnicuiq; earum proprium & conuenientem modum reddere.
ac p̄terea conſiderare cōiunctiones ſimul ipſorum modorū.nam eorum coniunctio parit re
rumpublicarū varietatem:vt & optimatū gubernationes ad paucorū declinent potentiam/
et reſpublice magis populares exiſtant.Dico autem coniunctiones quas conſiderare opor
tet:& nunc vſq; conſiderate non ſunt:ceu ſi pars illa que in deliberando verſatur & illa que
circa electiones magiſtratuū conſiſtit/ ita inſtituta ſit vt conferat paucorū potentie: aut ſi
circa deliberādum ad paucorum potentiam/ circa vero magiſtratuū electiones ad optima
tum gubernationē magis declinet.vel per alium quēdam modum; nō omnia inſtituta ſint
2 reipublice cōgruentia.¶Qualis igitur popularis quali congruat ciuitati/ ſimiliter autem Quarti
& qualis paucorum potentia quali multitudini/ & aliarum gubernationū que quibus con 22
ferat:dictum eſt prius.Verūtamen oportet fieri manifeſtum:non ſolum quenam iſtarū gu
bernationū maxime ciuitatibus competat:ſed etiam quomodo conſtituende ſint & iſte a
lie/breuiter eſt explicādum.Et primo de populari dicemus.nam ſimul & per hanc etiam de
contraria illius gubernatione patebit.hec eſt autem quam vocant quidem:paucorum poten
tiam.Capienda ſunt autem ad hanc diſciplinā cuncta popularia/ & que videntur populariū
eſſe ſequacia.ex his enim ſimul poſitis: reſultant ſpecies gubernationis popularis. et plu
3 res eſſe eas q̄ vnam & differentes:continget. ¶Due ſunt cauſe:per quas plures exiſtunt po Quarti
pulares.Prima:illa que dicta eſt prius.quia inter populos differentia eſt. ſunt enim alii agri 13
cole/alii opifices:alii miniſtri:quorum primi a ſecundis & tertii ab vtriſq;: non in eo/mo
do differunt:ꝙ melior aut deterior fiat popularis ſtatus/verūetiam in eo quod nō idem ſit:
Secunda vero cauſa eſt/de qua nunc dicimus.que enim popularem ſtatum ſequūtur/ ac vi
dentur eſſe ꝓpria ipſius:coniuncta ſimul faciunt popularis ſtatus varietatem. nam alicui
pauciora conſequentia ſunt:alicui plura/alicui omnia.vtile vero horum ſingula cognoſce
re:et ad conſtituēdum quācunq; ipſarum quiſpiam voluerit/& ad corrigendum.Querunt
enim qui rempublicā inſtituunt cuncta:que illi propria & conuenientia ſint/ in vnum colli
gere ad ꝓpoſitum ſuum.ſed aberrant dum hoc faciunt/vt ſupra dictū eſt a nobis:vbi de cor
ruptiōibus & cōſeruationibus rerumpublicarū tractauimus prius. Nunc autem dignitates
& mores/& ea que efflagitent:dicemus.

¶PRIMI CAP. SEXTI POLITICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

1 REſumūtur nōnulla que prius ſunt diſcuſſa: vt de conſultandi facultate & partibus eius &
qui in quaq; politia/eius rei ſunt domini/a numero 56 quarti ad 64.de magiſtratibus ve
vero/a numero 64 ad finem vſq; libri.de corruptiōibus autem & cōſeruationibus rerum
publicarū:precedēs liber per vniuerſum diſcuſſit.et ſpecies popularis gubernatiōis et alia
rum note ſunt a nūero 15 ad 26 quarti que adeo hic in tranſitu ad memoriā reuocat: vt quis iterato il
la videns/et quaſi recenti recolligens memoria/ꝑparatior ad ea que dicētur accedat.ea autē ſunt que
2 cuiq; reipublice propria ſunt atq; congruentia:que coniunctiones/ cōbinationeſq; eorum. ¶Que
ſpecies popularis quali multitudini congruat/ queue ſit optima: que paucorū potentia quali ex nu
meris 22 & 23 quarti.et ea que in eo determinata ſunt:dilucida eſſe poſſunt. quomodo autem inſti
tuende.nunc exequēdum proponit.& primo de populari.¶Due cauſe cur plures ſunt ſpecies popu
3 laris gubernationis.Prima:quia plures ſunt ſpecies populi:ceu numero 13 quarti dictum eſt. Secun
da.quia complura ſunt:que rempublicā popularē comitantur/et que illi ſunt propria. que cōiunctai

vel pauciora vel plura vel omnia:variant reipublice ſpecie͂. que operepreciũ erit cognoſcere: quonã
pacto iungẽda cõbinandaq; erunt/et ad quã ſpeciem popularis gubernatiõis cõſtituendã/ et ad eos
qui errant dirigendos.nã qui oĩa popularia ſimul colligere ad ꝓpoſitum ſuum querãt/ et vt rem-
publicã popularem magis efficiant/et ſemp ſemperq; intẽdunt: errant/ vt numero 69 precedẽtis iam
dictum eſt.nũc vero que popularibus gubernatiõibus cõſentanea ſũt et qui mores:et que queq; affe-
ctet/ dicẽdum.

❡ANNOTATIONES AD CAP.PRIMVM SEXTI POLITICORVM.

ARgumentũ ſexti politicorũ.In ſexto hec diſcutiũtur.populares gubernatiões. pau
corꝫ potentie.magiſtratus.De popularibus gubernatiõibus: q̃bus multitudinibus
cõueniant.finis & popularitati peculiaria.equũ populare. que optima popularis/
et que leges.precepta De paucorũ gubernatiõibus:ſpecies.partes multitudinis &
documẽta.De popularibus/quibus multitudinibus cõueniẽt:a numero 1 ad 4 de
fine & peculiaribus huic gubernatiõi: a 4 ad 15.de equo populari:a 15 ad 17.de
optima populari & legibus:a 17 ad 27.de ꝓceptis:a 27 ad 36.de ſpeciebus pau-
corũ:a 36 ad 42.de partibus multitudinis & documentis:a 42 ad 48.de magiſtratibus:a 48 ad
finem ſexti.hinc ſectionis ſexti/in octo capita:ratio. ❡ Nam ſimul & per hanc:etiã de contraria illius 2
gubernatiõe patebit.De contraria gubernatiõe:de paucorꝫ potentia. nã pp̃laris & paucorꝫ potentia
quodã modo inter ſe contrarie & vtraq; optimati/& reipublice.ſed inter ſe vt extremũ extremo et vi
Paucorum potentie. cium vicio/& id maxime extreme ſpecies: optimati autem & reipublice cẽſuue poteſtati vt extrema
medijs.ſtatuant igitur popularis & paucorũ potentia vt extrema/et optimatũ & cenſu potentũ reſpu
Optimates. blice/vt medie/hec populari vicinior illa vero paucorũ potentie:apparebitq; popularis/vt defectus/et
Reſpublica. paucorũ potentia vt exceſſus:ille vero medie.
pp̃laris guber.

❡De fine popularis gubernationis/& quibuſdam populariũ gubernationũ peculi-aribus. Cap. II.

PRopoſitum igitur popularis reipublice.eſt libertas.hoc enim dicere conſueuerũt 4
quaſi in hac ſolũmodo republica libertatẽ habentes. ad hanc enim reſpicere di-
cunt omnẽ popularẽ ſtatum.libertatis vero vnum in eo conſiſtit:vt per vices im
perent & pareãt. nam iuſtum populare:eſt equum habere ſecũdum numerũ non
ſecũdum dignitatem. Ex quo fit:vt ſecundũ hoc iuſtũ/multitudo ex neceſſitate
domineť. & quicquid decreuerint plures:id eſſe ratum/et id eſſe iuſtũ. aiunt enim oportere
vt vnuſquiſq; ciuium equũ habeat. atq; ita contingit in popularibus gubernatiõibus ino-
pes plus poſſe q̃ opulentos.plures enim ſunt:et id obtinet quod pluribus videať. Vnum igiť
libertatis ſignum hoc eſt:quod ponũt oẽs populares reipublice finem. ❡ Alterũ vero viue
re vt quiſq; velit:hoc enim aiunt opus eſſe libertatis.ſiquidẽ ſerui eſt viuere non vt vult.hic
1 eſt igitur ſecũdus popularis reipublice finis. ❡ Hinc ꝓfectum eſt nemini potiſſimũ ſubeſſe 5
velle.Quod ſi hoc non datur:at ſaltem per vices ſubeſſe ac preeſſe.idq; pertinet ad liberta-
tẽ:que eſt ſecũdum equum.His p̃ſuppoſitis/ac tali exiſtẽte principio: popularis huiuſmodi
ſunt.ſumi ad magiſtratus omnes ex omnibus:ac preeſſe omnes vnicuiq;/ & vnũquenq; vi
2 ciſſim omnibus. ❡ Per ſortem tribuere magiſtratus/vel omnes penitus/ vel illos ſaltem 6
3 qui nõ peritia indigent & arte.a nullo cenſu eſſe magiſtratus vel ſaltem a minimo. ❡ Non 7
niſi ſemel eũdem magiſtratũ ab aliquo geri poſſe/vel raro & paucos: exceptis iis qui ver-
4 ſanť in bello. ❡ Parui tẽporis eſſe magiſtratus:vel omnes/vel quotquot id recipere poſſunt 8
5 ❡ Iudicare oẽs & ex omnibus/& de omnibus:vel de plurimis & maximis & principaliſſi 9
6 mis.puta de corrigendo & de republica & de priuatis contractibus. ❡ Et concionẽ eſſe om- 10
niũ dominã/magiſtratũ vero nullius:aut dominã eſſe cõcionem rerum maximarũ/magi-
ſtratũ vero rerum minimarꝫ. ❡ Inter magiſtratus autem populariſſimũ eſt cõſilium:vbi nõ 11
7 omnibus eſt mercedis facultas.nam vbi adeſt hec mercedis facultas/adimunt & huius ma
giſtratus potentiam.ad ſe enim reducit iudicia cuncta populus mercede abundans: vt dixi-
8 mus ſupra/vbi de hac parte tractauimus: ❡ Deinde mercedem capere maxime quidem om- 12
Quarti 70 nes/concionem/iudicia/magiſtratus .quod ſi non:at ſaltem magiſtratus & iudicia & con-
ſilium/& conciones principales vel eos magiſtratus:quos neceſſe eſt in eadem ſimul eſſe
9 comeſſationẽ. ❡ Preterea cum paucorũ gubernatio genere & diuitiis & eruditione diffini- 13

atur: videntur popularitatis/contraria horum eſſe: ignobilitas inopia ſordidum opificium.
14 ¶Preterea magiſtratuum poteſtatem nullam perpetuam eſſe. ꝙ ſi relicta ſit aliqua ex anti- 10
qua mutatione: illius auferre potentiam: & ex electione ad ſortem reducere. Hec igiť omnia
cōmunia ſunt popularium gubernationum: contingunt autem ex eo iuſto: quod fatenť eſſe
populare: hoc eſt equum habere omnes/ſecundū numerū/quod maxime videť eſſe popularis
ſtatus & populi. equum eſt enim cum nichilo magis gubernent diuites q̃ pauperes: nec ſoli
poteſtatem habent: ſed omnes ex equo ſecundum numerum. ſic enim demum exiſtimant
parietatem in republica eſſe ac libertatem.

¶SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

Finis qui in re populari ſupponitur libertas eſt. Primo quia id dicere conſueuerunt ꝙ in ſo-
4 la hac republica libertate participant. hanc enim coniectare aiunt: omnē popularem ſtatū.
libertatis autē vnum precipuumq; eſt: vt per vices preſint/pereantq; viciſſim. nam iuſtū po
pulare equum eſt Arithmetica medietate/& ſecundū numerum: non autē Geometrica &
ſecundum dignitatem. quare ſecundū arithmeticum iuſtum: vt multitudo dominetur oportet. & qc-
quid decreuerint plures: id pro conſumato habendum/iuſtūq; eſſe. quo fit: vt in popularibus guber-
nationibus/contingat inopes plus poſſe q̃ opulētos. nā plures ſunt. & id obtinet: quod pluribus videa
tur. & hoc eſt vnum libertatis ſignum: idipſum omnes populares ſtatuere reipublice finem/ac terminū:
¶Secundo. alterū ſignum eſt: viuere vt quiſq; velit. quia hoc aiunt eſſe libertatis opus. ¶Tertio. quia
hoc nemini ſubeſſe volunt populares: quod ſi hoc non omnino datur at ſaltē per vices ſubeſſe ac pre
eſſe/idq; pertinere cēſent ad libertatem/que eſt ſecundū equum/arithmeticūq; iuſtum. ¶Colligit po
5 pularia 10. Primum eſt: ad omnes magiſtratus ex omnibus ſumi/ac preeſſe oēs vnicuiq; & vnūquēq; 5
6 viciſſim omnibus. ¶Secūdū eſt: per ſortem tribuere magiſtratus: aut omnino oēs/aut illos ſaltem qui 2
experientia non indigent & arte/ & a nullo cenſu eſſe magiſtratus/aut ſaltem ab exiguiſſimo. ¶Ter- 3
7 tium. non niſi ſemel eundē ab aliquo geri poſſe magiſtratum/aut perraro/& paucis: iis quidē exceptis
8 qui verſantur in bello. ¶Quartum. parui tēporis eſſe magiſtratus: aut omnes/aut quotquot id recipe 4
9 re poſſunt. ¶Quintum eſt. conſultandi/iudicandiq; facultatē eſſe omnibus & de omnibus aut de plu 5
10 rimis maximeq; precipuis/vt de rationibus repetēdis: de republica/ & de priuatis contractibus. ¶Sex 6
tum. concionem omniū eſſe dominam/& magiſtratum nullius. aut illam quidē rerum maximarū do-
11 minam/hunc vero rerum exiguarum. ¶Septimum. eſt conſiliū/vbi merces ad concionē venientibus 7
12 nō omnibus ſtatuta eſt: vt dictum eſt numero 69 quarti. ¶Octauum. aut omnes mercedē capere/cō 8
cionem ſcilicet/iudicia/magiſtratus/aut ſaltem iudicia/magiſtratus/cōciones principales/aut eos ma-
13 giſtratuū quos neceſſe eſt coepulari/atq; comeſſare. ¶Nonū eſt: popularem rempublicam/p eos qui 9
nullius ſunt nobilitatis opulentie & eruditionis adminiſtrari. vt per ignobiles/inopes/& ſordidos arti-
14 fices. ¶Decimum: nullā magiſtratus alicuius authoritatē ꝑpetuam eſſe. ꝙ ſi qua ſit ex antiqua muta- 10
tione relicta: populare eſt aut eā auferre/ aut ex electione ad ſortem reuocare. & hec omia ex iuſto po
pulari/quod ſecundē equalitatē & numerum eſt: enaſci volunt atq; procedere.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

Propoſitum igitur popularis reipublice: eſt libertas. Hec libertas popularis/licentioſa eſt: viue
4 re vt quiſq; velit. & in regno/optimate/ & ea que cōmuni vſurpato nomine reſpublica nomi-
natur: ciues omnes liberi ſunt & vera quidē libertate. in his enim viuendum eſt/nō vt cuiq; li-
bido afferi affectus & perturbatio/& vt quiſq; vult ſed vt affert ratio/& vt quiſq; vult ſecundum leges
aut regias/aut optimatum/aut reipublice/& ſecundum inſtituta maiorum/ tum legibus/tum ſuis parē
do ſuperioribus. & hec eſt vera libertas.

¶De cenſu partiendo in populari gubernatione. Cap. III

Sed queritur poſt hec quemadmodum habebūt equum. vtrū oportet partiri in mille
15 eos cenſus qui ſunt quingentorū/& mille equaliter poſſe quingētis/an non ſic po 1000
nere oportet ſecundū id equalitatem/ſed partiri quidē ſic/deinde ex quingentis 100
equales accipere/& ex mille/hos poteſtates habere partitionū & iudiciorū? Vtrū
igitur reſpublica iſta iuſtiſſima eſt ſecundum populare iuſtum: an magis illa que ſecundum
multitudinem: aiunt enim populares: id eſſe iuſtum quod videtur vtiq; pluribus: potētes ve
ro: quod videtur iis qui plus poſſident. pro multitudine enim facultatum aiunt eſſe ſtatuen-
16 dum. ¶Sed habent hec vtraq; inequalitatem & iniuſtitiam. ſi enim quodcūq; pauci poſſunt
tyrannis eſt. nam ſi vnus habeat plura q̃ alii opulenti: ſecundum paucorum iuſtum: is ſolus

dignus eſt quí gubernet. ſi vero plures ſecundum numerum quodcūq; ꝗueant: iniuria afficiꝫ
ent, publicātes bona opulentorum & paucorum, vt ſuperius dictum eſt. Que igiť ſit equali
Tertij 36 tas quam ambo ꝯfitentur: conſiderandū eſt ex iis, que vtrinq; diffiniunt iuſta. inquiunt enī
quicquid videatur maiori parti ciuium: id oportere eſſe ratum. eſto quidē hoc: attamen nō pe
nitus ſed cū due partes ſint ex quibus ciuitas cōſtat diuites ſcilicet & pauperes: quodcūq; am
babus videatur: aut pluribus id ratum ſit ꝙ ſi contraria videātur: quod pluribus & habētibus
maiorem cenſum, ꝗ uta ſi alii decem, alii viginti, videatur vnū diuitū ſex: pauperum autem
quindecim, accedant vero pauperibus: quattuor diuitum: diuitibus autem quinq; pauperū:
10 quorūcunq; igitur cēſus exuperat cōnumeratis amborum vtriuſq; id ratum ſit. ꝙ ſi forſan
20 equales eſſe cōtigerit communem eſſe hanc ambiguitatē putandum eſt vt verbi cauſa nūc
ſi concio equaliter in duo diuiſa fuerit aut iudicium ita diuiſū. nā aut ſorte dirimendum eſt
aut aliud quiddā huiuſmodi agendum. Sed de equo & iuſto ꝗꝗ ſit admodum difficile in illis
reperire veritatem tamē facilius eſt ſortiri ꝗ perſuadere iis quiplus habere poſſūt. ſemper enī
qui imbecilliores ſunt equum & iuſtum querunt. ſed qui plus poſſunt. iſta non curant.

¶ TERTII CAP. COMMENTARIVS.

Veſtio. quopacto in populari gubernatione, cenſus partiendi ſunt, vt ſeruet equale 50
iuſtum populare: an ſi quingēti ſunt opulenti & inſignes & mille inopea, ij cētus q
500 ſunt quingentoꝝ ſic in mille partiendi ſunt: vt & mille eque poſſint ac quingēti: an
1000 non ſic partiendi: ſed ex quingētis & mille equales accipiendi, qui facultatē habeāt
diſtributionū atq; iudiciorū: an hec popularis reſpublica iuſtiſſima eſt: ſcd̄m popu
lare iuſtū: in qua ſingula gerunť ſecundū ꝙ pluribus videť: & paucoꝝ potentia iu
ſtiſſima: in qua cuncta geruntur ſcd̄m ea ꝗ videnť: plura poſſidentibus: ¶ Diluit. dicens vtraq. eorum 16
& ꝗ pauci, & ꝗ populus vocant iuſta, inequalitatem continere & iniuſticiā: vt etiā numero 35 tertij viſū
eſt: quia ſi quodcūq; pauci poſſunt dūmodo plura poſſideāt: tyrannis eſt. nā fieri poteſt, vt vnus plura
poſſideat ꝗ alij opulēti. quare ſecundū paucorū iuſtum: is ſolus gubernare dignus eſt. & ſi plures qd̄
cūq; queāt mō multitudine excedāt: iniuria afficiēt, publicādo bona opulētoꝝ & paucorū. vt alias di
ctum eſt: numero ſcilicet 36 tertij. Sed qui voluerit equalitatē iuſti in hiſce rebuſpublicis habere: diffi
nitiones ipſe quibus iuſta diffiniunt moderāde ſunt. vt inquiunt populares: id iuſtum eſſe, & ratum eē
habēdū, qd̄ ciuiū maiori parti videatur. eſto id quidē: nō tñ omnino: ſed cū id recte, & intelligať, & ap
plicetur. ceu cū ſint due ciuitatis partes, diuites ſcilicet & pauperes: qd̄cūq; ambabus partibus videať,
aut vtriſq; pluribus, id ratum ſit atq; iuſtum. ꝙ ſi ex vtraq; parte, contraria videanť: id obtineat qd̄
pluribus & maiorem ſimul habētibus cenſum videať. puta ſi diuitum ſunt decē, & paupeꝝ viginti, or
dinati, ad quippiā pro republica ſtatuendū, & vna ex pte quippiā videať quatuor diuitibus & quinde
cim pauperibus eſſe faciendū, alia autē ex parte, ſex diuitibus & quinq; paupibus non eſſe faciendū:
quorūcūq; cenſus ſuperat cōnumeratis vtriſq; partibus id ſtabile ſit & ratū. qd̄ ſi hos & illos qui oppo
ſito modo ſentiunt, equaliū cenſuū eſſe conſtiterit: id aut ſorte dirimendū eſt, aut aliquid hmōi facien
10 dum. & ita cum cōcio, aut iudiciū: in duo equa fuerit diuiſum. nā ꝗꝗ de iuſto & equo difficile admodū
20 ſit in talibus reperire veritatem. facilius tamen eſt ſortiri ꝗ perſuadere ijs qui plura habere poſſunt: ꝓ
14 ualentq; viribus. ſemper enim qui imbecilliores ſunt: equū & iuſtum querunt. qui autem potentiores:
15 neq; equū, neq; iuſtum curant. & ex ijs ea que ſuperius addubitata ſunt dilui poſſunt.

6

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM

5 VT verbi cauſa nunc. Non dicit nūc: id eſt in ſuperiori hypotheſi eſſe diuiſam equaliter. id
enim ſciri non poteſt: niſi ex hypotheſi, ꝙ equalis eſſet cenſus illorum, & equalis illorum
dignitas. ſed ſupponatur ita factum eſſe doctrine cauſa.

10 diuites	20 pauperes
parte ex vna ſimul ſentientes	
4 diuites A	15 pauperes B
parte ex altera ſimul ſentientes	
6 diuites C	5 pauperes D

Eſto igitur cenſus A B ſimul 1500 & cenſus C D ſimul 1000: tunc quod viſum eſt A B, obtinet. At
eſto cōtra vt cēſus C D ſit 1500 & A B 1000: quod viſum fuerit C D ſimul ratum. vnde fit: vt nō ſem
per quod maiori parti viſum fuerit ratum haberi debeat: electioq; tenere. Eſto tertio vt cenſus A B ſit
1500 & ſimiliter C D 1500 tunc ſortiendum eſt.

¶De quattuor ſpeciebus populariũ ad quos pertineāt/de earum legibus atq; vaſtamē-
tis. Cap. IIII

17 CVm vero quattuor ſint gubernatiões populares: optima eſt illa quam primo
gradu poſuimus, vt ſuperioribus libris dictũ eſt. eadem quoq; antiquiſſima Prima ſpecies
omnium. dico autem primā ſecundum diſtinctionem populorum. nam opti popularis.
mus populus eſt ille: qui ex agricolis conſtat. quare & popularis ſtatus facile Quarti.
18 efficitur: vbi multitudo viuit ab agricultura vel paſcuis. negocioſa quidem. z
quia nō multu habet. ¶Ex quo fit: agant raro concionē. ob idipſum vero q̈ 1
laborandũ illis ſit circa neceſſaria ad victũ: operibus detinentur ſuis & aliena
non appetunt. dulciusq; eſt illis opus facere: q̃ in republica verſari ac magiſtratum gerere niſi
magna in gubernando ſint emolumenta ſuſcepturi. pleriq; enim magis lucrũ appetunt q̃ ho
norem. ſignum huius eſt: quod tyrannides antiquitus pertulerũt. & nunc paucorũ potentiam
perferunt: modo ſuam rem agere illis permittatur neq; diripiantur que habent. cito nãq; alii
19 eorum diuites efficiunt: alii aũt egere deſiſtunt. ¶Preterea ſi qua cupido honorũ eis ineſt: fa
cile eius rei indigentiā adimpletur per poteſtatē quam in concionibus habent creandi magi
ſtratus & corrigendi delicta. nā in quibuſdā ciuitatibus & ſi non eligit populus magiſtratus/
ſed quidam per partes deputati ex omnibus (vt apud Mantiniam) tamen ſatis eſſe putant/ q̈
conſultandi deliberandiq; habent poteſtatē. Ac putādum eſt hanc eſſe tanq̃ formā aliquā po Mantinia.
pularis gubernationis: vt fuit quandoq; apud Mantiniam. Quapropter vtile eſt prius dicte
populari gubernationi (& ita conſuetudo fuit) eligere quidē magiſtratus & corrigere & iudi
20 care omnes. ¶Magiſtratus autē maximos geri per eos qui electi ſint: & a cēſibus maioribus
21 maiores vel a cenſibus nullũ ſed per eos qui poſſunt. ¶Neceſſe eſt autem cum ita gubernan
tur reſpublice: eas bene gubernari. nā magiſtratus ſemper ab optimis gerentur/ populo ita vo
lente neq; preſtantioribus inuidente. nobilibus aũt ipſis & preſtantibus hic gradus ſufficiet.
non enim ſuberũt aliis deterioribus. ipſi vero magiſtratus gerent iuſte: quia penam formida
bũt. quoniam corrigere ad alios pertinet. cōpeſci enim ac nō licere facere quicquid quis velit
vtile eſt. nam licentia agendi quod quiſq; velit: cuſtodire non poteſt ingenitā vniuſcuiq; hoim
prauitatē. itaq; neceſſe eſt illud euenire quod optimum eſt in rebuſpublicis: vt magiſtratus a
preſtātioribus gerantur ſine populi imminuta authoritate. Q; igitur hec populariũ guberna
22 tionum eſt optima/ patet/ & qua de cauſa: quia ob talem aliquē eſſe populum. ¶Ad cōſtituen 1
dum aũt populum agricolā: tum leges quedā antiquitus apud multos late/ vtiliſſime ſunt tũ
illud vniuerſaliter ne liceat cuiq̃ habere plus agri q̃ menſurā certā vel ab aliquo loco ad oppi
dum & ciuitatem. ¶Erat antiquitus in multis ciuitatibus lege cautũ: non licere venditionē z
facere bonorũ prime hereditatis. ¶Eſt etiā lex: quā dicunt Oxyli fuiſſe: ne liceat cuiq̃ fenerari 3 Oxylus.
ſuper aliqua fundi parte/ quā quis haberet. ¶Dirigere etiā id oportet Aphytalorũ lege. eſt eni 4 Aphytali.
vtilis ad id qđ dicimus. Illi enim quanq̃ ſint permulti poſſideant autē exiguā regionē: tamen
omnes agricole ſunt. q̃m precia conſtituũt non totarũ poſſeſſionũ: ſed per tales partes diuidē
23 tes vt etiā pauperes perfacile eas p̄cia ſuperare poſſint. ¶Poſt agricolarũ multitudinem opti z
mus populus eſt: vbi paſtores ſunt & viuunt ex pecoribus. in multis vero hec cum agricultura
cōuenientiā habet. Vtriq; enim corporibus exercitati ad bellicas expeditiões vtiliſſimi ſunt
24 ac potentes ſub diuo coſiſtere. ¶Cetere vero multitudines quaſi omnes ex quibus alii ſtatus 3
populares cōſtant: multo deteriores his ſunt. nā opificũ quidē ac forenſiũ & mercenariorum
praua eſt vita: nullũq; virtutis opus eorũ/ que tractat multitudo. Et inſuper quia huiuſmodi ge
nus hoim/ circa forũ vrbemq; (vt ita dixerim) aſſidue heret: facile conciones agitat. at agrico
le quia ſparſim habitant per agros/ neq; in vnum coeunt facile: neq; ſimiliter indigent huiuſ
modi congregatione. quibus vero in locis contingit ſitum regionis talem eſſe/ vt longe di-
ſtent ab vrbe: in iis facile eſt popularem ſtatum laudabilē cōſtituere ac rempublicā. ipſa enim
compellitur multitudo quaſi colonias per agros efficere. Quare etſi forenſis turba ſit: tamē
cōciones in populari ſtatu non faciet abſq; multitudine illa/ que per agros habitat. quomodo
ergo cōſtituenda ſit optima illa ac prima popularis gubernatio dictum eſt. patet etiā quomo-
25 do alie. ſubſequenter enim eſt deſcendendum: & deterior ſemp multitudo ſeparāda. ¶Poſtre Quarta vltima
mam vero ſpeciem: quia omnis multitudo ad eam recipitur/ neq; cuiuſcũq; ciuitatis eſt eam et peſſima po
perferre/ neq; facile permanereā neutiq̃ legibus & moribus bene ſtabilitam. a qbus vero labe pularis ſpecies

Machinamenta huius popularitatis

factari contingat & hanc & alias reſpuplicas: fere dictũ eſt prius in plurimis. ¶ Sed ad conſti 26
tuendam hanc popularẽ gubernationem & ad populũ roborandum: conſueuerunt ii qui pre
ſunt ad populum q̃plurimos recipere ac ciues efficere non ſolũ legitimos verũ etiam ſpurios
et ex quouis ciue id eſt ſiue ex patre ſiue ex matre. hoc enim totum huic populo magis pecu
liare eſt. conſueuerunt igitur ii qui populos ducunt: ita conſtituere. Oportet tamen aſſumere
quoad exuperet nobiliũ mediorũq; multitudo neq; vltra progredi. nã ſi tranſcendunt: confu
ſiorem efficiũt rempublicã ac nobilitatẽ exaſperando magis irritant ad egre difficulterq; po
Cyrene. pularem ſtatum ferendum: que cauſa ſeditionis fuit apud Cyrenen. paruũ enim inconueniẽs
2 conniuẽdo trãſitur: magnum vero in oculis heret. ¶ Inſup alia conſtituta vtilia ſunt ad popu
Cliſthenes. larem ſtatũ huiuſmodi & ad populi corroborationẽ: qualia Cliſthenes Athenis factitauit quo
Athene. pupuli gubernationem augeret. & apud Cyrenen ii qui populum cõſtituerunt. Tribus enĩ alie
Cyrene. conſtituende ſunt plures: & ſodalitates priuatorũ ſacrorũ redigende ſunt ad pauca & publica.
3 ¶ Et cuncta diligenter machinãda: quo q̃maxime omnes ſimul admiſceãtur familiaritates
4 conuerſioneſq; prime diſiungantur. ¶ Preterea tyrannica machinamenta omnia videntur
eſſe popularia. ceu licentia ſeruorum (hec autem vſq; ad aliquid conducere poteſt) & mulierũ
et puerorum & q̃ quis viuat vt velit: nihil cure eſſe: per multi enim huiuſmodi ciuitatis ſtatum
amabunt: cum pleriſq; dulcius ſit diſſolute viuere q̃ modeſte.

¶ QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

1 Quattuor eſſe ſpecies gubernationis popularis: dictum eſt numero 15 quarti. & primã 17
ſpeciẽ ad agricolas pertinere: ex numero 22 eiuſdẽ, cognoſci poteſt. quã ponit inter
ter ſpecies populares optimã. nec iniuria. quia ex optimo populo eſt: & qui diuitijs ſe
cundũ naturam & maxime hominibus ad degendã vitam a natura inſtitutis, viuũt:
1 vt ex numero 31 primi, & ſequentibus agnoſcit perfacile. ¶ Popularia huius ſpeciei 18
2 ſunt. Primũ. raro agere concionem. ¶ Secundũ. habere in cõcionibus facultatẽ creã 19
di magiſtratus, & rationes repetere delictaq; corrigere aut ſimul oẽs, aut quoſdã particulariter ab omni
3 bus delectos. ceu aliquãdo Mãtinie factũ eſt. ¶ Tertiũ. maximos magiſtratus p eos generiq delecti fue 20
rint: & maiores a maioribus cenſibus, aut a cẽſibus nullũ, ſed per eos qui poſſunt idoneiq; ſunt. ¶ Cau 21
ſa cur hec popularis reſpublica bene: gubernetur & ſit reliquarum populariũ gubernationũ optima. litte
1 ra de ſe perſpicua. ¶ Quattuor ad hanc primã ſpeciẽ conducentes leges. Prima. non licere cuiq̃ plus 22
2 agri q̃ menſurã certa lege definitã habere: vel a certo loco ad oppidũ ipſum ipſamq; ciuitatẽ ¶ Secun
3 da non licere bonorum prime hereditatis venditionẽ facere. ¶ Tertia eſt. Oxyli. Non licere cuiq̃ ſuper
4 aliqua fundi parte quã quis habeat: fenerari. ¶ Quarta eſt Aphytalorũ. Si ob multitudinem expedit
precia poſſeſſionum cõſtituere: non integrarũ ſed per tales diuidendo partes vt pauperes facile precio
2 ſuperare poſſint. ¶ Secundã ſpeciẽ popularem: vbi ciues ex paſcuis, pecoribus, & armẽtis degunt & 23
3 que proximũ poſt agricolas tenet locum. ¶ Tertiũ popularis gubernationis locum obtinẽt opifices & 24
4 mercenarij, ac tertiã efficiunt popularitatis ſpeciem. ¶ De quarta popularis gubernationis ſpecie, que 25
omnium deterrima eſt & que oẽm admittit multitudinis colluuiẽ, ceterarũ minime diuturnioris vtpote
1 que nullis neq; probis legibus vllis neq; moribus fulta ſit. ¶ Huius ſpeciei machinamenta popularia 26
quattuor. Primũ eſt eos qui preſũt populiq; ductores q̃plurimos ad ciuitatẽ recipere & efficere ciues
non modo legitimos ſed & ſpurios & qui altero tñ parẽte ſiue patre, ſiue matre progeniti ſunt quouſ
q; popularis multitudo inſignũ & mediocriũ multitudinẽ exuperet. at ſi progredi vltra pergũt: efficiũt
2 ad ſue reipublice ſuppoſitionẽ ¶ Secundũ eſt. inducere tribus nouas plures & ſodalitias priuatorum
ſacrorũ reducere ad pauca ſacra & publica. qualia Cliſthenes Athenis & ij q Cyrene popularẽ ſtatum
3 inſtituerũt: factitarunt. ¶ Tertiũ eſt. cuncta diligenter machinari: vt oẽs adinuicẽ conſeruentur & prio
res conſuetudines diſiungantur. ¶ Quartũ. licentia ſeruorũ & mulierũ & puerorũ: ſinere quẽq; vt ve
lit viuere neq; curã vllã eſſe. & preterea cetera omnia machinamenta tyrannica: popularia ſunt.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

Optimus populus eſt ille: qui ex agricolis conſtat. Talẽ popularẽ fuiſſe priſcam rempublicam
Quintius. Romanam: veriſimile eſt, cum ex aratro ſumerentur qui dictaturam gererent. vt de Quinto
Camillus. cincinato, Camillo, & curijs fertur. & quem Cato laudat. fortiſſimi (inquit) & milites ſtrenuiſ
Curij. ſimi ex agricolis gignuntur minimeq; male cogitantes. quam laudat & Virgilius.
Cato. ¶ O fortunatos nimium (ſua ſi bona norint)
Virgilius. Agricolas. quibus ipſa procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum iuſtiſſima tellus.

His ſecura quies/& neſcia fallere vita:
Diues opum variarum.at latis ocia fundis
Spelunce/viuiq; lacus ac frigida tempe/
Mugituſq; boum moleſq; ſub arbore ſomni
Non abſunt illic ſaltus ac luſtra ferarum:
Et patiens opum paruoq; aſſueta iuuentus.
Hec de laude prime ſpeciei popularis gubernationis.

¶ Ad populares inſtitutiones precepta.CAP. V.

27 E St autem opera legis poſitoris & eorum qui volunt ſtatum aliquem talem con
ſiſtere:non conſtituere maximum opus neq; ſolū conſtituere ſed magis vt ſer
uetur.vno enim vel duobus vel tribus diebus permanere quomodocūq; guber
nantibus.haud ifficile eſt.quapropter opus eſt iis(quas ſupra retulimus)conſer
uationibus & corruptelis/rempublicam cautelam aſſumere cauendo illa que corruptiua ſunt
ac leges tales ponendo & non ſcriptas & ſcriptas que cōſeruationes ſtatus maxime compre
hendant.neq; putare id eſſe populare neq; paucorum potentie quod effitiat ciuitatē maxime
a multis vel a paucis gubernari:ſed quod q̄plurimo tēpore.At nūc ii qui ſunt populi ductores
gratificātes multitudini/multa populariter agūt per publicationes bonorū in iudiciis factas.
28 ¶ Quare oportet eos qui curā ſalutis habent rei publice:cōtra moliri leges ponēdo.vt dam
natorū bona ſacra ſint:& non in publicū ſed in ſacrū referātur.nā eos qui alios iniuriis affice
re volent:non minus verebunt.nam ſimili dāno plectentur.Populus aūt minus cupide dāna
29 bit:cum nihil ſit vtilitatis ex dānatione ſuſcepturus.¶ Inſuper publicas accuſationes q̄ rariſ
ſimas ſemper facere.magna pena conſtituta aduerſus eos qui temere accuſarint.nō enim po
30 pulares in iudicium vocari conſueuerunt:ſed nobiles.¶ Oportet ergo in reipublice ſtatu quā
tum fieri poteſt:omnes ciues reddere beniuolos.q̄ ſi id fieri nequeat:ſaltem conari ne hoſtes
31 exiſtiment eos qui gubernant.¶ Cumvero poſtreme ille ſpecies gubernationū populariū in
multitudine cōſiſtant hoīm ac dificile ſit vt concionibus vacare poſſint ſine alicuius merce
dis ſuſceptione:hoc autē vbi redditus non habeat ciuitas maxime inimicum eſt preſtātibus
viris.nā ex tributo & publicatione.bonoꝝ & ex iudiciorū improbitate:neceſſe eſt prouenire.
quod multas iam populariū reſpublicas ſubuertit.¶ Vbi ergo publici redditus non ſunt:face 5
31 re oportet conciones raras & iudicia multorum quidē ſed paucis diebus duratura.hoc autē cō
fert ad illud quod non formidabūt impenſas opulenti:tametſi opulenti non capient mercedē
iudicii ſed pauperes.Confert etiam ad recte iudicandum multo magis.nam qui magna patri
monia habent:multis diebus abeſſe nolunt a rebus ſuis.modicumvero abeſſe temporis:non
32 moleſte ferunt.¶ Vbi vero ſunt redditus publici:non id facere quod nunc ductores quidā in 6
populo faciunt.ſuperflua enim diuidunt ac ſimul capiunt:moxq; rurſus indigent eiſdem.
eſt enim pauperibus:ceu vas perforatum huiuſmodi emolumentum.Sed oportet eum qui ve
re popularis ſit:videre ne multitudo pauperie nimia prematur.nā egeſtas:paruam reddit po
puli gubernationem.Conandum eſt igitur ingenioſe:vt abundantia aſſit diuturna.nā id pro
deſt etiam diuitibus.Congregantes vero illa que ex redditibus proueniūt:ſimul omnia ege
nis tribuere oportet.preſertim ſi quis poſſit tantū congreget:q̄tum ſat eſt ad agelli compara
tionem.vel ſaltem ad facultatem negociandi & agrum colendi.& ſi non omnibus poſſibile:
33 at ſecundum tribus aut aliam in parte diſtribuere oportet.¶ In hac re autē ad neceſſarios con 7
34 uentus:mercedem oportet affectantes diuites conferre inania munera.¶ Per talem aliquem 8 Carthaginenſes.
modum:Carginēſes gubernantes amicum retinent populum.ſemper enim quoſdam e popu
lo mittentes in aliquas gubernationes:eos diuites faciunt.gratioſorum vero ac mentem ha
bentium nobiliū id eſt:& ſuſcipere egenos & occaſionem prebentes conuertere ad res agen
35 das.¶ Recte ergo ſe habet Tarentinorum exēplum imitari.illi enim cum opes efficiunt com 9 Tharētini.
munes ad pauperum vſum.per hunc modum beniuolam ſibi plebē conſtituunt.magiſtratus
inſuper oēs duplices faciunt:vt ſint alii per electionem alii per ſortem.quo enim populus
capiat per ſortem:quo autem melius gubernentur per electionem.Eſt autem hoc facere eti
am in vno eodemq; magiſtratu:ita partientes vt alii ſorte alii electione ad eum gerēdum aſ
ſumantur.Quemadmodum ergo oportet popularium gubernationes inſtituere:dictum eſt

❡QVINTI CAP.COMMENTARIVS

1 PRecepta nouem:preſertim ad populares inſtitutiões reſpiciētia. Primum officium 27
legiſlatores eſſe:non ingentem quendam conſtituere reipublice ſtatum neq; cōſti•
tuere ſolum/ſed magis officium eius eſt ſtudere vt conſeruetur/leges tales tancien
do ſiue ſcriptas ſiue non ſcriptas/ que reipulice illius cōſeruationes maxime cōpre
hendant & ea que corrumpere nata ſunt deuitent.ad quod faciendum: ex iis que
de corruptionibus & conſeruationibus in precendenti libro dicta ſunt/facile cauſe
2 lam/qui volent accipient. ❡Secūdum.leges eſſe ponendas : vt damnatorū bona 28
ſacra ſint & non in publicū/ſed in ſacrum referātur/aliter q̄ nunc faciant populi du
ctores:qui multitudini gratificantes:bona in iudiciis damnatorū publicant in multitudinemq; diuidūt
3 ❡Tertium.ſemper q̄ rariſſimas poſſibile eſt faciendas eſſe publicas condemnatiões atq; ſententias/ 29
ingenti mulcta aduerſus eos conſtituta qui temere quenq̄ accuſauerint.nam non populares in iudici
4 um vocari conſueuerunt:ſed inſignes.❡Quartum.quantū fieri poteſt ciues omnes ad reipublice ſta 30
tum reddere bene affectos.q̄ ſi id fieri nequit.maxime cauendum eſſe ne ſuſpicent eos/qui rempubli
5 cam gubernāt/eſſe reipublice ſtatus hoſtes.❡Quintum.in vltimis gubernationibus popularibus vbi 31
ingens hominum multitudo neq; publici ſunt redditus:raras conſionesfacere & iudicia multarū qui
6 dem rerū/ſed paruo tempore durantia.❡Sextū.vbi redditus aſſunt: ingenio elaborandum eſt vt abū 32
dantia ex diutino tempore ſit cumulata.vbi vero ſic cumulata eſt:ſimul vniuerſaque congregata ſūt
egenis ſunt diſtribuenda.& maxime aūt:ſi quis poſſit tantum ſimul congreget vt ſingulis inopum ſuf
ficiat ad agelli comparationem aut ſaltem ad facultatem negociandi/& agrū colendi & ſi non poſſibi
7 le eſt omnibus diſtribuere:id ſaltem ſecundū tribus aut partem aliquam aliam fiat.❡Septimum.vt id 33
commodius fiat:oportere eos diuites qui inania munera conferre cupiūt/ad neceſſarios conuētus at
8 q; conciones illa mercedem facere.❡Octauum.Egenis occaſiones prebere : quo diuites fiant & ad 34
tes ſe conuertant agendas per quem modū/Carthaginenſes gubernantes:populum ſibi retinent ami
9 cum.nam ſemper quoſdam.ad aliquas adminiſtrationes mittētes eos diuites efficiūt: ❡Nonum.eos 35
qui gubernant/facere poſſeſſiões communes ad vſum pauperum inſtar Tarentinorū:& duplices ma
giſtratus creare.hos(quo populus capiat)per ſortē.illos vero quo melius gubernent per electionem.
fieri etiam poteſt/vt ad eundem magiſtratum hi ſorte/illi electione aſſumantur.

❡ANNOTATIONES AD CAP.QVINTVM.

❡Quas ſupra retulimus.In quinto libro a numero 19 ad 24.illic eni de mutationibus popularium gu 37
bernationum & media viſum eſt.

❡De ſpeciebus paucorum ordinatione cēſus qui ex populo aſſumendi que paucorum guber
nationes potiores & que deterrima.Cap. VI.

DE paucorum ergo gubernationibus quomodo agendum ſit.patet fere ex eiſ 36
dem. nam per contrarium agendum eſt in omni paucorum gubernatione:
ad oppoſitam ſibi popularis gubernationis ſpeciem/reputādo optime tem•
1 peratam illam ceterarum paucorum gubernationum ac primam. ❡Hec au 37
tem eſt propinqua illi:que reſpublica nuncupatur:in qua oportet cenſus diui
dere & alios minores alios maiores facere.minores quidem:a quibus neceſ
ſarii magiſtratus capiantur.maiores vero a quibus capiantur ii magiſtratus qui ſunt princi•
paliores.❡Et qui tantum adepti fuerint cenſum habiles ſint ad rempublicam gerendam.af• 38
2 ferente populo tantam multitudinem per ipſum cenſum:vt cum illa potentiores ſint qui gu•
bernant rempublicam quam illi qui non gubernant. ❡Semper autem ex meliori populo ca• 39
3 piendi ſunt illi:qui ad ſocietatem reipublice recipiuntur.❡Similiter autem in ea gubernatio 40
ne paucorum que ſequitur:intendentes paruumper eſt inſtituendum. ❡In ea vero que oppoſi 41
4 ta eſt extreme popularitati que eſt inter paucorum potentias potentatui tyrannidiq; ſimilli•
ma:quanto deterrima eſt tāto maiori opus eſt cuſtodia. vt enim corpora bene deſpoſita ad ſa
nitatem & nauigia bene inſtructa ad nauigandum/multos fecerunt errores nec ab eos ſuccū
būt valitudinaria autem corpora & nauigia parum firma nautiſq; inſtructa prauis ne paruos
quidem ferunt errores:ita iterum publicarum ee que deterrime ſunt/plurima indigent cuſto
dia.Populares igitur gubernationes per multitudinem hominum oino ſeruantur.hoc enim
opponitur ad illud iuſtum:quod eſt ſecundum dignitatem.paucorum vero potentium contra
videlicet per rectam ordinationem oportet aſſequi firmitatem

¶SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

36 SPecies paucorum potentie/quattuor eſſe ex nūero 19 quarti cognite ſūt.quas ſi ex aduerſo
quattuor ſpecierum popularū collocamus/vt primam prime/ſecundam ſecunde:vult Ari-
ſtoteles ex huiuſmodi collatione/partim ex correſpondentia/& partim ex oppoſitione faci-
37 lem eſſe cognitionem. ¶Et in prima paucorum potentie ſpecie/que paucorū gubernatio- 1
num optima eſt/& maxime contemperata & reipublice/cenſuq; poteſtati proxima.Primo.cenſet di
uidendos eſſe cenſus:& alios facere minores a quibus neceſſarij magiſtratus vendicētur/ & alios ma- 2
38 iores a quibus deſumantur magis precipui. ¶Secundo. ſic cenſus eſſe ordinandos: vt tanta populi 3
multitudo cum cenſum afferet/gubernationis reipublice ſit particeps/ que vna cum parte inſignium 4
39 potentiores ſint ij/qui gubernant/q̄ qui nō gubernant. ¶Tertio.eos qui ex populo reipublice admit-
40 tuntur participes:ſemper e meliori populo capiēdos eſſe. ¶Quarto.in ſecūda paucorum ſpecie:pau Quarta ſpe-
41 lo cenſus eſſe intendendos/& in tertia amplius q̄ in ſecunda. ¶Quarta ſpecies que eduerſo reſpon- cies paucorum
det quarte ſpeciei popularis gubernationis:omniū deterrima eſt & tyrannidi ſimillima.que vt corpus potentie.
egrum & nauigium male firmum:niſi magna obſeruatione cuſtodiatur/& ad hoc ipſum leges habeat
aptiſſime conditas ordinataſq; nullam poteſt aſſequi firmitatem.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

37 HEc autem eſt propinqua illi que reſpublica nuncupatur. de qua ſcilicet in quarto cap.octa-
39 uo/& nono diſcuſſum eſt. ¶Semper autem ex meliori populo. quis ſit melior populus ex
precedenti capite cognoſcitur.vt meliores agricole.deinde qui ex animalibus viuunt/ter-
tio artifices/vltimo loco negociatores, & caupones.

¶De partibus multitudinis/quot vtiles ad bellum:& precepta ad paucorum potentias.Cap. VII.

42 CVm vero ſint multitudinis potiſſimum partes quattuor:agricole.artifices
negociatores.mercenarii.quattuor etiam vtiles ad bellum:equites: pedites
grauis armature.expediti leues & turba naualis:vbi cotingit regionem eſſe
ad equitatum aptā:ibi locum habet aptiſſimum:paucorum potētia illa ſum-
ma.nā conſeruatio habitatorum ab equitibus prouenit.equos vero nutrire:
eorum eſt qui magnas habent facultates.Vbi autem regio ad armatū pedi-
tatum eſt apta.conſequentem ſpeciem affectat paucorum potentie.nā grauis armatura:diuitū
eſt:magis q̄ pauperum.expediti autem leues & nautica turba:popularis eſt omnino.Nunc au-
43 tem vbi talis turba multa eſt:quādo ſeditio fit.deterius certāt. ¶Sed oportet huiuſmodi me 1
dicinā capere a belli ducibus: qui ad equitatū ac grauis armature peditum robur/expeditos
leues ceu congruit/ſolent coniungere.hac autem pualent populi in ſeditionibus opulētis.nā
leues expediti ad equites & ad grauis armature pedites facile pugnāt. inſtituere igit̄ ex his
44 potentiā iſtam:ad ſeipſos eſt inſtituere. ¶Sed oportet diuiſis etatibus cum alii ſeniores:alii 2
iuniores exſtant in iuuenili adhuc etate cōſtitutos filios ſuos erudire ad leues/& expeditas
45 operationes:delectos quidem ex pueris:athletas eſſe ipſos operationum. ¶Conceſſio autem 3
reipublice populo facienda eſt:vel cum ad cenſum peruenerint(vt prius dictum eſt)vel vt fa
ciunt Thebani/cum certum tempus a ſordidis opificiis deſtiterint.vel vt apud Maſſiliā:iu- Thebani.
dicio facto:qui digni ſunt ad rempublicam recipi & qui excludi. ¶Preterea dignitatibus iis Maſſilia.
46 que ſunt principaliſſime/quas ſuſcipere oportet eos qui in republice gubernatione verſan 4
tur:adiungenda ſunt onera publica.vt populus ſponte ſua eas nolit:& compatiatur illis qui
huiuſmodi magiſtratus ſuſcipiunt:vtpote mercedem permagnam pro ea dignitate ſoluēti
bus. ¶Congruit autem eos qui huiuſmodi magiſtratus ineunt: & ſacra magnificentiſſime 5
47 facere:& publica quedā edificia ad vſum populi conſtruere.vt populus qui ad comeſſationes
admittitur cernens vrbem ornari(tum muneribus erga deos:tum edibus ad vſum publicū)
libēter aſpiciat perſentem ſtatum ciuitatis.Continget etiam:preſtantibus viris hec eſſe mo
numenta ſue largitatis Sed hoc non fit nunc per eos homines: qui magni ſunt in paucorum
potentia/ſed contrarium.Lucrum enim querunt non minus q̄ honorem. itaq; dici poteſt re
cte hos eſſe populares ſtatus paruos.Quomodo igitur inſtituende ſint/& paucorum guber
nationes & multitudinis in hunc modum determinatum ſit.

¶SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

PArtes multitudinis quattuor precipue:agricole.artifices.negociatores.mercenarij.quat- 42
tuor partes vtiles ad bellum:equites.pedites.grauis armature.expediti leues/ turba na-
ualis.prima pars vbi regio apta eſt ad equitatū:conuenit ad primā paucorum potentie
inſtituendā gubernationē.& vbi regio apta eſt ad peditatū:ſecūdam partē/ ad ſecundā
paucorum potētie gubernationem requirit.tertio autem & quarta:ex ſe omnino ſūt po-
1 pulares.¶ Quinq; documēta paucorū potentie.Primū.quia cum bellū ſeditione fuerit:deterius cer- 43
tare ſolēt pedites leuis armature/& nautica turba.ideo a ducibus eorum medicina/ remediūq; ſumē-
dum:vt ad equitum/peditumue grauis armature robur/expeditos(ceu cōgruit)adiungant.hac enim
medicina hocq; remedio:populares in bellis/& ſeditionibus pſtantiores ſunt diuitibus.nam leues ex
pediti/ad equites & ad grauis armature pedites decēter adiuncti/egregie certant.conſtituere igit̃ ex
2 his potentiam:ad ſuum pſidium eſt inſtituere.¶ Secundū.expedit in paucorum potentia:cum diuiſe 44
ſint etates(& hi ſeniores;hi vero iuniores exiſtant)vt ciuium filij/adhuc in iuuenili etate cōſtituti/eru
diantur ad militares leues/expeditaſq; operationes/vt cū res exegerit: delecti quidam ex iuuenibus/
3 athlete ſint i ipſis operibus/certaminibuſq;/preſtentq; ſe expeditis militibus duces.¶ Tertium.e po- 45
pulo cum peruenerint ad cenſum:participatio reipublice facienda eſt/aut ſtatim aut vt faciunt The-
bani/cū ab opificijs villibuſq; exercitijs certum tempus abſtinuerint.aut vt Maſſilie:cum per pbatio-
4 nem inuenti idonei fuerint.¶ Quartum.in paucorum potentia:ijs qui ſumme precipuos/maximoſq; 46
5 ſubeunt magiſtratus/publica onera ſunt adiungenda/quo populus eos minus affectet. ¶ Quintum. 47
Expedit etiam eos/qui in huiuſmodi magiſtratibus ſunt:ſacra facere magnificētiſſime/ & publica que
dam edificia ad vſum populi cōſtruere.vt populus ſtatum ciuitatis preſentem libenter aſpiciat:& ipſi
monumenta ſue liberalitatis poſteris relinquant.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

Equites.
Pedites.
Expediti milites.
Impediti.
Leuis armature.
Tumultuarij.
Auxiliares.
Solidurij.
Deſultores.
Peltaſte.
Ferentarij.
Capitecenſi.
Geloni.
Cataphratti.
Catratti.
Pilani.
Rorarij.
Triarij.
Retiarij.
Excubitores.
Procubitores.

SEd oportet huiuſmodi medicinam capere. Leonardus documenti prorſus oppoſitum ex 43
littera intellexiſſe viſus eſt/quod minime feciſſe arbitror:ſi aduertiſſet Ariſtotelem inſtitue-
re paucorū potentiam.iccirco littera ad authoris intelligentiam reſtituenda fuit.¶ Qui ad
equitum ac grauis armature.¶ Equites ſunt:qui equis inſidentes millitant. Pedites q pe-
dibus nō equis innitunt̃.Expediti milites qui rei domeſtice nullam curam habent.Impediti:qui hn̄t.
Leuis armature:qui tm̄ haſtā/telaq; ferūt/qui & velites a volitādo dicti ſunt.grauis armature qui pter
tela:arma etiam circa corpus habent. Et equitum & militum:innumera ferme ſunt noia. ſunt eni Tu-
multuarij Milites.Auxiliares.Solidurij.Deſultores.Peltaſte.Ferētarij.Capitecēſi.Geloni:Cataphratti
Cetrati.Pilani.Rorarij.Triarij.Retiarij.Excubitores.Procubitores & huiuſmodi.Tumultuarij milites
qui ſubditū & improuiſum bellū ingerunt. Auxilares: qui exterarū nationū bello adiuuant. Solidurij:
pecunia conductu omnē fortunam ſubeuntes/& ad vltimum mori deuouētes cū ijs/quorū amicitie ſe
deuouerunt.Deſultores:qui de vno equo in alterum ſe transferunt:plures equos inſtructos i bello du
ctantes.Peltaſte:Pedites vtentes Pelta.Ferentarij:leuis armature milites.funda.pilis.gladijs. & iacu-
lis vtentes Capitecenſi:qui nullo vel paruo ere cenſentur.Geloni:qui ſe:equoſq; cutibus hoſtiū vela-
bant.Cataphratti:cōtecti ferro.Cetratti:qui ceteris/hoc eſt breuibus ſcutis vtebantur.Pilani: qui pilis
Rotarij:leuis armature/qui primi prelium cōmittunt/ q ſicut ros ante imbrem:ſic ante grauem arma
turam procederent.Triarij qui in acie tertio ordine ſubſidio ponebantur.Retiarij:qui occultum rethe
portabant:ad implicandū hoſtē.Excubitores:qui excubias agunt.Procubitores:qui ante caſtra excu
bant cū hoſtiū vicinitas metus incutit.ſed ne videar plus militie q̄ litteris incubuiſſe: receptui canen-
dum eſt.qui plura de ijs deſiderabunt:legāt(ſi illis cordi eſt)Helianum.Vegetiū.& alios qui de re mi-
litari ſcripſere.¶ Et publica quedā edificia.vt olim extructi ſunt Coloſſi ceu Rhodi & Rome Thea- 47
tra.Amphiteatra.Therme.Pyramides.Arces.pretoria. Palatia.& ſimilia edificia.q̄ vrbes & decora-
runt:& reddiderūt ad noſtrorū temporū memoriā inſigniores.quorum aliqua adhuc extant aliorum
autem momentanea quedam ſuper ſunt & inſignes quedam ruine.

¶De magiſtratibus ſpeciebus magiſtratuum/& quibuſdam que expediunt.Cap. VIII.

De magiſtratibus.
Quarti.
64
Quarti.
67

COnſequens eſt circa magiſtratus diuidere diligenter quot ii ſint:& quales: 48
& quibus de rebus/vt ſupra dictū eſt.Sunt enim quidā neceſſarii magiſtra
tus:ſine quibus eſſe nō poteſt.ſunt etiā quidā ad cultū ornatūq; pertinētes
ſine quibus bene habitari ciuitas nō valet.¶ Preterea neceſſariū eſt in par-
uis quidem ciuitatibus/pauciores eſſe magiſtratus.in magis aūt plures:vt
prius oſtēdimus:quales ergo cōgruat ſimul cōiungere/& quales ſeparare:
non debet eſſe clam.¶ Primum ergo cura rerum neceſſariarum:vt in foro aſſint/venunden- 49

turq;: ſuper qua quidem cura/magiſtratus quidam eſt conſtituendus: cuius officium ſit in-
tendere circa contractus:& circa honeſtatem. nam cunctis fere ciuitatibus:neceſſarium eſt
emptiones/venditioneſq; fieri inuicem/pro vſu rerum neceſſariarum. & hec facultas ma-
xime propinqua ad eam ſufficientiam conſequendam:cuius gratia in vnam videntur con-
51 ueniſſe reipublice ſocietatem. ¶ Altera vero cura huic coniuncta ac vicina eſt circa vrbem 2
de publicis priuatiſq; rebus/de ornatu decenti/de labefactorum edificiorum ac viarum cõ-
ſeruatione/ac directione/& de finibus regendis/vt ſine querela ſint/& de ſimilibus cu-
ris. vocant autem plurimi huiuſmodi magiſtratum: edilitatem. partes vero ipſius ſunt plu-
res:& in ciuitatibus que hominum frequentiam habent/alie ſuper alias incidunt. ceu meni
52 bus reficiendis prefecti:& fontium curatores/& portuum conſeruatores. ¶ Alia vero eſt cu 3
ra & quidem neceſſaria atq; huic propinqua(nam de eiſdem rebus. at non in vrbe: ſed extra
vrbem in agro verſatur)vocant autem huiuſmodi magiſtratum. alii agrorum diffinitores:
53 alii cuſtodes ſiluarum. he igitur ꝓcurationes ſunt tres. ¶ Eſt & alius magiſtratus: ad quem 4
redditus publici referuntur. qui apud eos conſeruati:mox diſtribuuntur ad ſingulas oportu-
54 nitates. Vocant vero iſtos receptores/& queſtores. ¶ Alter vero magiſtratus eſt. apud quẽ 5
preſcribi oportet priuatos contractus/& ſententias iudicum/apud quos etiam poſtulatio-
nes vocationeſq; in ius ſcribi debent. quibuſdam in locis:huiuſmodi magiſtratum diuidũt
in partes plures. ſed eſt vna eademq; authoritas iſtorum omnium: appellantq; eos qui hunc
magiſtratum gerunt/tum prefectos/tum memoriales: vel ſimilibus nuncupationibus.
55 ¶ Qui vero poſt hũc ſequitur/ſumme neceſſarius eſt:atq; fere difficillimus omnium ma- 6
giſtratuũ. verſatur autem circa executiones eorum qui damnati ſunt/& prepoſitorum ſe-
cundum inſcriptiones/atq; cuſtodias corporum. eſt autem grauis huiuſmodi adminiſtratio
propter multas(que inde proueniunt)inimicitias. itaq; ſi magna emolumenta ex eo capian
tur: gerere illum omnes recuſant. & ſi gerant: ſecundum leges facere non tolerant. Sed eſt
neceſſaria res. nam nichil prodeiſent de rebus iuſtis iudicia aut ſententie. niſi eſſent qui eas
executioni mandarent quare ſi hec deſint/executioneſq; non fiant communio inter ſe ci-
56 uium permanere non poteſt. ¶ Propterea melius eſt non vnum eſſe hunc magiſtratum:ſed
partiri in plures/vt alii de aliis iudicia exequantur. & circa reſcripta prepoſitorum eodẽ mo-
do conandum diſtinguere. ¶ Adhuc etiam magiſtratus alios alia exequi & noua magis no-
uos & in iis que inſtant:cum magiſtratus vnus cõdemnarit: alius exequatur. ceu pretores vr
bani condemnent/ediles inſcribant/& alii ſententiam ſcriptis demandata exequi curent.
quanto enim minus inimicitiarum ſit illis qui executioni demandant: tanto magis res fi-
nem ſuſcipient. Si ſint ergo iidem qui condemnant & condemnationes exequuntur duplex
contrahitur odium. de omnibus autem eoſdem: cunctis inimicum eſt. ¶ Multis etiam in lo
cis:ſeparatur ille qui cuſtodit reos/ab illo qui animaduertit in eos. vt Athenis illi:qui vnde-
cimuiri nuncupantur. ¶ Quapropter melius eſt hunc quoq; diuidere magiſtratum:& quaſi Athene.
adumbrare/& per commenticia requirere. eſt enim neceſſarius non minus q̃ ſuperior. Con-
tingit in eo:vt viri boni maxime vitent hoc officium. ¶ Prauos autem nequaq̃ tutum ſit ei
preficere:cũ ipſi potius indigeant cuſtodia & carcere/q̃ alios debeant cuſtodire. Itaq; opor-
tet hoc nõ vnũ eſſe officium:nec continuo ab eiſdẽ fieri:ſed vbi eſt aliquis iuniorũ ordo aut
cuſtodũ & magiſtratuum deputandi ſunt pro tempore alii: atq; alii:qui hoꝝ officioꝝ ſuſci-
57 piunt curã. Hos ergo magiſtratus tanq̃ ſumme neceſſarios. ponendũ eſt eſſe primos. ¶ Poſt 7
hos aũt alii ſũt magiſtratus:nec ſane minus neceſſarii:& maioris quidẽ dignitatis. nam plu
rima indigent experiẽtia & fide. Tales vero ſunt circa cuſtodiam vrbis: & circa illa oĩa que
ordinantur ab bellicas expeditiones. opus eſt enĩ & in pace & in bello: vt porte & menia ciui
tatis tuteñ:& diſquiſitiones deſcriptioneſq; ciuium fiant. Alicubi ergo ſuper his plures ſũt
magiſtratus. alicubi vero pauciores: veluti quidam in paruis vrbibus vnus ſuper omnibus.
58 appellãt vero hos p̃tores vel conſules. ¶ Inſuper ſi ſint equites aut pedites aut ſagittarii aut 8
turba naualis. ſuper vnoquoq; eorum prefecti quidem ſtatuũtur: appellanturq; prefecti equi-
tum:prefecti legionum:prefecti nauales. Et ſeorſum ſub his:prefectus triremis:prefectus co-
hortis:tribunus militũ & alia huiuſmodi particularia. totũ vero vna quedam ſpecies eſt ꝑ-
curatio ſcilicet rerum bellicarum: & erga huiuſmodi magiſtratum: res hoc modo ſe habet.

9 ¶ Cum vero quidam magiſtratuū(& ſi non oēs)pertractent multa negociorum publicorū: 59
neceſſe eſt aliū eſſe magiſtratū/qui rationes repetat atq; corrigat.ipſe vero nichil aliud tra-
ctet.vocāt vero hos alii correctores:alii rationales.alii ſcrutatores.alii pcuratores.¶ Preter 60
10 hos vero omnes/vnus magiſtratus eſt pcipuus maxime omniū. Idē eni plerumq; habet fi-
nē & intraductionem:qui preſidet multitudini/vbi populus dominat. Oportet autē id quod
cogit:ſummā habere in republica authoritatē. Appellant vero quibuſdā in locis pconſulto-
res ex eo:quia ante deliberāt.Vbi vero multitudo eſt.cōſilium magis·Ciuitatum igit magi
ſtratus fere tot aliqui ſunt. ¶ Alia ſpecies curationis eſt circa rem diuinā ceu ſacerdotes: & 61
11 editui circa templa(vt conſeruent que ſunt:& erigant ruinoſa edificia)& cetera omnia que
pertinent ad diuinū cultum. Euenit autē alicubi curā hanc eſſe vnā:vt in paruis ciuitatibus.
alibi vero plures ſeparatas a ſacerdotio:vt ſacrificulos ac ediculos ac cuſtodes ſacrarū pecu-
niarum.¶ Huic conſequens eſt cura illa:que circa vniuerſa ſacrificia publica:quotcunq;:ſa 62
12 cerdotibus lex non cōmittit.ſed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui illis preſunt alii re-
ges ſacrorum/alii pontifices maximos.¶ Neceſſaria ergo officia ſunt circa hec vt ſumma 63
tim dicamus:circa rem diuinam/circa rem bellicam/circa redditus publicos & impenſas/
circa forum:circa vrbem & portus & regionem inſuper circa iudicia & cōtractus:deſcriptio
nes & executiones & cuſtodias & ſuper rationibus & diſcutionibus & ſuper correctionibus
31 eorum que quis geſſerit in magiſtratu & finaliter circa conſilia rerum cōmunium. ¶ Pecu- 64
14 liare autem eſt earū ciuitatum que magis in ocio & pace degunt/atq; magis tranquille ſūt/
5 curā inſuper facere de mulierū diſciplina/De legibus ſeruandis/de diſciplina iuuentutis: de
16 gymnaſiorum gubernatione:pterea de ludis gymnicis ac muſicis: & ſi qua alia huiuſmodi
17 ſpectacula cōtinget fieri. Horum vero quedā manifeſte ſunt nō popularia: veluti diſciplina
mulierū & puerorū. nam pauperibus: neceſſe eſt vti mulieribus & pueris tanq̄ miniſtris. qm̄
ſeruos nō habent.¶ Cumq; tres ſint magiſtratus:p quos aſſumunt quidam ſummas poteſta 65
tes/cōſeruatores legum/& pconſultores/& conſilium: conſeruatores legum optimatū ma
giſtratus eſt/pconſultores vero paucorū potentie conſilium autem populare. De magiſtrati
bus ergo(vt in figura)fere dictum eſt de omnibus.

¶ OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

IN quarto libro a numero 65 ad 75:de magiſtratibus diſſeruit: nunc aūt exactius
de ipſis determinationem cōplet poſita primū ac magiſtratuum diuiſiōe:quoſdā
eſſe neceſſarios(& ſunt ſine quibus ciuitas eſſe nō poteſt)alios ad ornatum eſſe &
honeſtatem/& ſunt ſine quibus/ciuitas bene eſſe non poteſt. ¶ In paruis ciuitati-
bus paucioribus opus eſſe magiſtratibus/in magnis autem pluribus:qđ & quodā-
modo ex iis/que numero 67 quarti dicta ſunt/ſatis intelligi poteſt.& quod magi-
ſtratus neceſſarios neceſſariis coniūgere non expedit ſed neceſſarios iis quidē qui
optimi ſunt ciuitati:at nō neceſſarii:ex eodem numero eſt cognitum.¶ Magiſtra 50
1 tuum ſpecies decem & ſeptem.quarū quedam neceſſarie ſunt vt ſint reſpublice/alie vt bene ſint.Pri-
ma ſpecies eſt circa rerū neceſſariarū cōtractus/emptiones ac venditiones/vt in illis ſeruetur decorū. 51
¶ Secunda ſpecies eſt is magiſtratus/quem edilitatem vocare ſolent:cuius officiū eſt curare circa vt
2 bē vt publica priuataq; edificia/ornatu & cōmoditate ſint decenti:vt labefacta inſtaurent/publice vie
conſeruentur/dirigant/fines ſine querela regantur/& id genus ſimilia. & hec multas ſpecies habet: &
in magnis ciuitatibus vnum ad vnam inſtituunt magiſtratum:& ad aliā alios.ceu alij menibus curan-
dis preſunt:alij curandis fontibus & aquarū ductibus/alij conſeruationibus portuū:& ita de ſimilibus.
¶ Tertia eſt:eorum qui extra vrbem ſimilem curam gerūt.& vocāt hos aliqui agrorū diffinitores/ alij 52
3 vero a ſilua ſiluarios. ¶ Quarta ſpecies eſt:eorum quos queſtores receptoreſq; vocant. qui publico- 53
4 rum redditiū curam gerunt :vt apud eos conſeruati/mox ad ſingulas diſtribuantur oportunitates.
¶ Quinta eſt:eorum qui quibuſdam in locis vocantur hieromnemones/preſides/memores/aut hu- 54
5 iuſmodi nominibus. apud quos reſcribi oportet priuatos contractus ſententias pretoriorum/ & po-
ſtulationes/ vocationeſq; in ius.¶ Sexta ſpecies eſt: is magiſtratus/ qui circa actiones dānatorum/ & 55
6 eorum que paulo ante poſita ſunt/quorum inſcriptiones facte ſunt/& circa cuſtodias corporum/ſum
me quidem neceſſarius magiſtratus/ſed omnium difficillimus/& grauis adminiſtrationis ppter mul-
tas que inde proueniunt inimicitias.Quare niſi magna ex eo proueniant emolumenta:magiſtratum
gerere recuſant. & ſi gerant:nequaq̄ ſecundum leges volunt adminiſtrare.attamen neceſſaria res eſt.

nam nichil prodeſſent de iјs que in iuſticie venīūt examen/aut ſententie/aut iudicia niſi eſſent qui illa
executioni demandarent.quare ſi actiones executioneſq;/de his rebus nō fiāt:communio inter ſe ci-
56 uium nequāq̄ permanere poteſt. ¶ Que expediūt huic magiſtratui:quo minus grauis/difficiliſq; ſit
adminiſtrationis.expedit primo vt in plures partiatur & alij de alijs iudicia/ſentētiaſq; ferāt. & idem
etiam expedit magiſtratui:apud quem premiſſorū/priuatorum ſcilicet contractuum/ ſententiarum pre-
toriorum/condemnationūq; & ſimilium fiunt inſcriptiones. ¶ Secūdo expedit magiſtratus alios alia
exequi:& que erūt magis recentia/magiſtratus recentiores.& ea que inſtant/ſuntq; ad iudicādum p̄-
ſentia atq; parata:cum magiſtratus vnus condemnarit/alter exequatur.ceu pretores vrbani condem-
nent/ediles inſcribant/& alij ſententiam ſcriptis demandatā exequi curent.quia quanto minus ini-
micitiarum ſit illis qui demandāt executioni:tanto magis res finem aſſequenẜ. at qui ſi iјdem eſſent qui
cōdemnarent/& condemnationē executioni demandarent:duplex contraherefẜ odium: & cūctis ini-
micum eſſe ſolet: vt iјdem de omnibus poteſtatem habeant. ¶ Tertio expedit vt is magiſtratus/cui
reorum cuſtodie cura incumbit:ab eo ſeparetur: qui condēnationem ac ſententiam excutioni deman
dat.vt Athenis iј qui vndecimuiri appellanẜ.Quare melius eſt vt & hic etiam cuſtodie magiſtratus/
in partes diuidaẜ.& ad vmbrationem/machinamentumq; circa hunc magiſtratum querere.quia non
minus q̄ ſuperior neceſſarius eſt.verum contingit:vt viri boni/maxime huius magiſtratus officiū de-
uitent.& prauos ei preficere:nequāq̄ ſit tutum.cum potius ipſi cuſtodia & carcere indigeāt q̄ debeāt
alios cuſtodire. Quare eius rei non oportet vnum eſſe magiſtratū: neq; continue eoſdem cuſtodire.
ſed vbi eſt aliquis iuniorum ordo aut cuſtodum aut magiſtratuum: illorum vno tempore deputandi
57 ſunt aliqui/& alio alij/ad id cuſtodi peragendum officium.¶ Septima ſpecies eſt eorum qui ſtrategi/
& polemarchi id eſt duces exercitus & militie pricepes appellanẜ qui vrbis cuſtodie preſunt. nam & 7
in pace & bello opus eſt & murorum & portarum ciuitatis cuſtodia.preſunt & in iјs que ad bellicas ex
peditiones requiruntur: curantq; vt ciuium diſquiſitiones fiant/vnaq; ordinātur ad huiuſmodi expe
ditiones habiles.& in paruis ciuitatibus: vnus talis ſufficit magiſtratus.in magnis autem:his de rebus
requirūtur plures.& hic magiſtratus maioris dignitatis eſt/q̄ ſuperiores.nec ab re quidem.nam & plu
58 rima indiget rerum peritia atq; fide. ¶ Octaua ſpecies eſt eorum qui appellantur procuratores rerū 8
bellicarum: ſub quibus ſunt prefecti equitum qui preſunt equitibus prefecti legionum qui peditibus
leuis armature & ſagittarijs/prefecti nauales qui preſunt turbe nauali.& particulariter ſub iјs ſunt.pre-
59 fectus triremis/& prefectus cohortis:tribunus militum & huiuſmodi particularia. ¶ Nona eſt eorum 9
qui correctores. ratiocinatores.diſquiſitores. & patrocinatores alibi & alibi appellare ſolent: quorum
60 officium eſt publicorum(que in republica a magiſtratibus geſta ſunt) rationes repoſcere. ¶ Decima 10
ſpecies eſt: eorum qui aliquando preconſules/ & conſules & etiam legū cuſtodes conſeruatoreſq; ex
vltimo numero huius appellanẜ: qui reipublice ſummā tenent authoritatē/ primamq; preſidentiam.
& iјs megiſtratus maxime omniū ſumme eſt precipuus:nam ipſe:plerumq; & principij & finis habet
61 authoritatē.vt conſules qui preſident multitudini in populari gubernatione & in alijs preſides.¶ Vn
decima eſt:eorum qui rē ſacram curant/vt ſacerdotes/editui quorum officium eſt templorum que inco 11
lumia ſunt edificia conſeruentur & que ruinoſa erigantur & vniuerſorū curam habeant.que ad diui
num pertinent cultū & in paruis ciuitatibus. vnus magiſtratus ad has omnes curas ſat eſt. in magnis
autē.hic magiſtratus in plures diſpeſciẜ & alij ſunt ſacerdotes qui ſacrificia faciūt: & alij editui qui ſa
62 cras edes conſeruant:& alij ſacrarum pecuniarū diſpenſatores/queſtoreſq; ſacri. ¶ Duodecima eſt:eo- 12
rum quibus ſacrificia publica:que lex non aſſignat.ſed ex publico ſumptu fiunt:cōmittunẜ.& hos alij
63 qui reges ſacrorum alij pontifices maximos appellāt. ¶ Recolligit.paucis vniuerſa: circa que verſantur
duodecim predicte magiſtratuum ſpecies vt ſufficienti diligētia eas adduxiſſe magis appareat. quia
aut huiuſmodi adminiſtrationum officia verſantur circa rem diuinam:& ſumūtur magiſtratuū vnde-
cima & duodecima ſpecies.aut circa rē bellicā & ſumuntur ſeptima & octaua. aut circa redditus pu-
blicos & impenſas circa forum.vrbem.portus.& regionem:& ſumunẜ prima.ſecunda.tertia.& quarta
ſpecies.aut circa iudicia.diſcretiones.cōtractus.executiones & reorum cuſtodia:& quita & ſexta ſpecies
iſta curant.aut circa ratiocinia.diſquiſitiones.correctioneſq; eorum:que in publicis adminiſtrationibus
geſta ſunt:& id cure none ſpeciei incūbit.aut circa cōſilia:preconſultationes.aut legū cuſtodiam:& id
ad decimam ſpeciē:ſummeq; authoritatis magiſtratū ptinet. ¶ Tertiadecima: magiſtratus cui diſci- 13
pline mulierum cura cōmittitur. ¶ Quartadecima:cui iuuentutis committiẜ diſciplina. ¶ Quintadeci- 14 15
64 ma:cui committiẜ legum cuſtodia.¶ Sextadecima:eorum qui preficiunẜ gymnaſijs. in quibus varia- 16
rum exercitationum fit inſtitutio. ¶ Septimadecima ſpecies eorum:qui ludis: aut gymnicis in quibus 17
certamine gloria queritur: aut ludicris qualia olim Dionyſiaci ludi: & huiuſmodi publicis ſpectacu-
lis preficiuntur. & hi magiſtratus ſunt peculiares earum ciuitatum: que magis ocio fruuntur: ex pa-

ce tranquillitatem aſſecute.neq; hi omnes:omni reipublice cōuenientes/quandoquidem ij qui inten-
dunt diſcipline mulieꝝ/ & inſtitutioni iuuentutis/ac pueroꝝ:populares nō ſunt: nam pauperibus ne-
ceſſe eſt vti mulieribus/ & pueris vt miniſtris.quoniā ad ſeruoꝝ alimenta/facultates illi: nō ſuppetunt.
cuiuſmodi populares exiſtunt. ❡ Reſumit vnū qđ ad decimam illā ſummāq; gubernādi ſpeciem pti- 65
net:tres eius ponēs ſpecies.vna eſt:conſeruatoꝝ legū:ſecunda eſt ꝓconſuſū. & tertia eſt conſiliū.Cō-
ſeruatores legū quos nomophylaces appellat:ad optimatiū gubernationē attinet.ꝓconſules:ad pau-
coꝝ potentiam. & conſilium:ad popularem gubernationem.& hec de magiſtratibus.

❡ ANNOTATIONES. AD CAP. OCTAVVM.

ET prepoſitorum ſecundū inſcriptiones.id eſt:verſatur etiam circa executiones ꝑmiſſorum 55
paulo ante/quorum apud ꝑſides/ & memores facte erant reſcriptiones. vt circa executio-
nes priuatoꝝ contractuum poſtulationum in ius:& ſimilium. ❡ Ceu ꝓtores vrbani condē 56
nent/ ediles inſcribant.Hec nomina/pretor/edilis:ſunt magiſtratu fungētiū & ſcđm diuerſas reſpubli-
cas/eadem pleruq; ſortiuntur nomina:ſed ſua mutant officia.Romani ſuos magiſtratus habebant.re-
gnum antiquiſſimū/Senatum/conſulatū/preconſulatū/dictaturam/preturā cenſuram/tribunatum/pre
fecturam queſturam edilitatē & huiuſmodi.qui vero magiſtratus adminiſtrabant:appellabanť reges
ſenatores.cōſules.procōſules.dictatores.pretores.cēſores.tribuni ꝑfecti queſtores ediles. Rex perpe
Senatores. tuum gerebat magiſtratum/atq; monarchiam. ❡ Senatores:cētū delecti patres optimateſq; quos pri-
mus Romulus inſtituit poſtea ducenti creati ſunt:patrum conſcriptorum nomine honorati.horū per-
Conſules. petua authoritas. ❡ Conſules:executioni mandabant/decreta definitaq; ſenatus.& penes eos erat au
thoritas condemnandi abſoluendiq;.illos peribant duodecim lictores faciculos virgarū ſecuribus alli
Proconſules. gatos portantes. ❡ Proconſules vero:cōſulum officium in prouincijs exercebant. illos preibant licto
Dictator. res ſex.Dignitas annua. ❡ Dictator ſummum gerebat magiſtratum:omnes alios deponens/ excepta
tribunitia poteſtate.Poteſtas illi erat animaduertendi in cuiuſuis ciuis Romani caput/ & alios magi-
Magiſter. ſtratus eligendi.illi adherebat magiſter equitum:ſecundū ab eo locum tenens in equites animaduer-
equitum. tebat/ & in bella ſectantes.ſex menſium dignitas. ❡ Pretores in priuatis & publicis ius dicebāt popu-
Pretores. lo. illis poteſtas:nouum ius condēdi:& vetera abrogandi.introducti fuerunt ob impedimenta conſu-
Cenſores. lum/tempore belloꝝ. ❡ Cenſores.magiſtri morum.illis erat poteſtas: ſenatores e ſenatu amouēdi/ &
ciues infamie nota inurendi. Alij erant cenſores/qui ciuium cenſum agebāt(quiſq; enim tāti ſua eſti-
Tribuni. mabat:quanti illi cenſuiſſent)Erarios conſtituebant.erant duo. Authoritas quinquennis. ❡ Tribuno
rum hi plebei erant:quorū officium erat partes plebis defendere.hi militares:qui ex equo imperatori
Prefecti ſatra- pro militibus opponebantur.alij vero alijs curis deputabantur. ❡ Prefecti qui & ſatrape:vrbibus legio
pe. nibuſq; & regionibus & huiuſmodi preficiebanť/ne ea que ad victum pertinent:& alia neceſſaria de
Queſtores. ficerent atq; vt iſtauranda inſtaurarent. ❡ Queſtores erarium publicū publicas pecunias redditus &
Elides. tributa curabant. ❡ Edilium hi foro venalium rerū preerant/ne qua fraus interueniret. & eorū quidē
preerant annone frumentarie qui ediles cereales dicebantur.quidā annone foreſi copieq; cibariorum
quidam ſeruis/iumentis animalibuſq; videndis:ne quid morborum/viciorumq; pro integro vendere
tur.& ad ipſos cura menſuratū/pōderum preciorūq; incūbebat iuſq; pro talibus (ſi fraus interueniſſet
aut querela ſurrexiſſet)dicebāt.& omnes hos(qꝛ fori venalis lex/penes eos erat)greci vocabant αγορα
νομουσ. ſunt alij ediles:qui ludos publicos exhiberi curabant/ & ſacras priuataſq; edes/ aque ductus
publica edificia/publicas vias & integra: vt mūda eſſent oīa/vrbſq; vniuerſa cum ornatu retineret ſa-
lubritatem/iuſq; pro talibus reddebant.Et quibus pecuniaris ediū ſacrarum cura demandata erat:ne
quidē fedū/aut ruinoſum appareret:ſed mūde & integre ſeruarentur:editui appellabanť.Verum dili-
Feneſtella. gentius de ijs legant apud feneſtellā Pomponiū legiſperitos alioſq; cōplures.qui peculiares libros de
Pomponius. magiſtratibus ſcripſere. ❡ Appellanturq; prefecti equitū/ꝑfecti legionū. Prefecti equitū qui & magi- 58
Prefecti equi- ſtri equitum:de quibus & in ꝓcedenti annotatione:quibus ſumma eſt poteſtas in equites.Legionem
tum. a delectu militum dici volunt/& nullo certo numero diffinitur/quādoq; plures delectos milites habēs
Legio. quandoq; pauciores.Vegetius illi tribuit numerū 6666 Varro 3000 fuiſſe dicit/alias 4000 & hec
quadrata legio dicebatur/Marius eam fecit 6200.alij autem diuidunt legionē in 10 cohortes/cohor
Prefecti legio- tē in 50 manipulos manipulum in 25 milites.vnde fit legio hoc pacto numerum 13500 cōtineat.ex
num. quibus datur intelligi:legionem certo numero nō diffiniri ſed a magno numero delectorum militum
Ciliarche. dici/qui infra numerū 3000 eſſe nō ſolēt.hinc etiā intelligi poſſunt:qui ꝑfecti legionum dicanť Ciliar
Centuriones. che:mille militibus ꝓſunt.cēturiones:centū.decuriones:decē.quaterniones:q̄ttuor.ſed ex ꝓprijs autho
Decuriones. ribus:hec & huiuſmodi admonuimus eſſe requirēda. ❡ Alia ſpecies curationis eſt circa rē diuinā. Et 64
numero 63 (vt ſimul expediamus)circa rem diuinā. primo loco vbi interpretatio habet circa rē diui-

namhabet Ariſtoteles περι τουσ θεουσ et ſecũdo περι τα δαιμονια.id eſt circa deos & circa demonia.& numero 6 +/vbi interpretatio habet ꝑterea de ludis gymnicis et muſicis:vbi muſicis/illic Dionyſiacis.& erant ludi illi quos in honorẽ bachi:ignara veri dei celebrabat antiquitas.hanc annotationem adieci:ne de re diuina vltra q̄ par ſit defendatur Ariſtoteles.nam his in locis:aperte vt vir gentilis loquit.et ſunt qui nimio affectu:hi Platonẽ/illi Ariſtotelem/alij Socratem/alij Pythagorã defendunt/cõmendent/approbant.ſed in re diuina preſertim ꝑiculoſum eſt.nam gentiles fuerunt:& gentilium deorũ ſupſtitionibus ſcatent Platonici libri:neq; Ariſtoteles imunis eſt/ ſed id longe minus & ꝑ paucũ eſt. et nichil vanius ijs que ſe Pythagoricos nominarũt. nam de Pythagora ipſo ſomniãt/qui loquũtur:cum nichil ipſe reliquerit ſcriptũ & carmina illa Pythagore que aurea dicũtur.

Quaternióes. Ariſtoteles Ariſtoteles Plato. Ariſtoteles. Socrates. Pythagoras.

Primum immortales diuos ceu diſpoſuit lex.
Ac orcum cole/& illuſtres heroas adora
Demonas ac venerans terreſtres/lege litato

Que vt vides ab impietate incipiũt/non ipſe Pythagoras/ſed Philolaus Pythagoricus ſcriptitaſſe fertur.que Hierocles Alexãdrinus idololatrie defenſionis amore iſanus et ob vnius dei inſtauratũ cultum Chriſtianis infenſus cõmentatus eſt. Et vis primos hoſtes chriſtiane religionis et cultus vnius & ſolius veri dei agnoſcere.lege Hireneũ/& inuenies illos ſe nominare Pythagoricos. lege Origenem/Epiphaniũ/Auguſtinũ inuenies ſecundos acerrimos hoſtes ſe nomiare Platonicos:et manifeſte nõ tam in Chriſtianos q̄ in chriſtũ debachãtes/& in vnicũ verum deum blaſphemos.quorũ a ſanctis dãnata nomina:nunc fere(quia ſub melle virus latens non ꝑcipiatur)incipiunt illuſtria denuo ventilari. et timẽdum ne velut noua hydra: multa ꝓtendere malefic ia noxia/& multis mortifera capita nimiũ permittant.Neq; qui ſe nominãt Peripateticos:impietatis labe carent.nam Alexãder Aphrodyſeus: de anima cum Epicuro ſentire arguit. Auerroes cordubenſis αἰτμιστον:de intellectu/pro declinãda Epicureoꝝ impietate/pernicioſiſſimũ virus euomit. Hic libet pluriſper ſubſiſtere/et denarrare fabellam:que his diebus fertur apud Germanũ Ganaium virum conſularẽ accidiſſe. Cum enim pleroſq; (vt aſſolet) & Theologos & philoſophos/ad ſuam mẽſam vocaſſet:inter eos affuit et quidã extranee regionis pariter & lingue/linguã tamen litteratoꝝ cõmunẽ callens/et de ſtudijs multa pre ſe ferens.& vbi varia hinc inde de litteris ſunt iactata. Theologus quidam qui preter litterariã & celticam linguã nullam aliam nouerat/virum percontat/ quid de intellectu ſentiret et an omniũ hominũ vnum eundemq; intellectum eſſe putaret/Quo dicente non eũdem ſe putare.Non crediderim inquit Theologus/te ad id rationẽ vllam habere.Immo plurimas inquit.Iubet aliquam afferre. Tunc ille omnibus qui aderãt incognito ſermone/cepit multa profari/profundere multa:quibus quidem ſermonibus cũctis conuiuis potius quippiã ſtridere q̄ loqui videbatur. Cunctis igitur admirãtibus & expectãtibus quid id monſtri pareret: Theologus ignotos ſermones interrũpens/haud te intelligo inquit.Tunc ille.et hoc eſt ait quod dixi non omniũ hominũ me putare eundũ eſſe intellectum. quo dicto conuiue omnes effuſe riſere.Et ſiue hec res & vera ſiue ficta eſt:ſic plane cenſeo ridendos eos eſſe/qui intellectũ vnum cõmunemq; omniũ hominũ defendunt Hec dixi non ſtudio in uqenq̄ inuehẽdi:ſed quia omnes in ſuis ſtudijs cautos eſſe velim:& ne in offendiculũ/maxime in ijs que ad deum totius
62 boni authorem pertinent/ forſitan incidant incõſulti. ❡Alij pontifices maximos.vbi hic pontifices maximos litera greca habet πρυτανεισ id eſt pritanes. ſic enim Athenis appellantur illi quibus publicum ſacrificiorũ precipua/ſummaq; adminiſtratio cõmiſſa erat.Et hec de ſexto politicoꝝ.

Pythagoras. Philolaus. Hierocles. Chriſtiani. Hireneus. Origenes. Epiphanius Auguſtinus. Platonici. In deum blaſphemi.

❡SEXTI POLITICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

¶SEPTIMVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

¶De optima republica/& ciuitate beata. Cap. I.

Optimā reſpublica.

DE optima republica recte querere volenti: neceſſarium eſt prius determina- 1
re que vita ſit maxime expetenda. nam ſi id ignotum ſit: neceſſe eſt & opti-
mam rempublicā ignorari. optime enim agere cōſentaneum eſt iis qui ſub
optima reipublice diſciplina regūtur/ex iis que ſibi aſſint: niſi id accidat p̄-
ter rationē. Quare primum inſtituendū eſt: que vita ſit cunctis (vt ita dixe-
rim) maxime optanda. deinde vtrum publice & priuatim eadem ſit/an alia.
¶Putantes igitur multa ſufficienter eſſe dicta de optima vita/etiam in extremis ſermoni- 2
bus & nunc illis vtendū cenſemus. nempe aduerſus hanc diuiſionem nemo vtiq; refraga-
bitur: ꝙ tria cum ſint bonorū genera externa/corporis & animi: iſta omnia adeſſe felici ho
mini oportet. nemo enim felicem diceret eum qui nullam partem fortitudinis habeat neq;
temperantie/neq; iuſticie/neq; prudentie/ſed timentem etiam circūuolantes muſcas/ab-
ſtinentē vero a nulla penitus edendi bibēdiq; extrema cupiditate & gratia quadrantis vni-
us dilectiſſimos interficientē amicos/ſimiliter & mente ita ſtultum atq; ignarū/quaſi pue
rum quēdam vel inſanū. Sed iſta quidē ſic (vt dicta ſunt) omnes cōcederent. ¶Diſcordant 3
tamē in quanto atq; exceſſu. nam virtutis quidē ſatis habere ſe putant. quātulūcunq; habe-
ant. diuitiarū vero atq; pecuniarū/potentieq; & fame & huiuſmodi omniū in infinitū ex-
ceſſum ſequūtur. At vero nos illis dicemus quia facile eſt de his etiā per opera ipſam fidem
ſuſcipere: cernētes/quia homies acquirūt & cōſeruant non virtutes externis bonis/ſed ex
terna virtutibus. ¶Ipſaq; beata vita ſiue in gaudio poſita eſt/ſiue in virtute ſiue ambobus:
magis inexiſtit/moribus & intellectus in excellētia ornatis/mediocria vero externa poſſi
dentibus/ꝙ iis qui in externis plura poſſident ꝙ opus ſit/& in illis deficiunt. Quinetiā ra-
tione cōſiderātibus: licet hoc probe intueri. nam externa quidē bona finem/terminūq; ha
bent tanꝙ inſtrumentū quoddā. Omne autē vtile tale eſt: vt eius exceſſus vel noceat habēti
vel certe non proſit. At bona anime ꝙto magis excedunt: tanto magis vtilia ſunt/ſi nō ſo-
lum honeſti verū etiam vtilis appellationē tribuere illis debet. ¶Omninoq; patet: ꝙ ſequi
dicemus diſpoſitionē optimā cuiuſq; rei adinuicē/ſecundū exceſſum diſtantie illorū quo-
rū dicimus eas eſſe diſpoſitiones. Quare ſi eſt anima precioſior corpore & pecuniis/& ſim
pliciter & nobis: neceſſariū eſt et diſpoſitionē cuiuſq; optimam eodem modo illis correſpō
dere. ¶Inſuper anime gratia illa expetenda ſunt: & ita recte ſentientes/expetere oēs opor-
tet: nō autem animā gratia illorū. ¶Quod igitur felicitatis tantū vnicuiq; cōtingit: ꝙtum vir-
tutis atq; prudētie/& ꝙtum ſecūdū has operatur cōfeſſum nobis exiſtat: teſte deo vſis qui fe
lix eſt atq; beatus nō per aliquod externorū: ſed per ſeipſum talis ſit ſecundū naturam. ¶Cū
& bonam fortunā aliud eſſe ꝙ felicitatē: propter hoc neceſſariū eſt. nam externorū quidē bo-
norū cauſa eſt fortuna & caſus. at iuſtus & tēperatus nemo a fortuna eſt/neq; propter fortu
nam. ¶Conſequēs vero eſt & iiſdem rationibus conſentaneū: ciuitatem quoq; beatam eſ- 4
ſe/que optima ſit & que bene agat. impoſſibile autē bene agere eos: qui bona non agāt. nul
la vero bona actio eſt: neq; viri neq; ciuitatis/ſine virtute atq; prudentia. Fortitudo autem &
iuſticia & prudentia ciuitatis: eādem habent vim ac formā iis ſm quarum participationem
vnuſquiſq; hominū dicitur iuſtus & prudēs/& tēperatus. ſed hec hactenus procmii loco p̄-
miſſa ſint. neq; enim non attingere illa poſſibile fuit: neq; omnino oēs eorum proprias ra
Ethicorū pri- tiones explicare. nam alterius ocii iſta ſunt. ¶Nunc autem ſupponat nobis. ꝙ vita optima 5
mi cap. & priuatim vnicuiq; & publice ciuitatis: eſt cum virtute/in tantū externis facultatibus ad-
9 iuta: vt actiones ſtudioſas efficere poſſit. Sed de his nunc quidē pretermiſſis dubitatiōibus:
poſtea conſiderandū erit/ſi quis forſan dictis non acquieſcet.

¶PRIMI CAP. SEPTIMI POLITICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

DE optima republica abſolute proponit differendū. quare & que abſolute optima ſit vita/ 1
maximeq; expetenda prius eſſe videt diſcutiendū. hac enim ignota: & que optima ſit reſ
publica ignorare neceſſe eſt & primū cognoſcendū eſſe que optima maximeq; optanda
ſit vita. quod ex numero 5 aperiet. deinde an eadem ſit publice & priuatim an altera quod referabit
numero 6. ¶Que ſit optima maximeq; expetēda vita: remittit ad alios libros vt ad primū ethicorū/ 2

vbi dictũ eſt felicitatẽ vitamq; optimã eſſe viuere ſecundũ virtutẽ & perfectam quidẽ et in vita per-
fecta. vt ſecundũ fortitudinẽ temperantiã iuſticiã prudẽtiã et reliquas virtutes. ¶ Confutat errorẽ eo
rum qui putant quantũcunq; virtutis habeatur/ſat eſſe:& virtutũ abundantiã non eſſe curãdam: ſed
diuitiarũ/pecuniarũ/potentieq; & fame/ et huiuſmodi talium exceſſum in infinitũ eſſe querendum.
3 ¶ Primo. quia homines acquirũt et cõſeruant non virtutes diuitijs/pecunijs/ & huiuſmodi externis
bonis.ſed externa bona/virtutibus. ¶ Secũdo. quia beata vita ſiue in gaudio collocata ſit/ſiue in vir-
tute ſiue in ambobus: magis inexiſtit hominibus moribus et intelligentia in exceſſu ornatis externa
quidẽ mediocria poſſidẽtibus q̃ ijs qui externorum bonorum habent exceſſũ et in morũ et itellectus
deficiũt exceſſu. ¶ Tertio. ratione liquet. quia externa bona: terminũ finemq; habent tanq̃ inſtrumẽ
tũ quoddã. nã externa. bona dũtaxat vtilia ſunt. vtile autẽ omne tale eſt vt eius exceſſus vel noceat
habenti vel certe nichil proſit. at vero contra: bona anime quanto magis excedũt tanto magis vtilia
ſunt modo liceat illis vtilis nomen accõmodare et non potius ſolum honeſti. quale valentiore iure ali
ter q̃ putant: in virtutibus exceſſus eſt expetendus/in externis autẽ nequaq̃. ¶ Quarto. optime rerũ
quarũcunq; affectiones ſequuntur exceſſum diſtantie in perfectionẽ earum rerum quarũ ſũt. Quare
ſi anima ꝓcioſior eſt et corpore & externis bonis/& ſimpliciter & quo ad nos: neceſſe eſt optimam
anime affectionẽ/ diſpoſitionẽq; ad optimã et corporis & bonorũ externoꝝ diſpoſitionẽ ita ſe habe
re/illãq; excedere. quare bonoꝝ anime exceſſus: potius expetendus. Quinto. quia externa bona ani
me gratia expeti nata ſunt (atq; ita qui recte ſentiũt expetere oportet omnes) non autẽ anima exter-
norũ gratia: quare & anime bona ijs que ab externis ꝓueniunt ſunt meliora/expetenda magis. quo
circa in illis excellere eſt expetendũ potius q̃ in externis. ¶ Sexto. tantũ cuiq; felicitatis accidit quã-
tum virtutis & prudẽtie/quantũq; ſm illas operatur (vt ex libris Ethicoꝝ eſt ſupponendũ) non autẽ
quãtum diuitiarũ/externorũq; bonoꝝ. qua in re deo vt teſte vtamur: qui felix eſt & beatus/ non ꝑ ali
quid externoꝝ/ſed per ſeipſum: et quia ſm ſuam diuinitatis naturã ſit talis. ¶ Septimo. quia hanc ob
cauſam neceſſe eſt bonam fortunã aliud eſſe q̃ felicitatem. nã temeritas & fortuna: eorũ bonoꝝ/ que
anime externa ſunt cauſa eſt. at iuſtus & tẽperans nemo: neq; a fortuna neq; propter fortunã eſt. abũ
dantia igitur bonoꝝ anime/ in quibus felicitas collocatur/querẽda: non externoꝝ fortuitorũq; bono-
4 rũ exceſſus. ¶ Finit ciuitatẽ beatam eã eſſe que optima ſit/beneq; agat. bene autẽ agere ſm virtutẽ/
et prudentiã agere. & fortitudinẽ/temperantiã/iuſticiam/ prudentiãq; ciuitatis: eandem vim formãq;
virtutibus ijs habere ſecundũ quarũ participationẽ vnuſquiſq; hominũ fortis/tẽpatus/iuſtus/ atq;
prudens dicit. et de his tanta dixiſſe ſatis ſit. nam hic oia hec/ſm ꝓprias rõnes explicare nequaq̃ poſ
5 ſibile: cum alterius ethice videlicet ſint inſtitutiõis. ¶ Finit vitam beatã/& priuati cuiq;/et publice ci-
uitatibus: eam eſſe que priuatim cuiq; & publice ciuitatibus cum virtute adeſt/cui facultatũ tanta ſup
petit copia/vt actiones ſtudioſas efficere poſſit.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SEPTIMI POLITICORVM.

ARgumentũ. Que in ſeptimo differũtur: hec ſunt optima reſpublica abſolute. regio.
1 ciues. ciuitas. inſtitutio. natura. De optima republica: ciuitas beata. vita actiua/& cõ
templatiua. virtus. De regione: quãtitas. conditio. cõmunio maris. De ciuibus: qua-
litas. ciuitati neceſſaria/qui participent: & quibus. De ciuitate: diſtributio. vrbs co-
meſſationũ loca. De inſtitutiõe: cognitio finis diſciplina imperantiũ. diſcipline con
tẽplatiue. De natura: procreatio liberoꝝ/virtus/& diſciplina puerorũ: beata ciuitas:
cap. primo ad numerũ 6. vita actiua et cõtemplatiua: a 6 ad 12. virtus: a 12 ad 15.
quãtitas regionis/& ciuium multitudo: a 15 ad 18 cõditio: a 18 ad 19 cõmunio maris: a 19 ad 23 qua
les ciues: a 23 ad 26. neceſſariũ ciuitati: a 26 ad 29. qui participent/& quibus: a 29 ad 36. diſtributio
ciuitatis: a 36 ad 41. vrbs. a 41 ad 46 comeſſationũ loca: a 46 ad 51 cognitio finis: a 51 ad 59 di-
ſciplina imperantiũ: a 59 ad 70 diſcipline cõtemplatiue: a 70 ad 74 procreatio liberoꝝ: a 74 ad
88. virtus & diſciplina: ab 88 ad finem ſeptimi. et hinc partitiõis ſeptimi in cap. 17. ratio ſumpta eſt.
2 ¶ Nemo enī felicem. Hic ordine ponit quattuor virtutes: fortitudinẽ/temperantiã/iuſticiam/pruden Cicero/
tiã quas noſtri cardines virtutũ/Cicero/Seneca/et Stoici fontes officiorũ appellãt. et quas Plato enu Seneca.
3 merat: in quarto de republica. ¶ Virtutis ſatis habere putant/quãtulũcunq; habeant: diuitiarũ vero/ Stoici.
atq; pecuniarũ/potẽtieq; & fame et hmõi omniũ in infinitũ exceſſum ſequũtur. hic error hec opinio- Plato.
nis nebula/& vero nomie deſipientia/adhuc noſtra tẽpeſtate multos nobiles fatigat. quorũ alij probo
ducũt/vt eorũ filij norit nomẽ ſuũ: niſi obtorte litteris deſignare vt littere mõſtrũ potiuſq̃ ſcripturã ꝓ- Alexander
ſe ferant. non Alexãdri Macedonis/non Ceſaris illa erant nobilitatis inſignia. alij ſuos quidẽ omnige Ceſar.
nis diſciplinis cõmitti volunt/ſed illas dũtaxat (vt vix primis libris attingant) delibare/et olfacere a lõ

ge/et id ſatis eſſe putant.reliquū vero temporis cōgerendis pecunijs/aucupandis potentijs/& popu-
lari/vaneq; fame ſine vllo definito fine/ſine vllo termino volunt eſſe pintentos.quos iuſte eruditoꝝ
ſcola redarguit/ haud aliter q̄ Palamedes apud Homerū Agamēnona: improperās illi/quot digitos
fere aut pedes haberet ignorantiā.ſic enim ſuos educari curāt:quos fortuna cecos/ non quos virtus/
quos prudentia fecerit oculatos illorū.Ariſtoteles:cere mentis hic conuellit errorē. et reuera pleriſq;
in locis qui velint(vt par eſt)legitime ſuos liberos inſtitui/perpauci(ne nullos dixerim)comperiūtur.
cōperiūtur tamen aliqui/ſed perpauci: qui virtutis admiratores & amatores/nobiles prima illa & an
tiqua nobilitate/ſuos filios illius vere nobilitatis ſtudent relinquere heredes. In qua re nobilitas Ve-
neta/non paruā michi videtur ꝓmereri laudem. que ſūmo ſtudio/ ſummaq; diligētia/tam generoſe/
tamq; liberaliter ſuos liberos ſuoſq; ab ineunte etate patricios inſtitui curat: vt cum etate maturiores
ad magiſtratus aſſumūtur/ longe ceteris in amplitudine terrarū quibus late domināntur/ diſciplinarū
ſplendore & adminiſtrationis ꝓvidentia prefulgeant/longeq; habeātur inſigniores. et ſi nullos alios
preter Hermolaū Barbarū/Hieronymū donatū/Petrum paſcalicū/Vincentiū/Quirinum noſſem:id
dicere oportuit.non male in hoc imitati Romanā nobilitatem:dum olim Romanis ſumma rerū ceſſiſ
ſet. nunc autem et ipſi vel in hoc ab exteris ſūma cum laude imitatione digni. ſed de his hactenus.
¶ Nunc autem ſupponatur nobis. Ex cap.nono primi Ethicorum:id ita eſſe cognoſcis.et cap.tertio
decimo huius:de ea re/adhuc non nichil.

Hermolaus barbarus.
Hieronymus donatus.
Petrus paſcalicus.
Vincētius quirinus.

¶ De identitate felicitatis:felicitate actiua & cōtemplatiua/et optima reipublice diſpoſitio 5
ne/placitis aliorum:& officio legiſlatoris.Cap. II.

Vtrum autē eadem ſit dicenda felicitas ſingulorum hominū et ciuitatis/ vel non 6
eadem:reliquū eſt videre. Manifeſtū vero & hoc.omnes enim faterētur eſſe ean-
dem.nam quecūq; in diuitiis beatam vitam vt in re vna poſuerint:hi ciuitatem
quoq; totam ſi opulenta ſit/beatam eſſe fatebūtur.Et quicunq; tyrannicā vitam aliis prefe
runt.hi ciuitatē late domināntē beatiſſimā eſſe dicent.Siue quis id vnum per virtutē recipit:
& is ciuitatē beatiorem dicet/ſi ſit ſtudioſior. ¶ Sed hec iam duo ſunt que indigent cōſide 7
ratione.vnum nūquid vt illa preferenda ſit: que verſetur in republica & in cōmuni ſocieta-
te:an potius vita peregrina & a ciuili ſocietate remota? ¶ Preterea quam ſit eciē reipublice
& quam diſpoſitionē ciuitatis optimam putare debeamus: ſiue ab omnibus expetenda ſit
cōmunio ciuitatis/ſiue a quibuſdā non:ſed tamen a pluribus.¶ Cum vero ciuilis intelligē- 8
tie & ſpeculationis hoc ſit opus(nō autē quid circa vnumquēq; expetendū)preferamus nūc
& nos hanc conſiderationē.nam hoc quidem extra ꝓpoſitum eſſet:illud vero ſecundū ꝓpo
ſitum huius inſtitutionis.at vero ꝙ neceſſariū ſit illam eſſe optimam rempublicā/per cuius
inſtitutionē vnuſquiſq; optime agat & beate viuat:manifeſtum eſt. ¶ Sed dubitatur etiam 9
ab iis qui vitā cum virtute maxime eligenda putant: vtrum vita ciuilis & actiua ſit preferē-
da/an potius illa vita que ſit ab omnibus externis ſoluta/ceu contēplatiua quedā/quam ſo
lam putant quidam eſſe ſapientis.fere enim has duas vitas preſtātiſſimi ad virtutem homi
nes:anteponere videnť/& antiqui & recētes.Dico autem duas/ciuilē ſcilicet & philoſophi
cam:ſed refert nō parum/vtrum hoc aut illo modo veritas ſe habet.neceſſe eſt enim illum
qui recte ſapit/ad melius propoſitū diſponere & priuatim vnūquemq; hominē & publice
ciuitatē.¶ Putant autem quidam in gubernādis proximis/ſi cum dominatu fiat: iniuriam
eſſe ſummā.ſi ciuiliter: ceſſare quidem iniuriā/ſed impediri vite tranquillitatē. ¶ Alii ve-
ro contra hec omnino putant/ciuilem & actiuā vitam ſolam eſſe viri.in ſingulis enim vir-
tutibus/nulli eorum qui priuatā ducunt vitam eſſe maiorē facultatem operandi:q̄ iis qui in
reipublice gubernatione verſantur. ſic igitur hi exiſtimant. ¶ Sunt etiam qui aliis domi-
nari tyrannicum reipublice modum/putent ſolum eſſe beatum: & in quibuſdam ciuitati-
bus hic eſt finis legum: vt finitimis dominentur. ita cum pleraq; conſtituta paſſim (vt ita
dixerim)iaceant apud plurimos: tamē ſi quid vnū leges reſpiciunt/id cōiectant oēs vt ciui
tas dominetur.Sicut in Lacedemone & Creta: ad bellū fere ordinata eſt diſciplina iuuētutis/
& legum multitudo.Preterea apud gentes oēs/que poſſunt preualere:hmōi honoratur potē
tia.ceu apud Scytas/& Perſas/& Thraces/& Gallos.Quibuſdā enī leges ſunt ad huiuſmo
di prouocātes virtutē:vt apud Carthaginēſes:fuerunt ornatū annulorū accipere pro nume-
ro expeditionū in quibus militauerint. Fuit etiam qnq; in Lacedemonia lex eum qui nul-
lum hoſtē iterfeciſſet:capiſtro cingi.Apud Scythas vero:nō licebat ſolēnibus epulis paterā

Lacedemon.
Creta.
Scythe.
Perſe.
Thraces.
Celte ſeu galli.
Carthaginēſes

circūlatam accipere ei qui nullum occidiſſet hoſtem. Apud Hiberos quoq; pugnacem gē- Lacedemōia.
tem.tot obeliſcos erigere circa ſepulchrū mos eſt/quot homines ex numero hoſtiū necaue Scythe.
rit. Et alia apud alios ſunt huiuſmodi cōplura/legibus aut cōſuetudinibus cōſtituta. ¶ At Hiberi.
qui videretur forſan nimis abſurdū eſſe:ſi quis conſiderare velit/an hoc officium eſſe de
beat eius qui legibus inſtituit ciuitatē/prouidere ſcilicet vt illa dominet finitimis/et vo-
10 lētibus & inuitis.¶ Quomodo enī id ciuile aut legitime ſanciendū/quod ne legitimū q̄ 1
dem eſt/neq; enim legitimū non ſolum iuſte/verūetiam iniuſte dn̄ari. impare vero eſt &
non iuſte.¶ Atqui nec in aliis ſcientiis id videmus.neq; enim medici neq; gubernatoris 2
officium eſt:vel pſuadere egrotis & nautis vel vim afferre. ¶ Sed vident pleriq; exiſtima- 3
re ciuilem diſciplinā eſſe dominari.& quod in ſeipſos fieri nollent/ diceretq; neq; iuſtum
eſſe neq; decens:hoc in alios facere non erubeſcūt.ipſi pro ſe iuſticiā querunt: pro aliis ve
ro nulla eis iuſticie cura eſt. ¶ Hoc autem abſurdū:niſi tales ſint natura/vt alter dominari
debeat/alter non. Q; ſi eſt ita non eſſe conandū omnibus dn̄ari: ſed illis dumtaxat qui vt 4
illis dominet nati ſunt.ſicut nec venari homines ad vſum cibi vel ſacrificiū:ſed id qđ ve-
nabile eſt.eſt autē venabile omne animal:quod ſit natura ferū & eſui aptum. ¶ Enimuero 5
fieri poteſt: vt ſit ciuitas vna ſeorſum per ſeipſam beata/videlicet ſi guberneſ recte. nam
poteſt eſſe ſita in loco penitus ſepato:& legibus vti laudabilibus.cuius reipublice cōſtitutio:
non ad bellū neq; ad ſuperādos hoſtes ſit.quandoquidē illi nichil inexiſtit tale.Patet igitur
q̄ omnia reibellice ſtudia bona ſunt exiſtimanda: ſed non vt finis ſupremus/ſed gratia il-
11 lius.¶ Studioſi autē legum poſitoris eſt cōſiderare vrbem ac naturā hominū/& omnē aliā
cōmunicationē vite laudabilis.quo participēt(quantū fieri poteſt)felicitatem.differētia ta
men erit in quibuſdā legum inſtitutis conſtituēdis.& hoc ptinet ad eam diſciplinā que eſt
de legibus ferēdis videre:ſi qui ſunt finitimi populi qualia ad quales exercēda ſint/& quē-
admodū cum ſingulis cōuerſandū. Verum de hoc poſtea ſuo loco cōſiderationē faciemus/
ad quem finē debeat optima reipublie conſtitutio tendere.

¶SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

6 SEcundū quod ꝓpoſuerat in principio dicendū/diſcutit:eandē ſcilicet eiuſdēq; natura eſ-
ſe felicitatē ac optimā vitam ſingulorū hoim/& ciuitatis.quia qui in diuitiſs felicitatē bea-
tamq; vitā collocarūt.priuatim in vno:& illi quoq; ciuitatē/ſi tota opulenta ſit/beatam eſ
ſe faterenſ.& quicunq; vnius tyrannicā vitam ceteris preferuut/optimāq; ducunt:& hi ciuitatem la-
te dn̄antem beatiſſimā eſſe dicent.& ſi quis admittit vnum per virtutē optimū eſſe/ac beatū:& is quo
q; ciuitatē beatiorē dicet que fuerit ſtudioſior.iure igitur ſingulorum hominū ac ciuitatis/eadem ſit feli-
7 citas/optimaq; vita.¶ Queſtiones due. Prima eſt.an actiua adminiſtratiuaq; vita/que verſatur in ci
uili ſocietate preferēda ſit/an potius contēplatiua vita/peregrina quidem & a ciuilibus curis ſemotaſ
¶ Secunda.quam ſpeciē reipublice & quam ciuitatis optimā diſpoſitionē putare debeamus: ſiue ab
8 omnibus expetēda ſit huiuſmodi ciuitatis cōmunio/ſiue a quibuſdā non/attamē a plurimis. ¶ Diluit
paucis ſecundā.volens hoc opus intelligētie & ſpeculationis ciuilis eſſe atq; officiū/conſiderare que
reſpublica optima ſit nō autem quid circa ſingulū quenq; ſit expetendū.Ideo nūc illā cōſiderationē
huic eſſe preferendā.nam hoc cōſiderare quid vnicuiq; expetendū ſit:ſupuacaneum eſſet.illud autē
que videlicet reſpublica reiq; publice diſpoſitio optima eſt huic diſcipline accomodatū officiū & id
hoc in loco manifeſtū eſſe oportet:eam optimā eſſe rēpublicā/per cuius inſtitutionē vnuſquiſq; opti-
9 me agat & bene beateq; degat ¶ Quid de actiua vita que ciuilis eſt & cōtemplatiua qui philoſophi
ca/ſenſerint nōnulli:qui optimā vitam viuere cū virtute eſſe putant/ſed in virtutis vſu diſſentiūt.ſen-
tiunt quidā vitam cōtemplatiuā longe preferendā optimāq; eſſe.quia in gubernādis proximis conci-
uibuſq; ſuis ſi id cū dn̄atu fiat ſūma iniuria ſit:ſin ciuiliter/ceſſare quidē iniuriā/ſed ipedin vite trāquil
litatē. ¶ Alij contra ſolā ciuilē actiuamq; vitā eſſe cēſent:que vitū deceat.quia nulli eorum qui priuate
degunt/maior ſit ſm vnamquāq; virtuē operādi facultas q̄ iis qu in reipublice /adminiſtratione ver
ſanſ.& certe vtrum hoc mō aut illo veritas ſe habet:non parū refert.nā neceſſe eſt eū qui apprime ſa-
pit:ad eam quā norit meliorē/vt ad ſignū actus ſuos ordinare/& vnūquenq; priuatim & ciuitatē pu-
blice. ¶ Alij cenſent ſolam tyrānicā vitam eſſe beatā:& in pleriſq; ciuitatibus & natiōibus finitimis&
cōſtitutionū & legum tyrannicus eſt.vt ſcilicet finitimis dominet:vt in Lacedemone & Creta/vt apud
Scythas/Perſas/Thraces/& gallos. & leges ad huiuſmodi finē quaſi ad bellicā quandā virtutē prouo
10 cātes affert/Carthaginēſium/Lacedemoniorū/Scytharum/et hiberorum. ¶ Non eſſe officium eius qui
rempublicā legibus inſtituit:id prouidere vt ciuitas finitimis dominet/ſiue volentibus/ſiue inuitis/vo

lentibus quidē ſi perſuadere poſſit/inuitis vero & per vim ſi nequeant pſuaderi. ¶ Primo.quia id ci-
uile non eſt/aut lege ſanciendū quod ne quidē legitimū eſt.atqui legitimū non eſt:dominari/ nō mo
do iuſte/ſed & iniuſte qui autē finitimis ita imperāt:contingit & iniuſte impare. ¶ Secundo.quia ne
q; id in alijs artibus & ſcientijs eſſe videmus.nam neq; medici officiū eſt/perſuadere egrotis vel vim
afferre:neq; gubernatoris pſuadere nautis/alioqui vim parare. igitur neq; id officiū eſt inſtitutoris ci
uitatis reiq; publice. ¶ Tertio.quia qui ita faciūt exiſtimare videnť ciuilem diſciplinā eſſe dominari:
et qđ neq; in ſeipſos fieri vellent/dicerēt q; iniuſtū atq; indecens/hoc in alios facere non erubeſcunt.
& pro ſe iuſticiā querūt:pro alijs vero nulla iuſticie cura eſt. qđ ius humani federis/iuſticieq; & amici
tie violat. ¶ Quarto.quia abſurdū eſt alios alijs querere dñari:niſi tales ſint natura/vt illi domiari de
beant/hi vero nequaq̄.quod ſi ita eſt:non eſt conandū oībus dñari/ ſed ijs dūtaxat qui natura ta-
les ſunt vt eis domineť.ſicut neq; venari homines/vt aut edanť aut ſacrificenť:ſed qđ venari natū eſt.
eſt autē natum venari:omne animal ſuapte natura ferum/& eiui accōmodū. ¶ Quinto.quia fieri po
teſt:vt ſit ciuitas vna ſemota ab ijs quibus dominari poſſit/ſitq; p ſeipſam abſq; aliorū dominatu bea
ta/vt ſi recte guberneť. nam poteſt eſſe ſita in loco penitus ſeparato/ & legibus vti ſtudioſis: cuius in-
ſtitutio/neq; ad bellum/neq; ad ſubigendos hoſtes ordinata ſit.quippe/cui nichil tale aſſit. manifeſtū
etiam & id eſſe debet:ꝙ etſi omnia rei bellice ſtudia bona ſint/non tamē ſunt reipublice ſūmus finis/
ſed ipſius finis gratia. ¶ Officia legiſlatoris.conſiderare ciuitatē/atq; genus hominū qui legibus for- 11
mandi inſtituēdiq; ſunt/ & omnē aliam probitatis vite cōmunionē/ quo felicitatis quoad fieri poteſt
ipſi fiant participes.& differentia in quibuſdā legum inſtitutis inuenietur. et hoc inſuper diſcipline q̄
de ferendis legibus eſt/prouidere attinet:ſi qui ſunt finitimi populi/qualia ad quales erunt exercēda/
& quonā pacto cum ſingulis erit conuerſandū. ceterum poſterius ſuo loco cōſideratio ſuſcipienda:
ad quem finem debeat optima reipublice tendere conſtitutio.

¶ ANNOTATIONES AD CAP.SECVNDVM.

Pythagoras.
Empedocles.
Eraclitus.
Democritus.
Anaxagoras.
Plato.
Tpollonius.
Anacharſis.
Regina ſaba.
Thraſima-
chus.
Glauco.

AN potius vita peregrina. Vita philoſophica & contēplatiua:peregrina dicitur.quia 7
propter hmōi vitam:Pythagoras/Empedocles/Democritus/Anaxagoras diu/mul
tūq; peregrinati prarunt. Et Plato ad Egyptios dehinc ad Tarentinos & Syracu-
ſios. Appollonius ad gymnoſophiſtas & indos/ Anacharſis ex Scythia ad Atticos
Regina ſaba ad Solymos. & quia peregrini primū eam vitam induxerūt:& predi-
cauerūt reuerſi. ¶ Sunt etiam qui alijs dñari:tyrannicū reipublice modū putent ſo 9
lum eſſe beatū. In ſecūdo de republica:hec pars a Thraſymacho & Glaucone tuta
tur. & ꝙ iuſticia inuolūtaria & contra naturā:iniuſticia vero voluntaria/atq; ideo preſtātior atq; ſecū
dum naturā/ & ꝙ iniuſtus preſtātior iuſto. Ferunt ornatū annuloꝝ accipere. Quia frācoꝝ regum li-
lia/inſignia ſunt:putarunt nōnulli/hoc in loco de lilijs Ariſtotelē locutum. & hec inſignia:a Carthagi-
nenſibus ad gallos aliquādo tranſiſſe.addebāt argumentū ꝙ ex antiqua traductione habeať eum q̄
ſtrenue ſe in militia geſſiſſet/ornatum ex lilijs accipere. verū id allucinatiōe accidiſſe certū eſt.nā gre-
ci κρινον quod noſtri lilium vocāt.& κρικον παρα το κλειω και ωσ κυκλον/a claudo & quaſi ciclum/q̄
vndiq; circūcludatur/vocant annulū habet autem littera greca τον εκ των κρικων κοσμον λαμβανει
ex anulis ornatū ſumit.vnde propter vicinitatē vocabuloꝝ κρινον και κρικον: veterem traductionē li
lia poſuiſſe veriſimile eſt ſolius enim littere & non admodū diſſimilis:differentia vocabulorū eſt.pa-
rum enim ν & κ quandoq; in ſua protractione differre videntur.

¶ De cōtrouerſia in vſu virtutis/dominatu/& preſtātia vite cōtemplatiue.Cp. III

Reſumit ea q̄
dicta ſunt nu-
mero 9

AD confitētes autem vitam cum virtute eſſe maxime recipiendā/& cōten- 12
dētes de illius vſu:dicendū eſt nobis ad vtroſq;.ſunt enim qui deſpiciant
magiſtratus ciuitatis:putantes ingenui hominis eſſe aliam vitam/q̄ ci-
uilis hominis & oībus preferendā. Alii vero hanc optimā putant.impoſſi
bile enim:nichil agentem bene agere.bene autem agere ac felicem eſſe:
idem eſt. ¶ Vtriq; eorum quedā dicunt recte:& quedam nō.nā liberi qui
dem hominis vitam meliorē eſſe q̄ in dominādo occupati:verum eſt.ni-
chil enim egregiū eſt ſeruo vti/inq̄tum ſeruus.iuſſus enim domini in rebus neceſſariis:ni-
chil habet decorū. ¶ At putare omnē gubernationē eſſe dominationē: minime eſt rectum.
non enim minus diſtat liberorū gubernatio a dominatiōe ſeruorū:q̄ differat natura liber-
a natura ſeruo. de quo ſufficienter in ſuperioribus libris determinatū fuit. ¶ Sed laudare ma-
gis nihil agere q̄ agere:nequaq̄ verum eſt.nā felicitas eſt actio. Preterea multorū & precla-

Quid bene &
quid male pri-
mi ſentiant.

Primi.
21

13 rorũ finem habent:iuſtorũ tẽpatorũq; actiões. ¶ Q uínimo arbitrabitur fortaſſe aliquis
his hoc pacto determinatis:ꝙ omniũ dominãdi poteſtatẽ habere optimum ſit.ſic enim plu
rimas ac pulcherrimas res agere poſſit.Itaq; is qui dominus agendi eſſe poteſt: hanc facul-
tatẽ dimittere aliis non debet:ſed potius arripere.& neq; filium patris neq; parentẽ filii ne-
q; amicũ amici rationẽ habere:neq; in hac parte curare. nã ꝙ optimũ ſit:id nobis ipſis aſciſ
cere debemus.optimũ autẽ eſt bene agere. ¶ Hoc illi forſan recte diceret: ſi modo exiſteret
auferẽtibus atq; vim afferentibus id quod eſſet omniũ maxime expetendũ.ſed fortaſſe id il
lis ineſſe non poteſt:falſoq; ſupponunt. ¶ Non enĩ amplius bonas actiones illas eſſe cõtin-
git:niſi tantũ ipſe preſtet/quantũ vir mulieri & pater filiis & dominus ſeruo.Q uare is qui
violaret:nil tantũ proficeret poſtea/quantũ iam a virtute ipſa receſſit. ſimilibus enim ho-
neſtũ & iuſtum in parte.hoc enim iuſtum ac par.non par autẽ paribus/& non ſimile ſimili-
bus:preter naturã eſt.nichil autem honeſtũ:quod ſit preter naturã. ¶ Q uapropter & ſi ali-
us quidẽ ſit melior ſecundũ virtutem/& ſecundũ potentiam actiuã in rebus optimis:hunc
ſequi honeſtũ eſt/& huic parere iuſtum.ſed oportet illi non virtutẽ ſolum/verũetiam potẽ-
14 tiam exiſtere:per quam ſit actiuus. ¶ Q uod ſi hec vera ſunt/ & felicitas in bene agendo
eſt reponẽda:& publice totius ciuitatis/& priuatim ſingulorũ/vita illa erit optima/que ſit
actiua. Verũtamen actiuam non eſt neceſſariũ eſſe ad alios/quemadmodũ quidã putant.ne
q; eas meditationes ſolum eſſe actiuas/que gratia eorũ fiunt/que ex agendo ꝓueniunt: ſed
multomagis (que in ſeipſis perfecte ſunt/& ſui ipſarũ gratia fiunt) cõtemplationes & me-
ditationes. bene enim agere finis eſt.quare & actio quedam: maxime autem proprie dici-
mus agere etiam in externis actionibus/eos qui intelligentia & cogitatione preſunt/vt ar
chitecti. Q uinimo nec ſine actione eſſe neceſſariũ eſt eas ciuitates:que poſite ſint in ſoli
tudine/& ita viuere eligentes.fieri enim poteſt:vt partibus inter ſe agere contingat.multe
enim cõmunicatiões:adinuicẽ ſunt partibus ciuitatis.Similiter autem hoc exiſtit vnicuiq;
hominũ.vix enim deus bene ſe haberet & mundus totus: quibus non ſunt actiones exter-
ne preter proprias ipſorũ.Q; igitur neceſſariũ ſit eſſe vitam optimã priuatim vnicuiq; ho-
minũ & publice ciuitatibus & hominibus:manifeſtum eſt.

¶ TERTII CAP.COMMENTARIVS.

12 QVid recte/ quid perperã ſentiunt ij qui numero 9 ſentiũt vitam cum virtute maxi-
me eſſe recipiendã:ſed in vſu diſſidẽtes.ꝙ hi perfectiſſime virtutis vſum eſſe putẽt
reipublice adminiſtrationẽ:illi vero ſemotã quãdam a ciuitate & forenſi ſtrepitu/in
intimo mentis ſeceſſu:ſedatam tranquillãq; cõtemplationẽ.& vtriq; quedã recte di
cunt/& quedã non recte.primi quidẽ recte id dicunt:liberi hois/& ſtudio ſapientie
vacantis/vitam meliorẽ eſſe/ꝗ viri in dominãdo occupati.nam dñari/nihil aliud eſt
ꝗ ſeruo vti quatenus ſeruus eſt.ſeruo autẽ vti quatenus ſeruus eſt:nihil eſt egregiũ.iuſſus enim domi
ni in rebus neceſſarijs:nihil habet decorũ. ¶ At id primũ non recte dicunt:oẽm magiſtratus functio-
nem/eſſe dñationẽ.quia non minus diſtat liberorũ hoim gubernatio a dñatiõe ſeruorũ:ꝗ differat na-
tura liber a natura ſeruo:vt capite quarto primi oſtenſum eſt/numeris 27 & 28. ¶ Secundo non re-
cte laudant magis/nichil agere ꝗ agere.quia felicitas quedã actio eſt.Item & quia multorũ & precla-
13 rorũ finem habent:iuſtorũ/temperatorũq; actiones ¶ Secundi non id recte putant:poſſe dominari/
omniũ optimũ eſſe/ꝙ ſic plurimas ac pulcherrimas res agere poſſit. quod autem optimũ ſit:id nobis
& iam a filijs/parẽtibus/amicis/aut quibuſuis auferendo (modo valeamus) aſciſcere debemus. opti-
mũ autem bene agere.verũ id nõ recte. ¶ Primo:quia quod optimũ eſt maximeq; expetendũ:opor
teret ineſſe aliorum bona diripientibus/vimq; dominãdi libidine afferentibus. quod nequaꝗ verum
eſt/falſoq; ſupponunt. ¶ Secũdo:quia non amplius actiones illas bonas eſſe contingit:niſi ille qui hu
iuſmodi gubernationẽ attentat/tantũ ceteris preſtet/quantũ vir mulieri/aut pater filijs/ aut dominus
ſeruo.quare qui vim alioqui afferret:nihil tantũ poſtea ad virtutem ꝓficeret/quantũ iam a virtute di
ſceſſit.nam ſi ceteris ſimilis ſit: honeſtũ ac iuſtum vt in parte & per vices/omnes & preſint & ſubſint.
id enim iuſtum atq; equale:& equalibus non equale/& ſimilibus nõ eſſe ſimile preter naturam eſt.Id
recte ſentiant:ſi quis alijs ſecundũ virtutem melior ſit/ & ſecundũ potentiã ad ea agenda que optima
ſunt:hunc ſequi honeſtum eſſe/& huic parere iuſtũ.verum ſi virtute ſolum preſtet:id dicere non poſ-
ſint/niſi etiã potẽtia per quã agere & exequi poſſit/ea que virtutis ſint/in aliorũ adminiſtratiõe guber-
nationeq; aſſit. ¶ Diluit queſtionẽ nũero 7 adductã. & vult optimã vitam ſiue publice ciuitatũ ſiue
priuatim cuiuſq; eſſe actiuã/eiuſq; officiũ eſſe bene agere.nõ tñ (inquit) voco actiuã que ſolũ ad alios

ſua habeat officia/ceu iuſticia & politice virtutes vt putant nõnulli/neq; eas ſolas meditationes acti-
uas voco que ſunt gratia eorũ que ex agendo extra ꝓueniunt.immo multo magis eas cõtemplatio-
nes meditationeſq; actiuas appello:que internã habent perfectionẽ/ſuiq; ipſarũ gratia exiſtũt. quod
hoc inditio cognitum eſſe poteſt.quia maxime proprie in externis etiam opationibus:eos agere dici-
mus qui intelligentia & cogitatione preſunt operibus/vt architecti.quinimo nec ſine actione eſſe ne-
ceſſarium eſt eas ciuitates que poſite ſint in ſolitudine & ita eligere viuẽtes. nam etſi ad exteros nihil
agant:cõtingit tamen partibus inter ſe agere. nã partibus ciuitatis:multe adinuicem cõmunicationes
ſunt.ſimiliter nec neceſſariũ eſt hominẽ ſine actione eſſe:etſi in receſſu/ſolitariuſq; degat. quandoq;
dem fieri poteſt vt internas propriaſq; actiones:partes mentis exerceant.nã & vix deus bene ſeſe ha
beret & mũdus totus/quibus nõ ſunt externe actiones(nihilq; extra cadere poteſt) preter internas ꝓ
priaſq; ipſorum opationes. Q; ſi interne ille contẽplationes/meditationeſq; & que ſui gratia ſunt/ma
xime ſunt actiones(finis enim/ipſumq; optimũ bene agere:quare & actio quedã)conſtat contempla
tiuã/ſeparatamq; atq; contemplatiuã vitam/vite ciuili/ & que ad externas actiones exiſtit/eſſe prefe-
rendã.manifeſtũ eſt igitur eandem naturaq; cõſimilem optimã vitam & publice & priuatim.ſeu pu-
blice & priuatim philoſophicã degant/ſeu ſolum degant ciuilem:contẽplatio & publice & priuatim.
cõtemplationi eadem & ſimilis/& actio publice & priuatim actioni quoq; eadem atq; ſimilis.

❡ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

NAm felicitas quedam eſt actio. Actionem extendit/ad omniũ virtutum/cum actiue/tum 12
cõtemplatiue vite operationẽ.proprie tamẽ vite actiue felicias actio eſt:& contemplatiue
cõtemplatio ſic & infra/numero 14.:agere extendit ad operari/ ſeu in vita actiua ſeu con-
templatiua.ſic enim illi contra quos agit:actionem & agere ſumebant.& felicem eſſe(quecũq; ea fuiſ
ſet felicitas)& bene agere idem eſſe volebant.❡Quinimo/nec ſine actione eſſe neceſſariũ eſt eas ci-
uitates que in ſolitudine poſite ſunt.Ciuitas quecũq; ſit in hoc mundo poſita/ſeu ſolitaria ſit/ſiue ex-
tra ſolitudinẽ poſita:non bene ſine vita actiua & ciuili eſſe poteſt.nam actiua/ neceſſitatis rationẽ ha-
bet:cõtemplatiua vero dignitatis.actiua vt tactus inter ſenſus:cõtemplatiua vt viſus.quare fieri poſſe
nichil abſonũ videtur: vt ciuitas aliqua vitam ducat actiuã ac ciuilem ſolum/contra autẽ:non/ vt ſolã
ducat vitam cõtemplatiuã.perinde atq; viſus nunq̃ ſine tactu reperiaẽ:at contra reperire facile eſt.ni
chil enim ꝓhibet aliquã totam ciuitatẽ philoſophicã vitam degere:Vt de Bragmanis & Eſſeis a ſcri
ptoribus multa dicunẽ.ſed ſic vitam illam ducet:vt pariter cum res poſtulabit/agat.ceu ita videmus:
vt cum oportet tangamus. id enim dum ſpiramus/dum adhuc vitales ducimus auras:neceſſariũ eſt.
at dum exuti hoc corpore fuerimus:qui digni meliore vita fuerint reperti/cõtemplatiua vita ſola/illos
manebit.neq; enim amplius erit agendi locus:ſed tantũ cum perenni diuinorũ laude & admiratione
cõtemplantes:perpetuo illo euo fruemur.

❡De multitudine/quãtitate regionis/& precipua ciuitatis q̃ritate.Cap. IIII

CVm vero iſta nunc premiſſa ſint/ac de aliis rebuſpublicis fuerit priua a no- 15
bis conſideratũ:de reliquis dicendi initium faciamus.quales aliquas ſuppo
ſitiones eſſe oportet/pro ea ciuitate que maxime ſecũdum votum ſit conſti
tutionẽ ſuſceptura.neq; enim fieri poteſt:vt optima ſit reſpublica niſi com
mẽſurata ſit abundantia.Ex quo neceſſe eſt multa preſupponere quaſi optã
tes:eſſe tamẽ nullum eorum impoſſibile.dico autem ceu de multitudine ci-
uium ac de regione.❡Vt enim ceteris artificibus/puta textori & naiculario/materiã ſub-
eſſe oportet aptam ad opificiũ(nam quanto melior hec exiſtit: tanto id quod fit ex arte erit
preclarius)ſic & gubernatori reipublice & legum poſitori/ oportet propriam ſubeſſe mate-
riã apte ſe habentẽ.Eſt autem ciuilis facultatis primo videre de multitudie hominũ:q̃ mul-
tos & quales natura eſſe oportet.de regione quoq; eodem modo:& quanta & qualis eſſe de-
beat. ❡Putant pleriq;:magnam eſſe debere beatam ciuitatẽ. id etſi verum eſt:ignorare ta-
men videntur/ qualis magna & qualis parua dicenda ſit ciuitas. exiſtimãt enim magnam
ex numero habitãtium. ❡Sed oportet non tantũ ad numerũ: ſed magis ad potentiam re- 16
ſpicere.eſt enim ciuitatis opus quoddam. quare que maxime id efficere poteſt: hanc exiſti-
Hippocrates. mandũ eſt eſſe maximam ciuitatẽ.ceu Hippocratẽ/non hominẽ ſed medicum quis diceret
eſſe maiorẽ q̃ alium qui magnitudine corporis eum excedat.❡Quinimo ſi ex multitudi-
ne iudicandũ ſit:non ex quauis multitudine id eſt exiſtimandũ. neceſſe eſt eñi forſan in ci
uitatibus eſſe ſeruorũ & inquilinorũ & hoſpitũ grandẽ numerũ:ſed ex iis qui ſunt pars ciui

tatis & ex quibus vt proprijs partibus ciuitas conſtat. horũ enim preexcellẽs multitudo: ſi-
gnum eſt magne ciuitatis. ex qua vero ciuitate artifices quidem ꝑmulti exeunt/ bellatores
autẽ pauci: hanc ĩpoſſibile eſt eſſe magnã. nõ eñ idem eſt: magna ciuitas & populoſa. quin
etiã re & effectu patet: quia difficile eſt & forſan impoſſibile/ vt que nimiũ populoſa ſit ci-
uitas: optime gubernet. Earum certe que bene gubernari dicũtur: nullã videmus in popu-
loſam multitudinẽ eſſe diffuſam. ¶ Patet etiam ex rationũ fide. nam lex ordinatio quedã eſt:
& bonam legis poſitionem neceſſariũ eſt eſſe bonam ordinationẽ. at multitudo nimiũ ma-
gna/ nõ poteſt recipere ordinationẽ. diuine enim potentie id opus eſſet: que & hoc totũ con
tinet/ cum & bonum quidẽ multitudine & magnitudine conſueuit fieri. quapropter & ciui-
tatem illã: cuius cum magnitudine dictus terminus exiſtit: optimã neceſſe eſt eſſe. ¶ Cete-
rum eſt quedã menſura magnitudinis ciuitatis: quemadmodũ & aliorũ omniũ/ animaliũ/
plantarũ/ inſtrumentoꝝ. nam horum ſingula: nec parua nimiũ neqꝫ magnitudine exceſſi-
ua/ ſuam potentiã retinebũt. ſed aut deſtituta erunt oĩno a natura: vel male ſe habebũt. ceu
nauis vnius palme: non erit nauis penitus/ neqꝫ duorũ ſtadiorum. ſed ſi ꝓceſſerit ad aliquã
magnitudinẽ: quandoqꝫ propter paruitatẽ male faciet nauigationẽ/ quandoqꝫ ꝓpter exceſ-
ſum. ita & ciuitas: ſi ex nimiũ paucis ſit/ non eſt per ſe ſufficiens. ſin ex nimiũ multis: ſuffi
ciens quidẽ in neceſſariis erit vt gens ſed nõ vt ciuitas. rempublicã enim: non facile eſt in
illis conſtitui. nam quis dux eſſet tam exceſſiue multitudinis: aut quis preco nõ ſtentorius.
17 ¶ Quo circa neceſſe eſt primã eſſe ciuitatẽ illam que ex ea multitudine conſtat: que multi Stentor.
tudo prima per ſeipſam ſufficiens ſit ad bene viuẽdum/ in ciuili ſocietate. contingit vero:
vt ea que multitudinem hanc excedit/ ſit maior ciuitas. ſed hoc nõ eſt (vt diximus) infini-
tum. ¶ Que vero ſit huiuſmodi exceſſus determinatio: ex operibus intelligi facile poteſt.
ſunt enim actus ciuitatis imperantiũ atqꝫ parentiũ. imperãtis quidem opus eſt iubere ac iu-
dicare. ad iudicandũ vero ſecundũ iuſticiã/ & ad magiſtratus demandãdos ſecundũ digni-
tatem: neceſſariũ eſt vt ſeinuicem cognoſcãt ciues quales ſint. quare vbi hoc fieri non con
tingit: neceſſe eſt vt male res ꝓcedant circa magiſtratus demãdãdos & circa iudicia. In vtro
qꝫ certe horum: nequaq̃ eſt temere ꝓcedendũ. quod in nimia multitudine manifeſte cõtin-
git. ¶ Inſuper hoſpitibus & inquilinis facile eſt ad rempublicã aſpirare: cum non ſit diffici-
le in tanta hominũ multitudine latere. Patet igitur ꝙ hec eſt optima determinatio ciuita-
tis: vt ſit maximus multitudinis exceſſus/ que ſit per ſe ſufficiẽs ad videndũ: & facile inter
ſe cognoſci poſſit. De magnitudine igitur ciuitatis: determinatũ ſit in hunc modum.

¶ QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

15 SVppoſitiones faciendas eſſe/ & de multitudine ciuium/ & de regione quãta & que eſſe de-
beant. Primo. nam fieri non poteſt/ vt optima ſit reſpublica/ & que maxime ad votum con
ſtitutionẽ ſit ſuſceptura: niſi horum cõmenſurata/ moderataqꝫ abundantia aſſit. quare neceſ
ſe eſt multa ſupponere & de multitudine ciuium & de regione/ quaſi optantes: nullum ta-
men eorũ eſſe impoſſibile. ¶ Secundo. quia vt textori & nauiculario fabro/ ceteriſqꝫ artificibus/ mate
riam ſupponere oportet ad opificiũ aptam/ que quanto melior eſt: tanto & id quod ex arte fit/ precla
rus euadit: ſic reipublice gubernatori/ poſitoriſqꝫ legum propriam ſubeſſe oportet materiã/ aptam atqꝫ
accõmodam. hec autem eſt ciuiũ multitudo & regio. eſt autẽ ciuilis facultatis/ primũ videre de multi-
tudine hominũ q̃ multos & equales natura eſſe oporteat/ & de regione eodẽ modo: & quanta & qua
16 lis eſſe debeat. ¶ Ciuitatem nequaq̃ ex numero habitantiũ cenſendam dici debere magnam. ¶ Pri-
mo. quia magis ad potentiã reſpiciendũ/ qua (que ciuitatem decent) opera fiunt/ q̃ ad multitudinis a-
ceruũ. eſt enim ciuitatis aliquod opus. quare que ciuitas id maxime efficere poteſt: dicenda eſt ma-
xima ciuitas/ non multitudo maxima. ceu Hippocratem alio medico maiorẽ quiſpiam diceret: nõ au
tem maiorẽ hominẽ/ ſi alius magnitudine excedat Hippocratem/ molem non attẽdens ſed ſanandi
potẽtiam/ facultatem/ atqꝫ artem. ¶ Secundo. quia ſi ciuitas ex multitudine magna iudicanda eſſet:
non ex quauis multitudine/ vt ſeruorum/ inquilinorũ/ hoſpitum/ quorum grandem oportet eſſe multi
tudinẽ. ſed ex iis: ex quibus vt ex proprijs partibus ciuitas coaleſcit/ atqꝫ conſtituta eſt. nam horum
precellens/ & egregia multitudo: ſignum eſt magne ciuitatis/ potẽtiamqꝫ habere ad munia ciuitatis
obeunda ſufficientem. ex qua autem exire ſufficiunt opifices numero multi/ ſed bellatores perpauci:
hanc impoſſibile eſt magnam eſſe ciuitatẽ neqꝫ enim idem eſt: magna ciuitas/ ac populoſa. ¶ Tertio.
id re/ & ipſo euentu patet. quia difficile eſt/ & forſitan impoſſibile. vt que nimiũ populoſa eſt, ciuitas/

90

optime gubernet.neq; certe earū que bene gubernari dicunt:vllam videmus in nūeroſam nimiū mul
titudinē eſſe diffuſam. ℂQuarto.id rationū fide conſtat.quia lex ordinatio quedā eſt. at multitudo
nimiū magna/ordinationē recipere non poteſt.diuine enim potentie id opus eſt/que & hoc totū cō
tinet:cum & magnitudine & multitudine bonum fieri cōſueuit.& hac quoq; de cauſa/ciuitatem opti
mā eam eſſe oportet:cuius magnitudinis dictus/definituſq; ſit terminus. ℂQuinto. quia eſt quedā
menſura ciuitatis ceu aliorum omniū/& animaliū & plantarū/& inſtrumentorū.nam horum ſingula:
neq; nimiū parua/neq; nimia mole excreſcentia ſuam potentiā retinebūt.ſed aut deſtituta erunt om-
nino natura:aut praue ſe habebūt. vt nauis vnius palme nō erit nauis penitus:neq; ſi mole tā ingens
vt duorum ſit ſtadiorū.in id autem magnitudinis incidēs.interdum propter paruitatē prauam effi-
ciet nauigationē/interdumvero ꝑpter molem excedentē.ita & ciuitas:ſi ex nimiū paucis/non eſt per
ſe ſufficiens.ſin ex nimium multis/ſufficiens quidem erit in neſſarijs vt gens/non autē vt ciuitas.nam
rempublicā in tanta multitudine haud quaq̄ cōſtitui facile eſt.quis enim dux eſſet tam exceſſiue mul
titudinis:aut quis preco qui non Stentoris voce boaret? ℂPrime/precipueq; ciuitatis multitudinem 17
precipuā tantam eſſe debere:que per ſe ſufficiens ſit/et facile ab ijs qui magiſtratus gerunt/remq; gu-
bernant agnoſci poſſit/& ſe inuicem cognoſcere. Primo.quia actiones ciuitatis ſunt imperantiū & pa-
rentium.imperantis autem opus eſt:iubere ac iudicare. ad iudicandū autem de iuſtis & ad magiſtra
tus pro dignitate diſtribuēdos:neceſſariū eſt vt ſe inuicem ciues agnoſcant quales ipſi ſint. quare vbi
hoc fieri non contingit:vt res male ſe habeant & circa magiſtratus impartiēdos & circa iudicia neceſ
ſe eſt.in neutro certe horum:nequaq̄ iuſtum eſt temere ꝑcedere.quod in nimia multitudine manife-
ſte cōtingit.in precipua igitur multitudine.ſe facile cognoſcant oportet.non tamē ita parua ſit:vt que
ad gubernationē non ſufficiat. ℂSecundo.quia vbi multitudo tanta eſſet/vt ſe inuicē ciues nō facile
agnoſcerent: hoſpitibus & inquilinis facile eſt ad rempublicā aſpirare/ cū non ſit difficile in ea hoim
multitudine latere.Expedit igit̄ ꝙ optimus ſit multitudinis terminus:vt ſit maxima multitudinis abū
dantia/que per ſe ſufficiat ad viuendū/& facile inter ſe agnoſci poſſit. & hec de multitudine ciuitatis.

ℂANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

PVta textori & naviculario.nauicularius quam greci ναυπηγον appellāt: nauium factor eſt. 15
ℂNeceſſe enim forſan:in ciuitatibus eſſe ſeruorū & inquilinorū & hoſpitum grandē nu- 16
merū.Inquilini aduentitij:qui locū incolentes manēt. & hoſpites:qui non manent/ſed ꝑ
tranſitu incolunt. ℂDifficile eſt/& forſitan impoſſibile. Magne vrbes & populoſe nimiū/
qualis Memphis apud Egyptios/vrbs apud vmbros/ Mediolanū apud Inſubres/ Lute-
cia apud Pariſios:vix aut egre/optima regūtur politia. ℂAut quis preco nō ſtentorius.Stentor apud
Homerū(ſi poete fidem habemus) tantū vocis habuit/quantū alij quinquaginta vocaliſſimi viri. de
quodam alio vocaliſſimo refert Herodotus:qui erat in exercitu Xerxis.

Memphis.
Roma.
Mediolanū
Lutecia.
Stentor.
Herodotus

ℂConditiones optime regionis & de ſitu vrbis.Cap. V.

1 DE regione igitur ciuitatis eadem fere dici poſſunt. nam qualis eſſe debeat: 18
2 clarum eſt ꝙ ſufficiētiſſimā omnes quicūq; fuerint ſane laudabunt. ℂHāc
autem neceſſe eſt feracē omniū eſſe.nam omnia in ſeipſa habere & nullius
3 indigere:ſufficiens eſt. ℂMultitudine vero ac magnitudine tantā:vt que-
ant habitatores ocioſos nutrire/liberaliter ſimul/temꝑateq; viuentes.Hoc
autem vtrū bene an non bene dicatur:poſtea diligētius erit conſiderandū/
quando de poſſeſſiōibus & de facultatibus mentionē fieri continget/ qualiter & quēadmo-
dum ſe habere erga vſum ipſum oportet.permulte enim circa conſiderationē iſtam dubita
tiones cadūt:propter trahentes in vtramq; partē vite exceſſum/alios ad tenuitatē/alios ad
4 luxum. ℂFormā vero regionis non eſt difficile preſcribere:credendūq; eſt in quibuſdā/rei
militaris peritis aſſerētibus talem eſſe oportere/ vt ab hoſtibus quidē non facile inuadi poſ-
5 ſit/ciuibus autem facilis ſit ad alios egreſſio. ℂPreterea vt hominū multitudinē facile in-
ter ſe cognoſci poſſe diximus oportere: ſic etiā regio ſit ſubiecta cōſpectui.id eſt vt cogno-
6 ſci/& ei ſuccurri facile poſſit. ℂVrbis autem ſitus/ ſi formāda nobis illa eſt ſecūdum vo-
7 tū oportune & ad terrā & ad mare debet iacere. ℂVna iam determinatio dicta eſt:oportere
8 ad auxilia ferenda cōmunem eſſe locorū omnium aptitudinem. ℂAltera ad importationē
9 fructuum. ℂPreterea ad lignorū materiem:& ad (ſi quid ſimile opificium regio in ſe habe-
at)facilem aduectionem.

ℂQVINTI CAP.COMMENTARIVS.

18 Ptime regionis/& de vrbis ſitu & cõmoditate/cõditiones nouem. ¶ Prima debet eẽ ſuf
ficientiſſima. ¶ Secunda.omniũ ferax. ¶ Tertia.multitudine/ac magnitudine tanta:vt
queat habitatores ocioſos liberaliter ſimul ac tẽperate nutrire. ¶ Quarta.forme talis eſ
ſe debet: vt ab hoſtibus haud quaq̃ facile aggredi poſſit/ciuibus autem ad alios ſit facilis aggreſſio.
¶ Quinta.vt multitudinẽ ciuium facile agnoſci poſſe oportere diximus:ſic etiã regio in proſpectu ſit
habitatoribus/vt et facile ſuccurri poſſit. ¶ Sexta.vrbem habeat:& ad terram & ad mare optime iacẽ
tem. ¶ Septima.ſic & in regione ſita ſit:vt ad preſidia ferenda cõmunis ſit omniũ locoꝝ aptitudo.&
hec de tota regione in qnta cõditione/determiatio iam dicta eſt. ¶ Octaua.ſit locorũ aptitudo:quo
facilius fiat in vrbem fructuũ importatio. ¶ Nona. aptitudo item locorũ ad lignoꝝ materiem & ad(ſi
quam aliã regio ſimilẽ poſſideat operationẽ)facilem aduectionem.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

18 DE regione igitur ciuitatis. Et Cato/& Vitruuius/& Leo baptiſta florẽtinus/& alij de re ru Cato.
ſtica & architectura ſcriptores: de regione/vrbis ſitu/forma/& cõmoditatibus multa vtili Vitruuius.
ter ſcripſere. que hic non recẽſenda:ſed ex illis diſcenda ſunt. Leo.

¶ De cõmunione maris/nautica turba/nauali potentia/ & excluſione nautice tur be a ciuitate. Cap. VI

19 COmmunio autem maris: vtrum vtilis ſit iis ciuitatibus que bene legibus ſunt in
ſtitute/an damnoſa magis/permulte ſunt diſceptationes.nam frequentare adue
nas quoſdã alienis educatos legibus:inutile putant ad rectam ciuitatis diſciplinã.
¶ Et turbã hominũ plurimã ex vſu maris/trãſmittẽtibus ac recipiẽtibus negocia
20 torũ multitudinẽ:contrariã eſſe recte ciuium inſtitutioni. ¶ Q igitur(ſi iſta no cõtingant)
melius ſit/& ad ſecuritatẽ & ad copiam rerum neceſſariarũ/cõmunionẽ maris habere vr
bem & regionẽ:nõ eſt obſcurũ. nam ad facilius ferendũ hoſtes: oportuna facultas ſuccurrẽ
di auxiliandiq; ſuis per vtrumq; & per terram & per mare eſſe debet/ & ad nocẽdum inua
dẽtibus.ſi non vtrũq; poſſibile:at ſaltem altera ex parte magis exiſtet cum ambobus parti
cipent.Et que apud eos non exiſtunt/importari:& que ſuperabũdant exportari/ex neceſſa
riis ſunt.ſibi enim ipſi negocioſam:non aliis eſſe ciuitatẽ oportet. qui autem omnibus mer
catũ apud ſe prebẽt:hec faciunt queſtus cupiditate.ꝙ ſi non expedit ciuitati hanc plus habẽ
di cupiditatẽ habere:nec mercatũ certe huiuſmodi debet recipere. ¶ Nam et nunc quidem
videmus multis regionibus & ciuitatibus ſtationes ac portus oportune iacere:vt neq; intra
vrbem ſint neq; valde diſtãtes/muriſq; circũdari:& aliis huiuſmodi munitiõibus. Clarum
eſt enim ꝙ ſi quid boni ꝓueniet ex tali cõmunione/ciuitas id bonum ſuſcipiet. ſin aliquid
mali:caueri ab eo facile erit/& per leges iubẽtes ac determinãtes quos oportet/& quos nõ
21 oportet inuicẽ admiſceri. ¶ De nanali autem potentia ꝙ melius ſit eam habere vſq; ad ali
quam quantitatẽ:manifeſtũ eſt.non ſolũ enim ſibi ipſis/ſed etiam finitimis quibuſdã opor
tet auxiliari poſſe/et eſſe terribiles quemadmodũ terra ſic etiam mari. Magnitudo autem
ac multitudo huius potentie: ad mores ciuitatis erit accõmodanda. nam ſi qua fuerit ciui
tas/que magnam preſtantiã authoritatẽq; reipublice habere cõſueuerit:neceſſariũ hanc po
2 tentiã rebus eſſe conformẽ. ¶ Turbam vero nauticam & hmõi hominũ multitudinẽ non
neceſſariũ eſt ciuitatibus exiſtere.nulla enim ciuitatis pars:huiuſmodi homines eſſe debẽt
Nam pugnatores qui naues cõcendunt:ingenui ſunt homines.terra quoq. militare conſue
ti: hi preſunt nauali turbe:& imperant.Exiſtente vero multitudine tenuis fortune hominũ
qui circa nos habitant & agricolarũ qui in regione rem ruſticã exercent:neceſſariũ eſt abũ
dantiã eſſe nautarũ.videmus etiam nunc iſtud fieri in quibuſdã ciuitatibus/ceu in ciuita
te Heracleotarũ. multas enim implent triremes vrbem poſſidentes magis exiguam q̃ cete Eracleote.
ri.De regione igiť & portubus & vrbibus/& mari/et nauali potẽtia:in hunc modũ determi
natũ ſit.De multitudine quoq; ciuitatis quã determinationẽ habere decet:prius diximus.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

19 DE cõmunione maris & nautica turba:an ciuitatibus recte legibus inſtitutis expediat
an damnoſa ſit potius/multis altercationibus cõtendunt nõnulli.& primo non expe
dire.quia frequentare vrbem quoſdã aduenas/alienis educatos moribus/inutile du
cendũ eſt ad rectam ciuitatis diſciplinã. ¶ Secundo.quia in ciuitate turbam hominũ
fieri plurimam ex vſu maris/dum tranſmittunt & recipiunt negociatorũ multitudi
20 nem:cõtrarium eſt recte ciuiũ inſtitutioni. ¶ Diluit.ciuitati & regioni conducibilius

nibus.dominans enim & inuictum eſt animus. Nec bene ſe habet dicere: ꝙ aduerſus igno-
tos debent eſſe infeſti. nam aduerſus neminem:eſſe tales oportet.nec ſunt magnanimi ho-
mines/natura infeſti:niſi contra iniuriantes.Hoc autē & magis contra notos/familiareſq;
patiuntur(quemadmodum dictum eſt prius)ſi iniuriatos ſe exiſtimant. Et hoc non ſine ra-
tione contigit.a quibus enim deberi ſibi beneficiū expectant:ab eiſdem non ſolum priuari
beneficio/ſed inſuper ledi ſe putant.Vnde in ꝓuerbio dicitur.fratrum contentiones & ire:
25 ſunt acerbiſſime.& qui ſe nimium amant.hi ſe nimium vna oderunt.¶ De hominibus igiť
qui in republica futuri/& quot eſſe oportet/& quales natura/& de regione/quantā & qua-
lem:fere determinatum eſt.non enim eadem certitudo querenda eſt in iis/que per rationes
& in iis que fiunt per ſenſum.

¶SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS

CIues bene inſtitute ciuitatis/quos legūlator ad virtutē inſtituat:& ingenioſi/ & animoſi eſſe
debent.exemplo grecorum monſtrat:quos ob ingenium & animoſitatem effert. ceteris aūt
23 colentibus Europam/magis animoſitatem ſine intelligentia atq; ingenio tribuit: collētibus
autem Aſiam ſine animoſitate ingenium.littera patens.¶ Putant nonnulli ciuitatum cuſtodes opor
24 tere beniuolos eſſe erga notos/at infeſtos erga ignotos. verū erga nullos infeſtos eſſe oportet.niſi cō-
tra iniuriantes. & id quoq; contra notos/ familiareſq; magis contingit: ſi ipſi ſe ab eis iniuria affectos
exiſtimant.nam & beniuolentia & infenſio ab animo procedit. cuſtodes autem decet eſſe magnani-
mos.atqui magnanimi viri: nequaq̄ ſunt infeſti/niſi aduerſus eos/qui iniurias afferunt. eſt enim ani-
mus inuictum quiddam & quod dominatur:& quicquid dominatur libertatemq; ſeruat/ab hac potē
tia cunctis ineſt.& magis irritatur animus contra notos q̄ ignotos:ſi paruipēdi ſe putet. Et iccirco Ar-
chilochus de amicis conquerens:ad animum loquitur dicens. non tu quidem ab amicis lanceis trāſ-
fixus es? Vnde etiam & in prouerbio dicitur:fratrum contentiones & ire acerbiſſime. & extreme amā
25 tes: extreme oderunt.¶ Recolligit determinata/admonetq; non eam certitudinem/exactamq; diligē
tiam hic eſſe quedam:quam & in iis quę rationum demonſtrationumq; legem admittunt.que autem
determinata: ſenſum plurimum requirunt.

¶ANNOTATIONES AD CAP.SEPTIMVM.

AT grecorum genus.Genus grecorum & grecam laudat regionem:pro ea tempeſta-
23 te: qua maxime & ingeniis/& fortiſſimis viris predita floruit.que altera enim regio: Socrates.
Socrati Platoni/Demoſtheni/Ariſtoteli/Xenophonti/Iſocrati ſimiles edidit? quę ſi- Plato.
miles Epaminunde/Philippo Macedoni/ Alexandro grecia tunc vt ſcientiarū ſplē Demoſthenes
dore longe cunctis eminentiſſima prelucebat: ita toti dominabatur orbi. quę nunc Ariſtoteles.
duro ſeruitutis iugo/imperioſaq; turcarū tyrannide calamitoſe prēmitur.quod reue Xenophon.
ra Chriſtianis multis lachrimis eſt plorādum neſcio certe an in illorum perditione: dextrum Chriſtia Iſocrates.
na dignitas perdiderit oculum.Sed potens eſt Chriſtus dominus:& luciioſos/& cecos etiam illumina Epaminūdas.
re.¶ Nam quod de cuſtodibus aiunt quidam oportere.Xenophon in quinto de republica vult neceſ Xenophon.
ſarium fore:vt cuſtodes qui principatum gerunt/frequenti mendacio/deceptioneq; vtantur ad ſubdi- Xenophon.
torum vtilitatem.Et Xenophon in Cyripedia:inducit Cābyſem/ ita Cyrum filium inſtituentē. Quo- Cambyſes.
pacto inquit Cyrus/meliorem habere pater conditionem q̄ hoſtes quis maxime poſſit?Non minimū Cyrus.
inquit fili/ neq; ſimplex opus interrogas: at noris qui hoc facturus ſit:& incidiatorem eſſe oportere/&
diſſimulatorem/& doloſum/& deceptorem/& furem/& raptorem & omni i re hoſtibus preualere. Et
Cyrus arridens inquit: O Hercules qualem me pater virum eſſe dicis oportere? Qualis inquit fili &
iuſtiſſimus ſis/& legum vir obſeruantiſſimus.Quomodo tamen inquit Cyrus:cum pueritiam/puber-
tatemq; ageremus/his contraria docebas?Ita per Iouem reſpondit Cābyſes:& eadem nunc quoq; er
ga amicos ac ciues.ſed vt hoſtes male afficere poſſitis:an ignoras didiciſſe vos maleficia ꝑmulta? quā
obrem diſcebatis ſagittare/iaculari/in ſeruitutem agere ſues agreſteis/ & retibus & foueis? quid ſeruas
pedicis & laqueis? quid autem? nunquid aduerſus leones/& vrſos/& pardos ex equo cōſtituti pugna
batis:ſed cum meliore conditione quadam ſemper ſtudebatis aduerſus beſtias certare? an hec omnia
minus noſti/& maleficia eſſe/& deceptiones/& dolos/& auiditates? Ita inquit Cyrus: quo ad beſtias
ꝗdem.quod ſi viſus forem decipere quenq̄ hominum:multis verberibus ceſus eſſem.neq; enim iquit
Cambyſes:iaculo hominem ferire permittebamus vobis/ ſed ad calcem propoſitam iacere doceba-
mus.& nec nunc quidem vt in amicos maleficio vtamini hortamur.ſed in beſtias vos erudiebamus:
vt ſi quando belligerendum eſſet/ne harum rerum exercitatio lateret. Cui Cyrus.ſi ergo pater condu
cit horum vtrorūq; ſcientia/& beneficiorum & maleficiorum.hec quoq; docenda fuerāt aduerſus ho

mines.Cui pater.dicitur fuiſſe olim apud maiores noſtros vir: quẽdam magiſtrũ puerorum:qui pue-
ros iuſticiam docebat/nõ mentiri/& mẽtiri/non decipere & decipere/non calũniari & calũniari/& nol
le plus habere/ & velle plus habere/ & quę horum erga amicos/ & quę aduerſus inimicos.docebatq;
iuſtum amicos fallere: videlicet propter bonum.& furari amicorum bona:propter bonũ.exercebatq;
pueros inuicem ad hec facienda.& reliqua que longiori orationis ambitu Xenophon de Cyro affert
& Cambyſe.vbi partes iuſticie ponit ſimulare/mẽtiri/furari/dolos nectere/decipere/calũniari/plus ha-
bere velle/& id genus que negat Ariſtoteles vnq̃ officia eſſe boni viri.

¶De excluſis a partiũ ratione/de fine/opibus neceſſariis/& ciuitatis partibus. Cap. VII.

CVm vero vt aliorum ſecundum naturam conſiſtentium/non he ſunt par- 26
tes totius conſiſtentie:ſine quibus totum eſſe non poteſt:palam q̃ nec ciui
tatis ponendũ eſt eſſe partes/quecũq; ciuitatibus exiſtere neceſſario opor-
tet:nec alterius cuiuſq̃ cõmunionis ex qua fit vnũ aliquod genus. ¶Vnũ
enim quid & cõmune eſſe debet communicantibus:ſiue equale/ſiue ine-
quale ſuſcipiant ceu ſiue alimentum id ſit/ſiue agri quãtitas/ſiue aliud ta
le.ſed quando hec gratia huius/hoc autem nõ gratia:nichil in his cõmune.ſed aut huic qui-
dem facere:huic autem accipere.dico autẽ velut organo omni: ad illud opus quod fit & opi
ficibus.Domui enim ad edificatorem nichil quod ſit cõmune: ſed eſt domus gratia edifica
torum ars.Quapropter poſſeſſione quidẽ indiget ciuitas.nulla tamẽ pars ciuitatis eſt poſ-
ſeſſio.multa vero animata:ſunt poſſeſſionis partes. ¶Ciuitas autem cõmunio quedam eſt 27
ſimilium gratia vite/vtq̃ maxime fieri poteſt optime.Cum vero ſit felicitas optimum:ipſa
tamen virtutis operatio/& vſus quidem perfectus/contingat autem ita/vt aliqui recipiant
illius participationem:alii autem parum aut nichil:manifeſtum eſt:q̃ hec eſt cauſa quare ci-
uitatis ſpecies/differentieq; exiſtunt:pluresq; rerumpublicarum forme.per alium enim mo
dum/& aliis viis:ſinguli hoc appetentes:& alios viuendi modos fecerunt/ & alias reipubli-
ce diſciplinas. ¶Conſiderandum eſt:quot ſint illa ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt. nam 28
quas dicimus ciuitatis partes: eas neceſſarium eſt in iſtis eſſe. Capiendus eſt igitur operum
numerus.ex his enim id apparebit.primum igiẽ debent exiſtere alimẽta.Deinde artes mul-
1 tis enim inſtrumentis indiget vita.Tertium arma.nam qui ſimul in cõmunione viuũt: ne-
3 2 ceſſarium eſt ipſis habere arma/quibus & magiſtratibus parere inobedientes compellantur
4 & quibus vis propulſetur externa.Preterea pecuniarum habendarum facultas quedam:quo
illas habere poſſint ad proprias indigentias:& ad bellum. Quintum autem ac precipuũ:cir-
5 ca rem diuinam cultus:quod vocant ſacrificium.Sextum quod eſt omnium ſumme neceſſa
6 rium. iudicium rerum conducentium & iuſtarum adinuicem. Hec igitur ſunt opera. qui-
bus indiget ciuitas omnis.eſt enim ciuitas multitudo non quecunq;:ſed illa que ad vitã per
Primi. ſe ſufficiens ſit:vt diximus.Si vero aliquid horum deficiat:impoſſibile eſt ſimpliciter eſſe p
8 ſe ſufficientem huiuſmodi ſocietatem.neceſſarium ergo eſt his operibus ciuitatem conſta
Tertij. re.Eſſe igitur oportet multitudinem agricolarum:qui victum conferant.& artifices & bel
2 latores.& locupletes.& ſacerdotes. & iudices neceſſariorum atq; vtilium.

¶OCTAVI CAP. COMMENTARIVS

NOn omnia eſſe ciuitatis partes ſine quibus ciuitas ſtare non poteſt Primo.quia & in aliis
totis/ q̃ natura conſtant compertum eſt:nõ omnia eſſe eorum partes ſine quibus nequaq̃ 26
ſua coaleſcẽtia/cõpoſitioq; conſiſteret. ¶Secũdo.quia ſine poſſeſſionibus ciuitas eſſe nõ
poteſt.atqui poſſeſſiones nõ ſunt ciuitatis pars. nã ciuiũ & poſſeſſionũ: nulla cõmunio q̃a cõmunicã
tibus:quippiã vnũ & cõmune eſſe oportet/ quo cõmunicẽt/ſiue equaliter: ſiue inequaliter illo cõmu
nicẽt ceu alimentũ/aut agri quãtitas. aut aliquid tale. verũ cum aliqua ſe habẽt/vt hec huius ſint gra-
tia vt inſtrumenta hoc autem finis & non ad finem: illis nichil commune. cuiuſmodi poſſeſſiones ſũt
ad poſſidentem: & multa animata ad ciuitatem/ ceu ſerui/armenta/iumenta.ſunt enim poſſeſſiones.
cõſtat igitur non omnia illa dicẽda eſſe ciuitatis partes:ſine quibus nequaq̃ ſubſiſteret ciuitas. ¶Er- 27
ror ſummi boni aſſequendi cauſa eſt:cur varie rerumpublicarum forme/varieq; ſpecies inducte ſunt.
nam ciuitas:communio quedam eſt gratia vite/& quidam quoad fieri poteſt optime.at qui felicitas:
optimum eſt.eſt autem felicitas operatio & vſus quidam virtutis abſolutus atq; cõſummatus.Cũ igiẽ
huiuſmodi operationis ſecundum virtutem/quidam ſint participes/ quidam parũ habeant/ alij autẽ
prorſus nichil:per alium modum & allijs vijs ſinguli ſummũ bonũ affectantes/varios viuendi modos

effecerunt/ & varias reipublice inſtitutiones.primi quidem optimas. ſecundi medias/ & tanto melio-
res quo magis virtutis participes.tertij vero deterrimas:vt qui iam ſummum bonum diuitias/aut ho-
norem/aut quippiam ſimile putarent.quare ſi omnes de ſummo bono/idem & recte ſenſiſſēt: vnam
dūtaxat/ & optimam rēpublicam inſtituiſſent. fecitq; huius cognoſcendi error.vt tam varie rerumpu
28 blicarū forme emergerent.¶Sex opera ſine quibus conſtare non poteſt ciuitas:alimenta/artes.arma.
diuitie.ſacrificium.iudiciū.conducibilium & iuſtorū.quibus ſenaria multitudo hoim ciuitati neceſſa-
riorum reſpondet:agricole.artifices.propulſatores.diuites.ſacerdotes.& iudices neceſſariorum/ ac cō
ducibilium.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

28 E St enim ciuitas:non quecunq;/ ſed illa que ad vitam per ſe ſufficiēs fit/ vt diximus.id dictū
eſt libro primo/numero.8.

¶De partitione reipublice/tractantibus arma/& iudicia/& ſacerdotia.Cap.IX.

29 H Is determinatis/reliquum eſt conſiderare:vtrum omnes cōmunicare debent his
omnibus(fieri enim poteſt: vt iidem ipſi ſint & agricole/& artifices & cōſultores Quarti.
& iudicātes)an i vnoquoq; opere ſupradictorū:alios ponendum eſt/an quedā eſſe 15
30 propria: quedā vero horum comunia eſſe neceſſarium eſt/¶Sed nō in omni repu
blica hoc(vt diximus)cōtingit.nā fieri poteſt:vt omnes omnium ſint:participes: & nō om
nes omnium: ſed quidam quorūdam.hec enim faciunt rerumpublicarum varietatem. nam
in populari quidem participes exiſtunt omnes omniū:in paucorum autem potentia contra- Huius cap.
rium eſt.Cum autem conſideratio noſtra ſit de optima republica/ea vero eſt per quam ciui 1
tas eſſet maxime felix/felicitatem autem ꝙ ſine virtute impoſſibile ſit exiſtere: dictum eſt
prius:manifeſtum eſt ex iis:ꝙ in ciuitate que optime gubernatur/& que iuſtos habet ciues
ſimpliciter/ac non ad ſuppoſitionem:nec artifices neq; mercatores ciues eſſe oportet.vilis
eſt enī huiuſmodi vita:& virtuti aduerſa.nec certe agricolas eſſe oportet eos:qui futuri ſunt
ciues.opus eſt enim quiete & ocio ad virtutem comparandā & ad rempublicam gerendam.
31 ¶Cum vero ii ſuperſint qui bello intendunt/& qui conſultant de vtilibus/& iudicāt de iu-
ſtis & iniuſtis.quiquidem maxime videntur partes ciuitatis:vtrum & hos eſſe alios ponēdū
32 ſit:an eiſdem hominibus ambas partes tribuendum/ ¶Clarum eſt:ꝙ quodāmodo eiſdē/ &
quodammodo aliis.qua enim alterius vigoris vtrūq; opus:& alterum prudentia:alterum vi
ribus indiget:aliis.qua vero potentes ſunt vt vim afferant impotentioribus: eos tamen p-
hibent ne ſemper ſubiecti ſint:eiſdem.qui enim armorum domini ſunt.iidem etiā ſunt do-
mini ſtatus:vel mutationis reipublice.Reſtat igitur:vt eiſdem quidem ambobus reſpublica
tradatur.non ſimul quidem:ſed vt natura fert.¶Vires quidem ſunt in iunioribus:prudētia
vero i ſenibus.ſic inter eos diſtribui:commodum eſt:& iuſtum eſſe videt.habebit enim hec
33 diſtributio:id quod eſt ſecundū dignitatem.¶Atqui poſſeſſiones quoq; circa hos eſſe opor
tet.neceſſe eſt enim facultates adeſſe ciuibus.hi autem ſunt ciues.nam turba quidem vrba-
na vilium miniſteriorum:nulla pars eſt ciuitatis.nec aliud genus quodcunq;:quod nō ſit vir
tutis effector.¶Patet hoc ex eo quod premiſimus.felicitas enim neceſſe eſt:vt per virtutem
fiat.Felicem vero dicere ciuitatem debemus:nō ad partem aliquam eius reſpicientes:ſed ad Huius.
omnes ciues.manifeſtum igitur ꝙ horum eſſe poſſeſſiōes oportet.ſiquidem neceſſe eſt agri 30
34 colas eſſe ſeruos vel barbaros:vel miniſtros.¶Reliquum eſt ex iis qui ſupra numerati ſunt:
genus eſſe ſacerdotum:quorū inſtitutio manifeſta eſt.neq; enim agricola/neq; artifex neq;
vilium exercitiorum quiſq̄ ſacerdos eſt deputandus.honor enim diis eſt a ciuibus impendē
dus.Sed cum diſtincti ſint ciues in partes duas hoc eſt in eos qui arma tenent/& in eos qui
conſultant & decens ſit diis cultum exhibere & requiem ſuſcipere eos qui pro tempore i his
35 laborarunt ac defeſſi ſunt his vtiq; eſt ſacrorum cura demandanda.¶Que igitur ſunt ſine
quibus ciuitas ſtare non poteſt & quot ſint ciuitatis partes dictum ſit.agricolas enim & arti
fices & omne miniſteriū ciuitatibus exiſtere neceſſarium eſt. Sed partes ciuitatis ſūt ii qui
arma tenent & ii qui conſultāt. & ſeparatum eſt vnumquodq; ipſorum hoc quidem ſemper
hoc vero ſecundum partem.

¶NONI CAP. COMMENTARIVS.

29 Q Veſtio an omnes qui in republica verſantur/his operibus omnibus participare poſſint:an
in vnoquoq; ſupradictorum ſex operum/ alij ex ijs qui i republica verſantur ponēdi ſunt/
an quedam horum operum/ quibuſdam propria ſunt.alia vero cōmunia eſſe neceſſe eſt/

¶ Diluit.fieri non poſſe:vt in omni republica omnes his omnibus liceat eſſe participes. ſed ſecundũ 30
quod licet his operibus/vel om̃ibus participare/vel quoſdã quibuſdam:id facit rerumpublicarum di-
uerſitatem.nã in populari gubernatione/licet omnes participare.in pauco⁊ ⁊ n autem potentia/oppo
ſito modo/non licet omnibus.quia in ea diuites:mercaturam/arma/ſacerdotia/& iudicia/tractant. in-
opes autem alimẽta/& artes.at in optima republica/ per quam ciuitas maxime felix eſt: neq; qui ali-
menta parant:neq; opifices/neq; opulenti/qui queſtu/mercaturaq; cumulãdis opibus inſudant/ciues
exiſtunt:nã felicitatem ſine virtute eſſe impoſſibile eſt. at opificum & queſtuoſorũ hominũ vita/ vilis
eſt:& virtuti inimica.& agricolarũ inquieta vita.atqui ad virtutẽ comparandã/ & rẽpublicam admini-
ſtrandã: & quiete & ocio opus eſt.ſed in ciuitate que optime gubernaẽ/ & iuſtos habet ſimpliciter ci-
ues/& non ad ſuppoſitionem & ex adiuncto:ciues arma/rem ſacrã/& iudicia tractant.¶ Queſtio.an 31
in optima ciuitate:eiſdem ciuibus arma/& iudicia cõmittenda ſint? ¶ Diluit quodãmodo vt eiſdem/ 32
& quodãmodo vt diuerſis.nam quatenus vtrũq; opus altero vigore/ & hoc quidem prudentia/ illud
vero viribus eget.vt al ijs.at quatenus imbecilliores defendunt/ne ſemper premãtur ſubiectiq; ſint ijs
qui vim afferre poſſunt:vt eiſdem.qui enim armorũ domini ſunt:ijdem etiam aut ſtatus/aut mutatio
nis reipublice domini ſunt.relinquitur igiẽ cum eiſdem ſint vtriq;/& arma tenentes & iudicia tractan-
tes:iiſdem has reipublice prouincias committi non ſimul quidẽ:ſed vt natura fert.vt cũ iuniores ſint/
arma:factis autem ſenibus cõſultationes atq; iudicia.vires enim in iunioribus ſunt.prudentia vero in
ſenibus.& ſic inter eos officia diuidi cõmodum/& iuſtũ eſſe videtur.nã huiuſmodi diſtributio: id ha-
bebit/quod eſt ſecundũ dignitatem.¶ Et ijs qui arma tractãt/& qui iudicia: poſſeſſiones adeſſe opor 33
tet.¶ Primo quia neceſſe eſt ciuibus adeſſe facultates.hi autem/vel ſoli ſunt ciues.nam turba vrbana
opificum/nulla ciuitatis ſunt pars.nec genus aliud quodcũq; hominum:qui virtutis non ſint operato
res.¶ Secũdo.quia felicitatem per virtutẽ fieri(ceu dictum eſt)neceſſe eſt.& felicem dicere ciuitatem
debemus:reſpicientes non ad partem aliquã ciuitatis/ſed ad ciues omnes.ciuibus igitur:ad obeunda
virtutũ munera/facultates aſſint neceſſe eſt.non quas ipſi parẽt:ſed que ab aliјs parentur. nã neceſſe
eſt agricolas:aut ſeruos &c/aut barbaros/aut accolas.¶ Sacerdotiũ & ſacrorũ curam/nõ agricole/neq; 34
artifici neq; ijs qui vilibus occupationibus detenti fuere cõmittendam eſſe:ſed ijs ciuibus/ qui pro tẽ-
pore/& in armis & in conſultationibus ac iudicijs/ſtrenue laborarunt/ & defeſſi ſunt/& par eſt eos va-
cationẽ/requiemq; ſuſcipere. nã honor:deo a ciuibus eſt impendẽdus. ſic enim pro dignitate quoad
fieri poteſt:impendetur.¶ Paucis colligit/que determinata ſunt/ & agricolas/ & omnes qui miniſtrãt/ 35
& arma tenentes/& iudices ſeparatos diſtinctoſq; eſſe dicit.ſed agricolas & miniſtrãtes oẽs ſemper ſe-
paratos ab ijs qui arma curãt/& a iudicibus. arma vero tractantes & iudices: ſecũdum partẽ & tẽpus.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

C Larum eſt ꝙ quodãmodo eiſdem.nã reipſa ijdem:ſed etate & qualitate ſunt differẽtes. 32

Egyptus.
Seſoſtris.
Creta.
Minos.
Italia.
Italus.
Enotria.
Europa.
Scyllaticus ſinus.
Lameticus ſinus.
Enotri
Tyrrenia.
Oppici.
Auſonij.
Iapygia.
Ionium.
Chaones.
Syrtis.
Egyptus.
Seſoſtris
Minos. Creta

¶ De diſtributione ciuitatis/comeſſationibus/partitione regionis/cultoribus & agricolis.Cap. X

V Idetur autem nõ nunc neq; paulo ante hoc notum fuiſſe iis qui de republica phi-
loſophantur:ꝙ per genera ciuitas ſit diſtinguenda:& pugnatorũ genus aliud eſſe 36
aliud agricolarum. nã in Egypto vſq; ad hoc tempus: & in hunc modũ ſe habet/
Seſoſtri legem ferente/in Creta vero Minoe.¶ Antiqua videtur etiam comeſſationum
inſtitutio. quod in Creta factum Minoe regnante:ſed multo prius hoc in Italia q̃ in Creta 37
conſtitutum fuit.tradunt enim periti homines illorum locorum fuiſſe Italum quendã Eno-
trie regem/a quo mutato nomine pro enotris Itali ſunt vocitati/oramq; illam maritimam
Europe que eſt iter Scyllaticum & Lameticum ſinum(diſtãt vero hec loca: inter ſemidiei)
Italie nomẽ primo recepiſſe.hunc ergo Italum tradunt/agriculturã Enotros docuiſſe: cum
prius eſſent paſtores vagi ac pallantes.Illiſq; leges poſuiſſe:& comeſſationes inſtituiſſe pri-
mum.Quapropter etiam nunc quidam illorũ populorum:comeſſationibus vtunẽ: & legi-
bus quibuſdam ab illo poſitis.Incolebant autem eã Italie partem que ad Tyrreniam verſa
eſt opici.qui nunc cognomento Auſonii nominanẽ:alteram vero partem que ad Iapygiam
& Ionium pertinet:incolebãt Chaones Syrtim appellatam:& ipſi quoq; ab Enotris orti.in-
uentio igitur comeſſationũ:hinc primum extitit. Diuiſio autem ciuitatis per genera: apud
Egyptum incepit. Seſoſtris enim multis temporibus ante fuit q̃ Minos in Creta regnaret.
Et alia fere credendum eſt eodem modo inuenta fuiſſe frequenter in longo tempore:immo
vero infinities.nam & que neceſſaria ſunt ad vſum vite:indigentiam ipſam docuiſſe ratio-
nabile eſt.que autem ad ornatum & affluentiã: illis repertis additamenta poſt modum facta

fuiſſe: ad expolitiorem viuendi formam quod eodē modo in conſtitutione rerumpublicaꝝ
accediſſe credendum eſt. Eſſe vero cuncta vetuſta ſignum eſt: quod Egyptii (quorū antiqui-
tas maxima putatur) leges habuerunt/ & eiuſdem inſtitutionem. Quapropter vtendum eſt Egyptij.
38 iis/ que ſufficienter tradita ſunt: & que deficiunt/ reperire conandū eſt. ¶ Quod igit̄ agri &
poſſeſſiones eoꝝ eſſe debēt/ qui arma tenent/ quicꝫ partes ſunt ciuitatis/ dictum eſt. & qua
9 de cauſa cultores illarum/ alios eſſe oportet/ & quanta & qualis regio eſſe debet. ¶ De diſtri
butione vero ipſius regionis/ & qui: & quales eſſe debent cultores: dicendū eſt primū. Quā Socrates.
doquidem necꝫ cōmunes quidem omniū cenſemus eſſe debere poſſeſſiones: vt quidā tradi-
dere/ ſed vſu amicabili cōmunes fieri/ necꝫ deeſſe vlli ciuium alimēta. De comeſſationibus
quocꝫ videtur omnibus vtile eſſe: vt aſſint bene inſtitutis ciuitatibus. quam vero ob cauſam
nobis quocꝫ idem videatur poſtea dicemus. Oportet autem ciues vniuerſos ad earum cōmu
nionem admitti. at non facile eſt: vt qui pauperes ſunt/ contribuere ſtatutam penſionem ex Capite.
proprijs poſſint: & ceterā domum gubernare. Preterea in ſacrificiis/ cultucꝫ deorū: ſumptus 12
cōmunes eſſe debent totius ciuitatis. Eſt igitur neceſſarium in duas partes regionē diuide-
re. & aliam publicam eſſe aliam priuatorum: Vtracꝫ illarū partium rurſus diuidēda eſt. illius
namcꝫ partis quam publicā eſſe debere diximus vna pars deorum cultui deputanda eſt: alte-
ra vero ad comeſſationum impenſam. Rurſus vero priuati agri pars vna ad proprias neceſſi
tates eſt deputāda: altera vero ad ciuitatem. vt duabus ſortibus vnicuicꝫ diſtributis: amborū
locorum omnes participes ſint. ¶ Equum enī & iuſtum ita ſe habet: & ad finitima bella con
cordantius. Vbi enim hic modus non ſeruatur: alii facile proſiliunt ad finitimorum inimi-
citias/ alii nimium illas refugiunt/ & contra dignitatē. Quāobrem apud quoſdam lex eſt:
vt qui agros habet vicinas/ hi non admittantur ad conſiliū belli aduerſus illos ſuſcipiendi/
quaſi ob priuatam ſui cām recte conſilium dare non valētes. agroꝝ igit̄ per hunc modum fa
40 cienda eſt partitio ob cauſas antedictas. ¶ Cultores autem ipſi quidem (ſi ſecundum votū
optandū eſt) ſerui: eſſe debēt. necꝫ omnes vnius generis: necꝫ animo elati. ita enim ad faciē Partitio regio-
dum opus/ vtiles fuerint: & nichil noui ab eis metuendū erit in ſecuritate degentibus. Secū nis.
do autem loco barbari miniſtri: natura ſimiles iis quos ſupradiximus. Horū autem in priua Primi.
tis quidem agris & ipſi priuatorum dominorum ſint: in publicis vero publici. Quēadmo- Economicoꝝ
dū autem ſeruis vtendum ſit/ & quare melius eſt omnibus ſeruis premiū libertatis eſſe pro- cap. 5
poſitum: poſtea dicemus.

¶DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

36 AGricolas/ genus aliud eſſe a genere propugnatorū/ & ciuitatem ſic per genera eſſe
diſtribuendā/ vt pauloante dictum eſt: necꝫ nunc primum/ necꝫ erecenti id notum
fuiſſe ijs qui reipublice inſtitutioni ſtuduerūt. nam & in egypto ex ijs legibus quas
37 tulit Seſoſtris: res ita ſe habet/ & in Creta ex legibus Minois ¶ Comeſſationes pri
mum fuiſſe repertas in italia/ q̄ a Minoe conſtitutas in Creta. & diſtributionem ciui
tatum per geneta/ prius in egypto/ q̄ minos regnaret in Creta. nam Seſoſtris mul-
tis annis Minoa preceſſit & egyptijs tribuit Ariſtoteles maximā antiquitatē: & eo
38 quocꝫ maiorem/ quo mūdi ſuſpicabatur eternitatē. Littera apertam continet narrationē. ¶ Dicta: epi-
39 logo colligit. ¶ De partitione regionis & cultoribus regionē duas in partes eſſe diuidendā: quarū vna
pars publica ſit/ & altera priuata. & publicā in duas: quarum vna diuinorum cultui deputet̄: altera ve-
ro ad comeſſationum impenſam quia in ſacrificijs & cultu diuinorum: ſumptus cōmunes eſſe debēt
vniuerſe ciuitatis. & conducibile eſſe videt̄: vt ciuitatibus bene inſtitutis/ comeſſationes aſſint. vt dicet̄
inferius numero 4 6. atcꝫ oēs ciues ad earum recipi communionem. quod haud quaq̄ facile fuerit:
ſi quemlibet ex proprijs penſionem certā contribuere oportet. nam pauperibus: graue eſſet taxationē
epulo cōmuni afferre/ & reliquam domū gubernare. partem regionis priuatā: itidem partiendam eſſe.
pars vna ad proprias neceſſitates eſt deputanda & altera ad publica ciuitatis onera. ſic vt duabus ſor
tibus vnicuicꝫ diſtributis: ciues omnes vtriuſcꝫ loci ſint participes. Primo quidē. quia necꝫ cōmunes
omniū cēſemus eſſe debere poſſeſſiones (quomodo Socrates & Plato tradidere) ſed vſu amicabili cō
munes fieri. necꝫ cuiq̄ ciuiū deeſſe oportere alimenta. Secundo. quia hec diſtributio equa & iuſta eſſe
videtur: & ad arcenda finitimorum bella accōmodatior. nam vbi hic modus nō ſeruatur: alij facilius/
ad finitimorum inimicitias proruerunt/ & alij magis q̄ par ſit/ illas refugiunt. quā ob cām apud quoſ-
dam lex eſt: vt qui finitimis agros vicinos habent/ ad conſiliū non admittant̄/ vbi de bello contra fini-
timos ſuſcipiendo agitur. quaſi ob priuatam ſui cauſam: inualidi ſint dare conſiliū. Sic igit̄ regionis &

agrorum partitio faciunda:& ob cauſas dictas.¶ Agricolas terreq; cultores/p̄imo loco expedire eſſe 30
ſeruos/non eiuſdem tribus atq; gentis neq; animo elatos.nam ita vtiles erunt ad opus:& ciues ſecuri
erunt/nichil noui ab eis moliri. Secundo loco:cultores habendi ſunt barbari miniſtri/neq; regionis
eiuſdem neq; animoſi.& in priuatis quidem agris:cultores ſint/aut ſerui/aut miniſtri barbari priuato
rum dominorum/& in publicis ſint publici.& bonum eſt vt omnibus ſeruis:premium libertatis ſit p̄o-
poſitum/vt poſtmodum dicetur.

¶ ANNOTATIONES AD CAP· DECIMVM.

N longo tēpore immo vero infinities.Hoc:ex errore perpetuitatis mundi. & anni illi quos 37
Diodorus. I ex monumentis Egyptiorū Diodorus ſiculus allegat:fabuloſi ſunt. & nouem illa milia an-
Plato. norum Platonis in Critia:fabuloſa.hiſtoria autem ſacra:de annis mundi maxime vera.
¶ Vt duabus ſortibus vnicuiq; diſtributis.Sors:pars que ex primaria regionis diſtributione/alicui ob 39
tigit/ vt paulo ſupra viſum eſt.ſic igitur vult.duas ſortes/vnicuiq; ciuium eſſe diſtribuendas.

¶ De ſitu vrbis/locis rebuſpublicis accommodatis/priuatis edibus/muris/ornatu ci-uitatis. Cap. XI.

VRbs autem q̄ terre mariſq; particeps eſſe debet/& quo ad totam regionem ſimili
ter eſſe debet cōmunis quantū fieri poteſt:dictū eſt prius. ipſius autē ad ſeipſam: 41
Huius: optādum eſt poſitionem ſortiri/ad quattuor reſpicientes.Primum ad ſanitatem.
18 & 20 quod eſt neceſſarium. ad orientatē enim ſolem conuerſe vrbes/& ad eos ventos qui inde p̄-
1 flant:ſalubriores ſunt/ſecundo loco que ſunt ſecundū boream ſite.he namq; ſunt ad hyber-
na potores. ¶ In reliquis vero:vt ad ciuiles res & ad bellicas oportune ſe habeat.ad bellicas
2 quidem:vt facilis ſit ciuibus aliena egreſſio. hoſtibus vero difficilis aggreſſio/ad difficilis
circūdatio. ¶ Aquarum autē & ſtagnorum abundantiā habeat/maxime naturalem.q̄ ſi na
3 turalis deficit:ex aqua pluuiali ciſterne & lacus/qui magnā vim aquarū ſuſcipiunt/compa
rentur.ita vt inde aqua ſi quādo obſiderent: nunq̄ ob bellum deeſſe poſſit. ¶ Sed cum opor-
teat de ſanitate inhabitantiū curā habere: hoc autem ſit primum in ſitu & qualitate loci vt
4 bene ſe habeant.ſecundū in aquarum ſalubrium vſu.in ea quoq; re eſt diligentia merito adhi-
benda quibus enim plurimū & frequentiſſime vtimur ad corpus:ea plurimum conferunt ad
ſanitatē.aquarum autem ac ventorum potentia:talē habet naturā. Quapropter in ciuitatibus
que recte ſapiunt: diſtinguendus eſt aquarum vſus ſi non omnes ſunt pares: nec abundātia ſit
earum aquarum:vt alie ſeorſum aque ad cibum & potum:alie ad aliam indigētiam deputē-
tur. ¶ Loca enim munita:non pariter cunctis ciuitatibus vtilia ſunt:vtputa arx ad domina- 42
tū vnius :vel paucorū.In populari autem viuendi modo: equalitas loci. In optimatum vero
gubernatione:neutrum iſtorum:ſed magis crebra fortia loca. ¶ Priuatorum aūt domorum for 43
Hippodamus ma:gratior eſt & commodior ad ceteras res exiſtimatur ſecundū recētiorē: & Hippodamiū
modum:ſed ad ſecuritatem hoſtiū tutelamq; ciuitatis vtilior erat antiquorum edificatio.habe
bant enim illorum edificia inextricabiles aditus:ex quibus niſi conſueti euadere vix poſſēt:
& inſcrutabiles latebras ſi qui aggrederent: quare vtriſq; horum participare debent. Poteſt
enim hoc fieri ſi quis ita diſponat:vt ſolēt agricole illos:quos vocāt quidam vinearum tramī-
tes.Et non totā vrbem facere peruiā.ſed portas quaſdā & loca.ſic enim & ad ſecuritatē & ad
ornatum ſe bene habebit. ¶ Menia vero qui dicunt nō oportere adeſſe ciuitatibus illis que 44
virtutem poſſideant:nimium priſce loquunt.& hoc vident per experientiā reprobatū in iis
ciuitatibus:que id ſibi ad gloriā iactabant.eſt enim ad pares ac non multo excedentes multi
tudine:nō ſatis decorum per menia ſeruari velle.ſed cum aliquando id contingat & fieri poſſit
vt multo maior hominū multitudo ac maior virtute ſuperueniat:ſi ſaluos eſſe oportet:neq;
perire: neq; contumeliis effici firmiſſimā munitionem murorū putandū eſt oportuniſſimā
eſſe in bello.preſertim hoc tempore:in quo tormenta & machine ad obſidiones vrbium:cū
omni ſubtilitate ſunt inuicem. ¶ Simile eſt enim ciuitatem non circūdandā eſſe menibus
cēſere:& regionem facilē ad inuadendum querere:& deiicere montuoſa loca:& priuatis do
mibus non circūdare parietes quaſi viles futuri ſint ciuitatis habitatores. ¶ Atqui ne id qui
dem latere oportet:q̄ qui menibus circūdandant licet eis in vtrāq; partē vti viribus: & tāq̄
habentibus muros & tanq̄ non habentibus.ſed eis qui menia non habent:non licet.Si ergo 45
per hunc modū ſe habet.non ſolum menia circūdanda ſint vrbi: verum etiā curandum:vt &
ad ornatum ciuitatis ſe habeant decēter:& ad bellicas oportunitates:tum ad alias:tū ad illas
que nunc ſunt reperte. Vt enim aggeſſoribus cura eſt quibus modis vincant: ita quedā iam

reperta ſunt/quedam inueſtigare atq; philoſophari oportet eos/qui defendunt. a principio enim non aggrediuntur expugnare eos/qui bene ſe preparauerint.

❡VNDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

DE ſitu vrbis iaceat apte. & ad terre & ad maris commoditates quoad fieri poteſt ceu nu
41 mero 18 & 20 huius eſt dictum. & ad eius ſitum: quattuor ſunt reſpicienda. primũ. vt vrbs ad orientẽ cõuerſa ſit. quia venti qui inde perflant: ſalubriores Q; ſi cõmode ad orientem conuerti nõ poteſt: ſaltem ſitus eius in boream vertatur. Hic namq; ſitus: frigora ſalubriora miniſtrat. ❡Scd̃.n. vt ſit facilis ciuibus ad exteros egreſſio/hoſtibus aũt difficilis acceſſio: vrbiſq; circũdatio difficilis. ❡Tertiũ. aquaꝝ & ſtagnoꝝ aſſit naturalis abundãtia. q̃ ſi deſit: ciſterne & lacus pluuialis aque/ qui magnã vim aquaꝝ cõcipiant parãdi erunt. vt inde ſi quando obſiderenť: nunq̃ aqua ob bellũ deficere poſſit. ❡Quartũ. eo loci ſituãda eſt: vt ſalubriũ aquaꝝ rõ minime negligať. & in ciuitatibus diſtinguendus ac ſecernẽdus eſt vſus eaꝝ: ſi nõ omnes equali ſunt ſalubritate & q̃ ad vium corporis & alimentoꝝ accõmodate ſint/ & q̃ ad alias deputenť indigentias. primũ & quartũ ſanitatẽ ſcd̃m & ter
42 tium rẽ bellicã reſpiciunt. ❡Que loca diuerſis rerũpublicaꝝ ſpeciebus accõmoda. arx: cõuenit principatui vnius/ & paucoꝝ potẽtie. loci equalitas. populari ſtatui. optimatũ gubernationi neutrũ horũ: ſed
43 plura fortia loca. ❡Priuatorũ domoꝝ forma: dũ pacatiora ſunt tẽpora/gratior & rebus accommodatior/ſcd̃m recentiorẽ & Hippodamiũ morẽ: ad ſecuritatẽ autẽ hoſtiũ belli tẽpore & ad ciuitatis tutelã/ vtilior erat antiquorũ edificatio. habebãt enim eorũ edificia difficiles egreſſus: ex quibus niſi conſueti vix euadere poſſent/ & inſcrutabiles latebras: ſi qui aggrederentur. quare par eſt: vt ciuitas vtriuſq; horum edificioꝝ participet. nam id fieri poteſt: ſi quis ita edificia diſponat vt ſolent agricole eos tramites quos vocant nõnulli vinearum Syſtadas/ & nõ faciat vrbẽ totam peruiam/ſed ſecundũ partes &
44 loca. ſic enim & ad ſecuritatẽ & ornatum: vrbs cõmode ſe habebit. ❡Expedit ciuitatẽ firmiſſimã murorum habere munitionem: & maxime quidem hoc tempore in quo tela & machine ad vrbium obſidiones cum diligentia ſunt reperte. & qui dicunt menia ciuitatibus q̃ virtutẽ poſſideant/ non oportere adeſſe: nimium priſce/abſoleteq; loquũtur. nam q̃q̃ ad pares/ac non multo excedẽtes multitudine: non ſatis decorũ ſit/per menia ſaluari velle. ſed cũ fieri poſſit/vt multo maior hominum multudo ac virtute ſuperior ſuperueniat: ſi ciues ſaluos eſſe oportet/neq; perire/neq; contumelijs affici: firmiſſimum murorum eſſe preſidium putandum eſt. ❡Secũdo. quia ſimile eſt ciuitatem nõ eſſe circundandam menibus cenſere & regionem facilem ad inuadendũ querere montuoſaq; deijcere loca & priuatis ciuium domibus nõ circũdare parietes/quaſi viles futuri eſſent ciuitatis habitatores ❡Tertio. qa ciues vti poſſunt vrbibus ſuis: ſi menibus circũdate ſint in vtrãq; partem & vt habẽtibus muros & nõ
45 habentibus: ſi autem circũdate non ſint non ita licet. ❡Non ſolum menia vrbi circũdanda: ſed & curandum diligenter vt ad ornatum ciuitatis ſe habeant: & ad bellicas oportunitates. & ad eas que pro tempore ſunt reperte. nã vt aggreſſoribus cura eſt quibus modis vincãt: ita aduerſus ea q̃ iam reperta ſunt quedam inueſtigare & ſubtiliter machinari eos qui defendunt oportet. nam a principio nõ aggrediuntur eos expugnare: quos ſe bene premuniuiſſe intellexerint.

❡ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

AQuatum autem & ſtagnorum. Bonarum & ſalubriũ aquarum ꝓprietates & ꝓbationes
41 in octauo Vitruuij pollionis. qui liber cũ ad manus habeať & ſit vbiq; frequens ſatis eſt locũ admonuiſſe. quanq̃ & de eadem re medici & alij authores complures. ❡Priuataꝝ Vitruuius
43 aũt domorũ forma: gratior eſt & cõmodior/ ſcd̃m recentiorẽ & Hippodamiũ morẽ. Qui cupit edifi
44 ciorum grecorũ formã: vtilitatemq; noſſe: legat nonũ cap. ſexti Vitruuij de edificijs grecorum. ❡Preſertim hoc tẽpore: in quo tormẽta & machine ad obſidiones vrbium cũ omni ſubtilitate ſunt adinuẽta. He machine erant. Scorpiones. Catapulte. Baliſte. Arietes. Teſtudines. Arpagones. Obambulatorie turres. Heliopoles. & id genus machinaꝝ. Nã nemo putet illa tormẽta quibus (vt ait quidam.) De machinis tonitruanijs.

Non tanto fertur Nili cataracta fragore
Ire: nec etherea tam ſtrepit arce deus:
Imbrifere geſtant cum ſola tonitrua nubes
Aut cum de celo fulminis ira ruit.

Tormenta inquã tonitruaria: nemo putet temporibus Ariſtotelis fuiſſe reperta. quandoquidẽ haud admodum multos ſupra annos 100 fluxiſſe exiſtimant ab huiuſmodi infauſta tartareaꝝ machinarũ inuentione. quarũ ſiue belga: ſiue teuto repertor fuerit (ceu dicunt) dũ tentat cõfuſis in vnum multis venenis & ſtygijs pulueribus metalla cõmutare omnibus in olla grãdi cõiectis/occluſo fortiter ore & incenſe fornaci ſuperpoſita dum putat medicinã conficere: que viles materias in flaua tranſmutet metalla: protinus horrẽdo tonitru feruefacta olla diſrumpiť diſſilitq; quaſi manibus excuſſa cyclopũ.

deſilierunt parietes/culmen domus in ſublime rapitur:quaſi demon quidam deferbuiſſet in olla.at-
tonitus repertor:tormenta excogitat fulmine nocentiora/ad vltimam hominũ perniciẽ.& bene mor
talibus tunc conſultum fuiſſet:ſi ceu Sulmoneus/vero fulmine tunc conflagraſſet.nouo tamen inuen
to exultãs/pyragmon ille nouus/reges adit tyrãnos/ſcelerati pectoris ſecreta pãdit.admittit/admirat
ſũptus/& adiutores/multos Cyclopas & broontes illi adiungunt.ſic omnium artiũ deterrima/nocen-
tiſſimaq; ac nefandiſſima reperta eſt.qui ſi Buſirim aut Phalarim adijſſet/quos antiqtas effinxit cru- +
deliſſimos:inuenti crudelitatem exhorruiſſent/ dediſſetq; primus/male concepte artis penas/ & cum
crudeli arte(vt par fuerat)crudeliſſime periſſet.

¶De edibus ſacris:foris:& locis comeſſationum.Cap. XII.

CVm vero multitudo ciuium in comeſſationes diſtributa eſſe debeat: menia vero
ſint preſidiis quibuſdam/& turribus per oportuna loca interpoſitis munienda cla +6
rum eſt ꝙ res exigit aliquas comeſſationum: in illis ipſis preſidiis collocari. Et
hec quidem per hunc modum itaq; videntur conſtituenda.¶Edes vero deorum: ac princi- 47
paliſſime magiſtratuũ comeſſationes idoneum locum habere debẽt:& eundem ſacra quot-
cũq; lex non ſeparat: aut reſponſum oraculi. eſſet autem talis locus quiſquis ſupereminen-
tiam haberet ad virtutis poſitionem ſufficienter: & ad vicinas partes ciuitatis excellenter.
decet autem ſub hoc loco:conſtructionem fori eſſe talem/qualis eſt in Theſſalia eius: quod
liberum vocant.id eſt ꝙ debet eſſe purum ab omni mercatu:& neq; opifices:neq; agricolas:
neq; alios vllos tales illi appropinquare:niſi a magiſtratibus vocarentur.fuerit vero hic lo-
cus gratior:ſi gymnaſia ſeniorum ſint in eo conſtituta.decet enim ſecundum etates diſtri-
bui hũc ornatum:& in iunioribus magiſtratus quoſdam verſari. ſeniores autem magiſtra
tibus aſſiſtere.Preſentia enim magiſtratuũ ante oculos poſita: gignit veram reuerentiam/
liberalemq; pudorem.¶Venalium autẽ rerum:aliud forum eſſe debet & alio loco ſitum cõ 48
greſſu facile quo & a terra & a mari facilis ſit importatio oim. ¶Cũ vero multitudo ciuiũ 49
diuiſa ſit in ſacerdotes:& magiſtratus:decens eſt ſacerdotibus circa edes ſacras eſſe comeſ
ſationes inſtitutas.Magiſtatuum aũt quicũq; de cõtractibus ius dicunt: & qui de accuſatio-
nibus cognoſcũt:& qui circa vocationes in ius: & aliam hmoi adminiſtrationem intendũt
& inſuper qui edilitatis:& vrbanarum reꝝ curam gerunt:iuxta forum in loco celebri/cõmu
niq; ſunt comeſſationes ſtatuende.talis eſt locus illius fori:in quo neceſſaria venundant.nã
alterum illud forum ſuperiori loco ſitum debere eſſe diximus ocioſum:hoc autem ad nego-
cia rerum neceſſarium deputari.¶Hunc eundem ordinẽ in regione imitandũ eſſe dicimus.
ſunt enim magiſtratus quidam apud ruſticos:quos alii ſiluaꝝ cuſtodes:alii agrimẽſores ap-
pellant:quibus & loca ad cuſtodiã regionis/& comeſſationes ſunt iidem in locis conſtituẽ-
de.Tẽpla quoq; per regionem diſtributa eſſe debent/partim diis/partim heroibus. Sed im-
morari circa iſta ſuperfluum eſt:cum ſint illa non difficilia cognitu ſed magis factu. dicere
eni voti eſt:euenire aũt fortune.Quapropter circa talia inſiſtere:ad pñs omittamus.

¶DVODECIMI CAP. COMMENTARIVS

ALiquas comeſſationes ciuiũ/in oportunis quibuſdã locis:q̃ & ad vrbis p̃ſidia & ad
comeſſationũ vſus/ornatũq; ciuitatis erunt adiuncta/eſſe celebrandas.¶Edes ſa- 46
cras & cenacula pro precipuis comeſſationibus magiſtratuũ in eminẽti loco ciui- 47
tatis eſſe locanda:qui quidem locus poſitione ad virtutem emineat/& ad reliquas
ciuitatis partes excellentiã gerat/ſub quo platea ſit/forũq; liberum & ab omni mer
catu puꝝ.cui neq; opifices/ neq; agricolas/neq; alios hmõi liceat appropinquare:
niſi a magiſtratibus vocatos. Et hic locus gratior fuerit:ſi otnet ſeniꝝ gymnaſiis.
atq; hic gymnaſiorũ ornatus:debet etatibus accõmodari.& inter iuniores magiſtratus quoſdam ver-
ſari:quibus ſeniores aſſiſtant.nã preſentia magiſtratuũ ante oculos iuuenũ poſita:gignit verã reuerẽ-
tiam/liberalemq; pudorẽ.¶De foro reꝝ venalium.¶Loca comeſſationũ ſacerdotũ:circa edes ſacras 48
conſtituẽda.& magiſtratuũ qui ſummi nõ ſunt:iuxta forũ reꝝ venaliũ.¶Per regionem ſimul propor 49
tione:magiſtratibus/& comeſſationes & loca ad comeſſandum/& templa ſunt ordinanda. 50

¶ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

FVerit vero hic locus gratior:ſi gymnaſia ſeniorum ſint in eo conſtituta. Gymnaſia publica
loca:in quibus variarum diſciplinarum & artium/& ſtudioſorum officiorum exercitamenta 74
ſiũt.qualia volebat Socrates/ſenibus eſſe ordinata:in q̃ ſummo mane cõuenirẽt & docturi
& tractaturi ea/q̃ ad optimã viuendi diſciplinam pertinerent.qualia dicit Xenophon inſti-

50 tutione Cyri.fuiſſe apud Perſas.¶Tēpla quoq; per regionem diſtributa eſſe debent:partim diis par
tim heroibus.Hic ritu gentium/de ſacris loquitur Ariſtoteles.ſed quaſi non multum illa ſibi cure ſint
addit immorari circa illa ſuperfluum eſſe. & reuera nec ſolum ſuperfluum:ſed & ſtultum/& vanū om
nino eſt illis preſertim/qui deum pacis & totius bonitatis dominum agnouerunt.

¶De recta intētione finis & mediis:de felicitate: & actibus virtutis:de externis: de iis quibus homines fiunt ſtudioſi: & qualitate ciuium. Cap. XIII.

51 DE re autem publica ipſa/ex quibus cōſtare debet ciuitas: que beata ſit futu
ra/& recte gubernari:dicendum eſt.Duo ſunt:in quibus omnis cōſumatio
bene agendi/conſiſtit. Vnum: vt propoſitum/ac finis agendi recte ſubia-
ceat. Aliud:vt eas:que ad illum finem ferāt actiones:inueniamus. fieri eni
poteſt:vt & concordent hec inter ſe/& diſcordent.nā quandoq; id ad quod
intenditur: recte ſe habet. ſed in actionibus per quas illo potiri credimus:
aberrat.quandoq; autē omnia ad finem diriguntur: ſed finis ipſe eſt praue poſitus.quādoq;
etiam in vtroq; eſt error:veluti circa medicinam.neq; enim quale aliquid eſſe oportet ſanū
eſſe corpus:recte iudicant interdū/neq; ad ſuppoſitum ſibi finem opera diriguntur.oportet
autem in artibus & ſcientiis hec vtraq; obtineri.finem & eas que ſunt ad finem actiones.
52 ¶Quod igitur bene viuere ac felices eſſe omnes cupiunt:manifeſtum eſt.ſed aliis poteſtas eſt
adipiſcendi:aliis non propter fortunam aliquā/vel naturam.opus eſt enim adiumentis qui-
buſdam ad bene viuendum: minoribus quidem illis/qui melius diſpoſiti ſunt maioribus
autem qui peius.alii vero:ſtatim non recte querunt felicitatem/cum poſſint.¶Cum autem
53 propoſitum noſtrum ſit optimam rempublicam videre/ea vero eſt:per quā ciuitas optime
gubernetur optime autem gubernatur/ſi felicitatem maxime recipiat: manifeſtum eſt: quod
54 quid ſit felicitas latere non debet. ¶Diximus autem in Ethicis (ſi modo illorum librorum Primi cap.
vtilitas vlla eſt) operationem eſſe & vſum virtutis perfectum:& hunc non ex ſuppoſitione: 10
ſed ſimpliciter.dico autem ex ſuppoſitione:que neceſſaria ſunt. ſimpliciter autem: quod in
ſeipſo cōmendationem habet.veluti circa res iuſtas iudicare:punire:ſupplicio afficere a vir
tute quidem eſt: ſed neceſſaria: & neceſſitate:bene ſe habent.eligibilius namq; foret nullo
tali indigere nec hominem nec ciuitatem.At vero ad honores & opes/ſimpliciter ſunt op
time actiones. nam alterum quidem mali alicuius gratia electio eſt. hec autem contra. pre-
55 paramenta enim bonorum ſunt:& generationes.¶Studioſus enim vir:& paupertate & mor-
bo & aliis fortune aduerſitatibus laudabiliter vtetur:verumtamē felicitas in contrariis exi-
ſtit.nam & hoc determinatum fuit in Ethicorum libris:quod talis eſt ſtudioſus:cui per virtutē
ſunt ſimpliciter bona.patet autem:quod & vſus iſtos:neceſſariū eſt ſtudioſos & bonos eſſe ſim
56 pliciter.¶Quapropter exiſtimant homines externa bona cauſam eſſe felicitatis.ceu ſi quis
bene pulſandi cauſam putet eſſe lyram magis q̄ artem. neceſſarium eſt autem ex iis que di-
cta ſunt alia ſubeſſe:alia parare legis poſitorē.ex quo ſm votū optamus ciuitatis conſtitutio
nem in iis:quorum domina eſt fortuna.dominam enim illam poſuimus.ſed ſtudioſam eſſe
ciuitatem:non eſt fortune opus:ſed ſcientie ac electionis.atqui ſtudioſam eſſe ciuitatem:eſt
ciues illos qui in republica verſantur eſſe ſtudioſos.Nobis autem omnes participes ſunt rei
publice.hoc igitur conſiderādum eſt:quomodo vir fiat ſtudioſus. Nam ſi contingit omnes
eſſe ſtudioſos: non autem iccirco oporteat ſingulos ciuium. quo pacto foret optabilius. ſe-
57 quitur enim ad ſingulos:& omnes eſſe.¶Atqui boni quidem & ſtudioſi fiunt per tria.ſunt
autem hec tria:natura.mos.ratio.etenim naſci oportet primum ceu hominum:& non aliud
animal.& ſic qualem aliquem ſecūdum corpus & animam.Quedam etiam naſci nulla vti
litas eſt.mores enim mutari faciūt.nam aliqua per naturam ad vtraq; apta:per mores ad pe
ius vel ad melius conuertuntur.cetera igitur animalia maxime viuunt ſecundum naturam
parum vero aliquid vt ſecundum mores:homo autem & ſecūdum rationem .ſolus enim ra
tionem habet.Itaq; oportet ſimul concordare hec.multa enim preter mores etiam preter na-
58 turam agunt homines propter rationem: ſi perſuadeatur melius eſſe aliter agere. ¶Natu- Huius,
ra igitur quales eſſe oportet eos qui legum poſitori ſint parituri:determinatum eſt prius.Re 23
liquum opus eſt iam diſcipline.quedam aſſueſcendo diſcuntur quedam audiendo.

¶TERTIIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

D Educit duo hec:rectam de fine conceptionem:rectumq; intentum finem/& actiões 51
mediorum recte aſſecutas:ſummam bene agendi continere.& eſſe quoſdam:qui cir
ca ipſius mediorum actiones errent.quoſdam circa finē.& alios:circa vtraq;.¶ Om 52
nibus inditum eſſe bene viuendi deſiderium: ſed nō omnibus aſſequendi adeſſe fa
cultatem. ꝗ aliqui:impedimento nature/hac poteſtate prohibiti ſint.alij vero:ob for
tunam/aut aliquid aliud/eorum mentes ad deteriora incuruans.¶ Ciues/eamq; ciui 53
tatem que optime gubernanda ſit:minime latere debere quid ſit felicitas.Littera perſpicua.¶ Actus 54
virtutem in ijs qui ſimpliciter perfecti ſunt conſiſtere.& actus virtutum ex ſuppoſitione perfectos ap
pellat:qui neceſſarij ſunt/vt condēnare/punire/ſupplicio afficere/& hmōi. ſimpliciter autem pfectos:
qui ex ſeipſis bñ ſe habēt/ vt liberalitatis & magnificentie officia circa opes/magnitudo animi & mo
deſtia circa honores.& preſtaret ciuitatem nō indigere actibus neceſſarijs:ſed ſolis abſolute/ ſimplici
terq; pfectis/illi opus eſſe.nam actus neceſſarij quorūdam malorū electiones. ſiquidē pene & crucia
tus mala.at perfecti/ſimpliciter electiones ſunt preparationū/acquiſitionumq; bonoꝝ.¶ Quanq̄ ſtu 55
dioſus vir & paupertate/& morbo/& alijs fortune preſſuris laudabiliter vtatur:nō tñ in vſu talium cō
ſiſtit felicitas/ſed magis in vſu contrariorū/diuitiaꝝ inquā/incolumiū virium/& proſperitatū fortune/
ſecundū virtutem.nā vſus virtutis circa illa/neceſſarij ſunt:circa iſta autem ſimpliciter ſtudioſi/atq; p
fecti.atqui ſtudioſus:felix eſt/cui ſecūdū virtutem inſunt ſimpliciter bona/vt in ethicis dictū eſt.qua
re & actus hos ſecundū quos felicitas ineſt:ſimpliciter ſtudioſos/bonos/perfectoſq; eſſe neceſſarium
eſt.non igitur ſunt in vſu paupertatis/morbi/aduerſitatum fortune ſecundū virtutem: ſed potius i vſu
oppoſitorum.¶ Arguit eos/qui quia felicitas conſiſtit in vſu fortunarū ſecundū virtutem:iccirco pu 56
tant fortunas/externaq; bona precipuam eſſe felicitatis cauſam.quia id putare ſimile eſt: ac ſi quis be
ne pulſandi cauſam putet eſſe lyram/potius q̄ artem.neceſſe itaq; eſt/ ex ijs que numero precedēti di
cta ſunt:alia bona ſubeſſe/& alia legiſlatorem parare ob id quod ſecūdum votum optamus ciuitatis
conſtitutionem/cum ea aſſint/quorum fortuna domina eſt.dominam enim aliquorum:ipſam eſſe po
nimus.at ſtudioſam eſſe ciuitatem/non amplius fortune eſt opus:ſed id legiſlatoris ſciētia/ & virtutis
electione comparatur.quinimmo ciuitas hoc ipſo ſtudioſa eſt:quo ciues qui in ea republica verſantur
ſunt ſtudioſi.omnes autem ciues:reipublice volumus eſſe participes.id igit̄ ſtudēdum:quomodo ci
uis quiſq;/vir euadat ſtudioſus.nam ſi contingit omnes ſimul eſſe ſtudioſos/& ſi non ſinguli quiq; ci
uium ſint ſtudioſi: ſic autem vt ſinguli quiq; eſſent ſtudioſi eſſet eligibilius. nam ſequitur ad ſingulos
quoſq; eſſe ſtudioſos:ſimul omnes eſſe ſtudioſos.¶ Tria per que homines & boni & ſtudioſi fiūt:na 57
tura. conſuetudo.ratio. natura quidem: quia naſci primum oportet/ ceu hominem/non aliud animal
quodcūq;.& ita ſecundū corpus & animam affectum:vt bonitatis/ virtutiſq; capax exiſtat. conſuetu
do:quia quoſdam ita naſci:nulla eſt vtilitas:nam mores ad deteriora mutari faciūt:niſi dexteritati na
ture conſentanei aſſint.aliqui enim per naturam apti:per mores aut ad melius aut ad deterius cōuer
tuntur.Ratio vero:quia cetera animalia/maxime natura viuunt pauca autem quedam/ceu manſueta
canes conſuetudinibus/homo autem ratione. animalium enim homo ſolus: rationem habet. quare
oportet hec rationi parere/atq; conſentire. multa enim patrant homines/ & preter mores & preter id
ad quod natura trahit:propter rationem/ ſi illis perſuaſum ſit melius eſſe aliter q̄ id ſit/ ad quod con
ſuetudo ſeu natura trahit/agere. ¶ Reuocat ad memoriā:quod numero 23 huius/dictum eſt quales 58
natura eſſe oporteat ciues qui bene a legiſlatore inſtituendi ſint.reliquum autem eſt diſcipline off.ciū
& eorum que ſunt diſcipline:quedam ciues conſuetudine/vſuq; & exercitatione diſcunt/quedam ve
ro auditu/alio quodam profitente.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVMDECIMVM.

Q Vid ſit felicitas:latere non debere. Et hoc/nota:q̄ vtile eſt/& neceſſarium/ciues ſumma cu 53
ra ſummoq; ſtudio morales diſciplinas itelligere/ & in illis ſua excolere ingenia. ¶ Studio 55
ſus autem vir:paupertate & morbo cap.decimum primi ethicorum facit ad eorum/que in
hoc capite dicuntur intelligentiam.& contra: hec ad perfectius illud intelligendum.

¶ De identitate imperantium & parentium& differentia/ de diſciplina virtute parti
bus anime errore circa fines & de dominatione. Cap. XIIII.

C Vm vero omnis ſocietas ciuilis cōſtet ex imperātibus & parentibus:hoc iam cō 59
ſiderandū eſt/vtrum alios eſſe oportet qui imperāt/& alios qui parent:an eoſdē p
vitam.Patet eni ꝗ & diſciplina ſecundū hāc diuiſionē ſequi debebit. ¶ Si ergo tā 60
tum different alteri ab aliis/q̄tum dij & heroes ab hoibus differre putantur/vt primum ſta
tim corpore ac poſtea animo longe antecellerent/ac manifeſte indubitateq; appareret eorū

ſupereminentia:clarum eſt ꝙ ſemper eoſdē iſtos melius foret imperare/alios parere. ſed cū Indi.
facile nō ſit hoc reperire/neqꝫ eſt(vt apud Indos Scylax eſſe ait)reges tantū a populis differ Scylax.
re:manifeſtum eſt/ꝙ ꝓpter multas cauſas neceſſariū eſt vt oēs ſimiliter participes ſint vi-
ciſſim imperandi & parendi.equū enim idē ſimilibus:& difficile eſt ſtare rempublicam:que
conſtituta ſit preter iuſtitiā.cū illis enim qui ab imperando excluderent̄ cōcurrerent oēs:qui
ſunt in regione ſtatum mutare cupientes: & tantā eſſe multitudinē in reipublice guberna-
61 tione vt ſit potior iſtis/vnum aliquid impoſſibilium eſt.¶At enim ꝙ oporteat eos/qui in
magiſtratu ſunt differre a ſubditis:indubitabile eſt.quomodo ergo hec futura ſunt/& quo- Primi.
modo participant:conſiderare debet legiſlator vt prius de hac re diximus.natura enim oſtē 53
dit hec:quemadmodum diſtinguenda ſunt. fecit enim eoſdem genere: alios iuniores:alios
ſeniores. quorum alteri parere debent gubernantibus: alteri gubernare. indignatur autem
nemo/propter etatem maiori concedere:nec putat illum qui cedit potiorem ſe eſſe/preſer-
tim cum & ipſe quando ad id etatis puenerit/eundē honorē ſit recepturus.eſt ergo vt eoſdē.
62 eſſe dicere/eos qui parent/& imperant:eſt etiā vt diuerſos.¶Itaqꝫ & diſciplinā: vt eandē di
cere neceſſe eſt/& vt diuerſā. qui enī imperare:velit recte oportere aiūt ipm prius ſub iperio Primi & tertij
fuiſſe.iperiū vero:vt primis libris dictum fuit: aut gratia imperātis eſt/aut gratia ſubiecto cap.
63 rum.horum alterum ſeruoꝝ eſſe diximus: alterū liberorum.¶Mandatoꝝ vero quedā inter 4
ſe differunt:nō in agendo:ſed in cuius gratia.Quapropter multa:que vident̄ eſſe miniſtro- Appetitus ſen
rum opera & adoleſcētū:liberis hominibus pulchrum eſt miniſtrare. ad pulchrum enī & nō ſitiui eſſe virtu
64 pulchrum nō tantū differunt actiones propter ſeipſas:quantū in fine & gratia cuius. ¶Cū tes/itidē & ap-
vero ciuis & magiſtratū gerentis eandem virtutē eſſe dicimus: que eſt optimi viri/& eun- petitus rōnalis
dem prius parere debere.poſtea imperare:hoc vtiqꝫ erit legum poſitori intuendum & laborā ſed excellētio-
65 dum:vt viri boni efficiantur/& per que exercitia/ & quis finis vite optime. ¶Diuiſe autē res.
ſunt due partes anime:quaꝝ altera p ſe rationē habet:altera nō habet quidē p ſe.verūtn̄ rōni
ob tēperare poteſt:quarū diximus eſſe virtutes illas/per quas vir bonus dicitur quodā modo.
Sed in vtra iſtaꝝ magis eſt finis/iis qui ita diuidūt vt nos fecimus:ambiguū nō eſt quomō
ſit dicēdum.ſemper enim deterius:grā melioris eſt.paret hoc in iis/que ſunt ſecundū artem Cap.primo
66 & in iis que ſunt ſecundum naturā.melius autem id quod rationem habet.¶Diuidit̄ autem ſexti Ethicoꝝ.
pupliciter:vt nos conſueuimus diuidere.eſt enī ratio illa actiua:alia contēplatiua.Sic igitur
neceſſe eſt & hanc partem diuidere: & clarum eſt ꝙ actiones correſpondent̄ ſe habere dice-
mus.& oportet eas actiones que ſunt meliores ſecundum naturā: magis expetendas eſſe ab
iis:qui conſequi poſſunt aut omnes aut duas.ſemper enim cuiqꝫ id eſt maxime expetēdum:
67 quod conſequi eſt ſummū. ¶Diuiſa eſt autem vita tota in negocium & ociū belliqꝫ & pa-
cem.Et agibiliū quedā ſunt neceſſaria & vtilia:quedā honeſta.in quibus neceſſe eſt eandem
eſſe electionem & partibus anime & ipſaꝝ actionibus.bellū quidē gratia pacis negocium au
68 tē gratia ocii.neceſſaria & vtilia:grā honeſtoꝝ.¶Ad cūcta igit̄ hec aſpicere debet: qui legē
ponit:& ad partes anime & ad illarum actiones:magis vero ad ea:que meliora ſunt & fines.
Eodem modo & circa vitas:& rerum diuiſiones.poſſe enim oportet & in negocio verſari &
in bello:preferenda tamen eſt pax & ocium.neceſſaria & vtilia agere poſſe:preferenda tamē
ſunt honeſta.Itaqꝫ ad hec tanq̄ ad ſignum & pueri adhuc exiſtētes & alie etates que indigēt Greci.
69 per diſciplinam ſunt dirigende.¶Nam qui nunc grecorum recte gubernari vident̄:& legū
latores:qui eas reſpublicas inſtituere:neqꝫ ad optimum finem videntur aſpexiſſe cū rebuſpu
blicis inſtituerent.neqꝫ ad omnes virtutes:diſciplinam:& leges direxiſſe.ſed onerose decli-
nauerunt ad illas virtutes : que videntur vtiles ac plus habere faciunt. Similiter quoqꝫ po-
ſterioꝝ quidam ſcriptores:opinionem ſuā oſtenderunt. laudantes enim Lacedemonioꝝ rē-
publicam:admirant̄:& cōmendant legiſlatoris propoſitum ꝙ omnia ad potentiā & ad bellū
direxerit.que & per rationem refelli poſſunt:& per facta ipſa nunc reprobata ſunt.vt enī plu
rimi hominum dominari late cupiunt:quoniam exinde multa proueniunt fortune commo
da.Sic Thibron admirari laudareqꝫ videtur Lacedemoniorum legiſlatorem:& quicūqꝫ alter Thibron
de republica ſcripſit illorum:ꝙ ꝓpter exercitationem eorum ad pericula multorum domina Lacedemonij.
tionē ſibi cōpararunt. ¶Atqui paret:ꝙ cum nō habeāt nunc dominationem Lacedemonii: 1
nec felices amplius ſint nec legumlator eorū bonus.¶Inſuper illud ridiculū: ſi permanētes 2
in legibus eius:nulloqꝫ impediente:illis legibus vti; omiſerunt bn̄ viuere. ¶Non recte vo- 3

ro ſuſcipiunt/neq; de dominatione:ad quã intendiſſe legiſlatorem oſtendunt.nam imperiũ
4 liberorum melius eſt ac magis ex virtute:q̃ dominari vt ſeruis.¶Preterea non propter hoc
ciuitas eſt felix exiſtimanda:neq; legiſlator laudandus:q̧ vincere docuerit/& finitimis do-
minari.hoc enim magnũ continet nocumentum. nam manifeſtum q̧ aduerſus ciues/ſi po
Pauſanias. terit/id aget. & ciuitati ſue queret dominari. de quo accuſant Lacedemonij Pauſaniam re-
5 gem:licet in tãta dignitate conſtitutum.¶Nec ſane aliqua huiuſmodi ratio/aut lex ciuilis
nec vtilis nec vera.eadem enim optima priuatim & publice: legumlatorem īducere oportet
in animos hominum.Nec exercitatio rerum bellicarum ob id eſt meditanda: vt in ſeruitu
tem adigant immerentes:ſed primum ne ipſi ſeruire aliis compellantur.deinde vt imperiũ
querant/gratia vtilitatis ſubiectorum:non autem omnium dominationẽ.Tertio vt eis do-
6 minentur:qui ſeruire ſunt digni.¶Q; autem oporteat legiſlatorem ſtudere magis/vt ordi
natio ſua/& circa res bellicas & circa aliam inſtitutionem ad ocium & ad pacem referatur:
facta certe ſermonibus atteſtanſ.nã pleraq; talium ciuitatum/bellũ gerentes conſeruantur
ſed cũ dominationem adepte ſunt/deſtruunſ.ſplẽdorem enim/veluti ferrum per pacẽ amit
tunt.cauſa huius eſt legum poſitor:qui non ita inſtituit/vt in ocio ſtare poſſint.

¶QVARTIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

QVeſtio vtrum alios eſſe oportet eos qui imperãt/& eos qui parent/& an oportet eos 59
qui imperant per vitam imperare/eos vero qui parent idtiẽ continuo per vitã pare-
rere.& ſimilimodo de diſciplina inquirendũ erit.nam hãc diuiſionem ſequeſ. ſi eni
eoſdem ſemper imperare & alios ſemper parere oportet:alia & horũ & illorum erit
Tertij. diſciplina.ſi vero eoſdem viciſſim imperare & parere:eandem ſortiti erunt/& qui p̄-
86 ſunt & qui ſubſunt.¶Diluit cõſentanee iis que dicta ſunt numero 86 tertij.¶In ea 60
ciuitate vbi ijdem ſunt qui per vices parent & preſunt magiſtratus: a ſubditis q̃diu magiſtratu fun- 61
guntur differre debent.& quomodo id fiat:legiſlatoris cure eſt ꝓuidere/ & vti ſeniores iunioribus p̄-
ſint quemadmodũ natura preſcripſiſſe videtur inter eos qui genere ſunt equales.quare ſunt vt idẽ: &
ſunt vt diuerſi/qui imperant & parent:nã iuuenes parẽt: & ijdem ſenes imperant. ¶Diluit queſtionẽ 62
que de diſciplina imperantiũ & parentiũ conſimilis fiebat. quia quam diſcunt iuniores ſub alioꝝ im-
perio:poſtea maturiore etate/illa vtuntur alijs imperando.imperando dico nõ ſuipſorum gratia:ſed
gratia ſubditorum.nam imperium illud ſeruorum eſt:hoc autem liberourm/vt alias dictum eſt. ¶Vt 63
imperia/ ſic & mandatorum quedã inter ſe differunt:non actu ipſo ſed fine. quare multa que vidẽtur
miniſtrorum & iuuenum opera:honeſtum eſt liberis/vt miniſtrent.nam ad honeſtum/& nõ honeſtũ
nõ tantum differunt actiones ex ſe quantum ipſo fine/& cauſa cuius gratia.¶Eandem eſſe virtutem 64
ciuis & imperantis/& optimi viri & officium boni ciuis eſſe prius parere/& imperare atq; preeſſe po-
ſterius:ex numeris 17 & 21 tertij notum eſt.quare legiſlatori operam dare incumbit:vt ciues boni effi
ciantur.& videre per;que exercitia:& quis vite optime finis. ¶Q đ hic dicit de duabus anime parti- 65
bus:reſpondet iis que determinauit in primo ethicorum cap.vltimo. & vtriuſq; partis ponit virtutes:
ſed precipuas parti rationali attribuit: ſecundo autem loco ſenſuali/ atq; brute. & hec illius gratia eſt: 66
& huius virtutes/illius virtutum gratia.¶De vi rationali actiua & contemplatiua: ſufficienter ex ſex-
to Ethicorum capi. primo cognitum eſt. in quas: partem rationalem diuidi neceſſe eſt. & actiones/
illis ſimili ꝓportione reſpondere dicendum eſſe:perſpicuũ eſt.vt huius actiones cõtemplationes ſint
illius vero actiones duntaxat.& oportet eas actiones que ſunt ſuapte natura meliores: magis eſſe ex-
petendas ab iis qui aut omnes/ aut de duabus aliquas aſſequi poſſunt:nam ſemper id cuiq; maxime
eſt expetendum:quod aſſequi ſummum eſt.¶Humana vita diducitur/hec quidem in ocio que con
templatiua eſt/ſua vero in negocio que dicitur actiua.& negocium diducitur in bellum & pacẽ.& agi 67
biliũ quedã ſunt neceſſaria/& vtilitatis habentia rationẽ:alia vero honeſta.& in his:vt in partibus ani
meſuiſq; actionibus eandem electionem eſſe neceſſe eſt.nam bellum gratia pacis eligendũ: & nego-
cium ocij gratie.neceſſaria vero & vtilia: gratia honeſtoꝝ. ¶Legiſlatoris eſſe ad omnia ſupradicta 68
reſpicere:vt ad partes anime actiuam ſcilicet & contemplatiuam/ ad actiones & contemplationes/&
actiones ad contẽplationes vt ad fines dirigere/bellum ad pacẽ/negocium ad ociũ/neceſſaria ad ho-
neſta/& ſemper ad ea que meliora ſunt & fines.quare ad ea que meliora ſunt/& que ſunt illorũ fines
& qui adhuc pueri ſunt/& qui etate ſunt prouectiores/ & hac quidem cognitione egent/ per diſcipli-
nam dirigendi ſunt.¶Et ciuitates Grecię:& legiſlatores in hoc vel maxime errarũt:q̧ ſuas inſtitutio 69
nes ad fines/& optima non direxerunt. ſed quidem ad diuitias. alij ad bellicã virtutem/& dominãdi
potentiã & id genus alia.Errarunt & poſteri ſcriptores:vt Thibron/& alij illas reſpublicas p̄conio eſſe

rentes vt optimas.& ꝙ Thibron non recte admiratus ſit Lacedemonioꝝ legiſlatorem & eorum rē
publicā:ob idipſum ꝙ preter exercitationē eorum ad pericula/multorū dominationē ſibi compara
rūt/ſex rationibus oſtēdit. ℂ Primo.quia ſi optimū eſſet dominari:cū Lacedemonij non amplius do
minent̄ neq; eorum legūlator/ſequit̄ igitur Lacedemonios non amplius eſſe felices/neq; eorum legiſ
lator bonus. ℂ Secūdo.Ridiculū eſt ſi legiſlatoris leges optime/& Lacedemonij in illis legibus per
ſtiterint/nullūq; quo minus vterētur intercesſerit impedimētū.ſi omiſerūt bene viuere. ℂ Tertio.quia
non rectū habent iudiciū:de ea dominatiōe ad quam intendiſſe legiſlatorē volunt.quia imperiū libe
rorū melius eſt/& magis ex virtute q̄ dominiū imperiūq; ſeruorū. ad illud igitur potius q̄ ad hoc in
tendiſſe debuiſſet legiſlator. ℂ Quarto.quia non propter hoc ciuitas eſt felix exiſtimāda/neq; legiſla
tor laudādus:quod ꝑualere poſſe docuerit/& finitimis dominari.id enim magnū continet nocumē
tum.nā manifeſtū eſt ꝙ aduerſus ciues ſi quis valebit/id aget:& ciuitati ſue queret dominari.de qua
re accuſant Lacedemonij Pauſaniam regem.licet tāta dignitate eſſet cōſpicuus. ℂ Quinto quia nul
la huiuſmodi rationū aut legum ciuilis eſt:neq; proficua neq; vera/que mandet dominari/& alios in
ſeruitutē redigere. que enim optima & priuatim & publice:eadem legūlatorē inducere in animos ho
minū oportet.qualis profecto bellica exercitatio non eſt.Et rerum bellicarū exercitatio:nō eius gra
tia eſt meditanda/vt in ſeruitute redigantur immerētes.ſed ob hec tria potius. Primo.ne ipſi ſeuire a
lijs cogantur.Secūdo:vt imperiū querāt/vtilitatis ſubditorū gratia. Tertio loco.vt eis dominent̄/qui
ſeruire ſunt digni. ℂ Sexto:legiſlator negociū ad ocium/& bellum ad pacem potius ordinare debuit:
quod facta/rerumq; monſtrant euentus.quia plereq; ita inſtitutarū ciuitatum dum bella gerunt con
ſeruant̄/cum vero dñationē adepte ſunt deſtruūtur. ſplendorē enim veluti ferrum:per pacē amittunt.
atqui cauſa huius rei eſt legiſlator/qui non ciuitatē inſtituit/vt in pace & ocio degere poſſit.

ℂ ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVMDECIMVM.

63 MAndatorū vero quedam inter ſe differūt non in agendo. Eadem plerumq; iubent rex Ty
rannus optimates & paucipotentes:et conſimilia opa pleraq; faciunt que exequūtur mā
dante rege & mandāte tyranno.at imperia illa & mandata fine differunt.ꝙ rex ea impe
rat ac mandat:ad ſubditorū vtilitatem.tyrānus autem contra/ad proprium cōmodum &
propriā pro animi libidine voluptatē ſic animi nequitia adinuenit bona ꝓcepta/malorū facere inſtru
66 menta. ℂ Sic igitur neceſſe eſt:& hanc partem diuidere & actiones.vt numero 12 & 14 huius:contē
plationes/actiones vocat/&(vt greco vtar vocabulo)τας πραξεις.nunc autē contēplatiue mentis ope
rationes/cōtemplationes vocemus:prudētie vero/et virtutum moris opatiōes peculiariter vocemus
actiones exploratū eſt ex cap.8.decimi ethicorū contēplationes potiores/melioreſq; eſſe etiam opti
mis actiōibus:preſertim ee que ad ſapientiā tendūt quare que ad eam ꝑducunt:meliores ſunt actio
nibus que perducūt ad ſummū agendoꝝ bonum.& inſtrumenta cōtemplationū/vt rationales diſci
pline:meliora inſtrumentis actionum/qualia ſunt opes/diuitie & reliqua fortune adminicula.rationa
les tamē diſciplinas non abſurde quiſpiā ad vtramq; vitam fecerit inſtrumēta quomodo enim quiſq̄
prudens & virtutū cognitor qui litteras quas grāmatica donat/prorſus ignorabit? quomodo recte &
accōmodate conſultabit/quomō ad virtutem & virtutū officia perſuadebit:ſi nichil diſcipline rethori
ce delibauerit? quomodo in cōtrouerſijs falſum effugiet/quomō verum ratiocinatiōe in agendis col
liget/quomō rationē ſubducendo verū attinget:niſi illi aſſit differendi preſidiū/quod a logica vendi
cetur oportet.ſed hec eadem inſtrumēta in cōſequenda cōtemplatiōe:nobiliorem ſortiūtur aſſequū
turq; finem.Verū noſtra tēpeſtate & ante per plurimos annos:longe aliter euenit/vt horū inſtrumen In diſciplina
torū & mediorū ad ſapientiā que ſunt naturales & mathematice diſcipine:ſeruetur dignitas.ꝙ ad ſu lapſas.
os fines eas nō dirigunt:ſed circa ſuperflua occupati/ſterileſcunt. neceſſaria nunq̄ aſſequētes: futilia
ſectantes/& propemodū pueroꝝ more/qui veſica vento pretumida(immiſſis piſis tinnabulū/ſtrepi
tumq; faciētibus)maxime omniū gaudent:ita inani ſophiſmatū ſtrepitu & multiplici ex phātaſie de
prompta pharetra opiniōe/modo aſſint qui clamoſioribus applaudant:plurimi abeunt cōtenti.quos
vt ſapientia fugiat neceſſe eſt:que niſi legitime traditis inſtrumētis & medijs aſſequitur nunq̄.ſunt ta
men in omni ſtudio & Itali & Germani & Galli et Hiſpani/& Britanni qui ad meliora diuino indul
tu affecti nitūtur generoſe e tantis errorū caliginibus emergere. nam quanq̄ cōtemplatiua vita/tam
parum noſtro euo cognita ſit:non id eius iniuria fit(eſt enim dignitate prima/& iubare ſolis ſplendi
dior)ſed oculorū(qui ad eam cōtuendā aſpirant)male purgatorū vitio id obtigit praue enim diſpoſi
tiones & vetus octingentis & amplius iam annis cōtractū fermentū:pugnandū eſſet/& a veterno qđ
tam diu mentes occupauit/tandē reſipiſcēdum. ℂ Diuiſa autem vita tota in negociū & ocium. per
ocium cōtemplatiuū/philoſophicā litterariamq; vitam/ex numero 71 huius intelligit.et per negociū:
69 actiuam/adminiſtratoriāq; vitam. ℂ Similiter quoq; poſterorū quidam ſcriptores.vt Xenophon qui

remp̄ublicã Lacedemoniorũ ſcripſit:illam mirifice predicat/& laudabilius effert/& Thybron de quo et hic meminit Ariſtoteles.

¶Virtutem contemplatiuã ad optimam rempublicã pertinere/de virtutibus pacis & belli/ & a quo primũ inſtitutio facienda. Cap. XV

CVm ergo idem finis videatur publice & priuatim hominibus/& eũdem fi- 70
Huius: nem neceſſe eſſe ſit viro optimo & optime reipublice/ manifeſtũ eſt opor-
67 tere virtutes eas que ad ocium ſpectant/illi inexiſtere. finis eſt enim(vt ſe-
63 pe iam diximus)belli pax/negocii ocium. ¶Sunt autem vtiles ad ocium 71
69 & quietem virtutes:quarũ opus eſt in ocio/& quarum in negocio. oportet
enim multa neceſſariorũ nobis adeſſe/ vt liceat in ocio eſſe. Quapropter
temperatã ciuitatem eſſe oportet/ac fortem & patientẽ. nam vt eſt in puer
bio:nullum ocium eſt ſeruis. qui vero non poſſunt fortiter pericula ſubire:ſerui ſunt inuadẽ
tium. fortitudine igitur & conſtantia:opus eſt ad negocium. philoſophia vero ad ocium. tẽ-
perãtia & iuſticia:in vtroq; tẽpore/ſed magis in pace & ocio. nam bellũ quidẽ ipſum cogit
homines eſſe iuſtos & tẽperatos. fortune autẽ proſpere fruitio/& ocium cum pace:petulan
tes magis facit. multa igitur iuſticia/multaq; tẽperantia indigent ii qui in optimo ſtatu cõ
ſtituti videntur/& in fruitione omniũ rerum que beatos facere putant. veluti ſi qui ſunt(vt
poete tradunt)in beatorũ inſulis. maxime enim ii qui philoſophia et tẽperantia & iuſticia
indigerent:quãto magis ocioſi ſunt in abundãtia talium bonorũ. Qua igitur de cauſa bea
tam & ſtudioſam futuram ciuitatẽ his oporteat preditã eſſe virtutibus:manifeſtũ eſt. turpe
enim eſt:non poſſe frui bonis. ſed in negociis quidẽ & bello viros probos videri: in ocio au
tem & pace ſeruiles. Quãobrem oportet:(non quemadmodũ Lacedemoniorũ ciuitas)vir-
tutem exercere. illi enim nõ eo ab aliis differunt/ꝙ non putent eadẽ maxime bona que ce-
teri:ſed eo ꝙ prouenire illa exiſtimant magis per aliquam virtutem. Quoniã vero maiora
ſunt hec bona q̃ ea que belli/& fruitio eorum q̃ virtutũ/ & quia illius gratia:manifeſtũ eſt
ex his. ¶Quomodo autem & per que id erit:vtiq; conſiderandũ diximus vtiq; ſupra di- 72
uidentes:ꝙ natura/& more & ratione indigemus: ex his autem quales aliquos natura eſſe
Huius oportet/determinauimus. Reſtat videre: vtrum ratiõe prius/an moribus ſit eruditio faciẽ-
57 da. hec enim ſimul cõcordare debẽt optima cõcordatione. cõtingit enim:rationẽ aberrare
Huius ab optima ſuppoſitiõe/& ſimiles per mores duci. ¶Clarum eſt hoc/primum quidẽ quẽad- 73
23 modum in aliis:ꝙ generatio eſt a principio et finis a principio aliquo alterius finis. ratio au
58 tem nobis & mens nature finis. quare ad hec: generationẽ & morũ iſtitutionẽ parare opor
tet. ¶Deinde vt anima & corpus duo ſunt:ita quoq; duas eſſe videmus anime partes/ vnã
Appetitus ſen irrationalẽ/alteram que habet rationem (habitus quoq; earũ duos)quarũ altera eſt appeti-
ſitiui & rõnalis tus/altera mens. Vt autem corpus in generatione antecedit animã: ſic pars irrationalis an-
eẽ virtutes mo tecedit eam partem/que rationẽ habet. Patet id in pueris:quibus ſtatim ira & voluntas &
rales. concupiſcentia exiſtit. at ratio & mens pcedente etate in illis fieri nate ſunt. Quapropter
corporis curam neceſſe eſt prius ſuſcipere/q̃ anime:deinde appetitus. curam tamen appeti-
tus/gratia mentis:curam vero corporis/ anime gratia. ¶Si ergo ab initio prouidendũ eſt 74
a legis poſitore vt optima ſint corpora eorum qui educantur. primo quidem circa coniugia p
uidere debet/qua etate/& cuiuſmodi exiſtentes ſunt in matrimoniũ copulandi.

¶QVINTIDECIMI CAP. COMMENTARIS.

Prime reipublice:vt ee virtutes que ad ocium ſpectant iſint/neceſſe eſt. nam idem finis
optimus & cuiuſq; priuatim & publice ciuitatibus:& qui finis viro optimo:idẽ eſt opti- 70
me reipublice. atqui(vt etiam numero 67 & ſequẽtibus dictum eſt)finis belli pax eſt/&
negocij ocium:vt igitur virtutes que ad ocium ſpectant:optime ciuitati/reiq; publice inſint oportet.
¶Quibus virtutibus/et ad negocium & in bello/& in pace & ad ocium opus eſt. ad negociũ tempo
re belli:fortitudine & conſtantia. quia qui fortiter tunc pericula ſubire nequeũt inuadentiũ efficiũtur 71
ſerui. tẽpore vero pacis:maxime iuſticia & tẽperantia. quia proſpere fortune fruitio & ocioſitas cũ pa
ce/homines ſi ſine iuſticia tẽperantiaq; ſint:inſolẽtes faciunt & intẽperatos. ad ocium vero: maxime
opus eſt philoſophia. Et his virtutibus preditã eſſe oportere ciuitatẽ:patet. quia turpe eſt/non poſſe
frui bonis:ſed in negocijs quidẽ & bello viros probos videri/in pace autẽ & ocio ſeruiles. quare opor
tet(non quemadmodũ Lacedemoniorũ ciuitas) virtutem exercere. illi enim nõ a ceteris differunt/ꝙ

non putent eadē maxima bona que ceteri:ſed hoc differunt/q͂ exiſtimant illa ꝑuenire magis per vir
tutē bellicam. q͂ autē maiora illa bona ſint q̄ ea que belli/& meliorē eorum(que ad ociū ſunt) fruitio-
72 nem/q̄ virtutē eorum que ſunt ad negociū:ex dictis eſt manifeſtū. ¶ Numero 52 dictum eſt per tria/
naturā/morem/et rationē fieri ſtudioſos:an primū igitur a ratione/an a moribus ſit eruditio faciēda?
nam hec ſimul conſpirare debent optima concordia.optima dico.nam contingit rationē aberrare ab
73 optima ſuppoſitione finis:et per ſimiles mores/ad huiuſmodi errorē duci. ¶ Reſpōſio. Primo id ma
nifeſtum eſſe debet vt in alijs:naturā a principio eſſe/& finem a principio aliquo alterius finis.nam ra
tio & mens ſunt a natura:que vt moribus inſtituat̃ indita eſt. eſt enim nobis ratio & mens:nature fi-
nis quare primū a natura & moribus inſtitutio faciēda/& generatio/ ipſaq; natura & morū inſtitutio
ad rationē mentēq; dirigenda. ¶ Secūdo.quia vt anima & corpus duo ſunt:ita quoq; duas eſſe vide
mus anime partes/vnam irrationalē/& alteram rationalē.& duos earum habitus.quarū quidem par
tiū:illa appetitus/hec vero mens.atqui vt corpus antecedit animā.ſic pars irrationalis antecedit eam
que rationē habet.quod in pueris licet intueri:ſtatim enim vt nati ſunt:& ira & appetitio/et concupi-
ſcētia.at cogitatio & intelligentia: procedēte etate fieri nate ſunt.Quare prius corporis q̄ anime:cura
ſuſcipiēda eſt.quapropter & prius corporis:deinde appetitus. attū appetitus cura ſuſcipiēda eſt mē-
tis gratia:cura vero corporis gratia anime.Primū igitur inſtitutio de ijs que ad naturam ꝑtinent:ſuſci
74 pienda eſt. ¶ Quia primum de natura vt de corpore/q̄ de appetitu ad quem cōſuetudo/& de mente
ad quam ratio ꝑtinet diſcutiendū:legiſlatoris officium eſt primā inſtitutionis curā circa cōiugia adhi-
bere/& qua etate eſſe debeant/qui matrimonio copulant̃/quo eorū qui educabūt̃/ corpa ſint optima.

¶ANNOTATIONES AD CAP.QVINTVMDECIMVM.

71 Fortitudine igitur & conſtantia opus eſt.conſtātia.patientia/tolerantia:magnanimitatis ſpe
73 cies.qua aduerſis non frangimur:ſed ea toleramus/in nullo contra decorū cedentes. ¶ De
niq; vt anima & corpus/duo:ita quoq; duas eſſe videmus anime partes. An appetitus ſen-
ſualis irrationalis atq; brutus/& ratio ipſa:duo ſint reipſa? Si appetitus irratiōalis pro vi ipſa
actrice ſumat̃:appetitus irrōnalis & ratio/parſq; anime rōnalis reipſa idem ſūt.atqui vt appetitus ſen-
ſualis totū nominat ceu oculus/ceu imaginatio:rōnalis appetitus/et appetitus ſenſualis reipſa duo ſūt.
ſed hec:a ꝑlenti philoſophia ſunt aliena. ¶ Patet id in pueris qbus ſtatim ira & voluntas/& cōcupiſcē
tia inexiſtit.noīe volūtatis:pro ſenſuali appetitu hoc in loco abutit̃ Ariſtoteles.quod enī in nobis iam Ariſtoteles.
ratiōe vtentibus volūtas eſt:id in brutis/& infātibus ſenſualis appetitus.et quod in nobis adultis intel
lectus eſt:id in brutis & infantibus imaginatio.quare interdū nomina intellectus et volūtatis: trāſlati
cia ſunt ad imaginationē & appetitum ſenſualē/dicimuſq; tranſlaticia vſi locutiōe canem aut muto ꝑ
animaliū quoduis aliud/velle comedere/aut venari/& intelligere vocantem.

¶De natura & generatione/etate liberorum ad parentes/tempore nubendi/tempore procreandi:corporis habitudine:pregnātibus:orbis fetibus: procreandorū multitudine: maxime probato procreādi tēpore/& alieno concubitu interdicendo.Cap. XVI

75 Hoc autem inſtituere oportet/hanc ſocietatē & legis poſitionem inſpiciēdo ad 1
ipſos & ad vite tempus:vt etatibus in idem tēporis cōcurrant/nec diſcrepet gi Precepta natu
gnendi potentia. viro autem generare adhuc potente ſi mulier ipſa concipere rā reſpiciētia.
non poſſit/vel muliere quidem ad concipiendū apta/ſi vir ipſe non poſſit:lites ac diſcordie
76 inter ipſos oriuntur. ¶ Ad filiorū quoq; ſuſceptionem eſt inſpiciendū.oportet enim ne ni- 2
mis diſtent ab etate parentū.quoniam nec ipſi ſenioribus gratiā referre vllam poſſunt: nec
77 parentes filijs alimenta preſtare. ¶ Nec etiam nimis proximi accedere debent filij. habet 3
enim hoc turbationē non paruā.nam minor futura eſt reuerētia huiuſmodi filiorū erga ge-
nitores:vtpote q quaſi ſint equales. & circa gubernationē domus:querele ex iſta quaſi pari
tate ſolent prouenire. ¶ Inſuper vnde cepimus huc peruenimus:vt corpora maiorū ſint ſecū 4
78 dum legis poſitoris voluntatē. fere quidem hec omīa proueniūt per vnam diligentiā. nam Anni gignēdi.
cum ſit finis gignendi: vt plurimū viris quidem ſeptuageſimus annus/ mulieribus autem 70
79 quinquageſimus:ita cōiugandi ab initio ſunt vt etatibus ad hunc finem cōcurrāt. ¶ Eſt au 50
tem adoleſcētiū coniūctio improba ad filiorū procreationē. in cunctis enim animalibus iu 5
uenſles partus imperfecti ſunt:et femine crebius q̄ mares:& parua corporis forma/gignū-
tur.quo circa neceſſe eſt hoc idem in hominibus prouenire.Huius autem coniectura fuerit:
q͂ in quibuſcūq; ciuitatibus conſuetudo eſt adoleſcētes mares/puellaſq; coniugari:in eiſdē
inutilia & puſilla hominū corpora exiſtunt.preterea in partu laborāt magis puelle ac pereūt

Trezenij. plures.Ex quo reſpōſum oraculi Trezeniis datum quidam exiſtimāt/ob hanc cauſam.quia
ſi multis pereūtibus propter immaturitatē nuptiarū/at non ad fructuum collectionē. ¶ Ad
continentiā quoq; vtile eſt nuptias fieri ſeriores intempantiores enim eſſe videntur cū pu-
elle veneri aſſueſcunt.ac maſculorū corpora creſcere impediūtur: ſi adhuc augente corpore
veneree rei intēdant.nam eius rei quoddā eſt determinatū tempus:quod nō multo ampli-
6 us excedit. ¶ Quapropter puellas quidē circa etatem decem & octo annorū nuptui tradere 80
Anni nubēdi. congruit:maſculos vero circa etatem annorū ſeptem & triginta/aut paulo circa.in hoc em̄
18 tempore:& vigētibus corporibus coniūgentur/ac ꝓcedente tēpore ſimul apte deſinent pro
37 creare poſſe.& filiorū ſucceſſio partim erit ab initio eis etate vigētibus/ſi recte ꝓcedat ſta
tim generatio.partim vero dum iam etas vergit ad annum ſeptuageſimū. Quibus igitur
7 etatibus coniugia ſint facienda:dignum ſit. ¶ Tempus em̄ anni vt nunc obſeruant multi: 81
recte per hyemē aptius ad nuptias eſſe.ſed cōſideranda ſunt in ꝓcreatiōe liberorū:que a me
Medici. dicis & que a Phyſicis tradūtur.Medici enim tēpora oportuna corporibus ſufficiēter oſten
Phiſici dunt:phyſici autem de ſpiritibus boreales magis ꝗ auſtrales laudant. ¶ Que autē quibus 82
8 corporibus natorū maxime eſſet vtilitas/magis dicendū eſſet vbi de diſciplina puerorum
Octaui cap. tractatur:ſūmatim vero ſat fuerit nunc dixiſſe. neq; enim Athletarū habitudo vtilis fuerit
4 ad ciuilem habitū: neq; ad ſanitatem & procreationē liberoꝝ. nec rurſus humilis & imbe-
cilla nimiū:ſed media iſtarū.laborioſam enim habitudinē habere oportet:exercitatam ve-
ro laboribus non violentis/nec ad vnum laborem ſolū vt Athletarū habitudo/ſed ad libe-
9 liberalia opera.hec autem ſimiliter viris mulieribuſq; exiſtere debent. ¶ Pregnantes quoq; 83
mulieres curam habere corporū oportet: non pigreſcentes/neq; ſubtili vtentes alimonia.
hoc autem facile eſt legum poſitori ꝓuidere:ſi iubeat ſingulis diebus iter quoddam facere
debere ad deorū ſacra/mulieres que ſortite ſunt cōcipiendi honorem.mens tamē contra/ꝗ
corpus:in tranquillitate eſt traducēda. Que enim fiunt:ab ea que continet/capere videtur:
10 quemadmodū illa que naſcūtur a terra. ¶ Circa expoſitionē autem vel educationem filio- 84
11 rū lex ſit:nichil orbatum natura fore educādum. ¶ Si vero mores inſtitutaq; ciuitatis pro- 85
hibeant natos exponere: determināda profecto erit procreandoꝝ multitudo.ꝙ ſi quibuſdā
ad ꝓcreandum copulatis preter hec euenerit:ante venire oportet/ne fetus cōcipiant. nam
12 poſtꝗ concepti ſunt/& ſenſum aut vitam conceperint:nefas eſt eos attingere. ¶ Cum vero 86
determinatū ſit qua etate vir & vxor ſint ab initio coniugandi:quāto tempore liberis ope
ram dare cōueniat/determinemus.Seniorū enim fetus/quemadmodū iuniorū imperfecti
ſunt & corporibus & intellectibus/& eorum qui ſenuerūt inrobuſti.quapropter & ſecūdum
intellectus vigorem: quapropter & illud maxime tempus probandū eſt in quo maxime in-
telligentia viget in nobis.id autē eſſet in plurimis/circiter annum quinquageſimū: vt poe
tarū quidam dixerunt/ſeptenario numero etatem dimetiētes.Itaq; qui quatuor aut quinq;
annis hanc etatem exceſſerint:relinquere debent in aperto ꝓcreandi ſtudium/ac de cetero
13 vel ſanitatis vel huiuſmodi alterius cauſa cōcubitum facere videri. ¶ Concubitus vero om 87
nis alterius ꝗ coniugis:penitus ſit interdictus. quādoquidē ſit & appelletur maritus. Quod ſi
quis deprehendat contra facere per tēpus ꝓcreationis: dignam ꝓ delicto penā reportet.

¶SEXTIDECIMI CAP.COMMENTARIVS.

PRecepta ad generationē & naturā pertinētia tredecim. Primū legiſlator cōiugalē 75
inſtituendo ſocietatē inſpicere debet:& ad ipſos qui coniūgunt & ad vite tempus
1 vt in idem tēporis concurrant/ & vt vtriuſq; ſit huius generandi illius cōcipiendi
habilitas/neq; diſcrepet gignendi potētia.nā viro generare potente/ſi mulier ipſa
concipere non poſſit/vel muliere ad concipiendū apta/ſi vir generare non poſſit:
2 lites & diſcordie inter eos oriūtur. ¶ Secundū.ſic in matrimonio cōueniēdum:vt 76
filij qui ſuſcipient/non nimiū diſtent ab etate parentū quoniā nec ipſi parentibus
tunc quidē ſenioribus gratiā que viui ſit referre queunt vllam.nec parētes filiis ali
3 menta preſtare. ¶ Tertiū.nec nimiū filij etati parentū appropinquēt.nam id grauem continet mole- 77
ſtiam.quia minor futura eſt reuerentia huiuſmodi filiorū erga ꝓgenitores: vtpote quibus ipſi coeta-
nei videant & equales.& circa domus gubernationē:ex hac quaſi equalitate querele ꝓuenire ſolent.
4 ¶ Quartū. vt corpora natorū ſint ſecūdum legiſlatoris voluntatē/& viris vt plurimū ſeptuageſimus 78
annus gignendi ſit finis:mulieribus autem quinquageſimus. ita ab initio matrimonio ſunt copulādi

79 vt etatibus ad hunc finem concurrãt:vt cum vir ſeptuagenarius/mulier quinquagenaria fiat. ¶ Quin- 5
tum.nõ adoleſcentes cõiungant. Primo.quia adoleſcentũ coniunctio: improba eſt ad liberorũ ꝓcrea
tionem.in cunctis eñi animalibus/iuuenũ partus imperfecti ſunt: & femine crebrius q̃ mares/& par-
ua corporis habitudine gignunt.quare & in hoibus ſic euenire par eſt.et id cauſe eſt:cur pleriſq; in ci
uitatibus inutilia & puſilla ſint hominũ corpora. ¶ Secundo.quia in partu magis laborant puelle/ ac
pereũt plures.vt Trezenijs oraculo eſt referatũ;perire eas ob fructuum imaturitatem nuptiarũ nõ au
tem id collectionẽ fructuũ reſpiciebat. ¶ Tertio.quia ad tempantiã cõducit nuptias ſeniores fieri. nã
imperãtiores fieri femine vident:cum iuuẽcule veneri aſſueſcunt. & maſculorũ corpora creſcere impe
diunt:ſi adhuc augente corpore veneri intendũt. nam ad rei veneree operã determinatũ quoddã eſt
80 tempus/quod nõ multum abſolutũ excedit incrementũ. ¶ Sextum. Tempus aptum puellis ad nubẽ 6
dum:circa etatẽ decem et octo annorũ:viris vero/circa etatem annoꝝ ſeptem & triginta aut circiter. 18
nam ſi his etatibus iungãtur:vigentibus coniũgent corporibus/et ꝓcedente tempore/ſimul apte ꝓcre 37
are poſſe deſinent/et filiorum erit cõtinuatio/his quidẽ in etatibus vigore natis ſi(vt rationi cõſenta-
neũ eſt)ſtatim ꝓcreatio fiat/illis vero dum etas in ſuum finem deuergit ac terminũ Hec de cõiugijs.
81 ¶ Septimũ Tempus ad nuptias et ꝓcreationem aptius:hyems.ſpiritus autẽ accõmodatiores: bore- 7
ales.vt de tẽpore/medicis:de ſtatibus autẽ/naturalibus philoſophis credendũ eſt/qui magis boreales
82 q̃ auſtrales probant. ¶ Octauũ. neq; ad ciuilem ſocietatẽ/neq; ſanitatẽ/ neq; liberoꝝ procreationẽ: 8
athletarũ habitudo cõſentanea eſt.neq; eorum qui curatione egent/ & peſſime ad laborũ tolerãtiam
ſunt affecti:ſed harũ media probanda eſt.nam laborioſam corpis habitudinẽ habere oportet/et exer
citatã laboribus non violentis.neq; ad vnum laborẽ dũtaxat aptam vt athletarũ habitudo/ ſed ad li-
83 beralia.et vt de viris:ita de mulieribus eſt ſentiendũ. ¶ Nonum.Mulieres pregnãtes:corporis curam 9
gerãt/non pigreſcẽtes/neq; ſubtili vtentes alimonia.quod facile legiſlator ꝓuidebit ſi lege ſancrat/ſin
gulis diebus eas que cõcipiendi ſortite ſunt honorẽ/iter aliquod facere debere ad ſacrorũ veneratio-
nẽ aliquã faciendã.ſed mens aliter q̃ corpus in trãquillitate deduci debet.nã que in vtero clauſa fouẽ
84 tur:capere ab ea que continet/videntur.quemadmodũ terre naſcẽtia:a terra. ¶ Decimũ.lex ſit:nihil 10
85 mancũ mutilum/orbatumq; ad nature functiones organis/in ciuitate educandũ. ¶ Vndecimũ.mul- 11
titudo procreaudoꝝ eſt determinãda.ſi mores inſtitutaq; ciuitatis liberos exponere ꝓhibeant.quod 10/11/& 12 mi-
ſi contra quibuſdã ad procreandũ ſociatis/euenerit: anteq̃ ſenſus & vita inſit/abortio ꝓcuranda eſt. nus ſana pre-
86 ſanctum autẽ ſit:quod ſenſu & vita determinatũ fuerit/& attingere nefas eſt. ¶ Duodecimũ.Illud tẽ- cepta. 12
pus maxime ad procreationẽ probetur.in quo maxime in nobis intelligentia viget.id autem in pluri-
mis eſt circa annũ quinquageſimũ: vt quidam poetarũ dixerũt.ſeptenario etates dimetientes. nam
ſeniorũ fetus quemadmodũ et iuniorũ:imperfecti ſunt/& corporibus & intelligentijs.eorũ autem qui
exſenuerũt:imbecilles & infirmi.quare & ſecundũ intelligentie vigorẽ.quapropter:qui quattuor aut
quinq; annis/annũ quinquageſimũ exceſſerint:relinquere debẽt aperte ꝓcreandi ſtudiũ.quod ſi res
87 poſcat quod reliquũ eſt ſanitatis gratia/aut alia huiuſmodi cauſa/cõgrediant. ¶ Tertiumdecimũ.Cõ 13
cubitus oĩno alterius mulieris q̃ cõiugis:viro ſit interdictus.quãdoquidẽ ſit & appellet maritus. quod
ſi quis per tẽpus ꝓcreationis ſecus facere deprehendat:dignã pro delicto reportet ignominiam.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVMTERTIVM.

84 LEx ſit:nihil orbatum natura/fore educandũ.Hec/decimum preceptũ & vndecimũ (quod
proxime ſequit)de expoſitione puerorũ/dura & merito a pleriſq; repudiata & in ijs accu-
ſant Ariſtotelẽ.& quod adiungit de dilutiõibus ad ciendã abortionẽ:coarguũt tanq̃ inhu
manũ.neq; ſum qui excuſare velim ipſum in his paucis:in q̃plurimis tamen alijs benepoſitis/equum
eſt ipſum iuſta cõmendatione non fraudare. quanq̃ de expoſitione puerorũ & mutilatis natura/ipſe
non ſit actor.ſed & Socrates & Plato idem ſenſiſſe videũtur in tertio de republica/ vbi iubent eos qui
corpore deficiunt nõ eſſe nutriendos.& in quinto vbi lege ſancit deterrimorũ proles non eſſe nutriẽ-
das.et rurſus cũ poſterius iterũ precipit vt ex deterioribus nati/aut ex quibuſuis/ſed in aliquo mẽbro
capti:in abditis(vt decet)locis abſcondãtur. Et in hoc forte etiam eſt Lacedemonioꝝ leges ſecutus.
nam prius Lacedemoniorũ legibus cautũ cõperitur:genitoribus non licere partus educare/ſed ipſos
in locũ deſignatũ deportare. vbi maximi natu ex cõtribulibus infantes aſpicerẽt q ſi effecti pulchre &
robuſti/ſorte diſtributa educare iubebãt. ſin ignaui deformes aut mutili:exponẽdos dimittebãt/ſecus
taygetũ locum precipitẽ ac preruptũ:quaſi vita eorum qui ſtatim ab initio ad bonã corporis compo-
ſitionẽ & robuſtitatẽ minus apti/producti apparuiſſent:neq; ſibi neq; reipublice vtilis foret.de hac re
lege vitam Lycurgi.& aiunt inter turcas eſſe qui hanc de orbis mutiliſq; natura non educandis legẽ
obſeruant:quos neq; imitari iubeam neq; velim.& potius intẽperantiã hortarer(vbi generatio nõ ef
flagitat)ſi fieri poſſet:penitus arcẽdam/q̃ huiuſmodi dilutionibus vti. q̃q̃ & hec de dilutiõibus videt

106

eſſe Socratis in quinto de republica.vbi cõgreſſum cũ alijs tum viris tũ mulieribus qui etatẽ gñationi
aptã exceſſerint vetat.inquit eſt:ſed ſi quis partus cõtigerit:ꝓhibeaſ in lucem educi.ſi autẽ ꝓducaſ:
ita ponatur vt eius nulla nutritio ſit:ſed hec & Socratis & Ariſtotelis miſſa faciamus:tanq̃ non ſatis a
multis approbata/neq; a nobis quidẽ approbãda.¶ Seniorũ enim fetus:quemadmodũ iuniorũ im- 86
perfecti ſunt/& corporibus & intellectibus.Rationabilius eſt hoc duodecimũ preceptũ duobus pre-
cedẽtibus.nam ita pleriq; euenit:vt eorum qui vtroq; parentũ debili & effecto corpore gignũtur:cor
poris debilitate & perpetua quadã valitudine/mens functiones ſuas abſoluere libere non poſſit/non
q; mens intellectuſq; ſimili ac corpus debilitatis neceſſitate laboret.mens enim vigor indeficiẽs:cor-
pus autẽ opacitas/que illi interpoſita/facit non potẽtibus intueri oculis/ ſolem lumine deficere vide-
ri:qui ſemp lumine pleniſſimus eſt.lumen eni ſolis:vita eſt hac igitur in parte Ariſtoteles corporis na
turã/nõ mentis excellentiã proponit contẽplandã. attamen vt oſtenderet ſũmus rerum opifex/non
Thare. neceſſariũ ex lege corporis circa mentiũ diſpoſitiones trahi argumentũ:Thare ſeptuagenario naſciẽ
Abraham. filius/qui animo eſſet omniũ optime valiturus.cui iam cẽtenario/prius quidem ex ſeptuagenario na
Iſaac. to:proles naſcitur/intelligẽtia non inferior.huic vero cũ ſexagenaria etas facta eſſet:naſcitur filius qui
Iacob. a ſublimi vi/mẽtis/videns deum dictus eſt.vbi ex infirmitate corporis:non oportere mentiũ ſuſpica-
49 ri debilitatẽ/manifeſte diuina oſtendit hiſtoria. regula enim corporis ad mentiũ diſpoſitiões fallax
7 eſt.immo potius corporis vigor & animi:oppoſita reſpondent analogia.Verũ tametſi ita eſt:id tamẽ
7 etatis 49 in quam annũ/aut circa/in quo hebdomas annorũ ad ſuam peruenit quadratũ/nullus for
ſitan improbauerit generationi accõmodum.vtpote in quo omnia & corporis et anime inſtrumen-
ta/in ſumma ſe eſſe perfectione declarant.

¶ De victu & diſciplina puerorum.Cap. XVII

1 SVſceptis autẽ filiis:multum referre putandũ eſt ad corporis robur quali victu nu- 88
triantur.apparet vero ex ceteris animalibus & ex gẽtibus/quibus cura eſt aſſidua
bellice habitudinis: nutrimentũ lactis maxime propriũ eſt corporibus abſq; vino
2 quidem magis/propter egritudines.¶ Et preterea motus quoſcũq; in ea etate fie- 89
3 ri datur:cõferunt. ¶ Ne vero membra ob teneritudinẽ diſtorta fiant: vtũtur adhuc gentes 90
4 alique inſtrumentis quibuſdã & machinis:que corpus a talibus illeſum cõſeruant. ¶ Con- 91
fert etiam ſtatim a pueritia frigori aſſueſcere.hoc enim & ad ſanitatẽ & ad res bellicas vti-
le eſt.Quapropter apud multos Barbarorũ conſuetudo eſt:vel gelido amne natos imerge-
re vel parua veſte amicire/vt faciũt Galli. ad cuncta enim ad que poſſibile eſt:ſtatim ab inſ
tio melius eſt aſſueſcere. eſt autẽ apta puerorũ natura:ob eorum calorem ad frigus exerceri.
5 circa primã igitur etatẽ hec & huiuſmodi diligentia confert adhibita. ¶ Sequenti vero eta 92
te vſq; ad annos quinq;/qua nõdum ad diſciplinã aliquam ſunt admouẽdi/nec labores pre
ferre cogendi/ne creſcere impediant:motus ſolũmodo quoſdam ſuſcipere debent quo pi-
gritiã corporis euitent:qui motus preparẽdi ſunt illis: & p alios actus & per ludũ. ludi vero
6 ipſi:nec illiberales neq; laborioſi eſſe debent/neq; remiſſi. ¶ Quas autem narratiões & fa 93
bulas illa etate pueri audire debeant: cura ſit iis qui publice preficiunt.cuncta enim talia:ad
conuerſationes poſtea futuras accõmodanda ſunt.Itaq; ludi vt plurimũ tales eſſe debẽt:vt
ſint imitationes eorum que poſtea ſerio eſſent facienda.¶ Cohibitiones vero puerorũ & in 94
7 terruptiones ploratus:qui legibus prohibent non recte faciunt.ſunt enim vtiles ad augmen
tum:cum ſint quodãmodo exercitatiões corporũ.Spiritus enim compreſſio facit robur la-
8 borãtibus:quod contingit etiam pueris ploratũ cohibẽtibus. ¶ Prouidẽdum eſt ab iis qui- 95
bus puerorũ cura publice cõmiſſa eſt circa huiuſmodi educationẽ/& aliam:vt & q̃minime
cum ſeruis verſent.hec enim etas ac etiã vſq; ad annos ſeptem:neceſſariũ eſt vt domi ala-
9 tur.rationabile ergo precipere in hac etate:vt ab auditu & viſu ſeruiliũ rerum abſit.¶ Om- 96
nino igitur obſcenitas verborum/vt & quicq̃ aliud per legiſlatorẽ exterminanda eſt de ciui
10 tate.ex turpiter enim loquendi licẽtia:ſequitur & turpiter facere. Potiſſimũ igitur ſtatim a
pueris:nec dicant/nec audiãt quicq̃ turpe.¶ Si quis vero aut dicere aut facere quicq̃ prohi 97
Ironia. 11 bitorũ deprehẽſus fuerit:is ſi liber ſit/ſed nõdum in couẽtum comeſſatorũ dignatus aſſu
Ironice dicit: mi:honore prohibeaſ & verberibus caſtigetur.ſed ſi ſit maioris etatis:ſeruili infamia affici
plane ridẽs de atur/admiſſi ſeruilis gratia. ¶ Cum vero dicere quicq̃ turpe interdixerimus: clarũ eſt quia 98
os gentiliũ, et aſpicere aut picturas aut actus deformes prohibemus.ſit igiſ cura magiſtratibus nullam
neq; picturam neq; ſtatuã eſſe talium rerũ imitatricem/niſi apud deos quoſdam tales/qui-

bus etiā laſciuiā lex tribuit/apud hos ꝑmittat lex iā factos hoīes pro ſe & filiis & vxoribus Iambi. 12
99 ſacra facere. ❡Iuniores aūt neq; Iamboꝝ neq; comediarū ſpectatores eſſe ſinat legiſlator: Comedie.
niſi cū ad eā ꝑuenerint etatē/vt in comeſſatiōibus vna cū aliis cōmunicare poſſint/ & ab Sequētis cap.
ebrietate & hmōi labe inſontes diſciplina oēs effecerit. ❡Nos quidē nunc curſim iſta atti 5
gimus:poſtea vero inſiſtētes oportebit determīare magis/ſiue oportet ſiue nō oportet pri/
mo querētes & quomō/ſed in pſenti mentionē de his facere neceſſariū fuit. forſitan enim
nō male circa hoc cēſebat Theodorus tragediarū actor:nulli enim vnq̄ concedere voluit:vt Theodorus.
ante ſe ageret/neq; ex modeſtis etiā hiſtrionibus. quaſi magis faueant auditores illis:quos
primo audierint. Cōtingit hoc idē cōuerſationibus hoim & rerū. oīa eñi prima nos magis
delectant. Quapropter oportet a pueris oīa turpia ꝓcul remouere/& maxime queciiq; hn̄t
100 in ſe vel obſcenitatē vel improbitatē. ❡Trāſactis vero annis quinq;:in duobus ad ſeptē vſ/ 13
q; oportet iā diſciplinas explorare/quas diſcere eos oportet. Due aūt ſunt etates:in quas ne Hebdomas ā/
ceſſariū eſt diſciplinas diuidere. vna eſt poſt ſeptimū annum vſq; ad pubertatē. altera a pu/ noꝝ ſeptēniū.
bertate vſq; ad annum viceſimū primū. nā qui Hebdomadibus diuidūt etates: vt plurimū Ex numeris ſe
dicunt nō bene. itaq; ſequēda eſt nature diſtinctio. omnis eñi ars & diſciplina iplere vult. id quētibus. Pri/
101 quod deeſt nature. ❡Primū igitur videndū eſt:ſi facienda ſit inſtitutio quedā circa pueros. mū ex .1. Secū/
deinde ſi vtile ſit publice curā eoꝝ ſuſcipere/ an magis priuatim quod nūc fit in plurimis dum ex 2. Ter
ciuitatibus. tertio qualem hanc inſtitutionē/eſſe oportet. tium ex 3 & ſe
quētibus.

❡DECIMISEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

88 DE victu & inſtitutiōe:precepta tredecim. Primū. apud eas gentes quibus bellandi aſ 1
ſidua cura eſt: ac bellacē habitum vbi filios ſuſceperint nutrimentū lactis maxime
propriū eſt/accōmodatūq; corporibus:ſed id quidē magis abſq; vino:ad deuitādas
89 egritudines. ❡Secundū. ii motus qui illis (dū tātilli ſunt) cōuenire poſſunt: ad hmōi 2
90 corpis habitudinē cōferunt. ❡Tertiū. ne eorū mēbra ob teneritudinē obtorta fiant: 3
faſciis/& mechanicis quibuſdā inſtrumētis (vt & nūc apud quaſdā gentes fit) corpus
91 defendaſ illeſum. ❡Quartū. ſtatim a pueritia:frigori aſſuefiāt. id eñi & ad ſanitatē cōfert:& ad belli 4
cas actiones vtile eſt. pueroꝝ eñi apta natura eſt:ob eorū calorē ad frigus exerceri. hinc multi barba/
roꝝ:gelido anni mox vt nati ſunt imergunt/aut (vt faciūt Celte) parua veſte amiciūt. & he diligentie
92 prime/admodū infātili etatule exhibeanſ. ❡Quintū. Sequēte etatula qua & loquitari & per ſeipſos 5
motari incipiūt vſq; ad annos quinq;/ qua nōdum ad diſciplinā aliquā ſunt admouēdi/ nec labores
ꝑferre cogēdi/ne creſcere prepediant. motus ſolum quoſdā ſuſcipiāt ad corporis pigritiē deuitandā.
93 qui illis per ludos:neq; illiberales neq; laborioſos neq; remiſſos & per alios actus ꝑparenſ. ❡Sextū. 6
qui pueris publica ordinatione preſunt:curent quas narratiōes & fabellas (dū ea ſunt etatula) audire
debeant/cūcta ad cōuerſationes futuras accōmodantes. & ludi vt plurimū tales ſint: vt ſint imitatio/
94 nes eorū que poſtea ſerio faciēda erunt. ❡Septimū. cohibeanſ pueri dum plorāt/coganturq; interrū 7
pere ploratus. nā hmōi cohibitiones ad augmentū vtiles ſunt/ cū ſint quoquopacto corporū exerci/
tatiōes q̄nquidē id cōpertū habemus:ſpūs compreſſionē iis qui laborant/robur facere. quod accidit
95 etiā pueris:dū plorātes plorare cohibenſ. neq; recte faciūt q has cohibitiōes legibus vetāt. ❡Octauū
Id etiā pedonomi/qui publicā pueroꝝ ꝓuidentiā gerūt:curent vt ciuiū liberi q̄ minime cū ſeruis ver/
ſenſ. nā id etatis & ad ſeptēniū vſq; expedit vt domi alanſ. & admodū tēni conſonū:vt & a viſu & au
ditu illiberaliū/ſeruiliūq; rerū arceātur. ❡Nonū. oino obſcenitas verboꝝ/vt & quiduis aliud turpe. a
96 ciuitate ꝑ legiſlatorē extermineſ. & p̄cipue ſtati cura ſit:vt nec pueri dicāt nec audiāt quicq̄ turpe. nā
ex turpiter loquēdi licētia:ſequiſ & turpiter opari. ❡Decimū. ſi quis vero iuniorū aut dicere aut face/
97 re quicq̄ eorū que ꝓhibita ſunt deprehēſus fuerit:ſi liber/nondū ad comeſſationū admiſſus/honorē/
illo honore priuetur & verberibus caſtigetur. ſi maiuſcule etatis iam comeſſationū particeps:damno
aliquo ſeruili afficiaſ/ob eam quā ꝑpetrauit/mancipii ſeruiq; vilitatē. ❡Vndecimū. Sit cura magiſtra
98 tibus nō modo interdicere & dicere & audire quicq̄ turpe. verūetiam ꝓhibeant picturas/actuſq; de/
formes aſpicere. neq; ſinant picturā aut ſtatuam:illarū rerum imitatricē eſſe. ❡Duodecimū. Iuniores:
99 neq; iambicoꝝ neq; comediarū ſpectatores eſſe ſinat legiſlator. niſi cū ad eam ꝑuenerint etatem:vt
in comeſſatiōibus cum aliis ſedere queāt/cum iam ab ebrietate & ab huiuſmodi labe/ diſciplina cun
ctos efficere poſſit inſontes. ſed de his exactius in ſequēti libro. & exēplo Theodori Tragediaꝝ acto
ris:mōſtranſ omnia prima magis oblectari. quare prima que traduns pueris: ſummope cauendū eſt
(vt p̄cedentia cōtinent p̄cepta) ne turpia/obſcena/iprobaue ſint:nā & id ſatyre apprime veꝝ: quo ſe
erit imbuta recens/ſeruabit odorē Teſta diu. ❡Tertiūdecimū. a quinto ad ſeptimū annū: explorāde
100

ſunt diſcipline/quas eos diſcere oportet.& etates quibus illis diſcipline cõmittenť:diuidende ſunt. &
vna ſit a ſeptimo anno ad pubertatẽ:& altera diſcipline etas/a pubertate ad annũ primũ & viceſimũ.
ſic enim natura diſtinguit.& melius eſt ſic naturã ſequi q̃ ſeptenariã etatum partitionẽ.
¶Tranſit ad ea que in ſequenti libro ſunt diſcutienda. 101

¶ANNOTATIONES AD CAP.SEPTIMVMDECIMVM.

Nvtrimentũ lactis maxime propriũ eſt.conſulunt lac matris dari triduo aut quatriduo a le- 88
uamine partus .nã primis diebus lac collaſtrũ fit:& in duriciẽ coaleſcit/fiuntq; inde infan
tes collaſtrati.caueri etiã volunt.ne ea que nutrit virum adeat.alioqui lac & ſanguinis bo-
nitas ad menſes trãſit/infantiſq; corrũpitur alimentũ.mores etiã magna pro parte credunt:infantem
in poſterũ/a nutricis moribus cõtrahere. quare iubent:& modeſte & tẽperate/& alijs morũ dotibus
ornate/puellũ educandũ cõmittere:& multa hmõi precipiũt.¶Confert etiã ſtatim.a pueritia frigori 91
aſſuefacere.Hoc Auſones obſeruabant:de quibus Maro.

Natos ad flumina primum:
Deferimus/ſenoq; gelu duramus/& vndis.

¶Si quis vero aut dicere:Quoniam vero plurima(vt inquit Satyricus)fama digna ſiniſtra. 5
Et nitidis maculam/& rugam facientia rebus
Que monſtrant ipſi pueris/traduntq; parentes.

Iccirco cenſurã adhibet Ariſtoteles:& arcte iubet/ne domi male vite exempla ſinãtur/neq; audiant/
neq; dicant/faciantq; quicq̃ turpe.¶Aſpicere aut picturas aut actus deformes ꝓhibemus:niſi apud 98
deos quoſdã tales/quibus etiam laſciuiã lex tribuit. Quod ſubiũgit niſi apud quoſdã deos tales:iro-
nice eſt intelligendũ.hac tamẽ cautela.vitabat Ariopagũ.Et deos/ritusq; deorũ turpes/etiam habuiſ
ſe Atheniẽſes: ex Euterpe Herodoti cognoſcere promptũ eſt Mulieres grece dionyſia celebrantes
(dictu & viſu fedum)dicendũ tamẽ pro loco eſt:trũcos ficulneos/ingenti & preter ꝓportionẽ mẽtu-
la deformatos.vt nichil ferme membroꝝ preter mentulã habere viderenť:e collo dependẽtes porta-
bant.Atheniẽſes Mercuriũ in phanis colebãt/erecta & porrecta virilia tenentẽ:infame ſane & impu-
dice dicunt ſpectaculũ.heccine ridere non debuit Ariſtoteles/& nõne nos ipſi deo liberatori ſemper
gratias habere debemus:qui in omni puritate/ſancte/caſte/mũdeq; & illibate/illi ſeruire iubemur. &
gentium ſtulticiã etiam illic aperte idem damnat hiſtoricus:que deos colerent/quorũ neq; qui eſſent
neq; quales/neq; nomina agnoſcerent.ꝙ ante Homerũ & Heſiodum/nomina nõ habebãt:niſi forte
nominibus quibuſdã barbaris appellarent greci Belzebuth/Aſtaroth Belphegor/ & huiuſmodi hor
rẽdis appellatiõibus.inquit enim.Vnde ſinguli deorũ extiterint/an cũcti ſemper fuerint/aut qua ſpe
cie:hactenus eſt ignoratũ/niſi nuper atq; heri/vt ſic dicam.Nam Heſiodus atq; Homerus/quos an-
nis quadringẽtis nõ amplius ante me/opinor extitiſſe:fuere/qui Grecis deorũ prolem introduxerũt/
eiſq; tam & cognomina:q̃ honores/& diuerſa artificia & figuras attribuerunt.hec Herodotus.ſed de
ſtulta gentilium religione nunc ſatis.

Ridiculi gentium ritus.
Herodotus
Herodotus.

¶SEXTI POLITICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

¶OCTAVVS POLITICORRM ARISTOTELIS.

¶Q̃ facienda ſit inſtitutio circa pueros/& illam publice eſſe ſuſcipiendã ad reſpublice
formam. Cap. I

QVod igitur a legis poſitore maxime intẽdendũ ſit circa diſciplinã iuuentu- 1
tis:nemo vtiq; dubitabit.nam id quidem neglectũ in ciuitatibus:affert rei
publice detrimentũ.oportet enim ad ſingula gubernãdi genera/diſciplinã
accõmodari.nam mos vniuſcuiuſq; reipublice proprius:& conſueuit ſerua
re rempublicã/& ab initio conſtituere.ceu popularis mos populare:& pau-
corũ potentie accõmodatus mos/eam que cõſiſtit in paucorũ gubernatio-
ne.ſemp autẽ melior mos:cauſa eſt melioris reipublice. ¶Preterea in cunctis facultatibus
& artibus ſunt quedã ad que perudiri oportet/& aſſuefieri ad earũ opera itaq; manifeſtũ eſt:
ꝙ & ad virtutis actiones.¶Cũ vero vnus ſit finis totius ciuitatis:clarũ eſt oportere diſcipli 2
nam quoq; eſſe vnam & eandẽ omniũ.& huius curã eſſe publicã & non priuatam:quemad-
modũ nũc vnuſquiſq; curã habet ſuoꝝ filioꝝ/priuatimq; & priuatã diſciplinã docens ꝓut
ei videť.ſed oportz publicoꝝ publice exercitationẽ fieri.& ſimul/nõ debet quidẽ quiſq̃ ciuis ſe
ſui exiſtimare/ſz oĩa ciuitatis.Particula eni ciuitatis vnuſq̃ſq; ẽ.cura vero ſingularum particularum

reſpicere nata eſt ad curam totius. Laudari poſſunt in hoc Lacedemonij. nam plurimam circa pueros diligentiã faciunt/ & quidem publice. ¶ Q; igitur lege prouidendũ ſit circa diſciplinã iuuentutis/ & hoc publice faciendum: patet.

¶ PRIMI CAP. OCTAVI POLITICORVM COMMENTARIVS.

1 NVnc de ijs que ad morem. legiſlatorẽ in qua reipublice ſpecie maxime ad mores/diſciplinamq; iuuẽtutis oportere intendere. ¶ Primo. quia id neglectũ in ciuitatibus reipublice affert detrimentũ. oportet enim ad ſingulos gubernãdi modos: mores/diſciplinãq; accõmodari. nam vnicuiq; reipublice proprius mos: cõſueuit & rempublicã ſeruare/ & eam a principio cõſtituere. vt mos popularis: ſtatum popularẽ. paucorũ potentie: paucorũ potentiam. & ſemper melior mos: melioris reipublice cauſa eſt. ¶ Secundo quia in cunctis facultatibus & artibus: ſunt quedã ad que perudiri oportet & ad eorum opera aſſuefieri. quare manifeſtũ eſt: & id oportere in rebuſpubli-
2 cis/ & maxime in optima ad virtutis actiones. ¶ In optima republica. omniũ vnam eãdemq; eſſe diſciplinã/ & huius curam debere eſſe publicam/ non priuatã. nam totius ciuitatis/ & cuiuſq; ciuiũ vnus eſt atq; idem finis. neq; debet quiſq̃ ciuium ſe ſuũ eſſe exiſtimare/ ſed omnes exiſtimare debent ſe eſſe ciuitatis. nam quiſq; ciuitatis particula eſt. cura vero ſingularũ partium: ad curã totius reſpicere nata eſt/ ex eaq; pendet. ¶ Quare vt iuuẽtus ita inſtituaẽ & aſſueſiat: publica cura eſſe debet. qua in re laudari poſſunt Lacedemonij: qui id publice curarunt efficiendum.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM OCTAVI POLITICORVM.

ARgumentũ. hec ſunt: que octauus diſcutit. mos diſciplina. mens. de more a numero primo ad tertiũ. de diſciplina: a 3 ad 7. de ijs que ad mentẽ/ grãmatica/ pictoria/ gymnaſtica/ muſica in generali: a 7 ad 12. de gymnaſtica: a 12 ad 15. de muſica diſſerendo: a 15 ad 21. de muſica ex propria ſententia: a 21 ad huius octaui fi-
1 nem. ¶ Oportet autem ad ſingula gubernãdi genera/ diſciplinam accõmodari. Qui reges & optimates futuri ſunt: propemodũ eiſdem diſciplinis ſunt inſtituendi. ſed futuri reges: magis heroice/ atq; diuine. & tertio loco cenſupotentes: humane magis/ q̃ diuine. optimates autẽ inter regem dignitatis ſummũ faſtigium tenentẽ/ & cenſupotentes/ dignitatis tenentes imũ: eque & diuine & humane ſunt inſtituendi. populares inſtitutiões/ & paucorũ potẽtie: parum dignitatis habent. nam & illi magis oſtẽtationis gloriã querunt/ q̃ exiſtentiã. quãdoquidẽ neutri ſecundũ virtutẽ/ & vt diſcipline prefiniũt gubernent. hi enim raro vltra hiſtorias aſcẽdunt: illi vero e fabulis & mollibus poetarũ blandicijs/ intẽperantibuſq; comedijs rarenter emergunt. qui hec nugamenta norunt: popularibus placent/ cũ intrant (vt inquit ſatyricus) carmina lumbũ. Sed tyranni: nõne ſuos liberos volunt liberaliter & optimatũ more educari? Id ferme tyranni ſignum eſt: cum nolint ſuos filios aliquid capeſcere litteratũ. cum id ſue gubernationi: inimicũ putent. nam diſcipline predicãt iuſticiam/ pietatem temperantiã/ & ceteras virtutes/ ac animi dotes: que tyranno ſunt inimice. que vbi ex litteris/ cum philoſophicis tum diuinis diſcerent: ſcelerũ immanitate deterriti/ aut gubernationẽ relinquerent/ aut murmurante conſcientia/ & ſomno & vigilia horribili metu quaterẽtur/ & continuo tacita ſudarent precordia culpa. felices igitur qui in optimis gubernatiõibus: moribus quidem decẽtibus/ & accõmodatis ex laudabili inſtitutione ſunt adornati.

¶ Qualis eſſe debeat inſtitutio puerorum: ꝙ neceſſariorũ non omniũ/ ꝙ liberalium diſciplinarũ quantũ ſat eſt/ & ad finem liberalem. Cap. II

QVenam vero iſta ſit diſciplina/ & quomodo tradenda: latere non debet. nã nunc quidem in ambiguo ex operibus eſt. nõ enim eãdem omnes cẽſent iuuenturẽ debere addiſcere: neq; ad virtutem neq; ad vitam optimã. neq; conſpicuũ eſt: vtrum per intelligẽtiam magis deceat/ vel per animi morẽ. Impedimentorũ quoq; reſpectus: conſiderationẽ diſcipline cõturbat: cum manifeſtum non ſit/ vtrum accõmodanda noſtra ſit exercitatio ad ea que ſunt vtilia ad vitam/ an ad ea que tendunt ad virtutem/ an ad ea que ad maiorem quẽdam ſuperfluũq; pertinẽt apparatum. hec enim omnia patronos quoſdã ſuſcepere. De his quoq; que ad virtutem tendũt: nichil confeſſum exiſtit. etenim virtutẽ non eandẽ omnes ſtatim
4 honorant. ex quo fit: vt non ab re diſcordent circa illius exercitationẽ. ¶ Q; igitur ex vtilibus neceſſaria ſint addiſcenda: manifeſtũ eſt. ꝙ autem nõ omnia: diuiſis quidem que liberalia ſunt opera/ ab illiberalibus: patebit illa eſſe recipienda/ que cum vtilia ſint/ faciũt exercentem non vilis exercitij operatorẽ. vile autem exercitiũ putandum eſt: & ars & diſcipli-

162

na/quecūq; corpus aut animā aut mentem liberi hominis/ad vſum & opera virtutis inuti
lem reddunt.itaq; & artes ille quecūq; deterius diſponūt corpus. & cuncta mercenaria exer
citia:ſordida nūcupamus.mentem enim occupatā & vilem reddunt.¶Sunt etiam quedam 5
Huius. ex liberalibus ſcientiis:quas vſq; ad aliquid diſcere honeſtū ſit.penitus vero ſeſe illis trade
3 re/ac ad extremū vſq; proſequi velle:nocumentis illis (que ſupra diximus)obnoxios facit. 6
¶Sed refert plurimū:cuius gratia quis agat/vel diſcat.nam ſi gratia ſui vel amicorū:vel p
pter virtutē/non eſt illiberale:qui vero idipſum agit propter alios/ ſepe vtiq; videbitur illi
beraliter ac ſordide agere. diſcipline igitur ille de quibus diximus:ad vtramq; partē ſe hñt.

¶SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

EAm diſciplinam(que iuuentuti tradēda ſit)inquirēdam eſſe/neq; latere/oportere.quia nūc 3
ex operibus & viuendi hominū modis/nō eſt cognita/neq; vtrum magis per intelligentiā/
an per anime mores.impediūt etiam diſcipline cōſiderationē/ac cōturbant hec:an noſtra
exercitatio circa vtilia ad vitam verſari debeat/an circa ea que ad virtutem tendūt honeſtaq; ſunt/an
ad fortunarū & honorū cumulationē/ſuperfluūq; apparatum.hec enim oīa patronos habent atq;
defenſores.& de iis que ad virtutem tendūt:non cōcordant.nam virtutē non omnes ſtatim eandem
honorāt:ſed quod vnus vocat virtutē/alter non appellat. quare non ab re:circa exercitationē eorum
que ad ipſam tendūt/diſcordant ¶Diſciplina adoleſcentū in optima ciuitate: circa quedā vtilia ne 4
ceſſaria verſari debet/ſed non omnia.nā exercitiorū & operū vtilium & neceſſariorū:quedam ſunt li
beralia liberoq; homine digna/& quedā illiberalia.liberalia quidē que cum vtilia ſint/nequaq̄ reddūt
eum/qui illis occupatur ſordidum ac vilem.illiberalia vero: quecūq; artes aut diſcipline/corpus/ aut
animā/aut mentē liberorū hominū/ad vſum & opera virtutis reddunt inutilem.quare artes huiuſmo
di omnes/que corpus ad anime mentiſq; officia deterius afficiunt/& cuncta mercenaria exercitia:ſor
dida nūcupamus.nam mentē occupatā tenent:abiectamq; reddūt.¶Quaſdam eſſe liberaliū ſcien 5
tiarū:quas vſq; ad aliquid addiſcere non illiberale ſit. penitus autem ſe illis mancipare/& ad ſummā
vſq; perfectionē aſſequi velle:illiberale. nā huiuſmodi aut inutilibus/aut exquirēdis ſuperfluis detinē
tur occupati:que impedimēta ad veram diſciplinā/paulo ſupra ſunt poſita. ¶Liberales diſciplinas: 6
ad ſuum liberalemq; finem eſſe exquirēdas.nam plurimū refert cuius gratia quis aut agat aut diſcat,
nam ſi gratia ſui aut amicorū/aut virtutis gratia/ſecundū liberalem diſciplinā operetur aut diſcat:nō
eſt illiberale.qui vero id agit propter alios:perſepe illiberaliter ac ſordide videbitur agere. nam id fre
quenter agunt:mercenariorū more/nummos mercandi/cauponandiq; gratia. diſcipline igitur ille/de
quibus nunc locuti ſumus(ceu dictum eſt)& liberaliter & illiberaliter queri poſſunt/& ad vtramq; par
tem ſe habere.

¶ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

SVnt etiam de liberalibus ſcientijs: quas vſq; ad aliquid diſcere honeſtum ſit.diſcipline ille
liberales:ſunt grammatica/logica/rethorica:que neceſſarie magis & vtiles/ceu adminicula
quedam & inſtrumēta ad liberalem degendam vitam preuia:q̄ honeſtatis dignitatiſue ra
tionem habentes.

Littere. Gymnaſtica. Muſica. Pictoria.

¶De quattuor que pueri diſcere ſolent/q ocium negocio preferēdum/& diſcipline illi
us diſciplinis huius/muſica ad ocium/littere indifferentes/gymnaſtica & figurādi pe
ritia ad negocium.Cap. III.

SVnt autem fere quattuor que diſcere iuuenes conſueuerunt:litteras.gymnaſti 7
cam.muſicam.addunt vero quartū quidam:figurandi peritiam. Litteras qui
dem et figurationē tanq̄ vtiles ac valde expedientes ad vitam: gymnaſticam
tanq̄ pertinentē ad fortitudinē.De muſica vero ambigitur iam.nam nunc plu
rimi quidem voluptatis gratia illam addiſcunt. veteres autem inter diſciplinas eam collo
cauerunt:ex eo q natura querit(vt ſepe dictum eſt)non ſolum in negocio recte/verum etiā
in ocio laudabiliter poſſe verſari. ¶Hoc enim principium eſt omniū: vt rurſus de illo di 8
camus. ſi enim vtroq; opus eſt: magis autem expetendum eſt ocium. Nec id quidem in io
co.nam ſic neceſſe foret iocum eſſe finem vite.ſiquidem id eſt impoſſibile. magiſq; in ne
gociis vtendum eſt ioco. nam qui laborant indigent relaxatione.& huius gratia eſt iocus.
negocia vero ſunt cum labore & conatu: & propterea oportet iocum adhibere/qui tanquā
medicinam/tēporis oportunitate ſeruata/afferat.nā relaxatio eſt huiuſmodi motus animi
& requies propter voluptatē. ¶Ocium autē ipſum videtur in ſe voluptatē habere:& felici
tatē & vitam beatā.& hoc non in negocioſis/ſed ocioſis exiſtit.nam qui negociat:alicuius
gratia negociat ceu eius quod ſibi deeſt:felicitas autem finis eſt:quam nō cum dolore/ſed

cum voluptate eſſe omnes putant. hanc tamen voluptatē non eandem omnes poſuerunt:
ſed ſecundū ſe vnuſquiſq; & ſecūdum habitum ſuum.optimus tamē optimam:/& eam que
9 ſit ab honeſtiſſimis. ℂ Itaq; manifeſtū eſt ꝙ oportet ad ociū quoq; degēdum addiſcere que-
dam & erudiri.& has eruditiones & diſciplinas ſuiipſarū eſſe gratia:/illas vero que ad nego
10 cium/tanq̄ neceſſarias & gratia aliorū. ℂ Quapropter & muſicam antiqui inter diſcipli-
nas collocauere:non tanq̄ rem neceſſariā.nichil enim habet tale.neq; tanq̄ vtilem/vt litte-
re ad lucrum & ad rem familiarē & ad diſciplinam & ad ciuiles actiones q̄plurimas.videtur
quoq; figurandi peritia: vtilis eſſe ad iudicandū melius artificū opera. neq; vt gymnaſtica
ad ſanitatē & robur.nullum enī horum videmus ex muſica fieri.reſtat ergo:ꝙ ad degēdum
in ocio. ad quod apparent adhiberi/qui eam inducūt. eos enim quos putant vita degēdum
eſſe igenuorū hominū:in ea inſtituūt. Quapropter Homerus & in poemate ſuo ita inquit. Homerus.
ſed quale eſt vocari ad menſam opipare paratam? Deinde nominās quoſdā alios:ſubdit/&
acceſſunt cantorē qui omnes demulceat.Et alio in loco ait Vlyxes: optimam eſſe degendi Cantor.
11 rationē:quando letis hominibus cōuiue audiunt cantorē ſedentes per ordinem. ℂ Q; igit̄ Vlyxes.
ſit diſciplina quedā/quam nō vt vtilem neq; vt neceſſariā docendi ſint filii/ſed vt liberalē
& honeſtā:manifeſtū eſt. vtrum autē vna ſit numero an plures/& quenā iſte & quomodo:
poſterius dicet̄.nunc autem id p̄miſſum ſit:quod apud antiquos ſit teſtimoniū ex iis diſci
plinis quas diximus.muſica enim hoc manifeſtat.adhuc etiam de vtilibus: ꝙ aliqua diſce-
re pueros oportet:non modo propter vtilitatem vt litterarū rudimenta: verūetiam propter
multas diſciplinas alias:que per litteras diſcuntur.Similiter vero figurādi peritiam: non vt
in venūdanda emendaq; ſupellectile non decipiātur: ſed potius ꝙ contēplari facit pulchri-
tudinē corporū.querere vero vtilitatem vbiq; minime congruit magnanimis & ingenuis
hominibus. Cum vero manifeſtū ſit: vtrum moribus an ratione ſit diſciplina tradenda/&
an circa corpus primo vel circa mentem:patet ex his & adoleſcentes gymnaſtice & littera- Septimi.
rum ludo ſunt tradendi.nam horum alterum qualem aliquam facit habitudinē corporis:al- 73
terum opera.

ℂ TERTII CAP. COMMENTARIVS.

7 DE ijs que ad mētem.quattuor que iuuenes diſcere debent:grāmatica/gymnaſtica.
muſica.pictoria. grāmaticam quidem & pictoriam tanq̄ cōducentes ad vitam: &
complura cōtinentes cōmoda gymnaſticam: tanq̄ pertinentē ad fortitudinē.at de
muſica ambigitur iam:an expedit iuuenes illam diſcere.quia nunc q̄plurimi: illam
voluptatis & illecebrarū gratia diſcunt.ſed veteres:inter diſciplinas que a liberis iu
uenibus percipiende eſſent collocarūt.quia natura poſcit:vt non ſolum in negocio
recte/verumetiā & in ocio poſſe bene laudabiliterq; verſari. vt numero 67 ſeptimi & ſequētibus ſe-
8 pe dictum eſt. ℂ Et ſi vtrūq;(negocium inquā & ocium)expetere oportet:ociū tamen magis eſt ex-
petendū.non id dico:quod in ioco/ludicriſq; rebus verſatur.nam ſic neceſſe eſſet iocum eſſe finem vi
te.ſiquidē id impoſſibile eſt.& magis in negocijs q̄ ocio vtendū eſt ioco.nam qui laborāt:indigēt re-
quie.iocus aūt requiei gratia.negocia vero:cum labore ſunt ac fatigatione.quare opus eſt:iocum ad-
hibere qui tanq̄ medicinā apto tēpore afferat. nam relaxatio eſt huiuſmodi anime motio/& propter
voluptatē requies. ℂ Sed ꝙ ocium expetibilius:patet.quia ociū ipſum videtur per ſeipſum volupta-
tem habere & felicitatē/vitamq; beatam.hoc autē in negocioſis non exiſtit.ſed in ocio agentibus vi-
tam.nam qui negociū agit:alicuius finis gratia id agit/tanq̄ qui deſit. finis autem felicitas:quam non
cum dolore/ſed cum voluptate omnes eſſe putant.tametſi hanc voluptatem non omnes eādem po-
ſuerūt.ſed ſecundū quod quiſq; affectus fuerat. Optimus tamen:optimam eam poſuit voluptatē/&
que p̄ueniat ab honeſtiſſimis. manifeſtū igitur ocium negocio preferendū:& non in loco/ ſed rebus
apprime ſerijs verſari. ℂ Hinc manifeſtū eſt ad degendum ocium quedam eſſe diſcenda:& huiuſ-
9 modi diſciplinas ſui ipſarum eſſe gratia.ſed que ad negociū ſpectant:neceſſarias eſſe & aliorum gra-
tia. ℂ Exactius quod numero 7 pretactū eſt/declaratur:muſicā inter diſciplinas & ad ocium magis
10 poſuiſſe antiquos.grammaticā vero vtilem magis eſſe & neceſſariā: itidem & pictoriam/figurandiue
peritiam & gymnaſticā. grāmaticen quidem:ad lucrum/ rem familiarē/ciuiles actiones multas/ & ad
diſciplinam figurandi peritiam:ad melius iudicādum artificum opera. & ex epilogo:ad cōtemplan-
dam corporū pulchritudinē.gymnaſticā:ad ſanitatem & corporis vires atq; robur: quorū nullum ex
muſica prouenire videmus.relinquitur igitur:ꝙ ſit ad degendum in ocio/ad quod quidē & antiqui
eam adducere vidētur.quam enim putāt liberorū vitam:in muſica inſtituūt. Vnde Homerus.Quale

eſt accerſi menſis/epuleq; Thalie. & de aiijs quibuſdã dicit/cãtorem pheſim vocitãt:qui mulceat om
nes. et Vlyxes optimã dicit eſſe vitam:quãdo(letis hominibus)cõuiue auſcultant cantus/ſerieq; recũ
bunt. ¶ Epilogus/& ad cetera tranſitus:& adoleſcentes gymnaſtice ad bonam corporis qualitatem/ 11
& grãmatice ad bonam operum executionem eſſe tradendos.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Vnt autem fere quattuor:que diſcere iuuenes conſueuerũt/litteras gymnaſticã/muſicam/ 7
ſ addunt autẽ & quartũ quidam figurandi peritiã. Hec quattuor. littere/gymnaſtica/muſi
c a/pictoria/circa que iuuenũ inſtitutio. quam vim littere habeãt/ad omnẽ ſeu priuatam
ſeu ciuilẽ vitam/ſiue in pace ſiue in bello/negocio aut ocio:norũt ferme omnes quo minus in earum
preconio terenda eſſe opera/quaſi in re ignota intelligat. Xerxes/Alexander/Antigonus/Archelaus
Cato/Ceſar/& qui preſtãtiſſimi virorũ fuerunt:tanti eas feciſſe memorant/ vt libros & litteras/regiam
ſupellectilẽ & precipua ornamenta duxerint. nec imerito. nam cũ cetera tẽpori cedant: ſola litterarũ
monumẽta tẽporis diuturnitate pereneſcunt. Ptolomei bibliothecã/ſeptingentorũ milium voluminũ:
Egyptus habuit. Serenus ſamonicus: ſexaginta milia librorũ Gordiano ex teſtamẽto reliquit. ex quo
cõijcere poſſumus:quanti apud maiores noſtros littere fuerint. Et cum litteris picturã non neglexiſ
ſe legũtur. nam fertur Paulus emilius victo Perſeo/cum rediẽs tranſiret Athenis:ab illis petijſſe ꝓ in
ſtituendo filio philoſophũ inſignem & inſignẽ pictorẽ. ad quem Athenieſes Metrodorũ miſere:qui
vtrũq; & philoſophiã & pictoriã apprime caleret. Alexãder & pictores & plaſtas/& quicũq; in figurã
di peritia excelluiſſent:miro proſequebat affectu. quod & hoc indicio probatũ. nam cũ ob nimiã pul
chritudinẽ amaret Campaſpen/inter ceteras mulieres:iuſſit Appellem vt nudã depingeret. quam vt
nudatã vidit Appelles:ad inſanos vſq; exarſit amores/corporis vires ſimul & ars pingẽdi(inualeſcẽ
te morbo)illi defuere. id aũt intelligens Alexãder. illi Campaſpen donauit/vt ad ſe rediret Appelles.
at pictorem tradũt ad priorẽ pingendi gratiã non redijſſe. Sed ſane nõ talia eſſe decet pingendi exẽ
plaria:que & pictores ipſos & picturarũ ſpectatores ad amẽtiam cõuertant/neq; tales ꝓbauerim figu
rarũ effictores/imitatoreſq;/neq; huiuſmodi pingendarũ rerum ſtudia. ſtulta enim laſciua/ & intẽpe
rata ſunt:et que virtutẽ ab animo extrudunt/reddũtq; inſanos. cuius rei periculũ in optimo artifice fa
ctum eſt. qua in re licenter & plurimũ peccare ſolent:noſtri tẽporis pictores. ſed graphice quã ad in
ſtitutionẽ pertinere ponit Ariſtoteles:eam eſſe crediderim litterarũ figurationẽ/ geometricarũ figura
rũ deſignationẽ/coſmographias/topographias/ſuis menſuris ſuaq; proportione ſeruata delineationẽ
ad coſmographos/corographos/& topographos plane intelligendos/ ad ſtereometrias/epipedome
trias/pro ſolidis & planis dimetiẽdis/ altitudinibus/profunditatibuſq; deprehẽdendis. quas nunq̃ ſi
ne figurarũ intelligentia deprehẽdere valeas. & omnino vtilis ad opticen: quam inſpectiuã dicimus.
vtilis etiam ad orthographicas/ & ichnographicas deſcriptiones: quibus non intellectis ſtultum eſt
ad eas diſciplinas que de architectura ſunt/& que ad edificia ciuitatum/cum priuata tũ publica/vti
litatem cõtinent/aſpirare. Ad herbarũ/plantarum/florum/foliorũ/radicum/nõnullorũq; animaliũ/ve
ras & propemodum naturales imitationes:ne ſimplicium medicinarũ vtilitas depereat. qualem me
aliquando vidiſſe puto/figurarũ librum Dioſcoridis apud Hermolaum barbarum. Ad membra/ve
nas/arterias/oſſa/ compagines & id genus: ne apud medicos anatome maneat ignota. in qua re ag
noui Iohãnem Capellanum michi quidem amicitia perq̃ charum/induſtrium admodum. nec id qui
dem a ſua profeſſione alienum:cum arte eſſet medicus. Quod ſi fideli repreſentatione obſeruaretur:
non nomina rerum manerent ignota. neq; opus eſſet tam frequenti/minus quidem vtili:humani cor
poris miſera dilaniatione in iatrorũ chirurgicorũq; cetu plerumq; queſtu facto a quibuſuis ſpectacu
lum poſcentibus. illic ſine reuerentia ſiue viri ſiue mulieris ſenſim nudãtur omnia. exteriora luſtran
tur:luſtrantur interiora ſecretiora rimantur. ad lanionis manum:cor ſepe & multa exhorreſcit & mul
ta refugiunt oculi. atqui fidelem: conſulendo ſingularum partium cum ſuis nominibus deſignatio
nem:tum particularẽ tum vniuerſalem:nichil accidat non probandum: verum quecũq; imitationes
ſunt in tragedijs:comedijs: rhapſodijs quibus heroica facta canũtur. & huiuſmodi:de quibus in an
notationibus vltimi capitis. huius:conſimiles pictoria (qua etiam nunc vtuntur)contieut. nam que
dam repreſentationes molles ſunt & intemperate. quedam efferate & crudeles. & he quidem due:ex
treme & fugiende. quedam vero doctrinales & morales. & he vt mediocres & equate ſuſcipiende.
de figurandi igitur peritia: hec prodeſſe fortaſſe non nichil poterunt. ¶ De gymnaſtica: Socrates
& Plato: que in hecatonomijs videri poterunt:plura dixerunt. & vt littere: & pictura & muſica: que
ad mores & doctrinam pertinent: neq; Critolai (vt aiunt) ſtateram vlla ex parte nutare facientes: a
nimam formant: ita gymnaſtica corpus. quare mollia exercitia vt illiberalia:damnanda erunt. vt in
calculis:pyrgis:aleis. item violenta:qualia athletarum. moderata igitur:& ad fortitudinem & alia vir

Xerxes. Antigonus. Alexander Archelaus. Cato. Ceſar. Ptolomeus. Serenus. Gordianus Littere. Pictoria. Paulus emilius. Perſeus. Alexãder. Pictores. Plaſte. Campaſpes. Appelles.

Gymnaſtica. Critolaus.

tutum munia in futurũ exequenda/adoleſcentibus cõmittenda erunt.ſeu id curſu/ſeu iactu/ ſeu lucta
fiat:velut olim faciebant/cum(vt canit Ouidius) Ouidius:

Ceſtibus & iaculis/& miſſo pondere ſaxi
Brachia per luſus experienda dabant:

Et greci circa huiuſmodi gymnopædiã inſtiterunt plurimũ:noſtrorum vero qui de ea reſcripſerint/rara
extant monumenta.q̃q̃ & gymnaſticã in obſeruatione habuere.vt Sylius de indole Scipionis ſcribit. Silius Scipio.

Ipſe inter medios venture ingentia laudis
Signa dabat:vibrare ſudem/traſmittere ſaltu
Muraleis foſſas/vndoſum frangere nando
Indutus lorica vadum.ſpectacula tanta
Ante aciem virtutis erant.ſepe alite planta:
Ilia perfoſſum/& campi per aperta volantem
Ipſe pedes preuertit equum.ſepe arduus idem.
Caſtrorum ſpaciũ/& ſaxo tranſmiſit/& haſta.

que omnia gymnaſtice diſcipline inſinuant exercitamẽta. ❡De muſica vero:amplã habet Ariſtoteles determinationẽ.& in ſequentibus annotationibus: de ea non nichil. ❡Veteres autẽ inter diſciplinas/eã collocarũt.Muſicã etiam nũc om̃is ſchola:vnã liberalium diſciplinarum vocat. Muſica.

7 ❡Verũ veteres ad mãſueſcendos feros hominũ mores: quaſi pharmacum quoddã ſalubris voluptatis/muſicã premittebãt ſic Amphiõ/ſic Orpheus/ſic Solon:poemate/& muſica leges ad cõtinendos hominũ mores/induxerunt. ſic Lycurgus Thaletẽ poetã ad preparãdos/tũ ſuaui modulamine/tũ dictamine ad futurã rempublicã ciuiũ animos/premiſit.ſic dulciloquo poemate & permulcente muſica & pene euocante animos:ritum cerimoniaſq; deorum Orpheus.Lignus.Eumolpus:Silenus.Thamyras.& qui tales fuere iduxerũt ſic & nos muſica vtẽtes:male poſitis rebuſpublicis mederi liceret/& ſicubi feri mores ſunt tẽtare cõpoſito cantu ferinos emollire mores. ſicubi errãt in cultu diuino blanda muſica/& amico carmine ſtudere ſincere religionis infũdere purgationẽ & extirpatis erroribus/deo digne cognitionis auguſtã infundere lucẽ. ſed viderit iſ/qui muſica nõ muſice vtunt/ad impudicos choros ad meretricarios geſtus ad incentiua libidinum/ ac ſi cupidinẽ demonẽ quẽdam/aut in cytharis/ aut in tympanis vnicũ haberẽt plectra mouentẽ. Amphion. Orpheus. Solon. Lycurgus. Thales. Orpheus. Linus Eumolphus. Silenus. Thamyras.

Hic libet enarrare muſicũ certamen:qd̃ apud Herodotũ recitatur inter contẽdentes pro Agariſtia filia Cliſthenis.Cũ enim inter pocula/diu de muſica eſſet certatũ.Hippoclides longe alios antecedebat.is enim erat Tyſandri filius.quẽ Cliſthenes magis ſtrenuũ eſſe cui filiam collocaret iudicarat. Iuſſit etiam tũc Hippoclides tibicinẽ eumeliã/ſedatum quoddã ſaltationis genus canere/obſequitur.ſaltat:ſibi quidẽ placẽs. Cliſthenes aũt rem omnẽ cernens:diſſimulabat. poſt hec aliquãtũ interquieſcens Hippoclides:iuſſit aliquã menſam inferri. qua illata:primũ ſuper eam/laconicos ſaltauit modos/mox alios atticos tertio capite ſuper menſam verſo/cruribus veluti brachijs/modulabaẽ. Ad primã quidem atq; ſecundã ſaltationẽ ſtomachabaẽ Cliſthenes:tam impudicũ ſibi generum fieri/ſeſe tamẽ cõtinebat.at vbi vidit cruribus veluti manibus geſticulantẽ:iam vltra ſe cõtinere non valuit.fili Tyſandri inquit:deſaltaſti matrimoniũ. ille vero excipiens ait:nõ eſt iſtud cure Hippoclide.vnde prouerbiũ ortum eſt: nõ eſt iſtud cure Hippoclide. Certamen muſicum: Agariſtia. Cliſthenes. Hippoclides Tyſander.

Sed neſcio an tempora noſtra talem pariãt muſicã. vt qui ex legũ & canonũ aut alijs ſtudijs reuolãt:nõnulli digni potius ſint deſaltare matrimonia/q̃ reperire.laudabile enim in omnibus mediocre/& temperatum ſeruare & fines diſquirere rerum ad quas ſuapte natura ſũt ordinate. ❡Patet ex his q̄ adoleſcẽtes gymnaſtice & litterarum ludo. γυμναστικη και παιδοτριβικη.gymnaſtice/ars exercitatiua: ad corporis vires & ad exercitiorum modos victus miniſtrans. gymnaſtes autem qui magiſter eſt exercitiorum pedotriuice ars exercendi pueros & maxime exercitijs corporis.vnde fit pedotriuice vt ſpecies ſit gymnaſtices.& pedotriues:precor puerorum in exercitio corporis. transfert tamen pedotriuice & pedotriua ad exercitium & ludum litterarum.

❡De gymnaſtica/& puerorum exercendorum diſciplina.Cap. IIII

2 NVnc autem que ciuitates curam habere puerorum maxime videnẽ/athletarum hababitudinem inducere ſtudent:in quo deformant corpora/& augmentationẽ eorum impediunt.Lacones vero in hoc quidem nõ errant:ſed efferatos laboribus reddunt adoleſcentes/quaſi hoc vtile ſit maxime ad fortitudinem.atqui vt iam ſepius diximus:neq; ad vnam virtutem/neq; ad hãc maxime reſpiciendum eſt ab eo/qui curam facit inſtitutionis. ❡Et ſi ad hanc nõ tamen id conſequunẽ.neq; enim in alijs animalibus/neq; in gentibus:videmus fortitudinem adeſſe maxime efferatis/ſed potius manſuetioribus ac leoninis moribus.multeq; ſunt gentes/ que ad cedes hominum & ad eorum comeſſationẽ Lacones. Secundi. 20

cunctis iſtis ſimiliter vino & potu & muſica.in his quoqꝫ ſaltationem poſuerunt.¶ An ma
gis putandum eſt ad virtutem tendere muſicam⸗vt potentẽ⸗queadmodum gymnaſtica ta
le aliquod corpus reddit:ſic & muſicam talẽ aliquem morẽ efficere aſſuefacientẽ poſſe recte
6 letari⸗ ¶ An ad degẽdi ratione aliquid confert & ad prudentiã⸗ hoc enim tertiũ ponendum Argumẽtat ad
eſt:ex iis que dicunt.¶ Q, igitur oporteat pueros:non ſolatii gratia dicere:manifeſtũ eſt.nõ partem negã
enim ſolantur diſcentes.nam cũ labore eſt diſciplina:atqui nec ad degendi rationem:pueris tem.
neqꝫ illi etati congruit attribuere.nulli enim imperfecto:cõpetit perfectio.Sed forſitan vide
bitur puerorum ſtudium ſolatii eſſe gratia⸗viris factis ac perfectis.Quod ſi hoc tale eſt:cu Perſe.
ius gratia oportet eos addiſcere:ac non potius(inſtar Perſarum medorũqꝫ regum)per alios Medi.
idem facientes voluptatis ac diſcipline participes fieri⸗etenim neceſſe eſt:melius perfici ab
iis⸗qui hoc opus ſuum fecerũt & artem⸗ꝙ ab iis qui tanto ſolum tempore in eo laborauerũt
ꝗto diſcunt.Q, ſi oportet in iis eos laborare: ſimiliter & circa epularum apparatum oporte
17 bit vtiqꝫ eos addiſcere.quod eſt abſurdum. ¶ Eadẽ quoqꝫ dubitatio cadit:ſi poſſit mores fa
cere meliores. quid enim opus eſt eos hec diſcere⸗ac nõ ex aliis audientes recte letari⸗& iu Lacones.
dicare poſſe quemadmodum Lacones⸗illi enim ꝗꝗ non didicerint:poſſunt tamen recte iu
dicia (vt aiũt)que ſit bona⸗vel nõ bona melodia.¶ Eademqꝫ ratio foret ad ſolatia⸗& ad ra Cantor.
tionem degendi ocii libero homine dignam.quid enĩ oportet eos addiſcere ac non aliis vtẽ Citharedus.
tibus frui⸗¶ Conſiderare hoc licet ex ea opinione quã habemus de diis.non enim Iuppiter
cantat⸗at citharam pulſat ſecundum poetas:immo illos qui talia faciunt⸗appellamus viles. Ad partẽ aien
& opus illud non viri neqꝫ ſobrii⸗ſed iocantis.Sed forſitan de his:poſtea erit conſiderandũ. tem diſſent.
18 ¶ Prima vero queſtio eſt: vtrum muſica ſit in ioco reponẽda an non: & quid horum trium
que in dubitatione proponuntur poteſt efficere⸗vtrum diſciplina an ſolatium:an rationem
ocii degẽdi⸗ Rationabiliter quidem ad omnia inſtituit⸗& videtur omniũ particeps.nam &
iocus gratia requietis eſt:ac requietem neceſſe eſt eſſe iocundam.eſt enim medicina quedã
moleſtie illius: que per laborem ſuſcipitur.& ratio degendi ocii non ſolum honeſtatem ha
bere debet:verũetiam voluptatem.felicitas enim ex ambobus iſtis eſt. muſicam vero om
nes fatemur eſſe ex iocũdiſſimis:ſiue nuda ſit⸗ſiue cũ modulatione.inquit profecto & Mu Muſeus.
ſeus carmen dulciſſimã rem eſſe mortalibus.quapropter & ad cetus familiariũ⸗& ad vitam
in ocio degendam:rationabiliter illam recipiunt: vt potentem leticiam afferre.vnde ex hoc
quis intelligat illã pueris eſſe perdiſcendã.quecũqꝫ enim iocunda ſunt⸗atqꝫ eadem innocua:
non ſolum cõgruunt ad finem⸗verũetiã ad quietẽ.cum vero contingat hominibus perraro
eſſe in fine⸗perſepe autẽ ceſſent:& vtantur iocis⸗non in exceſſu quidem ſed ob delectatio
nem:vtile vtiqꝫ fuerit requieſcere in iis(que ab illa proueniunt)voluptatibus. Contingit aũt
hominibus facere iocos finem:cum & habeat fortaſſe finis voluptatẽ quãdam ſed non quã
cũqꝫ.querentes vero illam:accipiant hanc pro illa.ex eo:ꝙ cũ fine agendi ſimilitudinem ha
bet.nã finis⸗gratia nullius futuri expetitur:& tales voluptates nullius futuri gratia ſed gra
tia eorum que anteceſſerunt⸗laboꝝ ſcilicet ac moleſtiarũ.ppter quã igitur cãm querũt feli
citatem fieri per hmõi voluptates:hanc ſane aliquis rationabiliter exiſtimet cauſam. ¶ De
19 participatione autẽ muſice:nõ ppter hãc ſolũ ſcilicet quia vtilis ſit ad ceſſationes vt videt
veꝝ etiam id querẽdũ eſt⸗ne forte hoc ita cõtingat.precioſior quidẽ natura eius eſt ꝙ ſcdm
eũ vſum:de quo ſupra dicit & oportet nõ ſolũ ab ipa voluptatẽ capere:quã percipiũt omnes
ſecundũ ſenſum.habet enim muſica naturalẽ voluptatem:per quã illius vſus cunctis etati
bus:& cũctis moribus eſt acceptus.¶ Sed videndũ eſt ſi quomõ ad mores extendit:& ad aĩm
id aũt patebit.ſi tales aliqui ſecũdũ mores p illã efficiantur.atqꝫ ꝙ efficiamur:p Olympi mo Olympus.
dulationẽ manifeſtũ eſt. ea nãqꝫ abſtrahit aiam:& quodãmõ rapit. raptus vero & abſtractio
anime:circa morem affectio eſt.¶ Preterea audiẽtes repreſentationes:omnes efficiunt etiã
ſine melodiis & verſibus.¶ Cũ vero contingat muſicam eſſe delectabilium⸗virtutem autẽ
eſſe circa letari recte & amare & odiſſe: oportet profecto addiſcere & aſſueſieri ad nullã rem
adeo:vt ad iudicandum recte & ad gaudendũ manſuetis moribus & laudabilibus operibus.
¶ Sunt autem in rythmis & melodiis ſimilitudines:maxime penes veras naturas ire & mã
ſuetudinis: ac fortitudinis: & temperantie & omnium cõtrariorum his & alioꝝ que ad mo
res pertinent.Patet id ab effectu.mutamus enim animũ:talia audientes.mos autem dolendi
ac letandi in ſimilibus prope eſt:vt erga veritatem eodem modo ſe habeat. ceu ſi quis gau

det imaginem alicuius videns/non ꝑpter aliam cauſam/ſed propter formã ipſam:neceſſa-
riumeſt huic & aſpectum ipſum illius/cuius imaginem contẽplatur eſſe iocundum. ¶ Con
tingit autẽ in aliis quidẽ ſenſibilibus:nullam exiſtere ſimilitudinẽ moꝝ.vt in iis que tactu
vel guſtu percipiunť.in iis etiam quẽ viſu:admodũ parum.figure enim ſunt talia.ſed perpa-
rum & omnes huiuſmodi ſenſus participant. inſuper non ſunt hec ſimilitudines morũ ſed
ſigna magis que fiunt figure & colores morum & ſunt hec a corpore in affectibus. Attamẽ
Pauſon. quantum refert circa horum viſionẽ:oportet pueros non figuras inſpicere Pauſonis ſed Po
Polignotus. lignoti:& ſi quis alter pictor vel ſtatuarius ſit moralis.at in melodiis ipſis ſunt imitationes
moꝝ.& hoc eſt manifeſtũ.ſtatim enim harmoniarũ diſtincta eſt natura:ita vt qui audiũt ali-
ter diſponanť/nec eodẽ modo ſe habeant ad vnãquãqꝫ ipſarum.ſed ad quaſdam flebiliter &
cõtracte magis:puta ad eam que appellať Lydia mixta.ad quaſdã vero mollius ſecundũ mẽ
Mixta Lydia. tem:ceu ad illas que ſunt remiſſe.ad aliam vero mediocriter & cõpoſite: plurimum vt videť
Melodia. Dorica facere/omnium harmoniarum.Phrygia vero diſtrahit ac rapit animũ:& quaſi extra
Dorica. ſe ponit.hec enim recte dicunt:qui circa huiuſmodi diſciplinam philoſophanť.capiũt enim
Phrygia. verboꝝ teſtimonia:ex rebus ipſis.Eodẽ mõ ſe habet circa rythmos. alii enim morem cõti-
nẽt grauius.alii cõcitãt.alii violentiores afferũt motiones.alii liberaliores.Ex his igiť patet:
ꝙ muſica poteſt animi morẽ/aliqualẽ facere. ¶ Q̃ ſi hoc poteſt muſica:claꝝ eſt ꝙ ad puero 20
rum diſciplinam ſit adhibenda & in ea pueri ſint inſtituendi. ¶ Congruit autem nature hu-
iuſmodi: diſciplina muſice.nã pueri propter etatẽ nichil ferunt ſponte quod nõ habeat in ſe
iocunditatem.muſica vero ex iis eſt:que ſunt iocunda ſecundũ naturam. ¶ Et videť cogna-
tio quedam eſſe nobis cum harmoniis/& rythmis. Quapropter multi ſapiẽtum dixere:alii
quidem animam eſſe harmoniam/alii vero habere harmoniam.

¶ QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

DVbia de muſica tria. ¶ Primum an ioci/ſolatijqꝫ gratia & quietis iuuenibus ad diſcẽdum 15
ſit tradenda:vt quietis gratia ſomnus & potus & tripudia queruntť. ¶ Secundũ. Verũ ma-
gis contendat ad mores:vt q̃ poſſit per aſſuefactionem ſic animam qualẽ efficere/& aſſue-
facere recte letari/vt gymnaſtica corpus quale efficit/ſanum ſcilicet ad ſuas functiones promptum/ex
peditũ & agile. ¶ Tertiũ.an ad mentẽ cõferat: vt ad vitã in ocio & ad prudentiã. hec enim de ea ex
ijs (quę de muſica dici ſolent) tertia queſtio ponẽda eſt. ¶ Verum videť neqꝫ ioci gratia/vt querit pri- 16
mum dubiũ/neqꝫ ocij/vt querit tertium.muſicam iuuenibus eſſe diſcenda:quia diſcentes:minime io-
cãtur/ocioue reficiunť ſolatio.nam cũ labore eſt diſciplina.neqꝫ quidem ad vitam in ocio degendam.
quia illi etati minime decet tribuere ocium. nã nulli imperfecto: cõpetit finis/viteqꝫ conſumatio. ſed
forſitan dicet quiſpiã:ſtudium muſices pueris cõmittendum/ioci & ſolatij gratia/ cum iam viri euaſe
rint:atqꝫ cõſumati. At ſi ſtudium muſices tale eſt:cur opus eſt adoleſcẽtes ciuium/illam diſcere/& nõ
potius per alios (Perſarũ: Medorũqꝫ regũ more) idipſum faciẽtes exercẽteſqꝫ muſicam: voluptatis &
muſice hoc pacto fieri participes (nam neceſſe eſt melius muſice opus ꝑfici ab ijs qui idipſum opus
ſuum fecerunt & artem:q̃ ab ijs qui ſolũ tanto tẽpore in eo verſati ſunt/quoad diſcerẽt. Sed quid tunc
opus eſt liberos iuuenes operam in his terrere/vt diſcant ſolum? ſimili quoqꝫ ratione/& oportebit eos
diſcere apparatũ obſoniorum/ & curã rei culinarie diſcende gerere. quod eſt perq̃ abſurdũ.videť igiť
muſica:neqꝫ ad voluptatem quę ex ioco prouenit neqꝫ ad vitam in ocio/pueris eſſe tradenda. ¶ Sed
neqꝫ vt que poſſit meliores efficere mores:vt ſecundũ querit dubium diſcenda a liberis adoleſcẽtibus 17
eſſe videť. ¶ Primo. nam quid opus eſt q̃ eiuſmodi ſunt diſcere:& non potius ab alijs audiẽtes/recte
letari/& recte iudicare? ceu Lacedemonij ſolent: qui q̃q̃ nõ didiſcerint poſſunt tamen (vt aiunt) q̃ bo-
na/queue mala melodia ſit/recte iudicare. ¶ Secundo.eadem ratione faceret ad proſperã/ & in ocio
degendam liberam vitam melodias addiſcere:ſed quid opus eſt eos illas addiſcere & nõ potius alijs
vtentibus huiuſmodi delectationibus frui? ¶ Tertio.muſicã nõ eſſe in genuis adoleſcentũ animis cõ-
mittendã:ex ea opinione/quã de dijs habemus/conſiderare licet.nã Iuppiter non cantillat/aut citha-
ram pulſat ſecundũ poetas:immo eos qui talia faciunt appellamus viles/& opus illud non viri ſobrij/
ſed ad ebrietatem propenſioris & ioculatoris exiſtimamus.ſed de his quid ſentiendum erit.dicendũ
poſtmodũ. ¶ Ad partem oppoſitã:argumentatio muſicam & ad quietẽ & ſolatium quod ex ioco ꝓ- 18
uenit & ad vitam in ocio degẽdam eſſe vtilem: puerisqꝫ tradẽdã ꝙ muſica ex ijs ſit que iucũdiſſima
ſunt:ſiue nuda ſit vt verſus & rythmi ſimpliciter ꝓnunciati:ſiue ſit cum modulatione vt & inquit Mu
ſeus res mortalibus eſt dulciſſima cãtus.quare & ad quietem per iocũ & recreationem erit accõmoda
& ad ocium & felicitatem quibus & honeſtas & voluptas adſint oportet. Quare hac ratione quiſpiam

exiſtimare queat pueris eſſe diſcendã:nam quecunq; iocunda ſunt/atq; eadem innocua/ que nõ mo
do ad finem/ſed & ad quietẽ & relaxationem cõducũt/a pueris diſcenda ſunt.muſica autem eiuſmo
di eſt.diſcenda igiť.& quod non ſolũ ea querenda ſint/que pertinent ad finem.hoc ideo eſt/quia per
raro contingit hoibus/vt adepti ſint finem.at ſepe contingit remittere labores/& vti iocis.quare vti
le fuerit:non in exceſſu quidẽ/ſed oblectandi gratia/in ijs(que a muſica prouenĩũt) voluptatibus que
rere quietem.Et ꝙ homines iocũ finem faciunt/errant ſed rationem forſan aliquã habent.nam finis
ipſaq; felicitas:voluptatem aliquã habet. & voluptatẽ ioci:pro illa amplectunť/ ꝙ cũ illa ſimilitudinẽ
gerat.nã voluptas/ que finis aſſecla eſt & comes:nullius alterius futuri expetiť gratia ſimiliter quoq;
& voluptates que ex ioco prouentunt:nullius futuri expetuntur gratia/ſed ob labores & moleſtias/q̃
19 pręceſſerunt.& hec non irrationalis cauſa videať:cur iocos finem faciunt. ¶ Videť etiam muſica non
ſolum hanc ob cauſam petenda eſſe/quia videlicet ipſa vtilis eſt ad quietẽ:verũetiam conſiderandũ/
ne hoc ita ſit/ſed ipſa potius vtilis ſit ad mores.¶ Primo quia muſice preſtãtior eſt natura:q̃ vtilis ſit
ad eum vſum qui ex ea ſumitur in ſuſceptione voluptatũ/q̃ ex ioco ꝓueniunt.atq; oportet nõ ſolũ ex
ipſa cõmunem voluptatẽ capere:quã omnes ſecundũ ſenſum percipiũt:ſed potius eã q̃ ad mores atti
net. nã muſica/naturalem habet voluptatẽ: per quã illius vſus/cunctis etatibus & moribus/acceptus/
gratus/atq; amicus eſt.¶ Secundo.quia per eã ſcđm mores/aliqui quales efficiunť:vt per modulatio
nes olympiacas agnoſciť. cõfitenť enim illic modulis illis animas abſtrahi/& quodãmodo rapi. atqui
abſtractio & raptus/anime circa morẽ affectio quedã eſt.¶ Tertio.quia qui auſcultant imitationes/q̃
in ſpectaculis repreſentari ſolite ſunt:cõpati ſolent omnes/ſine etiã rythmis melodijſq; ipſis.quãto ma
gis igiť compatienť:ſi rythmi/melodieq; aſſint.¶ Quarto.quia cũ muſica diſciplina ſit delectabilium
& virtus circa delectari/& amare/& odiſſe verſeť.oportet igiť diſcere & aſſueſieri:ad nullã rem magis
q̃ ad iudicandũ recte/ & ad gaudendũ manſuetis moribus/ & honeſtis actionibus.qđ videtur ꝓſtare
hominibus muſica:cũ ſit quedam gaudẽdi/delectãdiq; ſcientia.vtilis igiť eſt ad mores. Quinto.quia
in rythmis & melodijs:maxime ſimilitudines/expreſſioneſq; verarũ naturaꝝ ſunt ire/manſuetudinis
tẽperantie/& oim his contrariorum:atq; alioꝝ que ad mores ptinent vt rerũ experientia monſtrat.nã
hmõi rythmos & melodias audientes: anime mutationem ſentiemus.at cõſuetudo dolendi & letãdi
in ſimilibus:propinqua eſt vt veritati eodem ſe habeat modo.ceu ſi quis gaudet/imaginẽ alicuius in
tuens/ob ipſam ſolũ formã: neceſſariũ eſt & illi aſpectũ eius eſſe iocundũ/cuius imaginẽ contemplať:
¶ Sexto.quia in alijs ſenſibilibus/nulla eſt ſimilitudo morũ vt in ijs q̃ odoratu/guſtu/& tactu ꝑcipiun
tur/& in ijs q̃ viſu/niſi admodũ paꝝ.nã q̃ viſu/mores repreſentant:figure ſunt.ſed id admodũ parum
& oẽs tam qui nõ afficiunť:q̃ qui afficiunť viſu figurarũ cõmunicant. & etiã nõ ſunt ſimilitudines mo
rum.ſed ſigna magis/que figure efficiunť/ & colores morum & hec ſigna ĩ corpore a paſſionibus ſũt.
Verũtamen q̃tum attinet ad hoꝝ viſionẽ/oportet iuuenes inſpicere figuras/non Pauſonis/ ſed poly
gnoti/ & ſi quis alter pictor/vel ſtatuarius eſt moralis.at in melodijs ipſis: ſimilitudines imitationeſq;
morum exiſtunt.nam ſtatim harmoniarũ diſtincta conſpiciť natura. vt qui audiunt vnã/ vno modo
& qui aliam alio modo afficianť.vt Myxolydia:flebiles luctuoſos/animoq; cõſtrictos reddit. remiſſe:
animo molles/atq; effeminatos:Dorica maxime oim mediocritatẽ efficit/cõpoſitoſq; reddit.Phrygia
diſtrahit/rapitq; animum/& quaſi extra ponit/efficitq; furentẽ.& hec certe recte dicunt. qui circa hu
iuſmodi diſciplinã philoſophanť.nam ex rebus ipſis/experientiaq; reꝝ fidem verboꝝ ſumunt.Et cir
ca rythmos:res eodẽ modo ſe habet.nã aliqui ſtabiliorẽ efficiunt morem.alij cõcitatiorem.alij grauio
res afferunt motus:alij liberaliores.ex his igiť patet:muſicam ad mores vim habere/& magis quidem
20 q̃ picture & alia/que alijs ſenſibus afferunt voluptates. ¶ Muſicam a pueris eſſe diſcendã.¶ Primo.
quia ad mores inducẽdos (vt viſum eſt)vim efficaciãq; habet.¶ Secundo.quia doctrina muſices:na
ture pueroꝝ(dũ tantilla eſt)eſt accõmoda nam pueri:propter etatem/nichil ferunt vltro quod in ſe iu
cunditatẽ non habeat.atqui muſica ex ijs eſt:que ſecundũ naturam ſunt iucunda.¶ Tertio. quia vi
detur: nobis quedã cognatio eſſe cum harmonijs & rythmis. quam ob cauſam:multi dixere ſapientũ:
hi quidem animam eſſe harmoniam alij vero habere harmoniã. Et hec diſſerendo ſint dicta.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM

19 AT qui ꝙ efficiamur per olympi modulationẽ. Certamen muſicũ fiebat in olympo/
& Pericles in panathenеis quinquẽne celebrare inſtituit.neq; quidem mirandum: Pericles
ſi muſica vim talem habeat ad mouẽdos hominũ animos:quandoquidẽ & ferarũ:
& beluarum ſenſus mouet.vt de Arione methymneo:qui feros nautarũ animos tã Arion.
tẽper placans:dũ finito carmine deſiliret ĩ mare: vitam finiturus:delphinas mouit
qui ipſum deſultantẽ exciperent.vt Herodoti cõtinet hiſtoria. ¶ Quapropter multi
20 ſapientũ dixere animã eſſe harmoniã.vt Hippocrates Dinarchus:& qui huius ſentẽtie fuerunt.

¶De Muſica ex ſententia/quid diſcendum/& quid non/& quopacto ea vtendum.Cap VI

Utrum autē diſcere eos oportet canere/& manibus pulſare: aut nō(quemadmodū 21
prius dubitatū eſt)nūc erit dicendū. Non eſt obſcurum inter eſſe multum ad hoc
vt efficiamur aliquales: ſi quis operum ipſe ſit particeps.nempe, impoſſibile eſt/
vel certe admodū difficile:vt qui opera ipſa nō tractet/perire valeat iudicare.Et ſimul opus
Architas eſt:vt pueri habeant exercitationē aliquam.& Archite organū recte repertum eſt:quod pue-
ris dant:vt in eo occupati:illa que ſunt domi nō frangāt.neſcit enim pueritia quieſcere. hic
eſt enim infantibus cōueniens ludus.diſciplina vero maioribus:tanq̄ id genus inſtrumenti
quod igit̄ docendi ſint muſicam: ita vt in opere ipſo verſentur ex ipſis patet.¶Quid autē 22
deceat/vel non deceat ſecundū etates:non difficile eſt determinare/ac reſpondere vitupera
toribus vile huiuſmodi exercitium eſſe dicentibus. Primū igitur cum iudicandi cauſa ſint
hec opera ipſa perdiſcenda:propterea oportet in pueritia/illis operā dare.in maiori vero eta
te exercitationē eorum dimittere:tantūmodo autem iudicare poſſe per diſciplinam in pue-
ritia adeptam/& letari recte.Vituperantibus autem qui aiunt ſordidos ac viles muſicam fa
cere:non difficile eſt reſpondere. ſi conſideremus/quouſqꝫ illi opera danda ſit ab iis: qui ad
virtutē ciuilem erudiuntur:& melodie/quiue rythmi ſint addiſcendi:& preterea quibus in-
ſtrumentis percipiatur.nam id quidem plurimum referre veriſimile eſt:conſiſtitqꝫ in his:ob
iectionis ſolutio.nichil enim vetat modos quoſdam muſice illud quod aiunt efficere.¶Cla 23
rum eſt igitur oportere diſciplinam eius:neqꝫ impedimētum afferre poſterioribus operatio-
nibus:neqꝫ corpus efficere ſordidū & inutile ad bellicas ciuileſqꝫ operationes.ad vſus quidē
iam:ad diſciplinas vero poſtea.erit autē hoc:ſi neqꝫ in illis laborabunt:que ad certamen ar-
tificii pertinent: neqꝫ circa admirabilia quedam & ſuperflua: que in certamina prius/& de
certaminibus in diſciplinam venere. ſed eouſqꝫ vt gaudere valeant ꝓbabilibus melodiis
& rythmis.& non communi ſenſu muſice ſolum:vt animalia quedā & turba ſeruorū ac pue
Tibia rorū.¶Patet etiā ex his:quibus inſtrumētis ſit vtendū.neqꝫ enim etiam tibie ſint in diſci- 24
Cithara. plina recipiēde:nec aliud artificioſum inſtrumentū:vt cithara & ſit quid aliud tale ſed que-
cūqꝫ faciant auditores bonos vel muſice diſcipline:vel alterius.Inſuper tibia nō eſt morale
ſed potius ad animoſitatē cōcitatiuum.Itaqꝫ ad huiuſmodi tēpora eſt vtendum illa: in qui-
bus ſpectacula magis purificationem requirūt q̄ diſciplinā.¶Adiungamus autē & illud:qd
cōtrarium diſcipline efficit/impediēs ratione vti tibiarum ſonus. Quapropter bene repro
bauerunt illarum vſum antiqui & ad iuuenes/& ad ingenuos:licet prius vſi fuiſſent.ſtudio
ſiores eni facti propter diuitias & animoſiores ad virtutē & prius & poſt victoriā contra Me
Medi. dos habitam/ac ex rebus geſtis magnū de ſe ſapientes/diſciplinā omnem arripuerunt. nō
iudicantes ſed experientes.quapropter tibiaꝝ quoqꝫ vſus tunc receptus eſt.nam apud Lace
Lacedemonii demonios quidā qui ludos exhibebat: ipſemet tibiis modos fecit. & Athenis quouſqꝫ in cō
Athenienſes ſuetudinem venit:vt fere ingenui omnes diſcerent. quod patet ex tabula a Thraſippo poſi-
Thraſippus. ta:cum ludos pro tribu ſua dedit.Poſtea vero in deſuetudinem abiit/& improbari cepta eſt:
cum iam melius per experientiam iudicari poſſit: quid ad virtutem pertinet/& quid non.
Pectades Eodem quoqꝫ modo permulta inſtrumentoꝝ antiquorum improba ſunt:veluti Pectades &
Barbiti Barbiti/& que ad voluptatem audientium intendebant:heptagona:& trigona:& ſambuce
Heptagona. & cuncta que indigent peritia manuum geſticulatione. Rationabiliter quoqꝫ ſe habet illud
Trigona. quod antiqui de tibiis fabulātur.aiunt enim Mineruam repertricē:tibias abieciſſe ob defor
Tibie. mitatem oris.atqui non male habet dicere: feciſſe id deam/deformitate oris infenſam: ſed
Minerua. & etiam multo magis ob id quia nichil confert tibiaꝝ vſus ad intelligentiam & mentē cū
ſcientia & ars Mineruc ſit attributa.¶Cum vero inſtrumentoꝝ & operis improbauerimus 25
artificioſam diſciplinam: artificioſam vero illam poſuimus:que verſatur in certaminibus.
in illis enim qui agit:nō proprie virtutis gratia agit:ſed vt audientes delectet:& oneroſa qui
dem delectatione. Quapropter non ingenui hominis cenſemus eſſe huiuſmodi opus: ſed
ſeruiles ac ſordidos contingit illos fieri.nam finis cuius gratia faciunt improbus eſt:cū ſpe
ctator onerosus exiſtens modo hoc modo illud exigere conſueuerit. ita vt artifices quoqꝫ
placere ſtudentes:illiuſmodi efficiantur & corpora ſimiliter propter motus.

¶SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

21 DE muſica ex ſententia.eam ciuiũ liberis: vt aliquatenus/& canẽdo/& manibus pul
ſando diſcant:permittendã eſſe. Primo.quia non parꝝ refert ad hoc ipſum:vt qua
les fiant aliqui/cũ quis operum ſit particeps. nã aut impoſſibile eſt/aut admodum
difficile:vt qui opera ipſa nõ tractent/probe iudicare valeant.atqui ciues circa mu
ſicam recte iudicare decet:& q̃ probe/& ꝑperam oblectet ad degendam vitã. per
mittenda igit̃ dum adoleſcentes ſunt/illis muſica:ad hoc cognoſcendum/iudican
dumq; dum iam cõſtituti fuerint in etate adulta.❡Secũdo. Quia opus eſt vt pueri habeant exerci
tationem aliquã.& Archite inſtrumentũ ad ſonore perſtrependum bene repertũ exiſtimant:qđ pue
ris dant/vt in eo occupati/non deſtruant aliquid vtenſilium/que in domo ſunt.nã neſcit pueritia qui
eſcere.hic enim infantibus cõueniens ludus.at vero maiuſculis factis muſice diſciplina/ aut canendo
22 aut pulſando:pro huiuſmodi inſtrumento erit.❡Muſicã in pueritia:eiuſq; opera eſſe diſcenda:& iu
dicandi & recte letãdi cauſa.& ex hoc diluitur tertia ratio numeri 16. que muſicam accuſabat: & vile
huiuſmodi artificium eſſe:& viles efficere.nam qui duntaxat eam in pueritia diſcũt quo poſſit iudica
re recte.& recte letari .diſcẽtes quidẽ & melodias:& rythmos:& inſtrumenta tractantes (vt decet) eos
qui ad virtutẽ erudiunt̃ ciuilem/ in maiori etate exercitationem huiuſmodi miſſam facientes:neq; id
ſordidũ eſt:neq; ſordidos efficit.& in his:illius obiectionis pẽdet dilutio.nam nichil prohibet quoſdã
23 eſſe muſice modos/& qui ſordidi ſunt:& ſordidos efficiunt.❡Muſicam liberis adoleſcentulis tribuẽ
dam:talem eſſe oportere vt que nullum futuris actionibus:afferat impedimentũ:neq; corpus vile effi
ciat ac inutile ad bellicas & ciuiles operationes.ſed illis tũc ad vſum proſit & ad diſciplinas poſtea. id
autem euenit.ſi diſcendo:in ijs non laborabũt adoleſcentes que ad artificioſa certamina contendũt:
neq; circa admirabilia quedã & ſuperflua:que in certamina prius:& ex certaminibus venerunt in di
ſciplinã. ſed eouſq; diſcant: vt gaudere valeant honeſtis melodijs & rythmis.& non ſolum communi
24 muſice oblectatione:vt animalia quedam:& mãcipiorum turba ac puerorꝝ.❡Neq; tibie:neq; citha
ra.neq; aliud artificioſum:plerũq; laboris inſtrumentũ:ciuiũ adoleſcentibus in muſica inſtitutione eſt
exhibendum. ſed ea: que auditores bene afficiunt:tam ad muſicam q̃ ad aliam diſciplinam. Et ꝙ ti
biarum exercitium:illis non conueniat:patet.Primo.quia tibia non eſt aptum ad mores inſtrumentũ:
quin potius cõcitatiuũ ire.Quare ijs temporibus tibia potius vtendũ eſt: in quibus ſpectacula magis
purificationem q̃ diſciplinã requirunt.❡Secundo.quia contrarium diſcipline efficit:impeditq; ratio
ne vti:tibiarum ſonus.Quare bene reprobauerunt eaꝝ vſum antiqui:& ad iuuenes: & ad liberos ho
mines.tametſi prius vſi fuiſſent.nam magis ſtudijs vacare valẽtes ob partes diuitias:& magnanimio
res ad virtutem:cũ ante:tum poſt victoriam de Medis habitam:ſe ex operibus ſapere putantes: ociũ
tẽtabant: diſciplinam nõ iudicantes:ſed indagantes qua de cauſa: tibiarum vſus: tunc ad diſciplinas
receptus eſt.nã quidam qui Lacedemone choris preerat: ille idem:& Athenis tibijs chorum fecit: &
in regione:ſic vt iã multi fere liberorum:hanc ſibi tibiarum vendicarent diſciplinã.vt patet ex tabula:
quam Thraſippus appoſuit:cũ chorum exhibuiſſet ephantide.at vero poſtmodũ obſoleuit huiuſmo
di mos:& reprobari cepta eſt tibia:cũ iam ꝑ experiẽtiam: ad melius iudicandũ ꝑuentum eſt:quid ad
virtutẽ ꝑtinet:& quid nõ.& ſimili modo permulta vetuſtorũ inſtrumẽtorum.ceu pectades:& barbiti:
& que ad voluptatẽ audiẽtium contendũt:vt heptagona:& trigona:& ſambuce reprobata ſunt:& cũ
cta que indigent perita manuum geſticulatione.Tertio.quia rationabiliter ob oris deformitatem tibie
reijciende eſſent:tametſi etiam longe rationabilius refutẽtur:ꝙ nichil ad intelligẽtiam & mẽtem con
25 ferunt.vt fabula de minerua tibiarum repertrice continet. fabule narratio clara eſt. ❡Inſtrumentorꝝ
& operꝝ muſices:artificioſam diſciplinã nõ decere liberos adoleſcentes.nam artificioſa/ea poſita eſt:
que verſatur in certaminũ emulationibus.at quiſquis in illis agit.non proprie:ſuiq; ipſius virtutis gra
tia agit: ſed ad audientium plauſum & vt eos delectet/ & oneroſa quidem & illiberali delectatione.
Quare non liberi hominis cenſemus eſſe huiuſmodi opus:ſed qui id exercent viles admodum & ſor
didos fieri contingit.nec ab re quidem.nam finis ad quem:vt ad ſignũ id faciũt:improſus eſt.ſpectator
enim oneroſus exiſtens: muſice varietatem inducere conſueuit. Quare & artifices: ad ipſum curam
ſuam:ſtudiumq; adhibentes: ipſe quales quoſdam:inſtabiles & ſordidos facit perinde ac corpora ꝑ
pter motus fieri ſolent.

❡ANNOTATIONES AD CAP SEXTVM.

ET Archite organum recte repertum eſt. Id ad Archite organum platagen nũcupant.eſtq;
21 vt aiũt πλαταγη ειδοσ οργανου ηχον και ψοφον αποτελουντοσ:quedã ſpecies organi:& ſonũ
22 & ſtrepitũ edentis. ❡Erit autem hoc: ſi neq; in illis laborabunt: quę ad certamen artifici
pertinent:neq; circa admirabilia quedam & ſuperflua: que in certamina prius: & de cer
taminibus in diſciplinam venere. Liberale non eſt ex hoc documento: non modo in muſica ſed ne

Sypontinus.
Diomedes.
Virgilius.
Mantuanus
Prudentius
Epiſtola Ciceronis.
Epl'e plinij
Epl'e franciſci philelphi.
Rhetorica.
Ciceronis.
Hiſtorie ſacre.
Ioſephus.
Egeſippus.
Heraclides.
Agiographi.
Ariſtoteles.
Boetius.
Nicomachus
Euclides.
Ptolomeus
Phyſica.
Ethica.
Politica.
Economica.
Metaphyſica.
Totũ vetus organum.
Euangelia:
Actus
Epiſtole.
Apocalypſis:
Cyprianus
Hilarius.
Origenes.
Auguſtinus.
Hieronymus.
Athanaſius
Nazãzenus.
Damaſce.
Ni.Cuſa.
Dionyſius.
Hieronymus.

in aliqua quidem diſciplina in admirandis quibuſdam/ſubtilibus & ſuperfluis generoſos adoleſcentes exercere. & ex Ariſtotele/Platone/ceteriſq; qui bonoꝝ authorum phamam ſunt cõſecuti cognoſcere promptum eſt/ huiuſmodi admiranda preſertim in doctis/ ſed reuera futilia(ne ſubtilia dicam) que interdum & in certamẽ cõtentioſorum veniunt/ & in ſtudiorum perniciẽ(qualia ſunt indigna ſophiſmata/obligationem tẽdicula/inextricabilia/vane pronunciata/ calculatorum ſycophantie/ ſuperflua circa qualq; diſciplinas)non eſſe in diſciplinam transferenda:neq; in illis cogere iuuenũ animos deprauefcere. ſed faciendũ(ceu in preclarioribus quibuſdam locis/etiam nunc facere audio: vnde & merentur laudem)vt bonorum authoꝝ libri (reiectis abſq; certa authoris alicuius littera: gloſſematis & frigiduſculis phãtaſiolis)legantur/ipſeq; cũ in philoſophicis/tum in ſacris eloquijs primarie littere. perinde atq; grammatici/qui Virgilium diſcunt:nunq̃ ſe virgilium audiſſe dicant/qui litteram ipſam/ & heroicos ipos vt author cõpoſuit/non didicerint. & tunc licet inter legendũ authores ipſos/illas interpretationes/& commentarios a ꝓfitentibus cõmendari qui ſcite ad authorum intelligẽtiam faciũt & litteram ipſam patentem atq; peruiam. poterunt igitur qui docendi prouincias ſuſcipiunt/ ſuos auditores ammonere in grammaticis quo ad precepta prodeſſe & Sypõtinum & diomedem legi/& tales/neq; nimis immorandum. ad carmen: Virgilium & Mantuanum alterum/caſtumq; & celibẽ Prudentium/& ſi qui ſimiles/multitudo tamẽ confundit. in oratione liberiori/& que lege carminis ſoluta eſt:epiſtolas Ciceronis/Plinij ſecundi/Franciſci philelphi. in rhetoricis:precepta Ciceronis. Si delectabunt hiſtorie:poſt ſacram/caſtiores ſunt Ioſephi/& Egeſippi/religioſiores Heraclidis/& Agiographe. in dialecticis:logicam Ariſtotelis ad litteram/non precariam/queſita a Boetio & alijs fidis interpretibus intelligentia. In Arithmetica. Nicomachum Boetij:In muſica: eiuſdem muſicam. In Geometria: Euclidem. In Aſtrologia Ptolomei theoricen que & magna cõpoſitio. In naturalibus/Moralibus:rebuſpublicis & re familiari: Acroamaticorum Phyſicorum. Ethicorũ. Politicorum. Economicoꝝ Ariſtotelis e fonte puri bibantur liquores. ex his enim legitime tranſitur ad leges/ non vt ditetur quis/ nõ vt rutilet cocco/aut effulgeat oſtro:ſed vt ſit fidus/ icorruptuſq; iuſtitie miniſter:Sed qui volet hec ad finem deducere ſuperiorem/feliciuſq; ocium: preparetur in libris Ariſtotelis/qui tranſmundanorũ & metaphyſicorum ſunt/quiq; de prima:ſupramũdanaq; philoſophia nuncupãtur. hinc libri ſacri cum veneratione tractenẽ. quibus aſſint comites Cyprianus. Hilarius. Origenes. Hieronymus. Auguſtinus Chryſoſtomus. Athanaſius. Nanzazenus. Damaſcenus/& ſimiles. In his autem mente purgata & ſenſibus exercitatis:actione vite conſentanea/& morum honeſtate/calcatis vicijs:ſi mens generoſior:eleuatiores contemplationes affectet/paulatim ex libris Cuſe ſurgat/& diuini Dionyſij/& ſi qui ſunt. ſimiles hanc procul dubio liberalem & ingenuam:putauerim eſſe inſtitutionem. Et ſacer Hieronymus (ne omnino ſine teſte loquar)pro romane cuiuſdam virginis inſtitutione ſcribẽs/diſcat inquit primo pſalterium. his ſe canticis:ſanctam vocet. & in prouerbijs Salomonis: erudiatur ad vitam. i eccleſiaſte conſueſcãt que mundi ſunt calcare. in Iob virtutis & patientie exempla ſectetur. ad euangelia trãſeat. tamq; ea poſitura de manibus:apoſtolorum acta & epiſtolas toto cordis imbibat voluntare. Cũq; pectoris ſui cellarium his opibus locupletauerit:mãdet memorie ꝓphetas/pentateucũ regũ/& paralipomenõ libros. Eſdre quoq; & Heſter volumina. ad vltimũ ſine piculo diſcat canticũ canticoꝝ. quẽ librũ ſi ex corde legerit: ſub carnalibus verbis ſpiritualiũ nuptiaꝝ epithalamium non intelligens. periculũ eſt ne vulneretur. Caueat omnia apocripha. & ſi qñ ea non ad dogmatũ veritatẽ ſed ad ſignorũ reuerentiã legere voluerit:ſciat non eorum eſſe/quorum titulus prenotatur/multaq; his admixta vicioſa: & grãdis eſſe prudẽtie/auꝝ in luto q̃rere. Cipriani opuſcula ſemp in manu teneat. Athanaſij epiſtola & Hylarij libros inoffenſo pcurrat pede. illoꝝ tractatibus/illoꝝ delectenẽ ingenijs:in quorum libris pietas fidei non facillat. ceteros ſic legat: vt magis iudicet q̃ ſequaẽ. Sed de his ſatis.

¶ De harmonijs/rythmis/melodijs/moralibus/actiuis/abſtractiuis/& que quibus: etatibus. Cap. VII

Conſiderandum preterea eſt de harmonijs & rhtymis:vtrum ad diſciplinam omnibus vtendum ſit harmonijs & omnibus rythmis/an diſtinguendum 26
Deinde vtrum illis qui eruditionis cauſa laborant: eandem diffinitionem tribuamus:an tertium quid aliud. Quoniã videmus muſicam eſſe per melodiam & rythmos:horum vtrũq; latere non debet/quã vim habeat ad doctrinam & vtrum preferenda magis ſit ea pars/que in melodijs conſiſtit: an ea que in rythmis. ¶ Putantes igitur multa de his eſſe dicta recte a muſicis quibuſdã/qui nũc ſũt:& a philoſophis:qui peritiã habent hmõi diſcipline: diſcuſſionem 27
& examẽ ſingularum partiũ illis dimittemus:qui perquirere volẽt. nos aũt legitime ſolum

28 modo in genere de ipſis dicamus. ¶ Cum illa ꝓbetur a nobis melodiarum diuiſio/quam fa
ciunt quidam philoſophi:ꝙ alie ſunt morales/alie effectiue:alie abſtractiue/ponentes natu
ram eaꝝ ad ſingula iſtorum propriam. Dicimus autem:non vnius vtilitatis gratia oportere
muſica vti/ſed multarum:nā & doctrine gratia/& purificationis(quid autem purificationē
intelligamus.nunc ſimpliciter/alias vero diligentius in his qui de poetica diceť)tertio gra
29 tia degendi ocii/quietiſqꝫ cauſa & remiſſionis curarum. ¶ Patet omnibus harmoniis eſſe
vtendum:ſed non eodem modo.verum ad doctrinam quidem moralibus eſt vtendum ma-
xime:ad auditionē vero alio pulſante/effectiuis & abſtractiuis.nam affectio illa que contin
git circa animos quorūdam vehementer:in cunctis exiſtit. Differt autem ſecundum magis
& minus:ceu cōmiſeratio & metus/& preterea abſtractio animi. nā per hunc modū deuoti
& ſupplices quidam fiunt:videmus autem ex ſacris melodiis ita affici:quando vtunť expi-
antibus animā carminibus:quaſi medicina freros & purificatione. Hoc idē euenire neceſſa
riū eſt iis:qui cōmiſeratione/& q metu/& qui aliis affectibus detinentur/aliis quantiſcūqꝫ
talia contingat/fieriqꝫ i omnibus purificationē quandam & alleuiationem cum voluptate.
Similiter autem carmina purificatiua:letitiam afferunt innocuā hominibus. quapropter ta-
libus harmoniis/& talibus carminibus:ſpectandi ſunt ii/qui theatralem muſicam tractant
certatores. ſed cū ſpectator ſit duplex:alter ingenuus & doctus:alter vilis & indoctus ex opi-
ficibus/turbaqꝫ vrbana:his quoqꝫ accommodanda ſunt certamina/& ſpectacula ad ceſſatio
nem & quietem. vt enim illorum anime diſtorte ſunt a naturali habitudine:ſic harmoniaꝝ
& melodiarum diſtortiones ſunt quedā:& ille ſunt vehementes ac rigide. Delectat vero ſin
gulos id quod nature ſue ſit aptū.q̄obrem licentia permittenda eſt iis:qui de arte muſica cer
tant:vt ad huiuſmodi ſpectatorē tali genere vtanť muſice. ¶ Ad doctrinam vero(quēadmo
30 dum dictum eſt)moralibus melodiis eſt vtēdum.& talibus harmoniis:qualis eſt Dorica: vt Dorica.
ſupra diximus. Recipienda eſt & alia quancūqꝫ nobis ſuadent:qui in philoſophia: muſicaqꝫ Melodia
verſanť. Socrates vero in libris de republica:non recte phrygiā adiungit tantūmodo ad Do- Socrates.
ricam: licet improbans tibiā ex inſtrumentis. habet eni eandē vim Phrygia in harmoniis: Phrygia.
quam habet Tibia in inſtrumentis. ambe enim concitant animos: & in affectus impellunt. Dorica.
Oſtendit hoc poeſis. tota eni bacchatio & tota huiuſmodi cōcitatio:maxime omniū inſtru
mentorum pre Tibias fit. harmonia vero phrygia maxime hunc modum habet: ceu Dithy- Dithyrābus.
rambus manifeſte videť eſſe Phrygius. cuius quidem rei plura efferunt argumēta: qui circa Philoxenus
hmōi reꝝ intelligētiam vacant. Et inter cetera illud:qđ Philoxenus aggreſſus Dorice facere
dithyrambos in fabulis:non potuit:ſed ab huius natura tractus fuit ad Phrygiam harmoniā
que maxime illis cōgruebat. Doricam autem fatentur omnes cōſtantem eſſe ac firmam:mo
remqꝫ ſummopere cōtinere virilem. ¶ Preterea cum medium extremoꝝ laudemus:ſumen-
dumqꝫ eſſe dixerimus:Dorica autē hāc habeat naturam ad alias harmonias. manifeſtū eſt:ꝙ
Doricā pre ceteris decens eſt iuniores addiſcere. ¶ Sed duo cōſideranda ſunt:vnū quid poſſi
31 bile:alterum quid deceat. nā poſſibilia quiſqꝫ aggredi potius & conuenientia ſibi:debet. Sūt
autem hec determinata etatibus. ceu defeſſis iā tempore nō facile eſt alti ſpiritus cantilenas Socates.
canere:ſed talibus natura ſubiicit remiſſas. Ex quo Socratē in hoc quoqꝫ merito reprehēdūt
32 quidam ex iis:qui circa Muſicam verſanť:ꝙ remiſſiores harmonias improbauit ad doctrinā
quaſi vinolentas accipiens illas/non ſecundū vinolentie naturā(nam vinolētia magis de
bacchari facit)ſed defeſſas. quare & ad futuram etatem ſenioꝝ: opus eſt huiuſmodi harmo-
nias attingere/& huiuſmodi melodias. Preterea ſi qua eſt talium harmoniarum:que conue
niat puerorum etati ex eo quia poſſit ornatum ſimul doctrināqꝫ ferre: quod Lydia maxime Lydia.
omnium harmoniarum habere videť. manifeſtum/ꝙ he tres determinationes ſunt i doctri
na faciende:ſed medium poſſibile atqꝫ decens.

¶ SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

QVeſtiones tres. Prima. vtrū ad muſicā diſciplinā. oībus vtēdū ſit harmoniis/ & omni-
26 bus rythmis/an diſtinguendū. ¶ Scđa. vtrū iis qui operā diſcipline diſcēde nauant:
eandē determinationē ponimus/an quandā aliā tertiā. ¶ Tertia. Cū muſice vna ps
in melopœia/melodiiſq; verſať/& altera in rythmis:vtrū ea q̄ probe vtiť melo prefe-
rēda ſit illi:que bň vtiť rythmis. ¶ Exactā de hiſce determinationem:nūc inquirēdā
27 nō eſſe. nā hec cognitio/a muſicis/& nōnullis philoſophis/qui ſufficientē habēt mu-
ſice cognitionē/ſi qui deſiderarēt ingrenda eſſet. nūc aūt(& iure quidā)rudi mineruā/de hmōi eſſe di

cendum.¶ Non vnius vtilitatis gratia/sed multarū:musica vtendū.nā quidam de hac re philosophā 28
tium:diuidūt melodias in morales/actiuas/& abstractiuas/ ponentes quidē harmoniarū naturā vni-
cuiq; istarū accōmodatam.non igit̄ ad vnū musica/sed ad multa:vtilitatē habet.Habet enim vtilitatē
& ad eruditionē/& ad purificationē/innoxiāq; affectuū sedationē.tertio ad vitam degendā.& quarto
ad curatum remissionem/& per iocum quietē/relaxationemq; laborū.¶ Omnibus harmonijs/& mo- 29
ralibus/.& actiuis/& abstractiuis esse vtendum:sed non ad eundem vsum. Nam ad discipline institu-
tionē:moralibus vtendum est.ad oblectationem vero que auditu haurit̄(alijs manu operātibus)acti-
uis.& abstractiuis vtendū interdū ad purificationē/& interdum ad quietem/remissionemq; laborum
ad purificationē quidē.quia affectio animi q̄ circa quasdam animas vehementer contingit:illa cūctis
inexistit/differenter tamen secundū magis & minus.vt cōmiseratio/metus/raptus animi.hoc enī mo-
tu quidā occupati sunt.videmus enim eos(cū sacris melodijs vtūtur ij/ qui a furoribus expiāt animā)
restitutos/quasi medicinā adeptos & purificationē. Et hoc idem necessariū est euenire ex melis: ijs q
prorsus cōmiseratione/& metu/& alijs affectibus detinent̄/& alijs qui aliquantulū talibus efficiuntur/
& fieri in omnibus per melodias purificationē/& alleuiationem cū voluptate.Simili quoq; modo me-
lodie q̄ ad purificationē spectant/leticiam afferūt/hominibus innocuā.Quare talibus harmonijs/tali-
busq; melodijs:spectari digni sunt ij/qui cōcertantes theatralē musicā tractant.Ad quietē vero & rela
xationem laborū/cum duplex sit spectator/vnus liber & eruditus/& alter onerosus & illiberalis/vt qui
cōfluit ex opificibus & mercenarijs: ad spectatorem/genere harmonie est vtendū.liberali quidem &
moderato ad liberalē.& illiberali ac vehemētiore ad illiberalem/sordidūq; auditorē: nā vt opificū sor
didorūq; anime distorte sunt a naturali habitudine:sic & harmoniarū distortiones sunt/& melodiarū
q̄dam rigide/& inflexiles.atqui singulos:id quod est nature sue cōsentaneū/delectat.Quare potestas
facienda est ijs/qui in musica certamen suscipiūt:vt ad spectatorē:qualis ipse fuerit/ & musicā quoq;
exhibeant talem.¶ Ad adolescentū liberalem institutionem.Dorica harmonia esse vtendum/& alia 30
quācūq; in philosophia & musica legitime versati/suadēt esse recipiendā. Phrygiā aūt non cōuenire.
¶ Primo.quia Dorica maxime harmoniarū moralis:& quā omnes fatentur constantē/firmūq; ac viri-
lem cōtinere morē.ad doctrinā autem/prius dictū est vtendū esse moralibus harmonijs. Phrygia ve-
ro:vt tibie/concitatiua est/magis consentanea dithyrābis/& bacchationibus. Vnde Socrates minime
approbandus est:qui in republica/eam Dorice ad iuuētutis disciplinā copulauit. huius enim rei argu-
mento:philoxenus musicus.qui cū tentasset harmonia Dorica dithyrambo facere fabulas haudquaq̄
potuit.sed ad phrygiā tractus est harmoniā:que illius erat nature/& q̄ maxime congruit dithyrambis.
¶ Secundo.quia medium extremorū laudamus/sumēdūq; esse diximus.atqui Dorica naturā medij/
ad alias habet harmonias.maxime igit̄ doricam pre ceteris/decens est iuniores addiscere.¶ Harmo 31
nie sunt etatibus accommodāde. nam quisq; possibilia sibi/& conuenientia potius aggredi debet. at
hec determinata sunt etatibus. vt fessis iam etate:nō facile est alti spiritus cāntilenas canere/sed talibus
natura subijcit remissas.& earū/si que conuenit puerorū etati:maxime Lydia.quia ornatū/doctrināq;
simul ferre possit. viros autē:mediocres:& he tres determinationes in disciplina faciende: sed mediū
& possibile & decens. Et Socratem reprehēdunt quidā eorū/qui in musica versant̄:ꝙ remissiores har
monias improbauit ad disciplinā/ quasi vinolentas. verū id non est secundum vinolentie potentiam:
vinolentia enim:impetuosa res est.huiusmodi autem harmonie/languide ac defesse.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

Melodia
Melopœia.
Rythmus.
Rythmopœia
Epopœia
Dramatica
Exegematica.
Cœna id est actiua.
Narratiua.
Cōmunis.
Tragœdia.
Pretextata

CVm videmus musicam esse per melodiam & rythmos Melodia:ei parti musice/que melo-
pœia dicit̄ subseruit.fitq; voce:vt cantu.flatu:vt tibie/fistule/sambuce.tactu:vt lyre/barbiti/ 26
cithare.Rythmus subseruit rythmopœie. fitq; rythmus: numeris/aut in quantitate syllaba-
rum & in numero pedum seruatis/vt iambici:trochaici:& id genus lyrici rythmi.aut in nu-
mero syllabarum solū:simili quadam seruata emmeli/euphonaq; sonoritatis cadētia.quales rythmi cō
plures vernaculi sunt.itali:vt Dantici Petrarchiaci.Gallici:vt Meduniani.Molinetiani ac similes.cete
rū carmina vt heroica:magis famulant̄ musice epopœie. Et hec musica poetice ps est/de q̄ in sequēti
annotatione plenius.¶ Alias vero diligentius in ijs/qui de poetica dicetur. Poeticen scripsit Aristo-
teles:vbi ostēdit cū de melicis & epicis agit/musicē purificādi:serenādi: sedādiq; & perturbationibus 27
aīos/vim habere. Verū quia hic de poetica sermo incidit:pauca forsitan de ea pstringere:non fuerit
illaudabile.Tres eius partes faciunt.Δραματικην.ἐξηγηματικην.κοινην.actiuam:narratiuā communē.
Actiue partes:sunt tragœdia.comedia.satyrica.mimica.Narratiue partes:moralis historica: doctrina-
lis.Communis partes:epopœia:melopœia que & lyrica:elegiaca.dithyrambica:iābographa. epigrā-
matographa.hymnographa.asmatographa.epitalamiographa moneda.bucolica.georgica. ¶ Tra-
gœdia:heroum.regū.tyrannorū.in aduersis acta cōprehēdit.hec apud latinos pretextata dicit̄:a pre-

texta genere amictus quo reges & latinorum magiſtratus vtebant.tragedie ſcriptores:tragici & trage
di dicūtur.ceu fuerūt Eſchylus.Sophocles.Euripides.Arion.Phrynicus.Ion.Acheus.Pacuuius.En-
nius.Seneca.¶ Comedia greca:priuatā ciuilēue vitam comprehēdit.cui proprium eſt conuicia ſpar-
gere:dicaces ſermones:& ſcurrilitates continere.ſed comedia latina:fere poeſis mimica eſt.que & pal
liata fabula:& togata:& tabernaria/& attellana:& planipes.qui ſcribūt:comici & comedi dicuntur. vt
Suſarion.Eupolis.Ariſtophanes. Cratinus.Pherecrates.Menander.Philemon.Philiſtion.Terētius.
Plautus.¶ Satyra greca:res tragicas:& graues comprehendebat:ſatyros ruſticos inducēs. vt interim
iocis luſibus ſaltibuſq;:ſpectator mulceret.huius proprium:riſus:ſcurrilitates: cū luctibus miſcere. has
fabulas latini Atellanas vocant.Satyra latina:aliud poematos genus:aliquid actiuū & mimicū conti-
nens.Scriptores:ſatyrici.vt Pratinas.Lucillius.Oratius.Iuuenalis.Perſius.¶ Mimica:eſt ſermonis &
actus cuiuſq; imitatio citra reuerentiam vllā:& factorū cum laſciuia repreſentatio.qui ſcribunt: poete
& Mimi. vt Sophon.mimice apud latinos:ferme fabule palliate.togate:tabernarie. atellane. planipe-
des.¶ Palliata fabula:q̄ a grecis cōuerſa:comedie nomē tenet:& habitu greco repreſentabat.eſt eni
pallium:grecorū amictus.vt ea que Terētij & Plauti. ¶ Togata fabula:in qua habitu Romano fiebat
repreſentatio.nam toga romanus amictus:& hec comedie grece reſpondet.Tabernaria:per humiles
perſonas repreſētabat.¶ Atellana dictis iocularibus:& ſatyricis grecis ſimilibus fabulam peragebat.
ab Attella volſcorū vrbe dicta. ¶ Planipes:mimica erat/in qua nudis pedibus in ſcenā repreſentato-
res veniebant.ſed tragici:cū cothurnis.& comici cum ſoccis.Nunc ad ſecūdam partem.Moralis:mo-
rum & vite/precepta cōtinet.vt pars magna georgicorū Heſiodi.Teognides.Phocylides.Menander
epiſtole Oratij.¶ Hiſtoria:genealogias:& priſcarum rerum monumenta:vt plurimū ficticia.vt Theo
gonia Heſiodi:Methamorphoſis Ouidij.Lucanus.Statius.¶ Doctrinalis:que aliquid docet:vt geor
gicon Virgilij:de agricultura:halieutica Oppiani de piſcibus. Manilius.& Aratus: & vrania Pontani
de aſtris:Macer de herbis.Quintus ſerenus de medicina:priſcianus de ſitu orbis:Lucretius de phy-
ſiologis Bonincontrius de natura rerum. Fauſtus de virtutibus: Bigi opuſcula chriſtiana & ſimilia.&
hos etiam ſcriptores:epopoeos vocant nōnulli. ¶ Epopoeia heroicā continet:quę preclara geſta he-
roum.& fortium virorū deſcribit vt ilias:& odyſſea Homeri.Eneis virgilij.Pharſalica Lucani.ſcripto
res epopoei:& epici dicuntur.¶ Melopoeia que & melica:adiectio muſico inſtrumento:vt lyra:citha
ra:barbito.& huiuſmodi peragi ſolebat.Scriptores:lyrici poete dicti ſunt. ¶ Elegia:hexametro penta
metroq; lamentationes & luctus decantat. Scriptores.Elegiographi. vt Callimachus. Philetes. Oui-
dius.Propertius.Tibyllus.¶ Dithyrambica que canit bacchum:& que multifariam carmia inuoluit
& implicat:bachicos modos:ebrioſoſq; & inanos imitata:que & dithyrambopoeia dicitur.Scriptores
dithyrambici: & cyclici.vt Arion.Philoxenus.Pindarus. ¶ Iambographa:iambicis carminibus ma-
ledicta contorquet.Scriptores:Iambici.vt Archilochus.Hipponax.¶ Epigammatographa:ſtatuas:
domos.loca.donaria.vario carmine laudat: aut vituperat.ſcriptores Epigrammatographi. vt Simo-
nides.Palladius.Agathias. Martialis.Claudianus. Oratius.Himnographa:dorum hymnos canit/ &
hec impura.que vero pura:vnius dei:ſanctorumq; concinit laudes.ſcriptores: hymnidici & hymno-
graphi,impuri:vt Orpheus.Homerus.Callimachus.puri vero Dauid:Hierotheus.Prudentius.Chry
ſoſtomus.Hilarius.Hieronymus.Ambroſius & plerią; alij.¶ Aſmatographa:ad lyram:barbyton:ci-
tharam & alia muſica inſtrumenta:carmen condit.Scriptores. Aſmatographi:& cantores.vt Demo-
docus.Phemius.Automedes.& ferme inſignes:primo noſtro euo fuerunt Bunous Ogganius.at ve-
ro nunc etiam vite ſuperſtites aſmatographi poſteritati commendabiles (ne tempora noſtra tanq̄ ſi-
ne muſis taceamus)Alexander Iaſpar.Ioſſequinus:& qui cum Homero Phemio certare poſſit:Attra
bas Feuinus.¶ Epithalamiographa:nuptiarum ſolemnia carmine celebrat.Scriptores:epithalamio-
graphi. vt Agameſtor. Heſiodus. Theocritus. Catullus. Claudianus. Auſonius. ¶ Moneda: vni-
cam perſonam inſignem reddit.Scriptores:monede. vt in multis epitaphiographi. ¶ Georgica:agri-
colationis precepta continet.Scriptores:georgici Heſiodus.Virgilius.¶ Bucolica:paſtorum & agre-
ſtium mores imitatur/& ſermones. Scriptores:bucolici. vt Bion.Theocritus. Virgilius. ¶ Verum de
his omnibus: qui ad optime ciuitatis formādos adoleſcentes:& ciuium liberos:pręcipue ſunt admit-
tendi. morales:doctrinales:epopoei: & puriores hymnographi. cæteros iubet Plato ab optima ciui-
tate eſſe pellendos. quales ſunt Tragoedi.Comedi.Satyrici.Mimici.Elegiographi.Dithyrambogra-
phi:Iambographi:& ſimiles.ſed ſicut hi poeſim mollem aut efferam & diſtrahentem:aut maledicam
cōtinent:ita in ciuitatibus lapſis(ſicubi locus talibus ſit)tantum permitti debet:quāq̄ etiam nuſq̄ de-
beret.ſed hec pro annotatione poetices Ariſtotelis ſatis. ¶ Ceu dithyrambus: manifeſte videtur eſſe
39 Phrygius.Dithyrābi hymni erant ad bachū:et dithyrambus bacchi nomen a duabus portis:quibus:
egreſſus a poetis fabulatur:a ceſa Semeles aluo:et a Iouis femore. ¶ Dorica autem hanc habeat na-

Tragici. Tragedi. Comedia greca. Comedia latina. Comici. Comedi. Satyra greca Satyra latina Satyrici. Mimi. Palliata. Togata. Tabernaria Atellana. Planipes. Moralis. Hiſtorica Doctrinalis Epopoeia. Epopoei. Epici. Melopoea Melica Lyrici. Elegia. Elegiographi. Dithyrābica. Dithyrambopoea. Dithyrābici. Cyclici. Iābographa. Iambici. Epigrāmatographa. Epigrammatographi. Hymnographa. Hymnidici. Hymnographi. Qui in bene inſtituta ciuitate poete recipiēdi.

109

Myxolidia. turam.Harmoniarum quedam ſunt molles & effeminate:vt Myxolydie.quędam concitatiue/vehe
Phrygia. mentes/& furibunde:vt phrygie.quedam vero moderate/& viriles.vt Dorice/& lydie.ceu fere apud
Dorica nos harmonie galle:molles.itale:luctuoſe.germane & britanne:magis viriles.Eluetiane:concitatiue:
Lydia. veluti & in generibus melorum.apud muſicos:chromaticum molle eſt.enarmonicũ: cõcitatiuum.&
Chroma. diatonicum:moderatum.& quanq̃ ita eſt cum ſuam naturam ſeruant/& inuicẽ comparanť: in diato-
Enarmonicũ nico tamen melo/camene quedam ſunt molles/ ſunt efferate ſunt moderate/ ſunt luctuoſe:ſunt vino-
Diatonicum. lente bachantes dithyrambice/ ſunt viriles: & ita in vnaquaq; gente & natione/ ſecundum habitan-
tium mores.& vbiq; quod concitatiuum/vehemens/efferatum/diſſolutum:in exceſſu eſt/ & id quod ſuperabundantia in viciјs.quod molle fractum/effeminatũ/luctuoſum/molles cantãs amores:in defectu & quod defectus in viciјs: quod vero moderatũ/virile/ equatũ:in mediocritate/& quod virtus in moribus.quare huiuſmodi moderata:& equabilis harmonia: liberis inſtitutionibus eſt accõmodanda.cetere vero explodande:niſi forte ad aliquã animi languẽtis expiationem/ceu pharmaca/& venena quandoq; pmittũtur/aduerſe valitudinis amouẽde gratia.& vt hec tria/exceſſus defectus & equabilitas in harmoniјs & melis:ita ſuo modo in Rithmicis/& epicis reperianť:quorum q̃ moderata/moralia/& doctrinalia: acceptanda/maxime in adoleſcentum exercitamentis/ reliqua vero fugienda. & hec pro Politicorum dicta ſint ſatis.

¶OCTO LIBRORVM POLITICORVM HOC·EST DE
REBVSPVBLICIS ARISTOTELIS DEO (QVI
SOLVS OMNIVM OPTIMVS
GVBERNATOR EST)
ADIVTORE.
F I N I S.

¶LEONARDI ARETINI IN LIBROS ECONOMICORVM ARISTOTELIS PROLOGVS. AD COSMVM MEDICEM.

PReciosa ſunt interdum parui corporis munuſcula: quod lapilli/gẽmeq; te
Tydeus. ſtanť.Et homines nõnunq̃ puſilli/grandioribus preualẽt:vt de Tydeo ſcri
Homerus. bit Homerus. a quo breui & exiguo:Thebanos omnes certaminibus lõge
Thebani. ſuperatos fuiſſe tradit.Statius quoq; Homerum(credo)ſecutus:de eodẽ in
Statius. quit.Maior i exiguo regnabat corpore virtus.Tu igiť Coſma dulciſſime hoc quicquid eſt libelli/ob pagine breuitatem:nequaq̃ ſpernas. puſillũ quidem eſt:at viribus amplum/& precio dignũ.quod ego per has ferias e greco interpretatus/non immerito(vt michi videor)tibi potiſſimum deſtinaui.cui enim rectius de gubernatione exercitus precipi poteſt: q̃ illi qui exercitũ habeat/ cui rurſus de reifamiliaris adminiſtratione: q̃ ei qui rem amplam poſſidet/& tueri illam cũ laude gliſcit/& augere cũ dignitate/Licet ergo tuipſe per te multum ſapias/& a patre tuo viro ſapientiſſimo quotidie audire poſſis:operepreciũ tamen erit/qui de re familiari tradiderũt: excellẽtiſſima philoſophoꝝ ingenia cognouiſſe.Vt enim medicine finis eſt ſanitas: ita rei familiaris diuitias/finem eſſe cõſtat.ſunt vero vtiles diuitie:cum & ornamẽto ſint poſſidẽtibus/& ad virtutem exercendã ſuppeditent facultatem:pſunt etiam natis: qui facilius per illas/ad honores:dignitateſq; ſubleuanť.nã quoꝝ virtutibus obſtat res anguſta domi:haud facile emergunt.vt poete noſtri dictat ſententia.Quare tum noſtri: tum natoꝝ multo magis charitate:illaꝝ amplificationi(quo ad honeſte poſſumus)ſtudendum eſt.quoniã a philoſophis in bonis numeranť:& ad felicitatem ptinere credunť.Tu igiť harum precepta rerum in hoc libello Ariſtotelis leges.Ego vero non ſolum tranſtuli e greco: vt maxime conſonũ eſſe putaui:veꝝ etiam explanationẽ quandã obſcurorum verborũ adiunxi. quo tibi legenti
Explanatio dilucidior eſſet.Primum igiť illud p̄mittendum:duas philoſophie eſſe partes: quarum alte-
hec:circa finẽ ra in cognitione rerum:altera in agendo verſať.Prima pars fere ptinet ad illa: quorum finis
voluminis ha- eſt ipſa cognito.Actiua vero p̄cepta vite continet:que ſcire parum eſt:niſi deducas in actũ.
betur. Ea vero p̄cepta diuiduntť trifariam.aut enim circa mores nos inſtruũt aut circa remfamiliarem aut circa rempublicam.harum primam Ethicam ſecundum Economicam:tertiam Politicam greci appellant. nos vt(opinor)noſtris vocabulis vti magis decet q̃ alienis. Nũc ad textum Ariſtotelis veniamus.

¶OECONOMICORVM ARISTOTELIS RECOGNITORE ET EXPLANATORE IACOBO FABRO STAPVLENSI LIBER PRIMVS.

¶De differentia & conuenīētia Politice & Economice/& ordine earum. Cap. I

1 REſfamiliaris & reſpublica inter ſe differunt/ nō ſolum quātum domus & ciuitas
(hec enim ſunt earum ſubiecta/verūetiam illo/ꝙ in republica quidē plures impe
rant/in re familiari vnus dūtaxat eſt imperator & rector. Quedam enim artes di
ſtinguūtur/nec eſt eiuſdem feciſſe & facto vti: quemadmodū lyra & fiſtulis. ſed
reipublice diſcipline eſt ciuitatē ab initio cōſtituiſſe & conſtituta bene vti. Itaq; patet etiā
2 eſſe reifamiliaris parare domū/& illa vti. ¶Ciuitas quidē eſt multitudo domorū/agro &
pecuniis ſufficienter abūdans ad bene viuendum. Id autem ex eo patet/ꝙ ſi compotes hu-
ius eſſe nequeūt:ſocietas ſoluitur. Inſuper huius gratia in vnum cōueniūt. cuius autem gra
tia vnūquodq; eſt & fuit:& ſubſtantia ſua hec exiſtit. Itaq; patet priorē eſſe generatiōe rem
familiarē/q̄ rempublicam. nam & opus illius eſt. particula enim ciuitatis:domus eſt. conſi-
derandū igitur de re familiari:& quid illius ſit opus.

¶PRIMI CAP. PRIMI ECONOMICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

1 ECōnomice id eſt reſfamiliaris ac domeſtica/& politice id eſt reſpublica: inter ſe differunt/
atq; cōueniunt. Differūt quidem. quia rei domeſtice ſubiectū/domus eſt:rei autem publi-
ce/ciuitas. & non modo tantū differunt/quantū earum ſubiecta domus & ciuitates:verum
& in hoc quoq; ꝙ in republica multi imperant/ vt cap. 8 ſexti Politicorum dictum eſt. at in re famili-
ari:vnius ſolius/vt patriſfamilias eſt imperiū. differunt igitur. atqui etiā cōueniunt. nam vt reipublice
eſt ciuitatē ab initio conſtituere/& ea cōſtituta bene vti: ita quoq; & reifamiliaris domū parare/ et il-
la parata eodē modo vti. neq; enim ſimile eſt vt in quibuſdā artibus: vbi hec officia parare inq̄ & vti
diuiduntur/atq; ſeparant. vt non eſt eiuſdem parare/efficereq; lyram & fiſtulā: & lyra fiſtulaq; vti. ſed
2 hoc ad muſicū/lyricinē aut tibicinem:illud vero ad fabrum/lyre/fiſtuleue artificem. ¶Reſfamiliaris:
republica/gn̄atione prior. nam ciuitas multitudo domoꝝ eſt/& regione & poſſeſſiōibus/ad bene vi-
uendū ſufficienter abundās. quod quidē & ex hoc perſpicuū eſt. Primo quia ſi ad bene viuendū ſuf
ficientiā aſſequi nequeant. ſoluitur ſocietas. Secundo. quia gratia huiuſmodi ſufficientie ad bene vi-
uendū:in vnum cetū conueniūt. recte igitur diffinita eſt ciuitas:multitudo eſſe domorū/& regione &
poſſeſſiōibus ad bene viuendū per ſeipſam ſufficiens/abundanſq; ſufficienter. nā cuius gratia vnum
quodq; eſt & fuit:id ad ſuam ſubſtantiā/diffinitionēq; nimirū attinet. quare & domus ciuitate/& reſ-
familiaris republica prior. eſt enim illa huius opus. particula ſiquidē ciuitatis domus eſt. conſiderādū
igitur erit de re familiari/& quodnam eius officium eſt atq; opus.

¶ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM PRIMI ECONOMICORVM ARISTOTELIS.

ARgumentū primi oeconomicorū Ariſtotelis. Que in hoc primo diſcutiūtur:ſunt hec. Primo differentia/cōuenientia/& ordo politice diſcipline & oeconomice. Secūdo partes domus/& acquiſitio. Tertio cōiugalis ſocietas. Quarto leges viri ad vxorē. Quinto leges domini ad ſeruos. Sexto oeconomi leges. que ſex capitibus cōtinent:quorū maxime quartū/quintum/ſextū officia reifamiliaris cōtinent: primum autē/ſecundū/& tertiū magis rem familiarē declarāt. ¶Economicē grece: noſtri reifamiliaris diſciplinā dicunt. illi oeconomū:noſtri patrēfamilias. eſt enim oeconomus qui legem (vt par eſt) gubernāde domus habet. dictus απο του οικου και νομου id eſt a domo familiaq; & lege. quare non ab re hic liber:leges/regulas/preceptaq; gubernāde domus continere itelligitur & fere illa ſola. vt ex capite quarto ad finem vſq; ſecūdi/facile intelligetur. quid autem ſit domus:ex numero 6 primi Politicorū cognitum eſt. quare & quid familia/reſq; familiaris. nam ſola vocis differentia eſt (vt indumēti & veſtis) quod vna voce οικοσ apd̄ grecos dicitur. & ferme primus Politicoꝝ liber:ad hanc rei diſciplinā preuius eſt. & contra hi libri abſoluunt pleraq;:que in Politicis ad calcem vſq; deducta non ſure. Et pluratiue economicorū vt Politicoꝝ nūcupat Ariſtoteles: ꝙ oeconomiarū multe ſint ſpecies/de quibus oībus nonnulla diſceptat. nā quedā regia eſt/quedā prefectoria/quedā ciuilis/& quedam priuata ad has eīn quattuor ſpecies omnes oeconomie & diſpenſationis ſpecies reuocarū iri vult. de priuata:in his duobus libris a Leonardo tranſlatis/agetur. de regia vero/pfectoria/& ciuili in eo quem fini operis vna cum explanatiōe oeconomicoꝝ Leonardi aretini

110

adſciendū reſeruamus. ¶ Hec enim ſunt earū ſubiecta. Subiecta diſciplinarū haud latet ea appel-
lari: circa que ꝑcipue ipſe deſudāt. Politica autē maxime verſat negociaturq; ac deſudat circa reſpu
blicas cognoſcēdas: & oeconomica circa remfamiliarē & cognoſcēdam & ordinandā. nimirū igiť reſ
publica politice/ & reſfamiliaris oeconomice res ſubiecte nūcupanť. perinde atq; ſermo latinus gram-
matico/ ſanitas medico/ nūerus arithmetico/ & geometre magnitudo. Verū quid reſpublica: ex nume
ro 25 tertij politicoꝝ. ¶ In republica multi imperant. vt reges/ conſules/ procōſules/ cenſores/ tribuni/
prefecti & hmōi: qui varij ſunt/ & varij magiſtratus vt in annotatione numeri 56 ſexti Politicoꝝ di-
ctum eſt. ¶ Ciuitas quidē eſt multitudo domorū. ciuitas numero primi Politicoꝝ 8. & tertij 2. ¶ Q; 2
ſi cōpotes huius eſſe nequeūt. Omnes vite ſocietates ad bene viuendū ſufficientiā querūt: ſed recte
& legitime ad bene viuendū ſimpliciter/ oblique autē & lapſe/ ad id quod apparet. nam reſpublica re
gia & optimates & reſpublica/ ſm virtutem viuere affectant/ & ea querūt que ad eam degendam vi-
tam ſufficiūt: pauci vero potentes exiſtimāt eſſe ad bene viuendū ſufficientiā/ dūmodo id ad pecuni
as ſufficiat/ & populares dum ſufficiat ad viuendi licentiā. he enim vite ſunt: regis heroica. optimatū
& reipublice: ſtudioſa ſecūdum quidē humanā virtutem/ hec inferior/ illa ſuperior. paucorū potentū:
auara & ambitioſa. popularis: petulans/ diſſoluta/ & intēperata. & hec oīa: ex ſuꝑioribus libris ꝗma-
nifeſtiſſima. ¶ Eſt enim illa huius opus partes totū conſtituūt: attamē partes omnes ante totius ab-
ſolutionē imperfecte ſunt. vt omnia officia ante virtutis cōſecutionē imperfecta: adepta autem virtu
te/ officia que obiter ſequūtur/ perfecta/ atq; virtutis opus. toto etiam abſoluto/ completoq;: partes ꝑ-
fecte & vſum habētes perfectum/ idq; a toto. nimirū igitur partes/ totius opus quoddam ſunt. quare
& merito reipublice opus quoddā domus ipſa diciť/ ſed cū ipſa iam perfectiſſimū vſum ſit cōſecuta.

¶ De partibus domus/ & vnde ſumenda poſſeſſio. Cap. II

DOmus quidem partes ſunt: homo & poſſeſſio. Quoniā vero primū in mi 3
nimis natura cuiuſq; inſpiciť: in domo quoq; ita ſe habet. quare ſecūdum
Heſiodus. Heſiodum hec adeſſe cōuenit: domiciliū in primis/ mulieremq; & bouem
aratorē. Alterum enim primū ad victum eſt: alterum ad liberos. Itaq; opor
tet ea que ad vxorem ſpectant recte diſpoſuiſſe: hoc eſt prouidiſſe/ vt talis
ſit qualis eſſe debeat. ¶ Poſſeſſionis autem prima cura eſt: ea que ſecūdum 4
naturā. ſecundū naturā vero prior eſt agricultura. Secundo loco: omnia que ſunt a terra. ceu
metallorū/ & ſi qua alia huiuſmodi. Sed agricultura precipue: quoniā iuſta. non enim ab ho
minibus/ neq; a volentibus vt cauponaria & mercenarie/ neq; ab inuitis querit. quēadmo-
dum bellice artes. Adhuc autem & earū rerum eſt: que ſunt ſecundū naturā. natura enim oī-
bus educatio eſt a matre. quare & homibus a terra. prodeſt etiam hec plurimū ad fortitudi-
nem. non enim (quemadmodū viles artium) corpora eneruat: ſed talia facit/ vt ſub diuo cō-
ſiſtere & tolerare laborem valeant/ & aduerſus hoſtes pericula capeſcere. ſoli enim hi poſſeſ
ſiones ſuas extra munitiones habent.

¶ SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

COnſiderationē de re familiari & eius officio aggrediť: quod in calce ꝑcedētis cap.
premiſerat eſſe faciendū. primū ponens partes domus. hominē/ & poſſeſſionem & 3
homo diducit in virum & vxorē. poſſeſſio autē: in ſeruū/ agrum/ animalia ad eum
colēdum neceſſaria/ & reliquam ad victum neceſſariā ſupellectilem. quod Heſio-
dus quoquo pacto hoc carmine expreſſit οικον μεν πρωτιστα γυναικατε βουντα-
ροτηρα. domū quidē in primis mulierem & bouē aratorē. hic precipue ad victum:
illa vero ad liberos. dans per mulierē etiam virum intelligere/ & per bouē ſeruum/
& ceterā ad cōparandū victū neceſſariā poſſeſſionē. Quo fit vt cū mulier vna pars domus ſit/ & pre-
ſtantior quidē/ quippe que ſit ad liberos & liberoꝝ gratia: oportet oeconomice diſcipline ſtudioſū/ re-
cte diſponere ea que ad ipſam ſpectant. hoc autem eſt ꝑparare & dilucidum facere: qualē ipſam eſſe
opotteat. at nūc de querēda poſſeſſione: quod ad officiū reifamiliaris ſpectat. ¶ Poſſeſſionū hec ſecū 4
dum naturā eſt: illa vero preter naturā. & de ea que ſecundū naturam precipua cura oeconomo eſſe
debet. & poſſeſſionū que ſunt ſecundū naturā. quedā ex frugibus & agricultura ꝓuenit. quedā vero
ab alijs/ que aut in terra aut ex terra ſine cultu ꝓueniunt: vt metallica/ ſilua cedua/ & huiuſmodi. ſed
potiſſima poſſeſſionū primūq; locū tenens: agricultura eſt. primo qm̄ iuſta. nō enim querit ab hoibus
neq; volētibus quidē/ vt nūmularia & mercenarie/ neq; ab inuitis & nolētibus vt poſſeſſiōes bellice. ſe
cūdo. quia ea poſſeſſio que ex agricultura ꝓuenit: ſm naturā eſt. nā oibus ita natura cōparatū eſt: vt
a matre victus ſuggeratur. quare et hominibus a terra. tertio. quia ſibi ex agricultura poſſeſſionem
comparare: plurimū confert ad fortitudinē & corporis vires. nō enim quemadmodū viles artes cor-

pora inutilia reddunt:hunc in modū & agricultura facit/ſed valentia ſub diuo conſiſtere & tolerare/ labores/inſuper & potentia aduerſus hoſtes pericula ſubire. nam hi ſoli:ſuas poſſeſſiones extra munitiones habent.

ℭANNOTATIONES AD CAP.SECVNDVM.

3 Domus partes.minime domus partes:primo Politicorū numero 4/ enucleate ſunt.
4 & eam hic habet ſententiā:quam & illic numero 3 eiuſdem habuit. ℭPoſſeſſiōis autem prima cura eſt ea/que ſecūdum naturā.De poſſeſſione ſecundū naturā.ſufficienter intelligit/ex primi Politicoꝝ numeris a 31 ad 34 de ea vero que preter naturā a numero 34 ad 40 eiuſdem. quare ſat eſſe viſum hic eſt:loca vbi hec oſtenſa ſunt annotaſſe. ℭSecūdum naturam vero prior eſt agricultura.de agricultura/& eius populo/quomodo primas partes obtineat/& optimus ſit inter populares:dictū eſt numero 17 ſexti Politicorum/& in eius annotatione.

ℭQualis viri & mulieris œconomica ſocietas.Cap. III

5 Curarum que ad homines ſpectāt diligentiarū:prima cura circa vxorem exiſtit.Societas eſt enim maxime ſecundū naturam: mari & femine. ſuppoſitū eſt a nobis & aliis locis:deſiderare naturā in multis efficere talia. veluti vnūquodq; animaliū.eſt autem impoſſibile feminā ſine mare/aut marem ſine femina hoc adimplere. quare eorum ſocietas ex neceſſitate cōſtituta eſt. ℭEnimuero in ceteris aīalibus abſq; ratione id fit:& in quantū nature capacia ſunt/& procreandi gratia ſolum.in cicuribus autem & prudentioribus diſtinguit magis. apparent enim in his magis auxilia mutua/& dilectiōes & coopationes.Maximeq; in homine cōſpicitur/ꝙ non vt ſint cauſa ſolum: verum etiā bene ſint:mas & femina ope mutua cōiungantur.filios quoq; procreant: nō ſolum vt nature id tributū ferant verūetiam vt cōmoda inde percipiant.valētes enim ipſi:imbecillos ſuo labore tuētur/& alunt.mox imbecilli ob ſenium facti:a valentibus eadem reportāt. ℭSimul autem & natura per hunc circuitū adimplet ſempiternitatē.ex quo ſecundū numerū nō poteſt:at ſecūdum ſpeciem.ſic enim diuina ꝓuidentia vtriuſq; natura ordinata eſt/viri ſcilicet & mulieris ad ſocietatē.aſſumpta enim ea cauſa non vt ad eadem omnia vtilem habeat virtutem:ſed quedā ad contraria/in idem tamen cōtendentia. alterū enim robuſtiorē fecit: alteram imbecilliorē.vt hec quidem ob timorē cautior:ille vero propter fortitudinē pugnacior eſſet.& alter parat foris:altera parta domi conſeruat.ad operis vero effectionē/altera ſedulitatē intra limen agit/ad externam vero peruagationē imbecilla.alter ad quietem deterior eſt/ad motum autē valentior.Circa prolem autem:generatio quidem cōmunis eſt/vtilitas vero propria.alterius enim nutrire eſt:alterius erudire.

ℭTERTII CAP.COMMENTARIVS.

Vod in fine tertij numeri relictum eſt monſtrandū/que ſcilicet ad mulierē ſpectant:hic
q exequit.oſtendens viri & mulieris ſocietatē/ſecundū naturā eſſe/& neceſſariā/ & multa continere cōmoda. ℭPrimo.quia aliis in locis alias ſuppoſitū eſt:naturā multa talia affectare/gňatione relinquere/qualia ipa ſunt.quemadmodū animaliū quodq;/quod aut mutilū aut orbatum nō ſit.atqui impoſſibile eſt feminā ſine mare/aut marem ſine femina id gňationis implere opus.quare non mō eſt ſm naturā/ſed & neceſſaria huiuſmodi viri & mulieris in domo ſocietas. ℭSecundo.quia huiuſmodi maris femineq; neceſſitudo in ceteris aīalibus abſq; ratiōis vſu fit/ & in tantum quantū nature capacia ſunt in prolis gratia ſolum.ſed in māſuetis animalibus/ & pre ſe magis prudentie veſtigiū ferentibus:articulatius id declarat. nam in talibus magis apparent auxilia mutua/& dilectiones & coopationes inuicem.& maxime omniū:id in homine cōſpicitur. ꝙ non vt ſint ſolum cauſa/ſed vt bene ſint vir feminaq; mutuo operātes exiſtunt.& filios ꝓcreant: non ſolū vt nature inſeruiāt/verūetiam vt cōmoda inde percipiāt.nam que ipſi potētes ipſis impotētibus exhibuerūt:rurſus ipſi ob ſenectam impotētes facti/eadem ab illis quidē potentibus reportāt. eſt igitur hec ſocietas non modo ſecundū naturā & neceſſaria:ſed & multa cōmoda continet. ℭTertio. quia natura per hunc gňationis circuitum/ſempiternitatē implet.quādoquidē id ſm numerū non poteſt: at ſaltem ſecundū ſpeciem id queat.ſic enim a deo/vtriuſq; nature ꝓuiſum eſt/viri ſcilicet & mulieris ad vite cōmunionē.diſpoſita enim eſt vtriuſq; natura:non vt omnia eadem vtilem habeat potentiā/ ſed quedā in contraria/in eūdem tñ finem contēdentia.nam illum robuſtiorē fecit/ hanc autē imbecilliorē:vt hec quidem ob timorē ad ſui cuſtodiam cautior ac vigilantior/ille vero ob fortitudinē vir-

dicatior eſſet. & ille foris parat: hec autem que foris parta ſunt intus aſſeruat. & ad operum curas / ille quidē & potēs & firmus eſt: hec autē ad eas (que ſunt extra) domus cuſtodias / debilis & inualida. et ille quidem ad ocia deterior / ad motus autē incolumior. hec autem contra. non igitur in omnia eadem vtriuſq; natura accōmodam habet potentiā / ſed quedam in cōtraria. in vnum tamē cōtendunt. nam circa filios generationē cōmunem habent: ſed propriā prebēt vtilitatem. nam huius eſt nutrire: illius vero erudire. manifeſtū eſt igitur viri & mulieris ſocietatē ſm naturā eſſe / & neceſſariā / & vite contineņe cōmoda / & quonā modo circa eos diuina ꝓuidentia illa diſpenſauerit.

¶ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Vppoſitum enī eſt a nobis in alijs locis deſiderare naturā. In ſecundo de anima. φυσικωτατον γαρ των εν τοις ζωσιν εργων οσα τελεια και μη πηρωματα η την γενεσιν αυτοματον εχει. το ποιησαι ετερον οιον αυτο. ζωον μεν ζωον. φυτον δε φυτον. in viuentibus enim naturaliſſimū operum eſt: vt quecūq; perfecta / & non mutila / aut que per ſeipſa ſpontināq; generationē habent / alterum tale efficiant quale ipſum eſt. vt animans animātem / & planta plantā. ¶ Eſt autē impoſſibile feminā ſine mare aut marē ſine femina. Ex mare ſine femina prima parens prodijt. & vna ſola fuit (de qua ꝓpheticus ſermo: ecce virgo concipiet & pariet filium) que ſine mare profudit hoīm ſaluatorem. verū id nature poteſtate non fuit: ſed diuina virtute operante. cui / nature impoſſibilitas / poſſibilitas eſt. & cuius poſſibilitas eſt nature impoſſibilitas. quidqd enim poteſt natura: punctus eſt caloris ignis infiniti / deus autē infinitus ignis. ¶ Apparent enim in his magis auxilia mutua. Ex naturis animaliū: horum apertior fides. exēpli cauſa. columbe iam inde a primo ortu: coniugiū non deſerūt / niſi celebs / aut vidua. ſocietate alienū concubitum nō admittūt: femine parturiēti mas adeſt / & cultu omniq; officio fungit̄. ſepe etiam feminā pigrius ad nidum euntē mas caſtigat / cogit intrare. exclusis iam pullis: terram ſalſuginoſam / potiſſimū premanducatā / in eorum os inſerit ſuum ingerēs / atq; ita preparat ad cibum recipiendū. incubāt ambo & mas & femina. mare vno cōtenta turtur / & palumbes viuit. author Ariſtoteles nono de natura animaliū. vides igitur exēpla coniugalis honeſtatis / & mutuorū ſubſidiorꝫ in animalibus domeſticis eſſe ꝑfigurata. vt homo / qui vel ſolus ad honeſtatem genitus eſt: veſtigia honeſtatis in reliquis inchoata / indies ante oculos cernens / in ſeipſo perficiat / cetera autē tanq̄ ſue nature aliena / diffugiat. ¶ Sic enim diuina ꝓuidentia. Sunt qui impietatis Ariſtotelem accuſant: q̄ diuinam prouidentiā in hec inferiora citra globum lunarem ſe diffundere negauerit. quorū placita ad ambroſium vſq; & eccleſiaſticos viros peruagata ſunt. quod ſi ſentiret nō nunc profecto diceret ουτω προωκονομηται υπο του θειου εκατερου η φυσις του τε ανδρος και γυναικος προς την κοινωνιαν 5

Ariſtoteles Ambroſius.

¶Leges viri ad vxorem. Cap. IIII

Rimum igitur leges ſint viro ad vxorem: vt iīuria ceſſet. ſic enim nec ipſe 6
1 iniuriā patietur. Hoc enim & cōmunis lex inducit / vt Pythagorici dicunt:
quemadmodū ſeruam ab lare ductam: q̄minime decet videri afficere iniu
ria. ¶ Eſt autem viri iniuria: externarū mulierū congreſſio. De congreſſio
2 nis vero vſu lex ſit: in vſu vero vt neq; deſit cum ꝑſentes ſunt / neq; abſen
3 tes impotētes ſint abſtinere. ſed ita aſſuefaciendū: vt ſufficienter ſe habe
at in preſentia & abſentia. ¶ Recte vero ſe habet & illud Heſiodi / puellā ac
4 cipere oportere: vt gratis moribus imbuere poſſis. diuerſitates enim morū
5 nequaq̄ ad dilectionē ſunt apte. ¶ De ornatu vero. quemadmodū neq; mores ſuperbos eſſe
decet / ſi ſimul appropinquare debent: ſic etiam nec corpora. nam illa que per ornatū fiunt:
nichil differunt ab hiſtrionū vſu / tragedias in ſcena agentium.

¶QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

Viri ad vxorem leges quinq;. ¶ Prima lex eſto: ne eam iniuria afficiat. ſic enim neq; ipſe ab ea re portabit iniuriā. id enim cōmunis lex inſinuat / ceu Pythagorei dicunt / queadmodū famulā a foco ductam / minime decet iniuria afficere. ¶ Secunda. Vir ab externo cōcubitu abſtineat. nam viri erga mulierē iniuria: externi cōcubitus. ¶ Tertia de rei veneree cōmunicatiōe. ſic id fiat: neq; vt ꝑſentes egeant / neq; vt cum aberunt / abſtinere nequeāt. ſed ita aſſuefaciendū. & vt preſens & vt abſens ſatis habeat. ¶ Quarta. vir vxorē ducat virginē. nam id Heſiodi bene ſe habet / quo doceas mores (virgo ducatur) honeſtos. morum enim diſſimilitudines; nequaq̄ res amica eſt. ¶ Quinta de ornatu viri ad mulierē. nequaq̄ ornatus arrogans ſit / fictus & ſuperbus. nam quemadmodū arrogantes / fictos ac ſuperbos moribus minime decet eos eſſe / qui inuicē proximare debēt. ſic 6

nec corpora ornatu eſſe ficta/arrogantia & ſuperba. nam que per huiuſmodi ornatū conſuetudo fit:
nichil ab ea cōuerſatione differre videtur/quam tragediarū mimi in cena repreſentant.

¶ANNOTATIONES AD CAP.QVARTVM.

6 VT pythagorici dicunt.Fuit religio antiqua:vt quicunq; ad larem alicuius confugiſſet/etiā
ſi is eſſet inimiciſſimus/eum violare nō liceret.focus enim qui & lar/priſca illa ſuperſtitio Lar.
ne.ſacer Veſte habebaꝰ.& id factitaſſe Themiſtoclē memorie proditū eſt/qui cum Athe Veſta.
nis pulſus eſſet/& cum domū inimici ab ſe quidē mirifice offenſi introiſſet/quem vitare non poterat/ Themiſtocles
protinus cōfugit ad larem ſupplex/vbi etiam apud infenſiſſimū inuiolatus remanſit.lex enim cōmu
nis erat:queq̄ qui ad larem alicuius ſupplex confugiſſet/ cōtingere nefas eſto. quare Pythagorici di
cebant ſi ſeruam que ad larē confugit/fas non eſt iniuria afficere/ neq; vxorem que larem viri confu
giſſe videtur.¶Recte ſe habet & illud Heſiodi.ex hac lege qua vult virum ſponſam virginē ducere:
alia intelligaꝰ/vt virgo nubat viro.quo ſi orbetur:decus eſſe ducat/alterum nō ſuꝑducere.veteres eīn
Rhomani:eam feminā corona pudicitie honeſtabant/ que vno contenta matrimonio fuiſſet. & mu
lier cū a viro mores ſit acceptura:qui fit/vt viri vnius moribus formata/ſe alterius viri moribus victu
ram credat/verū & id rōnabilius foret: vt vir vnus multas haberet vxores/quas ſuis moribus forma
ret.cum mulieres a viro/non contra/mores accipere debeāt.ſic enim appetitus a ratione:nō ratio ab
appetitu mores accipit.at neq; id laude proſequūtur:ſed bigamie notam incurrunt. Inter enim turtu
res & palumbes: eque mas monogamie ſeruat honorem vt femina/& torque pudicitie circa collum
eque videtur illos natura inſigniſſe/non ſecus ac Romana prudētia corona pudicitie. Sic enim vale
ria Meſſalarū ſoror:viro defuncto induci non potuit alterum ſuperducere/ cui ſemper diceret virum
ſuum viuere.& bene noſtro euo quiſpiam in eos qui vno non eſſent contenti thoro/hoc diſticho lu Valeria.
dere viſus eſt. Beroaldus iu
nior.

Qui ſemel vxorem duxit/queritq; ſecundam:
Naufragus ille/iterum naufragium ſequitur.

¶Circa ornatum vero.Si vir non debet eſſe fictus/& ſuperfluus in habitu:tantō minus mulier.nam
& natura videtur mares magis ornaſſe q̄ feminas.ſic enim in turturibus/pauonibus/& alijs auiū ſpe
ciebus/& quadrupedibus:intueri facillimū eſt.& id admodū impudēs:vt ſuperfluo & fucario ornatu
ſtudeat mulier viro ſuo placere non potius ſimplicitate/modeſtia/fide/caſtitate/probiſq; moribus:nō
male imitata probitate inſignē Pauli Emilij Corneliam.que cuidā campane mulieri lapillos illi aurū/ P.Emilius.
ſpcioſamq; veſtem oſtentāti & querēti vt eius ipſi ornamenta mōſtraret:reſpondiſſe fertur/dum e lit Cornelia.
terario ludo filij redirent.quibus euocatis:reſpice inquit lautam ſupellectilē meam/cūctaq; ornamē
ta deliciaſq; omnes.Et cum leges viri ad mulierem ponūtur/aut domini ad ſeruum.& hic et vbiq; in
ſequentibus totidem ex oppoſito reſpondenti proportione intelligerentur.quas quiſq;(quē non fal
lit analogie ratio)facile deprehendat.

¶Leges domini ad ſeruos. Cap. V

7 POſſeſſionū vero prima quidem ac maxime neceſſaria eſt illa que optima & prin 1
cipaliſſima.ideſt autē homo.quapropter oportet ſeruos primo parare ſtudioſos.
ſeruorū autem ſpecies due.prepoſitus & opifex. ¶Cum vero cernamus:ꝙ diſci 2
pline tales aliquos faciunt iuuenes:neceſſariū eſt poſt q̄ paueris/ībuere illos/qui
bus liberalia opera fuerint cōmittenda.¶Cum ſeruis autem ita verſetur: vt ne 3
q; ſuperbos eſſe ſinat/neq; abiectos.& liberalioribus quidē honorem: opificibus vero cibū
abunde tribuat. ¶Et quoniā vini potus etiam liberos ad inſolentiā impellit. & apud mul 4
tas natiōes ingenui quoq; ab illo ſe abſtinent/vt Carthaginenſes dum militant:patet ꝙ vi carthaginēſes.
ni aut nichil aut valde paucum ſeruis tradendū ſit.¶Tria vero cum ſint/opus/cibus et ca 5
ſtigatio:cibus quidē ſine caſtigatione & opere petulantē reddit: opus vero & caſtigatio ſi
ne cibo violenta res eſt:& infirmū facit ſeruum.reſtat igitur:vt opus faciendū illi tribuat/
& cibum ſufficientē.ſine mercede enim dominādū non putant.merces autem ſeruo cibus.
¶Verum & alii deteriores fiunt/quādo nec melioribus tribuitur melius:neq; premia ſunt
virtutis & vicii propoſita: ſic etiam & ſerui. quapropter oportet conſideratione habere ac 6
indulgere illis & permittere ſingula ſecundū merita & cibum & veſtem & quietem/ et ca
ſtigationē verbo & opere medicorū artes imitātes/in medicine rationē ꝓſpicientes/ꝙ ci
bus medicina nō eſt propter cōtinuationē.¶Genera vero ſeruoꝝ ad opus faciēdū: optima
erunt/neq; timida neq; fortia nimis.in vtriſq; enim peccatū eſt.nam & nimis timidi nō fe 7
runt laborē:& ferocibus non cōmode imperaꝰ. ¶Oportet quoq; finem omnibus eſſe deter 8

minatū.eſt enim iuſtum ſimul & vtile libertatē propoſitam eſſe premiū. libēter enim labo-
9 res ſubibunt:cum & propoſitū premiū conſpexerint/ & tempus definitum. ℂSunt etiam
10 procreatis filiis tanq̄ obſidibus obligandi. ℂNec plures habendi eiuſdem generis/quēad-
11 modū in ciuitatibus. ℂSacra quoq̧ & largiores epulas ſeruorū gratia magis facienda q̄ li-
berorꝫ.Plura enim ipſi habent:quorum vtiq̧ gratia inſtituta ſunt.

ℂQVINTI CAP. COMMENTARIVS.

1 PAtriſfamilias ad ſeruos leges vndecim. ℂPrima.cura ſit:vt ſerui diligentes ac ſtu 7
dioſi parentur.nam poſſeſſionū prima maxime neceſſaria/optimaq̧ & principaliſ
2 ſima:homo. ℂSecūda.Cum diſcipline/iuuenes bonos ſtudioſoſq̧ efficiāt:ſic pa-
terfamilias paratos ſeruos educet/ vt ſint quibus liberalia opera cōmittere poſſit/
nam ſeruorꝫ due ſpecies:domus ꝓcurator/ qui et alijs preficiē & quem liberaliora
decent opera.& artifex qui quippiam operatur/ & quem decent minus liberalia.
3 ℂTertia.ita verſetur & colloquaē ſeruis: vt neq̧ inſoleſcere neq̧ remiſſos eſſe ſi-
nat.& liberalioribus honorē:operū vero effectoribus/cibum abunde ſubminiſtret.
4 ℂQuarta.Seruis:aut nichil aut perparū vini indulgeatur.nā vini potus:etiam liberos homies inſo-
lentes iniurioſoſq̧ reddit.& apud multas gentes:liberi homines a vino(vt Carthaginēſes dum in mi-
5 licia ſunt)abſtinent. ℂQuinta.Opera ſeruis cōmittat/negligentes puniat/ & ſufficientē cibum tribu-
at.nam cū circa ſeruos hec tria neceſſaria ſint:opus/caſtigatio & cibus. cibus quidē ſine opere & ca
ſtigatiōe vbi defecerint.eos inſolentes reddit/ & ad iniuriādum procliues. & opus & caſtigatio ſine
cibo:res violenta eſt & impotētes ſeruos reddit.hec igitur & opus/& caſtigatio/& cibus ſufficiēs:ſer-
uis tribuēda.nam & ſine mercede haud quaq̄ poſſibile eſt/bene ſeruis preeſſe ac pricipari.ſeruo au-
6 tem merces/cibus. ℂSexta.cōſiderare oportet:hec illis aut agere aut remittere pro dignitate ſingu-
la/& cibum & veſtē & quietem/& caſtigatiōes/cum verbo tum facto/medicorū facultatē imitātes/ꝓ
ſpiciētesq̧ in ratione medicine. qui a ſeruis cibus medicina non eſt: ꝓpterea ꝙ continuo eis exhibe
tur.nam quemadmodū alij deteriores fiunt/quādo neq̧ melioribus tribuiē melius/ neq̧ premia ſunt
7 virtutis & vicij propoſita:ſic etiam & ſerui. ℂSeptima.genera ſeruorū ad opus faciēdū optima.neq̧
fortia nimis ſint.nam vtraq̧ iniuria afficiunt.eteni ſerui nimiū timidi:non ꝑmanent.nimis autē fortes
8 & animoſi:nō bene ferunt imperiū. ℂOctaua.oībus ſeruis libertas vt finis ſit propoſita & determi-
natū tempus.nam iuſtū eſt & vtile libertatē illis pro premio eſſe ꝓpoſitam. & tunc eni labores ſubire
9 volunt:cum eis premiū propoſitū eſt & tempus definitū. ℂNona. Obligētur liberorꝫ procuratione.
10 ℂDecima.non plures ſerui eiuſdem gētis in domo habeanē:quēadmodū neq̧ in ciuitatibus decet.
11 ℂVndecima.Sacrificia & fruitiones magis ſeruorꝫ gratia q̄ liberorū fiant.nam & ipſi plus iure habe
re ſolent eius rei/que ipſorum gratia conſtituta eſt.

ℂANNOTATIONES AD CAP.QVINTVM.

Hecatono. POſſeſſionū vero prima. De acquiſitiōe & poſſeſſione cap. quinto & ſeptimo primi politi 7
3 corū.que maxime ad economicū pertinet. de ſeruis autē tertio & quarto cap. eiuſdem.
77 ℂCum ſeruis autem ita verſetur.Plerorūq̧ que hic de ſeruis Hecatonomiarū tertio nu-
76 meris 76.77.et nōnullis alijs inuenies Platonis & Ariſtotelis conſiliationē. ℂEt quo-
Xenophon. niā vini potus.Xenophon ſcribit hanc apud Perſas ſeruorū legem fuiſſe:vt a vino abſti-
Perſe. nerent.Carthaginēſes etiam adducit Ariſtoteles. Rome non modo ſerui/ſed & libera mulier que vi-
carthaginēſes. nū oluiſſet pro impudica habebaē.Verū nunc & ſerui & liberi & in Aſia et Affrica a vino lege abſti
Aſia. nent:quam tamē minime probare velim.ſed quo ad hoc/laudabilior:q̄ licentia illa & ſeruis et liberis
Affrica. abſq̧ lege vlla & tēperantie modo indulgēter ſinens ſe vino ingurgitare.immo apud natiōes q̄pluri-
mas/is pro maxime egregio habetur viro/qui plures amphoras vini in vno cōuiuio hauſerit/ vt neq̧
tres boues aut equi tres/qui triduo abſtinuerint:tantū aque abſumere queāt/ quantū vir bonus ille vi
nipotamon iugulati meri/dignus ipſe(ſi vſpiam gentiū tēperantia eſt)vere iugulari.Verū hec ad ho-
neſtā domum quā hic Ariſtoteles inſtituit:nihil attinent.Et ꝙ hic vino interdicē ſeruis: id etiam in-
tellige/& omni eo quod inebriare poteſt.nam omnia talia:inſolentiā debachationēq̧ pariūt. propter
quam & imodicus vini vſus:& viris & mulieribus & liberis & ſeruis merito eſt inhibēdus. ℂEſt eni
iuſtum ſimul & vtile.In fine decimi cap.ſeptimi Politicorꝫ:ita habet Ariſtoteles.quare melius eſt om
nibus ſeruis premiū libertatis eſſe propoſitū:poſtea dicemus quod hoc in loco exequitur.vt intelligā
tur hi œconomicorꝫ libri:in ſupplementū eorū que/dicta ſunt de politijs eſſe adiecti. ℂSunt etiam ꝓ
creatis filijs.vbi enim vernas ex ſe dominatos habent:ne fugiant ſerui/filij eorum erūt tanq̄ obſides.
ℂSacra quoq̧ & largiores epulas.Literam habet τας θυσιας και τας απολαυσεις.quod ſacrificia/qui-

etes/ferias/fruitioneſq; ſonare videtur. que magis ad relaxationē ſeruorū & voluptatem inducta vi-
dent: quo vegetiores ſint ad labores/pariter ipſi & pecora/q̄ gratia liberoꝝ. nam vt ſcire dicit. Q d̄ ca Geneſis
ret alterna requie durabile non eſt. liberi autē magis in liberali ocio degere dn̄t. ¶ Et negocia ſic ſe- 32
queſtrāda. Sic Iacob ſapiens ille ꝑuetuſte religiōis œconomus: feciſſe legit in occurſu fratris ſui Eſau.

¶ Leg:s economici. Cap. VI.

8 Quattuor habere patremfamilias oportet circa pecunias. nam & querere poſ- 1
ſe conuenit: & queſita tueri. alioqui nulla querēdi foret vtilitas. nam cribro
haurire nichil aliud eſt/&(quod dici ſolet) terebratū vas. eſſe preterea talem:
vt & ornari ꝓſentibus & frui ſciat. horum enim gratia habere illas expedit.
¶ Diſtinguenda quidē ſunt ſingula/& plura habere fructuoſa. ¶ Et negocia 2 3
ſic ſequeſtrāda: vt non omniū ſimul periculū ſubeatur. ¶ Circa tuendū autē 4
queſita: vtiles ſunt Perſice & Laconice/vtilis etiam Attica diſpenſatio. vendentes emunt.
¶ Et penoris inſtitutio non eſt in exilioribus adminiſtratiōibus. ¶ Eſt autē Perſica. ipſum 6
omnia iubere/omniaq; inſpicere. ¶ Et quod de Dioniſio (inquit) Dion. nullus enim parem Dionyſius.
habet alienorū & ſuorum. ita quotcūq; per ipſum geri poſſunt: circa illa cum diligentia in- Dion.
tendat. In quo Perſe ſimul ac Libyci dictum recte ſe habet. Perſa enim rogatus/quid equū Perſa.
maxime pinguefaceret: oculus domini reſpondit. Libycus vero rogatus quod ſterquiliniū Libycus.
agro foret optimū: domini inquit veſtigia. ¶ Sunt igitur negocia diligenter hec a viro in- 7
ſpicīēda: illa vero ab vxore prout inter eos diſtincte: adminiſtratiōibus ſunt cure. et hoc fa-
ciendū eſt: in exilioribus quidem adminiſtratiōibus raro/in grādioribus autem (quarū cu-
ra aliis cōmittitur) ſepe. niſi enim quis bonum exemplū de ſe prebuerit: imitatorē diligen-
tie habiturū non exiſtimant: neq; in re familiari/neq; iis que aliorū cure cōmittūtur. quaſi
impoſſibile ſit non diligentis domini: diligentes eſſe vicarios. ¶ Cum vero hec & ad vir- 8
tutem honeſta ſint/& ad rem familiarē vtilia: expergiſci decet prius dominū q̄ ſeruos/&
cubitū ire poſterius. nec vnq̄ incuſtoditā eſſe domū. quemadmodū nec vrbem. & ea quorū-
cunq;/quādo opus eſt: neq; die neq; noctu omittere. ¶ Et ante lucem ſurgere. quod & ad ſa 9
nitatē/& ad curam reifamiliaris & ad ſtudiū philoſophie ꝓdeſt q̄plurimū. ¶ In paruis igit 10
adminiſtratiōibus attica regula circa fructus vtendū: in magnis vero diſtinctio faciēda erit
eoꝝ quos in annū/& eorū quos in menſes ſingulos cōſumere oportet. ¶ Eodemq; modo 11
et in inſtrumētis ſeparāda ſunt ea: quorū vſus quotidianus eſt ab iis que raro ſunt vſui. hec
tradenda ſunt iis: quibus negocia cōmiſeris. ¶ Ac certo tempore inſpectio eorum facienda 12
erit: vt non lateat quid ſaluum ſit/quidue perierit. ¶ Domus quoq; que ad poſſeſſiōes atti- 13
net: paranda & ad incolumitatē & proſperitatē ipſarum. rerū poſſeſſaꝝ dico: ceu fructuū &
veſtium/qualis his conducat & fructuū: qualis aridis. & qualis liquidis. & aliarū rerum: qua
lis animatis/& qualis inanimatis/ſeruiſq; & liberis/maribus & feminis/ciuibus & peregri
nis: proſperitatis autē & incolumitatis: vt eſtate quidem ventorū bonum afflatum: hyeme 14
vero aptum ſolē recipiat. fuerit vero talis ſi aduerſo borea fuerit: nec equaliter lata. ¶ Vide-
tur quoq; in magnis domibus vtilis eſſe ianitor/qui ſit ad cetera inhabilis/pro obſeruatio 15
ne exportatoꝝ/importatorūq;. ¶ Ad rectum vero vſum inſtrumētorum illud Laconicum
valet: ſingula ſuo loco iacere. ſic enim parata: non requirunt.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

Economi leges ac regule qndecim. ¶ Prima. Economus quattuor habeat circa rē pecunia 1
riā. ſit potēs acquirere. parta cōſeruare. talis vt ea que aderunt ad ornatū poſſideat. ſciatq;
illis ad frugalitatē vti. Potens quidē cōſeruare. nam ſi minus: nulla acquirendi eſſet vtilitas.
acqrere eñ & non cōſeruare: nihil aliud eſt q̄ cribro haurire/& quod dicit ꝑtuſum vas. ſciens autē/&
ad vite ornatū & ad frugalē vitam poſſidere. nā iſtoꝝ gratia nobis pecuniis eſt opus. ¶ Scda. ſic ea q̄ 2
poſſidet diſtinguat: vt plura poſſideat fructuoſa q̄ infructuoſa. ¶ Tertia. Operationū curas ſic diſtribu 3
at: vt non in om̄ibus ſimul iacturam/periclitationēq; ſimul ſuſtinere queat. ¶ Quarta. Economus ad 4
rerum conſeruationē vendens emat. ¶ Quinta. Penoris inſtructio nō ſit in minoribus rerū domeſti 5
carū adminiſtratiōibus. & he due œconomie/domeſticeq; regule: attice ſunt. ¶ Sexta. Economus/ 6
paterq; familias oia iubeat/omniaq; inſpiciat. quod de Dionyſio Dion dixit. nullus eñ parē curā ha-
bet alieni & ſuoꝝ. quare quotcūq; ꝑ ipſum geri poſſunt: curet diligēter oportet. quod & Perſe dictū
innuit. interrogatus eñ Perſa/quid equū maxime pinguefaceret: oculus dn̄i inquit. hoc innuit & Liby
ci dictū/qui identidē interrogatus/quod ſterqlinū agro eſſet optimū: domini inquit veſtigia. ¶ Septi 7

ma. Paterfamilias quibuſdam intēdat: mulier autē alijs/ prout inter eos officia economie ſunt diſtincta. et hoc in minoribus adminiſtratiōibus raro faciūdum: in maioribus vero que ꝓcuratoribus adminiſtrātur/ frequenter. nam non arbitrātur quēpiam/ qui bonū de ſe non ꝓbuerit exemplū bene imitari poſſe/ neq; in ijs quorū alijs ꝓcuratio cōmiſſa eſt/ neq; in alijs in quibus non eſt cōmiſſa. quaſi impoſſibile ſit: ſi dominoꝝ diligentia deſit/ diligentes eſſe vicarios. ¶ Octaua. Domini prius ſurgant q̄ ſerui: & poſterius dormitioni ſe cōmittant/ & nunq̄ domū ſinant incuſtoditā haud ſecus atq; ciuitatem/ & nihil eorū que & noctu & que interdiu facienda ſunt omittant. nam hec & ad virtutē ſunt honeſta: & ad rei domeſtice diſciplinā vtilia. ¶ Nona. Iidem ante lucē ſurgāt. nam id ad ſanitatē/ & ad domeſticā diſciplinam/ & ad philoſophiā cōfert non parū. & he perſice ſunt oeconomie. ¶ Decima. In modicis facultatū adminiſtratiōibus/ vtatur economus circa fructus/ modo adminiſtrādi attico. in magnis autē ſeparētur qui in annum & in menſes ſingulos ſunt expēdendi. & hec paululū addit ad quintū. ¶ Vndecima. Eodē modo ſeparet vtenſilia quorū quotidiano vſu eget ab ijs quoꝝ rarus eſt vſus. hancq; harū rerum curam illis ſeruis quos operi ꝓfecerit: mandet. ¶ Duodecima. Certo tēpore vtenſilia & operi neceſſaria inſtrumenta reſpiciat: vt non lateat quod icolume & ſaluū eſt/ aut qd̄ deeſt. ¶ Tertiadecima. Domū extruat ad poſſeſſiones reſpiciēs/ ad ſanitatē & bonam tēperiē eorū qui inhabitāt. ad poſſeſſiōes dico: ceu qualis fructibus & veſtibus cōſeruādis cōueniat. & fructibus quidē qualis ſiccis/ & qualis liquidis/ alijſq; poſſeſſiōibus/ qualis animatis/ qualis inaīatis/ & ſeruis & liberis/ mulieribus & viris/ peregrinis & ciuibus. Ad temperiē autem & ſanitatē: domus eſtate ſalubrē flatū/ hyeme vero decentē ſolē admittat. id autē erit: ſi cōmode ad boreā verſa/ nō eque lata fuerit. ¶ Quartadecima. In ijs domibus in quibus magne diſpenſatiōes ſunt: ianitor pro foribus aſſideat/ ad cetera nullo vſui exiſtens. ne ea que aut inferūtur aut efferunt: diſpereant. ¶ Quintadecima. Omnia vtenſilia/ inſtrumētaq; omnia. ſingula ſuo loco iaceant. ſic enim parata: cum illis opus eſt/ non requirunt. Et hec pro re familiari/ regula Laconica eſt.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Vtiles ſunt Perſice & Laconice/ vtilis etiā & Attica diſpēſatio. Regule Attice. 4 et 5. Perſice: 6/7/8/9. Laconice: 10/ et ſequētes. ¶ Vendentes eīn emant. vendebāt enim Athenſes fructus predioꝝ ſuorū integre. & ſeorſum emebāt/ quecūq; neceſſaria erant advictum familie. ſic neq; reddituū ratio/ neq; pecunia ex illis collecta/ neq; domeſticoꝝ ſumptuū magnitudo latebat. quod Periclem Athenieſem/ & in re familiari/ & in rebuſpublicis inter ſe tēpeſtatis viros/ celeberrimū/ factitaſſe tradunt. Verum hac vti regula: magis probat Ariſtoteles in paruis adminiſtrationibus/ q̄ in magnis.

Pericles.

¶ PRIMI ECONOMICORVM ARITOTELIS FINIS.

¶ ECONOMICORVM ARISTOTELIS LIBER SECVNDVS.

¶ Leges probe mulieris. Cap. I.

PRobam mulierem omnibus que ſunt itus dñari oportet/ curāq; habere om-
1 niū ſecūdum preſcriptas leges. ¶ Non pmittentē quenq̄ ingredi ſine pce
2 pto viri: veritam maxime verba que de mulierū corruptela circūferūtur.
& ſi quid intus accidat: vt ſibi notum ſit ſoli. & ſi quid mali ab ingredienti
bus cōmittatur: vt penes viium culpa ſit. ¶ Dominā vero impēſarū ad fe
3 ſtos dies: quos pmiſerit vir. ¶ Sumptu autem & veſtitu & apparatu mino
4 ri etiam vtat/ q̄ leges permiſerint ciuitatis: cōſiderans q̄ nec veſtimētoꝝ
nitor/ nec excellentia forme: nec auri magnitudo tm̄ valet ad mulieris laudē/ q̄tū modeſtia
in rebus ac ſtudiū honeſte decoreq; viuendi. etenim oīs hmōi ornatus animi optabilis eſt:
multoq; firmior ad ſenectutē vſq; veras laudes ſibi natiſq; afferre/ ſic igitur ipſa ſe in his
animet mulier virtutibus: ꝓgatq; laudabiliter rebus ꝑeſſe. ¶ Q̄ñ viro quidē indecens vi
5 detur/ ea ſcire que intra edes fiunt: in ceteris vero omnibus parere mulier viro contendat.
¶ Nec audiens quicq de republica nec tractās quicq̄ eorum que ad cōnubia ſpectare viden
6 tur. ſed cum tempus poſcet/ aut filias tradere nuptui aut nurus accipe: obediat penitus in
his viro/ atq; ſic vna deliberet vt ſententiā viri ſequat. intelligēs nō itaturpe viro eſſe quicq
q̄ eoꝝ que domi ſūt facere: ſicut mulieri que foris ꝑquirere. ¶ Exiſtimare aūt debet mulier
7 vere cōpoſita: mores viri eſſe legē ſue vite ipoſitā ſibi a deo per cōiunctionē mrīmonij atq;

conſortij.quos ſiquidē equo feret animo:ꝑfacile reget domū.ſin contra:difficilius.℄Q ua 8
propter decet non ſolum in ꝓſperis rebus/ſecundaq; fortuna/ vnanimē ſeſe viro pſtare &
inſeruire velle:verūetiam in aduerſis. ſi ſit in rebus defectus/vel corpis egrotatio vel alie-
natio mentis:equo ferat animo & obſequatᷣ.niſi forte turpe aliquid ſit vel idignum.℄Nec 9
ſi quid pturbatione animi vir deliquerit:memoriter ſeruet/ſed egritudini ignorātieq; aſcri
bat.nam quāto in his diligentius obſequatᷣ: tanto ſibi maiorem gratiā habebit/cū ab egri-
tudine fuerit liberatus.& ſi iubenti aliquid turpe non paruerit:melius recognoſcet ad ſani-
tatē reuerſus .quapropter ab his cauere mulier debet. in aliis autem multo magis obtempa-
re:q̄ ſi empta veniſſet in domū.magno enim ꝑcio empta fuit/ ſocietate vite & ꝓcreatione
liberoꝝ:quibus nec maius nec ſanctius eſſe quicq̄ pōt.Preterea ſi cū fortunato vixiſſet viro
non vſq; adeo virtus eius illuſtrata eſſet.non eſt ſane parū ſecundis rebus bene vti.attamen
aduerſas moderate pferre:multo maius eſt exiſtimādum. nam in magnis calamitatibus &
iniuriis nichil abiecti facere:celſi eſt animi. ℄Precādum eſt igitur:ne quid tale accidat vi- 10
ro.quod ſi quid tale accidat aduerſi:putare debet mulier/hinc optimam ſibi laudē(ſi recte ſe
geſſerit)ꝓuenturā/ſecum ipſa repetens:quia nec Alceſte tantam gloriā ſibi compaſſet nec Alceſte.
Penelope/tantaſq; meruiſſent laudes:ſi cum fortunatis viris vixiſſent.Veꝝ Admeti & Vli Penelope.
xis aduerſitates.pauerunt illis memoriā ſempiternā.in aduerſitatibus enim viroꝝ ſuoꝝ/fi Admetus.
dem ac iuſticiam erga illos ſuantes:gloriā ſunt non immerito cōſequute. nam pſperitatis Vlixes.
quidem facile eſt repire participes. aduerſitatis vero ni optime ſint mulieres. pricipes eſſe
renuūt.ob que omnia multo magis decet virum in honore habere/nec illum cōtemnere: ſi
ſacra pudicitia & opes animoſitatis filie ſecundū Orpheum non ſequanᷣ.mulier igiᷣ huiuſ Orpheus.
modi ſeſe moribus ac legibus cuſtodire debet.

℄PRIMI CA.SECVNDI ECONOMICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

1 DE proba matrefamilias leges 10.Prima.Proba mulier:omniū que intra priuatos pa
rietes ſunt/domina ſit.ceu tertio capite ꝑcedentis libri/pro lege domeſtice rei dictū
eſt:curam eoꝝ que intus ſunt mulieri attinere/que vero foris/ptinere ad virū.℄Se 2
cunda.Non pmittat queq̄ domū ingredi/ſine viri ꝑcepto:ſumopere verba formidās/
q̄ de mulierū corruptiōe circūferri ſolent. vt ſi qd intus accidat:ipſa ſola cognoſcat/
neq; foris puenulet:& ſi qd mali ab itromiſſis cōmittatᷣ:culpa penes virum habeatᷣ. 3
℄Tertia.Dña ſit impēſaꝝ ad feſtos dies:quos vir pmiſerit.℄Q uarta.Sūptu/veſtitu/& apparatu mi 4
nori etiā vtatᷣ/q̄ leges ciuitatis pmiſerint. id quidē cōſiderās ꝙ nec veſtimētoꝝ nitor/nec elegātia for-
me/nec auri multitudo tm̄ valet ad mulieris cōmendationē:qtū modeſtia in rebus & ſtudiū honeſte
decoreq; viuēdi.nam hmōi ois animi ornatus/emulandus eſt: et multo firmior ad ſenectam vſq;/ſibi
natiſq; veras laudes afferre.quapropter ſe his virtutibus mulier ornare inflāmet: pergatq; laudabili-
ter domi/rebus preeſſe. ℄Q uinta.in omnibus que ad exteriorē curam ptinent: obedire viro cōten- 5
dat.nam viro quidē indecens videtur/ explorare que intus fiunt: ita quoq; & mulieri ea que foris.
℄Sexta.ne querat mulier quicq̄ audire eorū que ad rempublicā ſpectant: neq; quicq̄ eorum tractet 6
que ad cōnubia ſpectare videtur.verū cum tempus aduenerit aut filias nuptui tradere/aut filios nu-
rus accipere:tunc penitus in his obediat viro.aut ſic quidem vna deliberet:vt & in hoc viri ſentētam
preferat/obſequaturq;.arbitrata nō tam turpe viro quicq̄ eorum que domi ſunt facere: q̄ mulieri que
foris ſint pueſtigare.℄Septima.Mulier probe cōpoſita/ſecum cogitare debet:mores viri/legem eſſe 7
ſue vite ſibi a deo per cōiunctionē matrimonij & fortunarū conſortiū impoſitā. quos ſi equo animo
feret:facile reget domū.ſin contra:difficilius.℄Octaua.Non ſolū in proſperis rebus/ſecūdaq; fortu- 8
na/vnanimē ſe viro preſtare/decere intelligat & inſeruire velle:verū etiam in aduerſis. & ſi defectum
patiatᷣ rerum/paupieq; premaᷣ.corporis morbo laboret/ aut aliqua mentis ipotentia: ſemp q̄optima
de viro loquatᷣ/obſequaturq; ad decentia/ id ſolū cauens ne quid turpe aut indignū faciat. ℄Nona. 9
Nec ſi animi pturbatione vir eius quicq̄ deliquerit:memoria mādet/ſed egritudini/ignorātieue aſcri
bat.nam quanto in his diligentius obſequetur. tanto maiorē apud virum gratiā habitura eſt/cum ab
egritudine fuerit liberatus.& ſi iubenti aliquid illicitum non paruerit:melius agnoſcet/cum ſanitati fu-
erit reſtitutus.quare in his que illicita eſſent:cauere debet mulier.in alijs autem magis obtēperare:q̄ ſi
empta veniſſet in domū.magno enim precio empta fuit: ſocietate inquā vite et procreatione libero-
rū quibus nec maius nec ſanctius quicq̄ eſſe poteſt.ꝑterea id meditari debet:ꝙ ſi cū fortunato vixiſ-
ſet viro/nō vſq; adeo virtus eius illuſtrata eſſet.nā certe ſecūdis rebus bn̄ vti non parū eſt:verūtamen

aduerſas moderate pferre/multo honoratius eſt exiſtimãdũ.q̃nquidẽ in magnis calamitatibus & in
iurijs & aduerſitatibus nihil abiecti perpetrare magni animi eſt. ¶ Decima. Precari debet mulier:ne
quid ſimile viro accidat.ꝙ ſi quid illi accidat aduerſi.exiſtimare debet/hinc optimã ſibi laudem/ſi re
cte ſe geſſerit prouẽturã/& ſecum repetere/quia nec Alceſte tantam ſibi gloriã comparaſſet/ nec Pe
nelope tot tantaſq; ꝓmeruiſſẽt laudes/ſi cum fortunatis viris vixiſſẽt. Verũ Admeti & Vlyxis aduer
ſitates pepererũt eis gloriam immortalẽ.nam in aduerſitatibus/viris fideles & iuſte cõperte:non im
merito a deo cõſequute ſunt honorẽ: proſperitatis enim facile eſt reperire participes:aduerſitatis ve
ro/niſi optime ſint mulieres/participes eſſe renuũt. propter que omnia multo magis decet mulierẽ vi
rũ in honore habere/nec illum erubeſcere.tametſi ſm Orpheũ ſacra icolumitas animi/& diuitie aio
ſitatis filia/illã non comitenſ.his igiſ & hmõi moribus & legibus.mulier ſe cuſtodire ſtudeat.

¶ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SECVNDI ECONOMICORAM.

A Rgumentũ ſecũdi economicorũ. Primũ differit leges probe matriſfamilias. Secũ 1
do:leges probi viri ad cõiugem. Tertio:teſtimonia ex Homero. Q uarto. probi vi
ri & ꝓbe mulieris leges/que ſe ſtatim quatuor produnt capitibus. Probã mulierẽ:
õnibus que ſunt intus/ dñari oportet. Dominari quidẽ. nam nimis ſeruilia/ ipſa
Romana lex. tractare non debet iuxta Romanã legem: liberam mulierem/nec molere nec co
Boetij id ẽ boe quere. & probe mulieris officiũ eſt:ea que ſunt domi curare/domi manere/ foris
otij. non euagari:quid enim ei foras egredi conuenit:cũ nihil eorũ que foris ſunt/ ſue
Perſe cure attineat/vt neq; ruſticũ intrare litterariorũ ludum/ Mos etiam olim fuit apud Boetios:noua nu
Arabes. pta(cum in matrimonio dabaſ)ignem & aquam iubebaſ attingere:ꝙ ignis purgat & aqua luſtrat.ſic
Greci. etiam vxorẽ puram/et caſtam manere oportet. Et Perſe/Arabes/Greci & Itali: hunc morem adhuc
Itali. ſeruãt vt vxores domi cõcluſas obſeruent.apud Germanos Celtas/Belgas/& id genus nationes:non
Germani minus q̃ Amazones ſoluet viuũt/plurime tamẽ fidei & pudicitie/rigide obſeruatrices. ¶ Obediat ve
Celte. ro in his penitus viro. Lex apud Egyptios ab Iſide poſita fuiſſe fertur:vt mutua ſtipulatione pollice
Belge. rẽtur viri ſe omnia intra penetralia ad vxorũ arbitria facturos.contra/mulieres ſe extra penetralia vi
Egyptij. ris ſimiliter facturas.author Diodorus.verũ id ita vult fieri Ariſtoteles vt virum ſemp ſuperiorẽ agno
Iſis. ſcat/ceu caput ceteris mẽbris/ceu rõ appetitiõibus ſupior eſt.quod hoc epigrãmate nõ inſcite tangiſ.
Diodorus. Inferior matrona ſuo ſit priſce marito.
Ouidius. Non aliter fiunt femina/virq; pares. Et hec precepta ſatis dilucida ſunt.
Vlixes. ¶ Preterea ſi cũ fortunato vixiſſet viro.id Ouidius his carminibus elegãter expreſſit ad vxorem.
Penelope. Triſti materiam tempore laudis habet:
Alceſte. Si nichil infeſti durus vidiſſet Vlyxes:
Admetus. Penelope fœlix/ſed ſine laude foret.

¶ Quia nec Alceſte. Q; Alceſte fida fuerit Admeto viro ſuo/pro quo ne mortẽ obiret/fata ſubijt:vi
rum ſua morte redimens/cum id ex oraculo proditũ eſſet aut ipſum/ aut aliquẽ amicoꝝ pro eo mori
neceſſe eſſe/decãtatũ ſepius ab Homero et alijs poetis eſt auditũ. Et de Penelope illa que in intimis
penetralibus fallacẽ telam texens/textamq; retexens multis premunita labyrinthis/ caſtum viro per
tot annos abſenti/& mille periculis obiecto ſeruauit amorem:inquit Ouidius.

Me pater Icarius viduo diſcedere lecto.
Cogit/& immenſas increpat vſq; moras.
Increpet vſq; licet:tua ſim/tua dicat oportet
Penelope coniunx ſemper Vlixis ero. Et cui hec etiam non ſepius iam ſunt audita?
Rara quidem eſt virtus:quam non fortuna gubernet.
Que maneat ſtabili cum fugit illa pede.
Penelope Ipſa tamen ſi vſq̃ eſt/per ſecula nulla tacetur.
Admetus. Et loca mirantur:qua patet orbis iter.
Hector. Aſpicis vt longo teneat laudabilis euo.
Andromacha Nomen inextinctum penelopea fides.
Hiphias. Cernis vt admeti cantetur & Hectoris vxor
1 2 Auſaq; in accenſos Hiphias ire rogos.

¶ Leges viri ad vxorem. Cap. II.

V Ir autem vniuerſa:leges ſibi reperiat ad vxoris vſum. ¶ Q uãdo tanq̃ filioꝝ vi 2
teq; ſocia in viri domũ puenit natos relictura/ genitorũ viri ſuiq; noia habitu
ros:qbus quid ſanctius eſſe poteſt/aut circa que magis ſtudere vir ſane mentis : 2
q̃ ex optima laudabiliſſimaq; muliere filios procreare ſenectutis paſtores quaſi optimos ac

reuerẽtes patris/matriſq; cuſtodes ac totius domi ſeruatores/ ❡ Educati ſiquidẽ recte a pa 3
rẽtibus per ſanctos & iuſtos mores:boni merito euadent.Contra vero ſi fiet:ſentient detri
mentũ.niſi enim parentes exemplũ vite filiis preſtent:euidentẽ excuſatiõis cauſam erga ſe
lis relinquunt.ac timendũ eſt ne cõtempti a filiis/quaſi non bene vixerint: in ſenectute de
ſerãtur. ❡ Quapropter nichil pretermittendũ eſt/ quod ad vxoris pertineat diſciplinã: vt 4
ex qua q̃maxime fieri poteſt optima/ filios generet. nam agricola quidem nichil omittit/
quo ſemen in optima terra ac maxime exculta ſerat:ſperans ita demũ fructus optimos inde
ſe recepturum.ac ſi qua via imineat:mori preliãdo mauult aduerſus hoſtes/q̃ illius vaſtatio
nem pati.& huiuſmodi mors laudatur maxime.cum ergo tanta adhibeat cura pro corporis
eſca:quid pro liberis & matre et educatrice/nonne protinus omne ſtudium fuit adhibendũ.
hoc enim ſolo:hominũ conditio mortalis exiſtens per ſucceſſionẽ conſequit immortalita
tẽ.omniaq; parentũ vota huc tendũt.Quamobrẽ qui iſta negligit:& deos ipſos videtur ne
gligere.propter deos igitur quibus preſentibus ſacra fecit/& vxorem duxit:ac multo magis
ſe poſt parentes/vxori tradidit ad honorẽ. ❡ Maximus autem honor eſt ſobrie mulieri:ſi 5
cernat virum ſuum obſeruantẽ ſibi caſtitatẽ/ nec de vlla muliere magis cogitantẽ/ ſed pre
ceteris omnibus hanc & ſuam et fidelem ſibi exiſtimantẽ.tanto enim magis ſtudebit mu
lier/ſe talem preſtare:quanto ſe cognouerit fideliter atq; iuſte a viro diligi.❡ Ergo pruden 6
tem ignorare non decet:qui parentibus/quiue vxori & filiis honores cõueniant.vt tribuẽs
vniculq; que ſua ſunt:iuſtus/& ſanctus habeatur.pergrauiter enim vnuſquiſq; fert honore
ſuo priuari.nec ſi aliena quis permulta tribuat:contentus erit/ſi ſibi ſua auferãtur.nichil ve
ro magis ſuum eſt vxori/nec magis illi a viro preſtãdum.q̃ ſancta & intemerata ſocietas.
Quapropter non decet hominẽ ſane mentis vbicũq; contigerit ſemen exponere:ne de vi
libus & iniquis ſimiles liberis legitimis generẽtur. ex quo & vxor honore ſuo priuatur/&
filiis iniuria fit:ac ſibi pro his omnibus/dedecus incumbit.❡ Appropinquãdũ vero eſt vxo 7
ri cum magna tẽperantia atq; modeſtia:ſitq; pudor in verbis/ in operibus vero fas & hone
ſtas.in cõuerſatione fides & moderatio.❡ Parua quidẽ peccata etiam ſi voluntaria fuerint: 8
ignoſcẽdo.ſi quid vero per ignorantiã deliquerit:cõmonefaciẽdo.❡ Nec metũ incutiat ſi 9
ne verecũdia & pudore.hec eni meretrices ad mechos pati decet.at vero cũ verecũdia & pu
dore.iuſte diligere & timere:id ingenue eſt mulieris erga ꝓpriũ virũ. duplex eſt eni timoris
ſpecies.vna cum reuerẽtia & pudore:qua vtũtur ad patres filii modeſti/& ciues bene mora
ti;ad beniuolos gubernatores. altera cum inimicitia & odio. ſicut ſerui ad dominos/& ci
ues ad tyrannos/iniuſtos & iniquos.❡ Ex his quoq; omnibus meliora eligens vxorem ſibi
conciliet/ac fidelem ſibi propriamq; efficiat:vt ſiue preſens ſit vir/ſiue abſens/non minus 19
vtilis ſit q̃ ſi ſemꝑ adeſſet tanq̃ rerum cõmuniũ curator.& quando vir abeſt:vt ſentiat vxor
nullum ſibi neq; meliorem neq; cõmodiorẽ/neq; magis ſuum eſſe q̃ virum.❡ Oſtendatq;
hoc ab ipſo initio ad cõmune bonum ſemper intendens:q̃uis puella ſit/ ac noua in talibus. 11
ſiquidem talia incipiat & ſibi ipſe maxime dominetur: optimus totius vite rector exiſtet/
& vxorem talibus vti docebit.

❡ SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

Iri ad vxorẽ leges vndecim. ❡ Prima. Vir alternas leges reperire ſtudeat:que vxoris vſui/ 1
vtilitatiq; cedant. ❡ Secũda. Studeat ex optima & laudabiliſſima muliere/ filios ꝓcreare/ 2
qui eos in ſenecta paſcant/vt optimi ac reuerentiſſimi patris matriſq; cuſtodes/ ac totius
domus ſeruatores.nã cum mulier tanq̃ vite ſocia & liberorũ gratia ad domũ viri veniat/natos relictu
ra:genitorꝫ viri inquã/ſuiq; noĩa habituros:quid illis ſanctius eſſe poteſt/q̃ ex ſane mentis viro/& opti
ma laudabiliſſimaq; muliere/ tales filios procreatũ iri/ ❡ Tertia. Liberos ſanctis/iuſtiſq; educet mori 3
bus.nã educati recte a parẽtibus:boni nimirũ euadẽt.cõtra vero ſi fiet:bonitatis fient expertes.niſi eñi
parẽtes vite exẽplis filios formauerint:pure/ſue neqtie excuſatiõis cauſam/aduerſus parẽtes habere
valebũt.at tunc timendũ illis eſt:ne contẽpti a filijs (vt quos filij viderint nõ bñ viuẽtes)in ſenectute
deſerãt/cedatq; illis liberorꝫ neglecta diſciplina/in pnicie. ❡ Quarta. Nihil vir ipſe ꝑtermittat q̃d ad 4
vxoris ꝑtineat diſciplinã:vt ex ea q̃maxime fieri põt optima/filios ꝓcreet.nã agricola q̇dã nihil omit
tit/quo ſemẽ in optiã terra optimeq; culta ſerat:ſperãs ita demũ fructus optimos inde ſe ſuſceptuꝝ.&
ne deſoleť:eligit potius cũ hoſtibus bellũ ſuſtinere,& ſi ita cõtigerit mortẽ poti9 oppetere:q̃ vt deſoleť.

morſq; huiuſmodi honorat maxime.ſi igitur tanta adhibeat cura pro eſca corporis:multo magis pro
liberis & matre & educatrice (cui ſemen ad animã ſuſcipiendã cõmittendũ) omnis cura/omneq; ſtu-
dium adhibendũ.hoc enim ſolo ſtudio:quicquid mortale eſt/ſemper renouatũ immortalitatis fit par
ticeps/& omnia parentũ vota & ad deum fuſe preces huc cõtendunt.quare qui hec negligit:videtur
deum negligere.nam propter deũ/coram quo ſacra fecit vxorem ducens:multo magis videtur (poſt
5 parentes)vxori ſe tradidiſſe/obſtrinxiſſeq; ad honorẽ. ℭQuinta.Vir ſue vxori fidem caſtitatẽq; ſer-
uet.nam maximus honor eſt probe mulieri: ſi videat virum ſuum ſibi ſeruare caſtitatẽ & de nulla a-
lia muliere curã habere:ne quidẽ vllam/ſed eam ſolam pre ceteris alijs ꝓpriam/amicam & fidelẽ pu-
tare.& tanto etiam magis ſtudebit ſe talem preſtare viro: quanto ſe cognouerit fideliter atq; iuſte ſe
6 ab eo diligi/& erga virum eſſe talem qualis ille erga ipſam.ℭSexta.Cuiq; vt oportet honores diſtri-
buat.nam prudentẽ virum ignorare non decet:qui parẽtibus/quiue vxori & filijs honores cõueniãt.
vt cuiq; tribuens que ſua ſunt:iuſtus ſanctuſq; habeatur.nam ꝑgrauiter quiſq; fert/ſuo honore priua-
ri:nec ſi aliena quis permulta tribuat/cõtentus erit:ſi ſibi ſua auferent:atqui nichil magis vxori ſuum
eſt/nec magis illi quicq̃ a viro preſtandũ:q̃ fidelis & intemerata ſocietas.quare non decet hominẽ ſa
ne mentis:vbicunq; contigerit ſemen exponere:ne de vilibus & iniquis ſimiles liberis legitimis gene
rent.quo ex facto & vxor honore ſuo priuatur/& filijs iniuria fit:ſibi autem pro his om̃ibus dedecus
7 accreſcit.ad hec igitur vniuerſa cuſtodienda:ipſi inuigilandũ eſt.ℭSeptima.Appropinquet vir vxo
ri/magna cum tẽperantia atq; modeſtia:pudorq; in verbis aſſit/in operibus fas & honeſtas/in cõuer-
8 ſatione vero multa manſuetudo atq; fidelitas. ℭOctaua.ea que non ſpõte peccauerit/& parua etiã
9 errata tametſi volũtaria:ignoſcat.ſi quid vero per ignorantiã peccauerit:cõmonefaciat.ℭNona.Ne
q; metũ illi incutiat ſine verecundia & pudore:neq; in eam libere ſeuiat pro voluntate.nam hec:me-
retrices ad mechos pati ſolent.at vero cum verecundia & pudore/ex quo intelligere & timere:libere
mulieris eſt ad ꝓprium virum.duplex namq; timoris ſpecies eſt.vna cũ reuerẽtia & pudore.qua mo
deſti filij vtũtur ad parentes/& ciues bene morati ad beniuolos gubernatores.alia vero ſpecies/ cum
0 inimicitia & odio qua vtũtur ſerui ad dominos/& ciues ad tyrannos cõtumelioſos & iniquos. ℭDe
cima.Ex huiuſmodi om̃ibus potiora deligat:& vxorem ſibi conciliet/ ac fidelem ſibiq; propriã effici
at.vt ſiue preſens ſit ſiue ſit abſens:nichilominus vtilis ſit/ac ſi ſemper preſens adeſſet/vt & rerum cõ
muniũ curam ſuſciperet/& vt(cum abeſt)nullus ſibi videat/neq; melior/ neq; pudicitior/nec ſibi ali-
11 us quiſq̃ q̃ vir ſuus cõmodior/magiſq; proprius.ℭVndecima.Hec inſtituta vite ſtatim ab ipſo ſocie
tatis exordio vir oſtendat/ad cõmune bonum ſemper intẽdens:tametſi puella ſit adhuc & in talibus
rudis/ac nouitia.nam ſi ſic incipiat/& ſibi ipſi maxime imperet:optimus profecto totius vite rector eua
det/& vxorem talibus vti edocebit.

ℭANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

Myrſilus.
Cãdaules.
Sardes.
Cyges.
Herodotus.
Romana lex

EDucati ſiquidẽ recte:de his dictum eſt in ſeptimo Politicorũ a numero 96 ad finem vſq; 3
libri/& in adiacẽtibus annotationibus.ℭAppropinquandũ vero eſt vxori cum magna tẽ-
perantia atq; modeſtia.Quod quia non fecit Myrſilus qui & Candaules Sardium Tyrã-
nus:a Gyge(regina conſcia)iteremptus eſt.author Herodotus.Et Romanis lex fuiſſe traditur:ſpon-
ſe non in luce ſed tenebris iungi fas eſſe.q; ad ꝓpriam verecunde accedere oportet/q;q; legitimis ac
iuſtis cõnubijs pudor quidam & verecundia adhiberi debet.

ℭQuarundã harum legum teſtimonia ex Homero.Cap. III

Homerus.
Helena.
Priamus.
Vlyxes.
Nauſica.
Vlyxes.
Penelope.
Agamẽnon.
Chryſeis.
Clytẽneſtra.
Vlyxes.
Atlas.
Calypſo.

NAm neq; amorem neq; timorẽ abſq; verecũdia laudauit Homerus: ſed vbiq; a- 3
mare precipit cum modeſtia & pudore.Eo quidem modo timere Helenã Priamũ
inquit ita dicentẽ.O metuende michi ſemper/ſempq; tremende chare ſocer:ni-
chil aliud dicens/q̃ eam cum pudore diligere.Rurſus vero Vlyxes ad Nauſicam inquit.Te
mulier valde equidẽ ammiror & metuo.Cenſet autem Homerus:virum & vxorem ſic in-
uicem ſe habere debere.nam nemo deteriorẽ ſe admirat ac reueretur. ſed huiuſcemodi affe
ctus accidunt inuicẽ melioribus & natura benignis/minoribus etiã ſapiẽtia ad ſe meliores
Hunc animũ Vlyxes erga Penelopen gerẽs/abſens licet:nihil deliquit.Agamẽnon autem
propter Chryſeidẽ erga propriã peccauit vxorem: auſus ducere in cõtione grecoꝝ/ captiuã
mulierẽ nec natura preſtantẽ immo(vt plane dixerim)barbarã/in nullo Clytemneſtra de-
teriorẽ eſſe.ex qua cum liberos haberet:non recte ſe gerere viſus eſt quomodo eni recte:qui
anteq̃ ſciret qualis erga ſe foret/vi ductã ſibi illã cõiunxerat. At Vlyxes rogãte Atlantis fi
lia vt ſecũ maneret:ac ſempiternitatẽ pollicẽte:ne ob id quidẽ ꝓdere voluit vxoris affectũ/

& amorem & fidem. maximum ſibi ſupplicium arbitratus: ſi malus dū eſſet/immortalitatē
haberet. cum Circe etiam manere noluit/q̄q̄ inſuper ſociorum ſalutem pollicēte: immo re- Circe.
ſpondit nichil ſibi dulcius videri q̄ patriam/licet incultam & aſperam. magiſq; optauit mor
talem vxorem filiumq; videre: q̄ fieri ipſum immortalē. ſic ille firmam ſtabilemq; vxori fi-
dem ſeruabat: pro quibus merito ab vxore eadem reportabat. in oratiōe illa quam habuit ad
Nauſicam: apparet poetam maxime ꝓbare viri & vxoris pudicam ſocietatē. precatus eſt eni Nauſica.
deos: vt darent illi virum & familiā & vnanimitatem cū viro: non quemlibet ſed honeſtam.
inquit eni: nichil melius eſſe poſſe hominibus/q̄ ſi concordi voluntate vir & vxor domum
gubernent. & hic igit(vt patet) laudat poeta vnanimitatē mutuā viri & vxoris. non eā quidē
que circa īproba obſequia: ſed eam que aio & prudentia iuſte cōiuncta eſt. nā volūtate domū
gubernare hoc deſignat. Idē etiā inquit: ꝙ cum huiuſcemodi inter virum & vxorē viget con
cordia: inimici quidem eorū anguntur plurimū: amici vero permagna ſuſcipiūt gaudia. quē
tanq̄ vera dicentē probant. nā viro quidē atq; vxore circa res optimas cōcordi ſtudio vacā-
tibus: neceſſe eſt vtriuſq; amicos: idē ſentire. deinde ꝓpter cōcordiā potentes facti: & inimi
cis ſpē auferunt: & amicis proſunt. ꝙ ſi ipſi diſſideant: amici quoq; diſſidebunt: & infirmita-
tē ipſi ſentient maxime. Itaq; precipit manifeſte poeta: virū & vxorē in iis: que iproba & im-
pudica ſunt: ſibi inuicē conſentire nequaq̄ debere.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

3 OStendit Homerum preceptis ſuperioribus de timore & pudore de ſeruāda fide & vite in-
tegritate/ & optima ſocietate: conſenſiſſe. de timore quidem & pudore. nam neq; amorem
neq; timorem abſq; verecūdia laudauit Homerus. ſed vbiq; amare ꝑcipit cum modeſtia
& pudore. ſic enim Helenam inducit timere Priamum ita dicentem.
Ipſe verende michi/metuendeq; & vſq; tremende
O dilecte ſocer.
Nichil aliud inſinuans q̄ eam cum timore & pudore diligere. nam & tremendum/timēdum dicit. Et
rurſus Vlyxes ad Nauſicam dicit. O mulier te valde equidem miror/metuoq;. arbitrat̃ enim Homerus
ſe reciproce adinuicem habere oportere/virum & mulierē: & ſi ita ſe habuerint: bene erga ſe eſſe affe-
ctos. nam nemo vnq̄ diligit ſe deteriorem/mirat̃/timetq; cum pudore. ſed huiuſmodi affectus contin
gunt inuicem melioribus & natura benignis/ & inferioribus ſcientia/ad ſe ſcientiarū excellentia malo-
res. hunc animum Vlyxes erga Penelopen gerens/licet diu pererrans & abſens: nichil in eam deliqt:
at contra Agamemnon: propter Chryſeidem/in propriā vxorem peccauit/audens in concione dicere
mulierē captiuam nec natura preſtantē/immo(vt plane dixerim) barbaram/nichilo Clitemneſtra dete
riorem. ex qua cum haberet liberos: non recte ſe geſſit ad eam/neq; iuſte puella Chryſeide abuſus eſt.
nam quomodo iuſte: qui anteq̄ ſciret/qualis erga ſe foret: nuper vi abductam/ſibi coniunxit. At Vly-
xes/Calypſo Athlantis filia rogante vt ſecum maneret/ & immortalitem pollicente/beatumq; ſemper
futurum: ne ob id quidem voluit vxoris affectum ꝑdere/& amorem & fidē. arbitratus ſibi maximum
ſupplicium/ſi malus dum eſſet/immortalitatē mereret̃. Et cum Circe etiam manere noluit: quanq̄ inſu
per ſociorum ſalutē pollicente. immo reſpondit nichil ſibi dulcius videri poſſe q̄ patriā/licet incultā/&
aſperam. magiſq; optauit mortalem vxorē/filiumq; videre: q̄ fieri immortalē. ſic ille firmam ſtabilēq;
fidem vxori ſeruabat: ob quod & vxor contra/eadem pariaq; rependebat. Et in oratione illa quā ha-
buit Vlyxes ad Nauſicam: videt̃ poeta maxime probare optimmā viri & vxoris ſocietatem. nam pre-
catus eſt deos: vt darent Nauſice virū/& domū/& humanam cū viro & ad votum cōuerſationem/nō
quālibet ſed optimā. nā inquit nichil melius eſſe poſſe q̄ cum voluntatibus concordes degunt. ex quo
iterum patet/ꝙ non in malis obſequijs: concordiam laudat: ſed eam q̄ animo & prudentia iuſte con-
ſpirat. nam id concordia voluntatum deſignat. atq; idem etiam inquit: ꝙ cū talis inter virum & mu-
lierem concors amicitia fit: inimici quidē angunt̃ plurimum: amici vero permagna ſuſcipiunt gaudia.
Et poetam tanq̄ vera dicentem probant. nam viro & vxore circa res optimas vacantibus: neceſſe eſt
amicos vtriuſq; vite probitate oblectari. deinde ꝓpter cōcordiam potētes facti: inimicis ſunt timendi:
& amicis vſui. ꝙ ſi diſſidebunt: & eorum quoq; amicos diſſidentes eſſe oportet: deinde autem & de-
biles ſe maxime tū eſſe ſentient. quare manifeſtum eſt: Homerum precipere virum & vxorem: in ijs q̄
improba ſunt & impudica nequaq̄ inuicem conſentire debere.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

3 NVnc animum Vlyxes erga Penelopen gerens. Id Sabinus poeta de Vlyxe ad penelopen: ita Sabinus.
ſcribens ſub vlyxis perſona generoſe expreſſit.

Queq; michi Circe/que ſit michi cauſa Calypſo
 Iamq; dudum ignoto ſollicitare metu.
Vtraq; ſe nobis mortalia demere fila.
 Spondebat:ſtygias vtraq; poſſe vias:
Te tamen hac etiam ſpreta mercede petiui:
 Paſſurus terra tot mala/totq; mari.

¶Quedam communes viri & vxoris leges. Cap. IIII

1 IN his vero que q̄ maxime fieri pōt pudica ſunt & iuſta. cōcorditer ſibi inuicē in- 4
2 ſeruire ſtudentes. ¶Primo. quidē curā omnē parētibus exhibere. vir quidē vxoris
3 parētibus/nō minus q̄ ꝓpriis: vxor autē viri. ¶Deide filioꝝ & amicoꝝ & rerū do
muſq; totius tanq̄ cōis/curā habeant/ ſeipſos ſtudio & diligentia ſupare certātes: vt quiſq;
plurimorū bonoꝝ ſit actor & cā meliorq; exiſtat ꝙ iuſtior/depoſita quidē ſupbia/induſtria
vero ſuſcepta/cū begnitate & māſuetudine gubernātes. vt cū ad ſenectā ꝑuenerit depoſito
adminiſtratiōis onere/& cōcupiſcētiis liberati: poſſint & ſibiipſi iter ſe/ac filiis ſuis rōnem
reddere: vter eorū magis ꝓfecerit in familie gubernatione/ac ſtatim ſcire aut ꝑ fortunā ma
Pindarus. lū/aut ꝑ virtutē bonū. in q̄bus qui ſupauerit: maximū premiū a diis conſequit/ vt Pindarus
4 inq̄t. dulce eni ſibi cor/& ſpes mortaliū multiplicē alit voluntatē. ¶Scdm vero a filiis in ſe-
nectutē feliciter educari. quapropter & priuatim & publice decet eū/qui vitā agit: ad omnes
deos: hominéſq; reſpicere: multū etiam ad vxorem: & filios & parentes.

¶QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

VIri & vxoris cōmunes leges quatuor. Prima. In iis (q̄ q̄ maxime fieri poteſt) pudica ſunt & 4
1 iuſta: cōcorditer ſibi inuicē inſeruire ſtudeāt. ¶Scda. Sūmopere curā oēm parētibus exhi
2 beāt: vir q̄dē vxoris parētibus nō minus q̄ propriis/vxor autē viri. ¶Tertia. filioꝝ/amico-
3 rum/reꝝ/domuſq; totius tanq̄ cōis: curā habeāt/ſe ipſos ſtudio & diligētia ſuperare certātes/vt quiſq;
plurimorū bonoꝝ ad cōem vtilitatē cauſa ſit/& vterq; meritoꝝ ratione melior ac iuſtior/depoſita ſu-
perbia cū benignitate & manſuetudine domū gubernātes. vt cū ad ſenectutē ꝑuenerint/onere admi-
niſtrationis functi/& multa cura abſoluti/multiſq; moleſtiis/que plerūq; i iuuentute obueniunt: poſſint
& ſibiipſis inter ſe/ac filiis rationem reddere/vter eoꝝ plurimum ꝓfecerit in familie gubernatione/&
Pindarus. ſtatim agnoſcere aut per fortunā malū/aut per virtutem bonū. in quibus qui ſuperauerit: maximū pre
miū a diis conſequitur: vt inquit Pindarus.

Dulcis eum comitatur ſpes cor/atq; ſenectam
Enutriens: hominum mentem inſtabilemq; gubernans.

4 ¶Quarta. Decet eos & ſpecialiter/& cōmuniter iuſte cogitantes: ad oēs & deos & homines reſpicien
do viuere/& virū multū ad vxorem/& ad filios/& parentes. nam qui ita vixerint: feliciter a filiis in ſe-
necta educabuntur/quod ſecundū premiorum a diis conceſſorum/obtinet locum.

¶ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM

DVlce eni ſibi cor. Carminis Pindari: ex primo de republica/is ſenſus habetur. Quicūq; iu- 4
ſte/ſancteq; vitā exigit: dulcis eū comitat ſpes/cor nutriens/ſenectutéq; fouens: q̄ maxime
hoim volubilē gubernat animū. Studeamus igit vitā noſtram ita iuſte/ſancteq; tranſigere
vt melioris vite ſpes/nunq̄ nos deſtituat cor noſtrū immortalitatis amore paſcēs. donec ad id ex terre
na & citiſſime labenti œconomia perueniamus: vbi iuuētus vt aquile renouata/ nunq̄ emarceſcit/ vbi
a magno patrefamilias audiamus hoc diuinū eulogiū/ Euge ſerue bone & fidelis/ qa ſup pauca fuiſti
fidelis/ſupra multa te cōſtitutā: intra in gaudiū dn̄i tui. vbi (ſi liceat: nobis paruper carmen immutare.)

Pena metuſq; aberunt/nec verba minantia fixo.
Ere ligabuntur/nec ſupplex turba pauebit.
Iudicis ora ſui/ſed erunt ſine iudice tuti.
Vir erit eternum/placidiq; repentibus auris
Mulcebunt Zephiri natos ſine ſemine flores.
Flumina iam lactis/iam (flumina nectaris ibunt/
Flauaq; de viridi/ſtillabunt ilice mella.

Et hec de Economicis: que paſſim haberi ſolent. Nunc autem ad Hecatonomias.

¶SECVNDI ECONOMICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

¶AEQVISSIMO VIRO IOANNI GANAIO PARLAMEMTEI CVRIE FRANCIE SENATVS PRIMARIO PRESIDI I A C O B V S F A B E R.

QVI geometricis ſtudiis operam nauāt æquiſſime Preſes: ea omnia magna
cū voluptate legere ſolent/que geometrica ſunt. ſic que ab Archimede Sy Archimedes
racuſio q ſub Marcello/Theone Egyptio/Papo Alexādrino/qui ſub Theo Marcellus.
doſio ſeniore floruere/ſcire lucubrata ſūt: hac noſtra tēpeſtate latinitate do Theon.
nata fauorabiliter excipiuntur/illarū rerum ſtudia/nouiqꝫ authores indies Papus.
ſolertius indagantur. & ſimili quoqꝫ modo quod ad Arithmeticen: Muſicē Theodoſius
ceteraſqꝫ diſciplinas attinet: res plane ſeſe habere videt. Quapropter cū cūctas philoſophie ſenior.
partes attigeris: & eam maxime que ſanctas ſibi vendicat leges/& cū in ceteris tum in hac
eminenter excellas/in eaqꝫ ſummos pro virtute & merito adeptus ſis honores/ſummoſqꝫ
magiſtratus: haudquaq̃ michi tandem perſuadere nō potui/quin Socraticarum & Platoni-
carum legum lectione delecteris vel plurimū. Igitur cum a Chriſtianiſſimo/ampliſſimoqꝫ
regum LODOVICO huius auguſti nominis XII. Francorum plurima cū pace felicia ſce- LODOVI-
ptra tenēte: Primarius Preſes deſignatus eſſes: in qua quidē re ſacre maieſtatis ſue celſitudo CVS. XII.
de regno & vniuerſa regni ſui republica q̃optime merita nunq̃ tacebitur: cogitaui q̃primū
ex decem de republica: & duodecim de legibus: Platonicis libris leges colligere: ſeptem aūt
libellis digeſtas munuſculū ſuſcepti nuper abs te regii muneris gratulatorium: & quaſi pro
primia cōſultationibus tibi offerre: quē ſemper antea magna obſeruatione ſum veneratus.
Hoſce autē libellos iccirco Hecatonomias inſcripſi: ꝙ quiſqꝫ centum leges complectit. Fue Hecatonomia
runt etiā fateor & alie cauſe: que me ad hunc ſuſcipiendum laborem impulere. nam cū ſuſce quid.
piſſem Politicoꝝ Ariſtotelis recognitionē: & cōmentarios meditatus fuiſſem: occurrebant
Socrates & Plato: frequēter in ius ab Ariſtotele vocati: quos ſi adducerem: & ad politicen fa Socrates.
cere viſi ſunt: & ne falſo videretur Ariſtoteles illos pro veritatis defenſione inſimulauiſſe. Plato.
adducere autem diſperſim: & in ſingulo quoqꝫ loco: & longum & oneroſum viſum eſt. at le Ariſtoteles.
gentibus multo cōducibilius: ſi ſua ſerie: pro rei magnitudine in vno volumine collecti pa-
riter ederentur. ſicqꝫ magis inſuper poſſe prodeſſe: preſertim iis qui prima legum tyrocinia
aggrediūtur: ſi poſt lectam Ethicen & Politicen (quas omnino ante voluminū iuria aggreſ
ſionem: prelibare eos oportet: qui legitime inſtituunt) ex philoſophicis legibus vt ex qui-
buſdam preludiis: ad illas ſacroſanctas: auguſtas: & imperatorias leges ſurgerēt. Preterea nō
neſciebam me Germano Ganaio fratri tuo: haud parum hac in re gratificatū iri: qui me alias Germanus.
ad id operis attentandum (& id quidem ſepius) adhortatus fuerat. Itaqꝫ ſi vtriqꝫ i hoc placeo
& ſtudiia non nichil opia affero: apprime quecūqꝫ meis ex laboribus optaueram: iam videor
aſſecutus. At nunc ad Hecatonomias: & primum ad eam que eſt Socratica.

M.D.V.

¶HECATONOMIARVM CENTVM SOCRATICAS LEGES CON- TINENS LIBER PRIMVS.

LEgiſlatoris ſtudium ſit minime ciuitatem diuidere: ſed q̃maxime illam vnire Legiſlator
atqꝫ vnam efficere. id antem ſummū ciuitatis bonum ſit atqꝫ fiet: quādo ciues
omnes ex earūdem rerū acceſſu vel diſceſſu: pariter gaudent ac dolent: & quā-
do plurimi ad idem & ſecundum idem dicunt meum & non meum: & cum tota
ciuitas eſt vt vnus homo. ſi enim alicuius digitus percuſſus eſt: tota corporis
cōmunio in vnā anime conſonantiam conueniena: ſimul afflicta parte cōdoluit: & ita de vo
luptate: atqꝫ parte alia quacūqꝫ. Ita quoqꝫ in ciuitate recte legibus inſtituta: quoties cuipiam
ciuium boni aliquid aut mali continget tota ciuitas ſuum eſſe clamabit eū: qui ſic afficitur.
quare tota ſimul letabit vna: vel dolebit: eruntqꝫ voluptates cōes & dolores. & cōmunicabūt
maxime inuicem ciues: ꝙ meum dicent. & vna cauſa eſt cum reliqua ciuitatis conſtitutione
cuſtodum circa mulieres filioſqꝫ cōmunio. Et ex hoc etiam ꝙ ciuitatem non diuidēt eorum
more qui propria poſſidētes: de vno dicūt hoc eſt meū: vt de domo: agro. vxore: filio: & alius
de alio dicit illud eſſe ſuum cum ipſi cuſtodes nichil habeant proprium preter corpus. ceſſa-

bunt iudicioꝝ controuerſie/accuſationeſq; mutue. quare ſine ſeditione erunt: quantum ad
eas lites attinet/que pecuniarum: filioꝝ: vel ꝓpinquorum cauſa oriri ſolent. aberunt & adu-
lationes: quibus aduerſus diuites/inopes vti ſolent. ſolicitudines indigentium atq; dolores:
quibus in nutriendis filiis/querendiſq; pecuniis ꝓpter neceſſariam domeſticoꝝ: ſeruorūq;
Nuptie. nutritionem vexanť/dum & feuoribus dant operā & negant que acceperunt: & queſtui vn
decūq; ſtudent. ¶ LEGIBVS feſta deſignenť in quibus ſponſi ſponſeq; cōgregenť: ſactaq; 2
fiant: & hymni/a ciuitatis ritu inſtitutis poetis: celebratis nuptiis cōueniētes. numerus au-
tem nuptiarum: in arbitrio ſit principū: vt ad hoſtes/morbos/ceteraq; huiuſmodi reſpicien
tes: eundem q̄maxime numeꝝ ciuium ſeruent: neue populoſa ciuitas nimiū ſit/quoad fieri 3
poteſt/neq; vacua. ¶ Optimi viri optimis mulieribus non tenerrimis/aut confectis: ſed in
etatis flore potius conſtitutis/vt plurimum congrediantur. deterrimi autē vt & tenelli & con-
fecti deterrimis. nam niſi hoc pacto generatio deducať: longe etiam deterius fore videmus
canum/auiumq; genus/& equoꝝ/reliquorūq; animalium. ¶ Inter iuuenes qui preſtantio- 4
tes erunt in rebus ſiue militaribus: ſiue aliis quibuſdā: munera ac p̄mia denť/& alia ꝑmulta.
Quin & vberior mulieribus cōgrediēdi licentia: vt ex hac ſimul occaſione filii plures q̄ ex
aliis: ex his ferantur. ¶ Filios qui ex his orienť ſuſcipiant ii: qui magiſtratibus p̄ſunt: ſeu viri. 5
ſeu mulieres. cōes enim & viris & mulieribus magiſtratus. ¶ Accipientes autem p̄ſtantium 6
20 hominum prolem: ad ouile deportāt ad nutrices quaſdam ſeorſum/in ciuitatis parte aliqua
40 cōmorantes. ¶ Mulier a viceſimo etatis anno ad quadrageſimum pariat: vir autem vbi an- 7
30 nos triginta exegerit/ad quinq; & quinquaginta. nam id moderatum mulieri adulti robo- 8
55 ris tēpus: viro autem vigoris animi atq; corporis. ¶ Si his etatibus definitis/aut ſenior aut
iunior generationē in communi attigerit: ꝓphanum & iniquum ſcelus cenſeať. vt quod ſub
tenebris/& acri quadam intēperantia: ſit genitum. ¶ Et qui in etate generandi eſt/ſed mu- 9
lierem infra/extraue generandi tempus attingens generarit: pueꝝ ſpurium: inceſtum: ac ꝓ-
phanum generaſſe cenſeatur. ¶ Omnes quicūq; naſcenť decimo menſe: vel ſeptimo: ex ea 10
die qua quis liberis opera dedit: maſculi ab hoc filii filie femine nominabunť: nati autē eum
patrem vocabunt. natoꝝ ſimiliter filios ille nepotes eſſe dicet: iſti autem ſuperiores/auos &
auias nominabunt. At eos qui eo tempore naſcenť/quo patres ipſorum matreſq; inuicē ge
nerabant: fratres atq; ſorores. ¶ Fratribus & ſororibus lex cohabitationem concedat/ſi ſors 11
dederit/& Pythia ſimul per reſponſa confirmauerit. ¶ Nec vltra cenſum filios generabunt 12
Educatio. cauentes & paupertatē & bellum. ¶ PVERI qui in vrbe decem ānos impleuerint: in agros 13
tranſmittenť & agricolarum filios ſuſcipientes/ſuis legibus ac moribus educabunt. ¶ Stati 14
a primis annis: pueri honeſtis in iocis aſſuefiant. nā ſi in minus decentibus: nunq̄ legitimi:
ꝓbiq; viri euadere potuerint. ¶ Videāt iuniores quemadmodū coram ſenibus tacere debēt 15
cedere illis locum atq; aſſurgere parentes colere quis tonſure modus ſeruanduſq; cuiq; qui-
bus veſtibus calce ſue vtendum & omnino quis corporis ornatus conueniat & cetera id ge-
nus ſimilia que ſpecialiter leges p̄ſcribenda non ſunt. ¶ Adoleſcentuli & pueri iuuenilem 16
diſciplinam philoſophiamq; tractent corporumq; curam gerant quatenus adoleſcāt firmē-
turq; ad philoſophie miniſteria. ꝓcedente vero etate in qua anima iam ꝑficitur. exercitatio-
nes ſuas augeāt. nā cum adoleſcētuli ſtatim a teneris annis inter rei familiaris queſtuarieq;
negocia difficillimā diſſerendi peritiā aggrediunť paulopoſt diſcedunt etiā qui apprime ſtu-
dioſi philoſophie fore exiſtimanť. deīde vero ſi ab aliis id agentibus ꝓuocati auditores fieri
patianť magnum quid cōcipiunt nec ſedulo incumbēdū illi putant. in ſenectute vero multo
magis q̄ ſol Heraclitius extigunť: cū nūq̄ iteꝝ accēdanť ſuperior igiť diſcipline ſtudiiq; forma
Diſciplina. erit tenenda. ¶ PVERI. maxime qui cuſtodes futuri ſperantur inſtituantur in gymnaſtica 17
& muſica. Nā diſciplina ad corpus gymnaſtica ad animā vero muſica. & in vtraq; cuſtos fu
turus erudiendus: priuſq; in falſa. nam prius fabulis ad pueros q̄ gymnaſiis vtimur. tunc enī
omnis operis maximum quid principium eſt. maxime enim tunc formať induiturq; figura
quam quis vnicuiq; imprimere velit. que in ea etate opinionibus accipiunť: altius inhere-
re difficillimeq; eradicari conſueuerunt. hinc prime fabule quas audient optime ſint ad virtu
Heſiodus. tem inſtitute. ¶ Sint qui fictoribus fabularum preſint & ſi quas bonas fecerint eligant reli-
quas abiiciant. electe ꝑ nutrices & matres pueris narrabuntur. reiicientur aūt quas Heſiodus

& Homerus:reliquiqꝫ poete effinxerunt.hi naqꝫ falſas fabulas effinxere:que quotidie circū
19 feruntur.damnari eni oportet:p̄ſertim cū quis nō bene mentit.¶Lege ſanciat poetas/come Homerus.
dos:tragicos rhapſodos id eſt cātores heroicoꝝ carminum/hiſtriones:a ciuitate eſſe pellen P
20 dos.¶Non pmittimus eum qui futurus ſit cuſtos:quemqꝫ viꝝ p̄ſtantem deſideramus:mu O
lierem iuuenem/vetulā viro conuiciātem/vel aduerſus deos contendentē/& ſe iactantem E
felicitate/vel erūnis circūuentā/flentem:eiulātem:laborātem:amore ſuccenſam:dolore par T
21 tus oppreſſam:ſeruos.ſeruas.& ea que ſeruoꝝ ſunt.ebrioſos.timidos.auaros.prodigos/& id E
genus ſimilia imitari.¶Vt poete:rhapſodi:hiſtriones & tragici ab vrbe pellendi.ita quoqꝫ
& Rhetor. Nā quo erit ineptior & indoctior:eo plura narrabit/& omīa imitabit/nichilqꝫ ſe R
22 indignum exiſtimabit.¶Nō ſit duplex vir:neqꝫ multiplex apud nos:quādoquidem ſinguli H
ſingula faciūt.Quare ſi quis venerit in noſtrā vrbem/qui p̄ ſapientia in oēs poſſit ſeſe ver E
tere formas/& imitari/volueritqꝫ ſua ipſius poemata oſtētare: venerabimur vt ſacrum ve T
nerabilem/& iocundā/dicemuſqꝫ nō eſſe eiuſmodi hominem in republica noſtra/neqꝫ fas O
23 eſſe vt inſit/mittemuſqꝫ in aliā vrbē/caput eius perungentes/lanaqꝫ coronātes. ¶Is poe R
ta eligendus fabularumqꝫ fictor/vtilitatis gratia:qui decori orationē exprimat/& que dicē .
24 tur dicat in iis formulis/quas a principio ꝓ legibus tulimus.¶Harmonie molles/temulen
25 te & relaxe:Ionice & Lydie.quare eiuſmodi minime ſint admittende.¶Hec harmonia ſuſci
pienda:que imitat fortiter euntem ad p̄lia: & ad quodlibet durum negocium/conſtanter ſe
gerētem ſiue in vulnera:ſiue in mortē:ſiue in aliā grauem ſortē incidentē atqꝫ in his omni
bus fortunā conſtāter viriliterqꝫ ꝓpulſantem.rythmus eni & harmonia interiora animi de
netrant pulſantqꝫ vehementiſſime animū/ decorā quandā figuram ferentia: p quam deco
26 rus & pulcher quis recte in muſica eruditur. ¶His melodiis que multis chordis opus habēt
& coſimilibus inſtrumentis.vt trigono:pectadis:& artificibus fabriſqꝫ eoꝝ:neqꝫ tibiis neqꝫ
tibiarum fabris minime in ciuitate ſit locus.ſed in ciuitate vtilis erit lyra cytharaqꝫ & fiſtu
27 la:paſtoribus in agris accōmoda.¶Sermonis ſummopere vitetur inhoneſtas.Nā ſermonis
decor:cōſonantia venuſtas & rythmi cōgruentia: affectionem animi moderatā ſequūtur. at
inducentia:& rythmi incōcinnitas diſſonātiaqꝫ ſermonis: turpis & improbi moris ſorores
28 exiſtunt. ¶Cauēdum eſt ne quid circa muſicā & gymnaſticā innouetur:neqꝫ admittantur
nouoꝝ poetaꝝ cantilenarum aut modoꝝ laudatores.Cauendū enim eſt nouam ſpeciē muſi
ce:tanꝗ naufragium inducere.nam nuſꝗ muſice modi mutantur:abſqꝫ maximaꝝ legū mu
29 tatione vt ait Damon.¶Gymnaſtice medicina non miſceatur.nam Herodicus qui hoc pri Damon.
mus in ſe tentaſſe fertur iure accuſatur.vt qui poſteros multos: tedio longo affecit. longam Herodicus.
enim ſibi mortem p̄ſtitit.nam dū morbum ſubſequeretur ad mortē neqꝫ curare ſe poſſet:me
dele ſtudio occupatus omiſſis reliquis actionibus:vitam in hac corpis indulgētia cōterebat
30 male quidem affectus ſi paulo a conſueto victu diſcederet. ¶Nullus p omnem vitam vali
tudinarius:in corporis curatiōe verſetur.nam id ridiculum.cū in ciuitate optime guberna
ta cuiqꝫ opus ſuū aſſignatum ſit quod pfici neceſſe eſt nec vlli ſupereſt ocium.ſi quando eni
faber in morbum incidit:breuem a medico curationem exigit vel p vomitū vel p defluxū vē
tris vel vſtulationē vel inciſionē.ſi quis autē illi diuturnā victus obſeruatiōe p̄cipit capitiſqꝫ
ſuffracinationes ceteraqꝫ huiuſmodi:ſtatī obiicit nō eſſe ſibi ad egrotandū ociū.neqꝫ preſta
re ſibi vitam trahere continuis curationibus incumbenti ſuumqꝫ opificū negligenti.dein
de medico hoc dimiſſo:ad conſuetum victum reuertens:ſi cōualeſcit ſuum opus exequitur.
31 ſin aūt corpus morbum ſuſtinere nequit:vita functus a negociis liberatur.¶Medici ad vul
nera ſananda duntaxat morboſqꝫ curandos intemperie aeris & caſibus contingētes:ſint ne
32 ceſſarii.¶Diuitibus quādo iam viuendi facultas ſuppetit(ſecundū Phocyllidem)virtutē ex Phocillides.
ercere competit.aut vbi id valitudinarius nō poſſit:nō aliter illi ꝗ artifici:niſi opus illi ꝓpo Eſculapius
ſitum pagat viuere preſtat.Eſculapius enim ipſiuſqꝫ filii crediderunt pharmaca ſufficere ad
curandos homines qui ante accepta vulnera & firmi corpis habitu & victu moderati fuiſſet
homines autem & natura & incontinentia morboſos viuere neqꝫ his ipſis neqꝫ aliis cōfer
re putabant.neqꝫ circa illos verſari artē foreqꝫ curandos:etiamſi Mida locupletiores eſſent. Mida.
32 ¶Medicina & iudiciaria equitas in ciuitate lege conſtituantur. que quidē eos ciues qui na
tura tum animo:tum corpore bene ſeſe habent nutriant:qui vero tales non ſunt/quotquot
corpore deficiunt mori ſinant quotquot autem malo ingenio inſanabiles ſunt morte mul

ſtent. ¶ Eedem ſint diſcipline in muſica/gymnaſtica & artibus bellicis/& virorum & mu- 34
lieꝝ/tam in cuſtodibus q̄ auxiliariis & opificibus. vt eque inter canes: cuſtodes feminas cē
ſemus. neq; femine quidem vt domeſtice intus ſeruant tanq̄ ad forentia opera impotentes
ꝓpter ipſoꝝ catulorum partū & nutrimentū: maſculi vero labores ſubeūt omnemq; armēti
curam gerunt. ¶ Illa que ad arithmeticā & geometriā/omnēq; huiuſmodi eruditionem ꝑ- 35
tinent/que dialecticen p̄cedere debent: pueris tradent. ſitq; is docendi modus: quo minime
coacti ad diſcendū eſſe videātur/ſed quaſi ludētes enutriant. quo magis: ad quod quiſq; na-
tura ſit aptus/agnoſci queat. nā non decet liberum hominē: cū ſeruiture diſciplinā aliquam
diſcere. atq; vt ingentes labores vi ſuſcepti corpus male afficiunt: ita nulla violēta/ſtabilis
erit diſciplina. qui cū hoc pacto ꝓbati erunt p̄ſtantiores: in aliquē numeꝝ ſeligant. poſt q̄ aūt
biennium ſeu trienniū nichil aliud facientes: a neceſſariis negociis/exercitationibuſq; ſo-
20 luti abſoluerint: qui inter electos rurſum p̄ſtantiores erūt/etatem viginti annoꝝ aſſequuti:
Dialectica. maioribus q̄ ceteri efficiantur honoribus. & quas a pueritia didicerunt diſciplinas: ille iterū
Metaphiſica offerant ad ipſius quod vere eſt/naturā cōſpiciendā. & quicūq; ad cognoſcedum eſt ꝑſpicax
& Dialecticus. illi dialectices cōmittatur ſtudium. qui vero habes: nequaq̄. Sola enim cognitio hec: quibuſ-
Metaphiſicus cūq; traditur/ſtabilis ꝑtinet. atq; hac experientie via: cognoſcit quis habilis ſit/& quis nō:
vt dialecticus euadat: quiſue ſine oculoꝝ & aliorum ſenſuum miniſterio: ad ipſū quod vere
30 exiſtit: cum veritate tranſcendere poſſit. & triginta annos nati: caute admodū dialecticas ar-
gumentationes deguſtent: in eaq; annos quinq; exerceant. nā cū primū adoleſcentuli: diſpu-
tationis artificiū guſtant/eo ꝓtinus quaſi ludo quodā ad refellendū vtunt/ſtudioſeq; eos ſe-
ctantes qui alios cōfutant/& ipſi alios redarguūt/& diſtrahendis lacerādiſq; proximis/ca-
tulorum more aſſidue delectant. qui cū plures conuicerint: a pluribus conuicti eo deueniūt
vt ex priſtinis opinionibus: firmā habeant nullam. atq; ex his: & ipſi & omnis philoſophia:
apud alios calūniam reportant. At vir natu grandior/ab hac inſania liber/diligentius veri-
tatis gratia differit potius q̄ is qui verſutiis captiunculiſq; incūbit/& modeſtius ſeſe gerit &
15 diſputādi ſtudiū ex infami reddit illuſtre. ¶ Cum ita in differendi diſciplina exercitati fue- 36
rint: cogant annos quinq; ac decem eos magiſtratus aſſumere: qui ad bellum ſpectant: & ſi
qui ſunt iuuenū principatus. examinenturq;: vtrū cōſtantes permaneant: dū trahunt vndiq;
an nutent. nam id ꝓuidendū: ne etiam vſu reꝝ: ab aliis ſuperentur. ¶ Cum ad quinquageſi- 37
mū peruenerint annum quicūq; integri inter eos: rebuſq; geſtis & ſcientiis precellentes appa-
ruerint: animi radium ad ſupera dirigentes: ipſum quod omnibus lumen p̄bet ſuſpiciant: ip-
ſumq; bonum nouerint: & exemplo illius freti ciuitatē priuatos ſeq; ipſos per omnē vitam
& ſingula viciſſim exornent: ac plurimū in philoſophia verſentur. & cum ad magiſtratus ac
cerſent: in ciuilibus negociis inuigilent: ſigillatimq; gubernent reipublice gratia: ita vt nō
tanq̄ bonum: ſed neceſſarium potius miniſterium exequi videātur: & alios ſimiliter inſtru-
ant. & cum hec de viris ſint expreſſa: eadem intelligantur & mulieribus eſſe communia.
Mores. ¶ SENIORES preſint omnibus iunioribus: eoſq; corrigant: & equales equalibus ſuccurrāt 38
tutādis corporibus neceſſitatē imponentes. id enim equū iuſtūq; dicimus: ſi neq; de vi illa-
ta nuſq̄ contendet. veꝝ & ſi quis iraſcet: iramq; explere cōtendat: minus in maiores maio-
rūue tranſibit ſeditiones. ¶ Iuniores: principes metuant & ſeniores reuereantur. ſic enim & 39
metus & pudor abſterrebunt ab iniuria: ne iunior in ſeniorē: niſi iuſſu principū ſeuiat vnq̄.
metus quidē ne ceteri omnes partim vt filii. partim vt fratres. partim vt patres patiēti ſuccur
rant. pudor autē ne parentes violare ſuſpicētur. quare omnino his legibus: ciues inuicem in
pace vitam agent. ¶ Inter amatores & legitime amatos nichil furioſum aut intemperātie 40
ꝓprium interueniat. ſed ſic amator amet amatū tanq̄ filium honeſtoꝝ cauſa: neq; vnq̄ p̄ter
honeſtū quicq̄ ab adoleſcente requirere videat. ſin contra faciat: vituperiū ſubeat: & vite no
tam tanq̄ qui nichil omnino ſapiat muſicum nichil pulchrū. Nam voluptate venerea nulla
vehementior nullaue furioſior. ¶ Cuſtos omni tēperantie inuigilet. nā vnicuiq; magis con 41
Artifices. ceditur q̄ cuſtodi vt ebrietate grauatus vbi terrarum ſit neſciat. nec ab re. nā ridiculum id ꝑ-
fecto: cuſtodē indigere cuſtode. ¶ SINGVLI artifices ſingula tractēt opera. ab aliis ceſſan- 42
tes. ¶ In ciuitate ſint agricole fabri lignarii ferrarii vt agricole ligones raſtros vomeres & ce
tera inſtrumenta habeant ſint & qui ex aliis locis importent ea quibus ciuitas indiget. item 43
bubulci opiliones paſtores quo agricole boues ad arandum architecti iumenta ad materiam

conuectandam/textores & coriarii pelles & lanā habeant. quare opus erit & mercatoribus.
qui autē terra mariq; exportent & importēt mercatores ſunt. ſi aūt mercatura erit: opus erit
& iis qui mercantur: & terreſtris & maritime periti ſint & emendo & vendendo. quare & fo
44 ro & nummo permutationis gratia. ¶ Ne artifices deſiſtant ab opere. cum quedā inferenda
erunt in foro cōmutationis gratia. non ipſi foro aſſiſtant: ſed deputati quidam homines im
becilles corpore/& ad aliud opus inutiles. Quare neceſſitas: neceſſarios caupones in vrbe
creat. caupones enim eos vocamus: qui in foro ad venditionem emptionēq; cōſtituunt. vt
45 mercatores: qui ad alienas vrbes migrāt. ¶ Opus eſt & mercenariis: qui robur corporis ſuffi
ciens habeant ad labores/roboris vſum vendentes pro premio mercedeq; vnde & nomen
46 habent. ¶ Si quem deprehenderis in ciuitate mentientē/ex eorum genere qui artifices ſūt
vatem videlicet/vel morborū medicum vel lignariū fabrum: eū punito tāq̄ rem inferētem
ex qua ciuitatis ipſius veluti noua ſubuerſio ſequatur. haud ſecus ac ſi quis erga nauis gu
47 bernatorem: de naue & nautis/minime vera diceret. ¶ Nullus artifex: mali moris ſimula
chrum aliquod non bene caſtigatum opus illiberale & indecens ſiue in figuris animalium
48 ſiue in edificiis ſiue in quouis alio artificio efficiat. ¶ Hi querātur artifices: qui naturali in
duſtria tanq̄ per veſtigia poſſint ipſius pulchri decoriq; naturam exprimere: vt tanq̄ in loco
ſalubri habitantes: iuniores vndiq; adiuuētur: cum ex pulchris honeſtiſq; operibus ſiue ad
oculos ſiue ad aures eorū aliquid permanat/veluti ſuauis quedam aura a locis ſalubribus dif
49 flata ſanitatem afferens. ¶ SIC REGIONI: vt matri & nutrici conſulat atq; ſuccurratur. Regio.
50 ſic ciuibus: vt fratribus ab eadē matre natis & eadē nutrice educatis. ¶ Caſtra in ciuitate po
nant: vnde & eos qui intus ſunt maxime cuſtodes cohibeant ſi quis nolit legibus ipſis obtē
perare. & eos qui extra ſunt repellant: ſi hoſtis tanq̄ lupus ad ouile craſſatus irruperit.
¶ CONFERENTES autē ſe ad comeſſationes perinde atq; in caſtris cōmuni veſcant cō
51 uiuio. ¶ Ciuitatis incole: cibos parabunt vinū veſtes calciamenta domos. eſtate quidē plu Victus & ne
52 rimum ſine veſte & calceis erunt: hyme veſtibus & calceis ſufficienter ornati. nutrient: ex ceſſaria.
ordeo & frumento farinā conficientes/partim pinſendo partim congerendo placentes pa
neſq; ſuper calamis aut puris frondibus imponētes in lectis ex herbis factis mylace atq; myr
to diſcumbētes. comeſſabunt ipſi & eorū filii: vini pocula ſumētes coronati. & deos laudātes
iocunde ſimul viuent. Oblitus (inquit Socrates) erā q̄ quidē habituri eſſent obſonium. ſal vi
delicet & oleas & caſeum & porrum. preterea olera: quaſi agrorū pulmenta ſuſcipiant. & bel
laria ipſis addemus: ficuum cicerum & fabarum: & baccas myrti & faginas glandes prunis
torrebūt/modeſte bibentes. ſicq; quiete & ſalubriter viuentes. ad ſenectā vſq; eiuſmodi vi
tam poſteris ſuis relinquent. ¶ Sine thoris accumbent. nā qui thoris diſcūbunt/epuliſq; ex
53 menſis veſcuntur obſoniiſq; & bellariis quibus hoc tempore vtuntur: ſtudent quomodo nō
cōmoda: ſed delicioſa ciuitas fiat. & turgida pfecto eorū ciuitas eſt. ¶ In bello cibariis aſſis
54 que vaſa circunferre non requirūt vtantur/& a variis cōdimentis abſtineant ſintq; procul
Syracuſane/Siculeq; menſe & luxus blandientium puellarum attica bellaria/condimenta
que plurimis delicata videntur. nam vt in muſicis ſimplicitas animi temperantiam: ſic cibo
rum varietas morbum parit & intemperantiam. & hinc iudicum & medicorum. indigentia
55 plurima. ¶ Cuſtodes & auxiliariorum nemo propriū quicq̄ poſſideat: niſi quatenus ſumma
56 cogat neceſſitas. ¶ Deinde neq; domū neq; penu habeant: quo non omnibus pateat aditus.
57 ¶ Que vero ad victum pertinent: tanta ſint apud eos/quantis indigent militares athlete/
58 temperati ac fortes. ¶ Alii autem ciues ex inſtituto mercedis & cuſtodie tantum gratia: illa
eis miniſtrent & tanta/vt exacto anno neq; deſit quicq̄ neq; ſuperſit. grauiſſimum enim &
turpiſſimum id nutritoribus eſſet: ſi ita canes gregis futuros cuſtodes nutrirēt/vt aut ex in
temperantia/aut fame: aut aliqua alia mala conſuetudine canes ipſi pecuaria aggrediantur
59 ledere proq; canibus ſimiles lupis euadant. ¶ Cuſtodibus victum ſolummodo liceat recipe
re: neq; mercedē vltra victum. ſic enim vt proficiſci priuatim alio velint nō liceat. neq; qcq̄
60 ſcortis largiti/aut ad queuis alia pecunias erogare. ¶ BELLICOSI/athlete: tanq̄ canes in
ſontes ſint q̄ acutiſſime videre & audire valentes & multas mutationes in exercitationes in
61 exercitu aquarū ciborū eſtus & frigoris perpeti vt ſe a morbis defēdāt. ¶ Militēt cōiter tam
mares q̄ femine: ducantq; adultos ſecū filios ad pliū. vt quēadmodum opificū filii. & hi pa Militia.
trum ſuorū opera cernāt. que & cū ad maturā etatē puenerint: effecturi ſunt. atq; inſup vt pa

rentibus auxilio ſint:miniſtrentq; omnia:que ad bellū ſpectant patres matreſq; curent.non
enim cuſtodes:minus filios ſuos/q̄ figuli ſuos erudire debent. & inſuper omne animantiū
genus:preſentibus natis ardentius pugnat. ℂ Detur opera:vt pueri qui milites futuri ſunt/ 61
bellum ſpectent dūtaxat/& qua ratione tuti ſint excogitandum & ad tutiora caſtra ducendi
adhibitis illis rectoribus non ignauis/ſed rerum vſu & etate idoneis ducibus & pedagogis.
quare propter pleraq; que frequenter hominibus preter opinionem euenīūt:a primis annis
equitare conſueſcant pueri/& vbi forte periculū ingruerit/equis q̄ velociſſimis & facile ha
benis obſequentibus/non ferocibus/aut nimium bellicoſis ad ſpectaculū belli ductis/ipſi e
& ſeniores eoꝝ duces volātes protinus aufugiant. ℂ Is qui in acie ordinem deſeruerit/ aut
arma abiecerit aut tale aliquid propter timiditatem cōmiſerit:ad artificum ordinem vel agri-
cultorum tranſmittatur. ℂ Qui viuens ab hoſtibus captus fuerit etiam gratis reddere volē 64
tibus: relinquat/vt preda quomodo lubet vtantur. ℂ Noſtri exercitus: nullos e grecis ſer- 65
uos faciant.quin potius etiam ſuadeant: ne alii greci alios grecos efficiant ſeruos.ſed ſerui-
tutis iura: tranſeant ad barbaros.nam hoc pacto/fortius contra barbaros inſurgent: ſi ab ſe
inuicem abſtinebūt. ℂ Minime licitū putetur:e noſtris qui vicerint ſpoliare mortuos/pre-
ter arma. nam rapiendi cupiditate:multi iam exercitus periere & cogitationis auare mulie
bris ac vilis eſſe videtur:cadauer expoliare:hoſtēq; putare mortui corpus.& cum aduerſarius
ipſe abierit in id quod relictum eſt ſeuitiam exercere.factum certe eoꝝ:qui nichilo differre
videntur a canibus aduerſus iactos lapides iraſcentibus eo qui iecit relicto. ℂ Arma mor- 6
tuorum ſpolia:nequaq̄ transferant in templū tanq̄ deo ſacranda preſertim grecorum niſi qd 68
aliud deus dixerit. ℂ Cum milites noſtri aduerſus quoſcūq; grecorum belligerabūt:minime
aduerſariorum agros depopulentur domuſue incēdat. ſed fructus annui dūtaxat auferendi
nā Greci oēs genere propinqui ſunt & cognati. & inimicitie inter cognatos & propinquos.
ſeditio dicitur/nō bellum. nam ad extraneos bellum vocatur. modo autē quemadmodū in
ſeditioſa ciuitate/vtriuſq; factionis homies/ſatis factum putāt. ſi victores aliorum rapiunt
fructus/exiſtimātes nō ſemper ſe inuicē pugnaturos/ſed quandoq; redituros ad gratiā:neq;
agros deturbabunt inflāmabuntq; domos. nā ſi ciuitatem amabunt:nunq̄ audebunt nutricē
matremq; vaſtare.noſtri enim omnē Greciā ſibi coniūctam exiſtiment & ſacra habeant vt
alii inter ſe cōmunia. ℂ Milites numerorum cognitionem cōputationēq; habeant: quo ad
acies ordinandas/rudes nō habeantur.philoſophi ſint:quo e fluctibus generationis emergē 69
tes eſſentiam veritatemq; attingant. cuſtodes enim noſtri: iidem & milites & philoſophi:
neq; rudes adhuc inde diſcedant ſed perſequantur quo ad ipſa mente ad numerorum natu-
ram cōtemplandam perueniant nō vendēdi emēdiq; gratia tanq̄ mercatores & caupones:
ſed(ceu dictum eſt)vt ad bellum inſtructi ſint facileq; animum a generatione ad eſſētiam ve
ritatēq; cōuertant. Simili quoq; de cauſa: ſecūdo loco milites geometricā diſcant quatenus
ad rem bellicam confert ad caſtra ponēdā regionem occupādam ad colligendū ſpargēdum ad
machinamenta quibus circa acies vel in obſidione vel in itinere vti ſolent.nam circa hec ꝑ-
multum intereſt geometricus ne ſit aliquis an nō.attolit preterea ad veritatem animum:vt
cum ad ſupera conuertamus.quinetiam intereſt omnio ad diſciplinas omnes/facilius per-
diſcēdas:attigerit ne quiſpiam geometriam an ſecus. Tertio loco ſtereometrie cura ſit: que
ſolidos & cubos & id genus tractat.nam poſt planum:venit ſolidum. Quarto loco diſcēda
erit aſtronomia:que de ſolido eſt/quod circumfertur.nam mutationes oportunitateſq; tem-
porum preſentire/non minus rei militari q̄ agriculture ac nauigationi conuenit.& celeſtiū
varietate vtendum eſt:velut exemplo quodam ad ſupernarum rerum contemplationem. vt
ex ſiderum motus inſpectione: conſiderandum quoad in operibus huiuſmodi poſſibile eſt:
q̄ pulcherrime ab ipſo celi conditore & celum ipſum & que in eo ſunt fabricata ſunt perinde
Dedalus ac ſi quis videat figuras a Dedalo vel alio artifice vel pictore precipue compoſitas & elabo-
ratas.& horum gratia precipiāt qui ſuccedent:hec eſſe diſcenda.nam ex huiuſmodi diſcipli-
nis: expurgatur animus reuiuiſcitq; quod ex aliis ſtudiis infectū occecatūq; fuerat.qui qui-
dem potius ſeruandus eſt q̄ oculorum corporis decē milia.ſolo enim hoc inſpicitur veritas.
Quinto loco harmonia ad boni pulchriq; cognitionem perdiſcenda & qui nūeri conſonā
tes & qui non & ob quam cauſam ſint tales.non enim probandi ſunt:qui cōcentus & tono
qui auribus percipiuntur partiuntur & de minimis que exaudiri queunt contendunt aures

menti preponētes:neqꝫ qui chordas iugiter vexant exanimantqꝫ & clauiculis plectriſue qui
buſdam/tum intendēdo tum remittēdo pulſationes cōtorquent.Inſuper differendi arte(quē Dialecticé:ap
dialecticen dicimus)opus erit:potiſſimūqꝫ capeſcēda.que quidem cōfert abſqꝫ ſenſibus:& ra pellat ſapiētiā
tione dūtaxat ad ipſm quod eſt quodqꝫ nitit & ad ipſū bonū/finemqꝫ intelligentia perducit. rōnali mō ad
ipſi enim dialectica/ſola:ſublatis ſuppoſitionibus omnibus ad ipſum principiū conformā ipſius boni co
dum pergit/ ac reuera animi oculum ceno barbarico obrutū/paulatim ſurſum euehit/ducit gnitionē pce
qꝫ tanq̄ adiutricibus ac miniſtris quibuſdam vrena iis(quas nominauimus)diſciplinis.& eſt dēte & quam
ex qua ad interrogandū & reſpondendū(vt ſcientem decet)aptiſſimi ſumus/doctrinis om Ariſtoteles ap
nibus (veluti apex)prepoſita.qua nulla eminētior vlterius reperitur:doctrinarum omnium pellat metaphi
finis:quare deligendi erunt viri grauiſſimi & fortiſſimi:& non modo generoſi ac terribiles ſicen.
ſed acumen facultatemqꝫ ingenii ad doctrinarum perceptionem habentes:memorioſi inte
gerrimiqꝫ ac tolerātiſſimi. qui arduum doctrine meditationiſqꝫ ſtudium:ad finem vſqꝫ p
ſequantur. nam qui non pro dignitate attentant: philoſophiam ipſam commaculant adiſ
70 ciūtqꝫ infamie notam.neqꝫ enim a ſpuriis animis/ſed legitimis eſt attrectanda. ❡Cum au
tem vires ex vetuſtate defecerint:tūc a ciuilibus militaribuſqꝫ laboribus liberi tanq̄ emeriti
& immunes/ad votum viuant/nulloqꝫ certo officio ſint aſtricti quicūqꝫ feliciter victuri ſint
71 & poſt migrationem anime ſortem ſuſcepturi anteacte vite conuenientem. ❡TEMPLA Res ſacra.
& ſacrificia conſtituantur ante omnia diuiqꝫ cultus.ſepulchra preterea/& funera defuncto
72 rum:& quecūqꝫ ad deum placādū ſunt miniſteria. ❡Qualis deus eſt talis ſemper eſt deſcri
bendus: ſiue carminibus deſcribatur ſiue cātibus ſiue etiam tragedia.nā bonus & ipſe deus
eſt & ita dicendum & cauſa eſt eorꝝ que bene ſeſe habent/eorum vero que male nequaq̄.
73 ❡Malorum alicui deū ipſum eſſe cauſam:neqꝫ fas ſit audire/neqꝫ carminibus iſerere neqꝫ
74 ſoluta oratione narrare. ❡Sit lex inſuper poſita: deum immutabilem ſimpliciſſimūqꝫ eſſe
75 credendū veracemqꝫ & dictis et factis. ❡Caſtris poſitis ſacrificent. & tabernacula ſtruāt que
76 contra hyemes & calores ſufficiant non opulenta non mercatoria ſed militaria. ❡Vates &
arioli minime i ciuitate admittant: qui ianuas diuitum accedentes perſuadent vim habe
re a diis ſacrificiis & carminibus acceptā purgādi per celebritates & oblectamēta quedā ſi qđ
ſcelus ab iis aut eorum maioribus perpetratum ſit & nocēdi etiam paruo ſumptu cuicūqꝫ ve
lint etiam inimicorꝫ & iuſto pariter & iniuſto. Afferunt enī tū blādimentis quibuſdā tū vin
culis ſe deos inducere:vt ſibi in his omnibus obſequātur dicuntqꝫ.

Mortales viciū penitus labunt in omne
Precipites: quoniā facilis via ducit ad ipſum.
Hoc quia vel nobis iā tum naſcentibus heret.
Virtutē ante ipſam:dii proſuere laborem.
Difficileſqꝫ vias cunctis adeuntibus illam
Inſuper addūt deos faciles ad cōmiſereſcendum. Ex Homero. Homerus.
Sunt faciles ſuperi:precibus flectūtur.& iidem
Sacrorū nidore pio placātur/ab ipſis
Nimirꝫ votis hominū que ſi quis in illos
Errarit:veniam rogitās cōcepit in aris.

77 ❡Libros aūt circūferunt Muſei & Orphei. ❡Cū vir bonus ſeipſo ad bene viuendū cōtentus Muſeus.
eſſe debeat:minime moleſte ferēdū eſt liberis fratribus aut diuitiis: reliqſqꝫ hmōi priuari ſed Orpheus.
78 moderatiſſime ferendū cum ſors aliqua huiuſmodi inciderit. ❡PREMIVM ponatur iis q Magiſtratus.
libenter gubernaturi ſint:ſeu argentū:ſiue honor ſiue pena :niſi iperium cupiant. Q: ex arte
quicūqꝫ acturus ſit:nūq̄ in ſuū agit cōmodū ſecundū ipſius artis imperiū ſed ad inferioris vti
litatem.multa quidem iponenda:q neqꝫ pecunia neqꝫ honore ducti boni homines imperare
volunt.non enim aperte pecuniam magiſtratus premiū accipiētes mercenarii appellari vo
lūt:neqꝫ clāculum fures.neqꝫ honoris cauſa.nā non ſunt ambitioſi.oportet igitur neceſſitatē
& mulctā illis imponi ſi impellēdi ſūt:vt velint magiſtratū accipere. Quapropter videt tur
80 pe:vt quis ſponte ad imperandū accedāt/& nō neceſſitatē expectet. ❡Qui magiſtratū ge
rere debēt probi electiqꝫ ſint. Na vt oculi propria virtute priuati male vidēt aures priuate/
male ſuum opus exercent:ita anima ppria virtute deſtituta:male ſuū opus peragit:ſuum au
tem opus imperare curare conſulere & hmōi.neceſſe eſt igitur:malam animam male impeꝗ

v ij

rare atqꝫ curare bonam vero hec omnia bene facere. ¶ Neqꝫ iudices neqꝫ medici in ciuita- 80
te multiplicentur. Nam male & turpis diſcipline in ciuitate nulla coniectura maior q̄ iudici
bus & medicis indigere q̄ plurimis: non modo abiectos homines ſordidos & mechanicos-
ſed eos etiam qui liberali diſcipline educatos ſe eſſe gloriant̃. turpe ꝓfecto & male educatio
nis magnum argumentum: vt cogaris ob ꝓprie virtutis inopiā iuſtitia vti aliena: & ab aliis
tanq̄ ſeruus iuſte operari cōpelli. ¶ Quiſquis aliorum patronus eſt: ita ſe cōparare ſtudeat 81
vt nichilo indigeat iudice etiam dormiente. nam quid turpius eſt: q̄ vt quis non modo om-
ne vite tempus in iudiciis tum accuſando tū defendendo coterat. ſed & etiam rudi quadam
elatus iactantia: in his ipſis negociis glorietur quaſi ſit potens ad iniuriā inferendam: ſuiſqꝫ
verſutiis vſqꝫ adeo tergiuerſari valeat vt nullas iniuriarum ſoluat penas qui ſepe minima- 82
viliſſimarumqꝫ rerū cauſa tam anxium ſubit negocium. ¶ Eligantur ex omnibus cuſtodi-
bus ii maxime: qui vident̃ per omnem vitā ſummo ſtudio ea facere que e republica ſunt: que
vero contra cauere: & qui per omnē etatem id p̄ceptum eamqꝫ conſeruent opinionem: ea ſo
la agenda que reipublice ſunt optima. ſint igitur ſenatores: amatores ciuitatis. ¶ Obſeruē 83
tur ſtatim a pueritia atqꝫ ea illis opera ꝓponantur ex quibus aliquis preceptum illud maxime
obliuiſci poſſit. qui vero ſeruat illud neqꝫ ſurripitur: eligendus. ¶ Probentur etiam iuniores 84
(quēadmodum ſolent ii: qui inſpicere cupiunt nunquid pulli pauidi ſint necne: ad ſtrepitum
illos & tumultus ducentes) in terribilia quedam impellendo. item & in oblectamenta: multo
magis q̄ igni probetur aurum. qui autem inuentus fuerit optimus ſuiipſius cuſtos & in ſin-
gulis etatibus probatus & immaculatus exiuerit: cuſtos & princeps ciuitatis conſtituatur-
& ſibi & patrie futurus vtiliſſimus. ¶ Ei qui optimus princeps cuſtoſqꝫ fuerit & viuenti & 85
mortuo honores tribuantur ſepulchrorumqꝫ & aliorum monumentorū maxima munera ſor
tiatur. ceteri autem iuuenes: cuſtodes auxiliarii defenſoreſqꝫ inſtitutionum ipſorum pricipū
recte appellabuntur. ¶ Summopere caueant cuſtodes qui auxiliarii defenſoreſqꝫ adhibentur 86
ne cum valentiores ſint aduerſus ciues quicq̄ moliantur: neqꝫ beniuolorū ſociorū loco agre
ſtibus dominis ſimiles ſe prebeant. ¶ Nullus audeat ſimulare ciuitatis cuſtodiam: ſi nō ve- 87
re cuſtos. ſit nam ſi ſutores facti deteriores ſimulātes id eſſe quod nō ſunt graue quid ciuitati
afferunt. cuſtodes legum & ciuitatis ſi non ſint ſed appareant omnem ciuitatem ſimul per-
dunt. contra vero ſi vere cuſtodes ſunt: beatam vel ſoli vt eam efficiant oportunitatem ha-
bent. ¶ Penes autē auxiliarios & cuſtodes authoritas ſit cōgendi & ſuadendi que deceat fa- 88
cere ex quibus q̄ optimi ſui operis ſint artifices ceteraqꝫ huiuſmodi. ¶ Curam inſuper ad id 89
adhibeant vt nullus ciuiū penuria premat̃ neqꝫ diuitiis abundet. nā figulus diues factus cu-
rā ſue artis minus habet pigriorqꝫ & negligentior redditur. quare deterior figulus. ꝙ ſi indi
gētia premat̃: inſtrumētis & reliquis quibus ars īdiget caret & opera deteriora facit filioſqꝫ
ac ceteros quos docet deteriores artifices reddit. & opulētia inſuper delicias deſidiā & rerum
nouarū ſtudiū parit inopia vero: cū rerum innouatione illiberalitatem & maleficia gignit.
¶ Cū nr̄a ciuitas auro argētoqꝫ careat: ſi aduerſus amplā opulētamqꝫ ciuitatē arma capeſcere 80
coget̃: vbi aliarum ciuitatum requiretur ſocietas miſſa legatiōe ad alias ciuitates vera dicat.
nos quidē auro & argēto nō vtimur neqꝫ nobis fas eſt: vos ergo nobis auxilium ferentes no
biſcūqꝫ bellū gerētes que alii poſſident habetote. Sic enim fiet: vt his auditis eligant potius
vna cū canibus contra oues pingues & molles pugnare q̄ cōtra canes duros. Adde diuites &
pigues minus inſtructos & bellice facultatis gnaros defatigabiles ſubterfugiendo ictus fru-
ſtrando eludendo ſepius ſubita couerſione cedēdo diu eos ſub ſole & eſtu detinendo: quoꝝ
omnium noſtri athlete ſint q̄ exercitatiſſimi. ¶ Cuſtodes id ꝓuideant ne parua ciuitas neue 81
magna eſſe videatur: ſed vna & ſufficiens. ¶ Si quis cuſtodū ignauus naſcatur: ad alios agri 82
colas inquā aut artifices mittat̃. ſiue ex aliis probus: trāſferatur ad cuſtodes & vnuſquiſqꝫ ad
id vnū opus dūtaxat ad quod natura eſt aptus: ducatur vt vnus exiſtat & nō multi: & contra-
ciuitas vna fiat & non multe. ¶ De negociis forenſibus mutuis cōmerciis pactis in mecha 83
nicis artibus iuribus iurgandi verberandiqꝫ citationibus in ius conſtitutionibus iudicum-
diſpoſitionibus circa forum & portus vectigalibus imponendis aut exigendis iuribus forē
ſibus vrbanis nauallibus leges nulle ponantur. nam id minime decet bonis preclariſqꝫ viris
precipere. quales erunt noſtri ciues: ſi ſuperiores leges ſeruabunt. nam bonam ciuitatē opor
tet & ſapientem & fortem temperatam & iuſtam eſſe. ſed a ſapientia que eſt in principibus

fortitudine que eſt in militibus/tēperantia que inſtar cōſonantie diapaſon per totū eſt diffu
ſa. ſuntqꝫ potiores vt diapente: deteriores vt diateſſaron. tota ciuitas: vt conſonantia dyapa-
ſon ex potiori deterioriqꝫ contemperata vt ex acutis & grauibus. ſin minus: leges de huiuſ-
modi ſtatuent corrigentqꝫ ſemper & innouabunt/putātes ita ſe quod eſt optimū aſſequi. ſi-
miles egrotantibus: qui propter intēperantiā inſalubrem victum mutare nolunt: id aſſequē-
tes quod plures vehementioreſqꝫ morbos efficiunt. confidūtqꝫ ſemper ſi quis pharmacis agi
cōſulat/bene ſe valituros. & huiuſmodi inimiciſſimū putant: qui vera monet/dicitqꝫ phar-
maca vſtiones inciſioneſqꝫ & reliqua que extrinſecus admouent non prius ꝓ futura ꝙ quis
deſignat ebrietati voragini veneri ocione indulgere. Ergo in his inſtitutis: non eſt curioſe
94 verū legum cōditorem inſiſtendū. quoniā inutilia ſunt huiuſmodi. ¶ Principes iuſte ſentē-
tias ferant: vt dūtaxat ſinguli/neqꝫ vſurpent aliena/neqꝫ ſuis priuentur. ſinguli eni actionē
propriam ſequant ꝓpriamqꝫ poſſeſſionē ſaluent: neqꝫ opus/neqꝫ poſſeſſionē alterius aggre-
dientur. nā cum quis artifex aut queſtuarius/diuitiis multitudine copia robore ſimilibuſue
elatus in militaris ordinem aut miles cum ſit indignus in viri cōſularis aut cuſtodis digni-
tatem tranſire conatur officiaqꝫ permutare aut hec ſimul oīa peragere: confuſio hec perua-
gatioqꝫ totius ciuitatis, interitū minat: eſtqꝫ hec iniuſtitia extrema ciuitatis calamitas & ma-
95 xima corruptela. ¶ Noſtre ciuitatis & populus & principes: ciues appellentur. ſed populus:
principes/inſuper vocet ſeruatores auxiliarioſqꝫ. pricipes autē: populū mercedis tributores:
& nutritores. porro iuniores: ſuos equales fratres ſororeſqꝫ. maiores natu: patres atqꝫ matres
96 & contra. principes autē ſe inter ſe cōcuſtodes. ¶ Iuxta ꝓpinquitatis nomia: propinquitatis
officia prebeant vt appellationis ipſius dignitas poſtulat. ſeruētqꝫ erga parentes quecūqꝫ lex
exhiberi precipit: reuerentiā curam obedientiā. alioqui deos hominesqꝫ infenſos habeāt: vt-
pote qui neqꝫ ſancta neqꝫ iuſta agant ſi ſecus ipſi fecerint. & abſurdum etiā: ſi domeſtica no-
mina tantū ore ſine officio ꝓferrentur. ¶ Reipublice noſtre gubernatores: philoſophi eligā-
97 tur. nam cum quis vere dicitur alicuius rei amator: non partim ſed ad totum id afficitur. phi-
loſophum autē, ſapientie ſtudioſum/amatoremqꝫ dicimus. quare nullā doctrinam quid con-
ferat quidue non conferat diſcernētem: dum iuuenis eſt & ratione delectum habet. cōtēnet
ſic enim vini auidi vinum quodlibet quacūqꝫ capta occaſione vehementer experiūt. ſic etiā
ambitioſi homines: ſi exercitus prefecturam aſſequi nequeunt ſaltem tribuni effici volunt.
ac niſi a magnis venerandiſqꝫ hominibus honorentur: honorē ab ignobilibus exigunt vtpo-
te qui honorem prorſus affectent. Et reuera niſi philoſophi ciuitatibus dominentur/vel ii q
nūc reges/potenteſqꝫ dicuntur/legitime ſufficienterqꝫ philoſophentur. hominū generi nul-
la requies malorum: nulla felix beataqꝫ orietur reſpublica. philoſophi enim ſoli ſciunt: & ip-
ſum vnūquodqꝫ per ſe ens/ quod ſemper ens eſt & vnum admirant & diligunt. ceteri vero:
ea que partim ſunt & partim non/tum entia/tum pulchra bona & id genus. reliqua non ſciē-
tes quidem ſed opinantes: philodoxi potius opinionumqꝫ amatores dicūtur. illi ſunt vt acu-
te videntes: hi vt ceci. illi attingere queūt id quod ſemper ſecundum eadē/eodem modo ſe
habet: hi per multa/mutabiliaqꝫ vagantur illi mēdacii omnis natura ſunt expers neqꝫ ſpon-
te vnꝙ mentiuntur: ſed omnem odiunt falſitatem & diligunt veritatem: quia ſapientie ni-
chil familiarius ꝙ veritatis reperit oblectamenta corporis deſpiciūt puraqꝫ ipſius anime ex-
petunt voluptatē: tēperati viri neqꝫ pecunie cupidi/magnanimi ſūt/magnifici/humanam
vitam nō magnum quid exiſtimant nō mortem terribilem modeſti queſtui non dediti/nō
puſillanimi nō ſuperbi non timidi & ſtatim teneris annis mites iuſti ad percipiēdū veloces
memores minime vani. horum igitur natura conuenientem nacta diſciplinam: ſemper pro-
ficiendo ad omnem peruenit virtutem. enutrita autem ſi fuerit peruerſe: ad contraria dilabi-
tur, & putandum eſt infanda ſcelera & extremam inequitiam: ex generoſo ingenio educa-
tione corrupto: potiuſꝙ ex ignauo procedere. corruptores autem eſſe ſophiſtas. qui in con-
cionibus iudiciis theatris vel alio quopiam publico hominum cetu ingenti rumore eorum
que dicta ſunt vel facta ſunt: alia vituperant alia laudant & ad vtraqꝫ efferuntur acrius: dum
explodunt & applaudunt ſummo quodam ſtrepitu & clamore. Vnde & parietes quoqꝫ & la-
quearia circumſonant: altius quoqꝫ ſonitu vehementer exaugent laudantium ipſorum vi-
tuperantiumqꝫ tumultus. Et eadem nunc vt honeſta approbant/ alias autem eadem re-
probant vt turpia. hominem illis non obſequentem: infamia notant/ iactura pecunia-

PHILOSOPHI

tum/& mortis ſupplicio damnāt. ¶ Relinquēda prorſus erunt plena verſutiis/& ſubornata 98
litigiorum machinamenta/nichil aliud appetentia ꝙ opinione/inanem gloriam cōtentio-
nem tam ī iudiciis ꝙ in priuatis colloquiis.nam neqꝫ ciuitas vlla/neqꝫ reſpublica neqꝫ ciuis
pfectus aliquādo futurus eſt:priuſꝙ philoſophi (qui nec mali nec inutiles vt vulgo exiſtimā
tur)ſeu velint ſiue nolint ciuitatis curam ſuſcipiant.aut ſaltem iis qui dominantur:aut con-
ſiliis diuina quadā inſpiratiōe:vere philoſophie verus amor inheſerit quibus nulla talia pla-
cebunt.ſed qui tales ſunt:omnem mentis aciem ad ea que vere ſunt dirigent:que ſemp eū-
dem ſeruant ordinem:que neqꝫ inferunt neqꝫ patiuntur iniuriam:ſed omnia ordinate & ſe-
cundum optimam rationē diſpoſita ſunt/& hec illi imitantur/ſeqꝫ his ꝙ ſimillimos reddūt
quomodo eni quis non id imitetur:cui/cum amore admirabundus heret/diuini igiť & om-
ni ex parte concinni/decoriqꝫ philoſophi:& veluti pictores qui diuino vtunť exemplo/bea-
tam ciuitatē formant·& ciuitatem moreſqꝫ hominū quaſi tabulam quandā acceperit:in pri-
mis purgant/deinde deſcribunt temperantiā/iuſtitiam & omne honeſtū.quod cum i homi-
Homerus. nibus fit: Homerus dei ſpeciem:imaginēqꝫ nuncupauit.& colorabunt philoſophi: quouſqꝫ
hūanos mores ꝙ maxime fieri poteſt:deo in amore cōiungant. ¶ Sint igiť ſeruatores: ama- 99
tores ciuitatis/voluptatibus:doloribuſqꝫ pbati.& ex hoc propoſito:neqꝫ laboribus:neqꝫ pe-
riculorum metu dimoueanť.& eū qui hoc nequeat:abdicare oportet.qui autē ſincerus incor
ruptuſqꝫ euadit tāꝙ aurum in ignis examine cōprobatū:preficiať/muneribuſqꝫ orneť & vi-
Legiſlator. uus & mortuus. ¶ Eorum qui legitime ſtudent cōdere ciuitatē:officium ſit optimas homi- 100
num naturas impellere ad eam quā ſupra diximus maximā diſciplinam boniqꝫ cognoſcen
dum.adeo vt & ſurſum aſcendant:& poſtꝙ aſcenderint:ſatiſqꝫ inſpexerint ne ipſis permitta
mus vt in ea contemplatione pmaneāt/neqꝫ velint rurſus ad homines iſtos carcere clauſos
huc deſcēdere neqꝫ laborum iſtorum: honorumqꝫ ſiue viliores fuerint ſeu precioſiores eſſe
participes.nam qui ſemper in ſtudiis litterarum verſati ſunt: non ſponte ciuilia tractabunt:
exiſtimantes ſe etiam hac inuita a negociis ſemotos in beatorum inſulis habitare.& monē
di erunt nō ſibi ipſi magis ꝙ reliquis ciuibus: tanꝙ in apum examine duces: regeſqꝫ ſe eſſe
creatos:ac i ciuitate melius pfectiuſqꝫ ꝙ ceteri eruditos aptioreſqꝫ ad vtrāqꝫ curam ſuſcipiē-
dam.quare debent viciſſim ſimul deſcēdere ſinguli:ad alioꝝ hominum cetum: & ad obſcu
ra inſpicienda auſſuefieri.nam cum aſſueti fuerint:multo acutius illa cernēt ꝙ qui quotidie
in eis obſeruanť.& quelibet ſimulacra & que & quorum ſint agnoſcent. quia reuera norint:
que honeſta iuſta bonaue ſint.ſic ciuitas ab ipſis tanꝙ vigilantibus recteqꝫ ſentientibus co-
letur: non tanꝙ somniantibus quēadmodum nunc plurime habitantur ab iis videlicet ꝙ de
vmbris inter ſe decertant deqꝫ principatu tāꝙ maxio bono cōtendūt. nam ea pfecto ciuitas
in qua ciues ad expetendos magiſtratus minime ambitioſi ſunt optime & pcul a ſeditioni-
bus permanet.que autem aliter affectos habet ciues contra.tunc enim ciuitas optime conſti
tuta elucebit cum eorum vitam qui magiſtratibus pfecturi ſunt inuenerimus ipſis magiſtra
tibus meliorem.tunc vere diuites dominabunť non auri dico ſed cuius oportet virum beatū
diuitem eſſe vite probe atqꝫ prudentis. ſin inopes boniſqꝫ ppriis vacui ad publica aduenta-
rint bona hic rapere cupiētes ciuitas felix eſſe non poterit.nam vbi de principatu contendi
tur tum eos qui ita pugnant tum reliquam ciuitatē perdit.quare magiſtratus dandi ſunt ho-
minibus minime cupidis alioqui ſimultas inter emulos orieť.

¶ PRIMI LIBRI HECATO-
NOMIARVM
FINIS.

¶ HECATONOMIARVM CENTVM PLATONICAS LEGES CONTI-NENS LIBER SECVNDVS.

L Egiſlator nō ad particulam virtutis: ſed vniuerſam reſpiciat.ordinetqꝫ huma- 1
na bona/ad diuina:diuina autē ad mentem ac prudentiam. ¶ Ne quis iuuenū 2
querere audeat recte ne an contra ſe leges habeant: ſed vno omniū ore vnaqꝫ
voce:recte tanꝙ a diis poſite concedanť.ſenem vero ſi quid excogitauerit:prin
cipibus aut ſuis perequalibus(nemine iuuenum audiente) liceat referre. ¶ A 3
maximis voluptatibus/iocūdiſſimiſqꝫ ludis cauere Licurgi leges precipiunt:ita ꝙ de victu

dolore & labore & ceteris.cōpotationes & cōuiuia publica in agris & vrbibus/& bacchana
4 lium occaſiones tollunt. ¶Conſtituat legiſlator:vt animus puerorū legem ita ſequatur/vt
iis(quibus lex & ſenior)doleat atq; gaudeat/non autem cōtrariis. cogatq; eos qui poema-
ta ſcribunt:honeſtis in verbis/temperatoꝝ & fortium/& omnino bonoꝝ hominū geſta de
ſcribere.& tam figuras eoꝝ in rythmis q̃ accentus:in harmoniis effingere ꝑ odas/que re-
uera exode id eſt incātationes circa animos ſunt.facientes vt ſi qui homines corpore egro
tantes curant:alimēta conueniētia iocundis cōdimentis illinientes/& noxia amaris infici
entes/vt aſciſcere altera & altera reiicere cōſueſcant.non enim teneriores animi:ſeria ſtu- Athenienſes.
5 dia adhuc admittunt/que apud Athenienſes & Lacedemonios obſeruantur. ¶Pueri vſq; Lacedemonij.
ad duodeuigeſimū annum:vini vſum prorſus ignorent.deinde vino moderate vtantur:vſ 18
q; ad annum triceſimū. cum ad quadrageſimū peruenerint:tunc in conuiuiis diſcumbētes 30
liberius eo vtantur.nam non oportet ignem igni addere:& in iunioribus furioſum iuuētu- 40
tis habitum efficere.& cum viri effecti ſubire labores incipiūt: ab ebrietate & vini repletio
ne omnino debent abſtinere.ſenibus autem liberior vſus:remediū aduerſus ſenecte duriciē
elargitur vt reiuueneſcere videātur/& meſtitie eos capiat obliuio & affectio mentis/velu
6 ti ferrum in igne ex duricie in molliciē deducta flexibilior fiat. ¶Harum legum authores
atq; cuſtodes: a perturbatiōe & ebrietate remotos eſſe oportet/vinolentoꝝ duces.ſine qui
bus quidem cuſtodibus:cōtra ebrietatem pugnare durius eſt q̃ ſine ſobriis ducibus cum ho 60
ſtibus dimicare. Qui autem his ducibus ſympoſiorū annos ſupra ſexaginta natis parere
noluerit:equale aut maius dedecus ferat/q̃ qui ducibus belli non paruerit.Nam he compara
tiones(vt noſter habet ſermo)ad id induci debent:vt animus quidem pudorē/corpus vero
ſanitatem & vires adipiſcat.non vt rumor quidam defluxit:bachum a nouerca Iunone/ex
animi ſententia olim deturbatū fuiſſe:vinum autem ad vltionem hominibus datum:vt in
7 ſaniant.quin in contrariū ſi recte eo vtamur:remediū ſit & medicina. ¶Carthagineſiū lex
fuit:vt nunq̃ in caſtris quiſq̃ guſtare vinum audeat/ſed toto illo tēpore aqua bibatur.verum
& nunq̃ in ciuitate:ſeruo vel ſerue vini vſus tribuēdus/nec magiſtratibus toto tēpore quo
magiſtratu funguītur.gubernatores etiam ac iudices/munus ſuum ſubituri: a vino penitus
prohibendi.& qui de rebus non omnino negligendis:ſunt deliberaturi. nec nocte viro vel
mulieri:cum liberis gignendis operam ſunt daturi/niſi exercitationis cuiuſdam ad tempe-
rantiā gratia/aut exercitationis corporee/morboruq; deuitandoꝝ cauſa.hac enim ratione
fiet:vt haud multis ciuitati vineis opus ſit:& vt vini vſus ferme omniū moderatiſſimus ſit
8 ac parciſſimus. ¶Ciuium mediocris ſit cenſus. nam in quocūq; hominū cetu/nec inopia
neq; diuitie:illi/iuſtiſſimi mores aderunt. neq; enim illic cōtumelia neq; iniuria locum ha
9 bent:emulatio quoq; & inuidia procul abeſt. ¶Legiſlator conari debet prudentiā quoad fie
ri poteſt/ciuibus dare:ignorantiā q̃maxime auferre.hec autem maxima inſcitia: quod ho-
neſtum ſibi aut bonum videt/quis non amet:ſed oderit.quod autē malum & iniuſtū: id di-
10 ligat atq; amplectat. ¶Prima dignitatis recta rō:vt pater ac mater & ſimpliciter genitores
vbiq; natis imperēt.Secūda:vt ignobilibus generoſi.Tertia:vt iunioribus ſeniores. Quar
ta:domini ſeruis.Quinta:vt potentiores dominent imbecilliores ſeruiant.Sexta.vt igno
rantes ſequant.prudētes vero ducant aut dominent.quod quidē dominiū non preter natu-
ram/ſed ſecūdum naturā legis:& ſponte ſuſceptum fieri eſt affirmandū. Septima.vt quem
ſors delegerit/imperet:quem repulerit/pareat. ¶Magni meriq; principatus:minime cōſti-
11 tuant.nam ciuitatem :liberam & prudentē & ſibiipſi amicā eſſe oportet. ¶Ciuitas que pro
12 hūanis viribus ſalua:felixq; futura ſit.recte honores & opprobria diſtribuat.recta autem di-
ſtributio eſt:vt prima.& maxime honorāda cenſeant animi bona/ſi adiuncta illis temperā
tia ſit.Secūdo dignitatis gradu:corporis bona. Tertio.externa poſſeſſio & diuitie. ¶Non
13 condat ciuitas:mari proxima. nam cum mercibus & pecuniis cauponando ciuitas repleat:
doloſi animi inſtabiles & infidos mores parit. ¶Parētibus poſt deū maxime debita:& om-
14 niū antiquiſſima perſoluant.nam putare quiſq; debet omīa que poſſidet:eorum eſſe qui ge-
nuerīt & educauerunt:& pro viribus miniſtrare. primū externa bona deinde corporis/po-
ſtremo que ad animū pro curis priſcis illis:in ſenecta curas recentes reddens: quādo maxi-
me indigent. ¶In verbis quinetiā per totam vitam parentes venerari maxime decet.leuiū
15 enim volatiliūq; verboꝝ grauiſſima imminet pena.irat is autem parētibus/animūq; explē

tibus: cedendũ/ ſeu verbis ſiue rebus id faciant. mortuos decentiſſimis monumẽtis: que ne-
q; conſuetudinẽ excedant neq; infra exiſtant/ honorare. ¶ Nemo liberoꝝ gratia: pecuniis 16
cumulãdis incũbat/ vt ditiſſimos eos relinquat. neq; enim ipſis neq; ciuitati id conducit.
ſed ſenſus tum adulatione vacuus/ tum rerum neceſſariarũ non indigens: omniũ decentiſ
ſimus ac optimus eſt. ¶ Seniores ſint coram iunioribus verecundi: ac ſummope caueant 17
ne quis iuuenũ eos aut videat aut audiat agentes turpe aliquid vel loquẽtes. preſtans enim
eſt iuniorum & ſeniorũ diſciplina: non verborũ increpatio/ ſed vt que increpando aut mo-
nendo quis diceret/ eadem ipſe in omni vita facere videatur. ¶ Ad peregrinos ſanctiſſima 18
eſſe federa quiſq; cogitet. ferme enim omnia peregrinoꝝ & cõtra peregrinos peccata/ pre
illis que inter ciues cõmittuntur: vltori deo cure ſunt. nam cum peregrinus amicis/ cogna
tiſq; careat: maiorem & apud deos & apud homines meretur miſericordiã. ¶ Eos qui maxi 19
ma peccata perpetrarũt/ ſi inſanabiles ſint: tanq̃ qui maxime ciuitati noceant lex omnino
tollat. ¶ Qui vero ob inopiam victus duces querunt/ hiſq; ſponſe ſe offerunt ſecuturi ex 20
egeſtate aduerſus eos qui nõ egent: hos tanq̃ morbum ciuitatem labefactantẽ/ honeſto co
lonie nomine/ benigne expellat. ¶ Ciues mediocritatẽ colant: exiſtimantes paupertatẽ nõ 21
in diminutione pecuniarũ ſed in acquirẽdi inſatiabili cupiditate conſiſtere. hoc enim ciui-
5040 tati maximũ eſt ſalutis initium. ¶ Quinquies mille & quadraginta ſint/ cõuenientis eiuſ- 22
dem numeri gratia/ agrorũ participes: diſtributioniſq; defenſores. nam tot eſſe debẽt vt in
iuriãtes vicinos poſſint depellere & iniuriã patientibus auxiliari. ager autem vt tot modera
tis hominibus ſufficiat neq; maiore opus ſit. ¶ Primum. agros domoſq; ſortiant. nec agros 23
cõmuniter colant: ſed hac mente ita diſtribuãt vt putent ſinguli ſortem ſuam toti ciuitati eſ
ſe communẽ. regionem enim (cum patria ſit) magis eam colere debent q̃ filii matrem.
¶ Danda opera vt quot nunc foci numero diſtributi ſunt: totidem ſemper futuri ſint/ neq; 24
plures vnq̃ neq; pauciores. quod firmiter in omni ciuitate fiet. ſi quiſq; ſortem nactus/ ſem
per vnum de filiis ſuis tantũ quem malit. domus ipſius heredem relinquat ac ſucceſſorem/
curauerintq; vt cenſum mediocrẽ quem a principio ſortiunt: emendo inuicem & venden-
do non negligant. ¶ Ex reliquis autem filiis ſi plures vnõ ſint nati: feminas ſecundũ legem 25
que ſancietur collocet. mares autem ciuibus illis quibus filii non ſunt adoptione cõmittat:
maxime quidem per gratiã. ¶ Si vero gratie quoſdã deficiant aut ſi plures vel mares vel fe- 26
mine ſingulis naſcant: aut contra ſi pauciores de omnibus iſtis maximis/ preſtãtiſſimuſq;
magiſtratus cõſideret/ viamq; inueniat ſiue abundet filiorum fetura: ſiue deficiat. vt quin
5040 quies mille & quadraginta habitatiões ſolũmodo ſemper maneãt. & multe ad id ſunt vie.
nam & phiberi gignere: (cum nimis affluit) poteſt. & cõtra: cũ opus eſt vt augeat/ curari. &
vel honore vel dedecore/ monitioĩbuſq; ſenũ ad iuuenes. deniq; hinc omis defectus oritur
& inopia: cum quinq; millium & quadraginta domoꝝ numerus non ſeruatur. ¶ Si vero ob 27
5040 nimiũ in procreãdis liberis ſtudium ſic aucta ſit ciuitas/ vt numeri modũ excedat atq; ita in-
opia procreat: colonia mittatur cara a caris/ quo cõmodius agi poſſe videbitur. ¶ Sin con- 28
tra: morboꝝ lues bellorumue calamitas/ vt illuuione quadam ita deuaſtauerit ciuitatem/ vt
multo pauciores ſtatuto numero ſuperſtites ſint ciues: adulterina educati diſciplina mini-
me ſuſcipiendi erunt. ¶ Queſtus in hac ciuitate non multus. neq; enim oportet in ea: neq; 29
licet illiberali queſtui cuiq̃ incumbere: neq; mechanicũ illud & infame querere lucrũ; quod
mores generoſos inquinat. ¶ Neq; quis priuatus: vel auꝝ habeat vel argentũ. cotidiane tñ 30
cõmutationis gratia: nummos pmittitur habere tales vt apud eos quidem habeãtur in pre-
cio: a ceteris vero gentibus contẽnantur. ¶ Ciuitas ſemper communẽ grecie metam poſ- 31
ſideat: cum & ſepe bella grandia ſint: & peregre proficiſcendum nuncii mittantur. ¶ Si 32
qua neceſſitas priuatum peregre proficiſci coegerit: magiſtratum venia proficiſcat. reuer-
ſus autem ſi peregrinis nummis abundet: cum ciuitatis nũmis eos commutet ciuitatiq; re-
ſtituat. ¶ Si quis occultare eos & priuatũ vſum conuertere deprehẽſus fuerit: publicum fi- 33
at quod occultabat. conſcii vero qui non accuſabãt; maledictis atq; opprobriis cum illo ſub-
iaceant. & non minore mulcta puniant: q̃ delatus peregrinus. ¶ Nemini dare dotes aut ac- 34
cipere liceat: neq; pecuniam deponere apud eum cui fidem non habeat/ neq; fenerare. ¶ Li- 35
ceat ſi quis ad fenus acceperit: nec vſurã nec ſortem reddere. ¶ Quicũq; legi ac deo nõ ob 36
tẽperat puniat. ¶ Scribẽt in ſacris ad poſteritatis inſtructionẽ legalia monumẽta. pterea vt 37

iſta ſeruentur:eorum cuſtodiā magiſtratui illi cōmittent qui acutiſſime videtur inſpicere.
38 ¶Quatuor magnitudine differētes/cenſus fiant:primus.ſecūdus.tertius.quartus. ¶Sit
39 paupertatis terminus:cenſus ſortis/quam ſtabilem eſſe oportet.& qua magiſtratus minorē
eſſe non patiatur:neq; quiſq̃ cui virtus cure ſit.& duplum ad hanc & triplum & quadruplum
40 habere pmittet. ¶Plura vero ſi quis habeat ſiue reperta ſiue donata ſiue parta/ ſiue quauis
alia fortuna cōparata: ſi id omne quod ſupereſt/ciuitati: & diis ciuitatis tutoribus dederit/
indēnis & laudabilis eſto.ſin autem legi non obtēperauerit:quiſquis hoc detulerit/dimidiū
cōſequatur: dimidiū templis conſecretur.ille autem equali ſuorū bonoꝝ parte mulctetur.
41 ¶Quicunq; poſſident vltra ſortem:apud magiſtratū horum cuſtodē a lege conſtitutū ap
42 te ſcribant.vt omnia de pecuniis iudicia:facilia ſint & valde clara. ¶Vrbs primū in mediū
43 regionis quoad fieri poteſt condat:in loco qui cetera quoq; ciuitatis habeat cōmoda. ¶In
partes duodecim partitio fiat:que quidem ita equales fiant/vt agri fecundi minores ſint:in
44 fecūdi maiores. ¶Sortes quinquies mille & quadraginta ſcindant: quarū bipartitio queli- 5040
bet diuidat.conſortiri quoq; oportet portionea duas: quarū vtraq; remotioris & propinquo-
ris ſit particeps.ita vt pars vrbi proxima/ cum remotiſſima parte pars vna fiat: ſecunda ab
45 vrbe cum ſecūda a remotiſſima.& ita cetere deinceps. ¶Danda erit etiam opera vt in gemi
nis his partitiōibus/ſimili modo de fecunditate & infecunditate(ceu dictum eſt)peragatur.
46 vt videlicet in eis multitudine & paucitate/diſtributionis equatio fiat. ¶Quinetiam viri
in duodecim partes diuidendi ſunt:omni prorſus equalitate ſeruata atq; omnia deſcribēda.
47 ¶Duodecim vrbis membra/vt in reliqua regione factum eſt:ſigillatim in habitatiōes du-
as diuidēda/vt quiſq; duas habeat.vnam quidem circa mediū:alteram vero circa extremū.
48 ¶Tribus/gentes/vicoſq; habeant:& ad rempublicā ordines atq; ductus.nūmos preterea &
menſuras ſiccorū & humidoꝝ & pondera ſimiliter.& hec omnia cōmenſurata & conſona
inter ſe a legiſlatore ordinata/omniaq; vaſa & ſupellectilia ciuium menſurā habeant ſuam:
49 nullumq; ſine certa menſura poſſideat. ¶Legiſlator ciuibus omnibus precipiat:ne a nume Arithmetica.
roꝝ ordine quoad poſſunt diſcedat. nam nulla alia pueritie diſciplina ad reifamiliaria guber
natione ad rempublicā/ad artes deniq; vniuerſaa:tantam habet vim quantā huiuſmodi nu
meroꝝ cognitio.ſomnolētos etiam & natura rudes :excitat.& dociles/memores ſolerteſq;
50 facit/preter naturā ſuam diuina arte pficientes. ¶Qui magiſtratus ſunt accepturi:primo
51 ſatis ab adoleſcentia probati ſint/& ipſi atq; ſui ad ipſam vſq; electionē. ¶Qui ſuffragia
ferunt:legitimis moribua ſint educati.vt facile queant admittēdos repellēdoſq; cognoſce-
52 re:& erga vtroſq; ſe pro dignitate gerere. ¶Quicunq; arma ſiue equites ſiue pedites ferre
poſſunt/belliſq; in etatis ſue ordine interfuerūt:ſuffragium ineant.comitiaq; in templo ha-
53 beant/quod preſtātiſſimū ciuitas ducat. ¶Vnuſquiſq; in ara det nomen ſuū & patria & tri-
bus & gentis:in tabula ſcriptum deponat.liceatq; cuiq; ſi velit/quācunq; tabulam nō recte
ſcriptam ſuſpicabit in loco publico ponere/vbi non minus q̃ triginta dies permaneat: tre-
cētaſq; tabulas ſic approbatas vniuerſe ciuitati magiſtratus oſtēdant.que quos velit de iſtis:
iterum & accipiat & reiiciat/centūq; ita ſecundo delecti:rurſus omībus oſtendant.tertio ve 100
ro nominet de centū viris quilibet:quēcunq; voluerit. Septem autē trigintaq; viri:eos qui 37.
54 pluribus delecti ſuffragiis ſunt/magiſtratus declarent. ¶Qui autē in ſeptem & triginta vi
rorū numero cōputati fuerint:& nunc & poſtea ſemper iſtas res curent.primo quidem legū
cuſtodiam habeant/ac etiam tabularꝝ: vbi quiſq; magnitudinē ſui cenſus conſcripſerit.
55 ¶Sit maximus cenſus:minarū quatuor.ſecūdus:trium.tertius:duarum.& quartus: vnius.
56 ¶Si quis plus q̃ in tabula ſcriptum dederit/habere deprehendat: quod ſupereſt publicum fi
57 at. ¶Preterea reus ſit volentis eum tanq̃ infamē accuſare: quando propter lucrum ſpernere
leges inueniat.atq; eum quicūq; voluerit/ turpis lucri nomine apud legum cuſtodes accu-
ſet. & qui damnatus fuerit/publicarū poſſeſſionum ſit expers. & ſi qua bonorū in ciuitate
diſtributio fiat:nichil preter ſortem primā aſſequi poſſit/damnatūq; ipſum eſſe q̃diu viuit 20
58 ibi ſcribatur. vbi quicūq; voluerit/poſſit legere. ¶Cuſtos legum/nō plures q̃ annos vigin 50
59 ti hunc habeat magiſtratū:neq; pauciores natua q̃ quinquaginta/eum gerat. ¶Si ſexage- 60
ſimū etatis annū agens/magiſtratū hunc nactus eſt:ſolum preſit decenniū. hac vbiq; ratio
ne/vt qui ſeptuageſimū annum exceſſerit:eum(qui tantus ſit)magiſtratū non teneat.
60 ¶Poſt hec duces exercitus eligendi ſunt: eorumq; miniſtri in bello magiſtri equitum/tri-

buni militū/peditūue ordiatores:quos prefectos ordinum nūcupabimus. ❡Si cuſtodes le- 66
gum exercitus duces quoſpiā futuros ciuitatis ciues proponāt: ſuffragiū ineant omnes qui
bellis in etate cōuenienti interfuerūt/quiq; interſunt. q ſi quis aliquem a nullo propoſitū/
propoſitoꝝ aliquo preſtātiorem iudicauerit:liceat ei loco eius illum nomiare- ſi modo pri-
us quod ita iudicet iureiurādo confirmauerit.& nominatus maiore ſuffragiorū numero de-
ligatur.❡Tres autem quibus fauetur plurimū:duces exercitus bellicarūq; curatores queād- 67
modū cuſtodes legum comprobētur.qui prefectos ordinū duodecim ſingulos ſingulis tribu
bus nominent.pronomiario autem & ſuffragium/deſignatioq; & iudicium ita in his fiat:
quemadmodū in exercitus ducibus.❡Comitia/priuſq̄ creet̄ conſilium:& prefecti conſilii 68
deligātur:cuſtodes legum in ſanctiſſimo ſufficientiſſimoq; loco in preſentia habeāt. vbi ſe
orſum pedites & equites ſedeant/tertioq; deinceps quicūq; in armis verſant̄.❡In eligēdis 69
ductoribus & magiſtris equitū: omnes ſuffragium ineant. in prefectis ordinum ſolūmodo
qui ſcuta ferunt.in tribunis militū:equites omnes. at leuis armature ac ſagittarioꝝ cetero-
rumq; huiuſmodi:ipſi duces exercitus prefectos cōſtituant. ❡Magiſtratus equitum ii no- 70
minēt:qui ductores exercitus nominarūt/ſuffragiumq; feratur ſimili modo.ſimiliſq; com
paratio pro nominādo fiat.ferant vero ſuffragium(preſentibus pedibus)equites.❡Duo qui 71
maiore ſuffragiorū numero delecti fuerint:omibus preſint equitibus/pronominatione au
tem bis fieri liceat. ❡Tertio etiam(ſi quis dubitet) illi ſuffragio iudicet:qui comitioꝝ mo 72
3060 dum iu ſingulis ſtatuere.❡Conſiliū triginta conſtet duodenariis. nam diſtributio huic per 73
ſexaginta trecentoſq; viros cōuenit:& in quattuor partes per nonaginta diſtribuat̄.ita vt a
cenſibus ſingulis conſiliarii nonaginta ferant̄.❡Primum neceſſario ferant ōmes qui ma- 74
ximo cēſu ſunt.qui vero ferre ſuperſederit:pro arbitrio condēnet̄.poſtq̄ vero delati ſunt:cō- 75
ſcribant̄. ❡Scda die a ſecūdo cenſu eodem pacto ferātur. ❡Tertia die.a tertio cenſu ferat 76
quicūq; velit.ſicq; hec neceſſitas indita/trium cenſuū viris.❡Quarta die.ex quarto mini 77
moq; cenſu omes ferant.ſi quis tn̄ coꝝ ferre noluerit:a pena ſit liber.❡Si quis ex tertio vel 78
quarto cēſu non tulerit:minime dānetur.at ſi quiſpiā primi ſecūdiue cenſus ferre neglexe-
rit:condēnet̄.ita vt qui primi cēſus eſt:in quadruplo dāni condēnet̄/ſecundi vero in triplo.
❡Quinta die magiſtratus ad oēs ciues deſcripta efferat noia: de quibus oēs ferant.qui no 79
180 luerit:primo damno condēnet̄.❡Eoꝝ dimidiū qui ex oibus cenſibus electi fuerint(hoc eſt 80
centū octoginta)ſorte ad annui ſenatus ordinē cōprobetur.ſic enim magiſtratuū facta:iter
vnius & populi poteſtatē erit media/quarū mediū tenere ſemp oportet rempublicā:& neceſ
ſe eſt etiā ſortis equalitate vti/ad multoꝝ indignationē penitus vitādam.quare deum preci
bus inuocare oportet:vt ſors ad id quod eſt optimū dirigat̄. ſed in rebus admodū paucis:ea
equalitate cui preeſt fortuna/opus eſt.❡Ex die in noctē & ex nocte in diem ſuccedere ſibi 81
inuicē magiſtratus & cuſtodes oportet.vt tradentiū ſuſcipientiūq; cuſtodiā:ſucceſſio nunq̄
deſinat.nam queādmodū nauis in medio pelago/die noctuq; cuſtodibus indiget: ita quoq;
ciuitas in medio aliarū ciuitatū fluctu poſita variis ſubiecta ſeditionibus/ac ſemp captiui-
tatis p̄iculo proxima/p̄petua eget cuſtodia.❡Plurima cōſilii pars plurimū tempus p̄mittat̄ 82
in priuataꝝ ſuarūq; rerum adminiſtratione. duodecima vero pars eius:in mēſes duodecim
diſtributione facta/alia poſt aliā ſigillatim cū aliis magiſtratibus cuſtodiat. id eñ oportet:
vt ea cōſilii p̄ticula vnicuiq; parata ſit venienti/ſiue a ciuitate ſiue aliunde:ſeu nūciare quic-
q̄ ſeu interrogare q̄ſpiam velit/de iis rebus de q̄bus oporteat ciuitatē ceteris ciuitatibus re
ſpondere/vel ab eis interrogationū reſponſiones accipere. oportet item & maximaꝝ moli
tionū gratia que ſepe fieri ſolent/maxime quidē ne fiant p̄ſpicere.at ſi acciderint/vt q̄celer
rime ſentiat ciuitas & remediū afferat. quod per cetum ciuitati preſidentiū:ſemper fieri o-
portet.hec q̄dem curet duodecima conſilii pars:quietem in mēſes vndecim habitura. ❡Sit 83
tota ciuitas & tota regio in partes duodecim diuiſa:ſitq; viarū in ciuitate/habitationū:edi-
ficationū.portuū.fori fontiū.ſacroꝝ locoꝝ.temploꝝ.ceterorūq; huiuſmodi omniū/ cura il-
lis demandata qui curatores nominant̄. ❡Templis editui/& ſacris ſacerdotes:tam viri q̄ 84
mulieres p̄ficiant̄.❡Ad viarum edificationūq; exornandaꝝ curam/ne aut homines iniu- 85
rientur aut fere noceant.ſed vt tam intra ipſum vrbis ambitum q̄ in ſuburbus cōſentanea
queq; gerant̄:ediles cōſtituat̄. ❡Ad fori vero venditionuſq; curam reꝝ venaliū curatores. 86
❡Sacerdotia que a parētibus per ſucceſſionē ſeu viris ſiue mulieribus tradita ſunt.nequaq̄ 87

82 ſunt mouēda. ¶Si vero iis qui in noue ciuitatis habitationē conuenīūt/ſacerdotia deſunt:
83 ſacerdotes tam viri q̄ mulieres & editui conſtituēdi ſunt. ¶Et hec omnia partim electione
partim ſorte fiant:atq; in omni regione ac ciuitate plebs cum illis que extra plebem ſunt/
84 per amicitiā coniungāt:vt maxima ſit in omnibus his cōſenſio. ¶Que ad ſacerdotiū cre
ationem attinent:deo cōmittenda ſunt.vt quemadmodū illi placet: ita diuina ſorte cui tri
butum id ſit/ſortes ferat. ¶In eoꝝ autem qui ſortis ſuffragiū aſſecuti ſunt examinatione:
85 ille cōprobandus eſt/qui integer ſit ac legitimus deinde a domo q̄maxime munda:expers
quoq; cedis omniūq; huiuſmodi que aduerſus diuinā rem cōmittūt/cuius & pater materq;
ſimiliter vixerint. ¶Sacerdotiū non diuturnius ſit q̄ annuū:nec pauciores annos q̄ ſexagi
86 ta natus ſit/qui ſm ſacras leges res diuinas ſufficienter eſt tractaturus. ¶Queſtores & a𝔟 Anni. 60.
87 ſeruatores ſacre pecunie:in templis ſingulis nō aliter q̄ duces exercitus eligant & compro
bent.qui lucoꝝ agrorūq; templis dedicatoꝝ & fructuum/conductionūq; & locationū do
mini ſint.tres de maximis cēſibus:pro tēplis maximis.duo:pro mediis.pro minimis vnus.
¶Danda opera eſt:vt quoad fieri poteſt nichil ſine cuſtodia ſit.ſed ciuitatem curēt: exerci
88 tus duces/ordinūq; prefecti.magiſtri equitum.tribuni.conſilii principes.'ediles atq; cenſo
res poſtq̄ electi ſuo ordine fuerint. ¶Vnaqueq; duodecim tribuū:quiq; in annū quaſi agro
89 rum curatores tribuūq; principes deligat.quorū quiſq; ſua ex tribu duodecim iuuenes ha
beat nō minoris etatis q̄ quinq; & viginti annoꝝ:neq; maioris q̄ triginta.His ſingulis ſin 50
gule regionis partes:per ſortem menſtruo tempore tribuant.vt totius regionis omnes pe 30
ritiam habeāt.biennio autem imperādi & cuſtodiendi curam habeant principes & cuſto
des. ¶Qui partes cuſtodiendas ſortiti ſunt:per menſes ſingulos loca permutēt/ad proxi
90 mū quemq; locum & ad dexteram primū:eamq; plagam que ſolem oriētem ſpectat princi
pes ducant.deinde altero anno ad ſiniſtram cōmutent:vt quid in quolibet tēpore & in qua
cumq; regionis parte cōtingat agnoſcant. ¶Primū curent/dentq; operam: vt q̄maxime ad
91 uerſus hoſtium impetū regio munita ſit.foueis vbicūq; opus ſit effoſſis/turribuſq; & clau
ſtris pro viribus circūductis nocere volentes arceant. ¶Ad hec vero facienda:ſubiugalibus
92 ſeruiſq; indigenis vtantur/cum minime in ſuis operibus occupātur. & nōnullos ipſis preſi
ciētes/loca omnia ita diſponant.vt inimicis difficile peruia ſint/amicis vero hominibus
pecudibuſq; ac iugalibus facile peruia. ¶Procurāt diligenter vt pluuiales aque nō ſolum nō
93 noceāt verūetiam cōferant ab altis montibus cauas in vallas defluētes/vbi foueis parieti
buſq; ſtagnare eas cogant: vt illic alueis pluuiales aque cōbibite: inferioribus locis/agriſq;
omnibus ſcatebras/fonteſq; aquarū efficiant:locaq; ſicciſſima hoc pacto humore multo ſalu
briq; irrigent. ¶Fontes & fluuios: arboribus edificationibuſq; exornēt. lucos quinetiā iugi
94 irrigatione & dedicatos diis agros aquis immiſſis pingueſcere curent. & metallis humorē
ſcatebraſq; adhibeāt/atq; ita & abūdantia omnia & templa deorū reddant ornatiora. ¶Paſ
95 ſim his in locis iuuenes tam ſibi q̄ ſenibus gymnaſia preparēt accōmoda(calidis balneis cō
ſtitutis & copioſe ſiccis appoſitis lignis)vt remedium egrotātibus & lenimen labore defeſ
ſis beniuole afferāt.que ſane curatio lōge melior eſt q̄ medici parū periti medela. ¶Sexagin
96 ta viri ſinguli aſcriptū ſibi locū cuſtodiāt:non hoſtiū cauſa ſolū ſed eoꝝ etiam qui ſe amicos
dicūt. ¶Si quis inter vicinos ac ciues ſeu ſeruus ſiue liber alicui iniuriā inferat.iudicēt.in par
97 uis quidē q; principes/in maioribus autē decē & ſeptē viri vna cū duodeci vſq; ad minas 5 17
tres.de quocūq; alter de altero cōquerāt. ¶Nemo aut iudex aut magiſtratus qui geſti officii
98 ſui rōnem nō referat:preter eos qui regū inſtar finē rebus imponūt. ¶Si agroꝝ curatores ali
99 quid aduerſus eos quoꝝ curā hñt cōtumelioſe gerant inequaliter onera inferētes.aut vi ali
quid ab agricolis accipiētes.aut adulatoꝝ largitionibus quibus iudiciū corrumpāt.illi mune
ribus adulatiōibuſq; capti/opprobrio per vniuerſam vrbem afficiant. & in aliis iniuriis vſ
q; ad minā ſponte ſua vicinis/coloniſq; dent mulctā. ¶Quod ſi nolint in maioribus vel
100 minoribus iniuriis quod debēt perſoluere quia ſperēt cum de loco ad locum p ſingulos mē
ſes tranſeant/iudiciū ac penā effugere: in cōmuni iudicio accuſent/& qui damnabitur/du
plum reddat ei quem iniuria oppreſſit.

¶SECVNDI HECATO
NOMIARVM
FINIS.

¶HECATONOMIARVM, CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS LIBER TERTIVS.

Iennīū tam principes q̄ ceteri curatores agroꝝ viuant hoc pacto: primū quidē 1
omnibus cōmunia ſingulis in locis habeant conuiuia. ¶ Quicūqꝫ ſibi cōmiſ 2
B ſe cuſtodie defuerit, etiā ſi vno die vel vna nocte excubarit, cum nec princeps
ita ordinauerit, neqꝫ neceſſitas vlla coegerit: ſi quinqꝫ viri eum damnent, ſcri-
bantqꝫ in foro deſeruiſſe cuſtodiā magnis afficiatur opprobriis. vtpote qui quā
tum in ſe eſt: rempublicā prodidit. & a quocūqꝫ obuiam facto, volentiqꝫ cedere: impune ce
datur. ¶ Omnes ſexaginta viri obſeruent: ne de principibus aliquis quicq̄ tale cōmittat. & 3
qui ſenſit audiuitqꝫ: ſi non accuſauerit ſimiliter, eademqꝫ lege reus ſit, qua qui peccauit. &
acr ora iuuenū cenſura punitus: in omībus iuuenum magiſtratibus cōteminat. ¶ Cuſtodes 4
legum, hec oīa diligeter preuideāt: primo quidē ne fiant, deinde vt facta (prout ius poſtulat)
puniant. ¶ Totū hoc biennīū cuſtodes agroꝝ: humillimū tenuiſſimūqꝫ victū agant. ¶ Duo 5 6
decim viri cum quinqꝫ cōgregati inter ſe conſultent quaſi alios ſeruos non habituri, agri-
colis, coloniſqꝫ non in proprio miniſterio, ſed in publico ſolum vtentes: in ceteris ſibiipſis
ſeruientes viuant. ¶ Eſtate p̄terea atqꝫ hyeme ſemper armati regionem omnē luſtrent: vt 7
ſtodiant diligētius dum hec loca om̄ia norint. & huius rei gratia: iuuenes alendis canibus &
relique venationi potiuſq̄ voluptatis, alteriuſue vtilitatis operam dare debent. ¶ Quiſqꝫ 8
a maximo cenſu quem velit, edilē nominet. ¶ De ſex qui ſuffragio ceteros ſupabunt: tres 9
ſorte deligātur. qui intermiſſa ſuorū cura: ocium habeant, vt viarum vrbis curā gerant. vul
gariūqꝫ itinerū que a regione in vrbem tēdunt, edificationūqꝫ & aquarū quas cuſtodes de-
duci in vrbē curant. vt in fontes q̄liquidiſſime ſufficiētiſſimeqꝫ ducant, ciuitatēqꝫ pariter iu
uent & exornent. & huiuſmodi publicoꝝ vt ſecūdum leges fiant omnio: cōprobati magi-
ſtratus, ſecūdum perſcriptas ſibi leges pagant. ¶ Cenſores, rerum venaliū curatores: a pri- 10
mo ſecūdoqꝫ cenſu quinqꝫ deligant: eorumqꝫ electio eodem ferme modo quo edilium tran-
ſigat. nam de decem que ceteros ſuffragio ſuparint, quinqꝫ ſorte deſignētur: & cōproba-
ti magiſtratus declarētur. nominet autem quēlibet vnuſquiſqꝫ. ¶ Qui nolle accuſabitur: 11
dragmis quinquaginta damnet: atqꝫ etiam iniquus exiſtimetur. ¶ Comitia cōmunēqꝫ ce- 12
tum quicūqꝫ velit ingrediatur: atqꝫ ad id primi ſecūdiqꝫ cenſus omnes cogātur. ¶ Ex iis au 13
tem qui abfuerit: decem dragmas damnetur. ¶ Tertii quartiqꝫ cenſus hoīes non cogātur. 14
& proinde qui nō interfuerit: indemnis eſto. niſi forte principes vrgente quadam neceſſita
te adeſſe omībus edixerint. ¶ Cenſorū eſt officiū fori ordinem legibus ſtatutū ordinare: & 15
fontiū ac tēplorū que in eo loco ſunt curā habere. vt ne quis illic iniurioſe quicq̄ agat. quod
ſi quis fecerit, ſeruus quidē & peregrinus verberibus & vinculis penas luat. ciuis vero a cē-
ſoribus dragmis centū iure cenſorio condēnet. ¶ Maiore vero mulcta ad huius duplam vſ- 16
qꝫ: cenſores (niſi ediles quoqꝫ aſſint) condēnare non poſſint. ¶ Eadem edilibus in proprio 17
magiſtratu mulctandi, puniendiqꝫ conditio ſit. nam vſqꝫ ad minā condēnandi habeant po-
teſtatē. ad duplam vero mulctam cenſorū ſimul authoritas requiratur. ¶ Muſice & gymnaſti
ce vtriuſqꝫ quidem facultatis duplices magiſtratus conſtituātur. hi quidem diſcipline: illi ve 18
ro exercitationis cauſa. ¶ Qui diſcipline p̄erunt: gymnaſioꝝ doctrinarūqꝫ ornatum & di-
ſcēdi ordinem curēt. operāqꝫ dent vt tam mares q̄ femine in adoleſcētia ad iſta proficiſcītur 19
honeſte, ac honeſte etiam cōmorētur. ¶ Exercitatiōis curam habeant in gymnaſtica & mu
ſica ipſi Athlotete qui munera iponunt atqꝫ declarāt ipſis athletis id eſt certatoribus. ſintqꝫ 20
alii circa muſicā & alii circa gymnaſticā. ¶ In gymnaſtica exerceāt iidem pariter in homi-
nū equorūqꝫ certaminibus. ¶ In muſica: alii in monodia id eſt cātu & oratione funebri & imi 21
tatione ipſa ſicut rapſodorū. eorum ſcilicet qui decantatoriū cōponunt carmen: cytharifta 22
rū. tibicinū. ceterorūqꝫ talium. alii vero in chori cantu. ¶ Primū in chori ludo vbi viri pueri
& puelle tripudio, ceteriſqꝫ muſice modis exercētur: vnus ſufficiat princeps: non pauciores 23
q̄ quadraginta annos natus. ¶ In monodia vnum etiā ſufficere arbitramur. qui triginta an-
nos expleuerit. qui & introducat homines in certamen. de eiſqꝫ ſufficienter agnoſcat & iu- 24
dicet. ¶ Cum princeps chori eligendus fuerit. ii qui illi rei vacant: in conſiliū proficiſcātur.
mulcta impoſita niſi acceſſerint: ceteros autem ſi nolint, nemo cogat. & huius rei iudices 25

ſint legū cuſtodes:nomínētq; qui pití ſunt.& in cōprobatióe vna hec approbatio reproba-
26 tioq; habeaꝫ ꝙ peritus vel iperitus ſit/qui deſignaꝫ. ℂ Qui ex deſignatis decē/ceteros ſuf
27 fragio ſupauerit & deinde cōprobatus fuerit:vnus annuo tpe choro ſm legē preſit. ℂ Simi
li quoq; mō in monodia & tibicinio deſignatio fiat/electioq; & cōprobatio: & qui aſſecu-
28 tus ferit/eodē modo a iudicibus cōprobatus:anno pſit. ℂ Cū authores declaratoreſq; mu-
nerū in exercitatióe gymnaſtica/tā equoꝝ q̄ hoim cōſtituendi erūt: a ſecūdo tertioq; cēſu
cōſtituanꝫ.& comitia ingredi trium cenſuū hoies cōpellenꝫ:minimus autē cēſus liber ſit.
et de viginti qui pre ceteris ſuffragio deſignati fuerint:tres añ alios ſorte electi/principes
29 declarenꝫ.quos cōprobātiū ſuffragiū cōfirmarit. ℂ In cuiuſcūq; magiſtratus ſorte atq; of-
ficio ſi quis reprobatus ac repulſus fuerit/alius loco eius eodē ordine deſigneꝫ & cōprobeꝫ.
30 ℂ Vnus qui totius diſcipline in iis que narrata ſunt tam mariū q̄ feminarū curā habēs/pri 50
ceps eligaꝫ nō pauciores q̄ quinquaginta natus annos:qui legitimos habeat filios vtriuſq;
31 ſexus maxime.ſin minus/alterius ſexus oino:eritq; iis magiſtratus ſummoꝝ magiſtratuū
preſtātiſſimus.nā in oibus viuētibus prima ipſa germina ſi apte ceperint preſidiū habēt ſū-
mum ad nature ſue debitū finem aſſequēdū/cū in plantis & brutis tū in hoibus.homo em̄
ſi cum preſtāti quā habet natura rectā pariter aſſecutus fuerit diſciplinā: in manſuetiſſimū
diuiniſſimūq; animal ſolet euadere.ſin vero nō ſatis bene fuerit educatus:ferociſſimū om-
niū que in terris naſcunꝫ/animal redditur.quare magna omniū ciuium diligentia vir opti
mus in eo magiſtratu preficiēdus/qui q̄ maxime pro viribus recte educādis iuuenibus & pu
32 eris ſtudiū ſit adhibiturus. ℂ Cum is vero magiſtratus deligendus erit/omnes magiſtratus
preter ſenatum & queſtores:in apollinis templū profecti ſuffragiū (clam legū cuſtodibus)
ineant:deligentes ſinguli q̄ optime pueroꝝ diſcipline exiſtimant profuturū/ & qui ſuf-
fragio ſuperabit a magiſtratibus qui delegerunt comprobatus(exceptis legum cuſtodibus)
33 quīquēnium preſit/& in ſexto anno alius princeps ſimiliter ſtatuaꝫ. ℂ Si quis in magiſtra-
tu publico conſtitutus/pluribus q̄ triginta diebus anteq̄ munus ſuum peragat e vita deceſ-
34 ſerit:illi quibus cura incumbit/alium ſimiliter eligant. ℂ Si autem orphanorū tutor mortē
obierit:cognati atq; affines ex vtriſq; parentibus/vtroſq; conſobrinos & patrueles qui pre
ſentes erūt:alium infra decem dies conſtituant.alioqui dragma quotidie mulctētur ſingu
35 li/quouſq; orphanis tutorem preficiāt. ℂ Qui litigant:ad vicinos primū et amicos & ma-
xime qui eius rei de qua queritur apprime gnari ſunt/ſe cōuertant.ꝙ ſi per eos nō fuerit iu
dicatum ſufficiēter:ad aliud proficiſcanꝫ iudicium. ꝙ ſi per duo hec iudicia reconſiliati nō
36 fuerint:tertiū finem imponat. ℂ Tales ſint iudices:vt ius quod ab vtriſq; dicitur declarare
ſufficiāt.nā iudex mutus qui nec inſtar arbitri aliqd pluſq̄ litigātes dixerint/in cauſis diſcu
tiendis percōtatur:nūq̄ ad ius declarādum ſufficiens erit.nec ſi multi ſint/facile vnq̄ be-
37 ne iudicabunt:nec ſi pauci & ignaui. ℂ Auguſtiſſimū iudicium ſit:quod ſibimet aliqui pre
38 fecerint/cōmuni conſenſu eligentes. ℂ Reliqua iudicia duo ſint: alterum quādo priuatus
iniuriam a priuato pati cōqueritur/cumq; in iudiciū trahit alterum:quādo reipublice iniu-
29 riam a ciuiū aliquo fieri arbitratus aliquis cōmunibus rebus auxiliari conatur. ℂ Iudicium
cōmune omnibus priuatis vbi tertio iudicio lis eſt cōmittenda ita fiat:omnes magiſtratus
tam annui q̄ maioris temporis:eo menſe quo poſt ſolſtitium nouus incipit annus/in tem
plū vnum conueniant.vbi iureiurādo interpoſito a ſingulis magiſtratibus/veluti quaſdam
deo primitias offerētes vnum iudicē deligant.qui optimus eſſe & optime & ſāctiſſime iudi-
cia illo anno ciuibus redditurus videaꝫ.ac poſt q̄ iudices deſignati ſunt:ab eiſdē qui deſigna
40 rūt ſinguli cōprobenꝫ.ſi quis aūt reprobatus fuerit alius ſimiliter eligatur. ℂ Cōprobati:hiis
qui per precedētia reconſiliati non ſunt/iudicia ferant:audientibus ſpectantibuſq; neceſſa-
rio cōſultoribus reliquiſq; magiſtratibus qui eos declararūt. de ceteris autē interſit quiſq;
41 pro arbitrio. ℂ Si quis aliquē iniuſtam ſponte ſententiā tuliſſe accuſet: apud legum cuſto-
des id faciat.& qui dānatus fuerit dimidiā damni partem iniuriā paſſo perſoluat. ℂ Si au-
tem mulcta dignus maiore videatur.iudices ipſi qui condēnauerunt quidā pati aut reddere
42 debeat reipublice/aut ei qui paſſus eſt iniuriam cognoſcant. ℂ In publicis accuſationibus
neceſſe eſt multitudinē iudicii fieri participē.nam cūm aduerſus ciuitatem peccatur/omni
43 bus infertur iniuria.quare grauiter pateretur niſi ea etiam ad iudiciū admitteret. ℂ Huius iu af.
dicii principiū et finis ad populum deferaꝫ:examē autē & approbatio ad tres maximos ma

giſtratus de quibus cōueniant litigantes.& ſi cōuenire nequeant:conſiliū ipſum electionē
vtriuſq; coguoſcat & iudicet. ¶ Priuatorū iudiciorū omnes pro viribus participes ſint. nā 44
qui a iudicādi poteſtate omnino excludit:is a ciuitate ſe prorſus exiſtimet alienum. ¶ Pri- 45
uatorū cauſe/que per vicinos & priuatos dirimi non potuerūt:per ipſas tribus id tenet/iu-
diceſq; ſorte precibus incorrupti/ſtatim iudicent. ¶ Que neq; per priuatos neq; per contri 46
bules terminabunt:iudicium illud cuncta diffiniat/quod intemeratū omnino(quoad huma-
nis in rebus fieri poteſt)eſſe debere diximus. ¶ Studeat quiſq; bonus eſſe habens virtutem 47
animi propriam/aut ſtudio aut vſu aut aliquo genere doctrinarū partam/per totam vitam
omni ſtudio ad id tendens:cetera vero que huic rei impedimēto ſunt/negligens. ¶ Leges 48
que id reſpiciunt:laudentur & amplexent. que autem id nequeunt ſed alio tendunt vitupe-
rent.bene enim poſite leges:animi bona/et que vere bona ſunt reſpiciunt/vulgaria autem
ſpernūt atq; contēnunt. ¶ Quiſq; preterea pro patria(ſi neceſſe ſit)mori paratus ſit potius 49
q̃ velit aut euerſam videre ciuitatem/iugoq; ſeruitutis ſubactā a peioribus gubernari/aut
fuga ipſam deſerere.extrema enim omnia ſubeunda ſunt/potiuſq̃ in eam gubernationē ci-
uitas cōmutetur:que peiores ſolet homines efficere. ¶ In ſingulis tribubus ſingulo quoq; 50
duodecim mēſium in ſacrificiis cōuentus duo fiant.primo diuinorū colendorū gratia/dei-
de amicitie in cognitionis alterne & omnis deniq; conſuetudinis gratia que ad matrimo-
nia cōficienda ſummopere neceſſaria eſt.vt ſublata ignorantia:nemo in iis)quo ad fieri po
teſt(decipiatur.ſed quiſq; cui ſe collocat/& quam et a quibus ducit/agnoſcat. ¶ Huius rei 51
grā/ludi choriq; puellorū & puellarū ſimul fiant/nudatis corpibus quatenus modeſtus pu-
dor patit/vt cum ratione in etate cōuenienti cōſpiciant alterutrū atq; cōſpiciant. que om-
nia curent ornentq; decori principes:et cum legum cuſtodibus cōditores/ vt que etiam di-
cta non ſunt ſuppleant. ¶ Ad hoc periculum faciendū moderatū tēpus atq; ſufficiens/repu 52
tet decēniū/quo ad ſacra & choreas/ad oīa deniq; ſingula.His legibus (que legiſlator ſcri- 53
pſerit)emēdatis atq; approbatis vtendū erit:neq; quicq̃ vnq̃ ſpōte mouēdū. ¶ Si vero neceſ 54
ſitas aliquā quippiā mouere vrgere videbit: de hoc vna cōſultent magiſtratus oēs et popu-
lus vniuerſus/oraculaq; petant.ſi horum oīm vnus erit cōſenſus/moueāt:aliter vero nunq̃.
¶ Quādocūq; aliquis quinq; & viginti annos iā natus adinueniſſe ſe credit cōuenientē anio 55
ſuo & decētem ſocietatem ad cōmunem generationē liberorū: intra quinq; & triginta an-
nos vxorem ducat in qua re nec decet pauperū fugere neq; diuitum affinitatē precipue ſe-
ctari.verum ceteris paribus ſemper pauperiorē honorare.nam quod moderatū eſt & medio-
cre:immoderato & excedente mirum in modū ad virtutem preſtat. ¶ Quicunq; ferocio- 56
ris cōcitatioriſq; q̃ oporter ad agendū animi ſibi cōſcius eſt: is det operam vt q̃quietiſſimo
rū parentū filiam ducat.et qui contra eſt affectus:contrariā ſibi aſſiſcat affinitatē. ¶ Vna ta 57
men ſit cōmunis nuptiarū ratio:vt quiſq; nō iocūdiſſimū ſibi ſed ciuitati vtile ineat matri
moniū.nam & ſi ſinguli ad ſibi ſimillimū natura feratur: ciuitas tota & diuitiis & moribus
inequalis redditur.ex quibus pleriſq; ciuitatibus/que nollemus plurima obuenīūt. ¶ Diues 58
igitur diuitis aut potens potentis ſocietatē non admittat. & animo velociores cum tardio-
ribus & tardiores cum velocioribus copulēt.nam ciuitas ſimilis eſſe debet patere: in qua me
rū quod primo īfuſum eſt bullit.ſtatim autē aque ſobrietate caſtigatū atq; optime tēpatū
bonus & moderatus potus efficitur. adde ꝙ id faciat ad tēpatā & equale filiorū procreatio-
nē quam multo pluris facere oportet q̃ opulentiſſime affinitatis equalitatē. atq; cum quis in
cōnubio pecuniis inhiat:non lege ſcripta arcere/ſed opprobriis & increpatiōibus abſterre-
re. ¶ Si quis ſponte ad nubēdum non pareat/et alterius ab hoc cōſortio viuat in ciuitate/& 59
ſine connubio quinq; & triginta egerit annos: ſingulis annis ſi de maximo cēſu eſt/drag-
35 mis centū:ſic de ſecūdo ſeptuaginta/de tertio ſexaginta.ſi de quarto triginta mulctet.que
100 pecunia:tēpli ſacro erario cōſecret. ¶ Si quis ſingulis annis nō perſoluerit: decuplū debeat. 60
70 cuius pecunie exactor ſit/ſacri erarii queſtor. qui niſi exegerit:ipſe debeat/atq; huius rōnē
60 referre quiſq; debeat. ¶ Qui vxorē ducere noluerit:vt dictū eſt pecuniis mulctetur.ſed nec 61
30 vllos honores a minoribus conſequatur:nec iuuenum vllus aliqua in re ſponte ipſi obtem-
peret.vt qui filios non relinquēdo ſucceſſores:in diuino miniſterio/noluerit naturam aſſe-
bui ſempiternā. ¶ Deinde ſi aliquem cedere auſus fuerit:quilibet aduerſus ipſum inſurgat/ 62
et ei auxiliū ferat qui accepit iniuriam.ꝙ ſi quis preſens id non fecerit/timidus maluſq; ci-

63 uis a legibus habeať. ¶De dote:equalia pro equalibus ſint.ſic mulieribus cōtumelioſus fa
64 ſtus minor erit/et minor viris humilis illiberaliſq; ſeruitus. ¶Qui vero nō paruerit/ſed
aut dederit aut acceperit quod quinquaginta dragmas excedat/veſtimenti gratia:alius mi
nam alius tres ſemiminas:alius minas duas. quartus vero qui ſupremū cenſum habet/tan
65 tūdem ſacro perſoluat erario. ¶Huius pecunie exactores ſint queſtores ſacri erarii. q̄ ſi ne
66 glexerint:de ſuo perſoluāt. ¶Fideiuſſio:primū patris firmiſſima ſit/deinde aui/tertia fra
trum eodem ex parte natorū.ſi vero iſtorum nullus ſuperſtes ſit:tunc ex parte matris ſimi
67 liter fideiuſſio valeat. ¶Si autem inſolita contigerit deſolatio: propinquiores agnati atq;
68 gentiles/vna cum tutoribus fideiubeant. ¶Si qua ſacra imitatio aut diuina alia expiatio
in nuptiis agenda videatur: diuinorū interpretes cōſulant/ putentq; ſi illis paruerint: mo
69 derate ſingula peregiſſe. ¶Ad nuptiale cōuiuium:non plures q̃ quinq; amici et amice quin 5
70 q; ex latere paterno vocētur.ex cognatis & propinquis:totidem. ¶Impenſa ſecūdum diui 5
tias fiat.ditiſſimus minam impendat: alius ſemiminam deinceps proportione ſeruata qua 5
decreſcit cenſus decreſcat et impenſa.atq; iis qui huiuſmodi lege paret/laudetur ab omni 5
bus.qui vero non obtemperat/ dānent cuſtodes legum tanq̃ a decoro alienum legiſq; ſpon Stul.
71 ſaliū ignarum. ¶Bibere ad ebrietatem vſq; neq; alibi vnq̃ decet preterq̃ in ſolēnitatibus
72 eius dei qui largitus eſt vinum. ¶Maxime in connubio coniuncti:ſponſus & ſponſa tunc
mentis cōpotes eſſe debent. quādoquidē nō paruam ineunt vite mutationem/tum etiam
vt ex q̃maxime moderatis generatio fiat.nam ferme icertum eſt:que nox aut dies cum dei
ope ipſam pgat. Quare vt ſolidus ſtabilis et quietus cōceptus fiat:non oportet corporibus
ebrietate diffuſis/dare operā liberis:nā ebrius tanq̃ mente captus ad ſerēdū eſt ieptus.et ve
riſimile eſt:tum fetus inequales/inſtabiles & obliquos tam membris q̃ moribus procreare.
73 ¶Sponſus alterā e duabus ſorte domibus a parentibus ſeparatus/quaſi ad pullorū genera
tionē educationēq; accipiat/atq; ibi nuptias celebret:vbi ſit cum liberis ſuis habitaturus.
74 ¶Parentibus vtriſq; affinibuſq; relictis: ſeorſum quaſi ad coloniam proficiſcanť/ac viciſ
ſim ſeipſos reſpiciētes habitent:liberos generando & educādo/et vitam quam ab aliis ac
75 ceperūt:a ſe quaſi tedas ardentes aliis tradant/deos ſemp ſecūdum leges colentes. ¶Ser
ui qui facile ſeruituri ſunt: nec eiuſdē patrie ſint. & q̃maxime fieri poſſit inter ſe diſſoni
76 educēturq; recte non ſolum ipſorū gratia ſed dominoꝝ multo magis. ¶Eſt autem ſeruorū
recta educatio: vt nulla ipſis contumelia inferať/ iniuriaq; illis multo minus q̃ (ſi fieri poſ
ſit) equalibus inferēda.nam hoc pacto cognoſcit qui ſuopte ingenio:et non ficte iuſticiam
colit/oditq; reuera iniqtatē.cum cauet quis ne iis iiuriā faciat quibus facile poteſt.& ita de
77 tyrāno omniq; potentiore aduerſus imbecilliores recte dici poteſt. ¶Caſtigādi/cedendiq;
ſemp iure ſunt ſerui:neq; ita monēdi vt liberi/ne molliores fiant. verū allocutio omnis ad
ſeruos quodāmō imperiū.neq; iocus vllus cum ipſis ſeu feminis ſeu maſculis habeať.alio
78 qui domini ipſi difficiliorē ſibi viam ad iperandū & illis ad obediendū reddunt. ¶Quiſq;
79 et numero & facultate hoc pacto ſeruos ad vite miniſteria aptos habeat. ¶Cum noua ciui
tas cōdenda eſt:vrbs tota in circulū in locis ſublimibus deducať/vt & munitior ſit & mun
80 dior. ¶Templa circa forum ſtatuātur/& circa hec magiſtratuū iudicūq; palatia: ex quibus
81 quaſi ſacratiſſimis/iuſtam & accipient et ferent ſententiā. ¶Ibi etiam iudiciaria domicilia
82 in quibus de homicidiis & capitalibus iniuriis iudicabiť/ſtatuanť. ¶Spartiatarū more:mu
ri in ſolo iacere facile patiātur & poeticum illud approbeť:quo eneos & ferreos magis mu
ros q̃ terreos condere admonemur.nam id ridiculum in noſtra republica nimirū eſſet:q̄ no
ſtri iuuenes quotānis in agrum emittātur.qui caueis/foueis/edificiiſq; confectis longe ho
ſtes a finibus arceant/& muros noſtre vrbi circūdemus. que res primū ad ſanitatē ciuitati
bus nichil cōfert:& que deinde animos ciuiū demollire & eneruare cōſueuit. nā ſepe intra
eos ſe recipiētes:hoſtes minime fugant/putātq; ſe non diurna nō nocturna cuſtodia vigi
lātes/ſed muroꝝ ſepto et vallo dormiētes ſaluos fore/quaſi hoīes ad deſidiā nati. ¶Si mu
83 ris aliquibus muniēdi homies ſunt:ſic ab initio priuate domus queq; condanť/vt tota vrbs
equalitate & ſimilitudine vnus ſit murus/habeantq; domus oēs: ſic totū ad vias aditum.
nam hec diſpoſitio & intuentibus erit grata/cum domus vnius figurā tota ciuitas habeat:
et erit ad cuſtodie facilitatē longe omniū cōmodiſſima. ¶Hec a principio cōſtrui ciues ma
84 xime curēt et ediles etiam ꝓuideant:et qui negligunt mulcta compellant. ¶Curent vt vrbs
85

q̄mūdiſſima ſit:nec vnq̄ patiātur a priuatis aut fodiendo aut edificando publicū quicq̄ oc-
cupari. ¶ Aquarū etiam pluuialium (vt facile defluant) curam habeant: ceteraq; ordinent 86
in ciuitate & extra docti vſu legum cuſtodes quecūq; deſunt/et videant ordināda/ vt circa
forum gymnaſia & theatra ſpectantiū/& docentiū diſcentiūq; domicilia/& reliqua id ge-
nus oīa. ¶ Qui ſponſas duxerunt:non minus nec aliter aliis tēporibus q̄ ante nuptias in 87
comeſſatiōibus viuendum. ¶ Vt viri comeſſatiōes publicas cōmuneſq; habent:ita quoq; 88
& inter ſe mulieres. ¶ Cupiditates cibi/potus/& rei veneree: quarū due prime animalibus 89
ſtatim natis inſunt/& tertia que ingens & acutiſſima ad propagationē generis poſterius ī
naſcitur ardentiſſimo furore/ et maxima petulātia homines vrit & agitat. ad id quod iocū
dum dicatur rapientes:timore/lege/et vera ratione a iocundo ad id quod optimum eſt ver
tant.nam in quibus recte ducētur/virtus:ſin contra/vicium innaſcet. ¶ Sponſus ad ſponſā
procreationēq; liberorum animum vertat: et ſponſa ſimiliter ad ſpōſum atq; ad opus in eo 90
tēpore precipue quo adhuc non genuerūt.nam cogitare omnino ſponſus & ſponſa debent:
quo pacto q̄pulcherrimos & optimos ciuitati liberos poterūt procreare.homines enim qui
cōmuniter aliquid operātur: quādocunq; & ad ſeinuicē & ad opus ipſum intendūt animū/
bene & pulchre conficiūt omnia.ſin ſecus:perperam.quapropter idem faciant: ad cōmune
generationis opus oportet. ¶ Mulieres quedam prout principibus placuerit:electe/harū re-
rum curā habeant.tertia enim hore parte in ede ſacra cōmorantibus alie nūcient ſi quem vi 91
rum mulierēue illorū qui matrimonii copula aſtricti ſunt/gignendi habent facultatē alio in
tendere animū videant q̄ ad ea que in ſacrificiis nuptiarū ſunt iuſſa. ¶ Hec obſeruatio pro-
creationis liberorū decenniū non excedat:quando aſſit generandi fecūditas. ¶ Si que ad id 92
tempus infecūde pſeuerauerint:conſilio cum propinquis & mulieribus harum rerum cura- 93
tricibus habito prout cōmodum vtriſq; eſt diſtinguant. ¶ Si qua de vtriuſq; cōmodis acci-
derit altercatio:decem de legum cuſtodibus delecti (quos ipſi voluerint) cognoſcant. ¶ Mu 94
lieres iuuenū domos ingreſſe ſi a modeſtia diſcedūt:partim monitis partim minis ab inſci 95
tia ipſos & delicto depellant.quod ſi nequeant:legum cuſtodibus nūcient atq; id curent.qui
ſi prohibere non potuerint: rem ad populū deferant.et ſcriptis errantiū nominibus iureiurā-
do affirment ſe illos meliores facere non potuiſſe. ¶ Qui ſcripto delatus fuerit.niſi accuſa-
tores deuicerit/infamis eſto.nec nuptiis liberiſq; procreādis det operam vlterius: et ſi tenta 96
uerit/ liceat cuilibet cedere ipſum impune. ¶ Eedem ſint & mulierū pene. expertes enim
muliebriū degant honorum.nec ad nuptias partuſq; liberorū profecte recipiantur: ſi in iudi 97
cium accerſite damnate fuerint. ¶ Si poſtq̄ ſecūdum leges filios pcrearūt:ſi aliene vir vxo-
ri coniugatur:vel mulier alieno viro penis eiſdem ſubiaceant. ¶ Virum vero & mulieres 98
poſt procreationē liberorū caſte viuentes:in his omnibus ſummope honorētur.qui contra: 99
vituperētur. ¶ Vite totius initium primus annus oībus eſt:quem in ſacellis patriis & vi-
uendi initium tam puero q̄ puelle ſcriptum eſſe oportet.ſcribatur autem in pariete dealbato 100
in vnaquaq; tribu:vt qui ad magiſtratus idonei ſunt annorū numero conſtet.et cuiuſq; tri-
bus viuentes homines proxime ſcribantur ſemper:et nature cedentes ſimiliter deleantur.

¶ TERTII HECATONO-
MIARVM
FINIS.

¶ HECATONOMIARVM/ CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS LIBER QVARTVS.

1 NVptiarū tempus puelle ſit a ſextodecimo in viceſimū: idq; ſit lōgiſſimū tempus 16
2 ad id conſtitutū. maſculo vero a triceſimo ad quintū & triceſimū. ¶ Magiſtratus 20
tempus a mulieribus vltra quadrageſimū ſit annum. in viris vltra triceſimum. 30
3 ¶ Belli tēpus ab annis viginti ad ſexaginta in viris: mulieribus vero poſtq̄ filios peperint 35
4 vſq; ad quinquageſimū etatis annum. ¶ Mulier pregnās: deambulet. & natus infans quaſi 40
cera fingatur/ q̄diu tenor eſt/ ac ad biennium vſq; inſtitutis aſtringatur. ¶ Nutrices (lege 30
5 alias impoſita mulcta) infantulos/ vel ad agros vel ad templa vel alio ad ſuos/ donec per ſe 20
ſtare poſſint/ ꝑferant. ac etiam cum ſtare ceperint: ne pōderis violentia/ mēbra propter mol 60
liciē diſtorqueant/ geſtent adhuc quouſq; trienniū infantes exegerint. ¶ Sint autem robu 50
6 ſte quoad fieri poteſt nutrices: nec vna ſolū ſed plures in his ſingulis pena (niſi fiāt) legibus
ſit impoſita. ¶ Ad infantiū tam animi q̄ corporis cultū: perpetua/ die, noctuq; nutritio agi
7 tatioq; adhibita oībus confert/ & maxime tenerrimis. quare ſi fieri poteſt: ſic habitent/ qua
ſi perpetuo nauigent. nam quādocunq; pueros ad ſomnū tardiores occupare ſomno matres
cupiunt: id non quiete ſed ſilentio neq; cōtrariis efficiunt. in vlnis eos portant/ agitantq;
ſemper: & illos vocis modulatione tanq̄ tibicinio quodā mulcent. quēadmodū fit in debac
8 chantiū furentiūq; remediis. ¶ Puerorū educatio: neq; in metu continuo neq; in volupta
te fiat/ abſitq; nimia ſeruitus nimieq; delicie. nam infātia in metu enutrita: magis quouiſ
per formidinē ferri cōſueſcit/ et ad timiditatē non ad fortitudinē hec exercitatio fit. & ni
mia ſeruitus atq; atrox: cum abiectos & illiberales & humana peroſos faciat/ eos ad vite cō
ſuetudinē ineptiſſimos reddit. voluptas vero & delicie: ad mollitudinē & itempantiā viam
parāt. cum hoc eoſdem difficiles/ moroſos iracūdos iperioſos/ et leui de cauſa irritabūdos
efficientes. Quare quoad fieri poteſt: in his etiam dum tenelli ſunt/ mediocritas quedā cō
ſectetur. ¶ Primo triennio: ex clamore & fletu & ſuis oppoſitis cognoſci poteſt/ quid infan
9 tes cupiant ac nō cupiant/ amentq; & odiant. nā vt nutrices offerunt quod cupiūt & amāt:
tacent. ſin minus/ aut aliud: clamantes plorāteſq; pſeuerāt. Quare hoc triēnio: vt pacatio
re trāquilliorecq; ſint animo/ non id tentandū vt oīno dolore/ metu/ triſticiaq; minime affi
ciant: ſed mediū potius coniectandū. nec omnino voluptates pmittende/ nec omnino exclu
dendi dolores. hūc enim mediocritatis habitū ſequi debet: quiſquis hominū diuinus eſt fu
turus. ¶ Grauide mulieres maxime omniū illo anno ita regende ſunt: vt nec ad voluptates
10 multas furioſaſq; ferant neq; doloribus agitentur: ſed tranquillā pacatāq; & mitem degant
vitam. ¶ A triennio ad ſexenniū: ſine contumelia in quibus oportebit caſtigētur. ne iracun
11 dia efferant: neue delicioſi reddātur. ¶ Congregent a triennio ad ſex vſq; annos ſinguli in
12 ſue tribus ſolēnitate: quorū dum tantilli ſunt/ nutrices modeſtiā incōtinentiāue obſeruēt.
& cuiq; cetui & nutricibus vna quedā preſit de mulieribus duodecim/ annuo tēpore impatu
ra ꝑut legū cuſtodes ordinauerint. quā deligant mulieres nuptiarū curatrices/ in vnaquaq;
tribu que ipſis etate ſit equalis. ¶ Ad hunc magiſtratū aſſumpta in ſacrū quotidie eat/ iniu
13 riantēq; puniat: ſeruū quidē & ſeruā peregrinū & peregrinā per vrbanos quoſdā miniſtros.
ciuem vero cuius aiaduerſio in cōtrouerſia ſit: ad edſliū trahat iudiciū. de quo autē nō ſit cō
trouerſia: puniat ipſa. ¶ Poſt ſex annoꝝ etatem femine a maribus ſecernant. puerique dein
14 ceps cum equalibus maioribus/ & puelle cum feminis equalibus cōuerſent. & ad ſcientias
vtriq; ſe vertant: mares quidē ad magiſtros equoꝝ/ arcuum/ teloꝝ & funde femīe quoq; ad Semiſſ.
eadem ſi concedaꝛ vſq; ad ſcientiam tantū & maxime ad armorū vſum. ¶ Iuxta ſcytharū
15 legem non ſolum ſiniſtra arcu & dextera ſagitta vtantur: ſed vtriſq; ſimiliter ad vtrumq;.
¶ Principes curam habeant: vt mulieres ludos/ alimentaq; cōſiderent. viri vero diſciplinas
16 quibus omnes pedibus manibuſq; vtrinq; eque potentes facti per conſuetudinē nature nō
noceant. & diſciplina corporis in ſaltatiōe et lucta/ gymnaſtica dicitur: animi vero muſica.
¶ Luctationem & diſcētes & docentes alteri beniuole largiant/ alteri ſuſcipiāt gratioſe. nā
17 que in recta luctatiōe: a collo/ manibus laterūq; motu cū victorie ſtudio honeſtoq; adhibē
tur/ & ad ſanitatē vireſq; cōducunt & vtilitatē non modicā habent. ¶ Saltatiōes in choreis: Stul.
18

tam viris q̄ mulieribus armatis fiant:imitētur\q; curetarū armatoꝝ ludos & minerue.nam
minerua ludis choree delectata:non nudis manibus ludendū cenſuit/ſed armis tota ornata
Gentilis. ſaltandi officio eſt perfuncta. ¶ Pueri & puelle anteq̄ in bellum prodire poſſint:armis equiſ 19
q; oportet in deorū omniū pompis ornatos/modo velociores modo tardiores in chorea &
itinere ſupplicatiões fundere.quia hec in pace & bello vtilia ſunt:cetere vero corporis exer
citationes que horū gratia non fiūt/nō ſunt liberales. ¶ Iiſdem ludis & geſtibus iidem ho 20
mines quos leges ſtatuerint/eiſdēq; appatratibus & ſuppellectile ſemp vtanẛ.nam cū mutā
tur:iuuētus occulte mores mutat.facitq; id vt priſca vilia:noua vero in honore habeanẛ.ſic
q; priſce leges pereūt irrite.quare nulla ciuitati peſtis eſt pernicioſior. ¶ Sūmopere cauendū 21
eſt:ne pueritia in cātibus & ſaltationibus noua vnq̄ audeat imitari/neue vllos pueros volu
Gentilis. ptatū blandimētis alliciat.Sed egyptiorū more: tripudioꝝ cantuūq; genera diis omnia cō
ſecrenẛ.quod ſi quis aliter q̄ cōſtitutum ſit/hymnis/choreiſq; vtatur:ſacerdotes tam viri q̄
mulieres cum legum cuſtodibus eum ſancte ac legitime arceant. & qui repulſus fuerit:niſi
libenter obtēperauerit/per totam vitā volenti cuiq; penas impietatis perſoluat. ¶ Nemo 22
audeat preter publicos ſacroſq; cātus aliquid canere/& preter conſtitutā iuuētutis choream
moueri tripudio.qui paret:indēnis abeat. qui minus:legum cuſtodes ſacerdoteſq; tam viri
q̄ mulieres/puniant. ¶ Si querulā orationē a ciuibus audire quādoq; oporteat:nō fauſtis di 23
uinarū ſolennitatū diebus/ſed nefaſtis potius cōueniant: eantq; tunc cōducti chori exter
niq; cantores quemadmodū in funeribus fieri videmus/vbi quidam mercede cōducti:cum
flebiles meſtiq; ſint:lugubris quoq; veſtis Carice gentis inſtar/miſere defunctū ipſum de
plorant. ¶ Cantuū genus omne in benedicēdo & feliciter ominādo verſetur/ſitq; hec pri 24
ma lex ſecūda:vt cātu preces diis quibus libamus effundāntur.tertia vt cum poete preces ip
ſas/petitiones hominū a diis eſſe non ignorent: diligēter aduertant ne mala quaſi bona po
ſtulent.neq; audeat quiſq̄ poetarū. verbis aut cantu preter ciuitatis leges & iuſta vel honeſta
vel bona fingere quicq̄ nec que compoſuerit vlli priuatoꝝ oſtendere/anteq̄ cōſtituti hac de
re iudices legumq; cuſtodes & viderint & approbauerint. ¶ Hymni/laudeſq; deorum:pre 25
cibus mixte canantur.atq; ſi ciues laudibus exornenẛ:qui ceſſerūt e vita/ſi corporis vel a
nimi viribus res arduas preclaraſq; geſſerint & legibus libenter paruerint.nam viuentes ad
huc laudibus hymniſq; honorare tutū non eſt/priuſq̄ vita functus quiſpiā finem viuendi
preclarū fecerit.& hec tam viris q̄ mulieribus virtute inſignibus cōmunia ſint. ¶ Cantus 26
& tripudia ita conſtituanẛ.cū multa priſcorū ſint circa muſicā antiqua poemata & ſaltatio
nū genera:decentia & accōmoda conſtitute ciuitati deliganẛ. delectores autē nō pauciores
q̄ quinquaginta annos ſint nati:qui que ſufficiēter dicta eſſe videanẛ/deligant.que vero ipro
be dicta/reiiciāt oīno.que vero minus ſufficiēter:corrigant atq; abſoluāt/& ad legūlatoris
voluntatē ſaltationē cantūq; & omnē choream prudēter dirigant. ¶ Sit muſa ordinata at 27
q; tēperata.nam in quacūq; a primis annis ad etatem vſq; adultā verſatus fuerit aliquis:eam
iocundā arbitrabiẛ/oppoſitam autē odiet illiberalēq; appellabit.iocūditas enim & ſuauitas
muſis omnibus cōmunis eſt.at ſi vulgarē immoderatāq; ſemper audire conſueuerit: erudi
tam caſtamq; ac modeſtā frigidam & aſperā eſſe ducet. ¶ Quod in muſica magnificū eſt 28
& ad fortitudinē tendit/viris magis:quod autē venuſtum modeſtūq; magis mulieribus tri
buendū. ¶ In ludis:oportet quod ſtudio dignum eſt ſtudioſe ſectari/nō digna vero nequaq̄. 29
deus enim omni beato ſtudio dignus:homo vero dei ludo fictus atq; id vere ipſius optimū
eſt.noſq; eam vitā ſtudio digniſſimā arbitramur:qua homines inſtituti q̄ longiſſime ac opti
me in pace vitā agant. ¶ Vt gymnaſioꝝ doctrinarūq; publica edificia tripartito in media 30
vrbe locāda:ita foris equorū gymnaſia in ſuburbiis ſimiliter triptito. ¶ Loca inſup ampla 31
ordinā da:vbi iuuētus ad arcū & teloꝝ iactū inſtruaẛ exerceaturq;. ¶ Illoꝝ oim pegrini/ma 32
giſtri ꝑcio conducēdi: qui illic habitātes & ad rem militarē & ad muſicā venientes/inſti
Semit. tuāt.& viri oēs (quoad fieri poteſt) & pueri nō modo quos parētes volūt/neceſſario diſcāt.vt
pote qui magis ciuitatis ſunt q̄ genitorū.& que pueri diſcunt ac exercent: eadem quoq; fe
mine diſcant/exerceantq;.nam cum hoc modo in ciuitatibus non fit:omnis ciuitas pro du
pla dimidia fit ex eiſdem laboribus atq; tributis.probādaq; ſunt innumera circa Pontū mu
lierū milia:quibus nō equoꝝ modo verūetiam arcuū/ceterorūq; armorū equalis cura cum
viris & exercitatio eſt inſtituta. ¶ Magiſtratus & ciues ſuis in locis nocte exurgāt/ & magi 33

ſtratus publicum aliquid exerceāt patres vero matreſq; familias ī domibus ꝓpriis:rem ſuam
curent. nam ſomnus multus:nec corporibus nec animis prodeſt.& turpe id & illiberale vide
ri debet:ſi ciuium aliquis totam per noctem dormiat/nec primus excitetur ac ſurgat/ita vt
id toti familie pateat.& ita quoq; ſi domina videat ancillis negligentior:ſegnitie deſidiaq;
occupata.id apud ſeruos ancillas pueros & vniuerſam deniq; domū turpe.nemo enī dū dor
mit:alicuius precii eſt/nō magis ac ſi non viueret.quare q̄ longiſſimo tēpore vigilandū:ſo
34 la ſanitatis cōmoditate ſeruata.¶Sole ſurgente:pueri ad magiſtros ꝓficiſcātur.quoniā nec
pecudes/nec alia prorſus vlla ſine paſtore viuere debēt.nec pueri quoq; ſine pedagogis ſin
nā cum prudentie fontē nondū perfectum habeant:acerrimi petulātiſſimiq; ſunt omniū be
35 ſtiarum. quare multis quaſi frenis vinciēdi. ¶Puer:cum primū a matribus/nutricibuſq; ſe
iungitur/pedagogis ad puerilem laſciuiam regendā committendus. deinde vt liber:prece
ptoribus doctrinarum potiſſimum gratia. Deinde quaſi ſeruum caſtiget quicūq; e liberis ſi
36 forte qua in re deprehenderit puerū ipſum in pedagogum & preceptorem delinquere.q ſi p̄
ſens quis iure non caſtigauerit:maximo ſubiiciat opprobrio. ¶Rem hanc:ille qui de cuſto
dibus legū ad principatum puerorꝝ electus fuerit:cognoſcat:ſiue ille q eos deprehenderit nō
caſtigauerit cū oporteret/aut nō mō quo oporteret ſecundū leges/ad bonum ipm dirigens
37 ſemper & conuertens.¶Primū percipienda que ad litteras ptinuēt.deinde ad lyram.p̄terea
que ad cōputationem numerorꝝ ſpectāt itē que ad diuinorꝝ aſtrorum ſolis luneq; circuitum
perquirendum.vt vniuerſa ciuitas nō ignoret ordinem dierꝝ in menſem menſiumq; in an
num.atq; ita tempora ſolēnitates ſacrificia vt decet diſpoſita viuam ciuitatem vigilanteq;
38 reddant.vt & diis honores tribuant homines:& ad hec afficiant prudentiores.¶Ad litteras
decennes pueri proficiſcant trienniōq; inſiſtant.& q decē egerint annos/lyre ſimiliter tres
annos incumbant:nec liceat ante id tēpus diſcedere/neq; vltra detineri.alioqui honores qui
39 diſciplina preditis dant:nō conſequantur.¶In his annis:litteras donec legere ſcribereq; poſ
ſint diſcāt. at nō illis legenda/exponēdaq; omnia poetarum monumēta in quibus lyra non
vtuntur(qui aut hexametro trimetro/aliiſq; metrorū generibus ſcripſerunt)ceu aſſerūt mul
ti/vt ex variorum poetarꝝ peritia facundi reddant.ſed leges ipſe atq; ea que iis leges aut mā
dant aut ꝓhibent ſunt conſentanea:ſiue poetice ſiue ſoluta oratione ſcripta ſint/ſiue ſimpli
citer dicta.ac primum preceptores lex cōpellat/hec dicere atq; ꝓbare: vt eos qui non probēt
repellat.iis vero preceptorum qui probant:erudiendos inſtituendoſq; adoleſcentes cōmittat.
40 ¶Qui eos in lyra inſtituēt:illos cantus eligant qui probas animi imitationes habēt.& ado
leſcentū auribus cōcinant:trahantq; eorꝝ aīos imitatione quadā ꝓductos ad virtutis poſſeſſio
41 nem.¶Cum is qui pueros in muſica gymnaſticaq; curabit nunq̄ ocio abundet: lege illi per
mittat/vt ad eam curam/quos velit ciuium & virorum & mulierꝝ accipiat ſocios.& gymna
ſias/omnes etiam exercitationes bellicas nūcupamus: vt peritie luctandi/ſaltandi/ſagittā
di iaculandi peltaſtice & omnes armatorum dimicationes/acierum ordinatiōes ductiones
exercitus caſtrorꝝ poſitiones & quecunq; ad equeſtrem pertinent diſciplinā. que omnia ſciēt
publici magiſtri a ciuitate conducti:quo ea pueros puellaſq; viros & mulieres doceant. nam
magno reipublice vicio dandum eſſet:ita mulieres educari vt ne veluti aues pro filiolis con
tra feroces audēat beſtias pugnare moriq; nolint potius cunctaq; pericula ſubire q̄ ſtatim ad
aras templaq; cōfugere opinioneq; de hominū genere dare omnium ignauiſſimū eſſe ani
42 malium. ¶Deformiū corporum cogitationumq; motus qui ad riſum & comediam verbis
cantu ſaltatione omnibuſq; huiuſmodi imitationibus ſpectant:ſerui & peregrini precio cō
ducti imitētur.ſtudium vero filiis nullū adhibeatur: nec adeo liber ſit ciuis ſeu vir ſeu mulier
qui diſcere audeat.at itaq; ad riſum ſpectātes ludi qui comedie appellant: lege diſpoſiti ſint. COMEDI
43 ¶Tragedie que res ſerias tractant:niſi meliora tractent q̄ que ex veteri ordinatione ſūt tra
dita minime admittantur. nam id haud quaq̄ eſt admittendum vt tragedi res ſerias in foro
conſtituant & clamoſos conſtituant hiſtriones: qui altius q̄ magiſtratus exclament ad libe
ros:ad vxores ad turbam vrbis omnem de eiſdē rebus non eade ſed contraria concionātes.
44 ¶Summe cautionis cura gymnaſiis eſt adhibenda:ne qui docent: bonarum diſciplinarum SOPHI
loco prauis inſtitutionibus adoleſcētum animos corrūpant & inquinent.nā nō graue admo STICA
dum quiddā eſt & durum rerꝝ omnium imperitia nec ſummū malum: ſed multo ꝑnicioſius
45 eſt male cōparata multarum rerꝝ peritia atq; noticia. ¶Aſtrologia eatenus diſcenda: vt de

celeſtibus nichil prophanū loquamur ſed poſt q̃ didicerimus recte loquamur. nam id verū nõ
eſt: de ſole & luna ceteriſqꝫ ſtellis ꝙ vnq̃ pererrēt. nam vnū quoduis: iter vnum nõ multa pera
git ꝗuis videatur per multa ferri. ❡ Legis cõditor: leges no ſolum conſcribat ſed etiā declara 46
tionem quandam illis adiungat. qua: que honeſta turpiaue ſibi videntur ſignificet. ❡ De ve 47
natu aquatilium volatiliū pedeſtrium nec ferarum ſolum verum etiā hominum: que legiſla-
tor laudabit aut vituperabit ad iuuētutis exercitationem in illis iuuenes pareant. vt nec labo
re nec voluptate reuocati: aliter faciāt q̃ legiſlator conſuluit: & magis honorent que cum lau
de dicta & exhortatione propoſita ſunt: q̃ que minaci & vindici lege ſancita. ❡ Quadrupe- 48
dum venatio: omniū que corporis viribus agitur optima ſit. nam id optandum: vt nunq̃ ma
rine venationis hamiqꝫ cupiditas homines alliceret nec omnino aquatiliū per ocioſam ve
nationem ſagena capiendorū, nec pyrate amor vnq̃ homines per maria, iniquos atroceſqꝫ
hoīm venatores efficeret. neqꝫ vnq̃ furti latrocinii cupiditas: vel in vrbe vel in regione, in
mētes hominū veniret. nec volatilium iocunda venatio potius ſeruilis q̃ libera, nec dormiē
tium que vicibus quibuſdam interpoſitis fit; nocturnaqꝫ vocatur, & ocioſorum eſt hominū.
neqꝫ que fit in laboris remiſſione: & que retibus laqueiſqꝫ, non conſtātis animi viribus fer-
rarum domat atrocitatem. ❡ Sacros venatores: vbicūqꝫ venari velint nemo ꝓhibeat. ❡ Ve- 49
natorē nocturnū retibus & canibus ſuis fidentem: nemo vſpiam venari ſinat. Auceps: ꝑ in- 50
cultos agros monteſqꝫ vagari permittat. ❡ A cultis locis ſacriſqꝫ incultis: a quocūqꝫ pella- 51
tur. ❡ Piſcator: nec in portubus nec in ſacris fluuiis paludibus ſtagniſqꝫ venet. in aliis liceat 52
dūmodo ſacrorꝫ non vtatur permixtione. ❡ Non belli tempus expectandū: ſed ipſa pace ci- 53
ues ad rem bellicā exercendi. & ciuitas: ſingulis menſibus bellicas vires experiat nõ minus 54
vno die, ſed pluribus etiā ſi magiſtratibus viſum fuerit: viri ſimul & mulieres & pueri, nec
hyeme nec eſtu vitato. & quādoqꝫ vniuerſo educto populo: pugne quedam ſolēnes feſtiueqꝫ
fiant bellicas pugnas q̃ maxime imitantes. nam id impudentiſſimum ſi non in certamē pu-
gilum non preexercitatum deſcendendū: audere ad maximū certamen vbi pro vita pro libe
ris pro rebus ſuis ꝓ patria pugnatur, nõ exercitatum defendere. ❡ Victoribus premia & lau 55
des victis contra vituperationes fiant: ꝓut ſinguli & in certaminibus & i omni vita ſe geſſe
50 rint. ❡ Non pauciores annos q̃ quinquaginta natus ſit poeta harꝫ rerum: neqꝫ ſolum poeticā 56
muſam ſufficiēter poſſideat ſed etiam aliquid preclarum & inſigne fecerit. vt optimus quiſqꝫ
laudibus efferatur: et vituperatione cõtrarius deprimat. ❡ Eorum poemata qui boni viri: ho 57
noreqꝫ digni in ciuitate ſunt & res preclaras geſſerunt: etiā ſi minus muſica ſunt decantent.
❡ Huius rei iudiciū is, qui puerili doctrine preponit ceteriqꝫ legū cuſtodes habeant: & pro- 58
bis viris hunc honorē tribuant, vt illis ſolis libertatem in muſicis preſtent: ceteris autē ꝓhi

Thamyras. Orpheus.

beant. neqꝫ quiſq̃ audeat muſam canere (ꝗuis Thamyre Orpheiqꝫ hymnis ſuauiorem) horū
iudicio non probatā. ❡ Res miliaris quotidie agat: minori quidē exercitatione ſine armis, 59
choriſqꝫ omniſqꝫ gymnaſtica ad hanc incitet. maiori vero exercitatione non rarius q̃ ſemel
in mēſe: vt certent ſinguli ad capienda vel retinenda loca, & inſidias omneqꝫ rem bellicam
imitentur: & pila ſe exerceant vndiqꝫ ſe vertentes ac telis vtant: ad vera & periculoſa tela q̃
proxime accedētibus. nec oino abſqꝫ timore ludus huiuſmodi inter ciues agatur: ſed formi-
dinem inferat: atqꝫ ita qui magno ſunt animo quodammodo quiue ignauo prodat. ❡ Si aūt 60
quis cede inuoluntaria in his certaminibus moriat: is qui interfecit lege expiatur mūdus ſit
in poſterꝫ. nā paucis ita mortuis: ceteri non deteriores futuri ſunt. & niſi timor in his oībus
extinctus ſit: multo magis ciuitati malum eſt q̃ illud. ❡ Nõ liceat ob rem priuatā: curam rei 61
publice ꝑcipuam. ciuem relinquere. nā cum diuitiarꝫ cupiditate (ceteris oībus neglectis) ho-
mines ſolūmodo rem priuatā curant: ad id incūbens ciuium animus: nulli prorſus niſi pecu
niis quotidie cumulandis dare operam poteſt. & artes & ſtudia que ad lucrum conducunt: li-
bentiſſime complectuntur omnes: cetera ſpernunt. & id cauſa eſt: ne ciues quicq̃ honeſtū bo-
nūue officium curent: ſed inſatiabili auri & argenti cupiditate & honeſta pariter & inhone-
ſta artificia cõplectantur & quoduis agant ſeu fas ſiue nefas habeatur vt pecunias cumulēt.
quibus ſubminiſtrantibus veluti pecora ventri ac veneri ſeruiant. hinc qui natura modeſti
ſunt ad mercaturam nauigationē viliaqꝫ miniſteria conuertunt. qui viriles & generoſi ad fur
ta latrocinia ſacrilegia inſidias ſceleraqꝫ tyrannica. qui cū bonis a natura prediti eſſent doti-
bus infelices tamen hac ipſa conſuetudine euaſerunt. quopacto enim infelices non ſunt qui

cupiditate vt vehementi quadā & perpetua fame/ coguntur per oēm vitā ſuā animā crucia-
62 re. ¶ His certaminibus que ad bellū conducunt/premia ponātur cetera dimittant. ¶ Eum
63 qui ſtadium curſurus eſt: preco premiū vocet ille vero cum armis ingrediatur. nam agilitas
corporis: altera manuū altera pedum ad bellum cōducit. illa in pugnando luctandoq;: hec ad
inſequēdum declinandumq;: ſed neutra abſq; armis magno vſui eſt. quare nudo abſq; armis
64 in ſtadio certatori: premia nulla ponantur. ¶ Primus ſtadium curſurus armatus ingrediatur:
deide qui diaulum/tertius qui equis quartus qui dolicum quintus qui leuiore armatura orna
tus. quē primum ſexagint aſtadioꝝ ad aliquod templū perueniētuꝝ inuitemus. Alius grauio
re armatus armatura: breuius ac planius ſpaciū curſurus. Alius ſagittarius omni arcuū orna-
tu munitus cētum ſtadia/per mōtes variāq; regionis naturam ad appollinis dianeq; tēplum
certans perueniat. & certamine cōſtituto expectabunt: & victoribus ſingulis premia dabūt.
65 ¶ Vnum certamen ſit puerorum alterum imberbium/& tertium viroꝝ. viri tripartito/im- Semiſt.
66 berbes duplo & pueri ſimplo currāt: & cum ſagittariis ceteriſq; armatis cōcertent. ¶ Vltra
decimūtertiū etatis annum donec nupſerint: non lōgius viceſimo nec breuius decimo atq;
67 octauo puelle ad certamē curſus deſcēdant que quidē cōgruo vtant veſtitu. ¶ Vnius ad vnū Semiſt.
duoꝝ ad duos & vſq; decem ad decē armis pugna fiat ad robur augēdum: & id cōmune ſit tā
viris q̄ mulieribus ad etatē vſq; nubilē. inducāturq; in his armorū certaminibus periti: vt le
ge ſanciant quid aliquis nō patiens aut faciēs vincat & victum ſimiliter quiſnā ordo decer-
68 nat. ¶ Peltaſtica vero vniuerſa pugne pancratiace opponat: certeturq; arcu/pelta lanceis la-
pidumq; manu & funde piectione. & qui oīm optime in his ſe geſſerit: huic lege/honores
69 victorie tribuantur. ¶ Armati in equis concertent: ſintq; certaminū iudices magiſtri equitū
& tribuni tam de omni curſu equoꝝ q̄ de iis qui cum armis & aſcendunt & deſcēdunt. cōtē
tio cōcertatioq; etiā habeat: ex equo telū imittere. ¶ Femine ad hec legibus nō cogant: ve-
70 rum ſi prior diſciplina cōſuetudoq; virgines ad hec incitat admittātur. ¶ Certamina muſice
71 viciſſim fiant. prout athlete/doctor iuuenū/ legumq; cuſtodes vna congregati ordinarint:
72 feſtoſq; dies ſtatuent ciuitati. ¶ Scdm naturam ad procreationem/hoīes itidem & mulieres
dūtaxat venere vtātur. nā qui ſecus iſtis vtunt: genus hoīm dedita opera interficiunt in lapi-
dē ſeminātes vbi radices agere qd ſeritur nunq̄ poterit. & qui corpus amat eiuſq; formā: qua-
ſi fructum quendā eſuriens is ſatiari duntaxat querit nullumq; aio amati pbet honore. ſed
qui minus de corpore curat/& animo cōſiderat potiuſq̄ deſiderat. cū ipm (vt decet) animum
diligat: corporis vſum petulentiā & cōtumeliā arbitratur. & cū tēperantiā fortitudinem ma-
gnificentiam & prudentiā reuereatur & colat: cū caſto amico caſtus viuere volet. imo vero
conſtat q̄plurimos: quis iniqui ſint/bene & diligenter ac ſponte a pulchroꝝ coniūctione ſe
ſe abſtinere/cū frater aut ſoror eximia pulchritudie alicui ſit & a filio & a filia. idq; qd nihil
hoꝝ fas eſſe dicitur/ſed apud deum odio haberi/& ea turpiū oīm eſſe turpiſſima. Id quoq; in
cauſa eſt: vt ne cupiditas quidē haꝝ reꝝ vulgus infeſtet. ita publica fama ſtatim ab ineūte eta
te hos cōtra naturā venereos abuſus/nefarios eſſe & maxime oīm apud deū odio haberi p̄-
dicet: & apud ſeruos & liberos/maſculoſq; & feminas & vniuerſam ciuitatē quaſi ſacrū qd-
dā oraculū ſufficiēter repellet/ꝓhibebitq; & manifeſtum & furtiuū hoꝝ cōcubitum. neq; de
73 ect hoīes auibus multiſq; beluis eſſe deteriores. ¶ Abſtinendum etiā ab agro illo femineo/
vbi ſemē germina nolit ꝓducere. hec ſtabilita lex ab omni amoꝝ inſania & furore/ab adul-
teriis & meretricum amoribus/a nimio potus atq; cibi luxu liberabit & vxoribus viros con
74 ciliabit plurimaq; alia pariet bona. ¶ Q; ſi hec nefaria cōſuetudo barbaros aliquos corruperit
& nō facile ſit legiſlatori q̄primum hācpeſtē depellere: laboribus corporis veneris robur in-
fringat vt alio vires ſuas couertant. & palam fieri prorſus vetet vt nemo generoſas liberaſq;
mulieres preter ſuā vxorē tangere audeat neq; cum emptis vel alio quocūq; modo acquiſitis
cōgrediatur niſi ſimul viros oēs mulieresq; lateat. alioqui infamis lege habeat omibuſq; ci-
75 uitatis (ceu ꝑegrinus aliquis) priuatus ſit honoribus. ¶ Nemo fines atq; terminos terre mo-
ueat nec ciuis vicini nec finitimi peregrini ſi agri extrema poſſideat. qui legi obtēperat in-
dēnis eſto. qui deſpexerit duplices penas luat. primo quidem deo vindice. deinde lege que iu
bet: vt nemo ſponte vicini ſui terminos moueat. & eum q mouerit quicūq; voluerit ad agri-
colas deferat agricole ad iudicium. a quo dānatus vtpote terminoꝝ clam viq; turbator red-
76 dat. patiaturq; prout iudices iudicauerint. ¶ Quicunq; fines egreſſus vicini coluerit agros

damnũ reſtituat/& imprudentie atq; illiberalitatis luat penas.duplũq; loco mulcte/ipſi depo
nat cuius agrũ coluit.cognitores vero iudiceſq; & cẽſores huius rei agroꝝ curatores ſint.in
maioribus quidẽ/vniuerſus duodecime partis ordo:in minoribus vero q cuſtodiis preſunt.
¶Si quis paſcuis noceat:illi(cognitis dãnis)iudicẽt atq; condẽnẽt.¶Si quis aliena exami/
na pſequitur atq; era pulſans delectatione apes ad ſe trahit:damnũ reſtituat. ¶Si quis ignẽ 78
in materiẽ ſic immiſerit/vt vicino nõ cauerit:prout magiſtratibus videt condẽnetur.¶Si/ 79
militer qui plantando menſurã vicini agri nõ reliquerit: ita plectatur vt a pleriſq; legũlato/ 80
ribus ſufficiẽter dictũ reperitur.¶De aquis priſce ſunt leges:& ille quoq; bone ſint.¶Qui 81
aquã ad ſua voluerit ducere:a publicis fontibus ita deducat/vt nullius priuati manifeſtũ fon 82
tem perturbet & deducat qua velit pterq̃ per domos aut ſepulchra aut loca ſacra nec aliud dã
num inferat niſi quod ab ipſo riuulo efficitur.¶Si aque inopia in ſolo ſita in locis aliquibus
aquas ab ethere defluẽtes nõ retinet:cũ quiſpiã neceſſitate opprimitur/in loco ſuo ad Cretã
vſq; defodiat.& ſi hac in pfunditate nihil aq̃ inuenerit:tñ a vicinis aquet quantũ neceſſitas
poſtulat. ¶Si vicinis vero pauca ſit:aquãdi modus/quo vtat quotidie/ſibi ab agri curatori/ 84
bus ſtatuat.¶Si aque pluuiales abũdẽt/& qui iferiores ptes habitãt/ita defluxũ phibeant vt 85
ſupioribus noceãt/aut cõtra ſi ſupiores icõſiderate fluere aq̃s permittẽtes iferioribus noceãt
& cõuenire nõ queãt:in vrbe quidẽ edilis/in agris q̃ i agris preeſt/modũ iponat. quẽ ſi qs nõ
ſeruauerit:inuidie:& peruerſitatis penas exſoluat:& vicino dãnũ in duplo reſtituat. ¶Qui
vuas aut ficus.de ruſticis fructibus añ vindemie tẽpus:quod arcturo cõcurrit:guſtauerit:quin
quaginta dragmis:ſi de ſuo agro:tẽplo dedicãdas perſoluat.ſin a vicinis acceperit:minã. ſin
ab aliis:duas mine partes.¶Vuas ficuſq; cũ commode recõdi nõ poſſunt:quõ & qñ voluerit 87
ſi ſua ſunt:colligat.ſin aliena:qm̃ lex eſt,vt nemo moueat q̃ non poſuit:q acceperit (niſi per/
ſuaſerit)mulctet.¶Si ſeruus q̃ſpiam non perſuaſo agri dño eas acceperit:p ſingulis ficubus 88
vuarũq; acinis:equalia numero verbera patiat. ¶Inquilinus:fructibus emptis ad repoſitio/ 89
nem ineptis:ſi cupit veſcat.¶Peregrinus aũt:in ipſo itinere.ſi tranſeat ſolus aut cũ vno tan 90
tũmodo fructus non reponendos ſi velit:hoſpitali cũ venia guſtet.alios aũt guſtare (quos ru/
ſticos dicimus)peregrini lege phibeantur. ¶Si repoſitioni aptos inſcius tetigerit:ſi.ſeruus 91
plectat:ſi liber:dimittatur admonitus:ficus vuaſq; ſolũ modo ad repoſitionẽ ineptas guſtare
Stul. licere. eas vero ex qbus vue paſſe & vinũ & carice fiunt minime.¶Pyra vero & mala tũ alia 92
tum punica ceteraq; huiuſmodi clam auferre turpe non ſit:atſi quis deprehenſus fuerit pau
ciores annos q̃ triginta natus ſine vulneribus verberet:nec pena vlla propter huiuſmodi ver
bera libero ſit ¶Aduene quoq; perinde;ac de iis quos diximus repoſitioni ineptos;carpere li 93
ceat.¶Si ſenior quiſpiam comederit nec aſportauerit: oim huiuſmodi fructuũ ſit particeps. 94
¶Si quis ſponte alienam aquam ſiue ſcaturientem e fontibus ſiue collectam veneno aut fo 95
ueis aut oblatione corruperit:ad ediles deferat.vbi ſi deliquiſſe conuincitur:dãnum reſtituat
et fontes aut aquarũ vas vt ipſi ad faciendam purgationem iudicauerint ita purget.¶In ad 96
uectione omnium que in agris colliguntur:liceat cuiq; res ſuas qua velit aduehere modo aut
nulli damno ſit aut ſibi triplum proueniat lucrum eius dãni quod vicino infertur. horum co
gnitores magiſtratus ſint & ceterorũ omniũ que per iniuriam ſponte quis aut vi aut clã vel
per ſe vel per illa que poſſidentur aut ab eo in perſonam aut in rem intulerit.¶Horum omniũ 97
ad magiſtratus ſi damnũ tres minas non excedit ſi maius ſit ad conſtituta publice iudicia
cauſa deferatur & qui iniuriam intulit puniatur. ¶Si magiſtratuum aliquis iniuſte de dãno 98
alicuius duplum ei qui paſſus eſt iniuriã debeat & omnino ſi quid per iniuriam fecerint ma/
giſtratus:cauſa ipſa a quolibet volente in publico iudicio agitet.¶Nullus ciuis opificio vllo 99
detineatur:ſed nec ſeruus quidẽ ciuis alicuius.nam arte magna que exercitatiõe longa mul/
tiſq; doctrinis indiget occupatus eſt ciuis:cũ communẽ ciuitatis ornatũ procuret & duas ar
tes aut duo diligenter ſtudia exercere humana natura non poteſt: neq; etiã quiſq̃ poteſt ſatis
arti quidem vni vacare & alterius artis opifici preſidere. ¶Hinc in ciuitate nemo erarius ſi 100
mul & lignarius faber ſit:nec lignarius faber fabris erariis magiſq̃ opificio ſuo preſideat.ſed
ſinguli artifices ſingulis artibus vacent:& ab eis victum acquirant.

¶QVARTI LIBRI HECATONOMIARVM.
FINIS.

¶HECATONOMIARVM·CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS LIB. QVINTVS

1 HAnc legem ita ediles obſeruari procurent: vt ſi ciuis aliquis ad artem aliquã
magis q̃ ad virtutis curã declinauerit/opprobrio atq; infamia notatũ/ad cur
2 ſum ſuum conuertant. ¶Si peregrinus aliquis duabus artibus vacet: vinculis
3 mulcta/expulſione/vnam tantũ cõplecti cogatur. ¶ De mercede opificũ: de
operis ipſorũ approbatione aut improbatione. de iniuria quã patiũtur aut in
ferunt: ediles vſq; ad dragmas quinquaginta cognoſcant maiora vero ad publica iudicia de
4 lata ſecundum legem iudicentur. ¶Vectigal importãdarum aut exportandarũ rerum: nullũ
5 ſit penitus. ¶Thus vero & cetera huiuſmodi que diis incenduntur peregrinaq; ſunt purpu
ram ſimiliter & colores alios qui a regione non producuntur & omnia deniq; peregrina ni
ſi neceſſaria ſint: nemo adducat. nec rurſus qđ regioni neceſſariũ ſit: nemo exportet: ¶Hec
6 omnia legum cuſtodes duodecim q reliqui ſunt exceptis quinq; ſenioribus: procurẽt atq; co
7 gnoſcant. ¶Arma vero & inſtrumenta bellica: ſi aduectitia arte eſt opus conuehant/& que
cunq; ad hec idonea ſunt. & horũ magiſtri equitũ/& ductores exercitus curam habeant: vt ci
uitas/inuehendi exuehendiq; facultate cum opus fuerit non priuetur. de quibus legum cuſto
8 des: ſufficientes decenteſq; leges ferant. ¶Nulla in re colligende pecunie gratia: vel in vrbe
vel in vniuerſa regione/cauponatio fiat. ¶Annona que ex agris percipitur: in duodeci par
9 tes ab oibus diſtribuatur ſimiliter cõſumenda. & duodecima pars q̃q;: vt tritici/ordei ceterarũ
q; frugũ & fructuũ venalium quoq; oim aialium tripartito & cõuenienti ratione diſpenſetur
et p̃s vna liberis/altera ſeruis/& tertia opificibus ac oĩno aduenis tribuat. & hec tertia oĩm
neceſſariorum: pars venalis ſemper ac neceſſario ſit. de duabus vero partibus: nihil neceſſa
10 rio vendatur. ¶Cum tres partes ſint: quoad hoc nemo plus habeat nec dñs nec ſeruus nec ad
11 uena ſed equalis eadẽq; ſimiliter ſit oibus diſtributio. ¶Quilibet autẽ ciuis cũ duas partes
acceperit: ſeruis ac liberis quot & qualia velit ſuo arbitratu diſtribuat. ¶Oĩm animaliũ q̃bus
12 victus a terra prebet: ita fiat diſtributio. ¶In ſingulis duodecim partibus: duodecim vici ſint
13 & in ſingulis duodenis vnus in medio in quo rerũ venalium loca & templa cõſecrata ſint &
cuſtodum edes vndiq; mitiſſime. ¶Reliqua regio: opificibus in tredecim p̃tes diſtribuatur &
14 pars vna in vrbe habitet/per duodecim vrbis partes diuiſa alie exteriorem vndiq; teneãt lo
cum. atq; in ſingulis vicis opifices ad agriculture cõmoditatem idonei habitare copellantur.
et horum oim magiſtratus ii qui agris preſunt curam habeãt: & quot quibuſue ſinguli opifi
cibus egent & vbi habitantes opifices impedimento agricolis non ſint: ſed magnam ipis af
ferant vtilitatem. vrbanorũ vero opificũ: curã ediles habeant. ¶Res venales: cure cenſoribus
15 ſint qui primo rem ſacrã curent: deinde ne quis vendendo emẽdoue iniuriã faciat vehemen
ter prouideant & imoderatos contumelioſoſq; oẽs compeſcant. ¶Primo vero menſis cuiuſ
16 q; die: ciues eorũq; miniſtri duodecimã tritici partẽ & ſimiliũ ad id ſeruatorũ emẽdã pegrinis
proponant: emantq; peregrini pro totius menſis tẽpore triticum & reliq̃ neceſſariorũ que pri
mo foro venduntur. decimo vero die: venditio emptioq; menſi ſufficiens ſtatuatur. ¶Vice
17 ſimotertio: aialium venditio quibus hoies egent ſupellectiliũq; vt corii ac veſtium & ſimiliũ
fiat. & in his omnibus: nec dñis nec ſeruis cauponarii liceat. ¶In peregrinorũ tamen foro pe
18 grino: liceat opificibus eorũq; ſeruis: vinũ cibũq; cõmutare ac vendere: carneſq; coctas. que
res: a pleriſq; cauponatio nominatur. ¶Materiã vero ignis vniuerſam: quotidie peregrinus
19 ab iis qui in agris id curant: emere poſſit ceteriſq; peregrinis prout velit & quando velit itera
to vẽdere. ¶Ceterarũ rerum oĩm & ſupellectiliũ quibus vtuntur: in cõi foro vẽditio fiat in lo
20 cis determinatis vbi legũ cuſtodes cẽſoreſq; vna cũ edilibus locũ deſignarũt & precia vena
libus impoſuerunt. & illic nummi rebus cõmutentur & res nummis. ¶Comutet vnuſquiſq;
21 per ſeipſum. neminẽ cõmittens: q̃ ſi cõmiſerit ſiue receperit ſiue nõ quieſcat oportet: nã nul
lum taliũ cõmutationũ: iudicium ſit. ¶Si quid venditũ emptumq; pluris minoriſue eſt q̃ lex
22 ſufferit qua rerum venalium menſure & precia conſtituta ſunt: apud legum cuſtodes: plus il
lud conſcribatur & contrariũ deleatur. & ita de conſcriptione bonorũ que ab incolis peregri
niſq; poſſidentur fiat. ¶Liceat cuiuis certa conditione ad vrbem migrare: & hoc ita vt artem
23 aliquam exerceat. nec plures q̃ annos viginti: a die conſcriptionis permaneat. quo in tempo

re nullum incolendi vectigal ſoluere cogatur:niſi frugalitatis exemplum.nec emptionis ven
ditioniſq; gratia erario quicq̄ debeat:cum vero viginti anni exacti fuerint:accipiat rem ſuam
& abeat.❡Q; ſi magnum aliquod beneficiū intra viginti annos ciuitati contulerit velitq; 24
pluri tempore aut etiam per vitam in ciuitate manere:fiat illi quod petierit rarumq; habeat
ſi modo conſilio concioniq; perſuaſerit.❡Incolarū filiis ſi ipſi quoq; ſimiliter opifices ſint 25
poſt quintūdecimum etatis annū ita colonie tempus incipiat vt viginti poſtea maneāt an
nos deinde quo velint proficiſcantur.& ſi manere voluerint:maneāt poſtq̄ ſimiliter perſua
ſerint.qui vero diſcedit oblitterata deſcriptione que apud magiſtratus erat cōſcripta abeat.
❡Qui deprehenſus in ſacrilegio erit.ſi ſeruus peregrinuſue fuerit in facie ac manibus ca 26
lamitate ipſius litteris inuſta verberatus prout iudicibus videbitur nudus extra fines pella
tur.nam hoc ſupplicio:continentior forſitan efficietur euadetq; melior.nullum enim ſupplici
um a lege factum ad malū tēdit:ſed ad alterum duorum aut vt melior aut minus prauus qui
penas dedit efficiatur.verum cui talis ſuboritur in animo cogitatio:itelligat id malum a pri
ſcis atq; inexpiatis flagitiis ſibi inaſci.& ideo ad expiatiōes cō fugiat:& ad ſacrificia ſupplex
& ad conſortia bonorum virorū qui partim audiat partim diſcat iuſta honeſtaq; ab omnibus
eſſe colenda & malorum conſuetudines apprime fugiat.ſi ceſſauerit morbus:bene ſecum actū
eſt.aliter mori ſatius arbitratus:optandum illi deſinere viuere. ❡Si ciuis quiſpiam aliquid 27
tale in deos in parentes aut in patriam perpetrare & ad maximam iniuriam induxiſſe animum
deprehendatur:hunc iudex(quia ex puero bene doctus educatuſq; a maximo ſcelere non ab
ſtinuit)ſanari non poſſe exiſtimet pena huic mors malorum minimum. vituperatus autē(vt
alios exemplo iuuet)extra fines perdatur.Cum enim inſanabiles vita priuantur id dupliciter
ceteris prodeſt.nam horum exemplo a pctō ceteri deterrētur & improbis hominibus ciuitas
ipſa mundatur.filiis vero eius & generi vniuerſo ſi mores paternos fugerint:quia nati ex ma
lo fortiter virtutem ſecuti ſunt:honore exhibeatur & laus.❡Nullus iſtorum pecunie in fiſcū 28
redigantur in ea republica in qua ſortes eaſdem ſemper & equales manere oportet.ſed quan
do quis ea que pecuniarum mulcta luenda ſunt:quod ſupra ſortem poſſidetur id impendat ſors
integra maneat.cuius rei exactam veritatem:a deſcripto cenſu legū cuſtodes ſemper iudici
bus deferant ne quis vnq̄ propter indigentiam pecuniarū ſua ſorte priuetur.❡Q; ſi quis ma 29
iore damno dignus videatur nec fideiuſſore liberalitateq; amicorum liberetur: manifeſtis diu
turniſq; vinculis & ceteris opprobriis puniatur.❡Pctm̄ nullum impunitū ſit:neq; profugus 30
vllus & impunis abeat.ſed aut morte plectatur:aut vinculis aut verberibus aut ignominioſe ſe
dendo ſtandoq; in ſacris ad extremitates regionis perductus.aut ea ratione que dicta eſt:pe
cuniis mulctatus penas luat. ❡Iudices capitalis criminis ſint ipſi legum cuſtodes:& optimi 31
quiq; ex eorum numero delecti qui anno proxime preterito functi magiſtratibus fuerint.❡Co 32
ram accuſante deffendenteq; q̄ proxime ſeruata ipſorum dignitate iudices ſedeāt: vbi ciues
qui ocio abundant aſſint omnes taliaq; iudicia diligēter audiant.in quibus cū prima oratio
ab accuſatore habita fuerit defenſor alterā dicat deinde ſenior de iudicibus:que dicta ſunt(oī
adhibita diligentia) ſufficienter examinet.poſt eum ceteri oēs conſiderent:& nihil diſcuſ
ſione ſua dignū cenſet.alteri examinationem ſuam relinquat.que tūc concluſa fuerint: ſcri
pta(inſertis omniū iudicum ſignis)in ſacrario deponantur.ſequenti die ſimiliter examinēt
appoſitiſq; ſignis deponantur.tertio die vbi ſimili modo fecerint: ſacrum ſinguli ferentes
ſuffragium iureiurando affirment ſe vere iuſteq; pro viribus iudicaturos atq; ita huic iudi
cio finem imponant. ❡Qui principatum ad hominis arbitrium redigit eiq; leges ſubigit 33
atq; ita ciuitatem ſubiicit factionibus & vi adhibita contra leges ſeditionibus eam replet:hic
vniuerſe ciuitati hoſtis omnium maximus iudicetur. ❡Secundus hoſtis is reputetur:qui non 34
ampliſſimis fūgatur in ea republica magiſtratibus eas coniurationes non animaduertit & ſi
animaduertit timiditate quadam patrie non ſuccurrit. ❡Vnuſquiſq; vir qui alicuius precii 35
ciuis eſſe ſtudet:eiuſmodi reipublice hoſtes in iudicium trahat.huius autem ſceleris & parri
cidii iidem ſint iudices iudiciumq; ſimiliter peragatur:& ſuffragia que multitudine vincunt
morte condemnent.❡Peccata patris non luāt filii:niſi pater auus ac proauus deinceps mor 36
tis ſupplicium debeāt.hos autem cum bonis ſuis(ſorte ſemper excepta)in antiquam ciuitatis
patriam mittat & de filiis ciuium quibus plures q̄ vnus ſunt non pauciores q̄ decem ānos na
ti eos ſorte diligant quos patres aut aui paterni materniue nominauerint. & qui oraculo ap

37 probabit/huic feliciore fortuna/ſors/& domus reſtituta reddatur. ¶Damnatus quiſpiam
furti/ſi vltra ſortem bona ſua ſufficiunt/duplum reddat. aliter in vinculis detineatur: donec
38 illi perſuaſerit cui debet/aut reddiderit. ¶Si publicum furtum fuerit: tum demum a carce-
39 re liberetur/cum ciuitati perſuaſerit vel duplum reddiderit. ¶Legiſlatores: ſolum de hone
ſto bono iuſtoq; ſcribere debent. & cum ab eis leges ſcripte ſunt: ceteris omnibus ſcriptis/
maxime omniũ preferende ſunt: ceterorũ vero ſcripta/probati: ſi illis conſona ſunt. ſin mi
40 nus: derideri. ¶Legiſlator patris matriſue perſonã gerat: ſcriptaq; charitatis ac prudẽtie vir
tutem habeant/potiuſq̃ domini tyranniq; imperium imitantis/ſcribentiſq; tantũ/ ratio-
41 nem nullam aſſignãtis. ¶Si quis aliquid ſimile eorum que aut ſacrilegi/proditores/ aut
legum corruptores cõmittunt ob inſaniam vel morbo vel ſenio preſſus/ vel in etate pueri
li cõſtitutus: ita vt ab iſtis nichilo differat/admiſerit: iudibus declaratus et ipſo aut defen-
ſore referente/ꝙ ſic affectus id commiſerit: damnũ quod intulit ſimplex omnino reſtituat
cetera ſibi remittãtur. niſi forte mundus adhuc a cede non ſit/homine prius ĩterfecto. nam
42 tunc alio profectus: annum peregrinet. ¶Si autem priuſq̃ conſtitutũ a lege tempus preter-
ierit reuerſus fuerit: aut etiam intra fines deprehendatur: in publico carere biennio/ a le-
43 gum cuſtodibus detineatur. poſt hac liber a vinculis eſto. ¶Si quis in certamine publiciſq;
gymnaſiis non ſponte amicum hominẽ interfecerit/ſiue confeſtim ſiue poſtea ex vulneri
bus ſecuta mors ſit/vel in bello ſimiliter vel in exercitatione bellica a magiſtratibus inſti-
tuta/ſiue nudis corporibus ſeu ad imitationem veri belli armatis: ſecũdum legem a delphi
44 co apolline latam mundus ſit. ¶Omnes medici qui curantes non ſponte occiderint: mun-
45 di ſint. ¶Si manu quiſpiam non ſponte ſiue nudo corpore ſiue inſtramento vel telo vel
cibo/potuue ignis frigoriſue & fluctus adiectione aut priuatione ſpiritus aliquem interfe-
46 cerit: omnino vt manu propria interfector exiſtimetur atq; ita plectatur. ¶Si quis alienum
ſeruum interemerit/ſuumq; putauerit: domino damnũ reſtituat vel duplum precii reddat.
quanti vero fuerit ſeruus: a iudicibus ſtatuatur. purgationibus pluribus maioribuſq; vtatur:
q̃ qui certando aliquem interfecerit. ſin vero ſeruum ſuum interfecerit: purgatus ſecũdum le
47 gem ſit abſolutus. ¶Si liberorũ quis non ſponte hominẽ interfecerit: iiſdem purgatiõibus
vtatur/ quibus qui ſeruum pemit & interfecti hominis gratia/integro anno exula patria/
omniq; ea regione procul vitam agat. nam ferũt vt interfectũ hominẽ qui bibere vixit: iter
fectori ſtatim poſt mortẽ proximo tẽpore iraſci/ac ꝓpter violentã mortẽ interfectorẽ ipm
ſi inter ſuos degit (vim ad hoc ſuppeditante memoria) cunctis viribus terrere atq; turbare.
48 ¶Si is qui interiit peregrinus fuerit: a patria quoq; peregrini/annuo tẽpore homicida pel-
latur. his legibus qui obtẽperant genere proximi interẽptis illis veniã preſtent: qui etiã illis
reconſiliati & equi omnino erunt. ſin minus (cum immũdi ſint) templa deorũ petere vel ſa-
crificare audeant: genere ꝓximi interemptis/id iudicibus deferant: eoſq; de cede accuſent/
& dupla oĩa ſumant ab eis ſupplicia. ꝙ ſi proximi neglexerint: quaſi ſcelere in ipſos reuo-
49 luto a quolibet volente accuſent: & quinq; annos patria carere cogantur. ¶Si peregrinus
non ſponte peregrinũ in ciuitate occiderit: a volente quocũq; iudicibus deferatur/et ſimi-
50 liter iudicetur. ¶Si incola id fecerit: anno exulet vno. ¶Q; ſi peregrinus omnino peregri-
51 num ſiue incolam ſiue ciuem necauerit: vltra purgationẽ/tota etiam a regione in qua leges
huiuſmodi dominãtur/omnẽ exulet vitam. ac ſi contra leges redierit: morte a legumlatori
52 bus puniatur. & bona ſi qua poſſideat proximo interfecti tradantur. ¶Q; ſi non ſponte quiſ
piam eorum in eam regionem delatus fuerit/tempeſtatis quidem vi & fluctu maris depul-
ſus: nauigandi oportunitatẽ pedibus mare tãgens expectet. vi autem per terram adductus: a
magiſtratu cui primo res delata fuerit ſoluendus eſt & intactus in exilium retrudendus.
53 ¶Qui per irã ſua manu liberũ hominẽ interfecit abſq; voluntate interimẽdi: vt verberi-
bus vel quouis modo ita vt confeſtim poſt impetum penitentia ſequatur: ſimplex cedes ita
54 facta ponatur. ¶Qui vero contumelia vel ira laceſſitus/in vindicte cupiditate pſeuerans
poſtea volens interficit: nec penitet ita feciſſe. duplicis cedis per iram facte reus habeatur.
nam maiora ſupplicia illis decet imponere. qui conſulto per iram interfecerint: illis contra.
55 qui repente & inconſulto: leuiora. ¶Qui manu propria liberum hominem ira concitus
inconſulto occiderit: cetera quidem eadem patiatur mala/ que & homicide. qui non per i-
ram occiderit: debentur. ſed duobus omnino ad iram ſuam coercendam exulet annis. ꝙ ſi

ex inſidiis & conſulto occiderit:cetera quoq; ſimiliter ac primus cogať facere.at non bien-
niū tm̄ ſed trienniū exulet:vt ira eius diuturnior/diuturnius puniať. ¶Cum reſtituendorū 56
tempus aduenerit:legū cuſtodes duodecim ad fines regionis mittāt. qui diligēter cōſidera
tit oībus ꝑ id tempus exulū actionibus/pudoris eoꝝ receptióiſq; iudices fiant. illi vero:ho
rū magiſtratuū iudicio acquieſcāt.¶Si poſt reſurrectionē alteruter hoꝝ ira cōmotus ſimi- 57
liter peccauerit:ꝑpetuo exulet.& ſi rurſus redierit:non aliter q̄ peregrinus rediens puniatur.
¶Si ſeruus ira cōcitus dominū ſuum necauerit:niſi hoīs cognati/quomodo velint ipſum 58
interficiāt:mūdiq; à crimine ſint/dūmodo viuum nō cōſeruauerit. & ita ſi ſeruus alium li
berū per irā interemerit:traditus a domino iteremptī cognatis/ quomodo voluerint ipſum
interficiāt.¶Si pater aut mater filiū vel filiam quouiſmodi verberibus interficiat:ꝑinde ac 59
ceteri homicide purgeť & trienniū exulet.& poſt ipſam reſtitutionē maritus ab vxore vxor
q; a viro ſeparenť:nec ſimul amplius liberis ꝓcreandis operā dent. ¶Nullus habitet cū eo: 60
cuius filiū vel fratrē occidit/nec vna cū eo ſacris cōmunicet.& qui his legibus nō paruerit:
impietatis reus a quolibet accuſeť.¶Si vir vxorē aut vxor virū per irā necauerit: purgeť ſi- 61
militer & trienniū exulet.cūq; redierit:nec ſacris cum liberis ſuis cōmunicet/ nec vna mē-
ſa vtatur.alioqui vterq; a quocūq; volente impietatis accuſenť. ¶Frater ſi fratrē aut ſororē 62
aut contra/ira occiderit: non aliter q̄ parētes qui liberos interfecerūt purgeť/& exulet. nec
poſt reditum:ſacris & menſa cū illis cōmunicet/quos fratribus aut ſororibus filiiſue priua-
uit.hanc autem legem trāſgreſſus:vt ipietatis reus cōdemneť. ¶Cum quis adeo victus ab 63
ira fuerit/vt inſano iracūdie furore parentē interemerit/ſi parens anteq̄ mortē obiret/ſpon
te interfectorē ſuum a cede liberauit:purgatus ſicut qui nō ſponte cedem cōmiſerunt mun-
dus ſit.ſin vero non liberauit:multis legibus reus ſit qui necauit.nam vltimis ſuppliciis ce
dis ipietatis ſacrilegii ſubiectus erit.quia ſacrilegio genitoris animā abſtulit.quare ſi poſſi-
bile eſſet ſepius aliquē mori:iuſtiſſimū eſſet ſepius parricidā interfici.¶Si filius a parētibus 64
interfici tentabiť: nulla lege illi cōceditur/vt pro defenſione ſua parētes a quibus in lucem
editus eſt interimat.ſed omnia potius ſuſtinere precipiť/q̄ quicq̄ huiuſmodi cōmittere.qđ
ſi fecerit:parricidiū morte pūietur.¶Si orta cōtentione vel quouiſmodo frater fratrem in ſe 65
impetū facientē & in defenſione ſua interimat:quaſi hoſte pempto purus ſit.aut ſi ciuis ci-
uem aut pegrinus peregrinū/aut peregrinus ciuē/aut contra aut ſeruus ſeruū:ſimiliter mū
dus ſit.¶Si ſeruus liberū ſe defendens interimat.iiſdem legibus quibus & parricida ſit ſub 66
iectus. ¶Attamen quicūq; anteq̄ moriať ſponte interfectori dimiſerit/ ſeu frater fratri ſeu 67
dominus ſeruo & ita de ceteris oībus:quaſi nō ſponte cede cōmiſſa purgeť qui interfecit/
& annum exulet vnum.¶Qui conſulto cōciuem ſuum per iniuriam manu propria inter- 68
fecerit:primū a templis/a foro/a portubus & ab omni cetu cōmuni/ne preſentia ſua hec ma
culet procul abſit/ſiue quis adeſſe interdixerit ſiue nullus.nam lex ipſa interdicit atq; ita id
vetat:vt pro vniuerſa ciuitate interdicere ſemper & interdictura eſſe videať.Deinde qui eū
non ꝓſequitur vt decet de interfecti cognatione vſq; ad patrueles & conſobrinos:primū ſce
lus deorūq; odia in ipſum vertātur. deinde reus cuiq; ſit/interfectum vlciſci volenti.qui au
tem perſequi volet que vel de luendi criminis obſeruatione/vel de aliis quibuſcunq; deus
inſtituit:pergat/homicidāq; ſecūdum legem penas dare cogat. ¶Iudices harum rerum illi 69
ſint/quibus ſacrilegii puniendi data eſt authoritas.qui autem condēnatus fuerit/morte pe-
nas luat.et quoniā non impie ſolum ſed & impudēter fecit: in regione interfecti ſepeliri nō
debet.quod ſi fugerit neq; iudicium ſuſtinuerit: perpetuo exulet. ¶Si vnq̄ citra fines fue- 70
rit deprehenſus: qui prius illi obuius erit cognatorū interfecti/vel ciuium: impune interi-
mat/aut vinctum magiſtratibus tradat huius rei iudicibus occidendum. ¶Si quis hunc 71
defenſurus acceſſerit:pro eo fideiubeat quem tutatur/treſq; is fideiuſſores quos iudices ſuf-
ficientes putauerint/adducat.qui iudicio illum ſe daturū promittant. ſi id facere noluerit/
aut non potuerit:victus a magiſtratibus iudicio reſeruetur. ¶Si non propria manu ſed vo- 72
luntate/conſilio/inſidiiſq; hominem interfecerit: cum ipſe cauſa cedis ſit/animoq; impu
rus/ſi in ciuitate habitet/cōdemnatus ſimiliter puniatur.non tamen fideiuſſores prebebit:
et condemnatus ipſa non carebit ſepultura.¶Hec eadem pereginis aduerſus peregrinos & 73
ſeruis aduerſus ſeruos:ſi conſilio & inſidiis non propria manu cedem cōmittant efficiantur.
¶Si ſeruus liberū ſponte ſiue propria manu ſiue conſilio interemit cōdemnatuſq; fuerit: 74

trahaẜ a publico lictore atq; vindice ad interfecti monumẽtũ vel vnde illud cernere queat/
verberatuſq; prout iudicio eum conuicit/ſi ita ceſus adhuc viuat: ad necem vſq; cedatur.
75 ¶Si quis ſeruum nichil iniuriantẽ timens ne turpe quid a ſe factum iudicet/vel alia huiuſ
76 modi cauſa inductus morti tradat:quaſi ciuem necauerit ſic puniaẜ. ¶Si quis in tam miſe-
ram calamitatẽ inciderit/ vt patrem matrẽ fratrem filiũue ſponte atq; conſulto vita priua-
uerit:a publicis ſacriſq; locis arceatur & vades requiranẜ. et qui huiuſmodi cedis condẽna-
tus fuerit:tam a iudicum miniſtris q̃ a magiſtratibus occidatur/ trahaturq; extra vrbem in
ſtatutũ triuium nudus/ vbi ſinguli magiſtratus pro vniuerſa ciuitate in mortuiſ caput lapi-
dem mittant:atq; ita ciuitatẽ omnẽ purificent.deinde vltra regionis fines ꝑortatũ: inſepul-
77 tum eiiciant.¶Ei qui ſibi mortẽ cõſciuerit:ſepultura ſolitaria fiat vbi alius nemo condatur.
et in iis locis ſepeliatur:que de duodecim regionis partibus vltima deſerta innoĩataq; ſunt.
78 ſic obſcurus:vt nec ſtatua nec inſcripto nomine ſepulchra notenẜ. ¶Si iumentũ aut aliud
animal hominẽ interficiat niſi in publico certamine:interfecti hominis propinqui id iudi-
79 cibus deferant/& damnatũ extra regionis fines interficiant. ¶Si quid inanime preter ful-
men/aut aliud telũ diuinitus miſſum aĩa hominẽ priuauerit:genere ꝓpinquus interfecto ꝓ
ximũ in vicinia ad hoc conſtituat iudicẽ.& quod damnatũ fuerit (vt de aĩalibus dictum eſt)
80 extermineẜ.¶Si quiſpiã vita priuatus reperiatur & ignotus homicida ſit/ nec diligenti in-
quiſitione reperiaẜ:in foro publico preconio prediceẜ.vt qui hunc vel hunc necauit(quia ce
dis reus ſit)ſacra loca non ingrediaẜ & vniuerſam deſerat regionẽ.alioqui deprehẽſus occi-
81 detur & iſepultus extra regionis fines eiicieẜ. ¶Qui noctu furem domũ ſuam ingreſſum N
82 interimerit:mundus ſit. ¶Qui ſpoliatorẽ in defenſione ſua vita priuat:ſimiliter mundus O
83 ſit. Qui mulierem liberam aut puerũ ad rem veneream vi ſubigit: impune/ non ab eo ſo T
84 lo cui vis illata eſt:verũetiam a patre/fratribus/filiis vita priueẜ. ¶Si maritus cũ qui vim A.
85 vxori infert/perimat:lege mũdus ſit. ¶Si quis voluerit cogitaueritq; amicũ hoĩem ex iis
quos lex ꝓhibet/iterficere.vulnerauerit autẽ nec interficere potuerit:in vicina ciuitate ꝑ to
tam vitã exulet/nullo rerũ ſuaꝝ omniũ fructu carens/dãno prius reſtituto ſi quid obfuit vul
nerato quod a iudicio eius rei fuerit cõſtitutũ. ¶Iudices ſint:qui cedis eſſent ſi vulneratus
86 obiiſſet.¶Si parẽtes filius aut ſeruus dñm conſulto vulnerauerit:ita feciſſe conuictus/morte
87 ſcelus luat. ¶Si frater fratrẽ aut ſororẽ/aut cõtra vir vxorẽ/vxorue virũ interficiẽdi cõſilio
88 vulneret:ꝑpetuo exulet. ¶Si filii filieue pueri ſint/adhuc exulanti rẽ eius familiarẽ tutores
89 adminiſtrẽt qui eos orbos tuteẜ.ſin adulti:res ipſas habere ꝑmittanẜ/alere tñ exulem non
coganẜ.¶Si quis vero liberis carẽs in hmõi calamitates iciderit:cognati eius vſq; ad ſobri-
90 nos cõſobrinoſq; tam ex viroꝝ q̃ ex mulierũ ꝑte cõueniant.& vna cũ legũ cuſtodibus ſacer
dotibuſq; cõſilio habito/in exulãtis domũ vnãquidẽ de quinq; milibus & quadraginta do-
mibus ciuitatis heredẽ cõſtituant.oportet enim vt ciuitas q̃ſanctiſſimas & feliciſſimas pro
viribus domos poſſideat. Ideoq; primo domus ſm legem expietur: & ex preſtãtiſſimo for-
tunatoq; gñe in quo plures adoleſcẽtes ſint quoꝝ vnũ quaſi filiũ adoptent/deũq; precati fe
91 licioribus patriſfamilias auſpiciis/ꝓrolis ꝓpagatorẽ ſucceſſorẽ domus/heredẽq; ſm legem
cõſtituãt.eũ vero qui peccat:ſine noĩe ſine liberis/ſine ſorte vlla iacere patianẜ. ¶Vulneris
ira facti qui condẽnabiẜ/ſi ſanabile fuiſſe vulnus euẽtus ipſe mõſtrabit:duplũ damni reſtitu
at.ſin vero iſanabile:quadruplũ.quod ſi ſanabile etiã fuerit/at vulnerato ingentẽ afferat de-
92 formitatẽ:quadruplũ ſoluat. ¶Si quis non ſolũ obfuit vulnerato/verũetiã ꝑatrie nocuit qđ
militie ipſam aduerſus hoſtes priuauerit: ſimiliter puniaẜ/ac preterea damnũ ciuitati reſti-
tuat.& vltra eam quã debet militiã pro vulnerato etiã militet/& quicqđ illi gerendũ erat in
bello ipſe agat.alioqui reus ſit cuilibet volenti eum accuſare neglecte militie:& triplũ qua-
93 druplũue prout viſum fuerit iudicibus reſtituat. ¶Si germanus germanũ ſimiliter vulne-
rauerit:contribules & cognati vſq; ad ſobrinos conſobrinoſq; ex viris ſimul & mulieribus
cõuenientes. tam viri q̃ femine iudicent/genitoribuſq; ipſum tradant vt ipſi ſecũdum na-
turã puniant.q̃ ſi punitio ambigua fuerit:ꝓpinqui ex ꝑarte viri determinent. ſi ipſi tãdem
94 non ꝑoſſint:ad cuſtodes legum cauſam deferant. ¶Si nati nepoteſue tale quid genitoribus
intulerint ſolum:ii iudicent qui annũ ſexageſimũ tranſegerit/quibus veri non adoptiui li-
beri ſint.& condẽnatus:aut morte aut grauiore/aut non multo minore ſupplicio puniatur.
nec quiſq̃ de genere ſuo/etiam ſi etatem a lege preſcriptã trãſigerit:iudicet.¶Si ſeruus libe

rũ ira cõcitus vulnerauerit: a domino tradaſ vulnerato/vt arbitratu ſuo iniuriã vlciſcaſ ni-
ſi malit damnũ recupare. ¶Si id ſerui vulneratiq; malicia p compoſitionẽ factũ fuiſſe quis 96
ambigat:ad iudices deferat.qđ ſi id non cõuicerit ita eſſe:triplũ damni reſtituat.ſin vero cõ
uicerit:ſeruitutis reum habeat eũ qui doloſe cũ ſeruo egit. ¶Qui non ſpõte aliquẽ vulne- 97
rauit:ſimpliciter damnũ pſoluat.nã nullus legũlator impare fortune poteſt.'& iudices ſint:
a quibus q̃tum damnũ fuerit/declareſ. ¶Quilibet ſeniorẽ & re & verbo colat. nam exiſti 98
mandũ cunctis ſemp eſt:ſeniorẽ non paruo interuallo iunioribus preponendũ & apud deos
et apud hoíes qui feliciter victuri ſint. ¶Si viginti annis minor eſt:quaſi patrẽ ſi vir fuerit 99
aut marẽ ſi mulier reuereaſ. ¶Peregrinũ audentẽ ciuẽ cedere:ſi qui cediſ puniendũ cenſet/ 100
ad tribunos plebis pducat.nec ipſe verberet vt eo magis a cedendis ciuibus abſtinendũ eſ
ſe demõſtret/quãdo etiam a pegrinis ſe cõtinet.tribuni autẽ diligenter inquirãt.& ſi pegri
nus iniuria ciuem pcuſſerit:verbera totidẽ illi publico flagello reddãſ/ne quid tale amplius
impudenter audeat.ſin vero innocens peregrinus videbitur(minis eo caſtigato qui perdu-
xit)ambos dimittant.

¶QVINTI LIBRI HECA-
TONOMIARVM
FINIS.

¶HECATONOMIARVM/CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS LIBER SEXTVS.

Si equalis equalem vel paulo maiorẽ qui nõdum pater ſit/neq; vtriq; ſenes ſint ver 1
beribus cedant:ſm naturã nudis manibus ſe defendant. ¶Si quis annos vltra qua 2
draginta natus/ſiue aliũ inuadẽdo ſiue reſiſtendo cedere quenq̃ audeat:ſeruilis ru
ſticuſq; habitus hoc opprobrio ſatis punitus videaſ. ¶Qui viginti ãnis vel pluri 3
bus natu maiorẽ pulſauit:qui forte interfuerit ſi nec minor nec equalis ſit:phibeat.& ſi nõ p
hibuerit:ſm leges improbus habeaſ.& qui monitis obtẽpauerit:modeſtus atq; manſuetus/
ſiue equalis aut minor verberato ſit: eum vt fratrẽ aut patrẽ defendat. ¶Iudicio ſubiectus 4
ſit:qui ſeniorẽ verberauit.& ſi dãnabiſ:non minore q̃ annuo tẽpore vinciaſ. imo etiã maio
re modo id iudicibus videaſ. ¶Si pegrinus vel icola viginti annis vel pluribus ſeniorẽ pul 5
ſet:pſentes modo cõſimili opitulenſ.& qui cõdẽnatus fuerit ſi pegrinus eſt/nõ vrbis inco-
la biennũ vinciaſ.ſi autẽ incola:vt q legibus non obtẽperat triennũ niſi iudices iudicaue
rint diutius detinẽdum.qui vero pſens fuerit nõ opitulatus/de primo cenſu mina dãneſ.de
ſcđo dragmis q̃nquagita.de tertio.xxx.de quarto vero:viginti.& hoꝝ iudices ſint ductores
exercitus/prefecti ordinũ/tribuni/equitũq; magiſtri. ¶Si quis nõ furioſus patrẽ aut matrẽ 6
eorũue ſupiores pulſare auſit.primũ dẽq qui pſentes erunt opẽ ferãt/& incola vel pegrinus
ſi opitulabiſ:in publicis certaminibus tanq̃ preſes preponaſ. ſin minus a regione vniuerſa
extermineſ.ſin autẽ incola nõ ſit:auxiliatus quidẽ laudẽ non auxiliatus vero vituperiũ cõ-
ſequaſ.ſeruus opitulatus liberetur.nõ opitulatus:centies publico cedaſ flagello.& ſi in foro
id cõtigerit:ibidẽ a venaliũ rerũ curatoribus puniaſ. in aliis autẽ vrbis partibus: ab edilibus
qui preſentes fuerint.extra vero vrbem ſi id factũ fuerit:ab iis qui curandis agris tunc preſi-
dent.& ſi quis ciuiũ ſeu vir ſeu mulier adoleſcens aut ſenior affuerit:defendat protinus ſce
lus proclamans.q ſi auxiliari noluerit:malorum imprecatione ſecũdum legem premetur.
¶Cum vero pulſaſſe parẽtes condẽnabitur:primũ perpetuo exulet & a ſacris omnibus arcea
tur.a quibus ſi minus abſtineat:a principibus agri/verberibus/& omnino vtcunq; voluerint 7
plectaſ.& ſi ab exilio reuertatur:morte peccata luat. ¶Quicunq; liber cum huiuſmodi ho- 8
mine comedet aut bibet/aut aliquo pacto vna quicq̃ geret aut tanget/aut ſponte loquetur:
is neq; tẽplum ingrediatur/neq; in forum nec omnino per ciuitatem proficiſcaſ anteq̃ mun
detur.nam putare debet ſcelerati ſe cõmercio contaminatũ. ¶Q; ſi non obtemperauerit: 9
quicunq; magiſtratus id ſenſerit/ſi non cõfeſtim punierit:maximarũ iniuriaꝝ reus habeaſ
¶Si ſeruus liberum hominẽ ſiue ciuem ſiue peregrinum pulſet. preſentes quilibet auxiliũ
afferant/pulſatoq; ſuccurrãt vinciantq; pulſantẽ.victum tradant illi cui fecit iniuriã:qui in
cõpedibus teneat/eũq; vt volet verberibus pulſet.ita tamen vt nullũ inferat damnũ.deinde

domino ſecũdum legem reddat. ſi ſeruus ipſe pulſato ſuaſerit ſolutione ſe dignum iam eſ
11 ſe. preſentes autẽ ſi non opem tulerint/predicta ſecũdũ cenſus mulcta puniant. ¶ Qui ſu-
periorũ indignationẽ non timet nec inferiorũ ſupplicia veref/quaſi ſciens que neſcit dicta
a priſcis deſpiciens: is vltimo vt auertaf expieturq; indiget ſupplicio. nam legũ alie ad bo-
norũ hominũ doctrinã ponunf: vt per eas intelligãt quo pacto inter ſe amice verſenf. alie
ad cõpeſcẽdam illoꝝ pertinaciã: q indomiti natura ſpretaq; omni diſciplina/ nulla ratione
mouenf quin ad omnẽ ruant improbitatẽ. & hi vltimo ad coꝝ expiatiõnẽ indigent ſuppli
cio. mors tamẽ vltimũ non eſt: ſed extrema magis ſunt inferioꝝ ſupplicia. que licet veriſſi-
me narrenf: auertere tamẽ huiuſmodi ſceleratoꝝ animos nequeũt. quoniã ſi auerterẽt: nul-
12 li qui parẽtes ſcelerate pulſarent vnq̃ reperirenf. ¶ Nemo ferat aſportetq; rem alienam aut
vicini re vlla vtatur/niſi poſſidenti antea perſuaſerit. hinc enim mala oĩa que narrata ſunt
dependerũt: pendentq; iam ac in poſterũ dependebũt. & hoꝝ quinq; ſunt genera. Primum.
quando publica ſacra ſanctaq; tollunf. Secundũ. quãdo ſacra priuata atq; ſepulchra violanf.
Tertiũ. in res parentũ. Quartũ. quando contẽptus magiſtratibus rem illoꝝ abducit/illaue
vtitur anteq̃ illis pſuaſerit. Quintũ. cũ ciuis alicuius ciuilis dignitas/que leſio omnino vl-
13 tionẽ poſcit. ¶ Si quis impie quicq̃ agit loquiturue in deos qui preſens fuerit defendat/ma
giſtratibuſq; ſignificet qui ad harum rerũ iudices deferãt. qui autem audiẽs non ſignifica
uerit aut ſignificatũ non detulerit: impietatis reus habeaf. & qui velit pro vltione legũ pro-
ſequaf. impii igitur condẽnati: pro ſingulis quiſq; impie cõmiſſis/ſingulis afficianf ſup
pliciis. a deo enim nullus vnq̃ ſeu bonus ſiue malus ſit negligitur: nec ſi ita paruus ſit vt in
terre pfundum ingrediatur/nec ſi vſq; adeo ſublimis fiat vt pennis eleuatus in celũ volet.
ſed iiquus cõuenientia ſupplicia dabit: ſiue hic manẽs ſiue ad inferos pfectus ſiue ad remotio
rẽ aliquẽ inacceſſibilẽq; locũ trãſlatus. Qui igitur ex paruis in magnos viros p magna ſce
lera euaſiſſe cernũtur: nec id deum negligere putent. imo cum felices eſſe credãtur/cũ reue-
14 ra ſint miſeri: dabunt acerbas ſue miſerie penas. ¶ Tres ſint carceres. vno in foro rerum ve- I
naliũ. vbi multi ne fugiant cuſtodiãtur. Secũdus vbi cetus eoꝝ fit/qui nocte congregaf ap M
pelleturq; correctionis carcer. Tertius. in media regione vbi q̃maxime deſertus ſyluestriſq; P
15 locus eſt/appeleturq; ſupplicii carcer. ¶ Impios qui non malia moribus ſed amentia quadã I
tales facti ſunt: in correctionis carcerẽ non minus q̃ quinquenniũ permãſuros iudex conſici I
at. quo in tẽpore nullus cũ ipſis ciuiũ colloquaf/preter eos qui nocturni cetus pcipes ſunt.
illi vero admonẽtes ad ſalutem aĩe eoꝝ colloquãtur. & cum vinculoꝝ tẽpus exactum fuerit: N
qui modeſtior factus fuerit cũ modeſtis habiter. q ſi rurſus ĩpietatis crimine dãnabif: mor- O
te plectatur. Sunt enĩ hi impii qui deum diuinaq; eſſe nõ credunt. tamẽ propter iuſtũ aliquẽ T
nature affectũ malos oderũt. et odio quodam aduerſus iniuſticiã moti ab iniuriis abſtinent. A
iniquos fugiũt: iuſtos vero homines diligunf. at id malũ habentq; aduerſus deos aduerſus T
ſacrificia & iuſiurandũ plane obloquũtur. fieriq; poteſt vt ita alios deridendo multos ſibi ſi E
6 miles impioſq; reddant niſi puniãtur. ¶ Impii qui pariter ſceleratis ſunt moribus: in carce-
rem ſupplicii conliciãtur. Qui igitur hoc impietatis genere maculantur: a carcerũ vincu-
lis nunq̃ eximantur/nec vllus liber vnq̃ ad eos accedat. ſed ſtatutum ipſis a legumlatoribus
cibum ſerui afferant. & vita functi: extra regionis fines inſepulti iaciantur. ſi quis liber ſepe
lierit tãmpietatis crimine accuſetur. Sunt enim illi qui deoꝝ preſentia deſtituta credunt om
nia/coſq; nuſq̃ eſſe. quiq; ad dolores fugiendos voluptateſq; proſequendas proniores ſunt:
& ingenti acumine & memoria pollentes. nam hi dolis & inſidiis pleni ſunt. & ex his mul
ti ſortilegi fiunt/omĩa temeritati & fortune tribuentes/ad omne veneficii maleficiiq; ge-
nus prompti. nõnunq̃ ex his tyranni fiunt exercituum duces: nõnunq̃ cõcionatores/& qui
per ſolemnitates priuatis inſidiãtur. homines ſophiſtarũ more captiunculis decipientes: &
hac diſſimulatione ſcelera pariunt. & hi non vna tantum morte ſed pluribus digni ſunt.
¶ Similiter qui deos eſſe credunt/ſed aut negligere hominũ facta putant/& nullam illis cu
17 ram eſſe prouidere. aut ſi curant facile victimis & oblationibus ſuarum iniuriaꝝ placabiles:
mediterraneorũ carcerum vinculis condẽnenf: vt & ii qui dei preſentia deſtituta omnia cre
18 dunt. ¶ Conſimili mulcte/damnationiq; ſubiaceant: qui quomodocũq; deos credũt/ſed de
functos ſe trahere conſulereq; dicunt. quiq; profitentur ſe ipſos cantibus/ſacrificiis/votiſ-
q; mulcere: & hoc lenocinio conantur domos & ciuitates vniuerſas/pecuniarũ gratia per-

Videt hic Plato alludere ad verſũ palmi: ſi aſcẽdero in celum tu illic es quaſi ipm aliquãdo aut legeris aut audieris

dere.¶Sacella nemo in priuata domo ſed ad publica ſacrificaturus accedat: & ſacerdotibus
hoſtiam prebeat qui curam harū caſtiſſime gerunt.quibuſcū & ipſe oret:& quiſcūq; cum eo 19
ſimul orare velint. Sic enim non erunt paſſim domus & vici:a muliercul.is & imbecillori-
bus/aris/ſacellis/ſtatuiſq; repleri.ſolent enī vbi indigent & in periculis & vbi remedia ſin
gulis afferre conanť:ſemper conſecrare hoſtias/ibi vouere & ſtatuas polliceri.preterea impi
orū cauſa id faciendū ne putent(cum in infinitū iniuſticiam augeant:ſacella & aras ſuis in
domibus ſtatuētes)deos clam votis ſacrificiiſq; placare.¶Q; ſi quis priuate ſacra habuiſſe/
ſacrificaſſeq; alibi q̄ in publicis deprehendať:qui ſenſerit/ad legum cuſtodes deferat.qui ſeu 20
vir ſeu mulier/nichil vltra magni ſceleris admiſiſſe deprehendať: iubeatur priuata ſacra ad
publica deferre.ſi vero non deferat:mulctetur donec deferat. ¶Si quis nefariam impietatē
ſeu priuatā ſeu publice ſacrificādo cōmiſerit/& non puerilē errorē:morte/ vt impure ſacri- 21
ficans mulcteť.an vero error puerilis ſit an nefaria impietas:cuſtodes legū iudicent. ¶Nec
tua quiſq̄ pro viribus tangat/nec moueat tuorum quicq̄ etiam minimū: niſi tibi pſuaſerit. 22
atq; idem cū mentis cōpos fueris:alienis in rebus efficias.¶Theſaurū quem quicūq; & ſibi
& ſuis depoſuerit qui tuorū parētum non erat:nec reperire vnq̄ optaris.nec ſi reperis:moue- 23
as.nec ariolis depoſitū accipere cōſulentibus:credas.& vt vno pede verbo dicať:que non de
poſuiſti ne tollas.nam que imobilia ſunt.mouere(vt publice fame credēdū eſt)nec vnq̄ gn̄a
tioni liberorū prodeſt.¶Q; ſi quis eorū que nō depoſuit tollat:qui primus viderit/iudicibus
iudicet.edilibus quidem in ciuitate/in agro agrorū curatoribus/ in foro curatoribus venaliū 24
rerum.& quid ex oracu lo tam de pecunia q̄ de eo qui ſuſtulit dictum fuerit:ciuitas cōfirmet
¶Qui indicauit:ſi liber fuerit/in virtutis veniat opinionē.ſin ſciens celauerit:in opinio-
nem vicii.ſi ſeruus indicauerit:ciuitas eum precio eius domino dato/liberet.ſi ſciens cela- 25
uerit:morte plectať.¶Si quis rem ſuā alicubi volens aut etiam nolens reliquerit:non tangat
qui forte repererit.q; ſi quis in domū ſuam aſportauerit:ſi ſeruus fuerit/a quolibet obuiā fa- 26
cto/annos vltra triginta nato/verberibus multis pulſeť.ſi liber:illiberalis preuaricatorq; ha-
beať/& decuplū rei quā mouit ei qui reliquit/reſtituat. ¶Cum quis aliquid rerum ſuarū ab
altero teneri cōqueriť/quod alter habere quidē fatetur.ſed eius qui petit eſſe negat: ſi res a- 27
pud magiſtratus cōſcripta eſt/ſecundū legem voceť is qui tenet magiſtratus.req; ex conſcri
ptione patefacta:ſi alterius de aduerſariis res eſſe deprehendať/ille habeat. ſi vero neutrius
ſed abſentis cuiuſdā ſi ſufficientē fideiuſſionē non dederit qui tenet abſenti rem traditurū:
dare cogatur.¶Si apud magiſtratus res de qua agiť cōſcripta non ſit:apud tres inter magi-
ſtratus ſeniores vſq; ad latā ſententiā deponať.& ſi animal eſt de quo ambigitur:is qui e cau 28
ſa exciderit/lata ſentētia magiſtratibus ipſis impendiū alimentorū reſtituat & tribus diebus
id iudiciū abſoluatur.¶Mentis quilibet cōpos ſeruū ſuum ducat quo velit/honeſte ipſo vſu
rus.ducat etiā & amicorū quos velit: vt fugitiuū recipiat ad gratiā. ¶Si quis aliquē vt ſeruū 29
ductū ad libertatē vendicet:dimittat quidē q ſuſtulit.qui vero ita ductus eſt ſi tres fideiuſſo- 30
res fide dignos pbuerit ſic iure ſit ereptus.aliter ſi abduxerit:vim intuliſſe videať. damna-
tuſq; duplū damni ei reſtituat a quo abſtulit.¶Suū quiſq; libertū ducere poſſit:ſi ab eo nō co
litur/aut nō ſufficiēter colitur.¶Cultus eſt.primū vt ter domini domū mēſibus ſingulis ve 31
niat/paratūq; ſe oſtēdat facere quicquid honeſtū poſſibileq; ſibi eſt.deinde vt de matrimo- 32
nio faciat quicqd domino viſū fuerit: nec ſibi liceat maiores diuitias cōparare q̄ ille poſſi-
deat qui liberauit.quicquid autē plus habuerit:domino deť.¶Libertus ſicut & peregrini vl-
tra vigīti annos in ciuitate nō maneat.ſed poſt id tēporis.bonis ſuis acceptis abeat/niſi do 33
mino quondā ſuo & magiſtratibus perſuaſerit. ¶Si liberti aut peregrini alicuius bona/ter
tiū cēſum exceſſerint triceſimo die poſt q̄ id deprehēſum ſit rebus ſuis acceptis recedat.nec 34
vlla illi vlterius manendi facultas a magiſtratibus cōcedať. qui huic legi non obtemperaue-
rit:morte plectať.& bona ſua in publicū rediganť.¶Hec tribuū iudices cognoſcant. niſi pri
us p vicinos & arbitros litigantes conciliati ſint.¶Si quis animal aut rem aliam ſuam eſſe 35
dicit: qui id habet ad eum referat qui vēdidit/aut qui legitime ſufficienterq; donauit/aut a- 36
lio modo iure tradidit.& ſi iis ad quem retulit/ciuis ſit aut vrbis incola:veritas intra trigin
ta dies inueniatur.ſin extraneus ſit:intra menſes quinq;.¶Quecunq; emendo vendēdoq;
cōmutantur:in ſtatuto fori loco permittenť dando accipiendoq; vltro citroq; rem, & rei pre 37
ciū ilico.nec alicubi alibi:nullaq; emptio aut vēditio ad terminū fiať. ¶Si aliter aut in aliis 38

locis permutatio facta fuerit:nullum ſit ſecundū legem de ipſa iudiciū. ¶ Nec de collatione:
39 cum nonnulli ad aliquid inter ſe agendum pecuniam vel quoduis aliud conferūt iudiciū red
datur. ¶ Venditor qui precium rei vendite non minus q̃ triginta dragmas accepit: decē dies
40 in ciuitate neceſſario expectet nec diuerſoriū eius emptor ignoret. ¶ Si quis ſeruum vēdidit
41 phreneſi vel calculo vel ſtranguria aut alia quauis pluribus occulta & longa & inſanabili cor
poris aut animi egritudine laborantem:ſi medicus emit aut gymnaſticus reddere non liceat
ſed nec etiā quando venditor emptori cuiuis:veritatē predixerit.at ſi artifex aliquis huiuſmo
di rerum peritus/ignaro ac rudi cuipiam tale aliquid vendidit.qui emit citra ſex menſes aut
annum/vbi morbus ad annum haberet paroxiſmū/reddere poſſit.iudicium vero harum rerū
apud iudices agatur/quos communi cōſenſu litigantes elegerint.& qui cōdemnatus fuerit:
duplum precium quo vendidit/emptori perſoluat. ¶ Si imperitus imperito vendiderit: reddi
42 tio iudiciūq; fiat.& qui conuictus fuerit:ſimplex precium deferat. ¶ Cum quis homicidā ven
43 didit:ſi ſciens quidem ſcienti non reddatur.ſi neſciēti:tunc reddatur cū ſciuerit emptor.& id
iuniores de legum cuſtodibus/quinq;:cognoſcant.q̧ ſi non ignoraſſe inuenief:emptoris do
mum primo ſecundum legem interpretū a piaculis vēditor purget.deinde precii triplū:illi de
ponat. ¶ Qui nummū pro nūmis aut queuis alia quecunq; comutat:nec afferat aut accipiat
44 adulteratum quicq̃ legēq; iſtam diligenter obſeruet. ¶ Nemo diis inuocatis/mendacium di N
45 cat aut decipiat aut adulterare verbo vel re qcq̃ audeat:niſi deo velit odio eſſe.deo eīm primū O
odio eſt:qui falſo iurat.nā ipſum paruipendit.ſcdo: qui corā maioribus ſe mētif.maiores aūt T
ſunt ſeniores/parētes/& reipublice principes.qui id enim facit : nec deum veretur nec homi A
nes colit. ¶ Qui vendit in foro aliquid:numq̃ ſue rei venalis/duo precia dicat.& laus rei ve
46 nalis & iuramentū longe abſit.& cum ſimplex preciū impoſuerit:ſi nō vendiderit referat ite
rum & eadem die nec maius nec minus preciū petat. ¶ Eum vero qui hanc legē tranſgredif:
47 quilibet ciuis non pauciores q̃ triginta natus ānos/cum iurantē audierit impune verberibus
cedat.qđ ſi non fecerit:legū ꝓditor habeatur. ¶ Qui legi non obtēperauerit remq; adultera
48 tam vendiderit/quicunq; aduertit ac poteſt arguat:& ſi ſeruus aut inquilinus coram magiſtra
tibus redarguerit rem adulteratā aut re aut verbo mendacio aut iuramento ſecum aſportaret:
ciuis vero ſi accuſare neglexerit:improbus habeatur.Sin accuſauerit conuiceritq;:ſacre edi de
dicet.venditor autem non ſolū reipſa priuetur:verū etiā tot verberibus publice cedatur/quot
dragmas vendebat:preconum voce/cauſa cur verberef/declarata. ¶ Vendentium oēm ma
49 liciam adulterationeſq; rerum venaliū:curatores cuſtodeſq; legum ab hominibus harū rerum
peritis diligenter inquirant.& in columna conſcriptas in foro proponant: vt plane ex his pa
teat quid oportet & quid non vendentes facere.ſic & in columna prime edilium conſtitutio
nes & que ipſi ediles cum legū cuſtodibus habito conſilio ſuppleuerint cōſcribantur. ¶ Dan
50 da opera vt q̃ minimo cauponum genere in ciuitate vtamur : atq; his hominibus cauponādi
artes committende ſunt quibus corruptis non magnum ciuitas detrimentum incurrat. atta
men quorum animi nō facile impudentia atq; illiberalitate repleantur. ¶ Nullus eorū qui de
51 quadraginta & quinq; milibus domoꝝ ſunt:caupo mercatorq; nec ſpōte nec inuitus fiat.nec
priuati cuiuſq̃ fiat miniſter:qui non ex equo in eadem ſorte ſibi reſpondeat niſi patris ac ma
tris aliorumq; maioꝝ ceterorumq; ſenioꝝ qui liberi ſunt & libere viuūt. ¶ Liberum & non
52 liberum diſcernatur ab optimatibus. ¶ Eum qui illiberali cauponationi in aliqua arte operā
53 dederit: volens quilibet ad optimates virtuteq; primos quaſi generi ſuo dedecori ſit accuſet.
et ſi paternā domum indigno ſtudio maculaſſe deprehendaf:ab opere/vinculis vnius anni ar
ceatur.& ſi iterum lapſus fuerit: bienniū vinciaf.ac deinceps quoties peccaſſe deprehēdetur:
duplo tempore ſemper detineaf. ¶ Peregrini dūtaxat & aduene cauponarias artes ſequantur CAV
54 vt rerum adequatio fiat.nam cauponatio in ciuitate:non nocēdi gratia/ſed cōtra omnino na PO
turaliter adinuēta eſt.nūmularius eni mercator mercenarius & hoſpitalis diuerſorii magiſter NES
rem pecuniariam immoderatā & inequalē ad equalitatē modūq; redigūt & indigētiā ſupple TA
re rebuſq; equalitatē ꝓbere,conanf modo mediocritatem exceſſui anteponant.verum vulgus BER
contra omnino facit.immoderata enim cupit:& cum mediocriter lucrari liceat iexplebili lu NA
cri cupiditate vexatur.& nunc in deſertis locis/ad que multe longeq; ducunt vie:cauponandi RII
gratia domos edificant.optatoq; diuerſorio/vie erroribus feſſos aut tempeſtate pulſos ſuſci
piunt.& caloribus preſſos recreant vt amicos.deinde non tanq̃ amicos/hoſpitalibus mune

ribus donatos/remittunt:ſed vt inimicos atq; captiuos/crudeliter eos ſe redimere cogũt re
buſq; omnibus ſpoliant.hec turpiter facientes:vt huiuſmodi ſtudia q̃ indigentibus opem fe
rant calũnie ſint ſubiecta.quocirca/oĩa hoĩm genera q̃ in cauponatione/mercatura diuerſo
rioq; verſant:calumnie & opprobrio ſubiacent.❡Peregrini illi vel aduene: aut q̃ optimi ſut 55
q̃ minime mali ſint.nam in his artibus verſantur:quibus ad improbitatẽ facilius impellũtur.
quos iccirco cuſtodes legũ obſeruare oportet:ne a probitate dimoueant.❡Cum cauponatio 56
multiplex ſit atq; varia:cuſtodes legũ cum peritis ſingulaꝝ rerũ conueniãt.& q̃ ciuitati neceſ
ſaria videbuntur:ea fieri primo conſtituãt.deinde impendio & emolumẽto diligenter exami
nato:quid mediocre cauponi lucrũ ſit videant.& tã impendium q̃ emolumentũ cõſcribãt.ſic
enim ferme:cauponandi artes ſingulis ꝓderint & minime oberint.❡Si quis nõ videatur pa 57
cta ſeruaſſe:vbi vicini aut arbitri non prius recõciliauerit tribuũ iudices cognoſcãt/niſi lex
aut decretũ ꝓhibeat aũt neceſſitas & vis illata coegerit aut inopinatus caſus inuitũ detinue
rit.❡Si artificium aliquis in tẽpore ſtatuto/opus per maliciã nõ abſoluerit:primo/deo penas 58
dabit/quẽ minime vereri videtur & reus factus operis qđ in tẽpore non fecit mercedem per
ſoluat ac ab initio rurſus ab eodem ſpacio temporis opus gratis efficiat.❡Quod venditori 59
de rerum venalium precio lex mandat:idipſum & opifici ne pluris q̃ equum eſt ipſe ſuum li
ceatur opus ſed q̃ ſimpliſſime & vt dignum eſt licitatio fiat.nõ enim ignorat artifex: quo pre
cio opus ſuum dignum ſit.nec decet in ciuitate artificẽ: arte ſua rudus decipere.❡Qui ope 60
ris accepit mercedẽ & quo tẽpore pactus eſt non obtulerit:duplum reddat.& ſi annus p̃terierit
(q̃uis pecunie accepte mutuo:ſine vſura reddi debeãt) hic tñ ꝓ ſingulis dragmis ſingulas ſex
tas dragme ptes mẽſibus ſingulis det.& haꝝ rerũ cauſas tribuũ iudices cognoſcãt.❡Qui 61
liberos habet & teſtamentum cõdit:primo heredẽ de filiis vnũ quẽ dignum putauerit conſti
tuat.deinde quẽcunq; alioꝝ adoptãdum aliis dederit:cõſcribat.❡Si filioꝝ aliqs ſupereſt nul 62
la hereditate munitus quem ſcđm legẽ in coloniã ꝓfecturum ſperat:huic liceat patri de alia
pecunia quãtum velit legare paterna ſorte ſemper excepta & oĩbus q̃ ad illam pertinent.q ſi
plures ſint:eis q̃cunq; vltra ſortem ſunt vt velit diſtribuat.❡Si alicui coꝝ iam domus eſt:ei 63
pecunias non tribuat neq; filie ſimiliter q̃ viro ſit deſponſata.ſi autem deſponſata nõ fuerit
tribuat.❡Si filioꝝ filiarumue alicui ſors aliqua in regione/poſt conditum teſtamentũ adue 64
nerit:ipſius teſtatoris heredi relinquatur.❡Si aũt non filios ſed filias habet qui teſtat: cuius fi 65
lie velit virum heredẽ ſibi ac filium fore cõſcribat.❡Si alicuius filius ſeu naturalis ſiue ado 65
ptiuus anteq̃ togã virilem aſſumat deceſſerit:has etiã fortunas ſuas teſtor ſignificet.& quem
velit:loco illius (melioribus auſpiciis) filium ſibi fore declaret.❡Si qs abſq; liberis oĩno teſta 67
mentum condit:decimã partem fundi vltra ſortẽ acquiſiti/leget cuicunq; voluerit.cetera oĩa
futuro per adoptionem filio/benigne ſine querela & ſecundum legem tribuat.neq; liceat (ta
metſi id antiqua lex ſcripſerit) cuiq; vtcunq; velit cum moriturũ ſe ſuſpicatur ſimpliciter ſua
diſponere.nam nos reſq; familiaris oĩs :non tã noſtra q̃ generis noſtri preteriti atq; futuri &
multo magis vniuerſe ciuitatis.q̃ cum ita ſint:ſi quis aſſentatiunculis in morbo & ſenio quẽ
piam aggreſſus propter honeſtum teſtamentũ cõdere perſuaſerit nunq̃ id fieri lex permittat.
❡Si cui liberi tutoribus indigent & idem moriẽs teſtamento tutores quoſcunq; & quotcunq;
velit conſtituerit qui tutandi officiũ ſuſcipere velint:ita fiat ſicut deſcripſerit.❡Sin vero in 68
teſtatus nature conceſſerit vel tutores non cõſcripſerit:qui genere proximi ſunt duo ex par 69
te patris duoq; ex parte matris atq; vnus ex mortui amicis tutelam ſuſcipiãt.❡Quindecim
ceteris ſeniores ex legum cuſtodibus:orphanorum oĩm quinquennio curam ſic habere volu 70
mus vt terni pro dignitate ſingulis annis curẽt.& exacto quĩquẽnio ſimiliter quindecĩ alios
atq; id pro viribus nunq̃ deficiat.❡Si quis nihil teſtatus deceſſerit filioſq; tutela egentes reli
querit:iiſdem legibus ac ſuperiorum cõſimilibus filiis eius prouideatur.❡Qui iopinata for 71
tuna ex inteſtato deceſſerit filiaſq; reliquerit : frater eius ex patre aut matre ſi abſq; ſorte ſit/ 72
mortui filiã & ſortẽ ſuſcipiat.q ſi frater non extat:eius filius (niſi etas obſtet) ſuſcipiat. poſt
hos:ſororis filius.poſt:patris frater.quito loco:eius filius.ſexto:paterne ſororis filius.& ſimi
liter per fratres/conſobrinoſq; (generis ſemper propinquitate ſeruata) ita procedatur & in eo
dem genere:mares feminis anteponantur.❡Si ad fratrum vſq; ad auorũq; filios/cognatorũ 73
penuria ſit:quẽcunq; ciuium ſponte puella cum tutorũ conſilio diliget is ſi voluerit eam vxo
rem atq; inſuper hereditatem accipiat.❡Si in magna eorum penuria qui vrbem habitant/ 74

aliquem in colonia miſſum puella heredem facere ſui patris optauerit:is ſi ex eodem genere
fuerit/hereditatem ſecundum legem adeat.ſin vero ciuis ſed non ex eodē genere:ducat eam
ſi voluerit/ſecundum tutorum puellaq; electionem & hereditatem domum reuerſus adeat.
75 ¶Si quis abſq; liberis omnino ex inteſtato deceſſerit:mas & femina ex eodem genere deſer
tam domum ingrediantur/quibus ſors proprie competat.prima:ſoror:deinde:fratris filia.ter
tia:ſororis filia.quarta:paterna ſoror.quinta:paterni patris filia.ſexta: paterne ſororis filia.q̄
76 vt fas eſt:cum iis qui genere proximi ſunt/vitam agant. ¶Si qui teſtamenti/nuptiarum/
alicuiuſue aliorum gratia/de legibus querantur afferantq; legiſlatorem ſi viueret/ minime
impulſurum hanc ducere vel huic nubere:ad quindecim illos de legū cuſtodibus qui orpha-
nis tutandis relicti ſunt/confugiant/eorumq; iudiciis pareāt.nam cū lex genere propinquū
aut propinquam matrimonio ducere precipiat:fieri poteſt vt multa īpedimenta reperire que-
ant & potius quiduis perpeti velint q̄ ducant illiue nubant cui corpus egrotum mancūue ſit
77 aut inſanus animus.¶Si ad maiora legū cuſtodes vrgere videantur:rem ad electiſſimum iu
dicium deferant expectentq; ſententiam:& qui damnatus fuerit infamia notetur.quod pecu
78 niarum multarum mulcta apud eum qui ſapit:longe maius ſuppliciū eſt. ¶Legum cuſtodes
orphanis quaſi alteri parentes/primis quidem non deteriores:per ſingulos annos tanq̄ ſuis
prouideant.intendantq;:vt priuati parentibus/q̄ minime miſerabili calamitate premantur.
nam id ignorare non debent:defunctorum animas vim quandā habere/ qua de rebus huma
nis curam habēt.& precipua eorum cura tenent:qui ab eis geniti ſunt.& eas deumq; illis in- Defūctorū aīe
79 fenſum eſſe:qui orphanorum deſolationem procurāt.¶Qui aliquem patre aut matre orba-
80 tum iniuriis afficit:dānum duplū reſtituat acſi quem parētes ambos habentē leſerit. ¶Qui
feminam maremue tutatur/& qui de legū cuſtodibus/tutorē obſeruare conſtitutus eſt: non
minus orphanos q̄ ſi genuiſſent neq; res illorum peius q̄ ſuas gubernent/ immo etiam affe-
ctu melius.& qui huic legi derogauerit:condamnatus duplo damno afficiatur.id aūt damnū
81 ſentētia iudiciū eſtimetur. ¶Si tutor negligere aut malicioſe agere propinquis aut ceterorū
ciuium alicui videbitur:in idem iudicium adductus/quadruplum damni reſtituat. cuius pars
82 altera puero:accuſatori altera deferatur.¶Poſtq̄ ad pubertatem orphanus venit:ſi male ſecū
egiſſe tutorem exiſtimauerit ad quinquennium vſq; ab exacta tutela/ in tutorem ſibi agere
liceat.ſi tutor condēnabitur:quid pati dareue debeat/a iudicibus decernatur. & ita ſi magiſtra
tus aliquis/ob negligentiam orphano offuiſſe videatur:quid ipſi reſtituēdum ſit/ iudices ſta
tuant.& ſi per iniuriam:non ſolum dānum reſtituat/verūetiam magiſtratu cuſtodie legum
83 priuetur.& alius pro eo:ciuitati regioniq; a populo creetur. Liceat patri ſi velit: publico preco-
nio filium abdicare ne amplius ſecundū legem filius ſit.priuatus autem hoc pacto patre: alio
abire cogatur.nam cum ad quadragita & quinq; milium domorū nullam accedere poſſit: nō
84 a patre ſolum ſed a genere vniuerſo depelli neceſſe eſt.¶Cum quiſpiam infelici indignatio-
ne cōmotus cupit eū a cognatione eiicere quem genuit educauitq;: non liceat leuiter ſubito
q; id efficere.ſed primum genere ſibi propinquos vſq; ad patrueles/ propinquos item cōſimi
liter matri cōuocet apud quos accuſet filiū oſtendatq; dignum eſſe qui a propinquis ſuis om
nibus depellatur.deinde filio cauſam ſuam dicendi poteſtatem concedat quod videlicet talis
nō ſit vt reiici debeat:deinde excluſis parentibus & filio propinqui vtriuſq; ſexus omnes ſuf
85 fragia conferant niſi etas impedimēto ſit.& ſi plura q̄ dimidie partis ſuffragia patri ſuffragē
tur.liceat ei filium abdicare alias minime.¶Si quis ciuiū abdicatum adoptare voluerit:nulla
id lege vetetur.nā iuuenum mores:indies varieq; mutātur.ſi aūt citra decennium nemo ado
ptare curet:curatores prolis ſupra modum adaucte prouideant vt colonie particeps efficiatur.
86 ¶Liceat filiis parentes morbis vel ſenio turpiter affectos:amentie accuſare. ¶Si quis mor-
87 bo aut ſenio aut morū acerbitate aut his omnibus exagitatus dementiā incidat lateatq; id om
nes preter domeſticos ille vero tanq̄ dominus rem familiarem diſſipet & filius dementie pa
trem accuſare formidet:primo filius ad ſeniores legum cuſtodes profectus calamitatem pa
tris enarret.qui(re ſatis cōſpecta)accuſandus nec ne pater ſit conſulāt:ſi accuſandū decreue-
rint teſtes ſimul & adiutores ſint accuſanti.ſi pater accuſabit:nec minimum quidē de rebus
ſuis in poſterum diſponere queat.nec tanq̄ paterfamilias amplius:ſed quaſi filius ac puer ha-
88 bitet.¶Si vir & vxor propter morum acerbitatem inuicē non conueniāt:decem viri de legū
cuſtodibus qui medii ſint & decem mulieres de connubiorum curatricibus prouideant.quo-

rum ſententiam:ſi ita conciliati fuerint/valida & ſtabilis habeatur.¶Si autem illorum ani- 89
mi vehemẽtius etiam iracundia fluctuent:facto diuortio/illos pro viribus querant qui vtriſ
q; conueniant.& acerbioribus ingeniis:maturiora mitioraq; ingenia accõmodẽtur.¶Qui 80
ſine filiis ſunt aut paucos procreauerunt diſſentiuntq; procreandorum liberorum cauſa:con
iugium rurſus querere compellantur.¶Si filios non paucos habeant atq; diſſentiant: ſene- 91
ctutis curande gratia(diuortio facto)aliud coniugium ineant.¶Si mulier liberis maribus fe 92
miniſq; relictis mortua eſt:lex virum non cogat quidem/ſed ſuadeat filios ſuos educare/ad
ducta nouerca.¶Si defuncta vxori filios nõ reliquerit:duci alteram cogat.ex qua: tum fami 93
lie ſue/tum ciuitati quantum ſatis eſt/prolem procreet.¶Si vir ſufficientes reliquerit filios 94
mater ipſos vidua educet. ¶At ſi iunior eſſe videatur/q̃ vt ſana ſine viro viuere poſſit: pro 95
pinqui eius/cum mulieribus connubiorum curatricibus cõſilio habito/quod ſibi illiſq; vi
debitur/id exequantur.¶Si liberis egeant:liberorum quoq; gratia ducant nubantur. libero 96
rum autem ſufficiens numerus ſecundum legem/mas & femina. ¶Serua ſi ſeruo aut libero 97
aut liberto coniuncta peperit: ſerue domino/natus detur.ſi autem ex ſeruo libera peperit:ſer
ui dominus/nati ſimiliter dominus eſto.¶Si quiſpiã ex ſerua ſua natum ſuſceperit aut que- 98
piam ex ſeruo pepererit proprio idq; pateat:natumquidem ex ſerua & libero mulieres in ali
am regionem cum patre ſimul emittant:natum vero ex libera & ſeruo: legum cuſtodes vna
cum matre extra fines expellant.¶Quorum pater & mater aut horum parentes ſenio con 99
fecti/quaſi theſaurus quidã domi iacent:ii putent nunq̃ aliud ſibi tale ſimulachrum magiſq;
efficax domui ſue affuturum.nam nullum apud deos magis honorandum ſimulachrum nos
habere poſſumus q̃ patres & auos ſenio confectos matreſq; ſimiliter.quibus honoratis:deus
gaudet.probiſq; viris:ſeniores parentes pro magno queſtu habentur/ſi ad ſenium vſq; perue
nerint.ſin iuniores deceſſerint:valde deſiderantur.mirabilius enim parentum ſimulachrum
q̃ inanimes imagines.nam que animam habent:quando coluntur a nobis/pro nobis orant/
fouentq; quotidie.quando vero deſpiciuntur:contra.& immanifeſtum non eſt: parẽtum ora-
tiones multis ſepe profuiſſe/imprecatus etiam complurimis obfuiſſe/illis quidẽ a deo exau
ditis.¶Si quis minus q̃ decet parentes colat nec magis eos q̃ filios nepoteſq; ac ſeipſum di
ligat pre ceteris eorum voluntati in omnibus obſequens qui ita negligitur per ſe vel per alte 001
rum ad trea de legum cuſtodibus ſeniores rem deferat & ad tres ſimiliter de connubiorũ pro
curatricibus.qui re inueſtigata:in eos qui iniuriam intulerunt animaduertãt: in viros quidẽ
ſi triceſimum annum non exceſſerint:& in mulieres ſi quadrageſimum/vinculis atq; verbe
ribus.prouectiores vero:iudicent ciues qui omnium etate ſunt ſeniores.& condemnatus/ſol
uat patiaturq; qđ iudicio ſtatuetur ita vt nihil pretermittat quod ſoluere aliquis patiue poſſit.

¶SEXTI LIBRI HECA
TONONIARVM.
EINIS.

¶HECATONOMIARVM/CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS LIBES SEPTIMVS

SI quis e progenitoribus cum afflictus ſit deferre non poteſt:quicũq; liber audierit
magiſtratibus nunciet aut improbus habeatur & a volente quocunq; damni illati
accuſetur.ſi autem ſeruus detulerit:liber eſto.qui ſi affligẽtis vel afflicti ſeruus ſit
in libertatem a magiſtratibus vendicetur.ſin autem alterius ciuis ſeruus:precium
domino publice perſoluat.& cure magiſtratibus ſit:ne quis ei qui detulerit noceat. ¶Qui 1
non ad mortem hominis ſed pecorum aut examinum veneno vtitur ſiue etiam vt aliter q̃
morte beſtiis noceat:ſi medicus ſit & veneficii reus fuerit iudicatus morte ſupplicium luat.
ſin vero medicine ignarus iudicium quid pati dareue ipſum oportet conſtituat. ¶Quando 2
quis nodis inductionibus cantibus ſimilibuſq; veneficiis ad nocendum paratus deprehenſus
fuerit:ſi aruſpex aut prodigiorum interpres ſit occidatur.ſin vero non: iudicium de ipſo ſta-
tuat.¶Qui clam aut vi nocuit magna reddat ſi in magnis nocuit maiora ſi in minoribus. 3
et in omnibus tantum reddat:vt damnum exequetur.& in ſingulis iniuriis (vt punitus mo-
deratior efficiatur)mulcta afficiatur.leuiore quidem ſi propter iuuẽtutis imprudentiam alie
na malicia fuit impulſus: grauiore ſi dementia ſua immoderatis voluptatibus & doloribus

5 timore iniuria aut iracundia inſanabili. ¶ Nemo furioſus palam in vrbe cernatur:ſed furio
ſum propinqui domi quomodocũq; poſſunt cuſtodiant.quod niſi fecerint:mulctetur. qui ma
ximi cenſus ſunt:dragmis centum ſine ſeruum ſiue liberum minus diligenter cuſtodiant.ſi
6 ſecundi:quattuor de quinq; mine partibus.qui tertii:tribus.& qui quarti: duabus. ¶ Nemo
in aliquem conuicietur.nam qui ſibi inuicem verbis turpibus maledicunt: muliebres haben
tur & in primis ex verbis que certe leuiſſima res eſt:odia grauiſſima & inimicitie perſepe na
ſcũtur.& is qui per diſciplinam antea excultus fuerat:tantũdem per iracundiã animi partem
exacerbatus efferatuſq; difficilem ſibi reddit viuendi rationem/hãc amaram ab ira gratiam
7 ſuſcipiens. ¶ Eum qui in hoc deliquerit aut in templo aut vbi publica ſacrificia vel certami
na peragũtur aut in rerũ venalium foro aut iudicio aut alio quouis cetu communi:magiſtra
tus harum rerum preſens/libere puniat.quod ſi nõ fecerit:quaſi legũ proditor numq̃ ad publi
8 ci cuiuſq̃ muneris certamen quaſi de virtute certaturus/aſcendat. ¶ Si quis aliis in locis ma
ledicto vel prouocando vel reſpondendo vtatur:quicũq; ſenior preſens fuerit pro legũ defen
ſione hunc verberet.& eos qui ita alieno malo concitati ſunt/comprimat: alioqui puniatur.
9 ¶ loco/cõuiciis ſalibus/dicacitatibuſq; vti liceat:vt ridiculũ abſq; ira dicat. concitato vero
10 per iram aio:nemini aliquid tale liceat. ¶ Poete comico vel iãbice muſiceue melodie actori:
nequaq̃ verbo imagine/aut perſona cuiq̃ ciuiũ detrahere liceat.eũ qui ſecus fecerit: premio
rum preſides eodẽ die exterminẽt.alioqui minis tribus mulctentur:deo in cuius honorẽ cer
11 tatum fuerat conſecrandis. ¶ Huius rei cognitio cõmunis iuuenũ diſcipline curatori cõmit
tatur.& quod probauerit:proferre in medium liceat/quod reprobauerit.hoc neq; ipſe vlli vnq̃
12 oſtendat neq; alium quenq̃ doceat.ſi cõtra fecerit:prauus legũq; contẽptor habeatur. ¶ Nul MENDICI
lus in ciuitate noſtra mendicus ſit:ſed quicunq; id tentauerit victũq; inexplebilibus collige
re ceperit/a rerum venaliũ curatoribus e foro pellatur/ab edili vero magiſtratu ex vrbe eiicia
tur ex tota deniq; regione ab agri magiſtratu exterminetur.vt ab huiuſmodi animali:omni
no vniuerſa regio munda ſit.nam mirũ profecto eſſet:eũ qui temperãs eſſet & virtute alia aut
virtutis parte preditus/in extremam paupertatẽ deuenire/vt fame vel re alia cõſimili preme
retur & ita neglectũ eſſe ſiue liber ſiue ſeruus in ciuitate moderate gubernata. talis profecto
ſi calamitate vel ſorte aliqua vexatur miſericordia dignus exiſtimãdus eſt.non qui fame vel
13 rẽ cõſimili preſſus:precibus victum queritat. ¶ Si ſeruus ſeruaue aliene rei offecerit ſiue im
peritia ſeu imoderato aliquo vſu nec qui dãnum paſſus eſt cauſam tribuerit:dominus eius ſa
14 tiſfaciat aut ſeruũ ſeruamue illi qui damnũ paſſus eſt tradat. ¶ Si communi quadã nocentis
patientiſq; aſtutia/vt ſeruus ſibi auferretur dominus contendat: de malicie crimine agat ad
uerſus eum qui de ſeruo conquerit.ſi conuicerit:preciũ ſerui a iudicio conſtitutũ a damnato
15 duplicatũ accipiat.conuictus aũt:dãnum reſtituat & ſeruum inſuper tradat. ¶ Si iumentum/
equus/canis/aut domeſticũ aliud animal ꝓximi rem attriuerit: animalis dominus ſimiliter
16 rem reſtituat. ¶ Si quis ſponte teſtimoniũ ferre noluerit.citet ab indigente citatuſq; tẽpore
idoneo aſſit & teſtimoniũ prout ſciuerit afferat.ſi neſcire dixerit: iureiurando ſe neſcire affir
17 met ac abeat. ¶ Qui ad ferendũ teſtimoniũ/citatus non venire:dãnum ei qui citauit/ſecũ
18 dum legem deponat. ¶ Si iudex aliquis in teſtimoniũ citatus fuerit:teſtimonio allato nullam
19 in eadem cauſa ſententiam ferat. ¶ Mulieri libere/ſi quadraginta annos exceſſerit:tã ad te
ſtandum q̃ ad dicendum intereſſe iudicio liceat.imo etiã & ad agẽdũ:ſi ſub viro nõ ſit. viuen
20 te vero.marito teſtimonium perhibere ſolũmodo liceat. ¶ Seruo/ſerue & pueris:de homici
dio ſolũ dicere teſtariq; liceat/ſi idoneum fideiuſſorẽ dederint ſe ad latã ſententiã permanſu
21 ros/ſi forte falſi teſtimonii fuerint accuſati. ¶ Si quis falſum teſtimonium bis dixiſſe inue
niatur:non cogatur tertio teſtari.ſi ter:nullo modo poſtea teſtimoniũ dicere liceat. ꝙ ſi teſtari
vlterius auſus fuerit:a volente quolibet/ad magiſtratum deferatur & a magiſtratu tradat iu
22 dicio.ſi conuictus fuerit:moriatur. ¶ Quando in lite/falſa teſtimonia interceſſerit/ per que
aduerſarium ſuperaſſe videri quis potuit:ſi plures q̃ medietas teſtium cõdemnati fuerint iu MALI PATRONI
dicium ſecundum illa nullum procedat.quod ſi ſecũdum illa:quodcunq; iudicatum fuerit ir
23 ritum habeatur & iuſtum hoc pacto lis conſequatur finem. ¶ Si quis iuſticie vires/in animis
iudicum in contrarium vertere conatur ac preter oportunitatẽ multa litigia mouet aut mo
nentibus adeſt:agat in eum quicunq; voluerit male agendi aut inique defendẽdi crimine iu
diciumq; huiuſmodi apud electos iudices agitetur.nam in talibus peruerſa calumnia:bonum

artis ſubiit nomen.que artificiũ in litibus inueniſſe aſſeritur:quo agẽda & dicenda ſiue hone
ſta ſiue turpis ſit cauſa/ſupare facile quis poſſit victoreſq; eos facere/quibus ipſa/circũuen•
tionis ſue rationibus fauet ſi pro artis ipſius beneficio pecunia dabitur.verũ danda opera eſt
hec ſiue ars ſiue artisexpers exercitatio ſit ne in ciuitate aditum habeat. ¶Si quis aut dicẽdi 24
aut defendẽdi calũnie dãnatus fuerit:ſi cõtẽtiõis ſtudio factũ ſit/certũ illi iudicestẽpusp̃ſcri
bant in quo neq; pro ſe neq; pro alio agat dicatue cauſam.ſi auaricia : peregrinus a regione/
nunq̃ rediturus abito.& ſi redierit:moriturus.ſi ciuis id auaricia feciſſe deprehẽdatur:qm̃ pe•
cuniãtãti fecit oĩno moriatur.quot ſi ambitioſa cõtentiõe bis tale quid feciſſe iudicatus fue
rit:idipſum ſupplicĩũ ſubeat.¶Si legatus aut preco falſo q̃ ſibi cõmiſſa ſunt nunciauerit dicẽ 25
daue tacuerit vel q̃ ab hoſtibus amiciſue accepit/ea rediens aliterq̃ acceperit retulerit:in iudi
cium deferatur.& iudices pro magnitudine rei qd pati dareue ipſum oportet/ſi condẽnatus
fuerit ſtatuant. ¶Si qs aliquid publicũ furatus fuerit ſiue paruũ ſiue magnũ id ſit:pari ſuppli 26
cio puniatur.nã qui rẽ paruã ſuſtulit:& ſi minori vi q̃ qui magnã rapuit/equa tñ cupiditate ra
puit.q̃ ſi lex alteꝝ minus puniendũ cẽſet:id nõ eſt furti paruitate ſed eo forſitã q̃ alterũ ſana
bilem alterũ inſanabilẽ putat.¶Si ſeruus aut peregrinus publice furti accuſatus & damnatus 27
ſit:tanq̃ q̃ ſanari quodãmodo poſſe videatur quid pati quidue dare debeat iudicio ſtatuatur:ci
uis vero ita deprehenſus:tanq̃ inſanabilis/mortis ſupplicio condẽnetur.¶In iis q̃ pertinent 28
ad militiã:neq; mas neq; femina ſine magiſtro ac principe quicq̃ agãt.ſed ad principẽ magi
ſtratũq; ſemper reſpiciãt:& cũ quocũq; ſequãtur. atq; ita ad eiusnutũ ſuã vitã iſtituãt:vt nullus
oĩno ciuis ſiue ſerio ſiue ioco quicq̃ facere ſolus & ſuo arbitratu conſueſcat . ſed vel minima
queq; a magiſtratu gubernatus faciat.ſtet iuſſus:rurſus iuſſus p̃ficiſcatur/exerceatur/lauetur
comedat/ſurgat nocte/cuſtodiã agat/det ſigna/& viciſſim accipiat in ipſo prelio. nec inſe•
quatur vnq̃/nec cedat:niſi pricipes & magiſtratus ſignificauerint.nemoq; penitus cognoſcat
quid ſit ſeorſum ab aliis agere:ſed ſimul ſemper cõmuniſq; oĩbus vita ſit.nã nihil hac re me
lius:nihilq; preſtantius artificioſiuſq; ad ſalutẽ & victoriã bello parandã . ¶In pace quoq; idẽ 29
ab ipſa pueritia obſeruetur:& ſoluta licẽtia e vita penitus expellatur/nõ hoim ſolum ſed etiã
beſtiarum que ſub hoibus ſunt.Omnes chorec:ita vt bene geratur bellum celebrẽtur . oĩſq;
dexteritas/facilitas/& promptitudo eius rei cauſa comparanda.eius rei cauſa : conſueſcant a
cibo & potu abſtinere/frigus eſtuſq; & cubilis duritiã pati.& in primis capitis pedũq; virtutẽ
alienis tegmentis non corrumpere:neq; pileorum calceorũq; a generatione datoꝝ naturam
perdere.nam extremitates iſte cum naturã cõſeruant ſuam: maximas toti corpori vires pre
bent.contra vero:contrarium. ¶Militet quicunq; conſcriptus eſt:aut parti alicui deputatus.

Pilea et calcei a generatione dati ſunt capilli & callus plãte.

¶Si quis vero propter ignauiã abſq; imperatoris permiſſu deſit:cũ redierint ad ſue ſortis bel 30
li principes accuſetur.iudicẽt autẽ:qui militarunt omnes.peditẽ:pedites.& equitem:equites. 31
Condẽnatus vero:in certamen quodcũq; poſtea deſcendere p̃hibeatur.& alium liceat negle
cte militie accuſare:& quid dare patiue ipſum oporteat iudices ſtatuant.¶Simile iudiciũ fe•
rat:is qui militiam ſecutus:anteq̃ principes dimiſerint abierit.¶Is qui preclare certaſſe depre 32
hendetur primo ſecundo & tertio loco coronis ex frontibus arboris perpetuo virentis donẽ 33
tur:quas conſecuti:in ſacris vtcũq; placuerit cum inſcriptione tituloq; ſuſpendãt vt teſtimo
nium virtutis ſit diuturnũ.¶Si quis ab hoſtibus circũuentus cum armatus eſſet nõ defendit
ſe / ſed arma ſponte dimiſit aut abiecit turpem q; vitam fuge celeritate cõparare ſibi maluit 34
q̃ fortitudine honeſtam feliceq; mortem:de huiuſmodi armorum proiectione iudiciũ habea
tur.eius autem qui ſe defendẽs arma perdiderit:iudicium non habeatur . nam mali ignauiq;
ſemper puniendi:vt meliores fortioreſq; ſemper euadant:infortunati vero minime. ¶Qui 35
arma ſponte proiecerit vſq; adeo viuendi cupidus:deinceps nullum periculũ ſubeat/ ſed reli•
quã vitã & equidẽ longiſſimã improbus & cũ dedecore viuat.neq; eo iperator aut prefectus ali
quis p̃ milite vtatur:nec in aciẽ recipiat.alioq̃ repetũdarũ iudex:id cognoſcat & maximi cẽſus
prefectus minis decẽ/ſecũdi quinq;/tertii tribus & quarti vna condẽnet. proiector aũt ob na
ture eius ignauiã:nõ ſolũ a virilibus periculis arceatur ſed primi cenſus minis decẽ/ ſecundi
quinq;/tertii tribus/quarti vna cõdẽnetur.¶Singulis ãnis poſt eſtiuale ſolſticiũ ad locũ ſacrũ 36
ciuitas vniuerſa cõueniat:vt tres eligant viri:eligatq; vnuſquiſq; preter ſe quẽ iudicabit opti•
mũ:q non pauciores q̃ quinquagita annos ſit natus.Electoꝝ ſi in numero pari electi fuerint:
dimidia pars eorum q a pluribus prelati fuerit preferatur.ſi vero in impari numero: vnus cui

paucioꝛa ſuffragia contigerunt/relinquatur.& reliquorū dimidiā(vt prius)preferāt partem.
Q; ſi in ea parte media ſint equalis habētes ſuffragiis:iuniores poſtponātur.& reſiduorū rur
ſus per noua ſuffragia tres inequales obtineant.& qui primo loco qui ſecūdo/qui tertio loco
declaratus fuerit: corona ex ſemꝑ virentis arboris fronde contexta coronētur. et preconio
declaret magneſioꝝ ciuitas(deo duce)tres ciuiū ſe nactam optimos viros.qui quotānis do
nec ſingulis ſeptuageſimus quintus exactus ſit annus:duodecim repetūdaꝝ rationū exami

Leges Platonis ꝓ Magneſijs.

37 natores cōſtituant. ¶Hi omni libera examinatione iudicaturi:habitent tēpore quo ratiōes
ſibi reddūtur in loco vbi electi fuerint.& tū per ſe ſolum quilibet tū cōmuniter oīmibus di
ligenter ꝑquiſitis:de ſingulis magiſtratibus publice ꝑſcribant quid pati/dareue ex repetū
38 darū iudicium ſentētiis deceat.¶Si quis magiſtratus hoꝝ iudicio nō recte damnatū ſe eſſe
querit̄:ad electū iudicium repetundarū iudices deferat.ſi abſoluatur:accuſet eos ſi velit.ſin
autem ibi quoqꝫ damnet̄.atqꝫ qui antea ab ipſis repetundaꝝ iudicibus morte fuerit cōdem
natus:quemadmodū neceſſitas exigit/moriatur.ſin alia mulcta: quadruplā hic perſoluat ſi
39 in bonis habeat.ſin minus duplū ſoluat.¶Is qui totius ciuitatis cōſenſu prepoſiti ſunt:do
nec vixerint/primi conſeſſus ſemꝑ in omnibus ſolēnitatibus prebeātur. et quādocunqꝫ ad
cōmunis grecorū ſpectacula/ſacrificiaqꝫ ac iudices ac preſides aliquos a ciuitate mitti ne
ceſſe eſt ex iſtis mittant̄.& hi ſoli in ciuitate corona laurea coronent̄ & ſacerdotio fungant̄
& ſingulis annis pōtifex etiam ſummus ille ſit qui ſuperiore anno ceteris excelluiſſe ſacer
40 dotibus iudicabitur.¶Horum nominibus :quouſqꝫ ciuitas habetur/tempora diſtinguant̄.
41 ¶Defunctis ſacerdotibus funera & ſepulchra excellētius qui ceteris ciuibus indumēta que
libet in funera alba ſint.luctus ploratuſqꝫ abſit.chori quoqꝫ vnus puellarū/alter totidem pu
erorum pheretro vndiqꝫ circūdato/viciſſim defunctū ſacerdotē carminibus laudent/felici
tatemqꝫ eius per totum diem decātent. Mane vero ad monumētum feretrum iuniores fe
rant/qui gymnaſiis operam impēdunt. quos defuncti hominis propinquiores delegerint.
primiqꝫ celibes quaſi ad pugnam armati precedāt: cum equis equites & cum leuibus armis
pedites ceteriqꝫ ſimiliter.pueri vero ante pheretrū patriū cātum cōcinnant: poſt quos puel
le ac mulieres iam effecte ſequantur. poſtremo vtriuſqꝫ generis antiſtites q̄uis ab aliis mo
42 numentis arceantur. ¶Monumētum huic ſub terra ſit fornix quedam longior/ex duriſſi
mis pulchriſqꝫ lapidibus:vbi lapidei lectuli vtrinqꝫ ſint/illic beatum illum ſepeliant/ arbo
reſqꝫ in circuitu plātent/vna excepta ſolum parte:vt ſepulchrū augeri poſſit.deinde ſingu
lis annis/muſico/ gymnico/equeſtriqꝫ certamine hos viros vita functos honorent. quo
43 rū de relatis ratiōibus iudicia damnata non ſunt. ¶At vero ſi quis honorum iudicio abu
tens nature humane fragilem cōditionē ſecutus/lapſus videlicet in errorem poſtq̄ egregi
us habitus eſt:a volente quolibet accuſet̄.et primo cuſtodes legū aſſint:deinde accuſati ipſi
us college/ꝑterea electi iudicii iudices.ſi dānabit̄. magiſtratu ſepulchro ceteriſqꝫ magiſtra

De iureiurādo

44 tui ꝑtinētibus premiis careat.¶Si accuſator quintā ſuffragioꝝ partē non habuerit:primi cē
45 ſus duodeci/ſcđi octo:tertii ſex.& quarti duas minas ꝑſoluat. ¶Iudex iudicaturus iuret:&
ſi qui magiſtratus reipublice ſuffragiis cōſtituēt.Choree quoqꝫ iudex & oīmis muſice gym
nicoꝝ etiā equeſtriūqꝫ munerū in certamine preſides atqꝫ datores. & ſūmati in quibuſcūqꝫ
46 ſm hominū opinione nulli emolumento piurū ſit.¶In iudicioꝝ executione iuſiurādum ꝓ
hibeat̄.& tā accuſatoris intētio q̄ defenſoris depcatio ſine iureiurādo in iudiciis conſcribat̄
nam nūc alii deū eſſe negāt:alii res humanas curare nō putāt.alii vero & peſſimi vilibus ho
ſtiis multiſqꝫ blādiciis ita cōciliari ſibi deū exiſtimant vt īpune liceat grādē pecuniā extor
quere.itaqꝫ ſi iurādi licētia in ciuitate dabit̄/vbi plura quotidie ad iudices deferunt̄: oēs pe
ne piuri erunt.preſertim cū frequētibus cōuiuiis aliiſqꝫ cōſuetudine ac priuata neceſſitudie
47 coniuncti erunt.¶Qui iudicaturi ſunt:nullo modo litigantes ꝑmittant aut iurare ꝑſuadē
di cauſa aut ſibi generiqꝫ ſuo īprecari/ aūt turpiter ſupplicare aut cōmiſeratiōe muliebriter
48 vti.ſed vt quod iuſtū putant:manſuete doceāt & docētem audiāt. ¶Peregrinis inter ſe liti
gātibus:ſi velint liceat iurare.nam cū in ciuitate cōſeneſcere non debeant:formidandū nō
49 eſt ne alios corrūpant. ¶Si quis liberoꝝ hominū ad choreā vel ad pōpam celebrādam non
venit/vel aliam hmōi rem cōmunē.vt ſi ad miniſteriū ſacrificii pacifica/ſacra/vel belli tri
butū non contulit:in his oīmibus ꝗprimum damnū reſtituat̄/aut pignus ei cui ciuitas lexqꝫ
cōmiſerit deferatur.exactoqꝫ tēpore pignore vendito:pecunia in erariū conferat̄.ꝙ ſi malo

re mulcta opus eſt:magiſtratus ſinguli ꝑtinaces homines in iudiciũ vocent: et deqrta mul
cta impoſita legibus parere cõpellant. ¶ Ei qui pauciores annos q̄ quadragita natus eſt:nul 50
lo modo ꝑegrinari liceat.priuato quoq̧:nemini liceat. publice autem ꝓconibus/legatis at
q̧ exploratoribus liceat. ¶ Spectatores quoq̧ qui ocio abũdantes/aliorũ res hominũ conſi 51
derare cupiunt:ex legũ cuſtodũ inſtituto lex nulla ꝑegrinari ꝓhibeat. nam ciuitas bonorũ
malorũue hominũ ignara/et externe cõſuetudinis expers:nunq̄ ſatis humana perfectaq̧ eſ
ſe poteſt.exiſtuntq̧ vel in vulgo & multitudine homines quidã diuini/q̄uis pauci:attamen
digni/cum quibus cõſuetudinẽ habeas:et hi nõ magis in bene gubernatis ciuitatibus q̄ in
aliis oriunẗ. ¶ Eorum qui in ciuitate bene gubernata incorrupti erunt:a patria profectus ve 52
ſtigia mari terraq̧ ſequatur. vt tandẽ reuerſi legum patriarũ alias probent alias ſi qua in re
deficiunt corrigãt.nam ſine hac inſpectione inueſtigationeq̧ nunq̄ optime ciuitas ꝑma
nebit/neq̧ etiam ſi male inueſtigeẗ. ¶ Qui ſpectandi gratia peregrinatur:natus ſit annos 53
plures q̄ quinquaginta/in bello ceteriſq̧ probatus.vt exemplũ aliis ciuitatibus relinquat. is
vltra ſexageſimũ annum nõ amplius vagetur. ¶ Cõſtet cetus quo mane quotidie donec ſol 54
oriaẗ/cõueniant ſacerdotes decẽ de legũ cuſtodibus ſeniores/qui cenſor diſcipline vniuerſe
magiſtratũ gerit/quiq̧ geſſerunt ouiſq̧ cũ iuniore aliquo quem delegerit a triceſimo ad qua
drageſimũ annum nato:hiq̧ de legibus ſemꝑ et de republica diſſerant/cõferantq̧ inuicẽ ſi
quid de his excellens audiuerint/& de diſciplinis ad id cõducentibus collocãtur.& ad hũc ce
tum qui alioꝝ mores & leges inſpexit:proficiſcaẗ et ſi quid deferẽdis legibus aut diſciplina/
aut educatione apud alios repperit exponat.et ſi quid etiã ipſe inuenit:cetui vniuerſo decla
ret. ¶ Si nec peior nec melior reuertiſſe videbiẗ:laudetur.quia qđ potuit libẽter effecit.ſi mul 55
to melior:& viuus magnis honoribus & defunctus ab oĩ cetu decoreẗ. ſin corruptus redie
rit:priuatus abſq̧ honore viuat/& cũ nemine neq̧ iuniore neq̧ ſeniore audeat ſe immiſcere.
quod ſi auſit de legibus e diſciplina diſputare:cõdemnatus/iudicii contemptũ mortis ſup
plicio luat. ¶ In eorũ cetu qui leges examinant:que ſeniores ꝓbauerint/magno ſtudio iuue 56
nes ꝑdiſcãt.et qui ſe recte in his geſſerint:tota ciuitas honoret atq̧ obſeruet. qui vero peio
res aliis ſe reddũt:maiori q̄ alii dedecore afficianẗ. q̧ ſi adductus videbitur iunioribus indi
gnus:totus cetus exprobret ei qui adduxit. ¶ Aduene:benigne ſuſcipiãtur apud quos ciues 57
et probi ſint & probi eſſe videantur.nam nullos recipere aduenas nec alio proficiſci:tum im
poſſibile/tum crudele atq̧ ſuperbũ ceteris hoibus videri neceſſe eſt.qui ciuitatẽ turpi voca
bulo notent:peregrinorũ hoſtem/difficilẽ atq̧ inhumanã appellãtes.neq̧ oportet vnq̄ paruĩ
facere/vtrum ꝓbus an improbus aliis videaris. q̄nquidem multi(tametſi improbi ſint) q̄ui
tamẽ probi & qui improbi iudicãt.nam prauis quoq̧ hoibus diuina vis quedã cõiiciendi in
eſt.per quã multi vel peſſimi recte tñ opinione tũ verbis a melioribus deteriores diſtinguũt.
quocirca vtiliter ciuitatibus preceptũ eſt:vt bonã apud multos exiſtimationẽ non paruipen
dant. ¶ Aduene qui ſemꝑ eſtiuales ſunt/& quaſi aues per mare vt plurimũ pecunie acquirẽ 58
de gratia/eſtatis tẽpore ad alias deuolant vrbes: hos foro/portubus publiciſq̧ domibus ex
tra vrbem in ipſis ſuburbiis illorum locoꝝ prefecti ſuſcipiãt/obſeruãtes ne quis eorũ noui
quippiã molliaẗ.iudicia etiã eis illic iuſte reddãtur:ita vt in nullo pluſq̄ neceſſitas cogat/cũ
illis familiaritas habeaẗ:& id eſt primũ aduenarũ genus. ¶ Qui ſpectaturi veniunt ciuita 59
tis diſciplinas audituri:omnes diuerſoria iuxta tẽpla habeant/que ſuſcipiẽdis hoſpitibus cõ
modiſſima ſint.quoꝝ curã gerant ſacerdotes & editui quo queãt ſufficiẽti tẽpore ꝑmanere/
& videre audireq̧ illa quorũ gratia venere/& tandẽ ſine detrimento & ſuo & alioꝝ pedẽ ad
ſuos reuocare. & hoc ſecũdum aduenarũ genus. ¶ Si quis eorum iniuriã cuiq̄ intulerit/aut 60
contra iniuria affectus ſit:vſq̧ ad dragmas quinquaginta ſacerdotes cognoſcãt. crimina ve
ro grauiora ad curatores rerum venaliũ deferanẗ. ¶ Cum aliunde quiſpiã publica cauſa miſ 61
ſus aduenerit:hunc impatores magiſtri equitũ.tribuni militũ.ſoli ſuſcipiant.& is apud quẽ
diuertit:cum principibus conſilii curam huius habeant.id tertiũ genus. ¶ Si aliũde aliquis 62
ſpectatoribus noſtris reciprocus aduenerit ſi quinquaginta annos impleuerit.ſi ea mente ve
nerit vt vel conſideret que apud alios preclara habenẗ vel ſua doceat: recipiaẗ.et diuitũ ſapi
entũq̧ ianuas iniuſſus adeat cum ipſe huiuſmodi ſit. & quaſi hoſpes diſcipline prefecti do
mũ recte petat.nõ dubitãs hoſpitalẽ eam ꝓpter virtutis cõiunctionẽ ſibi futurã.cũq̧ ab aliis
didicerit atq̧ docuerit que diſcẽda docendaq̧ putauit:honore ſibi cõgruo muneribuſq̧ affe

ctus/vt ab amicis amicus abeat.& id quartum aduenarũ genus.¶ Fideiuſſor quilibet palam
63 fideiubeat:totũq; negocium cõſcriptũ coram tribus nec paucioribus teſtibus fateatur/ſi ci
64 tra mille dragmas fideiuſſio fiat.ſin vltra mille:quinq; teſtes ad minus adhibeat.¶ Fideiuſſor
ſit qui primus vẽdidit eius de quo an iure poſſit vendere dubitat/atq; eius qui videt minus
ad pmiſſa ſufficere.ſi l'iterq; tam qui preuẽdit q̃ qui vẽdit:tanq̃ obnoxius iudicio ſubiiciat.
5 ¶ Si quis in domo alterius querere quippiã tanq̃ ſuum velit:is primo iureiurando affirmet
ſperare quod querit ibi ſe inuenturũ. deinde nudus/aut intercula indutus: ingrediat precin
ctus.prebeaturq; ſibi(domus/et ſupellectilia ſignata ſimul & nõ ſignata. alioq ꝓhibitus(ꝓ
66 cio amiſſe rei ſtatuto)accuſet eũ qui depulit.& ille ſi dãnatus fuerit:duplũ reſtituat. ¶ Si do
minus domus abfuerit:non ſignata ſolũmodo a pſentibus prebeant/ſignata vero ipſe quo
q; obſignet & cuſtodem ad quinq; dies relinquat.quo in tẽpore ſi patronus non venerit:edi
libus ſecum acceptis obſignata reſignet.et cum ante oculos domeſticorꝫ & edilium queſie
67 rit:rurſus obſignet.¶ In domibus & agris proſcriptio locũ habere non videbit: cum in iis ꝓ
68 ſcriptionis tẽpus determinandũ ſit rebus que ambigue exiſtunt.¶ Aliarũ rerũ ſi qua a quo
q̃ habet/iſq; in vrbe/foro/ſacris/aperte anno integro re illa vſus fuerit/atq; hunc non oc
culuiſſe cõſtet/nec quiſq̃ interea q̃uis querẽs eam exegerit/nemini liceat deinde rem illam
69 quaſi ſuã repoſcere.¶ Si nõ in vrbe ſed in agris manifeſte vtat/nec in annis quinq; rei dñs
70 cõpertus ſit:quinquẽnio exacto repeti nequeat.¶ Si in vrbe domi vtat:ad trieniũ vſq; apprehẽ
dere poſſit qui amiſit.ſi in agris occulte:vſq; ad decenniũ.ſi extra regionẽ: ſemper quãdocũ
71 q; inuenerit/apprehendat.¶ Cum aliquis vi eum qui litigat/aut teſtes venire in iudicium
ꝓhibuerit:ſi ſeruus ille ſit/ſiue ſuus ſiue alterius/nullius momẽti ſentẽtia lata ſit.ſin liber:
ſentẽtia ſit irrita & anno vno vinciatur.qui prohibuit et ſi quis latrocinii eũ accuſare volue
72 rit fas eſto.¶ Si quis aliquẽ ſecũ in certamẽ muſicum/gymnicũve aliud quodcũq; faculta
tis alterius vi deſcendere prohibuerit:quiſquis voluerit/munerũ declaratoribus id ſignifi
cet.qui ꝓcurent:vt quilibet liber certare poſſit.alioqui ſi prohibitor vincet:victorie munera
prohibito dentur/ & ipſius tanq̃ victoris nomen in quibuſcũq; velit templis ſubſcribatur/
73 prohibẽti vero nec nomen inſcribere nec victorie offerre inſignis liceat.¶ Si quis rem fur
74 to ſublatam ſciens receperit:in eadem culpa ſit qua ille qui furatus eſt.¶ Qui exulem ſeu
quemuis huiuſmodi fugiẽtem ſuſceperit:moriatur.nam quem ciuitas amicum ſibi vel ho
75 ſtem decreuerit:eundem ſibi quiſq; exiſtimare debet. ¶ Si quis conſilio ſuo abſq; authori
76 tate cõmuni pacem iniuit aut bellum mouit:vltimo ſupplicio condemnet. ¶ Si pars aliqua
ciuitatis id tentauit:huius rei authores a militie imꝑatoribus tracti in iudicium/& damnati
77 morte plectantur.¶ Qui patrie in aliqua re miniſtrant:nullo modo munera recipiant.neq;
ſibi ſuadeant:in rebus bonis ſuſcipienda eſſe/in aliis vero non.nam nec cognoſcere facile
78 eſt:nec vbi cognoueris continere. ¶ Si quis minus obtẽperaſſe damnatus fuerit:moriatur.
7 ¶ Rerum omniũ cuiuſcumq; ciuis cenſus habeatur.¶ Tribules annuos fructus ad agri ma
80 giſtratus deferant:vt cum duo tributa ſint/reſpublica poſſit vti.ſcilicet vel vniuerſi cenſus/
81 vel annui fructus parte. nam que ad alimenta tribuantur: ſemper excipiantur. ¶ Donaria
templis moderata:a moderatis hominibus offerãtur. aurum enim & argentum/& priuatim
82 & in templis inuidioſa poſſeſſio eſt. ¶ Arbitri iudices/quo litigantes elegerint locum ha
83 beant:qui conſultores cõmodius q̃ iudices appellari poſſunt. ¶ Apud hos ſi reconſiliati nõ
fuerint.maiori dãno apud vicinos & cõtribules ſm partem duodecimã diſtributos litigent.
84 vbi ſi debitor iterum cõdemnabit:quintã debiti partem pſoluat.¶ Qui ab hoc quoq; iudi
cio ꝓuocat ac tertio certare vult:electos iudices petat & ſi ab his cõdemnet/quantũ debitũ
85 ipſum eſt & dimidiã ſupra debitũ partẽ afferat.¶ Si accuſator a primo iudicio repulſus nõ acq
uerit ſed in ſecũdo iudicio iterũ certare voluerit.ſi vicerit quintã partẽ accipiat/victus ve
86 ro tantũdem amittat.¶ Si tertios petit iudices:debitor victus debitũ & debiti partẽ mediam
87 victori deponat.accuſator vero victus:partem dimidiã.¶ Equus futurus iudex/legum cõſti
tutiones ante oĩa diſcat & mente firmiter teneat.nam ad efficiendũ eum virum qui didi
cit bonũ:ſcripta legũ pre ceteris doctrinis(ſi recte ſe habent) maxime cõferunt. idcirco lex:
menti nomen proximũ poſſidet.νοος enim mentẽ νομος legẽ ſignificat. & remediũ ac medelã
aduerſus aliarꝫ orationũ venena ꝑbus iudex ſemp tenebit/q̃bus ſeipm ciuitatẽq; emẽdabit.
bonos cõfirmabit atq; extollet/prauos ex ignorãtia incõtinẽtia timiditate et(vt ſumatĩ di

catur(ex iniuſticia vniuerſa(ſi ſanabiles erunt)reuocabit. ſin inſanabiles:qui eos morte af-
ficiunt/apud omnes laude digni iudices iudiciūq; principes non iniuria ſepius dici poſſe vi-
denf. ¶ Magiſtratus qui iā iudiciū exercet:debitoris damnati pecuniā petitori omnē tradat: 88
neceſſariis tm̄ ad vſum relictis.idq; ſtatim poſt lata ſuffragia fiat:nunciāte precone & iudi-
cibus audientibus. ¶ Si ſecūdus a lata ſentētia aderit menſis/neq; victori victus ſpōte iuſte 89
perſoluerit:iudices qui ſententiā tulerunt cunctā debitoris pecuniā victori tradant. ¶ Q; ſi
preſentia nō ſufficiunt/nec minus q̄ dragma deficit vna:nō liceat debitori prius alium quē 90
q̄ in iudiciū trahere q̄ debitū creditori totum reſtituat/trahi vero ab aliis poſſit. ¶ Si quis in 91
iudicio dānatus iudices ipſos leſerit aut quicq̄ eorū iniuſte abſtulerit: iidem ipſi iudices ad
cuſtodes legum deferāt.a quibus ſi criminis illius damnabif:quaſi ciuitatem omnē legeſq;
euerterit/moriaf. ¶ Nullū in loco fecundo & agro ad culturam apto ſepulchrū fiat:ſed is lo- 92
cus corpora defunctoꝝ recipiat qui ad cetera inutilis eſt/& ad id tantū cōmodus viuētes mi-
nime ledit. ¶ Agger ſepulture non altior ſit illo cumulo: quē viri quinq;/diebus quinq; cō- 93
ſtruere poſſint.& lapides ſupſtruanf:non maiores q̄ vt poſſint defuncti laudes quatuor ſolū
heroicis verſibus editas cōprehendere. ¶ Elationes nō breui aut longiori tēpore ab intro ſi- 94
ant:q̄ vere mortuus ſignificari cognoſciq; poſſit.& triduana elatio ad ſepulchrū:mediocris
videf. ¶ Qui maximi cēſus:ad funus & ſepulturā non pluſq̄ minas quinq; impēdat:qui ſe- 95
cundi:tres.tertii:duas.quarti:vnā. ¶ In cuiuſq; deceſſu vnus cuſtodū legum/qui mortui ho- 96
minis cōiuncti elegerint/funus totū obſeruet:puideatq; vt bene moderateq; oīa non con-
tra geranf.& hoc illi decori:ſecus autē dedecori ſit. ¶ Lachrimis mortuos decorare/aut non 97
legulator non ꝓhibeat.plangere vero & extra domū vociferare ꝓhibeat. ¶ Cadauer:mani- 98
feſte p vias vrbis frequētiores efferre & palam eiulare/aut ante diem extra vrbē ſe affricta-
re nō liceat. ¶ Legiſlator virtutem precipuā habeat:ad quā omnia dirigat.nā nunc mirū nō
eſt:ſi ciuitatū leges lōge aberrent.in qualibet em̄ ciuitate:alia ad aliud & alia ad aliud reſpi- 99
cit.& aliis iuſtorū finis eſſe videf:vt aliqui ſiue meliores/illi quidē ſiue peiores in republica
dominenf.aliis vt ditenf:ſiue ſeruiant ſiue non.alioꝝ ſtudium vertif ad libertatem. Alii le-
ges ad duo cōdunt vt & ipſi liberi ſint/& alias vrbes ſubigant. qui vero ſapiētiſſimos ſe pu-
tant:ad hmōi omnia ſimul.vnum vero principiū ad quod om̄ia dirigant/nō habent.verum
virtus vnicū eſt/ad quod ſemp reſpiciēdum. ¶ Sanciat legiſlator que diſcenda erūt.nā que 100
diſcenda ſunt:ea nec diſcere facile & inuētoris diſcipulum fieri arduū & quādo.non em̄ poſ-
ſunt qui diſcūt/cognoſcere.quid & quādo opportune diſcaf. id namq; officiū eſt eorum in
quoꝝ iam annuo rei ipſius ſcientia eſt. ¶ Igif his legibus qui paret/non modo indēnis ſed
& laudabilis eſto.qui vero non paret ab omnibus vt cōmuniter videbif/puniatur.

¶ REIECTITIORVM CAPVT/FINI HECATONOMIARVM ADIECTVM.

D Rodunt medici corpus humanū quattuor humores cōtinere neceſſarios: pituitam/ſan-
guinem/biles duas flauam atq; atrā.pituita que & flegma digeritur in ſanguinē. ſanguis
autem:nutricat.flaua bilis:quod hebes eſt & obtuſum acuit/& denſum ſubtiliat.atra ve-
ro bilis:egerendis ſubminiſtrat ac ſubſeruit.nos itaq; ante bilis/virulentiq; fellis/aut excre-
mētoꝝ loco/hec reiectitia Socratis Platonis & Ariſtotelis in fine collocamus vt in igno-
biliori extremo.quo cetera intelliganf digniora:& potiora deterioribus ſecernātur. Primo igitur reie-
ctitia lex Socratis hec eſto.

SOCRATICE LEGES ABSVRDE.

¶ Fas eſto magiſtratuū gerētibus mentiri. ¶ Liceat nudas cū vetulas tum iuuenes cū viris
ad paleſtre certamē deſcendere.vt ſolent viri in gymnaſiis:cū vna exercenf/licet rugoſi ve- 2
ternoſiq; ſint.& ita circa armaturā equeſtrēq; facultatē ſe habeāt.cū em̄ tōne id iudicatū fue-
rit optimū:oculus ridiculū minime videbif.Sed ſane inanis is hō eſt: qui deridendū quicq̄
preterq̄ quod malū eſt exiſtimat. ¶ Cuſtodū mulieribus nudādum erit corpus.quandoquidē 3
pro veſtibus virtutē induent cōmunicandūq; in bello/& alia omni ciuitatis cuſtodia atq;
tutela neq; aliud agēdum.horum tamen officiorum.leuiora/propter generis imbecillitate
mulieribus tribuenda. ¶ Mulieres he/horum virorum omnes omniū cōmunes ſint/nul- 4
laq; priuatim alicui adhereat. ac rurſus filii cōmunes/neq; pater filium noſcat neq; filius
patrem. ¶ Cōmunes habeant edes cōmeſſationes communes nichil habentes proprium. 5
¶ Vbi vero ex cōi habitatiōe cōgreſſioneue in gymnaſiis ac reliquo conuictu ex innata ne- 6

ceſſitate ad mutuā trahenſ cōmixtionē: ſe ſine ordine denudari inter ſe/ aliudue quippiam
7 tale facere/neq; ſanctū ſit in beatoꝝ ciuitate neq; iudices permittāt. ¶ Optimorū proles nu
triatur:deterrimoꝝ vero minime.& dum hec agunſ omnes ignorent/preter participes: ſic
enim armentū cuſtodū:ſeditione carebit.et deteriores illi/formā:non principes culpabunt.
8 ¶ Quare neceſſariū fore videtur:vt frequenti mendacio & deceptione vtantur principes
ad ſubditorū vtilitatem.huiuſmodi enim omnia:pharmaci medicineq; loco neceſſaria ſūt.
9 ¶ Qui naſcenſ ex deterioribus aut ex quibuſuis ſed membro aliquo mācī:in abditis vt de
10 cet locis abſcondant.nam purū decet eſſe cuſtodū genus. ¶ Cum mulieres & viri etatē ge-
nerationi aptam egreſſi fuerint:liceat viris cuicūq; voluerint/preterq̄ filie atq; matri & fili-
arum natis/matriſq; maioribus cōmiſceri.ſed & mulieribus liceat copulari preterq̄ filio aut
patri ac ſuperioribus atq; inferioribus eorūdem.ſed partus ſi quis cōtigerit:prohibeaſ in lu-
11 cem educi. ſi autem ꝓdatur:ita ponaſ vt eius nulla nutritio ſit. ¶ Qui autem egregie ſeſe
exercens excelluerit:primo quidē in ipſa expeditione ab iis qui vna militant adoleſcētibus
ac pueris ſigillati a quolibet coroneſ/& illi dexteras iungant & a quolibet accipiat atq; det.
vt quoad in expeditione fuerit:nemini renuere liceat/ quemcūq; oſculari ipſe deſideraue-
rit.vt ſi alicuius amore captus fuerit/aut maris aut femine acrior ſit ad victoriam cōſequen
dam.& hmōi bonos viros maxime honorari fas habeaſ.quo magis excelluerint: hymnis &
q ue modo diximus honeſtenſ/ſedibus item & carnibus pleniſq; pateris/vt vna viros pre-
12 ſtantes mulieresq; exerceamus. ¶ Qui cum in militia ſtrenue geſſerint obierint:primū au
rei generis eſſe dicanſ.deinde qui ex hoc genere decedunt e vita:demones effici/ſancti ter
reſtres optimi expulſores malorū cuſtodeſq; mortaliū.& cōſulendū erit oraculū quo pacto
beatos diuinoſq; viros condire deceat/& quibus inſignibus precipue decorare/ atq; ita con-
diantur vt oraculum iuſſerit/reliquum tempus eorum ſepulchra veluti demonū colentes at
q; adorātes.& modus idem circa eos qui cum precipua bonitate in vita pollere iudicati fue-
rint/ſenio aut alio quouis modo e vita ceſſerint obſeruetur.
¶ He duodecim ex republica Platonis:que ideo attribuitur Socrati:q; illa reſpublica Socratica di-
citur.ſequentes autem 16:ex libris Platonis de legibus ſumpte ſunt.

PLATO NI CE LE GES AB SVR DE.

1 ¶ Ludi choriq; puellorū & puellarū ſimul fiant/nudatis corporibus quatenus modeſtus pu-
dor patitur:vt cum ratione in etate cōuenienti conſpiciāt alterutrū atq; conſpicianſ.que om
nia curent ornentq; chori principes:& cum legum cuſtodibus cōditores. vt que etiam dicta
2 non ſunt ſuppleant. ¶ Diues diuitis/aut potens potentis ſocietatē non admittat. & animo
velociores cū tardioribus & tardiores cū velocioribus copulenſ.nam ciuitas ſimilis eſſe de-
bet patere:in qua merū quod primo infuſum eſt bullit.ſtatim autem aque ſobrietate caſtiga-
tum atq; optime tempatū bonus & moderatus potus efficitus.adde q̄ id faciat ad temperatā
& equalem filiorū procreationē:quā multo pluris facere oportet q̄ opulentiſſime affinitatis
equalitatē:atq; eum qui in cōnubio pecuniis inhiat non lege ſcripta arcere ſed opprobriis &
3 increpationibus abſterrere. ¶ Bibere ad ebrietatē vſq;.neq; alibi vnq̄ decet preterq̄ in ſolenī
4 tatibus eius dei qui largitus eſt vinum. ¶ Vt viri comeſſationes publicas comuneſq; habēt.
5 ita quoq; & inter ſe mulieres. ¶ Belli tempus ab annis viginti ad ſexaginta in viris:mulie-
6 ribus vero poſt q̄ filios pepererint vſq; ad quinquageſimū etatis annum. ¶ Poſt ſex annorū
etatē:femine a maribus ſecernāſ.pueriq; deinceps cū equalibus maioribus & puelle cum fe-
minis equalibus cōuerſenſ.& ad ſcientias vtriſq; ſe vertant:mares quidem ad magiſtros e-
quorū arcuūt eloꝝ & funde:femie quoq; ad eadē ſi cōcedaſ vſq; ad ſcientiā tantum:& maxi
7 me ad armorū vſum. ¶ Saltationes in choreis tam viris q̄ mulieribus armatis fiant:imiten
turq; curetarū armatorū ludos.& minerue. nam minerua ludis choree delectata: non nudis
8 manibus ludendū cenſuit.ſed armis tota armata ſaltandi officio eſt perfuncta. ¶ Que pue
ri diſcūt ac exercent:eadē quoq; femine diſcant exerceātq;.nam cū hoc modo in ciuitatibus
nō fit:omnis ciuitas pro duplo dimidia fit ex eiſdem laboribus atq; tributis. probādaq; ſunt
innumera circa pontū mulierū milia:quibus non equoꝝ modo verūetiā arcuum ceterorūq;
9 armoꝝ equalis cura cum viris & exercitatio eſt inſtituta. ¶ Cum his qui pueros in muſica
gymnaſticaq; curabit.nunq̄ ocio abūdet.lege illi permittat.vt ad eam curā quos velit ciuiū
& viroꝝ & mulierū accipiat ſocios.& gymnaſias omnes etiā exercitationes bellicas nun-
cupamus: vt peritie luctandi.ſaltādi. ſagittādi.iaculandi. peltaſtice.& oēs armatorū dimi-

cationes/acierũ ordinationes/ductiones exercitus/caſtrorũ poſitiones & quecũq; ad eque
ſtrem pertinẽt diſciplinam. que omnia ſciant publici magiſtri a ciuitate conducti: quo a pue
ros puellaſq; viros & mulieres doceant. nam magno reipublice vicio dandum eſſet: ita mu-
lieres educari/ vt ne veluti aues pro filiolis contra feroces audeant beſtias pugnare/ moriq;
nolint potius cunctaq; pericula ſubire q̃ ſtatim ad aras templaq; cõfugere/ opinionemq; de
hominũ genere dare omniũ ignauiſſimũ eſſe animaliũ. ¶ Vltra decimũ tertiũ etatis annũ 10
donec nupſerint: non longius viceſimo nec breuius decimo atq; octauo puelle ad certamen
curſus deſcẽdant/ que quidem congruo vtãtur veſtitu. ¶ Vnus ad vnum duorum ad duos/ 11
& vſq; decem ad decẽ/ armis pugna fiat ad robur augendũ: & id cõmune ſit tam viris q̃ mu
lieribus/ ad etatem vſq; nubilem. inducãturq; in his armorũ certaminibus periti: vt lege ſan
ciant quid aliquis non patiens aut faciens vincat/ & victum ſimiliter quiſnã ordo decernat.
¶ Pyra & mala tum alia tum punica ceteraq; huiuſmodi clam auferre turpe nõ ſit: at ſi quis 12
deprehenſus fuerit pauciores annos q̃ triginta natus ſine vulneribus verberet: nec pena vl-
la propter huiuſmodi verbera libero ſit. ¶ Liceat filiis parentes morbis vel ſenio turpiter af 13
fectos: amentie accuſare. ¶ Qui ſine filiis ſunt aut paucos ꝓcreauerunt/ diſſentiũtq; ꝓcre- 14
andoꝝ liberorum cauſa: coniugiũ rurſus querere compellant. ¶ Si filios non paucos habeãt 15
aut diſſentiãt: ſenectutis curã de gratia (diuortio facto) aliud cõiugium ineant. ¶ Nullus in 15
ciuitate noſtra mendicus ſit: ſed quicũq; id tẽtauerit/ victumq; inexplebilibus precibus col
ligere ceperit/ a rerum venalium curatoribus e foro pellatur/ ab edibili vero magiſtratu ex
vrbe eiiciatur/ ex tota deniq; regione ab agri magiſtratu exterminetur.
¶ Sequentes due ab Ariſtotele ſeptimo politicorum poſite ſunt.
Politicoꝝ 7 ¶ Nichil orbatum natura fore educandũ. ¶ Si mores inſtitutaq; ciuitatis ꝓhibeãt natos ex 1
84 ponere: determinãda profecto erit procreandoꝝ multitudo. q; ſi quibuſdã ad procreandũ co- 2
85 pulatis preter hec euenerit: priuſq̃ ſenſus vitaq; inſit abortionem ꝓcreare oportere.

¶ SEPTIMI LIBRORVM HECATONOMIARVM ET RARVM LEGVM QVE MAXIMOPERE REIICIENDE SVNT. FINIS.

¶ PREFACIVNCVLA IN SEQVENTES LIBROS.

Plutarchus in vita Ariſtotelis Economicoꝝ duos dũtaxat libros illi aſcribit. Quare cum duo credãtur a Leonardo traditi/ qui ſupra recogniti ſunt: nolui hunc quaſi tertiũ illis adiicere: q̃uis etiam in codice greco: hic ſecũdi locum obtineat. verũ malui calci operis illum reſeruare: q; minorẽ reliquis dignitatẽ (maxime vbi ſubintraſ hiſtoria) retinere viſus eſt. neq; opus eſſe cõmentario etiam viſum eſt: tũ q; ſatis ex ſe pareat/ tum q; machinamẽta & ad nũmorũ aucupia tyrãnicos aſtus plurimos cõtineat. Quapropter (vt in principio admonet Ariſtoteles) qui hanc publicã diſpenſandi ſuſcipit prouinciã: oportet natura ingenioſum eſſe laborũ patientẽ atq; iuſtum. nam quecũq; harum partiũ (vt recte inquit) defuerit/ cõplura peccabit. Titulus publicarum oeconomiarũ id eſt diſpenſationũ (quo vocabulo hic frequẽter vtitur Ariſtoteles) libro prefixus eſt: ne vt dictum eſt) tres oeconomicoꝝ libri videanſ. Qui igitur legent/ eo id faciant ingenio: vt bona ſequanſ & probent/ tyrannica vero & que his erunt ſimilia/ cautus deuitent & damnent cognita. & has publicas oeconomias: explanatio Leonardi in ſuperiores oeconomicoꝝ libros proxime aſſequitur.

¶ ECONOMIARVM PVBLICARAM ARISTOTELIS LIBER VNVS.

Cum quiſpiam debet aliqua debito modo diſpenſare: locoꝝ circa que nego- 1
ciaſ minime debet inexpertus eſſe/ ſed ſuapte naturu ingenioſus & ſponte
laborũ patiens atq; iuſtus. quecũq; enim harũ defuerit partium: cõplura pec
cabit. circa id quod ſibi parat negociũ. ¶ Diſpẽſationes autem ſunt quattu- 2
or vt eſt rudi minerua diuidere (nam alias cum his coincidere cõperimus)
Regia. Satrapica que & prefectoria/ ciuilis & priuata. Harum autẽ maxima
& ſimpliciſſima: regia eſt. maxime euarians & faciliima: ciuilis. minima au
tem itidem & admodũ varia: priuata. promiſcua quidẽ illis multa eſſe neceſſariũ eſt. at que-
cunq; maxime per ſe vnicuiq; earum accidunt: illa nos conſiderare operepreciũ eſt.
Economia regia. ¶ Primitus igitur conſideremus regiam. eſt autem ipſa potens omnino: ſpecies habẽs qua- 3
tuor circa nummũ. circa ea que exportanda ſunt. circa ea que ſunt inferenda. & circa ſum-

ptus.Horum aũt vnũquodq; vt circa nummũ dico:qualis/& quãdo multo precio / aut vili fa 1
ciendus.Circa aũt inferenda efferendaq;:quando & qualia a prefectis in regno vt rex ipſe vti 2
litatẽ ſuſcipiat diſponenda ſunt.Circa autem ſumptus:quales diſpartienda/& quãdo.& vtrũ 3 4
erogandi nũmi ad ipſos ſumptus parãdos aut ea potius q̃ nũmo cõparant. ¶Secundo aũt lo Economia
4 co.pretoriã conſideremus.Eius vero ſpecies ſunt ſex:puentuũ a terra.ab iis que in regione pretoria.
peculiaria naſcunt.ab emporiis.a tributis.a paſcuis.& a ceteris aliis ¶Harũ aũt ſpecierum pri 1
ma & optima ea eſt.que a terra ſuſcipit prouentum.hec autẽ eſt qua ii quidẽ oblationem/ illi
vero diciniam appellant.Secunda aũt eſt q̃ ab iis que regioni peculiaria ſunt prouenit.aliquo 2
enim in loco peculiare eſt aurũ/alibi argentũ/alibi es/alibi autem quodcunq; fieri cõtingat
¶Tertia vero eſt q̃ ab emporiis & mercatu rerũ puenit. ¶Quarta que fit a tributis earũ rerũ 3 4
que terra profert/aliquo precio cõparandarũ. ¶Quinta vero que a pecoribus & frugibus:q̃ 5
& decima vocatur. ¶Sexta porro que eſt ab aliis a capite & manu nũcupata ꝙ capitatim aut 6
5 pro dignitate manuatim exigat. ¶Tertio vero loco ciuilẽ diſpẽſationẽ diſcutiamus.huius Economia
autẽ optimus prouentus eſt is/qui eſt a peculiaribus earũ rerũ que in regione proueniũt.dein ciuilis.
de ii qui ab emporiis/& mercibus que in limitibus regionis & circũcirca habitantibus affe 1 2
6 runtur. ¶Quarto aũt & vltimo loco:ea inſpicieda eſt/que eſt priuate cure.hec autem eſt ir Economia
regularis:ob idipſum ꝙ non decet eã ad vnã intentionẽ diſpenſare.minima vero ꝓpter id eſt priuata.
quia prouentus & impenſe in ea modice fiunt.huius aũt optimus prouentus.qui a terra ꝓue 1
nit.ſecundus aũt is:qui ex iis que aliorũ culpa negliguntur ſuſcipitur. Tertius autẽ is qui a nũ 2 3
7 mo. ¶Preter aũt hec quod oĩbus cõiter curãdum eſt diſpenſationibus / & quod ꝑquirere par
eſt:id minime ſuperuacaneũ putet Maxime aũt hoc pacto:ſi ſumptus nõ maiores ipſis ꝓuen
8 tibus fiant. ¶At vero q̃m diuiſiones attulimus:poſt hoc rurſus intelligendũ/vtrum prouin
cia aut ciuitas circa quã negociamur:habet ea que diuiſimus/aut plurima horũ afferre poſſit/
9 atq; his vtendũ. ¶Hec igitur circa Economias id eſt diſpenſationes atq; ꝑtes earũ diximus.
Quecunq; vero nonnulli priorũ fecerũt:facultate rerũ potius q̃ arte aliqua illa proſecuti ſunt HISTORIA
quorum q̃ enarratu digna eſſe cenſemus:colligimus neq; enim hanc hiſtoriã inutilẽ arbitra Cypſellus.
mur futurã.fieri eni poteſt:vt quiſpiam iis accõmodet/qualiacunq; ipſe efficiẽda ſuſceperit.
10 ¶Cypſellus Corinthius vouit ioui/ſi dñs ciuitatis fieret/q̃ Corinthiorũ eſſent/oia ſe oblatu
rum.potitus autem dominio:precepit eos deſcribi.cum autẽ deſcripti fuiſſent:decimam par
tem a ſingulo quoq; ſuſcepit.at vero ex reliquis partibus precepit vt operarẽtur.exacto ſubin
de anno:idem quoq; fecit. Quare euenit vt in decem annis ille cuncta habuerit/quecunq; ſa
crificaturũ ſe vouerat/Corinthii autẽ reliqua poſſederint. ¶Lygdamis Naxius expellẽs pro Lygdamis.
11 fugos:quia nullus eorũ res niſi vili mercari voluit/eiſdem profugis vendidit & ſacra & reliq̃
ipſorũ quecunq; in officinis imperfecta relicta erant etiam vendidit eiſdem & aliorũ cuilibet Byzantii.
volenti.ita tamen vt deſcriberetur ementis nomen. ¶Porro Byzantii indigentes pecuniis
2 templa publica vẽdiderunt & fructifera aliquo tempore.in fructifera vero perpetua & ea que
ad ſocietates & ad patriam pertinebant & quecunq; in his locis priuatis iacebant. quorũ hoc
quidem multitudinis.illud autem alterius erat poſſeſſio.& aliarum rerũ quecunq; erant ſocie
tatibus publice aut circa gymnaſium aut forum aut portum aut vbicunq; quis quippiam ven
debat & capture maris & venditionis ſalinarum & admirandarum rerũ artificumq; & vatum
& pharmaca vendentium & aliorum conſimilium modorũ.tertiam q̃dem partem contribue
re ordinarunt.& nummorum cõmutationem vni campſorie menſe commiſerunt: & penes
nullum alterũ poteſtas erat aut dare aut accipere.ſin minus rerum ſuarum priuatione mulcta
12 batur. ¶Cum lex ipſis eſſet:ne quis admitteret ciuis qui nõ eſſet ex ipſorũ vtroq; ciue.ipſi pe
cuniarum indi gentia ſanxerunt.eum qui ex vno ipſorũ eſſet ſoluendo libras triginta fore ci
14 uem. ¶In rei frumentarie inopia.facti inopes pecuniarum:reduxerunt naues ex põto.tempo
re autẽ facto mercatoribus moleſte ferentibus:tributum dederunt illis fenus ſeſquidecimum
videntibus etiam ſtatuerunt vltra precium dare totius partem decimam.atvero cum nonnul
li incolarum fenerati fuiſſent ſuper poſſeſſionibus ſuis:decreto ſtatuerunt vt quicunq; tertiã
debiti partem afferre vellet:libere poſſeſſionem ſuam haberet. ¶Hippias Athenienſis emi Hippias
15 nentias ſuperiorũ tabulatorum in viis publicis & aſcenſus & preclauſuras & portas que apie
bantur foris:vendebat.comparabant igit ii quorũ poſſeſſiones erant.ſicq; collecte ſunt pecu
nie multe.Nummum inſuper qui Athenienſibus in vſu erat:fecit improbum.& precium po
16

140

nens iuſſit ad ſe ferri.cū autem conueniſſent ad ſignādam pecuniā nouo caractere: dedit idē
argentum ¶ Quicunq; etiam nauis prefecturam habere vel tributū vel impenſas ſuppedi- 17
tare aut aliquā aliā publicā curā gerere deberent:preciū ponēs moderatum/precipiebat vt is q
vellet id precii perſoluere/deſcriberet inter publicos adminiſtratores. ¶ Sacerdoti preterea 18
palladis q̃ degebat Acropoli:precepit pro quolibet mortuo menſuram afferre ordei/& alterā
mēſuram tritici/& obolū vnū.atq; ſimili modo pro quolibet puerulo nato illud idem fieri iu
Athenienſes. bebat. ¶ Athenienſes in Potidea habitantes/cum pecuniis ad parandū bellū indigerēt:inſti 19
tuerūt vt oim facultates deſcriberent q̃ apud vnūquemq; in populo cōfuſe inordinateq; erāt
ſed & quo in loco vnaqueq; poſſeſſio erat:vt pauperes poſſent erogare.cui aūt poſſeſſio deerat
corpus condēnabatur.itaq; ab illis quod deſcriptum fuerat/vnuſquiſq; ciuitati ſaluum affere
Antiſſeus. bat. ¶ Antiſſeus etiā cum ciuitas indigeret pecuniis & ciues conſueuiſſent ſplēdide celebra- 20
re dionyſia in quibus variaq; & multa cōſumebant quotannis atq; preparabāt:appropinquā-
te hac feſtiuitate perſuaſit illis/vt baccho vouerent duplicia iis q̃ nuper collegerant/ſequenti
anno ſe daturos illa autem cōgregantes vicinis vrbibus venderēt.q̃ cum ita feciſſent:ipſis col 21
Lampſaceni. lecte ſunt pecunie ad eoꝝ vſum nō modice. ¶ Lāpſaceni cū expectarent triremes multas ad
ſe venturas & modiū farine quattuor dragmis veniret:preceperunt vt emptoribus venderēt
modium ſex dragmis/& olei choe menſurā dragmis quattuor ac tribus obolis & vini & alia
rum rerum precia ſimiliter poſuerunt.antiquū autē precium priuati recipiebant:at quod plus
Heracleote. erat vltraq; precium/ciuitas.quare pecuniis abūdauit. ¶ Heracleote mittentes naues quadra 22
ginta tyrannis q erant in boſphoro non habentes pecuniaꝝ copiam:cōparauerunt a mercato
ribus vniuerſum triticū & oleum & vinum & alias merces & tempus definierunt in quo ipſi
precium eſſent pſoluturi.mercatoribus aūt probe viſum eſt ꝙ nō ad menſurā diſtribuerent/
ſed ſimul onera expedirent:illis aūt q vbi ſemel dediſſent nihil amplius de mercede eſſet pre
ſtandum.verum conſiderauerunt empta & virum vnum diſpenſatorē:in vnaqueq; nauiū con
ſtituerūt.cū aūt puenerunt ad locum hoſtium:milites ab eis cōparabant oia.cū vero prius ag
gregatū fuiſſet argentum/dederunt ducibus nauiū:duces aūt rurſus mercedē ſoluerunt.quo
Lacedemonii factum eſt vt argentū eis nō defecerit:quouſq; ad ꝓpria remeaſſent. ¶ Lacedemonii Samiis 23
rogitātibus pecuniam eis ad regreſſum dari:cōſilio decreuerunt vnā diem & ſe & ſeruos &
Carthaginēſes aīalia ieiunare & quantum expendiſſet quiſq;/tm̄ d dare Samiis. ¶ Carthaginenſes frequētī 24
bus in ciuitate apud ipſos factis peregrinis mercedē debentes quam diſſoluere non poterāt:
proclamari fecerunt ſi quis ciuiū vel inquilinoꝝ predā habet ex ciuitate aut ex priuato aut ha
bere vult:deſcribatur.deſcriptis aūt cōpluribus miſerunt naues que adnauigabant pontum ra
tionabili pretextu ad predandum ſtatueruntq; tempus in quo rationem pro ipſis dicebāt ſe fa
cturos collectis aūt compluſculis pecuniis milites dimiſerunt:& pro predaꝝ exigentia diui-
ſerunt.& ſi qua erant ex iniuſta preda:ciuitas ex ꝓuentibus reſtituit. ¶ Cyzicenis etiā ad inui 25
cem diſſidentibus:obtinuit populus.& diuitibus captis.qui debebāt pecuniam militibus ſta-
Chii. tuerunt non interimere captos.ſed vbi pecuniam dediſſent expellere. ¶ Chii etiā cū illis eſſet 26
lex/deſcribi debita in publico & pecunia indigerent:ſtatuerunt vt debitores quidem ciuitati
debita aſſignarent.ciuitas vero de redditibus vſuras feneratoribus diſſolueret quouſq; ad an
Mauſolus. tiquū diteſceret morē. ¶ Mauſolus Carie tyrannus(mittente rege ad eum/pro tributo)con- 27
gregans ditiſſimos regionis dicebat:regem poſcere tributum/ſe aūt non eſſe ſoluendo. pre-
parati aūt ex induſtria viri pollicebant ei quandā ſummā quam quiſq; allaturus eſſet. his aūt
hoc agentibus:ditiores partim verecundia moti partim vero timentes multo plura q̃ illi pro-
miſerunt atq; obtulerunt. ¶ Iteꝝ pecuniarum egens:in concione vocatis Mylaſſenſibus in 28
quit.metropolis(cum ſua eſſet ciuitas)muris immunitam eſſe/regem autem aduerſus eum
bellum decernere.qua de cauſa iubebat vnūquemq; Mylaſſenſium immodicam afferre pecu
niam/aſſerens ſe/& eos qui attuliſſent & reliqua eorum bona ſeruaturum.que vbi oblata fue
re:multam ſibi coaceruauit pecuniam.at inquit deo non videt in preſenti/menia edificanda
Condalus. eſſe. ¶ Condalus Mauſoli prefectus:quando ei per regionem proficiſcenti:offerebat quiſpi- 29
am aut ouem aut porcum aut vitulum deſcribebat dantem & tempus precipiebatq; vt in do
mum reduceret nutrireq; quouſq; reuerteretur.vt vero cum tempus ſatis illi affluxiſſe videre
tur computans & quod nutriendum dederat & quicquid fructus inde prouenerat/repetebat.
¶ Arborum aūt quecunq; porrigerētur aut deciderent in publicas regiaſq; vias vſum fructū

vendebat.¶ Militum ſi quis moriebatur elationem corporis dragma vendebat: & hinc quo
q̄ ſimul argētum preciebat ſimulq̧ neq̧ eum fallere duces poterant cum quiſpiam militum
32 e vita demigraret.¶ Intuens etiam Lycios amantes ceſariem ferre:dixit epiſtolas hucveniſ
ſe a rege que iuberēt mittendas eſſe comas ad proſcomia:igiť ſibi iniunctum eſſe a Mauſolo
vt detunderet eos.verūtamen ſi vellent capitatim taxam aliquā dare.ſe e grecia comas tranſ
33 miſſurum.qui libēter dederunt.ſicq̧ plurima pecunia a numeroſa turba collecta eſt. ¶ Ariſto Ariſtoteles
teles Rhodius Phoreepriceps pecuniis indigens:vidēs duas eſſe factiōes Phoreoꝝ/alterā p. Rhodius.
tem ſeditionis ſecreto allocutus dixit/alios ſibi velle pecuniam dare vt illis negocia ciuita.
tis committeret/ipſe autem malle ab ipſis accipere atq̧ eis ciuitatis adminiſtrationē trade.
re.que audiētes:ilico pecuniam quantam precepit in promptu dedere.At vero ille rurſus aliis
oſtendit que ab his acceperat:q̄ dixerūt ſe non minus daturos.ſumens ab vtriſq̧: conciliauit
34 eos inuicem.¶ Conſpiciēs etiā ciues multas inter ſe agitare cauſas magnaſq̧ longo ex tem
pore iniurias/ que per bellū illis obtigerant:iudiciū ſtatuens edixit.quicunq̧ definito tempo
re non eſſent ſententiam aſſecuti:legem poſuiſſe/non vlterius fore pretorium delictoꝝ iu.
dicia:tunc aūt a multis offerentibus pecuniam propter breuitatem temporis & obtinēdam
iuſticiam/multis etiam multam offerentibus vt prolongaret tempus:a ſingulis ſuſcipiens/
35 immodicam congeſſit pecuniam. ¶ Clazomenii in frumenti penuria/pecunia indigētes.ſta Clazomenii.
tuerunt vt ſi qui priuatoꝝ haberent oleum mutuarent ciuitati ad fenus.naſciť enim hic fru.
ctus:multus in regione.quibus mutuantibus:cōducentes nauigia/miſerūt ab emporia vnde
36 ipſis veniret triticum habito pacto de precio olei.¶ Inſuper debentes militibus ſtipendiū vi.
ginti talenta/& dare non valentes pendebant fenus ducibus annue quatuor talēta. Cum aūt
de antiquo debito nihil deduceretť ſed ſemper fruſtra conſumerent:percuſſerunt nummū fer.
reum/quod argenti haberet rationem viginti talentoꝝ.deinde dītes ditiſſimi a ciuitatis cui
libet ſuo ordine/argentum ab illis receperunt equale.quare priuati habuerūt ad quotidianos
vſus impenſas:& ciuitas a debito liberata.ſecundū vero ex prouentibus/ illis fenus reſtitue.
37 runt.ſemper diuidentes vniculq̧ in parte dabant/illi aūt ferreos nummos reportabant.¶ Se Selibriani.
libriani pecunie laborantes indigentia (lege apud eos poſita cum in fame conſtituti fuiſſent
non educendū eſſe triticū)apud eos aūt vetus triticum abundaret: ſtatuerūt priuatos ciuitati
dare triticum determinato precio vnoquoq̧ retinente ad annui victus ſufficientiam.deinde
ſtituentes precium quod illis recte ſe habere videbať.vniculq̧ educere volenti vendiderunt.
38 ¶ Abideni propter ſeditionem regione facta vacua & accolis nihil eis porrigentibus quia ad
huc deberent:ſtatuerunt vt quicūq̧ vellent fenerarent agricolis/quo terram colerēt ſic ipſis Abydenſ.
39 primi a allatio ex frugibus fieret/alii aūt ex reliquis. ¶ Epheſii cum pecuniis egerent:legem
poſuere/ vt mulieres aurum non geſtarent.quantū vero impreſentiarū haberent mutuarent Epheſii.
40 ciuitati. ¶ Pro colūnis etiam que erant in templo ſtatuerūt argentū eſſe ſoluendum eius aūt
41 qui ſoluiſſet nomen eſſe ſcribēdum perinde ac ſi obtuliſſet . ¶ Dionyſius Syracuſanus volēs Dionyſius
pecunias congregare concionem faciens dixit:apparuiſſe ſibi cererem iuſſiſſeq̧ vt mulierum Siracuſanus.
ornatum in templum deferret.ſe vero mulierū que apud ipſum ſunt/ornatum obtuliſſe:atq̧
hoc idem facere ceteros hortabatur ne qua forte indignatio a dea exſuſcitareť.qui autem ne.
gligeret:reū forte ſacrilegii.afferentibus autem cunctis que habebant quiſq̧ propter deam &
42 propter illam ſacrificans:dee ornatum abſtulit:tanq̄ a dea mutans. ¶ Elapſo inſuper tempore
cum mulieres rurſus ornatum ferrent precepit vt ea que vellet aurum ferre/ordinata quedam
43 in tēplo offerret. ¶ Debēt etiā triremes extruere agnoſcens ſibi opus eſſe pecunia cōcionem
vocās inq̄t:quandā ſibi ciuitatē tradi ad quā opus erat pecuniis precariq̧ ciues vt quiſq̧ ſibi
duos ſtateres mitteret.intermittēs aūt duos aut tres dies tanq̄ i tradēda ciuitate error cotigiſ
ſet:ciues laudās reddidit vniculq̧ quod miſerat.id aūt agēs:ciues in gratia fouit.poſtea vero
arbitrātes q̄ eā accepturus eſſet:rurſus miſerūt ille vero ſuſcipiēs ad nauiū extructionē apta.
44 uit.¶ Cū rurſus non habūdaret argēto.nūmū percuſſit e ſtāno & cōcionē vocās multa ſuper
laudato nūmo dixit.illi vero decreuerūt q̄uis etiā nollēt: vt q̄ſq̧ haberet tanq̄ argentū nō aūt
45 tanq̄ ſtannū. ¶ Cū rurſus pecuniis egeret:rogabat ciues vt ei cōtribuerēt.illi aū. reſpōderunt
ſe non habere.extrahēs igiť Dionyſius vaſa q̄ apud ipſum erāt:vēdebat quaſi id ob indigētiā
faciens.Syracuſiis aūt emētibus:deſcribebať q̄d vnuſquiſq̧ cōparaſſet. poſt q̄ autē preciū ſu.
46 ſcepit:iuſſit vnūquēq̧ vas afferre quod emiſſet. ¶ Cum etiā ciues ꝓpter tributū pecora non

nutrirent:dixit ꝙ ei tanta ſufficerent/volentes autem nunc acquirere/immunes fore a tribu
to:multis autem cito multa cōparantibus armēta/tanq̄ habituri ea eſſent abſqꝫ tributo:opor
tunum id eſſe ratus/eſtimare precepit impoſuitqꝫ tributū. hac igitur deceptione indignati ci
ues:illa iugulātes vendebāt.ille vero contra id ſtatuit:quod in die occidi oporteret:at illi iterū
in ſacrificiis immolabant:ille vero vetuit/ne feminā ſacris immolarent. ❡Rurſus pecuniis 47
egens:iuſſit apud ſe deſcribi pecunias/quotquot eſſent familie orphanorum.deſcriptis autē
cunctis:illoꝝ bonis abutebatur/quouſqꝫ ad etatē quiſqꝫ perueniſſet. ❡Cum cepiſſet Rhegiū 48
conuocato populo dixit/quā ob cauſam ab eo iuſte capti eſſent.nunc tū impēſas quas in bel
li vſum cōſumpſiſſet percipiens/& inſuper ab vnoquoqꝫ minas tres abſolueret eos.Rhegien
ſes vero quecūqꝫ abſconderāt in apertū eduxerūt & egeni a ditioribus & peregrinis mutuo
accipientes conflarūt ſummā/quam preceperat:quam ab ipſis accipiēs/nihilominus omniū
corpora vendidit:& cunctam ſupellectilem vniuerſaqꝫ bona ſiue occulta ſiue aperta: diripuit
❡A ciuibus etiam accipiens pecunias ea lege vt illas reſtitueret:cum ab eo repeterent/iuſſit
ad ſe afferri quantū quiſqꝫ poſſideret argenti alioqui mortē mulctam indixit.delato aūt argē 49
to:nūmum percuſſit nono caractere deditqꝫ dragmā duarum dragmaꝝ valore,ſicqꝫ debitum
penes ipſum remāſit. ❡In tyrreniā autem cētum nauibus adnauigans: accepit e ſacello Leu 50
cothee id eſt albe dee:aurū quoqꝫ & argētū multum aliumqꝫ apparatum īmodicum. ❡Cogno 51
ſcens etiā ꝙ naute q̄plurima haberent:pclamationem fieri fecit vt quiſqꝫ dimidium eorū q̄
haberet deferret ad ipſum/aliud dimidium habiturus.nō afferenti autem ſtatuit pro mulcta
mortem.arbitrantes igitur naute ſi ferrent dimidia reliqua ſe habituros:ſecure attulere. poſt
Mnedei. ea q̄ vero illa accepit:precepit rurſus vt alia afferrent dimidia. ❡Mnedei iis que a portubus & 52
aliis vectigalibus pueniebant:vtebantur ad gubernationem ciuitatis:ex tributis autem que
ex terra & familiis proueniebant:nihil operabātur.ſed obſeruabant eos qui illa haberēt: & cū
neceſſitas pecuniarū ingrueret reddebant ii qui deberent.lucrabantur igitur ex preterito tem
pore:pecuniis abſqꝫ fenore vtentes. ❡Bellum itē ſuſcipientes aduerſus Olynthios cum illis 53
pecunie deeſſent at adeſſent mancipia:ſtatuerunt vt relictis cuilibet ciuiū mare & femina ce
Calliſtratus. tera ad vſum ciuitatis venderent tanq̄ in priuatoꝝ exhibitione pecunias cōmodarent. ❡Cal 54
liſtratus in macedonia cum prouentus portus vt plurimum viginti talentis eſtimaretur/mo
dum inuenit vt duplum conficeret.nam conſpiciēs eos qui emebāt ſemper euadere ditiores
cum oportet eos dare fideiuſſores viginti talentorum/proclamare fecit quicūqꝫ emere vellet
Timotheus. conſtitueret fideiuſſores tertie partis ſolueret autē quiſqꝫ quātum ſe poſſe ſibi ſuaderet. ❡Ti 55
motheus Athenienſis bellum gerēs aduerſus Olynthios/argento egens: ſignauit es & dedit
militibus.illis autem egre ferentibus dixit:ꝙ illo eque venderent emerētqꝫ omnes ab iis qui
vendunt atqꝫ emunt.ipſis autem mercatoribus ante indicauit:vt quiſquis es illud accepiſſet
illo rurſus emeret ea que in regione venderentur & ſpolia q̄ afferrentur. ꝙ ſi apud eos es rema
Corcyra que et neret:portent ad ipſum recepturi denicqꝫ eris loco argentū. ❡Circa etiā Corcyrā bellum exer 56
Cercyra inſula cens exiliter ſatiſfaciens militibus petentibus quidē ſtipendium inobedientibus & ad inimi
que et pheacia cos deficere ſe velle aſſerentibus:cetum congregauit ac dixit non poſſe propter hyemē ad ſe
erat olimphea peruenire argentum cum tanta eſſet illi copia.quapropter ſolutionē trium mēſium quam pri
cum patria. us ſoluerat ſe illis dono dare.at vero illi ſuſpicātes nūq̄ Timotheū tāta munera eis dare niſi
reuera ab eo expectarentur pecunie:quieuerunt a petendo ſtipendio donec voto potitus eſt.
❡Obſidens itē Samū:fructus & ea q̄ in agris erant vēdidit Samiis.quare pecunia ſatis abun
dauit ad ſtipendia militum. ❡Cum cōmeatus neceſſariorumqꝫ ad victum in exercitu eſſet ra 57
ritas ob aduenientes:phibuit ne venderent triticum farina cōminutum neqꝫ minorē menſurā 58
modio neqꝫ quippiā liquidoꝝ minus q̄ metrete menſura.pricipes itaqꝫ ordinum & manipula
res cōparantes oīa ſimul dederūt militibus/aduenientes aūt ſumebant victui neceſſaria. cum
aūt diſcederent ſi quid reſiduū fuiſſet pricipibus ordinū/manipulorūqꝫ vendebāt atqꝫ ita eue
Didales. nit ipſos milites abundare victuum copia ſufficientiqꝫ cōmeatu. ❡Didales perſa milites ha
bens:ex iis q̄ indies ex bello cōquirere poterat illis dabat.nō habens autē nummos quos elar
girer illis ſtipēdia poſcentibus:vbi aduenit tēpus qđ illi viſum eſt accōmodum/ tale quippiā 59
machinatus eſt:conuocās cetū:ne credatis inquit me pecuniaꝝ penuria laborare imo in quo
dam predio mihi ſufficiēs copia eſt & pariter locū indicauit atqꝫ diſcedens illuc profectus eſt.
cum vero loco vicinus eſſet:preceſſit.& quecūqꝫ in templis erant argentea vaſa/diripuit:pre

parauitq̧ mulos tanq̃ argentum onuſti defferent/ & vaſa illa illis oſtendẽs ibat. Atqui vidẽ
tes milites rati cuncta que ferebant eſſe argentum: confidebant ſe ſtipendium percepturos.
ille vero dixit oportere eos vſq̧ ad Amiſon peruenire: illicq̧ ſe ſtipẽdia percipere. erat autem
plurimum dierũ iter ad Amiſon/ & tempus hyemis. ſicq̧ illo tẽpore exercitu abuſus eſt/ ſolũ
illis commeatũ prebens/ cum exercitu & artifices & cauponarios & cõmutãtes haberet/ quo
60 rum opera aut nihil aut perparũ indigeret. ¶ Chabrias: Athenienſis: Thao egyptiorũ regi ge Chabrias.
renti bellũ & pecuniis indigenti conſuluit/ vt aliquis diceret ſacerdotibus/ oportere & virorũ
et mulierum multitudinem ſacris initiatorũ ſubmouere propter impenſam. audiẽtes autem
ſacerdotes/ & ſacerdotium penes ſe manere volentes: ſinguli propriã dedere pecuniam. poſt
q̃ autem a cunctis accepit: iuſſit illis precepi/ decimã partem expenſarũ quas prius in templo
61 faciebãt & reliquorũ regi mutuare: quouſq̧ finem bello impoſuiſſet. ¶ Ab vna quaq̧ colonia
precepit omnes quippiam determinatum afferre: & ab vnoquoq̧ copore ſimiliter. ex frumen
to etiam quod vendebatur: a vẽdente & emente preter preciũ pro modio precipiebat obolum
ab vnaquaq̧ naue & officina & vnoquoq̧ opus aliquod exercentiũ: decimam partem operis
62 ¶ Illis autem qui ex regione debebant ſub eo militare: precepit afferre/ ſi quis aut auri aut
argẽti quippiam non ſignati haberet. cum vero plurimi attuliſſent: illo ipſe vtebatur. mutuan
63 tes autem prefectis claſſium cõmiſit: vt de iis que abundarent apud eos/ illis redderẽt. ¶ Iphi Iphicrates.
crates Athenienſis/ Coty parante exercitũ: effecit hoc pacto vt cõpararet pecuniam. precepit
hominibus quibus preerat: ſeminare ſibi tres modios tritici. quo facto: collegit tritici ingen
64 tem multitudinẽ: quam ad emporia mittens vendidit obtinuitq̧ pecuniam. ¶ Cotys Thrax Cotys.
petebat a Pirinthiis ſibi mutuo dari pecunias quo ſuum congregaret exercitũ: Pirinthii ve
ro illi dare recuſarunt. tunc eos rogauit vt viros e ciuibus illi darent: ad cuſtodiam quorũdam
caſtrorum/ quatenus militum opera qui nunc illa cuſtodiunt/ vti poſſet. illi vero ilico id fece
runt: arbitrãtes ſe futuros locorum dominos. miſſos autem: Cotys in cuſtodia tenuit precepit
65 q̧ eam pecuniam dari quam ab illis mutuo petierat. ¶ Mentor filius/ Hermiã capiens & pre Mentor.
dia eius obtinens: dimiſit eoſdem curatores in regione qui fuerãt ab Hermia conſtituti. cum
vero ſecuri iam eſſent: quecunq̧ abſconderant ſecum accepere. Mentor vero omnes capiens
66 diripuit vniuerſa que habebant. ¶ Memnon Rhodius qui lampſaci dominabatur pecuniis egẽs Memnon.
ſcripſit ditiſſimis Lampſacenorum vt aliquã magnã argenti ſummã ei conficerent quam re
cepturi eſſent ab aliis ciuibus quibus cõmiſſum erat illam afferre. atqui cum illis alii ciues af
67 ferent: iuſſit eandem ſibi mutuo dari vſq̧ ad certum tempus in quo eam illis redderet. ¶ Rur
ſus pecuniis indigens. precatus eſt eos vt illi darent quas ex prouentibus eius mox recepturi
eſſent. illi autem attulerunt: quia cito prouentuum receptio futura erat. at vbi ea que prouen
tuum erãt miſſa ſunt: ſibi illis opus eſſe dixit ſe vero poſtea coſlatum es diſſolutum ire cũ vſu
68 ris. ¶ A militantibus etiam auferebat ſolutiones & ſtipendia ſex dierum in anno: quos dice
bat exemptos. dicens his diebus neq̧ cuſtodiam illis vllam eſſe neq̧ itineris expeditionẽ: ne
69 q̧ ipſe impenſas faceret. ¶ Ante id tempus dabat militibus ſtipendia ſecunda die a nono mẽ
ſe: a primo quidem menſe preteribant dies tres a ſequenti quinq̧ & ita vſq̧ ad triceſimũ diẽ.
70 ſicq̧ in ãno mẽſem vnũ a militibus iterũ auferebat. ¶ Charidemus orites habẽs q̄dam predia Charidemus.
in Eolide (cũ aduerſus eũ militaret Artabazus) pecuniis indigebat ad militares. primũ quidẽ
exhibuerũt illi: poſtmodũ vero ſe nõ amplius habere quod exhiberent dixerunt. Charidemus
autem conſiciens predium eſſe opulentiſſimum: precepit ſi quid haberẽt pecunie aut ſupelle
ctilem precioſam mitterent in aliud predium & daret eis conductum coſtodum: ſimul aũt &
ipſe hoc facere videbatur ſuaq̧ in prediũ aliud mittere. obſequẽtibus igitur illi hoibus: poſtq̃ haud
admodũ ab vrbe abfuerunt ſcrutatus eſt q̃ habebant & cepit qbuſcunq̧ indigebat. illos au
71 tem rurſus i vrbem remiſit. ¶ Proclamari etiã fecit in ciuitatibus quibus dominabatur: nemi Philoxenus.
nem domi arma tenere. alioqui mulctari argento: quod per preconem indicebatur. quod ſub
inde negligere viſus eſt/ & nullam eius rei curam gerere homines autem arbitrantes pro
clamationem illam ſibi vane fuiſſe factam: habebant ſinguli per regionem arma/ que pri
us poſſederant. at ille repente explorationem domorum faciens: apud quos arma ſunt re
perta/ indicte pene mulctam dederunt. ¶ Philoxenus quidam macedo prefectus Carie pe
72 cuniis indigens: ſe debere dionyſia celebrare dicebat. ſcribebatq̧ ad eos qui maxime fructi
bus abundabant/ vt feſti eſſent apparatores; eis precipiens que eſſent apparanda. videns

autem eos grauiter ferre:miſit aliquos interrogãs/quid dare vellent/& abſoluerent ab huiuſ
modi miniſterio.at illi multo plura q̃ ſe cẽſebant expoſituros/velle dare dixerunt:vt non ve
xentur & a propriis abeſſe non cogantur.ab his igitur capiens quod dederũt: ad alios rurſus

Euaſes. No marche:principes ſup tributis paſcuorũ & pecorum.

ſcribebat/donec percepit quod ipſe volebat ex iis/que apud illos erant.❡Euaſes Syrus Egy/ 73
ptiorum prefectus ſentiẽs nomarchas qui ſub ipſo erant debere rebellare: vocauit eos ad tri/
bunalia & omnes ſuſpẽdere fecit.precepitq; vt familiaribus eorum diceretur/eos in carcere
detineri.vnuſquiſq; igitur affinium/pro vnoquoq; ſollicitus erat: vt captiuos pecuniis redi/
meret.ille vero pro vnoquoq; paciſcẽs & que pacta erant accipiens:ſingulis/mortuum reddi

Cleomenes.

dit.❡Cleomenes Alexandrinus prefectus Egypti ingenti fame aliis in locis facta/ in Egy/ 74
pto autem re mediocriter ſe habẽte/vetuit eductionem tritici.nomarchis autẽ cauſantibus
ſe non poſſe tributa ſoluere niſi educerẽt:educere permiſit ſed per multum tritico impoſuit
tributum/ita vt pauco educto tritico/multum illi contigerit recipere tributũ.quo factum eſt
vt normarche a ſuo deſtiterint propoſito.❡Transfretãs autem Nomon vbi crocodilus pro 75
deo habetur:vnus puerorũ ſuorum raptus eſt.aduocãs igitur ſacerdotes dixit ſe qui prior in/
iuria affectus eſſet:vltum iri in Crocodilos.itaq; precepit venari eos:& ab aquis extrahi Cro
codilum.Sacerdotes vero vt deos eorum non haberetur contẽptui/congregarunt quantum
auri potuerunt & illi;dederunt.ſicq; ab incepto deſtitit.❡Alexandro rege mãdante Cleome/ 76
ni vt ſibi conſtrueret vrbẽ ad pharõ/emporium quod prius erat in canopo illic conſtituerat.
ipſe nauigauit in canopum ad ſacerdotes & eos qui illic diuitias haberent.& ſe ad hoc veniſ
ſe dixit:vt eos deduceret colonos.Sacerdotes autem & accole afferentes pecuniam: dederũt
illi vt eos & emporiũ illis in regione relinquat. accipiens autẽ:tunc quoq; diſceſſit: porro trãſ
fretans cum eſſent ſibi parata quecũq; erant neceſſaria ad edificationẽ:petiit ab eis pecuniã
que longe multitudine excedebat.tanti autem intereſſe ſibi emporium illic eſſe & non hic.
cum autem dicerent ſe dare non poſſe:trãſmigrare eos fecit.❡Quoſdam etiã ad merces cõ 77
parandas mittens & ſentiẽs eos bene emiſſe at conueniſſe vt ei deberent ratiocinio precium
ſupputare.ille ad notos ementium dicebat:ſe audiuiſſe eos merces ſupra precium comparaſ
ſe quod preceperat.& ſimul eorum cum ſimulata iracũdia arguebat inſcitiam. illi autem hec
audientes:dicebant non decere eum credere quippiam obloquentibus in eos priuſq̃ ipſi veni
ant & rationem ei reddant.atq; cum emptores veniſſent illi recitarunt eis q̃ audierant a Cleo
mene.ii vero volentes illi & Cleomeni rem oſtendere:precia retulerunt qbus emerãt.❡Cum 78
triticum in regione veniret decem dragmis:vocans operatores interrogauit .quomodo vo
lunt ipſi laboraſſe/inquiunt ſe velle illi etiam minori q̃ quanti mercatoribus vendere. illud
autem iuſſit vt tanti ipſi darent quanti alii vendebãt.atqui mox ſtatuit precium tritici trigin
ta & duas dragmas atq; ita vendebat.❡Accerſens etiã ſacerdotes dixit enormẽ impẽſam in 79
regione ad ſacrificia fieri.quare oportere aliqua ſacrificiorũ & multitudinem ſacerdorum tol
lere.porro ſacerdotes & quiſq; priuate & communiter ſacras pecunias dedere : arbitrantes ip
ſum id reuera facere velle & optabat;quiſq; ſacrificium apud ſe fieri & regionis eſſe ſacerdos

Antimenides.

❡Antimenides rhodius princeps factus ab Alexãdro ſuper vie dimidium circa Babylonem 80
hoc pacto pecunias conflauit.cum antiquitus in Babylonia lex fuiſſet omnium que inferebã
tur decimam ſoluere & nullus illa lege vteretur:obſeruauit prefectos omẽs approbatos & mi
lites non paucos & ſenes & alios artifices accerſitos inferentes bona propria peregrinãdo &
multa illis illata dona:& ſecundum legem poſitam decimam exegit.❡Rurſus mãcipia que 81
erant in exercitu prebens:iuſſit eum qui vellet deſcribere quot vellet.debere autem pro anno
octo dragmas deponere.& ſi deficeret ſeruus:reportaret precium quod deſcriptum fuerat.de/
ſcriptis igitur compluribus mancipiis:non paucum argentum vtilitati fuit.ſi autem aliquod
mancipiorum defeciſſet:iuſſit prefectum ſub cuius prefectura fuiſſet exercitum conſeruãdo

Ophelas

precium domino eius reſtituere.❡Ophelas olynthius cõſtituẽs curatorem ſuper paſcuis At 82
thriditem:cũ acceſſiſſent ad eum nomarche loci illius dixerunt ſe velle illi multo plura dare.
precabantur aũt:vt mutaret curatorem quem cõſtituerat.interrogauit eos ſi cõtribuere poſ
ſent que pollicebãtur:affirmantibus ipſis curatorem in officio dimiſit.que autem ipſi promi
ſerant tributa:exigi precepit.ergo nec curatorem quem iſtituerat ſpernere viſus eſt:nec illos

Pythocles.

ad maiora tributa q̃ ipſi ſtatuerãt ſoluenda coegiſſe.❡Pythocles Athenienſis cõſuluit Athe 83
nienſibus:plumbum ex Tyriis accipere qui in ciuitate priuati eſſent eo quo vendebant pre/

84 cio duarũ dragmatũ.deinde ſtatuit illis precium ſex dragmatũ/ſicq́ʒ vendebat. ¶Chabri- Chabrias.
as cum electi ſufficerent ad implendas naues centum & viginti/eſſet autem ei opus ſolum 120
ſexaginta nauibus: precepit iis qui ex ſexaginta nauibus eius que remanebant nauigaturi
erant/ad bimeſtre annonã miniſtrare/aut ipſos nauigare.ipſi vero malentes propriis rebus
85 incumbere:dederunt ea que precepit. ¶Antimenes theſauros qui per vias regias contine- Antimenes.
bant/iuſſit prefectos implere ſecũdum legem regionis. cum vero exercitus aut turba alia
86 abſq́ʒ rege indiguiſſet/vendebat ea que erant ex theſauris/aliquem ad eos mittens.¶Cleo Cleomenes.
menes appropinquãte noue lunationis tẽpore cum ingrueret neceſſitas ſtipendia militibus
perſoluere:nauigauit ex induſtria.procedente autem menſe ſtipendia perſoluit/ac reſumpſit
nauigationẽ.poſtea vero incepto menſe ſolutionem differebat vſq́ʒ ad lunam ſilentem:mi-
lites autem quia nuper recepiſſent ſtipendia/quiete ſe habebant.ille vero in anno menſem
87 vnum prorogãs:ſemper menſis mercedẽ auferebat. ¶Stabelbius Miſon militibus ſtipẽdia Stabelbius.
debens:cõuocans duces dixit illis.nullo pacto ſe priuatis indigere militibus ſed ducibus: cũ
vero ſibi opus eſſet/mitteret eo/dans eorum cuilibet argentũ ad colligendos externos.ſti-
pendia autem que illis debebat: ducibus ipſis pollicebat ſe dare. precepit igitur vnumquẽq́ʒ
dimittere extraneos e regione. duces itaq́ʒ arbitrantes pecuniã illam ſuam fore: remiſerunt
milites vt preceperat: paruo autem exacto tẽpore/cum mercedem poſcerent: eos cõuocans
dixit/neq́ʒ tibicen ſine chorea neq́ʒ duces ſine militibus ad quicq̃ vtiles eſſe.quare precipie
88 bat: vt e regione diſcederent.¶Dionyſius ſacella circuibat:ſicubi videret poſitam boni de- Dionyſius.
monis menſam auream aut argenteã & auferre precipiebat.& quecunq́ʒ ſtatue quippiã pre-
tendere videbantur:auferri iubebat.dicens quodcunq́ʒ accipio:tollere precipiunt.veſtimen-
ta etiam aurea & coronas aureas ſtatuarũ tollebat:dicens ſe & leuiora & accõmodatiora da-
turũ.& ſubinde illis albiculos amictus/albiculaſq́ʒ circũponebat coronas.

¶ECONOMIARVM PV-
BLICARVM
FINIS.

¶LEONARDI ARETINI VIRI CLARISSIMI EXPLANATIO IN LIBRVM PRIMVM ECONOMICORVM ARISTOTELIS AD COSMVM SVVM.

R Es familiaris & reſpublica inter ſe differũt.diximus ſupra in proemio/quam greci Politicam vocant nos appellare rempublicã.hinc ſunt M.T.de republica libri. Item quã illi economicã:noſtri remfamiliarẽ dixere.hinc patriſfamilias nomen venit:q̃ domũ gubernat ac moderatur.de re igitur familiari/dicturus Ariſtoteles:premittit differentiam inter illam & rempublicã/dicens non ſolũ eſſe tantam differentiam/ quanta eſt inter domum & ciuitatem que ſunt ſubiecta earum verũetiam in illo differre:q̃ in republica plures quidem imperãt/ in re vero familiari vnus dũtaxat eſt imperator & rector. q̃ dicit domũ eſſe ſubiectum reifamiliaris: non hic pro parietibus & tecto domus ſumitur/ſed pro familia.ciuitas quoq́ʒ non menia & tecta:ſed concilia cetuſq́ʒ hominũ ſignificat.rei igitur familiaris diſciplina/circa domũ:reſpublica vero circa ciuitatem verſatur.que prima eſt differentia.Secunda vero differentia eſt.quia in republica plures imperant/vt Rome ſenatus/conſules/tribuni/militares/ediles/curules/pretores vrbani/tribuni plebis.nã imperare dicũtur quicunq́ʒ magiſtratũ in republica gerunt: quorum dicto parere neceſſe eſt.ſunt enĩ ſuperiores/vnde illud naſcitur legitimũ par in parem non habet imperiũ.in republica igitur plures imperant:in re autem familiari ſolus paterfamilias. hic enim iubendi & animaduertẽdi in familiam poteſtatem habet:eiuſq́ʒ dicto parere neceſſe eſt. itaq́ʒ vt illic publice:ſic iſte priuatum magiſtratũ gerit/ imperiũq́ʒ exercet.Quedam enim artes diſtinguũtur. Poſt aſſignatam differentiã reifamiliaris & reipublice:genus earũ cõmune attingit.Sunt enim he artes quedam. Artium vero diſtinctio fit.quarũdam enim eſt feciſſe at non vti facto.quod patet in lyra & fiſtulis.lyram enim facit artifex & fiſtulam cauat:vtitur autem poſtea non ipſe qui facit/ſed muſicus.ſunt igitur quedam artes:quarũ eſt feciſſe & nõ vti facto. Alie cõtra.parant enim quod vtẽdum eſt: & parato vtũtur. huius generis eſt reifamiliaris diſciplina/& reipublice.eſt enim reipublice conſtituere ciuitatẽ ab initio:& cõſtituta bñ vti. eodẽq́ʒ modo reifamiliaris parare domũ ab initio:& poſtq̃ parata illa fuerit/illa vti.¶Ciuitas q̃ idẽ eſt mul I

titudo domorũ. Aperit iam quid ſit ciuitas/ & quid domus. inquit enim ciuitas eſt multitudo domorꝫ
agro & pecunijs ſufficienter abũdans ad bene viuendũ. de domo autem paulopoſt dicit quid ſit aſſi
gnando partes inquiẽs. ❡ Domus partes ſunt homo & poſſeſſio. Sed redeamus ad ciuitatẽ. cuius nu
da deſcriptione cõtenti in preſentia ſimus. nam eſt locus tractandi vberius in libris de republica. Ci
uitas inquit eſt multitudo domorꝫ ꝙ dicit domorꝫ: intellige vt ſupra diximus. non eñ de parietibus
& ſtillicidijs loquit/ ſed de familijs. nam neq; ciuitas muri & tecta ſunt: ſed cetus hominũ iure ſocia
torꝫ. ꝙ autem ſubdit. ❡ Agro & pecunijs: ob hoc enim cõueniunt homines in ſocietatẽ cõmunem:
vt ſufficientes ſint. & vt quod alijs deeſt: ab alijs reportent. hic agricola victum parat agrum ſerens/
faber autem ſibi aratrum & vomerem. Textor & ſutor veſtem & calceos ſubminiſtrat. ille frumentũ
& vinum eis tradit. ita rerum pmutatio fit: que continet ciuitatem. Nũmus deinde conſtitutus eſt ad
faciliorem pmutationem: ne ſi ſutor forte domum ſibi parare velit/ mille milia calceorꝫ tradere habe
at. nam quis tot ſimul calceis indiget/ ſed alijs multis indigentibus/ calceorum venditione facta/ pe
cunias recipiat & pro domo tradat. nummus igitur in ſubſidium repertus eſt: res neceſſaria ad ciuita
tem continẽdam tuendamq; vite ſocietatẽ. Ager quoq; neceſſarius eſt in quo conſiſtat ac ſeratur: &
hoc eſt quod inquit in agro & pecunijs. quãdo enim multis cohabitãtibus & ſingulis opus ſuum in
cõmuni ſocietate cõferentibus/ ſufficientia reſultat ad bene viuendum: tunc eſt ciuitas. & ciues ſunt
qui iſto modo cõueniunt/ & ſub eiſdem viuunt legibus. Ita Florentini omnes vnam ciuitatem faciũt.
Senenſes aliam. Piſani aliam. ne quicq̃ refert intra vrbem habitent vel extra. Sed quod de pecunijs
dixit: ad omnes res que in eſtimationẽ pecuniariam cadunt hoc vocabulum referas. ❡ Id autem ex
eo patet ꝙ ſi compotes/ ciuitatem eſſe multitudinẽ domorum agro & pecunijs ſufficienter abundan
tem/ ex eo patere inquit. ꝙ ſi cõpotes eſſe nequeant: ſocietas ſoluitur/ id eſt ſine illis ciuitas ſtare non

Cicero.

poteſt. Ciuitas enim eſt ſocietas quedã vt inquit Cicero in libro de republica ſexto. Nichil eſt illi prin
cipi deo quod quidem in terris fiat acceptius: q̃ concilia cetuſq; hominum iure ſociati/ que ciuitates
appellãtur. ſociati ergo homines: ciuitatem cõſtituunt. ſoluta vero ſocietate: ciuitas interit. ſoluitur au
tem ſocietas/ ſi ea que retulit non adſint. & hoc eſt quod ait/ ſi compotes eſſe nequeant: ſocietas ſolui
tur. ❡ Inſuper huius gratia in vnum cõueniunt. cuius autem gratia vnumquodq; eſt & fuit: & ſubſtan
tia ipſius hec exiſtit. Alia probatio ꝙ ciuitas ſit multitudo domorũ agro & pecunijs ſufficienter abũ
dans ad bene viuendum. Coeunt enim homines ſimul in ſocietatem cõmunem: vt ſufficienter abun
dent ad bene viuendum vt ſupra diximus. quia quod alij deeſt: alius affert in cõmuni ſocietate. cum
igitur huius gratia ſint ſociati ſimul homines/ & niſi huius ſufficientie compotes ſint/ diſſoluatur ſoci
etas: merito dici poteſt hanc eſſe ſubſtãtiam ciuitatis. nam hec faciunt vt ſubſiſtat ciuitas. quo autem

eſt & fuit po
nebatur vbiq;
eſt & fit: ſed
ſtare non põt.
nã Ariſtoteles
habet εστι και
γεγονε. item rõ
Leonardi eſſet
futilis.

aliud ſubſiſtit: id eius ſubſtantia eſt. ſed quero cur poſuerit vnumquodq; eſt & fuit. reſpondeo vt ſi
gnificet cauſam permanẽtem/ vt eſt hic. nam huius gratia conſtitute ſunt ab initio ciuitates & huius
gratia durant/ & in communi ſocietate. merito ergo dicitur cuius autem gratia vnumquodq; eſt & fu
it/ & ſubſtantia eius hec exiſtit. ❡ Itaq; patet priorem eſſe remfamiliarem q̃ rempublicam. nam do
mus que eſt reifamiliaris opus: prior eſt tempore q̃ ciuitas/ que ex domorum multitudine conſtitui
tur pars enim ciuitatis eſt domus. huius autem materie partes priores ſunt q̃ totum/ quemadmodũ
& ouis prius q̃ grex/ qui ex multitudine ouium fit. ❡ Conſiderãdum eſt igitur de re familiari. Iam ag
greditur diſcuſſionẽ rei. nam precedentia locum proemij magis tenuere ad docilitatem quãdam au
ditorũ pertinentia & quid ſit eius opus. Finis in refamiliari ſunt diuitie. vt Ariſtoteles ipſe in princi

II

pio Ethicorum oſtẽdit. opus autem eius eſt recta familie gubernatio ❡ Domus quidem partes ſunt
homo & poſſeſſio. hec eſt diffinitio domus/ quam recte premittit: vt & quid ſit id de quo tractaturus

Cicero.

eſt intelligamus/ et materiam paret ſibi ad doctrinam tradendam. ❡ Simile quiddam eſt apud Cice
ronem in libro de officijs. inquit enim. Omnis que de aliqua re habetur inſtitutio: a diffinitione inci

Abutitur hic
egregie nomie
diffinitionis:
qua intelligat
quid eſt.

pere debet/ vt intelligatur quid ſit illud de quo diſputandum. deinde diffinitionem ſubijcit in hunc
modum. Omnis de officio duplex eſt queſtio. Vnum genus eſt quod pertinet ad finem bonorũ. Al
terum quod eſt poſitũ in preceptis. quibus in omnes partes: vſus vite confirmari poteſt. Ita hic Ari
ſtoteles diuidendo diffinit. Nam diffinire nichil aliud eſt q̃ determinare. determinãt autẽ rem qui to
tam in ſuas diuidit partes. vnde ſpecies diffinitionis eſt partiũ cõſignatio. domus ergo partes ſunt ho
mo & poſſeſſio. Idem aũt hic ſignificat domus quod familia: vnde rei familiaris nomẽ tractũ eſt. Cõ
ſueuerũt enim latini per hoc nomen res cum qualitate aliqua iunctum: diſciplinas fere ſignificare. vt
res militaris reſpublica reſfamiliaris res ruſtica res domeſtica quod idem ſignificat q̃d res familiaris/
quoniã domus & familia idem ſunt. vnde paterfamilias dictus eſt qui domum gubernat & regit. Si
gnificare autem familie nomen nõ homines ſolum/ verumetiã res que noſtro acquiruntur dominio: iu
ra teſtãtur ciuilia. vbi tota patrimonia in iudiciũ familie herciſcunde venire conſtat. dic ergo domus/

id famlie partes:ſunt homo & poſſeſſio.quaſi dicat hec duo complectitur domus: homines ſcilicet & poſſeſſiones.& de homine quid ſit:nemo dubitat. ¶ Poſſeſſio autẽ quid in hoc loco ſignificet: declaratione indiget. Videtur autem hoc nomen poſſeſſio etiã duo ſignificare.nam & res omnes quas poſſidemus/puta fundos/pecus naues/& cetera huiuſmodi/que noſtri dominij ſunt . hec enim habentes poſſidere dicimur.ſignificat etiam non illa que iam poſſidemus:ſed que acquirimus . & in hac ſecunda ſignificatione:poſſeſſio idem ſignificat quod queſtus.idemq; videtur magis proprium in hoc loco nam & verbum grecum κτησισ quod eſt hic poſitũ : vtrumq; ſignificat/ſed hoc magis q̃primum. Vt etiam Xenophon in Economico ſuo oſtẽdit.& Ariſtoteles in Ethicis inquit:liberaliores videntur qui non queſiuerunt ipſi/ſed ab alijs acceperunt.& huius rationem aſſignat.ſed quod ibi dicit queſiuerũt eodẽ verbo vtitur ſcilicet κτησαμενοι a quo κτησισ id eſt ctesis eſt. Significat ergo nõ res poſſeſſas ſolum:ſed etiam queſtum.& circa primum diligentia patriſfamilias eſt in conſeruando.circa ſecundum diligentia eſt in acquirendo quo in genere agriculturam pauloposſt preferet: omnibus alijs queſtibus anteponens illam.Nec tamen iſte due ſignificationes multum diſtãt:ſi recte perpendantur. ¶ Quoniam vero primum in minimis cuiuſq; natura inſpicitur.Sic etiam in libris de republica facit Plato :vt a minimis inchoet ciuitatem.ſi igitur in minimis cuiuſq; natura inſpicitur:in domo certe ſic ſe habebit ſcilicet & vt eius naturam in minimis & primis(vt ita dixerim elementis)inſpici ac diſcerni poſſit. vnde ſtatim illa minima ſubijcit ex Heſiodi ſententia. ¶ Quare ſecundum Heſiodum. Heſiodus poeta fuit. Homero traditur aliq̃to poſterior . hic in eo libro cuius titulus eſt opera & dies/ quem ad Perſen fratrem ſcripſit /docẽs que facere/queue habere patremfamilias oportet huncverſum poſuit/quaſi elementa domus cõtinentem quem nunc Ariſtoteles ad propoſitum ſuum inducit. ¶ Domicilium in primis mulieremq; & bouem aratorem. Significat enim dum dicit mulierem deinde poſſeſſionẽ id eſt queſtum cum de agricultura dicit/ad quam bos arator eſt vtilis.hec ſunt veluti prima elemẽta familie et reddit rationem.quia alterum eſt primum in liberis ſcilicet mulier:alterum invictu ſcilicet opus ruſticum/quod in arando conſiſtit.de domicilio autẽ/tanq̃ de re nota omittit.ſed poſtea in fine qnale eſſe debeat tradet.Vel ea que ſequuntur diſtributiue ponit:quaſi dicat domicilium in primis id eſt mulierem & bouem aratorem/vt hec ſint partes illis quod ſupra dixit domicilium vel domum:nam vt diximus:hec hominem & poſſeſſionẽ ſignificat.in que duo:tota domus diuiditur. ¶ Itaq; oportet ea que ad vxorem ſpectant recte diſpoſuiſſe. poſt aſſignatas duas partes ſcilicet hominem & poſſeſſionem: incipit iã ab homine/aliud dicere/vt poſteaveniat ad queſtũ.dicit ergo cũ mulier ſit primũ in liberis& quaſi quoddam elementum familie:neceſſarium eſt ea que ad vxorem pertinẽt recte diſpoſuiſſe/hoc eſt prouidiſſe vt talis ſit/qualis eſſe debet. Et quod dicit prouidiſſe:id eſt ante omnia illud prouidiſſe oportuit:vt vxor ſit diſpoſita/& talis qualis eſſe debet. Sciẽdum tamen eſt ꝙ hic dicitur de vxore.violente tractum eſt ab Heſiodo.non enim Heſiodus de vxore intellexit:ſed de ancilla.Nam cum dixiſſet mulierem ita ſubijcit in ſequenti verſu non coniugio acceptam ſed precio partem . que & ſi opus fuerit boues ſequatur.patet ergo de ancilla eũ ſentire:ſed Ariſtoteles ſanius & melius interpretatur: nã ancilla non eſt primum in liberis/ſedvxor. ¶ Poſſeſſionis autem prima cura eſt.Perinde eſt,dicere poſſeſſionis prima cura eſt:ac ſi diceret in acquirẽdo precipua & maxime laudabilis cura eſt/ quaſi dicat in nulla re tam laudabiliter acquirimus q̃ in opere ruſtico:id eſt in agricultura.probauit eni Heſiodus dictũ in vxore & opere ruſtico:quoniam alterũ primum eſt in liberis alterum in victu: & de vxore quedam dixit:nunc vero de opere ruſtico/reſumit:laudans illud & preferẽs alijs queſtibus.Rationes quare agriculturam ceteris queſtibus anteponit:multe ſunt/ ſed precipue quia eſt ſecundum naturam/ & quia iuſta/ & quia vtilis ad fortitudinem. ¶ Ceu metallorum vt auri & argenti fodiendi & quod de Calybe ſcripſit Virgilius.Inſula in exhauſtis chalybum generoſa metallis . ¶ Et ſi qua alia huiuſmodi vt Lapidicine/ ſilua cedua/ſed hec non ita humaniter fiunt: vt agricultura.cum in metallis fodiendis terre veluti parenti afferantur manus eius viſcera fodiendo.in agriculturavero fodiatur benigne.Itaq; noſtre quoddam humanitatis inſtitutum eſſe a maioribus ſcribit Plinius ſecundus:ne in Italia metalla foderentur.q̃obrem ſubdit . ¶ Sed agricultura precipue: quoniam iuſta/ideſt non iniurioſa non violenta ſed mitis & pia.quoniam non inhumaniter neq; ab inuitis extorqnet. ¶ Natura enim omnis educatio eſt a matre.quare & hominibus a terra. hic terra dicitur parẽs:quia nos educat. ¶ Prodeſt etiã hoc plurimum ad fortitudinem.fortitudo eſtvirtus animi:vires autem & robur ſunt corporis.ad vtrũq; prodeſt agricultura.nam & corpora facit robuſta per tollerantiam laborum:& animum firmat cõtra pericula per exercitationẽ tuẽdi res ſuas q̃ vtplurimum ſunt extra munitiones/ & periculis ſubiacẽt. ¶ Non enim qnẽadmodumviles artium. de opificijs dicit/vt tonſtrina/ & ſutrina/ & figularia & argentaria & alia huiuſmodi:in q̃bus ſedulitas eſt muliebris & nullus virilis labor. ¶ Sub diuo conſiſtere id eſt ſub aperto celo ad eſtum & frigus:ſine cameris & feneſtris pannatis.que oĩa intelligeuda ſunt nõ de his ſo

Xenophon.

Heſiodus.
Homerus.
Perſes.

Mos grecorũ vetuſtus fuit: ꝑcio cõparare vxores.vt ſcđi Poli.numero 18 qđ nõ aduertit Leonardus.

Virgilius.

lum qui manſibus ſuis opũs ruſticũ faciunt.ſed de iis quoq; qui curant faciẽdum/ceu dominus prediis intentus.quod in œconomico proſequitur Xenophõ.❡Sed eius diligẽtie que eſt circa homines.

Xenophon. III

Quoniam de cura & diligentia que eſt circa queſtũ dixit/in quo prepoſuit agriculturã:nũc de ea que eſt circa homines adhibenda.dicit/in qua prefert maxime vxorem.& rationes duas aſſignat. ſed videbatur ſupra dixiſſe de vxore.Reſpõdeo:ita in genere.dixit enim prouidendum vt ſit talis qualis eſſe debet. ſed hoc parum erat:itaq; nunc magis trite.& particulariter diſcutit.❡Premiſſum eſt eni a nobis & aliis locis deſiderare naturã multa efficere talia.Ratio quare mari & femine ſit cõmunio maxima ſecundũ naturã.premiſſum eſt inquit/id eſt preſuppoſitũ alibi vbi de generatiõe tractauit:naturam deſiderare multa efficere talia:vt homo hoies/leo leones/equus equos.Natura enim deſiderat omne animal ſibi ſimile producere.hoc autem non poteſt mas ſine femina/aut femina ſine mare deſideriũ adimplere: ſed ambo ſimul concurrãt neceſſe eſt. Itaq; eorum ſocietas eſt ſecũdum naturam: & quidem ex neceſſitate conſtituta.❡Enimuero in ceteris animalibus abſq; ratione id ſit deſideriũ procreandi.cõmune quidem eſt oibus animalibus:ſed diſtinguitur in ipſis prout alia magis alia minus ab imanitate remota ſunt capaciaq; prudentie.nam alia quidẽ indiſtincte congrediuntur ſine aliquo reſpectu/ ſed quando naturali mouentur deſiderio.Alia vero ſe coniungũt non tantũ procreãdi gratia/verũetiam vt ope mutua ſe coadiuuent/quod in cicuribus & prudentioribus beſtiis videmus. dicũtur eni cicures ille beſtie:que remote ſunt a beluina feritate.prudentiores autem vocat:quecunq; prouidentiã habent circa victum/vt formicas/apes/& ceteras que futuri memores/cibũ colligunt & conſeruant.In his igitur mutua quedam auxilia coniũctionis apparent:nec tantũ conuenire ſocietatem vt procreent:ſed vt mutua

Memores a butitur voca bulo.

ſeſe ope tuteñ.Sed in homine maxime omniũ id conſpiciẽ.patet enim in hominibus coniũctionem fieri inter marem & feminam non ſolũ vt ſint/hoc eſt non ſolũ vt procreent ac perpetuent genus ſuum verũetiam vt bene ſint.principiũ ergo coniũctionis in hominibus eſt a natura:forma vero eſt a lege & ratione/quod matrimoniũ appellamus.❡Tributũ ferẽt. Tranſlatio eſt ab eo quod quis ſuperioribus ſoluere aſtringitur:vt enim tributũ pendiẽ regi ex indictione:ſic a natura a nobis indictum eſt vt alios procreemus.❡Valentes enim ipſi:ſcilicet vir & vxor.❡Imbecillos:id eſt inualidos paruos filios.Mox imbecilli & ob ſenium facti:ſcilicet vir & vxor:A valentibus:ſcilicet filiis.❡Eadem reportent:ſcilicet alimoniam & tuitionem.hinc eſt.ꝙ filio patrem abdicare nõ licet.quia iure nature obligatus eſt.❡Et ſimul natura per hũc circuitũ.Quod dicit & ſimul/duo implicat:quod & gratia cõmodi facit qui procreat/& gratia perpetuitatis.& hoc in hominibus. Quod aũt inquit per hũc circuitũ ſcilicet de parẽte in filios & de filio in parentem.❡Adimplet ſempiternitatẽ.id eſt adimplet deſideriũ ſuum:videlicet vt

Generatio ꝓpria eſt.Ariſtoteles habet oppoſitũ την γενεσιν. και την ωφελειαν ιδιον.

homines ſemper ſint ſecundũ ſpeciem/ex quo ſecundũ numerũ eſſe non poſſunt.❡Tendũt enim eorum omnia in idem vtilitatis.Sic eni ordinati ſunt diuinitus vir & vxor ad ſocietatẽ:vt omnia eorũ tendant in idem vtilitatis/liceat quedã videanẽ contraria.quomodo autẽ contraria & quomodo in idem tendentia:explicat inquiens alterũ quidẽ robuſtiſſimũ & que ſequuntur.Dic ergo alterũ ſcilicet vxorẽ et vtitur neutro genere quod non eſt inconueniẽs:cũ homo ſit animal. Quod vero dicit/fecit:dic ſcilicet natura/vel diuina prouidentia.Item quod dicit ob timorem cautius:ſcilicet ad cuſtodiã rerũ ſuarũ ❡Alterum ad ſedulitatem deterius.Vir enim ad quietẽ intra limen agendã ineptus eſt.❡Generatio propria eſt:id eſt precipua mulieris.& expone generatio id eſt effectio ſiue partus.❡Vtilitas aũt commune quantũ ad filiũ.Non enim hic loquiẽ de vtilitate parentũ:ſed de ea quã parentes conferũt in filium.Itaq; ſubdit alterius nutrire eſt:alterius erudire.educatio enim eſt a matre vt ſupra dixit: eruditio vero a patre.& ſic vtilitas communis eſt omborum.❡Primum igitur leges ſint viro ad vxorẽ & iniuria ceſſet:cum ſit ope mutua inter virum & vxorem ad bene viuendũ contracta ſocietas:primũ hoc precipiendũ eſt vt ſint leges viro ad vxorem.Sed quid eſt quod dicit/ſint leges viro ad vxorẽ. an forte ad alios non ſunt leges? Reſpondeo.Vir eſt paterfamilias/domus ſue (vt ita dixerim) rex hic pro arbitrio familiã gubernat caſtigat/punit/poteſtatẽq; habet in ſeruos & filios & res poſſeſſas nec vlla lege vetita prohibetur:quo minus hãc poteſtatẽ in ſeruos & filios exerceat.Non putet ergo vir inqt Ariſtoteles/eodẽ modo habere iperiũ in vxorẽ:ſed ſint leges quedã viro ad vxorẽ/quas ſeruare debeat.& quas ſi tranſgrediẽ:iniuriã facit.nec in arbitrio ſuo poſitũ exiſtimet:vt totũ ſibi liceat.ſed cognoſcat ſe lege teneri:& iniuria ceſſet.nam ius eſt ſecundũ leges:iniuria contra leges.❡Sic enim nec ipſe iniuriã patietur:ab vxore videlicet.que propter iniurias viri:aut infida ſit aut adultera nonnunq̃ etiam venefica.& expone exempla in Clitemneſtra/& Penelope. quarum altera: propter iniurias viri/adultera & cedis conſcia fuit. Altera propter fidem coniugis: caſtitatem ſeruauit.❡Hoc enim communis lex. Pythagorici cenſebant/ſancte quidem & bene/communi quodam humanitatis iure abſtinendum eſſe ab iniuria etiam erga ſeruos:nam & ſi ſeruus:homo tamẽ eſt.qui cum in tuam domum peruenit: quaſi ad larẽ familiarẽ confugiſſe videtur ne iniuriã patiaẽ.fuit nãq; religio antiqua:vt quicunq; ad larẽ ali

cuius confugiſſet/etiam ſi is inimiciſſimus eſſet/violare eum non liceret.quod Themiſtoclē feciſſe ſcri
bunt/cū athenis pulſus domum inimici/& a ſe quidem magnifice offenſi quem vitare non poterat/in
troiſſet:fugiens enim ad larem ſupplex etiam apud infeſtiſſimū inuiolatus permanſit.eſt aūt Larveſte
ſacrū:& quenis domus id ſacrum habet.ſedes aūt eius ſacri eſt:vbi principaliter ignis fit. Pythagorici
ergo dicebant oportere nos eſtimare ſeruos noſtros eſſe ab lare.id eſt ab illo loco ad quem confugien
tes violare non eſt fas.quoniam ipſi ſerui cum in domum tuam venerint:ad larem familiarē tuum cō
fugiſſe videntur.ſi ergo ſeruis id humanitatis tribuitur:multo magis id tribuendum eſt vxori/& iniu
ria ceſſet:ex communi lege & ratione domeſtici ſacri.eſt enim communis lex:vt confugientibus ad la
rem/iniuriari fas non eſt.Mulier autem eſt ex ijs qui in domum tuam veniunt/& ad larem confugiſſe
videntur.non ſolū ergo priuata lege que eſt viro ad vxorem:verūetiam communi lege que eſt ad om
nes confugientes ad larem abſtinendū eſt ab iniuria vxoris.& hoc eſt quod iquit: etiam cōmunis lex
inducit/vt Pythagorici tradūt. ¶ Eſt aūt viri iniuria. Inter ceteras leges que ſunt viro ad vxorem illa
quoq; numeraꝛ:vt ſua contētus eſſe debeat/neq; cū alijs conſuetudinem ineat.quam ſi tranſgrediꝛ vir
iniuriam facit. ¶ Itaq; dicit/iniuria viri eſt externarū mulierū concubitus. Sunt enim externe: oēs/pre
ter vxorem.illa eīm eſt ſua/& domeſtica:alie externe & aliene. ¶ In vſu verovt neq; deſit.hoc preceptū
commune eſt viro & vxori.& ſententia eſt hec:dictū eſt ſupra proxime virū vxore ſua contentū eſſe
debere & illam viro:vnde naſciꝛ dubitatio quomodo facient iſti in abſentia ſi non poſſunt cū alio con
cubitus habere.Reſpondet.ita aſſueſcendū eſt:vt neq; quando ſunt preſentes deſit eis concubitus/ne
q; quando ſunt abſentes impotentes ſint acquieſcere & abſtinere.ſic ergo eſt aſſueſcendum vt ſuffici
enter ſe habeant in preſentia & abſentia. ¶ Recte vero ſe habet illud Heſiodi puellā accipere debere. Heſiodus.
Quod in maſculo dicitur puer:in femina diciꝛ puella/& in vtroq; etatem ſignificat ab ingreſſu puber
tatis/vſq; ad finem annorum creſcentium.hoc eſt quod inquit Ouidius. Ouidius.
Seu caperis primis & adhuc creſcentibus annis.
Ante oculos veniet vera puella tuos.
¶ Vt gratis moribus imbuere poſſis.gratis ſcilicet ſibi.Nam grandiorem feminam ſi duces: non faci
le in tuos mores illam traduxeris/preſertim ſi aliū habuerit virum. erit ergo diſſimilitudo morum qua
ſtante:nec pax tibi domeſtica fuerit/nec amor coniugalis.nam morum diuerſitates: amorem impedi
unt. ¶ Circa ornatū vero. Aliud preceptum ſalutare/circa ornatum vxoris quod Xenophon in econo
mico ſuo proſequitur latius.Sed quicquid ibi prolixa illa interrogandi reſpondendiq; feſtiuitas habet: Xenophōs.
hic breui precepto comprehenditur.ſumma enim totius precepti eſt:quēadmodum in moribus fictio
eſſe non debet/ſic etiam nec in corpore debet eſſe fictio per fucos/& alia que ad apparētiam pertinēt
et non ad veritatem:nam talis oſtentatio inquit.nihil differt ab hiſtrionum vſu/qui prodeunt ex aula
tanq̄ reges ornati.ſunt autem reuera viles homines:non reges vt apparebant. Intelligendum eſt dupli
cem eſſe fictionem:vnam in pluſq̄ reuera ſit/& diciꝛ oſtētatio. Alteram in minus:& dicitur ironia.hic
ergo de prima loquitur.que eſt oſtentatio.hec enim vt in moribus ceſſare debet: ſic etiam in corpore.
Plato quoq; de hac ipſa fictione ornatuue in Gorgia loquiꝛ:quem totum refert in adulatione & fictio
ne ingeneroſam & fallacem eſſe permutationem veri decoris. ¶ Si appropiquare debeant ſcilicet vir
et vxor.& dic appropinquare:id eſt conuenire ſimul.ꝙ autem inquit. ¶ Tragedias in ſcena agētium
ideo poſuit tragedias & non comedias:quia in tragegia reges & tyranni finguntur/in comedia autem
Lenones & paraſyti qui ſunt viles perſone.plus igitur intereſt in tragedijs inter perſonam veram & fi
ctam:quod magis facit ad propoſitum ſuum ornamenti mulierum.nam vt inquit Iuuenalis.Quale de Iuuenenalis
cus rerum/ſi coniugis auctio fiat Baltheus & criſte/& reliqua que proſequitur.tandem concludit: exi V
gua pars eſt ipſa puella ſui.nec tamen ferebant penas vt nunc ferre ceperunt. ¶ Poſſeſſionum autem
prima quidem ac maxime neceſſaria eſt illa q̄ optima. Admirabitur quis non immerito ordinē huius
progreſſus:cum videatur nunc idē omittere/nūc reaſſumere/& interponere quedam.vt nūc de vxore/
nunc de agricultura/nunc de ſeruis.Sed omnia ſunt plana & optima ratione ab Ariſtotele digeſta.Pri
mo enim dixit domus eſſe partes hominem & poſſeſſionem.mox inducta Heſiodi ſententia:pretulit
vxorem tanq̄ primum in liberis/& rē ruſticā tanq̄ primū in victu.dixitq; in primis curā nos habere de
bere:vt vxor ſit qualis eſſe debeat/& rem ruſticā alijs queſtibus eſſe preferendā.hoc perfecit vſq; ad eū
locum vbi dicit.ſed eius diligētie.ibi reſumēs diuiſionem primo factā:incipit tractare de homine/ape
riens precepta circa vxorē magis trite q̄ ſupra fecerat/vſq; ad hūc locū/poſſeſſionū. vbi incipit tractare
de ſeruis.ſed quero vtrū ſerui ſint hoīs/an poſſeſſionis.Cum enim ſint partes domus:in altera iſtarum
ſunt cōputandi.dubitationē aūt facit id quod inquit:poſſeſſionū prima qdē & reliqua/ vbi ſexū nume
rat in poſſeſſionibus.Poſtea dicit eſſe hoiem.Ad hoc reſpondeo:videri quoddā genus mixtū. nam et
homo eſt ſeruus:& tamen acquiritur dn̄o noſtro. Ariſtoteles quoq; alio loco inquit ſeruus eſt aiatū

et ſua lingua colloquũtur alijs non intelligẽtibus/et malorũ inter ſe conſcij coniurant. ℂ Sacra quoq;
& largiores epulas. Sacra faciebant gentiles per mactationẽ ouiũ vel iuuencoꝝ/ & ſimul poſtea ve-
ſcebant. hoc ex poetis intelligi poteſt: qui rerum vetuſtarũ fidi relatores ſunt. vt apud Terentiũ qui i
uitat vicinum inquit dionyſia ſunt hodie apud me: id eſt baccho ſacra facio. & Virgilius in aduentu Virgilius.
Enee Euandrũ fingit ſacra facientẽ Herculi/ & ſacris dapibus eneam accipit. Largiores quoq; epule
preter ſacra fiunt: vt cõuiuia & exhilarationes cum aliqua ꝓfuſiori copia ciborum. Hec igitur inquit
Ariſtoteles facienda ſunt: nõ tam gratia liberoꝝ q̃ ſeruorũ. Nam licet principiũ videatur vel ob hono
rem deorũ vel hoſpitũ: tamen finis eſt ad cõmodũ ſeruoꝝ qui plura habent ex illa copia ciboꝝ q̃ ha
beant liberi: parũ eſt enim quod menſis cõſumit: multum quod remanet ſeruis. itaq; illoꝝ gratia cõſti
tutũ magis videtur: vt hec talia cũ largitate fiant. ℂ Quattuor habere patrẽfamilias oportet circa pe VI
cunias. Dictum eſt quomodo circa hominẽ in vxore & ſeruis/ patriſfamilias diligentia verſari debet:
nunc vero quomodo circa poſſeſſionẽ/ id eſt qualis in acquirẽdo & cõſeruando erogandoq; eſſe de-
bet adiũgit. dicit ergo quatuor habere patrẽfamilias circa pecunias oportet. Primũ vt ſit queſitor. Se
cundũ vt queſitoꝝ conſeruator. Tertiũ vt ornari per illa ſciat. Quartũ vt fruatur. Quod autem dicit
circa pecunias: appellatione pecuniarũ omnia veniũt que eſtimãtur nummo/ vt ipſe inquit in quarto
Ethicorũ. ſed quod primo loco dicit: vt ſi queſitor neceſſariũ eſt. nam quanti eſt: niſi hoc agatur? De-
bet igitur eſſe queſtuoſus paterfamilias: id eſt prompte ac ſolerter queſtũ facere. quo in genere pretu-
lit agriculturã omnibus alijs queſtubus: quoniã iuſta eſt/ et non ab inuitis extorquet/ ac eius exercita-
tio prodeſt ad virtutem. Eodem modo accipiendũ eſt de alijs queſtubus: qui cum honeſtate ſine in-
iuria fieri poſſunt. nam amplificatio patrimonij nemini nocens: ſemp laudanda eſt. hoc igitur añ om
nia habere debet paterfamilias: vt acquirat in fructibus predioꝝ/ & alijs rebus. Secũdum vt ſit queſi
torũ cõſeruator. hoc etiam neceſſariũ eſt. nam quid prodeſt acquirere niſi conſeruet. Illud etiam ſciẽ
dum: non videri quibuſdã minoris diligentie ſeruare q̃ acquirere. De quo preclare Ouidius.
Non minor eſt virtus q̃ querere parta tueri.
Caſus ineſt illis: hic erit artis opus.
ℂ Nam cribro haurire: ſcilicet quod faciunt illi qui tales ſunt vt acquirãt quidem/ ſed non cõſeruent:
ℂ Id enim nichil prodeſt: nec aliud eſt q̃ perforatũ illud vas/ de quo ſolent poete loqui ꝙ ſorores ille
fruſtra implere nitunt. ℂ Eſſe preterea talem. ponit reliqua duo que habere debet paterfamilias: ſci-
licet vt ornari per diuitias & vt frui ſciat. Ad hec enim duo vtiles ſunt diuitie. nec vt multi peruerſe fa-
ciunt: illarum ſeruos eſſe decet/ ſed eas in noſtrum ſeruitiũ vertere. Erũt autem diuitie nobis ornamẽ
to & honori: id enim eſt quod Ariſtoteles iquit vt ornari per illas ſciat: ſi ſumptus oportune cum de Dion.
core faciamus. huius partes ſunt edes parare diuitijs cõgruentes familiam honeſtã habere/ ſupelle-
ctilem abundãtem/ equorũ & veſtium decentẽ apparatum. huius quoq; eſt beneficẽtia in amicos/ &
in publicis rebus magnificentia vt ludi circẽſes/ vt munus gladiatorũ/ vt epulum publicũ. que tamen
omnia facienda ſunt pro qualitate diuitiarũ/ et decentia hominis. Fruemur autem diuitijs: ſi ea que
pertinent ad victum/ & ad cõmoditatem noſtram inde ſuſceperimus. non enim ita parcẽdum eſt re-
bus queſitis: vt in abũdantia egeamus. puta qui vinum bibit acerbum. vt maturũ venũdet. ac edibus
inhabitat ſordidis: vt ſplendidas locet/ & cetera que ſunt huiuſmodi. Ex quattuor ergo que patrẽfa-
milias habere oportet: duo ad reifamiliaris amplificationẽ ꝑtinent querere ſcilicet & ſeruare: duo rur
ſus ad vſum ſcilicet vt in ornatũ noſtrum diuitias cõuertamus/ & vt illis fruamur. Sed videtur contra
ria & inter ſe pugnantia precipere. Si quidem querere & erogare/ item ſeruare & frui contraria ſunt.
Reſpondeo queſtum facere oportet & ſeruare queſita: vt habeas quid eroges decenter/ et decenter
fruaris. Qui enim non querit neq; conſeruat: erogare non poteſt. Itaq; in his cõſiſtunt liberalitatis &
externorũ eius fundamenta. ℂ Diſtinguenda quidem ſunt ſingula. Dixit quattuor habere oportere
patremfamilias: quorum primũ fuit vt ſit queſitor. ad hoc igitur ſunt iſta precepta: vt non trãſeat res
in confuſione ſed diſtinguat ſingula et inſpiciat diligenter/ prouidentia adhibita vt ſemper plura ha
beat fructuoſa q̃ infructuoſa. nam ſi octo milia habeat in bonis: non debet habere edes quinq; miliũ
neq; predia ſuburbana que maximi precij & exigui ſunt fructus/ nec veſtem magnã patrimonij par-
tem occupantẽ: ſed negocia ſcilicet ruſtica vel negocia vt mercaturã et ſocietates. Iſta ſunt diuidẽda. Pericles.
ne omnia vni periculo ſubiaceant/ vt ſi mercator in eadem naui totum patrimoniũ imponat. hec ſunt
que dicunt de queſtu faciendo in genere. In ſpecie tamen laudant agriculturã: cuius & particularia
precepta in libris de re ruſtica legantur. nec huius ſunt diſcipline: ſed rei ruſtice. ℂ Circa tuendũ au-
tem queſita. hec ſunt precepta circa ſecũdam partem/ hoc eſt circa tuitionem queſitorũ: ad quod vti
les eſſe dicit Perſicas & Laconicas adminiſtratiões/ vtilem etiam atticam. ſunt autem hi adminiſtrã-
di quidam modi/ certis in locis conſueti: quos refert ad imitationẽ faciendam. Nos vero de ſingulis

& ipſi

dicamus. Sed primũ de attica. Perſicles Athenienſis vir & in rebus bellicis et in cura reipublice om-
nium etatis ſue excellentiſſimus: in re quoq; familiari ſolers ac frugi fuiſſe perhibet. Is in eius domo
hoc obſeruaſſe traditur. vt quotannis fructus prediorũ ſuorum integre venũdaret. ipſe vero quecũq;
neceſſaria ad victum familie erant ſeorſum emeret. ita & reddituũ prediorum extabat ratio ex illis
redacta pecunia/et ſumptũ domeſticorũ magnitudo non latebat/que maxime ad diligentiam & fru-
galitatem pertinere videbãtur. nec ſolum Pericles: ſed & ceteri Athenienſes hoc factitarunt. hic itaq;
eſt atticus adminiſtrandi modus: quem dicit Ariſtoteles eſſe vtilem ad cõſeruationem. et hoc eſt qd
inquit: vendentes emunt. hic ergo vendentes fructus collectos ex prediſs: emunt ſcilicet ea que per-
tinent ad victum familie. Si enim vendas fructus: nullus per annum illos tibi ſurripit/nullus fraudat/
nullus furatur. Nec tam facile abſumitur quod emptum eſt: q̃ quod prouenit ex prediis noſtris.
❡ Et penoris inſtitutio non eſt in exilioribus adminiſtratõibus. Quod dicit in exilioribus adminiſtra
tionibus non eſſe inſtitutionẽ penoris: idem eſt quod in magnis. Nam attici nec in magnis nec in exi
lioribus: penus habere cõſueuerunt. ❡ Sed hoc quod de exilioribus & maioribus dicit ad diſtinctio
nem Ariſtotelis refertur/quam poſtea faciet. eſt autem penus vinum & triticum & cetera omnia que
ad victum pertinẽt/ vt caſeus & pema et oleum. cum enim vẽderent hec omnia: non inſtituebãt pe-
num/ſed dietim emebant. ❡ Eſt autem Perſica. Quid ſit modus atticus diximus: nunc quid ſit Per
ſicus aperit. Eſt enim Perſicus adminiſtrandi modus vt dominus ipſe omnia videat/omniaq; inſpi-
ciat. quod paulopoſt per exempla oſtendit. ❡ Ipſum omnia videre: ſcilicet dominum. ❡ Et quod de
dionyſio inquit Dion. Dion ſyracuſanus Platonis auditor fuit: hic de Dionyſio ſimilia fere dicit. nul-
lum enim parem diligentiam habere alienorũ et ſuorum. ❡ Itaq; quotcunq; ex quo nullus parem di
ligẽtiam preſtat rebus alienis et ſuis ſed multomagis ſuis: debet ergo paterfamilias quotcunq; per ip-
ſum geri poſſunt circa illa cum diligentia intẽdere. ❡ In quo Perſicum ſimul & Lybicum. vide frugi
dictum de oculo domini/ & de veſtigio. Perſa enim. Perſa nomen eſt a prouincia: veluti ſi quis dicat
Italus/vel Gallus. nam Perſia regio eſt: vt gallia & italia. Eodem modo Lybicus & Italicus. ❡ Inſpici
enda igitur. cõcludit ſecũdum premiſſa. Si enim oculus domini multum valet in rebus/multum & ve
ſtigiũ: & per eius ſi accedat ad rem. Sed hec ita inſpicienda. Sũt igitur negocia diligẽter a viro inſpici-
enda/etiam ab vxore: prout inter eos diſtincte ſunt cure. Nam alia ſunt que vir curare debet: alia que
vxor. Mulier enim pannos ſupellectilem & alia que intra limen ſunt: curare debet. vir autem circa agri
culturam & alia que virilia ſunt officia/cum frugalitate intendat. ❡ Et hoc faciendũ eſt. vir debet in-
ſpicere negocia diligẽter/preſertim in magnis adminiſtratiõibus quarum cura alteri cõmittitur. Nam
in exilioribus non tanta diligentia inſpectionis flagitatur. Et hoc eſt quod ait in grãdioribus ſepe: in
exilioribus raro. ❡ Niſi enim quis. Ratio quare ſepe inſpiciendũ eſt a domino in grandioribus admi
niſtratiõibus. quia illorũ cura aliis cõmittitur. itaq; niſi dominus bonum exemplũ de ſe/id eſt de pro-
pria diligentia prebuerit: non habebit imitatores. ❡ Habiturum non extimant: ſcilicet ſapientes ho-
mines vel ipſi qui curant. ❡ Quaſi impoſſibile ſit non diligentis domini diligentes eſſe vicarios. vica
rii ſunt qui vices alicuius gerunt. Cum ergo curatores gerant vices domini: impoſſibile eſt niſi ipſe ſi
diligẽs habere diligẽtes vicarios. ❡ Cum vero hec ad virtutẽ. Hec eſt cohortatio & preceptũ ad dili
gentiã. debet inquit primo dñs ſurgere q̃ ſeruus & cubitũ ire poſterius. cum hec ad vtilitatẽ honeſtã
& ad remfamiliarẽ vtilia ſint. nec vnq̃ dimittere domum incuſtoditã. & ante lucẽ ſurgere: quod pro-
deſt ad ſalubritatẽ & ad rẽfamiliarẽ & ad ſtudia philoſophie. ❡ In paruis igitur adminiſtrationibus:
attica regula. Retulit ſupra duos adminiſtrandi modos/Atticum & Perſicum: et de Perſico hucuſq;
tranſegit/hoc eſt vt domum inſpiciat & vigilet/ac omnia cum diligentia diſcutiat. poſtq̃ hoc dixit: re-
uertitur ad atticum. & illum diſtinguit: probans eum in exilioribus adminiſtratiõibus/ ſed in magnis
putat non vẽditionem fructuũ eſſe faciendam. ſed ſequeſtrationẽ eorum que in annum & eorũ que
in menſes ſingulos conſumere oportet. que enim in preſentia cõſumenda ſunt: ponũtur ad manus.
que non in preſenti: ad tempus deponuntur. ſic idem fere exit effectus: vt in attica/ & penoris inſtitu
tio ceſſabit. ❡ Eodem modo inſtrumentis. Inſtrumenta ſunt quibus fundus inſtruitur: vt ligones/ſar-
culi/falces/dolabre/ſecuris. hec etiam ſequeſtrãda eſſe dicit: vt ſupra de fructibus. & que quotidiano
in vſu verſantur: ad manus ponenda illorum quibus opus commiſeris. que vero ad tempus expedi-
unt: ſeponenda ſunt. ❡ Horum quoq; ſcilicet inſtrumentorũ vel horum quoq; ſcilicet quorum rarus
eſt vſus/ & ad tempus ſeponũtur. ❡ Edes quoq;. Nunc de edibus dicit: quarum Heſiodus quoq; mẽ
Heſiodus. tionẽ fecerat. Dicit ergo ad tria nos debere reſpicere in edibus parandis: vt ſint vtiles/vt ſint ſalubres/
vt ſint commode. vtilitatis reſpectus habebitur conſiderata qualitate rerum in illis reponendarũ: vt
vtiles ad frumentũ/ad pannos/ad fructus cõſeruandos/ad perſonas quoq; que in illis verſari debẽt.
Commoditatis rurſus & ſalubritatis habetur reſpectus: prouidendo vt eſtate quidem afflabiles ven-

to:hyeme vero ſolē recipiant. Erunt autē inquit hmōi:ſi auerſo borea fuerint/nec equaliter late. auer
ſo borea nō ſignificat contra boreā:ſed ſm boreā/id eſt ad eas ptes verſe/ad quas boreas pflat/et ſic
ad meridiē erūt verſe. Sic eñ ſolē habebūt hybernū:et vmbrā eſtate/ & vētum q̄plurimū p tēpus eſta
tis inde pflat. ¶ Nec equaliter late.nā ſi eſſent equaliter late.verſe eſſent ad oēs ptes.ſed ſi erunt oblō
ge edes & ad meridiē ſpectātes:tūc habebūt ſupraſcriptas cōmoditates ſolis & venti/et vmbre.nā ſol
in eſtate altius incedēs:domos ad meridiē verſas/nō intrat.hyeme vero lōgius vādens: totas per fene
ſtras infundit.ita eſtate vmbram:hyeme ſolem habebūt.preterea eſtate flatum ventoꝝ:hyeme a vē
tis quietem. ¶ Videtur quoq; ianitor eſſe ponendus in magnis edibus pro obſeruatiōe importādoꝝ
& exportandoꝝ.debet vero eſſe inutilis ad cetera:ceu claudus vel mācus.in hoc enim & minor iactu
ra fit:quia minus laborare poſſet/et erit magis ſedulus propter impotētiā corporis. ¶ Ad rectum ve
ro vſum inſtrumentoꝝ. Que ſint inſtrumenta ſupra diximus. ¶ Illud laconicum valet. Nunc ex laco
nico modo vel regula cuius ſupra mentionē fecit/dum inquit perſice & Laconice et attica.ſed nichil
de eo modo/tunc explicuit. Hic ponit ſingula ſuo loco iacere oportere:quod vtile eſt ad vſum inſtru
mentoꝝ.quoniā parata non requirunt.ſed hoc laconicū nō ad hoc ſolum/ſed ad cetera quoq;:vt ſe
parationē fructuū & aliaꝝ rerū/puta veſtium virilīū/a mulieribus & ceteris hmōi/dictum valet.

¶ LEONARDI ARETINI EXPLANATIO SECVNDI ECONOMICORVM.

PRobam mulierē omnibus. In rei familiaris diſciplina: conſideratio habetur perſo I
naꝝ & rerum.perſone ſunt ex quibus conſtat domus vir & vxor/parentes et filij/
dominus & ſeruus.hec potiſſima eſt pars:magiſq; oportet patrēfamilias curam p
ſonaꝝ habere/q̄ rerū.nam ille perſonaꝝ gratia comparant.res igitur acquirimus:
vel per agriculturā:vel per alios naturales modos ad familie indigentiā.permuta
mus etiam & miſcemus exercitia:ſupplentes defectum. Et hucuſq; vere ſunt diui
tie/certeq; & terminate.ſupra vero has nullus eſt terminus diuitiaꝝ:cū ille iam nō
in ſupplenda negligentia ſed in patrimonio augēdo verſentur. Placet tamen ſapi
entibus hanc patrimonii amplificationē(ſi nemini noceat)non eſſe vituperandā. nam ad magnificē
tiam & libertatis opus proſunt/reiq; publice cōducunt. Acquirēdarū igitur precepta rerum ſupra de
dit/de ſeruis etiam & dominis expediuit. nunc autē in hoc ſiue libro ſiue libri parte/de viro & vxore
Ariſtoteles tranſigit.quedā etiam intermiſcens de filijs.oportet ergo mulierē probam dominari om
nibus que ſunt intra edes:curamq; habere omnium ſecūdum preſcriptas leges. ¶ Preſcriptas leges.
Dicit quia ſupra dictū eſt:ita naturā inſtituiſſe vt vir querat foris/vxor parta domi cōſeruet. ¶ Non
permittentē queq̄ ingredi ſine precepto viri. Huius precepti tres ſubijcit rationes. Prima:vt vitentur
obloquia. Secunda:ne efferātur ſecreta domus. Tertia:ne ſibi imputari queat/ſi quid mali per ingredi
entē cōmittatur/ſed imputetur viro qui precepit. ¶ Sumptu autē & veſtitu. Optimo precepto dome
ſtica ratio ſubijcitur. Duplex eſt ornatus:corporis & animi.corporis:veſtes/aurū/ & forma. Animi ve
ro:honeſtas/et decus quibus virtutes continent. Hic animi ornatus ad ſenectam vſq; perdurat/imo
tunc etiam magis floret:ille vero alter cito deficit. ¶ Conſortij.quia que fortuna eſt vni & alteri. Sors
enim fortuna. ¶ Si ſit in rebus defectus:ſcilicet externis vel corporis egrotatio/vel alienatio mentis.
quia ſic ſunt tria bonorū genera:externa animi & corporis. ¶ Precandū eſt igitur. Nam fortuna non
eſt in noſtra poteſtate.ideo dicit precandū:non autem ꝓuidendum. ¶ Vir autem.de muliere ſupius: II
nunc de viro. ¶ Quando filiorum viteq; ſocia. Et ſic duplex eſt cura viri circa vxorem:vna pro filio
rū bonitate/altera pro vite cōmoditate.hoc enim ſolo ꝓcreatione filiorum. ¶ Ergo prudentē ignora
re non decet.hoc eſt quaſi caput huius doctrine:nō ignorare quid cuiq; debeat. ¶ Iuſtus & ſanctus.
Iuſticia eſt que vnicuiq; tribuit ius ſuum. Nihil vero magis ſuum eſt/vxoris. hec eſt minor ꝓpoſitio:
ad illam ſuperiorē vnicuiq; tribuendū eſſe ius ſuum. ¶ Nec metum incutiat ſine verecūdia & pudo
re. Duplex eſt timoris ſpecies vt ſubijcit:vna cum verecūdia & pudore/altera que eſt ſine verecūdia.
quam nō inferat vir vxori:quia non cōuenit. ¶ Et ſi ipſe ſibi maxime dominet. vt inquit Tullius tūc Tullius.
incipiat alijs imperare:cum ipſe turpiſſimis dominis/dedecori ac turpitudini ſeruire deſierit. ¶ Nam III
neq;. Probat ſuperius dicta per Homeri teſtimoniū per diuerſos actus Vlyxis et Agamēnonis. Pro Vlyxes.
pter Chryſeidem. Chryſeis Agamēnonis ancilla fuit propter quā orta eſt diſcordia inter Achillem & Agamēnon.
agamēnonem. Nam cum Achilles ſuaderet reddendā eſſe patri Chryſide qui erat ſacerdos appolli Chryſes.
nis: Agamēnon iratus in maledicta prorupit. atq; in concione grecoꝝ dixit ſe nunq̄ dimiſſurū:quo
niā etiam Clytemneſtre vxori illam preferebat.nec certe illam eſſe vlla in re inferiorem clytemneſtra/ Clytemneſtra.
non corpore nō ingenio/non opera. ob hoc reprehendit ab Ariſtotele:quia parum cogitauit de vxo
ris honore/ex qua liberos habebat. ¶ Quomodo enim recte. Reſumptio eſt oratoria. ¶ Qualis er

ga ſe foret Chryſeis. quaſi dicat: non ſe excuſet agamēnon/ quia ſit proba ideo illam habere. nā prius
ſibi illam cōiunxit q̄ ſciret qualis eſſet erga ſe. dum enim eſſet bello capta et per vim: non potuit ante
ſcire qualis eſſet. ¶ At Vlyxes. Ad contrariū exemplū reuertitur. ¶ Maximum ſibi ſuppliciū arbitra
Vlixes. tus. Sapientiſſimū dictum. Maximum enim detrimentū eſſe putandū eſt male agenti: vt viuat diuiſſi-
ſime. Cum circe. Fabula circes nota eſt etiam pueris. ¶ In oratione quoq;. Hec omnia ſunt apud Ho
merum: quem optime Ariſtoteles ſciebat/ contra conſuetudinē eorum qui ſe nūc philoſophos appel
lant. ¶ Nullum maius bonum. Nota laudem cōiugij ex Homeri Ariſtotelisq; ſententia: contra vitu-
peratores huius ſanctiſſimi vinculi. nam ſine bono coniugali: nec domus nec ciuitas nec vita quidem
humana ſtara poteſt. ¶ Nam voluntate domum gubernare. voluntas eſt boni. Malus autē facit que
IIII ſibi videntur: non tamen que vult. nichil enim vult niſi bonum. ¶ Ac ſtatim ſcire. Duo inquit ſunt p̄-
mia parentibus: ſi recte ſe geſſerint. Vnum ſtatim ex ipſa cōſcientia recte factorum. et hoc eſt maxi-
mum premiū a deo nobis datum. alterum poſtea a filijs nobis exhibetur in ſenectute/ alendo atq; co
lendo. ¶ Dic ergo ac ſtatim ſcire: id eſt hoc ipſo quod ſcit/ & ſibi ipſi conſcius eſt recte factorū: maxi-
mum premiū a dijs conſequitur. & hoc probat ex Pindari authoritate: cuius eſt illud carmen. Dulce
Pindarus. ſibi cor & cetera: id eſt cor ſibiipſi placens/ et in ſe gaudens. nam vt qui male agit: ſtimulat conſcien-
tia & metuit. ſic qui bene facit: gaudet animo & bene ſperat. Secūdum vero a filijs/ hoc eſt alterū pre
mium. & dicit ſecundū. quia ſupra in primo cum ſtatim ſcire dixit pro primo: et ideo dicit nunc ſecū-
dum/ referendo ad illud ſtatim ſcire/ quod anteceſſit in littera.

¶ EXPLANATIONIS LEONARDI
ARETINI IN DVOS ECONO
MICORVM LIBROS.
F I N I S.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z & omnes terni.
Recognitoribus in officina q̄accuratiſſime/ Petro Porta & Beato Rhenano.

¶ B E A T V S R H E N A N V S.

Proſpera ſit cunctis lux/ terq; quaterq; beata
Qua modo Politicus prodit Ariſtoteles.
Prodit & oeconomis per tempora longa probandus
Cum ſene quem ſequitur legifer ipſe Plato.
Ergo quibus ciues ac iura ſacerrima cure
Hos legitote animo candidore libros.

V A L E T E.

M D XV.

19952440

no no!
66

Mc

Digitized by Google

Digitized by Google